श्रीजीनवरेंद्राय नम ॥ श्रीजैनधर्मी साधुसाधवी श्रावकश्रावीका चतुर्विधसंघने

विज्ञापना

प्रथम ज्ञान दर्शन चारित्र तप ए ४ मोक्षमार्गना हेतु छे तेहमा पण ज्ञान मुख्य
छे जेहथि हेय ज्ञेय उपादेय पदार्थनुं जाणपणुं थाय तेहथि प्रथम अभ्यास ज्ञा
ननो करवो जेहथि परपराये मुक्तिना लाभनो हेतु थाय एहवुं जाणिने भव्य
जीवना उपकारनिमित्ते आ बोलचालना थोकडा पन्डितराज पूज्य श्रीदेवजी
स्वामिना शिष्य सर्वगुणालंकृत महाराजश्री ५ लाधाजीस्वामी पासे शुद्ध क
रावी छपावी प्रसिद्ध किधाछे तेहमा सुधारता कोइ पण भूल चूक रहि होय तो
पन्डितजन कृपा करी सिद्धात तथा ग्रंथ जोइ सुधारि लेशो एज माहरी विज्ञप्ति छे
जैनमार्गमा ज्ञानपूर्वक क्रिया साफल्य छे विज्ञ आ पुस्तक उघाडे मुखे तथा दि
वाने अजवाले वाचवु नहि ॥

ली भगवानदास केवलदास

॥ श्रीप्रकरणसग्रहना बीजाभागनी अनुक्रमनिका ॥

॥ ॐ नमः ॥ श्रीवीतरागाय नम ॥ श्रीपार्श्वनाथाय नमः ॥ श्रीगणधरेभ्यो नमः ॥
अथ श्री६आराना बोल लिख्यते ॥ दसकोडा कोडि सागरोपमनां । ६ आरा
जाणवा । तेहमा पहिलो आरो ॥ ४ ॥ कोडाकोडि सागरोपमनो जाणवो । ए
आरो सुसमसुसमनामा जाणवो । एकलुं सूखमां सूख जाणवुं ॥ ए आरानेविषे
॥ ३ ॥ गाउनुं देहिमान । अने ॥३॥ पल्योमपमनुं । आउखुं । उत्तरते आरे ॥ २ ॥
गाउनूं देहिमान । अने ॥२॥ पल्योपमनूं आउखूं जाणवुं ॥ ए आरे ॥ २५ ६॥
वसे ६पन पासली । उत्तरते आरे ॥ १२८ ॥ एकसो अठाविस पांसली जाण
वी ॥ ए आराने विषे । वज्र रुषभनाराच संघयण ने । समचउरंस संठाण जा
णवुं ॥ स्त्रि पुरुषना रूप सोभाग घणा दिपे । ए आराने विषे । अठम भक्ते ।
आहारनी इछा उपजे । तीवारे सरीर प्रमाणे आहार करे । धरतिनी सरसाई ।
साकर सरखि जाणवि । उत्तरते आरे खांडसरखि जाणवि । ए आरानेविषे

॥ श्रीप्रकरणसग्रह्ना बीजाभागनी अनुक्रमनिका ॥

ड समनामा जाणवो । सूख घणुं ने डुख थोमुं जाणवुं ॥ ए आराने विपे एक गाउनु देहिमान ने ॥ १ ॥ एक पल्योपमनुं ॥ आउखुं जाणवुं उत्तरते आरे ॥ ५०० ॥ पाचसें धनुषनुं देहिमानने कोम पूर्वनुं आउखुं जाणवुं । ए आराने विपे वज्र रुषननाराच संघयण ने समचउरंस संठाण जाणवुं । ए आराने विपे ॥ ६४ चोसठ पासली जाणवी । उत्तरते आरे ३२ बत्रिस पांसली जाणवि । ए आराने विपे चउथ नक्ते आहारनी इछा उपजे तिवारे सरीरप्रमाणे आहार करे । धरतिनि सरसाइ गोल सरखि जाणवि । उतरते आरे थोमेरी जाणवि एआरे । दस प्रकारना कल्पवृक्ष मनवंछीत सूख पोचामे । ठेकथाकतां जूगलना आउखा आमा ठ मास रहे । तीवारे जूगल परनवनुं आउखुं बांधे । तिवारे जूगलणी एक जोमलुं प्रसवे ॥ ते ठेरुनी प्रतिपालणा ४९ दिन करे । जूगल जूगलणीने त्तिणमात्रनो विजोग नपमे । एकने ठीक ने एक बगासूं

नाराच संघयण समचउरंस संठाण एआरे ॥ १२८ ॥ एकसो अठावीस पासली उत्तरते आरे ६४ पासली जाणवि । ए आरे ७ठ भक्ते आहारनी ईछाउ उपजे तिवारे सरीर प्रमाणे आहार करे । धरतिनि सरसाई खाम सरखि उत्तर ते आरे गोल सरखि जाणवी । ए आरे १० प्रकारना कल्पव्रक्ष मनवंछीत सूख पोचाम्हे। ठेक थाकता । जूगलना आउखा आम्ठ ठ मास रहे । तिवारे जूगल पर भवनु आउखु बांधे । जूगलणी एक जोम्लुं प्रसवे । ठेरुनी प्रतिपालणा ॥ ६४ दिन करे । जूगल जूगली पीने । क्षिण मात्रनो विजोग नपम्हे। एकने छीक ने एकने बगासूं आवे । मरिने देवता थाए । एना शरिरनुं निहरण देवता करे गति १ देवतानि जाणवि । ईति बीजो आरो सपूर्ण ॥ २ हवे बीजो आरो उत्तरीने । त्रिजो आरो बेठो तिवारे । अनता वर्ण गंध रस फर्सना परजव अ नताहीणा थया । ए आरो ॥ २ ॥ बे कोम्हाकोम्ह सागरोपमनो जाणावो । सूसम

आवे तिवारे मरीने देवता थाय । एहना सरीरनो निहरण देवता करे । ए ३ आरा जुगलना जाणवा एकलो जुगल धर्म जाणवो । ए आराने विषे । जरारोग कुरुप नहि प्रतिपूर्ण अंग उपाग विषयसूख भोगवे ते दान पून्यना फल जाणवा ए आराने विषे ठेक थाकता चोरासि लाख पूर्व त्रण वर्षने साढा आठ महीना बाकी रह्या । तीवारे सर्वार्थसिध महाविमान थकी तेत्रीस सागरोपमनुं आउखुं भोगवीने चविने । विनिता नगरी । नाभि कुलगर राजापिता । मरुदेवी मातानी कुखे रुषभ देवस्वामि उपना । सवानव मासे जन्म्या ॥ प्रथम रुषभनु सुपन देखि रुषभदेव नाम दिधु । रुषभदेवस्वामिये जूगलाधर्म निवारीने । असि मसि कसि आदि देईने ७२ बोतेर कला सिखवि । अनुकंपा निमिते ॥२० विस लाख पूर्वलगे तो कुमरपणे रह्या ॥ ६३ ॥ त्रेंसठ लाख पूर्वलगे राज्य भोगव्यु । भरतने राज्य आपिने । चार हजार पुरुष संघाते संजम लिधो ।

एक लाख पूर्व लगे संजम पाल्यो केवल पामिने । अष्टापद पर्वत उपरे । प
आसने वेसीने । दसहजार साधुसंघाते स्वामिनिर्वाण पधार्या । ते स्वामिना
६ कल्पाणिक थया । पेहलुं उत्तरासाढा नत्त्रमां सर्वार्थसिध विमानथकी च
विने मातानि कुरवे उपना ॥ १ ॥ विजे उ० जन्म्या ॥ २ ॥ त्रीजे उ० राज्य वेठा
॥ ३ ॥ चोथे उ० संजम लिधो ॥ ४ ॥ पांचमे क० उ० केवलज्ञान उपनुं ॥ ५
ए ५ ने अभीच नत्त्रमां मोत्त पधार्या । ए ६ ए आराने विषे गति पांच जा
णवि । इति त्रीजो आरो संपूर्ण ॥ ३ ॥ हवे त्रीजो आरो उतरीने चोथो आरो
वेठो । तीवारे अनंता वर्ण गध रस फर्सना पर्जवहीणा थया । ए आरो १ को
डाकोड सागरोपममां बेतालीस हजार वर्ष उणो जाणवो ।दुसम ॥ सू समनामे
जाणवो । दुष घणु ने सूख थोडुं जाणवुं । ए आराने विषे ५०० पांचसे धनुष
नु देहमान ने । क्रोड पूर्वनुं आउखु उतरते आरे सात हाथनुं देहमान ने ।

सवासो वर्षनु आउखुं ए आराने विषे ७ सघयण ने ६ संठाण जाणवा। ए आरानेविषे ३२ बत्रिस पासलि उतरते आरे १६ सोल पासलि जाणवि। ए आरानेविषे दिन २ प्रते आहारनि इछा उपजे। तारे ३२ कवलनो आहार करे। धरतिनि सरसाइ सारेरि उतरते आरे थोडेरी जाणवि। एआरो छेक थाकता पंच्योतेर वर्षने साढाआठ महिना बाकी रह्या तिवारे दशमां देवलोके वीस सागरोपमनु आउखू भोगविने चविने। माहणकुंड गाम नगरनेविषे। रुषभदत्त ब्राह्मणने घरे देवानंदाजीनी कुखे। महा विरस्वामी उपना तिवारे माता देवानंदाजीने अवस्वापनी निद्रा मुकीने नाभीथकी गर्भ साहर्यो तिहा स्वामि साढीब्यासी रात रह्या। ब्यासिमी राते शक्रेंद्रनो आसन चल्यो। तिवारे शक्रेंद्रे उपयोग मुकीने जोयुं प्रभुने भीख्याग कुले उपना दीठा अनंते काले अछेरु थयु। तिवारे हरण गमेषी देवताने कह्युं। जे जाओ

जइने महाविरस्वामिनो गर्भ साहरो । साहरीने खत्रीकुंड गाम नगरने विषे ।
सिद्धार्थराजानेघरे । त्रिसला देवी क्षत्रियाणीनी कुंषे मुको । अने त्रिसलादेवि रा
णीनी कुपे । पुत्रिपणे गर्भ छे ते देवानंदाजीनी कुंखे मुको ॥ तिवारे दर्ष गमेषी
देवता तेहत प्रमाण करी । तेज वेलाइ आव्यो । आविने भगवंतने वंदणा
नमस्कार करीने कह्यु जे स्वामी रुडुं जाणजो हुं तमारो गर्भ साहरुं छुं । साह
रीने त्रिसलादेवीजीनी कुखे मुक्या तिहा स्वामिने सर्वे थईने । सवानवमासे
जन्म्या । त्रिस वर्ष घरमां रह्या । एकाकीपणे सजम लिधो । संजम लेइने सा
ढाबार वर्षने एक पखवाड्यिा सुधि । आकरा तप जप ध्यान ज्ञान करिने ।
स्वामि केवलज्ञान केवलदर्शण पाम्या । बहोतेर वर्षनुं आउखुं भोगविने । चोथा
आराना ३ वर्स ने साढा आठ महिना बाकी रह्या । तिवारे महाविरस्वामि
निर्वाण पधार्या । ते स्वामिना छ कल्याणिक थया । तेमा ॥५॥ कल्याणिक तो

उतराफाल्गुणी नक्षत्रमा थया । ते चवन ॥ १ ॥ गर्भ साहारण ॥ २ ॥ जन्म ॥ ३ ॥ दिक्षा ॥ ४ ॥ केवलज्ञान ॥ ५ ॥ ए पाच ने । स्वाति नक्षत्रमा निर्वाण पधार्‍या ॥ ६ ॥ ए आराने विषे गत ५ जाणवि महाविरस्वामि निर्वाण पधार्‍या । तेज वखते गोतमस्वामिने केवलज्ञान उपनु । ने ते १२ बार वर्ष केवल प्रवर्जा पालिने निर्वाण पधार्‍या । तेहज वेलाई सुधर्मास्वामिने केवलज्ञान उपनु । ते ॥ ८ ॥ आठ वर्ष सुधि केवल प्रवर्जा पालिने निर्वाण पधार्‍या । तेहज वेलाइ जंबुस्वामिने केवलज्ञान उपनुं ॥ ते ॥ ४४ ॥ चुमालिस वर्षसूधि केवल प्रवर्जा पालिने नीर्वाण पधार्‍या । महाविरस्वामि पछी । नर्तक्षेत्रमां ॥ ६४ ॥ चोसठ वर्षसूधि केवलज्ञान रह्यु । चोथा आरानो जन्मेलो होय ते पाचमा आरामा मोक्ष जाय । पाचमा आरानो जन्मेलो पांचमां आरामां मोक्ष जाय नही । जम्बूस्वामि मोक्ष पहोतापछी ॥ १० ॥ दश बोल वीछेद गया

ते । परमअवधिज्ञान ॥१॥ मनपर्यवज्ञान ॥२॥ केवलज्ञान ॥३॥ परिहारविसुध चारित्र ॥ ४ ॥ सूक्ष्मसपरायचारित्र ॥ ५ ॥ जथाख्यातचारित्र ॥ ६ ॥ पूलाक लब्धी ॥ ७ ॥ क्षायकसमकीत ॥ ८ ॥ आहारकशरिर ॥ ९ ॥ जिनकल्पीसाधू ॥ १० ॥ ए ॥ १० ॥ बोल इति चोथो आरो संपूर्ण॥ हवे चोथो आरो उतरीने पाचमो आरो बेठो । तीवारे अनंता वर्ण गंध रस फर्सना पर्जव हीणा थया । ए आरो डुसमनामा एकलु डुख जाणवुं। ए आरो २१ हजार वर्षनो जाणवो । ए आरानेविषे । ७ हाथनु देहीमान ने १२५ वर्षनुं आउखुं। उत्तरते आरे ॥१॥ हाथनु देहिमान ने २० वर्षनुं आउखुं ॥ ए आरानेविषे ॥ ६ ॥ संघयण ने । ६ सगण जाणवा। उतरते आरे १ छेवट्ठु संघयण ने ॥ १ ॥ हुंडसंठाण जाणवु । ए आरानेविषे ॥ १६ ॥ सोल पांसली उतरते आरे ॥८॥ आठ पांसलि जाणवि । ए आरानेविषे । दिन २ प्रते आहारनि इछा उपजे । तीवारे सरिर प्र

उतराफाल्गुणी नक्षत्रमा थया । ते चवन ॥ १ ॥ गर्भे साहारण ॥ २ ॥ जन्म ॥ ३ ॥ दिक्षा ॥ ४ ॥ केवलज्ञान ॥ ५ ॥ ए पाच ने । स्वांति नक्षत्रमा निर्वाण पधार्या ॥ ६ ॥ ए आराने विषे गत ५ जाणवि महाविरस्वामि निर्वाण पधार्या । तेज वखते गौतमस्वामिने केवलज्ञान उपनुं । ने ते १२ बार वर्ष केवल प्रवर्जा पालिने निर्वाण पधार्या । तेहज वेलाइं सुधर्मास्वामिने केवलज्ञान उपनु । ते ॥ ८ ॥ आठ वर्ष सुधि केवल प्रवर्जा पालिने निर्वाण पधार्या । तेहज वेलाइ जम्बुस्वामिने केवलज्ञान उपनुं ॥ ते ॥ ४४ ॥ चुमालिस वर्षसुधि केवल प्रवर्जा पालिने नीर्वाण पधार्या । महाविरस्वामि पछी । नर्तक्षत्रमा ॥ ६४ ॥ चोसठ वर्षसूधि केवलज्ञान रह्यु । चोथा आरानो जन्मेलो होय ते पाचमा आरामा मोक्ष जाय । पाचमा आरानो जन्मेलो पांचमां आरामां मोक्ष जाय नही । जम्बूस्वामि मोक्ष पहोतापछी ॥ १० ॥ दश बोल वीछेद गया

ते । परमअवधिज्ञान ॥१॥ मनपर्यवज्ञान ॥२॥ केवलज्ञान ॥३॥ परिहारविसुध चारित्र ॥ ४ ॥ सूक्ष्मसपरायचारित्र ॥ ५ ॥ जथाख्यातचारित्र ॥ ६ ॥ पूलाक लब्धी ॥ ७ ॥ क्षायकसमकीत ॥ ८ ॥ आहारकशरिर ॥ ए ॥ जिनकल्पीसाधू ॥ १० ॥ ए ॥ १० ॥ बोल इति चोथो आरो संपूर्ण॥ हवे चोथो आरो उतरीने पांचमो आरो बेठो । तीवारे अनंता वर्ण गंध रस फर्सना पर्जव हीणा थया । ए आरो दुसमनामा एकलु दुख जाणवुं। ए आरो २१ हजार वर्षनो जाणवो । ए आरानेविषे । ७ हाथनु देहीमान ने १२५ वर्षनुं आउखुं । उत्तरते आरे ॥१॥ हाथनु देहिमान ने २० वर्षनुं आउखुं ॥ ए आरानेविषे ॥ ६ ॥ संघयण ने । ७ सठाण जाणवा । उतरते आरे १ छेवटु संघयण ने ॥ १ ॥ हुंड संठाण जाणवुं । ए आरानेविषे ॥ १६ ॥ सोल पांसली उतरते आरे ॥८॥ आठ पांसलि जाणवि । ए आरानेविषे । दिन २ प्रते आहारनि इछा उपजे । तीवारे सरिर प्र

माणे आदर करे । धरतिनी सरसाइ । काइक सारेरि जाणवि । उतरते आरे कुंभारना निभाडानी गरसरखि जाणवि । ए आरे गति ॥ ४ ॥ चार जाणवि । मोक्ष अटकि । हवे पांचमा आराना लक्षण कहेछे १ मोटानगर ते गामडा सरिखा थसे १ गाम ते मसाणसरिखा थसे ॥ २ ॥ भला कुलनां छोरु ते दास दासीपणा करस्ये ॥ ३ ॥ प्रधान ते लालचि थासे ॥ ४ ॥ राजा तेजमदंडसरिखा थास्ये ॥ ५ ॥ भला कुलनी स्त्री ते लजारहित थास्ये ॥ ६ ॥ रूडा कुलनि स्त्रि वेस्यासरिखि थास्ये ॥ ७ ॥ पोताना पुत्र पोताने छंदे चालसे ॥ ८ ॥ शिष्य गुरुना अपवाद बोलसे ॥ ९ ॥ दुर्जन लोक सुखि थास्ये ॥ १० ॥ सजन लोक दूखि थास्ये ॥ ११ ॥ दुर्भिक्ष दुकाल घणा पडस्ये ॥ १२ ॥ उंदर सर्पादीकनी दाढ घणी थास्ये ॥ १३ ॥ ब्राह्मण अर्थना लोभी थास्ये ॥ १४ ॥ हिंसाधर्मना परूपक घणा थास्ये ॥ १५ ॥ एक धर्मना घणा भेद थास्ये ॥ १६ ॥ मिथ्याति

देवता घणा पूजास्ये ॥ १७ ॥ मिथ्याति लोक घणा थास्ये ॥ १८ ॥ माणसने
देवदर्शन दुर्लभ थास्ये ॥ १९ ॥ विद्याधरना विद्याना प्रभाव थोडा हुस्ये ॥२०॥
गोरस दुध दहिमा सरसाइ थोडी हुस्ये ॥ २१ ॥ बलद प्रमुखना बल आउखा
थोडा हुस्ये ॥ २२ ॥ साधु साध्विने मासकल्प तथा चोमासा करवा जेवा खेत्र
थोडा हुस्ये ॥ २३ ॥ श्रावकनि ११ पडिमा साधुनी १२ पडिमा विछेद
जास्ये ॥२४॥ गूरू शिष्यने भणावसे नहि ॥२५॥ शिष्य अविनित कलहकारी
हुस्ये ॥२६॥ अधर्मकारि जगडाकारी कलहकारी कुमाणस घणा हुस्ये ॥२७॥ सु
माणस थोडा हुस्ये ॥२८॥ आचार्य आप आपणा गछनी परपरा सामाचारि जूदि
२ प्रवर्तावसे । तथा मूढ मूर्ख जनने मोहिने मिथ्यात्व पासमां पाडस्ये ॥ उत् सूत्र
भांखस्ये । आप आपणी प्रसंसामां राचसे । नंदक कुबुद्धि होस्ये ॥२९॥ सरल
भद्रिक ॥ न्याइ प्रमाणिक माणस थोडा हुस्ये ॥३०॥ म्लेछनाराज घणा हुस्ये

माणे आदार करे । धरतिनी सरसाइ । काइक सारेरि जाणवि । ठतरते आरे कुन्नारना निन्नाम्नानी ठारसरखि जाणवि । ए आरे गति ॥ ४ ॥ चार जाणवि । मोक्ष अटकि । हवे पांचमा आराना लक्षण कहेछे १ मोटानगर ते गामम्ना सरिखा थसे १ गाम ते मसाणसरिखा थसे ॥ २ ॥ नला कुलनां ठेरु ते दास दा ोपणा करस्ये ॥ ३ ॥ प्रधान ते लालचि थासे ॥ ४ ॥ राजा तेजमम्नसरिखा थास्ये ॥ ५ ॥ नला कुलनी स्त्री ते लजारहित थास्ये ॥ ६ ॥ रूम्ना कुलनि स्त्रि वेस्यासरिखि थास्ये ॥ ७ ॥ पोताना पुत्र पोताने ठांम्न चालसे ॥ ८ ॥ शिष्य गुरुना अपवाद बोलसे ॥ ९ ॥ ज्जर्जन लोक सुखि थास्ये ॥ १० ॥ सजन लोक दूखि थास्ये ॥ ११ ॥ ज्जर्नक्ष ज्जकाल घणा पम्नस्ये ॥ १२ ॥ उंदर सर्पादीकनी दाढ घणी थास्ये ॥ १३ ॥ ब्राह्मण अर्थना लोन्नी थास्ये ॥ १४ ॥ हिंसाधर्मना परूपक घणा थास्ये ॥ १५ ॥ एक धर्मना घणा न्नेद थास्ये ॥ १६ ॥ मिथ्याति

वेससे । माटे आलवो पडिकमो निसलथाउ । ते ४ जीव सर्व जीवने खमाविने सथारो करस्ये । तारे महासंवर्तक वायरो थास्ये । तिणे करिने पहाड । पर्वत । गढ वेट कोठा वाव कुवा सरोवर सर्वे वीसराल थास्ये वैताढपर्वत १ गंगा २ सिंधु ३ ऋषभकुट ४ लवणनिखाडी ए ५ वर्जिने शेष सर्वथानक त्रुटि पडस्ये ते ४ जीव समाधि प्रणामे काल करीने देवलोकमां जासे तिवारे ४ बोल विछे द जास्ये पेहले पोहरे । जैनधर्म वीछेद जास्ये ॥ १ ॥ बीजे पोहरे ॥ ३६३ ॥ पाखंडि मिथ्यातिनो धर्म विछेद जास्ये ॥ २ ॥ त्रीजे पोहरे राजनीती विछेद जास्ये ॥ ३ ॥ चोथे पोहोरे बादर अग्नि विछेद जास्ये ॥ ४ ॥ ए आरे गति ॥४ जाणवी । इति पाचमो आरो संपूर्ण । हवे पाचमो आरो उतरीने छठो आरो बेठो । तीवारे अनता वर्ण गंध रस फर्सना पर्जवहीणा थया । ए आरो २१ एक वीस हजार वर्षनो जाणवो । ए आरो डुसमडुसमनामा एकलु डु खमाडु ख

॥३१॥ हिंदु राजा अल्पऋधिया ने थोभ्य हुस्ये ॥३२॥ मोटा कुलना राजा हुस्ये ते निच काम करसे । अन्याय अधर्म कुविसनमा घणा राचसे ॥ ए ॥ ३३ ॥ लक्षण जाणवा । ए आरानेविषे धातु सर्वे वीछेद जास्ये । लोढानी धातु रहेसे चामडानी मोहरो चालस्ये । ते धनवत कहेवासे । ए आरानेविषे ॥ १ ॥ एक उपवास करसे ते मास खमणसरिखो थासे । ए आरानेविषे । ज्ञान तथा सूत्र सर्वे विछेद जास्ये । तेमा दसविकालीकना ॥ अध्ययन ॥४ ॥ पेहला रहेस्ये । ते उपरे ॥ ४ ॥ जीव एका अवतारि थास्ये । तेना नाम । डुपसह नामा साधु ॥ १ ॥ फल्गुणि नामा साध्वि ॥ २ ॥ नागील श्रावक ॥ ३ ॥ नागश्रि श्राविका ॥ ४ ॥ ते आसाढ सूद १५ पूनम दिने शक्रेन्द्रनुं आसन चलसे । तिवारे शक्रेन्द्र उपयोग मुकि जोसे जे । आज पाचमो आरो उतरीने काले छठो आरो वेससे । तिवारे शक्रेन्द्र आवसे । ते ॥ ४ ॥ जीवने कहेसे जे काले छठो आरो

वेससे । माटे आलवो पडिक्कमो निसलथाउ । ते ४ जीव सर्व जीवने खमाविने सथारो करस्ये । तारे महासवर्तक वायरो थास्ये । तिणे करिने पहाड । पर्वत । गढ वेट कोठा वाव कुवा सरोवर सर्वे वीसराल थास्ये वैताढपर्वत १ गंगा २ सिंधु ३ ऋषभकुट ४ लवणनिखाडी ए ५ वर्जिने शेष सर्वथानक त्रुटि पडस्ये ते ४ जीव समाधि प्रणामे काल करीने देवलोकमा जासे तिवारे ४ बोल विछेद जास्ये पेहले पोहरे । जैनधर्म वीछेद जास्ये ॥ १ ॥ बीजे पोहरे ॥ ३६३ ॥ पाखंडि मिथ्यातिनो धर्म विछेद जास्ये ॥ २ ॥ त्रीजे पोहरे राजनीती विछेद जास्ये ॥ ३ ॥ चोथे पोहोरे बादर अग्नि विछेद जास्ये ॥ ४ ॥ ए आरे गति ॥४ जाणवी । इति पांचमो आरो संपूर्ण । हवे पांचमो आरो उतरीने छठो आरो बेठो । तीवारे अनता वर्ण गध रस फर्सना पर्जवहीणा थया । ए आरो २१ एक वीस हजार वर्षनो जाणवो । ए आरो दुसमदुसमनामा एकलुं दुःखमाडु ख

॥३१॥ हिड राजा अल्पऋधिया ने थोमा हुस्ये ॥३२॥ मोटा कुलना राजा हुस्ये
ते निच काम करसे। अन्याय अधर्म कुविसनमा घणा राचसे ॥ ए ॥ ३३ ॥
लक्षण जाणवा। ए आरानेविषे धातु सर्वे वीछेद जास्ये। लोढानी धातु रहेसे
चामडानी मोहरो चालस्ये। ते धनवत कहेवासे। ए आरानेविषे ॥ १ ॥ एक
उपवास करसे ते मास खमणसरिखो थासे। ए आरानेविषे। ज्ञान तथा सूत्र
सर्वे विछेद जास्ये। तेमा दसविकालीकना ॥ अध्ययन ॥४॥ पेहला रहेस्ये।
ते उपरे ॥ ४ ॥ जीव एका अवतारि थास्ये। तेना नाम। डुपसह नामा साधु
॥ १ ॥ फल्गुणि नामा साध्वि ॥ २ ॥ नागील श्रावक ॥ ३ ॥ नागश्रि श्राविका
॥ ४ ॥ ते आसाढ सूद १५ पूनम दिने शक्रेन्द्रनु आसन चलसे। तिवारे श
क्रेन्द्र उपयोग मुकि जोसे जे। आज पाचमो आरो उतरीने काले छठो आरो
वेससे। तिवारे शक्रेन्द्र आवसे। ते ॥ ४ ॥ जीवने कहेसे जे काले छठो आरो

टाढ घणी पम्स्ये । तेणे करी सीळ वाइ रहेसे । तेहनो आहार करस्ये । तेना हाम्का चामम्। त्रीजच चाटीने रहेस्ये मानवीना माथानि तुवलीमां पाणी लाविने पिसे । एणिपरे २१ एकविस हजार वर्ष पूरा करसे । ए आरानेविषे नवकाररहित समकितरहित व्रत पचखाणरहित हसे । ते एहवा ७मा आराने विषे आविने अवतरसे । ते माटे एहवु जाणिने जे जीव जिनधर्म करसे ते जीव सूखि थासे ॥ इति ७ आराना बोल संपूर्ण ॥

ॐनम ॥ अथ चोविस जिनांतरा ॥ अढार कोम्ाकोम् सागरने आतरे ॥ पेहेला श्री आदिनाथ तिर्थंकर थया ॥ वनीता नगरीनेविषे ॥ नाभी राजा पीता । मरु देवा राणी माता ॥ हेमवर्णे ॥ वृपभ लंछन । पाचसे धनुषनुं देहमान । चोरासी लाख पुर्वनु आउपूं ॥ वीस लाख पुर्व तो कुंवरपणे रह्या । त्रेसठ लाख पूर्वनु राज पाल्यु ॥ एक लाख पुर्वनी प्रवर्ज्या पाली । प्रवर्ज्या लीधापछे एक हजार

जाणवुं। ए आरे ॥ १ एक हाथनुं देहिमान ने ॥ २० ॥ वर्षनुं आउखु। उत
रते आरे। मूढा हाथनी काया ने १६ सोल वर्षनु आउखु। जाणवु। ए आरा
ने विषे १ छेवटु संघयण ने हुंड सठाण जाणवुं। उतरने आरे पण इमज जाण
वु। ए आराने विषे ॥८॥ आठ पासली उत्तरते आरे ॥४॥ चार पासली जाणवी
ए आराने विषे। ६ वर्षनी स्त्री गर्भ धरस्ये। ते काला कुदर्शनी रोगी ने रि
साल नखने मूवाला घणा एहवा छोकरा घणा जणसे। ते कुतरीनी परे परि
वार भेलो फेरवस्ये। ए आराने विषे गगा सिंधु नदि रहेसे तेमा ७२ बील छे।
तेमा॥३६॥ माल छे। तेमा मनुष्य त्रीजच पंखी बीज मात्र रहेसे गगा सिंधुनो
साढीवासठ जोजननो पोहट छे तेमा। रथना चिला प्रमाणे पहोलु ने गाभानि
धुरि बूडे एतलु उडुं पाणि रहेसे। तेहमा मछ कछ घणा थासे। ते ७२ बीलना
मनुष्य साझ ने प्रभाते। मछ कछ काढीने वेलूमा भारसे। ते सूर्य घणो तपसे

टाढ घणी पम्रस्ये । तेऐ करी सीऊ वाइ रहेसे । तेहनो आहार करस्ये । तेना हाम्का चामम्ा त्रीजच चाटीने रहेस्ये मानवोना माथानि तुबलोमा पाणी लाविने पिसे । एणिपरे २१ एकविस हजार वर्ष पूरा करसे । ए आरानेविपे नवकाररहित समकितरहित व्रत पचखाणरहित हसे । ते एहवा ठठा आराने विपे आविने अवतरसे । ते माटे एहवुं जाणिने जे जीव जिनधर्म करसे ते जीव सूखि थासे ॥ इति ठ आराना बोल सपूर्ण ॥

उंनम ॥ अथ चोविस जिनातरा ॥ अढार कोम्राकोम्र सागरने आंतरे ॥ पेहेला श्री आदिनाथ तिर्थंकर थया ॥ वनीता नगरीनेविपे ॥ नाभ्नी राजा पीता । मरु देवा राणी माता ॥ हेमवर्णे ॥ वृपन्न लछन । पाचसे धनुषनुं देहिमान । चोरासी लाख पुर्वनु आउपू ॥ वीस लाख पुर्व तो कुंवरपणे रह्या । त्रेसठ लाख पूर्वनुं राज पाल्यु ॥ एक लाख पुर्वनी प्रवर्ज्या पाली । प्रवर्ज्या लोधापछे एक हजार

वरसे। केवलज्ञान उपनुं। साध साधवी। श्रावक। श्रावीकारूप। चतुर्विध सघतिर्थ थापीने। द्वादसांगी गणीनी पेटी आपीने॥ त्रीजा आराना। त्रण वरसने साढाआठ महिना। ठेक थाकता वाकी रह्या तिवारे। माहा वद तेरसने दहाडे। दस हजार साधुसघाते स्वामी नीरवाण मोक्ष पधार्या॥१॥ पहेला श्री आदीनाथ तिर्थकर निरवाण मोक्ष पोहोतापछे। पचास लाख क्रोड सागरने आतरे॥ वीजा अजितनाथ तिर्थकर थया। अजोध्या नगरीनेविषे। जीतसत्रु राजा पिता॥ विजयादेवी राणी माता॥ हेमवर्णे॥ गज कहेता हस्तीनु लंछन। साढाचारसे धनुषनु देहिमान॥ वहोतेर लाष पूर्वनु आउषू॥ तेमा अढार लाष पुर्व तो कुंवरपणे रह्या। त्रेपन लाष पूर्वनुं राज पाल्युं। एक लाष पुर्वनी प्रवर्ज्या पाली॥ प्रवर्ज्या लीधापछे। बार वरसे केवलज्ञान उपनुं। साधु साधवी। श्रावक श्रावीकारुप चतुर्विध संघतिर्थ थापीने। द्वादसागी गणी नी पेटी।

आपीने ॥ एक हजार साधुसघाते स्वामी निरवाण मोक्षनेविषे पहोंता॥२॥ हवे
बीजा अजितनाथ मोक्ष पहोतापछे ॥ त्रीस लाष क्रोड सागरने आतरे। त्रीजा
संभवनाथ तिर्थंकर थया ॥ सावरथी नगरीनेविषे। जीतार्थ राजा पीता। सन्यादे
वी राणी माता ॥ हेमवर्णे ॥ अस्व कहेता घोडानुं लंछन। चारसे धनुषनुं देही
मान। साठ लाष पुर्वनुं आयूष ॥ पनर लाष पुर्व तो कुंवरपणे रह्या। चुमा
लीस लाष पूर्वनु राज पाल्युं एक लाष पूर्वनी प्रवर्ज्या पाली ॥ प्रवर्ज्या लीधा
पछे। चउद वर्से केवलज्ञान उपनुं। साधु साधवी। श्रावक श्रावीकारुप। चतु
र्विध संघतिर्थ थापीने ॥ द्वादसागी गणीनी पेटी आपीने। एक हजार साधुसं
घाते स्वामी निर्वाण मोक्ष पधार्या॥३॥ त्रीजा संभवनाथ मोक्ष पोहोता पछे।
दस लाष कोड सागरोपमने आतरे। चोथा अभीनंदन तिर्थंकर थया। वनीता
नगरीनेविषे। संवर राजा पीता। सीधार्था राणी माता। हेमवर्णे ॥ वंदरनुं लंछन।

साढा त्रणसे धनुपनु देहिमान । पंचास लाष पूर्वनु आयूप तेमा साढा बार लाप पूर्व तो कुवरपणे रह्या । साढा ठत्रीस लाष पूर्वनुं राज पाल्यु । एक लाप पूर्वनी प्रवर्ज्या पाली ॥ प्रवर्ज्या लीधापछे ॥ अढार वरसे केवलज्ञान उपनुं । साधु साधवी । श्रावक श्रावीकारूप चतुर्विध सघ तिर्थ थापी द्वादसागी गणीनी पेटी आपीने एक हजार साधुसंघाते स्वामी नीरवाण मोक्षनेविपे पोहोता ॥४॥ हवे चोथा अभीनदन मोक्षपोतापछे । नव लाप कोड सागरने आतरे । पाच मा सुमतीनाथ तिर्थकर थया । कुसलपुरी नगरीने विपे । मेघरथ राजा पिता । सुमगला देवी राणी माता । हेमवर्णे । क्रोच पंपीनुं लछन ॥ त्रणसे धनुपनु देहिमान । चालीस लाप पूर्वनु आयुप । तेमा दश लाप पूर्व तो कुवरपणे रह्या उगणत्रीस लाप पूर्वनुं राज पाल्यु । एक लाप पूर्वनी प्रवर्ज्या पाली । प्रवर्ज्या लीधा पछे । वीस वरसे केवलज्ञान उपनु । साधुसाधवी । श्रावकश्रा

वीकारूप ॥ चतुरविध संघतिर्थ थापीने । द्वादशांगी गणीनि पेटि आपिने एक
हजार साधुसघाते स्वामी नीर्वाण मोक्ष पधार्‍या ॥ ५ ॥ पाचमां सुमतिनाथ
तिर्थंकर निरवाण मोक्ष पोहोतापछे । नेउ हजार कोड सागरने आतरे । छठा
पद्मप्रभ तिर्थंकर थया । कुसंबी नगरीने विषे । धर राजा पिता सुसिमा देवी
राणी माता । राते वरणे । पद्म कमलनु लछन । अढीसो धनुष्यनु देहीमान । त्रीस
लाष पूर्वनु आयूष ॥ साढासात लाष पूर्व तो कुवरपणे रह्या । साडीएकविस
लाष पूर्वनु राज पाल्यु ॥ एक लाष पूर्वनो प्रवज्या पाली । प्रवज्या लीधापछे ।
छठे महीने केवलज्ञान उपनु । साधु साधवी । श्रावक । श्रावीकारूप चतुरविध
संघतिर्थ थापीने द्वादसागीगणीनी पेटी आपीने । त्रहुंतेर साधु संघाते सामी नी
वार्ण मोक्ष पधार्‍या ॥ ६ ॥ छठा पद्मप्रभ तिर्थंकर निरवाण मोक्ष पोहोतापछे ॥
नव हजार कोड सागरने आतरे । सातमा सुपार्श्वनाथ तिर्थंकर थया ॥ वणा

गोयमा ! तं चेव, से णूणं भंते ! सुक्कलेसा किण्ह० नील० काउ० तेउ० पम्ह० लेसं पप्प जाव सुज्जो २ परिणमइ ?, हंता गोयमा ! तं चेव (सूत्रं २२५)

'कइ णं भंते ! लेसाओ पन्नत्ताओ' इत्यादि, इदं सूत्रं प्रागप्युक्तं परं परिणामाद्यर्थप्रतिपादनार्थं भूय उपन्यस्तं 'से नूणं भंते' इत्यादि, अथ भदन्त कृष्णलेश्या—कृष्णलेश्यायोग्यानि द्रव्याणि नीललेश्या—नीललेश्यायोग्यानि द्रव्याणि प्राप्य—अन्योऽन्यावयवसंस्पर्शमासाद्य तद्रूपतया—नीललेश्यारूपतया, रूपशब्दोऽत्र समावभावी, नीललेश्यास्वभावतयेत्यर्थः भूयो भूयः परिणमतीति योगः, तत्स्वभावश्च तद्वर्णा(र्णा)दिरूपतया भवति तत आह—तद्वर्णतया तद्गन्धतया तद्रसतया तत्स्पर्शतया, सर्वत्रापि तच्छब्देन नीललेश्यायोग्यानि द्रव्याणि परामृशन्ति, भूयो भूयः—अनेकशः तिर्यग्मनुष्याणां तद्भवसङ्क्रान्तौ शेषकालं वा परिणमते, इदं हि तिर्यग्मनुष्यानधिकृत्य वेदितव्यं, एवं गौतमेन प्रश्ने कृते भगवानाह—'हंता गो० !' इत्यादि, हन्तेत्यनुमतौ अनुमतमेतत् गौतम ! कृष्णलेश्या नीललेश्यां प्राप्येत्यादि प्राग्वत्, इयमत्र भावना—यदा कृष्णलेश्यापरिणतो जन्तुस्तिर्यग्मनुष्यो वा भवान्तरसङ्क्रान्तिं चिकीर्षुर्नीललेश्यायोग्यानि द्रव्याणि गृह्णाति तदा नीललेश्यायोग्यद्रव्यसम्पर्कतस्तानि कृष्णलेश्यायोग्यानि द्रव्याणि तथारूपजीवपरिणामलक्षणं सहकारिकारणमासाद्य नीललेश्याद्रव्यरूपतया परिणमन्ते, पुद्गलानां तथातथापरिणमनस्वभावत्वात्, ततः स केवलनीललेश्यायोग्यद्रव्यसान्निध्यान्नीललेश्यापरिणतः सन् कालं कृत्वा भवान्तरे समुत्प-

पन्नत्ताओ ?, गो० ! छल्लेसाओ पन्नत्ताओ, तंजहा—कण्ह० जाव सुक्कलेसा, से नूणं भंते ! कण्हलेसा नीललेसं पप्प तारूवत्ताए तावण्णत्ताए तागंधत्ताए तारसत्ताए ताफासत्ताए भुज्जो २ परिणमति, हंता गो० ! कण्हलेसा नीललेसं पप्प तारूवत्ताए जाव भुज्जो २ परिणमति, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ—कण्हलेसा नीललेसं पप्प तारूवत्ताए जाव भुज्जो २ परिणमति ?, गो० ! से जहा नामए खीरे दूसिं पप्प सुद्धे वा वत्थे रागं पप्प तारूवत्ताए जाव ताफासत्ताए भुज्जो २ परिणमइ, से तेणट्ठेणं गो० ! एवं वुच्चइ—कण्हलेसा नीललेसं पप्प तारूवत्ताए जाव भुज्जो २ परिणमइ, एवं एतेणं अभिलावेणं नीललेसा काउलेसं पप्प काउले० तेउलेसं पप्प तेउले० पम्हलेसं पप्प पम्हले० सुक्कलेसं पप्प जाव भुज्जो २ परिणमइ, से नूणं भंते ! कण्हलेसा नीललेसं काउलेसं तेउलेसं पम्हलेसं सुक्कलेसं पप्प तारूवत्ताए तावण्णत्ताए तागंधत्ताए तारसत्ताए ताफासत्ताए भुज्जो २ परिणमइ ?, हंता गोयमा ! कण्हलेसा नीललेसं पप्प जाव सुक्कलेसं पप्प तारूव० तागंध० ताफा० भुज्जो २ परिणमइ, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ—कण्हले० नीलले० जाव सुक्कलेसं पप्प तारूवत्ताए जाव भुज्जो २ परिणमइ ?, गोयमा ! से जहा नामए वेरुलियमणी सिया कण्हसुत्तए वा नीलसुत्तए वा लोहिय० हालिद्द० सुक्किल्ल० आइए समाणे तारूव० जाव भुज्जो २ परिणमइ, से तेणट्ठेणं एवं वुच्चइ—कण्हलेसा नीललेसं जाव सुक्कलेसं पप्प तारूवत्ताए भुज्जो २ परिणमति । से नूणं भंते ! नीललेसा किण्हलेसं जाव सुक्कलेसं पप्प तारूवत्ताए जाव भुज्जो २ परिणमइ, हंता गोयमा ! एवं चेव, काउलेसा किण्हलेसं नील० तेउ० पम्ह० सुक्कलेसं, एवं तेउलेसा किण्ह० नील० काउ० पम्ह० सुक्कलेसं, एवं पम्हलेसा किण्ह० नील० काउ० तेउ० सुक्कलेसं पप्प जाव भुज्जो २ परिणमइ ?, हन्ता

यावत् पद्मलेश्या, किमुक्तं भवति ?—नीललेश्यः कापोतलेश्यः तेजोलेश्यः पद्मलेश्यश्च उक्तप्रकारेण द्वयोस्त्रिषु चतुर्षु वा ज्ञानेषु भजनीयः, स च एव 'नीललेस्से णं भंते ! जीवे कइसु नाणेसु होज्जा ?, गोयमा ! दोसु वा तिसु वा चउसु वा नाणेसु होज्जा' इत्यादि, शुक्ललेश्येषु विशेष इति स पृथक् पङ्क्ति—'सुक्कलेस्से णं भंते !' इत्यादि, इह शुक्लेश्यायामेव केवलज्ञानं न लेश्यान्तरे तत शेषलेश्याकेभ्योऽस्य शुक्लेश्यस्य विशेषः ॥ इति श्रीमलयगिरिविरचितायां प्रज्ञापनाटीकायां लेश्यापदस्य तृतीयोद्देशकः ।

———

उक्तस्तृतीयोद्देशकः, सम्प्रति चतुर्थ आरभ्यते, तत्र चेयमादावधिकारगाथा—

प्रथम परिणामाधिकार द्वितीयो वर्णाधिकारः तृतीयो रसाधिकारः चतुर्थो गन्धाधिकारः पञ्चमः शुद्धाशुद्धाधिकारः षष्ठः प्रशस्ताप्रशस्ताधिकारः सप्तमः संक्लिष्टासंक्लिष्टाधिकारः अष्टम उष्णशीताधिकारः नवमो गत्यधिकारः दशमः परिणामाधिकार एकादशोऽप्रदेश प्रदेशप्ररूपणाधिकारः द्वादशोऽवगाहाधिकारः त्रयोदशो वर्गणाधिकारः चतुर्दशः स्थानप्ररूपणाधिकारः पञ्चदशोऽल्पबहुत्वाधिकारः । तत्र प्रथम परिणामलक्षणमभिधित्सुर्यासां परिणामो वक्तव्य ता एव लेश्याः प्रतिपादयति—

परिणामवण्णरसगंधसुद्धअपसत्थसंकिलिट्ठुण्हा । गतिपरिणामपदेसोगाढवग्गणठाणाणमप्पबहुं ॥ १ ॥ कइ णं भंते ! लेसाओ

आभिणिबोहियनाणे एवं जहेव कण्हलेसाणं तहेव भाणियव्वं जाव चउहिं, एगंमि नाणे होज्जा, एगंसि केवलनाणे होज्जा (सूत्रं २२४) पन्नवणाए भगवईए लेस्सापए तइओ उद्देसओ समत्तो ॥

'कण्हलेसे णं भंते ! जीवे कइसु नाणेसु होज्जा' इत्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! द्वयोस्त्रिषु चतुर्षु च ज्ञानेषु भवति, तत्र द्वयोराभिनिबोधिकश्रुतज्ञानयोः त्रिषु आभिनिबोधिकश्रुतावधिज्ञानेषु यदिवाऽऽभिनिबोधिकश्रुतमनःपर्यायज्ञानेषु, इहावधिरहितस्यापि मनःपर्यवज्ञानमुपजायते, सिद्धप्राभृतादावनेकशस्तथा प्रतिपादनात्, अन्यथा विचित्रा मतिज्ञानं सदावरणक्षयोपशमसामग्री, तत्र कस्यापि चारित्रिणोऽप्रमत्तस्यामर्षौषध्याद्यन्यतमर्द्धिपयलब्धिसमन्वितस्य मनःपर्यायज्ञानावरणक्षयोपशमनिमित्ता सामग्री तथारूपाध्यवसायादिलक्षणा सम्पद्यते नत्ववधिज्ञानावरणक्षयोपशमनिमित्ता ततस्तस्य मनःपर्यवज्ञानमेव भवति, ननु मनःपर्यवज्ञानमतिविशुद्धस्योपजायते कृष्णलेश्या च संक्लिष्टाध्यवसायरूपा ततः कथं कृष्णलेश्याकस्य मनःपर्यायज्ञानसम्भवः ?, उच्यते, इह लेश्यानां प्रत्येकासङ्ख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणान्यध्यवसायस्थानानि, तत्र कानिचित् मन्दानुभावान्यध्यवसायस्थानानि प्रमत्तसंयतस्यापि लभ्यन्ते, अत एव कृष्णनीलकापोतलेश्या अन्यत्र प्रमत्तसंयतान्ता गीयन्ते, मनःपर्यवज्ञानं च प्रथमतोऽप्रमत्तसंयतस्योत्पद्यते ततः प्रमत्तसंयतस्यापि लभ्यते इति सम्भवति कृष्णलेश्याकस्यापि मनःपर्यवज्ञानं, चतुर्ष्वाभिनिबोधिकश्रुतावधिमनःपर्यवज्ञानेषु, 'एवं जाव पम्हलेसे' इति एवं—कृष्णलेश्योक्तेन प्रकारेण तावद् वक्तव्य

तर स्फुटप्रतिभास च क्षेत्रं जानातीति, अत्र पर्वतस्थानीया उपरितनी तृतीया पृथिवी अतिविशुद्धा च समूमिकानुसारेण नीललेश्या धरणितलस्थानीया अधस्तनी कृष्णलेश्या चक्षुःस्थानीयमवधिज्ञानमिति ॥ सम्प्रति नीललेश्याक्रमपेक्ष्य कापोतलेश्याविषयं सूत्रमाह—'काउलेस्से णं भंते! नेरइए नीललेस्सं नेरइयं पणिहाये'त्यादि, अक्षरगमनिका सुगमा, नवरं 'दोवि पाए उच्चावइत्ता' इति द्वावपि पादौ उच्चैः कृत्वा, द्वावपि पार्ष्णी उत्पाट्येत्यर्थः, भावना त्वियं—यथा पर्वतस्योपरि वृक्षमारूढः सर्वतः समन्तादवलोकमानो बहुतरं पश्यति स्पष्टतरं च तथा कापोतलेश्यो नैरयिकोऽपरं नीललेश्याकमपेक्ष्य प्रभूतं क्षेत्रमवधिना जानाति पश्यति च तदपि च स्पष्टतरमिति, इह वृक्षस्थानीया कापोतलेश्या उपरितनी च पृथिवी पर्वतस्थानीया नीललेश्या तृतीया च पृथिवी चक्षुःस्थानीयमवधिज्ञानमिति ॥ सम्प्रति का लेश्याः कतिषु ज्ञानेषु लभ्यन्ते इति निरूपयितुकाम आह—

कण्हलेसे णं भंते! जीवे कइसु नाणेसु होज्जा?, गो०! दोसु वा तिसु वा चउसु वा नाणेसु होज्जा, दोसु होमाणे आभिणिबोहियसुयनाणे होज्जा, तिसु होमाणे आभिणिबोहियसुयनाणओहिनाणेसु होज्जा, अहवा तिसु होमाणे आभिणिबोहियसुयनाणमणपज्जवनाणेसु होज्जा, चउसु होमाणे आभिणिबोहियसुयओहिमणपज्जवनाणेसु होज्जा, एवं जाव पम्हलेसे, सुक्कलेसेणं भंते! जीवे कइसु नाणेसु होज्जा?, गो०! दोसु वा तिसु वा चउसु वा होज्जा, दोसु होमाणे

ण भंते !' इत्यादि, इयमत्र भावना—यथा समभूभागव्यवस्थित एव कश्चित् विवक्षितः पुरुषः चक्षुर्नैर्मल्यवशात् मनागधिकं पश्यति न प्रभूततरं तथा विवक्षितोऽपि कश्चित् कृष्णलेश्याको नैरयिकः स्वभूमिकानुसारेणातिविशुद्धो ऽपि समानपृथिवीकमपरं कृष्णलेश्याकं नैरयिकमपेक्ष्य यदि परमवधिना मनागधिकं पश्यति न तु प्रभूततरं, अत्र समभूभागस्थानीया समाना पृथिवी स्वभूमिकासमाना च कृष्णरूपा लेश्या चक्षुःस्थानीयमवधिज्ञानमेतावता चैत-दपि व्यनिक्त—यथा समभूभागव्यवस्थितः पुरुषः सर्वतः समन्तादभिलोकमानो गर्त्तागतं पुरुषमपेक्ष्यातिप्रभूततरं पश्यति तथा पञ्चमपृथिवीगतः स्वभूमिकानुसारेणातिविशुद्धः कृष्णलेश्याको विवक्षितोऽपि नैरयिकः सप्तमपृथिवी गतं कृष्णलेश्याकमतिमन्दानुभागावधिनैरयिकमपेक्ष्यातिप्रभूतं पश्यति, मनागधिकत्रिगुणक्षेत्रसम्भवात् ॥ सम्प्रति नीललेश्याकविषयं सूत्रमाह—'नीललेसे णं भंते ! नेरइए कण्हलेसं नेरइयं पणिहाए' इत्यादि, अक्षरगमनिका सुग मा, नवरं 'वितिमिरतरागं खेत्तं जाणइ' इति विगतं तिमिरं—तिमिरसम्पाद्यो भ्रमो यत्र तद्वितिमिरं, इदं विति मिरमिदं वितिमिरमनयोरतिशयेन वितिमिरं वितिमिरतरं 'द्वयोर्विभज्ये तरबि'ति तरप्प्रत्ययः, ततः प्राकृतलक्षणात् स्वार्थे कप्रत्ययः पूर्वस्य च दीर्घत्वं, अत एव विशुद्धतरं—निर्मलतरं अतीव स्फुटप्रतिभासमितियावत्, भावना त्वियं—यथा धरणितलगतं पुरुषमपेक्ष्य पर्वतारूढः पुरुषोऽतिदूरं क्षेत्रं पश्यति तदपि प्रायः स्फुटप्रतिभासं तथा विव क्षितोऽपि नीललेश्याको नैरयिको योग्यतानुसारेणातिविशुद्धावधिः कृष्णलेश्याकं नैरयिकमपेक्ष्यातिदूरं वितिमिरं

जाणइ बहुतरागं खेत्तं पासइ जाव वितिमिरतरागं पासइ, से तेणट्ठेणं गोयमा! एवं वुच्चइ—काउलेस्से णं नेरइए नीललेस्सं नेरइयं पणिहाय तं चेव जाव वितिमिरतरागं खेत्तं पासइ ॥ (सूत्रं २२६)

'कण्हलेसे णं भंते!' इत्यादि, कृष्णलेश्यो भदन्त कश्चिन्नैरयिकोऽपरं कृष्णलेश्याकं प्रणिधाय—अपेक्ष्यावधिना अवधिज्ञानेन सर्वतः—सर्वासु दिक्षु समन्ततः—सर्वासु विदिक्षु समभिलोकमानो—निरीक्षमाणः कियत्—किंपरिमाणं क्षेत्रं जानाति कियद्वा क्षेत्रमवधिदर्शनेन पश्यति?, भगवानाह—गौतम! न बहु क्षेत्रं जानाति नापि बहु क्षेत्रं पश्यति, किमुक्तं भवति?—अपरं कृष्णलेश्याकं नैरयिकमपेक्ष्य स विवक्षितः कृष्णलेश्याको योग्यतानुसारेणातिविशुद्धोऽपि नैरयिकोऽतिप्रभूतं क्षेत्रमवधिना जानाति पश्यति, एतदेवाह—न दूरम्—अतिविप्रकृष्टं क्षेत्रं जानाति नाप्यतिविप्रकृष्टं क्षेत्रं पश्यति, किं तु इत्वरमेव—स्तोकमेवाधिकं क्षेत्रं जानाति इत्वरमेवाधिकं क्षेत्रं पश्यति, एतच्च सूत्रं समानपृथिवीककृष्णलेश्यनैरयिकविषयमवसेयमन्यथा व्यभिचारसम्भवात्, तथाहि—सप्तमपृथिवीगतः कृष्णलेश्याको नैरयिको जघन्यतो गव्यूतार्द्धं जानाति उत्कर्षतो गव्यूतं, षष्ठपृथिवीगतः कृष्णलेश्याको जघन्यतो गव्यूतमुत्कर्षतः सार्द्धं, पञ्चमपृथिवीगतः कृष्णलेश्याको जघन्यतः सार्द्धं गव्यूतमुत्कर्षतः किञ्चिदूने द्वे गव्यूते, ततो द्विगुणत्रिगुणाधिकक्षेत्रसम्भवाद् भवत्यधिकृतसूत्रस्य व्यभिचारः, यदा समानपृथिवीकमपरं कृष्णलेश्याकं नैरयिकमपेक्ष्यातिविशुद्धोऽपि कृष्णलेश्याको नैरयिको मनागधिकं पश्यति नातिप्रभूतं तदा दृष्टान्तेनोपपिपादयिषुराह—'से जहा

पासइ ?, गो० !, से जहा नामए केइ पुरिसे बहुसमरमणिज्जंसि भूमिभागंसि ठिच्चा सव्वओ समंता समभिलोएज्जा, तए णं से पुरिसे धरणितलगयं पुरिसं पणिहाय सव्वओ समंता समभिलोएमाणे णो बहुयं खेत्तं जाव पासइ जाव इत्तरियमेव खेत्तं पासइ, से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ कण्हलेसे णं नेरइए जाव इत्तरियमेव खेत्तं पासइ, नीललेसे णं भंते ! नेरइए कण्हलेसं नेरइयं पणिहाय ओहिणा सव्वओ समंता समभिलोएमाणे २ केवतियं खेत्तं जाणइ केवतियं खेत्तं पासइ ?, गो० !, बहुतरागं खेत्तं जाणइ बहुतरागं खेत्तं पासइ दूरतरखेत्तं जाणइ दूरतरखेत्तं पासइ वितिमिरतरागं खेत्तं जाणइ वितिमिरतरागं खेत्तं पासइ विसुद्धतरागं खेत्तं जाणइ विसुद्धतरागं खेत्तं पासइ, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ—नीललेसे णं नेरइए कण्हलेसं नेरइयं पणिहाय जाव विसुद्धतरागं खेत्तं जाणइ विसुद्धतरागं खेत्तं पासइ ?, से जहा नामए केइ पुरिसे बहुसमरमणिज्जाओ भूमिभागाओ पव्वयं दुरुहित्ता सव्वओ समंता समभिलोएज्जा तए णं से पुरिसे धरणितलगयं पुरिसं पणिहाय सव्वओ समंता समभिलोएमाणे २ बहुतरागं खेत्तं जाणइ जाव विसुद्धतरागं खेत्तं पासइ, से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ—नीललेस्से नेरइए कण्हलेसं जाव विसुद्धतरागं खेत्तं पासइ, काउलेस्से णं भंते ! नेरइए नीललेस्सं नेरइयं पणिहाय ओहिणा सव्वओ समंता समभिलोएमाणे २ केवतियं खेत्तं जाणइ पासइ ?, गो० ! बहुतरागं खेत्तं जाणइ पासइ जाव विसुद्धतरागं खेत्तं पासति, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वु०—काउलेस्से णं नेरइए जाव विसुद्धतरागं खेत्तं पासइ ?, गो० ! से जहा नामए केइ पुरिसे बहुसमरमणिज्जाओ भूमिभागाओ पव्वयं दुरुहइ २ दोवि पाए उच्चाविया (वइत्ता) सव्वओ समंता समभिलोएज्जा तए णं से पुरिसे पव्वयगयं धरणितलगयं च पुरिसं पणिहाय सव्वओ समंता समभिलोएमाणे बहुतरागं खेत्तं

वट्टइ सिय तेउलेसे उववट्टइ सिय पम्हलेसे उववट्टइ सिय सुक्कलेसे उववट्टइ सिय जल्लेसे उववज्जइ तल्लेसे उववट्टइ' एवं नीलकापोततेजःपद्मशुक्ललेश्याविषयाण्यपि सूत्राणि वक्तव्यानि 'वाणमंतरा जहा असुरकुमारा' इति 'जल्लेसे उववज्जइ तल्लेसे उववट्टइ' इति वक्तव्या इति, सर्वदेवानां लेश्यापरिणामस्याऽऽभवक्षयाद् भावात्, एवं लेश्यापरिसङ्ख्यानं परिभाव्य ज्योतिष्कवैमानिकविषयाण्यपि सूत्राणि वक्तव्यानि, नवरं तत्र 'चयन्ती'त्यभिलपनीय, तदेवमेकैकलेश्याविषयाणि चतुर्विंशतिदण्डकक्रमेण नैरयिकादीनां सूत्राण्युक्तानि तत्र कश्चिदाशङ्केत—प्रविरलैकैकनारकादिविषयमेतत् सूत्रकदम्बकं यदा तु बहवो भिन्नलेश्याकास्तत्रोत्पद्यन्ते तदाऽन्यथाऽपि वस्तुगतिः स्यात्, एकैकगतधर्मापेक्षया समुदायधर्मस्य कथञ्चिदन्यथाऽपि दर्शनात्, ततस्तदाशङ्काऽपनोदाय येषां यावत्यो लेश्याः सम्भवन्ति तेषां युगपत्तावल्लेश्याविषयमेकैकं सूत्रमनन्तरोदितार्थमेव प्रतिपादयति—'से नूणं भंते! कण्हलेसे नीललेसे काउलेसे नेरइए कण्हलेसेसु नीललेसेसु काउलेसेसु नेरइएसु उववज्जइ' इत्यादि, समस्तं सुगमं। सम्प्रति कृष्णलेश्यादिनैरयिकस्यावधिज्ञानदर्शनविषयक्षेत्रपरिमाणतारतम्यमाह—

कण्हलेसे णं भंते! नेरइए कण्हलेसं नेरइयं पणिहाए ओहिणा सव्वओ समंता समभिलोएमाणे केवतियं खेत्तं जाणइ केवइयं खेत्तं पासइ?, गो०!, णो बहुयं खेत्तं जाणइ णो बहुयं खेत्तं पासइ णो दूरं खेत्तं जाणइ णो दूरं खेत्तं पासइ इत्तरियमेव खेत्तं जाणइ इत्तरियमेव खेत्तं पासइ, से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ कण्हलेसे णं नेरइए तं चेव जाव इत्तरियमेव खेत्तं

[अन्तर्मुहूर्त्ते गतेऽन्तर्मुहूर्त्ते शेष आयुषि (एव)। लेश्यापरिणामे जीवा व्रजन्ति परलोकम् ॥ १ ॥] इति वचनात्, तत उक्तं 'गोयमा ! कण्हलेसे पुढविकाइए कण्हलेसेसु पुढविकाइएसु उववज्जइ सिय कण्हलेसे उव्वट्टइ' इत्यादि, एवं नीललेश्याविषयं कापोतलेश्याविषयं च सूत्रं वक्तव्यं, तथा यदा भवनपतिव्यन्तरज्योतिष्कसौधर्मेशानदेवाः तेजोलेश्यावन्तः स्वभवाच्च्युत्वा पृथिवीकायिकेषूत्पद्यन्ते तदा कियत्कालमपर्याप्तावस्थायां तेषु तेजोलेश्याऽपि लभ्यते तत ऊर्ध्वं तु न भवति, तथा भवस्वभावतया तेजोलेश्यायोग्यद्रव्यग्रहणशक्त्यसम्भवात्, ततस्तेजोलेश्यासूत्रे उक्तं 'तेउलेसे उववज्जइ नो चेव णं तेउलेसे उव्वट्टइ' इति, यथा च पृथिवीकायिकानां चत्वारि सूत्राण्युक्तानि तथाऽप्कायिकवनस्पतिकायिकानामपि वक्तव्यानि, तेषामप्यपर्याप्तावस्थायां तेजोलेश्यासम्भवात्, तेजोवायुद्वित्रिचतुरिन्द्रियविषयाणि प्रत्येकं त्रीणि सूत्राणि वक्तव्यानि, तेषां तेजोलेश्याया असम्भवात् ॥ पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका मनुष्याश्च यथाऽऽद्यासु तिसृषु लेश्यासु पृथिवीकायिका उक्ताः तथा षट्स्वपि लेश्यासु वक्तव्याः, षण्णामप्यन्यतमया लेश्यया तेषामुत्पत्तिसम्भवात्, उत्पत्तिगतैकैकलेश्याविषये चोद्वर्त्तनाया षण्णां विकल्पानां सम्भवात्, सूत्रपाठश्चैवं—'से नूणं भंते ! कण्हलेसे पंचिंदियतिरिक्खजोणिए कण्हलेसेसु पंचिंदियतिरिक्खजोणिएसु उववज्जइ कण्हलेसेसु उववज्जइ अल्लेसे उववज्जइ तल्लेसे उव्वट्टइ ?, हंता गोयमा !, कण्हलेसे पंचिंदियतिरिक्खजोणिए कण्हलेसेसु पंचिंदियतिरिक्खजोणिएसु उववज्जइ सिय कण्हलेसे उव्वट्टइ सिय नीललेसे उव्वट्टइ सिय काउलेसे उव

र्त्तमानः कृष्णलेश्य एवोद्वर्त्तते, एतदेव निश्चयवाक्योत्पादनार्थं प्रकारान्तरेणाह—यल्लेश्य उत्पद्यते तल्लेश्य उद्वर्त्तते न लेश्यान्तरगत इति ?, भगवानाह—'हंता गोयमा !' इत्यादि, हन्तेत्यनुमतौ अनुमतमेतत् मम गौतम ! 'कण्ह लेसेसु नेरइए' इत्यादि, अथ कथं कृष्णलेश्यः सन् कृष्णलेश्येषु नैरयिकेषूत्पद्यते न लेश्यान्तरोपेतः ?, उच्यते, इह तिर्यक्पञ्चेन्द्रियो मनुष्यो वा बद्धायुष्कतया नरकेषूत्पत्ति(त्तु)कामो यथाक्रमं तिर्यगायुषि मनुष्यायुषि च साकल्ये नाक्षीणेऽन्तर्मुहूर्त्तशेषे यल्लेश्येषु नरकेषूत्पत्स्यते तद्गतलेश्यया परिणमति, ततस्तेनैवाप्रतिपतितेन परिणामेन नरकायुः प्रतिसंवेदयते, तत उच्यते कृष्णलेश्यः कृष्णलेश्येषु नैरयिकेषूत्पद्यते न लेश्यान्तरयुक्तः, अथ कथं कृष्णलेश्याक एवोद्वर्त्तते ?, उच्यते, देवनैरयिकाणां हि लेश्यापरिणाम आभवक्षयाद् भवति, एतच्च प्रागेव प्रपञ्चत उपपादितं, एवं नील-लेश्याविषयं कापोतलेश्याविषयं च सूत्रं वक्तव्यं, एवं असुरकुमारादीनामपि सनत्कुमारपर्यवसानानां वक्तव्यं, नवरं तेजोलेश्यासूत्रं तत्राभ्यधिकमभिधेयं, तेजोलेश्याया अपि तेषां भावात् ॥ अधुना पृथिवीकायिकेषु कृष्णलेश्याविषयं सूत्रमाह—'से नूणं भंते !' इत्यादि, इह तिरश्चां मनुष्याणां च लेश्यापरिणाम आन्तर्मुहूर्त्तिकस्ततः कदाचित् यल्लेश्य उद्वर्त्तते कदाचिल्लेश्यान्तरपरिणतोऽपि उद्वर्त्तते, एवं पुनर्नियमो यो यल्लेश्येषूत्पद्यते स नियमतस्तल्लेश्य एवोत्पद्यते, "अंतमुहुत्तम्मि गए अंतमुहुत्तम्मि सेसए आउ (चेव)। लेसाहिं परिणयाहिं जीवा वच्चंति परलोयं ॥१॥"

नैरयिको नैरयिकेषूत्पद्यते नो अनैरयिकः, कथमिति चेद् ?, उच्यते, इह यस्मान्नारकादिभवोपग्राहकमायुरेव न
शेष, तथाहि—नारकायुषि उदयमागते नारकभवो भवति मनुष्यायुषि मानुषभव इत्यादि, ततो नारकाद्यायुर्वेदन
प्रथमसमये एव नारकादिव्यपदेश लभते, एतच्च ऋजुसूत्रनयदर्शन, तथा च नयविद्भिः ऋजुसूत्रनयस्वरूपनिरूपण
कुर्वद्भिरिदमुक्त—“पलालं न दहत्यग्निर्भिद्यते न घट कचित् । नाशून्ये निष्क्रमोऽस्तीह, न च शून्य प्रविश्यते
॥ १ ॥ नारकव्यतिरिक्तश्च, नरके नोपपद्यते । नरकान्नारकश्चास्य, न कश्चिद्विप्रमुच्यते ॥ २ ॥” इत्यादि, ‘एव जाव
वेमाणिए’ एव—नैरयिकोक्तप्रकारेण तावद्वक्तव्य यावद्वैमानिको—वैमानिकविषय सूत्र, तच्च सुगमत्वात् स्वय
परिभावनीय ॥ अधुना उद्वर्तनाविषय नैरयिकेषु सूत्रमाह—‘नेरइए ण भते !’ इत्यादि, एतदपि ऋजुसूत्रनयदर्श
नेन वेदितव्य, तथाहि—परभवायुषि उदयमागते तत उद्वर्तते यद्भवायुश्चोदयमागत तेन भवेन व्यपदेशः, यथा
नारकायुषि उदयमागते नारकभवेन नारक इति, ततो नैरयिकेभ्योऽनैरयिक एवोद्वर्तते न नैरयिक इति । एव
चतुर्विंशतिदण्डकक्रमेण तावत्सूत्र वक्तव्य यावद्वैमानिकविषय, नवर ज्योतिष्कवैमानिकविषये च्यवन इत्यभि
लापः कर्तव्य, तेभ्य उद्वर्तनस्य च्यवनमिति प्रसिद्धेः, तथा चाह—‘एव जाव वेमाणिए नवर’मित्यादि ॥ अधुना
कृष्णलेश्याविषयमुत्पत्तौ सूत्रमाह—‘से नूण भते !’ इत्यादि, सेशब्दोऽथशब्दार्थः स चेह प्रश्ने नूनं—निश्चितमे
तत् भदन्त ! कृष्णलेश्यो नैरयिकः कृष्णलेश्येषु नैरयिकेषु मध्ये उत्पद्यते तेभ्यश्च कृष्णलेश्येभ्यो नैरयिकेभ्य उद्

पकरूपतया, तथैव सम्पूर्णमेव, चशब्दस्यावधारणार्थत्वात् पश्यन्ति सामान्यरूपतया, इह च ज्ञानदर्शनयोः सम्पूर्णलोकविषयत्वे च यत्तु वक्तव्यं तत्तु नोच्यते ग्रन्थविस्तरभयादिति, नवरं– 'निर्विशेषं विशेषाणां, ग्रहो दर्शनमुच्यते। विशिष्टग्रहणं ज्ञानमेवं सर्वत्रगं द्वयम् ॥ १ ॥" इत्यनया दिशा स्वयमेवाभ्यूह्यमिति, यतश्चैवं केवलचारित्रिणः केवलज्ञानिनश्च तस्मात्ते केवलिनो भवन्ति, केवलमेषां विद्यत इति केवलिन इतिकृत्वा। आह–इहाकाण्ड एव केवलचारित्रिण इति किमर्थम् ?, उच्यते, केवलचारित्रप्राप्तिपूर्विकैव नियमतः केवलज्ञानावाप्तिरिति न्यायप्रदर्शनेन नेदमकाण्डमिति गाथार्थः ॥ १०७९ ॥ व्याख्याता तावल्लोकस्येत्यादिरूपा प्रथमसूत्रगाथेति, अत्रैव चालनाप्रत्यवस्थाने विशेषतो निर्दिश्य(श्ये)ते–तत्र लोकस्योद्योतकरानित्याद्युक्तम्, अत्राऽऽह–अशोभनमिदं लोकस्येति, कुतः ?, लोकस्य चतुर्दशरज्ज्वात्मकत्वेन परिमितत्वात्, केवलोद्योतस्य चापरिमितत्वेनैव लोकालोकव्यापकत्वात्, वक्ष्यति च–'केवलियणाणलंभो लोगालोगं पगासेइ'त्ति, ततश्चोद्योतकरान् लोकालोकयोरेवेति वाच्यमिति, न, अभिप्रायापरिज्ञानात्, इह लोकशब्देन पञ्चास्तिकाया एव गृह्यन्ते, ततश्चाकाशास्तिकायमेव पञ्चलोक इति न पृथगुक्तः, न चैतदनार्षं, यत उक्तम्–'पंचत्थिकायमइओ लोगो' इत्यादि। अपरस्त्वाह–लोकस्योद्योतकरानित्येतावदेव साधु, धर्मतीर्थकरान् इति न वक्तव्यं, गतार्थत्वात्, तथाहि–ये लोकस्योद्योतकरास्ते धर्मतीर्थकरा एवेति, अत्रोच्यते, इह लोकैकदेशेऽपि ग्रामैकदेशे ग्रामवल्लोकशब्दप्रवृत्तेर्मा भूदवधुद्योतकरेष्ववधिविभङ्गज्ञानिष्वर्कचन्द्रादिषु वा सम्प्रत्ययः, तद्व्यवच्छेदार्थं धर्मतीर्थकरानित्याह। आह–यद्येवं धर्मतीर्थकरानित्येतावदे-

---

१ केवलज्ञानलाभो लोकालोकं प्रकाशयति २ पञ्चास्तिकायमयो लोकः

यांस्तु लोकस्योद्योतकरानिति न वाच्यमिति, अत्रोच्यते, इह लोकेऽपि नद्यादिविषमस्थानेषु सुधिकया(ये)धर्मार्थमवतरण-तीर्थकरणशीलास्तेऽपि धर्मतीर्थकरा एवोच्यन्ते, तन्मा भूदतिमुग्धबुद्धीनां तेषु सम्प्रत्ययः, तदपनोदाय लोकस्योद्योतकरान-भ्याहेति । अपरस्त्वाह—जिनानित्यतिरिच्यते, तथाहि—यथोक्तप्रकारा जिना एव भवन्तीति, अत्रोच्यते, मा भूत्कुनयमतानुसारिपरिकल्पितेषु यथोक्तप्रकारेषु सम्प्रत्यय इत्यतस्तद्व्यवच्छेदार्थमाह—जिनानिति, श्रूयते च कुनयदर्शने—'ज्ञानिनो धर्मतीर्थस्य, कर्तारः परमं पदम् । गत्वाऽऽगच्छन्ति भूयोऽपि, भवं तीर्थनिकारतः ॥ १ ॥' इत्यादि, तन्नूनं न ते रागादिजेतार इति, अन्यथा कुतो निकारतः पुनरिह भवाङ्कुरप्रभवो ?, बीजाभावात्, तथा चान्यैरप्युक्तम्—"अज्ञानपांसुपिहितं पुरातनं कर्मबीजमविनाशि । तृष्णाजलाभिषिक्तं मुञ्चति जन्माङ्कुरं जन्तोः ॥ १ ॥" तथा—"दग्धे बीजे यथाऽत्यन्तं, प्रादुर्भवति नाङ्कुरः । कर्मबीजे तथा दग्धे, न रोहति भवाङ्कुरः ॥ १ ॥" इति । आह—यद्येवं जिनानित्येतावदेवास्तु लोकस्योद्योतकरानित्याद्यतिरिच्यते इति, अत्रोच्यते, इह प्रवचने सामान्यतो विशिष्टश्रुतधरादयोऽपि जिना एवोच्यन्ते, तद्यथा—श्रुतजिना अवधिजिना मनःपर्यायज्ञानजिनाः छद्मस्थवीतरागाश्च, तन्मा भूत्तेषु सम्प्रत्यय इति तदपनोदार्थं लोकस्योद्योतकरानित्याद्यप्यदुष्टमेव । अपरस्त्वाह—अर्हत इति न वाच्यं, न ह्यनन्तरोदितस्वरूपा अर्हद्व्यतिरेकेणापरे भवन्तीति, अत्रोच्यते, अर्हतामेव विशेष्यत्वान्न दोष इति । आह—यद्येवं हन्त ! तदर्हत एवेत्येतावदेवास्तु लोकस्योद्योतकरानित्यादि पुनरपार्थकं, न, तस्य विशेषणसाफल्यस्य च प्रतिपादितत्वात् । अपरस्त्वाह—केवलिन इति न वाच्यं, यथोक्तस्वरूपाणामर्हतां केवलित्वाव्यभिचारात्, सति च व्यभिचारसम्भवे विशेषणोपादानसाफल्यात्, तथा च—सम्भवे

व्यभिचारे च विशेषणमर्थवद्भवति, यथा नीलोत्पलमिति, व्यभिचाराभावे तु तदुपादीयमानमपि यथा कृष्णो भ्रमरः शुक्ला बलाका इत्यादि(वत्) ऋते प्रयासात् कमर्थं पुष्णातीति?, तस्मात्केवलिन इत्यतिरिच्यते, न, अभिप्रायापरिज्ञानात्, इह केवलिन एव यथोक्तस्वरूपा अर्हन्तो नान्य इति नियमनार्थत्वेन स्वरूपज्ञानार्थमेवेदं विशेषणमित्यनवद्यं, न चैकान्ततो व्यभिचारसम्भव एव विशेषणोपादानसाफल्यम्, उभयपदव्यभिचारे एकपदव्यभिचारे स्वरूपज्ञापने च शिष्टोक्तिषु तत्प्रयोगदर्शनात्, तत्रोभयपदव्यभिचारे यथा नीलोत्पलमिति, तथैकपदव्यभिचारे यथा आपो द्रव्यं पृथिवी द्रव्यमिति, तथा स्वरूपज्ञापने यथा परमाणुरप्रदेश इत्यादि, यतश्चैवमतः केवलिन इति न दुष्टम् । आह—यद्येवं केवलिन इत्येतदेव सुन्दरं शेषं तु लोकस्योद्योतकरानित्यादिकमनर्थकमिति, अत्रोच्यते, इह श्रुतकेवलिप्रभृतयोऽन्येऽपि विद्यन्त एव केवलिनः, तस्मान्मा भूत्तेषु सम्प्रत्यय इति तत्प्रतिक्षेपार्थं लोकस्योद्योतकरानित्याद्यपि वाच्यमिति । एवं द्रव्यादिसंयोगापेक्षयाऽपि विचित्रनयमताभिज्ञेन स्वधिया विशेषणसाफल्यं वाच्यम्, इत्यलं विस्तरेण, गमनिकामात्रमेतदिति । तत्र यदुक्तं 'कीर्तयिष्यामीति' तत्कीर्तनं कुर्वन्नाह—

उसभमजिअं च वंदे संभवमभिणंदणं च सुमइं च । पउमप्पहं सुपासं जिणं च चंदप्पहं वंदे ॥ २ ॥ सुविहिं च पुप्फदंतं सीअल सिज्जंस वासुपुज्जं च । विमलमणंतं च जिणं धम्मं संतिं च वंदामि ॥ ३ ॥ कुंथुं अरं च मल्लिं वंदे मुणिसुव्वयं नमिजिणं च । वंदामि रिट्ठनेमिं पासं तह वद्धमाणं च ॥ ४ ॥ (सूत्राणि)

एतास्तिस्रोऽपि सूत्रगाथा इति, आसां व्याख्या—इहार्हतां नामानि अन्वर्थमधिकृत्य सामान्यलक्षणतो विशेषलक्षणतश्च

अह ववहारं तुब्भ छिंदिहि, ताव एगा

ताओ भणिआओ—मम पुत्तो भविस्सइ सो जोयणत्थो पयस्सऽसोगवरपायवस्स गाऊण तीए दिण्णो, एवमाईग-

इयाओ भयइ, इयरी भणइ—एवं भवतु, पुत्तमाया णेच्छइ, ववहारो छिज्जउत्ति भणइ, —इह निष्पङ्कतामङ्गीकृत्य पद्मस्येव प्रभा

रभगुणेणंति सुमई ॥ इयाणिं पउमप्पहो—तस्य सामान्यतोऽभिधानकारणम्

यस्यासौ पद्मप्रभः, सर्व एव जिना यथोक्तस्वरूपा इत्यतो विशेषकारणमाह—

पउमसयणंमि जणणीइ डोहलो तेण पउमाभो ॥ १०८२ ॥

पउमवण्णो य भगवं,

व्याख्या—पेच्छइ ॥ गब्भगए देवीए पउमसयणमि डोहलो जाओ, तं च से देवयाए सज्जियं, सर्व

तेण पउमप्पहोत्ति गाथार्थः ॥ १०८२ ॥ इदानीं सुपासो, तस्यौघतो नामान्वर्थः—शोभनानि पार्श्वान्यस्येति सुपार्श्वः,

एव च अर्हन्त एवम्भूता इत्यतो विशेषेण नामान्वर्थमभिधित्सुराह—

गब्भगए जं जणणी जाय सुपासा तओ सुपासजिणो ।

एवं सर्वत्र सामान्याभिधाने

व्याख्या—गब्भगए जणणीए तित्थगराणुभावेण सोभणा पासा जायत्ति, ता सुपासोत्ति ।

---

१ ते भणिते—मम पुत्रो भविष्यति स यौवनस्थः एतस्याशोकवरपादपस्याधो व्यवहारं युवयोः छेत्स्यति तावदेकत्र भवतं इतरा भणति—एवं भवतु, पुत्र माता नेच्छति व्यवहारश्छिद्यतामिति भणति ज्ञात्वा तस्यै दत्तः एवमादिगर्भगुणेनेति सुमतिः । इदानीं पद्मप्रभः २ पद्मार्थ ॥ गर्भगते देव्याः पद्मशयने दोहदो जातः तच तस्यै देवतया सज्जितं, पद्मवर्णश्च भगवान् तेन पद्मप्रभ इति । इदानीं सुपार्श्वः—गर्भगते जनन्यास्तीर्थकरानुभावेन शोभनौ पार्श्वौ जाताविति, ततः सुपार्श्व इति ।

इदानीं सम्भवो—तस्यौघतोऽभिधाननिबन्धन—संभवन्ति प्रकर्षेण भवन्ति चतुस्त्रिंशदतिशयगुणा अस्मिन्निति सम्भवः, सर्व एव भगवन्तो यथोक्तस्वरूपा इत्यतो विशेषबीजाभिधित्सयाऽऽह—

अभिसम्भूआ सासत्ति सम्भवो तेण वुच्चई भयवं ।

गब्भगए जेण अब्भहिया सस्सणिप्फत्ती जाया तेण संभवो ॥ इयाणिं अभिणंदणो, तस्य सामान्येनाभिधानान्वर्थः—अभिनन्द्यते देवेन्द्रादिभिरित्यभिनन्दनः, सर्व एव यथोक्तस्वरूपा इत्यतो विशेषहेतुप्रतिपादनायाऽऽह—

अभिणंदई अभिक्खं सक्को अभिणंदणो तेण ॥ १०८१ ॥

व्याख्या—पैच्छर्द्धं ॥ गब्भप्पभिइ अभिक्खणं सक्को अभिणंदियाइओत्ति, तेण से अभिणंदणोत्ति णामं कयं, गाथार्थः ॥ १०८१ ॥ इदानीं सुमतिः, तस्य सामान्येनाभिधाननिबन्धनं शोभना मतिरस्येति सुमतिः, सर्व एव च सुमतयो भगवन्त इत्यतो विशेषनिबन्धनाभिधानायाह—

जणणी सव्वत्थ विणिच्छएसु सुमइत्ति तेण सुमइजिणो ।

गाहद्धं । जणणी गब्भगए सव्वत्थ विणिच्छएसु अईव मइसंपण्णा जाया, दोण्हं सवत्तीणं ववहारो छिन्नो,

---

१ गर्भगते देवाभ्यधिका सस्यनिष्पत्तिर्जाता तेन संभवः । इदानीमभिनन्दनः २ पश्चार्धं ॥ गर्भात्प्रभृतिरभीक्ष्णं शक्रोऽभिनन्दितवानिति, तेन तस्य अभिनन्दन इति नाम कृतं । ३ गाथार्धं । जननी गर्भगते सर्वत्र विनिश्चयेषु अतीव मतिसंपन्ना जाता, द्वयोरपि सपत्न्योर्व्यवहारश्छिन्नः,

ताओ भणिआओ—मम पुत्तो भविस्सइ सो जोव्वणत्थो एयस्सऽसोगवरपायवस्स अहे ववहारं तुज्झ छिंदिहि, ताव एगा इयाओ भवद, इयरी भणइ—एवं भवउ, पुत्तमाया णेच्छइ, ववहारो छिज्जउत्ति भणइ, णाऊण तीए दिण्णो, एवमाईग- ब्भगुणेणत्ति सुमई ॥ इयाणिं पउमप्पहो—तस्य सामान्यतोऽभिधानकारणम्—इह निष्पङ्कतामङ्गीकृत्य पद्मस्येव प्रभा यस्यासौ पद्मप्रभः, सर्व एव जिना यथोक्तस्वरूपा इत्यतो विशेषकारणमाह—

पउमसयणम्मि जणणीइ डोहलो तेण पउमाभो ॥ १०८२ ॥

व्याख्या—पञ्चार्द्ध ॥ गब्भगए देवीए पउमसयणंमि डोहलो जाओ, स च से देवयाए संपाडियं, पउमवण्णो य भगवं, तेण पउमप्पहोत्ति गाथार्थः ॥ १०८२ ॥ इदानीं सुपासो, तस्यौघतो नामान्वर्थः—शोभनानि पार्श्वान्यस्येति सुपार्श्वः, सर्व एव च अर्हन्त एवम्भूता इत्यतो विशेषेण नामान्वर्थमभिधित्सुराह—

गब्भगए जं जणणी जाय सुपासा तओ सुपासजिणो ।

व्याख्या—गब्भगए जणणीए तित्थगराणुभावेण सोभणा पासा जायत्ति, ता सुपासोत्ति। एवं सर्वत्र सामान्याभिधान

---

१ ते भणिते—मम पुत्रो भविष्यति स यौवनस्थ एतस्याशोकवरपादपस्याधो व्यवहारं युवयोः छेत्स्यति तावदेकत्र भवतं, इतरा भणति—एवं भवतु, पुत्रमाता नेच्छति व्यवहारश्छिद्यतामिति भणति ज्ञात्वा तस्यै दत्तः, एवमादिगर्भगुणेनेति सुमतिः। इदानीं पद्मप्रभः २ पश्चार्धं ॥ गर्भगते देव्याः पद्मशयने दोहदो जातः स च तस्य देवतया संपादितः पद्मवर्णश्च भगवान् तेन पद्मप्रभ इति । इदानीं सुपार्श्वः—गर्भगते जनन्याः तीर्थकरानुभावेन शोभनौ पार्श्वौ जाताविति, ततः सुपार्श्व इति ।

विशेषाभिधाने चाधिकृतस्यार्थाभिधानविस्तरो द्रष्टव्यः, इह पुनः सुज्ञानत्वात् ग्रन्थविस्तरभयाच्च नाभिधीयत इति कृतं विस्तरेण, इयाणिं चंदप्पहो–चन्द्रस्येव प्रभा–ज्योत्स्ना सौम्याऽस्येति चन्द्रप्रभः, तत्थ सव्वेऽवि तित्थगरा चंद इव सोमलेसा, विसेसो

जणणीऍ चंदपियणंमि डोहलो तेण चंदाभो ॥ १०८३ ॥

व्याख्या—पच्छद्धं ॥ देवीए चंदपियणंमि डोहलो चंदसरिसवण्णो य भगवं तेण चंदप्पभोत्ति गाथार्थः ॥ १०८३ ॥ इदानीं सुविहित्ति, तत्र शोभनो विधिरस्येति सुविधिः, इह च सर्वत्र कौशल्यं विधिरुच्यते, तत्थ सव्वेऽवि एरिसा, विसेसो पुण

सव्वविहीसु अ कुसला गब्भगए तेण होइ सुविहिजिणो ।

व्याख्या—गाहद्धं ॥ भगवंते गब्भगए सव्वविहीसु चेव विसेसओ कुसला जणणित्ति जेण तेण सुविहित्ति णाम कयं ॥ इयाणिं सीयलो, तत्र सकलसत्त्वसन्तापकरणविरहादाह्लादजनकत्वाच्च शीतल इति, तत्थ सव्वेऽवि अरिस्स मित्तस्स वा उवरिं सीयलघरसमाणा, विसेसो उण

पिउणो दाहोवसमो गब्भगए सीयलो तेण ॥ १०८४ ॥

---

१ इदानीं चन्द्रप्रभः तत्र सर्वेऽपि तीर्थकराश्चन्द्र इव सौम्यलेश्याः विशेषः–पश्चार्धं । देव्याश्चन्द्रपाने दोहदः चन्द्रसदृशवर्णश्च भगवान् तेन चन्द्रप्रभः । इदानीं सुविधिरिति तत्र सर्वेऽपि ईदृशाः विशेषः पुनः–गाथार्धं । भगवति गर्भगते सर्वविधिष्वेव विशेषतः कुशला जननीति येन तेन सुविधिरिति नाम कृतं । इदानीं शीतलः–तत्र सर्वेऽपि अरीणां मित्राणां वोपरि शीतगृहसमानाः, विशेषः पुनः–

व्याख्या—पच्छर्द्धं ॥ पिउणो पित्तदाहो पुव्वुप्पण्णो ओसहेहिं ण पउणाति, गब्भगए भगवंते देवीए परामुट्ठस्स पउणो, तेण सीयलोत्ति गाथार्थः ॥१०८४॥ इयाणिं सेज्जंसो, तत्र श्रेयान्—समस्तभुवनस्यैव हितकरः, प्राकृतशैल्या छान्दसत्वाच्च श्रेयांस इत्युच्यते, तत्थ सव्वेऽवि सेलोगस्स सेया, विसेसो पुण—

महरिहसिज्जारुहणंमि डोहलो तेण होइ सिज्जंसो ।

व्याख्या—गाहद्धं । तस्स रन्नो परंपरागया सेज्जा देवतापरिग्गहिता अच्चिज्जइ, जो तं अल्लियइ तस्स देवया उवसग्गं करेति, गब्भत्थे य देवीए डोहलो उवविट्ठा अक्कंता य, आरसिउं देवया अवक्कंता, तित्थगरनिमित्त देवया परिक्खिया, देवीए गब्भप्पभावेण एयं सेयं जायं, तेण से णामं कयं सेज्जंसोत्ति ॥ इयाणिं वसुपुज्जो, तत्र वसूनां पूज्यो वसुपूज्यः, वसवो- देवाः, तत्थ सव्वेऽवि तित्थगरा इंदाईण पुज्जा, विसेसो पुण—

पूएइ वासवो ज अभिक्खणं तेण वसुपुज्जो ॥ १०८५ ॥

व्याख्या—पच्छद्धं ॥ वासवो देवराया, तस्स गब्भगयस्स अभिक्खणं अभिक्खणं जणणीए पूयं करेइ, तेण वासुपुज्जोत्ति,

---

१ पश्चार्धं ॥ पितुः पित्तदाहः पूर्वोत्पन्न औषधैर्न प्रगुणयते, गर्भगते भगवति देव्या परामृष्टः प्रगुणः तेन शीतल इति । इदानीं श्रेयांसः तत्र सर्वेऽपि त्रैलोक्यस्य श्रेयस्कराः, विशेषः पुनः गाथार्धं । तस्य राज्ञः परम्परागता शय्या देवतापरिगृहीताऽर्च्यते यस्तामाक्रामति तस्य देवतोपसर्गं करोति गर्भस्थे च (भगवति) देव्या दोहदः उपविष्टाऽऽक्रान्ता च देवताऽऽरसितुमपक्रान्ता, तीर्थकरनिमित्तं देवता परीक्षिता, देव्या गर्भप्रभावेणैव श्रेयो जातं, तेन तस्य नाम कृतं श्रेयांस इति । इदानीं वासुपूज्यः तत्र सर्वेऽपि तीर्थकरा इन्द्रादीनां पूज्याः, विशेषः पुनः—पश्चार्धं ॥ वासवो देवराजः, तस्य गर्भगतस्याभीक्ष्णमभीक्ष्णं जनन्याः पूजां करोति तेन वासुपूज्य इति,

भइया वसूणि—रयणाणि वासवो—वेसमणो सो गब्भगए अभिक्खणं अभिक्खणं तं रायकुलं रयणेहिं पूरेइत्ति पासुपुज्जो ॥ गाथार्थः ॥ १०८५ ॥ इयाणिं विमलो, तत्र विगतमलो विमलः, विमलानि वा ज्ञानादीनि यस्य, सामण्णलक्खण सव्वेसिंपि विमलाणि णाणदंसणाणि सरीरं च, विसेसलक्खणं

विमलतणुबुद्धि जणणी गब्भगए तेण होइ विमलजिणो ।

व्याख्या—पुव्वद्धं । गब्भगए मातूए सरीरं बुद्धी य अतीव विमला जाया तेण विमलोत्ति ॥ इयाणिं अणतो—तत्रानन्त कर्मांशक्षयादनन्तः, अनन्तानि वा ज्ञानादीन्यस्येति, तस्य सव्वेहिंपि अणंता कम्मंसा जिया सव्वेसिं च अणताणि णाणाईणि, विसेसो पुण

रयणविचित्तमणत दामं सुमिणे तओऽणंतो ॥ १०८६ ॥

व्याख्या—गाहापच्छद्धं ॥ 'रयणविचित्तं' रयणखचियं 'अणंतं' अइमहप्पमाणं दामं सुमिणे जणणीए दिट्ठ, तओ अणंतोत्ति गाथार्थः ॥ १०८६ ॥ इयाणिं धम्मो, तत्र दुर्गतौ प्रपतन्तं सत्त्वसङ्घातं धारयतीति धर्मः, तस्य सव्वेवि एव विहत्ति, विसेसो पुण—

---

१ अथवा वसूनि—रत्नानि वासवो—वैश्रमणः स गर्भगतेऽभीक्ष्णमभीक्ष्णं तद् राजकुलं रत्नैः पूरयतीति वासुपूज्यः । इदानीं विमलः सामान्यलक्षणं सर्वेषामपि विमले ज्ञानदर्शने शरीरं च विशेषलक्षणं—पूर्वार्धं । गर्भगते मातुः शरीरं बुद्धिश्चातीव विमला जाता तेन विमल इति । इदानीमनन्तः तत्र सर्वैरपि अनन्ताः कर्मांशा जिताः सर्वेषां चानन्तानि ज्ञानादीनि विशेषः पुनः—गाथापश्चार्धं ॥ रत्नविचित्रं—रत्नखचितमनन्तम्—अतिमहत्प्रमाणं दाम स्वप्ने जनन्या दृष्टं ततोऽनन्त इति । इदानीं धर्मः, तत्र सर्वेऽपि एवंविधा इति विशेषः पुनः—

गब्भगए जं जणणी जाय सुधम्मत्ति तेण धम्मजिणो ।

व्याख्या—गाहद्धं ॥ गब्भगए भगवंते विसेसओ से जणणी दाणदयाइएहिं अहिगारेहिं जाया सुधम्मत्ति तेण धम्म जिणो भगवं । इयाणिं संती, तत्र शान्तियोगात्तदात्मकत्वात्तत्कर्तृत्वाच्च शान्तिरिति, इदं सामण्णं, विसेसो पुण—

जाओ असिवोवसमो गब्भगए तेण संतिजिणो ॥ १०८७ ॥

व्याख्या—पच्छद्धं ॥ महंतं असिवं आसि, भगवते गब्भमागए उवसंतंति गाथार्थः ॥ १०८७ ॥ इदानीं कुंथू, तत्र कुः—पृथ्वी तस्यां स्थितवानिति कुंथुः, सामण्णं सव्वेवि एवंविहा, विसेसो पुण

थूहं रयणविचित्तं कुंथुं सुमिणंमि तेण कुंथुजिणो ।

व्याख्या—गाहद्धं । मणहरे अब्भुण्णए महप्पएसे थूहं रयणविचित्तं सुमिणे दट्ठुं पडिबुद्धा तेण से कुंथुत्ति णामं कयं । इदानीं अरो, तत्र—'सर्वोत्तमे महासत्त्वकुले य उपजायते । तस्याभिवृद्धये वृद्धैरसावर उदाहृतः ॥ १ ॥' तस्स सव्वेऽवि सव्वुत्तमे कुले विद्धिकरा एव जायंति, विसेसो पुण

१ गाथार्धं । गर्भगते भगवति विशेषतस्तस्य जननी दानदयादिकेष्वधिकारेषु जाता सुधर्मेति तेन धर्मजिनो भगवान् । इदानीं शान्तिः—इदं सामान्यं विशेषः पुनः—पश्चार्धं ॥ महदशिवमासीत्, भगवति गर्भमागत उपशान्तमिति । इदानीं कुन्थुः, सामान्यं सर्वेऽप्येवंविधाः, विशेषः पुनः । गाथार्धं । मनोहरेऽभ्युन्नते महाप्रदेशे स्तूपं रत्नविचित्रं स्वप्ने दृष्ट्वा प्रतिबुद्धा तेन तस्य कुन्थुरिति नाम कृतं । इदानीमरः—तस्य सर्वेऽपि सर्वोत्तमे कुले वृद्धिकरा एव जायन्ते विशेषः पुनः—

सुमिणे अर मइरिह पासइ जणणी अरो तम्हा ॥ १०८८ ॥

व्याख्या—पश्चार्द्ध ॥ गब्भगए मायाए सुमिणे सव्वरयणमओ अइसुदरो अइप्पमाणो य जम्हा अरओ दिट्ठो तम्हा अरोत्ति से णामं कयंति गाथार्थः ॥ १०८८ ॥ इदानीं मल्लित्ति, इह परीषहादिमल्लजयात्प्राकृतशैल्या छान्दसत्वाच्च मल्लि, तस्य सव्वेहिंपि परीसहमल्ल रागदोसा य णिहयत्ति सामण्णं, विसेसो

वरसुरहिमल्लसयणंमि डोहलो तेण होइ मल्लिजिणो

व्याख्या—(गाहद्ध)गब्भगए माऊए सव्वोउगवरसुरहिकुसुममल्लसयणिज्जे दोहलो जाओ, सो य देवयाए पडिसमाणिओ दोहलो, तेण से मल्लित्ति णामं कय । इदानीं मुणिसुव्वओत्ति–तत्र मन्यते जगतस्त्रिकालावस्थामिति मुनिः तथा शोभनानि व्रतान्यस्येति सुव्रतः मुनिश्चासौ सुव्रतश्चेति मुनिसुव्रतः, सव्वे सुमुणियसव्वभावा सुव्वया यत्ति सामण्णं, विसेसो

आया जणणी ज सुव्वयत्ति मुणिसुव्वओ तम्हा ॥ १०८९ ॥

व्याख्या–(पच्छद्ध)गब्भगए णं माया अईव सुव्वया जायत्ति तेण मुणिसुव्वओत्ति णामं, गाथार्थः ॥१०८९॥ इयाणीं णमित्ति-

---

१ पश्चार्धं ॥ गर्भगते माता स्वप्ने सर्वरत्नमयोऽतिसुन्दरोऽतिप्रमाणश्च यस्मादरको दृष्टस्तस्मादर इति तस्य नाम कृतमिति। मल्लिरिति तत्र सर्वैरपि परीषहमल्ला रागदोषाश्च निहता इति सामान्यं विशेषः–(गाथार्धं) गर्भगते मातुः सर्वर्तुकवरसुरभिकुसुममाल्यशयनीये दोहदो जातः स च देवतया प्रतिसम्पादितो दोहदः, तेन तस्य मल्लिरिति नाम कृतं। इदानीं मुनिसुव्रत इति–सर्वे सुमुणितसर्वभावाः सुव्रताश्चेति सामान्यं, विशेषः–(पश्चार्धं) ॥ गर्भगते माताऽतीव सुव्रता जातेति तेन मुनिसुव्रत इति नाम। इदानीं नमिरिति–

तत्र प्राकृतशैल्या छान्दसत्वाल्लक्षणाभ्वरसम्भवाच्च परीषहोपसर्गादिनमनान्नमिरिति। तथा चाष्टौ व्याकरणान्यैन्द्रादीनि लोकेऽपि साम्प्रतमभिधानमात्रेण प्रतीतान्येव, अतः कतिपयशब्दविषयलक्षणाभिधानतुच्छे पाणिनिमत एव नाग्रहः कार्य इति, व्यासादिप्रयुक्तशब्दानामपि तेनासिद्धेः, न च ते सतोऽपि सच्छास्त्रानभिज्ञा इति, कृत प्रसङ्गेन, प्रकृतं प्रस्तुमः— तत्थ सव्वेहिंवि परीसहोवसग्गा णामिया कसाय(याय)त्ति सामण्णं, विसेसो—

पणया पच्चंतनिव्वा दंसियमित्ते जिणमि तेण नमी।

व्याख्या—(गाहद्धं) उक्कलिएहिं पच्चंतपत्थिवेहिं णयरे रोहिज्जमाणे अण्णराईहिं देवीए कुच्छिए णमी उववण्णो, ताहे देवीए गब्भस्स पुण्णसत्तीचोइयाए अट्टालमारोढुं सद्धा समुप्पण्णा, आरूढा य दिट्ठा परपत्थिवेहिं, गब्भप्पभावेण य पणया सामंतपत्थिवा, तेण से णमित्ति णामं कयं। इदाणीं णेमी, तत्र धर्मचक्रस्य नेमिवन्नेमिः, सव्वेवि धम्मचक्कस्स णेमीभूयत्ति सामण्णं, विसेसो

रिट्ठरयणं च नेमिं उप्पयमाण तओ नेमी ॥ १०९० ॥

व्याख्या—(पच्छद्धं)गब्भगए तस्स मायाए रिट्ठरयणामओ महइमहालओ णेमी उप्पयमाणो सुमिणे दिट्ठोत्ति, तेण

---

1 तत्र सर्वैरपि परीषहोपसर्गा नामिताः कषायाश्च इति सामान्यं विशेषः(गाथार्धं)—उत्कलितैः प्रत्यन्तपार्थिवैर्नगरे रुध्यमानेऽन्यराजभिः देव्याः कुक्षौ नमिरुत्पन्नः तदा देव्या गर्भस्य पुण्यशक्तिचोदितायाः अट्टालकमारोढुं श्रद्धा समुत्पन्ना आरूढा च दृष्टा परपार्थिवैः गर्भप्रभावेण च प्रणताः सामन्तपार्थिवाः, तेन तस्य नमिरिति नाम कृतं। इदानीं नेमिः—सर्वेऽपि धर्मचक्रस्य नेमीभूता इति सामान्यं विशेषः—(पश्चार्धं) गर्भगते तस्य मातुरिष्टरत्नमयो महातिमहान् नेमिरुत्पतन् स्वप्ने दृष्ट इति तेन

सुमिणे अर महरिहं पासइ जणणी अरो तम्हा ॥ १०८८ ॥

व्याख्या—पच्छद्धं ॥ गब्भगए मायाए सुमिणे सव्वरयणमओ अइसुंदरो अइप्पमाणो य जम्हा अरओ दिट्ठो तम्हा अरोत्ति से णामं कयंति गाथार्थः ॥ १०८८ ॥ इदानीं मल्लिरिति, इह परीषहादिमल्लजयात्प्राकृतशैल्या छान्दसत्वाच्च मल्लिः, तत्थ सव्वेहिंपि परीसहमल्ल रागदोसा य णिहयत्ति सामण्णं, विसेसो

वरसुरहिमल्लसयणंमि डोहलो तेण होइ मल्लिजिणो

व्याख्या—(गाहद्धं)गब्भगए माऊए सव्वोउगवरसुरहिकुसुममल्लसयणिज्जे दोहलो जाओ, सो य देवयाए पडिसंमाणिओ दोहलो, तेण से मल्लित्ति णामं कयं । इदानीं मुणिसुव्वओत्ति—तत्र मन्यते जगतस्त्रिकालावस्थामिति मुनिः तथा शोभनानि व्रतान्यस्येति सुव्रतः मुनिश्चासौ सुव्रतश्चेति मुनिसुव्रतः, सव्वे सुमुणियसव्वभावा सुव्वया यत्ति सामण्णं, विसेसो

माया जणणी अ सुव्वयासि मुणिसुव्वओ तम्हा ॥ १०८९ ॥

व्याख्या—(पच्छद्धं)गब्भगए णं माया अईव सुव्वया आयत्ति तेण मुणिसुव्वओत्ति णाम, गाथार्थः ॥१०८९॥ इयाणीं णमित्ति

---

१ पश्चार्धं ॥ गर्भगते मात्रा स्वप्ने सर्वरत्नमयोऽतिसुन्दरोऽतिप्रमाणश्च यस्मादरको दृष्टस्तस्मादर इति तस्य नाम कृतमिति। मल्लिरिति तत्र सर्वैरपि परीषह मल्ला रागद्वेषाश्च निहता इति सामान्यं विशेषः—(गाथार्धं) गर्भगते मातुः सर्वर्तुकवरसुरभिकुसुममाल्यशयनीये दोहदो जातः स च देवतया प्रतिसमापितो दोहदः तेन तस्य मल्लिरिति नाम कृतं। इदानीं मुनिसुव्रत इति—सर्वे सुमुनितसर्वभावाः सुव्रताश्चेति सामान्यं, विशेषः—(पश्चार्धं) ॥ गर्भगते माताऽतीव सुव्रता जातेति तेन मुनिसुव्रत इति नाम। इदानीं नमिरिति—

व्याख्या—गब्भगएण भगयया णायकुलं विसेसेण धणेण वड्ढियाइय तेण से णामं कयं वद्धमाणेत्ति, गाथार्थः॥१०९१॥
एवमेतावता ग्रन्थेन त्रिश्लोऽपि मूलसूत्रगाथा व्याख्याता इति ॥ अधुना सूत्रगाथैव—

एव मए अभिथुआ विहुयरयमला पहीणजरमरणा । चउवीसंपि जिणवरा तित्थयरा मे पसीयंतु ॥ ५ ॥

अस्या व्याख्या—'एवम्'अनन्तरोक्तेन प्रकारेण 'मए' इत्यात्मनिर्देशमाह, 'अभिष्टुता'इति आभिमुख्येन स्तुता अभिष्टुता इति, स्वनामभिः कीर्तिता इत्यर्थः, किंविशिष्टास्ते ?—'विधूतरजोमलाः' तत्र रजश्च मलश्च रजोमलौ विधूतौ—प्रकम्पितौ अनेकार्थत्वाद्वा अपनीतौ रजोमलौ यैस्ते तथाविधाः, तत्र बध्यमानं कर्म रजो भण्यते पूर्वबद्धं तु मल इति, अथवा बद्धं रजः निकाचितं मलः, अथवेर्यापथं रजः साम्परायिकं मल इति, यत एवैवम्भूता अत एव प्रक्षीणजरामरणाः, कारणाभावादित्यर्थः, तत्र जरा—वयोहानिलक्षणा मरणं तु—प्राणत्यागलक्षणं, प्रक्षीणे जरामरणे येषां ते तथाविधाश्चतुर्विंशतिरपि, अपिशब्दात्तदन्येऽपि, 'जिनवराः' श्रुतादिजिनप्रधानाः, ते च सामान्यकेवलिनोऽपि भवन्ति अत आह—तीर्थकरा इति, एतत्समानं पूर्वेण, 'मे' मम, किं ?—'प्रसीदन्तु' प्रसादपरा भवन्तु, स्यात्—'क्षीणक्लेशत्वात्स पूजकानां प्रसादवास्ते हि । तच्च न यस्मात्तेन पूज्याः क्लेशक्षयादेव ॥ १ ॥ यो वस्तुतः प्रसीदति रोषमवश्यं स याति निन्दायाम् । सर्वत्रासमचित्तश्च सर्वहितदः कथं स भवेत् ? ॥ २ ॥ तीर्थकरास्त्विह यस्माद्रागद्वेषक्षयात्त्रिलोकविदः । स्वात्मपरतुल्यचित्ताश्चातः सद्भिः सदा पूज्याः ॥ ३ ॥ शीतार्दितेषु च यथा द्वेषं वह्निर्न याति राग वा । नाऽऽह्वयति वा तथाऽपि च तमाश्रिताः स्वेष्टमश्नुवते ॥ ४ ॥

१ गर्भगतेन भगवता ज्ञातकुलं विशेषेण धनेन वर्धितं तेन तस्य नाम कृतं वर्धमान इति ।

से रिट्ठणेमित्ति णामं कयं, गाथार्थः ॥ १०९० ॥ इदाणीं पासोत्ति, तत्र पूर्वोक्तयुक्तिकलापादेव पश्यति सर्वभावानिति पार्श्वः, पश्यक इति चान्ये, तत्थ सव्वेऽवि सव्वभावाणं जाणगा पासगा यत्ति सामण्णं, विसेसो पुण—

सप्पं सयणे जणणी तं पासइ तमसि तेण पासजिणो ।

व्याख्या—(गाहद्धं) गब्भगए भगवंते तेलोक्कबंधवे सत्तसिरं णागं सयणिज्जे णिविज्जणे माया से सुविणे दिट्ठत्ति, तहा अंधकारे सयणिज्जगयाए गब्भप्पभावेण य एतं सप्पं पासिऊणं रण्णो सयणिज्जे णिग्गया बाहा चडाविया भणिओ य—एस सप्पो वच्चइ, रण्णा भणियं—कहं जाणसि ?, भणइ—पेच्छामि, दीवएण पलोइओ, दिट्ठो य सप्पो, रण्णा चिंता गब्भस्स एसो अइसयप्पभावो जेण एरिसे तिमिरंधयारे पासइ, तेण पासोत्ति णामं कयं । इदाणीं वद्धमाणो, तत्रोत्पत्तेरारभ्य ज्ञानादिभिर्वर्द्धत इति वर्द्धमानः, तत्थ सव्वेवि णाणाइगुणेहिं वड्ढइत्ति, विसेसो पुण

वड्ढइ नायकुलंति अ तेण जिणो वद्धमाणुत्ति ॥ १०९१ ॥

---

1 तस्मादरिष्टनेमिरिति नाम कृतं । इदानीं पार्श्व इति—तत्र सर्वेऽपि सर्वभावानां ज्ञायकाः पश्यकाश्चेति सामान्यं विशेषः पुनः—(गाथार्धं) गर्भगते भगवति त्रैलोक्यबान्धवे सप्तशिरसं नागं शयनीये निर्विज्ञे माता रजन्यां तमसि पश्यति, तथान्धकारे शयनीयगतया गर्भप्रभावेण चायमपश्यत् सर्पं दृष्ट्वा राज्ञः शयनीयाद् बाहुः निर्गतो भणितश्च—एष सर्पो व्रजति, राज्ञा भणितं—कथं जानासि ?, भणति—पश्यामि, दीपेन प्रलोकितः दृष्टश्च सर्पः राज्ञश्चिन्ता—गर्भस्य एषो ऽतिशयप्रभावो येनेदृशे तिमिरान्धकारे पश्यति, तेन पार्श्व इति नाम कृतं । इदानीं वर्धमानः, तत्र सर्वेऽपि ज्ञानादिगुणैर्वर्धन्त इति विशेषः पुनः—

व्याख्या—गब्भगएण भगवया णायकुलं विसेसेण धणेण वद्धियाइयं तेण से णामं कयं वद्धमाणेत्ति, गाथार्थः॥१०९२॥ एवमेतावता ग्रन्थेन त्रिस्रोऽपि मूलसूत्रगाथा व्याख्याता इति ॥ अधुना सूत्रगाथैव—

एव मए अभिथुआ विहुयरयमला पहीणजरमरणा । चउवीसंपि जिणवरा तित्थयरा मे पसीयंतु ॥ ५ ॥

अस्या व्याख्या—'एवम्'अनन्तरोक्तेन प्रकारेण 'मए' इत्यात्मनिर्देशमाह, 'अभिष्टुता'इति आभिमुख्येन स्तुता अभिष्टुता इति, स्वनामभिः कीर्त्तिता इत्यर्थः, किंविशिष्टास्ते ?—'विधूतरजोमलाः' तत्र रजश्च मलश्च रजोमलौ विधूतौ—प्रकम्पितौ अनेकार्थत्वाद्वा अपनीतौ रजोमलौ यैस्ते तथाविधाः, तत्र बध्यमानं कर्म रजो भण्यते पूर्वबद्धं तु मल इति, अथवा बद्धं रजः निकाचितं मलः, अथवेर्यापथं रजः साम्परायिकं मल इति, यत एवंभूता अत एव प्रक्षीणजरामरणाः, कारणाभावादित्यर्थः, तत्र जरा—वयोहानिलक्षणा मरणं तु—प्राणत्यागलक्षणं, प्रक्षीणे जरामरणे येषां ते तथाविधाश्चतुर्विंशतिरपि, अपिशब्दात्तदन्येऽपि, 'जिनवराः' श्रुतादिजिनप्रधानाः, ते च सामान्यकेवलिनोऽपि भवन्ति अत आह—तीर्थकरा इति, एतत्समानं पूर्वेण, 'मे' मम, किं ?—'प्रसीदन्तु' प्रसादपरा भवन्तु, स्यात्—'क्षीणक्लेशत्वात्त पूजकानां प्रसादपरास्ते हि । तच्च न यस्मात्तेन पूज्याः क्लेशक्षयादेव ॥ १ ॥ यो यस्तुतः प्रसीदति रोषमवश्यं स याति निन्दायाम् । सर्वत्रासमचित्तश्च सर्वहितदः कथं स भवेत् ? ॥ २ ॥ तीर्थकरास्त्विह यस्माद्रागद्वेषक्षयात्त्रिलोकविदः । स्वात्मपरतुल्यचित्ताश्चात' सद्भिः सदा पूज्याः ॥ ३ ॥ शीतार्दितेषु च यथा द्वेषं वह्निर्न याति रागं वा । नाऽऽह्वयति वा तथाऽपि च तमाश्रिताः स्वेष्टमश्नुवते ॥ ४ ॥

---

१ गर्भगतेन भगवता ज्ञातकुलं विशेषेण धनेन वर्धितं तेन तस्य नाम कृतं वर्धमान इति ।

तत्तीर्थकरान् ये त्रिभुवनभावप्रभावकान् भक्त्या । समुपाश्रिता जनास्ते भयशीतमपास्य यान्ति शिवम् ॥ ५ ॥" एत दुक्तं भवति—यद्यपि ते रागादिरहितत्वान्न प्रसीदन्ति तथापि तानुद्दिश्याचिन्त्यचिन्तामणिकल्पानन्तःकरणशुद्ध्या अभि-ष्टवकर्तॄणां तत्पूर्विकैवाभिलषितफलावाप्तिर्भवतीति गाथार्थः ॥ तथा—

कित्तियवंदियमहिआ जेए लोगस्स उत्तमा सिद्धा । आरुग्गबोहिलाभं समाहिवरमुत्तमं दिंतु ॥ ६ ॥

इयमपि सूत्रगाथैव, अस्या व्याख्या—कीर्तिताः—स्वनामभिः प्रोक्ताः वन्दिताः—त्रिविधयोगेन सम्यक्स्तुताः मयेत्यात्म निर्देशे, महिता इति वा पाठान्तरमिदं च, महिताः—पुष्पादिभिः पूजिताः, क एते इत्यत आह—य एते 'लोकस्य' प्राणि-लोकस्य मिथ्यात्वादिकर्ममलकलङ्काभावेनोत्तमाः—प्रधानाः, ऊर्ध्वं वा तमस इत्युत्तमसः, 'उत्प्राबल्योर्ध्वगमनोच्छेदनेष्वि'ति वचनात्, प्राकृतशैल्या पुनरुत्तमा उच्यन्ते, 'सिद्धा' इति सितं ध्मातमेषामिति सिद्धाः—कृतकृत्या इत्यर्थः, अरोगस्य भाव आरोग्यं—सिद्धत्वं तदर्थं बोधिलाभः—प्रेत्य जिनधर्मप्राप्तिर्बोधिलाभोऽभिधीयते तं, स चानिदानो मोक्षायैव प्रशस्यत इति, तदर्थमेव च तावत्किं ?, तत आह—समाधानं—समाधिः, स च द्रव्यभावभेदाद् द्विविधः, तत्र द्रव्यसमाधिर्यदुपयो-गात्स्वास्थ्यं भवति येषां वाऽविरोध इति, भावसमाधिस्तु ज्ञानादिसमाधानमेव, तदुपयोगादेव परमस्वास्थ्ययोगादिति, यतश्चायमित्थं द्विधाऽतो द्रव्यसमाधिव्यवच्छेदार्थमाह—वरं—प्रधानं भावसमाधिमित्यर्थः, असावपि तारतम्यभेदादनेक-धैव अत आह—उत्तमं—सर्वोत्कृष्टं ददतु—प्रयच्छन्तु, आह—किं तेषां प्रदानसामर्थ्यमस्ति ?, न, किमर्थमेवमभिधीयत इति ?, उच्यते, भक्त्या, वक्ष्यति च—'भासा असच्चमोसा' इत्यादि, नवरं तद्भक्त्या स्वयमेव तत्प्राप्तिरुपजायत इति कृतं विस्त-

रेणेति गाथार्थः ॥ १ ॥ व्याख्यातं लेशत इदं सूत्रगाथाद्वयम्, अधुना सूत्रस्पर्शिकया प्रतन्यते, तत्राभिष्टवकीर्तनैकार्थिकानि प्रतिपादयन्नाह—

गुरुगुणथयदणनमसणाणि एगट्ठिआणि एयाणि । कित्तण पसंसणावि अ विणयपणामे अ एगट्ठा ॥ १०९२ ॥

व्याख्या—स्तुतिः स्तवनं वन्दनं नमस्करणम् एकार्थिकान्येतानि, तथा कीर्तनं प्रशंसैव विनयप्रणामौ च एकार्थिकानीति गाथार्थः ॥ १०९२ ॥ साम्प्रतं यदुक्तम् 'उत्तमा' इति तद्व्याचिख्यासुरिदमाह—

मिच्छत्तमोहणिज्ञा नाणावरणा चरित्तमोहाओ । तिविहतमा उम्मुक्का तम्हा ते उत्तमा हुंति ॥ १०९३ ॥

व्याख्या—मिथ्यात्वमोहनीयात् तथा ज्ञानावरणात्तथा चारित्रमोहाद् इति, अत्र मिथ्यात्वमोहनीयग्रहणेन दर्शनसप्तकं गृह्यते, तत्रानन्तानुबन्धिनश्चत्वारः कषायास्तथा मिथ्यात्वादित्रयं च, ज्ञानावरणं मतिज्ञानाद्यावरणभेदात् पञ्चविधं, चारित्रमोहनीयं पुनरेकविंशतिभेदं, तच्चानन्तानुबन्धिरहिता द्वादश कषायास्तथा नव नोकषाया इति, अस्मादेव यतस्त्रिविधतमसः, किम् ?—उन्मुक्ताः—प्राबल्येन मुक्ताः, पृथग्भूता इत्यर्थः, तस्मात्ते भगवन्तः, किम् ?, उत्तमा भवन्ति, ऊर्ध्वं तमोयुक्तरिति गाथार्थः ॥१०९३॥ साम्प्रतं यदुक्तं 'आरोग्यबोधिलाभ'मित्यादि, अत्र भावार्थमविपरीतमनवगच्छन्नाह—

आरुग्गबोहिलाभं समाहिवरमुत्तमं च मे दिंतु । किं नु हु निआणमेअं ति?, विभासा इत्थ कायव्वा ॥१०९४॥

व्याख्या—आरोग्याय बोधिलाभः आरोग्यबोधिलाभस्तं, भावार्थः प्रागुक्त एव, तथा समाधिवरमुत्तमं च 'मे' मम ददत्विति यदुक्तम्, अत्र काका पृच्छति—'किं नु हु णियाणमेअं'ति तत्र किमिति परप्रश्ने, नु इति वितर्के, हु तत्समर्थने,

तत्तीर्थकरान् ये त्रिभुवनभावप्रभावकान् भक्त्या । समुपाश्रिता जनास्ते भवशीतमपास्य यान्ति शिवम् ॥ ५ ॥" एतदुक्तं भवति—यद्यपि ते रागादिरहितत्वान्न प्रसीदन्ति तथापि तानुद्दिश्याचिन्त्यचिन्तामणिकल्पानन्तःकरणशुद्ध्या अभिष्टवकर्तॄणां तत्पूर्विकैवाभिलषितफलावाप्तिर्भवतीति गाथार्थः ॥ तथा—

कित्तियवंदियमहिया जेए लोगस्स उत्तमा सिद्धा । आरुग्गबोहिलाभं समाहिवरमुत्तमं दिंतु ॥ ६ ॥

इयमपि सूत्रगाथैव, अस्या व्याख्या—कीर्तिताः—स्वनामभिः प्रोक्ताः वन्दिताः—त्रिविधयोगेन सम्यक्स्तुताः मयेत्यात्मनिर्देशे, महिता इति वा पाठान्तरमिदं च, महिताः—पुष्पादिभिः पूजिताः, क एत इत्यत आह—य एते 'लोकस्य' प्राणिलोकस्य मिथ्यात्वादिकर्ममलकलङ्काभावेनोत्तमाः—प्रधानाः, ऊर्ध्वं वा तमस इत्युत्तमाः, 'उद्ग्रावल्योर्ध्वगमनोच्छेदनेष्वि'ति वचनात्, प्राकृतशैल्या पुनरुत्तमा उच्यन्ते, 'सिद्धा' इति सितं ध्मातमेषामिति सिद्धाः—कृतकृत्या इत्यर्थः, अरोगस्य भाव आरोग्य—सिद्धत्वं तदर्थं बोधिलाभः—प्रेत्य जिनधर्मप्राप्तिर्बोधिलाभोऽभिधीयते तं, स चानिदानो मोक्षायैव प्रशस्यत इति, तदर्थमेव च तावत्किं ?, तत आह—समाधानं—समाधिः, स च द्रव्यभावभेदाद् द्विविधः, तत्र द्रव्यसमाधिर्यदुपयोगात्स्वास्थ्यं भवति येषां वाऽविरोध इति, भावसमाधिस्तु ज्ञानादिसमाधानमेव, तदुपयोगादेव परमस्वास्थ्ययोगादिति, यतश्चायमित्थं द्विधाऽतो द्रव्यसमाधिव्यवच्छेदार्थमाह—वरं—प्रधान भावसमाधिमित्यर्थः, असावपि तारतम्यभेदादनेकधैव अत आह—उत्तमं—सर्वोत्कृष्टं ददतु—प्रयच्छन्तु, आह—किं तेषां प्रदानसामर्थ्यमस्ति ?, न, किमर्थमेवमभिधीयत इति ?, उच्यते, भक्त्या, वक्ष्यति च—'भासा असच्चमोसा' इत्यादि, नवरं तद्भक्त्या स्वयमेव तत्प्राप्तिरुपजायत इति कृतं विस्त-

उच्यते, सत्यमेतत्, नवरं भक्त्या भाषितैषा, अन्यथा नैव 'क्षीणप्रेमद्वेषाः' क्षीणरागद्वेषा इत्यर्थः, 'ददति' प्रयच्छन्ति, किं न प्रयच्छन्ति ?, अत आह–समाधिं च बोधिं चेति गाथार्थः ॥ १०९५ ॥ किं च—

ज तेहिं दायव्वं तं दिन्नं जिणवरेहिं सव्वेहिं । दंसणनाणचरित्तस्स एस तिविहस्स उवएसो ॥ १०९६ ॥

व्याख्या—यत्तैर्दातव्यं तद्दत्तं जिनवरैः 'सर्वैः' ऋषभादिभिः पूर्वमेव, किं च दातव्य ?–दर्शनज्ञानचारित्रस्य सम्बन्धि भूतः आरोग्यादिप्रसाधक एव त्रिविधस्योपदेशः, इह च दर्शनज्ञानचारित्रस्येत्युक्ते, मा भूदिदमेकमेव कस्यचित्सम्यक्त्वय इत्यतस्तद्व्युदासार्थं त्रिविधस्येत्याहेति गाथार्थः ॥ १०९६ ॥ आह–यदि नाम दत्तं ततः किं साम्प्रतमभिलषितार्थप्रसाधन सामर्थ्यरहितास्ते ?, ततश्च तद्भक्तिः क्वोपयुज्यते इति ?, अत्रोच्यते—

भत्तीइ जिणवराणं खिज्जंती पुव्वसंचिआ कम्मा । आयरिअनमुक्कारेण विज्जा मंता य सिज्झंति ॥ १०९७ ॥

व्याख्या—'भक्त्या' अन्तःकरणप्रणिधानलक्षणया 'जिनवराणां' तीर्थकराणां सम्बन्धिन्या हेतुभूतया, किं ?, 'क्षीयन्ते' क्षयं प्रतिपद्यन्ते 'पूर्वसञ्चितानि' अनेकभवोपात्तानि 'कर्माणि' ज्ञानावरणादीनि, इत्थंस्वभावत्वादेव तद्भक्तेरिति, अस्मिन्नेवार्थे दृष्टान्तमाह–तथाहि–आचार्यनमस्कारेण विद्या मन्त्राश्च सिद्ध्यन्ति, तद्भक्तिमतस्सत्त्वस्य शुभपरिणामत्वात्तत्सिद्धि प्रतिबन्धककर्मक्षयादिति भावनीयं, गाथार्थः ॥ १०९७ ॥ अतस्साध्वी तद्भक्तिः, वस्तुतोऽभिलषितार्थप्रसाधकत्वात्, आरोग्यबोधिलाभादेरपि तन्निर्वर्त्यत्वात्, तथा चाऽऽह—

---

* मोक्षमार्गप्रदानमिति ज्ञानविमलः

निदानमेतदिति?,-यदुक्तमारोग्यादि तत्तु, यदि निदानमलमनेन, सूत्रे प्रतिषिद्धत्वात्, न चेद् व्यर्थमेवोच्चारणमिति, गुरुराह-'विभासा एत्थ कायव्व'त्ति विविधा भाषा विभाषा-विषयविभागव्यवस्थापनेन व्याख्येत्यर्थः, अत्र कर्त्तव्या, इय मिह भावना-नेदं निदानं, कर्मबन्धहेतुत्वाभावात्, तथाहि-मिथ्यादर्शनाविरतिप्रमादकषाययोगा बन्धहेतवः, न च मुक्तिप्रार्थनायाममीषामन्यतरस्यापि सम्भव इति, न च व्यर्थमेव तदुच्चारणमिति, ततोऽन्तःकरणशुद्धेरिति गाथार्थः ॥ १०९४ ॥ आह-न नामेदमित्थं निदानं, तथापि तु दुष्टमेव, कथम्?, इह स्तुत्या आरोग्यादिप्रदातारः स्युर्न वा?, यद्याद्यः पक्षस्तेषां रागादिमत्त्वप्रसङ्गः, अथ चरमः तत आरोग्यादिप्रदानविकला इति जानानस्यापि प्रार्थनायां मृषावाद-दोषप्रसङ्ग इति, न, इत्थं प्रार्थनायां मृषावादायोगात्, तथा चाह—

भासा असच्चमोसा नवरं भत्तीइ भासिआ एसा। न हु खीणपिज्जदोसा दिंति समाहिं च बोहिं च ॥१०९५॥

व्याख्या—भाषा असत्यामृषेयं वर्तते, सा चामन्त्रण्यादिभेदादनेकविधा, तथा चोक्तम्-"[1]आमंतणि आणवणी जायणि तह पुच्छणी य पन्नवणी। पच्चक्खाणी भासा भासा इच्छाणुलोमा य ॥ १ ॥ अणभिग्गहिया भासा भासा य अभिग्गहंमि बोद्धवा। संसयकरणी भासा वोयड अवोयडा चेव ॥ २ ॥" इत्यादि, तत्रेह याचन्याऽधिकार इति, यतो याच्ञायां वर्तते, यदुत-'आरुग्गबोहिलाभं समाहिवरमुत्तमं दिंतु'त्ति। आह-रागादिरहितत्वादारोग्यादिप्रदानविकलास्ते, ततश्च किमनयेति?,

---

१ आमन्त्रणी आज्ञापनी याचनी तथा पृच्छनी च प्रज्ञापनी। प्रत्याख्यानी भाषा भाषेच्छानुलोमा च ॥ १ ॥ अनभिगृहीता भाषा भाषा चाभिग्रहे बोद्धव्या। संशयकरणी भाषा व्याकृताव्याकृतैव ॥ २ ॥

उच्यते, सत्यमेतत्, नवरं भक्त्या भाषितैषा, अन्यथा नैव 'क्षीणप्रेमद्वेषाः' क्षीणरागद्वेषा इत्यर्थः, 'ददति' प्रयच्छन्ति, किं न प्रयच्छन्ति ?, अत आह—समाधिं च बोधिं चेति गाथार्थः ॥ १०९५ ॥ किं च—

जं तेहिं दायव्वं तं दिन्नं जिणवरेहिं सव्वेहिं । दंसणनाणचरित्तस्स एस तिविहस्स उवएसो ॥ १०९६ ॥

व्याख्या—यत्तैर्दातव्यं तद्दत्तं जिनवरैः 'सर्वैः' ऋषभादिभिः पूर्वमेव, किं च दातव्यम् ?—दर्शनज्ञानचारित्रस्य सम्बन्धिभूतः आरोग्यादिप्रसाधक एष त्रिविधस्योपदेशः, इह च दर्शनज्ञानचारित्रस्येत्युक्तं, मा भूदिदमेकमेव कस्यचित्सम्मतं स्यात् इत्यतस्तद्व्युदासार्थं त्रिविधस्येत्याहेति गाथार्थः ॥ १०९६ ॥ आह—यदि नाम दत्तं ततः किं साम्प्रतमभिलषितार्थप्रसाधनसामर्थ्यरहितास्ते ?, ततश्च तद्भक्तिः क्वोपयुज्यते इति ?, अत्रोच्यते—

भत्तीइ जिणवराणं खिज्जती पुव्वसंचिआ कम्मा । आयरिअनमुक्कारेण विज्जा मंता य सिज्झंति ॥ १०९७ ॥

व्याख्या—'भक्त्या' अन्तःकरणप्रणिधानलक्षणया 'जिनवराणां' तीर्थकराणां सम्बन्धिन्या हेतुभूतया, किं ?, 'क्षीयन्ते' क्षयं प्रतिपद्यन्ते 'पूर्वसञ्चितानि' अनेकभवोपात्तानि 'कर्माणि' ज्ञानावरणादीनि, इत्थंस्वभावत्वादेव तद्भक्तेरिति, अस्मिन्नेवार्थे दृष्टान्तमाह—तथाहि—आचार्यनमस्कारेण विद्या मन्त्राश्च सिद्ध्यन्ति, तद्भक्तिमतस्तत्त्वस्य शुभपरिणामस्वाथसिद्धि प्रतिबन्धककर्मक्षयादिति भावनीयं, गाथार्थः ॥ १०९७ ॥ अतस्साध्वी तद्भक्तिः, वस्तुतोऽभिलषितार्थप्रसाधकत्वात्, आरोग्यबोधिलाभादेरपि तन्निर्वर्त्यत्वात्, तथा चाऽऽह—

---

* मोक्षमार्गकारणमिति ज्ञानविषयः

भत्तीइ जिणवराण परमाए खीणपिज्जदोसाणं । आरुग्गबोहिलाभं समाहिमरणं च पावंति ॥ १०९८ ॥

व्याख्या—भक्त्या जिनवराणां, किंविशिष्टया ?—'परमया' प्रधानया भावभक्त्येत्यर्थः, 'क्षीणप्रेमद्वेषाणां' जिनानां, किम् ?, आरोग्यबोधिलाभं समाधिमरणं च प्राप्नुवन्ति प्राणिन इति, इयमत्र भावना—जिनभक्त्या कर्मक्षयस्ततः सकल कल्याणावाप्तिरिति, अथ समाधिमरणं च प्राप्नुवन्तीत्येतदारोग्यबोधिलाभस्य हेतुत्वेन द्रष्टव्यं, समाधिमरणप्राप्तौ नियमत एव तत्प्राप्तिरिति गाथार्थः ॥ १०९८ ॥ साम्प्रतं बोधिलाभप्राप्तावपि जिनभक्तिमात्रादेव पुनर्बोधिलाभो भविष्यत्येव, किमनेन वर्तमानकालदुष्करेणानुष्ठानेनेत्येवंवादिनमनुष्ठानप्रमादिनं सत्त्वमधिकृत्योपदेशिकमिदं गाथाद्वयमाह—

लद्धिल्लिअं च बोहिं अकरिंतोऽणागयं च पत्थंतो । दच्छिसि जइ त यिन्मल ! इमं च अन्नं च चुक्किहिसि ॥१०९९॥

लद्धिल्लिअं च बोहिं अकरिंतोऽणागयं च पत्थंतो । अन्नंदाइ बोहिं लब्भिसि कयरेण मुल्लेण ? ॥ ११०० ॥

व्याख्या—'लद्धेल्लियं च'त्ति लब्धां च—प्राप्तां च वर्तमानकाले, कां ?, 'बोधिं' जिनधर्मप्राप्तिम्, 'अकुर्वन्' इति कर्मपराधीनतया सदनुष्ठानेन सफलामकुर्वन् 'अनागतां च' आयत्यामन्यां च प्रार्थयन्, किम् ?, प्रक्ष्यसि यथा त्वं हे विह्वल !—अव्यक्त ! इमां चान्यां बोधिमधिकृत्य, किं ?, 'चुक्किहिसि' देशीवचनतः भ्रंश्यसि, न भविष्यतीत्यर्थः ॥ तथा लब्धां च बोधिमकुर्वन्ननागतां च प्रार्थयन्, अन्नंदाइति निपातः असूयायाम्, अन्ये तु व्याचक्षते—अन्यामिदानीं बोधिं लप्स्यसि, किं ?, कतरेण मूल्येन ?, इयमत्र भावना—बोधिलाभे सति तपःसंयमानुष्ठानपरस्य प्रेत्य वासनावशात्तत्प्रवृत्तिरेव बोधिलाभोऽभिधीयते, तदनुष्ठानरहितस्य पुनर्वासनाऽभावात्कथं तत्प्रवृत्तिरिति बोधिलाभानुपपत्तिः,

स्यादेतद्, एवं सत्यचस्य बोधिलाभस्यासम्भव एवोपन्यस्तः, वासनाऽभावात्, न, अनादिसंसारे राधावेधोपमानेनानाभोगत एव कथञ्चित्कर्मक्षयतस्तद्वासेरित्येतदावेदितमेवोपोद्घात इत्यलं विस्तरेणेति गाथाद्वयार्थः ॥१०९९-११००॥ तस्मात्सति बोधिलाभे तपस्संयमानुष्ठानपरेण भवितव्य, न यत्किञ्चिच्चैत्याद्यालम्बनं चेतस्याधाय प्रमादिना भवितव्यमिति, तपस्सं यमोद्यमवतश्चैत्यादिषु कृत्याविराधकत्वात्, तथा चाऽऽह—

चेइयकुलगणसंघे आयरिआण च पवयण सुए अ। सव्वेसुवि तेण कयं तवसंजममुज्जमंतेण ॥ ११०१ ॥

व्याख्या—चैत्यकुलगणसङ्घेषु तथाऽऽचार्याणां च तथा प्रवचनश्रुतयोश्च, किं ?, सर्वेष्वपि तेन कृत, कृत्यमिति गम्यते, केन ?, तपःसंयमोद्यमवता साधुनेति, तत्र चैत्यानि—अर्हत्प्रतिमालक्षणानि, कुलं—विद्याधरादि, गणः—कुलसमुदायः सङ्घः—समस्त एव साध्यादिसङ्घातः, आचार्याः—प्रतीताः, चशब्दादुपाध्यायादिपरिग्रहः, भेदाभिधानं च प्राधान्यख्यापनार्थम्, एवमन्यत्रापि द्रष्टव्य, प्रवचनं—द्वादशाङ्गमपि सूत्रार्थतदुभयरूपं, श्रुतं सूत्रमेव, चशब्दः स्वगतानेकभेदप्रदर्शनार्थः, एतेषु सर्वेष्वपि स्थानेषु तेन कृतं कृत्य यस्तपःसंयमोद्यमवान् वर्तते, इयमत्र भावना—अयं हि नियमात् ज्ञानदर्शनसम्पन्नो भवति अयमेव च गुरुलाघवमालोच्य चैत्यादिकृत्येषु सम्यक् प्रवर्तते यथैहिकामुष्मिकगुणवृद्धिर्भवति, विपरीतस्तु कृत्येऽपि प्रवर्तमानोऽप्यविवेकादकृत्यमेव संपादयति, अत्र बहु वक्तव्यमिति गाथार्थः ॥ ११०१ ॥ एवं तावत्प्रतं सूत्रमूल 'एवं मए अभिथुए'त्यादि गाथाद्वय, साम्प्रत—

चंदेसु निम्मलयरा आइच्चेसु अहिअं पयासयरा। सागरवरगंभीरा सिद्धा सिद्धिं मम दिसतु ॥ ७ ॥

भत्तीइ जिणवराणं परमाए खीणपिज्जदोसाणं । आरुग्गबोहिलाभं समाहिमरणं च पावंति ॥ १०९८ ॥

व्याख्या—भक्त्या जिनवराणां, किंविशिष्टया ?—'परमया' प्रधानया भावभक्त्येत्यर्थः, 'क्षीणप्रेमद्वेषाणां' जिनानां, किम् ?, आरोग्यबोधिलाभं समाधिमरणं च प्राप्नुवन्ति प्राणिन इति, इयमत्र भावना—जिनभक्त्या कर्मक्षयस्ततः सकल कल्याणावाप्तिरिति, अत्र समाधिमरणं च प्राप्नुवन्तीत्येतदारोग्यबोधिलाभस्य हेतुत्वेन द्रष्टव्यं, समाधिमरणप्राप्तौ नियमत एव तत्प्राप्तिरिति गाथार्थः ॥ १०९८ ॥ साम्प्रतं बोधिलाभप्रार्थनावपि जिनभक्तिमात्रादेव पुनर्बोधिलाभो भविष्यत्येव, किमनेन वर्तमानकालदुष्करेणानुष्ठानेनेत्येवंवादिनमनुष्ठानप्रमादिनं सत्त्वमधिकृत्यौपदेशिकमिदं गाथाद्वयमाह—

लद्धिल्लिअं च बोहिं अकरिंतोऽणागयं च पत्थंतो । अन्निछसि जइ त विब्भल ! इमं च अन्नं च कुकिहिसि ॥१०९९॥

लद्धिल्लिअं च बोहिं अकरिंतोऽणागयं च पत्थंतो । अन्नंदाइ बोहिं लब्भिसि कयरेण मुल्लेण ? ॥ ११०० ॥

व्याख्या—'लब्धेल्लियं च'ति लब्धां च—प्राप्तां च वर्तमानकाले, कां ?, 'बोधिं' जिनधर्मप्राप्तिम्, 'अकुर्वन्' इति कर्मप राधीनतया तदनुष्ठानेन सफलामकुर्वन् 'अनागतां च' आयत्यामन्यां च प्रार्थयन्, किम् ?, द्रक्ष्यसि यथा त्वं हे विह्वल !— असमञ्जस ! इमां चान्यां बोधिमधिकृत्य, किं ?, 'कुकिहिसि' देशीवचनतः भ्रंस्यसि, न भविष्यतीत्यर्थः ॥ तथा लब्धां च बोधिमकुर्वन्ननागतां च प्रार्थयन्, अन्नंदाइंति निपातः असूयायाम्, अन्ये तु व्याचक्षते—अन्यामिदानीं बोधिं लप्स्यसि, किं ?, कतरेण मूल्येन ?, इयमत्र भावना—बोधिलाभे सति तपःसंयमानुष्ठानपरस्य प्रेत्य साधनावश्यापत्त वस्तुचिरेव बोधिलाभोऽभिधीयते, तदनुष्ठानरहितस्य पुनर्बोधनाऽभावात्कथं तत्प्राप्तिरिति बोधिलाभानुपपत्तिः,

स्यादेतद्, एवं सत्याद्यस्य बोधिलाभस्यासम्भव एवोपन्यस्तः, याखनाऽभावात्, न, अनादिसंसारे राधावेधोपमानेनानाभोगत
एव कथञ्चित्कर्मक्षयतस्तदयाप्तेरित्येतदावेदितमेवोपोद्घात इत्यलं विस्तरेणेति गाथाद्वयार्थः ॥१०९९–११००॥ तस्मात्सति
बोधिलाभे तपस्संयमानुष्ठानपरेण भवितव्यं, न यत्किञ्चिच्चैत्याद्यालम्बनं चेतस्याधाय प्रमादिना भवितव्यमिति, तपस्सं
यमोद्यमवतश्चैत्यादिषु कृत्याविराधकत्वात्, तथा चाऽऽह—

चेइयकुलगणसंघे आयरिआणं च पवयण सुए अ। सव्वेसुवि तेण कयं तवसंजममुज्जमंतेण ॥ ११०१ ॥

व्याख्या—चैत्यकुलगणसङ्घेषु तथाऽऽचार्याणां च तथा प्रवचनश्रुतयोश्च, किं?, सर्वेष्वपि तेन कृतं, कृत्यमिति
गम्यते, केन?, तपःसंयमोद्यमवता साधुनेति, तत्र चैत्यानि—अर्हत्प्रतिमालक्षणानि, कुलं—विद्याधरादि, गणः—कुलसमुदायः
सङ्घः—समस्त एव साध्वादिसङ्घातः, आचार्याः—प्रतीताः, चशब्दादुपाध्यायादिपरिग्रहः, भेदाभिधाने च प्राधान्यख्याप-
नार्थम्, एवमन्यत्रापि द्रष्टव्यं, प्रवचनं—द्वादशाङ्गमपि सूत्रार्थतदुभयरूपं, श्रुतं सूत्रमेव, चशब्दः स्वगतानेकभेदप्रदर्शनार्थः,
एतेषु सर्वेष्वपि स्थानेषु तेन कृतं कृत्यं यस्तपःसंयमोद्यमवान् वर्तते, इयमत्र भावना—अयं हि नियमात् ज्ञानदर्शनस-
म्पन्नो भवति अयमेव च गुरुलाघवमालोच्य चैत्यादिकृत्येषु सम्यक् प्रवर्तते यथैहिकामुष्मिकगुणवृद्धिर्भवति, विपरीतस्तु
कृत्येऽपि प्रवर्तमानोऽप्यविवेकादकृत्यमेव सपादयति, अत्र बहु वक्तव्यमिति गाथार्थः ॥ ११०१ ॥ एवं तावन्नत सूत्र-
मूल 'एवं मए अभिथुए'त्यादि गाथाद्वय, साम्प्रत—

चंदेसु निम्मलयरा आइच्चेसु अहिअं पयासयरा। सागरवरगंभीरा सिद्धा सिद्धिं मम दिसंतु ॥ ७ ॥

भत्तीइ जिणवराण परमाए खीणपिज्जदोसाणं । आरुग्गबोहिलाभं समाहिमरणं च पावंति ॥ १०९८ ॥

व्याख्या—भक्त्या जिनवराणां, किंविशिष्टया ?—'परमया' प्रधानया भावभक्त्येत्यर्थः, 'क्षीणप्रेमद्वेषाणां' जिनाना, किम् ?, आरोग्यबोधिलाभं समाधिमरणं च प्राप्नुवन्ति प्राणिन इति, इयमत्र भावना—जिनभक्त्या कर्मक्षयस्ततः सकल कल्याणावाप्तिरिति, अत्र समाधिमरणं च प्राप्नुवन्तीत्येतदारोग्यबोधिलाभस्य हेतुत्वेन द्रष्टव्यं, समाधिमरणप्राप्तौ नियमत एव तत्प्राप्तिरिति गाथार्थः ॥ १०९८ ॥ साम्प्रतं बोधिलाभप्राप्तावपि जिनभक्तिमात्रादेव पुनर्बोधिलाभो भविष्यत्येव, किमनेन वर्तमानकालदुष्करेणानुष्ठानेनेत्येवंवादिनमनुष्ठानप्रमादिनं सत्त्वमधिकृत्यौपदेशिकमिदं गाथाद्वयमाह—

लद्धिल्लिअं च बोहिं अकरिंतोऽणागयं च पत्थंतो । दच्छिसि जइ न चिरमल ! इमं च अन्नं च चुक्किहिसि ॥१०९९॥

लद्धिल्लिअं च बोहिं अकरिंतोऽणागयं च पत्थंतो । असंदाइ बोहिं लब्भिसि कयरेण मुल्लेण ? ॥ ११०० ॥

व्याख्या—'लद्धेल्लियं च'त्ति लब्धां च—प्राप्तां च वर्तमानकाले, कां ?, 'बोधिं' जिनधर्मप्राप्तिम्, 'अकुर्वन्' इति कर्मपराधीनतया सदनुष्ठानेन सफलामकुर्वन् 'अनागतां च' आयत्यामन्यां च प्रार्थयन्, किम् ?, द्रक्ष्यसि यथा त्वं हे विह्वल !—अवमकृते ! इमां चान्यां बोधिमधिकृत्य, किं ?, 'चुक्किहिसि' देशीवचनतः भ्रंश्यसि, न भविष्यसीत्यर्थः ॥ तथा लब्धां च बोधिमकुर्वन्ननागतां च प्रार्थयन्, असंदाईति निपातः असूयायाम्, अन्ये तु व्याचक्षते—अन्यामिदानीं बोधिं लप्स्यसि, किं ?, कतरेण मूल्येन ?, इयमत्र भावना—बोधिलाभे सति तपःसंयमानुष्ठानपरस्य प्रेत्य वासनासद्भावत स्तत्प्रवृत्तेरेव बोधिलाभोऽभिधीयते, तदनुष्ठानरहितस्य पुनर्वासनाऽभावात्कथं तत्प्रवृत्तिरिति बोधिलाभानुपपत्तिः,

अथ तृतीय वन्दनाध्ययनम्

साम्प्रतं चतुर्विंशतिस्तवानन्तरं वन्दनाध्ययनं, तस्य चायमभिसम्बन्धः, अनन्तराध्ययने सावद्ययोगविरतिलक्षणसामायिकोपदेष्टृणामर्हतामुत्कीर्तनं कृतम्, इह त्वर्हदुपदिष्टसामायिकगुणवत एव वन्दनलक्षणा प्रतिपत्तिः कार्येति प्रतिपाद्यते, यद्वा-चतुर्विंशतिस्तवेऽर्हद्गुणोत्कीर्तनरूपाया भक्तेः कर्मक्षय उक्तः, यथोक्तम्-'भत्तीऍ जिणवराणं खिज्जंती पुव्वसंचिआ कम्म'त्ति, वन्दनाध्ययनेऽपि कृतिकर्मरूपायाः साधुभक्तेस्तत्क्षयोऽसावेव प्रतिपाद्यते, वक्ष्यति च-"विणओवयार माणस्स भंजणा पूयणा गुरुजणस्स। तित्थगराण य आणा सुयधम्माराहणाऽकिरिया ॥ १ ॥" अथवा सामायिके चारित्रमुपवर्णितं, चतुर्विंशतिस्तवे त्वर्हतां गुणस्तुतिः, सा च दर्शनज्ञानरूपा एवमिदं त्रितयमुक्तम्, अस्य च वितथासेवनायामैहिकामुष्मिकापायपरिजिहीर्षुणा गुरोर्निवेदनीयं, तच्च वन्दनपूर्वमित्यतस्तन्निरूप्यते, इत्यमनेनानेकप्रकारेण सम्बन्धेनाऽऽयातस्यास्याध्ययनस्य चत्वार्यनुयोगद्वाराणि समप्रपञ्चं वक्तव्यानि, तत्र नामनिष्पन्ने निक्षेपे वन्दनाध्ययनमिति (नाम) तत्र वन्दनं निरुक्त्यते-'वदि अभिवादनस्तुत्योः' इत्यस्य 'करणाधिकरणयोश्चे'(पा० ३ ३ ११७)ति ल्युट्, 'युवोरनाकावि'(पा०७-१-१)त्यनादेशः, 'इदितो नुम् धातो'रिति (पा०७-१-५८)नुमागमः, ततश्च वन्द्यते-स्तूयतेऽनेन प्रशस्तमनोवाक्कायव्यापारजालेनेति वन्दनम्, अस्याधुना पर्यायशब्दान् प्रतिपादयन्निदं गाथाशकलमाह निर्युक्तिकारः—

वंदणचिइकिइकम्मं पूयाकम्मं च विणयकम्मं च।

---

१ विनयोपचारः मानस्य भञ्जना पूजना गुरुजनस्य। तीर्थकराणां चाज्ञा श्रुतधर्माराधनाऽक्रिया ॥ १ ॥

अस्य व्याख्या—इह प्राकृतशैल्या आर्षत्वाच्च पञ्चम्यर्थे सप्तमी द्रष्टव्येति, चन्द्रेभ्यो निर्मलतराः, पाठान्तरं वा 'चदेहिं निम्मलयर'त्ति, तत्र सकलकर्ममलापगमाच्चन्द्रेभ्यो निर्मलतरा इति, तथा आदित्येभ्योऽधिकप्रभासकराः प्रकाशकरा वा, केवलोद्योतेन विश्वप्रकाशनादिति, वक्ष्यति च निर्युक्तिकारः—'चंदाइच्चगहाण'मित्यादि, तथा सागरवरादपि गम्भीरतराः, तत्र सागरवरः—स्वयम्भूरमणोऽभिधीयते परीषहोपसर्गाद्यक्षोभ्यत्वात् तस्मादपि गम्भीरतरा इति भावना, सितं—ध्मातमेषामिति सिद्धाः, कर्मविगमात् कृतकृत्या इत्यर्थः, सिद्धिं—परमपदप्राप्तिं 'मम दिसंतु'मम प्रयच्छन्त्विति सूत्रगाथार्थः ॥ ७ ॥ साम्प्रतं सूत्रस्पर्शिकनिर्युक्त्यैनामेव गाथां लेशतो व्याख्यानयन्नाह—

चंदाइच्चगहाण पहा पयासेइ परिमिअं खित्तं। केवलिअनाणलंभो लोगालोगं पगासेइ ॥ ११०२ ॥

व्याख्या—'चन्द्रादित्यग्रहाणा'मिति, अत्र ग्रहा अङ्गारकादयो गृह्यन्ते, 'प्रभा' ज्योत्स्ना 'प्रकाशयति' उद्योतयति परिमितं क्षेत्रमित्यत्र तात्स्थ्यात्तद्व्यपदेशः, यथा मञ्चाः क्रोशन्तीति, क्षेत्रस्यामूर्तत्वेन मूर्तप्रभया प्रकाशनायोगादिति भावना, केवलज्ञानलाभस्तु लोकालोकं 'प्रकाशयति' सर्वधर्मैरुद्योतयतीति गाथार्थः ॥ ११०२ ॥ उक्तोऽनुगमः, नयाः सामायिकवद् द्रष्टव्याः ॥ इति चतुर्विंशतिस्तवटीका समाप्तेति ॥

व्याख्यायाध्ययनमिदं प्राप्तं यत्कुशलमिह मया तेन। जन्मप्रवाहहतये कुर्वन्तु जिनस्तवं भव्याः ॥ १ ॥

इति श्रीचतुर्विंशतिस्तवाध्ययनं समाप्यनिर्युक्तिचूर्णिकं समाप्तम् ॥

वन्दनं-निरूपितमेव, 'चिञ् चयने' अस्य 'स्त्रियां क्तिन्' (पा० ३-३-९४) कुशलकर्मणश्च चयनं चितिः, कारणे कार्योपचाराद्रजोहरणाद्युपधिसंहतिरित्यर्थः, चीयते असाविति वा चितिः, भावार्थः पूर्ववत्, 'डुकृञ् करणे' अस्यापि क्तिन्प्रत्ययान्तस्य करणं कृतिः अवनामादिकरणमित्यर्थः, क्रियतेऽसाविति वा कृति-मोक्षायावनामादिचेष्टैव, वन्दनं च चितिश्च कृतिश्च वन्दनचितिकृतयः ता एव तासां वा कर्म वन्दनचितिकृतिकर्म, कर्मशब्दः प्रत्येकमभिसंबध्यते अनेकार्थश्चायं, क्वचित्कारकवाचकः 'कर्तुरीप्सिततमं कर्म' (पा० १-४-४९) इति वचनात्, क्वचित् ज्ञानावरणीयादिवाचकः, 'कृत्स्नकर्मक्षयो मोक्ष' (तत्त्वा० अ० १० सू० ३) इति वचनात्, क्वचित् क्रियावाचकः, 'गन्धर्वा राक्षसाः सर्वे, सङ्ग्रामे भीमकर्मणे'ति वचनात्, इह क्रियावचनः परिगृह्यते, ततश्च वन्दनकर्म चितिकर्म कृतिकर्म इति, इह च पुनः क्रियाऽभिधानं विशिष्टावनामादिक्रियाप्रतिपादनार्थमदुष्टमेवेति, 'पूज पूजायाम्' अस्य 'गुरोश्च हलः'(पा०३ ३ १०३) इत्यप्रत्ययान्तस्य पूजनं पूजा-प्रशस्तमनोवाक्कायचेष्टेत्यर्थः, पूजायाः कर्म पूजाकर्म पूजाक्रियेत्यर्थः, पूजैव वा कर्म पूजाकर्म, चशब्दः पूजाक्रियाया वन्दनादिक्रियासाम्यप्रदर्शनार्थः,'णीञ् प्रापणे' इत्यस्य एरच्- (पा०३-३-५६) इति अच्प्रत्यये गुणे अयादेशे सति विपूर्वस्य विनयनं विनयः, कर्मापनयनमित्यर्थः, विनीयते वाऽनेनाष्टप्रकारं कर्मेति विनयस्तस्य कर्म विनयकर्म, चः पूर्ववदेव, अयं गाथार्द्धसंक्षेपार्थः ॥ आह—

कायव्वं कस्स व केण वावि काहे व कइखुत्तो ? ॥ ११०२ ॥ कइओणयं कइसिरं कइहिं व आवस्सएहि परिसुद्धं ।

कइदोसविप्पमुक्कं किइकम्मं कीस कीरइ वा ? ॥११०३ ॥

क्रियन्ते कियत्यो वा वाराः ? ।

इदं वन्दनं कर्तव्यं कस्य वा केन वाऽपि 'कदा वा' कस्मिन् वा काले 'कतिकृत्वो वा' कियत्यो वा वाराः ?। कतिमिरावश्यकैः— अवनति —अवनतं, कत्यवनतं तद्वन्दनं कर्तव्य ?, कतिशिरः कति शिरांसि तत्र भवन्तीत्यर्थः, 'कीस कीरइ'त्ति किमिति वा आवर्तादिभिः परिशुद्धं, कतिदोषविप्रमुक्त, टोलगत्यादयो दोषाः, 'कृतिकर्म' वन्दनकर्म क्रियत इति गाथाद्वयसंक्षेपार्थः॥ अवयवार्थ उच्यते, तत्र वन्दनकर्म द्विधा–द्रव्यतो भावतश्च, द्रव्यतो मिथ्यादृष्टेरनुपयुक्तसम्यग्दृष्टेश्च, भावतः सम्यग्दृष्टेरुपयुक्तस्य, चितिकर्मापि द्विधैव–द्रव्यतो भावतश्च, द्रव्यतस्तापसादिलिङ्गग्रहणकर्मानुपयुक्तसम्यग्दृष्टे रजोहरणादिकर्म च, भावतः सम्यग्दृष्ट्युपयुक्ता रजोहरणाद्युपधिक्रियेति, कृतिकर्मापि द्विधा–द्रव्यतः कृतिकर्म निह्नवादीनामवनामादिकरणमनुपयुक्तसम्यग्दृष्टीनां च, भावतः सम्यग्दृष्ट्युपयुक्तानामिति, पूजाकर्मापि द्विधा– द्रव्यतो निह्नवादीनां मनोवाक्कायक्रिया अनुपयुक्तसम्यग्दृष्टीनां च, भावतः सम्यग्दृष्ट्युपयुक्तानामिति, विनयकर्मापि द्विधा–द्रव्यतो निह्नवादीनामनुपयुक्तसम्यग्दृष्टीनां च, भावत उपयुक्तसम्यग्दृष्टीना विनयक्रियेति॥ साम्प्रत वन्दनादिषु द्रव्यभावभेदप्रविकटयिषया दृष्टान्तान् प्रतिपादयन्नाह—

सीयले खुड्डए कण्हे, सेवए पालए तहा । पंचेते दिट्ठंता किइकम्मे होंति णायव्वा ॥ ११०४ ॥

व्याख्या—सीतलः क्षुल्लकः कृष्णः सेवकः पालकस्तथा पञ्चैते दृष्टान्ताः कृतिकर्मणि भवन्ति ज्ञातव्या इति । कः पुनः शीतलः ?, तत्र कथानकम्—ऐगस्स रण्णो पुत्तो सीयलो णाम, सो य णिव्विण्णकामभोगो पव्वइओ, तस्स य भगिणी

1 एकस्य राज्ञः पुत्रः शीतलो नाम स च निर्विण्णकामभोगः प्रव्रजितः तस्य च भगिनी

वन्दनं—निरूपितमेव, 'चिञ् चयने' अस्य 'स्त्रियां क्तिन्' (पा० ३–३–९४) कुशलकर्मणश्च चयनं चितिः, कारणे कार्योपचाराद्रजोहरणाद्युपधिसंहतिरित्यर्थः, चीयते असाविति या चितिः, भावार्थः पूर्ववत्, 'डुकृञ् करणे' अस्यापि क्तिन्प्रत्ययान्तस्य करणं कृतिः अवनामादिकरणमित्यर्थः, क्रियतेऽसाविति वा कृतिः—मोक्षायावनामादिचेष्टैव, वन्दनं च चितिश्च कृतिश्च वन्दनचितिकृतयः ता एव तासां वा कर्म वन्दनचितिकृतिकर्म, कर्मशब्दः प्रत्येकमभिसंबध्यते अनेकार्थत्वात्, क्वचित्कारकवाचकः 'कर्तुरीप्सिततमं कर्म' (पा० १–४–४९) इति वचनात्, क्वचित् ज्ञानावरणीयादिवाचकः, 'कृत्स्नकर्मक्षयान्मोक्ष' (तत्त्वा० अ० १० सू० ३) इति वचनात्, क्वचित् क्रियावाचकः, 'गन्धर्वा रञ्जिताः सर्वे, सङ्ग्रामे भीमकर्मणे'ति वचनात्, इह क्रियावचनः परिगृह्यते, ततश्च वन्दनकर्म चितिकर्म कृतिकर्म इति, इह च पुनः क्रियाऽभिधानं विशिष्टावनामादिक्रियाप्रतिपादनार्थमदुष्टमेवेति, 'पूज पूजायाम्' अस्य 'गुरोश्च हलः'(पा०३ ३ १०३) इत्यप्रत्ययान्तस्य पूजनं पूजा—प्रशस्तमनोवाक्कायचेष्टेत्यर्थः, पूजायाः कर्म पूजाकर्म पूजाक्रियेत्यर्थः, पूजैव वा कर्म पूजाकर्म, चशब्दः पूजाक्रियाया वन्दनादिक्रियासाम्यप्रदर्शनार्थः,'णीञ् प्रापणे' इत्यस्य 'एरच्' (पा०३–३–५६) इति अच्प्रत्यये गुणे अयादेशे सति विपूर्वस्य विनयनं विनयः, कर्मापनयनमित्यर्थः, विनीयते वाऽनेनाष्टप्रकारं कर्मेति विनयस्तस्य कर्म विनयकर्म, चः पूर्ववदेव, अयं गाथार्थसंक्षेपार्थः ॥ आह—

कायव्वं कस्स व केण वावि काहे व कइखुत्तो ? ॥ ११०२ ॥ कइओणयं कइसिरं कइहिं व आवस्सएहि परिसुद्धं ।
कइदोसविप्पमुक्कं किइकम्मं कीस कीरइ वा ? ॥११०३ ॥

तेंसु नत्थि पुव्वपयत्तो उवयारोत्ति, भणंति–दव्ववंदणएणं वंदिया भाववंदणएणं वंदाहि, तं च किर वदंतं कसायकंडएहिं छट्ठाणपडियं पेच्छंति, सो भणइ–एयपि नज्जइ ?, भणंति–बाढं, किं अइसओ अत्थि ?, आमं, किं छाउमत्थिओ केवलिओ ?, केवलित्ति भणंति–केवलीओ, सो किर तहेव उद्धुसियरोमकूवो अहो मए मंदभग्गेण केवली आसातियत्ति संवेगमागओ, तहिं चेव कंडगठाणेहिं नियत्तोत्ति जाव अपुव्वकरणं अणुपविट्ठो, केवलणाणं समुप्पण्णं, चउत्थं वदंतस्स समत्ती । सा चेव काइया चिट्ठा एगंमि बंधाए एगंमि मोक्खाय । पुव्वं दव्ववंदणं आसि पच्छा भाववंदणं जायं १ ॥ इदानीं क्षुल्लकः, तत्रापि कथानकम्–एगो खुड्डगो आयरिएण कालं करमाणेण लक्खणजुत्तो आयरिओ ठविओ, ते सव्वे पव्वइया तस्स खुड्डगस्स आणानिद्देसे वट्टंति, तेसिं च कडादीणं थेराण मूले पढइ । अण्णया मोहणिज्जेण बाहिज्जंतो भिक्खाए गएसु साहुसु वितिज्जएण सण्णापाणयं आणावेत्ता मत्तयं गहाय उवहयपरिणामो वच्चइ एगदिसाए, परिस्संतो एक्कहिं वणसंडे वीसमइ,

१ तेषु नास्ति पूर्वप्रवृत्त उपचार इति, भणन्ति–द्रव्यवन्दनकेन वन्दिता भाववन्दनकेन वन्दस्व, तं च किल वन्दमानं कषायकण्डकैः षट्स्थानपतितं पश्यन्ति, स भणति–एतदपि ज्ञायते ? भणन्ति–बाढं, किमतिशयोऽस्ति ? ओम् किं छाद्मस्थिकः कैवलिको ?, कैवलिको भणन्ति–कैवलिकः, स किल तथैव उच्छ्वसितरोमकूपः अहो मया मन्दभाग्येन केवलिन आशातिता इति संवेगमागतः, तैरेव कण्डकस्थानैर्निवृत्त इति यावदपूर्वकरणमनुप्रविष्टः, केवलज्ञानं समुत्पन्नं चतुर्थं वन्दमानस्य समाप्तिः । सैव कायिकी चेष्टा एकस्मिन् बन्धायैकस्मिन् मोक्षाय । पूर्वं द्रव्यवन्दनमासीत् पश्चाद्भाववन्दनं जातं ॥ एकः क्षुल्लक आचार्येण कालं कुर्वता लक्षणयुक्त आचार्यः स्थापितः, ते सर्वे प्रव्रजितास्तस्य क्षुल्लकस्याज्ञानिर्देशे वर्तन्ते, तेषां च कृतादीनां स्थविराणां मूले पठति । अन्यदा मोहनीयेन बाध्यमानो भिक्षायै गतेषु साधुषु द्वितीयेन संज्ञापानीयमानाय्य मात्रकं गृहीत्वोपहतपरिणामो व्रजति एकदिशा परिश्रान्त एकस्मिन् वनखण्डे विश्राम्यति,

अण्णस्स रण्णो दिण्णा, तीसे चत्तारि पुत्ता, सा तेसिं कहंतरेसु कहं कहेइ, जहा तुम्ह माउलओ पुव्वपइओ, एवं कालो वच्चइ। तेऽवि अन्नया तहारूवाणं थेराणं अंतिए पव्वइया चत्तारि, बहुस्सुया जाया, आयरियं पुच्छिउं माउलग वंदगा जंति। एगंमि णयरे सुओ, तत्थ गया, वियालो आउत्तिकाउं बाहिरियाए ठिया, सावगो य णयरं पवेसिउकामो सो भणिओ— सीयलायरियाण कहेहि—जे तुम्हं भाइणिज्जा ते आगया वियालोत्ति न पविट्ठा, तेणं कहियं, तुट्ठो, इमेसिंपि रत्तिं सुहेण अज्झवसाणेण चउण्हवि केवलणाणं समुप्पण्णं। पभाए आयरिया दिसाउ पलोएइ, एत्ताहे मुहुत्तेणं एहिंति, पोरिसिसुत्तं मण्णे करेंति अच्छंति, उग्घाडाए अत्थपोरिसिवि, अइचिरावि ए य ते देवकुलियं गया, ते वीयरागा न आढायंति, दंडओऽणेण ठविओ, पडिक्कंतो, आलोइए भणइ—कओ वंदामि? भणंति—जओ भे पडिहायइ, सो चिंतेइ—अहो दुट्ठसेहा निल्लज्जत्ति, तहवि रोसेण वंदइ, चउसुवि वंदिएसु, केवली किर पुव्वपउत्तं उवयारं न भंजइ जाव न पडिभिज्जइ, एस जीयकप्पो,

1 अन्यस्मै राज्ञे दत्ता तस्याश्चत्वारः पुत्राः, सा तेभ्यः कथान्तरेषु (कथावसरेषु) कथां कथयति—यथा युष्माकं मातुलः पूर्वं प्रव्रजितः, एवं कालो व्रजति। तेऽपि अन्यदा तथारूपाणां स्थविराणामन्तिके प्रव्रजिताश्चत्वारः, बहुश्रुता जाताः आचार्यं पृष्ट्वा मातुलं वन्दितुं यान्ति। एकस्मिन्नगरे श्रुतः, तत्र गताः विकालो जात इतिकृत्वा बाहिरिकायां स्थिताः श्रावकश्च नगरं प्रवेष्टुकामः स भणितः—शीतलाचार्येभ्यः कथय—ये युष्माकं भागिनेयास्ते आगता विकाल इति न प्रविष्टाः, तेन कथितं तुष्टः, एषामपि रात्रौ शुभेनाध्यवसायेन चतुर्णामपि केवलज्ञानं समुत्पन्नं। प्रभाते आचार्या दिशः प्रलोकयति अधुना मुहूर्तेनैष्यन्ति सूत्रपौरुषीं कुर्वन्तः (इति) मन्ये तिष्ठन्ति उद्घाटायामर्थपौरुषीमिति अतिचिरायिते च ते देवकुलिकां गताः, ते वीतरागा नाद्रियन्ते दण्डकोऽनेन स्थापितः, प्रतिक्रान्तः आलोचिते भणति—कुतो वन्दे? भणन्ति—यतो भवतां प्रतिभासते, स चिन्तयति—अहो दुष्टशैक्षा निर्लज्जा इति, तथापि रोषेण वन्दते चतुर्ष्वपि वन्दितेषु, केवली किल पूर्वप्रयुक्तं उपचारं न भनक्ति यावत प्रतिभिद्यते (ज्ञायते), एष जीतकल्पः,

वीरओ वारं अलभंतो पुप्फछज्जियाए अच्चणं काऊण वच्चइ दिणे दिणे, न य जेमेइ, पव्वमंसू जाओ, वत्ते वरिसारत्ते नीति राया, सव्वेवि रायाणो उवट्ठिया, वीरओ पाएसु पडिओ, राया पुच्छइ—वीरओ दुब्बलोत्ति, बारपालेहिं कहियं जहा वत्त, रण्णो अणुकंपा जाया, अवारियपवेसो कओ वीरगस्स। वासुदेवो य किर सव्वाउ धूयाउ आहे विवाहकाले पायवं दियाओ एंति ताहे पुच्छइ—किं पुत्ती ! दासी होहिसि उदाहु सामिणित्ति, ताओ भणंति—सामिणीओ होहामुत्ति, राया भणइ—तो खायं पव्वयह भट्टारगस्स पायमूले, पच्छा महया णिक्खमणसक्कारेण सक्कारियाओ पव्वयंति, एवं वच्चइ कालो। अण्णया एगाए देवीए धूया, सा चिंतेइ—सव्वाओ पव्वाविज्जंती, तीए धूया सिक्खाविया—भणाहि दासी होमित्ति, ताहे सव्वालंकियविभूसिया उवणीया पुच्छिया भणइ—दासी होमित्ति, वासुदेवो चिंतेइ—मम धूयाओ संसारं आहिंडंति तह य अण्णेहिं अवमाणिज्जंति तो न लट्ठय, एत्थं को उवाओ ?, जेण अण्णावि एवं न करेहित्ति चिंतेइ, लद्धो उवाओ, वीरगं

---

1 वीरको वेलामलभमानः पुष्पछाद्यिकया (द्वारशाखया) अर्चनं कृत्वा व्रजति दिने दिने न च जेमति प्रमष्टश्मश्रुवांतः वृत्ते वर्षारात्रे निर्गच्छति राजा सर्वेऽपि राजान उपस्थिताः वीरकः पादयोः पतितः राजा पृच्छति—वीरक ! दुर्बल इति द्वारपालैः कथितं यथावृत्त, राज्ञोऽनुकम्पा जाता, अवारितप्रवेशः कृतो वीरकस्य। वासुदेवस्य किल सर्वाः दुहितरो विवाहकाले पादवन्दिका आयान्ति तदा पृच्छति—किं पुत्रि ! दासी भविष्यसि उताहो स्वामिनीति ता भणन्ति—स्वामिन्यो भविष्याम इति राजा भणति—तदा प्रव्रजत (प्रविशत) भगवत भट्टारकस्य पादमूले, पश्चान्महता निष्क्रमणसत्कारेण सत्कृता प्रव्रजन्ति एवं व्रजति कालः। अन्यदैकया देव्या दुहिता सा चिन्तयति—सर्वाः प्रव्राज्यन्ते तदा दुहिता शिक्षिता—भणेर्दासी भवामीति, तदा सर्वालङ्कारविभूषितोपनीता पृष्टा भणति—दासी भवामीति वासुदेवश्चिन्तयति—मम दुहितरः संसारं आहिण्डन्ते तथा चान्यैः अपमान्यन्ते तदा न कष्टं, मम क उपायो ? येनान्या अपि एवं न कुर्युरिति चिन्तयति लब्ध उपायः, वीरकं

तस्स य पुप्फियफलियस्स मज्झे समीगच्छुक्खरस्स पेढं घडं, लोगो तस्थ पूयं करेइ, तिलगपउआईणं न किंचिवि, सो चिंतेइ–(ण)एयस्स पेढस्स गुणेण एई से पूआ किज्जइ, चिईनिमित्तं, सो भणइ–एए किं ण अच्चेह ?, ते भणंति–पुव्विल्लएहिं कयल्लयं एयं, तं च जणो वंदइ, तस्सवि चिंता आया, पेच्छह, जारिसं समिगच्छुक्खरं तारिसो मि अहं, अन्नेवि तत्थ बहु सुया रायपुत्ता इब्भपुत्ता पव्वइया अत्थि, ते ण ठविया, अहं ठविओ, मम पूएइ, कओ मज्झ समणत्तणं ?, रयहरणणिमित्त चितीगुणेण वंदंति, पडिनियत्तो । इयरेवि भिक्खाओ आगया मग्गंति, न लहंति सुतिं वा पवित्तिं वा, सो आगओ आलोएइ–अहाउई सण्णाभूमिं गओ, मूला य उक्खाइओ, तत्थ पडिओ अच्छिओ, इयाणिं चयसते आगओमि, ते तुट्ठा, पच्छा कडाईणं आलोएति, पायच्छित्तं च पडिवज्जइ । तस्स पुव्विं दव्वचिई पच्छा भावचिई जाया २ ॥ इदानीं कृष्णसूत्रकथानकं–बारवईए वासुदेवो वीरिओ कोलिओ, सो वासुदेवभत्तो, सो य किर वासुदेवो वासारत्ते बहवे जीवा वहिज्जंतित्ति णो णीति, सो

१ तत्र च पुष्पितफलितस्य मध्ये शमीशाखायाः पीठं कृतं, लोकस्तत्र पूजां करोति तिलकपटुकादीनां च किञ्चिदपि स चिन्तयति–(न)एतस्य पीठस्य गुणेनैतस्य पूजा क्रियते चितिनिमित्तं स भणति–एतत् किं नार्चयत ? ते भणन्ति–पुरातनैः कृतमेतत्, तं च जनो वन्दते तस्यापि चिन्ता जाता पश्यत यादृशी शमीशाखा तादृशोऽस्मि अहं, अन्येऽपि तत्र बहुश्रुता राजपुत्रा इभ्यपुत्राः प्रव्रजिताः सन्ति ते न स्थापिताः अहं स्थापितः, मां पूजयति कुतो मम श्रामण्यं ? रजोहरणमात्रचितिगुणेन वन्दन्ते प्रतिनिवृत्तः । इतरेऽपि भिक्षात आगता मार्गयन्ति, न लभन्ते श्रुतिं वा प्रवृत्तिं वा स आगत आलोचयति–यथायुः संज्ञाभूमिं गतः शूलाघातबाधितः तत्र पतितः स्थितः इदानीमुपशान्ते आगतोऽस्मि ते तुष्टाः पश्चात् कृतादीन् आलोचयति प्रायश्चित्तं च प्रतिपद्यते । तस्य पूर्वं द्रव्यचितिः पश्चाद्भावचितिर्जाता ॥ द्वारिकायां वासुदेवो वीरकः कोलिकः, स वासुदेवभक्तः, स च किल वासुदेवो वर्षारात्रे बहवो जीवा वध्यन्त इति न निर्गच्छति स

वीरओ वारं अलभंतो पुप्फछज्जियाए अच्चणं काऊण वच्चइ दिणे दिणे, न य जेमेइ, पक्खदमेसु आओ, वत्ते वरिसारत्ते नीति राया, सव्वेवि रायाणो उवट्ठिया, वीरओ पाएसु पडिओ, राया पुच्छइ—वीरओ दुब्बलोत्ति, बारवालेहिं कहियं जहा वत्तं, रण्णो अणुकंपा जाया, अवारियपवेसो कओ वीरगस्स। वासुदेवो य किर सव्वाउ धूयाउ जाहे विवाहकाले पायवंदियाओ एंति ताहे पुच्छइ—किं पुत्ती! दासी होहिसि उदाहु सामिणित्ति, ताओ भणंति—सामिणीओ होहामुत्ति, राया भणइ—तो एयं पव्वयह भट्टारगस्स पायमूले, पच्छा महया णिक्खमणसक्कारेण सक्कारियाओ पव्वयंति, एवं वच्चइ कालो। अण्णया एगाए देवीए धूया, सा चिंतेइ—सव्वाओ पव्वाविज्जंती, तीए धूया सिक्खाविया—भणाहि दासी होमित्ति, ताहे सव्वालंकियविभूसिया उवणीया पुच्छिया भणइ—दासी होमित्ति, वासुदेवो चिंतेइ—मम धूयाओ संसारं आहिंडंति सह य अण्णेहिं अवमाणिज्जंति तो न लट्ठयं, एत्थ को उवाओ?, जेण अण्णावि एवं न करेहित्ति चिंतेइ, लद्धो उवाओ, वीरगं

---

1 वीरको वेलामलभमानः पुष्पछाद्यिकया (द्वारशालायां) अर्चनं कृत्वा व्रजति दिने दिने, न च जेमति पक्षदमेषु यातः वृत्ते वर्षारात्रे निर्गच्छति राजा सर्वेऽपि राजान उपस्थिताः वीरकः पादयोः पतितः राजा पृच्छति—वीरक! दुर्बल इति, द्वारपालैः कथितं यथावृत्तं, राज्ञोऽनुकम्पा जाता, अवारितप्रवेशः कृतो वीरकस्य। वासुदेवश्च किल सर्वा दुहितॄर्विवाहकाले पादवन्दिका आयान्ति तदा पृच्छति—किं पुत्रि! दासी भविष्यसि उताहो स्वामिनीति ता भणन्ति—स्वामिन्यो भविष्याम इति राजा भणति—तदा इदं (प्रसिद्धं) प्रव्रजत भट्टारकस्य पादमूले पश्चान्महता निष्क्रमणसत्कारेण सत्कृताः प्रव्रजन्ति एवं व्रजति कालः। अन्यदैकस्या देव्या दुहिता सा चिन्तयति—सर्वाः प्रव्राज्यन्ते तया दुहिता शिक्षिता—भणेर्दासी भवामीति, तदा सर्वालङ्कारविभूषितोपनीता पृष्टा भणति—दासी भवामीति वासुदेवश्चिन्तयति—मम दुहितरः संसारं आहिण्डन्ते तथा चान्यैः अपमान्यन्ते तदा न कष्टं अत्र क उपायः? येनान्या अपि एवं न कुर्युरिति चिन्तयति लब्ध उपायः, वीरकं

पुच्छइ–अत्थि ते किंचि कयपुव्वं ? भणइ–णत्थि, राया भणइ–चिंतेहि, तओ सुचिरं चिंतेत्ता भणइ–अत्थि, बयरीए उवरिं सरडो सो पाहाणेण आहणेत्ता पाडिओ मओ य, सगडवट्टाए पाणियं वहंतं वामपाएण धारियं उवेल्लाए गयं, घडा णपरियाए मच्छियाओ पविट्ठाओ हत्थेण ओहाडिया घं सुमुंगुमंतीउ होउत्ति । बीए दिवसे अत्थाणीए सोलसण्हं रायसहस्साणं मज्झे भणइ–सुणह भो ! एयस्स वीरगस्स कुलुप्पत्ती सुया कम्माणि य, काणि कम्माणि ?, वासुदेवो भणइ–'जेण रत्तसिरो नागो, वसंतो बयरीवणे । पाडिओ पुढविसत्थेण वेमई नाम खत्तिओ ॥ १ ॥ जेण चक्कुक्खया गंगा, वहंती कलुसोदयं । धारिया वामपाएणं वेमई नाम खत्तिओ ॥ २ ॥ जेण घोसवई सेणा, वसंती कलसीपुरे । धारिया वामहत्थेण, वेमई नाम खत्तिओ ॥ ३ ॥ एयस्स धूयं देमित्ति, सो भणिओ–धूय ते देमित्ति, नेच्छइ, भिउडीकया, दिण्णा नीया य घरं, सयणिज्जे अच्छइ, इमो से सव्वं करेइ, अण्णया राया पुच्छइ–किह ते वयणं करेइ ?, वीरओ भणइ–महं सामिणीए

---

१ पृच्छति–अस्ति तव किंचित्कृतपूर्वं ? भणति–नास्ति राजा भणति–चिन्तय ततः सुचिरं चिन्तयित्वा भणति–अस्ति, बदर्या उपरि सरटः स पाषाणेन आहत्य पातितो मृतश्च शकटवर्त्मनि पानीयं वहत् वामपादेन धृतं उद्वेलया गतं पानकघटिकायां मक्षिकाः प्रविष्टा हस्तेनोद्घाटिता गुमगुमायमाना भवन्त्विति । द्वितीये दिवसे आस्थान्यां षोडशानां राजसहस्राणां मध्ये भणति–शृणुत भो एतस्य वीरकस्य कुलोत्पत्तिः श्रुता कर्माणि च कानि कर्माणि ? वासुदेवो भणति–येन रक्तशिरा नागो वसन् बदरीवने । पातितः पृथ्वीशस्त्रेण वेमतिर्नाम (स क्षत्रियः) क्षत्रियः ॥ १ ॥ येन चक्रोत्खाता गङ्गा वहन्ती कलुषोदकम् । वामपादेन धृता वेमतिर्नाम क्षत्रियः ॥ २ ॥ येन घोषवती सेना वसन्ती कलशीपुरे । धृता वामहस्तेन वेमतिर्नाम क्षत्रियः ॥ ३ ॥ एतस्मै दुहितरं ददामि इति च भणितः–दुहितरं ते ददामीति, नेच्छति भ्रुकुटी कृता दत्ता नीता च गृहं शयनीये तिष्ठति, अयं तस्याः सर्वं करोति, अन्यदा राजा पृच्छति–कथं ते वचनं करोति ?, वीरको भणति–अहं स्वामिन्या को गुमुगुमंतीओ

असजय न वंदिज्जा, मायर पियरं गुरुं । सेणावइ पसत्थार, रायाण देवयाणि य ॥ ११०५ ॥

व्याख्या—न संयता असंयताः, अविरता इत्यर्थः, तान्न वन्देत, कं ?—'मातरं' जननीं तथा 'पितरं' जनकम्, असंयतमिति वर्तते, प्राकृतशैल्या चाऽसंयतशब्दो लिङ्गत्रयेऽपि यथायोगमभिसंबध्यते, तथा 'गुरुं' पितामहादिलक्षणम्, असंयतस्य सर्वत्र योजनीयं, तथा हस्त्यश्वरथपदातिलक्षणा सेना तस्याः पतिः सेनापतिः—गणराजेत्यर्थः, त सेनापतिं, 'प्रशास्तारं' प्रकर्षेण शास्ता प्रशास्ता तं—धर्मपाठकादिलक्षणं, तथा बद्धमुकुटो राजाऽभिधीयते त राजानं, देवतानि च न वन्देत, देवदेवीसङ्ग्रहार्थं देवतग्रहणं, चशब्दात्तत्राचार्यादिग्रहो वेदितव्य इति गाथार्थः ॥ ११०५ ॥ इदानीं यस्य वन्दनं कर्तव्य स उच्यते—

समण वंदिज्ज मेहावी, संजय सुसमाहियं । पंचसमिय तिगुत्त, अस्संजमदुगुंछगं ॥ ११०६ ॥

व्याख्या—श्रमण —प्राग्निरूपितशब्दार्थः त श्रमणं 'वन्देत' नमस्कुर्यात्, कः ?—'मेधावी' न्यायावस्थितः, स खलु श्रमणः नामस्थापनादिभेदभिन्नोऽपि भवति, अत आह—'संयतं' सम्—एकीभावेन यतः संयतः, क्रियां प्रति यत्नवानित्यर्थः, असावपि च व्यवहारनयाभिप्रायतो लब्ध्यादिनिमित्तमसम्पूर्णदर्शनादिरपि संभाव्यते, अत आह—'सुसमाहितं' दर्शनादिषु सुष्ठु—सम्यगाहितः सुसमाहितस्तं, सुसमाहितत्वमेव दर्श्यते—पञ्चभिरीर्यासमित्यादिभिः समितिभिः समितः पञ्चसमितस्तं, तिसृभिर्मनोगुप्त्यादिभिर्गुप्तिभिर्गुप्तस्तं त्रिगुप्तं, प्राणातिपातादिलक्षणोऽसंयम असंयमं गर्हति—जुगुप्सतीत्यसंयमजुगुप्सकस्तम्, अनेन एकधर्मता तस्यावेदिता भवतीति गाथार्थः ॥ ११०६ ॥ आह—किमिति यस्य कर्तव्यं वन्दनं स एवादौ

अण्णे भणति–इहेव वद्वंतेणंति । भावकिइकम्म वासुदेवस्स, दव्वकिइकम्मं वीरयस्स ३॥ इदानीं सेवकः, तत्र कथानकम्—एगस्स रण्णो दो सवया, तेसिं अल्लीणा गामा, तेसिं सीमानिमित्तण भंडण जायं, रायकुलं पहाविया, साहू दिट्ठो, एगो भणइ–भावेण 'साधुं दट्ठू धुवा सिद्धि' पयाहिणीकाउं वंदित्ता गओ, बितिओ तस्स किर उवयारं करेइ, सोऽवि वंदइ, तहेव भणइ, ववहारो भावओ, जिओ, तस्स दव्वपूया, इयरस्स भावपूया ४ ॥ इदानीं पालकः, तत्र कथानकम्–बारवईए वासुदेवो राया, पालयसंबादओ से पुत्ता, णेमी समोसढो, वासुदेवो भणइ–जो कल्लं सामिं पढम वदइ तस्स अहं जं मग्गइ तं देमि, संबेण सयणिज्जाओ उट्ठेत्ता वंदिओ, पालएण रज्जलोभेण सिग्घेण आसरयणेण गंतूण वंदिओ, सो किर अभवसिद्धिओ वंदइ हियएण अक्कोसइ, वासुदेवो निग्गओ पुच्छइ–केण तुब्भे अज्ज पढमं वंदिया ?, सामी भणइ–दव्वओ पालएणं भावओ संबेणं, संबस्स तं दिण्णं ५॥ एष तावद्वन्दन पर्यायशब्दद्वारेण निरूपितम्, अधुना यदुक्तं 'कर्त्तव्यं कस्य वे'ति स निरूप्यते, तत्र येषां न कर्त्तव्य तानभिधित्सुराह—

---

१ अन्ये भणन्ति–इहैव वन्दमानेनेति । भावकृतिकर्म वासुदेवस्य द्रव्यकृतिकर्म वीरकस्य ॥ एकस्य राज्ञो द्वौ सेवकौ, तयोरासन्ना ग्रामौ, तयोः सीमानिमित्तं भण्डनं जातं राजकुलं प्रधावितौ साधुर्दृष्टः, एको भणति–भावेन प्रदक्षिणीकृत्य वन्दित्वा गतः, द्वितीयकस्य क्रियानुवर्तनं करोति सोऽपि वन्दते तथैव भणति व्यवहारः भावतः जितः तस्य द्रव्यपूजा इतरस्य भावपूजा । द्वारिकायां वासुदेवो राजा पालकशाम्बप्रद्युम्नकाः पुत्राः नेमिः समवसृतः, वासुदेवो भणति–यः कल्ये स्वामिनं प्रथमं वन्दते तस्मै अहं यन्मार्गयति तद्ददामि शाम्बेन शयनीयादुत्थाय वन्दितः पालकेन राज्यलोभेन शीघ्राश्वारत्नेन गत्वा वन्दितः स अभव्यसिद्धिको वन्दते हृदयेनाक्रोशति वासुदेवो निर्गतः पृच्छति–केन यूयमद्य प्रथमं वन्दिताः ? स्वामी भणति–द्रव्यतः पालकेन भावतः शाम्बेन, शाम्बाय दत्तं ।

सेणावइं पसत्थारं, रायाणं देवयाणि य ॥ ११०५ ॥

असंजयं न वंदिज्जा, मायरं पियरं गुरुं ।

व्याख्या—न संयता असंयताः, अविरता इत्यर्थः, तान् वन्देत, कं ?—'मातरं' जननीं तथा 'पितरं' जनकम्, असंयतमिति वर्तते, प्राकृतशैल्या चाऽसंयतशब्दो लिङ्गत्रयेऽपि यथायोगमभिसंबध्यते, तथा 'गुरुं' पितामहादिलक्षणम्, असंयतस्य सर्वत्र योजनीयं, तथा हस्त्यश्वरथपदातिलक्षणा सेना तस्याः पतिः सेनापतिः—गणराजेत्यर्थः, तं सेनापतिं, 'प्रशास्तारं' प्रकर्षेण शास्ता प्रशास्ता तं—धर्मपाठकादिलक्षणं, तथा बद्धमुकुटो राजाऽभिधीयते तं राजानं, देवतानि च न वन्देत, देवदेवीसंग्रहार्थं दैवतग्रहणं, चशब्दात्सेनाचार्यादिग्रहो वेदितव्य इति गाथार्थः ॥ ११०५ ॥ इदानीं यस्य वन्दनं कर्तव्यं स उच्यते—

असंजमदुगुंछगं ॥ ११०६ ॥

समणं वंदिज्ज मेहावी, संजयं सुसमाहियं । पंचसमियं तिगुत्तं,

व्याख्या—श्रमणः—प्राग्निरूपितशब्दार्थः तं श्रमणं 'वन्देत' नमस्कुर्यात्, कः ?—'मेधावी' न्यायावस्थितः, स खलु श्रमणः नामस्थापनादिभेदभिन्नोऽपि भवति, अत आह—'संयतं' सम्—एकीभावेन यतः संयतः, क्रियां प्रति यत्नवानित्यर्थः, असावपि च व्यवहारनयाभिप्रायतो लब्ध्यादिनिमित्तमसम्पूर्णदर्शनादिरपि संभाव्यते, अत आह—'सुसमाहितं' दर्शनादिषु सुष्ठु—सम्यगाहितः सुसमाहितस्तं, सुसमाहितत्वमेव दर्शयति—पञ्चभिरीर्यासमित्यादिभिः समितिभिः समितः पञ्चसमितस्तं, तिसृभिर्मनोगुप्त्यादिभिर्गुप्तिभिर्गुप्तस्तं त्रिगुप्तं, प्राणातिपातादिलक्षणोऽसंयमः असंयमं गर्हति—जुगुप्सतीत्यसंयमजुगुप्सकस्तम्, अनेन दृढधर्मता तस्यावेदिता भवतीति गाथार्थः ॥ ११०६ ॥ आह—किमिति यस्य कर्तव्यं वन्दनं स एवादौ

अण्णे भणति–इहेव पवंतेणंति । भावकिइकम्मं वासुदेवस्स, दव्वकिइकम्म वीरयस्स ३॥ इदानीं सेवकः, तत्र कथानकम्—एगस्स रण्णो दो सेवया, तेसिं अक्खीणा गामा, तेसिं सीमानिमित्तेण भंडण जाय, रायकुलं पहाविया, साहू दिट्ठो, एगो भणइ–भावेण 'साधु दट्ठा धुवा सिद्धि' पयाहिणीकाउं वंदित्ता गओ, बितिओ तस्स किर उवहसं करेइ, सोऽवि वदइ, तहेव भणइ, ववहारो आवाओ, जिओ, तस्स दव्वपूया, इयरस्स भावपूया ४ ॥ इदानीं पालकः, तत्र कथानकम्–बारवईए वासुदेवो राया, पालयसंबायओ से पुत्ता, णेमी समोसढो, वासुदेवो भणइ–जो कल्ल सामिं पढमं वदइ तस्स अहं जं मग्गइ तं देमि, संबेण सयणिज्जाओ उट्ठेत्ता वंदिओ, पालएण रज्जलोभेण सिग्घेण आसरयणेण गंतूण वंदिओ, सो किर अभवसिद्धिओ वंदइ हियएण अक्कोसइ, वासुदेवो निग्गओ पुच्छइ–केण तुब्भे अज्ज पढमं वदिया ?, सामी भणइ–दव्वओ पालएणं भावओ संबेणं, संबस्स तं दिण्णं ५॥ एवं तावद्वन्दन पर्यायशब्दद्वारेण निरूपितम्, अधुना यदुक्तं 'कर्त्तव्य कस्य वे'ति स निरूप्यते, तत्र येषां न कर्त्तव्य तानभिधित्सुराह—

1 अन्ये भणन्ति–इहैव यन्त्रमात्रेणेति । भावकृतिकर्म वासुदेवस्य द्रव्यकृतिकर्म वीरकस्य ॥ एकस्य राज्ञो द्वौ सेवकौ, तयोरासन्ना ग्रामो तयोः सीमानिमित्तं भण्डनं जातं राजकुलं प्रधावितौ साधुर्दृष्टः एको भणति–भावेन प्रदक्षिणीकृत्य वन्दित्वा गतः द्वितीयस्तस्य किलोपहासं करोति सोऽपि वन्दते तथैव भणति व्यवहार आगतः जितः, तस्य द्रव्यपूजा इतरस्य भावपूजा । द्वारिकायां वासुदेवो राजा पालकशाम्बप्रभृतयस्तस्य पुत्राः नेमिः समवसृतः, वासुदेवो भणति–यः कल्ये स्वामिनं प्रथमं वन्दते तस्मायहं यन्मार्गयति ददामि शाम्बेन शयनीयादुत्थाय वन्दितः पालकेन राज्यलोभेन शीघ्रेणाश्वरत्नेन गत्वा वन्दितः, स किलाभव्यसिद्धिको वन्दते हृदयेनाक्रोशति वासुदेवो निर्गतः पृच्छति–केन यूयमद्य प्रथमं वन्दिताः ? स्वामी भणति–द्रव्यतः पालकेन भावतः शाम्बेन, शाम्बाय दत्तम् ।

यमभाना पयमाहुः—ज्ञानिन एव कृतिकर्म कर्त्तव्यं, वक्ष्यते च—'कामं चरण भावो त पुण णाणसहिओ समाणेइ । ण य नाण तु न भावो तेण र णाणी पणिवयामो ॥ १ ॥' इत्यादि, 'दंसण'त्ति ज्ञानचरणधर्मविकलाः स्वल्पसत्त्वा पयमाहुः—दर्शनिन एव कृतिकर्म कर्तव्यं, वक्ष्यते च—जह णाणेणं ण विणा चरणं णादसणिस्स इय नाण । न य दसण न भावो से ण र दिट्ठिं पणिवयामो ॥ १ ॥' इत्यादि, तथाऽन्ये सम्पूर्णचरणधर्मानुपालनासमर्था नित्यवासादि प्रशसन्ति सङ्गमस्थविरोदाहरणेन, अपरे चैत्याद्यालम्बन कुर्वन्ति, वक्ष्यते च—'आहेऽयिय परितंता गामागरनगरपट्टणमडंता । तो केइ नीयवासी सगमथेर ववइसंति ॥ १ ॥' इत्यादि, तदत्र नित्यवासे च ये दोषाः चशब्दात् केवलज्ञानदर्शनपक्षे च चैत्यभक्त्याऽऽर्यिकालाभपिकृतिपरिभोगपक्षे च ते वक्तव्या इति वाक्यशेषः, एष ताथाथासक्षेपार्थः ॥ साम्प्रत यदुक्त 'पञ्चानां कृतिकर्म न कर्तव्यम्' अथ क एते पञ्च ?, तान् स्वरूपतो निदर्शयन्नाह—

पासत्थो ओसन्नो होइ कुसीलो तहेव संसत्तो । अहछंदोऽवि य एए अवंदणिज्जा जिणमयंमि ॥ १ ॥ (प्र०)

व्याख्या—किलेयमन्यकर्तृकी गाथा तथाऽपि सोपयोगा चेति व्याख्यायते । तत्र पार्श्वस्थः दर्शनादीनां पार्श्वे तिष्ठतीति पार्श्वस्थः, अथवा मिथ्यात्वादयो बन्धहेतवः पाशाः पाशेषु तिष्ठतीति पाशस्थः,—'सो पासत्थो दुविहो सव्वे देसे य

१ काम चरणं भावस्तत् पुनर्ज्ञानसहितः संपूरयति । न च ज्ञानं चैव भावस्तस्मात् ज्ञानिनः प्रणिपतामि ॥ १ ॥ २ यथा ज्ञानेन न विना चरणं नादर्शनिन इति ज्ञानम् । न च दर्शनं न भावस्तस्मात् । दृष्टिमतः प्रणिपतामि ॥ १ ॥ ३ यदापि च परितान्ता ग्रामाकरनगरपत्तनमटन्तः । ततः केचित् नित्यवासिनः संगमस्थविरं व्यपदिशन्ति ॥ १ ॥ ( ) ४ स पार्श्वस्थो द्विविधः—सर्वस्मिन् देशे च

नोक्तः ?, येन येषां न कर्तव्यं मात्रादीनां तेऽप्युक्ता इति, उच्यते, सर्वपार्षदं हीदं शास्त्रं, त्रिविधाश्च विनेया भवन्ति—केचि दुद्घटितज्ञाः केचिन्मध्यमबुद्धयः केचित्प्रपञ्चितज्ञा इति, तत्र मा भूत्प्रपञ्चितज्ञानां मतिः—उक्तलक्षणस्य श्रमणस्य कर्तव्य मात्रादीनां तु न विधिर्न प्रतिषेध इत्यतस्तेऽप्युक्ता इति, यद्येवं किमिति येषां न कर्तव्यं त एवात्र उक्ता इति ?, अत्रोच्यते, हिताप्रवृत्तेरहितप्रवृत्तिर्गुरु संसारकारणमिति दर्शनार्थमित्यलं प्रसङ्गेन, प्रकृतं प्रस्तुमः—श्रमण वन्देत मेधावी संयतमि त्युक्तं, तमेत्यम्भूतमेव वन्देत, न तु पार्श्वस्थादीन्, तथा चाह—

पत्तण्ह किइकम्म मालामरुएण होइ विद्धंतो । वेरुलियनाणदंसणणीयावासे य जे दोसा ॥ ११०७ ॥

व्याख्या—'पञ्चानां' पार्श्वस्थावसन्नकुशीलसंसक्तयथाच्छन्दानां 'कृतिकर्म' वन्दनकर्म, न कर्तव्यमिति वाक्यशेषः, अयं च वाक्यशेषः 'श्रमणं वन्देत मेधावी संयत' मित्यादि ग्रन्थादवगम्यते, पार्श्वस्थादीनां यथोक्तश्रमणगुणविकलत्वात्, तथा संयतानामपि ये पार्श्वस्थादिभिः सार्धं संसर्गं कुर्वन्ति तेषामपि कृतिकर्म न कर्तव्यं, आह—कुतोऽयमर्थोऽवगम्यते ?, उच्यते, मालामरुकाभ्यां भवति दृष्टान्त इति वचनात्, वक्ष्यते च—'असुइट्ठाणे पडिया' इत्यादि, तथा 'पक्कणकुले' इत्यादि 'वेरुलिय'त्ति संसर्गजदोषनिराकरणाय वैडूर्यदृष्टान्तो भविष्यति, वक्ष्यति च—'सुचिरंपि अच्छमाणो वेरुलिओ' इत्यादि, तथास्यवस्थानं च 'अंबस्स य निंबस्स य'त्यादिना समयपर्वं वक्ष्यते, 'णाण'त्ति दर्शनचारित्रासेवनसामर्थ्यविकला ज्ञानन

---

१ अशुचिस्थाने पतिता २ श्वपाककुले ३ सुचिरमपि तिष्ठद् वैडूर्यं ४ आम्रस्य च निम्बस्य च

दंसणायार चरणकुसीलो इमो होइ ॥ २ ॥ कोउय भूईकम्मे पसिणापसिणे णिमित्तमाजीवे । कक्ककुरुय य लक्खण उव-
जीवइ विज्जमंताई ॥ ३ ॥ सोभग्गाइणिमित्तं परेसि ण्हवणाइ कोउयं भणियं । जरियाइ भूइदाणं भूईकम्मं विणिद्दिट्ठं
॥ ४ ॥ सुविणयविज्जाकहियं आइंखणिघंटियाइकहियं वा । जं सासइ अन्नेसिं पसिणापसिणं हवइ एयं ॥ ५ ॥ तीयाइभाव-
कहणं होइ णिमित्तं इमं तु आजीवं । जाइकुलसिप्पकम्मे तवगणसुत्ताइ सत्तविहं ॥ ६ ॥ कक्ककुरुगा य माया णियडीए
जं भणति तं भणियं । थीलक्खणाइ लक्खण विज्जामंताइया पयडा ॥ ७ ॥' 'तथैव संसक्त' इति यथा पार्श्वस्थादयोऽव
-धास्तथाऽयमपि संसज्यते संसक्तः, स पार्श्वस्थादिकं तपस्विनं चाऽऽसाद्य संनिहितदोषगुण इत्यर्थः, आह च—'संसत्तो
य इदाणीं सो पुण गोभत्तलंदए चेव । उच्चिट्ठमणुच्चिट्ठं जं किंची छुब्भई सव्वं ॥ १ ॥ एमेव य मूलुत्तरदोसा य गुणा य
जत्तिया केइ । ते तम्मिवि संनिहिया संसत्तो भण्णई तम्हा ॥ २ ॥ रायविदूसगमाई अहयावि णडो जहा उ बहुरूवो ।

---

१ दर्शनाचारे चरणकुशीलोऽयं भवति ॥ २ ॥ कौतुकं भूतिकर्म प्रश्नाप्रश्नं निमित्तमाजीवम् । कल्ककुरुका लक्षणं उपजीवति विद्यामन्त्रादीन् ॥ ३ ॥ सौभाग्यादिनिमित्तं परेषां स्नपनादि कौतुकं भणितम् । ज्वरितादिभ्यो भूतिदानं भूतिकर्म विनिर्दिष्टम् ॥ ४ ॥ स्वप्नविद्याकथितमाख्यायिनीघण्टिकादिकथितं वा । यत् शास्ति अन्येभ्यः प्रश्नाप्रश्नं भवत्येतत् ॥ ५ ॥ अतीतादिभावकथनं भवति निमित्तमिदं त्वाजीवम् । जातिकुलशिल्पकर्माणि तपोगणसूत्राणि सप्तविधम् ॥ ६ ॥ कल्ककुरुका च माया निकृता दम्भनमिति तदभिहितम् । स्त्रीलक्षणादि लक्षणं विद्यामन्त्रादिकाः प्रकटाः ॥ ७ ॥ संसक्त इदानीं स पुनर्गोभक्तलन्दके चैव । उच्छिष्टमनुच्छिष्टं यत्किमपि क्षिप्यते सर्वम् ॥ १ ॥ एवमेव च मूलोत्तरदोषाश्च गुणाश्च यावन्तः केचित् । ते तस्मिन् संनिहिताः संसक्तो भण्यते तस्मात् ॥ २ ॥ राजविदूषकादयोऽप्यथवा नटो यथा तु बहुरूपः ।

होइ पायवो । सव्वंमि णाणदंसणचरणाणं जो उ पासंमि ॥ १ ॥ देसंमि य पासत्थो सिज्जायरऽभिहड रायपिंड वा । णियय च अग्गपिंड भुंजति णिक्कारणेण चा[1] ॥ २ ॥ कुलणिस्साए विहरइ ठवणकुलाणि य अकारणे विसइ । संखडिपलोयणाए गच्छइ तह संथवं कुणई ॥ ३ ॥' अवसन्नः—सामाचार्यासेवने अवसन्नवदवसन्नः, 'ओसन्नोऽवि य दुविहो सव्वे देसे य तत्थ सव्वंमि । उउबद्धपीढफलगो ठवियगभोई य णायवो ॥ १ ॥' देशावसन्नस्तु—'आवस्सगसज्झाए पडिलेहणझाणभिक्खऽभ-त्तट्ठे । आगमणे णिग्गमणे ठाणे य णिसीयणतुयट्टे ॥१॥ आवस्सयाइयाइं ण करे करेइ अहवावि हीणमहियाइं । गुरुवयण बलाइ तथा भणिओ एसो य ओसन्नो ॥ २ ॥ गोणो जहा वलंतो भंजइ समिलं तु सोऽवि एमेव । गुरुवयण अकरेंतो बलाए कुणई य उस्सुण्णो ॥ ३ ॥' 'भवति कुशीलः' कुत्सितं शीलमस्येति कुशीलः,—तिविहो होइ कुसीलो णाणे तह दंसणे चरिते य । एसो अवंदणिज्जो पन्नत्तो वीयरागेहिं ॥ १ ॥ णाणे णाणायारं जो उ विराहेइ कालमाईयं । दंसणे

१ भवति श्रमणः । सर्वस्मिन् ज्ञानदर्शनचरणानां यस्तु पार्श्वे ॥ १ ॥ देशे च पार्श्वस्थः शय्यातराभ्याहृतं राजपिण्डं वा । नित्यं चाग्रपिण्डं भुनक्ति निष्कारणेन च ॥ २ ॥ कुलनिश्रया विहरति स्थापनाकुलानि चाकारणे विशति । संखडिप्रलोकनया गच्छति तथा संस्तवं करोति ॥ ३ ॥ १ अवसन्नोऽपि च द्विविधः सर्वस्मिन् देशे च तत्र सर्वस्मिन् । ऋतुबद्धपीठफलकः स्थापितभोजी च ज्ञातव्यः ॥१॥ आवश्यकस्वाध्यायप्रतिलेखनाध्याने भिक्षाभक्तार्थे । आगमने निर्गमने स्थाने च निषीदने त्वग्वर्तने ॥ १ ॥ आवश्यकादीनि न करोति अथवाऽपि करोति हीनाधिकानि (वा)। गुरुवचनबलात्तथा भणित एष चाव सन्नः ॥ २ ॥ गौर्यथा वलन् भनक्ति समिलां तु सोऽप्येवमेव । गुरुवचनमकुर्वन् बलात् करोति चावसन्नः ॥ ३ ॥ त्रिविधो भवति कुशीलो ज्ञाने तथा दर्शने चारित्रे च । एषोऽवन्दनीयः प्रज्ञप्तो वीतरागैः ॥ १ ॥ ज्ञाने ज्ञानाचारं यस्तु विराधयति कालादिकम् । दर्शने †से वेव स *रस्सोई

पासत्थाई वंदमाणस्स नेव कित्ती न निज्जरा होइ । कायकिलेस एमेव कुणई तह कम्मबंधं च ॥ ११०८ ॥

व्याख्या—'पार्श्वस्थादीन्' उक्तलक्षणान् 'वन्दमानस्य' नमस्कुर्वतो नैव कीर्तिर्न निर्जरा भवति, तत्र कीर्तिः—अहो अयं पुण्यभागित्येवंलक्षणा सा भवति, अपि त्वकीर्तिर्भवति, नूनमयमप्येवंस्वरूपो येनैषां वन्दनं करोति, तथा निर्जरणं निर्जरा—कर्मक्षयलक्षणा सा न भवति, तीर्थकराज्ञाविराधनाद्वारेण निर्गुणत्वात्तेषामिति, चीयत इति कायः—देहस्तस्य क्लेशः—अवनामादिलक्षणः कायक्लेशस्तं कायक्लेशम् 'एवमेव' मुधैव 'करोति' निर्वर्तयति, तथा क्रियत इति कर्म—ज्ञानावरणीयादिलक्षणं तस्य बन्धो–विशिष्टरचनयाऽऽत्मनि स्थापनं तेन वा आत्मनो बन्धः—स्वस्वरूपतिरस्करणलक्षणः कर्मबन्धस्तं कर्मबन्धं च करोतीति वर्तते, चशब्दादाज्ञाभङ्गादींश्च दोषानवाप्नुते, कथं ?—भगवत्प्रतिक्रुष्टवन्दने आज्ञाभङ्गः, तं दृष्ट्वाऽन्येऽपि वन्दन्तीत्यनवस्था, तान् वन्दमानान् दृष्ट्वाऽन्येषां मिथ्यात्वं, कायक्लेशतो देवताभ्यो वाऽऽत्मविराधना, तद्वन्दनेन तत्कृतासंयमानुमोदनात्संयमविराधनेति गाथार्थः ॥ ११०८ ॥ एवं तावत्पार्श्वस्थादीन् वन्दमानस्य दोषा उक्ताः, साम्प्रतं पार्श्वस्थानामेव गुणाधिकवन्दनप्रतिषेधमकुर्वतामपायान् प्रदर्शयन्नाह—

जे बंभचेरभट्ठा पाए उड्डुंति बंभयारीणं । ते होंति कुंटमंटा बोही य सुदुल्लहा तेसिं ॥ ११०९ ॥

व्याख्या—ये–पार्श्वस्थादयो भ्रष्टब्रह्मचर्या अपगतब्रह्मचर्या इत्यर्थः, ब्रह्मचर्यशब्दो मैथुनविरतिवाचकः, तथौघतः संयमवाचकश्च, 'पाए उड्डुंति बंभयारीणं' पादावभिमानतो व्यवस्थापयन्ति ब्रह्मचारिणां वन्दमानानामिति, न तद्वन्दननिषेधं कुर्वन्तीत्यर्थः, ते समुपात्तकर्मणः नारकत्वादिलक्षणं विपाकमासाद्य यदा कथञ्चित्कृच्छ्रेण मानुषत्वमासादयन्ति

अहवा वि मेछगो स्रो हलिद्दरागाइ बहुवण्णो ॥ ३ ॥ एमेव जारिसेणं सुद्धमसुद्धेण माऽवि समिलइ । तारिसओ चिय होति संसत्तो भण्णई तम्हा ॥ ४ ॥ सो दुविकप्पो भणिओ जिणेहि जियरागदोसमोहेहिं । एगो उ संकिलिट्ठो असंकिलिट्ठो तहा अण्णो ॥ ५ ॥ पंचासवप्पवत्तो जो खलु तिहि गारवेहि पडिबद्धो । इत्थिगिहिसंकिलिट्ठो संसत्तो संकिलिट्ठो उ ॥ ६ ॥ पासत्थाईएसु संविग्गेसुं च जत्थ मिलती उ । तहि तारिसओ भवई पियधम्मो अहव इयरो उ ॥ ७ ॥ एषोऽवसन्नादिः, 'यथाछन्दोऽपि च' यथाछन्दः—यथेच्छयैवागमनिरपेक्षं प्रवर्तते यः स यथाच्छन्दोऽभिधीयते, उक्तं च—"उस्सुत्तमायरंतो उस्सुत्तं चेव पन्नवेमाणो । एसो उ अहाछंदो इच्छाछंदोत्ति एगट्ठा ॥ १ ॥ उस्सुत्तमणुवदिट्ठं सच्छंदविगप्पियं अणणुवाइ । परतत्ति पवत्तेति णेओ इणमो अहाछंदो ॥२॥ सच्छंदमइविगप्पिय किंची सुहसायविगइपडिबद्धो । तिहिगारवेहिं मज्जइ तं आणाही अहाछंदं ॥ ३ ॥" एते पार्श्वस्थादयोऽवन्दनीयाः, क्व?—जिनमते, न तु लोक इति गाथार्थः ॥ अथ पार्श्वस्थादीन् वन्दमानस्य को दोष इति ?, उच्यते—

---

१ अथवाऽपि मेचको यो हरिद्रारागादिः बहुवर्णः ॥ ३ ॥ एवमेव यादृशेन शुद्धेनाशुद्धेन वाऽपि संवसति । तादृश एव भवति संसक्तो भण्यते तस्मात् ॥ ४ ॥ स द्विविकल्पो भणितो जिनैर्विगतरागद्वेषमोहैः । एकस्तु संक्लिष्टोऽसंक्लिष्टस्तथाऽन्यः ॥ ५ ॥ पञ्चाश्रवप्रवृत्तो यः खलु त्रिभिर्गौरवैः प्रतिबद्धः । स्त्रीगृहिभिः संक्लिष्टः संसक्तः संक्लिष्टः स तु ॥ ६ ॥ पार्श्वस्थादिकेषु संविग्नेषु च यत्र मिलति तु । तत्र तादृशो भवति प्रियधर्मा अथवा इतरस्तु ॥ ७ ॥ २ उत्सूत्रमाचरन् उत्सूत्रमेव प्रज्ञापयन् । एष तु यथाछन्द इच्छाछन्द इति एकार्थौ ॥ १ ॥ उत्सूत्रमनुपदिष्टं स्वच्छन्दविकल्पितमननुपाति । परतप्तिं प्रवर्तयति ज्ञेयोऽयं यथाछन्दः ॥ २ ॥ स्वच्छन्दमतिविकल्पितं किञ्चित्सुखसातविकृतिप्रतिबद्धः । त्रिभिर्गौरवैर्माद्यति तं जानीहि यथाछन्दम् ॥ ३ ॥

पासत्थाई वंदमाणस्स नेव कित्ती न निज्जरा होइ। कायकिलेस एमेव कुणई तह कम्मबंध च ॥ ११०८ ॥

व्याख्या—'पार्श्वस्थादीन्' उक्तलक्षणान् 'वन्दमानस्य' नमस्कुर्वतो नैव कीर्त्तिर्न निर्जरा भवति, तत्र कीर्त्तिः—अहो अयं पुण्यभागित्येवंलक्षणा सा भवति, अपि त्वकीर्त्तिर्भवति, नूनमयमप्येवंस्वरूपो येनैषां वन्दनं करोति, तथा निर्जरणं निर्जरा—कर्मक्षयलक्षणा सा न भवति, तीर्थकराज्ञाविराधनाद्वारेण निर्गुणत्वात्तेषामिति, चीयत इति कायः—देहस्तस्य क्लेशः—अवनामादिलक्षणः कायक्लेशस्तं कायक्लेशम् 'एवमेव' मुधैव 'करोति' निर्वर्त्तयति, तथा क्रियत इति कर्म—ज्ञानावरणीयादिलक्षणं तस्य बन्धो—विशिष्टरचनयाऽऽत्मनि स्थापनं तेन वा आत्मनो बन्धः—स्वस्वरूपतिरस्करणलक्षणः कर्मबन्धस्तं कर्मबन्धं च करोतीति वर्तते, चशब्दादाज्ञाभङ्गादींश्च दोषानवाप्नुते, कथं ?—भगवत्प्रतिकुष्टवन्दने आज्ञाभङ्गः, त दृष्ट्वाऽन्येऽपि वन्दन्तीत्यनवस्था, तान् वन्दमानान् दृष्ट्वाऽन्येषां मिथ्यात्वं, कायक्लेशतो देवताभ्यो वाऽऽत्मविराधना, तद्वन्दनेन तत्कृतासंयमानुमोदनात्संयमविराधनेति गाथार्थः ॥ ११०८ ॥ एवं तावत्पार्श्वस्थादीन् वन्दमानस्य दोषा उक्ताः, साम्प्रतं पार्श्वस्थानामेव गुणाधिकवन्दनप्रतिषेधमकुर्वतामपायान् प्रदर्शयन्नाह—

जे बंभचेरभट्ठा पाए उड्डुंति बंभयारीणं। ते होंति कुंटमंटा बोही य सुदुल्लहा तेसिं ॥ ११०९ ॥

व्याख्या—ये-पार्श्वस्थादयो भ्रष्टब्रह्मचर्या अपगतब्रह्मचर्या इत्यर्थः, ब्रह्मचर्यशब्दो मैथुनविरतिवाचकः, तथौघतः संयमवाचकश्च, 'पाए उड्डुंति बंभयारीणं' पादावभिमानतो व्यवस्थापयन्ति ब्रह्मचारिणां वन्दमानानामिति, न तद्वन्दननिषेधं कुर्वन्तीत्यर्थः, ते तदुपात्तकर्मजं नारकत्वादिलक्षणं विपाकमासाद्य यदा कथञ्चित्कृच्छ्रेण मानुषत्वमासादयन्ति

सदाऽपि भवन्ति कोटमण्ट्या: 'बोधिः' जिनशासनावबोधलक्षणा सकलदुःखविरेचकभूता सुदुर्लभा तेषां, सदूरमासां सत्या मप्यनन्तसंसारित्वादिति गाथार्थः ॥ ११०९ ॥ तथा—

सुहुतरं नासंती अप्पाणं जे चरित्तपब्भट्ठा । गुरुजण वंदाविंती सुसमण जहुत्तकारिं च ॥ १११० ॥ दार ॥

व्याख्या—'सुहुतरं'ति सुतरां नाशयन्त्यात्मानं सन्मार्गात्, के?—ये चारित्रात्-प्राणिरूपितलक्षणात् प्रकर्षेण भ्रष्टाः-अपेताः सन्तः 'गुरुजनं' गुणस्थसुसाधुवर्गं 'वन्दयन्ति' कृतिकर्म कारयन्ति, किम्भूतं गुरुजनं?—शोभनाः श्रमणा यस्मिन् स सुश्रमणस्तं, अनुस्वारलोपोऽत्र द्रष्टव्यः, तथा यथोक्तं क्रियाकलापं कर्तुं शीलमस्येति यथोक्तकारी तं यथोक्तकारिणं चेति गाथार्थः ॥ १११० ॥ एवं यन्दकवन्द्यदोषसम्भवात्पार्श्वस्थादयो न वन्दनीयाः, तथा गुणवन्तोऽपि ये तैः सार्द्धं संसर्गं कुर्वन्ति तेऽपि न वन्दनीयाः, किमित्यत आह—

असुइट्ठाणे पडिया चंपगमाला न कीरई सीसे । पासत्थाईठाणेसु वट्टमाणा तह अपुज्जा ॥ ११११ ॥

व्याख्या—यथा 'अशुचिस्थाने' विट्प्रधाने स्थाने पतिता चम्पकमाला स्वरूपतः शोभनाऽपि सत्यशुचिस्थानसंसर्गान्न क्रियते शिरसि, पार्श्वस्थादिस्थानेषु वर्तमानाः साधवस्तथा 'अपूज्याः' अवन्दनीयाः, पार्श्वस्थादीनां स्थानानि—वसतिनिर्गमभूम्यादीनि परिगृह्यन्ते, अन्ये तु शय्यातरपिण्डाद्युपभोगलक्षणानि व्याचक्षते यत्संसर्गात्पार्श्वस्थादयो भवन्ति, न चैतानि सुष्ठु घटन्ते, तेषामपि तत्स्वाभाव्यात्, चम्पकमालोदाहरणोपनयस्य च सम्यगघटमानत्वादिति । अत्र कथानकं—

ऐगो चपकप्पिओ कुमारो चंपगमालाए सिरे कयाए आसगओ वचइ, आसेण उच्छूयस्स सा चंपगमाला अमेज्झे पडिया, गिण्हामित्ति अभिमुह दहूण मुक्का, सो य चपएहिं विणाधितिं न लभइ, तहावि ठाणदोसेण मुक्का । एवं चपगमालत्थाणीया साहू अमिज्झत्थाणिया पासत्थादयो, जो विसुद्धो तेहिं समं मिलइ संवसइ वा सोऽवि परिहरणिज्जो ॥ अधिकृतार्थप्रसाधनार्थंच दृष्टान्तान्तरमाह—

पक्कणकुले वसंतो सउणीपारोऽवि गरहिओ होइ । इय गरहिया सुविहिया मज्झि वसता कुसीलाणं॥११२॥

व्याख्या—पक्कणकुलं–गर्हितं कुलं तस्मिन् पक्कणकुले वसन् सन्, पारङ्गतवानिति पारग, शकुन्याः पारगः, असावपि 'गर्हितो भवति' निन्द्यो भवति, शकुनीशब्देन चतुर्दश विद्यास्थानानि परिगृह्यन्ते, "अङ्गानि चतुरो वेदा, मीमांसा न्यायविस्तरः । पुराणं धर्मशास्त्रं च, स्थानान्याहुश्चतुर्दश ॥ १ ॥" तत्राङ्गानि षट्, तद्यथा–'शिक्षा कल्पो व्याकरण, छन्दो ज्योतिर्निरुक्तयः' इति, 'इय' एवं गर्हिताः 'सुविहिताः' साधवो मध्ये वसन्तः 'कुशीलानां' पार्श्वस्थादीनाम् ॥ अत्र कथानकम्—एगस्स धिज्जाइयस्स पंच पुत्ता सउणीपारगा, तत्थेगो मरुगो एगाए दासीए संपलग्गो, सा मज्जं पियइ, इमो न

---

१ एकश्चम्पकप्रियः कुमारः चम्पकमालया शिरसि कृतायामश्वगतो भवति अश्वेनोत्प्लुते सा चम्पकमालाऽमेध्ये पतिता, गृह्णामीति अमेध्यं दृष्ट्वा मुक्ता स च चम्पकैर्विना धृतिं न लभते तथापि स्थानदोषेण मुक्ता । एवं चम्पकमालास्थानीयाः साधवः अमेध्यस्थानीयाः पार्श्वस्थादयः, यो विशुद्धस्तैः समं मिलति संवसति वा सोऽपि परिहरणीयः । २ एकस्य धिग्जातीयस्य पञ्च पुत्राः शकुनीपारगाः, तत्रैको ब्राह्मण एकस्यां दास्यां सम्पलग्नः, सा मद्यं पिबति अयं न

पियेइ, तीए भण्णइ—जइ तुम ण पिबसि तो ण णेहो, सो (सा) भणइ—रत्ती होज्जा, इयरहा पियसरिसो सओगुत्ति, एव सो पइसो णसीए पाइत्तो, सो पढमं पच्छण्णं पिबइ, पच्छा पायडपि पिबिउमाढत्तो, पच्छा अइपसंगेण मज्जमसासी जाओ, पच्छणाहिं ओहेत्तमाढत्तो, तेहिं चेव सह पिबइ खाइ सयसइ य, पच्छा सो पितुणा सयणेण य सयघज्झो अप्पयेसो कओ, या छो पडिभग्गो, बिसिओ से भाया सिणहेण तं कुडिं पविसिऊण पुच्छइ देइ य से किंचि, सो पितुणा चयलंभि- णिच्छूढो, तइओ बाहिरपाडए ठिओ पुच्छइ विसज्जेइ से किंचि, सोवि णिच्छूढो, चउत्थो परपरएण दयावेइ, सोवि ो, पंचमो गंधंपि ण इच्छइ, तेण मरुगेण करणं चविऊण सयस्स परस्स सो सामीकओ, इयरे चत्तारिवि पाहिरा कया छोगगरहिया जाया। एस दिट्ठतो, उवणओ से इमो—जारिसा पकणा तारिसा पासत्थाई जारिसो धिज्जाइओ तारिसो आयरिओ जारिसा पुत्ता तारिसा साहू जहा ते णिच्छूढा एव णिच्छुभति कुसीलसंसग्गिं करिंता गरहिया य

1 पिबसि तदा मन्यते—यदि त्वं न पिबसि न स्नेहः स(सा) भणति—रात्री (रतिः) भवेत् इतरथा विमतः मनोप इति एवं स बहुशो मनस्का यदा पायिता, स प्रथमं प्रच्छन्नं पिबति पश्चात्प्रकटमपि पातुमारब्धः पश्चात् अतिप्रसङ्गेन मद्यमांसाशी जातः चराकैः सह भ्रमितुमारब्धः तः सहैव खादति पिबति संवसति च पश्चात् स पिता स्वजनेन च सर्वबाह्यः कृतः। ततः, भ्राता स प्रतिभग्नः द्वितीयकस्य भ्राता स्नेहेन तां कुटीं प्रविश्य पृच्छति ददाति च तस्मै किञ्चित्, स पापात्मा पिता निष्काशितः तृतीयो बाह्यपाटके स्थितः पृच्छति विसर्जति च तस्मै किञ्चित्, सोऽपि निष्काशितः चतुर्थः परम्परकेण दापयति सोऽपि निष्काशितः पञ्चमो गन्धमपि नेच्छति, तेन मरुकेण व्यावहारिके गत्वा सर्वस्य गृहस्य स स्वामीकृतः इतरे चत्वारोऽपि बाह्याः कृता लोकगर्हिता जाताः एष दृष्टान्तः उपनयोऽस्यायं—यादृशाः प्रकृतयस्तादृशाः पार्श्वस्थादयो यादृग् धिग्जातीयस्तादृगाचार्यः यादृशाः पुत्रास्तादृशाः साधवः यथा ते निष्काशिता एवं निष्काश्यन्ते कुशीलसंसर्गं कुर्वन्तः गर्हिताश्च

पेययण भवंति, जो पुण परिहरइ सो पुज्जो साइय अपज्जयसियं च णेवाणं पावइ, एव संसग्गी विणासिया कुसीलेहिं ।
नर्क च—'जो जारिसेण मित्तिं करेइ अचिरेण(सो)तारिसो होइ । कुसुमेहिं सह वसंता तिलावि तग्गंधया होंति ॥१॥' मरु-
एत्ति दिट्ठंतो गओ, व्याख्यातं द्वारगाथाशकलम्, अधुना वैडूर्यपदव्याख्या, अस्य चायमभिसम्बन्धः—पार्श्वस्थादिसंसर्ग-
दोषात्वन्दनीयाः साधवोऽप्युक्ताः, अत्राह चोदकः—कः पार्श्वस्थादिसंसर्गमात्राद्गुणवतो दोषः, ? तथा चाह—
सुचिरंपि अच्छमाणो वेरुलिओ कायमणीयउम्मीसो । नोवेइ कायभावं पाहण्णगुणेण नियएणं ॥ १११३ ॥
व्याख्या—'सुचिरमपि' प्रभूतमपि कालं तिष्ठन् वैडूर्यः—मणिविशेषः, काचाश्च ते मणयश्च काचमणयः कुत्सिताः काच
मणयः काचमणिकास्तैरुत्—प्राबल्येन मिश्रः काचमणिकोन्मिश्रः 'नोपैति' न याति 'काचभावं' काचधर्मं 'प्राधान्यगुणेन'
प्रधानगुणेन 'निजेन' आत्मीयेन, एवं सुसाधुरपि पार्श्वस्थादिभिः सार्द्धं संवसन्नपि शीलगुणेनात्मीयेन न पार्श्वस्थादिभा-
वमुपैति, अयं भावार्थ इति गाथार्थः ॥ १११३ ॥ अत्राहाऽऽचार्यः—यत्किञ्चिदेतत्, न हि दृष्टान्तमात्रादेवाभिलषिता
र्थसिद्धिः सञ्जायते, यतः—
भावुगअभावुगाणि य लोए दुविहाणि होंति दव्वाणि । वेरुलिओ तत्थ मणी अभावुगो अन्नदव्वेहिं ॥१११४॥
व्याख्या—भाव्यन्ते—प्रतियोगिना स्वगुणैरात्मभावमापाद्यन्त इति भाव्यानि—कवेल्लुकादीनि,प्राकृतशैल्या भावुकान्युच्यन्ते,
अथवा प्रतियोगिनि सति तद्गुणापेक्षया तथाभवनशीलानि भावुकानि, उपपतपदस्थाभूभूपेत्यादावुकञ् (पा ३ २ १५४) तस्य

१ प्रवचने भवन्ति यः पुनः परिहरति स पूज्यः साद्यपर्यवसानं च निर्वाणं प्राप्नोति एवं संसर्गी विनाशिका कुशीलैः । यादृशेन मैत्रीं करोति अचिरे
ण (सः) तादृशो भवति । कुसुमैः सह वसन्तः तिला अपि तद्गन्धिका भवन्ति । १ । मरुक इति दृष्टान्तो गतः *मावगु द्वि॰ 'यो म॰

पिबइ, तीए भण्णइ—जइ तुमं ण पिबसि तो ण सोहो, सो (सा) भणइ—रती होज्जा, इयरहा विसरिसो संजोगुत्ति, एवं सो बहुसो भणंतीए पाइओ, सो पढमं पच्छण्णं पियइ, पच्छा पायडंपि पिबिउमाढत्तो, पच्छा अइपसंगेण मज्जमंसासी जाओ, णडेहिं सह लोलिउमाढत्तो, तेहिं चेव सह पियइ खाइ संवसइ य, पच्छा सो पितुणा सयणेण य सव्वस्सो अप्पवेसो कओ, अण्णया सो परिभमंतो, बितिओ से भाया सिणेहेण तं कुडिं पविसिऊण पुच्छइ देइ य से किंचि, सो पितुणा उवलंभिऊण णिच्छूढो, तइओ बाहिरपाडए ठिओ पुच्छइ विसज्जेइ से किंचि, सोवि णिच्छूढो, चउत्थो परंपरएण दवावेइ, सोवि णिच्छूढो, पंचमो गंधंपि ण इच्छइ, तेण मरुगेण करण चडिऊण सव्वस्स घरस्स सो सामीकओ, इयरे चत्तारिवि बाहिरा कया लोगगरहिया जाया। एस दिट्ठंतो, उवणओ से इमो—जारिसा णडा तारिसा पासत्थाई जारिसो धिज्जाइओ तारिसो आयरिओ जारिसा पुत्ता तारिसा साहू जहा ते णिच्छूढा एवं णिच्छुब्भंति कुसीलसंसग्गिं करिंता गरहिया य

1 पिबति तदा भण्यते—यदि त्वं न पिबसि न शोभा। स(सा) भणति—रती (रति) भवेत्, इतरथा विसदृशः संयोग इति एवं स बहुशो भणन्त्या तया पायितः स प्रथमं प्रच्छन्नं पिबति प्रकटमपि पातुमारब्धः पश्चाद् अतिप्रसङ्गेन मद्यमांसाशी जातः नटैः सह ललितुमारब्धः तैः सहैव पिबति खादति संवसति च पश्चात् स पित्रा स्वजनेन च सर्वथा अप्रवेशः कृतः, अन्यदा स परिभ्रमन् द्वितीयस्तस्य भ्राता स्नेहेन तां कुटीं प्रविश्य पृच्छति ददाति च तस्मै किञ्चित्, स ज्ञात्वा पित्रा निष्काशितः तृतीयो बाह्यपाटके स्थितः पृच्छति विसर्जति च तस्मै किञ्चित्, सोऽपि निष्काशितः चतुर्थः परम्परकेण दापयति सोऽपि निष्काशितः पञ्चमो गन्धमपि नेच्छति तेन मरुकेण [illegible] सर्वस्य गृहस्य स स्वामीकृतः इतरे चत्वारोऽपि बाह्याः कृता लोकगर्हिता जाताः एष दृष्टान्तः उपनयोऽयम्—यादृशा नटास्तादृशाः पार्श्वस्थादयो यादृग् धिग्जातीयस्तादृगाचार्यः यादृशाः पुत्रास्तादृशाः साधवः यथा ते निष्काशिता एवं निष्कास्यन्ते कुशीलसंसर्गं कुर्वन्तः गर्हिताश्च

पेयवण भमति, जो पुण परिहरइ सो पुज्जो साइय अपज्जसस्सियं य णेवाण पावइ, एव संसग्गी विणासिया कुसीलेहिं। वर्क य–'जो मारिसेण मित्तिं करेइ अचिरेण(सो)तारिसो होइ। कुसुमेहिं सह वसंता तिलावि तग्गंधया होंति ॥१॥' मकरु इति दिट्ठतो गओ, व्याख्यातं द्वारगाथाशकलम्, अधुना वैडूर्यपदव्याख्या, अस्य चायमभिसम्बन्ध—पार्श्वस्थादिसंसर्गदोषादवन्दनीयाः साधवोऽप्युक्ताः, अत्राह चोदकः–का पार्श्वस्थादिसंसर्गमात्राद्गुणवतो दोषः, ? तथा चाह—

सुचिरपि अच्छमाणो वेरुलिओ कायमणीयउम्मीसो। नोवेइ कायभाव पाहण्णगुणेण नियएणं ॥ ११११ ॥

व्याख्या—'सुचिरमपि' प्रभूतमपि काल तिष्ठन् वैडूर्य–मणिविशेषः, काचाश्च ते मणयश्च काचमणयः कुत्सिता काचमणयः काचमणिकास्तैरुत्–प्राबल्येन मिश्र' काचमणिकोन्मिश्रः 'नोपैति' न याति 'काचभाव' काचधर्म 'प्राधान्यगुणेन' प्रधानगुणेन 'निजेन' आत्मीयेन, एव सुसाधुरपि पार्श्वस्थादिभिः सार्द्ध संवसन्नपि शीलगुणेनात्मीयेन न पार्श्वस्थादिभावमुपैति, अय भावार्थ इति गाथार्थः ॥ ११११ ॥ अत्राहाऽऽचार्य —यत्किञ्चिदेतत्, न हि दृष्टान्तमात्रादेवाभिलषितार्थसिद्धिः सजायते, यतः—

भावुगअभावुगाणि य लोए दुविहाणि होंति दव्वाणि। वेरुलिओ तत्थ मणी अभावुगो अन्नदव्वेहिं ॥१११४॥

व्याख्या—भाव्य त–प्रतियोगिना स्वगुणैरात्मभावमापाद्यन्त इति भाव्यानि–कवेल्लुकादीनि,प्राकृतशैल्या भावुकान्युच्यन्ते, अथवा प्रतियोगिनि सति तद्गुणापेक्षया तथाभवनशीलानि भावुकानि, लपपतपदस्थाभूवृषेत्यादावुकञ् (पा ३-२ १५४) तस्य

१ प्रवचने भवति यः पुनः परिहरति स पूज्यः साधुयशसाम् च निर्वाणं प्राप्नोति एवं संसर्गी विनाशिका कुशीलैः। यादृशेन मैत्रीं करोति अचिरेण (सो) तादृशो भवति। कुसुमैः सह वसन्तः तिला अपि तद्गन्धिका भवन्ति। १। मकरु इति दृष्टान्तो गतः *मारातु हिः यो म०

साच्छीलिकत्वादिति, तद्विपरीतानि अमाप्यानि च—नळादीनि लोके 'द्विविधानि' द्विमकाराणि भवन्ति 'द्रव्याणि' वस्तूनि, वैडूर्यस्तम्भ मणिरमाप्यः 'अन्यद्रव्यैः' काचादिभिरिति गाथार्थः ॥ १११४ ॥ स्यान्मति—जीवोऽप्यपभूत एव भविष्यति न पार्श्वस्थादिसंसर्गेण तद्भाव यास्यति, एतच्चासत्, यतः—

जीवो अणाइनिहणो तब्भावणभाविओ य संसारे। खिप्पं सो भाविज्जइ मेलणदोसाणुभावेण ॥ १११५ ॥

व्याख्या—'जीवः' प्राग्निरूपितशब्दार्थः, स हि अनादिनिधनः अनाद्यपर्यन्त इत्यर्थः, 'तद्भावनाभावितश्च' पार्श्वस्थाचरितप्रमादादिभावनाभावितश्च 'संसार' तिर्यग्नरनारकामरभवानुभूतिलक्षणे, ततश्च तद्भावनाभावितत्वात् 'क्षिप्रं' शीघ्रं स 'भाव्यते' प्रमादादिभावनयाऽऽत्मीक्रियते 'मीलनदोषानुभावेन' संसर्गदोषानुभावनेति गाथार्थः ॥ १११५ ॥ अथ मवतो दृष्टान्तभावेन परितोषः ततो मद्विवक्षितार्थप्रतिपादकोऽपि दृष्टान्तोऽस्त्येव, शृणु—

अंबस्स य निंबस्स य दुण्हंपि समागयाइं मूलाइं। संसग्गीइ विणट्ठो अंबो निंबत्तणं पत्तो ॥ १११६ ॥

व्याख्या—चिरपतितशतिकनिम्बोदकवासितायां भूमौ आम्रवृक्षः समुत्पन्नः, पुनस्तत्राऽऽम्रस्य च निम्बस्य च द्वयो-रपि 'समागते' एकीभूते मूले, ततश्च 'संसर्ग्या' संगत्या विनष्ट आम्रो निम्बत्वं प्राप्तः—तिक्तफलः संवृत्त इति गाथार्थः ॥ १११६ ॥ तदेवं संसर्गिदोषदर्शनात्त्याज्या पार्श्वस्थादिसंसर्गिरिति। पुनरप्याह चोदकः—नन्वेतदपि समतिपक्षं, तथाहि—

सुचिरंपि अच्छमाणो नलथंभो उच्छुवाडमज्झंमि। कीस न जायइ महुरो? जइ संसग्गी पमाणं ते ॥ १११७ ॥

व्याख्या—'सुचिरमपि' प्रभूतकालमपि तिष्ठन् 'नलस्तम्भः' वृक्षविशेषः 'इक्षुवाटमध्ये' इक्षुसंसर्ग्या किमिति न जायते

मधुरः ?, यदि ससर्गी प्रमाणं सर्वेसि गाथार्थः ॥ १११७ ॥ भावार्थः—ननु विहितोत्तरमेतत् 'भावुग अभावुगाणि य' इत्यादिमन्थेन, अत्रापि च फवली अभाव्यः पार्श्वस्थादिभिः, सरागास्तु भाव्या इति । आह—तैः सहाऽऽलापमात्रतायां संसर्गी क इव दोष इति ?, उच्यते—

ऊणगसयभागेण विंबाइं परिणमंति तब्भाव । लवणागराइसु जहा वज्जेह कुसीलसंसग्गिं ॥ १११८ ॥

व्याख्या—ऊनश्चासौ शतभागश्चोनशतभागोऽपि न पूर्यत इत्यर्थः, तेन तावताऽशेन प्रतियोगिना सह सम्बद्धानीति प्रक्रमाद्गम्यते 'बिम्बानि' रूपाणि 'परिणमन्ति' तद्भावमासादयन्ति लवणीभवन्तीत्यर्थः, लवणागरादिषु यथा, आदिशब्दात्ताण्डसादिकारसादिग्रहः, तत्र किल लोहमपि तद्भावमासादयति, तथा पार्श्वस्थाद्यालापमात्रसंसर्गोऽपि सुविहितास्तमेव भाव यान्ति, अतः 'वज्जेह कुसीलससग्गिं' त्यजत कुशीलसंसर्गिमिति गाथार्थः ॥ १११८ ॥ पुनरपि संसर्गिदोषप्रतिपादनायैवाऽऽह—

जह नाम महुरसलिलं सायरसलिलं कमेण संपत्तं । पावेइ लोणभावं मेलणदोसाणुभावेण ॥ १११९ ॥

व्याख्या—'यथे'त्युदाहरणोपन्यासार्थः 'नामे'ति निपातः 'मधुरसलिलं' नदीपयः तल्लवणसमुद्रं 'क्रमेण' परिपाट्या सम्प्राप्तं सत् 'पावइ लोणभावं' प्राप्नोति—आसादयति लवणभावं—क्षारभावं मधुरमपि सन्, मीलनदोषानुभावेनेति गाथार्थः ॥ १११९ ॥

एव खु सीलवंतो असीलवंतेहिँ मीलिओ संतो । पावइ गुणपरिहाणिं मेलणदोसाणुभावेण ॥ ११२० ॥

ताच्छीलिकत्वादिति, तद्विपरीतानि अभाव्यानि च—नलादीनि लोके 'द्विविधानि' द्विप्रकाराणि भवन्ति 'द्रव्याणि' वस्तूनि, वैडूर्यश्च मणिरभाव्यः 'अन्यद्रव्यैः' काचादिभिरिति गाथार्थः ॥ १११४ ॥ स्यान्मतिः—जीवोऽप्येवम्भूत एव भविष्यति न पार्श्वस्थादिसंसर्गेण तद्भावं यास्यति, एतच्चासत्, यतः—

जीवो अणाइनिहणो तब्भावणभाविओ य संसारे । खिप्पं सो भाविज्जइ मेलणदोसाणुभावेणं ॥ १११५ ॥

व्याख्या—'जीवः' प्राणिशब्दपरिशब्दार्थः, स हि अनादिनिधनः अनाद्यपर्यन्त इत्यर्थः, 'तद्भावनाभावितश्च' पार्श्वस्थाद्याचरितप्रमादादिभावनाभावितश्च 'संसारे' तिर्यङ्नरनारकामरभवानुभूतिलक्षणे, ततश्च तद्भावनाभावितत्वात् 'क्षिप्रं' शीघ्रं स 'भाव्यते' प्रमादादिभावनयाऽऽत्मीक्रियते 'मीलनदोषानुभावेन' संसर्गदोषानुभावेनेति गाथार्थः ॥ १११५ ॥ अथ भवतो दृष्टान्तमात्रेण परितोषः ततो मद्विवक्षितार्थप्रतिपादकोऽपि दृष्टान्तोऽस्त्येव, शृणु—

अंबस्स य निंबस्स य दुण्हंपि समागयाइं मूलाइं । संसग्गीइ विणट्ठो अंबो निंबत्तणं पत्तो ॥ १११६ ॥

व्याख्या—चिरपतितविकनिम्बोदकवासितायां भूमौ आम्रवृक्षः समुत्पन्नः, पुनस्तस्याऽऽम्रस्य च निम्बस्य च द्वयो रपि 'समागते' एकीभूते मूले, ततश्च 'संसर्ग्या' तत्संसर्ग्या विनष्ट आम्रो निम्बत्वं प्राप्तः—तिक्तफलः संवृत्त इति गाथार्थः ॥ १११६ ॥ तदेवं संसर्गिदोषदर्शनात्त्याज्या पार्श्वस्थादिसंसर्गिरिति। पुनरप्याह चोदकः—नन्वेतदपि समप्रतिपक्षं, तथाहि—

सुचिरंपि अच्छमाणो नलथंभो उच्छुवाडमज्झम्मि । कीस न जायइ महुरो ? जइ संसग्गी पमाणं ते ॥ १११७ ॥

व्याख्या—'सुचिरमपि' प्रभूतकालमपि तिष्ठन् 'नलस्तम्भः' वृक्षविशेषः 'इक्षुवाटमध्ये' इक्षुसंसर्ग्या किमिति न जायते

शयिषयः, 'अह तु छद्मस्थो'ऽस्मि अहं पुनश्छद्मस्थः, अतो 'लिङ्गमेव' रजोहरणगोच्छप्रतिग्रहधरणलक्षणं 'पूजयामि' वन्दे इत्यर्थः, 'त्रिकरणशुद्धेन भावेन' वाक्कायशुद्धेन मनसेति गाथार्थः ॥ ११२२ ॥ अत्राचार्य आह—

जइ ते लिंगं पमाणं वंदाही निण्हवे तुमे सव्वे । एए अवंदमाणस्स लिंगमवि अप्पमाणं ते ॥ ११२३ ॥

व्याख्या—'यदी'त्ययमभ्युपगमप्रदर्शनार्थः 'ते' तव लिङ्ग—द्रव्यलिङ्गम्, अनुस्वारोऽत्र च लुप्तो वेदितव्यः, प्रमाण—कारणं वन्दनकरणे, इत्थं तर्हि 'वन्दस्व' नमस्व 'निह्नवान्' जमालिप्रभृतीन् त्वं 'सर्वान्' निरवशेषान्, द्रव्यलिङ्गयुक्तत्वात् तेषामिति, अथैतान् मिथ्यादृष्टित्वान्न वन्दसे तत् ननु 'एतान्' द्रव्यलिङ्गयुक्तानपि 'अवन्दमानस्य' श्रमणमतः लिङ्गमप्यप्रमाणं तव वन्दनप्रवृत्ताविति गाथार्थः ॥ ११२३ ॥ इत्थं लिङ्गमात्रस्य वन्दनप्रवृत्त्यप्रमाणतायां प्रतिपादितायां सत्यामनभिनिविष्टमेव सामाचारिजिज्ञासयाऽऽह चोदकः—

जइ लिंगमप्पमाणं न नज्जई निच्छएण को भावो ? । दट्ठूण समणलिंगं किं कायव्वं तु समणेणं ? ॥ ११२४ ॥

व्याख्या—यदि 'लिङ्गं' द्रव्यलिङ्गम् 'अप्रमाणम्' अकारणं वन्दनप्रवृत्तौ, इत्थं तर्हि 'न ज्ञायते' नावगम्यते 'निश्चयेन' परमार्थेन छद्मस्थेन जन्तुना कस्य को भावः ?, यतोऽसंयता अपि लब्ध्यादिनिमित्तं संयतवच्चेष्टन्ते, संयता अपि च कारणतोऽसंयतवदिति, तदेवं व्यवस्थिते 'दृष्ट्वा' अवलोक्य 'श्रमणलिङ्गं' साधुलिङ्गं किं पुनः कर्तव्यं 'श्रमणेन' साधुना ?, पुनःशब्दार्थस्तुशब्दो व्यवहितश्चोक्तो गाथानुलोम्यादिति गाथार्थः ॥ ११२४ ॥ एवं चोदकेन पृष्टः सन्नाहाचार्यः—

अप्पुव्वं दट्ठूण अब्भुट्ठाणं तु होइ कायव्वं । साहुम्मि दिट्ठपुव्वे जहारिहं जस्स जं जोग्गं ॥ ११२५ ॥

व्याख्या—खुशब्दोऽवधारणे, एवमेव शीलमस्यास्तीति शीलवान् स खलु 'मशीलयद्भिः' पार्श्वस्थादिभिः सार्द्धं मीलित सन् 'प्राप्नोति' आसादयति गुणा—मूलोत्तरगुणलक्षणास्तेषां परिहाणिः—अपचयः गुणपरिहाणिः तां, वर्धकिकांधापायास्त लक्ष्यवोपलमुत्पानिति, शीलनलोपानुभावेनेति गाथार्थः ॥ ११२० ॥ यतश्चैवमतः—

खणमवि न खम कावं अणाययणसेवण सुविहियाण। हदि समुद्दमइगयं उदय लवणत्तणमुवेइ ॥ ११२१ ॥

व्याख्या—लोचननिमेषमात्रः कालः क्षणोऽभिधीयते, तं क्षणमपि, आस्तां तावन्मुहूर्तोऽन्यो वा कालविशेष, 'न क्षम' न योग्यं, किं?—'कार्चं अणाययणसेवणं'ति कर्तुं—निष्पादयितुम् अनायतन—पार्श्वस्थाद्यायतनं तस्य सेवन—भजनम् अनाय तनसेवनं, केषां?—'सुविहितानां साधूनां, किमित्यत आह—'हन्दि' इत्युपदर्शने, समुद्रमतिगत—लवणजलधिं प्राप्तम् 'उदक' मधुरमपि सत् 'लवणत्वमुपैति' क्षारभावं याति, एवं सुविहितोऽपि पार्श्वस्थादिदोषसमुद्र प्राप्तस्तद्भावमाप्नोति, अतः पर- लोकार्थिना तत्संसर्गिस्त्याज्येति, ततश्च व्यवस्थितमिद—येऽपि पार्श्वस्थादिभिः सार्द्धं संसर्गं कुर्वन्ति तेऽपि न वन्दनीयाः, सुविहिता एव वन्दनीया इति ॥ अत्राऽऽह—

सुविहिय दुव्विहियं वा नाहं जाणामि हं खु छउमत्थो। लिंगं तु पूअयामी तिगरणसुद्धेण भावेण ॥ ११२२ ॥

व्याख्या—शोभनं विहितम्—अनुष्ठानं यस्यासौ सुविहितस्तम्, अनुस्वारलोपोऽत्र द्रष्टव्यः, दुर्विहितस्तु पार्श्वस्थादिस्तं दुर्विहितं वा 'नाहं जानामि' नाहं वेद्मि, यतः अन्तःकरणशुद्धिकृतं सुविहितदुर्विहितत्वं, परमार्थस्तु तत्त्वतः सर्व

शपिपय:, 'भद सु छउमत्थो'त्ति अर्ह पुनश्छद्मस्थ:, अतो 'लिङ्गमेव' रजोहरणगोच्छप्रतिग्रहधरणलक्षण 'पूजयामि' वन्दे इत्यर्थ:, 'त्रिकरणशुद्धेन भावेन' वाक्कायशुद्धेन मनसेति गाथार्थ: ॥ ११२२ ॥ अत्राचार्य आह—

जइ ते लिंग पमाण वदाही निण्हये तुमे सव्वे । एए अवंदमाणस्स लिंगमवि अप्पमाणं ते ॥ ११२३ ॥

व्याख्या—'यदी'त्ययमभ्युपगमप्रदर्शनार्थ: 'ते' तव लिङ्ग—द्रव्यलिङ्गम्, अनुस्वारोऽत्र च लुप्तो वेदितव्य:, प्रमाणं—कारणं वन्दनकरणे, इत्थं तर्हि 'वन्दस्व' नमस्व 'निह्नवान्' जमालिप्रभृतीन् त्वं 'सर्वान्' निरवशेषान्, द्रव्यलिङ्गयुक्तत्वात् तेषामिति, अथैतान् मिथ्यादृष्टित्वान्न वन्दसे तत् ननु 'एतान्' द्रव्यलिङ्गयुक्तानपि 'अवन्दमानस्य' श्रमणमतः लिङ्गमप्यप्रमाण तव वन्दनप्रवृत्ताविति गाथार्थ: ॥ ११२३ ॥ इत्थं लिङ्गमात्रस्य वन्दनप्रवृत्तावप्रमाणतायां प्रतिपादितायां सत्यामनभिनिविष्टमेव सामाचारिजिज्ञासयाऽऽह चोदक —

जइ लिंगमप्पमाण न नज्जई निच्छएण को भावो ? । दट्ठूण समणलिंगं किं कायव्व तु समणेण ? ॥ ११२४ ॥

व्याख्या—यदि 'लिङ्ग' द्रव्यलिङ्गम् 'अप्रमाणम्' अकारण वन्दनप्रवृत्तौ, इत्थं तर्हि 'न ज्ञायते' नावगम्यते 'निश्चयेन' परमार्थेन छद्मस्थेन जन्तुना कस्य को भाव: ?, यतोऽसयता अपि लब्ध्यादिनिमित्त सयतवच्चेष्टन्ते, सयता अपि च कार णतोऽसयतवदिति, तदेव व्यवस्थिते 'दृष्ट्वा' अवलोक्य 'श्रमणलिङ्गं' साधुलिङ्गं किं पुन: कर्तव्य 'श्रमणेन' साधुना ?, पुन:शब्दार्थस्तुशब्दो व्यवहितश्चोक्तो गाथानुलोम्यादिति गाथार्थ: ॥ ११२४ ॥ एवं चोदकेन पृष्ट: सन्नाहाचार्य:—

अप्पुव्व दट्ठूण अब्भुट्ठाण तु होइ कायव्व । साहुम्मि दिट्ठपुव्वे जहारिहं जस्स जं जोग्ग ॥ ११२५ ॥

व्याख्या—'अपूर्वम्' अदृष्टपूर्वं, साधुमिति गम्यते, 'दृष्ट्वा' अवलोक्य, आभिमुख्येनोत्थानमभ्युत्थानम्—आसनत्याग लक्षणे, तुशब्दाद्वन्दनादिग्रहश्च भवति कर्तव्यं, किमिति ?, कदाचिदसौ कश्चिदाचार्यादिर्विद्यातिशयसम्पन्नः तत्र दानार्थेषाऽऽगतो भवेत्, अशिष्यसकाशमाचार्यकालकवत्, स त्वविनीतं सम्भाव्य न तत्प्रयच्छतीति, तथा दृष्टपूर्वास्तु द्विप्रकारा—उद्यतविहारिणः शीतलविहारिणश्च, तत्रोद्यतविहारिणि साधौ 'दृष्टपूर्वे' उपलब्धपूर्वे 'यथार्हं' यथायोग्यमभ्युत्थानवन्दनादि 'यस्य' बहुश्रुतादेर्यद् योग्यं तत्कर्तव्यं भवति, यः पुनः शीतलविहारी न तस्याभ्युत्थानवन्दनाद्युत्सर्गतः किञ्चित्कर्तव्यमिति गाथार्थः ॥ ११२५॥ साम्प्रतं कारणतः शीतलविहारिगतविधिप्रतिपादनाय सम्बन्धगाथामाह—

मुक्कधुरासंपागडसेवीचरणकरणपब्भट्ठे । लिंगावसेसमित्ते जं कीरइ त पुणो वोच्छं ॥ ११२६ ॥

व्याख्या—धूः-संयमधूः परिगृह्यते, मुक्ता—परित्यक्ता धूर्येनेति समासः, सम्पकटं—प्रवचनोपघातनिरपेक्षमेव मूलोत्तरगुणजालं सेवितुं शीलमस्येति सम्पकटसेवी, मुक्तधूश्चासौ सम्पकटसेवी चेति विग्रहः, तथा चर्यत इति चरणं—व्रतादिलक्षणं क्रियत इति करणं—पिण्डविशुद्ध्यादिलक्षणं चरणकरणाभ्यां प्रकर्षेण भ्रष्टः—अपेतश्चरणकरणप्रभ्रष्टः, मुक्तधूः सम्पकटसेवी चासौ चरणकरणप्रभ्रष्टश्चेति समासस्तस्मिन्, प्राकृतशैल्या मकारेकारयोर्दीर्घत्वम्, इत्थम्भूते 'लिङ्गावशेषमात्रे' केवलद्रव्यलिङ्गयुक्ते यत्क्रियते किमपि तत्पुनर्वक्ष्ये, पुनःशब्दो विशेषणार्थः, किं विशेषयति ?—कारणापेक्षं—कारणमाश्रित्य यत्क्रियते तद्वक्ष्ये—अभिधास्ये, कारणाभावपक्षे तु प्रतिषेधः कृत एव, विशेषणसाफल्यं तु मुक्तधूरपि कदाचि

रसम्प्रकटसेवी न भवत्यपि अवसन्नत्वेन, सम्प्रकटसेवी चरणकरणभ्रष्ट एवेति स्वरूपकथनमिति गाथार्थः ॥ ११२६ ॥

किं तन्नियत इत्यत आह—

वायाइ नमोक्कारो हत्थुस्सेहो य सीसनमणं च। संपुच्छणऽच्छणं छोभवंदणं वंदणं वावि ॥ ११२७ ॥

व्याख्या—'वायाए'त्ति निर्गमभूम्यादौ दृष्टस्य वाचाऽभिलापः क्रियते—हे देवदत्त! कीदृशस्त्वमित्यादिलक्षणः, गुरुतर पुरुषकार्यापेक्षं वा तस्यैव 'नमोक्कारो'त्ति नमस्कारः क्रियते—हे देवदत्त! नमस्ते, एवं सर्वत्रोत्तरविशेषकरणे पुरुषकार्यभेदः प्राकृतोपचारानुवृत्तिश्च द्रष्टव्या, 'हत्थुस्सेहो य'त्ति अभिलापनमस्कारगर्भः हस्तोच्छ्रयश्च क्रियते, 'सीसनमणं च' शिरसा—उत्तमाङ्गेन नमनं शिरोनमनं च क्रियते, तथा 'सम्पृच्छनं' कुशलं भवत इत्यादि, अनुस्वारलोपोऽत्र द्रष्टव्यः, 'अच्छणं'ति त[द्बहुमानत]स्तत्सन्निधावासनं कञ्चित्कालमिति, एष सावद्यदृष्टस्य विधिः, कारणविशेषतः पुनस्तत्प्रतिश्रयमपि गम्यते, तथाप्येष एव विधिः, नवरं 'छोभवंदणं'ति आरभट्या छोभवन्दनं क्रियते, 'वन्दणं वाऽवि' परिशुद्धं वा वन्दनमिति गाथार्थः ॥ ११२७ ॥ एतच्च वाङ्नमस्कारादि नाविशेषेण क्रियते, किं तर्हि?—

परियायपरिसपुरिसे खित्तं कालं च आगमं नच्चा। कारणजाए जाए जहारिहं जस्स जं जुग्गं ॥ ११२८ ॥

व्याख्या—पर्यायश्च परिषच्च पुरुषश्च पर्यायपरिषत्पुरुषास्तान्, तथा क्षेत्रं कालं च आगमं 'णच्च'त्ति ज्ञात्वा—विज्ञाय 'कारणजाते' प्रयोजनप्रकारे 'जाते' उत्पन्ने सति 'यथार्हं' यथानुकूलं 'यस्य' पर्यायादिसमन्वितस्य यद् 'योग्यं' समनुरूपं वाङ्नमस्कारादि तत्तस्य, क्रियत इति वाक्यशेषः, अयं गाथासमासार्थः ॥११२८॥ साम्प्रतमवयवार्थं प्रतिपादयन्नाह भाष्यकारः—

व्याख्या—'अपूर्वम्' अदृष्टपूर्वं, साधुमिति गम्यते, 'दृष्ट्वा' अवलोक्य, आभिमुख्येनोत्थानमभ्युत्थानम्—आसनत्याग लक्षणं, तुशब्दादञ्जलिप्रग्रहण च भवति कर्त्तव्यं, किमिति ?, कदाचिदसौ कश्चिदाचार्यादिर्विद्यातिशयसम्पन्नः तत्प्र दानायैवाऽऽगतो भवेत्, अशिष्यसकाशमाचार्यकालकवत्, स स्वविनीतं सम्भाव्य न तत्प्रयच्छतीति, तथा दृष्टपूर्वास्तु द्विप्रकारा—उद्यतविहारिणः शीतलविहारिणश्च, तत्रोद्यतविहारिणि साधौ 'दृष्टपूर्वे' उपलब्धपूर्वे 'यथार्हं' यथायोग्यम- भ्युत्थानवन्दनादि 'यस्य' साधुर्भवेद्यत् योग्यं तत्कर्त्तव्यं भवति, यः पुनः शीतलविहारी न तस्याभ्युत्थानवन्दनाद्युक्त गेतः किञ्चित्कर्त्तव्यमिति गाथार्थः ॥ ११२५॥ साम्प्रतं कारणतः शीतलविहारिगतविधिप्रतिपादनाय सम्बन्धगाथामाह—

मुक्कधुरासंपागडसेवीचरणकरणपब्भट्ठे। लिंगावसेसमित्ते जं कीरइ तं पुणो वोच्छं ॥ ११२६ ॥

व्याख्या—धूः-संयमधूः परिगृह्यते, मुक्ता—परित्यक्ता धूर्येनेति समासः, सम्प्रकट—प्रवचनोपघातनिरपेक्षमेव मूलो त्तरगुणजालं सेवितुं शीलमस्येति सम्प्रकटसेवी, मुक्तधूश्चासौ सम्प्रकटसेवी चेति विग्रहः, तथा चर्यत इति चरणं—व्रतादि- लक्षणं क्रियत इति करणं—पिण्डविशुद्ध्यादिलक्षणं चरणकरणाभ्यां प्रकर्षेण भ्रष्टः—अपेतश्चरणकरणप्रभ्रष्टः, मुक्तधूः स- म्प्रकटसेवी चासौ चरणकरणप्रभ्रष्टश्चेति समासस्तस्मिन्, प्राकृतशैल्या अकारेकारयोर्दीर्घत्वम्, इत्थम्भूते 'लिङ्गावशेष- मात्रे' केवलद्रव्यलिङ्गयुक्ते यत्क्रियते किमपि तत्पुनर्वक्ष्ये, पुनःशब्दो विशेषणार्थः, किं विशेषयति ?—कारणापेक्षं—कारण- मासेव्य यत्क्रियते तद्वक्ष्ये—अभिधास्ये, कारणाभावपक्षे तु प्रतिषेधः कृत एव, विशेषणसाफल्यं तु मुक्तधूरपि कदाचि

परहितं 'विजानन्' अवबुध्यमानः तथाऽपि तीर्थकरोऽयमित्येवं भावशुद्ध्या 'नमन्' प्रणमन् 'स' प्रणामकर्ता 'प्राप्नोति' आसादयति 'निर्जरां' कर्मक्षयलक्षणां 'विपुलां' विस्तीर्णामिति गाथार्थः ॥ ११३० ॥ एष दृष्टान्तः, अयमर्थोपनयः—

लिंगं जिणपण्णत्तं एव नमंतस्स निज्जरा विउला । जइवि गुणविप्पहीणं वंदइ अज्झप्पसोहीए ॥ ११३१ ॥

व्याख्या—लिङ्ग्यते साधुरनेनेति लिङ्गं—रजोहरणादिधरणलक्षणं जिनैः—अर्हद्भिः प्रज्ञप्तं—प्रणीतम् 'एव' यथा प्रतिमा इति 'नमस्कुर्वतः' प्रणमतो निर्जरा विपुला, यद्यपि गुणैः—मूलोत्तरगुणैर्विविधम्—अनेकधा प्रकर्षेण हीनं—रहितं गुणविप्रहीणं, 'वन्दते' नमस्करोति 'अध्यात्मशुद्ध्या' चेतःशुद्ध्येति गाथार्थः ॥ ११३१ ॥ इत्थं चोदकेनोक्ते दृष्टान्तदार्ष्टान्तिकयोर्वैषम्य मुपदर्शयन्नाचार्य आह—

संता तित्थयरगुणा तित्थयरे तेसिमं तु अज्झप्पं । न य सावज्जा किरिया इयरेसु धुवा समणुमन्ना ॥ ११३२ ॥

व्याख्या—'सन्तः' विद्यमानाः शोभना वा तीर्थकरस्य गुणास्तीर्थकरगुणा—ज्ञानादयः, क्व?—'तीर्थकरे' अर्हति भगवति इयं च प्रतिमा तस्य भगवतः 'तेसिमं तु अज्झप्पं' तेषां—नमस्कुर्वतामिदमध्यात्मम्—इदं चेतः, तथा न च तासु 'सावद्या' सपापा 'क्रिया' चेष्टा प्रतिमासु, 'इतरेषु' पार्श्वस्थादिषु 'ध्रुवा' अवश्यंभाविनी सावद्या क्रिया प्रणमतः, तत्र किमित्यत आह—'समणुमण्णा' समनुज्ञा सावद्यक्रियायुक्तपार्श्वस्थादिप्रणमनात् सावद्यक्रियानुमतिरिति हृदयम्, अथवा सन्तस्तीर्थकर गुणाः तीर्थकरे तान् वयं प्रणमामः तेषामिदमध्यात्मम्—इदं चेतः, ततोऽर्हद्गुणाध्यारोपेण चैत्यप्रतिमाप्रणामात्समस्कर्तुः न च

परियाय बमचेर परिस विणीया सि पुरिस णचा वा। कुलकज्ञादायत्ता आयवउ गुणागमसुय वा ॥२०४॥ (भा०)

व्याख्या—'पर्यायः' ब्रह्मचर्यमुच्यते, तत्प्रभूत कालमनुपालितं येन, परिपद्विनीता वा—तत्प्रतिबद्धा साधुसहतिः शोभना 'से' अस्य 'पुरिस णचा व'त्ति पुरुषं ज्ञात्वा वा, अनुस्वारलोपोऽत्र द्रष्टव्यः, कथं ज्ञात्वा ?—कुलकार्यादीन्यनेनायत्तानि, आदिशब्दाद्गणसङ्घकार्यपरिग्रहः, 'आयवउ'त्ति आत्मायत्तः तस्मिन् क्षेत्रे प्रसिद्धस्तद्बलेन तमास्यत इति क्षेत्रप्रकारार्थः, 'गुणाऽऽगमसुयं व'त्ति गुणा—अथमप्रतिजागरणादय इति कालप्रकारार्थः, आगमः—सूत्रार्थोभयरूपः, श्रुतं—सूत्रमेव, गुणाश्चाऽऽगमश्च श्रुतं चेत्येकवद्भावस्तद्वाऽस्य विद्यत इत्येवं ज्ञात्वेति गाथार्थः ॥ २०४ ॥

एताइ अकुव्वतो जहारिहं अरिहदेसिए मग्गे। न भवइ पवयणभत्ती अभत्तिमतादओ दोसा ॥ ११२९ ॥

व्याख्या—'एतानि' वास्तुनमस्कारादीनि कषायोत्कटतयाऽकुर्वतः, अनुस्वारोऽत्रालाक्षणिकः, 'यथार्हं' यथायोगमर्हद्दर्शिते मार्गे न भवति प्रवचनभक्तिः, ततः किमित्यत आह—'अभत्तिमतादओ दोसा' प्राकृतशैल्याऽभक्त्यादयो दोषाः, आदिशब्दात् स्वार्थभ्रंशबन्धनादय इति गाथार्थः ॥ ११२९ ॥ एवमुद्यतेतरविहारिगते विधौ प्रतिपादिते सत्याह चोदकः—किं नोऽनेन पर्यायाद्यन्वेषणेन ?, सर्वथा भावशुद्ध्या कर्मापनयनाय जिनप्रणीतलिङ्गनमनमेव युक्तं, तद्गतगुणविचारस्य निष्फलत्वात्, न हि तद्गुणप्रभवा नमस्कर्तुर्निर्जरा, अपि स्वात्मीयाध्यात्मशुद्धिप्रभवा, तथाहि—

तित्थयरगुणा पडिमासु नत्थि निस्संसयं वियाणतो। तित्थयरेत्ति नमतो सो पावइ निज्जरं विउलं ॥ ११३० ॥

व्याख्या—तीर्थकरस्य गुणा—ज्ञानादयस्तीर्थकरगुणाः ते 'प्रतिमासु' बिम्बलक्षणासु 'णत्थि' न सन्ति 'निःसंशयं' संश

परहितं 'विजानन्' अपबुध्यमानः तथाऽपि तीर्थकरोऽयमित्येवं भावशुद्ध्या 'नमन्' प्रणमन् 'स' प्रणामकर्ता 'प्राप्नोति' आसादयति 'निर्जरां' कर्मक्षयलक्षणां 'विपुलां' विस्तीर्णामिति गाथार्थः ॥ ११६० ॥ एष दृष्टान्तः, अयमर्थोपनयः—

लिंगं जिणपण्णत्तं एव नमंतस्स निज्जरा विउला । जइवि गुणविप्पहीणं वंदइ अज्झप्पसोहीए ॥ ११६१ ॥

व्याख्या—लिङ्ग्यते साधुरनेनेति लिङ्गं—रजोहरणादिधरणलक्षणं जिनैः—अर्हद्भिः प्रज्ञप्तं—प्रणीतम् 'एव' यथा प्रतिमा इति 'नमस्कुर्वतः' प्रणमतो निर्जरा विपुला, यद्यपि गुणैः—मूलोत्तरगुणैर्विविधम्—अनेकधा प्रकर्षेण हीनं—रहितं गुणविप्रहीणं, 'वन्दते' नमस्करोति 'अध्यात्मशुद्ध्या' चेतःशुद्ध्येति गाथार्थः ॥ ११६१ ॥ इत्थं चोदकेनोक्ते दृष्टान्तदार्ष्टान्तिकयोर्वैषम्य मुपदर्शयन्नाचार्य आह—

संता तित्थयरगुणा तित्थयरे तेसिमं तु अज्झप्पं । न य सावज्जा किरिया इयरेसु धुवा समणुमन्ना ॥ ११६२ ॥

व्याख्या—'सन्तः' विद्यमानाः शोभना वा तीर्थकरस्य गुणास्तीर्थकरगुणा—ज्ञानादयः, क्व ?—'तीर्थकरे' अर्हति भगवति इय च प्रतिमा तस्य भगवत 'तेसिमं तु अज्झप्पं' तेषां—नमस्कुर्वतामिदमध्यात्मम्—इदं चेतः, तथा न च तासु 'सावद्या' सपापा 'क्रिया' चेष्टा प्रतिमासु, 'इतरेषु' पार्श्वस्थादिषु 'ध्रुवा' अवश्यंभाविनी सावद्या क्रिया प्रणमतः, तत्र किमित्यत आह—'समणुमण्णा' समनुज्ञा सावद्यक्रियायुक्तपार्श्वस्थादिप्रणमनात् सावद्यक्रियानुमतिरिति हृदयम्, अथवा सन्तस्तीर्थकर गुणाः तीर्थकरे तान् एव प्रणमामः तेषामिदमध्यात्मम्—इदं चेतः, ततोऽर्हद्गुणाध्यारोपेण चेष्टप्रतिमाप्रणामात्नमस्कर्तुः न च

सावद्या क्रिया–परिस्पन्दलक्षणा, इतरेषु–पार्श्वस्थादिषु पूज्यमानेष्वशुभक्रियोपेतत्वात्तेषां नमस्कर्तुर्द्धुमा समनुज्ञेति गाथार्थः ॥ ११३२ ॥ पुनरप्याह चोदकः—

जह सावज्जा किरिया नत्थि य पडिमासु एवमियराऽवि। तयभावे नत्थि फलं अह होइ अहेउगं होइ ॥११३३॥

व्याख्या—यथा सावद्या क्रिया–सपापा क्रिया 'नास्त्येव' न विद्यत एव प्रतिमासु, एवमितराऽपि–निरवद्याऽपि नास्त्येव, ततश्च 'तदभावे' निरवद्यक्रियाऽभावे नास्ति 'फलं' पुण्यलक्षणम्, अथ भवति 'अहेतुकं भवति' निष्कारणं च भवति, प्रणम्यवस्तुगतक्रियाहेतुकत्वा(भावा)त्फलस्येत्यभिप्रायः, अहेतुकत्वे चाकस्मिककर्मसम्भवान्मोक्षाद्यभाव इति गाथार्थः ॥११३३॥ इत्थं चोदकेनोक्ते सत्याहाचार्यः—

कामं उभयाभावो तहवि फलं अत्थि मणविसुद्धीए। तीइ पुण मणविसुद्धीइ कारणं होंति पडिमाउ ॥११३४॥

व्याख्या—'कामम्' अनुमतमिदं, यदुत 'उभयाभावः' सावद्येतरक्रियाऽभावः प्रतिमासु, तथाऽपि 'फलं' पुण्यलक्षणम् 'अस्ति' विद्यते, मनसो विशुद्धिर्मनोविशुद्धिस्तस्या मनोविशुद्धेः सकाशात्, तथाहि–स्वगता मनोविशुद्धिरेव नमस्कर्तुः पुण्यकारणं, न नमस्करणीयवस्तुगता क्रिया, आत्मान्तरे फलाभावात्, यद्येवं किं प्रतिमाभिरिति?, उच्यते, तस्याः पुनर्मनोविशुद्धेः 'कारणं' निमित्तं भवन्ति प्रतिमाः, तद्द्वारेण तस्याः सम्भूतिदर्शनादिति गाथार्थः ॥ ११३४ ॥ आह–एवं लिङ्गमपि प्रतिमावन्मनोविशुद्धिकारणं भवत्येवेति, उच्यते—

जइवि य पडिमाउ जहा मुणिगुणसंकप्पकारणं लिंगं। उभयमवि अत्थि लिंगे न य पडिमासूभयं अत्थि ॥ ११३५ ॥

व्याख्या—यद्यपि च प्रतिमा यथा मुनीनां गुणा मुनिगुणा—प्रशमादयस्तेषु सङ्कल्पः—अध्यवसायः मुनिगुणसङ्कल्पस्तस्य कारणं—निमित्त मुनिगुणसङ्कल्पकारणं 'लिङ्गं' द्रव्यलिङ्गं, तथाऽपि प्रतिमाभिः सह वैधर्म्यमेव, यत उभयमप्यस्ति लिङ्गे सावद्यकर्म निरवद्यकर्म च, तत्र निरवद्यकर्मयुक्त एव यो मुनिगुणसङ्कल्प स सम्यक्सङ्कल्पः, स एव च पुण्यफलः, यः पुनः सावद्यकर्मयुक्तेऽपि मुनिगुणसङ्कल्पः स विपर्याससङ्कल्पः, क्लेशफलश्चासौ, विपर्यासरूपत्वादेव, न च प्रतिमासूभय मस्ति, चेष्टारहितत्वात्, ततश्च तासु जिनगुणविषयस्य क्लेशफलस्य विपर्याससङ्कल्पस्याभावः, सावद्यकर्मरहितत्वात् प्रतिमानाम्, आह—इत्थं तर्हि निरवद्यकर्मरहितत्वात् सम्यक्सङ्कल्पस्यापि पुण्यफलस्याभाव एव प्राप्त इति, उच्यते, तस्य तीर्थकरगुणाध्यारोपेण प्रवृत्तेर्नाभाव इति गाथार्थः ॥ ११९५ ॥ तथा चाऽऽह—

नियमा जिणेसु उ गुणा पडिमाओ दिस्स जे मणे कुणइ। अगुणे उ वियाणंतो कं नमउ मणे गुणं काउं ॥ ११९६ ॥

व्याख्या—'नियमादि'ति नियमेनावश्यंतया 'जिनेष्वेव' तीर्थकरेष्वेव, तुशब्दस्यावधारणार्थत्वात्, 'गुणाः' ज्ञानादयः, न प्रतिमासु, प्रतिमा दृष्ट्वा तास्वध्यारोपद्वारेण यान् 'मनसि करोति' चेतसि स्थापयति पुनर्नमस्करोति, अत एवासौ तासु शुभः पुण्यफलो जिनगुणसङ्कल्पः, सावद्यकर्मरहितत्वात्, न चायं तासु निरवद्यकर्माभावमात्राद्विपर्याससङ्कल्पः, सावद्यकर्मोपेतवस्तुविषयत्वात्तस्य, ततश्चोभयविकल एवाऽऽकारमात्रतुल्ये कतिपयगुणान्विते चाध्यारोपोऽपि युक्तियुक्तः, 'अगुणे च' इत्यादि अगुणानेव, तुशब्दस्यावधारणार्थत्वात् अविद्यमानगुणानेव 'विजानन्' अवबुध्यमानः पार्श्वस्थादीन् 'कं नमउ मणे गुणं काउं' कं मनसि गुणं कृत्वा नमस्करोतु तानिति?, स्यादेतत्—अन्यसाधुसम्बन्धिनं तेष्वध्यारो-

सावद्या क्रिया–परिस्पन्दलक्षणा, इतरेषु–पार्श्वस्थादिषु पूज्यमानेष्वशुभक्रियोपेतत्वात्तेषां नमस्कर्तुर्बुद्ध्या समनुज्ञेति गाथार्थः ॥ ११३२ ॥ पुनरप्याह चोदकः—

जह सावज्जा किरिया नत्थि य पडिमासु एवमियराऽवि। तयभावे नत्थि फलं अह होइ अहेउगं होइ ॥११३३॥

व्याख्या—यथा सावद्या क्रिया–सपापा क्रिया 'नास्त्येव' न विद्यत एव प्रतिमासु, एवमितराऽपि–निरवद्याऽपि नास्त्येव, ततश्च 'तदभावे' निरवद्यक्रियाऽभावे नास्ति 'फलं' पुण्यलक्षणम्, अथ भवति 'अहेतुकं भवति' निष्कारणं च भवति, प्रणम्यवस्तुगतक्रियाहेतुकस्या(भावा)त्फलस्येत्यभिप्रायः, अहेतुकत्वे चाकस्मिककर्मसम्भवान्मोक्षाद्यभाव इति गाथार्थः ॥११३३॥ इत्थं चोदकेनोक्ते सत्याहाचार्यः—

कामं उभयाभावो तहवि फलं अत्थि मणविसुद्धीए। तीइ पुण मणविसुद्धीइ कारणं होंति पडिमाउ ॥११३४॥

व्याख्या—'कामम्' अनुमतमिदं, यदुत 'उभयाभावः' सावद्येतरक्रियाऽभावः प्रतिमासु, तथाऽपि 'फलं' पुण्यलक्षणम् 'अस्ति' विद्यते, मनसो विशुद्धिर्मनोविशुद्धिस्तस्या मनोविशुद्धेः सकाशात्, तथाहि–स्वगता मनोविशुद्धिरेव नमस्कर्तुः पुण्यकारणं, न नमस्करणीयवस्तुगता क्रिया, आत्मान्तरे फलाभावात्, यद्येवं किं प्रतिमाभिरिति?, उच्यते, तस्याः पुनर्मनोविशुद्धेः 'कारणं' निमित्तं भवन्ति प्रतिमाः, तद्द्वारेण तस्याः सम्भूतिदर्शनादिति गाथार्थः ॥ ११३४ ॥ आह–एवं लिङ्गमपि प्रतिमावन्मनोविशुद्धिकारणं भवत्येवेति, उच्यते—

जइवि य पडिमाउ जहा मुणिगुणसंकप्पकारणं लिंगं। उभयमवि अत्थि लिंगे न य पडिमासूभयं अत्थि॥ ११३५॥

गच्छगता निर्गताश्च जिनकल्पिकादयः, यथा रूपको भङ्गत्रयान्तर्गतः 'मच्छेक' इत्यविकल इति सदर्थक्रियार्थिना नोपादीयत, चतुर्थभङ्गनिरूपित एवोपादीयते, एवं भङ्गत्रयनिदर्शिताः पुरुषा अपि परलोकार्थिनो यतो न नमस्करणीयाः, चरमभङ्गकनिदर्शिता एव नमस्करणीया इति भावना, अक्षराणि स्वेच नीयन्ते—रूपं शुद्धाशुद्धभेदं, टङ्कं विषमाहताक्षरं—विपर्यस्तनिर्दिष्टाक्षर, नैव रूपकः छेकः, असांव्यवहारिक इत्यर्थः, द्वयोरपि शुद्धरूपसमाहताक्षरटङ्कयोः समायोगे सति रूपकश्छेकस्त्वमुपैतीति गाथार्थः ॥ ११२८ ॥ रूपकदृष्टान्ते दार्ष्टान्तिकयोजनां निदर्शयन्नाह—

रूप पत्तेयपुद्दा टक जे लिंगधारिणो समणा। दव्वस्स य भावस्स य छेओ समणो समाओगो ॥११२९॥ द्वार ॥

व्याख्या—रूप प्रत्येकबुद्धा इत्यनेन तृतीयभङ्गाक्षेप, टङ्कं ये लिङ्गधारिणः श्रमणा इत्यनेन तु द्वितीयस्य, अनेनैवा-शुद्धशुद्धोभयात्मकस्यापि प्रथमचरमभङ्गद्वयस्यति, तत्र द्रव्यस्य च भावस्य च छेकः श्रमणः समायोगे—समाहताक्षरटङ्कशुद्धरूपकल्पद्रव्यभावलिङ्गसंयोगे शोभनः साधुरिति गाथार्थः ॥ ११२९ ॥ व्याख्यातं सप्रपञ्चं वैडूर्यद्वारं, ज्ञानद्वारमधुना, इह कश्चिज्ज्ञानमेव प्रधानमपवर्गबीजमिच्छति, यतः किल एवमागमः—'जं अण्णाणी कम्मं खवेइ बहुयाहिं वासकोडीहिं । त णाणी तिहि गुत्तो खवेइ ऊसासमित्तेण ॥ १ ॥' तथा—'सुई जहा ससुत्ता ण णासई कयवरंमि पडियावि । जीवो तहा ससुत्तो ण णस्सइ गओऽवि संसारे ॥ २ ॥' तथा—'णाणं गिण्हइ णाणं गुणेइ णाणेण कुणइ किच्चाइं । भवसंसारसमुद्दं

1 यदज्ञानी कर्म क्षपयति बहुकाभिर्वर्षकोटीभिः । तज्ज्ञानी त्रिभिर्गुप्तः क्षपयत्युच्छ्वासमात्रेण ॥ १ ॥ सूचिर्यथा ससूत्रा न नश्यति कचवरे पतिताऽपि । जीवस्तथा ससूत्रो न नश्यति गतोऽपि संसारे ॥ २ ॥ ज्ञानं गृह्णाति ज्ञानं गुणयति ज्ञानेन करोति कृत्यानि । भवसंसारसमुद्रं ज्ञानी ज्ञाने स्थितस्तरति ॥ ३ ॥

पचारेण मनसि कृत्वा नमस्करोतु, न, तेषां साधर्म्ययुक्तयाऽध्यारोपविषयलक्षणविकलत्वात्, अविषये चाध्यारोप कृत्वा नमस्कुर्वतो दोषदर्शनात् ॥ ११३६ ॥ आह च—

जह वेलंबगलिंगं जाणंतस्स नमओ हवइ दोसो । निद्धंधसमिय नाऊण वंदमाणे धुवो दोसो ॥ ११३७ ॥

व्याख्या—यथा 'विडम्बकलिङ्गं' भाण्डादिकृत 'जानतः' अवबुध्यमानस्य 'नमतः' नमस्कुर्वतः सतोऽस्य भवति 'दोषः' प्रवचनहीलनादिलक्षणः, 'निद्धन्धसं' प्रवचनोपघातनिरपेक्षं पार्श्वस्थादिकम् 'इय' एवं 'ज्ञात्वा' अवगम्य 'वन्दमाणे धुवो दोसो' वन्दति—नमस्कुर्वति सति नमस्कर्तरि ध्रुवः—अवश्यभावी दोषः—आज्ञाविराधनादिलक्षणः, पाठान्तरं वा—'निद्धंधसंपि णाऊणं वंदमाणस्स दोसा उ' इदं प्रकटार्थमेवेति गाथार्थः ॥ ११३७ ॥ एव न लिङ्गमात्रमकारणतोऽवगतसाधुक्रिय नमस्क्रियत इति स्थापित, भावलिङ्गमपि द्रव्यलिङ्गरहितमित्यमेवावगन्तव्यं, भावलिङ्गगर्भं तु द्रव्यलिङ्ग नमस्क्रियते, तस्यैवाभिलषितार्थक्रियाप्रसाधकत्वात्, रूपकदृष्टान्तश्चात्र, आह च—

रुप्प टंकं विसमाहयक्खर मवि रूवओ छेओ । दुण्हंपि समाओगे रूवो छेयत्तणमुवेइ ॥ ११३८ ॥

व्याख्या—अत्र चतुर्भङ्गी—रूप्यम् अशुद्धं टङ्कं विषमाहताक्षरमित्येकः, रूपमशुद्ध टङ्कं समाहताक्षरमिति द्वितीयः, रूप शुद्धं टङ्कं विषमाहताक्षरमिति तृतीयः, रूपं शुद्ध टङ्कं समाहताक्षरमिति चतुर्थः, अत्र च रूपकल्पं भावलिङ्गं टङ्ककल्पं द्रव्यलिङ्गम्, इह च प्रथमभङ्गतुल्याश्चरकादयः, अशुद्धोभयलिङ्गत्वात्, द्वितीयभङ्गतुल्याः पार्श्वस्थादयः, अशुद्धभाव लिङ्गत्वात्, तृतीयभङ्गतुल्याः प्रत्येकबुद्धा अन्तर्मुहूर्तमात्रं कालमगृहीतद्रव्यलिङ्गाः, चतुर्थभङ्गतुल्याः साधवः शीलपका

गच्छगता निर्गताश्च जिनकल्पिकादयः, यथा रूपको भङ्गत्रयान्तर्गतः 'अच्छेक' इत्यविकल इति सदर्थक्रियार्थिना नोपादीयत, चतुर्थभङ्गनिरूपित एवोपादीयते, एवं भङ्गत्रयनिदर्शिताः पुरुषा अपि परलोकार्थिनो यतो न नमस्करणीयाः, चरमभङ्गकनिदर्शिता एव नमस्करणीया इति भावना, अक्षराणि त्वेव नीयन्ते—रूपं शुद्धाशुद्धभेद, टङ्कं विषमाहताक्षरं—विपर्यस्तनिविष्टाक्षरं, नैव रूपकः छेकः, असांव्यवहारिक इत्यर्थः, द्वयोरपि शुद्धरूपसमाहताक्षरटङ्कयोः समायोगे सति रूपकश्छेकस्त्वचतुर्थीति गाथार्थः ॥ ११२८ ॥ रूपकदृष्टान्ते दार्ष्टान्तिकयोजनां निदर्शयन्नाह—

रूप्पं पत्तेयघुहा टंक जे लिंगधारिणो समणा। दव्वस्स य भावस्स य छेओ समणो समाओगो ॥११२९॥ दार॥

व्याख्या—रूपं प्रत्येकबुद्धा इत्यनेन तृतीयभङ्गाक्षेपः, टङ्कं ये लिङ्गधारिणः श्रमणा इत्यनेन तु द्वितीयस्य, अनेनैवाशुद्धशुद्धोभयात्मकस्यापि प्रथमचरमभङ्गद्वयस्येति, तत्र द्रव्यस्य च भावस्य च छेकः श्रमण समायोगे—समाहताक्षरटङ्कशुद्धरूपकस्यद्रव्यभावलिङ्गसंयोगे शोभनः साधुरिति गाथार्थः ॥ ११२९ ॥ व्याख्यातं समयत्र वैकृर्यद्वारं, ज्ञानद्वारमधुना, इह कश्चिज्ज्ञानमेव प्रधानमपवर्गबीजमिच्छति, यतः किल एवमागमः—'जं' अण्णाणी कम्मं खवेइ बहुयाहिं वासकोडीहिं। तं णाणी तिहि गुत्तो खवेइ उसासमित्तेणं ॥ १ ॥' तथा—'सुई जहा ससुत्ता ण णासई कयवरंमि पडियावि। जीवो तहा ससुत्तो ण णस्सइ गओऽवि संसारे ॥ २ ॥' तथा—'णाणं गिण्हइ णाणं गुणेइ णाणेण कुणइ किच्चाइं। भवसंसारसमुद्दं

---

१ यदज्ञानी कर्म क्षपयति बहुकाभिर्वर्षकोटीभिः। तज्ज्ञानी त्रिभिर्गुप्तः क्षपयत्युच्छ्वासमात्रेण ॥ १ ॥ सूचिर्यथा ससूत्रा न नश्यति कचवरे पतिताऽपि। जीवस्तथा ससूत्रो न नश्यति गतोऽपि संसारे ॥ २ ॥ ज्ञानं गृह्णाति ज्ञानं गुणयति ज्ञानेन करोति कृत्यानि। भवसंसारसमुद्रं ज्ञानी ज्ञाने स्थितस्तरति ॥ ३ ॥

णाणी णाणे ठिओ तरइ ॥ १ ॥' तस्माज्ज्ञानमेव प्रधानमपवर्गप्राप्तिकारणम्, अतो ज्ञानिन एव कृतिकर्म कार्यम्, आह—अनन्तरगाथायामेव द्रव्यभावसमायोगे श्रमण उक्तः तस्य च कृतिकर्म कार्यमित्युक्त, चरण च भावो वर्तत इत्युक्ते सत्याह—

काम चरण भावो तं पुण नाणसहिओ समाणेई । न य नाण तु न भावो तेण र णाणिं पणिवयामो ॥ ११४० ॥

व्याख्या—'कामम्' अनुमतमिद, वस्तुत 'चरण' चारित्र 'भावः' भावशब्दो भावलिङ्गोपलक्षणार्थः, तत्पुन 'ज्ञान सहितः' ज्ञानयुक्तः 'समापयति' निष्ठां नयति, यत इदमित्थमासेवनीयमिति ज्ञानादेवावगम्यते, तस्मात्तदेव प्रधानं, न च ज्ञानं तु न भावः, भाव एव, भावलिङ्गान्तर्गतमिति भावना, तेन कारणेन र इति निपातः पूरणार्थः, ज्ञानमस्यास्तीति ज्ञानी तं ज्ञानिनं 'प्रणमामः' पूजयाम इति गाथार्थः ॥ ११४० ॥ यतश्च बाह्यकरणसहितस्याप्यज्ञानिनश्चरणाभाव एवोक्तः—

तम्हा ण बज्झकरणं मज्झपमाण न चावि चारित्त । नाणं मज्झ पमाणं नाणे अ ठिअ जओ तित्थ ॥ ११४१ ॥

व्याख्या—तस्मान्न 'बाह्यकरणं' पिण्डविशुद्ध्यादिक मम प्रमाण, न चापि 'चारित्रं' व्रतलक्षण, तज्ज्ञानाभावे तस्याप्यभावात्, अतो ज्ञानं मम प्रमाणं, सति तस्मिन् चरणस्यापि भावात्, ज्ञाने च स्थित यतस्तीर्थं, तस्यागमरूपत्वादिति गाथार्थः ॥ ११४१ ॥ किं चान्यत्—दर्शनं भाव इष्यते, 'सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्राणि मोक्षमार्ग' इति (तत्त्वार्थे अ० १ सू० १) वचनात्, तच्च दर्शनं द्विधा—अधिगमजं नैसर्गिक च, इदमपि च ज्ञानायत्तोदयमेव वर्तते, तथा चाह—

नाऊण य सब्भावं अहिगमसम्मंपि होइ जीवस्स । जाईसरणनिसग्गुग्गयावि न निरागमा दिट्ठी ॥ ११४२ ॥

व्याख्या—'ज्ञात्वा च'

पदार्थपरिच्छेदलक्षणात् सम्यक्त्व—श्रद्धानलक्षणमधिगमसम्यक्त्वम्, इदमधिगमसम्यक्त्वमपि, अपिशब्दाच्चारित्रमपि, 'भवति जीवस्य' जायते आत्मन इत्यर्थः, नैसर्गिकमाभित्याह—जातिस्मरणात् सकाशात् निसर्गेण—स्वभावेनोद्भूता—सम्भूता जातिस्मरणनिसर्गोद्भवा, असावपि न 'निरागमा' आगमरहिता 'दृष्टिः' दर्शन दृष्टिरिति, यतः स्वयम्भूरमणमत्स्यादीनामपि जिनप्रतिमाद्याकारमत्स्यदर्शनाज्जातिमनुस्मृत्य भूतार्थालोचनपरिणाममेव नैसर्गिकसम्यक्त्वमुपजायते, भूतार्थालोचनं च ज्ञान तस्मादिदमपि ज्ञानायत्तोदयमितिकृत्वा ज्ञानस्य प्राधान्यात् ज्ञानिन एव कृतिकर्म कार्यमिति स्थितम्, अयं गाथार्थः ॥ ११४२ ॥ इत्थं ज्ञानवादिनोक्ते सत्याहाचार्यः—

नाण सविसयनियय न नाणमित्तेण कज्जनिप्फत्ती । मग्गण्णू दिठ्ठतो होइ सचिट्ठो अचिट्ठो य ॥ ११४३ ॥

व्याख्या—'ज्ञान' प्रक्रान्त, स्वविषये नियत स्वविषयनियत, स्वविषयः पुनरस्य प्रकाशनमेव, यतश्चैवमत न ज्ञानमात्रेण कार्यनिष्पत्तिः, मात्रशब्दः क्रियाप्रतिषेधवाचकः, अत्रार्थे मार्गज्ञो दृष्टान्तो भवति, 'सचेष्टः' सव्यापारः 'अचेष्टश्च' अप्रतिपद्यमानचेष्टश्च, एतदुक्तं भवति—यथा कश्चित्पाटलिपुत्रादिमार्गज्ञो जिगमिषुरिष्टदेशप्राप्तिलक्षण कार्यं गमनचेष्टोद्यत एव साधयति, न चेष्टाविकलो भूयसाऽपि कालेन, तत्प्रभावादेव, एव ज्ञानी शिवमार्गमविपरीतमवगच्छन्नपि संयमक्रियोद्यत एव तत्प्राप्तिलक्षण कार्यं साधयति, नानुद्यतो, ज्ञानप्रभावादेव, तस्मादल संयमरहितेन ज्ञानेनेति गाथाहृदयार्थः ॥ ११४३ ॥ प्रस्तुतार्थप्रतिपादकमेव दृष्टान्तान्तरमभिधित्सुराह—

आउज्जनट्टकुसलावि नट्टिया त जण न तोसेइ । जोग अजुजमाणी निंद खिंस च सा लहइ ॥ ११४४ ॥

पाणी पाणं ठिओ तत्थ ॥ १ ॥' तस्माज्ज्ञानमेव प्रधानमपवर्गप्राप्तिकारणम्, अतो ज्ञानिन एव कृतिकर्म कार्यम्, आह—ननन्तरगाथायामेव ग्रन्थमावसमायोगे श्रमण उक्तः तस्य च कृतिकर्म कार्यमित्युक्तं, चरणं च भावो वर्तत इत्युक्ते सत्याह—

कामं चरणं भावो तं पुण नाणसहिओ समाणेई । न य नाणं तु न भावो तेण र णाणिं पणिवयामो ॥ ११४० ॥

व्याख्या—'कामम्' अनुमतमिदं, यदुत 'चरणं' चारित्रं 'भावः' भावशब्दो भावलिङ्गोपलक्षणार्थः, तत्पुनः 'ज्ञान सहितः' ज्ञानयुक्तः 'समापयति' निष्ठां नयति, यत इदमित्थमासेवनीयमिति ज्ञानादेवावगम्यते, तस्मात्तदेव प्रधानं, न च ज्ञानं तु न भावः, भाव एव, भावलिङ्गान्तर्गतमिति भावना, तेन कारणेन र इति निपातः पूरणार्थः, ज्ञानमस्यास्तीति ज्ञानी तं ज्ञानिनं 'प्रणमामः' पूजयाम इति गाथार्थः ॥ ११४० ॥ यतश्च बाह्यकरणसहितस्याप्यज्ञानिनश्चरणाभाव एवोक्तः—

तम्हा ण बज्झकरणं मज्झ पमाणं न यावि चारित्तं । नाणं मज्झ पमाणं नाणे अ ठिअं जओ तित्थं ॥ ११४१ ॥

व्याख्या—तस्मात् 'बाह्यकरणं' पिण्डविशुद्ध्यादिकं मम प्रमाणं, न चापि 'चारित्रं' व्रतलक्षणं, तज्ज्ञानाभावे तस्याप्यभावात्, अतो ज्ञानं मम प्रमाणं, सति तस्मिन् चरणस्यापि भावात्, ज्ञाने च स्थितं यतस्तीर्थं, तस्यागमरूपत्वादिति गाथार्थः ॥ ११४१ ॥ किं चान्यत्—दर्शनं भाव इष्यते, 'सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्राणि मोक्षमार्गः' इति (तत्त्वार्थे अ० १ सू० १) वचनात्, तच्च दर्शनं द्विधा—अधिगमजं नैसर्गिकं च, इदमपि च ज्ञानायत्तोपशमेव वर्तते, तथा चाह—

नाऊण य सब्भावं अहिगमसम्मंपि होइ जीवस्स । आईसरणनिसग्गुग्गयावि न निरागमा दिट्ठी ॥ ११४२ ॥

व्याख्या—'ज्ञात्वा च' अवगम्य 'सद्भावं' सतो भावः सद्भावस्तं, सन्तो जीवादयः, किम् ?—अधिगमात्—जीवादि-

पदार्थपरिच्छेदलक्षणात् सम्यक्त्व-श्रद्धानलक्षणमधिगमसम्यक्त्वम्, इदमधिगमसम्यक्त्वमपि, अपिशब्दाच्चारित्रमपि, 'भवति जीवस्य' जायते आत्मन इत्यर्थः, नैसर्गिकमाभिस्याह—जातिस्मरणात् सकाशात् निसर्गेण-स्वभावेनोद्भवा-सम्भूता जातिस्मरणनिसर्गोद्भवा, असावपि न 'निरागमा' आगमरहिता 'दृष्टिः' दर्शन दृष्टिरिति, यतः स्वयम्भूरमणमत्स्यादीनामपि जिनप्रतिमाद्याकारमत्स्यदर्शनाज्जातिमनुस्मृत्य भूतार्थालोचनपरिणाममेव नैसर्गिकसम्यक्त्वमुपजायते, भूतार्थालोचन च ज्ञान तस्मादिदमपि ज्ञानायत्तोदयमितिकृत्वा ज्ञानस्य प्राधान्यात् ज्ञानिन एव कृतिकर्म कार्यमिति स्थितम्, अथ गाथार्थः ॥ ११४२ ॥ इत्थं ज्ञानवादिनोक्ते सत्याहाचार्यः—

नाण सविसयनियय न नाणमित्तेण कज्जनिप्फत्ती । मग्गण्णू दिट्ठंतो होइ सचिट्ठो अचिट्ठो य ॥ ११४३ ॥

व्याख्या—'ज्ञान' प्रक्रान्तं, स्वविषये नियत स्वविषयनियत, स्वविषयः पुनरस्य प्रकाशनमेव, यतश्चैवमतः न ज्ञानमात्रेण कार्यनिष्पत्तिः, मात्रशब्दः क्रियाप्रतिषेधवाचकः, अत्रार्थे मार्गज्ञो दृष्टान्तो भवति, 'सचेष्टः' सव्यापारः 'अचेष्टश्च' अप्रतिपद्यमानचेष्टश्च, एतदुक्तं भवति—यथा कश्चित्पाटलिपुत्रादिमार्गज्ञो जिगमिषुश्चेष्टदेशप्राप्तिलक्षणं कार्यं गमनचेष्टोद्यत एव साधयति, न चेष्टाविकलो भूयसाऽपि कालेन, तदभावादेव, एवं ज्ञानी शिवमार्गमविपरीतमवगच्छन्नपि संयमक्रियोद्यत एव तत्प्राप्तिलक्षण कार्यं साधयति, नानुद्यतो, ज्ञानप्रभावादेव, तस्मादल संयमरहितेन ज्ञानेनेति गाथाद्वयार्थः ॥ ११४३ ॥ प्रस्तुतार्थप्रतिपादकमेव दृष्टान्तान्तरमभिधित्सुराह—

जाणंतोऽवि य तरिउं काइयजोगं न जुंजई जो उ । सो वुज्झइ सोएणं एवं नाणी चरणहीणो ॥

आउज्जनट्टकुसलावि नट्टिया त जण न तोसेइ । जोग अजुंजमाणी निंदं खिंस च सा लहइ ॥ ११४४ ॥

व्याख्या—आतोद्यानि-मृदङ्गादीनि नृत्तं-करचरणनयनादिपरिस्पन्दविशेषलक्षणम् आतोद्यैः करणभूतैर्नृत्तम् आतोद्यनृत्तं तस्मिन् कुशला-निपुणा आतोद्यनृत्तकुशला, असावपि नर्तकी, अपिशब्दात् रङ्गजनपरिवृताऽपि 'त जन' रङ्गजन 'न तोषयति' न हर्षं नयतीत्यर्थः, किम्भूता सती ?-'योगमयुञ्जन्ती' कायादिव्यापारमकुर्वती, तदप्रापरितुष्टाद् रङ्गजनात् किञ्चिद् द्रव्यजातं लभत इति गम्यते, अपि तु निन्दां खिंसां च सा लभते रङ्गजनादिति, तत्समक्षमेव या हीलना सा निन्दा, परोक्षे तु सा खिंसेति गाथार्थः ॥ ११४४ ॥ इत्थ दृष्टान्तमभिधाय दार्ष्टान्तिकयोजना प्रदर्शयन्नाह—

इय लिंगनाणसहिओ काइयजोगं न जुंजई जो उ। न लहइ स मुक्खसुक्खं लहइ य निंदं सपक्खाओ ॥११४५॥

व्याख्या—'इय' एवं लिङ्गज्ञानाभ्यां सहितो-युक्तो लिङ्गज्ञानसहितः 'काययोग' कायव्यापार 'न युङ्क्ते' न प्रवर्तयति, यस्तु 'न लभते' न प्राप्नोति 'स' इत्थम्भूतः किं ?-'मोक्षसौख्यं' सिद्धिसुखमित्यर्थः, लभते तु निन्दां स्वपक्षात्, चशब्दात् खिंसां च, इह च नर्तकीतुल्यः साधुः, आतोद्यतुल्यं द्रव्यलिङ्गं, नृत्तज्ञानतुल्यं ज्ञानं, योगव्यापारतुल्यं चरणं, रङ्गपरितोषतुल्यः सङ्घपरितोषः, दानलाभतुल्यः सिद्धिसुखलाभः, शेषं सुगमं, यत एवमतो ज्ञानचरणसहितस्यैव कृतिकर्म कार्यमिति गाथाभावार्थः ॥ ११४५ ॥ चरणरहितं ज्ञानमकिञ्चित्करमित्यस्यार्थस्य साधका बहवो दृष्टान्ताः सन्तीति प्रदर्शनाय पुनरपि दृष्टान्तमाह—

जाणंतोऽवि य तरिउं काइयजोगं न जुंजइ नईए। सो वुज्झइ सोएणं एवं नाणी चरणहीणो ॥ ११४६ ॥

व्याख्या—जानन्नपि च तरीतुं यः 'काययोगं' कायव्यापारं न युङ्क्ते नद्यां च पुमान् 'उह्यते' ह्रियते 'स्रोतसा' पयः-

प्रयाहण, एव ज्ञानी चरणहीन' ससारनद्यां प्रमादस्रोतसोह्यत इत्युपनयः, तस्माच्चरणविकलस्य ज्ञानस्याकिञ्चित्करत्वादु-भयपक्षस्यैव कृतिकर्म कार्यमिति गाथाभिप्रायार्थः ॥ ११४६ ॥ एवमसहायज्ञानपक्षे निराकृते ज्ञानचरणोभयपक्षे च समर्थिते सत्यपरस्त्वाह—

गुणाहिए वद्दणय छउमत्थो गुणागुणे अयाणंतो । वंदिज्जा गुणहीणं गुणाहियं वावि वंदावे ॥ ११४७ ॥

व्याख्या—इहोत्सर्गत गुणाधिके साधौ वन्दन कर्तव्यमिति वाक्यशेषः, अयं चार्थः श्रमणं वन्देतेत्यादिग्रन्थात्सिद्धः, गुणहीने तु प्रतिषधः पश्वाना कृतिकर्मेत्यादिग्रन्थात्, इद च गुणाधिकत्वं गुणहीनत्वं च तत्त्वतो दुर्विज्ञेयम्, यतश्छद्म-स्थस्त्व्यतो गुणागुणान् आत्मान्तरवर्तिनः 'अजानन्' अनवगच्छन् किं कुर्यात् ?, वन्देत वा गुणहीनं कञ्चित्, गुणाधिकं चापि वन्दापयेत्, उभयथाऽपि च दोषः, एकत्रागुणानुज्ञाप्रत्ययः अन्यत्र तु विनयत्यागप्रत्ययः, तस्मात्तूष्णीभाव एव श्रयान्, अल वन्दनेनेति गाथाभिप्राय ॥ ११४७ ॥ इत्थं चोदकेनोक्ते सति व्यवहारनयमतमधिकृत्य गुणाधिकस्य परिज्ञानकारणानि प्रतिपादयन्नाचार्य आह—

आलएण विहारेण ठाणाचक्कमणेण य । सक्को सुविहिओ नाउ भासावेणइएण य ॥ ११४८ ॥

व्याख्या—आलय —वसति सुप्रमार्जितादिलक्षणाऽथवा स्त्रीपशुपण्डकविवर्जितेति, तेनाऽऽलयेन, नागुणवत एव विधः खल्वालयो भवति, विहारः—मासकल्पादिस्तेन विहारेण, स्थानम्—ऊर्ध्वस्थान, चङ्क्रमण—गमनं, स्थान च चङ्क्रमणं चेत्यकवद्भावस्तेन च, अविरुद्धदेशकायोत्सर्गकरणेन च युगमात्रावनिप्रलोकनपुरस्सरानुद्धतगमनेन चेत्यर्थः, शक्यः सुवि

व्याख्या—आतोद्यानि-मृदङ्गादीनि नृत्त-करचरणनयनादिपरिस्पन्दविशेषलक्षणम् आतोद्यैः करणभूतैर्नृत्तम् आतो द्यनृत्त तस्मिन् कुशला-निपुणा आतोद्यनृत्तकुशला, असावपि नर्तकी, अपिशब्दात् रङ्गजनपरिवृताऽपि 'त जनं' रङ्गजन 'न तोषयति' न हर्षं नयतीत्यर्थः, किम्भूता सती ?—'योगमयुञ्जन्ती' कायादिव्यापारमकुर्वती, तवक्षापरितुष्टाद् रङ्गज- नात् किञ्चित् प्रत्यर्थं लभत इति गम्यते, अपि तु निन्दां खिंसां च सा लभते रङ्गजनादिति, तत्समक्षमेव या हीलना सा निन्दा, परोक्षे तु सा खिंसेति गाथार्थः ॥ ११४४ ॥ इत्थ दृष्टान्तमभिधाय दार्ष्टान्तिकयोजना प्रदर्शयन्नाह—

इय लिंगनाणसहिओ काइयजोगं न जुंजई जो उ। न लहइ स मुक्खसुक्खं लहइ य निंदं सपक्खाओ ॥११४५॥

व्याख्या—'इय' एवं लिङ्गज्ञानाभ्यां सहितो-युक्तो लिङ्गज्ञानसहितः 'काययोगं' कायव्यापारं 'न युङ्क्ते' न प्रवर्तयति, यस्तु 'न लभते' न प्राप्नोति 'स' इत्यम्भूतः किं ?—'मोक्षसौख्यं' सिद्धिसुखमित्यर्थः, लभते तु निन्दा स्वपक्षात्, परान्दा- खिंसां च, इह च नर्तकीतुल्यः साधुः, आतोद्यतुल्यं द्रव्यलिङ्गं, नृत्तज्ञानतुल्यं ज्ञानं, योगव्यापारतुल्यं चरणं, रङ्गपरि तोषतुल्यः सङ्घपरितोषः, दानलाभतुल्यः सिद्धिसुखलाभः, शेषं सुगमं, यत एवमतो ज्ञानचरणसहितस्यैव कृतिकर्म कार्य- मिति गाथाभावार्थः ॥ ११४५ ॥ चरणरहितं ज्ञानमकिञ्चित्करमित्यस्यार्थस्य साधका बहवो दृष्टान्ताः सन्तीति प्रदर्श नाय पुनरपि दृष्टान्तमाह—

जाणंतोऽवि य तरिउं काइयजोगं न जुंजइ नईए। सो वुज्झइ सोएणं एवं नाणी चरणहीणो ॥ ११४६ ॥

व्याख्या—जानन्नपि च तरीतुं यः 'काययोगं' कायव्यापारं न युङ्क्ते नद्यां स पुमान् 'उह्यते' ह्रियते 'स्रोतसा' प्रवा-

पत्तेयबुद्धकरणे चरणं नासंति जिणवरिंदाणं। आहच्चभावकहणे पंचहिं ठाणेहिं पासत्था ॥ ११५१ ॥

व्याख्या—प्रत्येकबुद्धाः—पूर्वभवाभ्यस्तोभयकरणा भरतादयस्तेषां करणं तस्मिन्नान्तरं एव फलसाधके सति मन्दमत यश्चरणं नाशयन्ति जिनवरेन्द्राणां सम्बन्धिभूतमात्मनोऽन्येषां च, पाठान्तरं वा 'बोहिं नासिंति जिणवरिंदाणं' कथं ?—'आहच्चभावकहणे'त्ति कादाचित्कभावकथने—बाह्यकरणरहितैरेव भरतादिभिः केवलमुत्पादितमित्यादिलक्षणे, कथं नाशयन्ति ?—पञ्चभिः 'स्थानैः' प्राणातिपातादिभिः पारम्पर्येण करणभूतैः 'पार्श्वस्था' उक्तलक्षणा इति गाथार्थः ॥११५१॥ यतश्च—

उम्मग्गदेसणाए चरणं नासिंति जिणवरिंदाणं। वावन्नदंसणा खलु न हु लब्भा तारिसा दट्ठुं ॥११५२॥ द्वार।

व्याख्या—उन्मार्गदेशनया अनयाऽनन्तराभिहित चरणं नाशयन्ति जिनवरेन्द्राणां सम्बन्धिभूतमात्मनोऽन्येषां च, अतः 'व्यापन्नदर्शनाः खलु' विनष्टसम्यग्दर्शना निश्चयतः, खल्वित्यपिशब्दार्थो निपातः, तस्य च व्यवहितः सम्बन्धस्त मुपरिष्टात् प्रदर्शयिष्यामः, 'न हु लब्भा तारिसा दट्ठुं'ति नैव कल्पन्ते तादृशा द्रष्टुमपीति, किं पुनर्ज्ञानादिना प्रतिलाभयितुमिति गाथार्थः ॥ ११५२ ॥ समाप्तं गतं ज्ञानद्वारम्, दर्शनद्वारमधुना, तत्र दर्शननयमताबलम्बी कृतिकर्माधिकार एवायमतज्ज्ञाननयमतं इदमाह—

जह नाणेण न विणा चरणं नादंसणिस्स इय नाणं। न य दंसणं न भावो तेन र दिट्ठिं पणिवयामो ॥ ११५३ ॥

व्याख्या—यथा ज्ञानेन विना न चरणं, किन्तु सहैव, नादर्शनिन एवं ज्ञानं, किन्तु दर्शनिन एव, 'सम्यग्दृष्टेर्ज्ञान मिथ्यादृष्टेर्विपर्यास' इति वचनात्, तथा न च दर्शनं न भावः, किन्तु भाव एव, भावलिङ्गान्तर्गतमित्यर्थः, तेन कारणेन ज्ञानस्य

हितो ज्ञातुं 'भावावैनयिकेन च' विनय एव वैनयिकं समालोच्य भावेन आचार्यादिविनयकरणेन चेति भावना, नतान्यंचम्भूतानि प्रायशोऽसुविहितानां भवन्तीति गाथार्थः ॥ ११४८ ॥ इत्थमभिहिते सत्याह चोदकः—

आलएण विहारेण ठाणेचंकमणेण य । न सक्को सुविहिओ नाउं भासावेणइएण य ॥ ११४९ ॥

व्याख्या—आलयेन विहारेण स्थानचङ्क्रमणेन (स्थानेन चङ्क्रमणेन) चेत्यर्थः, न शक्यः सुविहितो ज्ञातुं भाषावैनयिकेन च, उदायिनृपमारकमायुरकोट्टइङ्गादिभिर्व्यभिचारात्, तथा च प्रतीतमिदम्—असंयता अपि हीनसत्त्वा लब्ध्यादिनिमित्त संयतवच्चेष्टन्ते संयता अपि च कारणतोऽसंयतवदिति गाथार्थः ॥ ११४९ ॥ किं च—

भरहो पसन्नचंदो सब्भिंतरबाहिरं उदाहरणं । दोसुप्पत्तिगुणकरं न तेसि बज्झं भवे करणं ॥ ११५० ॥

व्याख्या—भरतः प्रसन्नचन्द्रः साभ्यन्तरबाह्यमुदाहरणम्, आभ्यन्तरं भरतः, यतस्तस्य बाह्यकरणरहितस्यापि चित्रं पितरैवाऽऽदर्शकगृहप्रविष्टस्य विशिष्टभावनापरस्य केवलज्ञानमुत्पन्नं, बाह्यं प्रसन्नचन्द्रः, यतस्तस्योत्कृष्टबाह्यकरणवतोऽप्यन्तःकरणविकलस्याधः सप्तमनरकप्रायोग्यकर्मबन्धो बभूव, तदेवं दोषोत्पत्तिगुणकरं न तयोर्भरतप्रसन्नचन्द्रयोः 'बज्झं भवे करणं'ति छान्दसत्वादभूत्करणं दोषोत्पत्तिकारकं भरतस्य नाभूदशोभनं बाह्यं करणं गुणकारकं प्रसन्नचन्द्रस्य नाभूच्छोभनमपीति, तस्मादान्तरमेव करणं प्रधानं, न च तदालयादिनाऽवगन्तुं शक्यते, गुणाधिके च वन्दनमुक्तमिति तूष्णीभाव एव ज्यायान् इति स्थितम्, इत्ययं गाथाभिप्रायः ॥ ११५० ॥ इत्थं तीर्थाङ्गभूतव्यवहारनयनिरपेक्षं चोदकमवगम्याचार्यः पारलौकिकापायदर्शनायाहाचार्यः—

पत्तेयबुद्धकरणे चरणं नासंति जिणवरिंदाणं । आहच्चभावकहणे पंचहिँ ठाणेहिँ पासत्था ॥ ११५१ ॥

व्याख्या—प्रत्येकबुद्धा—पूर्वभवाभ्यस्तोभयकरणा भरतादयस्तेषां करणं तस्मिन्नान्तर एव फलसाधके सति मन्दमत यश्चरणं नाशयन्ति जिनवरेन्द्राणां सम्बन्धिभूतमात्मनोऽन्येषां च, पाठान्तरं वा 'बोधिं नासिंति जिणवरिंदाणं' कथं ?— 'आहच्चभावकहणे'त्ति कादाचित्कभावकथने—बाह्यकरणरहितैरेव भरतादिभिः केवलमुत्पादितमित्यादिलक्षणे, कथं नाशयन्ति ?—पञ्चभिः 'स्थानैः' प्राणातिपातादिभिः पारम्पर्येण करणभूतैः 'पार्श्वस्था' उक्तलक्षणा इति गाथार्थः ॥११५१॥ एतश्च—

उम्मग्गदेसणाए चरणं नासिंति जिणवरिंदाणं । वावन्नदंसणा खलु न हु लब्भा तारिसा दट्ठुं ॥११५२॥ दार।

व्याख्या—उन्मार्गदेशनया अनयाऽनन्तराभिहितया चरणं नाशयन्ति जिनवरेन्द्राणां सम्बन्धिभूतमात्मनोऽन्येषां च, अतः 'व्यापन्नदर्शनाः खलु' विनष्टसम्यग्दर्शना निश्चयतः, खल्वित्यपिशब्दार्थो निपातः, तस्य च व्यवहितः सम्बन्धस्तमुपरिष्टात् प्रदर्शयिष्यामः, 'न हु लब्भा तारिसा दट्ठुं'ति नैव कल्पन्ते तादृशा द्रष्टुमपीति, किं पुनर्ज्ञानादिना प्रतिलाभयितुमिति गाथार्थः ॥ ११५२ ॥ समाप्तञ्च गतं ज्ञानद्वारम्, दर्शनद्वारमधुना, तत्र दर्शननयमतावलम्बी कुशिकर्माधिकारं एवापगतज्ञाननयमत इदमाह—

जह नाणेण न विणा चरणं नादंसणिस्स इय नाणं । न य दंसणं न भावो तेन र दिट्ठिं पणिवयामो ॥ ११५३ ॥

व्याख्या—यथा ज्ञानेन विना न चरणं, किन्तु सहैव, नादर्शनिन एवं ज्ञानं, किन्तु दर्शनिन एव, 'सम्यग्दृष्टेर्ज्ञानं मिथ्यादृष्टेर्विपर्यास' इति वचनात्, तथा न च दर्शनं न भावः, किन्तु भाव एव, भावलिङ्गान्तर्गतमित्यर्थः, तेन कारणेन ज्ञानस्य

तस्याघभाधित्वादर्शनस्य ज्ञानोपकारकत्वात् रेति प्राग्वत् 'दिट्ठि'न्ति प्राकृतशैल्या दर्शनमस्यास्तीति दर्शनी व दर्शनिन, 'प्रणमामः' पूजयाम इति गाथार्थः ॥ ११५३ ॥ स्यादेतत्—सम्यक्त्वज्ञानयोर्युगपद्भावादुपकार्योपकारकभावानुपपत्तिरिति, एतच्चासत्, यत —

जुगवपि समुप्पन्नं सम्मत्तं अहिगम विसोहेइ । जह कायगमजणाई जलदिट्ठीओ विसोहंति ॥ ११५४ ॥

व्याख्या—'युगपदपि तुल्यकालमपि 'समुत्पन्नं' सञ्जातं सम्यक्त्वं ज्ञानेन सह 'अधिगमं विशोधयति' अधिगम्यन्ते—परिच्छिद्यन्ते पदार्था येन सोऽधिगमः—ज्ञानमेवोच्यते, तमधिगमं विशोधयति—ज्ञानं विमलीकरोतीत्यर्थः, अत्रार्थे दृष्टान्तमाह—यथा कायकाञ्जने जलदृष्टी विशोधयत इति, कथको वृक्षस्तस्येदं कायकं फलम्, अञ्जनं—सौवीरादि, कायकं चाञ्जनं च कायकाञ्जने, अनुस्वारोऽप्राकृतलाक्षणिकः, जलम्—उदकं, दृष्टिः—स्वविषये लोचनप्रसारणलक्षणा, जलं च दृष्टिश्च जलदृष्टी ते विशोधयत इति गाथार्थः ॥ ११५४ ॥ साम्प्रतमुपन्यस्तदृष्टान्तस्य दार्ष्टान्तिकनीत्या भावनिकां प्रतिपादयन्नाह—

जह २ सुज्झइ सलिलं तह २ रूवाइ पासई दिट्ठी । इय जह जह तत्तरुई तह तह तत्तागमो होइ ॥ ११५५ ॥

व्याख्या— यथा २ शुध्यति सलिलं कायकफलसंयोगात् तथा तथा 'रूपाणि' तद्गतानि पश्यति दृष्टा, 'इय' एवं यथा यथा 'तत्त्वरुचिः' सम्यक्त्वलक्षणा, संजायत इति क्रिया, तथा तथा 'तत्त्वागमः' तत्त्वपरिच्छेदो भवतीति, एवमुपकारकं

सम्यक्त्वस्य ज्ञानस्यापि गाथार्थः ॥ ११५५ ॥ स्यादेतत्—निश्चयतः कार्यकारणभाव एवोपकार्योपकारकभावः, स चासम्भवी युगपद्भाविनोरिति, अत्रोच्यते—

कारणकज्जविभागो दीवपगासाण जुगवजम्मेवि । जुगवुप्पन्नंपि तहा हेऊ नाणस्स सम्मत्तं ॥ ११५६ ॥

व्याख्या—यथेह कारणकार्यविभागो दीपप्रकाशयोः 'युगपज्जन्मन्यपि' युगपदुत्पादेऽपीत्यर्थः, युगपदुत्पन्नमपि तथा 'हेतुः' कारणं ज्ञानस्य सम्यक्त्वं, यस्मादेवं तस्मात्सकलगुणमूलत्वाद्दर्शनस्य दर्शनिन एव कृतिकर्म कार्यम्, आत्मनाऽपि तदेव यतः कार्यः, सकलगुणमूलत्वादेवेति, उक्तं च—"द्वारं मूलं प्रतिष्ठानमाधारो भाजनं निधिः । धर्मस्यैतोर्द्विषट्कस्य, सम्यग्दर्शनमिष्यते ॥ १ ॥" अथ गाथाभिप्रायार्थः ॥ ११५६ ॥ इत्थं नोदकेनोक्ते सत्याहाचार्यः—

नाणस्स जइवि हेऊ सविसयनियय तहावि सम्मत्तं । तम्हा फलसंपत्ती न जुज्जए नाणपक्खे य ॥ १ ॥ (प्र०)

जह तिक्खचक्खुवि नरो गंतुं देसंतर नयविहूणो । पावेइ न त पेस नयजुत्तो चेव पाउणइ ॥ २ ॥ (प्र०)

इय नाणचरणहीणो सम्मद्दिट्ठीवि मुक्खदेसं तु । पाउणइ नेव नाणाइसंजुओ चेव पाउणइ ॥ ३ ॥ (प्र०)

व्याख्या—इदमन्यकर्तृकं गाथात्रयं सोपयोगमितिकृत्वा व्याख्यायते, ज्ञानस्य यद्यपि 'हेतुः' कारणं सम्यक्त्वमिति योगः, अपिशब्दोऽभ्युपगमवादसूचकः, अभ्युपगम्यापि भ्रमः, सत्यतस्तु कारणमेव न भवति, उभयोरपि विशिष्टक्षयोपशमकार्यत्वात्, स्वविषयनियतमितिकृत्वा, स्वविषयश्चास्य सत्त्वेषु रुचिरेव, तथाऽपि 'तस्मात्' सम्यक्त्वात् 'फलसंपत्ती ण जुज्जए' फलसम्प्राप्तिर्न युज्यते, मोक्षसुखप्राप्तिर्न घटत इत्यर्थः, स्वविषयनियतत्वादेव, असहायत्वादित्यर्थः, ज्ञानपक्ष

सद्भावभावित्वाद्दर्शनस्य ज्ञानोपकारकत्वात् रेवि भागवत् 'दिट्ठि'न्ति प्राकृतशैल्या दर्शनमस्यास्तीति दर्शनी तं दर्शनिनं, 'मणमाम' पूजयाम इति गाथार्थः ॥ ११५३ ॥ स्यादेतद्—सम्यक्त्वज्ञानयोर्युगपज्जायादुपकार्योपकारकभावानुपपत्तिरिति, एतदसत्, यतः—

जुगवंपि समुप्पन्नं सम्मत्तं अहिगमं विसोहेइ । जह कायगमंजणाई जलविट्ठीओ विसोहंति ॥ ११५४ ॥

व्याख्या—'युगपदपि' तुल्यकालमपि 'समुत्पन्न' सञ्जात सम्यक्त्व ज्ञानेन सह 'अधिगम विशोधयति' अधिगम्यन्ते—परिच्छिद्यन्ते पदार्था येन सोऽधिगमः—ज्ञानमेवोच्यते, तमधिगम विशोधयति—ज्ञानं विमलीकरोतीत्यर्थः, अमुमेवार्थं दृष्टान्तमाह—यथा कतकाञ्जने जलदृष्टी विशोधयत इति, कतको वृक्षस्तस्येदं कातकं फलम्, अञ्जन—सौवीरादि, कातकं चाञ्जनं च कातकाञ्जने, अनुस्वारोऽत्रालाक्षणिकः, जलम्—उदकं, दृष्टिः—स्वविषये लोचनप्रसारणलक्षणा, जलं च दृष्टिश्च जलदृष्टी ते विशोधयत इति गाथार्थः ॥ ११५४ ॥ साम्प्रतमुपन्यस्तदृष्टान्तस्य दार्ष्टान्तिकेनांशतः भावनिकां प्रतिपादयन्नाह—

जह २ सुज्झइ सलिलं तह २ रूवाइं पासई दिट्ठी । इय जह जह तत्तरुई तह तह तत्तागमो होइ ॥ ११५५ ॥

व्याख्या— यथा २ शुद्ध्यति सलिलं कातकफलसंयोगात् तथा तथा 'रूपाणि' वस्तूनि पश्यति द्रष्टा, 'इय' एवं यथा यथा 'तत्त्वरुचिः' सम्यक्त्वलक्षणा, संजायत इति क्रिया, तथा तथा 'तत्त्वागमः' तत्त्वपरिच्छेदो भवतीति, एवमुपकारकं

चापि प्रज्ञप्तिधरः' न चापि भगवतीयथा 'न वाचकः' न पूर्वधरः, तथाऽप्यसायसहायदर्शनप्रभावादेव 'आगमिस्साए'त्ति आयत्यामागामिनि काले 'जिनो भविष्यति' तीर्थकरो भविष्यति, यतश्चैवमतः 'समीक्ष्य' दृष्ट्वा 'प्रज्ञया' बुद्ध्या दर्शन विपाकं तीर्थकरात्स्यफलप्रसाधकं 'वरं खु दसण'न्ति खुशब्दस्यावधारणार्थत्वात् वरं दर्शनमेवाङ्गीकृतमिति वाक्यशेषः, अयं वृत्तार्थः ॥११५८॥ किंच—शक्य एवोपाये प्रेक्षावतः प्रवृत्तिर्युज्यते, न पुनरशक्ये शिरःशूलशमनाय तक्षकफणालङ्कारग्रहणकल्पे चारित्रे, चारित्रं च तत्त्वतः मोक्षोपायत्वे सत्यप्यशक्यासेवनं, सूक्ष्मापराधेऽपि अनुपयुक्तगमनागमनादिभिर्विराध्यमान त्वादायासरूपत्वाच्च, नियमेन च छद्मस्थस्य तद्भ्रंश उपजायते सर्वस्यैवातः—

भट्ठेण चरित्ताओ सुट्ठुयरं दसणं गहेयव्वं । सिज्झंति चरणरहिया दसणरहिया न सिज्झंति ॥ ११५९ ॥

व्याख्या—'भ्रष्टेन' च्युतेन, कुतः ?—चारित्रात्, सुतरां दर्शनं ग्रहीतव्यं, पुनर्बोधिलाभानुबन्धिशक्यमोक्षोपायत्वात्, तथा च—सिद्ध्यन्ति चरणरहिताः प्राणिनः—दीक्षाप्रवृत्त्यनन्तरमृतान्तकृत्केवलिनः, दर्शनरहितास्तु न सिद्ध्यन्ति, अतो दर्शनमेव प्रधानं सिद्धिकारणं, तन्नायमाश्रित्यादित्ययं गाथार्थः ॥ ११५९ ॥ इत्थं चोदकाभिप्राय उक्तः, साम्प्रतमसहाय दर्शनपक्षे दोषा उच्यन्ते, यदुक्तं—'न श्रेणिक आसीत्तदा बहुश्रुत' इत्यादि, तत्र, तत एवासौ नरकमगमत्, असहायदर्शनयुक्तत्वात्, अन्येऽप्येवंविधा दशारसिंहादयो नरकमेव गता इति, आह च—

दसारसीहस्स य सेणियस्सा, पेढालपुत्तस्स य सच्चइस्स ।
अणुत्तरा दसणसंपया तया, विणा चरित्तेणऽहरं गइं गया ॥ ११६० ॥

...तद्भावितविवक्षकदृष्टान्तसम्भवमाह—यथा ज्ञानपथे मार्गज्ञादिभिर्दृष्टान्तैरसहायस्य ज्ञानस्यैहिकामुष्मिकफला साधकत्वमुक्तम्, एवमत्रापि दर्शनाभिलापेन द्रष्टव्य, दिग्मात्रं तु प्रदर्श्यते—यथा 'तीक्ष्णरुचिरपि नरः' तीव्रभद्धोऽपि पुरुषः, क ?—गन्तुं देशान्तरं देशान्तरगमन इत्यर्थः, 'नयविहीनो' ज्ञानगमनक्रियालक्षणनयशून्य इत्यर्थः, प्राप्नोति न स इष्ट-देशं तु न प्राप्नोति, नैव सम्यक्त्वमभावादेव, किन्तु ज्ञानादिसंयुक्त एव प्राप्नोति, तस्मात्रितय प्रधानम्, अतस्त्रितययुक्तस्यैव कृतिकर्म कार्यं, त्रितय चाऽऽसेवनाऽऽसेवनीयं, 'सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्राणि मोक्षमार्ग' (तत्त्वा० अ० १ सू० १) इति वचनादयं गाथा त्रितयार्थः॥१-२-३॥एवमपि तत्त्वे समाख्याते ये स्वस्वधर्मभूयिष्ठा यानि चासदालम्बनानि प्रतिपादयन्ति तदभिधित्सुराह—

धम्ममिपसमत्थेया परलोगपरम्मुहा विसयगिद्धा । चरणकरणे असत्ता सेणियरायं ववइसंति ॥ ११५७ ॥

व्याख्या—धर्मः—चारित्रधर्मः परिगृह्यते तस्मान्निवृत्ता मतिर्येषां ते धर्मनिवृत्तमतयः, परः—प्रधानो लोकः परलोको—मोक्ष स्तत्पराङ्मुखाः 'विषयगृद्धा' शब्दादिविषयानुरक्ताः, ते एवम्भूताश्चरणकरणे 'अशक्ताः' असमर्थाः सन्तः श्रेणिकराजं व्यपदिशन्त्यालम्बनमिति गाथार्थः ॥ ११५७ ॥ कथं ?—

ण सेणिओ आसि तया बहुस्सुओ, न यावि पण्णत्तिधरो न वायगो ।
सो आगमिस्साइ जिणो भविस्सइ, समिक्ख पन्नाइ वर खु दंसण ॥ ११५८ ॥

व्याख्या—न 'श्रेणिकः' नरपतिरासीत् 'तदा' तस्मिन् काले 'बहुश्रुतः' बह्वागमः महाकल्पादिश्रुतधर इत्यर्थः, 'न

चापि प्रज्ञप्तिधरः' न चापि भगवतीधरः 'न वाचकः' न पूर्वधरः, तथाऽप्यसायसहायदर्शनप्रभावादेव 'आगमिस्साए'त्ति आयत्यामागामिनि काले 'जिनो भविष्यति' तीर्थकरो भविष्यति, यतश्चैवमतः 'समीक्ष्य' दृष्ट्वा 'प्रज्ञया' बुद्ध्या दर्शन विपाक तीर्थकरत्वफलप्रसाधक 'वरं खु दसण'न्ति खुशब्दस्यावधारणार्थत्वात् वरं दर्शनमेवाङ्गीकृतमिति वाक्यशेषः, अय वृत्तार्थः ॥११५८॥ किंच–शक्य एवोपाये प्रेक्षावतः प्रवृत्तिर्युज्यते, न पुनरशक्ये शिरःशूलशमनाय तक्षकफणालङ्कारग्रहणकल्पे चारित्रे, चारित्रं च तत्त्वतः मोक्षोपायत्वे सत्यप्यशक्यासेवनं, सूक्ष्मापराधेऽपि अनुपयुक्तगमनागमनादिभिर्विराध्यमान त्वादायासरूपत्वाच्च, नियमेन च छद्मस्थस्य तद्भ्रंश उपजायते सर्वस्यैवातः—

भट्टेण चरित्ताओ सुट्ठुयरं दंसणं गहेयव्वं । सिज्झंति चरणरहिया दंसणरहिया न सिज्झंति ॥ ११५९ ॥

व्याख्या—'भ्रष्टेन' च्युतेन, कुतः ?–चारित्रात्, सुतरां दर्शनं ग्रहीतव्यं, पुनर्बोधिलाभानुबन्धिशक्यमोक्षोपायत्वात्, तथा च—सिद्ध्यन्ति चरणरहिताः प्राणिनः–दीक्षाप्रवृत्त्यनन्तरमृतान्तकृत्केवलिनः, दर्शनरहितास्तु न सिद्ध्यन्ति, अतो दर्शनमेव प्रधानं सिद्धिकारणं, तद्भावभावित्वादित्ययं गाथार्थः ॥ ११५९ ॥ इत्थं चोदकाभिप्राय उक्तः, साम्प्रतमसहाय दर्शनपक्षे दोषा उच्यन्ते, यदुक्त–'न श्रेणिक आसीत्तदा बहुश्रुत' इत्यादि, तत्र, तत एवासौ नरकमगमत्, असहायदर्श-नयुक्तत्वात्, अन्येऽप्येवंविधा दशारसिंहादयो नरकमेव गता इति, आह च—

दसारसीहस्स य सेणियस्सा, पेढालपुत्तस्स य सच्चइस्स ।
अणुत्तरा दंसणसंपया तया, विणा चरित्तेणऽहरं गइं गया ॥ ११६० ॥

व्याख्या—'दशारसिंहस्य' अरिष्टनेमिपितृव्यपुत्रस्य 'श्रेणिकस्य च' प्रसेनजित्पुत्रस्य पेढालपुत्रस्य च सत्यकिनः 'अनुत्तरा' प्रधाना क्षायिकेति यदुक्तं भवति, का ?—दर्शनसम्पत् 'तदा' तस्मिन् काले, तथाऽपि विना चारित्रेण 'अधरां गतिं गता' नरकगतिं प्राप्ता इति सूत्रार्थः ॥ ११६० ॥ किं च—

सव्वाओवि गईओ अविरहिया नाणदंसणधरेहिं । ता मा कासि पमायं नाणेण चरित्तरहिएण ॥ ११६१ ॥

व्याख्या—'सर्वा अपि' नारकतिर्यग्नरामरगतयः 'अविरहिताः' अविमुक्ताः, कैः ?—ज्ञानदर्शनधरैस्सत्त्वैः, तत्र सम्यक्त्वश्रुतसामायिकद्वयमस्त्येव, न च नरकगतिव्यतिरेकेणान्यासु मुक्तिः, चारित्राभावात्, तस्माच्चारित्रमेव प्रधानं मुक्तिकारणं, तद्भावभावित्वादिति, यस्मादेवं 'त मा कासि पमायं'ति तत्—तस्मान्मा कार्षीः प्रमादं, ज्ञानेन चारित्ररहितेन, तस्येष्टफलासाधकत्वात्, ज्ञानग्रहणं च दर्शनोपलक्षणार्थमिति गाथार्थः ॥ ११६१ ॥ इतश्च चारित्रमेव प्रधानं, नियमेन चारित्रयुक्त एव सम्यक्त्वसद्भावात्, आह च—

सम्मत्तं अचरित्तस्स हुज्ज भयणाइ नियमसो नत्थि। जो पुण चरित्तजुत्तो तस्स उ नियमेण सम्मत्तं ॥ ११६२॥

व्याख्या—'सम्यक्त्वं' प्राग्वर्णितस्वरूपम् 'अचारित्रस्य' चारित्ररहितस्य प्राणिनो भवेत् 'भजनया' विकल्पनया—कदाचित्तु भवति कदाचिन्न भवति, 'नियमसो नास्ति' नियमेन न विद्यते, प्रभूतानां चारित्ररहितानां मिथ्यादृष्टित्वात्, यः पुनश्चारित्रयुक्तः सत्त्वस्तस्यैव, तुशब्दस्यावधारणार्थत्वात्, 'नियमेन' अवश्यंतया सम्यक्त्वम्, अतः सम्यक्त्वस्यापि नियमतश्चारित्रयुक्त एव भावात्प्राधान्यमिति गाथार्थः ॥ ११६२ ॥ किं च—

जिणवयणबाहिरा भावणाहिं उव्वट्टण अयाणंता । नेरइयतिरियएगिंदिएहिं जह सिज्झई जीवो ॥ ११६३ ॥

व्याख्या—'जिनवचनबाह्या' यथावस्थितागमपरिज्ञानरहिताः प्रत्येकं ज्ञानदर्शननयावलम्बिनः 'भावणाहिं'ति उक्तेन न्यायेन ज्ञानदर्शनभावनाभ्यां सकाशात्, मोक्षमिच्छन्तीति वाक्यशेषः, 'उद्वर्तनामजानानाः' नारकतिर्यगेकेन्द्रियेभ्यो यथा सिद्ध्यति जीवस्तथोद्वर्तनामजानाना इति योगः, इयमत्र भावना—ज्ञानदर्शनभावेऽपि न नारकादिभ्योऽनन्तरं मनुष्यभावमप्राप्य सिद्ध्यति कश्चित्, चरणाभावात्, तेनानयोः केवलयोरहेतुत्वं मोक्षं प्रति, तेभ्य एवैकेन्द्रियेभ्यश्च ज्ञानविरहितेभ्योऽप्युद्वृत्ता मनुष्यत्वमपि प्राप्य चारित्रपरिणामयुक्त एव सिद्ध्यति, नायुक्तोऽकर्मभूमिकादिः, अत इयमुद्वर्तना कारणैकत्वं सूचयतीति गाथार्थः ॥ ११६३ ॥ पुनरपि चारित्रपक्षमेव समर्थयन्नाह—

सुट्ठुवि सम्मद्दिट्ठी न सिज्झई चरणकरणपरिहीणो । जं चेव सिद्धिमूलं मूढो तं चेव नासेइ ॥ ११६४ ॥

व्याख्या—'सुट्ठुवि' अतिशयेनापि सम्यग्दृष्टिर्न सिद्ध्यति, किम्भूतः ?—चरणकरणपरिहीणः, तद्वादमेव च समर्थयन्, किमिति ?—'यदेव सिद्धिमूलं' यदेव मोक्षकारणं सम्यक्त्वं मूढस्तदेव नाशयति, केवलतद्वादसमर्थनेन, 'एक्कंपि असद्दहंतो मिच्छ'त्ति वचनात्, अथवा सुट्ठुवि सम्यग्दृष्टिः क्षायिकसम्यग्दृष्टिरपीत्यर्थः, न सिद्ध्यति चरणकरणपरिहीणः, श्रेणिकादिवत्, किमिति ?—यदेव सिद्धिमूलं—चरणकरणं मूढस्तदेव नाशयत्यनासेवनयेति गाथार्थः ॥ ११६४ ॥ किं च—अयं केवलदर्शनपक्षो न भवत्येवागमविदः सुसाधोः, कस्य तर्हि भवति ?, अत आह—

दंसणपक्खो सावय चरित्तभट्ठे य मंदधम्मे य । दंसणचरित्तपक्खो समणे परलोगकंखिम्मि ॥ ११६५ ॥

व्याख्या—'दशारसिंहस्य' अरिष्टनेमिपितृव्यपुत्रस्य 'श्रेणिकस्य च' प्रसेनजित्पुत्रस्य पेढालपुत्रस्य च सत्यकिनः 'अनुत्तरा' प्रधाना क्षायिकेति यदुक्तं भवति, का?—दर्शनसम्पत् 'तदा' तस्मिन् काले, तथाऽपि विना चारित्रेण 'अधरां गतिं गता' नरकगतिं प्राप्ता इति गाथार्थः ॥ ११६० ॥ किं च—

सव्वाओवि गईओ अविरहिया नाणदंसणधरेहिं । ता मा कासि पमायं नाणेण चरित्तरहिएण ॥ ११६१ ॥

व्याख्या—'सर्वा अपि' नारकतिर्यग्नरामरगतयः 'अविरहिताः' अवियुक्ताः, कैः?—ज्ञानदर्शनधरैस्तत्त्वं, यत—सर्वा स्वेव सम्यक्त्वश्रुतसामायिकद्वयमस्त्येव, न च नरकगतिव्यतिरेकेणान्यासु मुक्तिः, चारित्राभावात्, तस्माच्चारित्रमेव प्रधानमुक्तिकारणं, तस्यानभावित्वादिति, यस्मादेवं 'त मा कासि पमाय'त्ति तत्—तस्मान्मा कार्षीः प्रमादं, ज्ञानेन चारित्ररहितेन, तस्येष्टफलासाधकत्वात्, ज्ञानग्रहणं च दर्शनोपलक्षणार्थमिति गाथार्थः ॥ ११६१ ॥ इतश्च चारित्रमेव प्रधान, नियमेन चारित्रयुक्त एव सम्यक्त्वसद्भावात्, आह च—

सम्मत्तं अचरित्तस्स हुज्ज भयणाइ नियमसो नत्थि । जो पुण चरित्तजुत्तो तस्स उ नियमेण सम्मत्तं ॥ ११६२ ॥

व्याख्या—'सम्यक्त्वं' प्राग्वर्णितस्वरूपम् 'अचारित्रस्य' चारित्ररहितस्य प्राणिनो भवेत् 'भजनया' विकल्पनया—कदाचिद्भवति कदाचिन्न भवति, 'नियमशो नास्ति' नियमेन न विद्यते, प्रभूतानां चारित्ररहितानां मिथ्यादृष्टित्वात्, यः पुनश्चारित्रयुक्तः तस्यतस्यैव, तुशब्दस्यावधारणार्थत्वात्, 'नियमेन' अवश्यंतया सम्यक्त्वम्, अतः सम्यक्त्वस्यापि नियमतश्चारित्रयुक्त एव भावात्प्राधान्यमिति गाथार्थः ॥ ११६२ ॥ किं च—

जिणवयणणाहिरा भावणाहिं उव्वट्टण अयाणता । नेरइयतिरियएगिंदिएहिं जह सिज्झई जीवो ॥ ११६३ ॥

व्याख्या—'जिनवचनबाह्या' यथावस्थितागमपरिज्ञानरहिताः मत्येक ज्ञानदर्शननयावष्टम्भिनः 'भावणाहिं'ति वचनेन न्यायेन ज्ञानदर्शनभावनाभ्यां सकाशात्, मोक्षमिच्छन्तीति वाक्यशेषः, 'उद्वर्तनामजानानाः' नारकतिर्यगेकेन्द्रियेभ्यो यथा सिद्ध्यति जीवस्तथोद्वर्तनामजानाना इति योगः, इयमत्र भावना—ज्ञानदर्शनभावेऽपि न नारकादिभ्योऽनन्तरं मनुष्यभावमप्राप्य सिद्ध्यति कश्चित्, चरणाभावात्, तेनानयोः केवलयोरहेतुत्वं मोक्षं प्रति, तेभ्य एवैकेन्द्रियेभ्यश्च ज्ञानादिरहितेभ्योऽप्युद्वृत्ता मनुष्यत्वमपि प्राप्य चारित्रपरिणामयुक्त एव सिद्ध्यति, नायुक्तोऽकर्मभूमिकादिः, अत इयमुद्वर्तना कारणैकत्वं सूचयतीति गाथार्थः ॥ ११६३ ॥ पुनरपि चारित्रपक्षमेव समर्थयन्नाह—

सुट्ठुवि सम्मद्दिट्ठी न सिज्झई चरणकरणपरिहीणो । ज चेव सिद्धिमूलं मूढो त चेव नासेइ ॥ ११६४ ॥

व्याख्या—'सुष्ठ्वपि' अतिशयेनापि सम्यग्दृष्टिर्न सिद्ध्यति, किम्भूतः ?—चरणकरणपरिहीणः, तद्भावमेव च समर्थयन्, किमिति ?—'यदेव सिद्धिमूलं' यदेव मोक्षकारणं सम्यक्त्वं मूढस्तदेव नाशयति, केवलतद्भावसमर्थनेन, 'एक्कंपि असद्दहंतो मिच्छ'त्ति वचनात्, अथवा सुष्ठ्वपि सम्यग्दृष्टिः क्षायिकसम्यग्दृष्टिरपीत्यर्थः, न सिद्ध्यति चरणकरणपरिहीणः, श्रेणिकादिवत्, किमिति ?—यदेव सिद्धिमूलं—चरणकरणं मूढस्तदेव नाशयत्यनासेवनयेति गाथार्थः ॥ ११६४ ॥ किं च—अयं केवलदर्शनपक्षो न भवत्येवागमविदः सुसाधोः, कस्य तर्हि भवति ?, अत आह—

दसणपक्खो सावय चरित्तभट्ठे य मंदधम्मे य । दसणचरित्तपक्खो समणे परलोगकंखिम्मि ॥ ११६५ ॥

व्याख्या—'दशारसिंहस्य अरिष्टनेमिपितृव्यपुत्रस्य 'श्रेणिकस्य च प्रसेनजित्पुत्रस्य पेढालपुत्रस्य च सत्यकिनः 'अनुत्तरा' प्रधाना क्षायिकेति यदुक्तं भवति, का ?—दर्शनसम्पत् 'तदा' तस्मिन् काले, तथाऽपि विना चारित्रेण 'अधरां गतिं गता' नरकगतिं प्राप्ता इति गाथार्थः ॥ ११६० ॥ किं च—

सव्वाओवि गईओ अविरहिया नाणदंसणधरेहिं । ता मा कासि पमायं नाणेण चरित्तरहिएण ॥ ११६१ ॥

व्याख्या—'सर्वा अपि' नारकतिर्यङ्नरामरगतयः 'अविरहिताः' अविमुक्ताः, कैः ?—ज्ञानदर्शनधरैः सत्त्वैः, एतदुक्तं भवति—सर्वास्वेव सम्यक्त्वश्रुतसामायिकद्वयमस्त्येव, न च नरकगतिव्यतिरेकेणान्यासु मुक्तिः, चारित्राभावात्, तस्माच्चारित्रमेव प्रधानं मुक्तिकारणं, तद्भावभावित्वादिति, यस्मादेवं 'त मा कासि पमायं'ति तत्—तस्मान्मा कार्षीः प्रमादं, ज्ञानेन चारित्ररहितेन, तस्येष्टफलासाधकत्वात्, ज्ञानग्रहणं च दर्शनोपलक्षणार्थमिति गाथार्थः ॥ ११६१ ॥ इतश्च चारित्रमेव प्रधानं, नियमेन चारित्रयुक्त एव सम्यक्त्वसद्भावात्, आह च—

सम्मत्तं अचरित्तस्स हुज्ज भयणाइ नियमसो नत्थि । जो पुण चरित्तजुत्तो तस्स उ नियमेण सम्मत्तं ॥ ११६२ ॥

व्याख्या—'सम्यक्त्वं' प्राग्वर्णितस्वरूपम् 'अचारित्रस्य' चारित्ररहितस्य प्राणिनो भवेत् 'भजनया' विकल्पनया—कदाचिद्भवति कदाचिन्न भवति, 'नियमसो नत्थि' नियमेन न विद्यते, प्रभूतानां चारित्ररहितानां मिथ्यादृष्टित्वात्, यः पुनश्चारित्रयुक्तः सत्त्वस्तस्यैव, सुसम्यक्त्वावधारणार्थत्वात्, 'नियमेन' अवश्यंतया सम्यक्त्वम्, अतः सम्यक्त्वस्यापि नियमतश्चारित्रयुक्त एव भावात्प्राधान्यमिति गाथार्थः ॥ ११६२ ॥ किं च—

उज्जममाणस्स गुणा जइ हुंति ससत्तिओ तवसुएसु । एमेव जहासत्ती संजममाणे कह न गुणा ? ॥ ११६८ ॥

व्याख्या—'उज्जममाणस्स'त्ति उद्यच्छतः—उद्यमं कुर्वतः साधोः, क ?—तपःश्रुतयोरिति योगः, 'गुणाः' तपोज्ञानाद्यास्ति निर्जराद्यो यथा भवन्ति 'स्वशक्तितः' स्वशक्त्योद्यच्छतः, एवमेव 'यथाशक्ति' शक्त्यनुरूपमित्यर्थः, 'संजममाणे कहं न गुण'त्ति संयच्छमाने—संयम पृथिव्यादिसंरक्षणादिलक्षणं कुर्वति सति साधौ कथं न गुणाः ?, गुणा एवेत्यर्थः, अथवा कथं न गुणा येनाविकलसंयमानुष्ठानरहितो विराधकः प्रतिपद्यत इति ?, अत्रोच्यते—

अणिगूहंतो विरियं न विराहेइ चरण तवसुएसुं । जइ संजमेऽवि विरियं न निगूहिज्जा न हाविज्जा ॥ ११६९ ॥

व्याख्या—'अनिगूहन् वीर्यं' प्रकटयन् सामर्थ्यं यथाशक्त्या, क ?—तपःश्रुतयोरिति योगः, किं ?'न विराधयति चरणं' न खण्डयति चारित्रं ?, यदि 'संयमेऽपि' पृथिव्यादिसंरक्षणादिलक्षणे 'वीर्यं' सामर्थ्यमुपयोगादिरूपतया 'न निगूहयेत्' न प्रच्छादयेत् मातृस्थानेन 'न हाविज्ज'त्ति ततो न हापयेत् संयमे न खण्डयेत्, स्यादेव संयमगुणा इति गाथार्थः ॥११६९॥

संजमजोएसु सया जे पुण संतविरियावि सीयंति । कह ते विसुद्धचरणा बाहिरकरणालसा हुंति ? ॥ ११७० ॥

व्याख्या—'संयमयोगेषु' पृथिव्यादिसंरक्षणादिव्यापारेषु 'सदा' सर्वकालं ये पुनः प्राणिनः 'संतविरियावि सीयंति'त्ति विद्यमानसामर्थ्या अपि नोत्सहन्ते, कथं ते विशुद्धचरणा भवन्तीति योगः ?, नैवेत्यर्थः, बाह्यकरणालसाः सन्तः—प्रत्युपेक्षणादिव्यापारहिता इति गाथार्थः ॥११७०॥ आह—ये पुनरालम्बनमाश्रित्य बाह्यकरणालसा भवन्ति तेषु का वार्तेति ?, उच्यते—

आलंबणेण केणइ जे मन्ने संजम पमायंति । न हु त होइ पमाणं भूयत्थगवेसण कुज्जा ॥ ११७१ ॥

व्याख्या—दर्शनपक्षः 'श्रावके' अप्रत्याख्यानकषायोदयवति भवति 'चारित्रभ्रष्टे च' कस्मिंश्चिद्व्यवसितपुराणे 'मन्दधर्मे च' पार्श्वस्थादौ, दर्शनचारित्रपक्षः श्रमणे भवति, किम्भूते?—परलोककाङ्क्षिणि, सुसाधावित्यर्थः, प्राकृतशैल्या चेह सप्तमी षष्ठ्यर्थे एव द्रष्टव्या, दर्शनग्रहणाच्च ज्ञानमपि गृहीतमेव द्रष्टव्यम्, अतो दर्शनादिपक्षत्रिरूपो वेदितव्य इति गाथार्थः ॥ ११९५ ॥ अपरस्त्वाह—यद्येवं चह्वीभिरुपपत्तिभिश्चारित्रं प्रधानमुपवर्ण्यते भवता ततस्तदेवास्तु, अलं ज्ञानदर्शनाभ्यामिति, न, तस्यैव तद्व्यतिरेकेणासम्भवात्, आह—

पारंपरप्पसिद्धी दंसणनाणेहिं होइ चरणस्स । पारपरप्पसिद्धी जह होइ तहऽन्नपाणाण ॥ ११९६ ॥

व्याख्या—पारम्पर्येण प्रसिद्धिः पारम्पर्यप्रसिद्धिः—स्वरूपसत्ता, एतदुक्तं भवति—दर्शनाज्ज्ञानं, ज्ञानाच्चारित्रम्, एवं पारम्पर्येण चरणस्वरूपसत्ता, सा दर्शनज्ञानाभ्यां सकाशाद्भवति चरणस्य, अतस्तदभावभाविस्याच्चरणस्य त्रितयमप्यस्तु, लौकिकं न्यायमाह—पारम्पर्यप्रसिद्धिर्यथा भवति तथाऽन्नपानयोर्लोकेऽपि प्रतीतैवेति क्रिया, तथा चान्नार्थी स्थालीन्धनाद्यपि गृह्णाति पानार्थी च भ्राजनाद्यपि, अतस्त्रितयमपि प्रधानमिति गाथार्थः ॥ ११९६ ॥ आह—यद्येवमतस्तुल्यबलत्वे सति ज्ञानादीनां किमित्यस्थानपक्षपातमाश्रित्य चारित्रं प्रशस्यते भवतेति?, अत्रोच्यते—

जम्हा दंसणनाणा संपुण्णफलं न दिंति पत्तेयं । चारित्तजुया दिंति उ विसिस्सए तेण चारित्तं ॥ ११९७ ॥

व्याख्या—यस्माद्दर्शनज्ञाने 'सम्पूर्णफलं' मोक्षलक्षणं 'न दत्तः' न प्रयच्छतः प्रत्येकं, चारित्रयुक्ते दत्ते एव, विशेष्यते

उज्जममाणस्स गुणा जइ हुंति ससत्तिओ तवसुएसु । एमेव जहासत्ती संजममाणे कह न गुणा ? ॥ ११६८ ॥

व्याख्या—'उज्जममाणस्स'त्ति उद्यच्छतः—उद्यमं कुर्वतः साधोः, क ?—तपःश्रुतयोरिति योगः, 'गुणाः' तपोज्ञानायास्ति निर्जराद्यो यथा भवन्ति 'स्वशक्तितः' स्वशक्त्योद्यच्छतः, एवमेव 'यथाशक्ति' शक्त्यनुरूपमित्यर्थः, 'संजममाणे कहं न गुण'त्ति संयच्छमाने—संयमं पृथिव्यादिसंरक्षणादिलक्षणं कुर्वति सति साधौ कथं न गुणाः ?, गुणा एवेत्यर्थः, अथवा कथं न गुणा येनाधिकृतसंयमानुष्ठानरहितो विराधकः प्रतिपद्यत इति ?, अत्रोच्यते—

अणिगूहंतो विरियं न विराहेइ चरण तवसुएसुं । जइ संजमेऽवि विरियं न निगूहिज्जा न हाविज्जा ॥ ११६९ ॥

व्याख्या—'अनिगूहन् वीर्यं' प्रकटयन् सामर्थ्यं यथाशक्त्या, क ?—तपःश्रुतयोरिति योगः, किं ?'न विराधयति चरणं' न खण्डयति चारित्रं ?, यदि 'संयमेऽपि' पृथिव्यादिसंरक्षणादिलक्षणे 'वीर्यं' सामर्थ्यमुपयोगादिरूपतया 'न निगूहयेत्' न प्रच्छादयेन्मातृस्थानेन 'न हाविज्ज'त्ति ततो न हापयेत् संयमं न खण्डयेत्, स्यादेव संयमगुणा इति गाथार्थः ॥११६९॥

संजमजोएसु सया जे पुण संतविरियावि सीयंति । कह ते विसुद्धचरणा बाहिरकरणालसा हुंति ? ॥ ११७० ॥

व्याख्या—'संयमयोगेषु' पृथिव्यादिसंरक्षणादिव्यापारेषु 'सदा' सर्वकालं ये पुनः प्राणिनः 'संतविरियावि सीयंति'त्ति विद्यमानसामर्थ्या अपि नोत्सहन्ते, कथं ते विशुद्धचरणा भवन्तीति योगः ?, नैवेत्यर्थः, बाह्यकरणालसाः सन्तः—प्रत्युपेक्षणादिबाह्यचेष्टारहिता इति गाथार्थः ॥११७०॥ आह—ये पुनरालम्बनमाश्रित्य बाह्यकरणालसा भवन्ति तेषु का वार्तेति ?, उच्यते—

आलंबणेण केणइ जे मन्ने संजम पमायंति । न हु तं होइ पमाणं भूयत्थगवेसणं कुज्जा ॥ ११७१ ॥

व्याख्या—आलम्ब्यत इत्यालम्बनं—प्रपतता साधारणस्थानं तेनालम्बनेन 'केनचित्' अव्यवच्छित्त्यादिना च प्राणिनः 'अन्य इति' एवमेके अन्ये 'संयमं' उक्तलक्षणं 'प्रमादयन्ति' परित्यजन्ति, 'न तु तं होइ पमाणं' नैव तदालम्बनमात्रं भवति प्रमाणम्—आदेयं, किन्तु? 'भूतार्थगवेषणं कुर्यात्' तत्त्वार्थान्वेषणं कुर्यात्—किमिदं पुष्टमालम्बनम्? आहोस्विन्नेति, यद्यपुष्टमविशुद्धचरणा एव ते, अथ पुष्टं विशुद्धचरणा इति गाथार्थः ॥ ११७१ ॥ अपरस्त्वाह—आलम्बनात्को विशेष उपजायते? येन विशुद्धचरणा भवन्तीति, अत्र दृष्टान्तमाह—

सालंबणो पडतो अप्पाणं दुग्गमेऽवि धारेइ । इय सालंबणसेवा धारेइ जइं असढभावं ॥ ११७२ ॥

व्याख्या—इहालम्बनं द्विविधं भवति—द्रव्यालम्बनं भावालम्बनं च, द्रव्यालम्बनं गर्तादौ प्रपतता यदालम्ब्यते द्रव्यं, तदपि द्विविधम्—पुष्टमपुष्टं च, तत्रापुष्टं दुर्बलं कुशवच्चकादि, पुष्टं तु बलवत्कठिनवल्ल्यादि, भावालम्बनमपि पुष्टापुष्टभेदेन द्विधैव, तत्रापुष्टं ज्ञानाद्यनुपकारकं, तद्विपरीतं तु पुष्टमिति, तच्चेदं—'काहं अछित्तिं अदुवा अहीहं, तवोवहाणेसु य उज्जमिस्सं । गणं च णीईइ य सारविस्सं, सालंबसेवी समुवेइ मुक्खं ॥१॥" तदेवं व्यवस्थिते सति सहालम्बनेन वर्तत इति सालम्बनः, असौ पतन्नपि आत्मानं 'दुर्गमेऽपि' गर्तादौ धारयति, पुष्टालम्बनप्रभावादिति, 'इय' एवं सेवनं सेवा प्रतिसेवनेत्यर्थः, सालम्बना चासौ सेवा च सालम्बनसेवा सा संसारगर्ते प्रपतन्तं धारयति यतिमशठभावं—मातृस्थानरहितमित्येष गुण इति गाथार्थः ॥ ११७२ ॥ साम्प्रतं सेवाविषयविपर्यव्यतिरेकं दर्शयन्नाह—

१ कथमहमव्युच्छित्तिमथवाऽध्येष्ये तपउपधानयोरुद्यंस्यामि । गणं वा नीत्या सारयिष्यामि सालम्बसेवी समुपैति मोक्षम् ॥ १ ॥

भालम्बणहीणो पुण निवडइ खलिओ अहे दुरुत्तारे । इय निक्कारणसेवी पडइ भवोहे अगाहंमि ॥ ११७३ ॥

व्याख्या—आलम्बनहीनः पुनर्निपतति स्खलितः, क ?—'अहे दुरुत्तारे'त्ति गर्तायां दुरुत्तारायाम्, 'इय' एवं 'निक्कारणसेवी' साधुः पुष्टालम्बनरहित इत्यर्थः, 'पतति भवौघे अगाधे' पतति भवगर्तायामगाधायाम्, अगाधत्वं पुनरस्या दुःखेनोत्तारणसम्भवादिति गाथार्थः ॥११७३॥ गतं सप्रसङ्गं दर्शनद्वारम्, इदानीं 'नियावासे'त्ति अस्यावसरः, अस्य च सम्बन्धो व्याख्यात एव गाथाक्षरगमनिकायां, स एव लेशतः स्मार्यते—इह यथा चरणविकला असहायज्ञानदर्शनपक्षमालम्बन्ते एवं नित्यवासादपि, आह च—

जे जत्थ जधा भग्गा ओगासं ते परं अविंदंता । गंतुं तत्थऽचयंता इमं पहाणंति घोसंति ॥ ११७४ ॥

व्याख्या—'ये' साधवः शीतलविहारिणः 'यत्र' अनित्यवासादौ 'यदा' यस्मिन् काले 'भग्ना' निर्विण्णाः 'अवकाशं' स्थानं ते 'परम्' अन्यत् 'अविंदंत'त्ति अलभमाना गन्तुं 'तत्र' शोभने स्थाने अशक्नुवन्तः किं कुर्वन्ति ?—'इमं पहाणंति घोसन्ति'त्ति पदस्माभिरङ्गीकृतं साम्प्रत कालमाश्रित्येदमेव प्रधानमित्येवं घोषयन्ति, दिट्ठंतो इत्थ सत्थेणं—

जहा कोइ सत्थो पविरलोदगरुक्खच्छायमडवाणं पवण्णो, तत्थ केइ पुरिसा परिस्संता पविरलासु छायासु जेहिं तेहिं या पाणिएहिं पडियद्धा अच्छंति, अण्णे य सहाविंति—एह इम चेव पहाणंति, तंमि सत्थे केइ तेसिं पडिसुणंति, केइ ण

1 यथाऽत्र सार्थो यथा कोऽपि सार्थः प्रविरलोदकवृक्षच्छायमध्वानं प्रपन्नः तत्र केचित्पुरुषाः परिश्रान्ताः प्रविरलासु छायासु येनकेन पानीयैः प्रतिबद्धास्तिष्ठन्ति, अन्यांश्च शब्दयन्ति—आगच्छतेदमेव प्रधानमिति, तस्मिन् सार्थे केचित्तेषां प्रतिशृण्वन्ति, केचिन्न

व्याख्या—आलम्ब्यत इत्यालम्बनं—प्रपततः साधारणस्थानं तेनालम्बनेन 'केनचित्' अव्यवच्छित्त्यादिना च प्राणिनः 'मन्य' इति एवमत्र मन्ये 'संयमम् उक्तलक्षणं प्रमादयन्ति' परित्यजन्ति, 'न हु तं होइ पमाणं' नैव तदालम्बनमात्रं भवति प्रमाणम्—आदेयं, किन्तु? 'भूतार्थगवेषणं कुर्यात्' तथ्यार्थान्वेषणं कुर्यात्—किमिदं पुष्टमालम्बनम्? आहोस्विन्नेति, यद्यपुष्टमविशुद्धचरणा एव ते, अथ पुष्टं विशुद्धचरणा इति गाथार्थः ॥ ११७१ ॥ अपरस्त्वाह—आलम्बनात्को विशेष उपजायते? येन विशुद्धचरणा भवन्तीति, अत्र दृष्टान्तमाह—

सालंबणो पडंतो अप्पाणं दुग्गमेऽवि धारेइ । इय सालंबणसेवा धारेइ जइं असढभावं ॥ ११७२ ॥

व्याख्या—इहालम्बनं द्विविधं भवति—द्रव्यालम्बनं भावालम्बनं च, द्रव्यालम्बनं गर्तादौ प्रपततो यदालम्ब्यते द्रव्यं, तदपि द्विविधम्—पुष्टमपुष्टं च, तत्रापुष्टं दुर्बलं कुशवल्कादि, पुष्टं तु बलवत्कठिनवल्ल्यादि, भावालम्बनमपि पुष्टापुष्टभेदेन द्विधैव, तत्रापुष्टं ज्ञानाद्यनुपकारकं, तद्विपरीतं तु पुष्टमिति, उक्तं च—"काहं अछित्तिं अदुवा अहीहं, तवोवहाणेसु य उज्जमिस्सं । गणं च णीईइ य हु सारविस्सं, सालंबसेवी समुवेइ मुक्खं ॥१॥" तदेवं व्यवस्थिते सति सहालम्बनेन वर्तत इति सालम्बनः, असौ पतन्नपि आत्मानं 'दुर्गमेऽपि' गर्तादौ धारयति, पुष्टालम्बनप्रभावादिति, 'इय' एवं सेवनं सेवा प्रतिसेवनेत्यर्थः, सालम्बना चासौ सेवा च सालम्बनसेवा सा संसारगर्ते प्रपतन्तं धारयति यतिमशठभावं—मातृस्थानरहितमित्येष गुण इति गाथार्थः ॥ ११७२ ॥ साम्प्रतं सिसाधयिषितार्थव्यतिरेकं दर्शयन्नाह—

---

१ करिष्याम्यव्युच्छित्तिमथवाऽध्येष्ये तपउपधानेषूद्यंस्यामि । गणं वा नीत्या वा सारयिष्यामि सालम्बसेवी समुपैति मोक्षम् ॥ १ ॥

सगमथेरापरिओ सुट्ठु तयस्सी तहेव गीयत्थो। पेहित्ता गुणदोसं नीयावासे पवत्तो उ ॥ ११७७ ॥

व्याख्या—निगदसिद्धा, कः पुनः सङ्गमस्थविर इत्यत्र कथानक—कोल्लइरणयरे संगमथेरा, दुब्भिक्खे तेण साहुणो विसज्जिया, स तं णयरं णव भागे काऊण जंघाबलपरिहीणा विहरंति, णयरदेवया किर तेसिं उवसंता, तेसिं सीसो दत्तो णाम अहिंडओ चिरेण कालेणोदंतवाहगो आगओ, सो तेसिं पडिस्सए ण पविसइ णिययावासित्ति काउं, भिक्खवेलाए उग्गाहियं हिंडंताण संकिलिस्सइ—कों दोऽय सड्ढकुलाणि ण दाएइत्ति, एगत्थ सेट्ठिकुले रेवतियाए गहियओ दारओ, छम्मासा रोयतगस्स, आयरिएहिं चप्पुडिया कया—मा रोव, वाणमंतरीए मुक्को, तेहिं तुट्ठेहिं पडिलाहिया जधिच्छिएण, सो विसज्जिओ, एताणि ताणि कुलाणित्ति, आयरिया सुइरं हिंडिऊण अंतं पंतं गहाय आगया, समुद्दिट्ठा, आवस्सयमालोयणाए आयरिया भणंति—आलोएहि, सो भणइ—तुब्भेहिं समं हिंडिओत्ति, ते भणंति—धाइपिंडो ते भुत्तोत्ति, भणइ—अइसुहुमाणिसि यइहो, देवयाए अट्टरत्ते वासं अंधयारं च विउव्विय एस हीलेइत्ति, आयरिएहिं भणिओ—अतीहि,

१ कोल्लकनगरे सङ्गमस्थविराः दुर्भिक्षे तैः साधवो विसृष्टाः ते नगरं नव भागान् कृत्वा परिक्षीणजङ्घाबला विहरन्ति नगरदेवता किल तेषामुपशान्ता तेषां शिष्यो दत्तो नामाहिण्डकश्चिरेण कालेनोदन्तवाहक आगतः स तेषां प्रतिश्रये न प्राविशत् नित्यवासीतिकृत्वा भिक्षावेलायामौपग्रहिकं हिण्डमानयोः संक्लिश्यति किमेष भद्रकुलानि न दर्शयतीति एकत्र श्रेष्ठिकुले रेवत्या गृहीतो दारकः षण्मासीं रुदति आचार्यैश्चप्पुटिका कृता मा रोदीः, व्यन्तर्या मुक्तः तैस्तुष्टैः प्रतिलाभितो यादृच्छिकेन स विसृष्टः, एतानि तानि कुलानीति आचार्याः सुचिरं हिण्डयित्वा अन्तप्रान्तं गृहीत्वाऽऽगताः, समुद्दिष्टाः आवश्यकालोचनायामाचार्या भणन्ति—आलोचय स भणति—युष्माभिः समं हिण्डित इति ते भणन्ति—धात्रीपिण्डस्त्वया भुक्त इति, भणति—अतिसूक्ष्मदर्शिनोऽसीति रुषितः देवतयाऽर्धरात्रे वर्षा अन्धकारश्च विकुर्वितौ एष हीलयतीति, आचार्यैर्भणितः—आगच्छ. * कोल्लइरे + नव हा † कुणो य कुण्ठोऽयं

सुणंति, जे सुणिंति ते छुहासणहाइयाण दुक्खाण आभागी आया, जे न सुणति त स्तिप्पमेव अपदियदा अद्धाण सीस गंतुं उदयस्स सीयळस्स छायाणं च आभागी आया। जहा ते पुरिसा विसीयंति तहा पासत्थाई, जहा ते णिच्छिण्णा तहा सुसाहू। अयं गाथार्थः ॥ ११७४ ॥ साम्प्रत यदुक्तमिद प्रधानमिति पोपयन्ति तद्दर्शयति—

नीयावासविहार चेइयभत्तिं च अज्जियालाभ। विगईसु च पडिबंध निद्दोसं चोइया विंति॥ ११७५ ॥

व्याख्या—नित्यवासन विहारं, नित्यवासकल्पमित्यर्थः, चैत्येषु भक्तिर्भक्त्यभक्तिता च, यशाम्दात्सुकार्यादिपरिग्रह, आर्यिकाभ्यो लाभस्त, क्षीराद्या विगतयोऽभिधीयन्ते तासु विगतिषु च 'प्रतिबन्धम्' आसङ्ग निर्दोष चोदिताः अन्ये नोद्यतविहारिणा 'ब्रुवते' भणन्तीति गाथार्थः ॥ ११७५ ॥ तत्र नित्यावासविहारे सदोषं चोदिताः सन्तस्तदा कथं वा निर्दोषं ब्रुवत इत्याह—

जाहेवि य परितंता गामागरनगरपट्टणमडंता। तो केइ नीयवासी संगमथेरं ववइसंति ॥ ११७६ ॥

व्याख्या—यदाऽपि च 'परितान्ताः' सर्वथा श्रान्ता इत्यर्थः, किं कुर्वन्तः सन्तः?—ग्रामाकरनगरपत्तनान्यटन्तस्सन्तः, ग्रामादीनां लक्षण प्रसिद्धमेव, अतः 'केचन' नष्टनाशका नित्यवासिनः, न तु सर्व एव, किं?—सङ्गमस्थविरमाचार्यं व्यप दिशन्त्यालम्बनत्वेन इति गाथार्थः ॥ ११७६ ॥ कथं?—

१ शृण्वन्ति ये शृण्वन्ति ते क्षुधातृष्णादिकानां दुःखानामाभागिनो जाताः ये न शृण्वन्ति ते क्षिप्रमेवाप्रदिष्टा अध्वनः शीर्षं गत्वोदकस्य शीतलस्य छायायाश्चाभागिनो जाताः। यथा ते पुरुषा विषीदन्ति तथा पार्श्वस्थादयः यथा ते निस्तीर्णास्तथा सुसाधवः।

संगमथेरायरिओ सुट्ठु तवस्सी तहेव गीयत्थो । पेहित्ता गुणदोसे नीवावासे पवत्तो उ ॥ ११७७ ॥

व्याख्या—निगदसिद्धा, कः पुनः सङ्गमस्थविर इत्यत्र कथानकं—कोल्लइरणयरे संगमथेरा, दुब्भिक्खे तेण साहुणो विसज्जिया, ते य णयरं णव भागे काऊण जंघाबलपरिहीणा विहरंति, णयरदेवया किर तेसिं उवसंता, तेसिं सीसो दत्तो णाम आहिंडओ चिरेण कालेणोदंतवाहगो आगओ, सो तेसिं पडिस्सए ण पविसइ णियवासोत्ति काउं, भिक्खवेलाए उग्गाहियं हिंडंता संकिलिस्सइ—को†ऽय सड्ढकुलाणि ण दाएइत्ति, एगत्थ सेट्ठियाकुले रोवणियाए गहियओ दारओ, छम्मासा रोयंतगस्स, आयरिएहिं चप्पुडिया कया—मा रोव, वाणमंतरीए मुक्को, तेहिं तुट्ठेहिं पडिलाहिया जवाविच्छिएण, सो विसज्जिओ, एयाणि ताणि कुलाणित्ति, आयरिया सुइरं हिंडिऊण अंतं पंतं गहाय आगया, समुद्दिट्ठा, आव स्सयमालोयणाए आयरिया भणंति—आलोएहि, सो भणइ—तुब्भेहिं समं हिंडिओत्ति, ते भणंति—धाइपिंडो ते भुत्तोत्ति, भणइ—अइसुहुमाणित्ति पइट्ठो, देवयाए अड्डरत्ते वासं अंधयारं च विउव्विय एस हीलेइत्ति, आयरिएहिं भणिओ—अतीहि,

१ कोल्लइरनगरे संगमस्थविराः दुर्भिक्षे तः साधवो विसृष्टाः ते नगरं नव भागान् कृत्वा परिक्षीणजङ्घाबला विहरन्ति नगरदेवता किल तेषामुप शान्ता तेषां शिष्यो दत्तो नामाहिण्डकश्चिरेण कालेनोदन्तवाहक आगतः स तेषां प्रतिश्रये न प्राविशत् नित्यवासीतिकृत्वा, भिक्षावेलायामौपग्रहिकं हिण्ड मानयोः संक्लिश्यति †कोऽप्य श्राद्धकुलानि न दर्शयतीति एकत्र श्रेष्ठिकुले रोदित्या गृहीतो दारकः षण्मासीं रुदति आचार्यैश्चप्पुटिका कृत्वा मा रोदीः व्यन्तर्या मुक्तः तैस्तुष्टैः प्रतिलाभिता यावच्छितेन स विसृष्टः एतानि तानि कुलानीति आचार्याः सुचिरं हिण्डयित्वा अन्तप्रान्तं गृहीत्वाऽऽगताः समुद्दिष्टा, आवश्यकालोचनायामाचार्या भणन्ति—आलोचय स भणति—युष्माभिः समं हिण्डित इति ते भणन्ति—धात्रीपिण्डस्त्वया भुक्त इति, भणति—अतिसूक्ष्म दर्शिन इति प्रविष्टः, देवतयाऽर्धरात्रे वर्षा अन्धकारं विकुर्वित्वा एष हीलयतीति, आचार्यैर्भणिता—आयाहि. * कोल्लइरे + नव हा † कुलो प कुल्योऽर्थ

सो भणइ—अंगपारोत्ति, मायरियदि अंगुली पदाइया, सा पञ्चछिया, आरट्टो आओपइ, मायरियावि णव भागे परिछ-
इत्ति, एवमयं पुश्चालंवणो ण होइ सव्वेसिं मंदधम्माणमालंबणन्ति ॥ ११७७ ॥ माह च—

ओमे सीसपवास अप्पडिबंधं अजंगमत्तं च। न गणंति एगखित्ते गणंति वासं निययवासी ॥ ११७८ ॥

व्याख्या—'ओमे' दुर्भिक्षे 'शिष्यप्रवासं' शिष्यगमनं, तथा तस्यैव 'अप्रतिबन्धम्' अनभिष्वङ्गम् 'अजङ्गमत्व' वृद्धस्य च, यथाम्नायमेव क्षेत्रे विभागभजनं च, इदमालम्बनजालं 'न गणयन्ति' न प्रेक्षन्ते, नालोचयन्तीत्यर्थः, किन्तु एकक्षेत्र गणयन्ति वासं 'नित्यवासिनः' मन्दधिय इति गाथार्थः ॥ ११७८ ॥ नित्यावासविहारद्वारं गतं, चैत्यभक्तिद्वारमधुना—

चेइयकुलगणसंघे अन्नं वा किंचि काउ निस्साणं। अहवावि अज्जवइरं तो सेवंती अकरणिज्जं ॥ ११७९ ॥

व्याख्या—चैत्यकुलगणसङ्घान्, अन्यद्वा 'किञ्चित्' अपुष्टमप्यवष्टिभ्यादि 'कृत्वा निश्रां' कृत्वाऽऽलम्बनमित्यर्थः, कथं?—नास्ति कश्चिदिह चैत्यादिप्रतिजागरकः अतोऽस्माभिरसंयमोऽङ्गीकृतः, मा भूच्चैत्यादिव्यवच्छेद इति, अथवाऽप्या र्यवैरं कृत्वा निश्रां ततः सेवन्ते 'अकृत्यम्' असंयम मन्दधर्माण इति गाथार्थः ॥ ११७९ ॥

चेइयपूया किं वइरसामिणा मुणियपुव्वसारेण। न कया पुरियाइ? तओ मुक्खंग सावि साहूणं ॥ ११८० ॥

---

१ स भणति—कथकार इति आचार्येणोक्ते मर्दिता वा प्रक्षिप्ता [illegible]
[illegible]

व्याख्या—अक्षरार्थः सुगमः, भावार्थः कथानकादवसेयः, तच्चापः कथितमेव, तत्र वैरस्वामिनमालम्बनं कुर्वाणा इदं
नक्षन्त मन्दधियः, किमित्याह—
ओहावण परेसिं सतित्थउब्भावणं च वच्छल्लं । न गणंति गणेमाणा पुव्वुचियपुप्फमहिमं च ॥ ११८१ ॥
व्याख्या—'अपभ्राजनां' लाञ्छनां 'परेषां' शाक्यादीनां स्वतीर्थोद्भावनां च दिव्यपूजाकरणेन तथा 'वात्सल्यं' श्रावका-
णां, एतच्च गणयन्त्यालम्बनानि गणयन्तः सन्तः, तथा पूर्वावचितपुष्पमहिमानं च न गणयन्तीति—पूर्वावचितैः—प्राग्गृहीतैः
पुष्पैः—कुसुमैर्महिमा—यात्रा तामिति गाथार्थः ॥ ११८१ ॥ चैत्यभक्तिद्वारं गतम्, अधुनाऽऽर्यिकालाभद्वार, तत्रेयं गाथा—
अज्जियलाभे गिद्धा सएण लाभेण जे असंतुट्ठा । भिक्खायरियाभग्गा अन्नियपुत्तं ववइसंति ॥ ११८२ ॥
व्याख्या—आर्यिकाभ्यो लाभ आर्यिकालाभस्तस्मिन् 'गृद्धाः' आसक्ताः 'स्वकीयेन' आत्मीयेन लाभेन येऽसन्तुष्टा
मन्दधर्माणः भिक्षाचर्यया भग्ना भिक्षाचर्याभग्नाः, भिक्षाटनेन निर्विण्णा इत्यर्थः, ते हि सुसाधुना चोदिताः सन्तोऽमस्यो
ऽथ तपस्विनामिति 'अन्निकापुत्रम्' आचार्यं व्यपदिशन्त्यालम्बनत्वेनेति गाथार्थः ॥ ११८२ ॥ कथम् ?—
अन्नियपुत्तायरिओ भत्तं पाणं च पुप्फचूलाए । उवणीयं भुंजंतो तेणेव भवेण अंतगडो ॥ ११८३ ॥
व्याख्या—अक्षरार्थो निगदसिद्धः, भावार्थ कथानकादवसेयः, तच्च योगसङ्ग्रहेषु वक्ष्यते । ते च मन्दमतय इदमालम्बन
कुर्वन्तः सन्तः इदमपरं नेक्षन्ते, किम् ?, अत आह—
गयसीसगणं ओमे भिक्खायरियाअपच्चलं थेरं । न गणंति सहावि सवा अज्जियलाहं गवेसंता ॥ ११८४ ॥

सो भणइ–भंभयारोत्ति, आयरिएहिं अंगुली पदाइया, सा पञ्जलिया, आवट्टो आलोएइ, आयरियावि णव भागे परिक हेंति, एयभयं पुट्ठालंबणो ण होइ सव्वेसिं मंदधम्माणसालंबणन्ति ॥ ११७७ ॥ आह च—

ओमे सीसपवास अप्पडिबंधं अजंगमत्तं च। न गणंति एगखित्ते गणंति वास नियपवासी ॥ ११७८ ॥

व्याख्या—'ओमे' दुर्भिक्षे 'शिष्यप्रवासं' शिष्यगमनं, तथा तस्यैव 'अप्रतिबन्धम्' अनभिष्वङ्गम् 'अजङ्गमत्वं' वृद्धत्वं च, चशब्दात्तत्रैव क्षेमे विभागभजनं च, इत्यमाऽऽलम्बनजातं 'न गणयन्ति' न प्रेक्षन्ते, नालोचयन्तीत्यर्थः, किन्तु एकक्षेत्रे गणयन्ति वासं 'नित्यवासिनः' मन्दधिय इति गाथार्थः ॥ ११७८ ॥ नित्यावासविहारद्वारं गतं, चैत्यभक्तिद्वारमधुना—

चेइयकुलगणसंघे अन्नं वा किंचि काउ निस्सार्णं। अहवावि अज्जवइर तो सेवंती अकरणिज्जं ॥ ११७९ ॥

व्याख्या—चैत्यकुलगणसङ्घम्, अन्यद्वा 'किञ्चित्' अपुष्टमप्यवष्टभ्यापि 'कृत्वा निश्रां' कृत्वाऽऽलम्बनमित्यर्थः, कथं?—नास्ति कश्चिदिह चैत्यादिप्रतिजागरकः अतोऽस्माभिरसंयमोऽङ्गीकृतः, मा भूच्चैत्यादिव्यवच्छेद इति, अथवाऽप्यार्यवैरं कृत्वा निश्रां ततः सेवन्ते 'अकृत्यम्' असंयम मन्दधर्माण इति गाथार्थः ॥ ११७९ ॥

चोइयपूया किं वयरसामिणा मुणियपुव्वसारेण। न कया पुरियाइ? तओ मुक्खग साधि साहूणं ॥ ११८० ॥

---

१ स मन्दोऽ–भंभकार इति आचार्यैरङ्गुली प्रदर्शिता, सा प्रज्वलिता, आवृत्त आलोचयति, आचार्या अपि नव भागान् परिकल्पयन्ति, एतमर्थं पुष्टालम्बनो न भवति सर्वेषां मन्दधर्मानुसालम्बनमिति।

व्याख्या—अक्षरार्थः सुगमः, भावार्थः कथानकादवसेयः, तच्चायः कथितमेव, तत्र वैरस्वामिनमालम्बनं कुर्वाणा इदं नेक्षन्त मन्दधियः, किमित्याह—

ओहावण परेसिं सतित्थउब्भावणं च वच्छल्लं । न गणंति गणेमाणा पुव्वुवियपुप्फमहिमं च ॥ ११८१ ॥

व्याख्या—'अपभ्राजनां' लाञ्छनां 'परेषां' शाक्यादीनां स्वतीर्थोन्नावनां च दिव्यपूजाकरणेन तथा 'वात्सल्यं' श्रावकाणां, एतन्न गणयन्त्यालम्बनानि गणयन्तः सन्तः, तथा पूर्वावचितपुष्पमहिमानं च न गणयन्तीति—पूर्वावचितैः—प्राग्गृहीतैः पुष्पैः—कुसुमैर्महिमा—यात्रा तामिति गाथार्थः ॥ ११८१ ॥ चैत्यभक्तिद्वारं गतम्, अधुनाऽऽर्यिकालाभद्वारं, तत्रेयं गाथा—

अज्जियलाभे गिद्धा सएण लाभेण जे असंतुट्ठा । भिक्खायरियाभग्गा अन्नियपुत्तं ववइसंति ॥ ११८२ ॥

व्याख्या—आर्यिकाभ्यो लाभ आर्यिकालाभस्तस्मिन् 'गृद्धाः' आसक्ताः 'स्वकीयेन' आत्मीयेन लाभेन येऽसन्तुष्टा मन्दधर्माणः भिक्षाचर्यया भग्ना भिक्षाचर्याभग्नाः, भिक्षाटनेन निर्विण्णा इत्यर्थः, ते हि सुसाधुना चोदिताः सन्तोऽभस्योऽयं तपस्विनामिति 'अन्निकापुत्रम्' आचार्यं व्यपदिश स्यालम्बनत्वेनेति गाथार्थः ॥ ११८२ ॥ कथम् ?—

अन्नियपुत्तायरिओ भत्तं पाणं च पुप्फचूलाए । उवणीयं भुंजंतो तेणेव भवेण अंतगडो ॥ ११८३ ॥

व्याख्या—अक्षरार्थो निगदसिद्धः, भावार्थः कथानकादवसेयः, तच्च योगसङ्ग्रहेषु वक्ष्यते। ते च मन्दमतय इदमालम्बनं पुर्यन्तः सन्तः इदमपरं नेक्षन्ते, किम् ?, अत आह—

गयसीसगणं ओमे भिक्खायरियाअपच्चलं थेरं । न गणंति सहावि सढा अज्जियलाहं गवेसंता ॥ ११८४ ॥

व्याख्या—गतः शिष्यगणोऽस्येति समासस्तम् 'ओम' दुर्भिक्षे भिक्षाचर्यायाम् अपचलः—असमर्थः भिक्षाचर्याऽपच लत्वं 'स्थविरं' वृद्धम् एवङ्गुणयुक्तं 'न गणयन्ति' नालोचयन्ति 'सहाचि' समर्थाः, अपिशब्दात्सहायादिगुणयुक्ता अपि, शठा—मायाविन आर्यिकालाभं 'गवसंति'त्ति अन्विषन्त इति गाथार्थः ॥ ११८४ ॥ गतमार्यिकालाभद्वार, विगति द्वारमधुना, तत्रेयं गाथा—

भत्तं वा पाणं वा भुत्तूण लावलवियमविसुद्ध । तो अयसपडिच्छगा उदायणरिसिं ववइसंति ॥ ११८५ ॥

व्याख्या—'भक्त वा' ओदनादि 'पान वा' द्राक्षापानादि 'भुक्त्वा' उपभुज्य 'लावलविय'न्ति लौल्योपेतम् 'अविशुद्ध' विगतिसम्पर्कदोषात्, तथा च—निष्कारणे प्रतिषिद्ध एव विगतिपरिभोगः, उक्तं च—"विगई विगईभीओ विगइगयं जो उ भुंजए साहू । विगई विगइसहावा विगई विगइं बला णेइ ॥ १ ॥" त्ति, ततः केनचित्साधुना चोदिताः सन्तः 'अयशप्रति च्छकाः' पापप्रच्छादिताः 'उदायणरिसिं' उदायनमहर्षिं व्यपदिशन्त्यालम्बनत्वेनेति गाथार्थः ॥ ११८५ ॥ अत्र कथानकं—वीतभए णयरे उदायणो राया साम पवइओ, तस्स भिक्खाहारस्स वाही आओ, सो विज्जेहिं भणिओ—दधिणा भुंजह, सो किर भट्टारओ वइयाएसु अच्छिओ, अण्णया वीयभयं गओ, तत्थ तस्स भगिणिज्जो केसी राया, तेणं चेव रज्जे ठाविओ,

1 विगतिविकृतिभीतो विकृतिगतं यस्तु भुङ्क्ते साधुः । विकृतिर्विकृतिस्वभावा विकृतिर्विगतिं बलान्नयति ॥ 1 ॥ वीतभये नगरे उदायनो राजा नाम प्रव्रजितः, तस्य भिक्षाहारस्य व्याधिर्जातः स वैद्यैर्भणितः—दध्ना भुङ्क्ष्व स किल भट्टारको व्रजिकासु स्थितः, अन्यदा वीतभयं गतः तत्र तस्य भागिनेयः केशी राजा, तेनैव राज्ये स्थापितः

कसीकुमारोऽमच्चेहिं भणिओ—एस परीसहपराजिओ रज्जं मग्गइ, सो भणइ—देमि, ते भणंति—ण एस रायधम्मोत्ति कुगा-देइ, चिरेण पडिस्सुयं, किं कज्जउ ?, विसं तस्स दिज्जउ, एगाए पसुपालीए घरे पयुत्तं—दहिणा सह देहिसि, सा पदिण्णा, देयपाए अवहियं, भणिओ य—महरिसि ! तुज्झ विसं दिण्णं, परिहराहि दहिं, सो परिहरिओ, रोगो वड्ढिउमारद्धो, पुणो पगहिओ, पुणो पउत्त विसं, पुणो देवयाए अवहरियं, तइयं वारं देवयाए बुच्चइ—पुणोवि दिण्णं, तंपि अवहियं, सा तस्स पच्छओ पहिंडिया, अण्णया पमत्ताए देवयाए दिण्णं, कालगओ, तस्स य सेज्जायरो कुंभगारो, तंमि कालगए देवयाए पंसुवरिसं पाडियं, सो अवहिओ अणवराहित्तिकाउ सिणवल्लीए कुंभकारक्खेवो णाम पट्टण तस्स णामेण जायं अत्थ सो अवहरिउं ठविओ, वीतभयं च सव्वं पंसुणा पेल्लियं, अज्जवि पुसुओ अच्छंति, एस कारणिगोत्तिकट्टु न होइ सव्वेसिमालं-वणंति ॥ आह च—

सीयलुयलाऽणुचिय वयस्स विगईगएण जावितं। इहावि भणति सदा किमासि उदायणो न मुणी? ॥११८९॥

---

१ केशिकुमारोऽमात्यैर्भणितः—एष परीषहपराजितः राज्यं मार्गयति, स भणति—ददामि ते भणन्ति—नैष राजधर्म इति व्युद्ग्राहयति चिरेण प्रतिश्रुतं किं क्रियतां ?, विषं तस्य दद्मः, एकस्याः पशुपाल्या गृहे प्रयुक्तं दध्ना सह देहीति, सा प्रदत्तवती देवतयाऽपहृतं, भणितश्च—महर्षे ! तुभ्यं विषं दत्तं परिहर दधि स परिहृतवान् रोगो वर्धितुमारब्धः, पुनः प्रगृहीतं पुनः प्रयुक्तं विषं पुनर्देवतयाऽपहृतं तृतीयवारं देवतयोच्यते, पुनरपि दत्तं तदपि अपहृतं, सा तस्य पृष्ठतः प्रहिण्डिता, अन्यदा प्रमत्तायां देवतायां दत्तं कालगतः तस्य च शय्यातरः कुम्भकारः तस्मिन् कालगते देवतया पांशुवर्षा पतिता, सोऽपहृतोऽनपराधी सिनपल्यां कुम्भकारप्रक्षेपो नाम पत्तनं तस्य नाम्ना जातं तत्र सोऽपहृत्य स्थापितः वीतभयं च सर्वं पांशुना प्रेरितं, अद्यापि पांशवस्तिष्ठन्ति, एष कारणिक इतिकृत्वा न भवति सर्वेषामालम्बनमिति * सो पडिहिण्णा + वहिंउ

व्याख्या—गतः शिष्यगणोऽस्येति समासस्तम् 'ओम सुभिक्ष भिक्षाचर्यायाम् अपराक्रम–असमर्थः भिक्षाचर्यायाऽपग्लस्तं 'स्थविरं' वृद्धम् एवगुणयुक्तं 'न गणयन्ति' नालोचयन्ति 'सहायि' समर्थाः, अपिशब्दात्सहायादिगुणयुक्ता अपि, शठा–मायाविन आर्यिकालाभं गवसति'त्ति अन्विष्यन्त इति गाथार्थः ॥ ११८४ ॥ गतमार्यिकालाभद्वार, विगति द्वारमधुना, तत्रेय गाथा—

भत्तं वा पाणं वा भुत्तूण लावलवियमविसुद्ध । सो अयअपडिक्कंतो उदायणरिसिं ववइसति ॥ ११८५ ॥

व्याख्या—'भक्त वा' ओदनादि 'पानं वा' द्राक्षापानादि 'भुक्त्वा' उपभुज्य 'लावलविय'न्ति लौल्योपेतम् 'अविशुद्धं' विगतिसम्पर्कदोषात्, तथा च–निष्कारणे प्रतिषिद्ध एव विगतिपरिभोगः, उक्तं च—"विगईविगईभीओ विगइगयं जो उ भुंजए साहू । विगई विगइसहावा विगई विगई बला णेइ ॥ १ ॥" त्ति, ततः केनचित्साधुना चोदितः सन्तः 'अयथमति च्छन्नाः' पापप्रच्छादिताः 'उदायणरिसिं' उदायनऋषिं व्यपदिशन्त्यालम्बनत्वेनेति गाथार्थः ॥ ११८५ ॥ अथ कथानकं—वीतभए णयरे उदायणो राया जाय पव्वइओ, तस्स भिक्खाहारस्स वाही जाओ, सो विज्जेहिं भणिओ–दधिणा भुंजह, सो किर महारओ वइयाएसु अच्छिओ, अण्णया वीयभयं गओ, तत्थ तस्स भगिणिज्जो केसी राया, तेणं चेय रज्जे ठाविओ,

१ विगतिविगतिभीतो विगतिगतं यस्तु भुङ्क्ते साधुः । विकृतिर्विकृतिस्वभावा विकृतिर्विगतिं बलान्नयति ॥ २ वीतभये नगरे उदायनो राजा प्रव्रजितः, तस्य भिक्षाहारस्य व्याधिर्जातः । स वैद्यैर्भणितः–दध्ना भुङ्क्ष्व, स किल महारको व्रजिकासु स्थितः, अन्यदा वीतभयं गतः, तत्र तस्य भागिनेयः केशी राजा, तेनैव राज्ये स्थापितः

कंसीकुमारोऽमघाहिं भणिओ—एस परीसहपराजिओ रज्जं मग्गइ, सो भणइ—दमि, से भणति—ण एस रायधम्मोत्ति कुग्गा-हेह, चिरेण पडिस्सुयं, किं कज्जउ !, विसं तस्स दिज्जउ, एगाए पसुपालीए घरे पयुत्त—दधिणा सह देहित्ति, सा पदिण्णा, देवयाए अवहियं, भणिओ य—महरिसि ! तुज्झ विसं दिण्णं, परिहराहि दहिं, सो परिहरिओ, रोगो वाधिउमारद्धो, पुणो पगहिओ, पुणो पउत्त विसं, पुणो देवयाए अवहरियं, तइयं वारं देवयाए वुच्चइ—पुणोवि दिण्णं, तपि अवहियं, सा तस्स पच्छओ पहिंडिया, अण्णया पमत्ताए देवयाए दिण्णं, कालगओ, तस्स य सेज्जातरो कुंभगारो, तमि कालगए देवयाए पंसुवरिसं पाडिय, सो अवहिओ अणवराहित्तिकाउ सिणवल्लीए कुंभकारुक्खेवो णाम पट्टण तस्स णामेण आयं जत्थ सो अवहरिउं ठविओ, वीतभय च सव्वं पंसुणा पडियं, अज्जवि पुसुओ अच्छति, एस कारणिगोत्तिकडु न होइ सव्वेसिमाइ-वर्णति ॥ आह य—

सीयललुक्खाऽणुचिय घएसु विगईगएण जावितं । इड्ढावि भणति सदा किमासि सदायणो न मुणी? ॥११८९॥

---

१ कपिकुमारोऽमात्यैर्भणितः—एष परीषहपराजितः राज्यं मार्गयति स भणति—ददामि ते भण्यन्ते—नैष राजधर्म इति व्युद्ग्राहयति चिरेण प्रतिश्रुत किं क्रियतां ?, विषं तस्य ददातु एकस्याः पशुपाल्या गृहे प्रयुक्त दध्ना सह ददातीति, सा प्रदत्ता देवतयाऽपहृतं भणितश्च—महर्षे ! तुभ्यं विषं दत्त परिहर दधि स परिहृतवान् रोगो वर्धितुमारब्धः, पुनः प्रगृहीतं पुनः प्रयुक्त विषं पुनर्देवतयाऽपहृत तृतीयवारं देवतयोच्यते पुनरपि दत्त तदपि अपहृत सा तस्य पृष्ठत प्रहिण्डिता अन्यदा प्रमत्तायां देवतायां दत्त कालगतः तस्य च शय्यातरः कुम्भकारः तस्मिन् कालगते देवतया पांशुवर्षा पतिता सोऽपहृतोऽनपराधी-तिकृत्वा सेनापल्लयां कुम्भकारोत्क्षेपो नाम पत्तन तस्य नाम्ना कृत यत्र सोऽपहृत्य स्थापितः वीतभयं च सर्वं पांशुना भेरित, अद्यापि पांशुवस्थितमस्ति, एष कार-णिक इतिकृत्वा न भवति सर्वेषामाकम्पनमिति * सो परिहरिओ + वहिर

व्याख्या—गतः शिष्यगणोऽस्येति समासस्तम् 'ओमे' दुर्भिक्षे भिक्षाचर्यायाम् अपच्चलः—असमर्थः भिक्षाचर्याऽपाटवस्तं 'स्थविरं' वृषभम् पञ्चगुणयुक्तं 'न गणयन्ति' नालोचयन्ति 'सहामि' समर्थाः, अपिशब्दात्सहायादिगुणयुक्ता अपि, शठा—मायाविन आर्यिकालाभं 'गवेसंति'त्ति अन्विषन्त इति गाथार्थः ॥ ११८४ ॥ गतमार्यिकालाभद्वारं, विगतिद्वारमधुना, तत्रेयं गाथा—

भत्तं वा पाणं वा भुत्तूण लावलवियमविसुद्धं । तो अवण्णपडिच्छसा उदायणरिसिं ववइसंति ॥ ११८५ ॥

व्याख्या—'भक्तं वा' ओदनादि 'पानं वा' द्राक्षापानादि 'भुक्त्वा' उपभुज्य 'लावलविय'त्ति लौल्योपेतम् 'अविशुद्ध' विगतिसम्पर्कदोषात्, तथा च—निष्कारणे प्रतिषिद्ध एव विगतिपरिभोगः, उक्तं च—"विगईविगईभीओ विगइगयं जो उ भुंजए साहू । विगई विगइसहावा विगई विगई बला णेइ ॥ १ ॥" त्ति, ततः केनचित्साधुना चोदिताः सन्तः 'अवर्णप्रतिच्छकाः' पापप्रच्छादिताः 'उदायणरिसिं' उदायनमहर्षिं व्यपदिशन्त्यालम्बनत्वेनेति गाथार्थः ॥ ११८५ ॥ अत्र कथानकं—वीतभए णयरे उदायणो राया आय पव्वइओ, तस्स भिक्खाहारस्स वाही जाओ, सो विज्जेहिं भणिओ—दधिणा भुंजह, सो किर भट्टारओ वइयाएसु अच्छिओ, अण्णया वीयभयं गओ, तत्थ तस्स भागिणिज्जो केसी राया, तेणं चेव रज्जे ठाविओ,

1 विगतिविकृतिभीतो विकृतिगतं यस्तु भुंक्ते साधुः । विकृतिर्विकृतिस्वभावा विकृतिर्विगतिं बलान्नयति ॥ 1 ॥ वीतभये नगरे उदायनो राजा प्रव्रजितः तस्य भिक्षाहारस्य व्याधिर्जातः स वैद्यैर्भणितः—दध्ना भुङ्क्ष्व स किल भट्टारको व्रजिकासु स्थितः, अन्यदा वीतभयं गतः, तत्र तस्य भागिनेयः केशी राजा, तेनैव राज्ये स्थापितः.

वितुकामस्य, तथा च–भयतितुकामो यत् पश्यति लोक नित्यवासादि तत् तदालम्बन करोतीति गाथार्थः ॥११८८॥ किं च–द्विधा भवन्ति प्राणिनः–मन्दश्रद्धास्तीव्रश्रद्धाश्च, तत्रान्यन्मन्दश्रद्धानामालम्बनम् अन्यच्च तीव्रश्रद्धानामिति, आह च–

जे जत्थ जया जइया बहुस्सुया चरणकरणपब्भट्ठा । ज ते समायरंती आलंबण मंदसड्ढाणं ॥ ११८९ ॥

व्याख्या—'य केचन साधवः 'यत्र' ग्रामनगरादौ 'यदा' यस्मिन् काले सुषमदुष्षमादौ 'जइय'त्ति यदा च दुर्भिक्षादौ बहुश्रुताश्चरणकरणप्रभ्रष्टाः सन्तो यत्ते समाचरन्ति पार्श्वस्थादिरूप तदालम्बन मन्दश्रद्धानां, भवतीति वाक्यशेषः, तथा हि–आचार्यो मथुराया मङ्गुः सुभिक्षेऽप्याहारादिप्रतिबन्धापरित्यागात् पार्श्वस्थतामभजत्, तदेवमपि नूनं जिनैर्धर्मो दृष्ट एवेति गाथाभिप्रायः ॥ ११८९ ॥

जे जत्थ जया जइया बहुस्सुया चरणकरणसपन्ना । ज ते समायरंती आलंबण तिव्वसड्ढाण ॥ ११९० ॥

व्याख्या—'ये' केचन 'यत्र' ग्रामनगरादौ 'यदा' सुषमदुष्षमादौ 'जइय'त्ति यदा च दुर्भिक्षादौ बहुश्रुताश्चरणकरण सम्पन्नाः, यत्ते समाचरन्ति भिक्षुप्रतिमादि तदालम्बन तीव्रश्रद्धानां भवतीति गाथार्थः ॥ ११९० ॥ अवसितमानुषङ्गिक, तस्मात् स्थितमिद–पञ्चाना कृतिकर्म न कर्तव्य, तथा च निगमयन्नाह–

दसणनाणचरित्ते तवविणए निच्चकालपासत्था । एए अवंदणिज्जा जे जसघाई पवयणस्स ॥ ११९१ ॥

व्याख्या—'दंसणनाणचरित्ते'त्ति प्राकृतशैल्या छान्दसत्वाच्च दर्शनज्ञानचारित्राणा तथा तपोविनययोः 'निच्चकालपासत्थ'त्ति सर्वकाल पार्श्वे तिष्ठन्तीति सर्वकालपार्श्वस्थाः, नित्यकालग्रहणमित्वरप्रमादव्यवच्छेदार्थं, तथा च–इत्वरप्रमादाश्रिश्च

व्याख्या—शीतल च तत् रूक्षं च शीतलरूक्षम्, भक्तमिति गम्यते, तस्यानुचितः—अननुरूपः, नरेन्द्रप्रव्रजितत्वाद्भोगाभिभूतस्याम्र शीतलरूक्षानुचितस्तं, 'व्रजेषु' गोकुलेषु 'विगतिगतेन' विगतिजातेन यापयन्तं सन्तं 'हष्टाचि'त्ति समर्था अपि भणन्ति शठाः—किमासीदुदायनो न मुनिः ?, मुनिरेव विगतिपरिभोगे सत्यपि, तस्मान्निर्दोष एवायमिति ॥ ११८६ ॥ एवं नित्यवासादिषु मन्दधर्माः सङ्गमस्थविरादीन्यालम्बनान्याश्रित्य सीदन्ति, अन्ये पुनः सूत्रादीन्येवाधिकृत्य, तथा चाह—

सुत्तत्थबालवुड्ढे य असहुदव्वाइआवईओ या। निस्साणपय काउं संथरमाणावि सीयति ॥ ११८७ ॥

व्याख्या—सूत्र च अर्थश्च बालश्च वृद्धश्च सूत्रार्थबालवृद्धास्तान्, तथाऽसहश्च द्रव्यापापदश्च असहद्रव्यापापदस्तांश्च, निश्राणाम्—आलम्बनानां पद कृत्वा 'संस्तरन्तोऽपि' संयमानुपरोधेन वर्तमाना अपि सन्तः सीदन्ति, एतदुक्तं भवति—सूत्रं निश्रापदं कृत्वा यथाऽहं पठामि तावत्किं ममान्येन ?, एवमर्थं निश्रापदं कृत्वा शृणोमि तावत्, एवं बालस्य वृद्धस्य असहम्—असमर्थस्तमित्यर्थः, एवं द्रव्यापदं—दुर्लभमिदं द्रव्यं, तथा क्षेत्रापदं—क्षुल्लकमिदं क्षेत्रं, तथा कालापद—दुर्भिक्षं वर्तते, तथा भावापदं—ग्लानोऽहमित्यादि निश्रापदं कृत्वा संस्तरन्तोऽपि सीदन्त्यल्पसत्त्वा इति गाथार्थः ॥११८७॥ एवम्—

आलंबणाण लोगो भरिओ जीवस्स अजउकामस्स। जं जं पिच्छइ लोए तं तं आलंबणं कुणइ ॥ ११८८ ॥

व्याख्या—'आलम्बनानां' प्राग्निरूपितस्वार्थानां 'लोकः' मनुष्यलोकः 'भृतः' पूर्णो जीवस्य 'अयतकामस्स'त्ति अय

सितुकामस्य, तथा च–अयसितुकामो यद् यत्पश्यति लोक नित्यवासादि तत् तदालम्बन करोतीति गाथार्थः ॥११८८॥ किं च–द्विधा भवन्ति प्राणिनः–मन्दश्रद्धास्तीव्रश्रद्धाश्च, तत्रान्यन्मन्दश्रद्धानामालम्बनम् अन्यच्च तीव्रश्रद्धानामिति, आह च–

जे जत्थ जया जइया बहुस्सुया चरणकरणपब्भट्ठा । ज ते समायरती आलंबण मन्दसड्ढाण ॥ ११८९ ॥

व्याख्या—'य' केचन साधवः 'यत्र' ग्रामनगरादौ 'यदा' यस्मिन् काले सुषमदुष्षमादौ 'जइय'त्ति यदा च दुर्भिक्षादौ बहुश्रुताश्चरणकरणप्रभ्रष्टाः सन्तो यत्ते समाचरन्ति पार्श्वस्थादिरूपं तदालम्बनं मन्दश्रद्धानां, भवतीति वाक्यशेषः, तथा-हि–आचार्यो मथुराया मङ्गुः सुभिक्षेऽप्याहारादिप्रतिबन्धापरित्यागात् पार्श्वस्थतामभजत्, तदेवमपि नून जिनैर्धर्मो दृष्ट एवेति गाथाभिप्रायः ॥ ११८९ ॥

जे जत्थ जया जइया बहुस्सुया चरणकरणसपन्ना । ज ते समायरती आलंबण तिव्वसड्ढाण ॥ ११९० ॥

व्याख्या—'ये' केचन 'यत्र' ग्रामनगरादौ 'यदा' सुषमदुष्षमादौ 'जइय'त्ति यदा च दुर्भिक्षादौ बहुश्रुताश्चरणकरण सम्पन्नाः, यत्ते समाचरन्ति भिक्षुप्रतिमादि तदालम्बन तीव्रश्रद्धाना भवतीति गाथार्थः ॥ ११९० ॥ प्रवसितमानुषङ्गिकं, तस्मात् स्थितमिदं–पद्मानां कृतिकर्म न कर्तव्य, तथा च निगमयन्नाह—

दसणनाणचरित्ते तवविणए निच्चकालपासत्था । एए अवंदणिज्जा जे जसघाई पवयणस्स ॥ ११९१ ॥

व्याख्या—'दंसणनाणचरित्ते'त्ति प्राकृतशैल्या छान्दसत्वाच्च दर्शनज्ञानचारित्राणां तथा तपोविनययोः 'निच्चकालपासत्थ' त्ति सर्वकाल पार्श्वे तिष्ठन्तीति सर्वकालपार्श्वस्थाः, नित्यकालग्रहणमित्वरप्रमादव्यवच्छेदार्थं, तथा च–इत्वरप्रमादाभिभ

व्याख्या—शीतलं च तत् रूक्षं च शीतलरूक्षम्, भक्तमिति गम्यते, तस्यानुचितः—अननुरूपः, नरेन्द्रप्रव्रजितत्वाद्भोगाभिभूतस्याच शीतलरूक्षानुचितस्त, 'व्रजेषु' गोकुलेषु 'विगतिगतेन' विगतिजातेन यापयन्तं सन्त 'हन्तायि'त्ति समर्था अपि भणन्ति शठाः—किमासीदुदायनो न मुनिः !, मुनिरेव विगतिपरिभोगे सत्यपि, तस्मान्निर्दोष एवायमिति ॥ ११८६ ॥ एवं नित्यवासादिषु मन्दधर्माः सङ्गमस्थविरादीन्यालम्बनान्याश्रित्य सीदन्ति, अन्ये पुनः सूत्रादीन्येवाधिकृत्य, तथा चाह—

सुत्तत्थबालवुड्ढे य असहुदव्वाइआवईओ वा । निस्साणपय काउं संथरमाणावि सीयंति ॥ ११८७ ॥

व्याख्या—सूत्रं च अर्थश्च बालश्च वृद्धश्च सूत्रार्थबालवृद्धास्तान्, तथाऽसहश्च द्रव्याद्यापदश्च असहद्रव्याद्यापदस्तांश्च, निश्राणाम्—आलम्बनानां पदं कृत्वा 'संस्तरन्तोऽपि' संयमानुपरोधेन वर्तमाना अपि सन्तः सीदन्ति, एतदुक्तं भवति—सूत्रं निश्रापदं कृत्वा यथाऽहं पठामि तावत्किं ममान्येन !, एवमर्थं निश्रापदं कृत्वा शृणोमि तावत्, एवं बालस्य वृद्धस्य असहम्—असमर्थत्वमित्यर्थः, एवं द्रव्यापदं—दुर्लभमिदं द्रव्यं, तथा क्षेत्रापदं—क्षुल्लकमिदं क्षेत्रं, तथा कालापदं—दुर्भिक्षं वर्तते, तथा भावापदं—ग्लानोऽहमित्यादि निश्रापदं कृत्वा संस्तरन्तोऽपि सीदन्त्यल्पसत्त्वा इति गाथार्थः ॥११८७॥ एवम्—

आलंबणाण लोगो भरिओ जीवस्स अजउकामस्स । जं ज पिच्छइ लोए तं तं आलंबणं कुणइ ॥ ११८८ ॥

व्याख्या—'आलम्बनानां' प्राणिरूपितवस्त्वर्थानां 'लोकः' मनुष्यलोकः 'भृतः' पूर्णो जीवस्य 'अजउकामस्स'त्ति अय

नुमत्या च निर्जरा, संविग्नाः पुनर्द्विधा—द्रव्यतो भावतश्च, द्रव्यसंविग्ना मृगाः पैत्रेऽपि चकति सदोत्रस्तचेतसः, भावसं विग्नास्तु साधवस्तैरिहाधिकार इति गाथार्थः ॥ ११९४ ॥ गत समसर्ग नित्यवासद्वारमिति व्याख्याता समपर्ध पक्षानां कृतिकर्म इत्यादिद्वारगाथा, निगमयतोक्मोपवो दर्शनाद्युपयुक्ता एव वन्दनीया इति, अधुना तानेवाऽऽचार्यादिभेद तोऽभिधित्सुराह—

आयरिय उवज्झाए पव्वत्ति थेरे तहेव रायणिए । एएसिं किइकम्म कायव्वं निज्जरट्ठाए ॥ ११९५ ॥

व्याख्या—आचार्य उपाध्यायः प्रवर्तकः स्थविरस्तथैव रत्नाधिकः, एतेषां कृतिकर्म कर्तव्यं निर्जरार्थं, तत्र चाऽऽचार्यः सूत्रार्थोभयवेत्ता लक्षणादियुक्तश्च, उक्तं च—'सुत्तत्थविऊ लक्खणजुत्तो गच्छस्स मेढिभूओ य । गणतत्तिविप्पमुक्को अत्थं भासेइ आयरिओ ॥ १ ॥' न तु सूत्रं, यत उक्तम्—'एक्कग्गया य झाणे वुड्ढी तित्थयरअणुकित्ती गरुआ । आणाथिज्जमिइ गुरू कयरिणमुक्खा न वाएइ ॥ १ ॥' अस्य हि सर्वैरेवोपाध्यायादिभिः कृतिकर्म कार्यं पर्यायहीनस्यापि, उपाध्यायः प्राग्निरूपितशब्दार्थः, स चेत्थम्भूतः—'सम्मत्तणाणसंजमजुत्तो सुत्तत्थतदुभयविहिन्नू । आयरियठाणजुग्गो सुत्तं वाएइ उवज्झाओ ॥ १ ॥' किं निमित्तं ?—'सुत्तत्थेसु थिरत्तं रिणमुक्खो आयतीयऽपडिबंधो । पाडिच्छामोहजओ

---

१ सूत्रार्थविद् लक्षणयुक्तो गच्छस्य मेढीभूतश्च । गणतप्तिविप्रमुक्तोऽर्थं वाचयत्याचार्यः ॥ १ ॥ एकाग्रता च ध्याने वृद्धिस्तीर्थकरानुकीर्तिर्गुर्वी । आज्ञास्थै र्यमिति गुरवः कृतऋणमोक्षा न वाचयन्ति ॥ १ ॥ सम्यक्त्वज्ञानसंयमयुक्तः सूत्रार्थतदुभयविधिज्ञः । आचार्यस्थानयोग्यः सूत्रं वाचयति उपाध्यायः ॥ १ ॥ २ सूत्रार्थयोः स्थिरत्वं ऋणमोक्ष आयत्यां चाप्रतिबन्धः । प्रातीच्छकमोहजयः (प्रतीच्छकमोहजयः) * पत्रे विपक्रति

यतो ज्ञानाद्यपगमेऽपि व्यवहारतस्तु साधव एवेति, एते प्रस्तुता अवन्दनीयाः, ते किंभूताः ?—यशोघातिनः यशोऽभि
नाशकाः, कस्य ?—प्रवचनस्य, कथं यशोघातिनः ?, श्रमणगुणोपात्तं यद् यशस्तच्चगुणवितथासेवनतो घातयन्तीति गाथार्थः
॥ ११९१ ॥ पार्श्वस्थादिवन्दने चापायाभिगमयन्नाह—

किइकम्मं च पसंसा सुहसीलजणम्मि कम्मबंधाय । जे जे पमायठाणा ते ते उववूहिया हुंति ॥ ११९२॥

व्याख्या—'कृतिकर्म' वन्दनं 'प्रशंसा च' बहुश्रुतो विनीतो वाऽयमित्यादिलक्षणा 'सुखशीलजने' पार्श्वस्थजने कर्म बन्धाय, कथं ?—यतस्ते पूज्या एव वयमिति निरपेक्षतरा भवन्ति, एवं यानि यानि प्रमादस्थानानि येषु विषीदन्ति पार्श्व स्थादयस्तानि तानि 'उपबृंहितानि भवन्ति' समर्थितानि भवन्ति—अनुमतानि भवन्ति, तत्प्रत्ययश्च बन्ध इति गाथार्थः ॥ ११९२ ॥ यस्मादेतेऽपायास्तस्मात् पार्श्वस्थादयो न वन्दनीयाः, साधव एव वन्दनीया इति निगमयन्नाह—

दंसणनाणचरित्ते तवविणए निच्चकालमुज्जुत्ता । एए उ वंदणिज्जा जे जसकारी पवयणस्स ॥ ११९३ ॥

व्याख्या—दर्शनज्ञानचारित्रेषु तथा तपोविनययोः 'नित्यकालं' सर्वकालम् 'उद्युक्ता' उद्यता एत एव वन्दनीयाः, ये विशुद्धमार्गप्रभावनया यशःकारिणः प्रवचनस्येति गाथार्थः ॥ ११९३ ॥ अधुना सुसाधुवन्दने गुणमुपदर्शयन्नाह—

किइकम्मं च पसंसा संविग्गजणम्मि निज्जरट्ठाए । जे जे विरईठाणा ते ते उववूहिया हुंति ॥ ११९४ ॥

व्याख्या—'कृतिकर्म' वन्दनं 'प्रशंसा च' बहुश्रुतो विनीतः पुण्यभागित्यादिलक्षणा संविग्नजने 'निर्जरार्थाय' कर्मक्षयाय कथं ?—यानि (यानि) विरतिस्थानानि येषु वर्तन्ते संविग्नास्तानि तानि 'उपबृंहितानि भवन्ति' अनुमतानि भवन्ति, तद्

व्याख्या—मातरं पितरं चाऽपि ज्येष्ठकं चाऽपि भ्रातरम्, अपिशब्दान्मातामहपितामहादिपरिग्रहः, 'कृतिकर्म' अभ्युत्थितवन्दनमित्यर्थः, न कारयेत् सर्वान् रत्नाधिकांस्तथा, पर्यायज्येष्ठानित्यर्थः, किमिति ?, मात्रादीन् वन्दनं कारयतः लोकगर्होपजायते, तेषां च कदाचिद्विपरिणामो भवति, आलोचनप्रत्याख्यानसूत्रार्थेषु तु कारयेत्, सागारिकाध्यक्षे तु वसनया कारयेद्, एष प्रव्रज्याप्रतिपन्नानां विधिः, गृहस्थांस्तु कारयेदिति गाथार्थः ॥ ११९६ ॥ साम्प्रतं कृतिकर्मकरणोचित प्रतिपादयन्नाह—

पंचमहव्वयजुत्तो अणलस माणपरिवज्जियमईओ । संविग्गनिज्जरट्ठी किइकम्मकरो हवइ साहू ॥ ११९७ ॥

व्याख्या—पञ्च महाव्रतानि-प्राणातिपातादिनिवृत्तिलक्षणानि तैर्युक्तः 'अणलस'त्ति आलस्यरहितः 'मानपरिवर्जित मतिः' जात्यादिमानपराङ्मुखमतिः 'संविग्नः' प्राग्व्याख्यात एव 'निर्जरार्थी' कर्मक्षयार्थी, एवम्भूतः कृतिकर्मकारको भवति साधुः, एवम्भूतेन साधुना कृतिकर्म कर्तव्यमिति गाथार्थः ॥ ११९७ ॥ गतं केनेति द्वारं, साम्प्रतं 'कदे' त्यायात, कदा कृतिकर्म कर्तव्यं कदा वा न कर्तव्यं ?, तत्र—

वक्खित्तपराहुत्ते अ पमत्ते मा कया ह वंदिज्जा । आहारं च करिंतो नीहारं वा जइ करेइ ॥ ११९८ ॥

व्याख्या—व्याक्षिप्तं धर्मकथादिना 'पराहुत्त च' पराङ्मुखं, चशब्दात्सुप्त(स्थि)तादिपरिग्रहः, प्रमत्तं क्रोधादिप्रमादेन मा कदाचिद्वन्देत, आहारं वा कुर्वन्तं नीहारं वा यदि करोति, इह च-धर्मान्तरायानवधारणप्रकोपाहारान्तरायपुरीषा निर्गमनादयो दोषाः प्रपञ्चेन वक्तव्या इति गाथार्थः ॥ ११९८ ॥ कदा तर्हि वन्देतेत्यत आह—

सुत्तं वायरयपन्नाओ ॥ १ ॥' तस्यापि तैर्विनेयैः पर्यायहीनस्यापि कृतिकर्म कार्यं, यथोचित प्रशस्तयोगेषु साधून् प्रवर्तयतीति प्रवर्तकः, उक्तं च—'तवसंजमजोगेसुं जो जोगो तत्थ तं पयत्तेइ । असहुं च नियत्तेई गणतत्तिल्लो पवत्ती उ ॥ १ ॥' अस्यापि कृतिकर्म कार्यं हीनपर्यायस्यापि, सीदतः साधूनैहिकामुष्मिकापायदर्शनतो मोक्षमार्गं एव स्थिरीकरोतीति स्थविरः, उक्तं च—'थिरकरणा पुण थेरो पवत्तिवावारिएसु अत्थेसुं । जो जत्थ सीयइ जई संतबलो तं थिरं कुणइ ॥ १ ॥' अस्याप्यूनपर्यायस्यापि कृतिकर्म कार्यं, गणावच्छेदकोऽप्यत्रानुपाध्योऽपि मूलग्रन्थेनानपगन्तव्यः, साहचर्यादिति, स चैवम्भूतः—'उद्धावणापहावणखित्तोवहिमग्गणासु अविसाई । सुत्तत्थतदुभयविऊ गणवच्छो एरिसो होइ ॥ १ ॥' अस्याप्यूनपर्यायस्यापि कृतिकर्म कर्तव्यं, रत्नाधिकः—पर्यायज्येष्ठः, एतेषामुक्तक्रमेणैव कृतिकर्म कर्तव्य निर्जरार्थम्, अन्ये तु भणन्ति—प्रथममालोचयद्भिः सर्वैराचार्यस्य कृतिकर्म कार्यं, पश्चात् यथारत्नाधिकतया, आचार्येणापि मध्यमे क्षामणानन्तरे कृतिकर्मणि ज्येष्ठस्य कृतिकर्म कार्यमिति गाथार्थः ॥११९५॥ प्रथमद्वारगाथायां गतं 'कस्ये'ति द्वारम्, अधुना 'केन'ति द्वारं, केन कृतिकर्म कर्तव्यं ? केन वा न कर्तव्यं ?, का पुनरस्य कारणोचितः अनुचितो वेत्यर्थः, तत्र मातापित्रादिरनुचितो गणः, तथा चाह ग्रन्थकारः—

मायर पियर वायि जिट्ठगं वावि मायरं । किइकम्म न कारिज्जा सव्वे राइणिए सया ॥ ११९६ ॥

१ सूत्रं वाचयति उपाध्यायः ॥ १ ॥ तपःसंयमयोगेषु यो योग्यस्तं तं प्रवर्तयति । असहिष्णुं च निवर्तयति गणचिन्तकः प्रवर्ति (र्त) कः ॥ १ ॥ स्थिरकरणात्पुनः स्थविरः प्रवर्तकव्यापारितेष्वर्थेषु । यो यत्र सीदति यतिस्तद्बलस्तं स्थिरं करोति ॥ १ ॥ * सीदमानान् + मूलग्रन्थेऽपयम्यत्वात् † अभिधास्यति
२ उद्धावनप्रधावनक्षेत्रोपधिमार्गणास्वविषादी । सूत्रार्थतदुभयवित् गणावच्छेदक ईदृशो भवति ॥ १ ॥

व्याख्या—मातरं पितरं वाऽपि ज्येष्ठकं वाऽपि भ्रातरम्, अपिशब्दान्मातामहपितामहादिपरिग्रहः, कृतिकर्म अनु रिधतवन्दनमित्यर्थः, न कारयेत् सर्वान् रत्नाधिकांस्तथा, पर्यायज्येष्ठानित्यर्थः, किमिति ?, मात्रादीन् वन्दन कारयतः लोकगर्होपजायते, तेषां च कदाचिद्विपरिणामो भवति, आलोचनप्रत्याख्यानसूत्रार्थेषु तु कारयेत्, सागारिकाद्यर्थे तु यतनया कारयेत्, एष प्रव्रज्याप्रतिपन्नानां विधिः, गृहस्थाँस्तु कारयेदिति गाथार्थः ॥ ११९६ ॥ साम्प्रत कृतिकर्मकरणो- चित प्रतिपादयन्नाह—

पंचमहव्वयजुत्तो अणलस माणपरिवज्जियमईओ । संविग्गनिज्जरट्ठी किइकम्मकरो हवइ साहू ॥ ११९७ ॥

व्याख्या—पञ्च महाव्रतानि–प्राणातिपातादिनिवृत्तिलक्षणानि तैर्युक्तः 'अणलस'त्ति आलस्यरहितः 'मानपरिवर्जित मतिः' जात्यादिमानपराङ्मुखमति 'संविग्नः' प्राग्व्याख्यात एव 'निर्जरार्थी' कर्मक्षयार्थी, एवम्भूतः कृतिकर्मकारको भवति साधुः, एवम्भूतेन साधुना कृतिकर्म कर्तव्यमिति गाथार्थः ॥ ११९७ ॥ गतं केनेति द्वारं, साम्प्रत 'कदे' त्यायात, कदा कृतिकर्म कर्तव्यं कदा वा न कर्तव्यं ?, तत्र—

वक्खित्तपराहुत्ते अ पमत्ते मा कया इ वंदिज्जा । आहारं च करिंतो नीहारं वा जइ करेइ ॥ ११९८ ॥

व्याख्या—व्याक्षिप्तं धर्मकथादिना 'पराहुत्ते य' पराङ्मुखं, चशब्दादुत्थि(स्थि)तादिपरिग्रहः, प्रमत्तं क्रोधादिप्रमादेन मा कदाचिद्वन्देत, आहारं वा कुर्वन्तं नीहारं वा यदि करोति, इह च–धर्मान्तरायानवधारणाकोपाहारान्तरायपुरीषा निर्गमनादयो दोषाः प्रपञ्चेन वक्तव्या इति गाथार्थः ॥ ११९८ ॥ कदा तर्हि वन्देतेत्यत आह—

सुत्तं वाएत्तयज्झाओ ॥ १ ॥' तस्यापि तैर्विनेयैः पर्यायहीनस्यापि कृतिकर्म कार्यं, यथोचित प्रशस्तयोगेषु साधून् प्रवर्त्तयतीति प्रवर्तकः, उक्तं च—'तवसंजमजोगेसुं जो जोगो तत्थ तं पवत्तेइ । असहुं च नियत्तेई गणतत्तिल्लो पवत्ती उ ॥ १ ॥' अस्यापि कृतिकर्म कार्यं हीनपर्यायस्यापि, सीदतः साधूनैहिकामुष्मिकापायदर्शनतो मोक्षमार्ग एव स्थिरीकरोतीति स्थविरः, उक्तं च—'थिरकरणा पुण थेरो पवत्तिवावारिएसु अत्थेसुं । जो जत्थ सीयइ जई संतबलो तं थिरं कुणइ ॥ १ ॥' अस्याप्यूनपर्यायस्यापि कृतिकर्म कार्यं, गणावच्छेदकोऽप्यत्रानुपात्तोऽपि मूलग्रन्थेऽवगन्तव्यः, साहचर्यादिति, स चेत्यम्भूतः—'उद्धावणापहावणखित्तोवधिमग्गणासु अविसाई। सुत्तत्थतदुभयविऊ गणवच्छो एरिसो होइ ॥ १ ॥' अस्याप्यूनपर्यायस्यापि कृतिकर्म कर्तव्यं, रत्नाधिकः—पर्यायज्येष्ठः, एतेषामुक्तक्रमेणैव कृतिकर्म कर्तव्यं निर्जरार्थम्, अन्ये तु भणन्ति—प्रथममालोचयद्भिः सर्वैराचार्यस्य कृतिकर्म कार्यं, पश्चात् यथारत्नाधिकतया, आचार्येणापि मध्यमे क्षामणानन्तरे कृतिकर्मणि ज्येष्ठस्य कृतिकर्म कार्यमिति गाथार्थः ॥११९५॥ प्रथमद्वारगाथाया गतं 'कस्ये'ति द्वारम्, अधुना 'केन'ति द्वारं, केन कृतिकर्म कर्तव्यं ? केन वा न कर्तव्यं ?, कः पुनरस्य कारणोचितः अनुचितो वेत्यर्थः, तत्र मातापित्रादिरनुचितो गणः, तथा चाह ग्रन्थकारः—

मायर पियर वावि जिट्ठगं वावि भायरं । किइकम्म न कारिज्जा सव्वे राइणिए तहा ॥ ११९६ ॥

१ सूत्रं वाचयति उपाध्यायः ॥ १ ॥ तपःसंयमयोगेषु यो योग्यस्तत्र तं प्रवर्त्तयति । असहिष्णुं च निवर्त्तयति गणचिन्तकः प्रवर्ति (त्त क) ॥ १ ॥ स्थिरकरणात्पुनः स्थविरः प्रवर्तकव्यापारितेष्वर्थेषु । यो यत्र सीदति यतिः सद्बलस्तं स्थिरं करोति ॥ १ ॥ * सीदमानान् + मूलग्रन्थेऽवगन्तव्यः । † अविषादी २ उद्धावनप्रधावनक्षेत्रोपधिमार्गणास्वविषादी । सूत्रार्थतदुभयवित् गणावच्छेदक ईदृशो भवति ॥ १ ॥

अंहय पंदाये ॥ २ ॥" तथाऽऽलोचनाया विहारापराधभेदभिन्नायां 'संवरण' भुक्तेः प्रत्याख्यानम्, अथवा कृतनमस्कारसहितादिप्रत्याख्यानस्यापि पुनरजीर्णादिकारणतोऽभक्तार्थं गृह्णतः संवरणं तस्मिन् वन्दनं भवति, 'उत्तमार्थे वा' अनशनसंलेखनायां वन्दनमित्येतेषु प्रतिक्रमणादिषु स्थानेषु वन्दनं भवतीति गाथार्थः ॥ १२०० ॥ इत्थं सामान्येन नियतानियतस्थानानि वन्दनानि प्रदर्शितानि, साम्प्रत नियतवन्दनस्थानसङ्ख्याप्रदर्शनायाऽऽह—

चत्तारि पडिक्कमणे किइकम्मा तिन्नि हुंति सज्झाए । पुव्वण्हे अवरण्हे किइकम्मा चउदस हवंति ॥ १२०१ ॥

व्याख्या—चत्वारि प्रतिक्रमणे कृतिकर्माणि त्रीणि भवन्ति, स्वाध्याये पूर्वाह्णे-प्रत्युषसि, कथं ?, गुरुं पुव्वसंझाए वंदित्ता आलोएइत्ति एय एक्कं, अब्भुट्ठियावसाणे जं पुणो वंदति गुरु एय बितियं, एत्थ य विही—पच्छा अहण्णेण तिण्णि मज्झिमे पंच वा सत्त वा उक्कोसं सव्वेवि वंदियव्वा, अह वाउला वक्खेवो वा सो इक्केण ऊणगा जाव तिण्णि अवस्सं वंदियव्वा, एवं देवसिए, पक्खिए पंच अवस्सं, चाउम्मासिए संवच्छरिएवि सत्त अवस्सति, ते वंदिऊणं ज पुणो आयरियस्स अल्लियावइ तं तइयं, पच्चक्खाण चउत्थं, सज्झाए पुण वंदित्ता पट्ठवेइ पढमं, पट्ठविए पवेदयंतस्स बितियं, पच्छा उद्दिट्ठं समुद्दिट्ठ पढइ, उद्देससमुद्देसवंदणाणमित्थेवऽतब्भावो, तओ जाहे चउभागावसेसा पोरिसी ताहे पाए पडिलेहेइ, जइ ण पडिचकामो तो वंदइ,

---

१ अथवा वन्दनेषु । २ गुरु पूर्वसन्ध्यायां वन्दित्वाऽऽलोचयतीति एतदेकं अभ्युत्थितावसाने यत्पुनर्वन्दते गुरुमेतद्द्वितीयं अत्र च विधिः—पश्चाज्जघन्येन त्रयो मध्यमेन पञ्च वा सप्त वा उत्कृष्टेन सर्वेऽपि वन्दितव्याः, यदि व्याकुला व्याक्षेपो वा तदैकेनोना यावत् त्रयोऽवश्यं वन्दितव्याः एवं दैवसिके, पाक्षिके पञ्चावश्यं चातुर्मासिके सांवत्सरिकेऽपि सप्तावश्यमिति तान् वन्दित्वा यत्पुनराचार्यमाश्रयति तत्तृतीयं, प्रत्याख्याने चतुर्थं, स्वाध्याये पुनर्वन्दित्वा प्रस्थापयति प्रथमं प्रस्थापिते प्रवेदयतो द्वितीयं पश्चादुद्दिष्टसमुद्दिष्ट पठति, उद्देशसमुद्देशवन्दनानामित्रैवान्तर्भावः, ततो यदा चतुर्भागावशेषा पौरुषी तदा पात्राणि प्रतिलेखयति, यदि न पठितुकामस्तदा वन्दते

पसंते आसणत्थे य, उवसंते उवट्ठिए । अणुन्नवित्तु मेहावी, किइकम्मं पउजए ॥ ११९९ ॥

व्याख्या—'प्रशान्तं' व्याख्यानादिव्याक्षेपरहितम् 'आसनस्थं' निषद्यागतम् 'उपशान्तं' क्रोधादिप्रमादरहितम् 'उपस्थितं' छन्देनेत्याद्यभिधानेन प्रस्तुतम्, एवम्भूतं सन्तमनुज्ञाप्य मेधावी ततः कृतिकर्म प्रयुञ्जीत, वन्दनकं कुर्यादित्यर्थः, अनुज्ञापनायां च आदेशद्वयं, यानि ध्रुववन्दनानि तेषु प्रतिक्रमणादौ नानुज्ञापयति, यानि पुनरौत्पत्तिकानि तेष्वनुज्ञापयतीति गाथार्थः ॥ ११९९ ॥ गतं कदेति द्वारं, कतिकृत्वोद्वारमधुना, कतिकृत्वः कृतिकर्म कार्यं ?, कियत्यो वारा इत्यर्थः, तत्र प्रत्यहं नियतान्यनियतानि च वन्दनानि भवन्त्यत उभयस्थाननिदर्शनायाऽऽह निर्युक्तिकारः—

पडिकमणे सज्झाए काउस्सग्गावराहपाहुणए । आलोयणसंवरणे उत्तमट्ठे य वंदणयं ॥ १२०० ॥

व्याख्या—प्रतीपं क्रमणं प्रतिक्रमणम्, अपराधस्थानेभ्यो गुणस्थानेषु वर्तनमित्यर्थः, तस्मिन् सामान्यतो वन्दनं भवति, तथा 'स्वाध्याये' वाचनादिलक्षणे, 'कायोत्सर्गे' यो हि विगतिपरिभोगायाऽऽचाम्लविसर्जनार्थं क्रियते, 'अपराधे' गुरुविनयलङ्घनरूपे, यतस्तं वन्दित्वा क्षामयति, पाक्षिकवन्दनान्यपराधे पतन्ति, 'प्राघूर्णके' ज्येष्ठे समागते सति वन्दनं भवति, इतरस्मिन्नपि प्रतीच्छितव्यम्, अत्र चायं विधिः—'संभोइय अण्णसंभोइया य दुविहा हवंति पाहुणया । संभोइय आयरियं आपुच्छित्ता उ वंदेइ ॥ १ ॥ इयरे पुण आयरियं वंदित्ता संदिसाविउं तह य । पच्छा वंदेइ जई गयमोहा

१ सांभोगिका अन्यसांभोगिकाश्च द्विविधा भवन्ति प्राघूर्णकाः । सांभोगिकान् आचार्यं आपृच्छ्य तु वन्दते ॥ १ ॥ इतरान् पुनराचार्यं वन्दित्वा संदिश्य तथा च । पश्चात् वन्दन्ते यतयो गतमोहा

भेदय वंदाये ॥ २ ॥" तथाऽऽलोचनायां विहारापराधभेदाभिधायां 'संवरणे' भुक्तो प्रत्याख्यानम्, अथवा 'उत्तमार्थे वा' अन शादितादिप्रत्याख्यानस्यापि पुनरजीर्णादिकारणतोऽभक्तार्थं गृह्णतः संवरणं तस्मिन् वन्दनं भवति, 'उत्तमार्थे वा' अन शनसंलेखनायां वन्दनमित्येतेषु प्रतिक्रमणादिषु स्थानेषु वन्दनं भवतीति गाथार्थः ॥ १२०० ॥ इत्थं सामान्येन नियता-नियतस्थानानि वन्दनानि प्रदर्शितानि, साम्प्रतं नियतवन्दनस्थानसङ्ख्याप्रदर्शनायाऽऽह—

चत्तारि पडिक्कमणे किइकम्मा तिन्नि हुंति सज्झाए। पुव्वण्हे अवरण्हे किइकम्मा चउदस हवंति ॥ १२०१ ॥

व्याख्या—चत्वारि प्रतिक्रमण कृतिकर्माणि त्रीणि भवन्ति, स्वाध्याये पूर्वाह्णे-प्रत्युषसि, कथं?, गुरुं पुव्वसंझाए वंदित्ता आलोएइत्ति एवं एक्कं, अब्भुट्ठियावसाणे जं पुणो वंदंति गुरुं एयं बिइयं, एत्थ य विही-पच्छा अहण्णेण तिण्णि मज्झिमं पंच वा सत्त वा उक्कोसं सव्वेवि वंदियव्वा, अह वाउला वक्खेवो वा तो इक्केण ऊणगा जाव तिण्णि अवस्स वंदियव्वा, एव देवसिए, पक्खिए पंच अवस्सं, चाउम्मासिए संवच्छरिएवि सत्त अवस्सत्ति, से वंदिऊणं जं पुणो आयरियस्स अल्लियंति तं तइयं, पच्चक्खाणे चउत्थं, सज्झाए पुण वंदित्ता पट्ठवेइ पढमं, पट्ठविए पवेदयंतस्स बितियं, पच्छा उद्दिट्ठं समुद्दिट्ठं पढइ, उद्देससमुद्देसवंदणाणमिहेयऽतब्भावो, तओ जाहे चउभागावसेसा पोरिसी ताहे पाए पडिलेहेइ, अह ण पढिउकामो तो वंदइ,

---

१ अथवा वन्दयेयुः ॥ २ गुरुं पूर्वसन्ध्यायां वन्दित्वाऽऽलोचयतीति एतदेकं अभ्युत्थितावसाने यत्पुनर्वन्दन्ते गुरुमेतद्द्वितीयं अत्र च विधिः—पश्चाज्जघन्येन त्रयो मध्यमेन पञ्च वा सप्त वा उत्कृष्टेन सर्वेऽपि वन्दितव्याः यदि व्याकुला व्याक्षेपो वा तदैकेनोना यावत् त्रयोऽवश्यं वन्दितव्याः एवं दैवसिके, पाक्षिके पञ्चावश्यं चातुर्मासिके सांवत्सरिकेऽपि सप्तावश्यमिति तान् वन्दित्वा यत्पुनराचार्यमाश्रयन्ते तत्तृतीयं प्रत्याख्याने चतुर्थं, स्वाध्याये पुनर्वन्दित्वा प्रस्थापयति प्रथमं प्रस्थापिते प्रवेदयतो द्वितीयं पश्चादुद्दिष्टसमुद्दिष्टं पठति, उद्देशसमुद्देशवन्दनानामिहैवान्तर्भावः, ततो यदा चतुर्भागावशेषा पौरुषी तदा पात्राणि प्रतिलेखयति यदि न पठितुकामस्तदा वन्दते

अह पडिक्कमो तो अभंदित्ता पाए पडिलेहेइ, पडिलेहित्ता पच्छा पढइ, कालवेलाए वंदिउं पडिक्कमइ, एवं तइय। एवं पूर्वाह्णे सप्त, अपराह्णेऽपि सप्तैव भवन्ति, अनुज्ञावन्दनाना स्वाध्यायवन्दनेष्वेवान्तर्भावात्, प्रातिक्रमणिकानि तु चत्वारि प्रसिद्धानि, एवमेतानि ध्रुवाणि प्रत्यह कृतिकर्माणि चतुर्दश भवन्त्यभक्तार्थिकस्य, इतरस्य तु प्रत्याख्यानवन्दनेनाधिकानि भवन्तीति गाथार्थः ॥ १२०१ ॥ गतं कतिकृत्वोद्वारं, व्याख्याता वन्दनमित्यादिप्रथमा द्वारगाथा, साम्प्रत द्वितीया व्याख्यायते, तत्र कत्यवनतमित्याद्यं द्वार, तदर्थप्रतिपादनायाऽऽह—

दोओणय अहाजाय, किइकम्मं बारसावय।

अस्य व्याख्या—अवनति –अवनतम्, उत्तमाङ्गप्रधानं प्रणमनमित्यर्थः, द्वे अवनते यस्मिंस्तद् द्व्यवनतम्, एक यदा प्रथममेव 'इच्छामि खमासमणो! वंदिउ जावणिज्जाए निस्सीहियाए'त्ति अभिधाय छन्दोऽनुज्ञापनायावनमति, द्वितीय पुनर्यदा कृतावर्तो निष्क्रान्तः 'इच्छामी'त्यादिसूत्रमभिधाय छन्दोऽनुज्ञापनायैवावनमति, यथाजातं श्रमणत्वमाश्रित्य योनिनिष्क्रमणं च, तत्र रजोहरणमुखवस्त्रिकाचोलपट्टमात्रया श्रमणो जातः, रचितकरपुटस्तु योन्या निर्गतः, एवम्भूत एव वन्दते, तदव्यतिरेकाच्च यथाजातं भण्यते कृतिकर्मवन्दनं, 'बारसावय'ति द्वादशावर्ताः—सूत्राभिधानगर्भाः कायव्यापारविशेषा यस्मिंस्तिति समासस्तद् द्वादशावर्तम्, इह च प्रथमप्रविष्टस्य षडावर्ता भवन्ति, 'अहोकायं कायसंफासं खम णिज्जो भे किलामो, अप्पकिलंताणं बहुसुभेण भे दिवसो वइक्कंतो?, जत्ता भे जवणिज्जं च भे' एतत्सूत्रगर्भा गुरुचरण-

---

1 अथ पश्चिमप्रहरावस्थिता(?) पात्राणि प्रतिलिखति, प्रतिलिख्य पठति, कालवेलायां वन्दित्वा प्रतिक्रमति पूर्ववदेवं * यापनायाम

न्यस्तहस्तशिरःस्थापनारूपाः, निष्क्रम्य पुनः प्रविष्टस्याप्येत एष पठिति, एतच्चापान्तरालद्वारद्वयमावद्वारोपलक्षितमवग-
न्तव्य, गत कृत्ययनद्वार, साम्प्रतं 'कतिशिर' इत्येतद्वारं व्याचिख्यासुरिदमपरं गाथाशकलमाह—

चउसिर तिगुत्त च दुपवेस एगनिक्खमणं ॥ १२०२ ॥

व्याख्या—चत्वारि शिरांसि यस्मिंस्तच्चतुःशिरः, प्रथमप्रविष्टस्य क्षामणाकाले शिष्याचार्यशिरोद्वय, पुनरपि निष्क्रम्य प्रविष्टस्य द्वयमेवेति भावना, द्वार । तिस्रो गुप्तयो यस्मिंस्तत्त्रिगुप्त, मनसा सम्यक्प्रणिहितः वाचाऽस्खलिताक्षराण्युच्चारयन् कायेनावर्तानविराधयन् वन्दनं करोति यतः, चशब्दोऽवधारणार्थः, द्वौ प्रवेशौ यस्मिंस्तद्द्विप्रवेशं, प्रथमोऽनुज्ञाप्य प्रविशतः, द्वितीयः पुनर्निर्गतस्य प्रविशत इति, एकनिष्क्रमणमावश्यक्या निर्गच्छतः, एतच्चापान्तरालद्वारत्रयं कतिशिरो द्वारेणैवोपलक्षितमवगन्तव्यमिति गाथार्थः ॥ १२०२ ॥ साम्प्रतं कतिभिर्वाऽऽवश्यकैः परिशुद्धमिति द्वारार्थोऽभिधी यते, तथा चाऽऽह—

अवणामा दुन्नऽहाजाय, आवत्ता बारसेव उ । सीसा चत्तारि गुत्तीओ, तिन्नि दो य पवेसणा ॥ १२०३ ॥

एगनिक्खमण चेव, पणवीसं वियाहिया । आवस्सगेहिं परिसुद्धं, किइकम्मं जेहिं कीरई ॥ १२०४ ॥

व्याख्या—गाथाद्वय निगदसिद्धमेव, एभिर्गाथाद्वयोक्तैः पञ्चविंशतिभिरावश्यकैः परिशुद्ध कृतिकर्म कर्तव्यम् , अन्यथा द्रव्यकृतिकर्म भवति ॥ १२०३–१२०४ ॥ आह च—

• निगद

अह पडिक्कमो सो मर्यादिसा पाए पडिलेहेइ, पडिलेहिया पच्छा पढइ, काउवेलाए वंदित्त पडिक्कमइ, एवं वइय। एवं पूर्वाह्णे सप्त, अपराह्णेऽपि सप्तैव भवन्ति, अनुज्ञावन्दनाना स्वाध्यायवन्दनेष्वेवान्तर्भावात्, प्रातिक्रमणिकानि तु चत्वारि प्रसिद्धानि, एवमेतानि ध्रुवाणि प्रत्यह कृतिकर्माणि चतुर्दश भय स्वभक्तार्थिकस्य, इतरस्य तु प्रत्याख्यानवन्दनेनाधिकानि भवन्तीति गाथार्थः ॥ १२०१ ॥ गतं कतिकृत्वोद्वारं, व्याख्याता वन्दनमित्यादिप्रथमा द्वारगाथा, साम्प्रतं द्वितीया व्याख्यायते, तत्र कत्यवनतमित्याद्य द्वारं, तदर्थप्रतिपादनायाऽऽह—

दोओणय अहाजाय, किइकम्मं बारसावय।

अस्य व्याख्या—अवनतिः—अवनतम्, उत्तमाङ्गप्रधान प्रणमनमित्यर्थः, द्वे अवनते यस्मिंस्तद् द्व्यवनतम्, एक यदा प्रथममेव 'इच्छामि खमासमणो! वंदिउं जावणिज्जाए निस्सीहियाए'त्ति अभिधाय छन्दोऽनुज्ञापनायावनमति, द्वितीय पुनर्यदा कृतावर्तो निष्क्रान्तः 'इच्छामी'त्यादिसूत्रमभिधाय छन्दोऽनुज्ञापनायैवावनमति, यथाजात श्रमणत्वमाश्रित्य योनिनिष्क्रमणं च, तत्र रजोहरणमुखवस्त्रिकाचोलपट्टमात्रया श्रमणो जातः, रचितकरपुटस्तु योन्या निर्गतः, एवम्भूत एव वन्दते, तदव्यतिरेकाच्च यथाजात भण्यते कृतिकर्मवन्दनं, 'बारसावय'त्ति द्वादशावर्ताः—सूत्राभिधानगर्भाः कायव्यापारविशेषा यस्मिंस्तत् द्वादशावर्तम्, इह च प्रथमप्रविष्टस्य षडावर्ता भवन्ति, 'अहोकायं कायसंफासं खमणिज्जो भे किलामो, अप्पकिलंताणं बहुसुभेण भे दिवसो वइक्कंतो?, जत्ता भे जवणिज्जं च भे' एतत्सूत्रगर्भा गुरुचरण-

1 अथ पडिक्कमसत्ताभिमिलित्वा पात्राणि प्रतिलिखति, प्रतिलिख्य पात्राणि पठति कालवेलायां वन्दित्वा प्रतिक्रामति, एवमतीये * पाठान्तरम्

भयसा चेव भयंतं, मित्ती गारवकारणा ॥ १२०८ ॥

मच्छुव्वत्तं मणसा पउद्ध तह य वेइयाबद्धं । भयसा चेव भयंतं, मित्ती गारवकारणा ॥ १२०८ ॥ परावर्तते ८ मनसा

व्याख्या—'मत्स्योद्वृत्तम्' एकं वन्दित्वा मत्स्यवद् द्रुत द्वितीय साधु द्वितीयपार्श्वेन रेचकावर्तेन जानुनोरुपरि हस्तौ प्रदुष्टः, वन्द्यो हीनः केनचिद्गुणेन, तमेव च मनसि कृत्वा सासूयो वन्दते ९ तथा च वेदिकाबद्ध कृत्वा वन्दते १० 'भयसा चेव'त्ति भयेन वन्दते, मा नियन्त्र्यतो वा पार्श्वयोर्वा उत्सङ्ग वा एकं वा जानुं करद्वयान्तः 'भजन्त'त्ति भजमानं वन्दते 'भजत्ययं मामतो भक्त भजस्वेति तदार्यवृत्त' इति १२, भूयश्छादिभ्यो निर्घाटनमिति ११, 'मेत्ति'त्ति मैत्रीनिमित्त प्रीतिमिच्छन् वन्दते १३ 'गारवि'त्ति गौरवनिमित्तं वन्दते, विदन्तु मां यथा सामाचारीकुशलोऽयं

१४, 'कारण'त्ति ज्ञानादिव्यतिरिक्त कारणमाश्रित्य वन्दते, वस्त्रादि मे दास्यतीति १५, अयं गाथार्थः ॥ १२०८ ॥

तेणिय पडिणिय चेव, रुठ्ठ तज्जियमेव य । सढ च हीलिय चेव, तहा विपलिउंचिय ॥ १२०९ ॥

व्याख्या—'स्तैन्य'मिति परेभ्यः स्वात्मान गूहयन् स्तेनक इव वन्दते, मा मे लाघवं भविष्यति १६, 'प्रत्यनीकम्' आहारादिकाले वन्दते १७, 'रुष्ट' क्रोधाध्मात वन्दते क्रोधाध्मातो वा १८, 'तर्जित' न कुप्यसि नापि प्रसीदसि काष्ठ शिव इत्येत्यादि तर्जयन्—निर्भर्त्सयन् वन्दते, अङ्गुल्यादिभिर्वा तर्जयन् १९, 'शठ' शाठ्येन विश्रम्भार्थं वन्दते, ग्लानता दिव्यपदेशं वा कृत्वा न सम्यग् वन्दते २०, हीलित हे गणिन् ! वाचक ! किं भवता वन्दितेनेत्यादि हीलयित्वा वन्दते २१, तथा 'विपलिकुञ्चितम्' अर्द्धवन्दित एव देशादिकथाः करोति २२, इति गाथार्थः ॥ १२०९ ॥

दिठ्ठमदिठ्ठ च तहा, सिंगं च करमोअण । आलिठ्ठमणालिठ्ठ, ऊणं उत्तरचूलियं ॥ १२१० ॥

किइकम्मंपि करितो न होइ किइकम्मनिज्जराभागी । पणवीसामन्नयरं साहू ठाणं विराहितो ॥ १२०५ ॥

व्याख्या—'कृतिकर्मापि कुर्वन्' वन्दनमपि कुर्वन् न भवति कृतिकर्मनिर्जराभागी 'पञ्चविंशतीनाम्' आवश्यकानामन्यतरत् साधुः स्थानं विराधयन्, विद्याद्दृष्टान्तोऽत्र, यथा हि विद्या विकलानुष्ठाना फलदा न भवति, एवं कृतिकर्मापि निर्जराफलं न भवति, विकलत्वादेवेति गाथार्थः ॥ १२०५ ॥ अधुनाऽविराधकगुणोपदर्शनायाऽऽह—

पणवीसा[आवस्सग]परिसुद्धं किइकम्म जो पउंजइ गुरूणं । सो पावइ निव्वाणं अचिरेण विमाणवासं वा ॥१२०६॥

व्याख्या—पञ्चविंशतिः आवश्यकानि-अवनतादीनि प्रतिपादितान्येव तच्छुद्धं-तदविकलं कृतिकर्म यः कश्चित् 'प्रयुङ्क्ते' करोतीत्यर्थः, कस्मै ?—'गुरवे' आचार्याय, अन्यस्मै वा गुणयुक्ताय, स प्राप्नोति 'निर्वाणं' मोक्षम् 'अचिरेण' स्वल्पकालेन 'विमानवासं वा' सुरलोकं वेति गाथार्थः ॥ १२०६ ॥ द्वारं । 'कतिदोषविप्रमुक्त'मिति यदुक्तं तत्र द्वात्रिंशद्दोषविप्रमुक्तं कर्तव्यं, तद्दोषदर्शनायाह—

अणाढियं च थद्धं च, पविद्धं परिपिंडियं । टोलगइ अंकुसं चेव, तहा कच्छभरिंगियं ॥१२०७॥

व्याख्या—'अनादृतम्' अनादरं सम्भ्रमरहितं वन्दते १ 'स्तब्धं' जात्यादिमदस्तब्धो वन्दते २ 'प्रविद्धं' वन्दनकं ददद्देव नश्यति ३ 'परिपिण्डितं' प्रभूतानेकवन्दनेन वन्दते आवर्तान् व्यञ्जनाभिलापान् वा व्यवच्छिन्नान् कुर्वन् ४ 'टोलगति' तिड्डवदुत्प्लुत्य २ विसंस्थुलं वन्दते ५ 'अङ्कुशं' रजोहरणमङ्कुशवत्करद्वयेन गृहीत्वा वन्दते ६ 'कच्छभरिंगियं' कच्छपवद् रिङ्गितं कच्छपवद् रिङ्गन् वन्दत इति गाथार्थः ७ ॥ १२०७ ॥

मच्छुव्वत्तं मणसा पउट्ठ तह य वेइयाबद्धं । भयसा चेव भयंतं, मित्ती गारवकारणा ॥ १२०८ ॥

व्याख्या—'मत्स्योद्वृत्तम्' एकं वन्दित्वा मत्स्यवद् द्रुत द्वितीयं साधु द्वितीयपार्श्वेन रेचकावर्तेन परावर्तते ८ मनसा प्रदुष्टं, च यो हीनः केनचिद्गुणेन, तमेव च मनसि कृत्वा सासूयो वन्दते ९ तथा च वेदिकाबद्धं जानुनोरुपरि हस्तौ निवेश्याधो वा पार्श्वयोर्वा उत्सङ्गे वा एकं वा जानु करद्वयान्तः कृत्वा वन्दते १० 'भयसा चेव'त्ति भयेन वन्दते, मा भूद्गच्छादिभ्यो निर्घाटनमिति ११, 'भयंत'त्ति भजमान वन्दते 'भजत्ययं मामतो भक्तं भजस्वेति तदार्यकृत' इति १२, 'मेत्ति'त्ति मैत्रीनिमित्त प्रीतिमिच्छन् वन्दते १३ 'गारवि'त्ति गौरवनिमित्तं वन्दते, विदन्तु मां यथा सामाचारीकुशलोऽयं १४, 'कारण'त्ति ज्ञानादिव्यतिरिक्तं कारणमाश्रित्य वन्दते, वस्त्रादि मे दास्यतीति १५, अथ गाथार्थः ॥ १२०८ ॥

तेणिय पडिणिय चेव, रुट्ठं तज्जियमेव य । सढ च हीलिय चेव, तहा विपलिउंचिय ॥ १२०९ ॥

व्याख्या—'स्तैन्य'मिति परेभ्यः स्वस्यात्मानं गूहयन् स्तेनक इव वन्दते, मा मे लाघवं भविष्यति १६, 'प्रत्यनीकम्' आहारादिकाले वन्दते १७, 'रुष्टं' क्रोधाध्मात वन्दते क्रोधाध्मातो वा १८, 'तर्जित' न कुप्यसि नापि प्रसीदसि काष्ठ शिव इत्यादि तर्जयन्–निर्भर्त्सयन् वन्दते, अङ्गुल्यादिभिर्वा तर्जयन् १९, 'शठ' शाठ्येन विश्रम्भार्थं वन्दते, ग्लाना दिव्यपदेशं वा कृत्वा न सम्यग् वन्दते २०, हीलित हे गणिन्! वाचक! किं भवता वन्दितेनेत्यादि हीलयित्वा वन्दते २१, तथा 'विपलिकुञ्चितम्' अर्द्धवन्दित एव देशादिकथाः करोति २२, इति गाथार्थः ॥ १२०९ ॥

दिट्ठमदिट्ठ च तहा, सिंगं च करमोअण । आलिद्धमणालिद्ध, ऊणं उत्तरचूलियं ॥ १२१० ॥

व्याख्या—दृष्टादृष्टं तमसि व्यवहितो वा न वन्दत २३ 'शृङ्गम्' उत्तमाङ्गैकदेशेन वन्दते २४ 'करमोचन' करं मन्यमानो वन्दते न निर्जरा, 'तहा मोयण नाम न अन्नहा मुक्खो, एएण पुण दिन्नेण मुच्चेमित्ति वंदणगं देइ २५–२६'आश्लिष्टानाश्लिष्ट मित्यत्र चतुर्भङ्गकः–रजोहरण कराभ्यामाश्लिष्यति शिरश्च १ रजोहरण न शिरः २ शिरो न रजोहरण ३ न रजोहरणं नापि शिरः ४, अत्र प्रथमभङ्गः शोभनः शेषेषु प्रकृतवन्दनावतारः २७, 'ऊन' व्यञ्जनाभिलापावश्यकैरसम्पूर्णं वन्दते २८, 'उत्तरचूड' वन्दन कृत्वा पश्चान्महता शब्देन मस्तकेन वन्द इति भणतीति गाथार्थः २९ ॥ १२१० ॥

मूय च ढड्ढरं चेव, चुडुलिं च अपच्छिमं । बत्तीसदोसपरिसुद्धं, किइकम्मं पउंजई ॥ १२११ ॥

व्याख्या—'मूकम्' आलापकाननुच्चारयन् वन्दते ३० 'ढड्ढरं' महता शब्देनोच्चारयन् वन्दते ३१ 'चुडुली'ति उल्कामिव पर्यन्ते गृहीत्वा रजोहरणं भ्रमयन् वन्दते ३२ 'अपश्चिमम्' इद चरममित्यर्थः, एते द्वात्रिंशद्दोषाः, एभिः परिशुद्ध कृतिकर्म कार्यं, तथा चाह–द्वात्रिंशद्दोषपरिशुद्धं 'कृतिकर्म' वन्दन 'प्रयुञ्जीत' कुर्यादिति गाथार्थः ॥ १२११ ॥ यदि पुनरन्यतमदोषदुष्टमपि करोति ततो न तत्फलमासादयतीति, आह च—

किइकम्मंपि करिंतो न होइ किइकम्मनिज्जराभागी । बत्तीसामन्नयरं साहू ठाणं विराहिंतो ॥ १२१२ ॥

व्याख्या—कृतिकर्मापि कुर्वन्न भवति कृतिकर्मनिर्जराभागी, द्वात्रिंशद्दोषाणामन्यतरत्साधुः स्थानं विराधयन्निति गाथार्थः ॥ १२१२ ॥ दोषविप्रमुक्तकृतिकर्मकरणे गुणमुपदर्शयन्नाह—

बत्तीसदोसपरिसुद्धं किइकम्मं जो पउंजइ गुरूणं । सो पावइ निव्वाणं अचिरेण विमाणवासं वा ॥ १२१३ ॥

व्याख्या—द्वात्रिंशद्दोषपरिशुद्धं कृतिकर्म यः 'प्रयुङ्क्ते' करोति गुरवे स प्राप्नोति निर्वाणम् अचिरेण विमानवास वेति गाथार्थः ॥ १२१३ ॥ आह—दोषपरिशुद्धाद्वन्दनात्को गुणः ? येन तत एव निर्वाणप्राप्तिः प्रतिपाद्यत इति, उच्यते—

आवस्सएसु जह जह कुणइ पयत्तं अहीणमइरित्तं । तिविहकरणोवउत्तो तह तह से निज्जरा होइ ॥ १२१४ ॥

व्याख्या—'आवश्यकेषु' भवनतादिषु दोषत्यागलक्षणेषु च यथा २ करोति प्रयत्नम् 'अहीनातिरिक्तं' न हीन नाप्यधिक, किम्भूतः सन् ?–त्रिविधकरणोपयुक्तः, मनोवाक्कायैरुपयुक्त इत्यर्थः, तथा २ 'से' तस्य वन्दनकर्तुर्निर्जरा भवति–कर्मक्षयो भवति, तस्माच्च निर्वाणप्राप्तिरिति, अतो दोषपरिशुद्धादेव फलावाप्तिरिति गाथार्थः ॥ १२१४ ॥ गत समसङ्गं दोषविप्रमुक्तद्वारम्, अधुना किमिति क्रियत इति द्वारं, तत्र वन्दनकरणकारणानि प्रतिपादयन्नाह—

विणओवयार माणस्स भंजणा पूयणा गुरुजणस्स । तित्थयराण य आणा सुअधम्माराहणाऽकिरिया ॥ १२१५ ॥

व्याख्या—विनय एवोपचारो विनयोपचारः कृतो भवति, स एव किमर्थं इत्याह–'मानस्य' अहङ्कारस्य 'भञ्जना' विनाशः, तदर्थः, मानेन च भग्नेन पूजना गुरुजनस्य कृता भवति, तीर्थकराणा चाऽऽज्ञाऽनुपालिता भवति, यतो भगवद्भिर्विनयमूल एवोपदिष्टो धर्मः, स च वन्दनादिलक्षण एव विनय इति, तथा श्रुतधर्माराधना कृता भवति, यतो वन्दनपूर्वं श्रुतग्रहणं, 'अकिरिय'त्ति पारम्पर्येणाक्रिया भवति, यतोऽक्रियः सिद्धः, असावपि पारम्पर्येण वन्दनलक्षणाद्विनयादेव भवतीति, उक्तं च परमर्षिभि'–तहारूवं णं भंते ! समणं वा माहणं वा वंदमाणस्स पज्जुवासमाणस्स किंफला

१ तथारूपं श्रमणं वा माहनं वा वन्दमानस्य पर्युपासीनस्य किंफला

वंदणपज्जुवासणया ?, गोयमा ! सवणफला, सवणे णाणफले, णाणे विण्णाणफले, विण्णाणे पच्चक्खाणफले, पच्चक्खाणे संजमफले, संजमे अणण्हयफले, अणण्हए तवफले, तवे वोदाणफले, वोदाणे अकिरियाफले, अकिरिया सिद्धिगइगमणफला" । तथा वाचकमुख्येनाप्युक्तम्—'विनयफलं शुश्रूषा गुरुशुश्रूषाफलं श्रुतज्ञानम् । ज्ञानस्य फलं विरतिर्विरतिफलं चाश्रवनिरोधः ॥ १ ॥ संवरफलं तपोबलमथ तपसो निर्जरा फलं दृष्टम् । तस्मात्क्रियानिवृत्तिः क्रियानिवृत्तेरयोगित्वम् ॥ २ ॥ योगनिरोधाद्भवसन्ततिक्षयः सन्ततिक्षयान्मोक्षः । तस्मात्कल्याणानां सर्वेषां भाजनं विनयः ॥ ३ ॥' इति गाथार्थः ॥ १२१५ ॥ किं च

विणओ सासणे मूलं, विणीओ संजओ भवे । विणयाउ विप्पमुक्कस्स, कओ धम्मो कओ तवो ? ॥ १२१६ ॥

व्याख्या—शास्यन्तेऽनेन जीवा इति शासनं—द्वादशाङ्गं तस्मिन् विनयो मूलं, यत उक्तम्—'मूलाउ खंधप्पभवो दुमस्स, खंधाउ पच्छा समुविंति साला (हा) । साहप्पसाहा विरुह(हं)ति पत्ता, तओ सि पुप्फं च फलं रसो य ॥ १ ॥ एवं धम्मस्स विणओ मूलं परमो से मोक्खो । जेण कित्तिं सुयं सिग्घं निस्सेसमधिगच्छइ ॥ २ ॥" अतो विनीतः संयतो भवेत्,

---

१ वन्दनपर्युपासना ?, गौतम ! श्रवणफला श्रवणं ज्ञानफलं ज्ञानं विज्ञानफलं, विज्ञानं प्रत्याख्यानफलं प्रत्याख्यानं संयमफलं संयमोऽनाश्रवफलः । अनाश्रवस्तपःफलः तपो व्यवदानफलं व्यवदानं अक्रियाफलं अक्रिया सिद्धिगतिगमनफला । २ मूलात् स्कन्धप्रभवो द्रुमस्य स्कन्धात् पश्चात् समुपयन्ति शाखाः । शाखाभ्यः प्रशाखा विरोहन्ति (ततः) पत्राणि ततस्तस्य पुष्पं च फलं रसश्च ॥ १ ॥ एवं धर्मस्य विनयो मूलं परमस्तस्य मोक्षः । येन कीर्तिं श्रुतं श्लाघ्यं निःश्रेयसं चाधिगच्छति ॥ २ ॥

विनयाद्विप्रमुक्तस्य कुतो धर्मः कुतस्तप इति गाथार्थः ॥ १२१६ ॥ अतो विनयोपचारार्थं कृतिकर्म क्रियत इति स्थितम्। आह-विनय इति कः शब्दार्थ इति, उच्यते—

जम्हा विणयइ कम्मं अट्ठविहं चाउरंतमुक्खाए। तम्हा उ वयंति विऊ विणउत्ति विलीनसंसारा ॥ १२१७ ॥

व्याख्या—यस्माद्विनयति कर्म—नाशयति कर्माष्टविधं, किमर्थं?—चतुरन्तमोक्षाय, संसारविनाशायेत्यर्थः, तस्मादेव वद न्ति विद्वांसः 'विनय इति' विनयनाद्विनयः 'विलीनसंसाराः' क्षीणसंसारा अथवा विनीतसंसाराः, नष्टसंसारा इत्यर्थः, यथा विनीता गौर्नष्टक्षीराऽभिधीयते इति गाथार्थः ॥ १२१७ ॥ किमिति क्रियत इति द्वारं गत, व्याख्याता द्वितीया कत्यवनत-मित्यादिद्वारगाथा। अत्रान्तरेऽध्ययनशब्दार्थो निरूपणीयः, स चान्यत्र न्यक्षेण निरूपितत्वान्नेहाधिकृतः, गतो नामनिष्पन्नो निक्षेपः, साम्प्रतं सूत्रालापकनिष्पन्नस्य निक्षेपस्यावसरः, स च सूत्रे सति भवति, सूत्रं च सूत्रानुगम इत्यादि प्रपञ्चतो वक्तव्यं यावत्तच्चेदं सूत्रं—

'इच्छामि खमासमणो! वंदिउं जावणिज्जाए निसीहियाए अणुजाणह मे मिउग्गहं निसीहि, अहोकायं काय संफासं, खमणिज्जो भे किलामो, अप्पकिलंताणं बहुसुभेण भे दिवसो वइक्कंतो?, जत्ता भे? जवणिज्जं च भे? खामेमि खमासमणो! देवसियं वइक्कमं, आवस्सियाए पडिक्कमामि खमासमणाणं देवसिआए आसा यणाए तित्तीसन्नयराए जंकिंचिमिच्छाए मणदुक्कडाए वयदुक्कडाए कायदुक्कडाए कोहाए माणाए मायाए

वंदणपज्जुवासणया ?, गोयमा ! सवणफला, सवणे णाणफले, णाणे विण्णाणफले, विण्णाणे पच्चक्खाणफले, पच्चक्खाणे संजमफले, संजमे अणण्हयफले, अणण्हए तवफले, तवे वोदाणफले, वोदाणे अकिरियाफले, अकिरिया सिद्धिगइगमणफला" । तथा वाचकमुख्येनाप्युक्तम्—'विनयफलं शुश्रूषा गुरुशुश्रूषाफलं श्रुतज्ञानम् । ज्ञानस्य फलं विरतिर्विरतिफलं चाश्रवनिरोधः ॥ १ ॥ संवरफलं तपोबलमथ तपसो निर्जरा फलं दृष्टम् । तस्मात्क्रियानिवृत्तिः क्रियानिवृत्तेरयोगित्वम् ॥ २ ॥ योगनिरोधाद्भवसन्ततिक्षयः सन्ततिक्षयान्मोक्षः । तस्मात्कल्याणानां सर्वेषां भाजनं विनयः ॥ ३ ॥' इति गाथार्थः ॥ १२१५ ॥ किं च

विणओ सासणे मूलं, विणीओ संजओ भवे । विणयाउ विप्पमुक्कस्स, कओ धम्मो कओ तवो ? ॥ १२१६ ॥

व्याख्या—शास्यन्तेऽनेन जीवा इति शासनं—द्वादशाङ्गं तस्मिन् विनयो मूलं, यत उक्तम्—'मूलाउ खंधप्पभवो दुमस्स, खंधाउ पच्छा विरुहंति साला (हा) । साहप्पसाहा विरुहं(हं)ति पत्ता, तओ सि पुप्फं च फलं रसो य ॥ १ ॥ एवं धम्मस्स विणओ मूलं परमो से मोक्खो । जेण कित्ती सुयं सिग्घं निस्सेसमधिगच्छइ ॥ २ ॥" अतो विनीतः संयतो भवेत्,

---

१ वन्दनपर्युपासना ? गौतम ! श्रवणफला श्रवणं ज्ञानफलं ज्ञानं विज्ञानफलं, विज्ञानं प्रत्याख्यानफलं प्रत्याख्यानं संयमफलं संयमोऽनास्रवफलः । अनास्रवस्तपःफलः तपो व्यवदानफलं, व्यवदानं अक्रियाफलं अक्रिया सिद्धिगतिगमनफला । २ मूलात् स्कन्धप्रभवो द्रुमस्य स्कन्धात् पश्चात् समुपयान्ति शाखाः । शाखाभ्यः प्रशाखा विरोहन्ति (ततः) पत्राणि, ततस्तस्य पुष्पं च फलं रसश्च ॥ १ ॥ एवं धर्मस्य विनयो मूलं परमस्तस्य मोक्षः । येन कीर्तिं श्रुतं श्लाघ्यं निःशेषं चाधिगच्छति ॥ २ ॥

क्षमाश्रमण ! प्रतिक्रमामि निन्दामि गर्हामि आत्मानं व्युत्सृजामि, एतावन्ति सर्वसूत्रपदानि । साम्प्रतं पदार्थः पदविग्रहश्च यथासम्भवं प्रतिपाद्यते—तत्र 'इषु इच्छायाम्' इत्यस्योत्तमपुरुषैकवचनान्तस्य इच्छामीति भवति, 'क्षमूष् सहने' इत्यस्याङन्तस्य क्षमा, 'श्रमु तपसि खेदे च' अस्य कर्तरि ल्युट् श्राम्यत्यसाविति श्रमणः क्षमाप्रधानः श्रमणः क्षमाश्रमणः तस्याऽऽमन्त्रणं, वन्देस्तुमन्प्रत्ययान्तस्य वन्दितुं, 'या प्रापणे' अस्य ण्यन्तस्य कर्तर्यनीयच्, यापयतीति यापनीया तया, 'षिधु गत्याम्' अस्य निपूर्वस्य घञि निषेधनं निषेधः निषेधेन निर्वृत्ता नैषेधिकी, प्राकृतशैल्या छान्दसत्वाद्वा नैषेधिके त्युच्यते, एवं शेषपदार्थोऽपि प्रकृतिप्रत्ययव्युत्पत्त्या वक्तव्यः, विनेयासम्मोहार्थं तु न ब्रूम, अयं च प्रकृतसूत्रार्थः—अवग्रहाद्बहिःस्थितो विनेयोऽर्धावनतकायः करद्वयगृहीतरजोहरणो वन्दनायोद्यत एवमाह—'इच्छामि' अभिलषामि हे क्षमाश्रमण ! 'वन्दितुं' नमस्कर्तुं, भवन्तमिति गम्यते, यापनीयया—यथाशक्तियुक्तया नैषेधिक्या—प्राणातिपातादिनिवृत्तया तन्वा—शरीरेणेत्यर्थः, अत्रान्तरे गुरुर्व्याक्षेपावियुक्तः 'त्रिविधेने'ति भणति, ततः शिष्यः संक्षेपवन्दनं करोति, व्याक्षेपादिविकलस्तु 'छन्दसे'ति भणति, ततो विनेयस्तत्रस्थ एवमाह—'अनुजानीत' अनुजानीध्वं अनुज्ञां प्रयच्छत, 'मम' इत्यात्मनिर्देशे, क ?—मितश्चासाववग्रहश्चेति मितावग्रहस्तं, चतुर्दिशमिहाचार्यस्यात्मप्रमाणं क्षेत्रमवग्रहस्तमनुज्ञां विहाय प्रवेष्टुं न कल्पते, ततो गुरुर्भणति—अनुजानामि, ततः शिष्यो नैषेधिक्या प्रविश्य गुरुपादान्तिकं निधाय तत्र रजोहरणं तल्ललाटं च कराभ्यां संस्पृशन्निदं भणति—अधस्तात्कायः अधःकायः—पादलक्षणस्तमधःकायं प्रति कायेन—निजदेहेन संस्पर्शः कायसंस्पर्शस्तं करोमि, एतच्चानुजानीत, तथा क्षमणीयः—सह्यो भवताम् अधुना 'क्लमो' देहग्लानिरूपः, तथा 'अल्प—स्तोक क्लान्ते—क्लमो

आसायणाए जो मे अइयारो कओ तस्स खमासमणो ! पडिक्कमामि निंदामि गरिहामि अप्पाणं वोसिरामि ॥ (सूत्रम्)

अस्य व्याख्या—तल्लक्षण चेदं—'संहिता च पदं चैव, पदार्थः पदविग्रहः । चालना प्रत्यवस्थानं, व्याख्या तन्त्रस्य षड्विधा ॥ १ ॥' तत्रास्खलितपदोच्चारणं संहिता, सा च—इच्छामि खमासमणो वंदिउं जावणिज्जाए निसीहिआए' इत्येवं सूत्रोच्चारणरूपा, तानि चामूनि सर्वसूत्राणि—इच्छामि खमासमणो ! वंदिउं जावणिज्जाए निसीहियाए अणुजाणह मे मिउग्गहं निसीहि, अहोकायं कायसंफासं, खमणिज्जो भे किलामो अप्पकिलंताणं बहु सुभेण भे दिवसो वइक्कंतो !, जत्ता भे ! जवणिज्जं च भे !, खामेमि खमासमणो ! देवसियं वइक्कमं आवस्सियाए पडिक्कमामि खमासमणाणं देवसियाए आसायणाए तित्तीसण्णयराए जंकिंचिमिच्छाए मणदुक्कडाए वयदुक्कडाए कायदुक्कडाए कोहाए माणाए मायाए लोभाए सव्वकालियाए सव्वमिच्छोवयाराए सव्वधम्माइक्कमणाए आसायणाए जो मे अइयारो कओ तस्स खमासमणो ! पडिक्कमामि निंदामि गरिहामि अप्पाणं वोसिरामि । अधुना पदविभागः—इच्छामि क्षमाश्रमण ! वन्दितुं यापनीयया नैषेधिक्या अनुजानीत मम मितावग्रहं नैषेधिकी अधःकायं कायसंस्पर्शं क्षमणीयो भवता क्लमः अल्पक्लान्तानां बहुशुभेन भवतां दिवसो व्यतिक्रान्तः !, यात्रा भवतां ! यापनीयं च भवतां !, क्षमयामि क्षमाश्रमण ! दैवसिकं व्यतिक्रमं आवश्यिक्या प्रतिक्रमामि क्षमाश्रमणानां दैवसिक्या आशातनया त्रयस्त्रिंशदन्यतरया यत्किञ्चिन्मिथ्यया मनोदुष्कृतया वचनदुष्कृतया कायदुष्कृतया क्रोधया मानया मायया लोभया सर्वकालिक्या सर्वमिथ्योपचारया सर्वधर्मातिक्रमणया आशातनया यो मयाऽतिचारः कृतस्तस्य

क्षमाश्रमण ! प्रतिक्रमामि निन्दामि गर्हामि आत्मानं व्युत्सृजामि, एतावन्ति सर्वसूत्रपदानि । साम्प्रत पदार्थः पदविग्रहश्च यथासम्भव प्रतिपाद्यते—तत्र 'इषु इच्छायाम्' इत्यस्योत्तमपुरुषैकवचनान्तस्य इच्छामीति भवति, 'क्षमूष् सहने' इत्यस्याङन्तस्य क्षमा, 'श्रमु तपसि खेदे च' अस्य कर्तरि ल्युट् श्राम्यत्यसाविति श्रमणः क्षमाप्रधानः श्रमणः क्षमाश्रमणः तस्याऽऽमन्त्रण, वन्देस्तुमन्प्रत्ययान्तस्य वन्दितु, 'या प्रापणे' अस्य ण्यन्तस्य कर्तर्यनीयच्, यापयतीति यापनीया तया, 'षिधु गत्याम्' अस्य निपूर्वस्य घञि निषेधनं निषेधः निषेधेन निर्वृत्ता नैषेधिकी, प्राकृतशैल्या छान्दसत्वाद्वा नैषेधिके त्युच्यते, एव शेषपदार्थोऽपि प्रकृतिप्रत्ययव्युत्पत्त्या वक्तव्यः, विनेयासम्मोहार्थ तु न ब्रूमः, अयं च प्रकृतसूत्रार्थः—अवग्रहाद्बहिःस्थितो विनेयोऽर्द्धावनतकायः करद्वयगृहीतरजोहरणो वन्दनायोद्यत एवमाह—'इच्छामि' अभिलषामि हे क्षमाश्रमण ! 'वन्दितु' नमस्कार कर्तु, भवन्तमिति गम्यते, यापनीयया—यथाशक्तियुक्तया नैषेधिक्या—प्राणातिपातादिनिवृत्तया तन्वा—शरीरणेत्यर्थः, अत्रान्तरे गुरुर्व्याक्षेपादियुक्तः 'त्रिविधेने'ति भणति, ततः शिष्यः संक्षेपवन्दनं करोति, व्याक्षेपादिविकलस्तु 'छन्दसे'ति भणति, ततो विनेयस्तत्रस्थ एवमाह—'अनुजानीत' अनुजानीध्व अनुज्ञां प्रयच्छथ, 'मम'इत्यात्मनिर्देशे, क ?—मितश्चासाववग्रहश्चेति मितावग्रहस्त, चतुर्दिशमिहाचार्यस्यात्मप्रमाणं क्षेत्रमवग्रहस्तमनुज्ञा विहाय प्रवेष्टु न कल्पते, ततो गुरुर्भणति—अनुजानामि, ततः शिष्यो नैषेधिक्या प्रविश्य गुरुपादान्तिके निधाय तत्र रजोहरण तल्ललाटं च कराभ्यां संस्पृशन्निद भणति—अधस्तात्कायः अधःकायः—पादलक्षणस्तमध काय प्रति कायेन—निजदेहेन सस्पर्शः कायसंस्पर्शस्त करोमि, एतच्चानुजानीत, तथा क्षमणीयः—सह्यो भवताम् अधुना 'क्लमो' देहग्लानिरूपः, तथा'अल्प—स्तोकं क्लान्त—क्लमो

येषां तेऽस्पक्कान्तास्तेषामस्पक्कान्तानां, बहु च तच्छुभं च बहुशुभं तेन बहुशुभेन, प्रभूतसुखेनेत्यर्थः, भवतां दिवसो व्यतिक्रान्तो?, युष्माकमहर्गतमित्यर्थः, अत्रान्तरे गुरुर्भणति—तथेति,यथा भवान् ब्रवीति, पुनराह विनेयः—'यात्रा' तपोनियमादिलक्षणा क्षायिकमिश्रौपशमिकभावलक्षणा वा उत्सर्पति भवताम्?, अत्रान्तरे गुरुर्भणति—युष्माकमपि वर्तते ?, मम तावदुत्सर्पति भवतोऽप्युत्सर्पतीत्यर्थः, पुनरप्याह विनेयो—यापनीयं चेन्द्रियनोइन्द्रियोपशमादिना प्रकारेण भवतां?, शरीरमिति गम्यते, अत्रान्तरे गुरुराह—एवमाम्, यापनीयमित्यर्थः, पुनराह विनेयः—'क्षमयामि' मर्षयामि क्षमाश्रमणेति पूर्ववत् दिवसेन निर्वृत्तो दैवसिकस्तं व्यतिक्रमम्—अपराधं, दैवसिकग्रहणं रात्रिकाद्युपलक्षणार्थम्, अत्रान्तरे गुरुर्भणति—अहमपि क्षमयामि दैवसिकं व्यतिक्रमं प्रमादोत्थमित्यर्थः, ततो विनेयः प्रणम्यैवं क्षामयित्वाऽऽलोचनार्हेण प्रतिक्रमणार्हेण च प्रायश्चित्तेनात्मानं शोधयन्नत्रान्तरेऽकरणतयोत्थायावग्रहान्निर्गच्छन् यथा अर्थो व्यवस्थितस्तथा क्रियया प्रदर्शयन्नावश्यिक्येत्यादि दण्डकसूत्रं भणति, अवश्यकर्तव्यैश्चरणकरणयोगैर्निर्वृत्ता आवश्यिकी तयाऽऽसेवनाद्वारेण हेतुभूतया यदसाध्वनुष्ठितं तस्य प्रतिक्रामामि, विनिवर्तयामीत्यर्थः, इत्थं सामान्येनाभिधाय विशेषेण भणति—क्षमाश्रमणानां व्यावर्णितस्वरूपाणां सम्बन्धिन्या 'दैवसिक्या' दिवसेन निर्वृत्तया ज्ञानाद्यायस्य शातना आशातना तया, किंविशिष्टया ?—त्रयस्त्रिंशदन्यतरया, आशातनाश्च यथा दशासु, अत्रैव वाऽनन्तराध्ययने तथा द्रष्टव्याः, 'ताओ पुण तित्तीसंपि आसायणाओ इमासु चउसु मूलासायणासु समोयरंति दव्वासायणाए ४, दव्वासायणा राइणिएण समं भुंजतो मणुण्णं अप्पणा भुंजइ

१ ..

एवं उपहितसंधारगाइसु विभासा, सिवासायणा आसर्त गंता भवइ राइणियस्स, कालासायणा राओ वा वियाले वा
वाहरमाणस्स तुसिणीए चिहइ, भावासायणा आयरिय तुम तुमंति वत्ता भवइ, एवं तित्तीसंपि चउसु दव्वाइसु समोयरंति'
'यत्किञ्चिन्मिथ्यया' यत्किञ्चिदाश्रित्य मिथ्यया, मनसा दुष्कृता मनोदुष्कृता तया प्रद्वेषनिमित्तयेत्यर्थः, 'वाग्दुष्कृतया'
असाधुवचननिमित्तया, 'कायदुष्कृतया' आसन्नगमनादिनिमित्तया, 'क्रोधये'ति क्रोधवत्येति प्राप्ते अर्शआदिराकृतिगणत्वात्
अच्प्रत्ययान्तत्वात् 'क्रोधया' क्रोधानुगतया, 'मानया' मानानुगतया, 'मायया' मायानुगतया, 'लोभया' लोभानुगतया,
अय भावार्थः—क्रोधाद्यनुगतेन या काचिद्विनयभ्रंशादिलक्षणा आशातना कृता तयेति, एवं दैवसिकी भणिता, अधुनेह
भवान्यभवगताऽतीतानागतकालसङ्ग्रहार्थमाह—सर्वकालेन—अतीतादिना निर्वृत्ता सार्वकालिकी तया, सर्व एव मिथ्योपचा-
राः—मातृस्थानगर्भाः क्रियाविशेषा यस्यामिति समासस्तया, सर्वधर्माः—अष्टौ प्रवचनमातरः तेषामतिक्रमणं—लङ्घनं यस्यां
सा सर्वधर्मातिक्रमणा तया, एवम्भूतयाऽऽशातनयेति, निगमयति—यो मयाऽतिचारः—अपराधः 'कृतो' निर्वर्तितः 'तस्य'
अतिचारस्य हे क्षमाश्रमण ! युष्मत्साक्षिकं प्रतिक्रमामि—अपुनःकरणतया निवर्तयामीत्यर्थः, तथा दुष्टकर्मकारिणं निन्दा
म्यात्मानं प्रशान्तेन भवोद्विग्नेन चेतसा, तथा गर्हाम्यात्मानं युष्मत्साक्षिकं व्युत्सृजाम्यात्मानं दुष्टकर्मकारिणं तदनुमति
त्यागेन, सामायिकानुसारेण च निन्दादिपदार्थो न्यक्षेण वक्तव्यः, एवं क्षामयित्वा पुनस्तत्रस्थ एवाचार्यवन्दनकाय एव

१ एवमुपधिसंस्तारकादिषु विभाषा क्षेत्राशातनाऽऽसन्नं गन्ता भवति रात्निकस्य कालाशातना रात्रौ वा विकाले वा व्याहरतस्तूष्णीकस्तिष्ठति भावा
शातना आचार्य त्वं त्वमिति वक्ता भवति, एवं त्रयस्त्रिंशदपि चतसृष्वपि द्रव्यादिषु समवसरन्ति.

... बहु च शुभेन च बहुशुभेन, प्रभूतसुखेनेत्यर्थः, भवतां दिवसो व्यति-
क्रान्तो?, युष्माकमदर्गतमित्यर्थः, अत्रान्तरे गुरुर्भणति-तथेति, यथा भवान् ब्रवीति, पुनराह विनेयः-'यात्रा' तपोनियमादि
लक्षणा क्षायिकमिश्रौपशमिकभावलक्षणा या उत्सर्पति भवताम्?, अत्रान्तरे गुरुर्भणति-युष्माकमपि वर्तते?, मम तावदु-
त्सर्पति भवतोऽप्युत्सर्पतीत्यर्थः, पुनरप्याह विनेयो-यापनीयं चेन्द्रियनोइन्द्रियोपशमादिना प्रकारेण भवतां, शरीरमिति
गम्यते, अत्रान्तरे गुरुराह-एवमार्य, यापनीयमित्यर्थः, पुनराह विनेयः-'क्षमयामि' मर्षयामि क्षमाश्रमणेति पूर्ववत्
दिवसेन निर्वृत्तो दैवसिकस्तं व्यतिक्रमम्-अपराधं, दैवसिकग्रहणं रात्रिकाद्युपलक्षणार्थम्, अत्रान्तरे गुरुर्भणति-अहमपि
क्षमयामि दैवसिकं व्यतिक्रमं प्रमादोद्भवमित्यर्थः, ततो विनेयः प्रणम्यैवं क्षामयित्वाऽऽलोचनार्हेण प्रतिक्रमणार्हेण च
प्रायश्चित्तेनात्मानं शोधयन्नत्रान्तरेऽकरणतयोत्थायावग्रहान्निर्गच्छन् यथा अर्थो व्यवस्थितस्तथा क्रियया प्रदर्शयन्नाव-
श्यिकयेत्यादि दण्डकसूत्रं भणति, अवश्यकर्तव्यैश्चरणकरणयोगैर्निर्वृत्ता आवश्यिकी तयाऽऽसेवनाद्वारेण हेतुभूतया यद्
साध्वनुष्ठितं तस्य प्रतिक्रामामि, विनिवर्तयामीत्यर्थः, इत्थं सामान्येनाभिधाय विशेषेण भणति-क्षमाश्रमणानां व्यापार्णि
वस्वरूपाणां सम्बन्धिन्या 'दैवसिक्या' दिवसेन निर्वृत्तया ज्ञानाद्यायस्य शातना आशातना तया, किंविशिष्टया?-त्रय-
स्त्रिंशदन्यतरया, आशातनाश्च यथा दशासु, अत्रैव वाऽनन्तराध्ययने तथा द्रष्टव्याः, 'ताओ पुण विसेसपि आसायणाओ
पासु चउसु मूलासायणासु समोयरंति दव्वासायणाए ४, दव्वासायणा राइणिएण समं भुंजंतो मणुण्णं अप्पणा भुंजइ

१ ताः पुनरेवविशेषादपि आशातना आसु चतसृषु मूलाशातनासु समवतरन्ति मूलाशातनासु ४, द्रव्याशातना राविकेन समं भुञ्जानो मनोज्ञमात्मना भुङ्क्ते

एष उपहिसधारगाइसु विभासा, सिज्जासायणा आसन्न गंता भवइ राइणियस्स, फासासायणा राओ वा वियाले वा वाहरमाणस्स तुसिणीए चिट्ठइ, भावासायणा आयरिय तुमं सुमति पत्ता भवइ, एवं विचीसंपि पवसु दमाइसु समोयरंति' 'यत्किञ्चिन्मिथ्यया' यत्किञ्चिदाश्रित्य मिथ्यया, मनसा दुष्कृता मनोदुष्कृता तया प्रद्वेषनिमित्तयेत्यर्थः, 'वाग्दुष्कृतया' असाधुवचननिमित्तया, 'कायदुष्कृतया' आसन्नगमनादिनिमित्तया, 'क्रोधये'ति क्रोधवत्येति माते अर्शादेराकृतिगणत्वात् अच्प्रत्ययान्तत्वात् 'क्रोधया' क्रोधानुगतया, 'मानया' मानानुगतया, 'मायया' मायानुगतया, 'लोभया' लोभानुगतया, अयं भावार्थः-क्रोधाद्यनुगतेन या काचिद्विनयभ्रंशादिलक्षणा आशातना कृता तयेति, एव दैवसिकी भणिता, अधुनेह भयान्यभवगताऽतीतानागतकालसङ्ग्रहार्थमाह-सर्वकालेन-अतीतादिना निर्वृत्ता सार्वकालिकी तया, सर्व एव मिथ्योपचारा:-मातृस्थानगर्भाः क्रियाविशेषा यस्यामिति समासस्तया, सर्वधर्माः-अष्टौ प्रवचनमातरः तेषामतिक्रमणं-लङ्घनं यस्यां सा सर्वधर्मातिक्रमणा तया, एवम्भूतयाऽऽशातनयेति, निगमयति-यो मयाऽतिचार -अपराधः 'कृतो' निर्वर्तित 'तस्य' अतिचारस्य हे क्षमाश्रमण ! युष्मत्साक्षिकं प्रतिक्रामामि-अपुनःकरणतया निवर्तयामीत्यर्थः, तथा दुष्टकर्मकारिणं निन्दा म्यात्मानं प्रशान्तेन भयोद्विग्नेन चेतसा, तथा गर्हाम्यात्मानं युष्मत्साक्षिकं व्युत्सृजाम्यात्मानं दुष्टकर्मकारिणं तदनुमति त्यागेन, सामायिकानुसारेण च निन्दादिपदार्थो न्यक्षेण वक्तव्यः, एवं क्षामयित्वा पुनस्तमस्य पर्यालोचनतकाय एव

---

१ एवमुपधिसंस्तारकादिषु विभाषा शेषासातनाऽऽसन्नं गन्ता भवति रात्निकस्य फासासातना रात्रौ वा विकाले वा व्याहरतस्तूष्णीकस्तिष्ठति, भावा सातना आचार्य त्वं रत्नमिति वक्ता भवति, एवं त्रयस्त्रिंशदपि एतास्वपि प्रश्नादिषु समवसरन्ति.

भणति—'इच्छामि खमासमणो' इत्यादि सर्वं द्रष्टव्यमित्येवं, नवरमयं विशेषः—'खामेमि खमासमणो' इत्यादि सर्वं सूत्रमाय स्यिक्या विरहितं तत् पादपतित एव भणति, शिष्यासम्मोहार्थं सूत्रस्पर्शिकगाथाः स्वस्थाने सत्वनाहत्य लेशतस्तदर्थकथनयैव पदार्थो निदर्शितः, साम्प्रत सूत्रस्पर्शिकगाथया निदर्शयन्नाह—

इच्छा य अणुन्नवणा अव्वाबाहं च जत्त जवणा य । अवराहखामणावि य छट्ठाणा हुंति वंदणए ॥ १२१८ ॥

व्याख्या—इच्छा च अनुज्ञापना अव्याबाधं च यात्रा यापना च अपराधक्षामणाऽपि च षट् स्थानानि भवन्ति वन्दनके ॥ तत्रेच्छा षड्विधा, यथोक्तम्—

णामं ठवणादविए खित्ते काले तहेव भावे य । एसो खलु इच्छाए णिक्खेवो छव्विहो होइ ॥ १२१९ ॥

व्याख्या—नामस्थापने गतार्थे, द्रव्येच्छा सचित्तादिद्रव्याभिलाषः, अनुपयुक्तस्य वेच्छामीत्यादि भणतः, क्षेत्रेच्छा मगधादिक्षेत्राभिलाषः, कालेच्छा रजन्यादिकालाभिलाषः—'रयणिमहिसारिया उ चोरा परदारिया य इच्छंति । तालायरा सुभिक्खं बहुधण्णा केइ दुब्भिक्खं ॥ १ ॥' भावेच्छा प्रशस्तेतरभेदा, प्रशस्ता ज्ञानाद्यभिलाषः, अप्रशस्ता स्त्र्याद्यभिलाष इति, अत्र तु विनेयभावेच्छयाऽधिकारः, क्षमादीनां तु पदानां गाथायामनुपन्यस्तानां यथासम्भवं निक्षेपादि वक्तव्यं, क्षुण्ण त्वाद्ग्रन्थविस्तरभयाच्च नेहोक्तमिति । उक्ता इच्छा, इदानीमनुज्ञा, सा च षड्विधा—

नाम ठवणा दविए खित्ते काले तहेव भावे य । एसो उ अणुण्णाए णिक्खेवो छव्विहो होइ ॥ १२२० ॥

---

१ रजनीमभिसारिकाश्च चौराः पारदारिकाश्चेच्छन्ति । तालाचराः सुभिक्षं बहुधान्याः केचिद् दुर्भिक्षम् ॥ १ ॥

व्याख्या—नामस्थापने गतार्थे, द्रव्यानुज्ञा लौकिकी लोकोत्तरा कुप्रावचनिकी च, लौकिकी सचित्तादिद्रव्यभेदात्रि
विधा, अश्वभूपितयुवतिवैडूर्याद्यनुज्ञेत्यर्थः, लोकोत्तराऽपि त्रिविधा—केवलशिष्यसोपकरणशिष्यवस्त्राद्यनुज्ञा, एवं कुप्रावच
निकी चकव्या, क्षेत्रानुज्ञा या यस्य यावतः क्षेत्रस्य यत्र वा क्षेत्रे व्याख्यायते क्रियते वा, एवं कालानुज्ञाऽपि चकव्या,
भावानुज्ञा आचाराद्यनुज्ञा, भावानुज्ञयाऽधिकारः, अत्रान्तरे गाथायामनुपात्तस्याप्यक्षुण्णत्वादवग्रहस्य निक्षेपः—

णाम ठवणा दविए खित्ते काले तहेव भावे य । एसो उ उग्गहस्सा णिक्खेवो छव्विहो होइ ॥ १२२१ ॥

व्याख्या—सचित्तादिद्रव्यावग्रहणं द्रव्यावग्रहः, क्षेत्रावग्रहो यो यत्क्षेत्रमवगृह्णाति, तत्र च समन्ततः सक्रोशं योजन,
कालावग्रहो यो यं कालमवगृह्णाति, वर्षासु चतुरो मासान् ऋतुबद्धे मासं, भावावग्रहः प्रशस्तेतरभेदः, प्रशस्तो ज्ञानाद्य-
वग्रहः, इतरस्तु क्रोधाद्यवग्रह इति, अथवाऽवग्रहः पञ्चधा—"देविंदरायगिहवइ सागरिसाधम्मिउग्गहो तह य । पंचविहो
पण्णत्तो अवग्गहो वीयरागेहिं ॥ १ ॥' अत्र भावावग्रहेण साधर्मिकावग्रहेण चाधिकारः—'आयप्पमाणमित्तो चउद्दिसिं
होइ उग्गहो गुरुणो । अणणुण्णातस्स सया ण कप्पए तत्थ पइसरिउं ॥ १ ॥' ततश्च समनुज्ञाप्य प्रविशति, आह च
निर्युक्तिकारः—

बाहिरखित्तंमि ठिओ अणुन्नविसा मिउग्गहं फासे । उग्गहखेत्तं पविसे जाव सिरेणं फुसइ पाए ॥ १२२२ ॥

---

१ देवेन्द्रराजगृहपतिसागारिकसाधर्मिकावग्रहस्तथैव । पञ्चविधः प्रज्ञप्तोऽवग्रहो वीतरागैः ॥ १ ॥ २ आत्मप्रमाणमात्रश्चतुर्दिशं भवत्यवग्रहो गुरोः । अननु
ज्ञातस्य सदा न कल्पते तत्र प्रवेष्टुम् ॥ १ ॥

भणति—'इच्छामि खमासमणो' इत्यादि सर्वं द्रष्टव्यमित्येव, नवरमयं विशेषः—'खामेमि खमासमणो' इत्यादि सर्वं सूत्रमाश्चित्क्या विरहितं तत् पादपतित एव भणति, शिष्यासम्मोहार्थं सूत्रस्पर्शिकगाथाः स्वस्थाने खल्वनादृत्य लेशतस्तदर्थकथनयैव पदार्थो निदर्शितः, साम्प्रतं सूत्रस्पर्शिकगाथया निदर्शयन्नाह—

इच्छा य अणुन्नवणा अव्वाबाहं च जत्त जवणा य । अवराहखामणावि य छट्ठाणा हुंति वंदणए ॥ १२१८ ॥

व्याख्या—इच्छा च अनुज्ञापना अव्याबाधं च यात्रा यापना च अपराधक्षामणाऽपि च षट् स्थानानि भवन्ति वन्दनके ॥ तत्रेच्छा षड्विधा, यथोक्तम्—

णामं ठवणादविए खित्ते काले तहेव भावे य । एसो खलु इच्छाए णिक्खेवो छव्विहो होइ ॥ १२१९ ॥

व्याख्या—नामस्थापने गतार्थे, द्रव्येच्छा सचित्तादिद्रव्याभिलाषः, अनुपयुक्तस्य वेच्छामीत्यादि भणतः, क्षेत्रेच्छा मगधादिक्षेत्राभिलाषः, कालेच्छा रजन्यादिकालाभिलाषः—'रयणिमहिसारिया उ चोरा परदारिया य इच्छंति । तालायरा सुभिक्खं बहुधण्णा केइ दुब्भिक्खं ॥ १ ॥' भावेच्छा प्रशस्तेतरभेदा, प्रशस्ता ज्ञानाद्यभिलाषः, अप्रशस्ता स्त्र्याद्यभिलाष इति, अत्र तु विनेयभावेच्छयाऽधिकारः, क्षमादीनां तु पदानां गाथायामनुपन्यस्तानां यथासम्भवं निक्षेपादि वक्तव्यं, क्षुण्णत्वात्सूत्रस्य विस्तरभयाच्च नेहोक्तमिति । उक्ता इच्छा, इदानीमनुज्ञा, सा च षड्विधा—

नाम ठवणा दविए खित्ते काले तहेव भावे य । एसो उ अणुण्णाए णिक्खेवो छव्विहो होइ ॥ १२२० ॥

---

१ रजनीमभिसारिकास्तु चौराः पारदारिकाश्चेच्छन्ति । तालाचराः सुभिक्षं बहुधान्याः केचिद्दुर्भिक्षम् ॥ १ ॥

प्रमुखेन, 'कृतिकर्मकारकस्य' वन्दनकर्तुः संवेगं जनयता, संवेगः—शरीरादिपृथग्भावो मोक्षौत्सुक्यं चेति गाथार्थः ॥ १२२५ ॥

इत्थं सूत्रस्पर्शनिर्युक्त्या व्याख्यातं सूत्रम्, उक्तः पदार्थः पदविग्रहश्चेति, साम्प्रतं चालना, तथा चाह—

आवत्ताइसु जुगवं इह भणिओ कायवायवावारो । दुण्हेगया य किरिया जओ निसिद्धा अव अजुत्तो ॥१२२६॥

व्याख्या—इहाऽऽवर्तादिषु, आदिशब्दादावश्यिक्यादिपरिग्रहः, 'युगपद्' एकदा 'भणितः' उक्तः कायवाग्व्यापारः, तथा च सत्येकदा क्रियाद्वयप्रसङ्गः, द्वयोरेकदा च क्रिया यतो निषिद्धाऽन्यत्र उपयोगद्वयाभावाद्, अतोऽयुक्तः स व्यापार इति, ततश्च सूत्रं पठित्वा कायव्यापारः कार्य इति, उच्यते—

भिन्नविसयं निसिद्धं किरियादुगमेगया ण एगंमि । जोगतिगस्स वि भंगिय सुत्ते किरिया जओ भणिया ॥१२२७॥

व्याख्या—इह विलक्षणवस्तुविषयं क्रियाद्वयं निषिद्धम् एकदा यथोत्प्रेक्षते सूत्रार्थं नयादिगोचरमटति च, तत्रोत्प्रेक्षायां यदोपयुक्तो न तदाऽटने यदा चाटने न तदोत्प्रेक्षायामिति, कालस्य सूक्ष्मत्वाद्, विलक्षणविषया तु योगत्रयक्रियाऽप्यविरुद्धा, यथोक्तम्—'भंगियसुयं गुणतो वट्टइ तिविहेऽवि जोगमी'त्यादि, गतं प्रत्ययस्थानं,—

सीसो पढमपवेसे वंदिउमावस्सिआएँ पडिक्कमिउ । बितियपवेसंमि पुणो वयइ किं? चालणा अहवा॥१२२८॥

जह दूओ रायाणं णमिउं कज्जं निवेइउं पच्छा । वीसज्जिओवि वंदिय गच्छइ साहूवि एमेव ॥ १२२९ ॥

---

१ भङ्गिकं श्रुतं गुणयन् वर्तते त्रिविधेऽपि योगे । २ शिष्यः प्रथमप्रवेशे वन्दित्वाऽऽवश्यिक्या प्रतिक्रम्य । द्वितीयप्रवेशे पुनर्वन्दते किं चालनाऽथवा ॥ १ ॥ यथा दूतो राजानं नत्वा कार्यं निवेद्य । पश्चात् । विसृष्टोऽपि वन्दित्वा गच्छति एवमेव साधवोऽपि ॥ २ ॥

व्याख्या—बहिःक्षेत्र स्थित अनुज्ञाप्य मितावग्रहं स्पृशेत् रजोहरणेन, पुनश्चावग्रहक्षेत्रं प्रविशेत्, कियद्दूरं यावदि त्याह—यावच्छिरसा स्पृशेत् पादावितिं गाथार्थः ॥ १२२२ ॥ अव्याबाधं द्रव्यतो भावतश्च, द्रव्यतः खड्गाद्याघातव्याबा धाकारणविकलस्य भावत सम्यग्दृष्टेश्चारित्रवत अत्रापि कायादिनिक्षेपादि यथासम्भवं स्वबुद्ध्या वक्तव्यं, यात्रा द्रव्यतो भावतश्च, द्रव्यतस्तापसादीनां स्वक्रियोत्सर्पणं भावतः साधूनामिति, यापना द्विविधा—द्रव्यतो भावतश्च, द्रव्यत औषधा दिना कायस्य, भावतस्त्विन्द्रियनोइन्द्रियोपशमेन शरीरस्य, क्षामणा द्रव्यतो भावतश्च, द्रव्यतः कलुषाशयस्यैहिकापाय भीरोः भावतः संवेगापन्नस्य सम्यग्दृष्टेरिति, आह च—

अव्वाबाहं दुविहं दव्वे भावे य जत्त जवणा य। अवराहखामणा वि य सचित्थरस्स विभासिअव्वा ॥ १२२३ ॥

एवं शेषपदेष्वपि निक्षेपादि वक्तव्यम्, इत्थं सूत्रे भावतो वन्दमानस्य विधिरुक्तः निर्युक्तिकृताऽपि स एव व्याख्यातः, अधुना वन्दनगतविधिप्रतिपादनायाह निर्युक्तिकारः—

छंदेणऽणुजाणामि तहत्ति तुब्भंपि वट्टई एवं। अहमवि खामेमि तुमे वयणाइं वंदणरिहस्स ॥ १२२४ ॥

व्याख्या—छन्दसा अनुजानामि तथेति युष्माकमपि वर्तते एवमहमपि क्षमयामि त्वां, वचनानि 'वन्दनार्हस्य' वन्दन योग्यस्य, विषयविभागस्तु पदार्थनिरूपणया निदर्शित एवेति गाथार्थः ॥ १२२४ ॥

तेणवि पडिच्छियव्वं गारवरहिएण सुद्धहियएण। किइकम्मकारगस्सा संवेगं संजणंतेण ॥ १२२५ ॥

व्याख्या—'तेन' वन्दनार्हेण एव प्रत्येष्टव्यम्, अपिशब्दस्यैवकारार्थत्वात् ऋद्ध्यादिगौरवरहितेन, 'शुद्धहृदयेन' कषायवि

प्रमुखेन, 'कृतिकर्मकारकस्य' वन्दनकर्तुः संयेगं स्वनयता, संयगाः—शरीरादप्रयत्नभावो भावोऽस्त्येव ...

इत्थं सूत्रस्पर्शनिर्युक्त्या व्याख्यातं सूत्रम्, उक्तः पदार्थः पदविग्रहश्चेति, साम्प्रतं चालना, तथा चाह—

आवत्ताइसु जुगवं इह भणिओ कायवायवावारो। दुण्हेगया य किरिया जओ निसिद्धा अव अजुत्तो ॥१२२६॥

व्याख्या—इहाऽऽवर्तादिषु, आदिशब्दादावश्यिक्यादिपरिग्रहः, 'युगपद्' एकदा 'भणितः' उक्तः कायवाग्व्यापारः, तथा च सत्येकदा क्रियाद्वयप्रसङ्गः, द्वयोरेकदा च क्रिया यतो निषिद्धाऽन्यत्र उपयोगद्वयाभावाद्, अतोऽयुक्तः स व्यापार इति, ततश्च सूत्रं पठित्वा कायव्यापारः कार्य इति, उच्यते—

भिन्नविसयं निसिद्धं किरियादुगमेगया ण एगम्मि। जोगत्तिगस्स वि भंगियसुत्ते किरिया जओ भणिया ॥१२२७॥

व्याख्या—इह विलक्षणवस्तुविषयं क्रियाद्वयं निषिद्धम् एकदा यथोत्प्रेक्षते सूत्रार्थं नयादिगोचरमटति च, तत्रोत्प्रेक्षायां यदोपयुक्तो न तदाऽटने यदा चाटने न तदोत्प्रेक्षायामिति, कालस्य सूक्ष्मत्वाद्, विलक्षणविषया तु योगत्रयक्रियाऽप्यविरुद्धा, यथोक्तम्—'भंगियसुयं गुणंतो वट्टइ तिविहेऽवि जोगंमी'त्यादि, गतं प्रत्ययस्थानं,—

सीसो पढमपवेसे वंदिउमावस्सिआएँ पडिक्कमिउ। बितियपवेसम्मि पुणो वंदइ किं? चालणा अहवा॥१२२८॥

जह दूओ रायाणं णमिउं कज्जं निवेइउं पच्छा। वीसज्जिओवि वंदिय गच्छइ साहूवि एमेव ॥ १२२९ ॥

---

१ भङ्गिक श्रुतं गुणयन् वर्तते त्रिविधेऽपि योगे। २ शिष्यः प्रथमप्रवेशे वन्दित्वाऽऽवश्यिक्या प्रतिक्रम्य। द्वितीयप्रवेशे पुनर्वन्दते किं चालनाऽथवा ॥ १ ॥ यथा दूतो राजानं नत्वा कार्यं निवेद्य। पश्चात्। विसृष्टोऽपि वन्दित्वा गच्छति एवमेव साधुरपि ॥ २ ॥

व्याख्या—बहिःक्षेत्रे स्थितः अनुज्ञाप्य मितावग्रहं स्पृशेत् रजोहरणेन, पुनश्चावग्रहक्षेत्रं प्रविशेत्, कियद्दूरं यावदित्याह—यावच्छिरसा स्पृशेत् पादाविति गाथार्थः ॥ १२२२ ॥ अव्याबाधं द्रव्यतो भावतश्च, द्रव्यतः खड्गाद्यापातव्याबाधाकारणविकलस्य भावतः सम्यग्दृष्टेश्चारित्रवतः अत्रापि कायादिनिक्षेपादि यथासम्भवं स्वबुद्ध्या वक्तव्यं, यात्रा द्रव्यतो भावतश्च, द्रव्यतस्तापसादीनां स्वक्रियोत्सर्पणं भावतः साधूनामिति, यापना द्विविधा—द्रव्यतो भावतश्च, द्रव्यत औषधादिना कायस्य भावतस्त्विन्द्रियनोइन्द्रियोपशमेन शरीरस्य, क्षामणा द्रव्यतो भावतश्च, द्रव्यतः कलुषाशयस्यैहिकापायभीरोः भावतः संवेगापन्नस्य सम्यग्दृष्टेरिति, आह च—

अव्वाबाहं दुविहं दव्वे भावे य अत्त जवणा य। अवराहखामणा वि य सवित्थरत्थ विभासिज्जा ॥ १२२३ ॥

एवं शेषपदेष्वपि निक्षेपादि वक्तव्यम्, इत्थं सूत्रे प्रायशो वन्दमानस्य विधिरुक्तः निर्युक्तिकृताऽपि स एव व्याख्यातः, अधुना वन्द्यगतविधिप्रतिपादनायाह निर्युक्तिकारः—

छंदेणऽणुजाणामि तहत्ति तुब्भंपि वट्टई एवं। अहमवि खामेमि तुमे वयणाइं वंदणरिहस्स ॥ १२२४ ॥

व्याख्या—छन्दसा अनुजानामि तथेति युष्माकमपि वर्तते एवमहमपि क्षमयामि त्वां, वचनानि 'वन्दनार्हस्य' वन्दनयोग्यस्य, विषयविभागस्तु पदार्थनिरूपणार्थां निदर्शित एवेति गाथार्थः ॥ १२२४ ॥

तेणवि पडिच्छियव्वं गारवरहिएण सुद्धहियएण। किइकम्मकारगस्सा संवेगं संजणंतेण ॥ १२२५ ॥

व्याख्या—'तेन' वन्दनार्हेण एवं प्रत्येष्टव्यम्, अपिशब्दस्यैवकारार्थत्वाद्दृध्यादिगौरवरहितेन, 'शुद्धहृदयेन' कषायवि-

प्रमुखेन, 'कृतिकर्मकारकस्य' वन्दनकर्तुः सवेगं जनयता, संवेगः—शरीरादिपृथग्भावो मोक्षौत्सुक्यं चेति गाथार्थः ॥ १२२५॥

इत्थं सूत्रस्पर्शनिर्युक्त्या व्याख्यातं सूत्रम्, उक्तः पदार्थः पदविग्रहश्चेति, साम्प्रतं चालना, तथा चाह—

आवत्ताइसु जुगवं इह भणिओ कायवायवावारो । दुण्हेगया य किरिया जओ निसिद्धा अव अजुत्तो ॥१२२६॥

व्याख्या—इहाऽऽवर्तादिषु, आदिशब्दादावश्यिक्यादिपरिग्रहः, 'युगपद्' एकदा 'भणितः' उक्तः कायवाग्व्यापारः, तथा च सत्येकदा क्रियाद्वयप्रसङ्गः, द्वयोरेकदा च क्रिया यतो निषिद्धाऽन्यत्र उपयोगद्वयाभावाद्, अतोऽयुक्तः स व्यापार इति, ततश्च सूत्रं पठित्वा कायव्यापारः कार्य इति, उच्यते—

भिन्नविसयं निसिद्धं किरियादुगमेगया ण एगम्मि । जोगत्तिगस्स वि भंगिय सुत्ते किरिया जओ भणिया ॥१२२७॥

व्याख्या—इह विलक्षणवस्तुविषयं क्रियाद्वयं निषिद्धम् एकदा यथोत्प्रेक्षते सूत्रार्थं नयादिगोचरमटति च, तत्रोत्प्रेक्षायां यदोपयुक्तो न तदाऽटने यदा चाटने न तदोत्प्रेक्षायामिति, कालस्य सूक्ष्मत्वाद्, विलक्षणविषया तु योगत्रयक्रियाऽप्यविरुद्धा, यथोक्तम्—'भंगियसुयं गुणंतो वट्टइ तिविहेऽवि जोगम्मी'त्यादि, गतं प्रत्यवस्थानं,—

सीसो पढमपवेसे वंदिउमावस्सिआएँ पडिक्कमिउ । बिइयपवेसम्मि पुणो वंदइ किं? चालणा अहवा॥१२२८॥

जह दूओ रायाणं णमिउं कज्जं निवेइउं पच्छा । वीसज्जिओवि वंदिय गच्छइ साहूवि एमेव ॥ १२२९ ॥

---

१ भङ्गिकश्रुतं गुणयन् वर्त्तते त्रिविधेऽपि योगे । २ शिष्यः प्रथमप्रवेशे वन्दित्वाऽऽवश्यिक्या प्रतिक्रम्य । द्वितीयप्रवेशे पुनर्वन्दते किं चालनाऽथवा ॥ १ ॥ यथा दूतो राजानं नत्वा कार्यं निवेद्य । पश्चाद् । विसृष्टोऽपि वन्दित्वा गच्छति एवमेव साधवोऽपि ॥ २ ॥

व्याख्या—इदं प्रत्ययस्थानं, उक्तमानुषङ्गिकं, साम्प्रत कृतिकर्मविधिसंसेवनाफलं समासाशुपदर्शयन्नाह—

एय किइकम्मविहिं जुंजता चरणकरणमुवउत्ता। साहू खवंति कम्मं अणेगभवसंचियमणंतं ॥ १२१० ॥

व्याख्या—'एवम्' अनन्तरदर्शितं 'कृतिकर्मविधिं' वन्दनविधिं युञ्जानाश्चरणकरणोपयुक्ता साधवः क्षपयन्ति कर्म 'अनेकभवसञ्चितं' प्रभूतभवोपात्तमित्यर्थः, कियत्?—अनन्तमिति गाथार्थः ॥ १२१० ॥ उक्तोऽनुगमः, नयाः सामायिकनिर्युक्ताविव द्रष्टव्याः ॥ इत्याचार्यश्रीहरिभद्रकृतौ शिष्यहितायामावश्यकटीकायां वन्दनाध्ययनं समाप्तमिति। कृत्वा वन्दनविवृतिं प्राप्तं यत्कुशलमिह मया तेन। साधुजनवन्दनमलं सत्त्वा मोक्षाय सेवन्तु॥ १॥

व्याख्यातं वन्दनाध्ययनम्, अधुना प्रतिक्रमणाध्ययनमारभ्यते—अस्य चायमभिसम्बन्धः, अनन्तराध्ययनेऽर्हदुपदिष्टसामायिकगुणवत एव वन्दनलक्षणा प्रतिपत्तिः कार्येति प्रतिपादितम्, इह पुनस्तदकरणतो दिनेय स्खलितस्यैव निन्दा प्रतिपाद्यते, यद्वा वन्दनाध्ययने कृतिकर्मरूपायाः साधुभक्तेस्तत्त्वतः कर्मक्षय उक्तः, यथोक्तम्—'विणओवयार माणस्स भंजणा पूयणा गुरुजणस्स। तित्थयराण य आणा सुभधम्माऽऽराहणाऽकिरिया॥१॥' प्रतिक्रमणाध्ययने तु मिथ्यात्वादिप्रतिक्रमणद्वारेण कर्मनिदाननिषेधः प्रतिपाद्यते, वक्ष्यति च—"मिच्छत्तपडिक्कमणं तहेव अस्संजमेवि पडिक्कमणं। कसायाण पडिक्कमणं जोगाण य अप्पसत्थाणं॥१॥" अथवा सामायिके चारित्रमुपवर्णितं, चतुर्विंशतिस्तवे त्वर्हतां गुणस्तुतिः, सा च दर्शनज्ञानरूपा, एवमिदं

१ पृष्ठ ५१५ गाथा १२१५ २ मिथ्यात्वप्रतिक्रमणं तथैवासंयमेऽपि प्रतिक्रमणम्। कषायाणां प्रतिक्रमणं योगानां चाप्रशस्तानाम् ॥ १ ॥

त्रितयमुक्तम्, अस्य च त्रितयासेवनमैहिकामुष्मिकापायपरिजिहीर्षुणा गुरोर्निवेदनीयं, तच्च वन्दनापूर्वमित्यतोऽनन्तरा ध्ययने सन्निरूपितम्, इह तु निवेद्य भूयः शुभेष्वेव स्थानेषु प्रतीपं क्रमणमासेवनीयमित्येतत् प्रतिपाद्यते, इत्यमनेनानेक रूपेण सम्बन्धेनाऽऽयातस्यास्य प्रतिक्रमणाध्ययनस्य चत्वार्यनुयोगद्वाराणि समपञ्च वक्तव्यानि, तत्र च नामनिष्पन्ने निक्षेपे प्रतिक्रमणाध्ययनमिति, तत्र प्रतिक्रमणं निरूप्यते—'प्रति' इत्ययमुपसर्गः प्रतीपाद्यर्थे वर्तते, 'क्रमु पादविक्षेपे' अस्य ल्युड-न्तस्य प्रतीपं प्रतिकूलं वा क्रमणं प्रतिक्रमणमिति भवति, एतदुक्तं भवति—शुभयोगेभ्योऽशुभयोगान्तर क्रान्तस्य शुभेष्वेव प्रतीप प्रतिकूल वा क्रमण प्रतिक्रमणमिति, उक्त च—"स्वस्थानाद् यत्परस्थानं, प्रमादस्य वशाद्गतः। तत्रैव क्रमण भूयः, प्रतिक्रमणमुच्यते ॥ १ ॥ क्षायोपशमिकाद्भावादौदयिकस्य वशं गतः। तत्रापि च स एवार्थः, प्रतिकूलगमात्स्मृतः ॥ २ ॥' प्रति प्रति क्रमण वा प्रतिक्रमणं, शुभयोगेषु प्रति प्रति वर्तनमित्यर्थः, उक्त च—"प्रति प्रति वर्तन वा शुभेषु योगेषु मोक्ष-फलदेषु। निःशल्यस्य यतेर्यत्तद्वा ज्ञेयं प्रतिक्रमणम् ॥ १ ॥" इह च यथा करणात् कर्मकर्त्रोः सिद्धिः, तद्व्यतिरेकेण करण स्यानुपपत्तेः, एवं प्रतिक्रमणादपि प्रतिक्रामकप्रतिक्रान्तव्यसिद्धिरित्यतस्त्रितयमप्यभिधित्सुराह निर्युक्तिकारः—

पडिक्कमणं पडिक्कमओ पडिक्कमियव्वं च आणुपुव्वीए। तीए पच्चुप्पन्ने अणागए चेव कालंमि ॥ १२३१ ॥

व्याख्या—'प्रतिक्रमणं' निरूपितशब्दार्थं, तत्र प्रतिक्रामतीति प्रतिक्रमकः कर्ता, प्रतिक्रान्तव्यं च कर्म—अशुभयोगल-क्षणम्, 'आनुपूर्व्या' परिपाट्या, 'अतीते' अतिक्रान्ते 'प्रत्युत्पन्ने' वर्तमाने 'अनागते चैव' एष्ये चैव काले, प्रतिक्रमणादि

योग्यमिति वाक्यशेषः । आह–प्रतिक्रमणमतीतविषयं, यत उक्तम्–'अतीतं पडिक्कमामि पडुप्पन्नं संवरेमि अणागयं पच्चक्खामि'त्ति[1] तत्कथमिह कालत्रये योज्यते इति ?, उच्यते, प्रतिक्रमणशब्दो ह्यत्राशुभयोगनिवृत्तिमात्रार्थः सामान्यः परिगृह्यते, तथा च सत्यतीतविषयं प्रतिक्रमणं निन्दाद्वारेणाशुभयोगनिवृत्तिरेवेति, प्रत्युत्पन्नविषयमपि संवरणद्वारेणाशुभयोगनिवृत्तिरेव, अनागतविषयमपि प्रत्याख्यानद्वारेणाशुभयोगनिवृत्तिरेवेति न दोष इति गाथाक्षरार्थः ॥ १२५१ ॥ साम्प्रतं प्रतिक्रामकस्वरूपं प्रतिपादयन्नाह—

जीवो उ पडिक्कमओ असुहाणं पावकम्मजोगाणं । झाणपसत्था जोगा जे ते न पडिक्कमे साहू ॥ १२५२ ॥

व्याख्या—'जीवः' प्राग्निरूपितशब्दार्थः, तत्र प्रतिक्रामतीति प्रतिक्रामकः, तुशब्दो विशेषणार्थः, न सर्व एव जीवः प्रतिक्रामकः, किं तर्हि ?–सम्यग्दृष्टिरुपयुक्तः, केषां प्रतिक्रामकः ?–'अशुभानां पापकर्मयोगानाम्' अशोभनानां पापकर्मव्यापाराणामित्यर्थः, आह–पापकर्मयोगा अशुभा एव भवन्तीति विशेषणानर्थक्यं, न, स्वरूपान्वाख्यानपरत्वादस्य, प्रशस्तौ च तौ योगौ च प्रशस्तयोगौ, ध्यानं च प्रशस्तयोगौ च ध्यानप्रशस्तयोगा ये तानधिकृत्य 'न प्रतिक्रमेत' न प्रतीपं वर्तेत साधुः, अपि तु तान् सेवेत, मनोयोगप्राधान्यख्यापनार्थं पृथग् ध्यानग्रहणं, प्रशस्तयोगोपादानाच्च ध्यानमपि धर्मशुक्लभेदं प्रशस्तमवगन्तव्यम्, आह–'यथोद्देशं निर्देश' इति न्यायमुल्लङ्घ्य किमिति प्रतिक्रमणमनभिधाय प्रतिक्रामक उक्तः ?, तथाऽऽद्यगाथागतमानुपूर्वीग्रहणं चातिरिच्यत इति, उच्यते, प्रतिक्रमकस्याल्पवक्तव्यत्वात् कर्त्रधीनत्वाच्च क्रियाया इत्य

---

१ अतीतं प्रतिक्रमामि प्रत्युत्पन्नं संवृणोमि अनागतं प्रत्याख्यामि

दोषः, इत्थमेवोपन्यासः कस्मात् कृत इति चेत् प्रतिक्रमणाध्ययननामनिष्पन्ननिक्षेपप्रधानत्वात्तस्येत्यलं विस्तरेणेति गाथार्थः ॥ १२५२ ॥ उक्तः प्रतिक्रमकः, साम्प्रतं प्रतिक्रमणस्यावसरः, तच्छब्दार्थपर्यायैर्व्याचिख्यासुरिदमाह—

पडिक्कमणं पडियरणा परिहरणा वारणा नियत्ती य । निंदा गरिहा सोही पडिक्कमणं अट्ठहा होइ ॥ १२५३ ॥

व्याख्या—'प्रतिक्रमणं' तत्त्वतो निरूपितमेव, अधुना भेदतो निरूप्यते, तत्पुनर्नामादिभेदतः षोढा भवति, तथा चाऽऽह—

णाम ठवणा दविए खित्ते काले तहेव भावे य । एसो पडिक्कमणस्सा णिक्खेवो छव्विहो होइ ॥ १२५४ ॥

व्याख्या—तत्र नामस्थापने गतार्थे, द्रव्यप्रतिक्रमणमनुपयुक्तसम्यग्दृष्टेर्लब्ध्यादिनिमित्तं वा उपयुक्तस्य वा निह्नवस्य पुस्तकादिन्यस्तं वा, क्षेत्रप्रतिक्रमणं यस्मिन् क्षेत्रे व्यावर्ण्यते क्रियते वा यतो वा प्रतिक्रम्यते खिलादेरिति, कालप्रतिक्रमणं द्वेधा-ध्रुवं अध्रुवं च, तत्र ध्रुवं भरतैरावतेषु प्रथमचरमतीर्थकरतीर्थेष्वपराधो भवतु मा वा ध्रुवमुभयकालं प्रतिक्रम्यते, विमध्यमतीर्थकरतीर्थेषु त्वध्रुवं-कारणजाते प्रतिक्रमणमिति, भावप्रतिक्रमणं द्विधा-प्रशस्तमप्रशस्तं च, प्रशस्तं मिथ्यात्वादेः, अप्रशस्तं सम्यक्त्वादेरिति, भववौघत एवोपयुक्तस्य सम्यग्दृष्टेरिति, प्रशस्तेनात्राधिकारः॥ प्रतिचरणा व्याख्यायते-'चर गतिभक्षणयोः' इत्यस्य प्रतिपूर्वस्य ल्युडन्तस्य प्रतिचरणेति भवति, प्रति प्रति तेषु तेष्वर्थेषु चरणं-गमनं तेन तेनाऽऽसेव नाप्रकारेणेति प्रतिचरणा, सा च षड्विधा, तथा चाह—

णामं ठवणा दविए खित्ते काले तहेव भावे य । एसो पडियरणाए णिक्खेवो छव्विहो होइ ॥ १२५५ ॥

व्याख्या—तत्र नामस्थापने गतार्थे, द्रव्यप्रतिचरणा अनुपयुक्तस्य सम्यग्दृष्टेस्तेषु तेष्वर्थेष्वाचरणीयेषु चरणं-गमनं

योग्यमिति वाक्यशेष । आह–प्रतिक्रमणमतीतविषय, यत उक्तम्–'अतीत पडिक्कमामि पडुप्पन्न संवरेमि अणागय पच्चक्खामि' त्ति तत्कथमिह कालत्रये योज्यते इति ? उच्यते, प्रतिक्रमणशब्दो ह्यत्राशुभयोगनिवृत्तिमात्रार्थः सामान्य परिगृह्यते तथा च सत्यतीतविषयं प्रतिक्रमण निन्दाद्वारेणाशुभयोगनिवृत्तिरेवेति, प्रत्युत्पन्नविषयमपि संवरणद्वारेणाशुभयोगनिवृत्तिरेव, अनागतविषयमपि प्रत्याख्यानद्वारेणाशुभयोगनिवृत्तिरेवेति न दोष इति गाथाक्षरार्थः ॥ १२५१ ॥

साम्प्रत प्रतिक्रामकस्वरूप प्रतिपादयन्नाह—

जीवो उ पडिक्कमओ असुहाण पावकम्मजोगाण । झाणपसत्था जोगा जे ते ण पडिक्कमे साहू ॥ १२५२ ॥

व्याख्या—'जीवः' प्राग्निरूपितशब्दार्थः, तत्र प्रतिक्रामतीति प्रतिक्रामकः, तुशब्दो विशेषणार्थः, न सर्व एव जीवः प्रतिक्रामकः, किं तर्हि ?—सम्यग्दृष्टिरुपयुक्तः, केषां प्रतिक्रमकः ?—'अशुभानां पापकर्मयोगानाम्' अशोभनानां पापकर्म व्यापाराणामित्यर्थः, आह–पापकर्मयोगा अशुभा एव भवन्तीति विशेषणानर्थक्यं, न, स्वरूपान्वाख्यानपरत्वादस्य, प्रशस्तौ च तौ योगौ च प्रशस्तयोगौ, ध्यान च प्रशस्तयोगौ च ध्यानप्रशस्तयोगा ये तानधिकृत्य 'न प्रतिक्रमेत' न प्रतीपं वर्तेत साधुः, अपि तु तान् सेवेत, मनोयोगप्राधान्यख्यापनार्थं पृथग् ध्यानग्रहणं, प्रशस्तयोगोपादानाच्च ध्यानमपि धर्म शुक्लभेदं प्रशस्तमवगन्तव्यम्, आह–'यथोद्देशं निर्देश' इति न्यायमुल्लङ्घ्य किमिति प्रतिक्रमणमनभिधाय प्रतिक्रामक उक्तः?, तथाऽऽद्यगाथागतमानुपूर्वीग्रहणं चातिरिच्यत इति, उच्यते, प्रतिक्रमकस्याल्पवक्तव्यत्वात् कर्त्रधीनत्वाच्च क्रियाया इत्य

1 अतीतं प्रतिक्रमामि प्रत्युत्पन्नं संवृणोमि अनागतं प्रत्याख्यामि

भावपरिहरणा प्रशस्ता अप्रशस्ता च, अप्रशस्ता ज्ञानादिपरिहरणा, प्रशस्ता क्रोधादिपरिहरणा, अथवौघत एवोपयुक्तस्य सम्यग्दृष्टेः, तयेहाधिकारः, प्रतिक्रमणपर्यायता चास्याः प्रतिक्रमणमप्यशुभयोगपरिहारेणैवेति, वारणेदानीं, 'वृञ् वरणे' इत्यस्य ण्यन्तस्य ल्युडि वारणा भवति, वारणं वारणा निषेध इत्यर्थः, सा च नामादिभेदतः षोढा भवति, तथा चाह—

णाम ठवणा दविए खित्ते काले तहेव भावे य। एसो उ वारणाए णिक्खेवो छव्विहो होइ ॥ १२३७ ॥

व्याख्या—तत्र नामस्थापने गतार्थे, द्रव्यवारणा तापसादीनां हलकृष्टादिपरिभोगवारणा, अनुपयुक्तस्य सम्यग्दृष्टेर्वा देशनाया उपयुक्तस्य वा निह्नवस्यापथ्यस्य वा रोगिण इतीयं चोदनारूपा, क्षेत्रवारणा तु यत्र क्षेत्रे व्यावर्ण्यते क्रियते वा क्षेत्रस्य वाऽनार्यस्येति, कालवारणा यस्मिन् व्यावर्ण्यते क्रियते वा कालस्य वा विकालादेर्वर्षासु वा विहारस्येति, भाववारणेदानीं, सा च द्विविधा-प्रशस्ताऽप्रशस्ता च, प्रशस्ता प्रमादवारणा, अप्रशस्ता संयमादिवारणा, अथवौघत एवोपयुक्तस्य सम्यग्दृष्टेरिति, तयेहाधिकारः, प्रतिक्रमणपर्यायता चास्याः स्फुटा, निवृत्तिरधुना, 'वृत वर्तने' इत्यस्य निपूर्वस्य क्तिनि निवर्तनं निवृत्तिः, सा च षोढा, यत आह—

नाम ठवणा दविए खित्ते काले तहेव भावे य। एसो य नियत्तीए णिक्खेवो छव्विहो होइ ॥ १२३८ ॥

व्याख्या—नामस्थापने गतार्थे, द्रव्यनिवृत्तिस्तापसादीनां हलकृष्टादिनिवृत्तिरित्याद्यखिलो भावार्थः स्वबुद्ध्या वक्तव्यः, यावत् प्रशस्तभावनिवृत्त्येहाधिकारः। निन्देदानीं, तत्र 'णिदि कुत्सायाम्' अस्य 'गुरोश्च हलः' (पा० ३-३-१०३) इत्यकारः टाप्, निन्दनं निन्दा, आत्मनोऽध्यक्षमात्मकुत्सेत्यर्थः, सा च नामादिभेदतः षोढा भवति, तथा चाह—

तेन तेन प्रकारेण लब्ध्यादिनिमित्तं वा उपयुक्तस्य वा निह्नवस्य सचित्तादिद्रव्यस्य चरति, क्षेत्रप्रतिचरणा यत्र प्रतिचरणा व्याख्यायते क्रियते वा क्षेत्रस्य वा प्रतिचरणा, यथा शालिगोपिकायाः शालिक्षेत्रादीनि प्रतिचरन्ति, कालप्रतिचरणा यस्मिन् काले प्रतिचरणा व्याख्यायते क्रियते वा कालस्य वा प्रतिचरणा, यथा साधवः प्रादोषिकं वा प्राभातिकं वा कालं प्रतिचरन्ति, भावप्रतिचरणा द्विधा—प्रशस्ताऽप्रशस्ता च, अप्रशस्ता मिथ्यात्वाज्ञानाविरतिप्रतिचरणा, प्रशस्ता सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्रप्रतिचरणा, अथवौघत एवोपयुक्तस्य सम्यग्दृष्टेः, तदत्राधिकार, प्रतिक्रमणपर्यायता चास्या यतः शुभयोगेषु प्रवीर्य क्रमण–प्रवर्तनं प्रतिक्रमणमुक्तं, प्रतिचरणाऽप्येवम्भूतैव वस्तुत इति गाथार्थः ॥ १२१५ ॥ इदानीं परिहरणा, 'हृञ् हरणे' अस्य परिपूर्वस्यैव ल्युडन्तस्यैव परिहरणा, सर्वप्रकारैर्वर्जनेत्यर्थः, सा च अष्टविधा, तथा चाह—

णामं ठवणा दविए परिरय परिहार वज्जणाए य। अणुगह भावे य तहा अट्ठविहा होइ परिहरणा ॥१२१६॥

व्याख्या—नामस्थापने गतार्थे, द्रव्यपरिहरणा द्वेधं विषयमधिकृत्य अनुपयुक्तस्य सम्यग्दृष्टेर्लब्ध्यादिनिमित्तं वा उपयुक्तस्य वा निह्नवस्य कण्टकादिपरिहरणा वेति, परिरयपरिहरणा गिरिसरित्परिरयपरिहरणा, परिहारपरिहरणा लौकिकलोकोत्तरभेदभिन्ना, लौकिकी मात्रादिपरिहरणा, लोकोत्तरा पार्श्वस्थादिपरिहरणा, वर्जनापरिहरणाऽपि लौकिकलोकोत्तरभेदैव, लौकिका इत्वरा यावत्कथिका च, इत्वरा मृतसूतकादिपरिहरणा, यावत्कथिका डोम्बादिपरिहरणा, लोकोत्तरा पुनरित्वरा शय्यातरपिण्डादिपरिहरणा, यावत्कथिका तु राजपिण्डादिपरिहरणा, अनुग्रहपरिहरणा अक्षोटभंगपरिहरणा,

---

* बालमेव्यमर्त्यं वो महत्तम परिहरण्य प्रतिषिद्धमाभिनिविशिरावपरिहारमर्थं.

भायपरिहरणा प्रशस्ता अप्रशस्ता च, अप्रशस्ता ज्ञानादिपरिहरणा, प्रशस्ता क्रोधादिपरिहरणा, अथवौघत यथोपयुक्तस्य सम्यग्दृष्टेः, तयेहाधिकारः, प्रतिक्रमणपर्यायता चास्याः प्रतिक्रमणमप्यशुभयोगपरिहारेणैवेति, वारणेदानीं, 'वृञ् वरणे' इत्यस्य ण्यन्तस्य ल्युटि वारणा भवति, वारण वारणा निषेध इत्यर्थः, सा च नामादिभेदतः षोढा भवति, तथा चाह—

णाम ठवणा दविए खित्ते काले तहेव भावे य । एसो उ वारणाए णिक्खेवो छव्विहो होइ ॥ १२३७ ॥

व्याख्या—तत्र नामस्थापने गतार्थे, द्रव्यवारणा तापसादीनां हलकृष्टादिपरिभोगवारणा, अनुपयुक्तस्य सम्यग्दृष्टेर्वा देशनाया उपयुक्तस्य वा निह्नवस्याप्यस्य वा रोगिण इतीयं चोदनारूपा, क्षेत्रवारणा तु यत्र क्षेत्रे व्यावर्ण्यते क्रियते वा क्षत्रस्य वाऽनार्यस्येति, कालवारणा यस्मिन् व्यावर्ण्यते क्रियते वा कालस्य वा विकालादेर्वर्षासु वा विहारस्येति, भाववारणेदानीं, सा च द्विविधा—प्रशस्ताऽप्रशस्ता च, प्रशस्ता प्रमादवारणा, अप्रशस्ता संयमादिवारणा, अथवौघत यथोपयुक्तस्य सम्यग्दृष्टेरिति, तयहाधिकारः, प्रतिक्रमणपर्यायता चास्याः स्फुटा, निवृत्तिरधुना, 'वृत वर्तने' इत्यस्य निपूर्वस्य क्तिनि निवर्तनं निवृत्तिः, सा च षोढा, यत आह—

नाम ठवणा दविए खित्ते काले तहेव भावे य । एसो य नियत्तीए णिक्खेवो छव्विहो होइ ॥ १२३८ ॥

व्याख्या—नामस्थापने गतार्थे, द्रव्यनिवृत्तिस्तापसादीनां हलकृष्टादिनिवृत्तिरित्याद्यखिलो भावार्थः स्वबुद्ध्या वक्तव्यः, यावत् प्रशस्तभावनिवृत्त्येहाधिकारः । निन्देदानीं, तत्र 'णिदि कुत्सायाम्' अस्य 'गुरोश्च हलः' (पा० ३-३-१०३) इत्यकारः टाप्, निन्दनं निन्दा, आत्माऽप्यक्षमात्मकुत्सेत्यर्थः, सा च नामादिभेदतः षोढा भवति, तथा चाह—

णाम ठवणा दविए खित्ते काले तहेव भावे य । एसो खलु निंदाए णिक्खेवो छव्विहो होइ ॥ १२३८ ॥

व्याख्या—तत्र नामस्थापने गतार्थे, द्रव्यनिन्दा तापसादीनाम् अनुपयुक्तस्य सम्यग्दृष्टेर्वोपयुक्तस्य वा निह्नवस्या शोभनद्रव्यस्य वेति, क्षेत्रनिन्दा यत्र व्याख्यायते क्रियते वा संसक्तस्य वेति, कालनिन्दा यस्मिन्निन्दा व्याख्यायते क्रियते वा दुर्भिक्षादेर्वा कालस्य, भावनिन्दा प्रशस्तेतरभेदा, अप्रशस्ता सप्रमादाचरणविषया, प्रशस्ता पुनरसप्रमादाचरणविषयेति, 'हा ! दुट्ठु कयं हा ! दुट्ठु कारियं दुट्ठु अणुमयं इत्ति । अंतो २ डज्झइ हियए पच्छाणुतावेण ॥ १ ॥' अथवा भाव एवोपयुक्तसम्यग्दृष्टेरिति, तयेहाधिकारः, प्रतिक्रमणपर्यायता स्फुटेति गाथार्थः ॥ १२३९ ॥ गर्हेदानीं, तत्र 'गर्ह कुत्सायां' अस्य 'गुरोश्च हलः' इत्यकारः टाप्, गर्हणं गर्हा—परसाक्षिकी कुत्सैवेति भावार्थः, सा च नामादिभेदतः षोढेयति, तथा चाह—

नामं ठवणा दविए खित्ते काले तहेव भावे य । एसो खलु गरिहाए निक्खेवो छव्विहो होइ ॥ १२४० ॥

व्याख्या—नामस्थापने गतार्थे, द्रव्यगर्हा तापसादीनामेव स्वगुर्वालोचनादिना अनुपयुक्तस्य सम्यग्दृष्टेर्वोपयुक्तस्य वा निह्नवस्येत्यादिभावार्थो वक्तव्यः, पाश्चात्यशस्येहाधिकारः । इदानीं शुद्धिः 'शुध शौच' अस्य स्त्रियां क्तिन्, शोधनं शुद्धिः, विमलीकरणमित्यर्थः, सा च नामादिभेदतः षोढेव, तथा चाह—

नाम ठवणा दविए खित्ते काले तहेव भावे य । एसो खलु सुद्धीए निक्खेवो छव्विहो होइ ॥ १२४१ ॥

१ हा दुष्टु कृतं हा दुष्टु कारितं दुष्टुमनुमतमिति । अन्तरन्तर्दह्यते हृदयं पश्चादनुतापेन ॥ १ ॥

व्याख्या—तत्र नामस्थापने गतार्थे, द्रव्यशुद्धिस्तापसादीनां स्वगुर्वालोचनादिना अनुपयुक्तस्य सम्यग्दृष्टेरुपयुक्तस्य वा निह्नवस्य वस्त्रसुवर्णादेर्वा जलक्षारादिभिरिति, क्षेत्रशुद्धिर्येन व्यावर्ण्यते क्रियते वा क्षेत्रस्य वा कुलिकादिनाऽस्थ्यादिशल्योद्धरणमिति, कालशुद्धिर्येन व्यावर्ण्यते क्रियते वा शङ्खादिभिर्वा कालस्य शुद्धिः क्रियत इति, भावशुद्धिर्द्विधा-प्रशस्ताऽप्रशस्ता च, प्रशस्ता ज्ञानादेरप्रशस्ता चाशुद्धस्य सतः क्रोधादेर्वैमल्याधानं स्पष्टतापादनमित्यर्थः, अथवौघतयोपयुक्तस्य सम्यग्दृष्टेः प्रशस्ता, तयेहाधिकारः, प्रतिक्रमणपर्यायता चास्याः स्फुटा, एवं प्रतिक्रमणमष्टधा भवतीति गाथार्थः ॥ १२४१ ॥ साम्प्रतं विनेयानुग्रहाय प्रतिक्रमणादिपदानां यथाक्रमं दृष्टान्तान् प्रतिपादयन्नाह—

अद्धाणे पासाए दुद्धकाय विसभोयणतलाए। दो कन्नाओ पइमारियाँ य वत्थे य अगए य ॥ १२४२ ॥

व्याख्या—अध्वानः प्रासादः दुग्धकायः विषभोजन तडागं द्वे कन्ये पतिमारिका च वस्त्रं चागदश्च, तत्थ पडिक्कमणे अद्धाणदिट्ठंतो—जहा एगो राया णयरबाहिं पासायं काउकामो सोभणे दिणे सुत्ताणि पाडियाणि, रक्खगा णिउत्ता भणिया य—जइ कोइ इत्थ पविसिज्ज सो मारेयव्वो, अह पुण ताणि चेव पयाणि अक्कमंतो पडिओसरइ सो मोयव्वो, तओ तेसिं रयरवगाण वक्खित्तचित्ताण कालहया दो गामिल्लया पुरिसा पविट्ठा, ते णाइदूरं गया रक्खगेहिं दिट्ठा, उक्करिसियखग्गेहि य

1 तत्र प्रतिक्रमणेऽध्वदृष्टान्तः। यथा एको राजा नगराद्बहिः प्रासादं कर्तुकामः शोभने दिने सूत्राणि पातितवान्, रक्षका नियुक्ता भणिताश्च-यदि कश्चिदत्र प्रविशेत् स मारयितव्यः यदि पुनस्तान्येव पदानि आक्राम्यन् प्रत्यवसर्पेत् स मोक्तव्यः ततस्तेषां रक्षकाणां व्याक्षिप्तचित्तानां कालहतौ द्वौ ग्रामेयकौ पुरुषौ प्रविष्टौ तौ नातिदूरं गतौ रक्षकैर्दृष्टौ, आकृष्टखड्गैश्च

णाम ठवणा दविए खित्ते काले तहेव भावे य । एसो खलु निंदाए णिक्खेवो छव्विहो होइ ॥ १२३९ ॥

व्याख्या—तत्र नामस्थापने गतार्थे, द्रव्यनिन्दा तापसादीनाम् अनुपयुक्तस्य सम्यग्दृष्टेरुपयुक्तस्य वा निह्नवस्याशोभनद्रव्यस्य चेति, क्षेत्रनिन्दा यत्र व्याख्यायते क्रियते वा संसक्तस्य चेति, कालनिन्दा यस्मिन्निन्दा व्याख्यायते क्रियते वा दुर्भिक्षादेर्वा कालस्य, भावनिन्दा प्रशस्तेतरभेदा, अप्रशस्ता संयमाद्याचरणविषया, प्रशस्ता पुनरसंयमाद्याचरणविषयेति, 'हा ! दुट्ठु कयं हा ! दुट्ठु कारियं दुट्ठु अणुमयं इत्ति । अंतो २ डज्झइ हिययं पुणो पुणो पच्छयावेणं ॥ १ ॥' अथवा यत उपयोपयुक्तसम्यग्दृष्टेरिति, तयेहाधिकारः, प्रतिक्रमणपर्यायता स्फुटेति गाथार्थः ॥ १२३९ ॥ गर्हेदानीं, तत्र 'गर्ह कुत्सायां' अस्य 'गुरोश्च हलः' इत्यकारः टाप्, गर्हणं गर्हा—परसाक्षिकी कुत्सैवेति भावार्थः, सा च नामादिभेदतः षोढेति, तथा चाह—

णामं ठवणा दविए खित्ते काले तहेव भावे य । एसो खलु गरिहाए निक्खेवो छव्विहो होइ ॥ १२४० ॥

व्याख्या—नामस्थापने गतार्थे, द्रव्यगर्हा तापसादीनामेव स्वगुर्वालोचनादिना अनुपयुक्तस्य सम्यग्दृष्टेरुपयुक्तस्य वा निह्नवस्येत्यादिभावार्थो वक्तव्यः, भावप्रशस्तयेहाधिकारः । इदानीं शुद्धिः 'शुध शौचे' अस्य स्त्रियां क्तिन्, शोधनं शुद्धिः, विमलीकरणमित्यर्थः, सा च नामादिभेदतः षोढैव, तथा चाह—

णाम ठवणा दविए खित्ते काले तहेव भावे य । एसो खलु सुद्धीए निक्खेवो छव्विहो होइ ॥ १२४१ ॥

---

१ हा दुट्ठु कयं हा दुट्ठु कारियं अणुमयं इति । अन्तरन्तर्दह्यते हृदयं पुनः पुनः पश्चात्तापेन ॥ १ ॥

व्याख्या—अत्र नामस्थापने गतार्थे, द्रव्यशुद्धिस्तापसादीनां स्वगुर्वालोचनादिना अनुपयुक्तस्य सम्यग्दृष्टेरुपयुक्तस्य वा निह्नवस्य वस्त्रसुवर्णादेर्वा जलक्षारादिभिरिति, क्षेत्रशुद्धिर्यत्र व्यावर्ण्यते क्रियते वा क्षेत्रस्य वा कुलिकादिनाऽस्थ्यादिनिश्चयस्योद्धरणमिति, कालशुद्धिर्यत्र व्यावर्ण्यते क्रियते वा शङ्खध्वन्यादिभिर्वा कालस्य शुद्धिः क्रियत इति, भावशुद्धिर्द्विधा–प्रशस्ताऽप्रशस्ता च, प्रशस्ता ज्ञानादेरप्रशस्ता चाशुद्धस्य सतः क्रोधादेर्वैमल्याधानं स्पष्टतापादनमित्यर्थः, अवबोधतयोपयुक्तस्य सम्यग्दृष्टेः प्रशस्ता, तयेहाधिकारः, प्रतिक्रमणपर्यायता चास्याः स्फुटा, एवं प्रतिक्रमणमष्टधा भवतीति गाथार्थः ॥ १२४१ ॥ साम्प्रत विनेयानुग्रहाय प्रतिक्रमणादिपदानां यथाक्रमं दृष्टान्तान् प्रतिपादयन्नाह—

अद्धाणे पासाए दुद्धकाय विसभोयणतलाए । दो कन्नाओ पइमारियाँ य वत्थे य अगए य ॥ १२४२ ॥

व्याख्या—अध्वानः प्रासादः दुग्धकायः विषभोजनं तडाग द्वे कन्ये पतिमारिका च वस्त्रं चागदश्च, तत्थ पडिक्कमणे अद्धाणदिट्ठंतो—जहा एगो राया णयरबाहिं पासायं काउकामो सोभणे दिणे सुत्ताणि पाडियाणि, रक्खगा णिउत्ता भणिया य—जइ कोइ इत्थ पविसिज्ज सो मारेयव्वो, अह पुण ताणि चेव पयाणि अक्कमतो पडिओसरइ सो मोयव्वो, तओ तेसिं रक्खगाण वक्खित्तचित्ताण काउहया दो गामिल्लया पुरिसा पविट्ठा, ते णाइदूरं गया रक्खगेहिं दिट्ठा, उक्करिसियखग्गेहि य

1 तत्र प्रतिक्रमणेऽध्वदृष्टान्तः, यथा एको राजा नगराद्बहिः प्रासादं कर्तुकामः शोभने दिने सूत्राणि पातितवान्, रक्षका नियुक्ता भणिताश्च–यदि कश्चिद् अत्र प्रविशेत् स मारयितव्यः, यदि पुनस्तान्येव पादान् आक्रामन् प्रत्यवसर्पति स मोक्तव्यः। ततस्तयो रक्षकयोर्व्याक्षिप्तचित्तयोः कौतुकिनौ द्वौ ग्राम्यौ पुरुषौ प्रविष्टौ, तौ नातिदूरं गतौ रक्षकैर्दृष्टौ, आकृष्टखड्गैश्च

धंकसा—हा दासा! कहिं एत्थ पविट्ठा!, तत्थेगो काकघडो भणइ—को एत्थ दोसोत्ति इओ तओ पहाविओ, सो तहिं तत्थेव मारिओ, बिइओ भीओ तेसु चेव पएसु ठिओ भणइ—सामि! अयाणतो अहं पविट्ठो, मा मं मारेह, जं भणह तं करेमित्ति, तेहिं भण्णइ—जइ अण्णओ अणक्कमंतो तेहिं चेव पएहिं पडिओसरसि तओ मुच्चसि, सो भीओ परेण जत्तेण तेहिं चेव पएहिं पडिनियत्तो, सो मुक्को, इहलोइयाणं भोगाणं आभागी जाओ, इयरो मुक्को, एवं दव्वपडिक्कमणं, भावे दिट्ठंतस्स उवणओ—रायत्थाणीएहिं तित्थयरेहिं पासायत्थाणीओ संजमो रक्खियव्वोत्ति आणत्तं, सो य गामिल्लगत्थाणीएण एगेण साहुणा अइक्कमिओ, सो रागदोसरक्खगऽब्भाहओ सुचिरं काल संसारे जाइयव्वमरियव्वाणि पाविहित्ति, जो पुण कहवि पमाएण अस्संजमं गओ तओ पडिनियत्तो अपुणक्करणाए पडिक्कमए सो णिव्वाणभागी भवइ, पडिक्कमणे अद्धाण दिट्ठंतो गतो १। इयाणिं पडिचरणाए पासाएण दिट्ठंतो भण्णइ—एगम्मि णयरे धणसमिद्धो वाणियओ, तस्स महुगुढिओ

१ धंक्सी—हा दास्यः! कुत्र प्रविष्टौ? तत्रैकः काकघटो भणति—कोऽत्र दोष इति इतस्ततः प्रधावितः, स तत्रैव मारितः। द्वितीयो भीतस्तेष्वेव पदेषु स्थितो भणति—स्वामिन्! अजानानोऽहं प्रविष्टः। मा मां मीमरः, यद्भणथ तत्करोमीति, तैर्भण्यते—यद्यन्यतोऽनाक्रामन् तैरेव पदैः प्रत्यवसर्पसि ततो मुच्यसे स भीतः परेण यत्नेन तैरेव पदैः प्रतिनिवृत्तः। स मुक्तः पैहलौकिकानां भोगानामाभागी जातः इतरो मृतः। एवं द्रव्यप्रतिक्रमणं भावे दृष्टान्तयोजना—राजस्थानीयैस्तीर्थकरैः प्रासादस्थानीयः संयमो रक्षितव्य इत्याज्ञप्तं स च ग्रामेयकस्थानीयेनैकेन साधुनाऽतिक्रान्तः स रागद्वेषाख्यकाभ्याहतः सुचिरं कालं संसारे जन्ममरणानि प्राप्स्यति यः पुनः कथमपि प्रमादेनासंयमं गतस्ततः प्रतिनिवृत्तोऽपुनःकरणतया प्रतिक्रामति स निर्वाणभागी भवति प्रतिक्रमणेऽध्वदृष्टान्तो गतः। इदानीं प्रतिचरणायां प्रासादेन दृष्टान्तो भण्यते—एकस्मिन् नगरे धनसमृद्धो वणिग्, तस्यामुमोरित।

पासाओ रयणभरिओ, सो य भज्जाए उवणिक्खिविउं दिसाजत्ताए गओ, सा अप्पए छग्गिया, मंडणपसाहणादिवावडा न तस्स पासायस्स अवलोयणं करेइ, तओ तस्स एगं खंडं पडियं, सा चिंतेइ–किं एत्तिलयं करेहिइत्ति, अण्णया पिप्पलपोतगो जाओ, किं एत्तिओ करेहिइत्ति णायणीओ तीए, तेण वड्ढतेण सो पासाओ भग्गो, वाणियगो आगओ, पिच्छइ विणट्ठ पासायं, तेण सा णिच्छूढा, अण्णो पासाओ कारिओ, अण्णा भज्जा आणीया, भणिया य–जति एस पासाओ विणस्सइ तो ते अहं णत्थि, एवं भणिऊण दिसाजत्ताए गओ, साऽवि से महिला तं पासायं सव्वादरेण तिसंझं अवलोएति, जं किंचि तत्थ कट्ठकम्मे लेप्पकम्मे चित्तकम्मे पासाए वा तसुडियाइ पासइ तं संठवावेति किंचि दाऊण, तओ सो पासाओ तारिसो चेव अच्छइ, वाणियगेण आगएण दिट्ठो, तुट्ठेण सव्वस्स घरस्स सामिणी कया, विउलभोगसमण्णागया जाया, इयरा असणवसणरहिया अणंतदुक्खभागिणी जाया, एसा दव्वपडिचरणा, भावे दिट्ठंतस्स उवणओ–वाणियगत्थाणीएणाऽऽयरिएण

---

१ प्रासादो रत्नभृतः स तं भार्यामुपनिक्षिप्य दिग्यात्रायै गतः सा शरीरे लग्ना मण्डनप्रसाधनादिव्यापृता न तस्य प्रासादस्यावलोकनं करोति तत-स्तस्य भागः पतितः सा चिन्तयति–किमेतावत् करिष्यति? अन्यदा पिप्पलपोतको जातः पतितः, किमेतावान् करिष्यतीति नापनीतः तदा तेन वर्धमानेन स प्रासादो भग्नः वणिक् आगतः, प्रेक्षते विनष्टं प्रासादं, तेन सा निष्काशिता अन्यः प्रासादः कारितः अन्या भार्याऽऽनीता भणिता च–यद्येष प्रासादो विनङ्क्ष्यति तदा तेऽहं नास्मि एवं भणित्वा दिग्यात्रायै गतः साऽपि तस्य महिला तं प्रासादं सर्वादरेण त्रिसन्ध्यमवलोकयति यत्किञ्चित्तत्र काष्ठकर्मणि लेप्यकर्मणि चित्रकर्मणि प्रासादे वा तसुडिकादि पश्यति तत् संस्थापयति किञ्चिद्दत्त्वा ततः स प्रासादः तादृश एव तिष्ठति, वणिजाऽऽगतेन दृष्टः, तुष्टेन सर्वस्य गृहस्य स्वामिनी कृता, विपुलभोगसमन्वागता जाता इतराऽशनवसनरहिताऽनन्तदुःखभागिनी जाता, एषा द्रव्यपरिचरणा, भावे दृष्टान्तस्योपनयः–वणिक्स्थानीयेनाचार्येण

सक्ता—दा दासा! कर्हि पत्थ पयिट्ठा !, तापगो दाढ्पढा भणइ—का पत्थ दोसोत्ति इमा मया पराजिमा मा नोंद
तत्थेव मारिओ, विलिओ भीओ तसु पय पपसु ठिओ भणइ—सामि ! अपार्णता अह पविट्ठा मा म मारह त्ति भणइ त
करेमित्ति, तेहिं भण्णइ—अइ अण्णओ अणक्कमंतो तहिं चेय पर्पाहिं पडिओसरसि तओ मुच्चसि, सा भीआ पत्थ अताग
तेहिं चेय पर्पाहिं पडिनियत्तो, सो मुक्को, इहलोइयाणं भोगाण
विद्धतस्स उपणओ—रायत्थाणीएहिं विसयपरेहिं
पगेण साहुणा अइक्कमिओ, सो राग
किहयि पमापण असंसम
तो गओ १। इयाणि

मंडणपसाहणादिवावडा पासाओ रयणभरिओ, सो तं भज्जाए उवणिक्खिविउं दिसाजत्ताए गओ, सा अप्पए छग्गिया, न तस्स पासायस्स अवलोयण करेइ, तओ तस्स एगं खंडं पडियं, सा चिंतेइ–किं एत्तिलयं करेहिइत्ति, अण्णया पिप्पलपोतगो जाओ, किं एत्तिओ करेहितित्ति णावणीओ तीए, तेण वड्ढंतेण सो पासाओ भग्गो, वाणियगो आगओ, पिच्छइ विणट्ठं पासायं, तेण सा णिच्छूढा, अण्णो पासाओ कारिओ, अण्णा भज्जा आणीया, भणिया य–जति एस पासाओ विणस्सइ तो ते अह णत्थि, एवं भणिऊण दिसाजत्ताए गओ, साऽवि से महिला त पासाय समादरेण तिसंझ अवलोएति, जं किंचि तत्थ कट्ठकम्मे लेप्पकम्मे चित्तकम्मे पासाए वा उत्तुडियाइ पासइ तं संठवेति किंचि दाऊण, तओ सो पासाओ तारिसो चेव अच्छइ, वाणियगेण आगएण दिट्ठो, तुट्ठेण सव्वस्स घरस्स सामिणी कया, विउलभोगसमण्णागया जाया, इयरा असणवसणरहिया अचवदुक्खभागिणी जाया, एसा दव्वपडिचरणा, भावे दिट्ठंतस्स उवणओ–वाणियगत्थाणीएणाऽऽयरिएण

---

१ प्रासादो रत्नभृतः स तं भार्यायामुपनिक्षिप्य दिग्यात्रायै गतः, सा पतिरे कया अन्यजनप्रसादयवादिम्याप्लुता न तस्य प्रासादस्यावलोकनं करोति, तत एकदेशो भागः पतितः सा चिन्तयति–किमेतावत् करिष्यति ? अन्यदा पिप्पलपोतको जातः पतितः किमेतावान् करिष्यतीति नापनीतः तदा तेन वर्धमानेन स प्रासादो भग्नः वणिग् आगत., मेऽधुते विनष्ट प्रासाद, तेन सा निष्काशिता अन्यः प्रासादः कारितः अन्या भार्योऽऽनीता, भणिता च–यद्येष प्रासादो विनङ्क्ष्यति तदा तेऽत्र नास्ति एव भणित्वा दिग्यात्रायै गतः साऽपि तस्य महिला तं प्रासादं सर्वादरेण त्रिसन्ध्यमवलोकयति, यत्किञ्चित्तत्र काष्ठकर्मणि लेप्यकर्मणि चित्रकर्मणि प्रासादे वा त्रुट्यादि पश्यति तत् संस्थापयति किञ्चिद्दत्वा ततः स प्रासादः तादृश एव तिष्ठति, वणिजाऽऽगतेन दृष्टः, तुष्टेन सर्वस्य गृहस्य स्वामिनी कृता, विपुलभोगसमन्वागता जाता इतराऽशनवसनरहिताऽसम्पत्दुःखभागिनी जाता एषा द्रव्यपरिचरणा, भावे दृष्टान्तस्त्वोपनयः–वणिक्स्थानीयेनाचार्येण

मरना–रा मामा! कहि पर पविगा ? नगा काकरा भगर–रा पर गाणाल रा नरा । रा । र
न यर मारिओ थितिओ भीआ तमु घर पएमु रिआ भणर–मामि ' अयगना र र र । मा ममार न भार न
करमिमि नहि भण्णइ–जइ अणाओ अणकमना नहि चय पगार पनि राममिम नआ मुयमि मा भीआ परण नमण
नहि घय पणहि पडिनियत्तो मा मुको इहलोइयाण भागाण आभागाना आ यरा चुका एन पडिक्कमण भाय
ट्ठिनस्स उवणओ–रायत्थाणीएहि ति थयरहि पामाय गणाआ मजआ रक्खियव्वा आणत्त मा य गामकग धाणीएण
किरयि पमाएण असत्तम गओ सओ पडिनियत्ता अपुणक्करणाए पडिक्कमए मो णिवाणभागी भवइ, पडिक्कमणे अद्धाण
दिट्ठंतो गतो १ । इयाणि पडिचरणाए पासाएण दिट्ठंतो भण्णइ–एगम्मि णयरे धणमिद्धो वाणियओ, तस्स अट्टुट्ठिओ

१ छेकोर–हा दासी ! क्व गमिष्ठा ? सोऽब्रवीत् ... भवति–कोऽपि दोष इति ... स ... मारितः ... परो। ...भवति–स्वामिन् ! ... मा मां भीमार। ... निर्गच्छ–... पथि। ... मुच्यते ... पथि ... इतो भव ... मावे ... ... स ... मुनिर ... भवति ... पुनः ... निर्वाणभागी भवति ... मयः । इदानीं ... भण्यते–एकस्मिन् नगरे ... ।

अणोभमाणि, तता किं सयाऽपि कर्तीम्याणि !, मैव सर्वो मवाव इति भावार्थः ॥३५॥

म भूओ वसंतेण रवालक्खो, अइ कणियारो रूमसाण अतिमो पुप्फिओ तओ तव किं पुप्फियन्न खमिमस्स !, घोसणा सुया !, अहो ! सुठु भणियं—अइ कोलिगिणी एवं करेइ सो किं मएवि कायवं !, रयणकरंडओ छलेण पडिनियत्ता, तद्दिवसं च सामंतरायपुत्तो दाइयविप्परद्धो त रायाण सरणमुवगओ, रण्णा य से गा, इट्ठा जाया, तेण ससुरसमग्गेण दाइए णिज्जिऊण रज्जं लद्धं, सा से महादेवी जाया, एसा दवणियत्ती, भाव-

सर्व संदेहो मया इत्याभप्येकभावोऽस्मा भवितव्यमिति, तदद्य तया विना न ममामि, स भणति—साम्प्रतीयता, तथा कथितं मयिसुखं विना महति प्रसूते, तव देवापुत्रीत— । एवं च श्रुत्वा राजकन्या चिन्तयति—एष भूतो वसन्तेनोपालब्धः, यदि कर्णिकारो वृक्षाणामन्त्यः पुष्पित पुष्पितेनोत्तमस्य ? न त्वयाधिकमाससघोषणा श्रुता? अहो सुष्ठु भणितं—यदि कोलिकी एवं करोति तदा किं मयाऽपि कर्तव्यं?, रत्नकरण्डको विस्तृत छलेन प्रतिनिवृत्ता तद्दिवसे च सामन्तराजपुत्रो दायादपराजितः राजानं शरणमुपगतः राज्ञा च तस्मै सा दत्ता, इष्टा जाता, तेन श्वशुरसमग्रेण दायादान् निर्जित्य राज्यं लब्धं सा तस्य महादेवी जाता, एषा द्रव्यनिवृत्तिः।

पामाय आणीआ मनसा परिचरियव्वाति आणत्ता [illegible]

समार [illegible] आयण आओ तण पारिचरि [illegible]

हरणाए [illegible] विट्ठत्ता भणइ—[illegible] आ नाम [illegible]

वसति तस्स भूया जाया भगिणाण पुत्ता नस [illegible]

भणइ—[illegible] अ धाण कयर पिय करमि । [illegible] पुत्त [illegible]

पहगा ममप्पिया [illegible] गाउल्लाओ [illegible] आणइ त [illegible]

पडिनियत्ता स ध दाणि पवा—पगा परिहारण सा य समा विनिआ उज्झाण मा पुत्त [illegible]णुकम्पयकुला नाम

पगा उज्जुएण पट्ठिओ तस्स अक्खुडियस्स पगा पहा भिण्णा तण पहतग [illegible] भिण्णा मा विराह्रआ गआ

---

१ [illegible] संयम प्रतिपरित्य [illegible] पूर्व [illegible] प्रतिपरितः [illegible] संसार [illegible] येन प्रतिपरीतोऽभवत संयमाद्वाते स च निर्वाणसुखभागी जातः । १ । इदानीं परिहारणायां [illegible] भणति—[illegible] नाम [illegible] एका [illegible] भगिन्यौ [illegible], तस [illegible] भगिन्यौ । पुत्रा [illegible] भगिन्यौ [illegible] [illegible] करोमि ? [illegible] पश्चात् इति [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] परिहारेण ([illegible]) [illegible] [illegible] ([illegible]) [illegible] [illegible] भिन्न, स [illegible]

भाउलगसगासे, चिरओ समेण पंथेण समियं २ आगओ अक्खुयाए पुरकवाडीए, पयस्स तुट्ठो, इयरो भणिओ—न मए भणियं को चिरए छुहु मा परिहि, मए भणियं—तुब्भे आणेहत्ति, केण आणीयं तस्स दिण्णा, इयरो पाडिओ, एसा दमपरिहणा, भावे दिट्ठंतस्स उवणओ—कुडुपुत्तत्थाणीएहिं तित्थगरेहिं आणत्तं पुत्तत्थाणीयं चारित्तं अविराहंतेहिं कप्पगत्थाणीया सिद्धी पावियव्वत्ति, गोउलत्थाणीओ मणूसभवो, तओ चरित्तस्स मग्गो उज्जुओ जिणकप्पियाण, ते भगवंतो संघयणधिइसंपण्णा दव्वखित्तकालभावावईसुवि समंपि उस्सग्गेणं वच्चंति, वंको थेरकप्पियाण उस्सग्गाववाओऽसमो मग्गो, जो अजोग्गो जिणकप्पस्स तं मग्गं पडिवज्जइ सो पुव्वपडिवण्णियं चारित्तं विराहिऊण कप्पगत्थाणीयाए सिद्धीए अणाभागी भवइ, जो पुण गीयत्थो दव्वखित्तकालभावावईसु जयणाए जयइ सो संजमं अविराहित्ता अचिरेण सिद्धिं पावेइ १। इयाणिं धारणाए विसमोयणट्ठाए दिट्ठंतो—जहा एगो राया परचक्कागमं अदूरागयं च आणेत्ता गामेसु

---

१ मातुलसकाशं, द्वितीयः समेन पथा सकं २ आगतोऽक्षतया पुरकवाटिकायाः, एवमेतत् तुष्टः इतरो भणितः—न मया भणितं कथमिति त्वं वाऽऽनयतीति मया भणितं—युष्माभिरानयतेति केनानीतं तस्मै दत्ता इतरो पातितः एषा द्रुमपरिहरणा भावे दृष्टान्तस्योपनयः—कुलपुत्रस्थानीयैः तीर्थकरैराज्ञप्तं पुत्रस्थानीयं चारित्रमविराधयद्भिः कल्पकस्थानीया सिद्धिः प्राप्तव्येति गोकुलस्थानीयो मनुष्यभवः ततश्चारित्रस्य मार्ग ऋजुको जिनकल्पिकानां ते भगवन्तः संहननधृति संपन्ना द्रव्यक्षेत्रकालभावापत्स्वपि समं उत्सर्गेण व्रजन्ति, वक्रः स्थविरकल्पिकानां उत्सर्गापवादाभ्याम् असमो मार्गः, योऽयोग्यो जिनकल्पस्य तं मार्गं प्रतिपद्यते स पूर्वप्रतिपन्नं चारित्रं विराध्य कल्पकस्थानीयायाः सिद्धेरनाभागी भवति यः पुनर्गीतार्थो द्रव्यक्षेत्रकालभावापत्सु यतनया यतते स संयमं अविराध्याचिरेण सिद्धिं प्राप्नोति १। इदानीं धारणायां विषमोत्तरणप्रसङ्गेन दृष्टान्तः—यथैको राजा परचक्रागममदूरागतं च ज्ञात्वा ग्रामेषु

[illegible] नियत्ता [illegible] दाण्ण पचा—एगा [illegible] मा य समा [illegible] मा पुग [illegible] समम्माणुकटगवस्ला [illegible]

[illegible] पढिभा तस्स [illegible] एगा पहा भिण्णा तण [illegible] भिण्णा, सा चिरिकआ गमा

---

१ [illegible] संयमः [illegible] सेसार [illegible] ॥ २ । [illegible] पदिकरनाथा [illegible] प्रियं करामि ! [illegible] ([illegible]) [illegible] ([illegible]) [illegible] भिन्नाः, स चिरिक्के मते

भाउल्लगसगासं, बिइओ समेण पंथेण सणियं २ आगओ अक्खुयाए पुक्खरणीए, एयस्स तुट्ठो इयरो भणिओ—न मए भणियं को चिरेण लहु वा एहित्ति, मए भणियं—पुक्खरं आणेहत्ति, जेण आणीयं तस्स दिण्णा, इयरो धाडिओ, एसा दव्वपरिहणा, भावे दिट्ठंतस्स उवणओ—कुलपुत्तत्थाणीएहिं तित्थगरेहिं आणत्तं पुक्खरत्थाणीयं चारित्तं अविराहतेहिं कप्पगत्थाणीया सिद्धी पावियव्वत्ति, गोउलत्थाणीओ मणूसभवो, तत्थ चरित्तस्स मग्गो उज्जुओ जिणकप्पियाण, से भगवंतो संघयणधिइसंपण्णा दव्वखित्तकालभावावइविसमेवि उस्सग्गेणं वयंति, वंको थेरकप्पियाण सउस्सग्गाववाओऽसमो मग्गो, जो अजोग्गो जिणकप्पस्स तं मग्गं पडिवज्जइ सो पुक्खरत्थाणियं चारित्तं विराहिऊण कप्पगत्थाणीयाए सिद्धीए अणाभागी भवइ, जो पुण गीयत्थो दव्वखित्तकालभावावईसु जयणाए जयइ सो संजमं अविराहित्ता अचिरेण सिद्धिं पावेइ १। इयाणिं धारणाए विसभोयणसलाएण दिट्ठंतो—जहा एगो राया परचक्कागमं अब्भागयं च आणेत्ता गामेसु

---

१ मातुलकगृहं द्वितीयः समेन पथा शनैः २ आगतोऽक्षतया पुष्करिण्या एतस्मै तुष्टः, इतरो भणितः—न मया भणितं कश्चिरेण लघु वाऽऽयातीति मया भणितं—पुष्करमानयतमिति येनानीतं तस्मै दत्ता इतरो धाटितः एषा द्रव्यपरिहरणा, भावे दृष्टान्तस्योपनयः—कुलपुत्रस्थानीयैः तीर्थकरैराज्ञप्तं पुष्करस्थानीयं चारित्रमविराधयद्भिः कल्पकस्थानीया सिद्धिः प्राप्तव्येति गोकुलस्थानीयो मनुष्यभवः तत्र चारित्रस्य मार्गः ऋजुको जिनकल्पिकानां ते भगवन्तः संहननधृति संपन्ना द्रव्यक्षेत्रकालभावापद्विषममपि उत्सर्गेण व्रजन्ति वक्रः स्थविरकल्पिकानां सोत्सर्गापवादः असमो मार्गः योऽयोग्यो जिनकल्पस्य तं मार्गं प्रतिपद्यते स पुष्करस्थानीयं चारित्रं विराध्य कल्पकस्थानीयायाः सिद्धेरनाभागी भवति, यः पुनर्गीतार्थो द्रव्यक्षेत्रकालभावापत्सु यतनया यतते स संयमं अविराध्याचिरेण सिद्धिं प्राप्नोति १। इदानीं धारणायां विषभोजनसत्यकेन दृष्टान्तः—यथैको राजा परचक्रागममभ्यागतं च ज्ञात्वा ग्रामेषु

पासायत्थाणीओ संजमो पडिचरियव्वोत्ति भाणचो, एगेण साहुणा सातासुक्खबहुलेण ण पडिचरिओ, सो वाणिगिणीव संसारे दुक्खभायण जाओ, जेण पडिचरिओ अक्खओ संजमपासाओ धरिओ सो णेव्वाणसुहभागी जाओ २। इयाणिं परिहरणाए दुद्धकाएण दिट्ठंतो भण्णइ—दुद्धकाओ नाम दुद्धघडगस्स कावोडी, एगो कुडपुत्तो, तस्स दुवे भगिणीओ अण्णगामेसु वसंति, तस्स धूया जाया, भगिणीण पुत्ता तेसु वयपत्तेसु ताओ दोवि भगिणीओ तस्स समगं चेव वरियाओ आगयाओ, सो भणइ—दुण्ह अत्थीण कयरं पियं करेमि !, वच्चह पुत्ते पेसह, जो खेयण्णो तस्स दाहामित्ति, गयाओ, पेसिया, तेण तेसिं दोण्हवि पडगा समप्पिया, वच्चह गोउलाओ दुद्धं आणेह, ते कावोडीओ गहाय गआ, ते दुद्धघडए भरिऊण कावोडीओ गहाय पडिनियत्ता, तत्थ दोण्णि पंथा—एगो परिहारेण सो य समो, बितिओ उज्जुएण, सो पुण विसमखाणुकंटगबहुलो, तेसिं एगो उज्जुएण पट्ठिओ, तस्स अक्खुडियस्स एगो घडो भिण्णो, तेण घडंतेण बिइओवि भिण्णो, सो विरिक्को गमो

१ प्रासादस्थानीयः संयमः प्रतिचरितव्य इत्याख्यः एकेन साधुना सातसौख्यबहुलेन न प्रतिचरितः स वणिग्जायेव संसारे दुःखभाजनं जातः येन प्रतिचरितोऽक्षतः संयमप्रासादो धृतः स निर्वाणसुखभागी जातः २। इदानीं परिहरणायां दुग्धकायेन दृष्टान्तो भण्यते—दुग्धकायो नाम दुग्धघटकस्य कापोती एकः कुलपुत्रः तस्य द्वे भगिन्यौ अन्यग्रामयोर्वसतः तस्य दुहिता जाता भगिन्योः पुत्रौ वयःप्राप्तौ ते द्वे अपि भगिन्यौ तस्य समकमेव वरिके आयाते स भणति—द्वयोरर्थिनोः कतरं प्रियं करोमि ! व्रजतं पुत्रौ प्रेषयतं यः खेदज्ञस्तस्मै दास्यामीति गते प्रेषितौ तेन ताभ्यां द्वाभ्यामपि घटौ समर्पितौ व्रजतं गोकुलात् दुग्धमानयतं तौ कापोत्यौ गृहीत्वा गतौ तौ दुग्धघटौ भृत्वा कापोत्यौ गृहीत्वा प्रतिनिवृत्तौ तत्र द्वौ पन्थानौ—एकः परिहारेण (भ्रमणेन) स च समः, द्वितीय ऋजुकेन स पुनर्विषमस्थाणुकण्टकबहुलः तयोरेक ऋजुना प्रस्थितः तस्यास्खलितस्य (न स्खलितस्य) एको घटो भिन्नः, तेन घटता द्वितीयोऽपि भिन्नः स विरिक्तो गतो

मातुलगसगासं, बिइओ समेण पंथेण सणियं २ आगओ अक्खुयाए दुद्धकावोडीए, पयस्स तुट्ठो, इयरो भणिओ—न मए भणियं को चिरेण छड्डु वा एहिसि, मए भणियं—दुद्धं आणेहत्ति, जेण आणीयं तस्स दिण्णा, इयरो धाडिओ, एसा दव्वपरिहरणा, भावे दिट्ठंतस्स उवणओ—कुत्तियावणत्थाणीएहिं तित्थगरेहिं आणत्तं दुद्धत्थाणीयं चारित्तं अविराहंतेहिं कण्णगत्थाणीया सिद्धी पावियव्वत्ति, गोउलत्थाणीओ मणूसभवो, तओ चरित्तस्स मग्गो उज्जुओ जिणकप्पियाण, ते भगवंतो संघयणधिइसंपण्णा दव्वखित्तकालभावावइसुवि उस्सग्गेणं वच्चंति, बंको थेरकप्पियाण सउस्सग्गाववाओऽसमो मग्गो, जो अजोग्गो जिणकप्पस्स तं मग्गं पडिवज्जइ सो दुद्धघडत्थाणियं चारित्तं विराहिऊण कण्णगत्थाणीयाए सिद्धीए अणाभागी भवइ, जो पुण गीयत्थो दव्वखित्तकालभावावईसु जयणाए जयइ सो संजमं अविराधित्ता अचिरेण सिद्धिं पावेइ १। इयाणिं धारणाए विसभोयणतलाएण दिट्ठंतो—जहा एगो राया परचक्कागमं अदूरागयं च आणेत्ता गामेसु

---

१ मातुलसकाशं द्वितीयः समेन पथा शनैः २ आगतोऽक्षतया दुग्धकापोत्या एतस्मै तुष्टः, इतरो भणितः—न मया भणितं कश्चिरेण क्षिप्रं वाऽऽयास्यतीति, मया भणितं—दुग्धमानयतमिति, येनानीतं तस्मै दत्ता इतरो धाटितः, एषा द्रव्यपरिहरणा, भावे दृष्टान्तस्योपनयः—कुत्रिकापणस्थानीयैः तीर्थकरैराज्ञप्तं दुग्धस्थानीयं चारित्रमविराधयद्भिः कन्यकास्थानीया सिद्धिः प्राप्तव्येति गोकुलस्थानीयो मनुष्यभवः ततश्चारित्रस्य मार्गो ऋजुको जिनकल्पिकानां, ते भगवन्तः संहननधृतिसंपन्ना द्रव्यक्षेत्रकालभावापत्स्वपि उत्सर्गेण व्रजन्ति, वक्रः स्थविरकल्पिकानां सोत्सर्गापवादः असमो मार्गः योऽयोग्यो जिनकल्पस्य तं मार्गं प्रतिपद्यते स दुग्धघटस्थानीयं चारित्रं विराध्य कन्यकास्थानीयायाः सिद्धेरनाभागी भवति यः पुनर्गीतार्थो द्रव्यक्षेत्रकालभावापत्सु यतनया यतते स संयमं अविराध्याचिरेण सिद्धिं प्राप्नोति १। इदानीं धारणायां विषभोजनतटाकेन दृष्टान्तः—यथैको राजा परचक्रागममदूरागतं च ज्ञात्वा ग्रामेषु

दुद्धदधिभक्खभोज्जाइसु विसं पक्खिवावेइ, जाणि य मिट्ठपाणियाणि वाविसलागाईणि तेसु य जे य रुक्खा पुप्फफलोवगा ताणिवि विसेण संजोएऊण अवक्कंतो, इयरो राया आगओ, सो तं विसभाविय जाणिऊण घोसावेइ खंधावारे—जो एयाणि भक्खभोज्जाणि तलागाईसु य मिट्ठाणि पाणियाणि एएसु य रुक्खेसु पुप्फफलाणि मिट्ठाणि उवभुंजइ सो मरइ, जाणि एयाणि खारकडुयाणि दुगंधपाणियाणि उवभुंजेह, जे तं घोसणं सुणित्ता विरया ते जीविया, इयरे मया, एसा दव्वधारणा भावधारणा (ए)दिट्ठंतस्स उवणओ—एवमेव रायत्थाणीएहिं तित्थगरेहिं विसपाणसरिसा विसयत्ति काऊण वारिया, तेसु जे पसत्ता ते बहूणि जम्मणमरणाणि पाविहिंति, इयरे संसाराओ उत्तरंति ४। इयाणिं णियत्तीए दोण्हं कण्णयाणं पढमाए कोलियकण्णाए दिट्ठंतो कीरइ—एगम्मि णयरे कोलिओ, तस्स सालाए धुत्ता वुणंति, तत्थेगो धुत्तो महुरेण सरेण गायइ, तस्स कोलियस्स धूया तेण समं संपलग्गा, तेण भण्णइ—नस्सामो जाव ण णज्जामुत्ति, सा भणइ—मम वयंसिया रायकण्णगा,

---

१ दुग्धदधिभक्ष्यभोज्यादिषु विषं प्रक्षेपयति यानि च मिष्टपानीयानि वापीतडागादीनि तेषु च ये च वृक्षाः पुष्पफलोपगास्तेष्वपि विषेण संयोज्य अपक्रान्तः इतरो राजाऽऽगतः स तं विषभावितं ज्ञात्वा घोषयति स्कन्धावारे—य एतानि भक्ष्यभोज्यानि तडागादिषु च मिष्टानि पानीयानि एतेषु च वृक्षेषु पुष्पफलानि मिष्टानि उपभुङ्क्ते स म्रियते, यान्येतानि क्षारकटुकानि दुर्गन्धपानीयानि (तानि) उपभुञ्ज्ध्वं ये तां घोषणां श्रुत्वा विरतास्ते जीविताः, इतरे मृताः एषा द्रव्यधारणा भावधारणा दृष्टान्तस्योपनयः—एवमेव राजस्थानीयैस्तीर्थकरैर्विषपानसदृशा विषया इतिकृत्वा वारिताः, तेषु ये प्रसक्तास्ते बहूनि जन्ममरणानि प्राप्स्यन्ति इतरे संसारात् उत्तरन्ति ४। इदानीं निवृत्तौ द्वयोः कन्ययोः प्रथमया कोलिककन्यया दृष्टान्तः क्रियते—एकस्मिन्नगरे कोलिकः तस्य शालायां धूर्ता वयन्ति तत्रैको धूर्तो मधुरेण स्वरेण गायति तस्य कोलिकस्य दुहिता तेन समं संप्रलग्ना, तेन भण्यते—नश्यावो यावन्न ज्ञायावहे इति, सा भणति—मम वयस्या राजकन्या

धीए समं सगारो जहा दोहिंपि एक्कभत्ताहि होयव्वंति, सोऽहं तीए विणा न भुंजामि, सो भणइ—सामि आणिज्जउ, तीए कहियं, पडिस्सुयं चउणाए, पढाविया महल्लए पत्थूसे, तत्थ केणवि उग्गीयं—'अइ फुल्ला कणियारया चूयय ! अहिमासयंमि घुट्ठंमि । तुह न खमं फुल्लेउं जइ पच्चंता करिंति डमराइं ॥ १ ॥' रूपकम्, अस्य व्याख्या—यदि पुष्पिताः कुत्सिताः कर्णिकाराः—वृक्षविशेषाः कर्णिकारकाः चूत एव चूतकः, संज्ञाया कन्, तस्यामन्त्रणं हे चूतक ! अधिकमासे 'घोषिते' शब्दिते सति तव 'न क्षमं' न समर्थं न युक्तं पुष्पितुं, यदि 'प्रत्यन्तकाः' नीचकाः 'कुत्सायामेव कन्' कुर्वन्ति 'डमरकानि' अशोभनानि, ततः किं त्वयाऽपि कर्तव्यानि ?, नैष सतां न्याय इति भावार्थः ॥१॥ एवं च सोउं राय कण्णा चिंतेइ—एस चूओ वसंतेण उवालद्धो, अइ कणियारो रुक्खाण अहिमो पुप्फिओ तओ तव किं पुप्फिएण उत्तिमस्स ?, न तुमं अहियमासघोसणा सुया ?, अहो ! सुट्ठु भणियं—जइ कोलिगिणी एवं करेइ तो किं मएवि कायव्वं ?, रयणकरंडओ वीसरिसत्ति एएण उल्लेण पडिनियत्ता, तद्दिवसं च सामंतरायपुत्तो दाइयविप्परद्धो सं रायाण सरणमुवगओ, रण्णा य से सा दिण्णा, इट्ठा जाया, तेण ससुरसमग्गेण दाइए णिज्झिऊण रज्जं लद्धं, सा से महादेवी जाया, एसा दमणियत्ती, भाव-

---

१ तदा समं संकेतो यथा द्वाभ्यामप्येकस्मादेवभ्यां भक्तिव्यमिति तदहं तया विना न भुञ्जामि स भणति—साऽऽनीयतां, तया कथितं प्रतिश्रुत चाबला प्रभाविता महति प्रत्यूषे तत्र केनाप्युद्गीतं— । एवं च श्रुत्वा राजकन्या चिन्तयति—एष चूतो वसन्तेनोपालब्धः यदि कर्णिकारो वृक्षाणामधमः पुष्पित स्ततस्त्व किं पुष्पितेनोत्तमस्य ? न त्वयाऽधिकमासघोषणा श्रुता? अहो सुष्ठु भणितं—यदि कौलिकी एवं करोति तदा किं ममापि कर्तव्यं? रत्नकरण्डको विस्मृत इत्येतद् व्याजेन प्रतिनिवृत्ता, तद्दिवसे च सामन्तराजपुत्रो दायादप्लावित राजानं शरणमुपगतः, राज्ञा च तस्मै सा दत्ता, इष्टा जाता, तेन श्वशुरसमग्रेण दायादान् निर्जित्य राज्यं लब्धं सा तस्य महादेवी जाता एषा द्रव्यविकृतिः।

णियत्तीए दिहुतस्स उवणओ—ऋणगत्थाणीया साहू भुत्तत्थाणीएसु विसएसु भासज्जमाणा गीतत्थाणीएण आयरिएण जे समणुसिट्ठा णियत्ता ते सुगई गया, इयरे दुग्गइं गया। बितियं उदाहरणं दव्वभायणियत्तणे—एगंमि गच्छे एगो तरुणो गहणधारणासमत्थोत्तिकाउं तं आयरिया सद्दावेंति, अण्णया सो असुहकम्मोदएण पडिगच्छामित्ति पहाविओ, णिग्गच्छंतो य गीतं सुणेइ, तेण मंगलनिमित्त उवओगो दिन्नो, तत्थ य तरुणा सूरसुयाणा इमं साहिणिय गायति—'तरियव्वा य पइण्णिया मरियव्वं वा समरे समत्थएण। असरिसजणउल्लावा न हु सहियव्वा कुलपसूयएणं ॥ १ ॥' अस्याक्षरगमनिका 'तरितव्या वा' निर्वोढव्या वा प्रतिज्ञा मर्तव्य वा समरे समर्थेन, असदृशजनोल्लापा नैव सोढव्याः कुले प्रसूतेन, तथा केनचिन्महात्मनैतत्संवादुक्तं—'लज्जां गुणौघजननीं जननीमिवार्यामत्यन्तशुद्धहृदयामनुवर्तमानाः। तेजस्विनः सुखमसूनपि संत्यजन्ति, सत्यस्थितिव्यसनिनो न पुनः प्रतिज्ञाम् ॥ १ ॥' गीतियाए भावत्थो जहा—केइ छद्मजसा सामिसंमाणिया सुभडा रणे पहारओ विरया भज्जमाणा एगेण सपक्खजससायरंभिणा अप्फालिया—ण सोहिस्सइ पडिप्पहरा गच्छमाणत्ति, तं सोउं पडिनियत्ता, ते य पडिया परिया पराणीए, भग्गं च तेहिं पराणीय, सम्माणिया य पहुणा, पच्छा

1 भावविदुरो व्याख्यानोपनयः—ऋणस्थानीयाः साधवः भुक्तस्थानीयेषु विषयेषु आसज्जमाना गीतस्थानीयेनाचार्येण ये समनुशिष्टा निवृत्तास्ते सुगतिं गताः इतरे दुर्गतिं गताः। द्वितीयमुदाहरणं द्रव्यभावनिवर्तने—एकस्मिन् गच्छे एकस्तरुणो ग्रहणधारणासमर्थ इतिकृत्वा तमाचार्यो वर्तयन्ति अन्यदा सोऽशुभकर्मोदयेन प्रतिगच्छामीति प्रधावितः निर्गच्छंश्च गीतं शृणोति तेन मङ्गलनिमित्तमुपयोगो दत्तः तत्र च तरुणाः शूरसुताः इमां गीतिकां गायन्ति—गीतिकाया भावार्थो यथा—केचिद्धन्यशसः स्वामिसम्मानिताः सुभटा रणे प्रहारतो विरता भज्यमानाः एकेन स्वपक्षयशोऽभिलाषिणा स्खलिताः—न शोभिष्यथ प्रतिप्रहारे गच्छन्त इति तच्छ्रुत्वा प्रतिनिवृत्ताः, ते च प्रतिताः पतिताः परानीके, भग्नं च तैः परानीकं, सम्मानिताश्च प्रभुणा पश्चात्. * व्या.

सुभडत्तणं सोमंति वहमाणा, एवं गीयत्थं सोचं तस्स साहुणो चिंता जाया—एमेव संगामत्थाणीया पवज्जा, अह तओ पराभज्जामि तो असरिसजणेण हीलिस्सामि—एस समणगो पच्चोगलिओत्ति, पडिनियत्तो आलोइयपडिक्कंतेण आयरियाण इच्छा पडिपूरिया ५। इयाणिं णिंदाए दोण्ह कण्णगाणं विइया कण्णगा चित्तकरदारिया उदाहरण कीरइ—एगंमि णयरे राया, अण्णेसिं राईणं चित्तसभा अत्थि मम णत्थित्ति आणिऊण महइमहालियं चित्तसभं कारेऊण चित्तकरसेणीए समप्पेइ, ते चित्तेन्ति, तत्थेगस्स चित्तगरस्स धूया भत्तं आणेइ, राया य रायमग्गेण आसेण वेगप्पमुक्केण एइ, सा भीया पलाया कहमवि फिडिया गया, पियावि से ताहे सरीरचिंताए गओ, तीए तत्थ कोट्टिमे वण्णएहिं मोरपिच्छं लिहियं, रायावि तत्थेव एगागिओ चंकमणियाओ करेति, सावि अण्णाचित्तेण अच्छइ, राइणो तत्थ दिट्ठी गया, गिण्हामित्ति हत्थो पसारिओ, णहा दुक्खाविया, तीए हसियं, भणियं चउणाए—तिहि पाएहिं आसंदओ ण ठाइ जाव चउत्थ पाय

---

१ क्षेमम्ये सुभटत्वं वहमाना। एवं गीतिकार्थं श्रुत्वा तस्य साधोश्चिन्ता जाता—एवमेव संग्रामस्थानीया प्रव्रज्या यदि ततः पराभज्ये तदाऽसदृशजनेन हील्ये—एष श्रमणकः प्रत्यवगलित इति, प्रतिनिवृत्त आलोचितप्रतिक्रान्तेनाचार्याणामिच्छा प्रतिपूरिता ५। इदानीं निन्दायां द्वयोः कन्ययोर्द्वितीया कन्यका चित्रकारदारिकोदाहरणं क्रियते—एकस्मिन् नगरे राजा अन्येषां राज्ञां चित्रसभाऽस्ति मम नास्तीति ज्ञात्वा महातिमहतीं चित्रसभां कारयित्वा चित्रकरश्रेण्यै समर्पयति ते चित्रयन्ति तत्रैकस्य चित्रकरस्य दुहिता भक्तमानयति राजा च राजमार्गेणाश्वेन धावता याति सा भीता पलायिता कथमपि त्रुटिता गता, पिताऽपि तदा शरीरचिन्तायै गतः तया तत्र कुट्टिमे वर्णकैर्मयूरपिच्छं लिखितं राजाऽपि तत्रैवैकाकी चंक्रमणिकाः करोति साप्यन्यचित्तेन तिष्ठति, राज्ञस्तत्र दृष्टिर्गता गृह्णामीति हस्तः प्रसारितः, नखा दुःखिताः, तया हसितं, भणितं चतुष्का—त्रिभिः पादैरासन्दको न तिष्ठति यावच्चतुर्थं पादं * धनागमार्हं म०

मग्गसीए तुमंसि लद्धो, राया पुच्छइ—किहत्ति?, सा भणइ—अहं च पिउणो भत्त आणेमि, एगो य पुरिसो रायमग्गे आसेण वेगप्पमुक्केण एइ, ण से खिण्णाणं किहवि कोवि मारिज्जामित्ति, तत्थाहं सएहिं पुण्णेहिं जीविया, एस एगो पाओ, बिइओ पाओ राया, तेण चित्तकराण चित्तसभा विरिक्का, तत्थ इक्किक्के कुडुंबे चउभा चित्तकरा मम पिया इक्कओ, तस्सवि तत्तिओ चेव भागो दिन्नो, तइओ पाओ मम पिया, तेण राउलिय चित्तसभं चित्ततेण पुव्वविढत्त णिट्ठवियं, संपइ जो वा सो वा आहारो सो य सीयलो केरिसो होइ?, तो आणीए सरीरचिंताए जाइ, राया भणइ—अहं किह चउत्थो पाओ?, सा भणइ—सव्वोवि ताव चिंतेइ—कुओ इत्थ आगमो मोराण?, जइवि ताव आणिविठ्यं होज्ज तोवि ताव दिट्ठीए णिरिक्खिज्जइ, सो भणइ—सच्चयं मुक्खो, राया गओ, पिउणा जिमिए सा घरं गता, रण्णा वरगा पेसिया, तीए पियामाया भणिया—देह ममंति, भण्णइ य अम्हे दरिद्दाणि किह रण्णो सपरियारस्स पूयं काहामो? दव्वस्स से रण्णाघरं भरियं, दासी

1 मार्गमागता लब्धासि त्वम्, राजा पृच्छति—कथमिति? सा भणति—अहं च पित्रे भक्तमानयामि (चम्मसूए तदा) एकश्च पुरुषो राजमार्गेऽश्वेन वाचाऽऽगच्छति (वायवेग) न तस्य निर्वाणं कथमपि कश्चित् मारयिष्यामीति तत्राहं स्वकैः पुण्यैर्जीविता एष एकः पादः द्वितीयः पादो राजा येन चित्रकरेभ्यश्चित्रसभा विरिक्ता एकैकस्मिन् कुटुम्बे चतुर्भागचित्रकरा मम पितैकाकी तस्यापि तावानेव भागो दत्तः, तृतीयः पादो मम पिता, येन राजकुलीना चित्रसभा चित्रयता पूर्वार्जितं निष्ठितं, साम्प्रतं यो वा स वाऽऽहारः स च शीतकः कीदृशो भवति?, त(च)स्मिन्नानीते शरीरचिन्तायै याति राजा भणति—अहं कथं चतुर्थः पादः? सा भणति—सर्वोऽपि तावच्चिन्तयति—कुतोऽत्रागमो मयूराणां? यद्यपि तावदानीतो भवेत् तथापि तावद्दृष्ट्या निरीक्ष्यते स भणति—सत्यं मूर्खः। राजा गतः पितरि जिमिते सा गृहं गता राज्ञा वरकाः प्रेषिताः तस्याः मातापितरौ भणितौ—इमां ददध्वमिति, भणितवन्तौ—वयं दरिद्राः कथं राज्ञः सपरिवारस्य पूजां कुर्मः? अन्येन द्वारेण राजा गृहं गतः दासी

घरणाए सिक्खावियिया—ममं रायाणं संवाहिंती अक्खाणयं पुच्छिज्जासि जाहे राया सोउकामो, आ सामिणी राया पयट्टइ किंचि ताप अक्खाणयं कहेहि, भणइ, कहेमि, एगस्स धूया, असंभणिज्जा य जुगव तिन्नि वरगा आगया, दक्खिण्णेणं माति-भातिपिईहि तिण्हवि दिण्णा, अणत्ताओ आगयाओ, सा य रत्तिं अहिणा खइया मया, एगो तीए समं दड्ढो, एगो अण सणं पइट्ठो, एगेण देवो आराहिओ, तेण सजीवणो मंतो दिण्णो, उज्जीवाविया, ते तिण्णिवि उवट्ठिया, कस्स दायव्वा ?, किं सक्का एक्का दोण्ह तिण्हं वा दाउं ? तो अक्खाइत्ति, भणइ—निद्दाइया सुयामि, कल्लं कहेहामि, तस्स अक्खाणयस्स कोउहल्लेणं बितियदिवसे तीसे चेव वारो आणत्तो, ताहे सा पुणो पुच्छइ, भणइ—जेण उज्जीवाविया सो पिया, जेण समं उज्जीवाविया सो भाया, जो अणसणं पइट्ठो तस्स दायव्वत्ति, सा भणइ—अण्णं कहेहि, सा भणइ—एगस्स राइणो सुवण्ण-कारा भूमिघरे मणिरयणउज्जोया अणिग्गच्छंता अंतेउरस्स आभरणगाणि घडाविज्जंति, एगो भणइ—का वेला वट्टइ ?,

---

१ चतुरा शिक्षिता—मां राजानं संवाहयन्ती पृच्छेर्यदा राजा स्वप्तुकामः पावरस्वामिनि ! राजा प्रवर्तते किंचिदाख्यानकं कथय भणति—कथयामि एकस्य दुहिता अकथनीयाश्च युगपत्त्रयो वरका आगताः दाक्षिण्येन मातृभ्रातृपितृभिस्त्रिभ्योऽपि दत्ता अदत्ता आगताः सा च रात्रावहिना दष्टा मृता, एकस्तया समं दग्धः एकोऽनशनमुपविष्टः एकेन देव आराद्धः देव संजीवनो मन्त्रो दत्तः, उज्जीविता ते त्रयोऽपि उपस्थिताः कस्मै दातव्या ?, किं शक्या एका द्वाभ्यां त्रिभ्यो वा दातुं ? इत्याख्याति, भणति—निद्रालुः स्वपीमि कल्ये कथयिष्यामि तस्याख्यानकस्य कौतुकेन द्वितीयदिवसे तस्या एव वारो दत्तः, तदा सा पुनः पृच्छति भणति—येनोज्जीविता स पिता येन समं उज्जीविता स भ्राता योऽनशनं प्रविष्टस्तस्मै दातव्येति, सा भणति—अन्यत् कथय, सा भणति—एकस्य राज्ञः सुवर्णकारा भूमिगृहे मणिरत्नकृतोद्योता अनिर्गच्छन्तोऽन्तःपुरस्य आभरणकानि कुर्वन्ति, एको भणति—का पुनर्वेला वर्तते ? * सम्पत्ताओ म० + पइट्ठो म०

ऐगो भणइ–रवी वड्ढइ, सो कहं जाणइ ?, जो ण चंदं ण सूरं पिच्छइ, तो अक्खाहि, सा भणइ–'णिद्दाइया, बिइयदिवसे कहेइ–सो रत्तिअंधत्तणेण जाणइ, अण्णं अक्खाहित्ति, भणइ–एगो राया तस्स दुवे चोरा उवट्ठिया, तेण मंजूसाए पक्खिविऊण समुद्दे छूढा, ते किच्चिरस्सवि उच्छलिया, एगेण दिट्ठा मंजूसा, गहिया, विहाडिया, मणुस्से पेच्छइ, ताहे पुच्छिया–कइत्थो दिवसो छूढाण ?, एगो भणइ–चउत्थो दिवसो, सो कह जाणइ ?, तहेव बीयदिणे कहेइ–तस्स चाउत्थओ तेण जाणइ, अण्णं कहेइ दो सवत्तिणीओ, एक्काए रयणाणि अत्थि, सा इयरीए ण विस्संभइ मा हरेज्जा, तओऽणाए जत्थ णिक्खमंती पविसंती य पिच्छइ तत्थ घडए छोढूण ठवियाणि, ओलित्तो घडओ, इयरीए विरहं णाउं हरिउं रयणाणि तहेव य घडओ ओलित्तो, इयरीए णाय हरियाणित्ति, तो कहं जाणइ, उलित्तए हरिताणित्ति ?, बिइए दिवसे भणइ–सो कायमओ घडओ, तत्थ ताणि पडिभासंति इहरियत्तु णत्थि, अण्णं कहेहि, भणइ–एगस्स रण्णो चत्तारि पुरिसरयणाणि

१ एको भणति–रविर्वर्धते स कथं जानाति ? न चन्द्रं न सूर्यं प्रेक्षते, तदाख्याहि सा भणति–निद्रिता द्वितीयदिवसे कथयति–स रात्र्यन्धत्वेन जानाति अन्यदाख्याहीति भणति–एको राजा तस्य द्वौ चौरावुपस्थितौ तेन मञ्जूषायां प्रक्षिप्य समुद्रे क्षिप्तौ तौ कियच्चिरेणाप्युच्छलितौ एकेन दृष्टा मञ्जूषा गृहीता विघटिता मनुष्यौ प्रेक्षते तदा पृष्टौ–कतिथो दिवसः क्षिप्तयोः ? एको भणति–चतुर्थो दिवसः स कथं जानाति ? तथैव द्वितीयदिवसे कथयति–तस्य चातुर्थिकेन जानाति अन्यत् कथयति–द्वे सपत्न्यौ एकस्या रत्नानि सन्ति सा इतरस्यै न विश्वसिति मा हार्षीत् ततोऽनया यत्र निष्क्रामन्ती प्रविशन्ती च प्रेक्षते तत्र घटे क्षिप्त्वा स्थापितानि, अवलिप्तो घटकः इतरयाऽपि रहो ज्ञात्वा हृत्वा रत्नानि तथैव च घटकोऽवलिप्तः इतरया ज्ञातं हृतानीति तत् कथं जानाति ? अवलिप्ते हृतानीति द्वितीयदिवसे कथयति–स काचमयो घटकः तत्र तानि प्रतिभासन्ते इदानीं तु न सन्ति अन्यत् कथय–एकस्य राज्ञश्चत्वारि उत्पन्नानि. * कहेहि प्र

वं०—नेमित्ती रहकारो सहस्सजोही सहेज्ज विज्जो य । दिण्णा चउण्ह कण्णा परिणीया नवरमेक्कण ॥ २ ॥' कथं ?, तस्स रण्णो अइसुदरा धूया, सा केणवि विज्जाहरेण हडा, ण णज्जइ कुओऽवि विक्खिया, रण्णा भणियं—जो कण्णग आणेइ तस्सेव सा, तओ णेमित्तिएण कहियं—अमुग दिसं णीया, रहकारेण आगासगमणो रहो कओ, तओ चउसुविय तं विउ तस्सेव सा, तओ णेमित्तिएण कहियं—अमुग दिसं णीया, रहकारेण आगासगमणो रहो कओ, तओ चत्तारिवि तं विलग्गिऊण पहावियाय, अभिम(भि)ओ विज्जाहरो, सहस्सजोहिणा सो मारिओ, तेणवि मारिज्जंतेण दारियाए सीस छिन्नं, विज्जेण संजीवणोसहीहिं संधियाविया, आणीया घरं, राइणा चउण्हवि दिण्णा, दारिया भणइ—किह अहं चउण्हवि होमि ?, तो अहं अग्गिं पविसामि, जो मए समं पविसइ तस्साहं, एव होउत्ति, तीए समं को अग्गिं पविसइ ?, कस्स दायव्वा ?, बितियदिणे भणइ—णेमित्तिणा णिमित्तेण णाय जहा एसा ण मरइत्ति तेण अब्भुवगय, इयरेहिं णिच्छिय, दारियाए चियट्ठाणस्स हेट्ठा सुरंगा खाणिया, तत्थ ताणि चियगापज्जुवण्णाणि कट्ठाणि दिण्णाणि, अग्गी रइओ आहे ताहे

---

१ तथथा—नैमित्तिको रथकारः सहस्रयोधी तथैव वैद्यश्च । दत्ता चतुर्भ्यः कन्या परिणीता नवरमेकेन ॥ १ ॥ कथं ?, तस्य राज्ञोऽतिसुन्दरा दुहिता सा केनापि विद्याधरेण हृता न ज्ञायते कुतोऽपीक्षिता राज्ञा भणितं—यः कन्यकामानयति तस्यैव सा ततो नैमित्तिकेन कथितं—अमुं दिशं नीता रथकारेण आकाशगामी रथः कृतः ततश्चत्वारोऽपि तं विलग्य प्रधाविताः अभ्यागतो विद्याधरः सहस्रयोधिना च मारितः, तेनापि मार्यमाणेन दारिकायाः शीर्षं छिन्नं वैद्येन संजीवन्यौषध्योजीविता, आनीता गृहं राज्ञा चतुर्भ्योऽपि दत्ता दारिका भणति—कथमहं चतुर्भ्योऽपि भवामि ?, तदहमग्निं प्रविशामि, यो मया समं प्रविशति तस्याहं एवं भवत्विति तया समं कोऽपि प्रविशति ? कस्मै दातव्या ? द्वितीयदिने भणति—नैमित्तिकेन निमित्तेन ज्ञाते यथैषा न मरिष्यतीति तेनाभ्युपगतं, इतरैश्च दारिकया चितास्थानस्याधस्तात् सुरङ्गा खानिता, तत्र तानि चितिकानुरूपवर्णानि काष्ठानि दत्तानि अग्नी रचितो यदा तदा

* सा कण्णा दायव्वा म

एगो भणइ—रत्ती महइ, सो कहं जाणइ ?, सो ण चंदं ण सूरं पिच्छइ, तो अक्खाहि, सा भणइ—णिद्दाइया, बिइयदिणे कहेइ—सो रत्तिअंधत्तणेण जाणइ, अण्णं अक्खाहित्ति, भणइ—एगो राया तस्स दुवे चोरा उवट्ठिया, तेण मंजूसाए पक्खिव विऊण समुद्दे छूढा, ते किंचिरस्सवि उच्छलिया, एगेण दिट्ठा मंजूसा, गहिया, विहाडिया, मणुस्से पेच्छइ, ताहे पुच्छिया—कइत्थो दिवसो छूढाण ?, एगो भणइ—चउत्थो दिवसो, सो कहं जाणइ ?, तहेव बीयदिणे कहेइ—तस्स चाउत्थजरो तेण जाणेइ, अण्णं कहेइ दो सवत्तिणीओ, एक्काए रयणाणि अत्थि, सा इयरीए ण वीसंभइ मा हरेज्जा, तओऽण्णाए अत्थ णिक्खमंती पविसंती य पिच्छइ तत्थ घडए छोढूण ठवियाणि, ओलित्तो घडओ, इयरीए विरहं णाउं हरिउं रयणाणि तहेव ममो घडओ, तस्स ताणि पविमासवि हरियस्सु णत्थि, अण्णं कहेहि, भणइ—एगस्स रण्णो चत्तारि पुरिसरयणाणि

1 एको भणति—रात्रिंद्रष्टे स कथं जानाति ? न चन्द्रं न सूर्यं प्रेक्षते ततोऽभ्यस्तमि सा भणति—निद्रिता द्वितीयदिवसे कथयति—स रात्र्यन्धत्वेन जानाति अन्यदाख्याहीति भणति—एको राजा तस्य द्वौ चौरावुपस्थापितौ तेन मञ्जूषायां प्रक्षिप्य समुद्रे क्षिप्तौ तौ किंचिरेणाप्युच्छलितौ, एकेन दृष्टा मञ्जूषा गृहीता उद्घाटिता मनुष्यौ प्रेक्षते तदा पृष्टौ—कतिथो दिवसः क्षिप्तयोः ?, एको भणति—चतुर्थो दिवसः स कथं जानातीति तथैव द्वितीयदिने कथयति—तस्य चातुर्थिकज्वरस्तेन जानाति अन्यत् कथयति—द्वे सपत्न्यौ एकस्या रत्नानि सन्ति सा इतरस्यै न विश्वसिति मा हार्षीत् ततोऽन्यया तस्य निष्क्रामन्ती प्रविशन्ती च प्रेक्षते तत्र घटे क्षिप्त्वा स्थापितानि अवलिप्तो घटकः इतरयाऽपि दृष्टो घटकः तथा रत्नानि तथैव च घटकेऽवलिप्तो इतरया ज्ञात्वा हृतानीति तत् कथं जानाति ! अवलिप्ते ज्ञातानीति द्वितीयदिवसे कथयति—स काचमयो घटकः, तत्र तानि प्रतिभासन्ते हृतेषु न सन्ति अन्यत् कथय—एकस्य राज्ञश्चत्वारि पुरुषरत्नानि. * कहेहि म

सं०—नेमित्ती रहकारो सहस्सजोही तहेव विज्जो य । दिण्णा चउण्ह कण्णा परिणीया नवरमेक्केण ॥ २ ॥' कथं ?, तस्स रण्णो अइसुंदरा धूया, सा केणयि विज्जाहरेण हडा, ण णज्जइ कुओऽवि पिक्खिया, रण्णा भणियं—जो कण्णगं आणेइ तस्सेव सा, तओ णेमित्तिएण कहियं—अमुग दिस णीया, रहकारेण आगासगमणो रहो कओ, तओ चत्तारिवि तं विलग्गिऊण पहाविया, अब्भि(ब्भि)ओ विज्जाहरो, सहस्सजोहिणा सो मारिओ, तेणवि मारिज्जंतेण दारियाए सीसं छिन्नं, विज्जेण संजीवणोसहीहिं उज्जियाविया, आणीया घरं, राइणा चउण्हवि दिण्णा, दारिया भणइ—किह अहं चउण्हवि होमि ?, तो अहं अग्गिं पविसामि, जो मए समं पविसइ तस्साहं, एव होउत्ति, तीए समं को अग्गिं पविसइ ?, कस्स दायव्वा ?, बितियदिणे भणइ—णिमित्तिणा णिमित्तेण णायं जहा एसा ण मरइत्ति तेण अब्भुवगयं, इयरेहिं णिच्छियं, दारियाए चियट्ठाणस्स हेट्ठा सुरंगा खाणिया, तत्थ ताणि चियगाएणुयण्णाणि कट्ठाणि दिण्णाणि, अग्गी रइओ आहे ताहे

---

१ तद्यथा—नैमित्तिको रथकारः सहस्रयोधी तथैव वैद्यश्च । दत्ता चतुर्भ्यः कन्या परिणीता नवरमेकेन ॥ १ ॥ कथं ? तत्र राज्ञोऽतिसुन्दरा दुहिता सा केनापि विद्याधरेण हृता न ज्ञायते कुत्रोऽपीक्षिता राज्ञा भणितं—यः कन्यकामानयति तस्य सा, ततो नैमित्तिकेन कथितं—अमुकां दिशं नीता रथकारेण आकाशगमनो रथः कृतः ततश्चत्वारोऽपि तं विलग्य प्रधाविताः अभ्यागतो विद्याधरः सहस्रयोधिना स मारितः, तेनापि मार्यमाणेन दारिकायाः शीर्षं छिन्नं वैद्येन संजीवन्योषध्योज्जीविता, आनीता गृहं राज्ञा चतुर्भ्योऽपि दत्ता दारिका भणति—कथमहं चतुर्भ्योऽपि भवामि ?, तदहमग्निं प्रविशामि, यो मया समं प्रविशति तस्याहं एवं भवत्विति तया समं कोऽग्निं प्रविशति ?, कस्मै दातव्या ? द्वितीयदिने भणति—नैमित्तिकेन निमित्तेन ज्ञातं यथैषा न मरिष्यती ति तदाभ्युपगतं इतरैस्त्यक्तं दारिकया चितास्थानस्याधस्तात् सुरङ्गा खानिता, तत्र तानि चितिकाष्ठस्थानीयानि काष्ठानि दत्तानि अग्नी रचितो यदा तदा

* सा कन्या दातव्या प्र०

ताणि सुरंगाए णिस्सरियाणि, तस्स दिण्णा, अण्णा कडेहि, सा भणइ–एक्काए अविरइयाए पगयं जेतिआए कडगा मग्गिया, ताहे रूवएहिं वयएण दिसा, इयरीए धूयाए आविद्धा, धत्त पगए ण चेव अतियइ, एवं कइवयाणि वरिसाणि गयाणि, कडइयपरिं मग्गिया, सा भणइ–देमित्ति, जाय दारिया महती भूया ण सकेति अयणेउं, ताहे ताए कडइत्तिया भणिया–अण्णेवि रूवए देमि, मुयह, ते णिच्छंति, तो किं सक्का हत्था छिंदिउं ?, ताहे भणियं–अण्णे वरिसए चेव कडए घडावेउं देमो, तेऽवि णिच्छन्ति, तेचेव दायवा, कहं संठवेयया ?, जदा य दारियाए हत्था ण छिंदिज्जति, कह तत्तिमुत्तर दायव ?, आह–ते भणियवा–अम्हवि जइ ते चेव रूवए देह तो अम्हेवि ते चेव कडए देमो, वरिसाणि अवसाणगाणि कहेंताए दिवसे २ राया छम्मासे आणीओ, सवत्तिणीओ से छिद्दाणि मग्गंति, सा य चित्तकरदारिया ओयरगं पविसिऊण एक्का णिया चिरायए मणियए चीराणि य पुरओ काउ अप्पाणं णिंदइ–तुमं चित्तयरधूया सिया, एयाणि स पितिसंतियाणि

१ तौ सुवर्णा विसृष्टौ दत्ता मन्मथस्य सा भणति–पुनरामीरविकया भवतः नाम्ना कटकौ मार्गितौ तदा रूपकैर्नैव दत्तौ (कटकौ) दातव्या दुहिताऽऽसीत् इत्थे मकरे नैव ददाति, पुन कतिपयानि वर्षाणि गतानि कटकस्वामिन्या मार्गितौ, सा भणति–ददामीति यावत्तस्या महतीभूता न शक्नोति निष्कासयितु, तदा तथा कटकस्वामिनी भणितो–अस्माकमपि रूपकान् ददामि मुञ्चतं तौ नेच्छतः, तद् किं शक्यौ हस्तौ छेत्तु ? तदा (तया) भणित-मन्यौ ईदृशौ चैव कटकौ कारयित्वा ददामि तावपि नेच्छतः, तावेव दातव्यौ कथं संस्थापयितव्यौ ? यदा च दारिकाया हस्तौ न छिद्येते कथं तावाप्तुं दातव्य आह–तौ भणितव्यौ–अस्माकमपि यदि तावेव रूपकान् दत्थ तदा वयमपि तावेव कटकौ दद्मः, इत्यादिकथाकथनेन दिवसे दिवसे राजा षण्मासान् आनीतः सपत्न्यस्तस्याश्छिद्राणि मार्गयन्ति सा च चित्रकरदारिका अपवरके प्रविश्य एकाकिनी चिरन्तनानि मणिकुट्टिमे च चीवराणि पुरतः कृत्वा-त्मानं निन्दति–त्वं चित्रकरदुहिताऽसि। एतानि ते पितृसत्कानि

वत्थाणि आभरणाणि य, इमा सिरी रायसिरी, अण्णाओ उदिओदियकुलवंसप्पसूयाओ रायधूयाओ मोत्तुं राया तुमं अणु-
वयइ ता गव्वं मा काहिसि, एवं दिवसे २ दारं ढक्केउं करेइ, सवित्तीहिं से कहवि णायं, ताओ रायाणं पायपडियाओ
विण्णविंति—मारिज्जिहिसि एयाए कम्मणकारियाए, एसा उवरए पविसिउं कम्मणं करेति, रण्णा ओइयं सुयं च, तुट्ठेण
से महादेविपट्टो बद्धो, एसा दव्वणिंदा, भावणिंदाए साहुणा अप्पा णिंदियव्वो—जीव ! तुमे संसारं हिंडंतेणं निरयतिरि-
यगईसु कहमवि माणुस्से सम्मत्तणाणचरित्ताणि लद्धाणि, जेसिं पसाएण सव्वलोयमाणणिज्जो पूयणिज्जो य, ता मा गव्वं का-
हिसि—अहा अहं बहुस्सुओ उत्तिमचरित्तो यत्ति ६। दव्वगरिहाए पइमारियाए दिट्ठंतो—एगो मरुओ अज्झावओ, तस्स तरुणी
महिला, सा बलिवइसदेवं करिंती भणइ—अहं काकाणं बिभेमित्ति, तओ उवज्झायनिउत्ता चट्टा दिवसे २ धणुगेहिं गहिएहिं
रक्खंति बलिवइसदेवं करेंतिं, तत्थेगो चट्टो चिंतेइ—ण एस मुद्धा जा कागाण बिभेइ, असइ्ढिया एसा, सो तं पडिचरइ, सा

---

१ वस्त्राण्याभरणानि च इयं श्री राज्यश्रीः अन्या उदितोदितकुलवंशप्रसूता राजसुता मुक्त्वा राजा त्वामनुवर्तते तद् गर्वं मा कृथाः, एवं दिवसे २ द्वारं स्थगयित्वा करोति सपत्नीभिस्तस्याः कथमपि ज्ञातं ता राज्ञे पादपतिता विज्ञपयन्ति—मार्यसे एतया कार्मणकारिण्या, एषाऽपवरके प्रविश्य कार्मणं करोति राज्ञा दृष्टं श्रुतं च तुष्टेन तस्या महादेवीपट्टो बद्धः एषा द्रव्यनिन्दा, भावनिन्दायां साधुनाऽऽत्मा निन्दितव्यः—जीव ! त्वया संसारं हिण्डमानेन नरकतिर्यग्गतिषु कथमपि मनुष्यत्वे सम्यक्त्वज्ञानचारित्राणि लब्धानि येषां प्रसादेन सर्वलोकानां माननीयः पूजनीयश्च, तस्मा गर्वं कृथाः, यथाऽहं बहुश्रुत उत्तमचारित्रो वेति। द्रव्यगर्हायां पतिमारिकाया उदाहरणम्—एको मारुकोऽध्यापकः, तस्य तरुणी महेला, सा वैश्वदेवबलिं कुर्वती भणति—अहं काकेभ्यो बिभेमीति तत उपाध्यायनियुक्ताश्छात्रा दिवसे २ धनुर्भिः गृहीतैः रक्षन्ति वैश्वदेवबलिं कुर्वतीं, तत्रैकश्छात्रश्चिन्तयति—नैषा मुग्धा या काकेभ्यो बिभेति, असतीयं, स तां प्रतिचरति—सा

ताणि सुरंगाए णिस्सरियाणि, तस्स दिण्णा, अण्ण कहेहि, सा भणइ—एक्काए अविरइयाए पगयं अंतिआए कइगा मग्गिया, ताहे रूवएहिं पंचपण दिन्ना, इयरीए धूयाए आविद्धा, धत्त पगए ण चेव अल्लियइ, एव कइयवाणि परिसाणि गयाणि, कइरूवएहिं मग्गिया, सा भणइ—देमित्ति, जाव दारिया महंती भूया ण सक्कति भयणेउ, ताहे ताए कइइत्तिया भणिया—अण्णोवि रूवए देमि, मुयह, ते णिच्छंति, सो किं सक्का हत्था छिंदिउ ?, ताहे भणियं—अण्णे परिसए चेव कइए पढावेउं देमो, तेऽवि णिच्छन्ति, तेच्चेव दायव्वा, कहं संठवेयव्वा ?, अहो य दारियाए हत्था ण छिंदिज्जति, कह तेसिमुत्तरं दायव ?, भाइ—ते भणियव्वा—अम्हवि जइ ते चेव रूवए देह तो अम्हेवि ते चेय कइए देमो, परिसाणि भक्खाणगाणि कहेंतीए दिवसे २ राया छम्मासे आणीओ, सवत्तिणीओ से छिद्दाणि मग्गंति, सा य चित्तकरदारिया ओवरगं पविसिऊण एक्का णिया चिराणए मणियए चीराणि य पुरओ काउं अप्पाणं णिंदइ—तुमं चित्तयरभूया सिया, एयाणि ते पिइसंतियाणि

---

1 द्वी पुनरन्या निपती यस्मै पुना कथानकम् सा भणति—एकाभिरतिकया मकरं कन्या कस्यै मार्गितो यदा रूपकैर्दश्चेव दत्ती (कन्या) इतरस्या दुहित्राऽर्पितो एवं मकरवे वेव ददाति एवं कतिपयानि वर्षाणि गतानि कतकाभिस्या मार्गितो सा भणति—ददामीति यावद्दारिका महतीभूता, न पश्चेवे निष्कषितुं तदा तया कतकस्वामिनी भणितो—अन्यानपि रूपकान् ददामि मुञ्चत ते नेच्छन्ति यत् किं शक्यौ हस्तौ छेत्तुं ? तदा (तया) भणितं—अन्ये हस्ती वैव कतकौ पाठयित्वा ददामि तावपि नेच्छतः तावेव दातव्यौ कथं संस्थापयितव्यौ ? यथा च दारिकाया हस्तौ न छिद्येते कथं तस्योत्तरं दातव्यम् भाष—तौ भणितव्यौ—अस्माकमपि यदि तावेव रूपकान् दत्त तदा वयमपि तावेव कतकौ दद्मः, ईदृशान्याख्यानकानि कथयन्त्या दिवसे दिवसे राजा षण्मासान् आनीतः सपत्न्यस्तस्याश्छिद्राणि मार्गयन्ति सा च चित्रकरदारिका अपवरके प्रविश्यैकाकिनी चिरन्तनानि मणिपुत्रकानि च चीवराणि पुरतः कृत्वाऽऽत्मानं निन्दति—त्वं चित्रकरदुहिताऽभूः एतानि ते पितृसत्कानि

वत्थाणि आभरणाणि य, इमा सिरी रायसिरी, अण्णाओ उदिओदियकुलवंसप्पसूयाओ रायधूयाओ मोत्तुं राया तुमं अणु-
वत्तइ ता गव्वं मा काहिसि, एवं दियसे २ दारं ढक्केउं करेइ, सवत्तीहिं से कहवि णायं, ताओ रायाणं पायपडियाओ
विण्णविंति—मारिज्जिहिसि एयाए कम्मणकारियाए, एसा उवरए पविसिउं कम्मणं करेति, रण्णा जोइयं सुयं च, तुट्ठेण
से महादेविपट्टो दओ, एसा दव्वणिंदा, भावणिंदाए साहुणा अप्पा णिंदियव्वो—जीव! तुमे संसारं हिंडतेण निरयतिरि-
यगईसु कहमवि माणुसत्त सम्मत्तणाणचरित्ताणि लद्धाणि, जेसिं पसाएण सव्वलोयमाणणिज्जो पूयणिज्जो य, ता मा गव्वं का-
हिसि—जहा अह बहुस्सुओ उवसमचरित्तो धत्ति ६। दव्वगरिहाए पइमारियाए दिट्ठंतो—एगो मरुओ अज्झावओ, तस्स तरुणी
महिला, सा बलिवइसदेवं करिंती भणइ—अह काकाणं बिभेमित्ति, तओ सयज्झायनियत्ता चट्टा दिवसे २ धणुगेहिं गहिएहिं
रक्खंति बलिवइसदेवं करेंतिं, तत्थेगो चट्टो चिंतेइ—ण एस मुद्धा जा कागाण बिभेइ, असइज्जिया एसा, सो त पडिचरइ, सा

---

१ वस्त्राण्याभरणानि च इयं श्रीः राज्यश्रीः अन्या उदितोदितकुलवंशप्रसूता राजसुता मुक्त्वा राजा त्वामनुवर्तते तद् गर्वं मा कृथाः, एवं दिवसे २ द्वारं स्थगयित्वा करोति सपत्नीभिस्तस्या। तद् कथमपि ज्ञातं ता राज्ञे पादपतिता विज्ञपयन्ति—मार्यसे एतया कार्मणकारिण्या, एषाऽपवरके प्रविश्य कार्मणं करोति राज्ञा दृष्टं श्रुतं च तुष्टेन तस्या महादेवीपट्टो दत्तः एषा द्रव्यनिन्दा, भावनिन्दायां साधुनाऽऽत्मा निन्दितव्यः—जीव! त्वया संसारं हिण्डमानेन नरकतिर्यग्गतिषु कथमपि मनुष्यत्वे सम्यक्त्वज्ञानचारित्राणि लब्धानि येषां प्रसादेन सर्वलोकानां माननीयः पूजनीयश्च तस्मा गर्वं कृथाः, यथाऽहं बहुश्रुत उपशमचारित्रो वर्ति। द्रव्यगर्हायां पतिमारिकाया दृष्टान्तः—एको मरुकोऽध्यापकः, तस्य तरुणी महेला, सा वैश्वदेवबलिं कुर्वती भणति—अहं काकेभ्यो बिभेमीति छात्रा अध्यापननिवृत्ताश्छात्रा दिवसे २ धनुर्भिः गृहीतैः रक्षन्ति वैश्वदेवबलिं कुर्वतीं, तत्रैकश्छात्रश्चिन्तयति—नैषा मुग्धा या काकेभ्यो बिभेति, असतीयं स तां प्रतिचरति—सा

ताणि सुरंगाए णिस्सरियाणि, तस्स दिण्णा, अण्ण कहेहि, सा भणइ—एक्काए अविरइयाए पगय जंतिआए कडगा मग्गिया, ताहे रूवएहिं मयएण दिन्ना, इयरीए धूयाए आविद्धा, बसे पगए ण चेव अतियेइ, एय कइवयाणि वरिसाणि गयाणि, कडइसपहिं मग्गिया, सा भणइ—देमित्ति, जाव दारिया महती भूया ण सक्केति अवणेउं, ताहे ताए कडइत्तिया भणिया—अण्णेवि रूवए देमि, मुयह, से णिच्छंति, तो किं सका हत्था छिंदिउं ?, ताहे भणिय—अण्णे परिसए चेव कडए घडावेउं देमो, तेऽवि णिच्छन्ति, तेच्चेय दायव्वा, कहं संठवेयव्वा ?, जहा य दारियाए हत्था ण छिंदिज्जति, कह तेसिमुत्तर दायव्व ?, भाइ—ते भणियव्वा—अम्हवि जइ ते चेव रूवए देह तो अम्हेवि ते चेव कडए देमो, एरिसाणि अक्खाणगाणि कहेंतीए दिवसे २ राया छम्मासे आणीओ, सवत्तिणीओ से छिद्दाणि मग्गंति, सा य चित्तकरदारिया ओयरणं पविसिऊण एक्का-णिया चिराणए मणियए चीराणि य पुरओ काउं अप्पाणं णिंदइ—तुमं चित्तयरधूया सिया, एयाणि ते पिविसंतियाणि

१ ती सुरङ्गया निःसृता तस्यै दत्ता अन्यत्कथय सा भणति—एकाकाऽविरतिकया मकरज पाल्यया कटके मार्गितो तदा रूपकैर्मन्येन दत्ता (कन्दो.) इत्यस्या दुहिताऽऽर्मिती एवं मकरके चैव ददाति एवं कतिपयानि वर्षाणि यतानि कटकस्वामिन्या मार्गिती सा भणति—ददामीति यावद्दारिका महतीभूता न शक्नोति निष्काशयितुं तदा तया कटकस्वामिनी भणिता—अन्यानपि रूपकान् ददामि मुञ्चतं यो मेषकः तद् किं बलयौ हस्तौ छेद्यौ ? तदा (तया) भणित-मन्यौ ईदृशे चैव कटके कारयित्वा ददामि तावपि मेषकः तावेव दातव्यौ कथं संस्थापयितव्यौ ? यदा च दारिकया हस्तौ न छिद्येते कथं तान्यायुक्तं दातव्यं याव—तौ भणितव्यौ—अस्माकमपि यदि तावेव रूपकम् दत्तं तदा वयमपि तावेव कटके दद्मः, ईदृशान्यस्माकं कथयन्ता दिवसे दिवसे राजा षण्मासान् आनीतः धवलकस्याच्छिद्राणि मार्गयन्ति सा च चित्रकरदारिका अपवरके प्रविश्यैकाकिनी चिरन्तनानि मणिकुट्टिमानि च चीवराणि पुरतः कृत्वा-ऽऽत्मानं निन्दति-त्वं चित्रकरदुहिताऽभवः। एतानि ते पितृसत्कानि

वत्थाणि आभरणाणि य, इमा सिरी रायसिरी, अण्णाओ चंदिमोदियकुलवंसप्पसूयाओ रायधूयाओ मोत्तुं राया तुमं अणु वत्तइ ता गव्वं मा काहिसि, एवं दिवसे २ दारं ढक्केउं करेइ, सवित्तीहिं से कहवि णायं, ताओ रायाणं पायपडियाओ विण्णविंति–मारिज्जिहिसि एयाए कम्मणकारियाए, एसा उवरए पविसिउं कम्मणं करेति, रण्णा ओइयं सुयं च, तुट्ठेण से महादेविपट्टो बद्धो, एसा दव्वणिंदा, भावणिंदाए साहुणा अप्पा णिंदियव्वो–जीव! तुमे संसारं हिंडतेणं निरयसिरि पत्ताइ ता गव्वं मा काहिसि पयाए कम्मणकारियाए, एसा दव्वणिंदा, भावणिंदाए साहुणा अप्पा णिंदियव्वो—जीव ! तुमे संसारं हिंडतेणं निरयसिरि

एगाईसु कदमवि माणुसत्ते सम्मत्तणाणचरित्ताणि लद्धाणि, जेसिं पसाएण सव्वलोयमाणणिज्जो पूयणिज्जो य, ता मा गव्वं का हिसि—जहा अहं बहुस्सुओ उत्तिमचरित्तो वत्ति १। दव्वगरिहाए पइमारियाए दिट्ठंतो—एगो मरुओ अज्झावओ, तस्स तरुणी महिला, सा बलियइसदेवं करिंती भणइ—अहं काकाणं बिभेमित्ति, तओ उवज्झायनिउत्ता चट्टा दिवसे २ धणुगेहिं गहिएहिं रक्खंति बलियइसदेवं करेंतिं, तत्थेगो चट्टो चिंतेइ—ण एस मुद्धा जा कागाण बिभेइ, असइल्लिया एसा, सो तं पडिचरइ, सा

१ वस्त्राण्याभरणानि च इयं श्री राज्यश्रीः अन्या चन्द्रिकोदितकुलवंशप्रसूता राजसुता मुक्त्वा राजा त्वामनुवर्त्तते तद् गर्वं मा कृथाः एवं दिवसे २ द्वारं स्थगयित्वा करोति सपत्नीभिस्तस्या तद् कथमपि ज्ञात ता राज्ञो पादपतिता विज्ञपयन्ति—मार्यसे एतया कार्मणकारिण्या एषाऽपवरके प्रविश्य कार्मणं करोति राज्ञा दृष्टं श्रुतं च तुष्टेन तस्या महादेवीपट्टो बद्धः, एषा द्रव्यनिन्दा, भावनिन्दायां साधुनाऽऽत्मा निन्दितव्यः—जीव ! त्वया संसारं हिण्डमानेन नरकतिर्य मातिषु कथमपि मनुष्यत्वे सम्यक्त्वज्ञानचारित्राणि लब्धानि येषां प्रसादेन सर्वलोकस्य माननीयः पूजनीयश्च तस्मा गर्वं कृथाः, यथाऽहं बहुश्रुत उत्तमचारित्रो वेति। द्रव्यगर्हायां पतिमारिकाया दृष्टान्तः—एको मारुतोऽध्यापकः, तस्य तरुणी महेला, सा वैश्वदेववलिं कुर्वती भणति—अहं काकेभ्यो बिभेमीति, तत उपाध्यायनियुक्ताश्छात्रा दिवसे २ धनुर्भिः गृहीतैः रक्षन्ति वैश्वदेववलिं कुर्वतीं, तत्रैकश्छात्रश्चिन्तयति—नैषा मुग्धा या काकेभ्यो बिभेति, असतीयं तां प्रतिचरति—सा

ढाणि सुरंगाए णिस्सारियाणि, तस्स दिण्णा, अण्णो कहेहि, सा भणइ—पढमाए अविरइयाए पगयं उविभाए कहगा मग्गिया, ताहे रूवएहिं संघयण दिसा, इयरीए भूयाए आयिद्धा, घरे पगए ण चेव अल्लियेइ, एव कइयपाणि परिसाणि गयाणि, कहइयएहिं भणिया, सा भणइ—देमित्ति, जाव दारिया महती भूया ण सक्केसि अप्पणेउं, ताहे ताए कहइत्तिया भणिया—अण्णेवि रूवए देमि, मुयह, ते णिच्छंति, तो किं सक्का हत्था छिंदिउं ?, ताहे भणियं—अण्णे सरिसए चेव कहए घडावेउं देमो, तेऽवि णिच्छन्ति, तेचेव दायव्वा, कहं संठवेयव्वा ?, जहा य दारियाए हत्था ण छिंदिज्जंति, कह तसिमुत्तर दायव ?, भाइ—ते भणियव्वा—अम्हवि जइ ते चेव रूवए देह तो अम्हेवि ते चेव कहए देमो, सरिसाणि अक्खाणगाणि कहतीए दिवसे २ राया छम्मासे आणीओ, सवत्तिणीओ से छिद्दाणि मग्गंति, सा य चित्तकरदारिया ओयरणं पविसिऊण एक्का णिया चिराणए मणियए चीराणि य पुरओ काउं अप्पाणं णिंदइ—तुमं चित्तयरधूया सिया, एयाणि ते पितिसंतियाणि

---

१ ती सुरङ्गया निस्सृती तस्मै दत्ता अन्यत्कथय सा भणति—एकयाऽविरतिकया प्रकरण पाञ्चा कथकौ मार्गितौ तदा रूप्यकैरन्येन दत्ता (कन्या) इतरस्या दुहिताऽऽसीत् गृहे प्रकरणे नैव ददाति एवं कतिपयानि वर्षाणि गतानि कथकाभ्यां मार्गिता सा भणति—ददामीति यावद्दारिका महती भूता न शक्नोति आत्मनेतुं, तदा तया कथकाभ्यां भणितौ—अन्यानपि रूप्यकान् ददामि मुञ्चत तौ नेच्छतः तत् किं शक्यौ हस्तौ छेत्तुं ? तदा (तया) भणितं—अन्यौ ईदृशौ चैव कथकौ कारयित्वा ददामि तावपि नेच्छतः तावेव दातव्यौ कथं संस्थापयितव्यौ ? यथा च दारिकाया हस्तौ न छिद्येते कथं तावन्मुत्तरं दातव्यं भण—तौ भणितव्यौ—अस्माकमपि यदि तावेव रूप्यकान् दत्थ तदा वयमपि तावेव कथकौ दद्मः, इत्याख्यानकानि कथयन्त्या दिवसे दिवसे राजा षण्मासान् आनीतः सपत्न्यस्तस्याश्छिद्राणि मार्गयन्ति, सा च चित्रकरदारिका अपवरके प्रविश्यैकाकिनी चिरन्तनानि मणिभूषणानि च चीवराणि पुरतः कृत्वा आत्मानं निन्दति—त्वं चित्रकरदुहिताऽऽसीः एतानि ते पितृसत्कानि

नादिलक्षणेभ्यो निराशंसेनैवापवर्गाभिलाषिणाऽपि न प्रतिक्रान्तव्यं, 'भावपडिक्कमणे पुण तिविहं तिविहेण णेयव्वं' तदेत-दनन्तरोदितं भावप्रतिक्रमणं पुनस्त्रिविधं त्रिविधेनैव नेतव्यं, पुनःशब्दस्यैवकारार्थत्वात्, एतदुक्तं भवति-'मिच्छत्ताइ न गच्छइ ण य गच्छावइ णाणुजाणेई । जं मणवइकाएहिं तं भणियं भावपडिक्कमणं ॥ १ ॥' 'मनसा न गच्छति' न चिन्त-यति यथा शोभनः शाक्यादिधर्मः, वाचा नाभिधत्ते, कायेन न तैः सह निष्प्रयोजनं संसर्गं करोति, तथा 'न य गच्छावेइ' मनसा न चिन्तयति-कथमेष तच्चनिकादिः स्यात् ?, वाचा न प्रवर्तयति यथा तच्चनिकादिर्भव, कायेन न तच्चनिकादीना-र्पयति, 'णाणुजाणइ' कश्चित्तच्चनिकादिर्भवति न तं मनसाऽनुमोदयति तूष्णीं चाऽऽस्ते, वाचा न सुष्ठुकारकं कृतं चेति भणति, कायेन नखच्छोटिकादि प्रयच्छति, एवमसंयमादिष्वपि विभाषा कार्येति गाथार्थः ॥ १२५१ ॥ इत्थं मिथ्यात्वा-दिगोचरं भावप्रतिक्रमणमुक्तम्, इह च भवमूलं कषायाः, तथा चोक्तम्-'कोहो य माणो य अणिग्गहीया, माया य लोहो य पवड्ढमाणा । चत्तारि एए कसिणा कसाया, सिंचंति मूलाई पुणब्भवस्स ॥ १ ॥' अतः कषायप्रतिक्रमणं पक्षोदाहरण-मुच्यते-केई दो संजया संगारं काऊण देवलोयं गया, इओ य एगंमि णयरे एगस्स सिट्ठिस्स भारिया पुत्तणिमित्तं णागदेवयाए उववासेण ठिया, ताए भणियं-होहिति ते पुत्तो देवलोयचुओत्ति, तेसिमेगो चइत्ता तीए पुत्तो जाओ,

1 क्रोधश्च मानश्च अनिगृहीतौ माया च लोभश्च परिवर्धमानौ । चत्वार एते कृत्स्नाः कषायाः सिञ्चन्ति मूलानि पुनर्भवस्य ॥ १ ॥ २ कौचित् द्वौ संयतौ संकेतं कृत्वा देवलोकं गतौ, इतश्चैकस्मिन्नगरे एकस्य श्रेष्ठिनो भार्या पुत्रनिमित्तं नागदेवताया उपवासेन स्थिता, तया भणितं-भविष्यति ते पुत्रो देवलोकच्युत इति, तयोरन्यतरश्च्युत्वा तस्याः पुत्रो जातः,

अयं गाथाक्षरार्थः ॥ १२४९ ॥ इह पुनः प्राकरणिक—पडिलेहिउं पमज्जिय भत्तं पाणं च वोसिरेऊण । वसहीकयवरमेव उ णियमेण पडिक्कमे साहू ॥ १ ॥ हत्थसया आगंतुं गंतुं च मुहुत्तगं जहिं चिट्ठे । पंथे वा वच्चंतो णदिसंतरणे पडिक्कमइ ॥ २ ॥ गतं प्रतिक्रमणद्वारम्, अधुना प्रतिक्रान्तव्यमुच्यते, तत्पुनरोघतः पञ्चधा भवतीति, आह च निर्युक्तिकारः—

मिच्छत्तपडिक्कमणं तहेव अस्संजमे पडिक्कमणं । कसायाण पडिक्कमणं जोगाण य अप्पसत्थाण ॥ १२५० ॥

संसारपडिक्कमणं चउव्विहं होइ आणुपुव्वीए । भावपडिक्कमणं पुण तिविहं तिविहेण नेयव्वं ॥ १२५१ ॥

व्याख्या—मिथ्यात्वमोहनीयकर्मपुद्गलसाचिव्यविशेषादात्मपरिणामो मिथ्यात्वं तस्य प्रतिक्रमणं तत्प्रतिक्रान्तव्यं वर्तते, यदाभोगानाभोगसहसाकारैर्मिथ्यात्वं गतस्तत्प्रतिक्रान्तव्यमित्यर्थः, तथा 'असंयमे' असंयमविषये प्रतिक्रमणम्, असंयमः—प्राणातिपातादिलक्षणः प्रतिक्रान्तव्यो वर्तते, 'कषायाणां' प्राग्निरूपितशब्दार्थानां क्रोधादीनां प्रतिक्रमणं, कषायाः प्रतिक्रान्तव्याः, 'योगानां च' मनोवाक्कायलक्षणानाम् 'अप्रशस्तानाम्' अशोभनानां प्रतिक्रमणं, ते च प्रतिक्रान्तव्या इति गाथार्थः ॥ १२५० ॥ संसरणं संसारः—तिर्यग्नरनारकामरभवानुभूतिलक्षणस्तस्य प्रतिक्रमणं 'चतुर्विधं' चतुष्प्रकारं भवति 'आनुपूर्व्या' परिपाट्या, एतदुक्तं भवति—नारकायुषो ये हेतवो महारम्भादयस्तेषां (यामा) भोगानाभोगसहसाकारैर्यद्वर्तितमन्यथा वा प्ररूपितं तस्य प्रतिक्रान्तव्यम्, एवं तिर्यग्नरामरेष्वपि विभाषा, नवरं शुभनरामरायुर्हेतुभ्यो मायावनासेव

१ प्रतिलिख्य प्रमृज्य भक्तं पानं च व्युत्सृज्य । वसतिकचवरमेव तु नियमेन प्रतिक्रामेत् साधुः ॥ १ ॥ हस्तशतादागत्य गत्वा च मुहूर्तकं यत्र तिष्ठेत् । पथि वा व्रजन् नदीसंतरणे प्रतिक्रामति ॥ २ ॥

नादिभ्यस्तेभ्यो निराशंसेनैवापवर्गाभिलाषिणाऽपि न प्रतिक्रान्तव्यं, 'भावपडिक्कमणं पुण तिविहं तिविहेण णेयव्वं' तदेतदनन्तरोदितं भावप्रतिक्रमणं पुनस्त्रिविधं त्रिविधेनैव नेतव्यं, पुनःशब्दस्यैवकारार्थत्वात्, एतदुक्तं भवति–'मिच्छत्ताइ न गच्छइ न य गच्छावेइ णाणुजाणेई। जं मणवइकाएहिं तं भणियं भावपडिक्कमणं ॥ १ ॥' 'मनसा न गच्छति' न चिन्तयति यथा शोभनाः शाक्यादिधर्माः, वाचा नाभिधत्ते, कायेन न तैः सह निष्प्रयोजनं संसर्गं करोति, तथा 'न य गच्छावेइ' मनसा न चिन्तयति–कथमेष रक्तनिकादिः स्यात्?, वाचा न प्रवर्तयति यथा रक्तनिकादिर्भव, कायेन न रक्तनिकादीनामर्पयति, 'णाणुजाणइ' कश्चिद्रक्तनिकादिर्भवति न तं मनसाऽनुमोदयति तूष्णीं चाऽऽस्ते, वाचा न सुष्ठ्वारब्धं कृतं चेति भणति, कायेन नाच्छोटिकादि प्रयच्छति, एवमसंयमादिष्वपि विभाषा कार्येति गाथार्थः ॥ १२५१ ॥ इत्थं मिथ्यात्वादिगोचरं भावप्रतिक्रमणमुक्तम्, इह च भवमूलं कषायाः, तथा चोक्तम्–'कोहो य माणो य अणिग्गहीया, माया य लोहो य पवड्ढमाणा। चत्तारि एए कसिणा कसाया, सिंचंति मूलाइं पुणब्भवस्स ॥ १ ॥' अतः कषायप्रतिक्रमण एवोदाहरणमुच्यते–'कोसंबीए दो संजया सगारं काऊण देवलोयं गया, इओ य एगम्मि णयरे एगस्स सिट्ठिस्स भारिया पुत्तणिमित्तं णागदेवयाए उववासेण ठिया, ताए भणियं–होहिति ते पुत्तो देवलोयचुओत्ति, तेसिमेगो चइत्ता तीए पुत्तो जाओ,

१ [illegible] २ [illegible]

अयं गाथाक्षरार्थः ॥ १२४९ ॥ इह पुनः प्राकरणिक—'पडिलेहउं पमज्जिय भत्त पाण च वोसिरउण । वसहीकयवरमेव उ णियमेण पडिक्कमे साहू ॥ १ ॥ हत्थसया आगतु गंतुं च मुहुत्तग जहिं चिट्ठे । पंथे वा वच्चतो णदिसंतरणे पडिक्कमइ ॥२॥'
गतं प्रतिक्रमणद्वारम्, अधुना प्रतिक्रान्तव्यमुच्यते, तत्पुनरोघतः पञ्चधा भवतीति, आह च निर्युक्तिकारः—

मिच्छत्तपडिक्कमणं तहेव अस्संजमे पडिक्कमणं । कसायाण पडिक्कमणं जोगाण य अप्पसत्थाणं ॥ १२५० ॥
संसारपडिक्कमणं चउव्विहं होइ आणुपुव्वीए । भावपडिक्कमणं पुण तिविहं तिविहेण नेयव्वं ॥ १२५१ ॥

व्याख्या—मिथ्यात्वमोहनीयकर्मपुद्गलसाचिव्यविशेषादात्मपरिणामो मिथ्यात्वं तस्य प्रतिक्रमणं तत्प्रतिक्रान्तव्यं वर्त्तते, यदाभोगानाभोगसहसात्कारैर्मिथ्यात्वं गतस्तत्प्रतिक्रान्तव्यमित्यर्थः, तथैव 'असंयम' असंयमविषये प्रतिक्रमणम्, असंयमः—प्राणातिपातादिलक्षणः प्रतिक्रान्तव्यो वर्त्तते, 'कषायाणां' प्राग्निरूपितशब्दार्थानां क्रोधादीनां प्रतिक्रमणं, कषायाः प्रतिक्रान्तव्याः,'योगानां च' मनोवाक्कायलक्षणानाम् 'अप्रशस्तानाम्' अशोभनानां प्रतिक्रमणं, ते च प्रतिक्रान्तव्या इति गाथार्थः ॥ १२५० ॥ संसरणं संसारः—तिर्यग्नरनारकामरभवानुभूतिलक्षणस्तस्य प्रतिक्रमणं 'चतुर्विधं' चतुष्प्रकारं भवति 'आनुपूर्व्या' परिपाट्या, एतदुक्तं भवति—नारकायुषो ये हेतवो महारम्भादयस्तेषां (वामा) भोगानाभोगसहसात्कारैर्यद्वर्त्तितमन्यथा वा प्ररूपितं तस्य प्रतिक्रान्तव्यम्, एवं तिर्यग्नरामरेष्वपि विभाषा, नवरं शुभनरामरायुर्हेतुभ्यो मायावनादेव

१ प्रतिलिख्य प्रमृज्य भक्तं पानं च व्युत्सृज्य । वसतिकचवरमेव तु नियमेन प्रतिक्राम्येत् साधुः ॥ १ ॥ हस्तशतादागत्य गत्वा च मुहूर्तकं यत्र तिष्ठेत् । पथि वा व्रजन् नदीसंतरणे प्रतिक्राम्यति ॥ २ ॥

नादिलक्षणेभ्यो निराशसेनैवापवर्गाभिलाषिणाऽपि न प्रतिक्रान्तव्यं, 'भावपडिक्कमणं पुण तिविहं तिविहेण णेयव्वं' तदेतदनन्तरोदित भावप्रतिक्रमणं पुनस्त्रिविधं त्रिविधेनैव नेतव्यं, पुनःशब्दस्यैवकारार्थत्वात्, एवमुक्तं भवति—'मिच्छत्ताइ न गच्छइ ण य गच्छावेइ णाणुजाणेई । जं मणवइकाएहिं तं भणियं भावपडिक्कमणं ॥ १ ॥' 'मनसा न गच्छति' न चिन्तयति यथा शोभनः शाक्यादिधर्मः, वाचा नाभिधत्ते, कायेन न तैः सह निष्प्रयोजनं संसर्गं करोति, तथा 'न य गच्छावेइ' मनसा न चिन्तयति—कथमेष तच्चनिकादिः स्यात्?, वाचा न प्रवर्तयति यथा तच्चनिकादिर्भव, कायेन न तच्चनिकादीनामर्पयति, 'णाणुजाणइ' कश्चित्तच्चनिकादिर्भवति न स मनसाऽनुमोदयति तूष्णीं वाऽऽस्ते, वाचा न सुष्ठ्वारब्धं कृतं चेति भणति, कायेन नखच्छोटिकादि प्रयच्छति, एवमसंयमादिष्वपि विभाषा कार्येति गाथार्थः ॥ १२५१ ॥ इत्थं मिथ्यात्वादिगोचरं भावप्रतिक्रमणमुक्तम्, इह च भवमूलं कषायाः, तथा चोक्तम्—'कोहो[1] य माणो य अणिग्गहीया, माया य लोहो य पवड्ढमाणा । चत्तारि एए कसिणा कसाया, सिंचंति मूलाई पुणब्भवस्स ॥ १ ॥' अतः कषायप्रतिक्रमणे एवोदाहरणमुच्यते—'केई[2] दो संजया सगारं काऊण देवलोयं गया, इओ य एगंमि णयरे एगस्स सिट्ठिस्स भारिया पुत्तणिमित्तं णागदेवयाए उववासेण ठिया, ताए भणिय—होहिति ते पुत्तो देवलोयच्चुओत्ति, तेसिमेगो चइत्ता तीए पुत्तो जाओ,

1 क्रोधश्च मानश्च अनिगृहीतौ माया च लोभश्च प्रवर्धमानौ । चत्वार एते कृत्स्नाः कषायाः सिञ्चन्ति मूलानि पुनर्भवस्य ॥ १ ॥ 2 कौचित् द्वौ संयतौ संकेतं कृत्वा देवलोकं गतौ, इतश्चैकस्मिन्नगरे एकस्य श्रेष्ठिनो भार्या पुत्रनिमित्तं नागदेवतायै उपवासेन स्थिता, तया भणित—भविष्यति ते पुत्रो देवलोकच्युत इति तयोरेकश्च्युत्वा तस्याः पुत्रो जातः,

अर्थ गाथाक्षरार्थः ॥ १२४९ ॥ इह पुनः प्राकरणिकं—पडिलेहिउ पमज्जिय भत्त पाणं च वोसिरेऊणं । पसहीकयवरमेव उ णियमेण पडिक्कमे साहू ॥ १ ॥ हत्थसया आगंतुं गंतुं च मुहुत्तगं जहिं चिट्ठे । पंथे वा वच्चंतो णदिसंतरणे पडिक्कमइ ॥२॥' गतं प्रतिक्रमणद्वारम्, अधुना प्रतिक्रान्तव्यमुच्यते, तत्पुनरोघतः पञ्चधा भवतीति, आह च निर्युक्तिकारः—

मिच्छत्तपडिक्कमणं तहेव अस्संजमे पडिक्कमणं । कसायाण पडिक्कमणं जोगाण य अप्पसत्थाण ॥ १२५० ॥

संसारपडिक्कमणं चउव्विहं होइ आणुपुव्वीए । भावपडिक्कमणं पुण तिविहं तिविहेण नेयव्वं ॥ १२५१ ॥

व्याख्या—मिथ्यात्वमोहनीयकर्मपुद्गलसाचिव्यविशेषादात्मपरिणामो मिथ्यात्वं तस्य प्रतिक्रमणं तत्प्रतिक्रान्तव्यं वर्तते, यदाभोगानाभोगसहसात्कारैर्मिथ्यात्वं गतस्तत्प्रतिक्रान्तव्यमित्यर्थः, तथैव 'असंयम' असंयमविषये प्रतिक्रमणम्, असंयमः—प्राणातिपातादिलक्षणः प्रतिक्रान्तव्यो वर्तते, 'कषायाणां' प्राग्निरूपितशब्दार्थानां क्रोधादीनां प्रतिक्रमणं, कषायाः प्रतिक्रान्तव्याः, 'योगानां च' मनोवाक्कायलक्षणानाम् 'अप्रशस्तानाम्' अशोभनानां प्रतिक्रमणं, ते च प्रतिक्रान्तव्या इति गाथार्थः ॥ १२५० ॥ संसरणं संसारः—तिर्यग्नरनारकामरभवानुभूतिलक्षणस्तस्य प्रतिक्रमणं 'चतुर्विधं' चतुष्प्रकारं भवति 'आनुपूर्व्या' परिपाट्या, एतदुक्तं भवति—नारकायुषो ये हेतवो महारम्भादयस्तेषां (यामा) भोगानाभोगसहसात्कारैर्यद्वर्तितं तमन्यथा वा प्ररूपितं तस्य प्रतिक्रान्तव्यम्, एवं तिर्यग्नरामरेष्वपि विभाषा, नवरं शुभनरामरायुर्हेतुभ्यो मायावनासेव

१ प्रतिलिख्य प्रमृज्य भक्तं पानं च व्युत्सृज्य । वसतिकचवरमेव तु नियमेन प्रतिक्रामेत् साधुः ॥ १ ॥ हस्तशतमागत्य गत्वा च मुहूर्तं यत्र तिष्ठेत् । पथि वा व्रजन् नदीसंतरणे प्रतिक्राम्यति ॥ २ ॥

नादिलक्षणेभ्यो निराशंसेनैवापवर्गाभिलाषिणाऽपि न प्रतिक्रान्तव्यं, 'भावपडिक्कमण पुण तिविह तिविहेण णेयवं' तदेव-
दनन्तरोदित भावप्रतिक्रमणं पुनस्त्रिविधं त्रिविधेनैव नेतव्य, पुनःशब्दस्यैवकारार्थत्वात्, एवमुक्त भवति-'मिच्छत्ताइ न
गच्छइ ण य गच्छावेइ णाणुजाणेई । जं मणवइकाएहिं तं भणियं भावपडिक्कमणं ॥ १ ॥' 'मनसा न गच्छति' न चिन्त
यति यथा शोभनः शाक्यादिधर्मः, वाचा नाभिधत्ते, कायेन न तैः सह निष्प्रयोजन संसर्ग करोति, तथा 'न य गच्छावेइ'
मनसा न चिन्तयति—कथमेष तच्चनिकादिः स्यात्?, वाचा न प्रवर्तयति यथा तच्चनिकादिर्भव, कायेन न तच्चनिकादीना
मर्पयति, 'णाणुजाणइ' कश्चित्तच्चनिकादिर्भवति न तं मनसाऽनुमोदयति तूष्णीं वाऽऽस्ते, वाचा न सुष्ठुकारक्षं कृत वेति
भणति, कायेन नखच्छोटिकादि प्रयच्छति, एवमसंयमादिष्वपि विभाषा कार्येति गाथार्थः ॥ १२५१ ॥ इत्थं मिथ्यात्वा
दिगोचरं भावप्रतिक्रमणमुक्तम्, इह च भवमूलं कषायाः, तथा चोक्तम्-'कोहो' य माणो य अणिग्गहीया, माया य लोहो
य पवड्ढमाणा । चत्तारि एए कसिणा कसाया, सिंचंति मूलाइं पुणब्भवस्स ॥ १ ॥' अतः कषायप्रतिक्रमण यथोदाहरण-
मुच्यते—'केई दो संजया संगारं काऊण देवलोयं गया, इओ य एगंमि णयरे एगस्स सिट्ठिस्स भारिया पुत्तणिमित्तं
णागदत्तयाए उववासेण ठिया, ताए भणिय—होहिति से पुत्तो देवलोयचुओत्ति, तेसिमेगो चइत्ता तीए पुत्तो जाओ,

1 क्रोधश्च मानश्च अनिगृहीतौ माया च लोभश्च परिवर्धमानौ । चत्वार एते कृत्स्नाः कषायाः सिञ्चन्ति मूलानि पुनर्भवस्य ॥ १ ॥ २ कौचित् द्वौ संयतौ संकेत कृत्वा देवलोक गतौ, इतश्चैकस्मिन्नगरे एकस्य श्रेष्ठिनो भार्या पुत्रनिमित्त नागदेवताये उपवासेन स्थिता, तया भणित—भविष्यति ते पुत्रो देवलोकच्युत इति, तयोरेकश्च्युत्वा तस्याः पुत्रो जातः

नागदत्तोत्ति से णामं कयं, बावत्तरिकलाविसारओ जाओ, गंधव्वं च से अइप्पियं, तेण गंधव्वणागदत्तो भण्णइ, तओ सो मित्तजणपरिवारिओ सोक्खमणुभवइ, देवो य णं बहुसो बहुसो बोहेइ, सो ण संबुज्झइ, ताहे सो देवो अव्वत्तलिंगेण य ण अइ बहुस पव्वइयगो, तेण से रओहरणाइ उवगरणं णत्थि, सप्पे चत्तारि करंडयहत्थो गहेऊण तस्स उज्जाणियागयस्स य अदूरसामंतेण वीईवयइ, मित्तेहिं से कहियं—एस सप्पखेलावगोत्ति, गओ तस्स मूलं, पुच्छइ—किमेत्थं ?, देवो भणइ—सप्पा, गंधव्वणागदत्तो भणइ—रमामो, तुमं मम सप्पेहिं अहं तुज्झ सप्पेहिं, देवो तस्स सप्पेहिं रमति, डक्कोवि ण मरइ, गंधव्वणागदत्तो अमरिसिओ भणइ—अहंपि रमामि तव संतिएहिं सप्पेहिं, देवो भणइ—मरसि जइ खज्जसि, ताहे णिबंधेण लग्गो ताहे मंडलं आलिहित्ता देवेण चउद्दिसिंपि करंडगा ठविता, पच्छा से सव्व सयणमित्तपरियणं मेलिऊण तस्स समक्खं इमं भणियाइओ—

1 नागदत्त इति तस्य नाम कृतं द्वासप्ततिकलाविशारदो जातः गान्धर्वं चास्याभिप्रियं तेन गन्धर्वनागदत्तो भण्यते ततः। स मित्रजनपरिवारितः सौख्यमनुभवति देवश्चैनं बहुशः। २ बोधयति स न प्रबुध्यते तदा स देवोऽव्यक्तलिङ्गेन च तापसे वर्षेण समवतितः येन रजोहरणाद्युपकरणं तस्य नास्ति सर्पांश्चतुरः करण्डकहस्तो गृहीत्वा तस्योद्यानिकागतस्यादूरसामीप्येन व्यतिव्रजति मित्रैस्तस्य कथितं—एष सर्पखेलक इति गतस्तस्य मूलं पृच्छति—किमत्र ? देवो भणति—सर्पाः, गन्धर्वनागदत्तो भणति—रमावहै त्वं मामकीनैरहं तावकीनैः देवस्तस्य सर्पैः रमते दष्टोऽपि न म्रियते गन्धर्वनागदत्तोऽमर्षितो भणति—अहमपि रमे तव सत्कैः सर्पैः देवो भणति—मरिष्यसि यदि खाद्यसे तदा निर्बन्धेन लग्नस्तदा मण्डलमालिख्य देवेन चतसृष्वपि दिक्षु करण्डकाः स्थापिताः पश्चात्तस्य सर्वं स्वजनमित्रपरिजनं मेलयित्वा तस्य समक्षं इदं भणितवान्—

गन्धव्वनागदत्तो इच्छइ सप्पेहि खिल्लिउं इहयं । तं जइ कहिंचि खज्जइ इत्थ हु दोसो न कायव्वो ॥ १२५२ ॥

व्याख्या—'गन्धर्वनागदत्त' इति नाम्ना 'इच्छति' अभिलषति सर्पैः सार्द्धं क्रीडितुम्, अत्र स खलु—अयं यदि 'कथञ्चित्' केनचित्प्रकारेण 'खाद्यते' भक्ष्यते 'इत्थ हु' अस्मिन् वृत्तान्ते न दोषः कर्तव्यो मम भवद्भिरिति गाथार्थः ॥ १२५२ ॥

यथा चतसृष्वपि दिक्षु स्थापितानां सर्पाणां माहात्म्यमसावकथयत् तथा प्रतिपादयन्नाह—

तरुणदिवायरनयणो विज्जुलयाचंचलग्गजीहालो । घोरमहाविसदाढो उक्का इव पज्जलियरोसो ॥ १२५३ ॥

व्याख्या—तरुणदिवाकरवद्—अभिनवोदितादित्यवन्नयने—लोचने यस्य स तरुणदिवाकरनयनः, रक्ताक्ष इत्यर्थः, विद्युल्लतेव चञ्चलाऽग्रजिह्वा यस्य स विद्युल्लताचञ्चलाग्रजिह्वाकः घोरा—रौद्रा महाविषाः—प्रधानविषयुक्ता दंष्ट्रा—आस्यो यस्य स घोरमहाविषदंष्ट्रः, उल्केव—चुडुलीव प्रज्वलितो रोषो यस्य स तथोच्यत इति गाथार्थः ॥ १२५३ ॥

डक्को जेण मणूसो कयमकयं न याणई सुबहुयंपि । अहिस्समाणमच्चु कह घिच्छसि तं महानागं ? ॥ १२५४ ॥

व्याख्या—'डक्को' दष्टः 'येन' सर्पेण मनुष्यः स कृतं किञ्चिदकृतं वा न जानाति सुबह्वपि, 'अदृश्यमानमृत्युम्' अद्द्रश्यमानोऽस्य करण्डकस्थो मृत्युर्वर्तते, मृत्युहेतुत्वान्मृत्युः, यतश्चैवमतः कथं ग्रहीष्यसि त्वं 'महानागं' प्रधानसर्पम् ?, इति गाथार्थः ॥ १२५४ ॥ अयं च क्रोधसर्पः, पुरुषे तु योजना स्वबुद्ध्या कार्या, क्रोधसमन्वितस्तरुणदिवाकरनयन एव भवतीत्यादि ॥

मेरुगिरितुंगसरिसो अट्ठफणो जमलजुयलजीहालो । दाहिणपासम्मि ठिओ माणेण वियट्टई नागो ॥ १२५५ ॥

नागदत्तोत्ति से णामं कयं, बावत्तरिकलाविसारओ जाओ, गंधव्वं च से अइप्पियं, तेण गंधव्वणागदत्तो भण्णइ, सो य मित्तजणपरिवारिओ सोक्खमणुभवइ, देवो य णं बहुसो बहुसो बोहेइ, सो ण संबुज्झइ, ताहे सो देवो अव्वत्तलिंगेण ण णज्जइ जहेस पव्वइयगो, जेण से रओहरणाइ उवगरणं णत्थि, सप्पे चत्तारि करंडयहत्थो गहेऊण तस्स उज्जाणियागयस्स य अदूरसामंतेण वीईवयइ, मित्तेहिं से कहियं—एस सप्पखेल्लयगोत्ति, गओ तस्स मूलं, पुच्छइ—किमेत्थं ?, देवो भणइ—सप्पा, गंधव्वणागदत्तो भणइ—रमामो, तुमं ममच्चएहिं अहं तुहच्चएहिं, देवो तस्सच्चएहिं रमति, खइओवि ण मरइ, गंधव्वणागदत्तो अमरिसिओ भणइ—अहंपि रमामि तव संतिएहिं सप्पेहिं, देवो भणइ—मरसि जइ खज्जसि, आहे णिबंधेण लग्गो ताहे मंडलं आलिहित्ता देवेण चउद्दिसिंपि करंडगा ठविता, पच्छा से सव्व सयणमित्तपरियणं मेलिऊण तस्स समक्खं इमं भणियाइओ—

---

१ नागदत्त इति तस्य नाम कृतं द्वासप्ततिकलाविशारदो जातः, गान्धर्वं चास्यातिप्रियं तेन गान्धर्वनागदत्तो भण्यते सः। स मित्रजनपरिवारितः सौख्यमनुभवति देवश्चैनं बहुशः २ बोधयति स न सम्बुध्यते तदा च देवोऽव्यक्तलिङ्गेन न ज्ञायते यथैष प्रव्रजितकः येन रजोहरणाद्युपकरणं तस्य नास्ति, सर्पांश्चतुरः करण्डकहस्तो गृहीत्वा तस्योद्यानिकायातस्यादूरसामन्तेन व्यतिव्रजति मित्रैस्तस्य कथितं—एष सर्पखेलक इति गतस्तस्य मूलं पृच्छति—किमत्र ? देवो भणति—सर्पाः। गान्धर्वनागदत्तो भणति—रमावहे त्वं मामकीनैरहं तावकीनैः। देवस्तदीयैः रमते खादितोऽपि न म्रियते गान्धर्वनागदत्तोऽमर्षितो भणति—अहमपि तव सत्कैः सर्पैः रमे देवो भणति—मरिष्यसि यदि भक्षिष्यसे यदा निर्बन्धेन लग्नः तदा मण्डलमालिख्य देवेन चतसृष्वपि दिक्षु करण्डकाः स्थापिताः पश्चात्तस्य सर्वं स्वजनमित्रपरिजनं मेलयित्वा तस्य समक्षं इदं भणितवान्–

तं च सि वालग्गाही अणोसहिबलो अ अपरिहत्थो य । सा य चिरसंचियविसा गहणंमि वणे वसइ नागी ॥१२५८॥
व्याख्या—त्वमेवम्भूता नागी दृष्टा, त्वं च 'व्यालग्राही' सर्पग्रहणशीलः 'अनौषधिबलश्च' औषधिबलरहितः 'अप
रिहस्तश्च' अदक्षश्च, सा च चिरसञ्चितविषा 'गहने' सङ्कुले 'वने' कान्तारे वसति नागीति गाथार्थः ॥ १२५८ ॥
होही ते विणिवाओ तीसे दाढंतरं उवगयस्स । अप्पोसहिमंतबलो न हु अप्पाणं चिगिच्छिहिसि ॥ १२५९ ॥
व्याख्या—भविष्यति ते विनिपातः तस्या दंष्ट्रान्तरम् 'उपगतस्य' प्राप्तस्य, अल्पं—स्तोकं औषधिमन्त्रबलं यस्य स तथा स
त्वं अल्पौषधिमन्त्रबलः, यतश्चैवमतो नैवाऽऽत्मानं चिकित्सिष्यसीति गाथार्थः ॥ १२५९ ॥ इय य मायानागी ॥
उत्थरमाणो सव्वं महालओ पुण्णमेहनिग्घोसो । उत्तरपासम्मि ठिओ लोहेण विवट्टई नागो ॥ १२६० ॥
व्याख्या—'उत्थरमाणो'त्ति अभिभवन् 'सर्वं' वस्तु, महानालयोऽस्येति महालयः, सर्वमानिवारितत्वात्, पूर्णः पुष्क
रावर्तस्येव निर्घोषो यस्य स तथोच्यते, करण्डकन्यायमधिकृत्याह—उत्तरपार्श्वे स्थितः, उत्तरदिग्व्यासस्तु सर्वोत्तरो लोभ इति
ख्यापनार्थम्, अत एव लोभेन हेतुभूतेन 'विवट्टइ'त्ति व्यावर्तते रुष्यति वा 'नागः' सर्प इति गाथार्थः ॥ १२६० ॥
डक्को जेण मणूसो होइ महासागरुव्व दुप्पूरो । तं सव्वविससमुदयं कह घिच्छसि तं महानागं ? ॥ १२६१ ॥
व्याख्या—दष्टो येन मनुष्यो भवति 'महासागर इव' स्वयम्भूरमण इव दुष्पूरः 'तम्' इत्थम्भूतं 'सर्वविषसमुदयं' सर्व
व्यसनैकराजमार्गं कथं ग्रहीष्यसि त्वं 'महानागं' प्रधानसर्पमिति गाथार्थः ॥ १२६१ ॥ अयं तु लोभसर्पः ॥
एए ते पावाही चत्तारिवि कोहमाणमयलोभा । जेहिं सया संतत्तं जरियमिव जयं कलकलेइ ॥ १२६२ ॥

व्याख्या—मेरुगिरेस्तुङ्गानि–उच्छ्रितानि तैः सदृशः मेरुगिरितुङ्गसदृशः, उच्छ्रित इत्यर्थः, अष्टौ फणा यस्य सोऽष्टफणः आभिजात्यबलश्रुतबुद्धिलाभैश्वर्यरूपतपांसि द्रष्टव्यानि, तस्मात् यमो–मृत्युर्मृत्युहेतुत्वात् 'ला आदाने' यम लान्ती ति–आददातीति यमला, यमला युग्मजिह्वा यस्य स यमलयुग्मजिह्वः, करण्डकन्याप्रमधिकृत्याऽऽह–दक्षिणपार्श्वे स्थितः, दक्षिणविन्यासस्तु दाक्षिण्यवत उपरोधतो मानमकृते, अत एवाह–'मानन' हेतुभूतेन व्यापर्तते 'नागः' सर्प इति गाथार्थः ॥ १२५५ ॥

दट्ठो जेण मणूसो थद्धो न गणेइ देवरायमवि । तं मेरुपव्वयनिभं कह पिच्छसि त महानागं ? ॥ १२५६ ॥

व्याख्या—'दट्ठो' दष्टः 'येन' सर्पेण मनुष्यः स्तब्धः सन् गणयति 'देवराजानमपि' इन्द्रमपि, 'तम्' इत्यम्भूतं मेरुप-र्वतनिभं कथं ग्रहीष्यसि त्वं 'महानागं' प्रधानसर्पमिति गाथार्थः ॥ १२५६ ॥ अथ च मानसर्पः ॥

सललियवेल्लहलगई सत्थियलंछणफणंकियपडागा । मायामइआ नागी नियडिकवडवंचणाकुसला ॥ १२५७ ॥

व्याख्या—सललिता–मृद्वी वेल्लहला–रफीता गतिर्यस्याः सा सललितवेल्लहलगतिः, स्वस्तिकलाञ्छनेनाङ्किता फणाप ताका यस्याः सा स्वस्तिकलाञ्छनाङ्कितफणापताकेति प्राकृते गाथाभङ्गभयादन्यथा पाठः, मायात्मिका नागी 'निकृति-कपटवञ्चनाकुशला' निकृतिः–आन्तरो विकारः कपटं–वेषपरावर्तादिर्बाह्यः आभ्यां या वञ्चना तस्यां कुशला–निपुणेति गाथार्थः ॥ १२५७ ॥

---

1 स्मृत म०

त च सि वालग्गाही अणोसहिबलो अ अपरिहत्थो य। सा य चिरसंचियविसा गहणमि वणे वसइ नागी१२५८
त्व च सि वालग्गाही अणोसहिबलो अ अपरिहत्थो य। सा य चिरसंचियविसा गहणंमि वणे वसइ नागी ॥ १२५८ ॥

व्याख्या—इयमेवम्भूता नागी रौद्रा, त्वं च 'व्यालग्राही' सर्पग्रहणशीलः 'अनोषधिबलश्च' औषधिबलरहितः 'अप-
रिहस्तश्च' अदक्षश्च, सा च चिरसञ्चितविषा 'गहने' सङ्कुले 'वने' कार्यजाले वसति नागीति गाथार्थः ॥ १२५८ ॥
होही ते विणिवाओ तीसे दाढंतरं उवगयस्स । अप्पोसहिमंतबलो न हु अप्पाणं चिगिच्छिहिसि ॥ १२५९ ॥

व्याख्या—भविष्यति ते विनिपातः तस्या दंष्ट्रान्तरम् 'उपगतस्य' प्राप्तस्य, अल्पं—स्तोकं औषधिमन्त्रबलं यस्य तस्य स
त्व अल्पौषधिमन्त्रबलः, यतश्चैवमतो नैवाऽऽत्मानं चिकित्सिष्यसीति गाथार्थः ॥ १२५९ ॥ इय च मायानागी ॥
उत्थरमाणो सव्वं महालओ पुण्णमेहनिग्घोसो । उत्तरपासंमि ठिओ लोहेण विपट्टई नागो ॥ १२६० ॥

व्याख्या—'उत्थरमाणो' त्ति अभिभवन् 'सर्वं' वस्तु, महानालयोऽस्येति महालयः, सर्वत्रानिवारितत्वात्, पूर्णः पुष्क-
रावर्तस्येव निर्घोषो यस्य स तथोच्यते, करण्डकन्यासमधिकृत्याह—उत्तरपार्श्वे स्थितः, उत्तरदिग्भागस्तु सर्वोत्तरो लोभ इति
स्थापनार्थम्, अत एव लोभेन हेतुभूतेन 'विपट्टइ'त्ति व्यापर्तते रुष्यति वा 'नागः' सर्प इति गाथार्थः ॥ १२६० ॥
दट्ठो जेण मणुस्सो होइ महासागरुव्व दुप्पूरो । तं सव्वविससमुदयं कह घिच्छसि तं महानागं ? ॥ १२६१ ॥

व्याख्या—दष्टो येन मनुष्यो भवति 'महासागर इव' स्वयम्भूरमण इव दुष्पूरः 'तम्' इत्थम्भूतं 'सर्वविषसमुदयं' सर्व-
व्यसनैकराजमार्गं कथं ग्रहीष्यसि त्वं 'महानागं' प्रधानसर्पमिति गाथार्थः ॥ १२६१ ॥ अय तु लोभसर्पः ॥
एए ते पावाही चत्तारिवि कोहमाणमयलोभा । जेहि सया संतत्तं जरियमिव जयं कलकलेइ ॥ १२६२ ॥

व्याख्या—मेरुगिरेस्तुङ्गानि—उच्छ्रितानि तैः सदृशः मेरुगिरितुङ्गसदृशः, उच्छ्रित इत्यर्थः, अष्टौ फणा यस्य सोऽष्टफणः स्वस्तिकलाञ्छनलाञ्छितानि सुस्पष्टानि, तस्य यमो—मृत्युर्मृत्युहेतुत्वात् 'ला आदाने' यमं लान्ती ति—आददतीति यमला, यमला युग्मजिह्वा यस्य स यमलयुग्मजिह्वः, कण्टकन्यायमधिकृत्याऽऽह—दक्षिणपार्श्वे स्थिता, दक्षिणविन्यासस्तु दाक्षिण्यमस्त उपरोधतो मानमपृक्तः, अत एवाह—'मानन' देहभूतेन व्यापर्तत 'नागः' सर्प इति गाथार्थः ॥ १२५५ ॥

दक्को जेण मणूसो थद्धो म गणेइ देवरायमवि । तं मेरुपव्वयनिभं कह पिच्छसि त महानाग ! ॥ १२५६ ॥

व्याख्या—'दक्को' दष्टः 'येन' सर्पेण मनुष्यः स्तब्धः सन्न गणयति 'देवराजानमपि' इन्द्रमपि, 'तम्' इत्यम्भूतं मेरुप र्वतनिभं कथं ग्रहीष्यसि त्वं 'महानागं' प्रधानसर्पमिति गाथार्थः ॥ १२५६ ॥ अथ च मानसर्पः ॥

सललियविल्लहलगई सत्थियलंछणफणंकियपडागा । मायामइया नागी नियडिकवडवंचणाकुसला ॥ १२५७ ॥

व्याख्या—सललिता—मृद्वी वेल्लहला—स्फीता गतिर्यस्याः सा सललितवेल्लहलगतिः, स्वस्तिकलाञ्छनेनाङ्किता फणाप ताका यस्याः सा स्वस्तिकलाञ्छनाङ्कितफणापताकेति पकृत्ये गाथाभङ्गभयादन्यथा पाठः, मायात्मिका नागी 'निकृति कपटवञ्चनाकुशला' निकृतिः—मान्तरो विकारः कपटं—वेषपरावर्तादिर्बाह्यः आभ्यां या वञ्चना तस्यां कुशला—निपुणेति गाथार्थः ॥ १२५७ ॥

---

१ स्थाय स

त च सि वालग्गाही अणोसहिबलो अ अपरिहत्थो य। सा य चिरसंचियविसा गहणम्मि वणे वसइ नागी१२५८

व्याख्या—इयमेवम्भूता नागी राजन्, त्वं च 'व्यालग्राही' सर्पग्रहणशीलः 'अनौपधिबलश्च' औषधिबलरहितः 'अप
रिहस्तश्च' अदक्षश्च, सा च चिरसञ्चितविषा 'गहने' सङ्कुले 'वने' कार्यजाते वसति नागीति गाथार्थः ॥ १२५८ ॥

होही ते विणिवाओ तीसे दाढंतरं उवगयस्स। अप्पोसहिमंतबलो न हु अप्पाणं चिगिच्छिहिसि॥ १२५९॥

व्याख्या—भविष्यति ते विनिपातः तस्या दंष्ट्रान्तरम् 'उपगतस्य' प्राप्तस्य, अस्य—स्तोकं औषधिमन्त्रबलं यस्य तम स
त्वं अल्पौषधिमन्त्रबलः, यतश्चैवमतो नैवाऽऽत्मानं चिकित्सिष्यसीति गाथार्थः ॥ १२५९ ॥ इयं च मायानागी ॥

उत्थरमाणो सव्वं महालओ पुण्णमेहनिग्घोसो। उत्तरपासम्मि ठिओ लोहेण विपद्दई नागो॥ १२६०॥

व्याख्या—'उत्थरमाणो'त्ति अभिभवन् 'सर्वं' वस्तु, महानालयोऽस्येति महालयः, सर्वत्रानिवारितत्वात्, पूर्णः पुष्क-
रावर्तस्येव निर्घोषो यस्य स तथोच्यते, करण्डकन्यासमधिकृत्याह—उत्तरपार्श्वे स्थितः, उत्तरदिग्न्यासस्तु सर्वोपरो लोभ इति
स्थापनार्थम्, अत एव लोभेन हेतुभूतेन 'विपद्दइ'त्ति व्याप्तवते रुष्यति वा 'नागः' सर्प इति गाथार्थः ॥ १२६० ॥

दट्ठो जेण मणुस्सो होइ महासागरुव्व दुप्पूरो। तं सव्वविससमुदयं कह घिच्छसि तं महानागं?॥ १२६१॥

व्याख्या—दष्टो येन मनुष्यो भवति 'महासागर इव' स्वयम्भूरमण इव दुष्पूरः 'तम्' इत्थम्भूतं 'सर्वविषसमुदयं' सर्व
व्यसनैकराजमार्गं कथं ग्रहीष्यसि त्वं 'महानागं' प्रधानसर्पमिति गाथार्थः ॥ १२६१ ॥ अयं तु लोभसर्पः ॥

एए ते पावाही चत्तारिवि कोहमाणमयलोभा। जेहि सया संतत्तं जरियमिव जयं कलकलेइ॥ १२६२॥

व्याख्या—एते ते 'पापादयः पापमपाधम्यागोऽपि आपमानमापागाभा द पदा ॥ ना। धनु [illegible]
भुवनं 'कलकलायति' भवजलधा इधयतीति गाथार्थः ॥ १ ९ ॥

एएहिं जो खज्जइ चउहिवि आसीविसेहि पावेहिं । अवसस्स नरयपडणं णत्थि हु से आलंबणं किंचि ॥ १५११ ॥

व्याख्या—एभिर्य एव खाद्यते चतुर्भिरपि 'आशीविषैः' भुजङ्गैः 'पापैः' अशोभनैः तस्य अवशस्य एवं नरकपतनं भवति, 'नास्ति' न विद्यते 'से' तस्यालम्बनं किञ्चिद् यत्र न पततीति गाथार्थः ॥ १५१२ ॥ एवमभिधायते मुण्डा[illegible]
सइओ पडिओ भओ य, पच्छा देवो भणइ—किह जाये ?, ण टाइदत्ति पारिज्जंतो, पुवभणिया य से मित्ता भणइ पुणोवि
मोत्तणि य, ण किंचि गुण करेंति, पच्छा तस्स सयणो पावेहिं पडिओ—ज्झिमायदत्ति, दवो भणइ—एवं चेव अहंपि
सइयो, मइ परिसिं चरिय अणुचरइ सो खीयइ, जइ णाणुपालेइ तो रज्जीविओऽपि पुणो मरइ, तं च चरियं गाथाहिं करेइ—

एएहिं अहं खइओ चउहिवि आसीविसेहिं पावेहिं । विसनिग्घायणहेउं चरामि विविहं तवोकम्मं ॥ १

व्याख्या—एभिरहं 'खइओ'त्ति भक्षितश्चतुर्भिरपि 'आशीविषैः' [illegible]
निमित्तं 'चरामि' आसेवयामि 'विविधं' विचित्रं —

१ घ वाचि[illegible]

सेवामि सेलकाणणसुसाणसुन्नघररुक्खमूलाइ । पावाहीणं तेसिं खणमवि न उवेमि वीसम्भ ॥ १२६५ ॥

व्याख्या—'सेवामि' भजामि शैलकाननश्मशानशून्यगृहवृक्षमूलानि शैलाः—पर्वताः काननानि—दूरवर्तिवनानि शैलाश्च काननानि चेत्यादि द्वन्द्वः, 'पापाहीनां' पापसर्पाणां तेषां क्षणमपि 'नोपैमि' न यामि 'विश्रम्भं' विश्वासमिति गाथार्थः ॥ १२६५ ॥

अच्चाहारो न सहे अइनिद्धेण विसया उइज्जंति । जायामायाहारो तंपि पकामं न इच्छामि ॥ १२६६ ॥

व्याख्या—'अत्याहारः' प्रभूताहारः 'न सहे' त्ति प्राकृतशैल्या न सहते—न क्षमते, मम स्निग्धमल्पं च भोजनं भविष्यत्येतदपि नास्ति, यतः—अतिस्निग्धेन हविःप्रचुरेण 'विषयाः' शब्दादयः 'उदीर्यन्ते' उद्रेकावस्थां नीयन्ते, ततश्च यात्रामात्राहारो यावता संयमयात्रोत्सर्पति तावन्तं भक्षयामि, तमपि प्रकामं पुनर्नेच्छामीति गाथार्थः ॥ १२६६ ॥

उस्सन्नकयाहारो अहवा विगईविवज्जियाहारो । जं किंचि कयाहारो अवउज्झियथोवमाहारो ॥ १२६७ ॥

व्याख्या—'उस्सन्न' प्रायशोऽकृताहारः, तिष्ठामीति क्रिया, अथवा विगतिभिर्वर्जित आहारो यस्य मम सोऽहं विगतिविवर्जिताहारः, यत्किञ्चिच्छोभनमशोभनं यौदनादि कृतमाहारो येन मया सोऽहं तथाविधः, 'अवउज्झियथोवमाहारो' त्ति उज्झित—उज्झितधर्मा स्तोकः—स्वल्पः आहारो यस्य मम सोऽहमुज्झितस्तोकाहार इति गाथार्थः ॥ १२६७ ॥ एवं क्रियासु कस्य क्रियान्तरयोगाच्च गुणानुपदर्शयति—

थोवाहारो थोवभणिओ य जो होइ थोवनिद्दो य । थोवोवहिउवगरणो तस्स हु देवावि पणमंति ॥ १२६८ ॥

व्याख्या—एते ते 'पापाहयः' पापसर्पास्तद्योऽपि क्रोधमानमायालोभा यैः सदा सन्तप्तं सत् जगदिदमपि 'जगत्' भुवनं 'कलकलायति' भयकम्पी कम्पतीति गाथार्थः ॥ १२६२ ॥

एएहिं जो खज्जइ चउहिवि आसीविसेहिं पावेहिं । अवसस्स नरयपडणे णत्थि हु सि आलंबणं किंचि ॥ १२६३ ॥

व्याख्या—एभिर्यः एव खाद्यते चतुर्भिरपि 'आशीविषैः' भुजङ्गैः 'पापैः' अशोभनैः तस्य अवशस्य सतः नरकपतन भवति, 'नास्ति' न विद्यते 'से' तस्यालम्बनं किञ्चिद् यन्न न पततीति गाथार्थः ॥ १२६३ ॥ एवमभिधायते मुचाः । सो राइओ पडिओ मओ य, पच्छा देवो भणइ—किह जायं ?, ण ठाइउत्ति वारिज्जंतो, पुव्वभणियं । य तं भिक्खा अगारं पुर्भाति भोसहाणि य, ण किंचि गुणं करेंति, पच्छा तस्स सयणो पाएहिं पडिओ—जिआयइत्ति, देवो भणइ—एवं चेव अहंपि राइओ, अह परिसिं चरियं मणुचरइ सो जीवइ, अह णाणुपालेइ सो उज्जीविओऽवि पुणो मरइ, तं च चरियं गाथाहिं कहेइ—

एएहिं अहं खइओ चउहिवि आसीविसेहिं पावेहिं । विसनिग्घायणहेउं चरामि विविहं तवोकम्मं ॥ १२६४ ॥

व्याख्या—एभिरहं 'खइओ'त्ति भक्षितश्चतुर्भिरपि 'आशीविषैः' भुजङ्गैः घोरै—रौद्रैः 'विषनिर्घातनहेतुः' विषनिर्घातननिमित्तं 'चरामि' आसेवयामि 'विविधं' चित्रं चतुर्थषष्ठाष्टमादिभेदं 'तपःकर्म' तपःक्रियामिति गाथार्थः ॥ १२६४ ॥

१ च व्याधितः पतितो मृतश्च सम्प्रार्थो भणति—कथं जातं ? न शक्नोमि कार्यमात्मा पूर्वभणितानि च कानि विशतानि अनगारः [illegible] औषधानि च न किञ्चित् गुणं कुर्वन्ति पश्चात्तस्य स्वजनः पादयोः पतितः—जीवयेति देवो भणति—एवमेवाहमपि राजितः यदीदृशं चर्यामनुचरति तदा जीवति यदि नानुपालयति उज्जीवितोऽपि पुनर्म्रियते तां च चर्यां गाथाभिः कथयति ।

सेयामि सेलकाणणसुसाणसुन्नघररुक्खमूलाइं । पावाहीणं तेसिं खणमवि न उवेमि वीसम्भं ॥ १२६५ ॥

व्याख्या—'सेयामि' भजामि शैलकाननश्मशानशून्यगृहवृक्षमूलानि शैलाः—पर्वताः काननानि—दूरवर्तिवनानि शैलाश्च काननानि चेत्यादि द्वन्द्वः, 'पापाहीनां' पापसर्पाणां तेषां क्षणमपि 'नोपैमि' न यामि 'विस्रम्भं' विश्वासमिति गाथार्थः ॥ १२६५ ॥

अच्चाहारो न सहे अइनिद्धेण विसया उइज्जंति । जायामायाहारो तंपि पकामं न इच्छामि ॥ १२६६ ॥

व्याख्या—'अत्याहारः' प्रभूताहारः 'न सहे'त्ति प्राकृतशैल्या न सहते—न क्षमते, मम स्निग्धमल्पं च भोजनं भविष्यत्येतदपि नास्ति, यतः—अतिस्निग्धेन हविःप्रचुरेण 'विषयाः' शब्दादयः 'उदीर्यन्ते' उद्रेकावस्थां नीयन्ते, ततश्च यात्रामात्राहारो यावता संयमयात्रोत्सर्पति तावन्तं भक्षयामि, तमपि प्रकामं पुनर्नेच्छामीति गाथार्थः ॥ १२६६ ॥

उस्सन्नकयाहारो अहवा विगईविवज्जियाहारो । जं किंचि कयाहारो अवउज्झियथोवमाहारो ॥ १२६७ ॥

व्याख्या—'उस्सन्न' प्रायशोऽकृताहारः, तिष्ठामीति क्रिया, अथवा विगतिभिर्वर्जित आहारो यस्य मम सोऽहं विगतिविवर्जिताहारः, यत्किञ्चिच्छोभनमशोभनं वौदनादि कृतमाहारो येन मया सोऽहं तथाविधः, 'अवउज्झियथोवमाहारो'त्ति उज्झित—उज्झितधर्मा स्तोकः—स्वल्पः आहारो यस्य मम सोऽहमुज्झितस्तोकाहार इति गाथार्थः ॥ १२६७ ॥ एवं क्रियानुकस्य क्रियान्तरयोगाच्च गुणानुपदर्शयति—

थोवाहारो थोवभणिओ य जो होइ थोवनिद्दो य । थोवोवहिउवगरणो तस्स हु देवावि पणमंति ॥ १२६८ ॥

व्याख्या—लोकाहारः लोकभणितश्च यो भवति लोकनिन्द्यश्च लोकोपध्युपकरणः, उपधिरेवोपकरणं, तस्य चैत्यभूतस्य देवा अपि प्रणमन्तीति गाथार्थः ॥ १२६८ ॥ एवं अह अणुपालइ तओ चट्ठइ, भणति—वर एवंपि जीयतो, पच्छा सो पुव्वाभिमुहो ठिओ किरिय पउंजिउकामो देवो भणइ—

सिद्धे नमंसिऊण संसारत्था य जे महाविज्जा। वोच्छामि दंडकिरियं सव्वविसनिवारणिं विज्जं ॥ १२६९ ॥

व्याख्या—'सिद्धान्' मुक्तान् नमस्कृत्य संसारस्थाश्च ये 'महावैद्याः' केवलिचतुर्दशपूर्वविदप्रभृतयस्तांश्च नमस्कृत्य वक्ष्ये दण्डक्रियां सर्वविषनिवारिणीं विद्यामिति गाथार्थः ॥ १२६९ ॥ सा चेय—

सव्वं पाणइवायं पच्चक्खाई मि अलियवयणं च। सव्वमदत्तादाणं अव्वंभ परिग्गहं स्वाहा ॥ १२७० ॥

व्याख्या—'सर्वं' सम्पूर्णं प्राणातिपातं 'प्रत्याख्याति' प्रत्याचष्टे एष महात्मेति, अनृतवचनं च, सर्वं चादत्तादानम्, अब्रह्म परिग्रहं च प्रत्याचष्टे स्वाहेति गाथार्थः ॥ १२७० ॥ एवं भणिए उट्ठिओ, अम्मापिईहिं से कहिए, न सद्दहइ, पच्छा पहाविओ पडिओ, पुणोवि देवेण तहेव उट्ठविओ, पुणोवि पहाविओ, पडिओ, तइयाए वेलाए देवो भिच्छइ, पहाविओ, उट्ठविओ, पडिस्सुयं, अम्मापियरं पुच्छित्ता तेण समं पहाविओ, एगंमि वणसंडे पुव्वभवे कहेइ, संबुद्धो पत्तेयबुद्धो जाओ,

१ एवं चानुपालयति व्रतोपस्थितः, भणति—वरमेवमपि जीवतु, पश्चात् च पूर्वाभिमुखः स्थितः क्रियां प्रयोक्तुकामो देवो भणति—। एवं भणिते उत्थितो अम्मापितृभ्यां तस्मै कथितं न श्रद्दधाति पश्चात् प्रधावितः पतितः, पुनरपि देवेन तथैव उत्थापितः, पुनरपि प्रधावितः पतितः तृतीयायां वेलायां देवो नेच्छति, प्रधावितः उत्थापितः प्रतिश्रुतं मातापितरावापृच्छ्य तेन समं प्रधावितः एकस्मिन् वनखण्डे पूर्वभवान् कथयति संबुद्धः प्रत्येकबुद्धो जातः

दयोऽवि पडिगओ, एवं सो ते कयाए नाए सरीरकरंडए छोढूण कमोऽवि संचरिउं ण देइ, एस सो ओदइयस्स भावस्स अकरणयाए अब्भुट्ठिओ पडिक्कंतो होइ, दीहेण सामण्णपरियाएण सिद्धो, एवं भावपडिक्कमणं । आह—किंणिमित्तं पुणो २ पडिक्कमिज्जइ ?, जहा मज्झिमयाण तहा कीस ण कज्जे पडिक्कमिज्जइ ?, आयरिओ आह—इत्थ विज्जेण दिट्ठंतो—एगस्स रण्णो पुत्तो अईव पिओ, तेण चिंतियं—मा से रोगो भविस्सइ, किरियं करावेमि, तेण विज्जा सद्दाविया, मम पुत्तस्स तिगिच्छं करेह जेण णिरुओ होइ, ते भणंति—करेमो, राया भणइ—केरिसा तुम्ह जोगा ?, एगो भणइ—जइ रोगो अत्थि तो उवसामेति, अह नत्थि त चेव जीवंता मारंति, बिइओ भणइ—जइ रोगो अत्थि तो उवसामिंति, अह णत्थि ण गुणं ण दोस करिंति, तइओ भणइ—जइ रोगो अत्थि सो उवसामिंति, अह णत्थि वण्णरूवजोव्वणलावण्णत्ताए परिणमंति, तइओ विधी अणागयपरित्ताणे भावियव्वो, तइएण रण्णा कारिया किरिया, एयमिमपि पडिक्कमणं जइ दोसा अत्थि तो

---

1 द्वयोरपि प्रतिगतः एवं स तया कयापि मायया शरीरकरण्डके क्षिप्त्वा क्रमेणापि संचरितुं न ददाति एष स औदयिकस्य भावस्याकरणतयाऽभ्युत्थितः प्रतिक्रान्तो भवति दीर्घेण श्रामण्यपर्यायेण सिद्धः, एवं भावप्रतिक्रमणं । किंनिमित्तं पुनः पुनः प्रतिक्रम्यते ?, यथा मध्यमकानां तथा कथं न कार्ये प्रतिक्रम्यते ? आचार्य आह—अत्र वैद्येन दृष्टान्तः—एकस्य राज्ञः पुत्रोऽतीव प्रियः, तेन चिन्तितं—मा अस्य रोगो भूत्, क्रियां कारयामि, तेन वैद्याः शब्दिताः—मम पुत्रस्य चिकित्सां कुरुत यथा नीरोगो भवति ते भणन्ति—कुर्मः, राजा भणति—कीदृशाः युष्माकं योगाः ? एको भणति—यदि रोगोऽस्ति तमुपशमयन्ति, अथ नास्ति त एव जीवन्तं मारयन्ति, द्वितीयो भणति—यदि रोगोऽस्ति तमुपशमयन्ति अथ नास्ति न गुणं न दोषं कुर्वन्ति तृतीयो भणति—यदि रोगोऽस्ति तमुपशमयन्ति अथ नास्ति वर्णरूपयौवनलावण्यतया परिणमन्ति, तृतीयो विधिरनागतपरित्राणे भावयितव्यः तृतीयेन राज्ञा कारिता क्रिया, एवमिदमपि प्रतिक्रमणं यदि दोषाः सन्ति तदा

व्याख्या—लोकाहारः लोकमभिसंबद्धो यो भवति लोकनिद्रश्च लोकोपध्युपकरणः, उपधिरेवोपकरणं, तस्य चैत्थम्भूतस्य देवा अपि प्रणमन्तीति गाथार्थः ॥ १२६८ ॥ एवं जइ अणुपालेइ तओ उट्ठेइ, भणति—जइ एवंपि जीवसो, पच्छा सो पुव्वाभिमुहो ठिओ किरियं पउंजिउकामो देवो भणइ—

सिद्धे नमंसिऊण संसारत्था य जे महाविज्जा । वोच्छामि दण्डकिरियं सव्वविसनिवारणिं विज्जं ॥ १२६९ ॥

व्याख्या—'सिद्धान्' मुक्तान् नमस्कृत्य संसारस्थाश्च ये 'महावैद्याः' केवलिचतुर्दशपूर्वविदप्रभृतयस्तांश्च नमस्कृत्य वक्ष्ये दण्डक्रियां सर्वविषनिवारिणीं विद्यामिति गाथार्थः ॥ १२६९ ॥ सा चेयं—

सव्वं पाणइवायं पच्चक्खाई मि अलियवयणं च । सव्वमदत्तादाणं अब्बंभ परिग्गहं स्वाहा ॥ १२७० ॥

व्याख्या—'सर्वं' सम्पूर्णं प्राणातिपातं 'प्रत्याख्याति' प्रत्याचष्टे एष महात्मेति, अनृतवचनं च, सर्वं चादत्तादानम्, अब्रह्म परिग्रहं च प्रत्याचष्टे स्वाहेति गाथार्थः ॥ १२७० ॥ एवं भणिए उट्ठिओ, अम्मापिईहिं से कहियं, न सद्दहइ, पच्छा पव्वाविओ पडिओ, पुणोवि देवेण तहेव उट्ठविओ, पुणोवि पव्वाविओ, पडिओ, तइयाए वेलाए देवो निच्छइ, पसाइओ, उट्ठविओ, पडिस्सुयं, अम्मापियरं पुच्छित्ता तेण समं पव्वाविओ, एगंमि वणसंडे पुव्वभवे कहेइ, संबुद्धो पत्तेयबुद्धो जाओ,

१ एवं यदाऽनुपालयति तदोत्तिष्ठति, भणति—यद्येवमपि जीवन्, पश्चात् स पूर्वाभिमुखः स्थितः क्रियां प्रयोक्तुकामो देवो भणति— । एवं भणिते उत्थितो मातापितृभ्यां अस्मै कथितं न श्रद्दधाति पश्चात् प्रव्राजितः पतितः, पुनरपि देवेन तथैव उत्थापितः पुनरपि प्रव्राजितः पतितः, तृतीयवेलायां देवो नेच्छति प्रसादितः, उत्थापितः प्रतिश्रुतं, मातापितरावापृच्छ्य तेन समं प्रव्राजितः, एकस्मिन् वनखण्डे पूर्वभवान् कथयति, संबुद्धः प्रत्येकबुद्धो जातः,

लिमङ्गलः, कोऽसौ? धर्मः—श्रुतधर्मश्चारित्रधर्मश्च मङ्गलम्, अनेन कपिलादिमङ्गलधर्मव्यवच्छेदमाह। अर्हदादीनां च मङ्गलता तेभ्य एव हितमङ्गलात् सुखप्राप्तेः, अत एव च लोकोत्तमत्वमेषामिति, आह च—

चत्तारि लोगुत्तमा अरिहंता लोगुत्तमा सिद्धा लोगुत्तमा साहू लोगुत्तमा केवलिपण्णत्तो धम्मो लोगुत्तमो

अथवा कुतः पुनरर्हदादीनां मङ्गलता?, लोकोत्तमत्वात्, तथा चाऽऽह—'चत्तारि लोगुत्तमा' चत्वारः—संख्यानन्तरोक्ता वक्ष्यमाणा वा लोकस्य—भावलोकादेरुत्तमाः—प्रधाना लोकोत्तमाः, क एते चत्वारस्तानुपदर्शयन्नाह—'अरहंता लोगुत्तमा', इत्यादि, अर्हन्तः—प्राग्निरूपितशब्दार्थाः, लोकस्य—भावलोकस्य उत्तमाः—प्रधानाः, तथा चोक्तम्—अरिहंता ताव तहिं उत्तमा हुन्ती उ भावलोयस्स। कम्हा?, जं सव्वासिं कम्मपयडीपसत्थाणं ॥ १ ॥ अणुभावं तु पडुच्चा वेअणियाऊण णामगोयस्स। भावस्सोदइयस्सा णियमा ते उत्तमा होंति ॥ २ ॥ एय चेव य भूओ उत्तरपगईविसेसणविसिट्ठं। भण्णइ हु उत्तमत्तं समासओ से णिसामेह ॥ ३ ॥ साय मणुयाउ दोण्णी णामप्पगई समा पसत्था य। मणुगइ पणिंदिआई ओरालियतेयकम्मं च ॥ ४ ॥ ओरालियंगुवंगा समचउरंसं तहेव संठाण। वइरोसभसंघयणं वण्णरसगंधफासा य ॥ ५ ॥ अगुरुलहुं

---

१ अर्हन्तस्तावत्तत्रोत्तमा भवन्त्येव भावलोकस्य। कस्मात्? यत्सर्वासां कर्मप्रकृतीनां प्रशस्तानाम् ॥ १ ॥ अनुभावं तु प्रतीत्य वेदनीयायुर्नामगोत्रयोः भावे औदयिके नियमात् ते उत्तमा भवन्ति ॥ २ ॥ एतदेव च भूय उत्तरप्रकृतिविशेषणविशिष्टम्। भण्यते उत्तमत्वं समासतस्तत् निशामयत ॥ ३ ॥ सातम् मनुष्यायुषी द्वे नामप्रकृतयस्तासु समाः प्रशस्ताश्च। मनुष्यगतिः पञ्चेन्द्रियजातिरौदारिकं तैजसं कार्मणं च ॥ ४ ॥ औदारिकाङ्गोपाङ्गानि समचतुरस्रं तथैव संस्थानम् वज्रर्षभसंहननं वर्णरसगन्धस्पर्शाश्च ॥ ५ ॥ अगुरुलघु

विसेसोहिअत्ति, जइ णत्थि तो सोही चरित्तस्स सुद्धतरिया भवइ। उक्तं समप्रसङ्गं प्रतिक्रमणम्, अत्रान्तरेऽध्ययनशब्दार्थो निरूपणीयः, स चान्यत्र न्यक्षेण प्ररूपितत्वान्नेहाधिक्रियते, गतो नामनिष्पन्नो निक्षेपः, साम्प्रतं सूत्रालापकनिष्पन्नस्य निक्षेपस्यावसरः, स च सूत्रे सति भवति, सूत्रं च सूत्रानुगम इत्यादि प्रपञ्चो वक्तव्यः, यावच्चेदं सूत्रं—करेमि भन्ते! जाव वोसिरामि

अस्य व्याख्या—तल्लक्षणं चेदं—'संहिता च पदं चैवे' त्यादि, अधिकृतसूत्रस्य व्याख्यालक्षणयोजना च सामायिकवद् द्रष्टव्या, आह—इदं स्वस्थान एव सामायिकाध्ययने उक्तं सूत्रं, पुनः किमभिधीयते?, पुनरुक्तदोषप्रसङ्गात्, उच्यते, प्रतिषिद्धासेवितादि समभावस्थेनैव प्रतिक्रान्तव्यमिति ज्ञापनार्थम्, अथवा 'यद्वद्विषघातार्थं मन्त्रपदे न पुनरुक्तदोषोऽस्ति। तद्वद् रागविषघ्नं पुनरुक्तमदुष्टमर्थपदम् ॥ १ ॥' रागविषघ्नं चेदं, यतश्च मङ्गलपूर्वं प्रतिक्रान्तव्यम् अतः सूत्रकार एव तदभिधित्सुराह—

चत्तारि मंगलं अरिहंता मंगलं सिद्धा मंगलं साहू मंगलं केवलिपण्णत्तो धम्मो मंगलं

मङ्गलं प्राग्निरूपितशब्दार्थं, तत्र चत्वारः पदार्था मङ्गलमिति, क एते चत्वारः?, तानुपदर्शयन्नाह—'अरिहंता मंगलं'-मित्यादि, अशोकाद्यष्टमहाप्रातिहार्यादिरूपां पूजामर्हन्तीत्यर्हन्तस्तेऽर्हन्तो मङ्गलं, सितं ध्मातं येषां ते सिद्धाः, ते च सिद्धा मङ्गलं, निर्वाणसाधकान् योगान् साधयन्तीति साधवः, ते च मङ्गलं, साधुग्रहणादाचार्योपाध्याया गृहीता एव द्रष्टव्याः, यतो न हि ते न साधवः, धारयतीति धर्मः, केवलमेषां विद्यत इति केवलिनः, केवलिभिः—सर्वज्ञैः प्रज्ञप्तः—प्ररूपितः केव

१ विशोधयन्ति यदि न सन्ति तदा चारित्रस्य शुद्धतरता भवति।

णिस्सेसकम्मपगडीण यावि जो होइ खाइगो भावो । तस्सवि हु उत्तमा ते सव्वपयडिविवज्जिया जम्हा ॥ २ ॥' साधवः—प्राग्निरूपितशब्दार्था एव, ते च दर्शनज्ञानचारित्रभावलोकस्य उत्तमाः—प्रधाना लोकोत्तमाः, तथा चोक्तम्—'लोगुत्तमत्ति साहू पडुच्च ते भावलोगमय तु । दंसणनाणचरित्ताणि तिण्णि जिणइंदभणियाणि ॥ १ ॥' केवलिप्रज्ञप्तो धर्मः—प्राग्निरूपितशब्दार्थः, स च क्षायोपशमिकौपशमिकक्षायिकभावलोकस्योत्तमः—प्रधानः लोकोत्तमः, तथा चोक्तम्—'धम्मो सुत चरणे या दुहावि लोगुत्तमोत्ति णायव्वो । खओवसमिओवसमिय खइयं च पडुच्च लोगं तु ॥ १ ॥' यत एव लोकोत्तमा अत एव शरण्याः, तथा चाऽऽह—'चत्तारि सरण पवज्जामि' अथवा कथं पुनर्लोकोत्तमत्वम्?, आश्रयणीयत्वात्, आश्रयणीयत्वमुपदर्शयन्नाह—

'चत्तारि सरण पवज्जामि अरिहन्ते सरण पवज्जामि सिद्धे सरण पवज्जामि साहू सरण पवज्जामि केवलिपण्णत्त धम्म सरण पवज्जामि' ॥ (सू०)

चत्वा(रु)रः संसारभयपरित्राणाय 'शरण प्रपद्ये' आश्रय गच्छामि, भेदेन तानुपदर्शयन्नाह—'अरिहंते' त्यादि, अर्हत 'शरण प्रपद्ये' सांसारिकदुःखशरणायार्हत आश्रय गच्छामि, भक्तिं करोमीत्यर्थः, एवं सिद्धान् शरणं प्रपद्ये, साधून् शरण प्रपद्य, केवलिप्रज्ञप्त धर्म शरणं प्रपद्य। इत्थं कृतमङ्गलोपचारः प्रकृतं प्रतिक्रमणसूत्रमाह—

'इच्छामि पडिक्कमिउं जो मे देवसिओ अइआरो कओ, काइओ वाइओ माणसिओ, उस्सुत्तो उम्मग्गो

---

१ निरवशेषकर्मप्रकृतीनां चापि यो भवति क्षायिको भावः। तस्याप्युत्तमास्ते सर्वप्रकृतिविवर्जिता यस्मात् ॥ २ ॥ २ लोकोत्तमा इति साधवः प्रतीत्य ते भाव लोकमयं तु । दर्शनज्ञानचारित्राणि त्रीणि जिनेन्द्रभणितानि ॥ १ ॥ ३ धर्मः श्रुत चरण च द्विधापि लोकोत्तम इति ज्ञातव्यः। क्षायोपशमिकौपशमिकौ क्षायिक च प्रतीत्य लोकम् ॥ १ ॥ * शरणम् प्र०

'उवघायं परघाऊसासविहगगइ पसत्था । तसबायरपज्जत्तग पत्तेयथिराथिराइं च ॥ ६ ॥ सुभमसुभोय सुभग सुसरं आदेज्ज सह य जसकित्ती । तत्तो णिम्मिणतित्थगर णामपगई समेयाइं ॥ ७ ॥ तत्तो उच्चागोयं चोत्तीसेहिं सह उदयभावेहिं । ते उत्तमा पहाणा अणण्णतुल्ला भवंतीह ॥ ८ ॥ उवसमिए पुण भावो अरहंताण ण विज्जई सो हु । खाइग भावस्स पुणो आवरणाणं दुवेण्हंपि ॥ ९ ॥ तह मोहअंतराई णिस्सेसखयं पडुच्च पप्पंसि । भावम्मि लोगस्स उ भवंति ते उत्तमा णियमा ॥ १० ॥ हवइ पुण सन्निवाए उदयभावे हु जे भणियपुव्व । अरहंताणं ताण जे भणिया खाइगा भावा ॥ ११ ॥ तेहिं सया जोगेणं णिप्फज्जइ सण्णिवाइओ भावो । तस्सवि य भावलोगस्स उत्तमा हुंति णियमेणं ॥ १२ ॥'
सिद्धाः—प्राग्निरूपितशब्दार्था एव, तेऽपि च क्षेत्रलोकस्य क्षायिकभावलोकस्य चोत्तमाः—प्रधानाः लोकोत्तमाः, तथा चोक्तम्—'लोउत्तमत्ति सिद्धा ते उत्तमा होंति खित्तलोगस्स । तेलोक्कमत्थयत्था ज भणिय होइ ते णियमा ॥ १ ॥'

---

१ उपघात पराघातोच्छ्वासौ विहायोगतिः प्रशस्ता । त्रसबादरपर्याप्तकाः प्रत्येकस्थिरास्थिराणि च ॥ ६ ॥ शुभमशुभोऽपि सुभगं सुस्वरं आदेयं यशः भवति च यशःकीर्तिः । ततो निर्माणं तीर्थकरत्वं नामप्रकृतिसमेताः ॥ ७ ॥ तत उच्चैर्गोत्रं चतुस्त्रिंशता औदयिकभावैः । ते उत्तमाः प्रधाना अनन्यतुल्या भवन्तीह ॥ ८ ॥ औपशमिकः पुनर्भावोऽर्हतां न विद्यते सः । क्षायिकभावस्य पुनरावरणयोर्द्वयोरपि ॥ ९ ॥ तथा मोहान्तरायौ निःशेषक्षयं प्रतीत्य प्राप्य । भावे क्षायिके लोकस्य तु भवन्ति ते उत्तमा नियमात् ॥ १० ॥ भवति पुनः सान्निपातिके औदयिकभावे ये भणितपूर्वाः । अर्हतां तेषां ये भणिताः क्षायिका भावाः ॥ ११ ॥ तैः सदा योगेन निष्पद्यते सान्निपातिको भावः । तस्यापि च भावलोकस्योत्तमा भवन्ति नियमेन ॥ १२ ॥ लोकोत्तमा इति सिद्धास्ते उत्तमा भवन्ति क्षेत्रलोकस्य । त्रैलोक्यमस्तकस्था यद्भणितं भवति ते नियमात् ॥ १ ॥ * सुभमसुभमसुस्सरं वा प्र०

णिस्सेसकम्मपगडीण वावि जो होइ खाइगो भावो । तस्सवि हु उत्तमा ते सव्वपयडिविवज्जिया जम्हा ॥ २ ॥' साधवः—प्राग् निरूपितशब्दार्था एव, ते च दर्शनज्ञानचारित्रभावलोकस्य उत्तमाः—प्रधाना लोकोत्तमाः, तथा चोक्तम्—'लोगुत्तमत्ति साहू पडुच्च ते भावलोगमेय तु । दंसणनाणचरित्ताणि तिण्णि जिणइदभणियाणि ॥ १ ॥' केवलिप्रज्ञप्तो धर्मः—प्राग्निरूपितशब्दार्थः, स च क्षायोपशमिकौपशमिकक्षायिकभावलोकस्योत्तमः—प्रधानः लोकोत्तमः, तथा चोक्तम्—'धम्मो सुत चरणे या दुहावि लोगुत्तमोत्ति णायव्वो । खओवसमिओवसमिय खइयं च पडुच्च लोगं तु ॥ १ ॥' यत एव लोकोत्तमा अत एव शरण्याः, तथा चाऽऽह—'चत्तारि सरणं पवज्जामि' अथवा कथं पुनर्लोकोत्तमत्वम्?, आश्रयणीयत्वात्, आश्रयणीयत्वमुपदर्शयन्नाह—

'चत्तारि सरणं पवज्जामि अरिहन्ते सरणं पवज्जामि सिद्धे सरणं पवज्जामि साहू सरणं पवज्जामि केवलिपण्णत्तं धम्मं सरणं पवज्जामि' ॥ (सू०)

चत्वा(तु)रः संसारभयपरित्राणाय 'शरणं प्रपद्ये' आश्रयं गच्छामि, भेदेन तानुपदर्शयन्नाह—'अरिहंते' त्यादि, अर्हतः 'शरणं प्रपद्ये' सांसारिकदुःखशरणायार्हत आश्रयं गच्छामि, भक्तिं करोमीत्यर्थः, एवं सिद्धान् शरणं प्रपद्ये, साधून् शरणं प्रपद्य, केवलिप्रज्ञप्तं धर्मं शरणं प्रपद्ये। इत्थं कृतमङ्गलोपचारः प्रकृतं प्रतिक्रमणसूत्रमाह—

'इच्छामि पडिक्कमिउं जो मे देवसिओ अइआरो कओ, काइओ वाइओ माणसिओ, उस्सुत्तो उम्मग्गो

1 निरवशेषकर्मप्रकृतीनां वापि यो भवति क्षायिको भावः । तस्याप्युत्तमास्ते सर्वप्रकृतिविवर्जिता यस्मात् ॥ २ ॥ २ लोकोत्तमा इति साधवः प्रतीत्य ते भावलोकमेव तु । दर्शनज्ञानचारित्राणि त्रीणि जिनेन्द्रभणितानि ॥ १ ॥ ३ धर्मः श्रुतं चरणं च द्विधापि लोकोत्तम इति ज्ञातव्यः । क्षायोपशमिकौपशमिकौ क्षायिकं च प्रतीत्यैव लोकम् ॥ १ ॥ * प्रत्यय म

अकप्पो अकरणिज्जो दुज्झाओ दुव्विचिंतिओ अणायारो अणिच्छियव्वो असमणपाउग्गो नाणे दंसणे चरित्ते सुए सामाइए तिण्हं गुत्तीणं चउण्हं कसायाणं पंचण्हं महव्वयाणं छण्हं जीवणिकायाणं सत्तण्हं पिंडेसणाणं अट्ठण्हं पवयणमाऊणं नवण्हं बंभचेरगुत्तीणं दसविहे समणधम्मे समणाणं जोगाणं जं खंडिअं जं विराहिअं तस्स मिच्छामि दुक्कडं ॥ (सू०)

इच्छामि प्रतिक्रमितुं यो मया दैवसिकोऽतिचारः कृत इत्येवं पदानि वक्तव्यानि, अधुना पदार्थः—इच्छामि—अभिलषामि प्रतिक्रमितुं—निवर्तितुं, कस्य य इत्यतिचारमाह—अनेनात्मनिर्देशः, दिवसेन निर्वृत्तो दिवसपरिमाणो वा दैवसिकः, अतिचरणमतिचारः, अतिक्रम इत्यर्थः, कृतो—निर्वर्तितः, तस्येति योगः, अनेन क्रियाकालमाह,'मिच्छामि दुक्कडं' अनेन तु निष्ठाकालमिति भावना, स पुनरतिचारः उपाधिभेदेनानेकधा भवति, अत एवाह—कायेन—शरीरेण निर्वृत्तः कायिकः कायकृत इत्यर्थः, वाचा निर्वृत्तो वाचिकः—वाक्कृत इत्यर्थः, मनसा निर्वृत्तो मानसः, स एव 'मानसिअ'त्ति मनःकृत इत्यर्थः ऊर्ध्वं सूत्रादुत्सूत्रः सूत्रानुक्त इत्यर्थः, मार्गः क्षायोपशमिको भावः, ऊर्ध्वं मार्गादुन्मार्गः, क्षायोपशमिकभावत्यागेनौदयिकभावसंक्रम इत्यर्थः, कल्पनीयः न्यायः कल्पो विधिः आचारः कल्प्यः—चरणकरणव्यापारः न कल्प्यः—अकल्प्यः, अत एव इत्यर्थः, करणीयः सामान्येन कर्तव्यः न करणीयः—अकरणीयः, हेतुहेतुमद्भावश्चात्र, यत एवोत्सूत्रः अत एवोन्मार्ग इत्यादि, उक्तस्तावत्कायिको वाचिकश्च, अधुना मानसमाह—दुष्टो ध्यातो दुर्ध्यातः—आर्तरौद्रलक्षण एकाग्रचित्ततया, दुष्टो विचिन्तितो दुर्विचिन्तितः—अशुभ एव चलचित्ततया, यत एवेत्थम्भूतः अत एवासौ न श्रमणप्रायोग्यः अश्रमणप्रायोग्यः तप

स्यनुचित इत्यर्थः, एत एवाश्रमणप्रायोग्योऽत एवानाचारः, आचरणीयः आचारः न आचारः अनाचारः—साधूनामनाच रणीयः, यत एव साधूनामनाचरणीयः अत एवानेष्टव्यः—मनागपि मनसाऽपि न प्रार्थनीय इति, किंविषयोऽयमतिचार इत्याह— 'णाणे दंसणे चरित्ते' ज्ञानदर्शनचारित्रविषयः, अधुना भेदेन व्याचष्टे—'सुए'त्ति श्रुतविषयः, श्रुतग्रहणं मत्यादिज्ञानोपलक्षणं, तत्र विपरीतप्ररूपणाऽकालस्वाध्यायादिरतिचारः, 'सामाइय(ए)'त्ति सामायिकविषयः, सामायिकग्रहणात् सम्यक्त्वसा मायिकचारित्रसामायिकग्रहणं, तत्र सम्यक्त्वसामायिकातिचारः शङ्कादिः, चारित्रसामायिकातिचारं तु भेदेनाह—'तिण्हं गुत्तीण मित्यादि, तिसृणां गुप्तीनां, तत्र प्रविचाराप्रविचाररूपा गुप्तयः, चतुर्णां कषायाणां—क्रोधमानमायालोभानां, पञ्चानां महाव्रतानां—प्राणातिपातादिनिवृत्तिलक्षणानां, षण्णां जीवनिकायानां पृथिवीकायिकादीनां, सप्तानां पिण्डैषणानां— असंसृष्टादीनां, ताश्चेमाः—'संसट्ठमसंसट्ठा उद्धड तह होइ अप्पलेवा य। उग्गहिआ पग्गहिआ उज्झियधम्मा य सत्तमिआ॥१॥'

व्याख्या—तत्रासंसृष्टा हस्तमात्राभ्यां चिन्त्या, 'असंसट्ठे हत्थे असंसट्ठे मत्ते, अवसरियमिति चुत्तं भवइ' एवं गृह्णतः प्रथमा भवति, गाथायां सुखमुखोच्चारणार्थमन्यथा पाठः, संसृष्टा ताभ्यामेव चिन्त्या, 'संसट्ठे हत्थे संसट्ठे मत्ते, सरडि इत्ति वुत्तं होइ, एवं गृह्णतो द्वितीया, उद्धृता नाम स्थाल्यादौ स्वयोगेन भोजनजातमुद्धृतं, ततः 'असंसट्ठे हत्थे असंसट्ठे मत्ते असंसट्ठे वा मत्ते संसट्ठे हत्थे' एवं गृह्णतस्तृतीया, अल्पलेपा नाम अल्पशब्दोऽभाववाचकः निर्लेपं—पृथुकादि गृह्णत

---

१ असंसट्ठो हत्थोऽसंसट्ठं मात्रं अवतारियमिति उक्तं भवति २ संसट्ठो हत्थो संसट्ठं मात्रं सरडिमिति उक्तं भवति ३ असंसट्ठो हत्थो असंसट्ठं मात्रं असंसट्ठं वा मात्रं संसट्ठो हत्थो * मेव म

अकप्पो अकरणिज्जो दुज्झाओ दुव्विचिंतिओ अणायारो अणिच्छियव्वो असमणपाउग्गो नाणे दंसणे चरित्ते सुए सामाइए तिण्हं गुत्तीणं चउण्हं कसायाणं पंचण्हं महव्वयाणं छण्हं जीवनिकायाणं सत्तण्हं पिंडेसणाणं अट्ठण्हं पवयणमाऊणं नवण्हं बंभचेरगुत्तीणं दसविहे समणधम्मे समणाणं जोगाणं जं खंडिअं जं विराहिअं तस्स मिच्छामि दुक्कडं ॥ (सू०)

इच्छामि प्रतिक्रमितुं यो मया दैवसिकोऽतिचारः कृत इत्येवं पदानि वक्तव्यानि, अधुना पदार्थ—इच्छामि—अभिलषामि प्रतिक्रमितुं—निवर्तितुं, कस्य च इत्यतिचारमाह—मयेत्यात्मनिर्देशः, दिवसेन निर्वृत्तो दिवसपरिमाणो वा दैवसिकः, अतिचरणमतिचारः, अतिक्रम इत्यर्थः, कृतो—निर्वर्तितः, तस्येति योगः, अनेन क्रियाकालमाह,'मिच्छामि दुक्कडं' अनेन तु निष्ठाकालमिति भावना, स पुनरतिचारः उपाधिभेदेनानेकधा भवति, अत एवाह—कायेन—शरीरेण निर्वृत्तः कायिकः कायकृत इत्यर्थः, वाचा निर्वृत्तो वाचिकः—वाक्कृत इत्यर्थः, मनसा निर्वृत्तो मानसः, स एव 'माणसिउ'त्ति मनःकृत इत्यर्थः ऊर्ध्वं सूत्रादुत्सूत्रः सूत्रानुक्त इत्यर्थः, मार्गः क्षायोपशमिको भावः, ऊर्ध्वं मार्गादुन्मार्गः, क्षायोपशमिकभावत्यागेनौदयिकभावसङ्क्रम इत्यर्थः, कल्पनीयः न्याय्यः कल्पो विधिः आचारः कल्प्यः—चरणकरणव्यापारः न कल्प्यः—अकल्प्यः, अतद्रूप इत्यर्थः, करणीयः सामान्येन कर्तव्यः न करणीयः—अकरणीयः, हेतुहेतुमद्भावश्चात्र, यत एवोत्सूत्रः अत एवोन्मार्ग इत्यादि, उक्तस्तावत्कायिको वाचिकश्च, अधुना मानसमाह—दुष्टो ध्यातो दुर्ध्यातः—आर्तरौद्रलक्षण एकाग्रचित्ततया, दुष्टो विचिन्तितो दुर्विचिन्तितः—अशुभ एव चलचित्ततया, यत एवंभूतः अत एवासौ न श्रमणप्रायोग्यः अश्रमणप्रायोग्यः तप

पडिसिद्धाण करणे किच्चाणमकरणे य पडिक्कमण । असद्दहणे य तहा विवरीयपरूवणाए य ॥ १२७१ ॥

व्याख्या—'प्रतिषिद्धाना'निवारितानामकालस्वाध्यायादीनामतिचाराणां 'करणे' निष्पादने आसेवन इत्यर्थः, किं ?— प्रतिक्रमणमिति योगः, प्रतीपं क्रमण प्रतिक्रमणमिति व्युत्पत्तेः, 'कृत्यानाम्' आसेवनीयानां कालस्वाध्यायादीना योगानाम् 'अकरणे' अनिष्पादनेऽनासेवने प्रतिक्रमणम्, अश्रद्धाने च तथा केवलिप्ररूपितानां पदार्थानां प्रतिक्रमणमिति वर्त्तते, विपरीतप्ररूपणायां च अन्यथा पदार्थकथनाया च प्रतिक्रमणमिति गाथार्थः ॥ १२७१ ॥ अनया च गाथया यथायोग सर्वसूत्राण्यनुगन्तव्यानि, तद्यथा—सामायिकसूत्रे प्रतिषिद्धौ रागद्वेषौ तयोः करणे कृत्यस्तु तन्निग्रहस्तस्याकरणे सामा यिकं मोक्षकारणमित्यश्रद्धाने असमभावलक्षण सामायिकमिति विपरीतप्ररूपणाया च प्रतिक्रमणमिति, एवं मङ्गलादि-सूत्रेष्वप्यायोज्य, चत्वारो मङ्गलमित्यत्र प्रतिषिद्धोऽमङ्गलाध्यवसायस्तत्करण इत्यादिना प्रकारेण, एवमोघातिचारस्य समा सन प्रतिक्रमणमुक्तं, साम्प्रतमस्यैव विभागेनोच्यते, तत्रापि गमनागमनातिचारमधिकृत्याऽऽह—

इच्छामि पडिक्कमिउ इरियावहियाए विराहणाए गमणागमणे पाणक्कमणे बीयक्कमणे हरियक्कमणे ओसा उत्तिंगपणगदगमट्टीमक्कडासंताणासंकमणे जे मे जीवा विराहिया एगिंदिया बेइंदिया तेइंदिया चउरिंदिया पंचिंदिआ अभिहआ वत्तिआ लेसिआ संघाइआ संघट्टिआ परिआविआ किलामिआ उद्दविआ ठाणाओ ठाण संकामिआ जीविआओ ववरोविआ तस्स मिच्छामि दुक्कडं ॥ (सू०)

अस्य व्याख्या—इच्छामि—अभिलषामि प्रतिक्रमितुं—निवर्त्तितुम्, ईर्यापथिकायां विराधनाया योऽतिचार इति गम्यते,

चतुर्थी, अवगृहीता नाम भोजनकाले शरावादिषूपहितमेव भोजनजातं ततो गृह्णतः पञ्चमी, प्रगृहीता नाम भोजनवेलायां दातुमभ्युद्यतेन करादिना प्रगृहीतं यद्भोजनजातं भो(भु)क्त्वा वा स्वहस्तादिना तद्गृह्णत इति भावना षष्ठी, उज्झितधर्मा नाम यत्परित्यागार्हं भोजनजातमन्ये च द्विपदादयो नावकाङ्क्षन्ति तदर्धत्यक्तं वा गृह्णत इति हृदयं सप्तमी, एष खलु समासार्थः, व्यासार्थस्तु ग्रन्थान्तरादवसेयः, सप्तानां पानैषणानां केचित् पठन्ति, ता अपि चैवम्भूता एव, नवरं चतुर्थ्यां नानात्वं, तत्राप्यायामसौवीरादि निर्लेपं विज्ञेयमिति, अष्टानां प्रवचनमातृणां, ताश्चाष्टौ प्रवचनमातरः—तिस्रो गुप्तयः तथा पञ्च समितयः, तत्र प्रवीचाराप्रवीचाररूपा गुप्तयः, समितयः प्रवीचाररूपा एव, तथा चोक्तम्—"समिओ णियमा गुत्तो गुत्तो समियत्तणंमि भइयव्वो। कुसलवइमुदीरिंतो जं वइगुत्तोऽवि समिओऽवि ॥ १ ॥" नवानां ब्रह्मचर्यगुप्तीनां—वसतिक्यादीनाम्, आसां स्वरूपमुपरिष्टाद्वक्ष्यामः, दशविधे—दशप्रकारे श्रमणधर्मे—साधुधर्मे क्षान्त्यादिके, अस्यापि स्वरूपमुपरिष्टाद्वक्ष्यामः, अस्मिन् गुप्त्यादिषु च ये श्रामणा योगाः—श्रमणानामेते श्रामणास्तेषां श्रामणानां योगानां—व्यापाराणां सम्यक्प्रतिसेवनश्रद्धानप्ररूपणालक्षणानां यत् खण्डितं—देशतो भग्नं यद्विराधितं—सुतरां भग्नं, न पुनरेकान्ततोऽभावमापादितं, तस्य खण्डनविराधनद्वारेणाऽऽयातस्य चारित्रातिचारस्यैतद्गोचरस्य ज्ञानादिगोचरस्य च दैवसिकातिचारस्य, एतावता क्रियाकालमाह, तस्यैव 'मिच्छामि दुक्कडं' इत्यनेन तु निष्ठाकालमाह, मिथ्येति—प्रतिक्रमामि दुष्कृतमेतदकर्तव्यमित्यर्थः, अत्रेयं सूत्रस्पर्शिकगाथा—

---

१ समितो नियमाद्गुप्तो गुप्तः समितत्वे भक्तव्यः। कुशलवाचमुदीरयन् यद्वचोगुप्तोऽपि समितोऽपि ॥ १ ॥

पडिसिद्धाण करणे किच्चाणमकरणे य पडिक्कमणं । असद्दहणे य तहा विवरीयपरूवणाए य ॥ १२७१ ॥

व्याख्या—'प्रतिषिद्धानां' निवारितानामकालस्वाध्यायादीनामतिचाराणां 'करणे' निष्पादने आसेवन इत्यर्थः, किं ?—प्रतिक्रमणमिति योगः, प्रतीपं क्रमणं प्रतिक्रमणमिति व्युत्पत्तेः, 'कृत्यानाम्' आसेवनीयानां कालस्वाध्यायादीना योगानाम् 'अकरणे' अनिष्पादनेऽनासेवने प्रतिक्रमणम्, अश्रद्धाने च तथा केवलिप्ररूपितानां पदार्थानां प्रतिक्रमणमिति वर्तते, विपरीतप्ररूपणायां च अन्यथा पदार्थकथनायां च प्रतिक्रमणमिति गाथार्थः ॥ १२७१ ॥ अनया च गाथया यथायोग सर्वसूत्राण्यनुगन्तव्यानि, तद्यथा—सामायिकसूत्रे प्रतिषिद्धौ रागद्वेषौ तयोः करणे कृत्यस्तु तन्निग्रहस्तस्याकरणे सामा यिकं मोक्षकारणमित्यश्रद्धाने असमभावलक्षणं सामायिकमिति विपरीतप्ररूपणायां च प्रतिक्रमणमिति, एवं मङ्गलादि सूत्रेष्वप्यायोज्य, चत्वारो मङ्गलमित्यत्र प्रतिषिद्धोऽमङ्गलाध्यवसायस्तत्करण इत्यादिना प्रकारेण, एवमोघातिचारस्य समा सन प्रतिक्रमणमुक्तं, साम्प्रतमस्यैव विभागेनोच्यते, तत्रापि गमनागमनातिचारमधिकृत्याऽऽह—

इच्छामि पडिक्कमिउं इरियावहियाए विराहणाए गमणागमणे पाणक्कमणे बीयक्कमणे हरियक्कमणे ओसा उत्तिंगपणगदगमट्टीमक्कडासंताणासंकमणे जे मे जीवा विराहिया एगिंदिया बेइंदिया तेइंदिया चउरिंदिया पंचिंदिया अभिहया वत्तिया लेसिया संघाइया संघट्टिया परियाविया किलामिया उद्दविया ठाणाओ ठाणं संकामिया जीवियाओ ववरोविया तस्स मिच्छामि दुक्कडं ॥ (सू०)

अस्य व्याख्या—इच्छामि—अभिलषामि प्रतिक्रमितुं—निवर्तितुम्, ईर्यापथिकायां विराधनायां योऽतिचार इति गम्यते,

चतुर्थी, अवगृहीता नाम भोजनकाले शरावादिपूपहितमेव भोजनजातं ततो गृह्णतः पञ्चमी, प्रगृहीता नाम भोजनवेलायां दातुमभ्युद्यतेन करादिना प्रगृहीतं यद्भोजनजातं भो(भु)क्त्वा या स्वहस्तादिना तद्गृह्णत इति भावना षष्ठी, उज्झितधर्मा नाम यत्परित्यागार्हं भोजनमाश्रमन्ये च द्विपदादयो नावकाङ्क्षन्ति तदर्द्धत्यक्तं वा गृह्णत इति हृदयं सप्तमी, एष खलु समासार्थः, व्यासार्थस्तु ग्रन्थान्तरादवसेयः, सप्तानां पानैषणानां केचित् पठन्ति, ता अपि चैवम्भूता एव, नवरं चतुर्थ्यां नानात्वं, तत्राप्यायामसौवीरादि निर्लेपं विज्ञेयमिति, अष्टानां प्रवचनमातॄणां, ताश्चाष्टौ प्रवचनमातरः—तिस्रो गुप्तयः तथा पञ्च समितयः, तत्र प्रवीचाराप्रवीचाररूपा गुप्तयः, समितयः प्रवीचाररूपा एव, तथा चोक्तम्—"समिओ नियमा गुत्तो गुत्तो समियत्तणंमि भइयव्वो । कुसलवइमुदीरिंतो जं वयगुत्तोऽवि समिओऽवि ॥ १ ॥" नवानां ब्रह्मचर्यगुप्तीनां—वसतिकथादीनाम्, आसां स्वरूपमुपरिष्टाद्वक्ष्यामः, दशविधे—दशप्रकारे श्रमणधर्मे—साधुधर्मे क्षान्त्यादिके, अस्यापि स्वरूपमुपरिष्टाद्वक्ष्यामः, अस्मिन् गुप्त्यादिषु च ये श्रामणा योगाः—श्रमणानामेते श्रामणास्तेषां श्रामणानां योगानां—व्यापाराणां सम्यक्प्रतिसेवनश्रद्धानप्ररूपणालक्षणानां यत् खण्डितं—देशतो भग्नं विराधितं—सुतरां भग्नं, न पुनरेकान्ततोऽभावमापादितं, तस्य खण्डनविराधनाद्वाराऽऽयातस्य चारित्रातिचारस्यैवङ्गोचरस्य ज्ञानादिगोचरस्य च दैवसिकातिचारस्य, एतावता क्रियाकालमाह, तस्यैव 'मिच्छामि दुक्कडं' इत्यनेन तु निष्ठाकालमाह, मिथ्येति—प्रतिक्रमामि दुष्कृतमेतदकर्तव्य मित्यर्थः, अत्रेयं सङ्ग्रहणिकागाथा—

---

१ समितो नियमाद्गुप्तो गुप्तः समितत्वे भक्तव्यः । कुशलवाचमुदीरयन् यद्वचोगुप्तोऽपि समितोऽपि ॥ १ ॥

पडिसिद्धाणं करणे किच्चाणमकरणे य पडिक्कमणं । असद्दहणे य तहा विवरीयपरूवणाए य ॥ १२७१ ॥

व्याख्या—'प्रतिषिद्धानां' निवारितानामकालस्वाध्यायादीनामतिचाराणां 'करणे' निष्पादने आसेवन इत्यर्थः, किं ?—प्रतिक्रमणमिति योगः, प्रतीपं क्रमणं प्रतिक्रमणमिति व्युत्पत्तेः, 'कृत्यानाम्' आसेवनीयानां कालस्वाध्यायादीनां योगानाम् 'अकरणे' अनिष्पादनेऽनासेवने प्रतिक्रमणम्, अश्रद्धाने च तथा केवलिप्ररूपितानां पदार्थानां प्रतिक्रमणमिति वर्तते, विपरीतप्ररूपणायां च अन्यथा पदार्थकथनायां च प्रतिक्रमणमिति गाथार्थः ॥ १२७१ ॥ अनया च गाथया यथायोगं सर्वसूत्राण्यनुगन्तव्यानि, तद्यथा—सामायिकसूत्रे प्रतिषिद्धौ रागद्वेषौ तयोः करणे कृत्यस्तु तन्निग्रहस्तस्याकरणे सामायिकं मोक्षकारणमित्यश्रद्धाने असमभावलक्षणं सामायिकमिति विपरीतप्ररूपणायां च प्रतिक्रमणमिति, एवं मङ्गलादिसूत्रेष्वप्यायोज्यं, चत्तारो मङ्गलमित्यत्र प्रतिषिद्धोऽमङ्गलाध्यवसायस्तत्करण इत्यादिना प्रकारेण, एवमोघातिचारस्य समासेन प्रतिक्रमणमुक्तं, साम्प्रतमस्यैव विभागेनोच्यते, तत्रापि गमनागमनातिचारमधिकृत्याऽऽह—

इच्छामि पडिक्कमिउं इरियावहियाए विराहणाए गमणागमणे पाणक्कमणे बीयक्कमणे हरियक्कमणे ओसाउत्तिंगपणगदगमट्टीमक्कडासंताणासंकमणे जे मे जीवा विराहिया एगिंदिया बेइंदिया तेइंदिया चउरिंदिया पंचिंदिया अभिहया वत्तिया लेसिया संघाइया संघट्टिया परियाविया किलामिया उद्दविया ठाणाओ ठाणं संकामिया जीवियाओ ववरोविया तस्स मिच्छामि दुक्कडं ॥ (सू०)

अस्य व्याख्या—इच्छामि—अभिलषामि प्रतिक्रमितुं—निवर्तितुम्, ईर्यापथिकायां विराधनायां योऽतिचार इति गम्यते,

चतुर्थी, अप्रगृहीता नाम भोजनकाले शरावादिपूपहितमेव भोजनजातं ततो गृह्णतः पञ्चमी, प्रगृहीता नाम भोजनवेलायां दातुमभ्युद्यतेन करादिना प्रगृहीतं पञ्चभोजनजातं भो(भु)क्त्या वा स्वहस्तादिना सङ्गृह्णत इति भावना षष्ठी, उज्झितधर्मा नाम यत्परित्यागार्हं भोजनजातमन्ये च द्विपदादयो नावकाङ्क्षन्ति तदर्द्धत्यक्तं वा गृह्णत इति हृदय सप्तमी, एष खलु समासार्थः, व्यासार्थस्तु ग्रन्थान्तरादवसेयः, सप्तानां पानैषणानां केचित् पठन्ति, ता अपि चैवम्भूता एव, नवरं चतुर्थ्यां नानात्वं, तत्राप्यायामसौवीरादि निर्लेपं विज्ञेयमिति, अष्टानां प्रवचनमातृणां, ताश्चाष्टौ प्रवचनमातरः—तिस्रो गुप्तयः तथा पञ्च समितयः, तत्र प्रवीचाराप्रवीचाररूपा गुप्तयः, समितयः प्रवीचाररूपा एव, तथा चोक्तम्—"समिओ णियमा गुत्तो गुत्तो समियत्तणंमि भइयव्वो । कुसलवइमुदीरिंतो जं वयगुत्तोऽवि समिओऽवि ॥ १ ॥" नवानां ब्रह्मचर्यगुप्तीनां—वसतिकथादीनाम्, आसां स्वरूपमुपरिष्टाद्वक्ष्यामः, दशविधे—दशप्रकारे श्रमणधर्मे—साधुधर्मे क्षान्त्यादिके, अस्यापि स्वरूपमुपरिष्टाद्वक्ष्यामः, अस्मिन् गुप्त्यादिषु च ये श्रामणा योगाः—श्रमणानामेते श्रामणास्तेषां श्रामणानां योगानां—व्यापाराणां सम्यक्प्रतिसेवनश्रद्धानप्ररूपणालक्षणानां यत् खण्डितं—देशतो भग्नं यद्विराधितं—सुतरां भग्नं, न पुनरेकान्ततोऽभावमापादितं, तस्य खण्डनविराधनद्वाराऽऽयातस्य चारित्रातिचारस्यैतद्गोचरस्य ज्ञानादिगोचरस्य च दैवसिकातिचारस्य, एतावता क्रियाकालमाह, तस्यैव 'मिच्छामि दुक्कडं' इत्यनेन तु निष्ठाकालमाह, मिथ्येति—प्रतिक्रमामि दुष्कृतमेतदकर्तव्यमित्यर्थः, अत्रैव सूत्रस्पर्शिकगाथा—

---

१ समितो नियमाद्गुप्तो गुप्तः समितत्वे भक्तव्यः । कुशलवाचमुदीरयन् यद्वचोगुप्तोऽपि समितोऽपि ॥ १ ॥

पडिसिद्धाणं करणे किच्चाणमकरणे य पडिक्कमणं । असद्दहणे य तहा विवरीयपरूवणाए य ॥ १२७१ ॥

व्याख्या—'प्रतिषिद्धानां' निवारितानामकालस्वाध्यायादीनामतिचाराणां 'करणे' निष्पादने आसेवन इत्यर्थः, किं ?—प्रतिक्रमणमिति योगः, प्रतीपं क्रमणं प्रतिक्रमणमिति व्युत्पत्तेः, 'कृत्यानाम्' आसेवनीयानां कालस्वाध्यायादीनां योगानाम् 'अकरणे' अनिष्पादनेऽनासेवने प्रतिक्रमणम्, अश्रद्धाने च तथा केवलिप्ररूपितानां पदार्थानां प्रतिक्रमणमिति वर्तते, विपरीतप्ररूपणायां च अन्यथा पदार्थकथनायां च प्रतिक्रमणमिति गाथार्थः ॥ १२७१ ॥ अनया च गाथया यथायोगं सर्वसूत्राण्यनुगन्तव्यानि, तद्यथा—सामायिकसूत्रे प्रतिषिद्धौ रागद्वेषौ तयोः करणे कृत्यस्तु तन्निग्रहस्तस्याकरणे सामायिकं मोक्षकारणमित्यश्रद्धाने असमभावलक्षण सामायिकमिति विपरीतप्ररूपणायां च प्रतिक्रमणमिति, एवं मङ्गलादिसूत्रेष्वप्यायोज्यं, चत्वारो मङ्गलमित्यत्र प्रतिषिद्धोऽमङ्गलाध्यवसायस्तत्करण इत्यादिना प्रकारेण, एवमोघातिचारस्य समासेन प्रतिक्रमणमुक्तं, साम्प्रतमस्यैव विभागेनोच्यते, तत्रापि गमनागमनातिचारमधिकृत्याऽऽह—

इच्छामि पडिक्कमिउं इरियावहियाए विराहणाए गमणागमणे पाणक्कमणे बीयक्कमणे हरियक्कमणे ओसाउत्तिंगपणगदगमट्टीमक्कडासंताणासंकमणे जे मे जीवा विराहिया एगिंदिया बेइंदिया तेइंदिया चउरिंदिया पंचिंदिया अभिहया वत्तिया लेसिआ संघाइआ संघट्टिआ परिआविआ किलामिआ उद्दविआ ठाणाओ ठाणं संकामिआ जीवियाओ ववरोविआ तस्स मिच्छामि दुक्कडं ॥ (सू०)

अस्य व्याख्या—इच्छामि—अभिलषामि प्रतिक्रमितु—निवर्तितुम्, ईर्यापथिकाया विराधनाया योऽतिचार इति गम्यते,

तस्येति योगः, अनेन क्रियाकालमाह, 'मिच्छामि दुक्कडं' इत्यनेन तु निष्ठाकालमिति, तत्रेरणमीर्या गमनमित्यर्थः, तत्प्रधानः पन्था ईर्यापथः तत्र भवैर्यापथिकी तस्याः, कस्यामित्यत आह–विराध्यन्ते–दुःखं स्थाप्यन्ते प्राणिनोऽनयेति विराधना–क्रिया तस्यां विराधनायां सत्यां, योऽतिचार इति वाक्यशेषः, तस्येति योगः, विषयमुपदर्शयन्नाह–गमनं चागमनं चेत्येकपदस्तस्मिन्, तत्र गमनं स्वाध्यायादिनिमित्तं वसतेरिति, आगमनं प्रयोजनपरिसमाप्तौ पुनर्वसतिमेवेति, तत्रापि यः कथं जातोऽतिचार इत्यत आह–'पाणक्कमणे' प्राणिनो–द्वीन्द्रियादयस्त्रसा गृह्यन्ते, तेषामाक्रमणं–पादेन पीडनं प्राण्याक्रमणं, तस्मिन्निति, तथा बीजाक्रमणे, अनेन बीजानां जीवत्वमाह, हरिताक्रमणे, अनेन तु सकलवनस्पतेरेव, तथाऽवश्यायोत्तिङ्गपनकदकमृत्तिकामर्कटसन्तानसङ्क्रमणे सति, तत्रावश्यायः–जलविशेषः, इह चावश्यायग्रहणमतिशयतः शेषजलपरिभोगपरिहारणार्थमिति, एवमन्यत्रापि भावनीयं, उत्तिङ्गा–गर्दभाकृतयो जीवाः कीटिकानगराणि वा पनकः–फुल्लिः दगमृत्तिका–चिक्खलम्, अथवा दकग्रहणादप्कायः, मृत्तिकाग्रहणात् पृथ्वीकायः, मर्कटसन्तानः कोलिकजालमुच्यते, ततश्चावश्यायोत्तिङ्गश्चेत्यादि द्वन्द्वः, अवश्यायोत्तिङ्गपनकदकमृत्तिकामर्कटसन्तानास्तेषां सङ्क्रमणं–आक्रमणं तस्मिन्, किं बहुना!, कियन्तो भेदेनाऽऽख्यास्यन्ते !, सर्वे ये मया जीवा विराधिता–दुःखेन स्थापिताः, एकेन्द्रिया–पृथिव्यादयः, द्वीन्द्रियाः–कृम्यादयः, त्रीन्द्रियाः–पिपीलिकादयः, चतुरिन्द्रियाः–भ्रमरादयः, पञ्चेन्द्रियाः–मूषिकादयः, अभिहता–अभिमुखेन हताः, चरणेन घट्टिताः, उत्क्षिप्य क्षिप्ता वा, वर्तिताः–पुञ्जीकृताः, धूल्या वा स्थगिता इति, श्लेषिताः–पिष्टाः, भूम्यादिषु वा लगिताः,

* भिन्निविषयत्, प्र. + अभिमुखागमना

सङ्घातिता—अन्योऽन्यं गात्रैरेकत्र लगिताः, सङ्घट्टिता—मनाक् स्पृष्टाः, परितापिताः—समन्ततः पीडिताः, क्लामिताः—समुद्घातं नीताः ग्लानिमापादिता इत्यर्थः, अवद्राविता—उत्त्रासिताः स्थानात् स्थानान्तरं सङ्क्रामिताः—स्वस्थानात् परं स्थानं नीताः, जीविताद् व्यपरोपिताः, व्यापादिता इत्यर्थः, एष यो जातोऽतिचारस्तस्य, एतावता क्रियाकालमाह, तस्यैव 'मिच्छामि दुक्कडं' इत्यनेन निष्ठाकालमाह, मिथ्या दुष्कृतं पूर्ववत्, एवं सर्वेषूभययोजना सर्वत्र कार्या । इत्थं गमनातिचारप्रतिक्रमणमुक्तम्, अधुना त्वग्वर्तनस्थानातिचारप्रतिक्रमणं प्रतिपादयन्नाह—

इच्छामि पडिक्कमिउं पगामसिज्जाए निगामसिज्जाए संथाराउव्वट्टणाए परियट्टणाए आउंटणपसारणाए छप्पइयसंघट्टणाए कूइए कक्कराइए छिइए जंभाइए आमोसे ससरक्खामोसे आउलमाउलाए सोअणवत्तियाए इत्थीविप्परिआसिआए दिट्ठीविप्परिआसिआए मणविप्परिआसिआए पाणभोयणविप्परिआसिआए जो मे देवसिओ अइआरो कओ तस्स मिच्छामि दुक्कडं ॥ (सू०)

अस्य व्याख्या—इच्छामि प्रतिक्रमितुं पूर्ववत्, कस्येत्याह—प्रकामशय्यया हेतुभूतया यो मया दैवसिकोऽतिचारः कृतः, तस्येति योगः, अनेन क्रियाकालमाह, 'मिच्छामि दुक्कडं' इत्यनेन तु निष्ठाकालमेवेति भावना, एवं सर्वत्र योजना कार्येति, 'शीङ् स्वप्ने' अस्य यप्रत्ययान्तस्य 'कृत्यल्युटो बहुलम्' (पा० ३-३ ११३)मिति वचनात् शयनं शय्या प्रकामं—चातुर्यामं शयनं प्रकामशय्या शेरतेऽस्यामिति वा शय्या—संस्तारकादिलक्षणा प्रकामा—उत्कटा शय्या प्रकामशय्या—संस्तारोत्तरपट्टकातिरिक्ता प्रावरणमधिकृत्य कल्पत्रयातिरिक्ता वा तया हेतुभूतया, स्वाध्यायाद्यकरणतश्चेहातिचारः, प्रतिदिवसं प्रकामशय्यैव निकाम-

सम्पोष्यते तया हेतुभूतया, अत्राप्यतिचारः पूर्ववत्, उद्वर्तनं तत्प्रथमतया वामपार्श्वेन सुप्तस्य दक्षिणपार्श्वेन वर्तनमुद्वर्तन मुद्वर्तनमेवोद्वर्तना तया, परिवर्तनं पुनर्वामपार्श्वेनैव वर्तन तदेव परिवर्तना तया, अत्राप्यप्रमृज्य कुर्वतोऽतिचारः, आकुञ्चन--गात्रसङ्कोचलक्षणं तदेवाकुञ्चना तया, प्रसारणम्--अङ्गानां विक्षेपः तदेव प्रसारणा तया, अत्र च कुक्कुटिदृष्टान्तप्रतिपादितं विधिमकुर्वतोऽतिचारः, तथा चोक्तम्--'कुक्कुडिपायपसारे अह आगासे पुणोवि आउंटे। एवं पसारिऊणं आगासि पुणोवि माउंटे ॥ १ ॥ अइकुडिय सिम ताहे जहिय पायस्स पण्हिया ठाइ। तहिय पमज्जिऊणं आगासेण तु णेऊण ॥ २ ॥ पायं ठाविय्तु तहिं आगासे चेव पुणोवि आउंटे। एवं विहिमकरेंते अइयारो तत्थ से होइ ॥ ३ ॥' षट्पदिकाना--यूकाना सङ्घट्टनम्--अविधिना स्पर्शन षट्पदिकासङ्घट्टन तदेव षट्पदिकासङ्घट्टना तया, तथा 'कूइए'त्ति कूजिते सति योऽतिचारः, कूजितं--कासितं तस्मिन् अविधिना मुखवस्त्रिकां करं वा मुखेऽनाधाय कृत इत्यर्थः, विषमा धर्मवतीत्यादिशय्यादोषो च्चारणं सकर्करादिसमुच्यते तस्मिन् सति योऽतिचारः, इह चाऽऽर्तध्यानओऽतिचारः, क्षुते--अविधिना जृम्भितेऽपि विधि नैव आमर्षणम् आमर्षः--अप्रमृज्य करेण स्पर्शनमित्यर्थः तस्मिन्, सरजस्कामर्षे सति, सह पृथिव्यादिरजसा यद्वस्तु स्पृष्ट तत्संस्पर्शे सतीत्यर्थः, एष जाग्रतोऽतिचारसम्भवमधिकृत्योक्तम्, अधुना सुप्तस्योच्यते--'आउलमाउलाए'त्ति आकुलाकु-लया--स्त्र्यादिपरिभोगविवाहयुद्धादिसंस्पर्शननानाप्रकारया स्वप्नप्रत्यया--स्वप्ननिमित्तया, विराधनयेति गम्यते, सा पुनर्मू

१ कुक्कुटी शयी प्रसारयेत् यथाऽम्बरे पुनरप्याकुञ्चयेत्। एवं प्रसार्याम्बरे पुनरप्याकुञ्चयेत् ॥ १ ॥ अतिशयितं(?) आकुञ्च्य यत्र पादस्य पार्ष्णिस्तिष्ठति। तत्र प्रमार्ज्याम्बरे तु नीत्वा ॥ २ ॥ पादं स्थापयित्वा तत्राम्बर एव पुनरप्याकुञ्चयेत्। एवं विधिमकुर्वतोऽतिचारस्तत्र भवति ॥ ३ ॥

छोत्तरगुणातिचारविषया भवत्यतो भेदेन तां दर्शयन्नाह—'इत्थीविप्परियासियाए'त्ति स्त्रिया विपर्यासः स्त्रीविपर्यासः—अब्रह्मासेवनं तस्मिन् भवा स्त्रीवैपर्यासिकी तया, स्त्रीदर्शनानुरागतस्तदवलोकनं दृष्टिविपर्यासः तस्मिन् भवा दृष्टिवैपर्यासिकी तया, एवं मनसाऽध्युपपातो मनोविपर्यासः तस्मिन् भवा मनोवैपर्यासिकी तया, एवं पानभोजनवैपर्यासिक्या, रात्रौ पानभोजनपरिभोग एव तद्विपर्यास , अनया हेतुभूतया य इत्यतिचारमाह, मयेत्यात्मनिर्देशः, दिवसेन निर्वृत्तो दिवसपरिमाणो वा दैवसिकः, अतिचरणमतिचारः—अतिक्रम इत्यर्थः, कृतो—निर्वर्तितः 'तस्स मिच्छामि दुक्कडं' पूर्ववत्, आह—दिवा शयनस्य निषिद्धत्वादसम्भव एवास्यातिचारस्य, न, अपवादविषयत्वादस्य, तथाहि—अपवादतः सुप्यत एव दिवा अध्वानखेदादौ, इदमेव वचनं ज्ञापकम् ॥ एवं त्वग्वर्तनास्थानातिचारप्रतिक्रमणमभिधायेदानीं गोचरातिचारप्रतिक्रमणप्रतिपादनायाऽऽह—

पडिक्कमामि गोयरचरियाए भिक्खायरियाए उग्घाडकवाडउग्घाडणाए साणावच्छादारासंघट्टणाए मंडीपाहुडिआए बलिपाहुडिआए ठवणापाहुडिआए संकिए सहसागारिए अणेसणाए पाणभोयणाए बीयभोयणाए हरियभोयणाए पच्छेकम्मियाए पुरेकम्मियाए अदिट्ठहडाए दगसंसट्ठहडाए रयसंसट्ठहडाए पारिसाडणियाए पारिठावणिआए ओहासणभिक्खाए जं उग्गमेण उप्पायणेसणाए अपरिसुद्धं परिग्गहियं परिभुत्तं वा जं न परिट्ठवियं तस्स मिच्छामि दुक्कडं ॥ (सू०)

अस्य व्याख्या—प्रतिक्रमामि—निवर्तयामि, कस्य ?—गोचरचर्यायां—भिक्षाचर्यायां, योऽतिचार इति गम्यते, तस्येति

यम्योच्यते तया हेतुभूतया, अत्राप्यतिचारः पूर्ववत्, उद्वर्तन तत्प्रथमतया वामपार्श्वेन सुप्तस्य दक्षिणपार्श्वेन वर्तनमुद्वर्तन मुद्वर्तनमेवोद्वर्तना तया, परिवर्तनं पुनर्वामपार्श्वेनैव वर्तनं तदेव परिवर्तना तया, अत्राप्यप्रमृज्य कुर्वतोऽतिचारः, आकुञ्चनं–गात्रसङ्कोचलक्षणं तदेवाकुञ्चना तया, प्रसारणम्–अङ्गानां विक्षेपः तदेव प्रसारणा तया, अत्र च कुक्कुटिदृष्टान्तप्रतिपादितं विधिमकुर्वतोऽतिचारः, तथा चोक्तम्–'कुक्कुडिपायपसारे जह आगासे पुणोवि आउंटे। एव पसारिऊण आगासि पुणोवि आउंटे ॥ १ ॥ अइकुंडिय सिय ताहे अद्दिय पायस्स पण्हिया ठाइ। तहिय पमज्जिऊणं आगासेणं तु चेऊण ॥ २ ॥ पाय ठाविंतु तहिं आगासे चेव पुणोवि आउंटे। एवं विहिमकरेंते अइयारो तस्स से होइ ॥ ३ ॥' षट्पदिकानां–यूकानां सङ्घट्टनम्–अविधिना स्पर्शनं षट्पदिकासङ्घट्टनं तदेव षट्पदिकासङ्घट्टना तया, तथा 'कूइए'त्ति कूजिते सति योऽतिचारः, कूजितं–कासितं तस्मिन् अविधिना मुखवस्त्रिकां करं वा मुखेऽनाधाय कृत इत्यर्थः, विषमा घर्मवतीत्यादिशय्यादोषो च्चारणं तत्कर्करायितमुच्यते तस्मिन् सति योऽतिचारः, इह चाऽऽर्तध्यानतोऽतिचारः, क्षुते–अविधिना जृम्भितेऽविधि नैव आमर्षणम् आमर्षः–अप्रमृज्य करेण स्पर्शनमित्यर्थः तस्मिन्, सरजस्कामर्षे सति, सह पृथिव्यादिरजसा यद्वस्तु स्पृष्टं तत्संस्पर्शे सतीत्यर्थः, एष जाग्रतोऽतिचारसम्भवमधिकृत्योक्तम्, अधुना सुप्तस्योच्यते–'आउलमाउलाए'त्ति आकुलाकुलया–स्त्र्यादिपरिभोगविवाहयुद्धादिसंस्पर्शननानाप्रकारया स्वप्नप्रत्ययया–स्वप्ननिमित्तया, विराधनयेति गम्यते, सा पुनर्मू

[1] कुक्कुडी पायं पसारेइ जघाऽऽयासे पुनरप्याकुञ्चयेत्। एवं प्रसार्याकाशे पुनरप्याकुञ्चयेत् ॥ १ ॥ अतिकुञ्चितं ... तत्र पार्ष्णिका तिष्ठति। तत्र प्रमार्ज्याकाशे तु नीत्वा ॥ २ ॥ पादं स्थापयित्वा तत्राकाश एव पुनरप्याकुञ्चयेत्। एवं विधिमकुर्वतोऽतिचारस्तस्य भवति ॥ ३ ॥

लोत्तरगुणातिचारविषया भवन्त्यतो भेदेन तां दर्शयन्नाह–'इत्थीविप्परियासियाए'त्ति स्त्रिया विपर्यासः स्त्रीविपर्यासः–अब्रह्मासेवनं तस्मिन् भवा स्त्रीवैपर्यासिकी तया, स्त्रीदर्शनानुरागतस्तदवलोकनं दृष्टिविपर्यासः तस्मिन् भवा दृष्टिवैपर्यासिकी तया, एवं मनसाऽध्युपपातो मनोविपर्यासः तस्मिन् भवा मनोवैपर्यासिकी तया, एवं पानभोजनवैपर्यासिक्या, रात्रौ पानभोजनपरिभोग एव तद्विपर्यासः, अनया हेतुभूतया च इत्यतिचारमाह, मयेत्यात्मनिर्देशः, दिवसेन निर्वृत्तो दिवसपरिमाणो वा दैवसिकः, अतिचरणमतिचारः–अतिक्रम इत्यर्थः, कृतो–निर्वर्तितः 'तस्स मिच्छामि दुक्कडं' पूर्ववत्, आह–दिवा शयनस्य निषिद्धत्वादसम्भव एवास्यातिचारस्य, न, अपवादविषयत्वादस्य, तथाहि–अपवादतः सुप्यत एव दिवा अध्वानखेदादौ, इदमेव वचनं ज्ञापकम् ॥ एवं त्वग्वर्तनास्थानातिचारप्रतिक्रमणमभिधायेदानीं गोचरातिचारप्रतिक्रमणप्रतिपादनायाऽऽह–

पडिक्कमामि गोयरचरियाए भिक्खायरियाए उग्घाडकवाडउग्घाडणाए साणावच्छादारासंघट्टणाए मंडीपाहुडियाए बलिपाहुडियाए ठवणापाहुडियाए संकिए सहसागारिए अणेसणाए पाणभोयणाए बीयभोयणाए हरियभोयणाए पच्छाकम्मियाए पुरेकम्मियाए अदिट्ठहडाए दगसंसट्ठहडाए रयसंसट्ठहडाए पारिसाडणियाए पारिठावणियाए ओहासणभिक्खाए जं उग्गमेणं उप्पायणेसणाए अपरिसुद्धं परिग्गहियं परिभुत्तं वा जं न परिट्ठवियं तस्स मिच्छामि दुक्कडं ॥ (सू०)

अस्य व्याख्या–प्रतिक्रमामि–निवर्तयामि, कस्य ?–गोचरचर्यायां–भिक्षाचर्यायां, योऽतिचार इति गम्यते, तस्येति

पोगः, गोचरणं गोचरः चरणं—चर्या गोचर इव चर्या गोचरचर्या तस्यां गोचरचर्यायां, कस्यां ?—भिक्षार्थं चर्या भिक्षाचर्या तस्या, यथाहि—लाभालाभनिरपेक्षः सत्त्वदीनचित्तो मुनिरुत्तमाधममध्यमेषु कुलेष्विष्टानिष्टेषु वस्तुषु रागद्वेषावगच्छन् भिक्षामटतीति, कथं पुनस्तस्यामतिचार इत्याह—'उग्घाडकवाडउग्घाडणाए' उद्घाटम्—अदत्तार्गलमीषत्स्थगितं वा किं तत् ?—कपाटं तस्योद्घाटनं—सुतरां प्रेरणम् उद्घाटकपाटोद्घाटनम् इदमेवोद्घाटकपाटोद्घाटना तया हेतुभूतया, इह चाप्रमार्जनादिभ्योऽतिचारः, तथा श्वानवत्सदारकसंघट्टनयेति प्रकटार्थं, मण्डीप्राभृतिकया बलिप्राभृतिकया स्थापनाप्राभृतिकया, आसां स्वरूपं—'मंडीपाहुडिया साहुंमि आगए अग्गकूरमंडीए। अण्णंमि भायणंमि य काउं तो देइ साहुस्स ॥ १ ॥ तत्थ पवत्तणदोसो ण कप्पए तारिसा सुविहियाणं। बलिपाहुडिया भण्णइ चउद्दिसिं काउ अच्चणियं ॥ २ ॥ अग्गिंमि व छोढूणं सित्थे तो देइ साहुणो भिक्खं। सावि ण कप्पइ ठवणा (आ) भिक्खायरियाण ठविया उ ॥ ३ ॥' आधाकर्मादीनाम्—उद्गमादिदोषाणामन्यतमेन शङ्किते गृहीते सति योऽतिचारः, सहसाकारे वा सत्यकल्पनीये गृहीत इति, अत्र च तमपरित्यजतोऽविधिना वा परित्यजतो योऽतिचारः, अनेन प्रकारेणानेषणया हेतुभूतया, तथा 'पाणभोयणाए'त्ति प्राणिनो—रसजादयः भोजने—दध्योदनादौ संघट्टयन्ते—विराध्यन्ते व्यापाद्यन्ते वा यस्यां प्राभृतिकायां सा

१ मण्डीप्राभृतिका साधावागते अग्रकूरमण्ड्याः। अन्यस्मिन् भाजने वा कृत्वा ततो ददाति साधवे ॥ १ ॥ तत्र प्रवर्तनदोषो न कल्पते तादृशी सुविहितानाम्। बलिप्राभृतिका भण्यते चतुर्दिशं कृत्वाऽर्चनिकाम् ॥ २ ॥ अग्नौ वा क्षिप्त्वा सिक्थान् ततो ददाति साधवे भिक्षाम्। साऽपि न कल्पते स्थापना(ता) भिक्षाचरेभ्यः स्थापिता ॥ ३ ॥

प्राणिभोजना तया, सर्वा च उद्वर्तनादि दातृग्राहकममयं विज्ञेयम्, अत्र चयातिचारः, एवं 'बीयभोयणाए' बीजानि
भोजने यस्यां सा बीजभोजना तया, एवं हरितभोजनया, 'पच्छाकम्मियाए पुरेकम्मियाए' पश्चात् कर्म यस्यां पश्चाज्ज
लोज्झनकर्म भवति पुरःकर्म यस्यामादाविति, 'अविहडाए'त्ति अदृष्टाहृतया—अदृष्टोत्क्षेपमानीतयेत्यर्थः, तत्र च सत्त्व
उद्वहनादिनाऽतिचारसम्भवो, दगसंसृष्टाहृतया—उदकसम्बद्धानीतया हस्तभाजनगतोदकसंसृष्टया या भावना, एवं रजः
संसृष्टाहृतया, नवरं रजः पृथिवीरजोऽभिगृह्यते, 'पारिसाडणियाए'त्ति परिशाटः—उज्झनलक्षणः प्रतीत एव तस्मिन् भवा
पारिशाटनिका तया, 'पारिट्ठावणियाए'त्ति परिस्थापनं—प्रदानभाजनगतद्रव्यान्तरोज्झनलक्षणं तेन निर्वृत्ता पारिस्थाप
निका तया, एतदुक्तं भवति—'पारिट्ठावणिया खलु जेण भाणेण देइ भिक्खं तु । तंमि पडिओयणाई जायं सहसा परिट्ठ-
विय ॥ १ ॥'[1] 'ओहासणभिक्खाए'त्ति विशिष्टद्रव्ययाचनं समयपरिभाषया 'ओहासणत्ति भण्णइ' तत्प्रधाना या भिक्षा
तया, कियदत्र भणिष्यामो ?, भेदानामेवंप्रकाराणां बहुत्वात्, ते च सर्वेऽपि यस्मादुद्गमोत्पादनैषणास्ववतरन्त्यत आह—
'जं उग्गमेण' मित्यादि, यत्किञ्चिदशनाद्युद्गमेन—आधाकर्मादिलक्षणेन उत्पादनया—धात्र्यादिलक्षणया एषणया—शङ्किता-
दिलक्षणया अपरिशुद्धम्—अयुक्तियुक्तं प्रतिगृहीतं वा परिभुक्तं वा यन्न परिष्ठापितं, कथञ्चित् प्रतिगृहीतमपि यच्चोज्झितव
परिभुक्तमपि च भावतोऽपुनःकरणादिना प्रकारेण यन्नोज्झितम्, एवमनेन प्रकारेण यो जातोऽतिचारस्तस्य मिथ्या
दुष्कृतमिति पूर्ववत् ॥ एवं गोचरातिचारप्रतिक्रमणमभिधायाधुना स्वाध्यायाद्यतिचारप्रतिक्रमणप्रतिपादनायाऽऽह—

---

१ पारिस्थापनिका खलु येन भाजनेन ददाति भिक्षां तु । तस्मिन् पतितौदनादि जातं सहसा परिस्थापितम् ॥ १ ॥

योगः, गोश्चरणं गोचरः चरणं—चर्या गोचर इव चर्या गोचरचर्या तस्यां गोचरचर्यायां, कस्यां ?—भिक्षार्थं चर्या भिक्षाचर्या तस्या, तथाहि—लाभालाभनिरपेक्षः सत्त्वदीनचित्तो मुनिरुत्तमाधममध्यमेषु कुलेष्विष्टानिष्टेषु वस्तुषु रागद्वेषावगच्छन् भिक्षामटतीति, कथं पुनस्तस्यामतिचार इत्याह—'उग्घाडकवाडउग्घाडणाए' उद्घाटम्—अदत्तार्गलमीषत्स्थगितं वा किं तत् ?—कपाटं तस्योद्घाटनं—सुतरां प्रेरणम् उद्घाटकपाटोद्घाटनम् इदमेवोद्घाटकपाटोद्घाटना तया हेतुभूतया, इह चाप्रमार्जनादिभ्योऽतिचारः, तथा श्वानवत्सदारकसङ्घट्टनयेति प्रकटार्थं, मण्डीप्राभृतिकया बलिप्राभृतिकया स्थापनाप्राभृतिकया, आसां स्वरूपं—'मंडीपाहुडिया साहुंमि आगए अग्गकूरमंडीए। अण्णंमि भायणंमि य काउं तो देइ साहुस्स ॥ १ ॥ तत्थ पवत्तणदोसो ण कप्पए तारिसा सुविहियाणं। बलिपाहुडिया भण्णइ चउद्दिसिं काउ अग्गणियं ॥ २ ॥ अग्गिंमि व छोढूण सित्थे तो देइ साहुणो भिक्खं। साधि ण कप्पइ ठवणा (आ) भिक्खायरियाण ठविया उ ॥ ३ ॥' आधाकर्मादीनाम्—उद्गमादिदोषाणामन्यतमेन शङ्किते गृहीते सति योऽतिचारः, सहसाकारे वा सत्यकल्पनीये गृहीत इति, अत्र च तमपरित्यजतोऽविधिना वा परित्यजतो योऽतिचारः, अनेन प्रकारेणानेषणया हेतुभूतया, तथा 'पाणभोयणाए'त्ति प्राणिनो—रसजादयः भोजने—दध्योदनादौ सङ्घट्यन्ते—विराध्यन्ते व्यापाद्यन्ते वा यस्यां प्राभृतिकायां सा

१ मण्डिकाप्राभृतिका साधावागते अग्रकूरमण्डके। अन्यस्मिन् भाजने वा कृत्वा ततो ददाति साधवे ॥ १ ॥ तत्र प्रवर्तनदोषो न कल्पते तादृशी सुविहितानाम्। बलिप्राभृतिका भण्यते चतुर्दिक्षु कृत्वाऽर्चनिकाम् ॥ २ ॥ अग्नौ वा क्षिप्त्वा सिक्थान् ततो ददाति साधवे भिक्षाम्। साध्वपि न कल्पते स्थापना(स्था) भिक्षाचरेभ्यः स्थापिता ॥ ३ ॥

प्राणिभोजना तया, तेषां च सङ्घट्टनादि दातृग्राहकप्रभवं विज्ञेयम्, अत एवातिचारः, एवं 'बीयभोयणाए' बीजानि भोजन यस्यां सा बीजभोजना तया, एवं हरितभोजनया, 'पच्छाकम्मियाए पुरेकम्मियाए' पश्चात् कर्म यस्यां पश्चाज्ज-लोज्झनकर्म भवति पुरःकर्म यस्यामादावेति, 'अदिट्ठहडाए'त्ति अदृष्टाहृतया—अदृष्टोत्क्षेपमानीतयेत्यर्थः, तत्र च सत्त्व-सङ्घट्टनादिनाऽतिचारसम्भवो, 'दगसंसट्ठाहडाए' दगसंसृष्टाहृतया—उदकसम्बन्धानीतया हस्तमात्रगतोदकसंसृष्टया वा भावना, एवं रजःसंसृष्टाहृतया, नवरं रजः पृथिवीरजोऽभिगृह्यते, 'पारिसाडणियाए'त्ति परिशाटः—उज्झनलक्षणः प्रतीत एव तस्मिन् भवा पारिशाटनिका तया, 'पारिट्ठावणियाए'त्ति परिस्थापनं—प्रदानभाजनगतद्रव्यान्तरोज्झनलक्षणं तेन निर्वृत्ता पारिस्थापनिका तया, एतदुक्तं भवति—'पारिट्ठावणिया खलु जेण भाणेण देइ भिक्खं तु। तम्मि पडिओयणाई जातं सहसा परिट्ठविय ॥ १ ॥' 'ओहासणभिक्खाए'त्ति विशिष्टद्रव्ययाचनं समयपरिभाषया 'ओहासणंति भण्णइ' तत्प्रधाना या भिक्षा तया, कियदत्र भणिष्यामो?, भेदानामेवंप्रकाराणां बहुत्वात्, ते च सर्वेऽपि यस्मादुद्गमोत्पादनैषणास्ववतरन्त्यत आह—'जं उग्गमेण' मित्यादि, यत्किञ्चिदशनाद्युद्गमेन—आधाकर्मादिलक्षणेन उत्पादनया—धात्र्यादिलक्षणया एषणया—शङ्कितादिलक्षणया अपरिशुद्धम्—अयुक्तियुक्तं प्रतिगृहीतं वा परिभुक्तं वा यन्न परिष्ठापितं, कथञ्चित् प्रतिगृहीतमपि यन्नोज्झितं परिभुक्तमपि च भावतोऽपुनःकरणादिना प्रकारेण यन्नोज्झितम्, एवमनेन प्रकारेण यो जातोऽतिचारस्तस्य मिथ्या दुष्कृतमिति पूर्ववत् ॥ एवं गोचरातिचारप्रतिक्रमणमभिधायाधुना स्वाध्यायाद्यतिचारप्रतिक्रमणप्रतिपादनायाऽऽह—

१ पारिष्ठापनिका एतु येन भाजनेन ददाति भिक्षां तु। तस्मिन् प्रतिवीतनादि जातं सहसा परिस्थापितम् ॥ १ ॥

पडिक्कमामि चाउक्कालं सज्झायस्स अकरणयाए उभओकालं भंडोवगरणस्स अप्पडिलेहणयाए दुप्पडिलेहणयाए अप्पमज्जणाए दुप्पमज्जणाए अइक्कमे वइक्कमे अइयारे अणायारे जो मे देवसिओ अइयारो कओ तस्स मिच्छामि दुक्कडं ॥ (सू०)

अस्य व्याख्या—प्रतिक्रमामि पूर्ववत्, कस्य ?—चतुष्कालं—दिवसरजनीप्रथमचरमप्रहरेष्वित्यर्थः, स्वाध्यायस्य—सूत्रपौरुषीलक्षणस्य, अकरणतया—अनासेवनया हेतुभूतयेत्यर्थः, यो मया दैवसिकोऽतिचारः कृत, तस्येति योगः, तथोभयकालं—प्रथमपश्चिमपौरुषीलक्षण भाण्डोपकरणस्य—पात्रवस्त्रादेः 'अप्रत्युपेक्षणया दुष्प्रत्युपेक्षणया' तत्राप्रत्युपेक्षणा—मूलत एव चक्षुषाऽनिरीक्षणा दुष्प्रत्युपेक्षणा—दुर्निरीक्षणा तया, 'अप्रमार्जनया दुष्प्रमार्जनया' तत्राप्रमार्जना मूलत एव रजोहरणादिनाऽस्पर्शना दुष्प्रमार्जना त्वविधिना प्रमार्जनेति, तया अतिक्रमे व्यतिक्रमे अतिचारे अनाचारे यो मया दैवसिकोऽतिचारः कृतस्तस्य मिथ्यादुष्कृतमित्येतत्प्राग्वत्, नवरमतिक्रमादीनां स्वरूपमुच्यते—'आधाकम्मनिमंतण पडिसुणमाणे अइक्कमो होइ । पयभेयाइ वइक्कम गहिए तइयएयरो गिलिए ॥ १ ॥' अस्य व्याख्या—आधाकर्मनिमन्त्रणे गृहीष्ये एव प्रतिशृण्वति सति साधोरतिक्रमः—साधुक्रियोल्लङ्घनरूपो भवति, यत एवम्भूतं वचः श्रोतुमपि न कल्पते, किं पुनः प्रतिपत्तुं ?, ततःप्रभृति भाजनोद्ग्रहणादौ तावदतिक्रमो यावदुपयोगकरण, ततः कृते उपयोगे गच्छतः पदभेदादिर्व्यतिक्रमस्तावद् यावदुत्क्षिप्त भोजनं दात्रेति, ततो गृहीतेऽसति तस्मिंस्तृतीयः, अतिचार इत्यर्थः, तावद् यावद्वसतिं गत्वेर्यापथ

---

१ आधाकर्मनिमन्त्रणे प्रतिशृण्वति अतिक्रमो भवति । पदभेदादि व्यतिक्रमो गृहीते तृतीय इतरो गिलिते ॥ १ ॥

प्रतिक्रमणाद्युत्तरकाल छम्पनोत्क्षेपः, तत उत्तरकालमनाचारः, यथा चाह–'इयरो गिलिए'त्ति प्रक्षिप्ते सति कवले अनाचार इति गाथार्थः ॥ इदं चाधाकर्मोदाहरणेन सुखप्रतिपत्त्यर्थमतिक्रमादीनां स्वरूपमुक्तम्, अन्यत्राप्यनेनैवानुसारेण विज्ञेयमिति । अयं चातिचारः संक्षेपत एकविधः, संक्षेपविस्तरतस्तु द्विविधः त्रिविधो यावदसङ्ख्येयविधः, संक्षेपविस्तरता पुनर्द्विविधः त्रिविधं प्रति संक्षेप एकविधं प्रति विस्तर इति, एवमन्यत्रापि योज्यं, विस्तरतस्त्वनन्तविधः, तत्रैकविधादिभेदप्रतिक्रमणप्रतिपादनायाह—

पडिक्कमामि एगविहे असंजमे। पडिक्कमामि दोहिं बन्धणेहिं–रागबंधणेणं दोसबन्धणेण। प० तिहिं दण्डेहिं-मणदंडेण वयदंडेण कायदंडेण । प० तिहिं गुत्तीहिं–मणगुत्तीए वयगुत्तीए कायगुत्तीए ॥ (सूत्रम्)

प्रतिक्रमामि पूर्ववत्, एकविधे–एकप्रकारे असंयमे–अविरतिलक्षणे सति प्रतिषिद्धकरणादिना यो मया दैवसिकोऽतिचारः कृत इति गम्यते, तस्य मिथ्या दुष्कृतमिति सम्बन्धः, वक्ष्यते च–'सज्झाए ण सज्झाइयं तस्स मिच्छामि दुक्कडं' एवमन्यत्रापि योजना कर्त्तव्या, प्रतिक्रमामि द्वाभ्यां बन्धनाभ्यां हेतुभूताभ्यां योऽतिचारः, बध्यतेऽष्टविधेन कर्मणा येन हेतुभूतेन तद्बन्धनमिति, तद्बन्धनद्वयं दर्शयति–रागबन्धनं च द्वेषबन्धनं च, रागद्वेषयोस्तु स्वरूपं यथा नमस्कारे, बन्धनत्वं चानयोः प्रतीतं, यथोक्तम्–'स्नेहाभ्यक्तशरीरस्य रेणुना श्लिष्यते यथा गात्रम् । रागद्वेषाक्लिन्नस्य कर्मबन्धो भवत्येवम् ॥ १ ॥' 'प्रतिक्रमामि त्रिभिर्दण्डैः' दण्ड्यते–चारित्रैश्वर्यापहारतोऽसारीक्रियते एभिरात्मेति दण्डाः द्रव्यभावभेदभिन्नाः, भावदण्डैरिहाधिकारः, तैर्हेतुभूतैर्योऽतिचारः, भेदेन दर्शयति–मनोदण्डेन वाग्दण्डेन कायदण्डेन, मनःप्रभृति

पडिक्कमामि चाउक्कालं सज्झायस्स अकरणयाए उभओकालं भंडोवगरणस्स अप्पडिलेहणयाए दुप्पडिलेहणयाए अप्पमज्जणाए दुप्पमज्जणाए अइक्कमे वइक्कमे अइयारे अणायारे जो मे देवसिओ अइआरो कओ तस्स मिच्छामि दुक्कडं ॥ (सू०)

अस्य व्याख्या—प्रतिक्रमामि पूर्ववत्, कस्य ?—चतुष्काल-दिवसरजनीप्रथमचरमप्रहरेष्वित्यर्थः, स्वाध्यायस्य—सूत्रपौरुषीलक्षणस्य, अकरणतया—अनासेवनया हेतुभूतयेत्यर्थः, यो मया दैवसिकोऽतिचारः कृतः, तस्येति योगः, तथोभयकालं—प्रथमपश्चिमपौरुषीलक्षणं भाण्डोपकरणस्य—पात्रवस्त्रादेः 'अप्रत्युपेक्षणया दुष्प्रत्युपेक्षणया' तत्राप्रत्युपेक्षणा—मूलत एव चक्षुषाऽनिरीक्षणा दुष्प्रत्युपेक्षणा—दुर्निरीक्षणा तथा, 'अप्रमार्जनया दुष्प्रमार्जनया' तत्राप्रमार्जना मूलत एव रजोहरणादिनाऽस्पर्शना दुष्प्रमार्जना त्वविधिना प्रमार्जनेति, तथा अतिक्रमे व्यतिक्रमे अतिचारे अनाचारे यो मया दैवसिकोऽतिचारः कृतस्तस्य मिथ्यादुष्कृतमित्येतत्प्राग्वत्, नवरमतिक्रमादीनां स्वरूपमुच्यते—'[1]आधाकम्मनिमंतण पडिसुणमाणे अइक्कमो होइ । पयभेयाइ वइक्कम गहिए तइएयरो गिलिए ॥ १ ॥' अस्य व्याख्या—आधाकर्मनिमन्त्रणे गृहीष्य एव प्रतिशृण्वति सति साधावतिक्रमः—साधुक्रियोल्लङ्घनरूपो भवति, यत एवम्भूतं वचः श्रोतुमपि न कल्पते, किं पुनः प्रतिपत्तुं ?, ततःप्रभृति भाजनोद्ग्रहणादौ तावदतिक्रमो यावदुपयोगकरणं, ततः कृते उपयोगे गच्छतः पदभेदादिर्व्यतिक्रमस्तावद् यावदुत्क्षिप्त भोजनं दापेति, ततो गृहीतेऽसति तस्मिंस्तृतीयः, अतिचार इत्यर्थः, तावद् यावद्वसतिं गत्वेर्यापथ

[1] आधाकर्मनिमन्त्रणे प्रतिशृण्वति अतिक्रमो भवति । पदभेदादि व्यतिक्रमो गृहीते तृतीय इतरो गिलिते ॥ १ ॥

पुरओ सेढो पिट्ठओ चंडरुद्दो, आयडिओ रुट्ठो सेह दंडेण मत्थए हणइ, कहं ते पत्थरो ण दिट्ठोत्ति ?, सेहो सम्मं सहइ, आवस्सयवेलाए रुहिरावलित्तो दिट्ठो, चंडरुद्दस्स तं पासिऊण मिच्छामि दुक्कडंति वेरग्गेण केवलणाणं उप्पण्णं, सेहस्सवि कालेण केवलणाणमुप्पण्णं १॥ 'पडिक्कमामि तिहिं गुत्तीहिं—मणगुत्तीए वयगुत्तीए कायगुत्तीए' प्रतिक्रमामि तिसृभिर्गुप्तिभिः करणभूताभिर्योऽतिचारः कृत इति, तद्यथा—मनोगुप्त्या वाग्गुप्त्या कायगुप्त्या, गुप्तीनां च करणत्वं अतिचारं प्रति प्रतिषिद्धकरणकृत्याकरणाश्रद्धानविपरीतप्ररूपणादिना प्रकारेण, शब्दार्थस्त्वासां सामायिकवद् द्रष्टव्यः, यथासङ्ख्यमुदाहरणानि—'मणगुत्तीए सहिय जिणदासो सावओ य सेट्ठिसुओ। सो सव्वराइपडिमं पडिवण्णो जाणसालाए ॥ १ ॥ भज्जुब्भामिग पल्लंक घेत्तु खीलगसमागया तत्थ। तस्सेव पायमुवरिं मंचगपाय ठवेऊण ॥ २ ॥ अणायारमायरंती पाओ विद्धो य मंच खीलेणं। सो ता महई वेयण अहियासेई तहिं सम्म ॥ ३ ॥ ण य मणदुक्कडमुप्पण्ण तस्सज्झाणम्मि निच्चलमणस्स। दट्ठूणवि विलीय इय मणगुत्ती करेयव्वा ॥ ४ ॥ वइगुत्तीए साहू सण्णायगपल्लिगच्छए दट्ठु। चोरग्गह सेणावइविमोइओ

---

१ पुरतः शैक्षः पृष्ठतश्चण्डरुद्रः आपतितो रुष्टः शिष्यं दण्डेन मस्तके हन्ति, कथं त्वया प्रस्तरो न दृष्ट इति? शैक्षः सम्यक् सहते, आवश्यकवेलायां रुधिरावलिप्तो दृष्टः चण्डरुद्रेण तद्दृष्ट्वा मिथ्या मे दुष्कृतमिति वैराग्येण केवलज्ञानमुत्पन्नं शैक्षस्यापि कालेन केवलज्ञानमुत्पन्नं। २ मनोगुप्तौ सहितो जिनदासः श्रावकश्च श्रेष्ठिसुतः। स सर्वरात्रिकीप्रतिमां प्रतिपन्नो यानशालायाम् ॥ १ ॥ भार्या उद्भ्रामिका पल्यङ्कं गृहीत्वा कीलकयुक्तमागता तत्र। तस्यैव पादस्योपरि मञ्चकपादं स्थापयित्वा ॥ २ ॥ अनाचारमाचरन्ती पादो विद्धश्च मञ्चकीलकेन। स तावत् महतीं वेदनामध्यास्त तत्र सम्यक् ॥ ३ ॥ न च मनोदुष्कृतमुत्पन्नं तस्य ध्याने निश्चलमनसः। दृष्ट्वापि व्यलीकं एवं मनोगुप्तिः कर्त्तव्या ॥ ४ ॥ वाग्गुप्तौ साधुः संज्ञातीयपल्लीं गच्छन् दृष्टः। चौरग्रहः सेनापतिना विमोचितो

भिक्ख पुप्फपुरोहिं वण्णयंते भालेसि, अत्र चोदाहरणानि—तत्थं मणदंडे उदाहरणं—कोंकणगखमणओ, सो उड्ढजाणू महो सिरो चिंतितो अच्छइ, साहूणो महो संतो सुहज्झाणोवगओत्ति वंदंति, चिरेण उस्सग्गं काऊण साहूहिं पुच्छिओ, भणइ—खरो वाओ वायति, जइ ते मम पुत्ता संपयं खलाणि पलीविज्जा तो तेसिं धरिसारत्ते सरसाए भूमीए सुमहू सा संपया होज्जा, एवं चिंतियं मे, आयरिएण वारिओ ठिओ, तो एवमाइ अ असुहं मणेण चिंतेइ सो मणदंडो १ ॥ वइदंडे उदाहरणं—साहू सण्णाभूमीओ आगओ, अविहीए आलोएइ—जहा सूयरयं दिट्ठंति, पुरिसेहिं गतु मारियं २ ॥ इयाणिं कायदंडे उदाहरणं—चंडरुद्दो आयरिओ, उज्जेणिं बाहिरगामाओ अणुजाणपेक्खओ आगओ, सो य अईव रोसणो, तत्थ समोसरणे गणियाघरविणिग्गओ जाइकुलाइसंपण्णो इब्भदारओ सेहो उवट्ठिओ, तत्थ अण्णेहिं असद्दहंतेहिं चंडरुद्दस्स पासं पेसिओ, कहिणा कली घत्तसत्ति, सो तस्स उवट्ठिओ, तेण सो तहेव लोयं काउ पव्वाविओ, पच्चूसे गामं वच्चताण

1 तत्र मनोदण्डे उदाहरणम्—कोङ्कणकश्रमणकः स ऊर्ध्वजानुरवनतशिराश्चिन्तयन् तिष्ठति साधवः महान् एषः शुभध्यानोपगत इति वन्दन्ते चिरेण सेवायै समुत्थाप्य, साधुभिः पृष्टः भणति—खरो वायुः वाति यदि ते मम पुत्राः साम्प्रतं तृणानीति महीप्रदेशेषु तदा तेषां वर्षारात्रे सरसायां भूमौ सुन्दरी धान्य-संपद् भवेद् एवं चिन्तितं मया आचार्येण वारितः स्थितः, एवमादि परदुःखं मनसा चिन्तयति स मनोदण्डः ॥१॥ वाग्दण्डे उदाहरणम्—साधुः संज्ञाभूमे-रागतः अविधिनाऽऽलोचयति—यथा एकः शूकरोऽभिसि पुरुषैर्यथा मारितं ॥२॥ इदानीं कायदण्डे उदाहरणम्—चण्डरुद्र आचार्यः उज्जयिनीं बहिर्ग्रामात् अनुज्ञानप्रेक्षक आगतः स चासीत् रोषणः, तत्र समवसरणे गणिकागृहविनिर्गतो जातिकुलादिसंपन्न इभ्यदारकः शैक्ष उपस्थितः, अन्यैरश्रद्दधद्भिश्चण्डरुद्रस्य पार्श्वे प्रेषितः कथितं एषकं दीक्षयेति स तत्रोपस्थितः तेन च तथैव लोचं कृत्वा प्रव्राजितः प्रत्यूषे ग्रामं व्रजतो

पुरओ सेढो पिट्ठओ चंडरुद्दो, आयड्डिओ रुट्ठो सह दंडेण मत्थए हणइ, कहं ते पत्थरो ण दिट्ठोत्ति ?, सेहो सम्मं सहइ, आयस्सयवेळाए रुहिरावलित्तो दिट्ठो, चंडरुद्दस्स तं पासिऊण मिच्छामि दुक्कडंति वेरग्गेण केवळणाणं उप्पण्णं, सेहस्सवि कालेण केवळणाणमुप्पण्णं ॥ 'पडिक्कमामि तिहिं गुत्तीहिं—मणगुत्तीए वयगुत्तीए कायगुत्तीए' प्रतिक्रमामि तिसृभिर्गुप्तिभिः करणभूताभिर्योऽतिचारः कृत इति, तद्यथा—मनोगुप्त्या वाग्गुप्त्या कायगुप्त्या, गुप्तीनां च करणतः अतिचारं प्रति प्रतिपि तदकरणकृत्याकरणाश्रद्धानविपरीतप्ररूपणादिना प्रकारेण, शब्दार्थस्त्वासां सामायिकवद् द्रष्टव्यः, यथासङ्ख्यमुदाहरणानि— 'मणगुत्तीए तहिय जिणदासो सावओ य सेट्ठिसुओ । सो सव्वराइपडिमं पडिवण्णो जाणसालाए ॥ १ ॥ भज्जुब्भामिग पल्लंक घेत्तु सीलजुयमागया तत्थ । तस्सेव पायमुवरिं मंचगपायं ठवेऊण ॥ २ ॥ अणायारमायरंती पाओ विद्धो य मंच कीलेणं । सो ता महई वेयणं अहियासेई तहिं सम्मं ॥ ३ ॥ ण य मणदुक्कडमुप्पण्णं तस्सज्झाणम्मि निच्चलमणस्स । एवं पवि विळीय इय मणगुत्ती करेयव्वा ॥ ४ ॥ वइगुत्तीए साहू सण्णायगपल्लिगच्छए दट्ठु । चोरग्गह सेणावइविमोइओ

---

१ पुरतः शैक्षः पृष्ठतश्चण्डरुद्रः आपतितो रुष्टः शिरसि दण्डेन मस्तके हन्ति कथं त्वया प्रस्तरो न दृष्ट इति? शैक्षः सम्यक् सहते आवश्यकवेलायां रुधिरावलिप्तो दृष्टः चण्डरुद्रस्य तद्दृष्ट्वा मिथ्या मे दुष्कृतमिति वैराग्येण केवलज्ञानमुत्पन्नं, शैक्षस्यापि कालेन केवलज्ञानमुत्पन्नं । २ मनोगुप्तौ तत्र जिनदासः श्रावकश्च श्रेष्ठिसुतः । स सर्वरात्रिकीप्रतिमां प्रतिपन्नो यानशालायाम् ॥ १ ॥ भार्या उद्भ्रामिका पल्यङ्कं गृहीत्वा शीलकद्युक्तमागता तत्र । तस्यैव पादस्योपरि मञ्चकपादं स्थापयित्वा ॥ २ ॥ अनाचारमाचरन्ती पादो विद्धश्च मञ्चकीलकेन । स तावत् महतीं वेदनामध्यासयति तत्र सम्यक् ॥ ३ ॥ न च मनोदुष्कृतमुत्पन्नं तस्य ध्याने निश्चलमनसः । एवमपि व्यलीकं एवं मनोगुप्तिः कर्त्तव्या ॥४॥ वाग्गुप्तौ साधुः संज्ञातीयपल्लीं गच्छन् दृष्टः । चौरैर्गृहीतः सेनापतिना विमोचितो

भणइ मा साह ॥ १ ॥ चलिया य अण्णजत्ता सण्णायग मिलिय अतरा चेव । मायपियभायमाई सोवि णियसो सम तेहिं ॥ २ ॥ तेणेहि गहिय मुसिया दिट्ठो से बिंति सो इमो साहू । अम्हेहि गहियमुक्को तो पेंती अम्मया तस्स ॥ ३ ॥ मुज्झेहिं गहियमुक्को ! आमं आणेह पेइ तो छुरिय । जा छिंदामि थणती किंति सेणावई भणइ ॥ ४ ॥ दुज्झम्मजात एसो दिट्ठा तुम्हे तहावि णवि सिट्ठ । किह पुत्तोत्ति ! अह मम किह णवि सिट्ठसि ! धम्मकहा ॥५॥ आउट्टो उवसंतो मुक्का मज्झं पियसि मायत्ति । सव्वं समप्पिय से पहगुत्ती एय कायणा ॥ ६ ॥ काइयगुत्ताहरण अद्धाणपवण्णगो अहा साहू । आवासियंमि सत्थे ण लहइ तहिं थंडिलं किंचि ॥ १ ॥ उद्ध पएणेण कइयी एगो पाओ अहिं पइट्ठाइ । तहियं ठिएगपओ सव्व राइ तहिं थद्धो ॥ २ ॥ ण ठविय किंचि अत्थंडिलंमि सोयपमेय गुत्तेणं । सुमहब्भएवि भएया साहु ण भिंदे गइ एगो ॥ ३ ॥ सक्कपससा अस्सद्दहाण देवागमो विउव्वइ य । मंडुक्कलिया साहू जयणा सो सकमे सणियं ॥ ४ ॥ हत्थी पिढवियो ओ

---

१ भणति मा चीत्कुरु ॥ १ ॥ चलिताश्च अन्ययात्रायै सज्ञातीया मिलिता अन्तरैव । मातापितृभ्रात्रादयः सोऽपि नियुक्तः सम तैः ॥ २ ॥ स्तेनगृंहीता मुषिता दृष्टस्ते भणते सोऽयं साधुः । अस्माभिर्गृहीतो मुक्तस्तदा भणति माता तस्य ॥ ३ ॥ युष्माभिर्गृहीतमुक्तः ? ओम् आनयत मूर्वे तदा क्षुरिकाम् । यावच्छिनद्मि स्तनमिति किमिति सेनापतिर्भणति ॥४॥ दुर्जन्मजात एष दृष्टा यूयं तथापि नैव शिष्टम् । कथं पुत्र इति अथ मम कथं नैव शिष्टमिति ? धर्मकथा ॥ ५ ॥ आवृत्त उपशान्तो मुक्ता मम पिबसि मातरिति । सर्वं समर्पितं एवमा वचोगुप्तिरेव कर्तव्या ॥ ६ ॥ कायिकगुप्त्याहरणं अध्वप्रपन्नको यथा साधुः । आवासिते सार्थे न लभते तत्र स्थण्डिलं किंचित् ॥१॥ ऊर्ध्व पादेन कथमपि एकः पादो यत्र प्रतितिष्ठति । तत्र स्थितैकपादः सर्वा रात्रिं तत्र स्तब्धः (स्थितः) ॥२॥ न स्थापितं किंचिदस्थण्डिले सचित्तमपि गुप्तेन । सुमहाभयेऽप्यवसन्न साधुर्न भिनत्ति गतिमेकः ॥ ३ ॥ शक्रप्रशंसा अश्रद्दधानो देवागमो विकुर्वति च । मण्डूकिकाः साधुर्यतना स संक्रमति शनैः ॥ ४ ॥ हस्ती विकुर्वितो चः

आगच्छइ मग्गओ गुरुगुलिंतो। ण य गइभेयं कुणई गएण हत्थेण उच्छूढो ॥ ५ ॥ मेइ पडंतो मिच्छामिदुक्कडं जियविराहिया मत्ति। ण य अप्पाणे चिंता देयो सुद्धो णमंसइ य ॥ ६ ॥

पडिक्कमामि तिहिं सल्लेहिं—मायासल्लेणं नियाणसल्लेण मिच्छादंसणसल्लेण। पडिक्कमामि तिहिं गारवेहिं-इड्ढीगारवेण रसगारवेण सायागारवेणं। पडिक्कमामि तिहिं विराहणाहिं-णाणविराहणाए दंसणविराहणाए चरित्तविराहणाए। पडिक्कमामि चउहिं कसाएहिं—कोहकसाएण माणकसाएण मायाकसाएणं लोहकसाएण। पडिक्कमामि चउहिं सण्णाहिं—आहारसण्णाए भयसण्णाए मेहुणसंणाए परिग्गहसण्णाए। पडिक्कमामि चउहिं विकहाहिं—इत्थीकहाए भत्तकहाए देसकहाए रायकहाए। पडिक्कमामि चउहिं झाणेहिं अट्टेण झाणेण रुद्देण० धम्मेण० सुक्केण०

प्रतिक्रामामि त्रिभिः शल्यैः करणभूतैर्योऽतिचारः कृतः, तद्यथा—मायाशल्येन निदानशल्येन मिथ्यादर्शनशल्येन, शल्यतेऽनेनेति शल्य—द्रव्यभावभेदभिन्न, द्रव्यशल्य कण्टकादि, भावशल्यमिदमेव, माया—निकृतिः सैव शल्य मायाशल्यम्, इयं भावना—यो यदाऽतिचारमासाद्य मायया नालोचयत्यन्यथा वा निवेदयत्यभ्याख्यान वा यच्छति तदा सैव शल्यमशुभकर्मैव चानेनात्मशल्यनात् तेन, निदानं—दिव्यमानुषर्द्धिसंदर्शनश्रवणाभ्यां तदभिलाषानुष्ठानं तदेव शल्यमधिकरणानुमोदनेनात्मशल्यनात् तेन, मिथ्या—विपरीत दर्शनं मिथ्यादर्शनं मोहकर्मोदयजमित्यर्थः, तदेव शल्य तत्प्रत्ययकर्मादानेनात्मशल्यनात्, तत्पुनरभिनिवेशमतिभेदान्यसंस्तवोपाधितो भवति, इह चोदाहरणानि—मायाशल्ये रुद्रो वक्ष्यमाणः पण्डुरार्या

1 आगच्छति पृष्ठतो गुरुगुरायमाणः। न च गतिभेदं करोति गतेन हस्तेनोत्क्षिप्तः ॥ ५ ॥ मूले पतन् मिथ्यामेदुष्कृतं जीवा विराद्धा मयेति। न चात्मनि चिन्ता देवस्तुष्टो नमस्यति च ॥ ६ ॥

भणइ मा साह ॥ १ ॥ चलिया य सण्णसत्ता सण्णायग मिलिय अवरा चेय । मायपियभायमाई सोयि णियत्तो सम तेहिं ॥ २ ॥ तेणेहि गहिय मुसिया दिट्ठो ते विंति सो इमो साहू । अम्हेहि गहियमुक्को सो येती अम्मया तस्स ॥ ३ ॥ मुग्गेहिं गहियमुक्को ? मामं आप्पेइ वेइ तो छुरिय । मा छिंदामि थणंती किंति सेणावई भणइ ॥ ४ ॥ दुज्जम्मजात एसो दिट्ठा तुम्हे तहावि णवि सिट्ठ । किह पुत्तोसि ? अह मम किह णवि सिट्ठसि ? धम्मकहा ॥५॥ आउट्टो चयसत्तो मुक्का मज्झ पियसि मायत्ति । सर्व समप्पिय से पहुगुत्ती एस कायथा ॥ ६ ॥ काइयगुत्ताहरण अद्धाणपयण्णगो अहा साहू । आयासियमि सत्थे ण लहइ तहिं थंडिल किंचि ॥ १ ॥ लद्धं चऽजोण कहयी एगो पाओ अहिं पइट्ठाइ । तहियं ठिएगपओ सय राइ तहिं पत्तो ॥ २ ॥ ण ठवियं किंचि अत्थंडिलंमि होययमेय गुत्तेण । सुमहब्भयपयि अहया साहु ण भिंदे गइ पगो ॥ ३ ॥ सक्कपसंसा असद्दहाण देवागमो विउव्वइ य । मंडुक्कलिया साहू जयणा सो सक्कमे सणियं ॥ ४ ॥ हत्थी विउविओ सो

---

१ भवति मा चीक्ष्मा ॥ १ ॥ चलिताश्च पश्चादपि सञ्ज्ञातीया मिलिता अपरोऽथ । मातापितृभ्रात्रादयः सोऽपि निवृत्तः सम तैः ॥ २ ॥ तैर्गृहीता मुषिता दृष्टवा ब्रुवते एषोऽयं साधुः । अस्माभिर्गृहीत्वा मुक्तस्तदा ब्रवीत्यम्बा तस्य ॥ ३ ॥ युष्माभिर्गृहीतमुक्तः ? मोम् आर्पयत ब्रूते ततः छुरिकाम् । यच्छि नवि छिनद्मि किमिति सेनापतिर्भणति ॥४॥ दुर्जन्मजात एष दृष्टा यूयं तथापि नैव शिष्टम् । कथं पुत्र इति अथ मह्यं कथं नैव शिष्टमिति ? धर्मकथा ॥ ५ ॥ आवृत्त उपशान्तो मुक्ता मम पिताम्बा मातरिति । सर्वं समर्पितं तस्मा वचोगुप्तिरेव कर्तव्या ॥ ६ ॥ कायिकगुप्त्युदाहरणं अध्वप्रपन्नको यथा साधुः । आवासिते सार्थे न लभते तत्र स्थण्डिलं किंचित् ॥१॥ लब्धं चान्येन कथमपि एकः पादो यत्र प्रतिष्ठति । तत्र स्थितैकपादः सर्वां रात्रिं तत्र स्थितः (स्थितः) ॥२॥ न स्थापितं किंचिदस्थण्डिले भवितव्यमेवं गुप्तेन । सुमहाभयेऽप्यथवा साधुर्न भिनत्ति गतिमेकः ॥ ३ ॥ शक्रप्रशंसा अश्रद्धाने देवागमो विकुर्वति च । मण्डूकिका साधुर्यतना स संक्रमति शनैः ॥ ४ ॥ हस्ती विकुर्वितो वा

आया ॥ ६ ॥ प्रतिक्रमामि तिसृभि मा सोवि एवं होहिवि जीहादोसेण जीह दावेमि। दट्ठूण तयं साहु सुहुत्तरमगारवा विराधनाभिर्योऽतिचार इत्यादि पूर्ववत्, तद्यथा–ज्ञानविराधनयेत्यादि, तत्र विराधनं–कस्यचिद्वस्तुनः खण्डनं सदेव विराधना ज्ञानस्य विराधना ज्ञानविराधना–ज्ञानप्रत्यनीकतादिलक्षणा तया, उक्तं च–'णाणपडिणीय णिण्हव अच्चासायण तदंतरायं च। कुणमाणस्सऽइयारो णाणविसंवादजोग च ॥ १ ॥' तत्र प्रत्यनीकता पञ्चविधज्ञाननिन्दया, तद्यथा–आभि-निबोधिकज्ञानमशोभनं, यतस्तदवगतं कदाचित्तथा भवति कदाचिदन्यथेति, श्रुतज्ञानमपि शीलविकलस्याकिञ्चित्करत्वाद शोभनमेव, अवधिज्ञानमप्यरूपिद्रव्यागोचरत्वादसाधु, मनःपर्यायज्ञानमपि मनुष्यलोकावधिपरिच्छिन्नगोचरत्वादशोभनं, केवलज्ञानमपि समयभेदेन दर्शनज्ञानप्रवृत्तेरेकसमयेऽकेवलत्वादशोभनमिति, निह्नवो–ऽपलापः, अन्यसकाशेऽधीतमन्यं व्यपदिशति, अत्याशातना–'काया वया य तेच्चिय ते चेव पमाय अप्पमाया य। मोक्खाहिगारिगाणं जोइसजोणीहि किं कज्जं ? ॥१॥' इत्यादि, अन्तरायमल्पश्रुतस्वाध्यायिकादिभिः करोति, ज्ञानविसंवादयोगः अकालस्वाध्यायादिना, दर्शनं–सम्यग्दर्शनं तस्य विराधना दर्शनविराधना तया, असावप्येवमेव पञ्चभेदा, तत्र दर्शनप्रत्यनीकता क्षायिकदर्शनिनोऽपि श्रेणिकादयो नरकमुपगता इति निन्दया, निह्नवः–दर्शनप्रभावनीयशास्त्रापेक्षया प्राग्वद् द्रष्टव्यः, अत्याशातना–किमेभिः कलहशास्त्ररिति ?, अन्तरायं प्राग्वत्, दर्शनविसंवादयोगः शङ्कादिना, चारित्रं प्राग्निरूपितशब्दार्थं तस्य विराधना चारि

---

१ मा सोऽप्येवं भविष्यति जिह्वादोषेण जिह्वां दर्शयामि। दृष्ट्वा तकं साधवः सुखुतरमगौरवा आता ॥१॥ २ काया व्रतानि च तान्येव त एव प्रमादा अप्रमादाश्च। मोक्षाधिकारिणां ज्योतिर्योनिभिः किं कार्यम् ? ॥ १ ॥

चोक्ता, निदानशल्ये प्रक्रमद्रसकथानकं यथा तथरिते, मिथ्यादर्शनशल्ये गोष्ठामाहिलप्रमादिनिह्नवपरकथानका अभिनि वेशप्रविभेदान्यसंस्तथम्यो मिथ्यात्वमुपागता, तत्र गोष्ठामाहिलजमालिकथानकद्वयं सामायिके उक्तं, निह्नवपरकथानक कथानकं तूपरिष्टाद्वक्ष्यामः॥ प्रतिक्रमामि त्रिभिर्गौरवैः करणभूतैर्योऽतिचारः कृतः,तद्यथा—ऋद्धिगौरवेण रसगौरवेण सात गौरवेण, तत्र गुरोर्भावो गौरवं, तच्च द्रव्यभावभेदभिन्न, द्रव्यगौरव वज्रादः भावगौरवमभिमानलोभाभ्यामात्मनोऽशु- भभावगौरवं संसारचक्रवालपरिभ्रमणहेतुः कर्मनिदानमिति भावार्थः, तत्र ऋद्ध्या—नरेन्द्रादिपूज्याचार्यादित्वाभिलाप ऋद्ध्यभिमानाप्राप्तिसम्प्रार्थनद्वारेणाऽऽत्मनोऽशुभभावगौरवमित्यर्थः, एवं रसेन गौरवम्–इष्टरस प्राप्त्यभिमानाप्राप्तिप्रार्थनद्वारेणाऽऽत्मनोऽशुभभावगौरवं तेन, सातं—सुखं तेन गौरव सातप्राप्त्यभिमानाप्राप्तप्रार्थनद्वारे- णात्मनोऽशुभभावगौरवं तेन, इह च त्रिष्वप्युदाहरण मङ्गुः—महुराए अज्जमंगू आयरिया सुयबहुसड्ढा (हुया य) तद्दियं च । इड्ढिरससायसयणासणाइ भत्तिय पयच्छंति ॥ १ ॥ सो तिहिवि गारवेहिं पडिबद्धो मइव तत्थ काल- गओ । महुराए निद्धमणे जक्खो य तहिं समुप्पण्णो ॥ २ ॥ अक्खायतणमदूरेण तस्स साहूण वयमाणाणं । सप्णा भूमिं ताहे मणुपविसइ जक्खपडिमाए ॥ ३ ॥ णिल्लालेइ जीहं णिष्फेडिरूप तं गवक्खेणं । दसेइ एव पट्ठो पुट्ठो य कयाइ साहूहिं ॥ ४ ॥ किमिदं ? तो सो भणई जीहादुट्ठो अहं तु सो मंगू । इत्थुववण्णो तम्हा तुब्भेवि एव करे कोई ॥५॥

१ मथुरायामार्यमङ्गव आचार्याः श्रुतबहवः श्रावकाश्च । ऋद्धिरससातशयनासनानि भक्त्या प्रयच्छन्ति ॥ १ ॥ स त्रिभिरपि गौरवैः प्रतिबद्धोऽमीव तत्र कालगतः । मथुरायां निर्धमने यक्षश्च तत्र समुत्पन्नः ॥ २ ॥ यक्षायतनस्याटूरेण तत्र साधूनां व्रजताम् । संज्ञाभूमिं तदाऽनुप्रविश्य यक्षप्रतिमायाः ॥ ३ ॥ निष्काश्य जिह्वां निष्काश्य तां गवाक्षेण । दर्शयति एवं प्रष्टः पृष्टश्च कदाचित् साधुभिः ॥ ४ ॥ किमिदं ? तदा च भणति जिह्वादुष्टोऽहं तु स मङ्गुः । अत्रोपपन्न स्तस्मात्यूयमप्येवं कुरुध्वमपि ॥ ५ ॥

मा सोवि एवं होहिति जीहादोसेण जीह वाएमि । दट्ठूण तयं साहू सुट्ठुतरमगारवा जाया ॥ ९ ॥ प्रतिक्रमामि त्रिभि र्विराधनाभिर्योऽतिचार इत्यादि पूर्ववत्, तद्यथा–ज्ञानविराधनयेत्यादि, तत्र विराधन–कस्यचिद्वस्तुनः खण्डनं तदेव विराधना ज्ञानस्य विराधना ज्ञानविराधना–ज्ञानप्रत्यनीकतादिलक्षणा तया, उक्तं च–'णाणपडिणीय णिण्हव अच्चासायण अन्तराय च । कुणमाणस्सऽइयारो णाणविसंवादजोगं च ॥ १ ॥' तत्र प्रत्यनीकता पञ्चविधज्ञाननिन्दया, तद्यथा–आभिनिबोधिकज्ञानमशोभनं, यतस्तदवगत कदाचित्तथा भवति कदाचिदन्यथेति, श्रुतज्ञानमपि शीलविकलस्याकिञ्चित्करत्वाद् शोभनमेव, अवधिज्ञानमप्यरूपिद्रव्यागोचरत्वादसाधु, मनःपर्यायज्ञानमपि मनुष्यलोकावधिपरिच्छिन्नगोचरत्वादशोभनं, केवलज्ञानमपि समयभेदेन दर्शनज्ञानप्रवृत्तेरेकसमयेऽकेवलत्वादशोभनमिति, निह्नवो–व्यपलापः, अन्यसकाशेऽधीतमन्य व्यपदिशति, अत्याशातना–'काया वया य तेच्चिय ते चेव पमाय अप्पमाया य । मोक्खाहिगारिगाणं जोइसजोणीहिं किं कज्जं ? ॥१॥' इत्यादि, अन्तरायमसद्भावस्वाध्यायिकादिभिः करोति, ज्ञानविसंवादयोगः अकालस्वाध्यायादिना, दर्शन–सम्यग्दर्शनं तस्य विराधना दर्शनविराधना तया, असावप्येवमेव पञ्चभेदा, तत्र दर्शनप्रत्यनीकता क्षायिकदर्शनिनोऽपि श्रेणिकादयो नरकमुपगता इति निन्दया, निह्नवः–दर्शनप्रभावनीयशास्त्रापेक्षया प्राग्वद् द्रष्टव्य , अत्याशातना–किमेभिः कलहशास्त्रैरिति ?, अन्तराय प्राग्वत्, दर्शनविसंवादयोगः शङ्कादिना, चारित्रं प्राप्निरूपितशब्दार्थं तस्य विराधना चारि

---

१ मा सोऽप्येवं भविष्यति जिह्वादोषेण जिह्वां वर्धयामि । दृष्ट्वा तकत् साधवः सुष्ठुतरमगौरवा जाताः ॥९॥ २ कायाः व्रतानि च तान्येव त एव प्रमादाः अप्रमादाश्च । मोक्षाधिकारिणां ज्योतिर्योनिभिः किं कार्यम् ? ॥ १ ॥

प्रविराधना तया–मतादिखण्डनलक्षणया॥ प्रतिक्रमामि चतुर्भिः कषायैर्योऽतिचारः कृतः, तद्यथा–क्रोधकषायेण मानकषायेण मायाकषायेण लोभकषायेण, कषायस्वरूप सोदाहरणं यथा नमस्कार इति॥ प्रतिक्रमामि चतसृभिः संज्ञाभिर्योऽतिचारः कृतः, तद्यथा–आहारसंज्ञयेत्यादि ४, तत्र संज्ञानं संज्ञा, सा पुनः सामान्येन क्षायोपशमिकी औदयिकी च, तत्राऽऽद्या ज्ञानावरणक्षयोपशमजा मतिभेदरूपा, न तयेहाधिकारः, द्वितीया सामान्येन चतुर्विधाऽऽहारसंज्ञादिलक्षणा, तत्राहार-संज्ञा–आहाराभिलाषः क्षुद्वेदनीयोदयप्रभवः खल्वात्मपरिणाम इत्यर्थः, सा पुनश्चतुर्भिः स्थानैः समुत्पद्यते, तद्यथा–'ओम कोट्ठयाए १ छुहावेयणिज्जस्स कम्मस्सोदएणं २ मईए ३ तदट्ठोवओगेणं' तत्र मतिराहारश्रवणादिभ्यो भवति, तदर्थोपयो-गस्त्वाहारमेवानवरतं चिन्तयतः, तयाऽऽहारसंज्ञया, भयसंज्ञा–भयाभिनिवेशः–भयमोहोदयजो जीवपरिणाम एव, इयमपि चतुर्भिः स्थानैः समुत्पद्यते, तद्यथा–'हीणसत्तयाए १ भयमोहणिज्जोदएणं २ मईए ३ तदट्ठोवओगेणं' तया, मैथुनसंज्ञा–मैथुनाभिलाषः वेदमोहोदयजो जीवपरिणाम एव, इयमपि चतुर्भिः स्थानैः समुत्पद्यते, तद्यथा–'चियमंससोणियत्ताए १ वेद मोहणिज्जोदएणं २ मईए ३ तदट्ठोवओगेणं ४' तया, तथा परिग्रहसंज्ञा–परिग्रहाभिलाषस्तीव्रलोभोदयप्रभव आत्मपरिणामः, इयमपि चतुर्भिः स्थानैरुत्पद्यते, तद्यथा–'अविमुत्तयाए १ लोहोदएणं २ मईए ३ तदट्ठोवओगेणं ४' तया॥ प्रतिक्रमामि चतसृभिर्विकथाभिः करणभूताभिर्योऽतिचारः कृतः, तद्यथा–'स्त्रीकथये'ति विरुद्धा विनष्टा वा कथा विकथा, सा च

१ अवमकोष्ठतया क्षुधा वेदनीयस्य कर्मण उदयेन मत्या तदर्थोपयोगेन २ हीनसत्त्वतया भयमोहनीयोदयेन मत्या तदर्थोपयोगेन. ३ चितमांसशोणित तया वेदमोहनीयोदयेन मत्या तदर्थोपयोगेन. ४ अविविक्ततया लोभोदयेन मत्या तदर्थोपयोगेन

स्त्रीकथादिलक्षणा, तत्र स्त्रीणां कथा स्त्रीकथा तया, सा चतुर्विधा—जातिकथा कुलकथा रूपकथा नेपथ्यकथा, तत्र जाति
कथा ब्राह्मणीप्रभृतीनामन्यतमां प्रशंसति द्वेष्टि वा, कुलकथा उग्रादिकुलप्रसूतानामन्यतमा, रूपकथा अन्ध्रप्रभृतीनामन्य
तमाया रूपं प्रशंसति—'अन्ध्रीणां च मुखं लीलाचलितभ्रूलते मुखे। आसज्य राज्यभारं स्वं, सुखं स्वपिति मन्मथः ॥ १ ॥'
इत्यादिना, द्वेष्टि वाऽन्यथा, नेपथ्यकथा अन्ध्रीप्रभृतीनामेवान्यतमायाः कच्छटादिनेपथ्यं प्रशंसति द्वेष्टि वा, तथा भक्तम्—
ओदनादि तस्य कथा भक्तकथा तया, सा चतुर्विधाऽऽवापादिभेदतः, यथोक्तम्—'भत्तकहावि चउद्धा आवावकहा तहेव
णिव्वाव। आरम्भकहा य तहा णिट्ठाणकहा चउत्थी उ ॥ १ ॥ आवावित्तियदव्वा सागघयादी य एत्थ उवउत्ता। दसपंचरूव
इत्तियजणभेयाइ णिव्वावे ॥ २ ॥ आरंभ छागतित्तिरमाइसारण्णादिया वधित एत्थ। रूवगसयपंचसया णिट्ठाणं जा
सयसहस्स ॥ ३ ॥' देश—जनपदस्तस्य कथा देशकथा तया, इयमपि छन्दादिभेदादिना चतुर्द्धैव, यथोक्तम्—देसस्स कहा
भण्णइ देसकहा देस जणवओ होति। सावि चउद्धा छंदो विही विगप्पो य णेवत्थं ॥ १ ॥ छंदो गम्मागम्मं जह माउल
दुहियमगउाइण। अण्णसिं सा भगिणी गोल्लाईणं अगम्मा उ ॥ २ ॥ मासिसयच्चिउदिष्ठाण गम्म अण्णेसि एग पच्चण्हं।

---

१ भक्तकथापि चतुर्धा आवापकथा तथैव निर्वापे। आरम्भकथा च तथा निष्ठानकथा चतुर्थी च ॥ १ ॥ आवाप इयद्द्रव्या शाकघृतादिका अत्रोपयुक्ताः। दश पञ्चरूपकम् इयद्—जनभेदादिर्निर्वापे ॥ २ ॥ आरम्भे छागतित्तिरमहिषारण्यादिका हता अत्र। रूपकशतपञ्चशतरूपकम् निष्ठानं यावत् शतसहस्रम् ॥ ३ ॥ देशस्य कथा भण्यते देशकथा देशो जनपदो भवति। सापि चतुर्धा छन्दो विधिर्विकल्पश्च नेपथ्यम् ॥ १ ॥ छन्दो गम्यागम्य यथा मातुलदुहिताऽन्नकाद्यानाम्। अन्येषां सा भगिनी गोल्लादीनामगम्या तु ॥ २ ॥ मातृसपत्नी तु वदीप्यानां गम्या अन्येषामेका पञ्चानाम्।

ऽविराधना तया—अवादिसम्बन्धलक्षणया ॥ प्रतिक्रमामि चतुर्भिः कषायैर्योऽतिचारः कृतः, तद्यथा—क्रोधकषायेण मानकषायेण मायाकषायेण लोभकषायेण, कषायस्वरूपं सोदाहरणं यथा नमस्कार इति ॥ प्रतिक्रमामि चतसृभिः संज्ञाभिर्योऽतिचारः कृतः, तद्यथा—आहारसंज्ञयेत्यादि ४, तत्र संज्ञानं संज्ञा, सा पुनः सामान्येन क्षायोपशमिकी औदयिकी च, तत्राऽऽद्या ज्ञानावरणक्षयोपशमजा मतिभेदरूपा, न तयेहाधिकारः, द्वितीया सामान्येन चतुर्विधाऽऽहारसंज्ञादिलक्षणा, तत्राहार-संज्ञा—आहाराभिलाषः क्षुद्वेदनीयोदयप्रभवः खल्वात्मपरिणाम इत्यर्थः, सा पुनश्चतुर्भिः स्थानैः समुत्पद्यते, तद्यथा—'ओम कोट्ठयाए १ छुहावेयणिज्जस्स कम्मस्सोदएणं २ मईए ३ तदट्ठोवओगेणं' तत्र मतिराहारश्रवणादिभ्यो भवति, तदर्थोपयो गस्त्वाहारमेवानवरतं चिन्तयतः, तयाऽऽहारसंज्ञया, भयसंज्ञा—भयाभिनिवेशः—भयमोहोदयजो जीवपरिणाम एव, इयमपि चतुर्भिः स्थानैः समुत्पद्यते, तद्यथा—'हीणसत्तयाए १ भयमोहणिज्जोदएणं २ मईए ३ तयट्ठोवओगेणं' तया, मैथुनसंज्ञा—मैथुनाभिलाषः वेदमोहोदयजो जीवपरिणाम एव, इयमपि चतुर्भिः स्थानैः समुत्पद्यते, तद्यथा—'चियमंससोणियत्ताए १ वेद-मोहणिज्जोदएणं २ मईए ३ तयट्ठोवओगेणं ४' तया, तथा परिग्रहसंज्ञा—परिग्रहाभिलाषस्तीव्रलोभोदयप्रभव आत्मपरिणामः, इयमपि चतुर्भिः स्थानैरुत्पद्यते, तद्यथा—'अविवित्तयाए १ लोहोदएणं २ मईए ३ तदट्ठोवओगेणं ४' तया ॥ प्रतिक्रमामि चतसृभिर्विकथाभिः करणभूताभिर्योऽतिचारः कृतः, तद्यथा—'स्त्रीकथये'ति विरुद्धा विनष्टा वा कथा विकथा, सा च

१ अवमकोष्ठतया क्षुधा वेदनीयस्य कर्मण उदयेन मत्या तदर्थोपयोगेन २ हीनसत्त्वतया भयमोहनीयोदयेन मत्या तदर्थोपयोगेन ३ चितमांसशोणित-तया वेदमोहनीयोदयेन मत्या तदर्थोपयोगेन ४ अविविक्ततया लोभोदयेन मत्या तदर्थोपयोगेन.

स्त्रीकथादिलक्षणा, तत्र स्त्रीणां कथा स्त्रीकथा तया, सा चतुर्विधा–जातिकथा कुलकथा रूपकथा नेपथ्यकथा, तत्र जाति कथा ब्राह्मणीप्रभृतीनामन्यतमा प्रशंसति द्वेष्टि वा, कुलकथा उग्रादिकुलप्रसूतानामन्यतमां, रूपकथा अन्ध्रप्रभृतीनामन्य तमाया रूपं प्रशंसति–'अन्ध्रीणां च ध्रुवं लीलाचलितभ्रूलते मुखे । आसज्य राज्यभारं स्वं, सुखं स्वपिति मन्मथः ॥ १ ॥' इत्यादिना, द्वेष्टि वाऽन्यथा, नेपथ्यकथा अन्ध्रीप्रभृतीनामेवान्यतमायाः कच्छादिनेपथ्यं प्रशंसति द्वेष्टि वा, तथा भक्तम्–ओदनादि तस्य कथा भक्तकथा तया, सा चतुर्विधाऽऽवापादिभेदतः, यथोक्तम्–'भत्तकहावि चउद्धा आवावकहा तहेव णिव्वावे । आरंभकहा य तहा णिट्ठाणकहा चउत्थी उ ॥ १ ॥ आवावचित्तियदव्वा सागघयादी य एत्थ उवउत्ता । दसपंचरूव णिव्वावे । आरंभ छागतित्तिरमहिसारण्णादिया वधित एत्थ । रूवगसयपंचसया णिट्ठाणं चा इत्तियजणभेयाइ णिव्वावे ॥ २ ॥ आरंभ छागतित्तिरमहिसारण्णादिया वधित एत्थ । रूवगसयपंचसया णिट्ठाणं चा इत्तियजणभेयाइ णिव्वावे ॥ २ ॥' देशः–जनपदस्तस्य कथा देशकथा तया, इयमपि छन्दादिभेदादिना चतुर्धैव, यथोक्तम्–'देसस्स कहा भण्णइ देसकहा देस जणवओ होति । सावि चउद्धा छंदो विही विगप्पो य णेवत्थ ॥ १ ॥ छंदो गम्मागम्मं जह माउल दुहियमंगलाडाणं । अण्णसिं सा भगिणी गोल्लाईणं अगम्मा उ ॥ २ ॥ माउसवत्तिदुहियाणं गम्म अण्णेसि एग पंचण्हं ।

---

१ भक्तकथापि चतुर्धा आवापकथा तथैव निर्वापे । आरम्भकथा च तथा निष्ठानकथा चतुर्थी च ॥ १ ॥ आवाप ईयन्त्या शाकघृतादिद्रव्योपयुक्ताः । दश पञ्चरूपका इयद्–व्यञ्जनभेदादिर्निर्वापे ॥ २ ॥ आरम्भे छागतित्तिरमहिषारण्यादिका हता अत्र । शतपञ्चशतरूपका निष्ठानं यावत् शतसहस्रम् ॥ ३ ॥ देशस्य कथा भण्यते देशकथा देशो जनपदो भवति । साऽपि चतुर्धा छन्दो विधिर्विकल्पश्च नेपथ्यम् ॥ १ ॥ छन्दो गम्यागम्यं यथा मातुलदुहितालाटानाम् । अन्येषां सा भगिनी गोल्लादीनामगम्या तु ॥ २ ॥ मातृसपत्नी तु दुहित्र्यादीनां गम्या अन्येषामेका पञ्चानाम् ।

एमाइ देसछंदो देसविहीविरयणा होइ ॥ ३ ॥ भोयणविरयणमणिभूसियाइ ज्ज यावि भुज्जए पढम । पीयाइयविरयणाऽवि य चउरंतगमाइया होइ ॥ ४ ॥ एमाई देसविही देसविगप्प य सासनिप्फत्ती । जह वप्पकूवसारणिनईरेहगसाछिरोप्पाई ॥ ५ ॥ पुरदेवकुलविगप्पा तह विनिवेसा य गामनयराई । एमाइ विगप्पकहा नेवत्थकहा इमा होइ ॥ ६ ॥ इत्थीपुरिसाणपि य साभाविय तह य होइ नेवत्थी । भेडिगआछिगमाई देसकहा एस भणियव्वं ॥ ७ ॥' राज्ञः कथा राजकथा तथा, इयमपि नरेन्द्रनिर्गमादिभेदेन चतुर्विधैव, यथोक्तम्–रायकह चउह निग्गम अइगमण बले य कोसकोट्ठारे । निज्जाइ अज्ज राया एरिस इड्ढीविभूईए ॥ १ ॥ चामीयरसूरत्तणू हत्थीखंधमि सोहए एवं । एमेव य अइयाइ इंदो अलयाउरी चेव ॥ २ ॥ एयस्स आसहत्थी रहपायलबलवाहणकहेसा । एयस्स कोडी कोसा कोट्ठागारा य एवइया ॥ ३ ॥'' प्रतिक्रमामि चतुर्भि र्ध्यानैः करणभूतैरप्रशस्तैरित्यादिना प्रकारेण योऽतिचारः कृतः, तद्यथा–आर्तध्यानेन ४, तत्र ध्यातिर्ध्यानमिति भावसाधनः,

१ एवमादि देशच्छन्दो देशविधिविरचना भवति ॥ ३ ॥ भोजनविरचनमणिभूषणानि यानि भुज्यते प्रथमम् । पेयादिविरचनानि च चतुरन्तगमा दिका (कर्मिपश्चादिका) भवति ॥ ४ ॥ एवमादि देशविधिर्देशविकल्पश्च धान्यनिष्पत्तिः । यत्र वप्रकूपसारिणीनद्यादिभिः धान्योत्पत्तिः ॥ ५ ॥ पुरदेव कुलविकल्पा तथा निवेशनम् ग्रामनगरादीनाम् । एवमादिर्विकल्पकथा नैपथ्यकथैषा भवति ॥ ६ ॥ स्त्रीणां पुरुषाणामपि च स्वाभाविकरूपा भवति निकुषी । भेडिकाधस्मिनी (मीकादि) देशकथैषा भणितैव ॥ ७ ॥ राजकथा चतुर्धा निर्गमोऽतिगमो बलं च कोशकोष्ठागारे । निर्यात्यद्य राजा ईदृशा ऋद्धिवि भूत्या ॥ १ ॥ चामीकरसुरत्नपुरःस्कन्धे शोभते एवम् । एवमेव चातियाति इन्द्रोऽलकापुर्यामिव ॥ २ ॥ एतावन्तोऽस्य हस्तिनो रथाः पादात बलवाहनानि कथैषा । एतस्य कोट्यः कोशाः कोष्ठागाराणि चैतावन्ति ॥ ३ ॥

सपुनः कालतोऽन्तर्मुहूर्तमात्र, भेदतस्तु चतुष्प्रकारमार्तादिभेदेन, ध्येयप्रकारास्त्वमनोज्ञविषयसंप्रयोगाद्याः, तत्र शोकाक्रन्दनविलपनादिलक्षणमार्त तत्र, उत्सन्नवधादिलक्षणं रौद्र तत्र, जिनप्रणीतभावश्रद्धानादिलक्षणं धर्म्यं तत्र, अथवाऽसम्मोहादिलक्षण शुक्लं तत्र, फलं पुनरेषां हि तिर्यङ्नरकदेवगत्यादिमोक्षाख्यमिति क्रमेण, अथ ध्यानसमासार्थः। व्यासार्थस्तु ध्यानशतकादवसेयः, तच्चेदम्—ध्यानशतकस्य च महार्थत्वाद्वस्तुतः शास्त्रान्तरत्वात् प्रारम्भ एव विघ्नविनायकोपशान्तये मङ्गलार्थमिष्टदेवतानमस्कारमाह—

वीरं सुक्कज्झाणग्गिदड्ढकम्मिंधणं पणमिऊणं । जोईसरं सरण्णं झाणज्झयणं पवक्खामि ॥ १ ॥

व्याख्या—वीर—शुक्लध्यानाग्निदग्धकर्मेन्धन प्रणम्य ध्यानाध्ययन प्रवक्ष्यामीति योगः, तत्र 'ईर गतिप्रेरणयोः' इत्यस्य विपूर्वस्याज तस्य विशेषेण ईरयति कर्म गमयति याति वेह शिवमिति वीरस्त वीरं, किंविशिष्ट तमित्यत आह—शुच क्लमयतीति शुक्ल, शोक ग्लपयतीत्यर्थः, ध्यायते—चिन्त्यतेऽनेन तत्त्वमिति ध्यानम्, एकाग्रचित्तनिरोध इत्यर्थः, शुक्ल च तद् ध्यानं च तदेव कर्मेन्धनदहनादग्निः शुक्लध्यानाग्निः तथा मिथ्यादर्शनाविरतिप्रमादकषाययोगैः क्रियत इति कर्म—ज्ञानावरणीयादि तदेवातितीव्रदुःखानलनिबन्धनत्वादिन्धन कर्मेन्धन ततश्च शुक्लध्यानाग्निना दग्ध—स्वस्वभावापनयनेन भस्मीकृत कर्मेन्धन येन स तथाविधस्तं, 'प्रणम्य' प्रकर्षेण मनोवाक्काययोगैर्नत्वेत्यर्थः, समानकर्तृकयोः पूर्वकाले क्त्वाप्रत्ययविधानाद् ध्यानाध्ययन प्रवक्ष्यामीति योगः, तत्राधीयत इत्यध्ययनं, 'कर्मणि ल्युट्' पठ्यत इत्यर्थः, ध्यानप्रतिपादकमध्ययनं २ तद् यथार्थ्यमङ्गीकृत्य प्रकर्षेण वक्ष्ये—अभिधास्ये इति, किंविशिष्ट वीरं प्रणम्येत्यत आह—'योगेश्वरं योगी

एमाइ देसछंदो देसविहीविरयणा होइ ॥ ३ ॥ भोयणविरयणमणिभूसियाइ ज घायि भुञ्जए पढम । वीयाहयिरयणाऽयिय चउरंतगमाइया होइ ॥ ४ ॥ एमाई देसविही देसविगप्प च सासनिप्फत्ती । अद वप्पकूपसारणिनइरेलगसालिरोप्पाई ॥५॥ घरदेवकुलविगप्पा तह निनिवेसा य गामनयराईं । एमाइ विगप्पकहा नेवत्थकहा इमा होइ ॥ ६ ॥ इत्थीपुरिसाणपि य साभाविय सहय होइ वेउवी । भेडिगआडिगमाई देसकहा एस भणिएयं ॥ ७ ॥' राज्ञः कथा राजकथा तया, इयमपि नरेन्द्रनिर्गमादिभेदेन चतुर्विधैव, यथोक्तम्–रायकह चउह निग्गम अइगमण बले य कोसकोट्ठारे । निज्जाइ अज्ज राया एरिस इड्ढीविभूईए ॥ १ ॥ चामीयरसूरतणू हत्थीखंधंमि सोहए एयं । एमेय य अइयाइ इंदो अछयाउरी चेय ॥ २ ॥ एयइय आसहत्थी रहपायलबलवाहणकहेसा । एयाइ कोडी कोसा कोट्ठागारा य एयइया ॥ ३ ॥' प्रतिक्रमामि चतुर्भि ध्यानैः करणभूतैरश्रद्धेयादिना प्रकारेण योऽतिचारः कृतः, तद्यथा–आर्तध्यानेन ४, तत्र ध्यातिर्ध्यानमिति भावसाधनः,

---

१ एवमादि देशच्छन्दो देशविधिविरचना भवति ॥ ३ ॥ भोजनविरचनमणिभूषणानि यद्यपि भुज्यते प्रथमम् । विवाहविरचनानि च चतुरन्तगमा-दिक (चारिपत्रादिक) भवति ॥ ४ ॥ एवमादि देशविधिर्देशविकल्पश्च धान्यनिष्पत्तिः । यथा वप्रकूपसारणीनदीप्रपातसिक्ता शालिरोपादि ॥ ५ ॥ गृहदेव-कुलविकल्पा तथा निवेशाश्च ग्रामनगरादीनाम् । एवमादिर्विकल्पकथा नेपथ्यकथेयं भवति ॥ ६ ॥ स्त्रीणां पुरुषाणामपि च स्वाभाविकमपि भवति विकुर्वी । भेडिकाघाटिकादि (मौलादि) देशकथैव भणितेयं ॥ ७ ॥ राजकथा चतुर्धा निर्गमोऽतिगमो बलं च कोशकोष्ठागारे । निर्गच्छति राजा ईदृशया ऋद्धि-युक्ता ॥ १ ॥ चामीकरसूरतनुर्हस्तिस्कन्धे शोभते एवम् । एवमेव चातियाति इन्द्रोऽमरावतीमिव ॥ २ ॥ एतावन्तोऽस्य हस्तिनो रथाः पादातं बलवाहनानि चैव । एतस्य कोट्यः कोशाः कोष्ठागाराणि देशस्य ॥ ३ ॥

भिचारेऽज्ञातज्ञापनार्थं च शास्त्रे विशेषणाभिधानमनुज्ञातमेव पूर्वमुनिभिरित्यलं विस्तरेणेति गाथार्थः ॥ १ ॥ साम्प्रत ध्यानलक्षणप्रतिपादनायाऽऽह—

जं थिरमज्झवसाणं तं झाणं जं चलं तयं चित्तं । तं होज्ज भावणा वा अणुपेहा वा अहव चिंता ॥ २ ॥

व्याख्या—'यदि'त्युद्देशः स्थिरं—निश्चलम् अध्यवसानं—मन एकाग्रतालम्बनमित्यर्थः, 'तदि'ति निर्देशे, 'ध्यानं' प्रागनिरूपितशब्दार्थं, ततश्चैतदुक्तं भवति—यत् स्थिरमध्यवसानं तद्ध्यानमभिधीयते, 'यच्चल'मिति यत्पुनरनवस्थित तच्चित्त, तच्चोघतस्त्रिधा भवतीति दर्शयति—'तद्भवेद्भावना वे'ति तच्चित्त भवेद्भावना, भाव्यत इति भावना ध्याना भ्यासक्रियेत्यर्थः, वा विभाषायाम्, 'अनुप्रेक्षा वेति' अनु—पश्चाद्भावे प्रेक्षणं प्रेक्षा, सा च स्मृतिध्यानाद् भ्रष्टस्य चित्तचेष्टे त्यर्थः, वा पूर्ववत् ' अथवा चिन्ते ' ति अथवाशब्दः प्रकारान्तरप्रदर्शनार्थः चिन्तेति या खलूक्तप्रकारद्वयरहिता चिन्ता- मनश्चेष्टा सा चिन्तेति गाथार्थः ॥ २ ॥ इत्थं ध्यानलक्षणमोघतोऽभिधायाधुना ध्यानमेव कालस्वामिभ्यां निरूपयन्नाह—

अंतोमुहुत्तमेत्तं चित्तावत्थाणमेगवत्थुम्मि । छउमत्थाणं झाणं जोगनिरोहो जिणाणं तु ॥ ३ ॥

व्याख्या—इह मुहूर्तः—सप्तसप्ततिलवप्रमाणः कालविशेषो भण्यते, उक्तं च—'कालो परमनिरुद्धो अविभज्जो तं तु जाण समयं तु । समया य असंखेज्जा भवंति ऊसासनीसासा ॥ १ ॥ हट्ठस्स अणवगल्लस्स, णिरुवकिट्ठस्स जंतुणो । एगे

1 कालः परमनिरुद्धोऽविभाज्यस्तमेव जानीहि समयं तु । समयाश्चासंख्येया भवत उच्छ्वासनिःश्वासौ ॥ १ ॥ हृष्टस्यानवकल्पस्य निरुपक्लिष्टस्य जन्तोः । एक

श्वर या' सम युज्यन्त इति योगाः—मनोवाक्कायव्यापारलक्षणाः तैरीश्वरः—प्रधानस्त, तथाहि—अनुत्तरा एव भगवतो मनोवाक्कायव्यापारा इति, यथोक्तम्—'पढमणोओपण मणवाणीणं अणुत्तराण च। संसयपोच्छित्ति केवलेण नाऊण सह कुणइ ॥ १ ॥ रिभियपयक्खरसरला मिच्छिसरतिरिच्छसगिरपरिणामा। मणणिवाणी वाणी ओयणनिहारिणी य च ॥ २ ॥ एक्का य मणेगेसिं ससयघोच्छेयणे अपरिभूया। न य निविज्जइ सोया तिप्पइ सयाउपणंपि ॥ ३ ॥ सयसुरेहिंतोवि हु मझिगो कंतो य कायजोगो से। तहवि य पसतरूमे कुणइ सया पाणिसंघाए ॥ ४ ॥' इत्यादि, युज्यते चाऽनेन केवलज्ञानादिना आत्मेति योगः—धर्मशुक्लध्यानलक्षणः स येषां विद्यत इति योगिनः—छाद्मस्थैरीश्वरः, तदुपदेशेन तेषां प्रवृत्तत्वस्वम्बन्धादिति, तेषां वा ईश्वरो योगीश्वरः, ईश्वरः प्रभुः स्वामीत्यनर्थान्तरं, योगीश्वरम्, अथवा योगिस्मर्यं—योगिस्मर्यः, ध्यानाध्ययनं प्रवक्ष्यामीत्येतद् व्याख्यातमेव। अत्राऽऽह—यः शुक्लध्यानाग्निना दग्धकर्मेन्धनः स योगेश्वर एव यश्च योगेश्वरः स शरण्य एवेति गतार्थे विशेषणे, न, अभिप्रायापरिज्ञानात्, इह शुक्लध्यानाग्निना दग्धकर्मेन्धनः सामान्यकेवल्यपि भवति, न त्वसौ योगेश्वरः, वाक्कयातिशयाभावात्, स एव च तत्त्वतः शरण्य इति ज्ञापनार्थमेवादुष्टमेतदपि, तथा चोभयपदस्य

---

१ प्रथममनोयोगेन मनोज्ञानिनामनुत्तराणां च। संशयानुच्छिनत्ति केवलेन ज्ञात्वा सदा करोति ॥ १ ॥ रिभितपदाक्षरसरला म्लेच्छेतरतिर्यक्स्वगी-परिणामा। मनोनिर्वापिणी वाणी योजनव्यापिनी च ॥ २ ॥ एका चानेकेषां संशयव्युच्छेदनी अपरिभूता। न च निर्विद्यते श्रोता तृप्यति वर्षायुषाऽपि ॥ ३ ॥ सर्वसुरेभ्योऽपि अधिकः कान्तश्च काययोगस्तस्य। तथापि च प्रशमतरूपान् करोति सदा प्राणिसंघातान् ॥ ४ ॥

भिधाऽज्ञातज्ञापनार्थं च शास्त्रे विशेषणाभिधानमनुज्ञातमेव पूर्वमुनिभिरित्यलं विस्तरेणेति गाथार्थः ॥ १ ॥ साम्प्रतं ध्यानलक्षणप्रतिपादनायाऽऽह—

जं थिरमज्झवसाणं तं झाणं जं चलं तयं चित्तं । तं होज्ज भावणा वा अणुपेहा वा अहव चिंता ॥ २ ॥

व्याख्या—'यदि'त्युद्देशे स्थिरं—निश्चलम् अध्यवसान—मन एकाग्रतालम्बनमित्यर्थः, 'तदि'ति निर्देशे, 'ध्यानं' प्रागनिरूपितशब्दार्थं, तदेतदुक्तं भवति—यत् स्थिरमध्यवसानं तद्ध्यानमभिधीयते, 'यच्चल'मिति यत्पुनरनवस्थितं तच्चित्तं, तदोघतस्त्रिधा भवतीति दर्शयति—'तद्भवेद्भावना चे'ति तच्चित्तं भवेद्भावना, भाव्यत इति भावना ध्यानाभ्यासक्रियेत्यर्थः, वा विभाषायाम्, 'अनुप्रेक्षा चेति' अनु—पश्चाद्भावे प्रेक्षणं प्रेक्षा, सा च स्मृतिध्यानाद् भ्रष्टस्य चित्तचेष्टेत्यर्थः, वा पूर्ववत् 'अथवा चिन्ते' ति अथवाशब्दः प्रकारान्तरप्रदर्शनार्थः चिन्तेति या खलूक्तप्रकारद्वयरहिता चिन्ता—मनश्चेष्टा सा चिन्तेति गाथार्थः ॥ २ ॥ इत्थं ध्यानलक्षणमोघतोऽभिधायाधुना ध्यानमेव कालस्वामिभ्यां निरूपयन्नाह—

अंतोमुहुत्तमेत्तं चित्तावत्थाणमेगवत्थुम्मि । छउमत्थाणं झाणं जोगनिरोहो जिणाणं तु ॥ ३ ॥

व्याख्या—इह मुहूर्त्तः—सप्तसप्ततिलवप्रमाणः कालविशेषो भण्यते, उक्तं च—'कालो परमनिरुद्धो अविभज्जो तं तु जाण समयं तु । समया य असंखेज्जा भवंति ऊसासनीसासा ॥ १ ॥ हट्ठस्स अणवगल्लस्स, णिरुवकिट्ठस्स जंतुणो । एगे

१ कालः परमनिरुद्धोऽविभाज्यस्तमेव जानीहि समयं तु । समयाश्चासंख्येया भवन्त्युच्छ्वासनिःश्वासौ ॥ १ ॥ हृष्टस्यानवकल्पस्य निरुपक्लिष्टस्य जन्तोः । एक

श्वर वा' तत्र युज्यन्त इति योगाः—मनोवाक्कायव्यापारलक्षणाः तैरीश्वरः—प्रधानस्त, तथाहि—अनुत्तरा एव भगवतो मनो वाक्कायव्यापारा इति, यथोक्तम्—'दवमणोजोएण मणणाणीणं अणुत्तराणं च । संसयवोच्छित्ति केवलेण नाऊण सइ कुणइ ॥ १ ॥ रिभियपयक्खरसरला मिच्छिततरलिरिच्छसगिरपरिणामा । मणणियाणी याणी ओयणनिहारिणी अ च ॥ २ ॥ पत्तं प अणेगेसिं संसयवोच्छेयणे अपरिभूया । न य णिविज्जइ सोया तिप्पइ सयाउपणंपि ॥ ३ ॥ सयसुरेहिंतोवि हु अहिगो कंतो य कायजोगो से । तहवि य पसंतरूवे कुणइ सया पाणिसपाए ॥ ४ ॥' इत्यादि, युज्यते वाऽनेन केवलज्ञानादिना आत्मेति योगः—धर्मशुक्लध्यानलक्षणः स येषां विद्यत इति योगिनः—साधवस्तैरीश्वरः, तदुपदेशेन तेषां प्रवृत्ते स्तत्स्वामित्वादिति, तेषां वा ईश्वरो योगीश्वरः, ईश्वरः प्रभुः स्वामीत्यनर्थान्तरं, योगीश्वरम्, अथवा योगिस्मर्य—योगिभिर्न्स्य ध्येयमित्यर्थः, पुनरपि स एव विशेष्यते—शरण्यं,तत्र शरणे साधुः शरण्यस्तं—रागादिपरिभूताश्रितसत्त्ववत्सलं रक्षकमित्यर्थः, ध्यानाध्ययनं प्रवक्ष्यामीत्येतद् व्याख्यातमेव । अत्राऽऽह—यः शुक्लध्यानाग्निना दग्धकर्मेन्धनः स योगेश्वर एव यश्च योगेश्वरः स शरण्य एवेति गतार्थे विशेषणे, न,अभिप्रायापरिज्ञानात्,इह शुक्लध्यानाग्निना दग्धकर्मेन्धनः सामान्यकेवल्यपि भवति, नत्वसौ योगेश्वरः, वाक्कायातिशयाभावात्, स एव च तत्त्वतः शरण्य इति ज्ञापनार्थमेवादुष्टमेतदपि, तथा चोभयपदस्य

---

१ द्रव्यमनोयोगेन मनोज्ञानिनामनुत्तराणां च । संशयव्युच्छित्तिं केवलेन ज्ञात्वा सदा करोति ॥ १ ॥ रिभितपदाक्षरसरला म्लेच्छेतरतिर्यक्सुरगीःपरिणामा । मनोनिर्वापिणी वाणी योजननिर्हारिणी च ॥ २ ॥ युगपदनेकेषां संशयव्युच्छेदनी अपरिभूता । न च निर्विद्यते श्रोता तृप्यति सर्वायुषाऽपि ॥ ३ ॥ सर्वसुरेभ्योऽपि अधिकः कान्तश्च काययोगस्तस्य । तथापि च प्रशान्तरूपान् करोति सदा प्राणिसंघातान् ॥ ४ ॥

भिधारेऽज्ञातज्ञापनार्थं च शास्त्रे विशेषणाभिधानमनुज्ञातमेव पूर्वमुनिभिरित्यलं विस्तरेणेति गाथार्थः ॥ १ ॥ साम्प्रतं ध्यानलक्षणप्रतिपादनायाऽऽह—

जं थिरमज्झवसाणं तं झाणं जं चलं तयं चित्तं । तं होज्ज भावणा वा अणुपेहा वा अहव चिंता ॥ २ ॥

व्याख्या—'यदि'त्युद्देशः स्थिरं—निश्चलम् अध्यवसान—मन एकाग्रतालम्बनमित्यर्थः, 'तदि'ति निर्देशे, 'ध्यानं' प्रागूनिरूपितशब्दार्थं, ततश्चैतदुक्तं भवति—यत् स्थिरमध्यवसानं तद्ध्यानमभिधीयते, 'यच्चल'मिति यत्पुनरनवस्थितं तच्चित्तं, तच्चौघतस्त्रिधा भवतीति दर्शयति—'तद्भवेद्भावना चे'ति तच्चित्त भवेद्भावना, भाव्यत इति भावना ध्यानाभ्यासक्रियेत्यर्थः, वा विभाषायाम्, 'अनुप्रेक्षा चेति' अनु—पश्चाद्भावे प्रेक्षणं प्रेक्षा, सा च स्मृतिध्यानाद्भ्रष्टस्य चित्तचेष्टेत्यर्थः, वा पूर्ववत् 'अथवा चिन्ते' ति अथवाशब्दः प्रकारान्तरप्रदर्शनार्थः चिन्तेति या खलूक्तप्रकारद्वयरहिता चित्ता—मनश्चेष्टा सा चिन्तेति गाथार्थः ॥ २ ॥ इत्थं ध्यानलक्षणमोघतोऽभिधायाधुना ध्यानमेव कालस्वामिभ्यां निरूपयन्नाह—

अंतोमुहुत्तमेत्तं चित्तावत्थाणमेगवत्थुम्मि । छउमत्थाणं झाणं जोगनिरोहो जिणाण तु ॥ ३ ॥

व्याख्या—इह मुहूर्तः—सप्तसप्ततिलवप्रमाणः कालविशेषो भण्यते, उक्तं च—'कालो परमनिरुद्धो अविभज्जो तं तु जाण समयं तु । समया य असंखेज्जा भवंति ऊसासनीसासा ॥ १ ॥ हट्ठस्स अणवगल्लस्स, णिरुवकिट्ठस्स जंतुणो । एगे

1 कालः परमनिरुद्धोऽविभाज्यस्तमेव जानीहि समयं तु । समया असंख्येया भवन्त्युच्छ्वासनिःश्वासौ ॥ १ ॥ हृष्टस्यानवकल्पस्य निरुपक्लिष्टस्य जन्तोः । एक

श्वर सा' तत्र युज्यन्त इति योगाः—मनोवाक्कायव्यापारलक्षणाः तैरीश्वरः—प्रधानस्त, तथाहि—अनुत्तरा एव भगवतो मनो वाक्कायव्यापारा इति, यथोक्तम्—'देवमणोओपण मणणाणीण अणुत्तराण च। संसयवोच्छित्तिं केवलेण नाऊण सह कुणइ ॥ १ ॥ रिमियपयक्खरसरला सिच्छितरतिरिच्छगिरपरिणामा। मणणिवाणी वाणी ओयणनिहारिणी अ च ॥ २ ॥ एक्का य अणेगेसिं संसयवोच्छेयणे अपडिभूया। न य निविज्जइ सोया तिप्पइ सयाउयणंपि ॥ ३ ॥ सयसुरहिंतोवि हु अहिगो कंतो य कायजोगो से। तहवि य पसंसकम्मे कुणइ सया पाणिसघाए ॥ ४ ॥' इत्यादि, युज्यते वाऽनेन केवलज्ञानादिना आत्मेति योगः—धर्मशुक्लध्यानलक्षणः स येषां विद्यत इति योगिनः—साधवस्तैरीश्वरः, तदुपदेशेन तेषां प्रवृत्त त्वत्सम्बन्धादिति, तेषां वा ईश्वरो योगीश्वरः, ईश्वरः प्रभुः स्वामीत्यनर्थान्तरं, योगीश्वरम्, अथवा योगिस्मर्य—योगि भिर्ध्येयमित्यर्थः, पुनरपि स एव विशेष्यते—शरण्यं,तत्र शरणे साधुः शरण्यस्त—रागादिपरिभूताश्रितसत्त्ववत्सल रक्षकमि-त्यर्थः, ध्यानाध्ययन प्रवक्ष्यामीत्येतत् व्याख्यातमेव। अत्राऽऽह—यः शुक्लध्यानाग्निना दग्धकर्मेन्धनः स योगेश्वर एव यश्च योगे श्वरः स शरण्य एवेति गतार्थे विशेषणे, न,अभिप्रायापरिज्ञानात्,इह शुक्लध्यानाग्निना दग्धकर्मेन्धनः सामान्यकेवल्यपि भवति, नत्वसौ योगेश्वरः, वाक्यातिशयाभावात्, स एव च तत्त्वतः शरण्य इति ज्ञापनार्थमेवादुष्टमेतदपि, तथा चोभयपदस्य

---

१ द्रव्यमनोयोगेन मनोज्ञानिनामनुत्तराणां च। संशयमुच्छित्तिं केवलेन ज्ञात्वा सदा करोति ॥ १ ॥ रिमितपदाक्षरसरला स्पष्टोत्तरतिर्यग्गिरः परिणामा। मनोनिर्वाणिनी वाणी योजननिहारिणी च ॥ २ ॥ एका अनेकेषां संशयव्युच्छेदनी अपरिभूता। न च निर्विद्यते श्रोता तृप्यति सदाऽऽयुषाऽपि ॥ ३ ॥ सर्वसुरेभ्योऽपि अधिकः कान्तश्च कायवोगस्तस्य। तथापि च प्रशान्तस्मात् करोति सदा नामनिर्वाणाय् ॥ ४ ॥

नान्येषाम् , अचक्षव्यत्वादित्यलं विस्तरेण, यथा चार्य योगनिरोधो जिनानां ध्यानं यावन्तं च कालमेतदभ्यत्येतदुपरिष्टाद्वक्ष्याम इति गाथार्थः ॥ ३ ॥ साम्प्रतं छद्मस्थानामन्तर्मुहूर्तात् परतो यद्भवति तदुपदर्शयन्नाह—

अंतोमुहुत्तपरओ चिंता झाणंतरं व होज्जाहि । सुचिरंपि होज्ज बहुवत्थुसंकमे झाणसंताणो ॥ ४ ॥

व्याख्या—'अन्तर्मुहूर्तात् परत' इति भिन्नमुहूर्तादूर्ध्वं 'चिन्ता' प्रागुक्तस्वरूपा तथा ध्यानान्तरं वा भवेत्, तत्रेह न ध्यानादन्यद् ध्यानं ध्यानान्तरं परिगृह्यते, किं तर्हि ?—भावनानुप्रेक्षात्मकं चेत इति, इद च ध्यानान्तरं तदुत्तरकालभाविनि ध्याने सति भवति, तत्राप्ययमेव न्याय इतिकृत्वा ध्यानसन्तानप्राप्तिर्यतः अतस्तमेव कालमानं वस्तुसङ्क्रमद्वारेण निरूपयन्नाह—'सुचिरमपि' प्रभूतमपि, कालमिति गम्यते, भवेत् बहुवस्तुसङ्क्रमे सति 'ध्यानसन्तानः' ध्यानप्रवाह इति, तत्र बहूनि च तानि वस्तूनि २ आत्मगतपरगतानि गृह्यन्ते, तत्रात्मगतानि मनःप्रभृतीनि परगतानि द्रव्यादीनीति, तेषु सङ्क्रमः सञ्चरणमिति गाथार्थः ॥ ४ ॥ इत्थं तावत् प्रसङ्गं ध्यानस्य सामान्येन लक्षणमुक्तम्, अधुना विशेषलक्षणाभिधित्सया ध्यानोद्देशं विशिष्टफलभावं च संक्षेपतः प्रदर्शयन्नाह—

अट्टं रुद्दं धम्मं सुक्कं झाणाइं तत्थ अंताइं । निव्वाणसाहणाइं भवकारणमट्टरुद्दाइं ॥ ५ ॥

व्याख्या—आर्तं रौद्रं धर्म्यं शुक्लं, तत्र ऋतं—दुःखं तन्निमित्तो दृढाध्यवसायः, ऋते भवमार्तं क्लिष्टमित्यर्थः, हिंसाद्यतिक्रौर्यानुगतं रौद्रं, श्रुतचरणधर्मानुगतं धर्म्यं, शोधयत्यष्टप्रकारं कर्ममलं शुचं वा क्लमयतीति शुक्लम्, अमूनि ध्यानानि वर्तन्ते, अधुना फलहेतुत्वमुपदर्शयति—'तत्र' ध्यानचतुष्टये 'अन्त्ये' चरमे सूत्रक्रमप्रामाण्याद्धर्मशुक्ले इत्यर्थः, किं ?—'निर्वा

रूसासनीचासे, एस पाणुचि वुत्तए ॥ २ ॥ सत्त पाणूणि से थोवे, सत्त थोवाणि से लवे । लवाण सत्तहत्तरीए, एस मुहुत्ते वियाहिए ॥ ३ ॥' अन्तर्मध्यकरणे, ततश्चान्तर्मुहूर्तमात्रं कालमिति गम्यते, मात्रशब्दस्तदधिककालव्यवच्छेदार्थः, ततश्च भिन्नमुहूर्तमेव कालं, किं?–'चित्तावस्थान'मिति चित्तस्य–मनसः अवस्थानं चित्तावस्थानम्, अवस्थितिः–अवस्थानं, निष्प्रकम्पतया वृत्तिरित्यर्थः, क?–'एकवस्तुनि' एकम्–अद्वितीयं वसन्त्यस्मिन् गुणपर्याया इति वस्तु–चेतनादि एकं च तद्वस्तु एकवस्तु तस्मिन् २ 'छद्मस्थानां ध्यान'मिति, तत्र छादयतीति छद्म–पिधानं तच्च ज्ञानादीनां गुणानामावारकत्वा- ज्ज्ञानावरणादिलक्षणं घातिकर्म, छद्मनि स्थिताश्छद्मस्था अकेवलिन इत्यर्थः, तेषां छद्मस्थानां, 'ध्यान' मागमवत्, ततश्चा- यं समुदायार्थः–अन्तर्मुहूर्तकालं यच्चित्तावस्थानमेकस्मिन् वस्तुनि तच्छद्मस्थानां ध्यानमिति, 'योगनिरोधो जिनानां त्वि'ति तत्र योगाः–तत्त्वत औदारिकादिशरीरसंयोगसमुत्था आत्मपरिणामविशेषव्यापारा एव, यथोक्तम्—"औदारिका- दिशरीरयुक्तस्याऽऽत्मनो वीर्यपरिणतिविशेषः काययोगः, तथौदारिकवैक्रियाहारकशरीरव्यापाराहृतवाग्द्रव्यसमूहसाचि- व्याज्जीवव्यापारो वाग्योगः, तथौदारिकवैक्रियाहारकशरीरव्यापाराहृतमनोद्रव्यसमूहसाचिव्याज्जीवव्यापारो मनोयोगः" इति, अमीषां निरोधो योगनिरोधः, निरोधनं निरोधः, प्रलयकरणमित्यर्थः, केषां?–'जिनानां' केवलिनां, तुशब्द एव- कारार्थः स चावधारणे, योगनिरोध एव न तु चित्तावस्थानं, चित्तस्यैवाभावात्, अथवा योगनिरोधो जिनानामेव ध्यानं

१ उच्छ्वासनिश्वास एक प्राण इत्युच्यते ॥ १ ॥ सप्त प्राणाः स्तोकः सप्त स्तोकाः लवः । लवानां सप्तसप्तत्या एष मुहूर्तो व्याख्यातः ॥ १ ॥

नान्यपाम् , अशक्यत्वादित्यलं विस्तरेण, यथा चायं योगनिरोधो जिनानां ध्यानं यावन्तं च कालमेतत्त्रयस्येतदुपरिष्टाद्
ध्याम इति गाथार्थः ॥ ३ ॥ साम्प्रतं छद्मस्थानामन्तर्मुहूर्तात् परतो यद्भवति तदुपदर्शयन्नाह—

अंतोमुहुत्तपरओ चिंता झाणंतरं व होज्जाहि । सुचिरंपि होज्ज बहुवत्थुसंकमे झाणसंताणो ॥ ४ ॥

व्याख्या—'अन्तर्मुहूर्तात् परत' इति भिन्नमुहूर्तादूर्ध्वं 'चिन्ता' प्रागुक्तस्वरूपा तथा ध्यानान्तर वा भवेत्, तत्रेह न
ध्यानादन्यद् ध्यानं ध्यानान्तरं परिगृह्यते, किं तर्हि ?—भावनानुप्रेक्षात्मकं चेत इति, इदं च ध्यानान्तरं तदुत्तरकालभावि
नि ध्याने सति भवति, तत्राप्ययमेव न्याय इतिकृत्वा ध्यानसन्तानप्राप्तिर्यतः अतस्तमेव कालमानं वस्तुसङ्क्रमद्वारेण नि
रूपयन्नाह—'सुचिरमपि' प्रभूतमपि, कालमिति गम्यते, भवेत् बहुवस्तुसङ्क्रमे सति 'ध्यानसन्तानः' ध्यानप्रवाह इति, तत्र
बहूनि च तानि वस्तूनि २ आत्मगतपरगतानि गृह्यन्ते, तत्रात्मगतानि मनःप्रभृतीनि परगतानि द्रव्यादीनीति, तेषु सङ्क्रमः
सञ्चरणमिति गाथार्थः ॥ ४ ॥ इत्थं तावत् सप्रसङ्गं ध्यानस्य सामान्येन लक्षणमुक्तम्, अधुना विशेषलक्षणाभिधित्सया
ध्यानोद्देशं विशिष्टफलभाव च सङ्क्षेपतः प्रदर्शयन्नाह—

अट्टं रुद्दं धम्मं सुक्कं झाणाइ तत्थ अंताइं । निव्वाणसाहणाइं भवकारणमट्टरुद्दाइं ॥ ५ ॥

व्याख्या—आर्तं रौद्रं धर्म्यं शुक्लं, तत्र ऋतं-दुःखं तन्निमित्तो दृढाध्यवसायः, ऋते भवमार्तं क्लिष्टमित्यर्थः, हिंसाद्यति
क्रौर्यानुगतं रौद्रं, श्रुतचरणधर्मानुगतं धर्म्यं, शोधयत्यष्टप्रकारं कर्ममलं शुचं वा क्लमयतीति शुक्लम्, अमूनि ध्यानानि
वर्तन्ते, अधुना फलहेतुत्वमुपदर्शयति—'तत्र' ध्यानचतुष्टये 'अन्त्ये' चरमे सूत्रक्रमप्रामाण्याद्धर्मशुक्ले इत्यर्थः, किं ?—'निर्वा

णसाधने' इह निर्वृतिः निर्वाणं—सामान्येन सुखमभिधीयते तस्य साधने—कारणे इत्यर्थः, उक्तञ्च—'अट्टेणं तिरिक्खगई रुद्दज्झाणेण गम्मती नरयं । धम्मेण देवलोय सिद्धिगई सुक्कझाणेण ॥ १ ॥'[1] ति यदुक्तं तदपि न विरुध्यते, देवगतिसिद्धिगत्योः सामान्येन सुखसिद्धेरिति, अथापि निर्वाणं मोक्षस्तथापि पारम्पर्येण धर्मध्यानस्यापि तत्साधनत्वादविरोध इति, तथा 'भवकारणमार्तरौद्रे' इति तत्र भवन्त्यस्मिन् कर्मवशवर्तिनः प्राणिन इति भवः—संसार एव, तथाऽप्यत्र व्याख्यानतो विशेषप्रतिपत्तिः(त्तेः)स्तिर्यग्नरकभवग्रह इति गाथार्थः ॥ ५ ॥ साम्प्रतं 'यथोद्देशस्तथा निर्देश' इति न्यायादार्तध्यानस्य स्वरूपाभिधानावसरः, तच्च स्वविषयलक्षणभेदतश्चतुर्धा, उक्तं च भगवता वाचकमुख्येन—"आर्तममनोज्ञानां सम्प्रयोगे तद्विप्रयोगाय स्मृतिसमन्वाहारः ॥ वेदनायाश्च ॥ विपरीतं मनोज्ञादीनाम् ॥ निदानं च ॥ (तत्त्वा० अ० ९ सू० ३१ ३२ ३३ ३४) इत्यादि, तत्राऽऽद्यभेदप्रतिपादनायाह—

अमणुण्णाणं सद्दाइविसयवत्थूण दोसमइलस्स । धणियं विओगचिंतणमसंपओगाणुसरणं च ॥ ६ ॥

व्याख्या—'अमनोज्ञाना'मिति मनसोऽनुकूलानि मनोज्ञानि इष्टानीत्यर्थः न मनोज्ञानि अमनोज्ञानि तेषां, केषामित्यत आह—'शब्दादिविषयवस्तूना'मिति शब्दादयश्च ते विषयाश्च, आदिग्रहणाद्रूपादिपरिग्रहः, विषीदन्ति एतेषु सक्ताः प्राणिन इति विषया इन्द्रियगोचरा वा, वस्तूनि तु तदाधारभूतानि रासभादीनि, ततश्च—शब्दादिविषयाश्च वस्तूनि चेति विग्रहस्तेषां, किं ?—सम्प्राप्तानां सतां 'धणियं' अत्यर्थं 'वियोगचिन्तनं' विप्रयोगचिन्तेति योगः, कथं नु नाम ममैभिर्वि

1 आर्तेन तिर्यग्गतिः रौद्रध्यानेन गम्यते नरकः । धर्मेण देवलोकः सिद्धिगतिः शुक्लध्यानेन ॥ १ ॥

योगः स्यादिति भावः ।, अनेन वर्त्तमानकालग्रहः, तथा सति च वियोगेऽसम्प्रयोगानुस्मरणं, कथमेभिः सदैव सम्प्रयोगाभाव इति ।, अनेन चानागतकालग्रहः, चशब्दात् पूर्वमपि वियुक्तासम्प्रयुक्तयोर्बहुमतत्वेनातीतकालग्रह इति, किंविशिष्टस्य सत इदं वियोगचिन्तनाद्यत आह—'द्वेषमलिनस्य' जन्तोरिति गम्यते, तत्राप्रीतिलक्षणो द्वेषस्तेन मलिनस्य—तदाक्रान्तमूर्त्तेरिति गाथार्थः ॥ ६ ॥ उक्तः प्रथमो भेदः, साम्प्रतं द्वितीयमभिधित्सुराह—

तह सूलसीसरोगाइवेयणाए वि(वि)जोगपणिहाणं । तदसंपओगचिंता तप्पडियाराउलमणस्स ॥ ७ ॥

व्याख्या—'तथे'ति धणियम्—अत्यर्थमेव, शूलशिरोरोगवेदनाया इत्यत्र शूलशिरोरोगौ प्रसिद्धौ, आदिशब्दाच्छेषरोगातङ्कपरिग्रहः, ततश्च शूलशिरोरोगादिभ्यो वेदना २, वेद्यत इति वेदना तस्याः, किं ?—'वियोगप्रणिधानं' वियोगे दृढाध्यवसाय इत्यर्थः, अनेन वर्तमानकालग्रहः, अनागतमधिकृत्याह—'तदसम्प्रयोगचिन्ते'ति तस्याः—वेदनायाः कथञ्चिद्भावे सत्यसम्प्रयोगचिन्ता, कथं पुनर्ममानया आयत्यां सम्प्रयोगो न स्यादिति ?, चिन्ता चात्र ध्यानमेव गृह्यते, अनेन च वर्तमानानागतकालग्रहणेनातीतकालग्रहोऽपि कृत एव वेदितव्यः, तत्र च भावनाऽनन्तरगाथायां कृतैव, किंविशिष्टस्य सत इद् वियोगप्रणिधानाद्यत आह—तत्प्रतिकारे—वेदनाप्रतिकारे चिकित्सायामाकुल—व्यग्रं मनः—अन्तःकरणं यस्य स तथाविधस्तस्य, वियोगप्रणिधानाद्यार्तध्यानमिति गाथार्थः ॥ ७ ॥ उक्तो द्वितीयो भेदः, साम्प्रतं तृतीयमुपदर्शयन्नाह—

इट्ठाण विसयाईण वेयणाए य रागरत्तस्स । अवियोगऽज्झवसाणं तह संजोगाभिलासो य ॥ ८ ॥

व्याख्या—'इष्टानां' मनोज्ञानां विषयादीनामिति विषयाः—पूर्वोक्ताः आदिशब्दाद् वस्तुपरिग्रहः, तथा 'वेदनायाश्च'

णसाधने' इह निर्वृतिः निर्वाणं—सामान्येन सुखमभिधीयते तस्य साधने—करणे इत्यर्थः, तदुक्तं—'अट्टेणं तिरिक्खगई रुद्दज्झाणेण गम्मती नरयं । धम्मेण देवलोयं सिद्धिगई सुक्कझाणेणं ॥ १ ॥'ति यदुक्तं तदपि न विरुध्यते, देवगतिसिद्धिगत्योः सामान्येन सुखसिद्धिरिति, यथापि निर्वाणं मोक्षस्तथापि पारम्पर्येण धर्मध्यानस्यापि तत्साधनत्वादविरोध इति, तथा 'भवकारणमार्त्तरौद्रे' इति तत्र भवन्त्यस्मिन् कर्मवशवर्तिनः प्राणिन इति भवः—संसार एव, तथाऽप्यत्र व्याख्यानतो विशेषप्रतिपत्तिः(त्तेः)तिर्यग्नरकभवग्रह इति गाथार्थः ॥ ५ ॥ साम्प्रतं 'यथोद्देशस्तथा निर्देश' इति न्यायादार्त्तध्यानस्य स्वरूपाभिधानावसरः,'तच्च स्वविषयलक्षणभेदतश्चतुर्धा, उक्तं च भगवता वाचकमुख्येन—"आर्त्तममनोज्ञानां सम्प्रयोगे तद्विप्रयोगाय स्मृतिसमन्वाहारो ॥ वेदनायाश्च ॥ विपरीतं मनोज्ञादीनां ॥ निदानं च ॥ (तत्त्वा० अ० ९ सू० ११ १२ १३ १४) इत्यादि, तत्राऽऽद्यभेदप्रतिपादनायाह—

अमणुण्णाणं सद्दाइविसयवत्थूण दोसमइलस्स । धणियं विओगचिंतणमसंपओगाणुसरणं च ॥ ६ ॥

व्याख्या—'अमनोज्ञाना'मिति मनसोऽनुकूलानि मनोज्ञानि इष्टानीत्यर्थः न मनोज्ञानि अमनोज्ञानि तेषां, केषामित्यत आह—'शब्दादिविषयवस्तूना'मिति शब्दादयश्च ते विषयाश्च, आदिग्रहणाद्वर्णादिपरिग्रहः, विषीदन्ति एतेषु सक्ताः प्राणिन इति विषया इन्द्रियगोचरा वा, वस्तूनि तु तदाधारभूतानि रासभादीनि, ततश्च—शब्दादिविषयाश्च वस्तूनि चेति विग्रहस्तेषां, किं ?—सम्प्राप्तानां सतां 'धणियं' अत्यर्थं 'वियोगचिन्तनं' विप्रयोगचिन्तेति योगः, कथं नु नाम ममैभिर्वि

---

१ आर्त्तेन तिर्यग्गतिः रौद्रध्यानेन गम्यते नरकः । धर्मेण देवलोकः सिद्धिगतिः शुक्लध्यानेन ॥ १ ॥

एवं चउव्विहं रागद्दोसमोहंकियस्स जीवस्स । अट्टज्झाणं संसारवद्धणं तिरियगइमूलं ॥ १० ॥

व्याख्या—'एवम्' अनन्तरोदितं 'चतुर्विधं' चतुष्प्रकारं 'रागद्वेषमोहाङ्कितस्य' रागादिलाञ्छितस्येत्यर्थः, कस्य ?—'जीवस्य' आत्मनः, किम् ?—आर्तध्यानमिति, तथा च इदं चतुष्टयस्यापि क्रिया, किंविशिष्टमित्यत आह—संसारवर्द्धनमोघतः, तिर्यग्गतिमूलं विशेषत इति गाथार्थः ॥ १० ॥ आह—साधोरपि शूलवेदनाभिभूतस्यासमाधानात् तत्प्रतिकारकरणे च तद्विप्रयोगप्रणिधानापत्तेः तथा तपःसंयमासेवने च नियमतः सांसारिकदुःखवियोगप्रणिधानादार्तध्यानप्राप्तिरिति, अत्रोच्यते, रागादिवशवर्त्तिनो भवत्येव, न पुनरन्यस्येति, आह च ग्रन्थकारः—

मज्झत्थस्स उ मुणिणो सकम्मपरिणामजणियमेयंति । वत्थुस्सभावचिंतणपरस्स सम्मं सहंतस्स ॥ ११ ॥

व्याख्या—मध्ये तिष्ठतीति मध्यस्थः, रागद्वेषयोरिति गम्यते, तस्य मध्यस्थस्य, तुशब्द एवकारार्थः, स चावधारणे, मध्यस्थस्यैव नेतरस्य, मन्यते जगतस्त्रिकालावस्थामिति मुनिस्तस्य मुनेः, साधोरित्यर्थः, स्वकर्मपरिणामजनितमेतत्—शूलादि, यच्च प्राक्कर्मविपरिणामदैवादशुभमापतति न तत्र परितापाय भवन्ति सन्तः, उक्तं च परममुनिभिः—'पुव्विं खलु भो ! कडाण कम्माण दुच्चिण्णाणं दुप्पडिक्कंताणं वेइत्ता मोक्खो, नत्थि अवेइत्ता, तवसा वा झोसइत्ते'त्यादि, एवं वस्तुस्वभावचिन्तनपरस्य 'सम्यक्' शोभनाध्यवसायेन सहमानस्य सतः कुतोऽसमाधानम् ?, अपि तु धर्म्यमनिदानमिति वक्ष्यतीति गाथार्थः ॥ ११ ॥ परिहृत आशङ्कागतः प्रथमपक्षः, द्वितीयतृतीयावधिकृत्याह—

---

१ एवं खलु भोः कृतानां कर्मणां दुश्चीर्णानां दुष्प्रतिक्रान्तानां वेदयित्वा मोक्षो नास्त्यवेदयित्वा तपसा वा क्षपयित्वा

इष्टाया इति वर्तते, किम्?—अवियोगाध्यवसानमिति योगः, अविप्रयोगदृढाध्यवसाय इति भावः, अनेन वर्तमानकालग्रहः, तथा संयोगाभिलाषश्चेति, तत्र 'तथेति' धणियमित्यनेनात्यर्थप्रकारोपदर्शनार्थः, संयोगाभिलाषः—कथं ममैभिर्विषयैरायत्यां सम्बन्ध इतीच्छा, अनेन किलानागतकालग्रह इति वृद्धा व्याचक्षते, चशब्दात् पूर्ववदतीतकालग्रह इति, किंविशिष्टस्य सत इदमवियोगाध्यवसानाद्यत आह—रागरक्तस्य, जन्तोरिति गम्यते, तत्राभिष्वङ्गलक्षणो रागस्तेन रक्तस्य तद्भावितमूर्तेरिति गाथार्थः ॥ ८ ॥ उक्तस्तृतीयो भेदः, साम्प्रतं चतुर्थमभिधित्सुराह—

देविंदचक्कवट्टित्तणाइं गुणरिद्धिपत्थणमईयं । अहमं नियाणचिंतणमण्णाणाणुगयमच्चंतं ॥ ९ ॥

व्याख्या—दीव्यन्तीति देवाः—भवनवास्यादयस्तेषामिन्द्राः—प्रभवो देवेन्द्राः—चमरादयः तथा चक्रं—प्रहरणं तेन विजयाधिपत्ये वर्तितुं शीलमेषामिति चक्रवर्तिनो—भरतादयः, आदिशब्दाद्बलदेवादिपरिग्रहः अमीषां गुणर्द्धयः देवेन्द्रचक्रवर्त्यादिगुणर्द्धयः, तत्र गुणाः—सुरूपादयः ऋद्धिस्तु विभूतिः, तत्प्रार्थनात्मकं तद्याञ्चामयमित्यर्थः, किं तत्?—'अधमं' जघन्य 'निदानचिन्तनं' निदानाध्यवसायः, अहमनेन तपस्त्यागादिना देवेन्द्रः स्यामित्यादिरूपः, आह—किमितीदमधमम्?, उच्यते, यस्मादज्ञानानुगतमत्यन्तं, तथा च नाज्ञानिनो विहाय सांसारिकेषु सुखेष्वन्येषामभिलाष उपजायते, उक्तं च—'अज्ञानान्धाश्चटुलवनिताऽपाङ्गविक्षेपितास्ते, कामे सक्तिं दधति विभवाभोगतुङ्गार्जने वा । विद्वच्चित्तं भवति च महत् मोक्षकाङ्क्षैकतानं, नाल्पस्कन्धे विटपिनि कषत्यंसभित्तिं गजेन्द्रः ॥ १ ॥' इति गाथार्थः ॥ ९ ॥ उक्तश्चतुर्थो भेदः, साम्प्रतमिदं यथा भूतस्य भवति यद्वर्जनं चेदमिति तदेतदभिधातुकाम आह—

विशुद्धेः क्रियाप्रवृत्तियोगाच्चेत्यत्र बहु वक्तव्यं तत्तु नोच्यते ग्रन्थविस्तरभयादिति गाथार्थः ॥ १२ ॥ अन्ये पुनरिदं गाथाद्वयं चतुर्भेदमप्यार्तध्यानमधिकृत्य साधोः प्रतिषेधरूपतया व्याचक्षते, न च तदत्यन्तसुन्दरं, प्रथमतृतीयपक्षद्वये सम्यगाशङ्काया एवानुपपत्तेरिति ॥ आह—उक्तं भवताऽऽर्तध्यानं संसारवर्द्धनमिति, तत्कथम् ?, उच्यते—बीजत्वात्, बीजत्वमेव दर्शयन्नाह—

रागो दोसो मोहो य जेण संसारहेयवो भणिया । अट्टंमि य ते तिण्णिवि तो तं संसारतरुबीयं ॥ ११ ॥

व्याख्या—रागो द्वेषो मोहश्च येन कारणेन 'संसारहेतवः' संसारकारणानि 'भणिता' उक्ताः परममुनिभिरिति गम्यते, 'आर्ते च' आर्तध्याने च ते 'त्रयोऽपि' रागादयः सम्भवन्ति, यत एवं ततस्तत् 'संसारतरुबीजं' भववृक्षकारणमित्यर्थः। आह—यद्येवमोघत एव संसारतरुबीजं ततश्च तिर्यग्गतिमूलमिति किमर्थमभिधीयते ?, उच्यते, तिर्यग्गतिगमननिबन्धनत्वेनैव संसारतरुबीजमिति, अन्ये तु व्याचक्षते—तिर्यग्गतावेव प्रभूतसत्त्वसम्भवात् स्थितिबहुत्वाच्च संसारोपचार इति गाथार्थः ॥ ११ ॥ इदानीमार्तध्यायिनो लेश्याः प्रतिपाद्यन्ते—

कावोयनीलकालालेस्साओ णाइसंकिलिट्ठाओ । अट्टज्झाणोवगयस्स कम्मपरिणामजणियाओ ॥ १२ ॥

व्याख्या—कापोतनीलकृष्णलेश्याः, किम्भूताः ?—'नातिसंक्लिष्टा' रौद्रध्यानलेश्यापेक्षया नातीवाशुभानुभावा भवन्तीति क्रिया, कस्येत्यत आह—आर्तध्यानोपगतस्य, जन्तोरिति गम्यते, किंनिबन्धना एता इत्यत आह—कर्मपरिणामजनिताः, तत्र—'कृष्णादिद्रव्यसाचिव्यात्, परिणामो य आत्मनः । स्फटिकस्येव तत्राय, लेश्याशब्दः प्रयुज्यते ॥ १ ॥' एताः

व्याख्या—कुर्वतो वा, कस्य ?—प्रशस्त—ज्ञानाद्युपकारकम् आलम्ब्यत इत्यालम्बनं—प्रवृत्तिनिमित्तं शुभमध्यवसानमित्यर्थः, उक्तं च—'काहं अछित्तिं अदुवा अहीहं, तवोवहाणेसु य उज्जमिस्सं। गणं च नीती अणुसारवेस्सं, सालंबसेवी समुवेइ मोक्खं ॥ १ ॥' इत्यादि, यस्यासौ प्रशस्तालम्बनस्तस्य, किं कुर्वत इत्यत आह—'प्रतीकारं' चिकित्सालक्षणं, किंविशिष्टम् ?—'अल्पसावद्यम्' अवद्यं—पापं सहावद्येन सावद्यम्, अल्पशब्दोऽभाववचनः स्तोकवचनो वा, अल्पं सावद्यं यस्मिन्स्तदल्पसावद्यं, धर्म्यमनिदानमेवेति योगः, कुतः ?—निर्दोषत्वात्, निर्दोषत्वं च वचनप्रामाण्याद्, उक्तं च—'गीयत्थो जयणाए कडजोगी कारणंमि निद्दोसो'त्ति, आगमस्योत्सर्गापवादरूपत्वाद्, अन्यथा परलोकस्य साधयितुमशक्यत्वात्, साधु चैतदिति, तथा 'तपःसंयमप्रतिकारं च सेवमानस्ये'ति तपःसंयमावेव प्रतिकारस्तपःसंयमप्रतिकारः, सांसारिकदुःखानामिति गम्यते, तं च सेवमानस्य, चशब्दात्पूर्वोक्तप्रतिकारं च, किं ?—'धर्म्यं' धर्मध्यानमेव भवति, कथं सेवमानस्य ?—'अनिदान'मिति क्रियाविशेषणं, देवेन्द्रादिनिदानरहितमित्यर्थः, आह—कृत्स्नकर्मक्षयान्मोक्षो भवत्वितीदमपि निदानमेव, उच्यते, सत्यमेतदपि निश्चयतः प्रतिषिद्धमेव, कथं ?—मोक्षे भवे च सर्वत्र, निस्पृहो मुनिसत्तमः । प्रकृत्याऽभ्यासयोगेन, यत उक्तो जिनागमे ॥ १ ॥ इति, तथापि तु भावनायामपरिणतं सत्त्वमङ्गीकृत्य व्यवहारत इदमदुष्टमेव, अनेनैव प्रकारेण तस्य

१ करिष्याम्यव्यवच्छित्तिमथवाऽध्येष्ये तपउपधानयोरुद्यंस्यामि । गणं च नीत्या सारयिष्यामि सालम्बसेवी समुपैति मोक्षम् ॥ १ ॥ गीतार्थो यतनया कृतयोगी कारणे निर्दोषः.

दुर्गतौ प्रपतन्तमात्मानं धारयतीति धर्मः सैंश्चासौ धर्मश्च सद्धर्मः—क्षान्त्यादिकश्चरणधर्मो गृह्यते ततः पराङ्मुखः, 'प्रमादपरः' मद्यादिप्रमादासक्तः, 'जिनमतमनपेक्षमाणो वर्तते आर्त्तध्याने' इति तत्र जिनाः—तीर्थकरास्तेषां मतम्—आगमरूपं प्रवचनमित्यर्थः तदनपेक्षमाणः—तन्निरपेक्ष इत्यर्थः, किम् ?—वर्तते आर्त्तध्याने इति गाथार्थः ॥ १७ ॥ साम्प्रतमिदमार्त्तध्यानं सम्भवमधिकृत्य यदनुगतं यदनर्हं वर्तते तदेतदभिधित्सुराह—

तदविरयदेसविरया पमायपरसंजयाणुगं भणियं । सव्वप्पमायमूलं वज्जेयव्वं जइजणेणं ॥ १८ ॥

व्याख्या—'तद्' आर्तध्यानमिति योगः, 'अविरतदेशविरतप्रमादपरसंयतानुग'मिति तत्राविरता—मिथ्यादृष्टयः सम्यग्दृष्टयश्च देशविरताः—एकाद्याणुव्रतधरभेदाः श्रावकाः प्रमादपराः—प्रमादनिष्ठाश्च ते संयताश्च २ताननुगच्छतीति विग्रहः, नैवाप्रमत्तसंयतानिति भावः, इदं च स्वरूपतः सर्वप्रमादमूलं वर्तते, यतश्चैवमतो 'वर्जयितव्यं' परित्यजनीयं, केन ?—'यतिजनेन' साधुलोकेन, उपलक्षणत्वात् श्रावकजनेन, परित्यागार्हत्वादेवास्येति गाथार्थः ॥ १८ ॥ उक्तमार्त्तध्यानं, साम्प्रतं रौद्रध्यानावसरः, तदपि चतुर्विधमेव, तद्यथा—हिंसानुबन्धि मृषानुबन्धि स्तेयानुबन्धि विषयसंरक्षणानुबन्धि च, उक्तं चोमास्वातिवाचकेन—"हिंसाऽनृतस्तेयविषयसंरक्षणेभ्यो रौद्र"मित्यादि (तत्त्वार्थे अ० ९—सू० ३६) ॥ तत्राऽऽद्यभेदप्रतिपादनायाह—

सत्तवहवेहबंधणडहणंकणमारणाइपणिहाणं । अइकोहग्गहघत्थं निग्घिणमणसोऽहमविवागं ॥ १९ ॥

व्याख्या—सत्त्वा—एकेन्द्रियादयः तेषां वधवेधबन्धनदहनाङ्कनमारणादिप्रणिधानं तत्र वध—ताडनं करकशलतादिभिः

कर्मोदयापत्ता इति गाथार्थः ॥ १४ ॥ आह—कथं पुनरोपत एषाऽऽर्तध्याता ज्ञायत इति ?, उच्यते, लिङ्गेभ्यः, तान्येवो पदर्शयन्नाह—

तस्सऽक्कंदणसोयणपरिदेवणताडणाइं लिंगाइं। इट्ठाणिट्ठविओगाविओगवियणानिमित्ताइं ॥ १५ ॥

व्याख्या—'तस्य' आर्तध्यायिनः आक्रन्दनादीनि लिङ्गानि, तत्राऽऽक्रन्दन—महता शब्देन विरवणं, शोचनं स्वश्रुप रिपूर्णनयनस्य दैन्यं परिदेवनं—पुनः २ क्लिष्टभाषणं संताडनम्—उरःशिरःकुट्टनकेशलुञ्चनादि, एतानि 'लिङ्गानि' चिह्नानि, अमूनि च इष्टानिष्टवियोगावियोगवेदनानिमित्तानि, तत्रेष्टवियोगनिमित्तानि तथाऽनिष्टावियोगनिमित्तानि तथा वेदना निमित्तानि चेति गाथार्थः ॥ १५ ॥ किं चान्यत्—

निंदइ य नियकयाइं पसंसइ सविम्हओ विभूईओ। पत्थेइ तासु रज्जइ तयज्जणपरायणो होइ ॥ १६ ॥

व्याख्या—'निन्दति च' कुत्सति च 'निजकृतानि' आत्मकृतानि अल्पफलविफलानि कर्मशिल्पकलावाणिज्यादीन्ये तज्जन्यते, तथा 'प्रशंसति' स्तौति बहुमन्यते 'सविस्मयः' साश्चर्यः 'विभूतीः' परसम्पद इत्यर्थः, तथा 'प्रार्थयते' अभिलषति परविभूतीरिति, 'तासु रज्यते' तास्विति प्राप्तासु विभूतिषु रागं गच्छति, तथा 'तदर्जनपरायणो भवति' तासां—विभूतीना मर्जने—उपादाने परायण—उद्युक्तः तदर्जनपरायण इति, ततश्चैवम्भूतो भवति, असावप्यार्तध्यायीति गाथार्थः ॥१६॥ किं च—

सद्दाइविसयगिद्धो सद्धम्मपरम्मुहो पमायपरो। जिणमयमणवेक्खंतो वट्टइ अट्टंमि झाणंमि ॥ १७ ॥

व्याख्या—शब्दादयश्च ते विषयाश्च तेषु गृद्धो—मूर्च्छितः काङ्क्षावानित्यर्थः, तथा सद्धर्मपराङ्मुखः प्रमादपरः, तत्र

दुर्गतौ प्रपतन्तमात्मानं धारयतीति धर्मः स चासौ धर्मश्च सद्धर्मः—क्षान्त्यादिकश्चरणधर्मो गृह्यते ततः पराङ्मुखः, 'प्रमादपरः' मद्यादिप्रमादासक्तः, 'जिनमतमनपेक्षमाणो वर्तते आर्तध्याने' इति तत्र जिनाः—तीर्थकरास्तेषां मतम्—आगमरूपं प्रवचनमित्यर्थः तदनपेक्षमाणः—तन्निरपेक्ष इत्यर्थः, किम् ?—वर्तते आर्तध्याने इति गाथार्थः ॥ १७ ॥ साम्प्रतमिदमार्तध्यानं सम्भवमधिकृत्य यदनुगतं यदर्हं वर्तते तदेतदभिधित्सुराह—

तदविरयदेसविरया पमायपरसंजयाणुगं झाणं । सव्वप्पमायमूलं वज्जेयव्वं जइजणेणं ॥ १८ ॥

व्याख्या—'तद्' आर्तध्यानमिति योगः, 'अविरतदेशविरतप्रमादपरसंयतानुग'मिति तत्राविरता—मिथ्यादृष्टयः सम्यग्दृष्टयश्च देशविरताः—एकव्रताद्यणुव्रतधरभेदाः श्रावकाः प्रमादपराः—प्रमादनिष्ठाश्च ते संयताश्च २ताननुगच्छतीति विग्रहः, नैतदप्रमत्तसंयतानामिति भावः, इदं च स्वरूपतः सर्वप्रमादमूलं वर्तते, यतश्चैवमतो 'वर्जयितव्य' परित्यजनीयं, केन ?—'यतिजनेन' साधुलोकेन, उपलक्षणत्वात् श्रावकजनेन, परित्यागार्हत्वादेवास्येति गाथार्थः ॥ १८ ॥ उक्तमार्तध्यानं, साम्प्रतं रौद्रध्यानावसरः, तदपि चतुर्विधमेव, तद्यथा—हिंसानुबन्धि मृषानुबन्धि स्तेयानुबन्धि विषयसंरक्षणानुबन्धि च, उक्तं चोमास्वातिवाचकेन—"हिंसाऽनृतस्तेयविषयसंरक्षणेभ्यो रौद्र"मित्यादि (तत्त्वार्थे अ० ९—सू० ३६) ॥ तत्राऽऽद्यभेदप्रतिपादनायाह—

सत्तवहवेहबंधणडहणंकणमारणाइपणिहाणं । अइकोहग्गहघत्थं निग्घिणमणसोऽहमविवागं ॥ १९ ॥

व्याख्या—सत्त्वा—एकेन्द्रियादयः तेषां वधवेधबन्धनदहनाङ्कनमारणादिप्रणिधानं तत्र वधः—ताडनं करकशलतादिभिः

कर्मोदयापत्ता इति गाथार्थः ॥ १४ ॥ आह—कथं पुनरोघत एवाऽऽर्त्तध्याता ज्ञायत इति ?, उच्यते, लिङ्गेभ्यः, तान्येवो-पदर्शयन्नाह—

तस्स अक्कंदणसोयणपरिदेवणताडणाइं लिंगाइं। इट्ठाणिट्ठविओगाविओगवियणानिमित्ताइं ॥ १५ ॥

व्याख्या—'तस्य' आर्त्तध्यायिनः आक्रन्दनादीनि लिङ्गानि, तत्राऽऽक्रन्दनं—महता शब्देन विरवणं, शोचनं त्वश्रुप रिपूर्णनयनस्य दैन्यं परिदेवनं—पुनः २ क्लिष्टभाषणं ताडनम्—उरःशिरःकुट्टनकेशलुञ्चनादि, एतानि 'लिङ्गानि' चिह्नानि, अमूनि च इष्टानिष्टवियोगावियोगवेदनानिमित्तानि, तत्रेष्टवियोगनिमित्तानि तथाऽनिष्टावियोगनिमित्तानि तथा वेदना निमित्तानि चेति गाथार्थः ॥ १५ ॥ किं चान्यत्—

निंदइ य नियकयाइं पसंसइ सविम्हओ विभूईओ। पत्थेइ तासु रज्जइ तयज्जणपरायणो होइ ॥ १६ ॥

व्याख्या—'निन्दति च' कुत्सति च 'निजकृतानि' आत्मकृतानि अल्पफलविफलानि कर्मशिल्पकलावाणिज्यादीन्ये तदन्यते, तथा 'प्रशंसति' स्तौति बहुमन्यते 'सविस्मयः' साश्चर्यः 'विभूतीः' परसम्पद इत्यर्थः, तथा 'प्रार्थयते' अभिलषति परविभूतीरिति, 'तासु रज्यते' तास्विति प्राप्तासु विभूतिषु रागं गच्छति, तथा 'तदर्जनपरायणो भवति' तासां—विभूतीना मर्जने—उपादाने परायण—उद्युक्तः तदर्जनपरायण इति, तदर्थमेवम्भूतो भवति, अतोऽयमप्यार्तध्यायीति गाथार्थः ॥१६॥ किं च—

सद्दाइविसयगिद्धो सद्धम्मपरम्मुहो पमायपरो। जिणमयमणवेक्खंतो वट्टइ अट्टंमि झाणंमि ॥ १७ ॥

व्याख्या—शब्दादयश्च ते विषयाश्च तेषु गृद्धो—मूर्च्छितः काङ्क्षावानित्यर्थः, तथा सद्धर्मपराङ्मुखः प्रमादपरः, तत्र

दुर्गतौ प्रपतन्तमात्मानं धारयतीति धर्मः स चासौ धर्मश्च सद्धर्मः—क्षान्त्यादिकश्चरणधर्मो गृह्यते तस्मात् पराङ्मुखः, 'प्रमादपरः' मद्यादिप्रमादासक्तः, 'जिनमतमनपेक्षमाणो वर्तते आर्तध्याने' इति तत्र जिनाः—तीर्थकरास्तेषां मतम्—आगमरूपं प्रवचनमित्यर्थः तदनपेक्षमाणः—तन्निरपेक्ष इत्यर्थः, किम् ?—वर्तते आर्तध्याने इति गाथार्थः ॥ १७ ॥ साम्प्रतमिदमार्तध्यानं सम्भवमधिकृत्य यदनुगतं यदर्हं वर्तते तदेतदभिधित्सुराह—

तदविरयदेसविरया पमायपरसंजयाणुगं झाणं । सव्वप्पमायमूलं वज्जेयव्वं जइजणेणं ॥ १८ ॥

व्याख्या—'तद्' आर्तध्यानमिति योगः, 'अविरतदेशविरतप्रमादपरसंयतानुग'मिति तत्राविरता—मिथ्यादृष्टयः सम्यग्दृष्टयश्च देशविरताः—एकव्रताद्यणुव्रतधरभेदाः श्रावकाः प्रमादपराः—प्रमादनिष्ठाश्च ते संयताश्च २ताननुगच्छतीति विग्रहः, नैवाप्रमत्तसंयतानिति भावः, इदं च स्वरूपतः सर्वप्रमादमूलं वर्तते, यतश्चैवमतो 'वर्जयितव्य' परित्यजनीयं, केन ?—'यतिजनेन' साधुलोकेन, उपलक्षणत्वात् श्रावकजनेन, परित्यागार्हत्वादेवास्येति गाथार्थः ॥ १८ ॥ उक्तमार्तध्यानं, साम्प्रतं रौद्रध्यानावसरः, तदपि चतुर्विधमेव, तद्यथा—हिंसानुबन्धि मृषानुबन्धि स्तेयानुबन्धि विषयसंरक्षणानुबन्धि च, उक्तं चोमास्वातिवाचकेन—"हिंसाऽनृतस्तेयविषयसंरक्षणेभ्यो रौद्र"मित्यादि (तत्त्वार्थे अ० ९—सू० ३१) ॥ तत्राऽऽद्यभेदप्रतिपादनायाह—

सत्तवहवेहबंधणडहणंकणमारणाइपणिहाणं । अइकोहग्गहघत्थं निग्घिणमणसोऽहमविवागं ॥ १९ ॥

व्याख्या—सत्त्वाः—एकेन्द्रियादयः तेषां वधवेधबन्धनदहनाङ्कनमारणादिप्रणिधानं तत्र वधः—ताडनं करकषलतादिभिः

कर्मोदयायत्ता इति गाथार्थः ॥ १४ ॥ आह—कथं पुनरोमत एषाऽऽर्त्तध्याता ज्ञायत इति ?, उच्यते, लिङ्गेभ्यः, तान्येवो-पदर्शयन्नाह—

तस्सऽक्कंदणसोयणपरिदेवणताडणाइं लिंगाइं । इट्ठाणिट्ठविओगाविओगवियणानिमित्ताइं ॥ १५ ॥

व्याख्या—'तस्य' आर्तध्यायिनः आक्रन्दनादीनि लिङ्गानि, तत्राऽऽक्रन्दन—महता शब्देन विरवण, शोचनं त्वश्रुप रिपूर्णनयनस्य दैन्यं परिदेवनं—पुनः २ क्लिष्टभाषणं ताडनम्—उरःशिरःकुट्टनकेशलुञ्चनादि, एतानि 'लिङ्गानि' चिह्नानि, अमूनि च इष्टानिष्टवियोगावियोगवेदनानिमित्तानि, तथेष्टवियोगनिमित्तानि तथाऽनिष्टावियोगनिमित्तानि तथा वेदना निमित्तानि चेति गाथार्थः ॥ १५ ॥ किं चान्यत्—

निंदइ य नियकयाइं पसंसइ सविम्हओ विभूईओ । पत्थेइ तासु रज्जइ तयज्जणपरायणो होइ ॥ १६ ॥

व्याख्या—'निन्दति च' कुत्सति च 'निजकृतानि' आत्मकृतानि अल्पफलविफलानि कर्मशिल्पकलावाणिज्यादीन्ये तमन्यते, तथा 'प्रशंसति' स्तौति बहुमन्यते 'सविस्मयः' साश्चर्यः 'विभूतीः' परसम्पद इत्यर्थः, तथा 'प्रार्थयते' अभिलषति परविभूतीरिति, 'तासु रज्यते' तास्विति प्राप्तासु विभूतिषु रागं गच्छति, तथा 'तदर्जनपरायणो भवति' तासां—विभूतीना मर्जने—उपादाने परायण—उद्युक्तः तदर्जनपरायण इति, तत्रैवसम्भूतो भवति, असावप्यार्तध्यायीति गाथार्थः ॥१६॥ किं च—

सद्दाइविसयगिद्धो सद्धम्मपरम्मुहो पमायपरो । जिणमयमणवेक्खंतो वट्टइ अट्टंमि झाणंमि ॥ १७ ॥

व्याख्या—शब्दादयश्च ते विषयाश्च तेषु गृद्धो—मूर्च्छितः काङ्क्षावानित्यर्थः, तथा सद्धर्मपराङ्मुखः प्रमादपरः, तत्र

मायायी तस्य मायाविनो—
रौद्रध्यानमिति प्रकरणाद्गम्यते, किंविशिष्टस्य सत इत्यत आह—माया—निकृतिः साऽस्यास्तीति मायायी तस्य मायाविनो— यणिजादः, तथा 'अतिस धानपरस्य' परयञ्चनाप्रवृत्तस्य, अनेनाशेषेप्यपि प्रवृत्तिमप्या(स्या)ह, तथा 'प्रच्छन्नपापस्य' कूटप्रयोग कारिणस्तस्यैव, अथवा धिग्जातिकुतीर्थिकादेरसद्भूतगुण गुणयन्तमात्मानं स्यापयतः, तथाहि—गुणरहितमप्यात्मान यो गुणयन्तं स्यापयति न तस्मादपरः प्रच्छन्नपापोऽस्तीति गाथार्थः ॥ २० ॥ उक्तो द्वितीयो भेदः, साम्प्रत तृतीयमुपदर्शयति—

तह तिव्वकोहलोहाउलस्स भूओवघायणमणज्जं । परदव्वहरणचित्तं परलोयावायनिरवेक्खं ॥ २१ ॥

व्याख्या—तथाशब्दो दृढाध्यवसायप्रकारसादृश्योपदर्शनार्थः, तीव्रौ—उत्कटौ तौ क्रोधलोभौ च २ ताभ्यामाकुलः— अभिभूतस्तस्य, जन्तोरिति गम्यते, किं ?—'भूतोपहननमनार्य'मिति हन्यतेऽनेनेति हननम् उप—सामीप्येन हननम् उप हनन भूतानामुपहनन भूतोपहननम्, आराद्यातं सर्वहेयधर्मेभ्य इत्यार्य नाऽऽर्यमनार्य, किं तदेवंविधमित्यत आह—परद्र- व्यहरणचित्त, रौद्रध्यानमिति गम्यते, परेषां द्रव्य २ सचित्तादि तद्विषय हरणचित्तं २ परद्रव्यहरणचित्तं, तदेव विशेष्यते— किम्भूतं तदित्यत आह—'परलोकापायनिरपेक्ष'मिति, तत्र परलोकापायाः—नरकगमनादयस्तन्निरपेक्षमिति गाथार्थः ॥ २१ ॥ उक्तस्तृतीयो भेदः, साम्प्रत चतुर्थ भेदमुपदर्शयन्नाह—

सद्दाइविसयसाहणधणसारक्खणपरायणमणिट्ठं । सव्वाभिसंकणपरोवघायकलुसाउलं चित्तं ॥ २२ ॥

व्याख्या—शब्दादयश्च ते विषयाश्च शब्दादिविषयास्तेषां साधनं—कारणं शब्दादिविषयसाधनं च (तच्च) तद्धन च शब्दा दिविषयसाधनधन तत्संरक्षणे—तत्परिपालने परायणम्—उद्युक्तमिति विग्रहः, तथाऽनिष्टं—सतामनभिलषणीयमित्यर्थः, इदमेव

वेधस्तु नासिकादिवेधनं कीलिकादिभिः बन्धनं—संयमनं रज्जुनिगडादिभिः दहनं—प्रतीतमुल्मुकादिभिः अङ्कनं—लाञ्छनं श्वशृगालचरणादिभिः मारणं—प्राणवियोजनमसिशक्तिकुन्तादिभिः, आदिशब्दादागाढपरितापनपाटनादिपरिग्रहः, एतेषु प्रणिधानम्—अकुर्वतोऽपि करणं प्रति दृढाध्यवसानमित्यर्थः, प्रकरणाद् रौद्रध्यानमिति गम्यते, किंविशिष्टं प्रणिधानम् ?— 'अतिक्रोधग्रहग्रस्तम्' अतीवोत्कटो यः क्रोधः—रोषः स एवापायहेतुत्वाद्ग्रह इव ग्रहस्तेन ग्रस्तम्—अभिभूतं, क्रोधग्रहणाच्च मानादयो गृह्यन्ते, किंविशिष्टस्य सत इदमित्यत आह—'निर्घृणमनसः' निर्घृण—निर्गतदयं मनः—चित्तमन्तःकरणं यस्य स निर्घृणमनास्तस्य, तदेव विशेष्यते—'अधमविपाक'मिति अधमः—जघन्यो नरकादिप्राप्तिलक्षणो विपाकः—परिणामो यस्य तत्तथाविधमिति गाथार्थः ॥ १९ ॥ उक्तः प्रथमो भेदः, साम्प्रतं द्वितीयमभिधित्सुराह—

पिसुणासब्भासब्भूयभूयघायाइवयणपणिहाणं । मायाविणोऽइसंधणपरस्स पच्छन्नपावस्स ॥ २० ॥

व्याख्या—'पिशुनासभ्यासद्भूतभूतघातादिवचनप्रणिधान'मित्यत्रानिष्टस्य सूचकं पिशुनं पिशुनमनिष्टसूचकं 'पिशुनं सूचकं विदु'रिति वचनात्, सभायां साधु सभ्यं न सभ्यमसभ्यं—जकारमकारादि न सद्भूतमसद्भूतमनृतमित्यर्थः, तच्च व्यवहारनयदर्शनेनोपाधिभेदतस्त्रिधा, तद्यथा—अभूतोद्भावनं भूतनिह्नवोऽर्थान्तराभिधानं चेति, तत्राभूतोद्भावनं यथा सर्वगतोऽयमात्मेत्यादि, भूतनिह्नवस्तु नास्त्येवात्मेत्यादि, गामश्वमित्यादि ब्रुवतोऽर्थान्तराभिधानमिति, भूतानां—सत्त्वाना मुपघातो यस्मिन् तद्भूतोपघातं, छिन्धि भिन्धि व्यापादय इत्यादि, आदिशब्दः प्रतिभेदं स्वगतानेकभेदप्रदर्शनार्थः, यथा पिशुनमनेकधाऽनिष्टसूचकमित्यादि, तत्र पिशुनादिवचनेष्वप्रवर्तमानस्यापि प्रवृत्तिं प्रति प्रणिधानं-दृढाध्यवसानलक्षणं,

रौद्रध्यानमिति प्रकरणाद्गम्यते, किंविशिष्टस्य सत इत्यत आह–माया–निकृतिः साऽस्यास्तीति मायावी तस्य मायाविनो–
वणिगादेः, तथा 'अतिसन्धानपरस्य' परवञ्चनाप्रवृत्तस्य, अनेनासेव्यपि प्रवृत्तिमप्या(स्या)ह, तथा 'प्रच्छन्नपापस्य' कूटप्रयोग
कारिणस्तस्यैव, अथवा धिग्जातिककुतीर्थिकादेरसद्भूतगुणं गुणयन्तमात्मानं ख्यापयतः, तथाहि–गुणरहितमप्यात्मानं यो
गुणवन्तं ख्यापयति न तस्मादपरः प्रच्छन्नपापोऽस्तीति गाथार्थः ॥ २० ॥ उक्तो द्वितीयो भेदः, साम्प्रतं तृतीयमुपदर्शयति–

तह तिव्वकोहलोहाउलस्स भूओवघायणमणज्जं । परदव्वहरणचित्तं परलोयावायनिरवेक्खं ॥ २१ ॥

व्याख्या—तथाशब्दो दृढाध्यवसायप्रकारसादृश्योपदर्शनार्थः, तीव्रौ–उत्कटौ तौ क्रोधलोभौ च २ ताभ्यामाकुलः–
अभिभूतस्तस्य, जन्तोरिति गम्यते, किं ?–'भूतोपहननमनार्य'मिति हन्यतेऽनेनेति हननम् उप–सामीप्येन हननम् उप
हनन भूतानामुपहननं भूतोपहननम्, आराद्यातं सर्वहेयधर्मेभ्य इत्यार्यं नाऽऽर्यमनार्यं, किं तदेवंविधमित्यत आह–परद्र–
व्यहरणचित्तं, रौद्रध्यानमिति गम्यते, परेषां द्रव्यं २ सचित्तादि तद्विषयं हरणचित्तं २ परद्रव्यहरणचित्तं, तदेव विशेष्यते–
किम्भूतं तदित्यत आह–'परलोकापायनिरपेक्ष'मिति, तत्र परलोकापायाः–नरकगमनादयस्तन्निरपेक्षमिति गाथार्थः
॥ २१ ॥ उक्तस्तृतीयो भेदः, साम्प्रतं चतुर्थं भेदमुपदर्शयन्नाह—

सद्दाइविसयसाहणधणसारक्खणपरायणमणिट्ठं । सव्वाभिसंकणपरोवघायकलुसाउलं चित्तं ॥ २२ ॥

व्याख्या—शब्दादयश्च ते विषयाश्च शब्दादिविषयास्तेषां साधनं–कारणं शब्दादिविषयसाधनं च (तच्च) तद्धनं च शब्दा
दिविषयसाधनधनं तत्संरक्षणे–तत्परिपालने परायणम्–उद्युक्तमिति विग्रहः, तथाऽनिष्टं–सतामनभिलषणीयमित्यर्थः, इदमेव

विशेष्यते—सर्वेषामभिशङ्कनेनाकुलमिति संबध्यते—न विद्मः कः किं करिष्यतीत्यादिलक्षणेन, तस्मात्सर्वेषां यथाशक्त्यो पघात एव श्रेयानित्येवं परोपघातेन च, तथा कलुषयत्यात्मानमिति कलुषाः—कषायास्तैराकुलं—व्याप्तं यत् तत् तथोच्यते, चित्तम्—अन्तःकरणं, प्रकरणाद्रौद्रध्यानमिति गम्यते, इह च शब्दादिविषयसाधनं धनविशेषणं किल श्रावकस्य चैत्यप नदंरक्षणे न रौद्रध्यानमिति ज्ञापनार्थमिति गाथार्थः ॥ २२ ॥ साम्प्रत विशेषणाभिधानगर्भमुपसंहरन्नाह—

इय करणकारणाणुमइविसयमणुचिंतणं चउब्भेयं । अविरयदेसासंजयजणमणसंसेवियमहन्नं ॥ २३ ॥

व्याख्या—'इय' एवं करणं स्वयमेव कारणमन्यैः कृतानुमोदनमनुमतिः करणं च कारणं चानुमतिश्च करणकारणा नुमतयः एता एव विषयः—गोचरो यस्य तत्करणकारणानुमतिविषय, किमिदमित्यत आह—'अनुचिन्तन' पर्यालोचनमि-त्यर्थः, 'चतुर्भेदं' इति हिंसानुबन्ध्यादि चतुष्प्रकारं, रौद्रध्यानमिति गम्यते, अधुनेदमेव स्वामिद्वारेण निरूपयति—अवि-रताः—सम्यग्दृष्टय, इतरे च देशसंयता—श्रावकाः, अनेन सर्वसंयतव्यवच्छेदमाह, अविरतदेशासंयता एव जनाः २ तेषा मनांसि—चित्तानि तैः संसेवितं, सञ्चिन्तितमित्यर्थः, मनोग्रहणमित्यत्र ध्यानचिन्तायां प्रधानाङ्गस्यापनार्थम्, 'अधन्य'-मित्यश्रेयस्करं पाप निन्द्यमिति गाथार्थः ॥२३॥ अधुनेदं यथाभूतस्य भवति यद्वर्जनं चेदमिति तदेतदभिधातुकाम आह—

एयं चउव्विह रागदोसमोहाउलस्स जीवस्स । रोद्दज्झाणं संसारवद्धणं नरयगइमूलं ॥ २४ ॥

व्याख्या—'एतद्' अनन्तरोक्त 'चतुर्विधं' चतुष्प्रकारं रागद्वेषमोहाङ्कितस्य आकुलस्य चेति पाठान्तरं, कस्य ?—'जीवस्य'

आत्मनः, किं ?—रौद्रध्यानमिति, इयमत्र चतुष्टयस्यापि क्रिया, किंविशिष्टमिदमित्यत आह—'संसारवर्द्धनम्' ओघतः 'नरकगतिमूलं' विशेषत इति गाथार्थः ॥ २४ ॥ साम्प्रतं रौद्रध्यायिनो लेश्याः प्रतिपाद्यन्ते—

कावोयनीलकाला लेसाओ तिव्वसंकिलिट्ठाओ । रोद्दज्झाणोवगयस्स कम्मपरिणामजणियाओ ॥ २५ ॥

व्याख्या—पूर्ववद् व्याख्येया, एतावांस्तु विशेषः—तीव्रसङ्क्लिष्टाः—अतिसंक्लिष्टा एता इति, आह—कथं पुनः रौद्रध्यायी ज्ञायत इति ?, उच्यते, लिङ्गेभ्यः, तान्येवोपदर्शयति—

लिंगाइं तस्स उस्सण्णबहुलनाणाविहामरणदोसा । तेसिं चिय हिंसाइसु बाहिरकरणोवउत्तस्स ॥ २६ ॥

व्याख्या—'लिङ्गानि' चिह्नानि 'तस्य' रौद्रध्यायिनः, 'उत्सन्नबहुलनानाविधामरणदोषा' इत्यत्र दोषशब्दः प्रत्येकमभिसंबध्यते, उत्सन्नदोषः बहुलदोषः नानाविधदोषः आमरणदोषश्चेति, तत्र हिंसानुबन्ध्यादीनामन्यतरस्मिन् प्रवर्तमान उत्सन्नम्—अनुपरतं बाहुल्येन प्रवर्तते इत्युत्सन्नदोषः, सर्वेष्वपि चैवमेव प्रवर्तत इति बहुलदोषः, नानाविधेषु त्वक्त्वक्षणनयनोत्खननादिषु हिंसाद्युपायेष्वसकृदप्येवं प्रवर्तत इति नानाविधदोषः, महदापन्नगतोऽपि स्वतः महदापन्नेऽपि च परे आमरणादसञ्जातानुतापः कालसौकरिकवद् अपि स्वसमासानुतापानुपरतपर इत्यामरणदोष इति तेष्वेव हिंसादिषु, आदिशब्दात् मृषावादादिपरिग्रहः, ततश्च तेष्वेव हिंसानुबन्ध्यादिषु चतुर्भेदेषु, किं ?—बाह्यकरणोपयुक्तस्य सत उत्सन्नादिदोषलिङ्गानीति, बाह्यकरणशब्देनेह वाक्कायौ गृह्येते, ततश्च ताभ्यामपि तीव्रमुपयुक्तस्येति गाथार्थः ॥ किं च—

परवसणं अहिनंदइ निरवेक्खो निद्दओ निरणुतावो । हरिसिज्जइ कयपावो रोद्दज्झाणोवगयचित्तो ॥ २७ ॥

विक्षेप्यते–सर्वेषामभिशङ्कनेनाकुलमिति संबध्यते–न विद्मः कः किं करिष्यतीत्यादिलक्षणेन, तस्मात्सर्वेषां यथाशक्त्योपघात एव श्रेयानित्येवं परोपघातेन च, तथा कलुषयन्त्यात्मानमिति कलुषाः–कषायास्तैराकुलं–व्याप्तं यत् तत् तथोच्यते, चित्तम्–अन्तःकरणं, प्रकरणाद्रौद्रध्यानमिति गम्यते, इह च शब्दादिविषयसाधन धनविशेषणं किल श्रावकस्य चैत्यवन्दनसंरक्षणे न रौद्रध्यानमिति ज्ञापनार्थमिति गाथार्थः ॥ २२ ॥ साम्प्रत विशेषणाभिधानगर्भमुपसंहरन्नाह–

इय करणकारणाणुमइविसयमणुचिंतणं चउब्भेयं । अविरयदेसासंजयजणमणसंसेवियमहण्णं ॥ २३ ॥

व्याख्या—'इय' एवं करण स्वयमेव कारणमन्यैः कृतानुमोदनमनुमतिः करण च कारणं चानुमतिश्च करणकारणानुमतयः एता एव विषयः–गोचरो यस्य तत्करणकारणानुमतिविषय, किमिदमित्यत आह–'अनुचिन्तन' पर्यालोचनमित्यर्थः, 'चतुर्भेदं' इति हिंसानुबन्ध्यादि चतुष्प्रकारं, रौद्रध्यानमिति गम्यते, अधुनेदमेव स्वामिद्वारेण निरूपयति–अविरताः–सम्यग्दृष्टय, इतरे च देशासंयता–श्रावकाः, अनेन सर्वसंयतव्यवच्छेदमाह, अविरतदेशासंयता एव जनाः २ तेषां मनांसि–चित्तानि तैः संसेवितं, सञ्चिन्तितमित्यर्थः, मनोग्रहणमित्थम ध्यानचिन्तायां प्रधानाङ्गख्यापनार्थम्, 'अधन्य'-मित्यश्रेयस्करं पाप निन्द्यमिति गाथार्थः ॥२३॥ अधुनेदं यथाभूतस्य भवति यत्फलेन चेदमिति तदेतदभिधातुकाम आह—

एयं चउव्विहं रागदोसमोहाउलस्स जीवस्स । रोद्दज्झाणं संसारवद्धणं नरयगइमूलं ॥ २४ ॥

व्याख्या—'एतद्' अनन्तरोक्तं 'चतुर्विधं' चतुष्प्रकारं रागद्वेषमोहाङ्कितस्य आकुलस्य वेति पाठान्तरं, कस्य ?–'जीवस्य'

व्याख्या—'पूर्व'—ध्यानात् प्रथमं कृतः—निर्वर्तितोऽभ्यासः—आसेवनालक्षणो येन स तथाविधः, काभिः पूर्वकृताभ्यासः ?—'भावनाभिः' करणभूताभिः भावनासु वा—भावनाविषये पश्चाद् 'ध्यानस्य' अधिकृतस्य 'योग्यताम्' अनुरूपतां 'उपैति' यातीत्यर्थः, 'ताश्च' भावना ज्ञानदर्शनचारित्रवैराग्यनियता वर्तन्ते, नियताः—परिच्छिन्नाः पाठान्तरं वा जनिता इति गाथार्थः ॥ ३० ॥ साम्प्रतं ज्ञानभावनास्वरूपगुणदर्शनायेदमाह—

णाणे णिच्चब्भासो कुणइ मणोधारणं विसुद्धिं च । णाणगुणमुणियसारो तो झाइ सुनिच्चलमईओ ॥ ३१ ॥

व्याख्या—'ज्ञाने' श्रुतज्ञाने, नित्यं—सदा अभ्यासः—आसेवनालक्षणः 'करोति' निर्वर्तयति, किं ?—मनसः—अन्तःकरणस्य, चेतस इत्यर्थः, धारणम्—अशुभव्यापारनिरोधेनावस्थानमिति भावना, तथा 'विशुद्धिं च' तत्र विशोधनं विशुद्धिः, सूत्रार्थयोरिति गम्यते, तां, भवनिर्वेदं च, एवं 'ज्ञानगुणमुणितसार' इति ज्ञानेन गुणाना—जीवाजीवाश्रितानां 'गुणपर्यायवद् द्रव्य'मिति (तत्त्वा० अ० ५ सू० ३७) वचनात् पर्यायाणां च तदविनाभाविनां मुणितः—ज्ञातः सारः—परमार्थो येन स तथोच्यते, ज्ञानगुणेन वा—ज्ञानमाहात्म्येनेति भावः ज्ञातः सारो येन, विश्वस्येति गम्यते, स तथाविधः, ततश्च पश्चाद् 'ध्यायति' चिन्तयति, किंविशिष्टः सन् ?—सुष्ठु—अतिशयेन निश्चला—निष्प्रकम्पा सम्यग्ज्ञानतोऽन्यथाप्रवृत्तिकम्परहितेति भावः मतिः—बुद्धिर्यस्य स तथाविध इति गाथार्थः ॥ ३१ ॥ उक्ता ज्ञानभावना, साम्प्रतं दर्शनभावनास्वरूपगुणदर्शनार्थमिदमाह—

संकाइदोसरहिओ पसमथेज्जाइगुणगणोवेओ । होइ असंमूढमणो दंसणसुद्धीए झाणंमि ॥ ३२ ॥

व्याख्या—इहाऽऽत्मव्यतिरिक्तो योऽन्यः स परस्तस्य व्यसनम्—आपत् परव्यसनं तद् 'अभिनन्दति' अतिसंक्लिष्टचित्तत्वाद्बहु मन्यत इत्यर्थः, शोभनमिदं यदेतदित्थं संवृत्तमिति, तथा 'निरपेक्ष' इहान्यभविकापायभयरहितः, तथा निर्गता दया निर्दयः, परानुकम्पाशून्य इत्यर्थः, तथा निर्गतानुतापो निरनुतापः, पश्चात्तापरहित इति भावः, तथा किंच—'हृष्यति' तुष्यति 'कृतपापः' निर्वर्तितपापः सिंहमारकवत्, क इत्यत आह—रौद्रध्यानोपगतचित्त इति, अमूनि च लिङ्गानि वर्तन्त इति गाथार्थः ॥ २७ ॥ उक्तं रौद्रध्यानं, साम्प्रतं धर्मध्यानावसरः, तत्र तदभिधित्सयैवादाविदं द्वारगाथाद्वयमाह—

झाणस्स भावणाओ देसं कालं तहाऽऽसणविसेसं । आलंबणं कमं झाइयव्वं जे य झायारो ॥ २८ ॥

तत्तोऽणुप्पेहाओ लेसा लिंगं फलं च नाऊणं । धम्मं झाइज्ज मुणी तग्गयजोगो तओ सुक्कं ॥ २९ ॥

व्याख्या—'ध्यानस्य' प्राग्निरूपितशब्दार्थस्य, किं?—'भावना' ज्ञानाद्याः, ज्ञात्वेति योगः, किं च—'देशं' तदुचितं, कालं तथा आसनविशेषं तदुचितमिति, 'आलम्बनं' वाचनादि, 'क्रमं' मनोनिरोधादि, तथा 'ध्यातव्यं' ध्येयमाज्ञादि, तथा ये च 'ध्यातारः' अप्रमादादियुक्ताः, ततः 'अनुप्रेक्षाः' ध्यानोपरमकालभाविन्योऽनित्यत्वाद्यालोचनारूपाः, तथा 'लेश्याः' शुद्धा एव, तथा 'लिङ्गं' श्रद्धानादि, तथा 'फलं' सुरलोकादि, चशब्दः स्वगतानेकभेदप्रदर्शनपरः, एतद् ज्ञात्वा, किं?—'धर्म्यम्' इति धर्मध्यानं ध्यायेन्मुनिरिति, 'तद्गतयोगः' धर्मध्यानकृताभ्यासः, 'ततः' पश्चात् शुक्लध्यानमिति गाथाद्वयसमासार्थः ॥ २८–२९ ॥ व्यासार्थं तु प्रतिद्वारं ग्रन्थकारः स्वयमेव वक्ष्यति, तत्राऽऽद्यद्वारावयवार्थप्रतिपादनायाह—

पुव्वकयब्भासो भावणाहि झाणस्स जोग्गयमुवेइ । ताओ य नाणदंसणचरित्तवेरग्गजणियाओ ॥ ३ ॥

व्याख्या—पूर्व—ध्यानात् प्रथमं कृतः—निर्वर्तितोऽभ्यासः—आसेवनालक्षणो येन स तथाविधः, काभिः पूर्वकृताभ्यासः ?—'भावनाभिः' करणभूताभिः भावनासु वा—भावनाविषये पश्चात् 'ध्यानस्य' अधिकृतस्य 'योग्यताम्' अनुरूपताम् 'उपैति' यातीत्यर्थः, 'ताश्च' भावना ज्ञानदर्शनचारित्रवैराग्यनियता वर्तन्ते, नियताः—परिच्छिन्नाः पाठान्तर वा जनिता इति गाथार्थः ॥ १० ॥ साम्प्रतं ज्ञानभावनास्वरूपगुणदर्शनायेदमाह—

णाणे णिच्चब्भासो कुणइ मणोधारणं विसुद्धिं च । नाणगुणमुणियसारो तो झाइ सुनिच्चलमईओ ॥ ११ ॥

व्याख्या—'ज्ञाने' श्रुतज्ञाने, नित्य—सदा अभ्यास —आसेवनालक्षणः 'करोति' निर्वर्तयति, किं ?—मनसः—अन्तःकरणस्य, चेतस इत्यर्थः, धारणम्—अशुभव्यापारनिरोधेनावस्थानमिति भावना, तथा 'विशुद्धिं च' तत्र विशोधनं विशुद्धिः, सूत्रार्थयोरिति गम्यते, तां, चशब्दाद्भवनिर्वेदं च, एवं 'ज्ञानगुणमुणितसार' इति ज्ञानेन गुणाना—जीवाजीवाश्रितानां 'गुणपर्यायवद् द्रव्य'मिति (तत्त्वा० अ० ५ सू० ३७) वचनात् पर्यायाणा च तदविनाभाविना मुणितः—ज्ञातः सारः—परमार्थो येन स तथोच्यते, ज्ञानगुणेन वा—ज्ञानमाहात्म्येनेति भावः ज्ञातः सारो येन, विश्वस्येति गम्यते, स तथाविधः, ततश्च पश्चात् 'ध्यायति' चिन्तयति, किंविशिष्टः सन् ?—सुष्ठु—अतिशयेन निश्चला—निष्प्रकम्पा सम्यग्ज्ञानतोऽन्यथाप्रवृत्तिकम्परहितेति भावः मतिः—बुद्धिर्यस्य स तथाविध इति गाथार्थः ॥ ११ ॥ उक्ता ज्ञानभावना, साम्प्रतं दर्शनभावना स्वरूपगुणदर्शनार्थमिदमाह—

संकाइदोसरहिओ पसमथेज्जाइगुणगणोवेओ । होइ असंमूढमणो दंसणसुद्धीए झाणंमि ॥ १२ ॥

व्याख्या—इष्टाऽऽत्मव्यतिरिक्तो योऽन्यः स परस्तस्य व्यसनम्—आपत् परव्यसनं तत् 'अभिनन्दति' अतिक्लिष्टचित्तत्वाद् बहु मन्यत इत्यर्थः, शोभनमिदं यदेतस्य संवृत्तमिति, तथा 'निरपेक्ष' इहान्यभविकापायभयरहितः, तथा निर्गतदयो निर्दयः, परानुकम्पाशून्य इत्यर्थः, तथा निर्गतानुतापो निरनुतापः, पश्चात्तापरहित इति भावः, तथा किञ्च—'हृष्यते' तुष्यति 'कृतपापः' निर्वर्तितपापः सिंहमारकवत्, क इत्यत आह—रौद्रध्यानोपगतचित्त इति, अमूनि च लिङ्गानि वर्तन्त इति गाथार्थः ॥ २७ ॥ उक्तं रौद्रध्यानं, साम्प्रतं धर्मध्यानावसरः, तत्र तदभिधित्सयैवादावेवेदं द्वारगाथाद्वयमाह—

झाणस्स भावणाओ देसं कालं तहाऽऽसणविसेसं। आलंबणं कमं झाइयव्वयं जे य झायारो ॥ २८ ॥

तत्तोऽणुप्पेहाओ लेस्सा लिंगं फलं च नाऊणं। धम्मं झाइज्ज मुणी तग्गयजोगो तओ सुक्कं ॥ २९ ॥

व्याख्या—'ध्यानस्य' प्राग्निरूपितशब्दार्थस्य, किं ?—'भावना' ज्ञानाद्याः, ज्ञात्वेति योगः, किं च—'देशं' तदुचित, कालं तथा आसनविशेष तदुचितमिति, 'आलम्बनं' वाचनादि, 'क्रमं' मनोनिरोधादि, तथा 'ध्यातव्यं' ध्येयमाज्ञादि, तथा ये च 'ध्यातारः' अप्रमादादियुक्ताः, ततः 'अनुप्रेक्षा' ध्यानोपरमकालभाविन्योऽनित्यत्वाद्यालोचनारूपाः, तथा 'लेश्याः' शुद्धा एव, तथा 'लिङ्गं' श्रद्धानादि, तथा 'फलं' सुरलोकादि, चशब्दः स्वगतानेकभेदप्रदर्शनपरः, एतत् ज्ञात्वा, किं ?—'धर्म्यम्' इति धर्मध्यानं ध्यायेन्मुनिरिति, 'तत्कृतयोगः' धर्मध्यानकृताभ्यासः, 'ततः' पश्चात् शुक्लध्यानमिति गाथाद्वयसमासार्थः ॥ २८–२९ ॥ व्यासार्थं तु प्रतिद्वारं ग्रन्थकारः स्वयमेव वक्ष्यति, तत्राऽऽद्यद्वारावयवार्थप्रतिपादनायाह—

पुव्वकयब्भासो भावणाहि झाणस्स जोग्गयमुवेइ। ताओ य नाणदंसणचरित्तवेरग्गनियताओ ॥ ३० ॥

मित्यर्थः, तथा 'शुभादान'मिति शुभं—पुण्यं सातसम्यक्त्वहास्यरतिपुरुषवेदशुभायुर्नामगोत्रात्मकं तस्याऽऽदानं—ग्रहणं, किं ?—'चारित्रभावनया' हेतुभूतया, ध्यानं च चशब्दात्नवकर्मानादानादि च 'अयत्नेन' अक्लेशेन 'समेति' गच्छति प्राप्नोतीत्यर्थः । तत्र चारित्रभावनयेति कोऽर्थः ?—'चर गतिभक्षणयोः' इत्यस्य 'अर्तिलूधूसूखनिसहचर इत्रन्' (पा० ३-२-१८४) इतीत्रन्प्रत्ययान्तस्य चरित्रमिति भवति, चरन्त्यनिन्दितमनेनेति चरित्रं—क्षयोपशमरूपं तस्य भावश्चारित्रम्, एतदुक्तं भवति—इहान्यजन्मोपात्ताष्टविधकर्मसञ्चयापचयाय चरणभावश्चारित्रमिति, सर्वसावद्ययोगविनिवृत्तिरूपा क्रिया इत्यर्थः, तस्य भावना—भ्यासश्चारित्रभावनेति गाथार्थः ॥ ३३ ॥ उक्ता चारित्रभावना, साम्प्रतं वैराग्यभावनास्वरूपं गुणदर्शनार्थमाह—

सुविदियजगस्सभावो निस्संगो निब्भओ निरासो य । वेरग्गभावियमणो झाणंमि सुनिच्चलो होइ ॥ ३४ ॥

व्याख्या—सुष्ठु—अतीव विदित—ज्ञातो जगतः—चराचरस्य, यथोक्तं—'जगन्ति जङ्गमान्याहुर्जगद् ज्ञेयं चराचरम्' स्वो भावः स्वभावः,—'जन्म मरणाय नियतं बन्धुर्दुःखाय धनमनिर्वृतये । तन्नास्ति यन्न विपदे तथापि लोको निरालोकः ॥ १ ॥' इत्यादिलक्षणो यन स तथाविधः, कदाचिदेवम्भूतोऽपि कर्मपरिणतिवशात्ससङ्गो भवत्यत आह—'निःसङ्गः' विषयजस्नेहसङ्गरहितः, एवम्भूतोऽपि च कदाचित्सभयो भवत्यत आह—'निर्भयः' इहलोकादिसप्तभयविप्रमुक्तः, कदाचिदेवम्भूतोऽपि विशिष्टपरिणत्यभावात्परलोकमधिकृत्य साशंसो भवत्यत आह—'निराशंसश्च' इहपरलोकाशंसाविप्रमुक्तः, चशब्दात्तथाविधक्रोधादिरहितश्च, य एवंविधो वैराग्यभावितमना भवति स तत्त्वज्ञानाद्युपद्रवरहितत्वात् ध्याने सुनिश्चलो भवतीति

व्याख्या—'शङ्कादिदोषरहितः' शङ्कनं–शङ्का, आदिशब्दात् काङ्क्षादिपरिग्रहः, उक्तं च—'शङ्काकाङ्क्षाविचिकित्साऽन्यदृष्टिप्रशंसापरपाषण्डसंस्तवाः सम्यग्दृष्टेरतिचाराः (तत्त्वा० अ० १ सू० १८) इति, एतेषां च स्वरूपमस्माकपानाप्यपने न्यक्षेण वक्ष्यामः, तत्र शङ्कादय एव सम्यक्त्वाख्यप्रथमगुणातिचारत्वात् दोषाः शङ्कादिदोषास्तै रहितः–त्यक्तः, तदुक्तदोषरहितत्वादेव, किं ?–'प्रश्र(श्र)मस्थैर्यादिगुणगणोपेतः' तत्र प्रकर्षेण श्रमः प्रश्रमः–खेदः, स च स्वपरसमयतत्त्वाधिगमरूपः, स्थैर्यं तु जिनशासने निष्प्रकम्पता, आदिशब्दात्प्रभावनादिपरिग्रहः, उक्तं च–'सपरसमयकोसल्लं थिरया जिणसासणे पभावणया । आययणसेव भत्ती दंसणदीवा गुणा पंच ॥ १ ॥' प्रश्रमस्थैर्यादय एव गुणास्तेषां गणः–समूहस्तेनोपेतो–युक्तो यः स तथाविधः, अथवा प्रशमादिना स्थैर्यादिना च गुणगणेनोपेतः २, तत्र प्रशमादिगुणगण'–प्रशमसंवेगनिर्वेदानुकम्पास्तिक्याभिव्यक्तिलक्षणः, स्थैर्यादिस्तु दर्शित एव, य इत्यम्भूतः असौ भवति 'असम्मूढमनाः' तत्त्वान्तरेऽभ्रान्तचित्त इत्यर्थः, 'दर्शनशुद्ध्या' उक्तलक्षणया हेतुभूतया, क ?–ध्यान इति गाथार्थः ॥ ३२ ॥ उक्ता दर्शनभावना, साम्प्रतं चारित्रभावनास्वरूपगुणवर्णनायेदमाह—

नवकम्माणायाणं पोराणविणिज्जरं सुभायाणं । चारित्तभावणाए झाणमयत्तेण य समेइ ॥ ३३ ॥

व्याख्या—'नवकर्मणामनादान'मिति नवानि–उपचीयमानानि प्रत्यग्राणि भण्यन्ते, कियन्त इति कर्माणि–ज्ञानावरणीयादीनि तेषामनादानम्–अग्रहणं चारित्रभावनया 'समेति' गच्छतीति योगः, तथा 'पुराणविनिर्जरां' चिरन्तनक्षपणा-

१ स्वपरसमयकौशल्यं स्थिरता जिनशासने प्रभावना । आयतनसेवा भक्तिः दर्शनदीपका गुणाः पञ्च ॥ १ ॥

मित्यर्थ, तथा 'शुभादान'मिति शुभ–पुण्यं सातसम्यक्त्वहास्यरतिपुरुषवेदशुभायुर्नामगोत्रात्मकं तस्याऽऽदानं–ग्रहणं, किं?– चारित्रभावनया' हेतुभूतया, ध्यानं च यत्नाद्यासवकर्मानादानादि च 'अयत्नेन' अक्लेशेन 'समेति' गच्छति प्राप्नो तीत्यर्थः । तत्र चारित्रभावनयेति कोऽर्थ ?–'चर गतिभक्षणयो' इत्यस्य 'अर्तिलूधूसूखनिसहचर इत्र' (पा० ३–२–१८४) इतीत्रन्प्रत्ययान्तस्य चरित्रमिति भवति, चरन्त्यनिन्दितमनेनेति चरित्रं–क्षयोपशमरूपं तस्य भावश्चारित्रम्, एत दुक्तं भवति–इहान्यजन्मोपात्ताष्टविधकर्मसञ्चयापचयाय चरणभावश्चारित्रमिति, सर्वसावद्ययोगविनिवृत्तिरूपा क्रिया इत्यर्थः, तस्य भावना–भ्यासश्चारित्रभावनेति गाथार्थः ॥ ३३ ॥ उक्ता चारित्रभावना, साम्प्रतं वैराग्यभावनास्वरूप गुणदर्शनार्थमाह—

सुविदियजगस्सभावो निस्संगो निब्भओ निरासो य । वेरग्गभावियमणो झाणंमि सुनिच्चलो होइ ॥ ३४ ॥

व्याख्या—सुष्ठु–अतीव विदित–ज्ञातो जगत –चराचरस्य, यथोक्त–'जगन्ति जङ्गमान्याहुर्जगत् ज्ञेयं चराचरम्' स्वो भाव स्वभाव',–'जन्म मरणाय नियतं बन्धुर्दुःखाय धनमनिर्वृतये । तन्नास्ति यन्न विपदे तथापि लोको निरालोकः ॥ १ ॥' इत्यादिलक्षणो यन स तथाविधः, कदाचिदयम्भूतोऽपि कर्मपरिणतिवशात्ससङ्गो भवत्यत आह–'निःसङ्गः' विषयस्नेह सङ्गरहित, एवम्भूतोऽपि च कदाचित्सभयो भवत्यत आह–'निर्भयः' इहलोकादिसप्तभयविप्रमुक्तः, कदाचिदेवम्भूतोऽपि विचित्रपरिणत्यभावात्परलोकमधिकृत्य साशंसो भवत्यत आह–'निराशंसश्च' इहपरलोकाशंसाविप्रमुक्तः, चशब्दात्तथावि धक्रोधादिरहितश्च, य एवंविधो वैराग्यभावितमना भवति स तत्त्वज्ञानाद्युपद्रवरहितत्वात् ध्याने सुनिश्चलो भवतीति

व्याख्या—'शङ्कादिदोषरहितः' शङ्कनं—शङ्का, आदिशब्दात् काङ्क्षादिपरिग्रहः, उक्तं च—'शङ्काकाङ्क्षाविचिकित्साऽन्यदृष्टिप्रशंसापरपाषण्डसंस्तवाः सम्यग्दृष्टेरतिचाराः (तत्त्वा० अ० ७ सू० १८) इति, एतेषां च स्वरूपं प्रत्याख्यानाध्ययने न्यक्षेण वक्ष्यामः, तत्र शङ्कादय एव सम्यक्त्वाख्यप्रथमगुणातिचाररूपत्वात् दोषाः शङ्कादिदोषास्तैः रहितः—त्यक्तः, तदेवंभूतः, किं?—'प्रश(म)मस्थैर्यादिगुणगणोपेतः' तत्र प्रकर्षेण शमः प्रशमः—खेदः, स च स्वपरसमयतत्त्वाधिगमरूपः, स्थैर्यं तु जिनशासने निष्प्रकम्पता, आदिशब्दात्प्रभावनादिपरिग्रहः, उक्तं च–'सपरसमयकोसल्लं थिरया जिणसासणे पभावणया । आययणसेव भत्ती दंसणदीवा गुणा पंच ॥ १ ॥' प्रशमस्थैर्यादय एव गुणास्तेषां गणः—समूहस्तेनोपेतो—युक्तो यः स तथाविधः, अथवा प्रशमादिना स्थैर्यादिना च गुणगणेनोपेतः २, तत्र प्रशमादिगुणगण'—प्रशमसंवेगनिर्वेदानुकम्पास्तिक्याभिव्यक्तिलक्षणः, स्थैर्यादिस्तु दर्शित एव, य इत्थम्भूतः असौ भवति 'असम्मूढमनाः' तत्त्वान्तरेऽभ्रान्तचित्त इत्यर्थः, 'दर्शनशुद्ध्या' उक्तलक्षणया हेतुभूतया, क्व?—ध्यान इति गाथार्थः ॥ ३२ ॥ उक्ता दर्शनभावना, साम्प्रतं चारित्रभावनास्वरूपगुणदर्शनायेदमाह—

नवकम्माणायाणं पोराणविणिज्जरं सुभायाणं । चारित्तभावणाए झाणमयत्तेण य समेइ ॥ १३ ॥

व्याख्या—'नवकर्मणामनादान'मिति नवानि—उपचीयमानानि प्रत्यग्राणि भण्यन्ते, कियन्त इति कर्माणि—ज्ञानावरणीयादीनि तेषामनादानम्—अग्रहणं चारित्रभावनया 'समेति' गच्छतीति योगः, तथा 'पुराणविनिर्जरां' चिरन्तनक्षपणा-

१ स्वपरसमयकौशलं स्थिरता जिनशासने प्रभावना । आयतनसेवा भक्तिः दर्शनदीपका गुणाः पञ्च ॥ १ ॥

मित्यर्थः, तथा 'शुभादान'मिति शुभं–पुण्यं सातसम्यक्त्वहास्यरतिपुरुषवेदशुभायुर्नामगोत्रात्मकं तस्याऽऽदानं–ग्रहणं, किं ?–'चारित्रभावनया' हेतुभूतया, ध्यानं च चशब्दाभवकर्मानादानादि च 'अयत्नेन' अक्लेशेन 'समेति' गच्छति प्राप्नो तीत्यर्थः । तत्र चारित्रभावनयेति कोऽर्थः ?–'चर गतिभक्षणयोः' इत्यस्य 'अर्तिलूधूसूखनिसहचर इत्रन्' (पा० ३–२–१८४) इतीत्रन्प्रत्ययान्तस्य चरित्रमिति भवति, चरन्त्यनिन्दितमनेनेति चरित्रं–क्षयोपशमरूपं तस्य भावश्चारित्रम्, एतदुक्तं भवति–इहान्यजन्मोपात्ताष्टविधकर्मसञ्चयापचयाय चरणभावश्चारित्रमिति, सर्वसावद्ययोगविनिवृत्तिरूपा क्रिया इत्यर्थः, तस्य भावना–अभ्यासश्चारित्रभावनेति गाथार्थः ॥ ३३ ॥ उक्ता चारित्रभावना, साम्प्रतं वैराग्यभावनास्वरूप गुणदर्शनार्थमाह—

सुविदियजगस्सभावो निस्संगो निब्भओ निरासो य । वेरग्गभावियमणो झाणंमि सुनिच्चलो होइ ॥ ३४ ॥

व्याख्या—सुष्ठु–अतीव विदितः–ज्ञातो जगतः–चराचरस्य, यथोक्तं–'जगन्ति जङ्गमान्याहुर्जगद् ज्ञेयं चराचरम्' स्वो भावः स्वभावः,–'जन्म मरणाय नियतं बन्धुर्दुःखाय धनमनिर्वृतये । तन्नास्ति यन्न विपदे तथापि लोको निरालोकः ॥ १ ॥' इत्यादिलक्षणो येन स तथाविधः, कदाचिदेवम्भूतोऽपि कर्मपरिणतिवशात्ससङ्गो भवत्यत आह–'निःसङ्गः' विषयस्नेह-सङ्गरहितः, एवम्भूतोऽपि च कदाचित्सभयो भवत्यत आह–'निर्भयः' इहलोकादिसप्तभयविप्रमुक्तः, कदाचिदेवम्भूतोऽपि विशिष्टपरिणत्यभावात्परलोकमधिकृत्य साशंसो भवत्यत आह–'निराशंसश्च' इहपरलोकाशंसाविप्रमुक्तः, चशब्दात्तथावि धक्रोधादिरहितश्च, य एवंविधो वैराग्यभावितमना भवति स तत्त्वज्ञानाद्युपप्लवरहितत्वाद् ध्याने सुनिश्चलो भवतीति

गाथार्थः ॥ ३४ ॥ उक्ता वैराग्यभावना । मूलद्वारगाथाद्वये ध्यानस्य भावना इति व्याख्यातम्, अधुना देशद्वारव्याचिख्यासयाऽऽह—

निच्चं चिय जुवइपसूनपुंसगकुसीलवज्जियं जइणो । ठाणं वियणं भणियं विसेसओ झाणकालम्मि ॥ ३५ ॥

व्याख्या—'नित्यमेव' सर्वकालमेव, न केवल ध्यानकाल इति, किं ?—'युवतिपशुनपुंसककुशीलपरिवर्जित यतेः स्थान विजनं भणित'मिति, तत्र युवतिशब्देन मनुष्यस्त्री देवी च परिगृह्यते, पशुशब्देन तु तिर्यक्स्त्रीति नपुंसकं—प्रतीत कुत्सित—निन्दितं शीलं—वृत्तं येषां ते कुशीलाः, ते च तथाविधा द्यूतकारादय, उक्तं च—'जूइयरसोलमेंठा वट्टा उब्भाय गादिणो जे य । एए होंति कुसीला वज्जेयव्वा पयत्तेणं ॥ १ ॥' युवतिश्च पशुश्चेत्यादि द्वन्द्वः, युवत्यादिभिः परि—समन्तात् वर्जितं—रहितमिति विग्रहः, यतेः—तपस्विनः साधोः, 'एकग्रहणे तज्जातीयग्रहण'मिति साध्व्याश्च योग्य यतिनपुंसकस्य च, किं ?—स्थानम्—अवकाशलक्षणं, तदेव विशेष्यते—युवत्यादिव्यतिरिक्तशेषजनापेक्षया विगतजन विजनं भणितम्—उक्त तीर्थकरैर्गणधरैश्चैवमेवम्भूतं नित्यमेव, अन्यत्र प्रवचनोक्तदोषसम्भवात्, विशेषतो ध्यानकाल इत्यपरिणतयोगादिनाऽन्यत्र ध्यानस्याऽऽराधयितुमशक्यत्वादिति गाथार्थः ॥ ३५ ॥ इत्थं तावदपरिणतयोगादीनां स्थानमुक्तम्, अधुना परिणतयो गादीनधिकृत्य विशेषमाह—

थिरकयजोगाणं पुण मुणीण झाणे सुनिच्चलमणाणं । गामंमि जणाइण्णे सुण्णे रण्णे व ण विसेसो ॥ ३६ ॥

---

१ द्यूतकाराः [illegible] इत्यादयो ये च । एते भवन्ति कुशीला वर्जयितव्याः प्रयत्नेन ॥ १ ॥

व्याख्या—तत्र स्थिराः—संहननधृतिभ्यां बलवन्त उच्यन्ते, कृता—निर्वर्तिता अभ्यस्ता इतियावत्, के ?—युज्यन्त इति योगाः—ज्ञानादिभावनाव्यापाराः सत्त्वसूत्रतपःप्रभृतयो वा यैस्ते कृतयोगाः, स्थिराश्च ते कृतयोगाश्चेति विग्रहस्तेषाम्, अत्र च स्थिरकृतयोगयोश्चतुर्भङ्गी भवति, तद्यथा—'थिरे णामेगे णो कयजोगे' इत्यादि, स्थिरा वा—पौनःपुन्यकरणेन परिचिताः कृता योगा यैस्ते तथाविधास्तेषां, पुनःशब्दो विशेषणार्थः, किं विशिनष्टि ?—तृतीयभङ्गवतां न शेषाणां, स्वभ्यस्तयोगानां वा मुनीनामिति, मन्यन्ते जीवादीन् पदार्थानिति मुनयो—विपश्चित्साधवस्तेषां च, तथा ध्याने—अधिकृत एव धर्मध्याने सुष्ठु—अतिशयेन निश्चल—निष्प्रकम्पं मनो येषां ते तथाविधास्तेषाम्, एवंविधानां स्थानं प्रति ग्रामे जनाकीर्णे शून्येऽरण्ये वा न विशेष इति, तत्र ग्रसति बुद्ध्यादीन् गुणान् गम्यो वा करादीनामिति ग्रामः—सन्निवेशविशेषः, इह 'एकग्रहणे तज्जातीयग्रहणा'न्नगरखेटकर्बटादिपरिग्रह इति, जनाकीर्णे—जनाकुले ग्राम एवोद्यानादौ वा, तथा शून्ये तस्मिन्नेवारण्ये वा कान्तारे चेति, वा विकल्पे, न विशेषो—न भेदः, सर्वत्र तुल्यभावत्वात्परिणतत्वात्तेषामिति गाथार्थः ॥ ३६ ॥ यतश्चैवं—

जो (तो) जत्थ समाहाणं होज्ज मणोवयणकायजोगाणं । भूओवरोहरहिओ सो देसो झायमाणस्स ॥ ३७ ॥

व्याख्या—यत एव तदुक्तं 'ततः' तस्मात्कारणात् 'यत्र' ग्रामादौ स्थाने 'समाधानं' स्वास्थ्यं 'भवति' जायते, केषामित्यत आह—'मनोवाक्काययोगानां' प्राग्निरूपितस्वरूपाणामिति, आह—मनोयोगसमाधानमस्तु, वाक्काययोगसमाधानं तत्र कोपयुज्यते ?, न हि तन्मयं ध्यानं भवति, अत्रोच्यते, तत्समाधानं तावन्मनोयोगोपकारकं, ध्यानमपि च तदात्मकं भव

स्येव, यथोक्तम्—'एवंविहा गिरा मे वत्तव्वा परिसी न वत्तव्वा । इय वेयालियपयकस्स भासओ वाइग सार्ण ॥ १ ॥' तथा—'सुसमाहियकरपायस्स अकज्जे कारणमि जयणाए । किरियाकरण जं तं कायज्झाणं भवे जइणो ॥ २ ॥' न चात्र समाधानमात्रकारित्वमेव गृह्यते, किन्तु भूतोपरोधरहितः, तत्र भूतानि—पृथिव्यादीनि उपरोधः—तत्सङ्घट्टनादिलक्षणः तेन रहितः—परित्यक्तो यः 'पञ्चग्रहणे तज्जातीयग्रहणात्' अनृतादत्तादानमैथुनपरिग्रहाद्युपरोधरहितश्च स देशो 'ध्यायतः' चिन्तयतः, उचित इति शेषः, अयं गाथार्थः ॥ ३७ ॥ गतं देशद्वारम्, अधुना कालद्वारमभिधित्सुराह—

कालोऽवि सोच्चिय जहिं जोगसमाहाणमुत्तमं लहइ । न उ दिवसनिसावेलाइनियमणं झाइणो भणियं ॥ ३८ ॥

व्याख्या—कलनं कालः कलासमूहो वा कालः, स चार्द्धतृतीयेषु द्वीपसमुद्रेषु चन्द्रसूर्यगतिक्रियोपलक्षितो दिवसादिरवसेयः, अपिशब्दो देशानियमेन तुल्यत्वसम्भावनार्थः, तथा चाह—कालोऽपि स एव, ध्यानोचित इति गम्यते, 'यत्र' काले 'योगसमाधानं' मनोयोगादिस्वास्थ्यम् 'उत्तमं' प्रधान 'लभते' प्राप्नोति, 'न तु' न पुनर्नैव च, तुशब्दस्य पुनःशब्दार्थत्वादेवकारार्थत्वाद्वा, किं?—दिवसनिशावेलादिनियमनं ध्यायिनो भणितमिति, दिवसनिशे प्रतीते, वेला सामान्यत एव, तदेकदेशो मुहूर्तादि, आदिशब्दात् पूर्वाह्णापराह्णादि वा, एतन्नियमन दिवैवेत्यादिलक्षण, ध्यायिन—सत्त्वस्य भणितम्—उक्तं तीर्थकरगणधरैर्नैवेति गाथार्थः ॥ ३८ ॥ गतं कालद्वार, साम्प्रतमासनविशेषद्वार व्याचिख्यासयाऽऽह—

---

१ एवंविधा मीमांसा वक्तव्येदृशी न वक्तव्या । इति विचारितवाक्यस्य वाचमानस्य वाचिकं ध्यानम् ॥ १ ॥ सुसमाहितकरपादस्याकार्ये कारणे यतनया । क्रियाकरणं यत्कायिकं भवेद् यतेः ध्यानं ॥ २ ॥

जच्चिय देहावत्था जिया न झाणोवरोहिणी होइ। झाइज्जा तदवत्थो ठिओ निसण्णो निवण्णो वा ॥ ३९ ॥

व्याख्या—इयं या काचित् 'देहावस्था' शरीरावस्था निपण्णादिरूपा, किं?—'जिता' इत्यभ्यस्ता उचिता वा, तयाऽनुधी-यमाना 'न ध्यानोपरोधिनी भवति' नाधिकृतधर्मध्यानपीडाकरी भवतीत्यर्थः, 'ध्यायेत् तदवस्थ' इति सैवावस्था यस्य स तदवस्थः, तामेव विशेषतः प्राह—'स्थितः' कायोत्सर्गेणेषन्नतादिना 'निषण्णः' उपविष्टो वीरासनादिना 'निर्विण्णः' सन्निविष्टो दण्डायतादिना 'वा' विभाषायामिति गाथार्थः ॥ ३९ ॥ आह—किं पुनरयं देशकालासनानामनियम इति?, अत्रोच्यते,

सव्वासु वट्टमाणा मुणओ जं देसकालचेट्ठासु। वरकेवलाइलाभं पत्ता बहुसो समियपावा ॥ ४० ॥

व्याख्या—'सर्वासु' इत्यशेषासु, देशकालचेष्टासु इति योगः, चेष्टा—देहावस्था, किं?—'वर्तमानाः' अवस्थिताः, के?—'मुनयः' प्रानिरूपितशब्दार्थाः 'यद्' यस्मात्कारणात्, किं?—वरः—प्रधानश्चासौ केवलादिलाभश्च २ तं प्राप्ता इति, आदिशब्दान्मनःपर्यायज्ञानादिपरिग्रहः, किं सकृदेव प्राप्ताः?, न, केवलवर्ज 'बहुशः' अनेकशः, किंविशिष्टाः?—'शान्तपापाः' तत्र पातयति नरकादिष्विति पापं शान्तम्—उपशमं नीतं पापं यैस्ते तथाविधा इति गाथार्थः ॥ ४० ॥

तो देसकालचेट्ठानियमो झाणस्स नत्थि समयंमि। जोगाण समाहाणं जह होइ तहा (प)यइयव्वं ॥ ४१ ॥

व्याख्या—यस्मादिति पूर्वगाथायामुक्तं तेन सहास्याभिसम्बन्धः, तस्माद्देशकालचेष्टानियमो ध्यानस्य 'नास्ति' न विद्यते, क?—'समये' आगमे, किन्तु 'योगानां' मनःप्रभृतीनां 'समाधानं' पूर्वोक्तं यथा भवति तथा (प्र) 'यतितव्य' (प्र)-यत्नः कार्य इत्यत्र नियम एवेति गाथार्थः ॥ ४१ ॥ गतमासनद्वारम्, अधुनाऽऽलम्बनद्वारावयवार्थप्रतिपादनायाह—

स्येव, यथोक्तम्—'एवंविहा गिरा मे वत्तव्वा एरिसी न वत्तव्वा । इय वेयालियवक्कस्स भासओ वाइगं झाणं ॥ १ ॥' तथा—'सुसमाहियकरपायस्स अकज्जे कारणम्मि जयणाए । किरियाकरणं जं तं काइयझाणं भवे जइणो ॥ २ ॥' न चात्र समाधानमात्रकारित्वमेव गृह्यते, किन्तु भूतोपरोधरहितः, तत्र भूतानि—पृथिव्यादीनि उपरोधः—तत्सङ्घट्टनादिलक्षणः तेन रहितः—परित्यक्तो यः 'एकग्रहणे तज्जातीयग्रहणाद्' अनृतादत्तादानमैथुनपरिग्रहाद्युपरोधरहितश्च स देशो 'ध्यायतः' चिन्तयतः, उचित इति शेषः, अयं गाथार्थः ॥ ३७ ॥ गतं देशद्वारम्, अधुना कालद्वारमभिधित्सुराह—

कालोऽवि सोच्चिय जहिं जोगसमाहाणमुत्तमं लहइ । न उ दिवसनिसावेलाइनियमणं झाइणो भणियं ॥ ३८ ॥

व्याख्या—कलनं कालः कलासमूहो वा कालः, स चार्धतृतीयेषु द्वीपसमुद्रेषु चन्द्रसूर्यगतिक्रियोपलक्षितो दिवसादिरवसेयः, अपिशब्दो देशानियमेन तुल्यत्वसम्भावनार्थः, तथा चाह—कालोऽपि स एव, ध्यानोचित इति गम्यते, 'यत्र' काले 'योगसमाधानं' मनोयोगादिस्वास्थ्यम् 'उत्तमं' प्रधानं 'लभते' प्राप्नोति, 'न तु' न पुनर्नैव च, तुशब्दस्य पुनःशब्दार्थत्वादेवकारार्थत्वाच्च, किं ?—दिवसनिशावेलादिनियमनं ध्यायिनो भणितमिति, दिवसनिशे प्रतीते, वेला सामान्यत एव, तदेकदेशो मुहूर्तादिः, आदिशब्दात् पूर्वाह्णापराह्णादि वा, एतन्नियमनं दिवैवेत्यादिलक्षणं, ध्यायिनः—सत्त्वस्य भणितम्—उक्तं तीर्थकरगणधरैर्नैवेति गाथार्थः ॥ ३८ ॥ गतं कालद्वारं, साम्प्रतमासनविशेषद्वारं व्याचिख्यासयाऽऽह—

---

१ एवंविधा मे गीर्वक्तव्येदृशी न वक्तव्या । इति विचारितवाक्यस्य भाषमाणस्य वाचिकं ध्यानम् ॥ १ ॥ सुसमाहितकरपादस्याकार्ये कारणे यतनया । क्रियाकरणं यत्तत्कायिकं भवेद् यतेः ध्यानं ॥ २ ॥

जच्चिय देहावत्था जिया ण झाणोवरोहिणी होइ । झाइज्जा तदवत्थो ठिओ निसण्णो निवण्णो वा ॥ ३९ ॥

व्याख्या—इहैव या काचित् 'देहावस्था' शरीरावस्था निषण्णादिरूपा, किं ?—'जिता' इत्यभ्यस्ता उचिता वा, तयाऽनुष्ठीयमाना 'न ध्यानोपरोधिनी भवति' नाधिकृतधर्मध्यानपीडाकरी भवतीत्यर्थः, 'ध्यायेत् तदवस्थ' इति सैवावस्था यस्य स तदवस्थः, तामेव विशेषतः प्राह—'स्थितः' कायोत्सर्गेणेषन्नतादिना 'निषण्णः' उपविष्टो वीरासनादिना 'निर्विण्णः' सन्निविष्टो दण्डायतादिना 'वा' विभाषायामिति गाथार्थः ॥ ३९ ॥ आह—किं पुनरयं देशकालासनानामनियम इति ?, अत्रोच्यते,

सव्वासु वट्टमाणा मुणओ जं देसकालचेट्ठासु । वरकेवलाइलाभं पत्ता बहुसो समियपावा ॥ ४० ॥

व्याख्या—'सर्वासु' इत्यशेषासु, देशकालचेष्टासु इति योगः, चेष्टा—देहावस्था, किं ?—'वर्तमानाः' अवस्थिताः, के ?—'मुनयः' प्राग्निरूपितशब्दार्थाः 'यद्' यस्मात्कारणात्, किं ?—वरः—प्रधानश्चासौ केवलादिलाभश्च २ तं प्राप्ता इति, आदिशब्दान्मनःपर्यायज्ञानादिपरिग्रहः, किं सकृदेव प्राप्ताः ?, न, केवलवर्जं 'बहुशः' अनेकशः, किंविशिष्टाः ?—'शान्तपापाः' तत्र पातयति नरकादिष्विति पापं शान्तम्—उपशमं नीतं पापं यैस्ते तथाविधा इति गाथार्थः ॥ ४० ॥

तो देसकालचेट्ठानियमो झाणस्स नत्थि समयंमि । जोगाण समाहाणं जह होइ तहा (प)इयव्वं ॥ ४१ ॥

व्याख्या—यस्मादिति पूर्वगाथायामुक्तं तेन सहास्याभिसम्बन्धः, तस्माद्देशकालचेष्टानियमो ध्यानस्य 'नास्ति' न विद्यते, क्व ?—'समये' आगमे, किन्तु 'योगानां' मनःप्रभृतीनां 'समाधानं' पूर्वोक्तं यथा भवति तथा (प्र) 'यतितव्यं' (प्र)-यत्नः कार्य इत्यत्र नियम एवेति गाथार्थः ॥ ४१ ॥ गतमासनद्वारम्, अधुनाऽऽलम्बनद्वारावयवार्थप्रतिपादनायाह—

आलम्बणाइं वायणपुच्छणपरियट्टणाणुचिन्ताओ । सामाइयाइयाइं सद्धम्मावस्सयाइं च ॥ ४२ ॥

व्याख्या—इह धर्मध्यानारोहणार्थमालम्बनानि इत्यालम्बनानि 'वाचनाप्रश्नपरावर्तनानुचिन्ता' इति तत्र वाचनं वाचना, विनेयाय निर्जरायै सूत्रादिदानमित्यर्थः, शङ्किते सूत्रादौ संशयापनोदाय गुरुप्रच्छनं प्रश्न इति, परावर्तनं तु पूर्वाधीतस्यैव सूत्रादेरविस्मरणनिर्जरानिमित्तमभ्यासकरणमिति, अनुचिन्तनम् अनुचिन्ता मनसैवाविस्मरणादिनिमित्तं सूत्रानुस्मरणमित्यर्थः, वाचना च प्रश्नश्चेत्यादि द्वन्द्वः, एतानि च श्रुतधर्मानुगतानि वर्तन्ते, तथा सामायिकादीनि सद्धर्मावश्यकानि चेति, अमूनि तु चरणधर्मानुगतानि वर्तन्ते, सामायिकमादौ येषां तानि सामायिकादीनि, तत्र सामायिकं प्रतीतम्, आदिशब्दान्मुखवस्त्रिकाप्रत्युपेक्षणादिलक्षणसकलचक्रवालसामाचारीपरिग्रहो यावत् पुनरपि सामायिकमिति, एतान्येव विधिवदासेव्यमानानि सन्ति—शोभनानि सन्ति च तानि चारित्रधर्मावश्यकानि चेति विग्रहः, आवश्यकानि—नियमतः करणीयानि, चः समुच्चये इति गाथार्थः ॥ ४२ ॥ साम्प्रतममीषामेवाऽऽलम्बनत्वे निबन्धनमाह—

विसमंमि समारोहइ दढदव्वालंबणो जहा पुरिसो । सुत्ताइकयालंबो तह झाणवरं समारुहइ ॥ ४३ ॥

व्याख्या—'विषमे' निम्ने दुरुत्तरे 'समारोहति' सम्यगपरिक्लेशेनोर्ध्वं याति, कः ?—दृढं—बलवद्द्रव्यं रज्ज्वाद्यालम्बनं यस्य स तथाविधः, यथा 'पुरुषः' पुमान् कश्चित्, 'सूत्रादिकृतालम्बनः' वाचनादिकृतालम्बन इत्यर्थः, 'तथा' तेनैव प्रकारेण 'ध्यानवरं' धर्मध्यानमित्यर्थः, समारोहतीति गाथार्थः ॥ ४३ ॥ गतमालम्बनद्वारम्, अधुना क्रमद्वारावसरः, तत्र लाघवार्थं धर्मस्य शुक्लस्य च (ठं) प्रतिपादयन्नाह—

झाणप्पडिवत्तिकमो होइ मणोजोगनिग्गहाईओ । भवकाले केवलिणो सेसाण जहासमाहीए ॥ ४४ ॥

व्याख्या—ध्यान–प्राग्निरूपितशब्दार्थं तस्य प्रतिपत्तिक्रम इति समासः, प्रतिपत्तिक्रमः–प्रतिपत्तिपरिपाट्यभिधीयते, स च भवति मनोयोगनिग्रहादिः, तत्र प्रथमं मनोयोगनिग्रहः ततो वाग्योगनिग्रहः ततः काययोगनिग्रह इति, किमयं सामान्येन सर्वेषामेवेत्थम्भूतः क्रमो ?, न, किन्तु भवकाले केवलिनः, अत्र भवकालशब्देन मोक्षगमनप्रत्यासन्नः अन्तर्मुहूर्तप्रमाण एव शैलेश्यवस्थान्तर्गतः परिगृह्यते, केवलमस्यास्तीति केवली तस्य, शुक्लध्यान एवायं क्रमः, शेषस्यान्यस्य धर्मध्यानप्रतिपत्तुर्योगकालावाश्रित्य किं ?–'यथासमाधिने'ति यथैव स्वास्थ्यं भवति तथैव प्रतिपत्तिरिति गाथार्थः ॥ ४४ ॥ गतं क्रमद्वारम्, इदानीं ध्यातव्यमुच्यते, तच्चतुर्भेदमाज्ञादिः, उक्तं च–"आज्ञाऽपायविपाकसंस्थानविचयाय धर्म्य"(तत्त्वार्थे अ० ९ सू० ३७) मित्यादि, तत्राऽऽद्यभेदप्रतिपादनायाह—

सुनिउणमणाइणिहणं भूयहियं भूयभावणमहग्घं । अमियमजियं महत्थं महाणुभावं महाविसयं ॥ ४५ ॥

व्याख्या—सुष्ठु–अतीव निपुणा–कुशला सुनिपुणा ताम्, आज्ञामिति योगः, नैपुण्यं पुनः सूक्ष्मद्रव्याद्युपदर्शकत्वात् तथा मत्यादिप्रतिपादकत्वाच्च, उक्तं च–'सुयनाणंमि नेउण्णं, केवले तयणंतरं । अप्पणो सेसगाणं च, जम्हा त परिभावग ॥ १ ॥' इत्यादि, इत्थं सुनिपुणां ध्यायेत्, तथा 'अनाद्यनिधनाम्' अनुत्पन्नशाश्वतामित्यर्थः, अनाद्यनिधनत्वं च द्रव्याद्यपेक्षयेति, उक्तं च–"द्रव्यार्थादेशादित्येषा द्वादशाङ्गी न कदाचिन्नासी"दित्यादि, तथा 'भूतहिता'मिति इह भूत-

१ सुयनाणे नैपुण्यं केवले तदनन्तरम् । आत्मनः शेषकाणां च, यस्मात्तत् परिभावकम् (प्रकाशकम्) ॥ १ ॥

चालेइ वायणपुच्छणपरियट्टणाणुचिंताओ । सामाइयाइयाइं सद्धम्मावस्सयाइं च ॥ ४२ ॥

व्याख्या—इह धर्मध्यानारोहणार्थमालम्बनानि इत्यालम्बनानि 'वाचनाप्रश्नपरावर्तनानुचिन्ता' इति तत्र वाचनं वाचना, विनेयाय निर्जरायै सूत्रादिदानमित्यर्थः, शङ्किते सूत्रादौ संशयापनोदाय गुरुप्रच्छनं प्रश्न इति, परावर्तनं तु पूर्वाधीतस्यैव सूत्रादेरविस्मरणनिर्जरानिमित्तमभ्यासकरणमिति, अनुचिन्तनम् अनुचिन्ता मनसैवाविस्मरणादिनिमित्तं सूत्रानुस्मरणमित्यर्थः, वाचना च प्रश्नश्चेत्यादि द्वन्द्वः, एतानि च श्रुतधर्मानुगतानि वर्तन्ते, तथा सामायिकादीनि सद्धर्मावश्यकानि चेति, अमूनि तु चरणधर्मानुगतानि वर्तन्ते, सामायिकमादौ येषां तानि सामायिकादीनि, तत्र सामायिकं प्रतीतम्, आदिशब्दान्मुखवस्त्रिकाप्रत्युपेक्षणादिलक्षणसकलचक्रवालसामाचारीपरिग्रहो यावत् पुनरपि सामायिकमिति, एतान्येव विधिवदासेव्यमानानि सन्ति—शोभनानि सन्ति च तानि चारित्रधर्मावश्यकानि चेति विग्रहः, आवश्यकानि—नियमतः करणीयानि, चः समुच्चये इति गाथार्थः ॥ ४२ ॥ साम्प्रतममीषामेवाऽऽलम्बनत्वे निबन्धनमाह—

विसमंमि समारोहइ दढदव्वालंबणो जहा पुरिसो । सुत्ताइकयालंबो तह झाणवरं समारुहइ ॥ ४३ ॥

व्याख्या—'विषमे' निम्ने दुःसञ्चरे 'समारोहति' सम्यगपरिक्लेशेनोर्ध्वं याति, कः ?—दृढं—बलवद्द्रव्यं रज्ज्वाद्यालम्बनं यस्य स तथाविधः, यथा 'पुरुषः' पुमान् कश्चित्, 'सूत्रादिकृतालम्बनः' वाचनादिकृतालम्बन इत्यर्थः, 'तथा' तेनैव प्रकारेण 'ध्यानवरं' धर्मध्यानमित्यर्थः, समारोहतीति गाथार्थः ॥ ४३ ॥ गतमालम्बनद्वारम्, अधुना क्रमद्वारावसरः, तत्र लाघवार्थं धर्मस्य शुक्लस्य च (तं) प्रतिपादयन्नाह—

हेउसहस्सोवगूढस्स ॥ १ ॥ नरनरयतिरियसुरगणससारियसव्वदुक्खरोगाण । जिणवयणमेगमोसहमपवग्गसुहक्खयंफलयं ॥ २ ॥" सजीवां वाऽमृतामुपपत्तिक्षमत्वेन सार्थिकामिति भावः, न तु यथा–'तेषां कटतटभ्रष्टैर्गजानां मदबिन्दुभिः । प्रावर्तत नदी घोरा, हस्त्यश्वरथवाहिनी ॥ १ ॥' इत्यादिवन्मृतामिति, तथा 'अजिता'मिति सेपमषचनाशाभिरपराजिता मित्यर्थः, उक्तं च–'ओयाइयरदुचितणकोसलगुणेणऽणण्णसरिसेणं । सेसवयणेहिं अजियं जिणिंदवयणं महाविसयं ॥ १ ॥' तथा 'महार्था'मिति महान्–प्रधानोऽर्थो यस्याः सा तथाविधा तां, तत्र पूर्वापराविरोधित्वादनुयोगद्वारात्मकत्वान्नयगर्भ त्वाच्च प्रधाना, महत्स्थां वा अत्र महान्तः–सम्यग्दृष्टयो भव्या पयोच्यन्ते ततश्च महत्सु स्थिता महत्स्था सा च, प्रधान प्राणिस्थितामित्यर्थः, महास्थां वेत्यत्र महा पूजोच्यते तस्यां स्थिता महास्था तां, तथा चोक्तम्–'सेवसुरासुरमाणुसजोइस- वंतरसुपूइयं णाण । जेणह गणहराणं छुहति चुण्णे सुरिंदावि ॥ १ ॥' तथा 'महानुभावा'मिति तत्र महान्–प्रधानः प्रभूतो वाऽनुभावः–सामर्थ्यादिलक्षणो यस्याः सा तथा तां, प्राधान्य चास्याश्चतुर्दशपूर्वविदः सर्वलब्धिसम्पन्नत्वात्, प्रभूतत्वं च प्रभूतकार्यकरणात्, उक्तं च–'पभू ण चोद्दसपुवी घडाओ घडसहस्स करित्तए' इत्यादि, एवमिहलोके, परत्र तु जघन्यतोऽपि वैमानिकोपपातः, उक्तं च–'उववाओ लंतगमि चोद्दसपुवीस्स होइ उ जहण्णो । उक्कोसो सव्वट्ठे सिद्धिगमो वा अकम्मस्स ॥ १ ॥'

१ हेतुसहस्रोपगूढस्य ॥ १ ॥ नरनारकतिर्यक्सुरगणसांसारिकसर्वदुःखरोगाणाम् । जिनवचनमेकमौषधमपवर्गसुखाक्षयफलकम् ॥ १ ॥ २ ओजआदिपरतीर्थिकवचनकौशल्यगुणेनानन्यसदृशेन । शेषवचनैरजितं जिनेन्द्रवचनं महाविषयम् ॥ १ ॥ ३ सर्वसुरासुरमनुष्यज्योतिष्कव्यन्तरसुपूजितं ज्ञानम् । येनेह गणधराणां (शीर्षे) क्षिपन्ति चूर्णानि देवेन्द्रा अपि ॥ १ ॥ ४ प्रभुश्चतुर्दशपूर्वी घटात् घटसहस्रं कर्तुं ५ उपपातो लान्तके चतुर्दशपूर्विणो भवति तु जघन्यः । उत्कृष्टः सर्वार्थे सिद्धिगमो वाऽकर्मणः ॥ १ ॥

णम्बन मात्मन उष्मम्त सर्पा हिंसा-प्रयामाँव भावः, हितस्वं पुनस्तदनुपरोधिनीत्वाचया हितकारिणीत्यादि, उक्तं च-'सर्वे जीवा न हन्तव्या' इत्यादि, एतत्प्रभावाच्च भूयांसः सिद्धा इति, 'भूतभावनाम्' इत्यत्र भूत-सत्य भाव्यतेऽनयेति भूतस्य वा भावना भूतभावना, अनेकान्तपरिच्छेदात्मिकेत्यर्थः, भूतानां वा-सत्त्वानां भावना भूतभावना, भावना वास सनेत्यनर्थान्तरम्, उक्तं च-"कूरावि सहावेणं रागविसवसाणुगावि होऊण। भावियजिणवयणमणा तेलुक्कसुहावहा होंति ॥ १ ॥' अयमत्ते च चिलातीपुत्रादय एवंविधा बहव इति, तथा 'अनर्घ्याम्' इति सर्वोत्तमत्वादविद्यमानमूल्यामिति भावः, उक्तं च-"सव्वेऽवि य सिद्धंता सदव्वरयणासया सतेलोक्का। जिणवयणस्स भगवओ न मुल्लमित्तं अणग्घेण ॥ १ ॥' तथा स्तुतिकारेणाप्युक्तम्-"कल्पद्रुमः कल्पितमात्रदायी, चिन्तामणिश्चिन्तितमेव दत्ते। जिनेन्द्रधर्मातिशयं विचिन्त्य, द्वयेऽपि लोको लघुतामवैति ॥ १ ॥" इत्यादि, अथवा 'ऋणघ्ना'मित्यत्र ऋणं-कर्म तद्घ्नामिति, उक्तं च-"जं अन्नाणी कम्मं खवेइ बहुयाहिं वासकोडीहिं। तं नाणी तिहिं गुत्तो खवेइ ऊसासमित्तेण ॥ १ ॥" इत्यादि, तथा 'अमिताम्' इत्यपरिमिताम्, उक्तं च-"सव्वनईणं जा होज्ज वालुया सव्वउदहीण जं उदयं। एत्तोवि अणंतगुणो अत्थो एगस्स सुत्तस्स ॥ १ ॥" अमृतां वा मृष्टां वा पथ्यां वा, तथा चोक्तम्-"जिणवयणमोदगस्स उ रत्तिं च दिवा य खज्जमाणस्स। तित्तिं बुहो न गच्छइ

---

१ क्रूरा अपि स्वभावेन रागविषवशानुगा अपि भूत्वा। भावितजिनवचनमनसस्त्रैलोक्यसुखावहा भवन्ति ॥ १ ॥ २ सर्वेऽपि च सिद्धान्ताः सद्द्रव्यरत्नाश्रयाः सत्रैलोक्याः। जिनवचनस्य भगवतो न मूल्यमात्रमनर्घेण (मूल्येन) ॥ १ ॥ ३ यदज्ञानी कर्म क्षपयति बहुकाभिर्वर्षकोटीभिः। तद् ज्ञानी त्रिभिर्गुप्तः क्षपयत्युच्छ्वासमात्रेण ॥ १ ॥ ४ सर्वनदीनां या भवेद् वालुका सर्वोदधीनां यदुदकम्। अतोऽप्यनन्तगुणोऽर्थ एकस्य सूत्रस्य ॥ १ ॥ ५ जिनवचनमोदकस्य तु रात्रौ दिवा च खाद्यमानस्य। तृप्तिं बुधो न गच्छति

दुःखसहस्सोयगूढस्स ॥ १ ॥ नरनरयतिरियसुरगणससारियसव्वदुक्खरोगाणं । जिणवयणमेगमोसहमपवग्गसुहक्खयंफलयं
॥ २ ॥" सजीया याऽमृतामुपपत्तिक्षमत्येन सार्थिकामिति भावः, न तु यथा—'तेषां कटतटभ्रष्टैर्गजानां मदबिन्दुभिः ।
प्रावर्तत नदी घोरा, हस्त्यश्वरथवाहिनी ॥ १ ॥' इत्यादिवन्मृषामिति, तथा 'अभिता'मिति शेषप्रवचनाशाभिरपराजिता
मित्यर्थः, उक्तं च—'जीवाइवत्थुचिंतणकोसल्लगुणेणऽणण्णसरिसेणं । सेसवयणेहिं अजियं जिणिंदवयणं महाविसयं ॥ १ ॥'
तथा 'महार्था'मिति महान्—प्रधानोऽर्थो यस्याः सा तथाविधा तां, तत्र पूर्वापराविरोधित्वादनुयोगद्वारात्मकत्वात्नयगर्भ
त्वाच्च प्रधाना, महत्स्था वा अत्र महान्तः—सम्यग्दृष्टयो भव्या एवोच्यन्ते ततश्च महत्सु स्थिता महत्स्था तां च, प्रधान
प्राणिस्थितामित्यर्थः, महार्घ्यां वेत्यत्र महा पूजोच्यते तस्यां स्थिता महार्घ्या तां, तथा चोक्तम्—'सव्वसुरासुरमाणुसजोइस
वंतरसुपूइयं णाण । जेणह गणहराणं छुहंति चुण्णे सुरिंदावि ॥ १ ॥' तथा 'महानुभावा'मिति तत्र महान्—प्रधानः प्रभूतो
वाऽनुभाव—सामर्थ्यादिलक्षणो यस्याः सा तथा तां, प्राधान्यं चास्याश्चतुर्दशपूर्वविदः सर्वलब्धिसम्पन्नत्वात्, प्रभूतत्वं च
प्रभूतकार्यकरणात्, उक्तं च—'पभू णं चोद्दसपुव्वी घडाओ घडसहस्सं करित्तए' इत्यादि, एवमिहलोके, परत्र तु जघन्यतोऽपि
वैमानिकोपपातः, उक्तं च—'उववाओ लंतगंमि चोद्दसपुव्वीस्स होइ उ जहण्णो । उक्कोसो सव्वट्ठे सिद्धिगमो वा अकम्मस्स ॥१॥'

१ दुःखसहस्रोपगूढस्य ॥ १ ॥ नरनारकतिर्यक्सुरगणसांसारिकसर्वदुःखरोगाणाम् । जिनवचनमेकमौषधमपवर्गसुखाक्षयफलदम् ॥ २ ॥ २ जीवादिवस्तु चिन्तनकौशल्यगुणेनानन्यसदृशेन । शेषवचनैरजितं जिनेन्द्रवचनं महाविषयम् ॥ १ ॥ ३ सर्वसुरासुरमनुष्यज्योतिष्कव्यन्तरसुपूजितं ज्ञानम् । येनेह गणधराणां (शीर्षे) क्षिपन्ति चूर्णानि देवेन्द्रा अपि ॥ १ ॥ ४ प्रभुश्चतुर्दशपूर्वी घटात् घटसहस्रं कर्तुं ५ उपपातो लान्तके चतुर्दशपूर्विणो भवति तु जघन्यः । उत्कृष्टः सर्वार्थे सिद्धिगमो वाऽकर्मणः ॥ १ ॥

तथा 'महाविषया'मिति महद्विषयत्वं तु सकलद्रव्यादिविषयत्वात्, उक्तं च–'दव्वओ सुयनाणी उवउत्ते सव्वदव्वाइं जाणई'त्यादि कृतं विस्तरेणेति गाथार्थः ॥ ४५ ॥

झाइज्जा निरवज्जं जिणाणमाणं जगप्पईवाणं । अणिउणजणदुण्णेयं नयभंगपमाणगमगहणं ॥ ४६ ॥

व्याख्या—'ध्यायेत्' चिन्तयेदिति सर्वपदक्रिया, 'निरवद्या'मिति अवद्यं–पापमुच्यते निर्गतमवद्यं यस्याः सा तथा ताम्, अनृतादिद्वात्रिंशद्दोषावद्यरहितत्वात्, क्रियाविशेषणं वा, कथं ध्यायेत्?–निरवद्यम्–इहलोकाद्याशंसारहितमित्यर्थः, उक्तं च–'नो इहलोगट्ठयाए नो परलोगट्ठयाए नो-परपरिभवओ-अहं-नाणी'त्यादिकं निरवद्यं ध्यायेत्, 'जिनानां' प्राग्निरूपितशब्दार्थानाम् 'आज्ञां' वचनलक्षणां कुशलकर्मण्याज्ञाप्यन्तेऽनया प्राणिन इत्याज्ञा तां, किंविशिष्टां?–जिनाना–केवलालोकेनाशेषसंशयतिमिरनाशनाज्जगत्प्रदीपानामिति, आज्ञैव विशेष्यते–'अनिपुणजनदुर्ज्ञेया' न निपुणः अनिपुणः अकुशल इत्यर्थः जनः–लोकस्तेन दुर्ज्ञेयामिति–दुरवगमां, तथा 'नयभङ्गप्रमाणगमगहनाम्' इत्यत्र नयाश्च भङ्गाश्च प्रमाणानि च गमाश्चेति विग्रहस्तैर्गहना–गह्वरा तां, तत्र नैगमादयो नयास्ते चानेकभेदाः, तथा भङ्गाः क्रमस्थानभेदभिन्नाः, तत्र क्रमभङ्गा यथा एको जीव एक एवाजीव इत्यादि, स्थापना ॥ स्थानभङ्गास्तु यथा प्रियधर्मा नामैकः नो दृढधर्मेत्यादि ॥ तथा प्रमीयते ज्ञेयमेभिरिति प्रमाणानि–द्रव्यादीनि, यथा–$^{IS}_{SI}$ नुयोगद्वारेषु गमाः–चतुर्विंशतिदण्डकादयः, कारण–$^{IS}_{SI}$ वशतो वा किञ्चिद्विसदृशाः सूत्रमार्गा यथा षड्जीवनिका–SS दाविति कृतं विस्तरेणेति गाथार्थः ॥ ४६ ॥ अनु SS,

१ द्रव्यतः श्रुतज्ञानी उपयुक्तः सर्वद्रव्याणि जानाति २ नो इहलोकार्थं नो परलोकार्थं नो परपरिभावतोऽहं ज्ञानी

या पर्यायघपणविशिष्टा सा बोद्धुमपि न शक्यते मन्दधीभिः, आस्तां तावत्ज्ञातुं, ततश्च यदि कथञ्चिन्नावबुध्यते तत्र
का वार्तेत्यत आह—

तत्थ य मइदोब्बल्लेण तव्विहायरियविरहओ वावि । णेयगहणत्तणेण य णाणावरणोदएणं च ॥ ४७ ॥

मतिदौर्बल्येन—बुद्धेः
व्याख्या—'तत्र' तस्यामाज्ञायां, चशब्दः प्रस्तुतप्रकरणानुकर्षणार्थः, किं?—अडतया चळत्वेन वा मतिदौर्बल्येन—बुद्धेः आप्त
सम्यगर्थानवधारणेनेत्यर्थः, तथा 'तद्विधाचार्यविरहतोऽपि' तत्र तद्विधः—सम्यगविपरीततत्त्वप्रतिपादनकुशलः चशब्दः
र्यतेऽसावित्याचार्यः सूत्रार्थावगमार्थं मुमुक्षुभिरासेव्यत इत्यर्थः तद्विधश्चासावाचार्यश्च २ तद्विरहतः—तदभावतश्च, ज्ञायत
अबोधे द्वितीयकारणसमुच्चयार्थः, अपिशब्दः कश्चिदुभयवस्तूपपत्तिसम्भावनार्थः, तथा 'ज्ञेयगहनत्वेन च' तत्र ज्ञानावरणोदयेन
इति ज्ञेय—धर्मास्तिकायादि तद्गहनत्वेन—गहरत्वेन, चशब्दोऽबोध एव तृतीयकारणसमुच्चयार्थः, तथा 'ज्ञानावर-
च' तत्र ज्ञानावरणं प्रसिद्धं तदुदयेन तत्काले तद्विपाकेन, चशब्दश्चतुर्थाबोधकारणसमुच्चयार्थः, अत्राह—ननु ज्ञानावर-
णोदयादेव मतिदौर्बल्यं तथा तद्विधाचार्यविरहो ज्ञेयगहनाप्रतिपत्तिश्च, ततश्च तदभिधाने न युक्तमेषामभिधानमिति,
न, तत्कार्यस्यैव संक्षेपविस्तरत उपाधिभेदेनाभिधानादिति गाथार्थः ॥ ४७ ॥ तथा—

हेऊदाहरणासंभवे य सइ सुट्ठु जं न बुज्झेज्जा । सव्वण्णुमयमवितहं तहावि तं चिंतए मइमं ॥ ४८ ॥

व्याख्या—तत्र हिनोति—गमयति जिज्ञासितधर्मविशिष्टानर्थानिति हेतुः—कारको व्यञ्जकश्च, उदाहरणं—चरितकल्पि
तभेद, हेतुश्चोदाहरणं च हेतूदाहरणे तयोरसम्भवः, कश्चन पदार्थं प्रति हेतूदाहरणासम्भवात्, तस्मिंश्च, चशब्दः पञ्चम

तथा 'महाविषया'मिति महद्विषयत्वं तु सकलद्रव्यादिविषयत्वात्, उक्तं च–'दव्वओ सुयनाणी उवउत्ते सव्वदव्वाइं जाणई' त्यादि कृतं विस्तरेणेति गाथार्थः ॥ ४५ ॥

झाइज्जा निरवज्जं जिणाणमाणं जगप्पईवाणं । अणिउणजणदुण्णेयं नयभंगपमाणगमगहणं ॥ ४६ ॥

व्याख्या—'ध्यायेत्' चिन्तयेदिति सर्वपदक्रिया, 'निरवद्या'मिति अवद्यं–पापमुच्यते निर्गतमवद्यं यस्याः सा तथा ताम्, अनृतादिद्वात्रिंशद्दोषावद्यरहितत्वात्, क्रियाविशेषणं वा, कथं ध्यायेत्?–निरवद्यम्–इहलोकाद्याशंसारहितमित्यर्थः, उक्तं च–'नो इहलोगट्ठयाए नो परलोगट्ठयाए नो–परपरिभवओ–अहं नाणी'त्यादिकं निरवद्यं ध्यायेत्, 'जिनानां' प्राग्निरूपितशब्दार्थानाम् 'आज्ञां' वचनलक्षणां कुशलकर्मण्याज्ञाप्यन्तेऽनया प्राणिन इत्याज्ञा तां, किंविशिष्टाम्?–जिनानां–केवलालोकेनाशेषसंशयतिमिरनाशनाज्जगत्प्रदीपानामिति, आज्ञैव विशेष्यते–'अनिपुणजनदुर्ज्ञेयां' न निपुणः अनिपुणः अकुशल इत्यर्थः जनः–लोकस्तेन दुर्ज्ञेयामिति–दुरवगमां, तथा 'नयभङ्गप्रमाणगमगहनाम्' इत्यत्र नयाश्च भङ्गाश्च प्रमाणानि च गमाश्चेति विग्रहस्तैर्गहना–गह्वरा तां, तत्र नैगमादयो नयास्ते चानेकभेदाः, तथा भङ्गाः क्रमस्थानभेदभिन्नाः, तत्र क्रमभङ्गा यथा एको जीव एक एवाजीव इत्यादि, स्थापना ॥ स्थानभङ्गास्तु यथा प्रियधर्मा नामैको नो दृढधर्मेत्यादि ॥ तथा प्रमीयते ज्ञेयमेभिरिति प्रमाणानि–द्रव्यादीनि, यथा–ऽनुयोगद्वारेषु गमाः–चतुर्विंशतिदण्डकादयः, कारण–वशतो वा किञ्चिद्विसदृशाः सूत्रमार्गा यथा षड्जीवनिका–ऽऽदाविति कृत विस्तरेणेति गाथार्थः ॥ ४६ ॥ ननु ऽऽ,

।ऽ		।ऽ
ऽ।		ऽ।

१ सव्वओ सुयनाणी उवउत्ते सव्वदव्वाइं जाणइ २ नो इहलोगट्ठयाए नो परलोगट्ठयाए नो परपरिभवओऽहं नाणी

तथा—'इत्यादि-
तथा—'दुपा सम्पद्यमानोऽपि, तापयत्येव देहिनम् । कोटरस्थो ज्वलन्नाशु, दावानल इव द्रुमम् ॥ २ ॥ इत्यादि, तथा—दोसानलसंसत्तो
भेदभिन्नस्य, रागस्यामुष्मिकं फलम् । दीर्घः संसार एवोक्तः, सर्वज्ञैः सर्वदर्शिभिः ॥ १ ॥ इत्यादि, तथा कषायाः—क्रोधादयः,
इह लोए चेव दुक्खिओ जीवो । परलोगंमि य पावो पावइ निरयानलं तत्तो ॥ १ ॥' इत्यादि, तथा कषायाः—क्रोधादयः,
तदपायाः पुनः—'कोहो य माणो य अणिग्गहीया, माया य लोहो य पवड्ढमाणा । चत्तारि एए कसिणो कसाया, सिंचंति
मूलाइ पुणब्भवस्स ॥ १ ॥' तथाऽऽस्रवाः—कर्मबन्धहेतवो मिथ्यात्वादयः, तदपायः पुनः—'मिच्छत्तमोहियमई जीवो इह-
लोग एव दुक्खाइ । निरओवमाइ पावो पावइ पसमाइगुणहीणो ॥ १ ॥' तथा—'अज्ञानं खलु कष्टं क्रोधादिभ्योऽपि सर्व-
पापेभ्यः । अर्थं हितमहितं वा न वेत्ति येनावृतो लोकः ॥ १ ॥' तथा—'जीवा पाविंति इहं पाणवहादविरईए पावाए । नियसु
यघायणमाई दोसे जणगरहिए पावा ॥ १ ॥ परलोगंमिवि एव आसवकिरियाहि अज्जिए कम्मे । जीवाण चिरमवाया निर-
याइगई भमंताण ॥ २ ॥' इत्यादि, आदिशब्दः स्वगतानेकभेदस्यापकः, प्रकृतिस्थित्यनुभावप्रदेशबन्धभेदग्राहक इत्यन्ये,

---

१ द्वेषानलसंसक्त इहलोक एव दुःखितो जीवः । परलोके च पापः प्राप्नोति निरयानलं ततः ॥१॥ २ क्रोधश्च मानश्चानिगृहीतौ माया च लोभश्च प्रवर्ध-
मानौ । चत्वार एते कृत्स्नाः कषायाः सिञ्चन्ति मूलानि पुनर्भवस्य ॥ १ ॥ कोहो पीइं पणासेइ माणो विणयनासणो । माया मित्ताणि नासेइ लोहो सव्व-
विणासणो ॥ १ ॥ (प्रत्यन्तरेऽधिक पाठः) ३ मिथ्यात्वमोहितमतिर्जीव इहलोक एव दुःखानि । निरयोपमानि पापः प्राप्नोति प्रशमादिगुणहीनः ॥१॥ ४ जीवाः
प्राप्नुवन्तीह प्राणवधाद्यविरत्या पापिकायाः । निजसुतघातादिदोषान् जनगर्हितान् पापाः ॥१॥ परलोकेऽप्येवमास्रवक्रियाभिरर्जिते कर्मणि । जीवानां चिरमपाया
निरयादिगतिषु भ्रमताम् ॥ २ ॥

पदुकारश्चसमुच्चयार्थः, 'सति' विद्यमाने, किं?—'यद्' वस्तुजातं 'न सुष्ठु बुध्येत' नावबुध्येत 'सर्वज्ञमतमवितथं तथापि तच्चिन्तयेन्मतिमा'निति तत्र सर्वज्ञाः—तीर्थकरास्तेषां मतं सर्वज्ञमतं—वचनं, किं?—वितथम्—अनृतं न वितथम्—अवितथं सत्यमित्यर्थः, 'तथापि' तदबोधकारणे सत्यनवगच्छन्नपि 'तत्' मतं वस्तु वा 'चिन्तयेत्' पर्यालोचयेत् 'मतिमान्' बुद्धिमानिति गाथार्थः ॥ ४८ ॥ किमित्येतदेवमित्यत आह—

अणुवकयपराणुग्गहपरायणा जं जिणा जगप्पवरा। जियरागदोसमोहा य णण्णहावाइणो तेणं ॥ ४९ ॥

व्याख्या—अनुपकृते—परैरवर्जिते सति परानुग्रहपरायणा—धर्मोपदेशादिना परानुग्रहोद्युक्ता इति समासः, 'यद्' यस्मात् कारणात्, के?—'जिनाः' प्राग्निरूपितशब्दार्थाः, त एव विशेष्यन्ते—'जगत्प्रवराः' चराचरश्रेष्ठा इत्यर्थः, एवंविधा अपि कदाचिद् रागादिभावाद्वितथवादिनो भवन्त्यत आह—जिता—निरस्ता रागद्वेषमोहा यैस्ते तथाविधाः, तत्राभिष्वङ्गलक्षणो रागः अप्रीतिलक्षणो द्वेषः अज्ञानलक्षणश्च मोहः, चशब्द एतदभावगुणसमुच्चयार्थः, नान्यथावादिनः 'तेने'ति तेन कारणेन ते नान्यथावादिन इति, उक्तं च—"रागाद्वा द्वेषाद्वे"त्यादि गाथार्थः ॥ ४९ ॥ उक्तस्तावदाज्ञाविचयमधमो भेदः, अधुना द्वितीय उच्यते—

रागद्दोसकसायासवादिकिरियासु वट्टमाणाणं। इहपरलोयावाए झाइज्जा वज्जपरिवज्जी ॥ ५ ॥

व्याख्या—रागद्वेषकषायाश्रवादिक्रियासु प्रवर्तमानानामिहपरलोकापायान् ध्यायेत्, यथा रागादिक्रिया ऐहिकामुष्मिकविरोधिनी, उक्तं च—"रागः सम्पद्यमानोऽपि, दुःखदो दुष्टगोचरः। महाव्याध्यभिभूतस्य, कुपथ्यान्नाभिलाषवत् ॥ १ ॥'

तथा—'द्वेषः सम्पद्यमानोऽपि, तापयत्येव देहिनम् । कोटरस्थो ज्वलन्नाशु, दावानल इव द्रुमम् ॥ २ ॥' तथा—'इत्यादि-
भेदभिन्नस्य, रागस्यामुष्मिकं फलम् । दीर्घः संसार एवोक्तः, सर्वज्ञैः सर्वदर्शिभिः ॥ २ ॥' इत्यादि, तथा—दोषानलसंसक्तो
इह लोए चेव दुक्खिओ जीवो । परलोगंमि य पावो पावइ निरयानलं तत्तो ॥ १ ॥' इत्यादि, तथा कषायाः—क्रोधादयः,
तदपाया पुनः—'कोहो य माणो य अणिग्गहीया, माया य लोहो य पवड्ढमाणा । चत्तारि एए कसिणो कसाया, सिंचंति
मूलाइं पुणब्भवस्स ॥ १ ॥' तथाऽऽश्रयाः—कर्मबन्धहेतवो मिथ्यात्वादयः, तदपायः पुनः—'मिच्छत्तमोहियमई जीवो इह-
लोग एव दुक्खाइं । निरओवमाइं पावो पावइ पसमाइगुणहीणो ॥ १ ॥' तथा—'अज्ञानं खलु कष्टं क्रोधादिभ्योऽपि सर्व-
पापेभ्यः । अर्थं हितमहितं वा न वेत्ति येनावृतो लोकः ॥ १ ॥' तथा—'जीवा पाविंति इहं पाणवहादविरईए पावाए । नियसु
यघायणमाई दोसे जणगरहिए पावा ॥ १ ॥ परलोगंमिवि एवं आसवकिरियाहि अज्जिए कम्मे । जीवाण चिरमवाया निर-
यागई भमताणं ॥ २ ॥' इत्यादि, आदिशब्दः स्वगतानेकभेदस्यापकः, प्रकृतिस्थित्यनुभावप्रदेशबन्धभेदग्राहक इत्यन्ये,

---

१ द्वेषानलसंसक्त इहलोक एव दुःखितो जीवः । परलोके च पापः प्राप्नोति निरयानलं ततः ॥ १ ॥ २ क्रोधश्च मानश्चानिगृहीतौ माया च लोभश्च प्रवर्ध-
मानौ । चत्वार एते कृत्स्नाः कषायाः सिञ्चन्ति मूलानि पुनर्भवस्य ॥ १ ॥ कोहो पीइं पणासेइ माणो विणयनासणो । माया मित्ताणि नासेइ लोहो सव्व-
नासणो ॥ १ ॥ (प्रत्यन्तरेऽधिकं मात्र) ३ मिथ्यात्वमोहितमतिर्जीव इहलोक एव दुःखानि । निरयोपमानि पापः प्राप्नोति प्रशमादिगुणहीनः ॥ १ ॥ ४ जीवाः
प्राप्नुवन्तीह प्राणवधाद्यविरतेः पापिकायाः । निजसुतघातादिदोषान् जनगर्हितान् पापाः ॥ १ ॥ परलोकेऽप्येवमाश्रवक्रियाभिरर्जिते कर्मणि । जीवानां चिरमपाया
निरयादिगतिषु भ्रमताम् ॥ २ ॥

पञ्चकारणसमुच्चयार्थः, 'सति' विद्यमाने, किं ?—'यद्' वस्तुजातं 'न सुष्ठु बुध्येत' नातीवावगच्छेत् 'सर्वज्ञमतमवितथं तथापि तच्चिन्तयेन्मतिमा'निति तत्र सर्वज्ञाः—तीर्थकरास्तेषां मतं सर्वज्ञमत—वचनं, किं ?—वितथम्—अनृतं न वितथम्—अवितथं सत्यमित्यर्थः, 'तथापि' तद्बोधकारणे सत्यनवगच्छन्नपि 'तत्' मतं वस्तु वा 'चिन्तयेत्' पर्यालोचयेत् 'मतिमान्' बुद्धिमानिति गाथार्थः ॥ ४८ ॥ किमित्येतदेवमित्यत आह—

अणुवकयपराणुग्गहपरायणा जं जिणा जगप्पवरा । जियरागदोसमोहा य णण्णहावाइणो तेणं ॥ ४९ ॥

व्याख्या—अनुपकृते—परैरवर्तिते सति परानुग्रहपरायणा—धर्मोपदेशादिना परानुग्रहोद्युक्ता इति समासः, 'यद्' यस्मात् कारणात्, के ?—'जिनाः' प्राग्निरूपितशब्दार्थाः, त एव विशेष्यन्ते—'जगत्प्रवराः' चराचरश्रेष्ठा इत्यर्थः, एवंविधा अपि कदाचिद् रागादिभावाद्वितथवादिनो भवन्त्यत आह—जिता—निरस्ता रागद्वेषमोहा यैस्ते तथाविधाः, तत्राभिष्वङ्गलक्षणो रागः अप्रीतिलक्षणो द्वेषः अज्ञानलक्षणश्च मोहः, चशब्दः एतद्भावगुणसमुच्चयार्थः, नान्यथावादिनः 'तेने'ति तेन कारणेन ते नान्यथावादिन इति, उक्तं च—"रागाद्वा द्वेषाद्वा" इत्यादि गाथार्थः ॥ ४९ ॥ उक्तस्तावदाद्यप्रथमो भेदः, अधुना द्वितीय उच्यते—

रागद्दोसकसायासवादिकिरियासु वट्टमाणाणं । इहपरलोगावाए झाइज्जा वज्जपरिवज्जी ॥ ५० ॥

व्याख्या—रागद्वेषकषायाश्रवादिक्रियासु प्रवर्तमानानामिहपरलोकापायान् ध्यायेत्, यथा रागादिक्रिया ऐहिकामुष्मिकविरोधिनी, उक्तं च—"रागः सम्पद्यमानोऽपि, दुःखदो दुष्टगोचरः । महाव्याध्यभिभूतस्य, कुपथ्यान्नाभिलाषवत् ॥ १ ॥"

पएसेहिं सुत्तम्मि य ।८।८

कम्मविपागं लिहिंसेभ्या, किं च—अणुभाव।

त्तीणं पुढविजलनिकाइयाणं उदयाउ अणुभवण, त ५ ५

। या अणुभावो जीवगुण एव, स च मिथ्यादर्शनाविरतिप्रमादकषायाः, ८।८

सं तस्स विपाग उदयं विपिंतिआइ । उक्तस्तृतीयो ध्यातव्यभेदः, साम्प्रतं चतुर्थ उच्यते, तत्र—

जिणदेसियाइ लक्खणसंठाणासणविहाणमाणाइं । उप्पायट्ठिइभंगाइ पज्जवा जे य दव्वाणं ॥ ५२ ॥

१ स्थितिरिति तासामेवाष्टानां प्रकृतीनां जघन्यमध्यमोत्कृष्टा कालावस्था यथा कर्मप्रकृतौ । किं च—प्रदेशमिति—चिन्तयेत्, प्रदेश इति जीवप्रदेशानां ...... कर्मप्रकृतौ अभिहितानां कर्मविपाकं विचिन्तयेत्, किं च अनुभावमपि ...... तासामेवाष्टानां प्रकृतीनां ...... तं च कर्मविपाकं चोपानुभाव- ...... विचिन्तयेत् अनुभाव इति तासामेवाष्टानां प्रकृतीनां ...... जीवस्य कर्म यत् तस्य विपाक—स्वरूपो विचिन्त्यते ।

क्रियास्तु कायिक्यादिभेदाः पञ्च, एताः पुनरुपरम न्यक्षेण वक्ष्यामः, विपाकः पुनः—'किरियासु वट्टमाणा काइगमाईसु दुक्खिया जीवा । इह चेव य परलोए संसारपवड्ढया भणिया ॥ १ ॥' तदर्थेवं रागादिक्रियासु वर्तमानानामपायान् ध्यायेत्, किंविशिष्टः सन्नित्याह—'वर्ज्यपरिवर्जी' तत्र वर्जनीयं वर्ज्यम्—अकृत्यं परिगृह्यते तत्परिवर्जी—अप्रमत्त इति गाथार्थः ॥ ५० ॥ उक्तः खलु द्वितीयो ध्यातव्यभेदः, अधुना तृतीय उच्यते, तत्र—

पयइठिइपएसाणुभावभिन्नं सुहासुहविहत्तं । जोगाणुभावजणियं कम्मविवागं विचिंतेज्जा ॥ ५१ ॥

व्याख्या—'प्रकृतिस्थितिप्रदेशानुभावभिन्नं शुभाशुभविभक्त'मिति अत्र प्रकृतिशब्देनाष्टौ कर्मप्रकृतयोऽभिधीयन्ते ज्ञानावरणीयादिभेदा इति, प्रकृतिरंशो भेद इति पर्यायाः, स्थितिः—तासामेवावस्थानं जघन्यादिभेदभिन्नं, प्रदेशशब्देन जीवप्रदेशकर्मपुद्गलसम्बन्धोऽभिधीयते, अनुभावशब्देन तु विपाकः, एते च प्रकृत्यादयः शुभाशुभभेदभिन्ना भवन्ति, तत श्चैतदुक्तं भवति—प्रकृत्यादिभेदभिन्नं शुभाशुभविभक्तं 'योगानुभावजनितं' मनोयोगादिगुणप्रभवं कर्मविपाकं विचिन्तयेदिति गाथार्थः ॥ ५१ ॥ भावार्थः पुनर्वृद्धविवरणादवसेयः, तच्चेद—इह पयइभिन्नं सुहासुहविहत्तं कम्मविवागं विचिंतेज्जा, तत्थ पयईउत्ति कम्मणो भेया भन्नंति णाणावरणिज्जाइणो अट्ठ, तेहिं भिन्नं विहत्तं सुहं पुण्णं सायाइयं असुहं पावं तेहिं विहत्तं—विभिन्नविपाकं जहा कम्मपयडीए तहा विसेसेण चिंतिज्जा, किं च—ठिइविभिन्नं च सुहासुहविहत्तं कम्मविवागं विचिंतेज्जा,

१ क्रियासु वर्तमानाः कायिक्यादिषु दुःखिता जीवाः । इहैव परलोके च संसारप्रवर्धका भणिताः ॥ १ ॥ २ इह प्रकृतिभिन्नं शुभाशुभविभक्तं कर्मविपाकं विचिन्तयेत् तत्र प्रकृतय इति कर्मणो भेदा भण्यन्ते ज्ञानावरणादयोऽष्ट, तैर्भिन्नं विभक्तं शुभं पुण्यं सातादिकं अशुभं पापं तैर्विभक्तं विभिन्नविपाकं यथा कर्मप्रकृतौ तथा विशेषेण चिन्तयेत् । किंच—स्थितिविभिन्नं च शुभाशुभविभक्तं कर्मविपाकं विचिन्तयेत्.

ठिइत्ति तासिं चेव भइणई पयडीणं अहण्णमज्झिमुक्कोसा कालावत्था जहा कम्मपयडीए, किं च—पएसभिसं सुभासुभं यावत्–'कृत्वा पूर्वविधानं पदयोस्तावेय पूर्वयद् यद्यो। वर्गघनौ कुर्यातां तृतीयराशेस्ततः प्राम्वत् ॥ १ ॥" कृत्वा विधानं मिति २५६, अस्य राशेः पूर्वपदस्य घनादि कृत्वा तस्यैव वर्गादि ततः द्वितीयपदस्यैवमेव विपरीतं क्रियते, तत पतावेय पर्यंत, ततस्तृतीयपदस्य वर्गघनौ क्रियते, एवमनेन क्रमेणाय राशिः १४७७७२१६ चिंतेज्जा पएसोत्ति जीवपएसाण कम्म-पएसहिं सुहुमेहिं एगखेत्तावगाढेहिं पुट्ठोगाढमणंतरमणुबायरउड्ढाइमेयाहिं चउण्हं वियरओ कम्मपयडीए भणियाणं कम्मवियागं विचिंतेज्जा, किं च—अणुभावभिसं सुहासुहविहत्त कम्मविवागं विचिंतेज्जा, तत्थ अणुभावोत्ति तासिं चेवऽट्ठण्हं पयडीण पुट्ठयडनिकाइयाणं उदयाउ अणुभवण, त च कम्मविवागं जोगाणुभावजणियं विचिंतेज्जा, तत्थ जोगा मणवयण-कायां, अणुभावो जीवगुण एव, स च मिथ्यादर्शनाविरतिप्रमादकषायाः, तेहिं अणुभावेण य जणियमुप्पाइयं जीवस्स कम्म ज तस्स यिमाग उदय विचिंतिज्जइ । उक्तस्तृतीयो ध्यातव्यभेदः, साम्प्रतं चतुर्थ उच्यते, तत्र—

जिणदेसियाइ लक्खणसंठाणासणविहाणमाणाइं । उप्पायट्ठिइभंगाइ पज्जवा जे य दव्वाणं ॥ ५१ ॥

---

1 स्थितिरिति तासामेवाष्टानां प्रकृतीनां जघन्यमध्यमोत्कृष्टाः कालावस्था यथा कर्मप्रकृतौ । किंच—प्रदेशभिन्न–विभक्तमेव प्रदेश इति जीवप्रदेशानां कर्मप्रदेशैः सूक्ष्मैरेकक्षेत्रावगाढैः स्पृष्टावगाढानन्तराणुबादरोर्ध्वादिभेदैश्चतुर्णां विस्तरतः कर्मप्रकृतौ भणितानां कर्मविपाकं विचिन्तयेत्, किं च अनुभावभिन्न शुभाशुभविभक्तं कर्मविपाकं विचिन्तयेत्, तत्रानुभाव इति तासामेवाष्टानां प्रकृतीनां स्पृष्टबद्धनिधत्तनिकाचितानामुदयादनुभवनम्, तं च कर्मविपाकं योगानुभावज-नितं विचिन्तयेत्, तत्र योगा मनोवाक्कायाः, अनुभावो जीवगुण एव तैरनुभावेन च जनितम्–उत्पादितं जीवस्य कर्म यत् तस्य विपाकं–उदयो विचिन्त्यते ।

क्रियास्तु कायिक्यादिभेदाः पञ्च, एताः पुनरुत्तरत्र न्यक्षेण वक्ष्यामः, विपाकः पुनः—'किरियासु वट्टमाणा काइगमाईसु दुक्खिया जीवा। इह चेव य परलोए संसारपवड्ढया भणिया ॥ १ ॥' तदर्थमेवं रागादिक्रियासु वर्तमानानामपायान् ध्यायेत्, किंविशिष्टः सन्नित्याह—'वर्ज्यपरिवर्जी' तत्र वर्जनीयं वर्ज्यम्—अकृत्यं परिगृह्यते तत्परिवर्जी—अप्रमत्त इति गाथार्थः ॥ ५० ॥ उक्तः खलु द्वितीयो ध्यातव्यभेदः, अधुना तृतीय उच्यते, तत्र—

पयइठिइपएसाणुभावभिन्नं सुहासुहविहत्तं। जोगाणुभावजणियं कम्मविवागं विचिंतेज्जा ॥ ५१ ॥

व्याख्या—'प्रकृतिस्थितिप्रदेशानुभावभिन्नं शुभाशुभविभक्त'मिति अत्र प्रकृतिशब्देनाष्टौ कर्मप्रकृतयोऽभिधीयन्ते ज्ञानावरणीयादिभेदा इति, प्रकृतिरंशो भेद इति पर्यायाः, स्थितिः—तासामेवावस्थानं जघन्यादिभेदभिन्नं, प्रदेशशब्देन जीवप्रदेशकर्मपुद्गलसम्बन्धोऽभिधीयते, अनुभावशब्देन तु विपाकः, एते च प्रकृत्यादयः शुभाशुभभेदभिन्ना भवन्ति, तत श्चैतदुक्तं भवति—प्रकृत्यादिभेदभिन्नं शुभाशुभविभक्तं 'योगानुभावजनितं' मनोयोगादिगुणप्रभवं कर्मविपाकं विचिन्तयेदिति गाथार्थः ॥ ५१ ॥ भावार्थः पुनर्वृद्धविवरणादवसेयः, तच्चेदम्—इह पयइभिन्नं सुहासुहविहत्तं कम्मविपागं विचिंतेज्जा, तत्थ पयडित्ति कम्मणो भेया जहा णाणावरणिज्जाइणो अट्ठ, तेहिं भिन्नं विहत्तं सुहं पुण्णं सायाइयं असुहं पावं तेहिं विहत्त—विभिन्नविपाकं तहा कम्मपगडीए तहा विसेसेण।[1] चिंतिज्जा, किं च—ठिइविभिन्नं च सुहासुहविहत्तं कम्मविपागं चिंतिज्जा,

1 क्रियासु वर्तमाना कायिक्यादिषु दुःखिता जीवाः। इहैव परलोके च संसारप्रवर्धका भणिताः ॥१॥ 2 इह प्रकृतिभिन्नं शुभाशुभविभक्तं कर्मविपाकं विचिन्तयेत् तत्र प्रकृतय इति कर्मणो भेदा यथा ज्ञानावरणादयोऽष्ट तैर्भिन्नं विभक्तं शुभं पुण्यं सातादिकं अशुभं पापं तैर्विभक्त. विभिन्नविपाकं तथा कर्मप्रकृतौ तथा विशेषेण चिन्तयेत्। किंच—स्थितिविभक्तं च शुभाशुभविभक्तं कर्मविपाकं विचिन्तयेत्.

ठिइसि तासिं चय अहण्णं पयडीणं जहण्णमक्कुिमुक्कोसा कालावत्था जहा कम्मपयडीए, किं च—पएसभिस्स सुभासुभं
ठिइसि तासिं चय अट्ठण्हं पयडीणं जहण्णमज्झिमुक्कोसा कालावत्था अहा कम्मपयडीए, किं च—पएसभिस्स शुभाशुभं ... कृत्वा विधानं
वायत्–'कृत्वा पूर्वविधानं पदयोस्तावेव पूर्ववद् वर्गौ। वर्गघनौ कुर्यात्तौ तृतीयराशेस्ततः प्राग्वत् ॥ १ ॥" कृत्वा विधानं
वायत्–'कृत्वा पूर्वविधान पदयोस्तावेव पूर्ववद् वर्गौ। वर्गघनौ कुर्यात्तौ तृतीयराशेस्ततः प्राग्वत् ॥ २ ॥" कृत्वा विधानं
मिति २५६, अस्य राशेः पूर्वपदस्य घनादि कृत्वा तस्यैव वर्गादि ततः द्वितीयपदस्येदमेव विपरीतं क्रियते, तत एतावेव
मिति २५६, अस्य राशेः पूर्वपदस्य घनादि कृत्वा तस्यैव वर्गादि ततः द्वितीयपदस्येदमेव विपरीतं क्रियते, तत एतावेव
वर्गौ, ततस्तृतीयपदस्य वर्गघनौ क्रियते, एवमनेन क्रमेणायं राशिः १६७७७२१६ चिंतेज्जा पएसोत्ति जीवपएसाणं कम्म-
पएसहिं सुहुमेहिं एगखेत्तावगाढेहिं पुट्ठोगाढअणंतरअणुबायरउड्ढाइभेएहिं पडाणं वित्थरओ कम्मपयडीए भणियाणं
पएसहिं सुहुमेहिं एगसेत्तावगाढेहिं पुट्ठोगाढअणंतरअणुबायरउड्ढाइभेएहिं ... वित्थरओ कम्मपयडीए भणियाणं
कम्मविवागं विचिंतेज्जा, किं च—अणुभावभिन्नं सुहासुहविहत्तं कम्मविवागं विचिंतेज्जा, तत्थ अणुभावोत्ति तासिं चेवऽट्ठण्हं
कम्मविवागं विचिंतेज्जा, तत्थ जोगा मणवयण-
पयडीणं पुट्ठबद्धनिकाइयाण उदयाउ अणुभवणं, तं च कम्मविवागं जोगाणुभावजणियं विचिंतेज्जा, तत्थ जोगा मणवयण-
काया, अणुभावो जीवगुण एव, स च मिथ्यादर्शनाविरतिप्रमादकषायाः, तेहिं अणुभावेण य जणियमुप्पाइयं जीवस्स कम्म
अ तस्स विवाग उदयं विचिंतिज्जइ। उक्तस्तृतीयो ध्यातव्यभेदः, साम्प्रतं चतुर्थं उच्यते, तत्र—

जिणदेसियाइ लक्खणसंठाणासणविहाणमाणाइं। उप्पायट्ठिइभंगाइ पज्जवा जे य दव्वाणं ॥ ५२ ॥

---

१ स्थितिरिति तासामेवाष्टानां प्रकृतीनां जघन्यमध्यमोत्कृष्टा कालावस्था यथा कर्मप्रकृतौ। किं च—प्रदेशभिन्न—चिन्तयेत्, प्रदेश इति जीवप्रदेशानां कर्मप्रदेशैः सूक्ष्मैरेकक्षेत्रावगाढैः स्पृष्टावगाढानन्तराणुबादरोर्ध्वादिभेदैर्विस्तरतो विस्तरतः कर्मप्रकृतौ भणितानां कर्मविपाकं विचिन्तयेत्, किं च अनुभावभिन्न शुभाशुभविभक्तं कर्मविपाकं विचिन्तयेत्, तत्रानुभाव इति तासामेवाष्टानां प्रकृतीनां स्पृष्टबद्धनिकाचितानामुदयादनुभवनम् तं च कर्मविपाकं योगानुभावजनितं विचिन्तयेत्, तत्र योगा मनोवचनकाया अनुभावो जीवगुण एव, तैरनुभावेन च जनितम्–उत्पादितं जीवस्य कर्म यत् तस्य विपाकः–उदयो विचिन्त्यते।

व्याख्या—जिनाः—प्राग्निरूपितशब्दार्थास्तीर्थकरास्तैर्देशितानि—कथितानि जिनदेशितानि, कान्यत आह—'लक्षणसंस्थानासनविधानमानानि,' किं?—विचिन्तयेदिति पर्यन्ते वक्ष्यति षष्ठ्यां गाथायामिति, तत्र लक्षणादीनि विचिन्तयेत्, अत्रापि गाथान्ते द्रव्याणामित्युक्तं तत्प्रतिपदमायोजनीयमिति, तत्र लक्षणं धर्मास्तिकायादिद्रव्याणां गत्यादि, तथा संस्थानं तस्या पुद्गलरचनाकारलक्षणं परिमण्डलाद्यजीवानां, यथोक्तम्—'परिमण्डले य वट्टे तंसे चउरंस आयते चेव' जीवानां च समचतुरस्रादि, यथोक्तम्—'समचउरंसे नग्गोहमंडले साइ वामणे खुज्जे । हुंडेवि य संठाणे जीवाणं छ मुणे-यव्वा ॥ १ ॥' तथा धर्माधर्मयोरपि लोकक्षेत्रापेक्षया भावनीयमिति, उक्तं च—'हेट्ठा मज्झे उवरिं छव्वीझल्लरिमुइंगसंठाणे । लोगो वेत्तासणागिई नेओ ॥ १ ॥' तथाऽऽसनानि—आधारलक्षणानि धर्मास्तिकायादीनां लोकाकाशादीनि स्वरूपाणि वा, तथा विधानानि धर्मास्तिकायादीनामेव भेदानित्यर्थः, यथा—'धम्मत्थिकाए धम्मत्थिकायस्स देसे धम्मत्थिकायस्स पएसे' इत्यादि, तथा मानानि—प्रमाणानि धर्मास्तिकायादीनामेवात्मीयानि, तथोत्पादस्थितिभङ्गादिपर्याया ये च 'द्रव्याणां' धर्मास्तिकायादीनां तान् विचिन्तयेदिति, तत्रोत्पादादिपर्यायसिद्धिः 'उत्पादव्ययध्रौव्ययुक्तं सदि'ति (तत्त्वार्थे अ० ५ सू० २९) वचनात्, युक्तिः पुनरत्र—'घटमौलीसुवर्णार्थी, नाशोत्पत्तिस्थितिष्वयम् । शोकप्रमोदमाध्यस्थ्यं, जनो याति सहेतुकम् ॥ १ ॥ पयोव्रतो न दध्यत्ति, न पयोऽत्ति दधिव्रतः । अगोरसव्रतो नोभे, तस्मात्तत्त्वं त्रयात्मकम् ॥ २ ॥"

---

१ परिमण्डलं वृत्तं त्र्यस्रं चतुरस्रमायतमेव २ समचतुरस्रं न्यग्रोधमण्डलं सादि वामनं कुब्जं । हुण्डमपि च संस्थानानि जीवानां षड् ज्ञातव्यानि ॥१॥ ३ अधस्तान्मध्ये उपरि वेत्रासनझल्लरीमृदङ्गसंस्थानः । लोको वेत्रासनाकारो वेत्रासनेनाकृतिर्ज्ञेयः ॥१॥ ४ धर्मास्तिकायो धर्मास्तिकायस्य देशः धर्मास्तिकायस्य प्रदेशः ।

तदर्थं धर्मास्तिकायो विवक्षितसमयसम्बन्धरूपापेक्षयोत्पद्यते तदनन्तरातीतसमयसम्बन्धरूपापेक्षया तु विनश्यति धर्मा
स्तिकायद्रव्यात्मना तु नित्य इति, उक्तं च—'सर्वव्यक्तिषु नियतं क्षणे क्षणेऽन्यत्वमथ च न विशेषः। सत्योश्चित्यपचित्योरा-
कृतिजातिव्यवस्थानात् ॥१॥' आदिशब्दादगुरुलघ्वादिपर्यायपरिग्रहः, चशब्दः समुच्चयार्थ इति गाथार्थः ॥५२॥ किं च—

पंचत्थिकायमइयं लोयमणाइनिहणं जिणक्खायं । नामाइमेयविहियं तिविहमहोलोयमेयाई ॥ ५३ ॥

व्याख्या—'पञ्चास्तिकायमयं लोकमनाद्यनिधनं जिनाख्यात'मिति, क्रिया पूर्ववत्, तत्राख्यः—प्रदेशास्तेषां काया
अस्तिकायाः पञ्च च ते अस्तिकायाश्चेति विग्रहः, एते च धर्मास्तिकायादयो गत्याद्युपग्रहकरा ज्ञेया इति, उक्तं च—"जीवानां
पुद्गलानां च, गत्युपग्रहकारणम् । धर्मास्तिकायो ज्ञानस्य, दीपश्चक्षुष्मतो यथा ॥ १ ॥ जीवानां पुद्गलानां च, स्थित्युपग्र
हकारणम् । अधर्मः पुरुषस्येव, तिष्ठासोरवनिर्यथा ॥ २ ॥ जीवानां पुद्गलानां च, धर्माधर्मास्तिकाययोः । बदराणां घटो
यद्वदाकाशमवकाशदम् ॥ ३ ॥ ज्ञानात्मा सर्वभावज्ञो, भोक्ता कर्ता च कर्मणाम् । नानासंसारिमुक्ताख्यो, जीवः प्रोक्तो
जिनागमे ॥ ४ ॥ स्पर्शरसगन्धवर्णशब्दमूर्तस्वभावकाः । सङ्घातभेदनिष्पन्नाः, पुद्गला जिनदेशिताः ॥ ५ ॥" तन्मयं—तदा-
त्मकं, लोक्यत इति लोकस्तं, कालतः किम्भूतमित्यत आह—'अनाद्यनिधनम्' अनाद्यपर्यवसितमित्यर्थः, अनेनेश्वरादि-
कृतव्यवच्छेदमाह, असावपि दर्शनभेदाच्चित्र एवेत्यत आह—'जिनाख्यात' तीर्थकरप्रणीतम्, आह—'जिनदेशिताणि'त्य
स्माज्जिनप्रणीताधिकारोऽनुवर्तत एव, ततश्च जिनाख्यातमित्यतिरिच्यते, न, अस्याऽऽदरख्यापनार्थत्वात्, आदरख्यापनादौ
च पुनरुक्तदोषानुपपत्तेः, तथा चोक्तम्—"अनुवादादरवीप्साभृशार्थविनियोगहेत्वसूयासु । ईषत्सम्भ्रमविस्मयगणनास्म-

व्याख्या—जिनाः—आभिरूपितसम्यगर्थास्तीर्थकरास्तैर्देशितानि—कथितानि जिनदेशितानि, कान्यत आह—'लक्षणसंस्थानासनविधानमानानि,' किं?—विचिन्तयेदिति पर्यन्ते वक्ष्यति पष्ठ्यां गाथायामिति, तत्र लक्षणादीनि विचिन्तयेत्, ममापि गाथान्ते द्रव्याणामित्युक्तं सम्प्रतिपदमायोजनीयमिति, तत्र लक्षणं धर्मास्तिकायादिद्रव्याणां गत्यादि, तथा संस्थानं मुख्यवृत्त्या पुद्गलरचनाकारलक्षणं परिमण्डलादयजीवानां, यथोक्तम्—'परिमंडले य वट्टे तंसे चउरंस आयते चेय' जीवशरीराणां च समचतुरस्रादि, यथोक्तम्—'समचउरंसे नग्गोहमंडले साइ वामणे खुज्जे। हुंडेवि य संठाणे जीवाणं छ मुणेयव्वा ॥ १ ॥' तथा धर्माधर्मयोरपि लोकक्षेत्रापेक्षया भावनीयमिति, उक्तं च—'हेट्ठा मज्झे उवरिं छव्वीझल्लरिमुइंगसंठाणे। लोगो अद्धागारो अद्धावेयागिईं नेओ ॥ १ ॥' तथाऽऽसनानि—आधारलक्षणानि धर्मास्तिकायादीनां लोकाकाशादीनि स्वस्वरूपाणि वा, तथा विधानानि धर्मास्तिकायादीनामेव भेदानित्यर्थः, यथा—'धम्मत्थिकाए धम्मत्थिकायस्स देसे धम्मत्थिकायस्स पएसे' इत्यादि, तथा मानानि—प्रमाणानि धर्मास्तिकायादीनामेवात्मीयानि, तथोत्पादस्थितिभङ्गादिपर्याया ये च 'द्रव्याणां' धर्मास्तिकायादीनां तान् विचिन्तयेदिति, तत्रोत्पादादिपर्यायसिद्धिः 'उत्पादव्ययध्रौव्ययुक्तं सदि'ति (तत्त्वार्थे अ० ५ सू० २९) वचनात्, युक्तिः पुनरत्र—'घटमौलीसुवर्णार्थी, नाशोत्पादस्थितिष्वयम्। शोकप्रमोदमाध्यस्थ्यं, जनो याति सहेतुकम् ॥ १ ॥ पयोव्रतो न दध्यत्ति, न पयोऽत्ति दधिव्रतः। अगोरसव्रतो नोभे, तस्मात्तत्त्वं त्रयात्मकम् ॥ २ ॥"

१ परिमण्डलं वृत्तं त्र्यस्रं चतुरस्रमायतमेव २ समचतुरस्रं न्यग्रोधमण्डलं सादि वामनं कुब्जं। हुण्डमपि च संस्थानानि जीवानां षड् ज्ञातव्यानि ॥ १ ॥ ३ अधस्तान्मध्ये उपरि वेत्रासनझल्लरीमृदङ्गसंस्थानः। लोको वैशाखाकारो वैशाखस्थानकस्थितः ॥ १ ॥ ४ धर्मास्तिकायो धर्मास्तिकायस्य देशः धर्मास्तिकायस्य प्रदेशः।

ततश्च धर्मास्तिकायो विवक्षितसमयसम्बन्धरूपापेक्षयोत्पद्यते तदनन्तरातीतसमयसम्बन्धरूपापेक्षया तु विनश्यति धर्मा-
स्तिकायद्रव्यात्मना तु नित्य इति, उक्तं च—'सर्वव्यक्तिषु नियतं क्षणे क्षणेऽन्यत्वमथ च न विशेषः। सत्योश्चित्यपचित्योरा-
कृतिजातिव्यवस्थानात् ॥१॥' आदिशब्दादगुरुलघ्वादिपर्यायपरिग्रहः, चशब्दः समुच्चयार्थ इति गाथार्थः ॥५२॥ किं च—

पंचत्थिकायमइयं लोयमणाइनिहणं जिणक्खायं । नामाइभेयविहियं तिविहमहोलोयभेयाई ॥ ५३ ॥

व्याख्या—'पञ्चास्तिकायमयं लोकमनाद्यनिधनं जिनाख्यात'मिति, क्रिया पूर्ववत्, तत्रास्तयः—प्रदेशास्तेषां काया
अस्तिकायाः पञ्च च ते अस्तिकायाश्चेति विग्रहः, एते च धर्मास्तिकायादयो गत्याद्युपग्रहकरा ज्ञेया इति, उक्तं च—"जीवानां
पुद्गलाना च, गत्युपग्रहकारणम् । धर्मास्तिकायो ज्ञानस्य, दीपश्चक्षुष्मतो यथा ॥ १ ॥ जीवानां पुद्गलाना च, स्थित्युपग्र
हकारणम् । अधर्मः पुरुषस्येव, तिष्ठासोरवनिर्यथा ॥ २ ॥ जीवाना पुद्गलाना च, धर्माधर्मास्तिकाययोः । बदराणां घटो
यद्वदाकाशमवकाशदम् ॥ ३ ॥ ज्ञानात्मा सर्वभावज्ञो, भोक्ता कर्ता च कर्मणाम् । नानासंसारिमुक्ताख्यो, जीवः प्रोक्तो
जिनागमे ॥ ४ ॥ स्पर्शरसगन्धवर्णशब्दमूर्तस्वभावकाः । सङ्घातभेदनिष्पन्नाः, पुद्गला जिनदेशिताः ॥ ५ ॥" तन्मयं—तदा-
त्मकं, लोक्यत इति लोकस्तं, कालतः किम्भूतमित्यत आह—'अनाद्यनिधनम्' अनाद्यपर्यवसितमित्यर्थः, अनेनेश्वरादि-
कृतव्यवच्छेदमाह, असावपि दर्शनभेदाच्चित्र एवेत्यत आह—'जिनाख्यात' तीर्थकरप्रणीतम्, आह—'जिनदेशितानि'त्य
स्माज्जिनप्रणीताधिकारोऽनुवर्तत एव, ततश्च जिनाख्यातमित्यतिरिच्यते, न, अस्याऽऽदरख्यापनार्थत्वात्, आदरख्यापनादौ
च पुनरुक्तदोषानुपपत्तेः, तथा चोक्तम्—"अनुवादादरवीप्साभृशार्थविनियोगहेत्वसूयासु । ईषत्सम्भ्रमविस्मयगणनास्म-

ख्याताः—विनाः—प्राभिरूपितसम्यगर्थास्तीर्थकरास्तैर्देशितानि—कथितानि जिनदेशितानि, कान्यत आह—'लक्षणसंस्थानासनविधानमानानि,' किं?—विचिन्तयेदिति पर्यन्ते वक्ष्यति पञ्चमां गाथायामिति, तत्र लक्षणादीनि विचिन्तयेत्, अत्रापि गाथान्ते द्रव्याणामित्युक्तत्वात्संबध्यते—योजनीयमिति, तत्र लक्षणं धर्मास्तिकायादिद्रव्याणां गत्यादि, तथा संस्थानं मुख्यवृत्त्या पुद्गलरचनाकारलक्षणं परिमण्डलादजीवानां, यथोक्तम्—'परिमंडले य वट्टे तसे चउरंस आयते चेव' जीवशरीराणां च समचतुरस्रादि, यथोक्तम्—'समचउरंसे नग्गोहमंडले साइ वामणे खुज्जे । हुंडवि य संठाणे जीवाणं छ मुणेयव्वा ॥ १ ॥' तथा धर्माधर्मयोरपि लोकक्षेत्रापेक्षया भावनीयमिति, उक्तं च—'हेट्ठा मज्झे उवरिं छव्वीझल्लरिमुइंगसंठाणे । लोगो अद्धागारो अद्धावेसाहसंठाणो ॥ १ ॥' तथाऽऽसनानि—आधारलक्षणानि धर्मास्तिकायादीनां लोकाकाशादीनि स्वस्वरूपाणि वा, तथा विधानानि धर्मास्तिकायादीनामेव भेदानित्यर्थः, यथा—'धम्मत्थिकाए धम्मत्थिकायस्स देसे धम्मत्थिकायस्स पएसे' इत्यादि, तथा मानानि—प्रमाणानि धर्मास्तिकायादीनामेवात्मीयानि, तथोत्पादस्थितिभङ्गादिपर्याया ये च 'द्रव्याणां' धर्मास्तिकायादीनां तान् विचिन्तयेदिति, तत्रोत्पादादिपर्यायसिद्धिः 'उत्पादव्ययध्रौव्ययुक्तं सदि ति (तत्त्वार्थे अ० ५ सू० २९) वचनात्, युक्तिः पुनरत्र—'घटमौलीसुवर्णार्थी, नाशोत्पत्तिस्थितिष्वयम् । शोकप्रमोदमाध्यस्थ्यं, जनो याति सहेतुकम् ॥ १ ॥ पयोव्रतो न दध्यत्ति, न पयोऽत्ति दधिव्रतः । अगोरसव्रतो नोभे, तस्मात्तत्त्वं त्रयात्मकम् ॥ २ ॥"

---

१ परिमण्डलं वृत्तं त्र्यस्रं चतुरस्रमायतमेव २ समचतुरस्रं न्यग्रोधमण्डलं सादि वामनं कुब्जम् । हुण्डमपि च संस्थानानि जीवानां षट् ज्ञातव्यानि ॥ १ ॥ ३ अधस्तान्मध्ये उपरि वेत्रासनझल्लरीमृदङ्गसंस्थानः । लोको वैशाखाकारो वैशाखस्थानकटिन्यस्तकरः ॥ १ ॥ ४ धर्मास्तिकायो धर्मास्तिकायस्य देशः धर्मास्तिकायस्य प्रदेशः ।

ततश्च धर्मास्तिकायो विवक्षितसमयसम्बन्धरूपापेक्षयोत्पद्यते तदनन्तरातीतसमयसम्बन्धरूपापेक्षया तु विनश्यति धर्मास्तिकायद्रव्यात्मना तु नित्य इति, उक्तं च—'सर्वव्यक्तिषु नियतं क्षणे क्षणेऽन्यत्वमथ च न विशेषः। सत्योश्चित्यपचित्योराकृतिजातिव्यवस्थानात् ॥१॥' आदिशब्दादगुरुलघ्वादिपर्यायपरिग्रहः, चशब्दः समुच्चयार्थ इति गाथार्थः ॥५२॥ किं च—

पंचत्थिकायमइयं लोगमणाइणिहणं जिणक्खायं। णामाइभेयविहियं तिविहमहोलोयभेयाई ॥ ५३ ॥

व्याख्या—'पञ्चास्तिकायमयं लोकमनाद्यनिधनं जिनाख्यात'मिति, क्रिया पूर्ववत्, तत्रास्तयः—प्रदेशास्तेषां कायाः अस्तिकायाः पञ्च च ते अस्तिकायाश्चेति विग्रहः, एते च धर्मास्तिकायादयो गत्याद्युपग्रहकरा ज्ञेया इति, उक्तं च—"जीवानां पुद्गलानां च, गत्युपग्रहकारणम्। धर्मास्तिकायो ज्ञानस्य, दीपश्चक्षुष्मतो यथा ॥ १ ॥ जीवानां पुद्गलानां च, स्थित्युपग्रहकारणम्। अधर्मः पुरुषस्येव, तिष्ठासोरवनिर्यथा ॥ २ ॥ जीवानां पुद्गलानां च, धर्माधर्मास्तिकाययोः। बदराणां घटो यद्वदाकाशमवकाशदम् ॥ ३ ॥ ज्ञानात्मा सर्वभावज्ञो, भोक्ता कर्ता च कर्मणाम्। नानासंसारिमुक्ताख्यो, जीवः प्रोक्तो जिनागमे ॥ ४ ॥ स्पर्शरसगन्धवर्णशब्दमूर्तस्वभावकाः। सङ्घातभेदनिष्पन्नाः, पुद्गला जिनदेशिताः ॥ ५ ॥" तन्मयं—तदात्मकं, लोक्यत इति लोकस्तं, कालतः किम्भूतमित्यत आह—'अनाद्यनिधनम्' अनाद्यपर्यवसितमित्यर्थः, अनेनेश्वरादिकृतव्यवच्छेदमाह, असावपि दर्शनभेदाच्चित्र एवेत्यत आह—'जिनाख्यातं' तीर्थकरप्रणीतम्, आह—'जिनदेशितानि'त्यस्माज्जिनप्रणीताधिकारोऽनुवर्तत एव, ततश्च जिनाख्यातमित्यतिरिच्यते, न, अस्याऽऽदरख्यापनार्थत्वात्, आदरख्यापनादौ च पुनरुक्तदोषानुपपत्तेः, तथा चोक्तम्—"अनुवादादरवीप्साभृशार्थविनियोगहेत्वसूयासु। ईषत्सम्भ्रमविस्मयगणनास-

रणेप्यपुनरुक्तम् ॥ १ ॥" तथा हि 'नामादिभेदविहित' भेदतो नामादिभेदायस्थापितमित्यर्थः, उक्तं च—'नामं ठवणा दविए खित्ते काले तहेव भावे य । पज्जवलोगो य तहा अट्ठविहो लोगंमि (ग) निक्खेवो ॥१॥' भावार्थश्चतुर्थिन्तविस्तरविचरणादवसेयः, साम्प्रत क्षेत्रलोकमधिकृत्याह—'त्रिविधं' त्रिप्रकारम् 'अधोलोकभेदादि' इति प्राकृतशैल्याऽधोलोकादिभेदम्, आदिशब्दात्तिर्यगूर्ध्वलोकपरिग्रह इति गाथार्थः ॥ ५२ ॥ किं च—तस्मिन्नेव क्षेत्रलोक इद चद च विचिन्तयेदिति प्रतिपादयन्नाह—

खिइवलयदीवसागरनिरयविमाणभवणाइसंठाणं । वोमाइपइट्ठाणं निययं लोगट्ठिइविहाणं ॥ ५३ ॥

व्याख्या—'खितिवलयद्वीपसागरनिरयविमानभवनादिसंस्थानं' तत्र क्षितयः खलु धर्माद्या ईषत्प्राग्भारावसाना अष्टौ भूमयः परिगृह्यन्ते, वलयानि—घनोदधिघनवाततनुवातात्मकानि धर्मादिसप्तपृथिवीपरिक्षेपीण्येकविंशतिः, द्वीपा —जम्बूद्वीपादयः स्वयम्भूरमणद्वीपान्ता असङ्ख्येयाः, सागरा—लवणसागरादयः स्वयम्भूरमणसागरपर्यन्ता असङ्ख्येया एव, निरया—सीमन्तकाद्या अप्रतिष्ठानावसानाः सङ्ख्येयाः, यत उक्तम्—'तीसा य पन्नवीसा पनरस दसेव सयसहस्साइं । तिन्नेगं पंचूण पंच य नरगा जहाकमसो ॥ २ ॥' विमानानि—ज्योतिष्कादिसम्बन्धीन्यनुत्तरविमानान्तान्यसङ्ख्येयानि, ज्योतिष्कविमानानामसंख्येयत्वात्, भवनानि—भवनवास्यालयलक्षणानि असुरादिदशनिकायसंबन्धीनि असंख्येयानि, उक्तं च—

१ नामस्थापनयोः द्रव्ये क्षेत्रे च काले तथैव भावे च । पर्यवलोकश्च तथा अष्टविधो लोके निक्षेपः ॥ १ ॥ २ त्रिंशत् पञ्चविंशतिश्च पञ्चदश दशैव शतसहस्राणि । त्रीणि एकं पञ्चोनं पञ्च च नरका यथाक्रमम् ॥ १ ॥

"सत्तेयं च कोडीओ हवंति बावत्तरिं सयसहस्सा । एसो भवणसमासो भवणवईण वियाणेज्जा ॥१॥" आदिशब्दादसङ्ख्येयव्यन्तरनगरपरिग्रहः, उक्तं च—"हेट्ठोवरिजोयणसयरहिए रयणाए जोयणसहस्से । पढमे वंतरियाणं भोमा नयरा असंखेज्जा ॥ १ ॥" तथाऽध क्षितयश्च वलयानि चेत्यादिग्रन्थः, एतेषां संस्थानम्—आकारविशेषलक्षणं विचिन्तयेदिति, तथा 'व्योमादिप्रविधानम्' इत्यत्र प्रतिष्ठितिः प्रतिष्ठानं, भावे ल्युट्, व्योम—आकाशम्, आदिशब्दाद्धर्माद्यास्तिकायपरिग्रहः, व्योमादौ प्रतिष्ठानमस्येति व्योमादिप्रतिष्ठानं, लोकस्थितिविधानमिति योगः, विधिः—विधान प्रकार इत्यर्थः, लोकस्य स्थितिः २, स्थितिः व्यवस्था मर्यादा इत्यनर्थान्तरं, तद्विधान, किम्भूतं?—'नियत' नित्यं शाश्वत, क्रिया पूर्ववदिति गाथार्थः ॥ ५४ ॥ किं च—

उवओगलक्खणमणाइनिहणमत्थंतरं सरीराओ । जीवमरूविं कारिं भोयं च सयस्स कम्मस्स ॥ ५५ ॥

व्याख्या—उपयुज्यतेऽनेनेत्युपयोगः—साकारानाकारादिः, उक्तं च—'स द्विविधोऽष्टचतुर्भेदः' (तत्त्वार्थे अ० २ सू० ९) स एव लक्षणं यस्य स उपयोगलक्षणस्तं, जीवमिति वक्ष्यति, तथा 'अनाद्यनिधनम्' अनाद्यपर्यवसितं, भवापवर्गप्रवाहापेक्षया नित्यमित्यर्थः, तथा 'अर्थान्तरं' पृथग्भूतं, कुतः?—शरीरात्, जातावेकवचन, शरीरेभ्यः—औदारिकादिभ्य इति, किमित्यत आह—जीवति जीविष्यति जीवितवान् वा जीव इति तं, किम्भूतमित्यत आह—'अरूपिणम्' अमूर्तमित्यर्थः, तथा 'कर्तारं' निर्वर्तकं, कर्मण इति गम्यते, तथा 'भोक्तारम्' उपभोक्तारं, कस्य?—स्वकर्मणः—आत्मीयस्य कर्मणः, ज्ञानावरणीयादेरिति गाथार्थः ॥ ५५ ॥

---

१ सप्तैव च कोट्यो भवन्ति द्वासप्ततिः शतसहस्राणि । एष भवनसमासो भवनपतीनां (इति) विजानीयात् ॥१॥ अधस्तादुपरि योजनशतरहिते रत्नप्रायाः योजनसहस्रे । प्रथमे व्यन्तराणां भौमानि नगराण्यसंख्येयानि ॥ १ ॥

रणेष्वपुनरुक्तम् ॥ १ ॥" तथा हि 'नामादिभेदविहित' भेदतो नामादिभेदायस्थापितमित्यर्थः, उक्तं च–'नाम ठवणा दविए खित्ते काले तहेव भावे य । पज्जवलोगो य तहा अट्ठविहो लोगनि(ग)क्खेवो ॥१॥' भावार्थश्चतुर्विंशतिस्तवविवरणादवसेयः, साम्प्रतं क्षेत्रलोकमधिकृत्याह–'त्रिविधं' त्रिप्रकारम् 'अधोलोकभेदादि' इति प्राकृतत्वादधोलोकादिभेदम् आदिशब्दात्तिर्यगूर्ध्वलोकपरिग्रह इति गाथार्थः ॥ ५२ ॥ किं च–तस्मिन्नेव क्षेत्रलोके इदं चेदं च विचिन्तयेदिति प्रतिपादयन्नाह—

खिइवलयदीवसागरनरयविमाणभवणाइसंठाणं । वोमाइपइट्ठाणं निययं लोगट्ठिइविहाणं ॥ ५३ ॥

व्याख्या—'क्षितिवलयद्वीपसागरनिरयविमानभवनादिसंस्थानं' तत्र क्षितयः खलु घर्माद्या ईषत्प्राग्भारापर्यवसाना अष्टौ भूमयः परिगृह्यन्ते, वलयानि–घनोदधिघनवाततनुवातात्मकानि घर्मादिसप्तपृथिवीपरिक्षेपीण्येकविंशतिः, द्वीपा–जम्बूद्वीपादयः स्वयम्भूरमणद्वीपान्ता असङ्ख्येयाः, सागरा–लवणसागरादयः स्वयम्भूरमणसागरपर्यन्ता असङ्ख्येया एव, निरया–सीमन्तकाद्या अप्रतिष्ठानावसानाः सङ्ख्येयाः, यत उक्तम्–'तीसा य पन्नवीसा पनरस दसेव सयसहस्साइं । तिन्नेगं पंचूणं पंच य नरगा जहाकमसो ॥ १ ॥' विमानानि–ज्योतिष्कादिसम्बन्धीन्यनुत्तरविमानान्तान्यसङ्ख्येयानि, ज्योतिष्कविमानानामसङ्ख्येयत्वात्, भवनानि–भवनवास्यालयलक्षणानि असुरादिदशनिकायसम्बन्धीनि असङ्ख्येयानि, उक्तं च–

१ नामट्ठवणा दव्वे खेत्ते काले तहेव भावे य । पज्जवलोगो य तहा अट्ठविहो लोगनिक्खेवो ॥ १ ॥ २ तिंसा य पण्णवीसा पण्णरस दसेव सयसहस्साणि । तिन्नि एगं पंचूणं पंच य नरगा जहाकमसो ॥ १ ॥

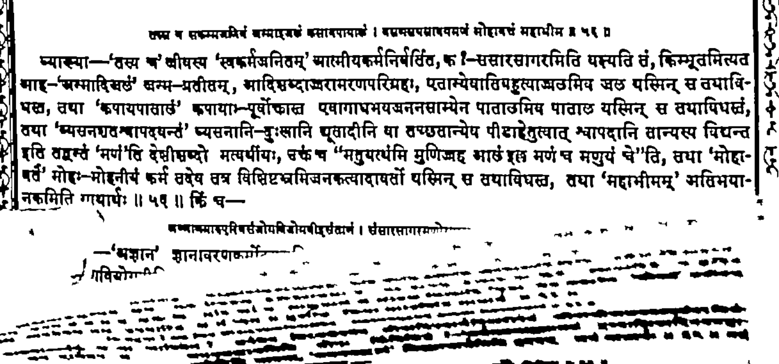
"सत्तेयं य कोडीओ हवंति बावत्तरिं सयसहस्सा। एसो भवणसमासो भवणवईणं वियाणेज्जा ॥१॥" आदिशब्दादसङ्ख्येयव्यन्तरनगरपरिग्रहः, उक्तं च–"हेट्ठोवरिजोयणसयरहिए रयणाए जोयणसहस्से। पढमे वन्तरियाणं भोमा नयरा असंखेज्जा ॥ १ ॥" सदा क्षितयश्च वलयानि चेत्यादिग्रहः, एतेषां संस्थानम्–आकारविशेषलक्षणं विचिन्तयेदिति, तथा 'व्योमादिप्रतिष्ठानम्' इत्यत्र प्रतिष्ठितिः प्रतिष्ठानं, भावे ल्युट्, व्योम–आकाशम्, आदिशब्दाद्वाय्वादिपरिग्रहः, व्योमादौ प्रतिष्ठानमस्येति व्योमादिप्रतिष्ठानं, लोकस्थितिविधानमिति योगः, विधिः–विधान प्रकार इत्यर्थः, लोकस्य स्थितिः -२, स्थितिः व्यवस्था मर्यादा इत्यनर्थान्तरं, तद्विधान, किम्भूतं?–'नियत' नित्यं शाश्वत, क्रिया पूर्ववदिति गाथार्थः॥ ५४॥ किं च—

उवओगलक्खणमणाइनिहणमत्थंतरं सरीराओ। जीवमरूविं कारिं भोयं च सयस्स कम्मस्स ॥ ५५ ॥

व्याख्या—उपयुज्यतेऽनेनेत्युपयोगः–साकारानाकारादिः, उक्तं च–'स द्विविधोऽष्टचतुर्भेदः' (तत्त्वार्थे अ० २ सू० ९) स एव लक्षणं यस्य स उपयोगलक्षणस्तं, जीवमिति वक्ष्यति, तथा 'अनाद्यनिधनम्' अनाद्यपर्यवसित, भवापवर्गप्रवाहापेक्षया नित्यमित्यर्थः, तथा 'अर्थान्तरं' पृथग्भूतं, कुतः?–शरीरात्, जातावेकवचन, शरीरेभ्यः–औदारिकादिभ्य इति, किमित्यत आह–जीवति जीविष्यति जीवितवान् वा जीव इति त, किम्भूतमित्यत आह–'अरूपिणम्' अमूर्तमित्यर्थः, तथा 'कर्तारं' निर्वर्तक, कर्मण इति गम्यते, तथा 'भोक्तारम्' उपभोक्तारं, कस्य?–स्वकर्मणः–आत्मीयस्य कर्मणः, ज्ञानावरणीयादेरिति गाथार्थः ॥ ५५ ॥

---

१ सप्तैव च कोट्यो भवन्ति द्वासप्ततिः शतसहस्राणि। एष भवनसमासो भवनपतीनां (इति) विजानीयात् ॥१॥ अधस्तादुपरि योजनशतरहिते रत्नाया योजनसहस्रे। प्रथमे व्यन्तराणां भौमानि नगराण्यसंख्येयानि ॥ १ ॥

तस्स य सकम्मजणियं जम्माइजलं कसायपायालं । वसणसयसावयमणं मोहावत्तं महाभीमं ॥ ५६ ॥

व्याख्या—'तस्य च' जीवस्य 'स्वकर्मजनितम्' आत्मीयकर्मनिर्वर्तितं, कं ?—संसारसागरमिति वक्ष्यति तं, किम्भूतमित्यत आह—'जन्मादिजलं' जन्म—प्रतीतम्, आदिशब्दाज्जरामरणपरिग्रहः, एतान्येवाविपकुल्याजलमिव जलं यस्मिन् स तथाविधस्तं, तथा 'कषायपातालं' कषायाः—पूर्वोक्तास्त एवागाधभयजननसाम्येन पातालमिव पातालं यस्मिन् स तथाविधस्तं, तथा 'व्यसनशतश्वापदवन्तं' व्यसनानि—दुःखानि द्यूतादीनि वा तच्छतान्येव पीडाहेतुत्वात् श्वापदानि तान्यस्य विद्यन्त इति तद्वन्तं 'मणं'ति देशीशब्दो मत्वर्थीयः, उक्तं च "मतुयत्थंमि मुणिज्जह आलं इल्ल मणं च मणुयं चे"ति, तथा 'मोहावर्तं' मोहः—मोहनीयं कर्म तदेव तत्र विशिष्टभ्रमिजनकत्वादावर्तो यस्मिन् स तथाविधस्तं, तथा 'महाभीमम्' अतिभयानकमिति गाथार्थः ॥ ५६ ॥ किं च—

अण्णाणमारुएरियसंजोगविजोगवीइसंताणं । संसारसागरमणो—

—'अज्ञान' ज्ञानावरणकर्मो—

गतियोग—

तस्स य सकम्मजणियं जम्माइजलं कसायपायालं । वसणसयसावयमणं मोहावत्तं महाभीमं ॥ ५६ ॥

व्याख्या—'तस्य च' जीवस्य 'स्वकर्मजनितम्' आत्मीयकर्मनिर्वर्तितं, क ?—संसारसागरमिति पश्यति तं, किम्भूतमित्यत आह—'जन्मादिजलं' जन्म—प्रतीतम्, आदिशब्दाज्जरामरणपरिग्रहः, एतान्येवातिबहुत्वाज्जलमिव जलं यस्मिन् स तथाविधस्तं, तथा 'कषायपातालं' कषायाः—पूर्वोक्तास्त एवागाधभयजननसाम्येन पातालमिव पातालं यस्मिन् स तथाविधस्तं, तथा 'व्यसनशतश्वापदवन्तं' व्यसनानि—दुःखानि द्यूतादीनि वा तच्छतान्येव पीडाहेतुत्वात् श्वापदानि तान्यस्य विद्यन्त इति तद्वन्तं 'मणं'ति देशीशब्दो मत्वर्थीयः, उक्तं च "मसुयरयंमि मुणिज्जइ आलं इल्लं मणं च मणुयं चे' ति, तथा 'मोहावर्तं' मोहः—मोहनीयं कर्म तदेव तत्र विशिष्टभ्रमिजनकत्वादावर्तो यस्मिन् स तथाविधस्तं, तथा 'महाभीमम्' अतिभयानकमिति गाथार्थः ॥ ५६ ॥ किं च—

अण्णाणमारुएरियसंजोगविजोगवीइसंताणं । संसारसागरमणोरपारमसुहं विचिंतेज्जा ॥ ५७ ॥

व्याख्या—'अज्ञानं' ज्ञानावरणकर्मोदयजनित आत्मपरिणामः स एव तस्मेरकत्वान्मारुतः—वायुस्तेनेरित—प्रेरितः, कः ?—संयोगवियोगवीचिसन्तानो यस्मिन् स तथाविधस्तं, तत्र संयोगः—केनचित् सह सम्बन्धः वियोगः—तेनैव विप्रयोगः एतावेव सन्ततप्रवृत्तत्वात् वीचयः—कर्मयस्तत्प्रवाहः—सन्तान इति भावना, संसरणं संसारः (स) सागर इव संसारसागरस्तं, किम्भूतम् ? 'अनोरपारम्' अनाद्यपर्यवसितम् 'अशुभम्' अशोभनं विचिन्तयेत्, तस्य गुणरहितस्य जीवस्येति गाथार्थः ॥ ५७ ॥

तस्स य संवरणसहं सम्मद्दंसणसुबंधणमणहं । नाणमयकण्णधारं चारित्तमयं महापोयं ॥ ५८ ॥

व्याख्या—'तस्य च' संसारसागरस्य 'संतरणसहं' सन्तरणसमर्थं, पोतमिति सम्बध्यति, किंविशिष्टं ?—सम्यग्दर्शनमेव शोभनं बन्धनं यस्य स तथाविधस्तम्, 'अनघम्' अपापं, ज्ञानं—प्रतीतं तन्मयः—तदात्मकः कर्णधारः—निर्यामकविशेषो यस्य यस्मिन् वा स तथाविधस्तं, चारित्रं—प्रतीतं तदात्मकं 'महापोतम्' इति महाबोहित्थं, क्रिया पूर्ववदिति गाथार्थः ॥ ५८ ॥

संवरकयनिच्छिद्दं तवपवणाइद्धजइणतरवेगं । वेरग्गमग्गपडियं विसोत्तियावीइनिक्खोभं ॥ ५९ ॥

व्याख्या—इहाऽऽश्रवनिरोधः संवरस्तेन कृतं निश्छिद्रं—स्थगितरन्ध्रमित्यर्थः, अनशनादिलक्षणं तपः तदेवेष्टपुरं प्रति प्रेरकत्वात् पवन इव तपःपवनस्तेनाऽऽविद्धस्य—प्रेरितस्य जवनतरः—शीघ्रतरो वेगः—रयो यस्य स तथाविधस्तं, तथा विरागस्य भावो वैराग्य, तदेवेष्टपुरप्रापकत्वान्मार्ग इव वैराग्यमार्गस्तस्मिन् पतित'—गतस्तं, तथा विस्रोतसिका—अपध्यानानि एता एवेष्टपुरप्राप्तिविघ्नहेतुत्वाद्वीचय इव विस्रोतसिकावीचयः ताभिर्निःक्षोभ्यः—निष्प्रकम्पस्तमिति गाथार्थः ॥ ५९ ॥

एवम्भूतं पोतं किं ?—

आरोढुं मुणिवणिया महग्घसीलंगरयणपडिपुन्नं । जह तं निव्वाणपुरं सिग्घमविग्घेण पावंति ॥ ६० ॥

व्याख्या—'आरोढुं' इत्यारुह्य, के ?—'मुनिवणिजः' मन्यन्ते जगतस्त्रिकालावस्थामिति मुनयः त एवातिनिपुणमायव्ययपूर्वकं प्रवृत्तेर्वणिज इव मुनिवणिजः, पोत एव विशेष्यते—महार्घाणि शीलाङ्गानि—पृथिवीकायसंरम्भपरित्यागादीनि वक्ष्यमाणलक्षणानि तान्येवैकान्तिकात्यन्तिकसुखहेतुत्वाद्रत्नानि २ तैः परिपूर्णः—भृतस्तं, येन प्रकारेण यथा 'तत्' मकारान्तं

तस्स य सकम्मजणियं जम्माइजलं कसायपायालं । वसणसयसावयमणं मोहावत्तं महाभीमं ॥ ५६ ॥

व्याख्या—'तस्य च' जीवस्य 'स्वकर्मजनितम्' आत्मीयकर्मनिर्वर्तितं, कं ?—संसारसागरमिति वक्ष्यति त, किम्भूतमित्यत आह—'जन्मादिजलं' जन्म—प्रतीतम्, आदिशब्दाज्जरामरणपरिग्रहः, एतान्येवातिबहुत्वाज्जलमिव जलं यस्मिन् स तथाविधस्तं, तथा 'कषायपातालं' कषायाः—पूर्वोक्तास्त एवागाधभवजननसाम्येन पातालमिव पातालं यस्मिन् स तथाविधस्तं, तथा 'व्यसनशतश्वापदवन्तं' व्यसनानि—दुःखानि द्यूतादीनि वा तच्छतान्येव पीडाहेतुत्वात् श्वापदानि तान्यस्य विद्यन्त इति तद्वन्तं 'मणं'ति देशीशब्दो मत्वर्थीयः, उक्तं च "मतुयत्थंमि मुणिज्जह आलं इल्लं मणं च मणुयं चे"ति, तथा 'मोहावर्तं' मोहः—मोहनीयं कर्म तदेव तत्र विशिष्टभ्रमिजनकत्वादावर्तो यस्मिन् स तथाविधस्तं, तथा 'महाभीमम्' अतिभयानकमिति गाथार्थः ॥ ५६ ॥ किं च—

अण्णाणमारुएरियसंजोगविजोगवीइसंताणं । संसारसागरमणोरपारमसुहं विचिंतेज्जा ॥ ५७ ॥

व्याख्या—'अज्ञानं' ज्ञानावरणकर्मोदयजनित आत्मपरिणामः स एव तत्प्रेरकत्वान्मारुतः—वायुस्तेनेरित—प्रेरितः, कः ?—संयोगवियोगवीचिसन्तानो यस्मिन् स तथाविधस्तं, तत्र संयोगः—केनचित् सह सम्बन्धः वियोगः—तेनैव विप्रयोगः एतावेव सन्ततप्रवृत्तत्वात् वीचयः—कर्मतरङ्गप्रवाहः—सन्तान इति भावना, संसरणं संसारः (स) सागर इव संसारसागरस्तं, किम्भूतम् ? 'अनोरपारम्' अनाद्यपर्यवसितम् 'अशुभम्' अशोभनं विचिन्तयेत्, तस्य गुणरहितस्य जीवस्येति गाथार्थः ॥ ५७ ॥

तस्स य संतरणसहं सम्मद्दंसणसुबंधणमणग्घं । णाणमयकण्णधारं चारित्तमयं महापोयं ॥ ५८ ॥

व्याख्या—'तस्य च' संसारसागरस्य 'संतरणसहं' सन्तरणसमर्थं, पोतमिति सम्बन्धः, किंविशिष्टं ?—सम्यग्दर्शनमेव शोभनं बन्धनं यस्य स तथाविधस्तम्, 'अनघम्' अपापं, ज्ञानं—प्रतीतं तन्मयः—तदात्मकः कर्णधारः—निर्यामकविशेषो यस्य यस्मिन् वा स तथाविधस्तं, चारित्रं—प्रतीतं तदात्मकं 'महापोतम्' इति महाबोहित्थं, क्रिया पूर्ववदिति गाथार्थः ॥ ५८ ॥

संवरकयनिच्छिद्दं तवपवणाइद्धजइणतरवेगं । वेरग्गमग्गपडियं विसोत्तियावीइनिक्खोभं ॥ ५९ ॥

व्याख्या—इहाऽऽश्रवनिरोधः संवरस्तेन कृतं निश्छिद्रं—स्थगितरन्ध्रमित्यर्थः, अनशनादिलक्षणं तपः तदेवेष्टपुरं प्रति प्रेरकत्वात् पवन इव तपःपवनस्तेनाऽऽविद्धस्य—प्रेरितस्य जवनतरः—शीघ्रतरो वेगः—रयो यस्य स तथाविधस्तं, तथा विरागस्य भावो वैराग्यं, तदेवेष्टपुरप्रापकत्वान्मार्ग इव वैराग्यमार्गस्तस्मिन् पतितः—गतस्तं, तथा विस्रोतसिका—अपध्यानानि एता एवेष्टपुरप्राप्तिविघ्नहेतुत्वाद्वीचय इव विस्रोतसिकावीचयः ताभिर्निःक्षोभ्यः—निष्प्रकम्पस्तमिति गाथार्थः ॥ ५९ ॥

एवम्भूतं पोतं किं ?—

आरोढुं मुणिवणिया महग्घसीलंगरयणपडिपुन्नं । जह तं निव्वाणपुरं सिग्घमविग्घेण पावंति ॥ ६० ॥

व्याख्या—'आरोढुं' इत्यारुह्य, के ?—'मुनिवणिजः' मन्यन्ते जगतस्त्रिकालावस्थामिति मुनयः त एवातिनिपुणमायव्ययपूर्वकं प्रवृत्तेर्वणिज इव मुनिवणिजः, पोत एव विशेष्यते—महार्घाणि शीलाङ्गानि—पृथिवीकायसंरम्भपरित्यागादीनि वक्ष्यमाणलक्षणानि तान्येवैकान्तिकात्यन्तिकसुखहेतुत्वाद्रत्नानि २ तैः परिपूर्णः—भृतस्तं, येन प्रकारेण यथा 'तत्' प्रक्रान्तं

'निर्वाणपुरं' सिद्धिपत्तनं परिनिर्वाणपुरं वेति पाठान्तरं 'शीघ्रम्' आशु स्वल्पेन कालेनेत्यर्थः, 'अविघ्नेन' अन्तरायमन्तरेण 'प्राप्नुवन्ति' आसादयन्ति, तथा विचिन्तयेदिति वर्तते इत्ययं गाथार्थः ॥ ९० ॥

तत्थ य तिरयणविणिओगमइयमेगंतियं निराबाहं। साभावियं निरुवमं जह सोक्खं अक्खयमुवेंति ॥ ९१ ॥

व्याख्या—'तत्र च' परिनिर्वाणपुरे 'त्रिरत्नविनियोगात्मक'मिति त्रीणि रत्नानि—ज्ञानादीनि विनियोगश्चैषां क्रियाकरणं, ततः प्रसूतेस्तदात्मकमुच्यते, तथा 'एकान्तिकम्' इत्येकान्तभावि 'निराबाधम्' इत्याबाधारहितं, 'स्वाभाविकं' न कृत्रिमं 'निरुपमम्' उपमातीतमिति, उक्तं च—'नवि अत्थि माणुसाणं तं सोक्ख'मित्यादि 'यथा' येन प्रकारेण 'सौख्यं' प्रतीतम् 'अक्षयम्' अपर्यवसानम् 'उपयान्ति' सामीप्येन प्राप्नुवन्ति, क्रिया प्राग्वदिति गाथार्थः ॥ ९१ ॥

किं बहुणा ? सव्वं चिय जीवाइपयत्थवित्थरोवेयं। सव्वनयसमूहमयं झाएज्जा समयसब्भावं ॥ ९२ ॥

व्याख्या—किं बहुना भाषितेन ?, 'सर्वमेव' निरवशेषमेव 'जीवादिपदार्थविस्तरोपेतं' जीवाजीवास्रवबन्धसंवरनिर्जरामोक्षाख्यपदार्थप्रपञ्चसमन्वितं समयसद्भावमिति योगः, किंविशिष्टं ?—'सर्वनयसमूहात्मकं' द्रव्यास्तिकादिनयसङ्घातमयमित्यर्थः, 'ध्यायेत्' विचिन्तयेदिति भावना, 'समयसद्भावं' सिद्धान्तार्थमिति हृदयम्, अयं गाथार्थः ॥ ९२ ॥ गतं ध्यातव्यद्वारं, साम्प्रतं येऽस्य ध्यातारस्तान् प्रतिपादयन्नाह—

सव्वप्पमायरहिया मुणओ खीणोवसंतमोहा य। झायारो नाणधणा धम्मज्झाणस्स निद्दिट्ठा ॥ ९३ ॥

---

१ नैवास्ति मनुष्याणां तत्सौख्यं.

व्याख्या—प्रमादा—मद्यादयः, यथोक्तम्—'मज्जं विसयकसाया निद्दा विकहा य पंचमी भणिया' सर्वप्रमादै रहिताः सर्वप्रमादरहिताः, अप्रमादवन्त इत्यर्थः, 'मुनयः' साधवः 'क्षीणोपशान्तमोहाश्च' इति क्षीणमोहाः—क्षपकनिर्ग्रन्थाः उपशान्तमोहाः—उपशामकनिर्ग्रन्थाः, चशब्दादन्ये चाऽप्रमादिनः, 'ध्यातारः' चिन्तकाः, धर्मध्यानस्येति सम्बन्धः, ध्यातार एव विशेष्यन्ते—'ज्ञानधनाः' ज्ञानवित्ताः, विपश्चित इत्यर्थः, 'निर्दिष्टाः' प्रतिपादितास्तीर्थकरगणधरैरिति गाथार्थः ॥ ६३ ॥

उक्ता धर्मध्यानस्य ध्यातारः, साम्प्रतं शुक्लध्यानस्याप्याद्यभेदद्वयस्याविशेषेण एत एव यतो ध्यातार इत्यतो मा भूत्पुनरभिधेया भविष्यन्तीति लाघवार्थं चरमभेदद्वयस्य प्रसङ्गत एव तानेवाभिधित्सुराह—

एएच्चिय पुव्वाणं पुव्वधरा सुप्पसत्थसंघयणा । दोण्ह सजोगाजोगा सुक्काण पराण केवलिणो ॥ ६४ ॥

व्याख्या—'एत एव' येऽनन्तरमेव धर्मध्यानध्यातार उक्ताः 'पूर्वयोः' इत्याद्ययोर्द्वयोः शुक्लध्यानभेदयोः पृथक्त्ववितर्कसविचारमेकत्ववितर्कमविचारमित्यनयोः ध्यातार इति गम्यते, अयं पुनर्विशेषः—'पूर्वधराः' चतुर्दशपूर्वविदस्तदुपयुक्ताः, इदं च पूर्वधरविशेषणमप्रमादवतामेव वेदितव्यं, न निर्ग्रन्थानां, माषतुषमरुदेव्यादीनामपूर्वधराणामपि तदुपपत्तेः, 'सुप्रशस्तसंहनना' इत्याद्यसंहननयुक्ताः, इदं पुनरोघत एव विशेषणमिति, तथा 'द्वयोः' शुक्लयोः परयोः—उत्तरकालभाविनोः प्रधानयोर्वा सूक्ष्मक्रियानिवृत्त्युपरतक्रियाऽप्रतिपातिलक्षणयोर्यथासङ्ख्यं सयोगायोगकेवलिनो ध्यातार इति योगः,

---

१ मज्जं विसया कसाया निद्दा विकहा य पञ्चमी भणिया

'एवं च गम्मए-सुक्कझाणदुगं वोलीणस्स तनियमप्पत्तस्स एयाए झाणंतरियाए वट्टमाणस्स केवलणाणमुप्पज्जइ, केवली य सुक्कलेसोऽज्झाणी य जाव सुहुमकिरियमनियट्टिं'ति गाथार्थः ॥ १४ ॥ उक्तमानुपूर्विकम्, इदानीमवसरप्राप्तमनुप्रेक्षाद्वारं व्याचिख्यासुरिदमाह—

झाणोवरमेऽवि मुणी णिच्चमणिच्चाइभावणापरमो । होइ सुभावियचित्तो धम्मज्झाणेण जो पुव्विं ॥ ६५ ॥

व्याख्या—इह ध्यानं धर्मध्यानमभिगृह्यते, तदुपरमेऽपि—तद्विगमेऽपि 'मुनिः' साधुः 'नित्यं' सर्वकालमनित्यादिचिन्तनापरमो भवति, आदिशब्दादशरणैकत्वसंसारपरिग्रहः, एताश्च द्वादशानुप्रेक्षा भावयितव्याः, "इष्टजनसम्प्रयोगर्द्धिविषयसुखसम्पदः" (प्रशमरतौ १५१–१६२) इत्यादिना ग्रन्थेन, फल चासां सचित्तादिष्वनभिष्वङ्गभयनिर्वेदादिति भावनीयम्, अथ किंविशिष्टोऽनित्यादिचिन्तनापरमो भवतीत्यत आह—'सुभावितचित्तः' सुभावितान्तःकरणः, केन ?—'धर्मध्यानेन' प्राग्निरूपितशब्दार्थेन 'यः' कश्चित् 'पूर्वम्' आदाविति गाथार्थः ॥ ६५ ॥ गतमनुप्रेक्षाद्वारम्, अधुना लेश्याद्वारमभिधित्सुराह—

होंति कमविसुद्धाओ लेसाओ पीयपम्हसुक्काओ । धम्मज्झाणोवगयस्स तिव्वमंदाइभेयाओ ॥ ६६ ॥

व्याख्या—इह 'भवन्ति' संजायन्ते 'क्रमविशुद्धाः' परिपाटिविशुद्धाः, काः ?—लेश्याः, ताश्च पीतपद्मशुक्लाः, एतदुक्तं

---

१ एवं च गम्यते—शुक्लध्यानादिद्वयं व्यतिक्रान्तस्य तृतीयमप्राप्तस्य एतस्यां ध्यानान्तरिकायां वर्तमानस्य केवलज्ञानमुत्पद्यते, केवली च शुक्ललेश्योऽध्यानी च यावत् सूक्ष्मक्रियमनिवृत्तीति.

भवति—पीतलेश्यायाः पद्मलेश्या विशुद्धा तस्या अपि शुक्ललेश्येति क्रमः, कस्यैता भवन्त्यत आह—'धर्मध्यानोपगतस्य' धर्मध्यानयुक्तस्येत्यर्थः, किंविशिष्टाश्चैता भवन्त्यत आह—'तीव्रमन्दादिभेदा' इति तत्र तीव्रभेदाः पीतादिस्वरूपेष्वन्त्याः, मन्दभेदास्त्वाद्याः, आदिशब्दान्मध्यमपक्षपरिग्रहः, अथवौघत एव परिणामविशेषा तीव्रमन्दभेदा इति गाथार्थः ॥ ६६ ॥ उक्तं लेश्याद्वारम्, इदानीं लिङ्गद्वार विवृण्वन्नाह—

आगमउवएसाणाणिसग्गओ जं जिणप्पणीयाणं । भावाणं सद्दहणं धम्मज्झाणस्स तं लिंगं ॥ ६७ ॥

व्याख्या—आगमोपदेशाज्ञानिसर्गतो यद् 'जिनप्रणीतानां' तीर्थकरप्ररूपितानां द्रव्यादिपदार्थानां 'श्रद्धानम्' अवि तथा एत इत्यादिलक्षणं धर्मध्यानस्य तल्लिङ्गं, तत्त्वश्रद्धानेन लिङ्ग्यते धर्मध्यायीति, इह चागमः—सूत्रमेव तदनुसारेण कथनम्—उपदेशः आज्ञा त्वर्थः निसर्गः—स्वभाव इति गाथार्थः ॥ ६७ ॥ किं च—

जिणसाहूगुणकित्तणपसंसणाविणयदाणसंपन्नो । सुअसीलसंजमरओ धम्मज्झाणी मुणेयव्वो ॥ ६८ ॥

व्याख्या—'जिनसाधुगुणोत्कीर्तनप्रशंसाविनयदानसम्पन्नः' इह जिनसाधवः—प्रतीताः, तद्गुणाश्च निरतिचारसम्यग्दर्शनादयस्तेषामुत्कीर्तनं—सामान्येन संशब्दनमुच्यते, प्रशंसा त्वहोश्लाघ्यतया भक्तिपूर्विका स्तुतिः, विनयः—अभ्युत्थानादि, दानम्—अशनादिप्रदानम्, एतत्सम्पन्नः—एतत्समन्वितः, तथा श्रुतशीलसंयमरतः, तत्र श्रुतं—सामायिकादिबिन्दुसारान्तं शीलं—व्रतादिसमाधानलक्षणं संयमस्तु प्राणातिपातादिनिवृत्तिलक्षणः, यथोक्तं—'पञ्चाश्रवा' दित्यादि, एतेषु भावतो रतः, किं ?—धर्मध्यानीति ज्ञातव्य इति गाथार्थः ॥ ६८ ॥ गतं लिङ्गद्वारम्, अधुना फलद्वारावसरः, तच्च लाघवार्थं शुक्लध्यान-

'एवं च गम्मए–सुक्कझाणाइदुगं वोलीणस्स तइयमप्पत्तस्स एयाए झाणंतरियाए वट्टमाणस्स केवलणाणमुप्पज्जइ, केवली य सुक्कलेसोऽज्झाणी य जाव सुहुमकिरियमनियट्टि'त्ति गाथार्थः ॥ ९४ ॥ उक्तमानुषङ्गिकम्, इदानीमवसरप्राप्तमनुप्रेक्षाद्वारं व्याचिख्यासुरिदमाह—

झाणोवरमेऽवि मुणी णिच्चमणिच्चाइभावणापरमो । होइ सुभावियचित्तो धम्मज्झाणेण जो पुव्विं ॥ ९५ ॥

व्याख्या—इह ध्यानं धर्मध्यानमभिगृह्यते, तदुपरमेऽपि–तद्विगमेऽपि 'मुनिः' साधुः 'नित्यं' सर्वकालमनित्यादिचिन्तनापरमो भवति, आदिशब्दादशरणैकत्वसंसारपरिग्रहः, एताश्च द्वादशानुप्रेक्षा भावयितव्याः, "इष्टजनसम्प्रयोगर्द्धिविषयसुखसम्पदः" (प्रशमरतौ १५१–१६२) इत्यादिना ग्रन्थेन, फलं चासां सचिवादिष्वनभिष्वङ्गभयनिर्वेदादिति भावनीयम्, अथ किंविशिष्टोऽनित्यादिचिन्तनापरमो भवतीत्यत आह–'सुभावितचित्तः' सुभावितान्तःकरणः, केन ?–'धर्मध्यानेन' प्राग्निरूपितशब्दार्थेन 'यः' कश्चित् 'पूर्वम्' आदावेवेति गाथार्थः ॥ ९५ ॥ गतमनुप्रेक्षाद्वारम्, अधुना लेश्याद्वारप्रतिपादनायाह—

होंति कमविसुद्धाओ लेसाओ पीयपम्हसुक्काओ । धम्मज्झाणोवगयस्स तिव्वमंदाइभेयाओ ॥ ९६ ॥

व्याख्या—इह 'भवन्ति' संजायन्ते 'क्रमविशुद्धाः' परिपाटिविशुद्धाः, काः ?–लेश्याः, ताश्च पीतपद्मशुक्लाः, एतदुक्तं

---

१ एवं च गम्यते–शुक्लध्यानाद्यद्वयं व्यतिक्रान्तस्य तृतीयमप्राप्तस्य एतस्यां ध्यानान्तरिकायां वर्तमानस्य केवलज्ञानमुत्पद्यते केवली च शुक्ललेश्योऽध्यानी च यावत् सूक्ष्मक्रियमनिवृत्तीति.

भवति—पीतलेश्यायाः पद्मलेश्या विशुद्धा तस्या अपि शुक्ललेश्येति क्रमः, कस्यैता भवन्त्यत आह—'धर्मध्यानोपगतस्य' धर्मध्यानयुक्तस्येत्यर्थः, किंविशिष्टाश्चैता भवन्त्यत आह—'तीव्रमन्दादिभेदा' इति तत्र तीव्रभेदाः पीतादिस्वरूपेष्वन्त्याः, मन्दभेदास्त्वाद्याः, आदिशब्दान्मध्यमपक्षपरिग्रहः, अयमौघत एव परिणामविशेषा तीव्रमन्दभेदा इति गाथार्थः ॥ ६६ ॥ उक्तं लेश्याद्वारम्, इदानीं लिङ्गद्वारं विवृण्वन्नाह—

आगमउवएसाणाणिसग्गओ जं जिणप्पणीयाणं । भावाणं सद्दहणं धम्मज्झाणस्स तं लिंगं ॥ ६७ ॥

व्याख्या—इहागमोपदेशाज्ञानिसर्गतो यत् 'जिनप्रणीतानां' तीर्थकरप्ररूपितानां द्रव्यादिपदार्थानां 'श्रद्धानम्' अवितथा एत इत्यादिलक्षणं धर्मध्यानस्य तल्लिङ्गं, तत्त्वश्रद्धानेन लिङ्ग्यते धर्मध्यायीति, इह आगमः—सूत्रमेव तदनुसारेण कथनम्—उपदेशः आज्ञा त्वर्थः निसर्गः—स्वभाव इति गाथार्थः ॥ ६७ ॥ किं च—

जिणसाहूगुणकित्तणपसंसणाविणयदाणसंपन्नो । सुअसीलसंजमरओ धम्मज्झाणी मुणेयव्वो ॥ ६८ ॥

व्याख्या—'जिनसाधुगुणोत्कीर्तनप्रशंसाविनयदानसम्पन्नः' इह जिनसाधवः—प्रतीताः, तद्गुणाश्च निरतिचारसम्यग्दर्शनादयस्तेषामुत्कीर्तनं—सामान्येन संशब्दनमुच्यते, प्रशंसा त्वहोश्लाघ्यतया भक्तिपूर्विका स्तुतिः, विनयः—अभ्युत्थानादिः, दानम्—अशनादिप्रदानम्, एतत्सम्पन्नः—एतत्समन्वितः, तथा श्रुतशीलसंयमरतः, तत्र श्रुतं—सामायिकादिबिन्दुसारान्तं शीलं—व्रतादिसमाधानलक्षणं संयमस्तु प्राणातिपातादिनिवृत्तिलक्षणः, यथोक्तं—'पञ्चाश्रवा' दित्यादि, एतेषु भावतो रतः, किं?—धर्मध्यानीति ज्ञातव्य इति गाथार्थः ॥ ६८ ॥ गतं लिङ्गद्वारम्, अधुना फलद्वारावसरः, तच्च लाघवार्थं शुक्लध्यान-

'एवं च गम्मए–सुक्कज्झाणाइदुगं वोलीणस्स सतियमप्पत्तस्स एयाए झाणंतरियाए वट्टमाणस्स केवलणाणमुप्पज्जइ, केवली य सुक्कलेसोऽज्झाणी य जाव सुहुमकिरियमनियट्टि'त्ति गाथार्थः ॥ ६४ ॥ उक्तमानुषङ्गिकम्, इदानीमवसरप्राप्तमनुप्रेक्षाद्वारं व्याचिख्यासुरिदमाह—

झाणोवरमेऽवि मुणी णिच्चमणिच्चाइभावणापरमो । होइ सुभावियचित्तो धम्मज्झाणेण जो पुव्विं ॥ ६५ ॥

व्याख्या—इह ध्यानं धर्मध्यानमभिगृह्यते, तदुपरमेऽपि—तद्विगमेऽपि 'मुनिः' साधुः 'नित्यं' सर्वकालमनित्यादिचिन्तनापरमो भवति, आदिशब्दादशरणैकत्वसंसारपरिग्रहः, एताश्च द्वादशानुप्रेक्षा भावयितव्या', "इष्टजनसम्प्रयोगर्द्धिविषयसुखसम्पदः" (प्रशमरतौ १५१–१६१) इत्यादिना ग्रन्थेन, फलं चासां सचित्तादिष्वनभिष्वङ्गभयनिर्वेदादीति भावनीयम्, अथ किंविशिष्टोऽनित्यादिचिन्तनापरमो भवतीत्यत आह–'सुभावितचित्तः' सुभावितान्तःकरणः, केन ?–'धर्मध्यानेन' प्राग्निरूपितशब्दार्थेन 'यः' कश्चित् 'पूर्वम्' आदाविति गाथार्थः ॥ ६५ ॥ गतमनुप्रेक्षाद्वारम्, अधुना लेश्याद्वारप्रतिपादनायाह—

होंति कमविसुद्धाओ लेसाओ पीयपम्हसुक्काओ । धम्मज्झाणोवगयस्स तिव्वमंदाइभेयाओ ॥ ६६ ॥

व्याख्या—इह 'भवन्ति' संजायन्ते 'क्रमविशुद्धाः' परिपाटिविशुद्धाः, काः ?–लेश्याः, ताश्च पीतपद्मशुक्लाः, एतदुक्तं

१ एवं च गम्यते–शुक्लध्यानाद्विकं व्यतिक्रान्तस्य तृतीयमप्राप्तस्य एतस्यां ध्यानान्तरिकायां वर्तमानस्य केवलज्ञानमुत्पद्यते केवली च शुक्ललेश्योऽध्यानी च यावत् सूक्ष्मक्रियमनिवृत्तीति.

परमाणौ, निधायेति शेषः, कः ?–'छद्मस्थः' प्राग्निरूपितशब्दार्थः, 'ध्यायति' चिन्तयति 'सुनिष्प्रकम्पः' अतीव निश्चल इत्यर्थः, 'ध्यानं' शुक्लं, ततोऽपि प्रयत्नविशेषान्मनोऽपनीय 'अमनाः' अविद्यमानान्तःकरणः 'जिनो भवति' अर्हन् भवति, चरमयोर्द्वयोर्ध्यातेति वाक्यशेषः, तत्राप्याद्यस्यान्तर्मुहूर्तेन शैलेशीमप्राप्तः, तस्यां च द्वितीयस्येति गाथार्थः ॥ ७० ॥ आह–कथं पुनश्छद्मस्थस्त्रिभुवनविषयं मनः संक्षिप्याणौ धारयति ?, केवली वा ततोऽप्यपनयतीति ?, अत्रोच्यते—

जह सव्वसरीरगयं मंतेण विसं निरुंभए डंके । तत्तो पुणोऽवणिज्जइ पहाणयरमंतजोगेणं ॥ ७१ ॥

व्याख्या—'यथे' त्युदाहरणोपन्यासार्थः, 'सर्वशरीरगतं' सर्वदेहव्यापकं 'मन्त्रेण' विशिष्टवर्णानुपूर्वीलक्षणेन 'विषं' मारणात्मकं द्रव्यं 'निरुध्यते' निश्चयेन ध्रियते, क ?–'डङ्के' भक्षणदेशे, 'ततः' डङ्कात्पुनरपनीयते, केनेत्यत आह–'प्रधानतरमन्त्रयोगेन' श्रेष्ठतरमन्त्रयोगेनेत्यर्थः, मन्त्रयोगाभ्यामिति च पाठान्तरं वा, अत्र पुनर्योगशब्देनागदः परिगृह्यते इति गाथार्थः ॥ ७१ ॥ एष दृष्टान्तः, अयमर्थोपनयः—

तह तिहुयणतणुविसयं मणोविसं जोगमंतबलजुत्तो । परमाणुंमि निरुंभइ अवणेइ तओवि जिणवेज्जो ॥ ७२ ॥

व्याख्या—तथा 'त्रिभुवनतनुविषयं' त्रिभुवनशरीरालम्बनमित्यर्थः, मन एव भवमरणनिबन्धनत्वाद्विषं मन्त्रयोगबलयुक्तः–जिनवचनध्यानसामर्थ्यसम्पन्नः परमाणौ निरुणद्धि, तथाऽचिन्त्यप्रयत्नाच्चापनयति 'ततोऽपि' तस्मादपि परमाणोः, कः ?–'जिनवैद्यः' जिनभिषग्वर इति गाथार्थः ॥ ७२ ॥ अस्मिन्नेवार्थे दृष्टान्तान्तरमभिधातुकाम आह—

उस्सारियेंधणभरो जह परिहाइ कमसो हुयासुव्व । थोविंधणावसेसो निव्वाइ तओऽवणीओ य ॥ ७३ ॥

फलाधिकारे चस्यतीत्युक्तं धर्मध्यानम्, इदानीं शुक्लध्यानावसर इत्यस्य चान्वर्थः प्राग्निरूपित एव, इहापि च भावनादीनि फलान्तानि तान्येव द्वादश द्वाराणि भवन्ति, तत्र भावनादेशकालासनविशेषेषु (धर्म)ध्यानादस्याविशेष एवेत्यत एतान्यनादृत्याऽऽलम्बनान्यभिधित्सुराह—

अह खंतिमद्दवज्जवमुत्तीओ जिणमयप्पहाणाओ। आलंबणाइं जेहिं सुक्कज्झाणं समारुहइ॥ ६९॥

व्याख्या—'अथे' त्यासनविशेषानन्तर्ये, 'क्षान्तिमार्दवार्जवमुक्तयः' क्रोधमानमायालोभपरित्यागरूपाः, परित्यागश्च क्रोधनिवर्तनमुदयनिरोधः उदीर्णस्य वा विफलीकरणमिति, एवं मानादिष्वपि भावनीयम्, एता एव क्षान्तिमार्दवार्जवमुक्तयो विशेष्यन्ते—'जिनमतप्रधाना' इति जिनमते—तीर्थकरदर्शने कर्मक्षयहेतुतामधिकृत्य प्रधानाः २, प्राधान्यं चासाम् चारित्रं चारित्राच्च नियमतो मुक्तिरिति कृत्वा, ततश्चैता आलम्बनानि—प्राग्निरूपितशब्दार्थानि, यैरालम्बनैः करणभूतैः शुक्लध्यानं समारोहति, तथा च क्षान्त्याद्यालम्बना एव शुक्लध्यानं समासादयन्ति, नान्य इति गाथार्थः॥ ६९॥ व्याख्यातं शुक्लध्यानमधिकृत्याऽऽलम्बनद्वारं, साम्प्रतं क्रमद्वारावसरः, क्रमश्चाऽऽद्ययोर्धर्मध्यान एवोक्तः, इह पुनरयं विशेषः—

तिहुयणविसयं कमसो संखिविउ मणो अणुंमि छउमत्थो। झायइ सुनिप्पकंपो झाणं अमणो जिणो होइ॥ ७०॥

व्याख्या—त्रिभुवनम्—अधस्तिर्यगूर्ध्वलोकभेदं तद्विषयः—गोचरः आलम्बनं यस्य मनस इति इति योगः, तत्त्रिभुवन विषयं 'क्रमशः' क्रमेण परिपाट्या—प्रतिवस्तुपरित्यागलक्षणया 'संक्षिप्य' सङ्कोच्य, किं?—'मनः' अन्तःकरणं, क?—'अणौ

---

* क्रोधे च वर्तते प्र०

परमाणौ, निधायेति शेषः, कः ?–'छद्मस्थः' प्राभिरूपितशब्दार्थः, 'ध्यायति' चिन्तयति 'सुनिष्प्रकम्पः' अतीव निश्चल इत्यर्थः, 'ध्यानं' शुक्लं, ततोऽपि प्रयत्नविशेषान्मनोऽपनीय 'अमनाः' अविद्यमानान्तःकरणः 'जिनो भवति' अर्हन् भवति, चरमयोर्द्वयोर्ध्यातेति वाक्यशेषः, तत्राप्याद्यस्यान्तर्मुहूर्तेन शैलेशीमप्राप्तः, तस्यां च द्वितीयस्येति गाथार्थः ॥ ७० ॥

आह–कथं पुनश्छद्मस्थस्त्रिभुवनविषयं मनः संक्षिप्याणौ धारयति ?, केवली वा ततोऽप्यपनयतीति ?, अत्रोच्यते—

जह सव्वसरीरगयं मंतेण विसं निरुंभए डंके। तत्तो पुणोऽवणिज्जइ पहाणयरमंतजोगेणं ॥ ७१ ॥

व्याख्या—'यथे' त्युदाहरणोपन्यासार्थः, 'सर्वशरीरगतं' सर्वदेहव्यापकं 'मन्त्रेण' विशिष्टवर्णानुपूर्वीलक्षणेन 'विषं' मारणात्मकं द्रव्यं 'निरुध्यते' निश्चयेन ध्रियते, क ?–'डङ्के' भक्षणदेशे, 'ततः' डङ्कात्पुनरपनीयते, केनेत्यत आह–'प्रधानतरमन्त्रयोगेन' श्रेष्ठतरमन्त्रयोगेनेत्यर्थः, मन्त्रयोगाभ्यामिति च पाठान्तरं वा, अत्र पुनर्योगशब्देनागदः परिगृह्यते इति गाथार्थः ॥ ७१ ॥ एष दृष्टान्तः, अयमर्थोपनयः—

तह तिहुयणतणुविसयं मणोविसं जोगमंतबलजुत्तो। परमाणुंमि निरुंभइ अवणेइ तओवि जिणवेज्जो ॥ ७२ ॥

व्याख्या—तथा 'त्रिभुवनतनुविषयं' त्रिभुवनशरीरालम्बनमित्यर्थः, मन एव भवमरणनिबन्धनत्वाद्विषं मन्त्रयोगबलयुक्तः–जिनवचनध्यानसामर्थ्यसम्पन्नः परमाणौ निरुणद्धि, तथाऽचिन्त्यप्रयत्नादपनयति 'ततोऽपि' तस्मादपि परमाणोः, कः ?–'जिनवैद्यः' जिनभिषग्वर इति गाथार्थः ॥ ७२ ॥ अस्मिन्नेवार्थे दृष्टान्तान्तरमभिधातुकाम आह—

उस्सारियेंधणभरो जह परिहाइ कमसो हुयासुव्व। थोविंधणावसेसो निव्वाइ तओऽवणीओ य ॥ ७३ ॥

फलाधिकारे चास्यतीत्युक्तं धर्मध्यानम्, इदानीं शुक्लध्यानावसर इत्यस्य चान्यर्थः प्राग्निरूपित एव, इहापि च भावनादीनि फलान्तानि तान्येव द्वाराणि भवन्ति, तत्र भावनादेशकालासनविशेषेषु (धर्म)ध्यानादस्याविशेष एवेत्यत एतान्यना-दृत्याऽऽलम्बनान्यभिधित्सुराह—

अह खंतिमद्दवज्जवमुत्तीओ जिणमयप्पहाणाओ । आलंबणाइं जेहिं सुक्कज्झाणं समारुहइ ॥ ६९ ॥

व्याख्या—'अथे' त्यासनविशेषानन्तर्ये, 'क्षान्तिमार्दवार्जवमुक्तयः' क्रोधमानमायालोभपरित्यागरूपाः, परित्यागश्च मुख्यो विशेष्यन्ते—'जिनमतप्रधाना' इति जिनमते—तीर्थकरदर्शने कर्मक्षयहेतुतामधिकृत्य प्रधानाः २, प्राधान्यं चासाम् कषायं चारित्रं चारित्राच्च नियमतो मुक्तिरितिकृत्वा, ततश्चैता आलम्बनानि—प्राग्निरूपितशब्दार्थानि, यैरालम्बनैः करणभूतैः शुक्लध्यानं समारोहति, तथा च क्षान्त्याद्यालम्बना एव शुक्लध्यानं समासादयन्ति, नान्य इति गाथार्थः ॥ ६९ ॥ व्याख्यात शुक्लध्यानमधिकृत्याऽऽलम्बनद्वारं, साम्प्रतं क्रमद्वारावसरः, क्रमश्चाऽऽद्ययोर्धर्मध्यान एवोक्तः, इह पुनरयं विशेषः—

तिहुयणविसयं कमसो संखिविउं मणो अणुंमि छउमत्थो । झायइ सुनिप्पकंपो झाणं अमणो जिणो होइ ॥ ७० ॥

व्याख्या—त्रिभुवनम्—अधस्तिर्यगूर्ध्वलोकभेदं तद्विषयः—गोचरः आलम्बन यस्य मनस इति इति योगः, तत्त्रिभुवन विषयं 'क्रमशः' क्रमेण परिपाट्या—प्रतिवस्तुपरित्यागलक्षणया 'संक्षिप्य' सङ्कोच्य, किं?—'मनः' अन्तःकरणं, क्व?—'अणौ'

* क्रोधे च वर्तते प्र

व्याख्या—'एयमेव' एभिरेव विषादिदृष्टान्तैः, किं ?—वाग्योगं निरुणद्धि, तथा क्रमेण काययोगमपि निरुणद्धीति वर्तते, ततः 'शैलेश इव' मेरुरिव स्थिरः सन् शैलेशी केवली भवतीति गाथार्थः ॥ ७१ ॥ इह च भावार्थो नमस्कारनिर्युक्तौ प्रतिपादित एव, तथाऽपि स्थानाशून्यार्थं स एव लेशतः प्रतिपाद्यते, तत्र योगानामिदं स्वरूपम्—औदारिकादिशरीरयुक्तस्याऽऽत्मनो वीर्यपरिणतिविशेषः काययोगः, तथौदारिकवैक्रियाहारकशरीरव्यापाराहृतवाग्द्रव्यसमूहसाचिव्याज्जीवव्यापारो वाग्योगः, तथौदारिकवैक्रियाहारकशरीरव्यापाराहृतमनोद्रव्यसाचिव्याज्जीवव्यापारो मनोयोग इति, स चामीषां निरोधं कुर्वन् कालतोऽन्तर्मुहूर्तभाविनि परमपदे भवोपग्राहिकर्मसु च वेदनीयादिषु समुद्घाततो निसर्गेण वा समस्थितिषु सत्स्वेतस्मिन् काले करोति, परिमाणतोऽपि—'पज्जत्तमित्तसन्निस्स जत्तियाइं जहन्नजोगिस्स । होंति मणोदव्वाइं तव्वावारो य जम्मत्तो ॥ १ ॥ तदसंखगुणविहीणे समए २ निरुंभमाणो सो । मणसो सव्वनिरोहं कुणइ असंखेज्जसमएहिं ॥ २ ॥ पज्जत्तमित्तबिंदियजहन्नवइजोगपज्जया जे उ । तदसंखगुणविहीणे समए २ निरुंभंतो ॥ ३ ॥ सव्ववइजोगरोहं संखाईएहिं कुणइ समएहिं । तत्तो य सुहुमपणगस्स पढमसमओववन्नस्स ॥ ४ ॥ जो किर जहन्नजोगो तदसंखेज्जगुणहीणमेक्केके । समए निरुंभमाणो देहतिभागं च मुंचंतो ॥ ५ ॥ रुंभइ स कायजोगं संखाईएहिं चेव समएहिं । तो

१ पर्याप्तमात्रसंज्ञिनो यावन्ति जघन्ययोगिनः । भवन्ति मनोद्रव्याणि तद्व्यापारश्च यन्मात्रः ॥ १ ॥ तदसंख्यगुणविहीनान् समये २ निरुन्धन् सः । मनसः सर्वनिरोधं करोत्यसंख्येयसमयैः ॥ २ ॥ पर्याप्तमात्रद्वीन्द्रियस्य जघन्यवचोयोगिनः पर्याया ये तु । तदसंख्यगुणविहीनान् समये २ निरुन्धन् ॥ ३ ॥ सर्ववचोयोगरोधं संख्यातीतैः करोति समयैः । ततश्च सूक्ष्मपनकस्य प्रथमसमयोत्पन्नस्य ॥ ४ ॥ यः किल जघन्यो योगस्तदसंख्येयगुणहीनमेकैकस्मिन् । समये २ निरुन्धन् देहत्रिभागं च मुञ्चन् ॥ ५ ॥ रुणद्धि स काययोगं संख्यातीतैरेव समयैः । ततः

व्याख्या—'उत्सारितेन्धनभरः' अपनीतदाह्यसङ्घातः यथा 'परिहीयते' हानिं प्रतिपद्यते 'क्रमशः' क्रमेण 'हुताशः' वह्निः, 'वा' विकल्पार्थः, स्तोकेन्धनावशेषः हुताशमात्रं भवति, तथा 'निर्वाति' विध्यायति 'ततः' स्तोकेन्धनादपनीतश्चेति गाथार्थः ॥ ७३ ॥ अस्यैव दृष्टान्तोपनयमाह—

तह विसइंधणहीणो मणोहुयासो कमेण तणुयंमि । विसइंधणे निरुंभइ निव्वाइ तओऽवणीओ य ॥ ७४ ॥

व्याख्या—तथा 'विषयेन्धनहीनः' गोचरेन्धनरहित इत्यर्थः, मन एव दुःखदाहकारणत्वाद् हुताशो मनोहुताशः, "क्रमेण' परिपाट्या 'तनुके' कृशे, क ?—'विषयेन्धने' अणावित्यर्थः, किं ?—'निरुध्यते' निश्चयेन ध्रियते, तथा निर्वाति ततः' तस्मादणोरपनीतश्चेति गाथार्थः ॥ ७४ ॥ पुनरप्यस्मिन्नेवार्थे दृष्टान्तोपनयावाह—

तोयमिव नालियाए तत्तायसभायणोदरत्थं वा । परिहाइ कमेण जहा तह जोगिमणोजलं जाण ॥ ७५ ॥

व्याख्या—'तोयमिव' उदकमिव 'नालिकायाः' घटिकायाः, तथा तप्तं च तदायसभाजनं—लोहभाजनं च तप्तायसभाजनं तदुदरस्थं, वा विकल्पार्थः, परिहीयते क्रमेण यथा, एष दृष्टान्तः, अयमर्थोपनयः—'तथा' तेनैव प्रकारेण योगिमन एवाविकलत्वाज्जलं २ 'जानीहि' अवबुध्यस्व, तथाऽप्रमादानलतप्तजीवभाजनस्थं मनोजलं परिहीयत इति भावना, अलमतिविस्तरेणेति गाथार्थः ॥ ७५ ॥ 'अपनयति ततोऽपि जिनवैद्य' इतिवचनात् एवं तावत् केवली मनोयोगं निरुणद्धी त्युक्तम्, अधुना शेषयोगनियोगविधिमभिधातुकाम आह—

एवं चिय वयजोगं निरुंभइ कमेण कायजोगंपि । तो सेलेसोव्व थिरो सेलेसी केवली होइ ॥ ७६ ॥

सयाहिं पयइ घिप्पसहणाहिं अं भणियं । निस्सेस तहा न जहा देसच्चाएण सो पुव्वं ॥ १६ ॥ तस्सोदइयाभावा भवत्तं च विणियत्तए समयं । सम्मत्तणाणदंसणसुहसिद्धत्ताणि मोत्तूण ॥ १७ ॥ उजुसेढिं पडिवन्नो समयपएसंतरं अफुसमाणो । एगसमएण सिज्झइ अह सागारोवउत्तो सो ॥ १८ ॥' अलमतिप्रसङ्गेनेति गाथार्थः ॥ ७६ ॥ उक्तं क्रमद्वारम्, इदानीं ध्यातव्यद्वारं विवृण्वन्नाह—

उप्पायट्ठिइभंगाइपज्जयाणं जमेगवत्थुंमि । नाणानयाणुसरणं पुव्वगयसुयाणुसारेणं ॥ ७७ ॥

व्याख्या—'उत्पादस्थितिभङ्गादिपर्यायाणाम्' उत्पादादयः प्रतीताः, आदिशब्दान्मूर्तामूर्तग्रहः, अमीषां पर्यायाणां यदेकस्मिन् द्रव्ये—अण्वात्मादौ, किं ? नानानयैः—द्रव्यास्तिकादिभिरनुस्मरणं—चिन्तनं, कथं ?—पूर्वगतश्रुतानुसारेण पूर्वविदः, मरुदेव्यादीनां त्वन्यथा ॥ तत्किमित्याह—

सवियारमत्थवंजणजोगंतरओ तयं पढमसुक्कं । होइ पुहुत्तवितक्कं सवियारमरागभावस्स ॥ ७८ ॥

व्याख्या—'सविचारं' सह विचारेण वर्तत इति २, विचारः—अर्थव्यञ्जनयोगसङ्क्रम इति, आह च—'अर्थव्यञ्जन योगान्तरतः'—अर्थः—द्रव्यं व्यञ्जनं—शब्दः योगः—मनःप्रभृति एतदन्तरतः—एतावद्भेदेन सविचारम्, अर्थाद्व्यञ्जन सङ्क्रामतीति विभाषा, 'तकम्' एतत् 'प्रथमं शुक्लम्' आद्यशुक्लं भवति, किंनामेत्यत आह—'पृथक्त्ववितर्कं सविचारं' पृथक्त्वेन—

1 यथाभिरसत्यजति विभवदमाभिः मन्नयितम् । वितोपमागेव तथा च यथा देशामागेव स पूर्वम् ॥ १६ ॥ तस्यौदयिकभावाद् भव्यत्वं च विनिवर्तते समकम् । सम्यक्त्वज्ञानदर्शनसिद्धत्वानि मुक्त्वा ॥ १७ ॥ ऋजुश्रेणिं प्रतिपन्न समयप्रदेशान्तरमस्पृशन् । एकसमयेन सिध्यति अथ साकारोपयुक्तः सः ॥ १८ ॥

च्चयोगनिरोहो सेलेसीभावणामेइ ॥ ६ ॥ सेलेसो किर मेरू सेलेसो होइ जा तहाऽचलया । होउं च असेलेसो सेलेसी- होइ थिरयाए ॥ ७ ॥ अहवा सेलुव्व इसी सेलेसी होइ सो उ थिरयाए । सेव अलेसीहोई सेलेसीहोअलोयाओ ॥ ८ ॥ सीलं व समाहाणं निच्छयओ सव्वसंवरो सो य । तस्सेसो सीलेसो सीलेसी होइ तयवत्थो ॥ ९ ॥ हस्सक्खराइं मज्झेण जेण कालेण पंच भण्णंति । अच्छइ सेलेसिगओ तत्तियमेत्तं तओ कालं ॥ १० ॥ तणुरोहारंभाओ झायइ सुहुमकिरिया- णियट्टिं सो । वोच्छिन्नकिरियमप्पडिवाइं सेलेसिकालंमि ॥ ११ ॥ तयसंखेज्जगुणाए गुणसेढीए रइयं पुरा कम्मं । समए २ खवयं कमसो सेलेसिकालेणं ॥ १२ ॥ सव्वं खवेइ तं पुण निल्लेवं किंचि दुचरिमे समए । किंचिच्च होंति चरमे सेलेसीए तयं वोच्छं ॥ १३ ॥ मणुयगइजाइतसबादरं च पज्जत्तसुभगमाएज्जं । अन्नयरवेयणिज्जं नराउमुच्चं जसो नामं ॥ १४ ॥ संभवओ जिणणामं नराणुपुव्वी य चरिमसमयंमि । सेसा जिणसंताओ दुचरिमसमयंमि निट्ठंति ॥ १५ ॥ ओरालियाहिं

---

१ च्चयोगनिरोधात् शैलेशीभावमामेति ॥ ६ ॥ शैलेशः किल मेरुः शैलेशी भवति या तथाऽचलता । भूत्वा चाशैलेशः शैलेशीभवति स्थिरतया ॥ ७ ॥ अथवा शैल इवर्षिः शैलर्षीभवति स एव स्थिरतया । स्याद् अलेशीभवति शैलेशीभवनमलोपात् ॥ ८ ॥ शीलं वा समाधानं निश्चयतः सर्वसंवरः स च । तस्येशः शीलेशः शीलेशीभवति तदवस्थः ॥ ९ ॥ ह्रस्वाक्षराणि मध्येन येन कालेन पञ्च भण्यन्ते । तिष्ठति शैलेशीगतस्तावन्मात्रं तदा कालम् ॥ १० ॥ तनुरोधारम्भाद् ध्यायति सूक्ष्मक्रियानिवृत्ति सः । व्युच्छिन्नक्रियमप्रतिपाति शैलेशीकाले ॥ ११ ॥ तदसंख्येयगुणया गुणश्रेण्या रचितं पुरा कर्म । समये २ क्षपयन् क्रमशः शैलेशीकालेन ॥ १२ ॥ सर्वं क्षपयति तत् पुनर्निर्लेपं किञ्चिद् द्विचरमे समये । किञ्चिच्च भवति चरमे शैलेश्यास्तदुच्यते ॥ १३ ॥ मनुजगतिजातित्रसं बादरं च पर्याप्तसुभगादेयं च । अन्यतरवेदनीयं नरायुरुच्चैर्यशोनाम ॥ १४ ॥ संभवतो जिननाम नरानुपूर्वी च चरमसमये । शेषा जिनसत्काः द्विचरमसमये निष्ठन्ति ॥ १५ ॥ औदारिकाभिः

सेवाहिं चयइ विप्पजहणाहिं जं भणियं । निस्सेस तहा न जहा देसच्चाएण सो पुव्वं ॥ १६ ॥ तस्सोदइयाभावा भव्वत्तं च निणियत्तए समयं । सम्मत्तणाणदंसणसुहसिद्धत्ताणि मोत्तूणं ॥ १७ ॥ उजुसेढिं पडिवन्नो समयपएसंतरं अफुसमाणो । एगसमएण सिज्झइ अह सागारोवउत्तो सो ॥ १८ ॥' अलमतिप्रसङ्गेनेति गाथार्थः ॥ ७६ ॥ उक्तं क्रमद्वारम्, इदानीं ध्यातव्यद्वारं विवृण्वन्नाह—

उप्पायट्ठिइभंगाइपज्जयाणं जमेगवत्थुंमि । नाणानयाणुसरणं पुव्वगयसुयाणुसारेणं ॥ ७७ ॥

व्याख्या—'उत्पादस्थितिभङ्गादिपर्यायाणाम्' उत्पादादयः प्रतीताः, आदिशब्दान्मूर्तामूर्तग्रहः, अमीषां पर्यायाणां यदेकस्मिन् द्रव्ये—अण्वात्मादौ, किं ? नानानयैः—द्रव्यास्तिकादिभिरनुस्मरणं—चिन्तनं, कथं ?—पूर्वगतश्रुतानुसारेण पूर्वविदः, मरुदेव्यादीनां त्वन्यथा ॥ तत्किमित्याह—

सवियारमत्थवंजणजोगंतरओ तयं पढमसुक्कं । होइ पुहुत्तवितक्कं सवियारमरागभावस्स ॥ ७८ ॥

व्याख्या—'सविचारं' सह विचारेण वर्तत इति २, विचार—अर्थव्यञ्जनयोगसङ्क्रम इति, आह च—'अर्थव्यञ्जनयोगान्तरतः—अर्थः—द्रव्यं व्यञ्जनं—शब्दः योगः—मनःप्रभृति एतदन्तरतः—एतावद्भेदेन सविचारम्, अर्थाद्व्यञ्जनं सङ्क्रामतीति विभाषा, 'तकम्' एतत् 'प्रथम शुक्लम्' आद्यशुक्लं भवति, किंनामेत्यत आह—'पृथक्त्ववितर्कं सविचारं' पृथक्त्वेन—

---

१ सर्वाभिस्सजति विप्रजहणाभिः यद्भणितम् । निःशेषत्यागेन तथा न यथा देशत्यागेन स पूर्वम् ॥ १६ ॥ तस्यौदयिकभावात् भव्यत्वं च विनिवर्तते समकम् । सम्यक्त्वज्ञानदर्शनसिद्धत्वानि मुक्त्वा ॥ १७ ॥ ऋजुश्रेणिं प्रतिपन्नः समयप्रदेशान्तरमस्पृशन् । एकसमयेन सिध्यति अथ साकारोपयुक्तः सः ॥ १८ ॥

कयजोगनिरोहो सेलेसीभावणामेइ ॥ ६ ॥ सेलेसो किर मेरू सेलेसो होइ जा तहाऽचलया । होउं च असेलेसो सेलेसी होइ थिरयाए ॥ ७ ॥ अहवा सेलुव्व इसी सेलेसी होइ सो उ थिरयाए । सेय अलेसीहोई सेलेसीहोअलोवाओ ॥ ८ ॥ सीलं व समाहाणं निच्छयओ सव्वसंवरो सो य । तस्सेसो सीलेसो सीलेसी होइ तयवत्थो ॥ ९ ॥ हुस्सक्खराइ मज्झेण जेण कालेण पंच भण्णंति । अच्छइ सेलेसिगओ तत्तियमेत्तं तओ कालं ॥ १० ॥ तणुरोहारंभाओ झायइ सुहुमकिरियाणियट्टिं सो । वोच्छिन्नकिरियमप्पडिवाई सेलेसिकालंमि ॥ ११ ॥ तयसंखेज्जगुणाए गुणसेढीऍ रइयं पुरा कम्मं । समए २ खवयं कमसो सेलेसिकालेण ॥ १२ ॥ सव्वं खवेइ तं पुण निल्लेवं किंचि दुचरिमे समए । किंचिच्च होंति चरमे सेलेसीए वयं वोच्छं ॥ १३ ॥ मणुयगइजाइतसबादरं च पज्जत्तसुभगमाएज्जं । अन्नयरवेयणिज्जं नराउमुच्चं जसो नामं ॥ १४ ॥ संभवओ जिणनामं नराणुपुव्वी य चरिमसमयंमि । सेसा जिणसंताओ दुचरिमसमयंमि निट्ठंति ॥ १५ ॥ ओरालियाहिं

---

१ कृतयोगनिरोधः शैलेशीभावमामेति ॥ ६ ॥ शैलेशः किल मेरुः शैलेशी भवति या तथाऽचलता । भूत्वा चाशैलेशः शैलेशीभवति स्थिरतया ॥ ७ ॥ अथवा शैल इवर्षिः शैलेशीभवति स एव स्थिरतया । सैवाऽलेशीभवति शैलेशीभवनलोपात् ॥ ८ ॥ शीलं वा समाधानं निश्चयतः सर्वसंवरः स च । तस्येशः शीलेशः शैलेशीभवति तदवस्थः ॥ ९ ॥ ह्रस्वाक्षराणि मध्येन येन कालेन पञ्च भण्यन्ते । तिष्ठति शैलेशीगतस्तावन्मात्रं ततः कालम् ॥ १० ॥ तनुरोधारम्भात् ध्यायति सूक्ष्मक्रियानिवृत्ति सः । व्युच्छिन्नक्रियमप्रतिपाति शैलेशीकाले ॥ ११ ॥ तदसंख्येयगुणया गुणश्रेण्या रचितं पुरा कर्म । समये २ क्षपयन् क्रमशः शैलेशीकालेन ॥ १२ ॥ सर्वं क्षपयति तत् पुनर्निर्लेपं किञ्चिद्द्विचरमे समये । किञ्चिच्च भवति चरमे शैलेश्यास्तद्वक्ष्ये ॥ १३ ॥ मनुजगतिजाती त्रसं बादरं च पर्याप्तसुभगमादेयं च । अन्यतरवेदनीयं नरायुरुच्चैर्यशो नाम ॥ १४ ॥ संभवतो जिननाम नरानुपूर्वी च चरमसमये । शेषा जिनसत्ताका द्विचरमसमये निस्तिष्ठन्ति ॥ १५ ॥ औदारिकाभिः

सपाहिं चयइ चिप्पजहणाहिं जं भणियं । निस्सेस तहा न जहा देसच्चाएण सो पुव्वं ॥ १६ ॥ तस्सोदइयाभावा भव्वत्तं च विणियत्तए समयं । सम्मत्तणाणदंसणसुहसिद्धत्ताणि मोत्तूणं ॥ १७ ॥ उजुसेढिं पडिवन्नो समयपएसंतरं अफुसमाणो । एगसमएण सिज्झइ अह सागारोवउत्तो सो ॥ १८ ॥' अलमतिप्रसङ्गेनेति गाथार्थः ॥ ७६ ॥ उक्तं क्रमद्वारम्, इदानीं ध्यातव्यद्वारं विवृण्वन्नाह—

उप्पायट्ठिइभंगाइपज्जयाणं जमेगवत्थुंमि । नाणानयाणुसरणं पुव्वगयसुयाणुसारेणं ॥ ७७ ॥

व्याख्या—'उत्पादस्थितिभङ्गादिपर्यायाणाम्' उत्पादादयः प्रतीताः, आदिशब्दान्मूर्तामूर्तग्रहः, अमीषां पर्यायाणां यदेकस्मिन् द्रव्ये—अण्वात्मादौ, किं ? नानानयैः—द्रव्यास्तिकादिभिरनुसरणं—चिन्तनं, कथं ?—पूर्वगतश्रुतानुसारेण पूर्वविदः, मरुदेव्यादीनां त्वन्यथा ॥ तत्किमित्याह—

सवियारमत्थवंजणजोगंतरओ तयं पढमसुक्कं । होइ पुहुत्तवितक्कं सवियारमरागभावस्स ॥ ७८ ॥

व्याख्या—'सविचारं' सह विचारेण वर्तत इति २, विचार—अर्थव्यञ्जनयोगसङ्क्रम इति, आह च—'अर्थव्यञ्जनयोगान्तरतः—अर्थः—द्रव्यं व्यञ्जनं—शब्दः योगः—मनःप्रभृति एतदन्तरतः—एतावद्भेदेन सविचारम्, अर्थाद्व्यञ्जनं सङ्क्रामतीति विभाषा, 'तकम्' एतत् 'प्रथमं शुक्लम्' आद्यशुक्लं भवति, किंनामेत्यत आह—'पृथक्त्ववितर्कं सविचारं' पृथक्त्वेन—

1 सर्वाभिरस्मिन् विप्रजहणाभिः यद्भणितम् । निःशेषत्यागेन तथा न यथा देशत्यागेन स पूर्वम् ॥ १६ ॥ तस्यौदयिकाभावात् भव्यत्वं च विनिवर्तते समकम् । सम्यक्त्वज्ञानदर्शनसिद्धत्वानि मुक्त्वा ॥ १७ ॥ ऋजुश्रेणिं प्रतिपन्नः समयप्रदेशान्तरमस्पृशन् । एकसमयेन सिध्यति अथ साकारोपयुक्तः सः ॥ १८ ॥

कयजोगनिरोहो सेलेसीभावणामेइ ॥ ६ ॥ सेलेसो किर मेरू सेलेसी होइ जा तहाऽचलया । होउं च असेलेसो सेलेसी होइ थिरयाए ॥ ७ ॥ अहवा सेलुव्व इसी सेलेसी होइ सो उ थिरयाए । सेव अलेसीहोई सेलेसीहोअलोवाओ ॥ ८ ॥ सीलं व समाहाणं निच्छयओ सव्वसंवरो सो य । तस्सेसो सीलेसो सीलेसी होइ तयवत्थो ॥ ९ ॥ हस्सक्खराइ मज्झेण जेण कालेण पंच भण्णंति । अच्छइ सेलेसिगओ तत्तियमेत्तं तओ कालं ॥ १० ॥ तणुरोहारंभाओ झायइ सुहुमकिरियानियट्टिं सो । वोच्छिन्नकिरियमप्पडिवाइं सेलेसिकालम्मि ॥ ११ ॥ तयसंखेज्जगुणाए गुणसेढीए रइयं पुरा कम्मं । समए २ खवयं कमसो सेलेसिकालेणं ॥ १२ ॥ सव्वं खवेइ तं पुण निल्लेवं किंचि दुचरिमे समए । किंचिच्च होंति चरमे सेलेसीए तयं वोच्छं ॥ १३ ॥ मणुयगइजाइतसबायरं च पज्जत्तसुभगमाएज्जं । अन्नयरवेयणिज्जं नराउमुच्चं जसो नामं ॥ १४ ॥ संभवओ जिणनामं नराणुपुव्वी य चरिमसमयंमि । सेसा जिणसंताओ दुचरिमसमयंमि निट्ठंति ॥ १५ ॥ ओरालियाहिं

---

१ कृतयोगनिरोधः शैलेशीभावनामेति ॥ ६ ॥ शैलेशः किल मेरुः शैलेशी भवति या तथाऽचलता । भूत्वा चाशैलेशः शैलेशीभवति स्थिरतया ॥ ७ ॥ अथवा शैल इवर्षिः शैलर्षिर्भवति स एव स्थिरतया । शैलर्षिर्वाऽलेशीभवति शैलेशीभवनमलोपात् ॥ ८ ॥ शीलं वा समाधानं निश्चयतः सर्वसंवरः स च । तस्येशः शीलेशः शीलेशी भवति तदवस्थः ॥ ९ ॥ ह्रस्वाक्षराणि मध्येन येन कालेन पञ्च भण्यन्ते । तिष्ठति शैलेशीगतस्तावन्मात्रं तदा कालम् ॥ १० ॥ तनुरोधार[illegible] ध्यायति सूक्ष्मक्रियानिवृत्तिं सः । व्युच्छिन्नक्रियमप्रतिपाति शैलेशीकाले ॥ ११ ॥ तदसंख्येयगुणया गुणश्रेण्या रचितं पुरा कर्म । समये २ क्षपयन् क्रमशः शैलेशीकालेन ॥ १२ ॥ सर्वं क्षपयति तत् पुनर्निर्लेपं किंचिद् द्विचरमे समये । किंचिच्च भवति चरमे शैलेश्यां तद् वक्ष्ये ॥ १३ ॥ मनुजगतिजाती त्रसं बादरं च पर्याप्तसुभगमादेयं च । अन्यतरवेदनीयं नरायुरुच्चैर्गोत्रं यशोनाम ॥ १४ ॥ संभवतो जिननाम नरानुपूर्वी च चरमसमये । शेषा जिनसत्काः द्विचरमसमये निष्ठन्ति ॥ १५ ॥ औदारिकादिभि

संघाहिं पयइ विप्पजहणाहिं जं भणियं । निस्सेस तहा न जहा देसच्चाएण सो पुव्वं ॥ १६ ॥ तस्सोदइयाभावा भव्वत्तं च विणियत्तए समयं । सम्मत्तणाणदंसणसुहसिद्धत्ताणि मोत्तूण ॥ १७ ॥ उजुसेढिं पडिवन्नो समयपएसंतरं अफुसमाणो । एगसमएण सिज्झइ अह सागारोवउत्तो सो ॥ १८ ॥' अलमतिप्रसङ्गेनेति गाथार्थः ॥ ७६ ॥ उक्तं क्रमद्वारम्, इदानीं ध्यातव्यद्वारं विवृण्वन्नाह—

उप्पायट्ठिइभंगाइपज्जयाणं जमेगवत्थुंमि । नाणानयाणुसरणं पुव्वगयसुयाणुसारेणं ॥ ७७ ॥

व्याख्या—'उत्पादस्थितिभङ्गादिपर्यायाणाम्' उत्पादादयः प्रतीताः, आदिशब्दान्मूर्तामूर्तग्रहः, अमीषां पर्यायाणां यदेकस्मिन् द्रव्ये—अण्वात्मादौ, किं ? नानानयैः—द्रव्यास्तिकादिभिरनुसरणं—चिन्तनं, कथं ?—पूर्वगतश्रुतानुसारेण पूर्व विदः, मरुदेव्यादीनां त्वन्यथा ॥ तत्किमित्याह—

सवियारमत्थवंजणजोगंतरओ तयं पढमसुक्कं । होइ पुहुत्तवितक्कं सवियारमरागभावस्स ॥ ७८ ॥

व्याख्या—'सविचारं' सह विचारेण वर्तत इति २, विचारः—अर्थव्यञ्जनयोगसङ्क्रम इति, आह च—'अर्थव्यञ्जन योगान्तरतः'—अर्थः—द्रव्यं व्यञ्जनं—शब्दः योगः—मनःप्रभृति एतदन्तरतः—एतावद्भेदेन सविचारम्, अर्थाद्व्यञ्जन सङ्क्रा-मतीति विभाषा, 'तकम्' एतत् 'प्रथमं शुक्लम्' आद्यशुक्लं भवति, किंनामेत्यत आह—'पृथक्त्ववितर्कं सविचारं' पृथक्त्वेन—

---

१ सर्वाभिरपि विप्रजहणाभिः यद्भणितम् । निःशेषतया न यथा देशत्यागेन स पूर्वम् ॥ १६ ॥ तस्यौदयिकाभावात् भव्यत्वं च विनिवर्तते समकम् । सम्यक्त्वज्ञानदर्शनसुखसिद्धत्वानि मुक्त्वा ॥ १७ ॥ ऋजुश्रेणिं प्रतिपन्नः समयप्रदेशान्तरमस्पृशन् । एकसमयेन सिध्यति अथ साकारोपयुक्तः सः ॥ १८ ॥

भेदेन विस्तीर्णभावेनान्ये वितर्कः–श्रुतं यस्मिन् तत्तथा, कस्येदं भवतीत्यत आह–'अरागभावस्स' रागपरिणामरहित-स्येति गाथार्थः ॥ ७८ ॥

जं पुण सुणिप्पकंपं निवायसरणप्पईवमिव चित्तं । उप्पायठिइभंगाइयाणमेगंमि पज्जाए ॥ ७९ ॥

व्याख्या—यत्पुनः 'सुनिष्प्रकम्पं' विक्षेपरहितं 'निवातशरणप्रदीप इव' निर्गतवातगृहैकदेशस्थदीप इव 'चित्तम्' अन्तःकरणं, क ?–उत्पादस्थितिभङ्गादीनामेकस्मिन् पर्याये ॥ ७९ ॥ ततः किमत आह—

अवियारमत्थवंजणजोगंतरओ तयं बितियसुक्कं । पुव्वगयसुयालंबणमेगत्तवितक्कमवियारं ॥ ८० ॥

व्याख्या—अविचारम्—असङ्क्रमं, कुतः ?–अर्थव्यञ्जनयोगान्तरतः इति पूर्ववत्, तदेवंविधं द्वितीयं शुक्लं भवति, किम भिधानमित्यत आह–'एकत्ववितर्कमविचारम्' एकत्वेन–अभेदेन वितर्कः–व्यञ्जनरूपोऽर्थरूपो वा यस्य तत्तथा, इदमपि च पूर्वगतश्रुतानुसारेणैव भवति, अविचारादि पूर्ववदिति गाथार्थः ॥ ८० ॥

निव्वाणगमणकाले केवलिणो दरनिरुद्धजोगस्स । सुहुमकिरियाऽनियट्टिं तइयं तणुकायकिरियस्स ॥ ८१ ॥

व्याख्या—'निर्वाणगमनकाले' मोक्षगमनप्रत्यासन्नसमये 'केवलिनः', सर्वज्ञस्य मनोवाग्योगद्वये निरुद्धे सति अर्द्धनिरुद्धकाययोगस्य, किं ?–'सूक्ष्मक्रियाऽनिवर्ति' सूक्ष्मा क्रिया यस्य तत्तथा सूक्ष्मक्रियं च तदनिवर्ति चेति नाम, निवर्तितुं शीलमस्येति निवर्ति प्रवर्धमानतरपरिणामात् न निवर्ति अनिवर्ति तृतीयं, ध्यानमिति गम्यते, 'तनुकायक्रियस्ये'ति तन्वी उच्छ्वासनिःश्वासादिलक्षणा कायक्रिया यस्य स तथाविधस्तस्येति गाथार्थः ॥ ८१ ॥

तस्सेव य सेलेसीगयस्स सेलोव्व णिप्पकंपस्स। वोच्छिन्नकिरियमप्पडिवाइ ज्झाणं परमसुक्कं ॥ ८२ ॥

व्याख्या—'तस्यैव च' केवलिनः 'शैलेशीगतस्य' शैलेशी–प्राग्वर्णिता तां प्राप्तस्य, किंविशिष्टस्य ?–निरुद्धयोगत्वात् 'शैलेश इव निष्पकम्पस्य' मेरोरिव स्थिरस्येत्यर्थः, किं ?–व्यवच्छिन्नक्रियं योगाभावात् तद् 'अप्रतिपाति' अनुपरतस्वभावमिति, एतदेव चास्य नाम ध्यानं परमशुक्ल–प्रकटार्थमिति गाथार्थः ॥ ८२ ॥ इत्थं चतुर्विधं ध्यानमभिधायाधुनैतदप्रतिपद्ममेव चकम्यताशेषमभिधित्सुराह—

पढमं जोगे जोगेसु वा मयं बितियमेव जोगंमि। तइयं च कायजोगे सुहुमजोगंमि य चउत्थं ॥ ८३ ॥

व्याख्या—'प्रथमं' पृथक्त्ववितर्कसविचारं 'योगे' मनआदौ योगेषु वा सर्वेषु 'मतम्' इष्टं, तच्चागमिकश्रुतपाठिनः, 'द्वितीयम्' एकत्ववितर्कमविचारं तदेकयोग एव, अन्यतरस्मिन् सङ्क्रमाभावात्, तृतीयं च सूक्ष्मक्रियाऽनिवर्ति काययोगे, न योगान्तरे, शुक्लम् 'अयोगिनि च' शैलेशीकेवलिनि 'चतुर्थं' व्युपरतक्रियाऽप्रतिपातीति गाथार्थः ॥८३॥ आह–शुक्लध्यानोपरिमभेदद्वये मनो नास्त्येव, अमनस्कत्वात् केवलिनः, ध्यानं च मनोविशेषः 'ध्यै चिन्तायाम्' इति पाठात्, तदेतत्कथम् ?, उच्यते—

जह छउमत्थस्स मणो झाणं भण्णइ सुनिच्चलो संतो। तह केवलिणो काओ सुनिच्चलो भन्नए झाणं ॥ ८४ ॥

व्याख्या—यथा छद्मस्थस्य मनः, किं ?–ध्यानं भण्यते सुनिश्चलं सत्, 'तथा' तेनैव प्रकारेण योगत्वाव्यभिचारात्केवलिनः कायः सुनिश्चलो भण्यते ध्यानमिति गाथार्थः ॥ ८४ ॥ आह–चतुर्थे निरुद्धत्वादसावपि न भवति, तथाविधभावेऽपि च सर्वभावप्रसङ्गः, तत्र का वार्तेति ?, उच्यते—

भेदेन विस्तीर्णभावेनान्ये वितर्कः—श्रुतं यस्मिन् तत्तथा, कस्येदं भवतीत्यत आह—'अरागभावस्य' रागपरिणामरहित-स्येति गाथार्थः ॥ ७८ ॥

जं पुण सुणिप्पकंपं निवायसरणप्पईवमिव चित्तं । उप्पायठिइभंगाइयाणमेगंमि पज्जाए ॥ ७९ ॥

व्याख्या—यत्पुनः 'सुनिष्प्रकम्पं' विक्षेपरहितं 'निवातशरणप्रदीप इव' निर्गतवातगृहैकदेशस्थदीप इव 'चित्तम्' अन्तः-करणं, क्व ?—उत्पादस्थितिभङ्गादीनामेकस्मिन् पर्याये ॥ ७९ ॥ ततः किमत आह—

अवियारमत्थवंजणजोगंतरओ तयं बिइयसुक्कं । पुव्वगयसुयालंबणमेगत्तवियक्कमवियारं ॥ ८० ॥

व्याख्या—अविचारम्—असङ्क्रमं, कुतः ?—अर्थव्यञ्जनयोगान्तरतः इति पूर्ववत्, तदेवंविधं द्वितीयं शुक्लं भवति, किम भिधानमित्यत आह—'एकत्ववितर्कमविचारम्' एकत्वेन—अभेदेन वितर्कः—व्यञ्जनरूपोऽर्थरूपो वा यस्य तत्तथा, इदमपि च पूर्वगतश्रुतानुसारेणैव भवति, अविचारादि पूर्ववदिति गाथार्थः ॥ ८० ॥

निव्वाणगमणकाले केवलिणो दरनिरुद्धजोगस्स । सुहुमकिरियाऽनियट्टिं तइयं तणुकायकिरियस्स ॥ ८१ ॥

व्याख्या—'निर्वाणगमनकाले' मोक्षगमनप्रत्यासन्नसमये 'केवलिनः', सर्वज्ञस्य मनोवाग्योगद्वये निरुद्धे सति अर्द्धनि रुद्धकाययोगस्य, किं ?—'सूक्ष्मक्रियाऽनिवर्ति' सूक्ष्मा क्रिया यस्य तत्तथा सूक्ष्मक्रियं च तदनिवर्ति चेति नाम, निवर्तितुं शीलमस्येति निवर्ति प्रवर्द्धमानतरपरिणामात् न निवर्ति अनिवर्ति तृतीयं, ध्यानमिति गम्यते, 'तनुकायक्रियस्ये'ति तन्वी उच्छ्वासनिःश्वासादिलक्षणा कायक्रिया यस्य स तथाविधस्तस्येति गाथार्थः ॥ ८१ ॥

तस्सेव य सेलेसीगयस्स सेलोव्व णिप्पकंपस्स। वोच्छिन्नकिरियमप्पडिवाइ झाणं परमसुक्कं ॥ ८२ ॥

व्याख्या—'तस्यैव च' केवलिनः 'शैलेशीगतस्य' शैलेशी—प्राग्वर्णिता तां प्राप्तस्य, किंविशिष्टस्य ?—निरुद्धयोगत्वात् 'शैलेश इव निष्प्रकम्पस्य' मेरोरिव स्थिरस्येत्यर्थः, किं ?—व्यवच्छिन्नक्रियं योगाभावात् तद् 'अप्रतिपाति' अनुपरतस्वभावमिति, एतदेव चास्य नाम ध्यानं परमशुक्लं—प्रकटार्थमिति गाथार्थः ॥ ८२ ॥ इत्थं चतुर्विधं ध्यानमभिधायाधुनैतत्प्रतिबद्धमेव वक्तव्यताशेषमभिधित्सुराह—

पढमं जोगे जोगेसु वा मयं बितियमेव जोगंमि। तइयं च कायजोगे सुक्कमजोगंमि य चउत्थं ॥ ८३ ॥

व्याख्या—'प्रथमं' पृथक्त्ववितर्कसविचारं 'योगे' मनआदौ योगेषु वा सर्वेषु 'मतम्' इष्टं, तच्चागमिकश्रुतपाठिनः, 'द्वितीयम्' एकत्ववितर्कमविचारं तदेकयोग एव, अन्यतरस्मिन् सङ्क्रमाभावात्, तृतीयं च सूक्ष्मक्रियाऽनिवर्ति काययोगे, न योगान्तरे, शुक्लम् 'अयोगिनि च' शैलेशीकेवलिनि 'चतुर्थं' व्युपरतक्रियाऽप्रतिपातीति गाथार्थः ॥८३॥ आह—शुक्लध्यानोपरिमभेदद्वये मनो नास्त्येव, अमनस्कत्वात् केवलिनः, ध्यानं च मनोविशेषः 'ध्यै चिन्तायाम्' इति पाठात्, तदेतत्कथम् ?, उच्यते—

जह छउमत्थस्स मणो झाणं भण्णइ सुनिच्चलो संतो। तह केवलिणो काओ सुनिच्चलो भन्नए झाणं ॥ ८४ ॥

व्याख्या—यथा छद्मस्थस्य मनः, किं ?—ध्यानं भण्यते सुनिश्चलं सत्, 'तथा' तेनैव प्रकारेण योगत्वाव्यभिचारात्केवलिनः कायः सुनिश्चलो भण्यते ध्यानमिति गाथार्थः ॥ ८४ ॥ आह—चतुर्थे निरुद्धत्वादसावपि न भवति, तथाविधभावेऽपि च सर्वभावप्रसङ्गः, तत्र का वार्तेति ?, उच्यते—

भेदेन विस्तीर्णभावेनान्ये वितर्कः-श्रुतं यस्मिन् तत्तथा, कस्येदं भवतीत्यत आह-'अरागभावस्य' रागपरिणामरहितस्येति गाथार्थः ॥ ७८ ॥

जं पुण सुणिप्पकंपं निवायसरणप्पईवमिव चित्तं । उप्पायठिइभंगाइयाणमेगंमि पज्जाए ॥ ७९ ॥

व्याख्या—यत्पुनः 'सुनिष्प्रकम्पं' विक्षेपरहितं 'निवातशरणप्रदीप इव' निर्गतवातगृहैकदेशस्थदीप इव 'चित्तम्' अन्तःकरणं, क्व ?—उत्पादस्थितिभङ्गादीनामेकस्मिन् पर्याये ॥ ७९ ॥ ततः किमत आह—

अवियारमत्थवंजणजोगंतरओ तयं बितियसुक्कं । पुव्वगयसुयालंबणमेगत्तवियक्कमवियारं ॥ ८० ॥

व्याख्या—अविचारम्—असङ्क्रमं, कुतः ?—अर्थव्यञ्जनयोगान्तरतः इति पूर्ववत्, तदेवंविधं द्वितीयं शुक्लं भवति, किमभिधानमित्यत आह-'एकत्ववितर्कमविचारम्' एकत्वेन-अभेदेन वितर्कः-व्यञ्जनरूपोऽर्थरूपो वा यस्य तत्तथा, इदमपि च पूर्वगतश्रुतानुसारेणैव भवति, अविचारादि पूर्ववदिति गाथार्थः ॥ ८० ॥

निव्वाणगमणकाले केवलिणो दरनिरुद्धजोगस्स । सुहुमकिरियाऽनियट्टिं तइयं तणुकायकिरियस्स ॥ ८१ ॥

व्याख्या—'निर्वाणगमनकाले' मोक्षगमनप्रत्यासन्नसमये 'केवलिनः', सर्वज्ञस्य मनोवाग्योगद्वये निरुद्धे सति अर्द्धनिरुद्धकाययोगस्य, किं ?—'सूक्ष्मक्रियाऽनिवर्त्ति' सूक्ष्मा क्रिया यस्य तत्तथा सूक्ष्मक्रियं च तदनिवर्त्ति चेति नाम, निवर्त्तितुं शीलमस्येति निवर्त्ति प्रवर्द्धमानतरपरिणामात् न निवर्त्ति अनिवर्त्ति तृतीयं, ध्यानमिति गम्यते, 'तनुकायक्रियस्ये'ति तन्वी उच्छ्वासनिःश्वासादिलक्षणा कायक्रिया यस्य स तथाविधस्तस्येति गाथार्थः ॥ ८१ ॥

आसवदारावाए तह संसारासुहाणुभावं च । भवसंताणमणंतं वत्थूणं विपरिणामं च ॥ ८८ ॥

व्याख्या—आश्रवद्वाराणि–मिथ्यात्वादीनि तदपायान्–दुःखलक्षणान्, तथा संसारानुभावं च, 'धी संसारो' इत्यादि, भवसन्तानमनन्तं भाविनं नारकाद्यपेक्षया, वस्तूनां विपरिणामं च सचेतनाचेतनानां 'सव्वठाणाणि असासयाणी'त्यादि, एताश्चतस्रोऽप्यपायाशुभानन्तविपरिणामानुप्रेक्षा आद्यद्वयभेदसङ्गता एव द्रष्टव्या इति गाथार्थः ॥ ८८ ॥ उक्तमनुप्रेक्षा द्वारम्, इदानीं लेश्याद्वाराभिधित्सयाऽऽह—

सुक्काए लेसाए दो ततियं परमसुक्कलेस्साए । थिरयाजियसेलेसिं लेसाईयं परमसुक्कं ॥ ८९ ॥

व्याख्या—सामान्येन शुक्लायां लेश्यायां 'द्वे' आद्ये शुक्ललक्षणे 'तृतीयम्' शुक्ललक्षणमेव, परमशुक्ललेश्यायां 'स्थिरताजितशैलेशं' मेरोरपि निष्प्रकम्पतरमित्यर्थः, लेश्यातीतं 'परमशुक्लं' चतुर्थमिति गाथार्थः ॥ ८९ ॥ उक्तं लेश्याद्वारम्, अधुना लिङ्गद्वारं विवरीषुस्तेषां नामप्रमाणस्वरूपगुणभावनार्थमाह—

अवहासंमोहविवेगविउसग्गा तस्स होंति लिंगाइं । लिंगिज्जइ जेहिं मुणी सुक्कज्झाणोवगयचित्तो ॥ ९० ॥

व्याख्या—अवधासम्मोहविवेकव्युत्सर्गाः 'तस्य' शुक्लध्यानस्य भवन्ति लिङ्गानि, 'लिङ्ग्यते' गम्यते यैर्मुनिः शुक्लध्यानोपगतचित्त इति गाथाक्षरार्थः ॥ ९० ॥ अधुना भावार्थमाह—

चालिज्जइ बीभेइ य धीरो न परीसहोवसग्गेहिं । सुहुमेसु न संमुज्झइ भावेसु न देवमायासु ॥ ९१ ॥

व्याख्या—चाल्यते ध्यानात् न परीषहोपसर्गैर्बिभेति वा 'धीरः' बुद्धिमान् स्थिरो वा न तेभ्य इत्यवधलिङ्गं, 'सूक्ष्मेषु'

पुव्वप्पओगओ च्चिय कम्मविणिज्जरणहेउतो यावि । सद्दत्थबहुत्ताओ तह जिणचंदागमाओ य ॥ ८५ ॥

चित्ताभावेवि सया सुहुमोवरयकिरियाइ भण्णंति । जीवोवओगसब्भावओ भवत्थस्स झाणाइं ॥ ८६ ॥

व्याख्या—काययोगनिरोधिनो योगिनोऽयोगिनोऽपि चित्ताभावेऽपि सूक्ष्मोपरतक्रियो भण्यते, सूक्ष्मग्रहणात् सूक्ष्मक्रियाऽनिवर्तिनो ग्रहणम्, उपरतग्रहणाद्व्युपरतक्रियाऽप्रतिपातिन इति, पूर्वप्रयोगादिति हेतुः, कुलालचक्रभ्रमणवदिति दृष्टान्तोऽभ्यूह्यः, यथा चक्रं भ्रमणनिमित्तदण्डादिक्रियाऽभावेऽपि भ्रमति तथाऽस्यापि मनःप्रभृतियोगोपरमेऽपि जीवोपयोगसद्भावत भावमनसो भावात् भवस्थस्य ध्याने इति, अपिशब्दश्चोदनानिर्णयप्रथमहेतुसम्भावनार्थः, चशब्दस्तु प्रस्तुतहेत्वनुकर्षणार्थः, एवं शेषहेतवोऽप्यनया गाथया योजनीयाः, विशेषस्तूच्यते—'कर्मविनिर्जरणहेतुतश्चापि' कर्मविनिर्जरणहेतुत्वात् क्षपकश्रेणिवत्, भवति च क्षपकश्रेण्यामिवास्य भवोपग्राहिकर्मनिर्जरेति भावः, चशब्दः प्रस्तुतहेत्वनुकर्षणार्थः, अपिशब्दस्तु द्वितीयहेतुसम्भावनार्थ इति, 'तथा शब्दार्थबहुत्वात्' यथैकस्यैव हरिशब्दस्य शक्रशाखामृगादयोऽनेकार्थाः एवं ध्यानशब्दस्यापि न विरोधः, 'ध्यै चिन्तायां' 'ध्यै कायनिरोधे' 'ध्यै अयोगित्वे' इत्यादि, तथा जिनचन्द्रागमाच्चैतदेवमिति, उक्तं च—'आगमश्चोपपत्तिश्च, सम्पूर्णं दृष्टिलक्षणम् । अतीन्द्रियाणामर्थानां, सद्भावप्रतिपत्तये ॥ १ ॥' इत्यादि गाथाद्वयार्थः ॥ ८५–८६ ॥ उक्तं ध्यातव्यद्वारं, ध्यातारस्तु धर्मध्यानाधिकार एवोक्ताः, अधुनाऽनुप्रेक्षाद्वारमुच्यते—

सुक्कज्झाणसुभावियचित्तो चिंतेइ झाणविरमेऽवि । णिययमणुप्पेहाओ चत्तारि चरित्तसंपन्नो ॥ ८७ ॥

व्याख्या—शुक्लध्यानसुभावितचित्तश्चिन्तयति ध्यानविरमेऽपि नियतमनुप्रेक्षाश्चतस्रश्चारित्रसम्पन्नः, तत्परिणामरहितस्य तदभावादिति गाथार्थः ॥ ८७ ॥ ताश्चेताः—

आसवदारावाए तह संसारासुहाणुभावं च। भवसंताणमणंतं वत्थूणं विपरिणामं च ॥ ८८ ॥

व्याख्या—आश्रवद्वाराणि—मिथ्यात्वादीनि तदपायान्—दुःखलक्षणान्, तथा संसारानुभावं च, 'धी संसारो' इत्यादि, भवसन्तानमनन्तं भाविनं नारकाद्यपेक्षया, वस्तूनां विपरिणामं च सचेतनाचेतनानां 'सव्वट्ठाणाणि असासयाणी'त्यादि, एताश्चतस्रोऽप्यपायाशुभानन्तविपरिणामानुप्रेक्षा आद्यद्वयभेदसङ्गता एव द्रष्टव्या इति गाथार्थः ॥ ८८ ॥ उक्तमनुप्रेक्षाद्वारम्, इदानीं लेश्याद्वाराभिधित्सयाऽऽह—

सुक्काए लेसाए दो ततियं परमसुक्कलेस्साए। थिरयाजियसेलेसिं लेसाईयं परमसुक्कं ॥ ८९ ॥

व्याख्या—सामान्येन शुक्लायां लेश्यायां 'द्वे' आद्ये शुक्ललक्षणे 'तृतीयम्' शुक्ललक्षणमेव, परमशुक्ललेश्यायां 'स्थिरताजितशैलेशं' मेरोरपि निष्प्रकम्पतरमित्यर्थः, लेश्यातीतं 'परमशुक्लं' चतुर्थमिति गाथार्थः ॥ ८९ ॥ उक्तं लेश्याद्वारम्, अधुना लिङ्गद्वारं विवरीषुस्तेषां नामप्रमाणस्वरूपगुणभावनार्थमाह—

अवहासंमोहविवेगविउसग्गा तस्स होंति लिंगाइं। लिंगिज्जइ जेहिं मुणी सुक्कज्झाणोवगयचित्तो ॥ ९० ॥

व्याख्या—अवधासम्मोहविवेकव्युत्सर्गाः 'तस्य' शुक्लध्यानस्य भवन्ति लिङ्गानि, 'लिङ्ग्यते' गम्यते यैर्मुनिः शुक्लध्यानोपगतचित्त इति गाथाक्षरार्थः ॥ ९० ॥ अधुना भावार्थमाह—

चालिज्जइ बीभेइ व धीरो न परीसहोवसग्गेहिं। सुहुमेसु न संमुज्झइ भावेसु न देवमायासु ॥ ९१ ॥

व्याख्या—चाल्यते ध्यानात् न परीषहोपसर्गैर्बिभेति वा 'धीरः' बुद्धिमान् स्थिरो वा न तेभ्य इत्यवधलिङ्गं, 'सूक्ष्मेषु'

पुव्वप्पओगओ च्चिय कम्मविणिज्जरणहेउतो यावि । सद्दत्थबहुत्ताओ तह जिणचंदागमाओ य ॥ ८५ ॥
चित्ताभावेवि सया सुहुमोवरयकिरियाइ भण्णंति । जीवोवओगसब्भावओ भवत्थस्स झाणाइं ॥ ८६ ॥

व्याख्या—काययोगनिरोधिनो योगिनोऽयोगिनोऽपि चित्ताभावेऽपि सूक्ष्मोपरतक्रियो भण्यते, सूक्ष्मग्रहणात् सूक्ष्मक्रियाऽनिवर्तिनो ग्रहणम्, उपरतग्रहणाद्व्युपरतक्रियाऽप्रतिपातिन इति, पूर्वप्रयोगादिति हेतुः, कुलालचक्रभ्रमणवदिति दृष्टान्तोऽभ्यूह्यः, यथा चक्रं भ्रमणनिमित्तदण्डादिक्रियाऽभावेऽपि भ्रमति तथाऽस्यापि मनःप्रभृतियोगोपरमेऽपि जीवोपयोगसद्भावतो भावमनसो भावात् भवस्थस्य ध्याने इति, अपिशब्दश्चोदनानिर्णयप्रथमहेतुसम्भावनार्थः, चशब्दस्तु प्रस्तुतहेत्वनुकर्षणार्थः, एवं शेषहेतवोऽप्यनया गाथया योजनीयाः, विशेषस्तूच्यते—'कर्मविनिर्जरणहेतुतश्चापि' कर्मविनिर्जरणहेतुत्वात् क्षपकश्रेणिवत्, भवति च क्षपकश्रेण्यामिवास्य भवोपग्राहिकर्मनिर्जरेति भावः, चशब्दः प्रस्तुतहेत्वनुकर्षणार्थः, अपिशब्दस्तु द्वितीयहेतुसम्भावनार्थ इति, 'तथा शब्दार्थबहुत्वात्' यथैकस्यैव हरिशब्दस्य शक्रशाखामृगादयोऽनेकार्थाः एवं ध्यानशब्दस्यापि न विरोधः, 'ध्यै चिन्तायां' 'ध्यै कायनिरोधे' 'ध्यै अयोगित्वे' इत्यादि, तथा जिनचन्द्रागमाच्चैतदेयमिति, उक्तं च—'आगमश्चोपपत्तिश्च, सम्पूर्णं दृष्टिलक्षणम् । अतीन्द्रियाणामर्थानां, सद्भावप्रतिपत्तये ॥ १ ॥ इत्यादि गाथाद्वयार्थः ॥ ८५–८६ ॥ उक्तं ध्यातव्यद्वारं, ध्यातारस्तु धर्मध्यानाधिकार एवोक्ताः, अधुनाऽनुप्रेक्षाद्वारमुच्यते—

सुक्कज्झाणसुभावियचित्तो चिंतेइ झाणविरमेऽवि । णिययमणुप्पेहाओ चत्तारि चरित्तसंपन्नो ॥ ८७ ॥

व्याख्या—शुक्लध्यानसुभावितचित्तश्चिन्तयति ध्यानविरमेऽपि नियतमनुप्रेक्षाश्चतस्रश्चारित्रसम्पन्नः, तत्परिणामरहितस्य तदभावादिति गाथार्थः ॥ ८७ ॥ ताश्चैताः—

आसवदारा संसारहेयवो जं ण धम्मसुक्केसु । संसारकारणाइं तओ धुवं धम्मसुक्काइं ॥ ९५ ॥

व्याख्या—आस्रवद्वाराणि संसारहेतवो वर्तन्ते, तानि च यस्मान्न शुक्लधर्मयोर्भवन्ति संसारकारणानि तस्माद् 'ध्रुवं' नियमेन धर्मशुक्ले इति गाथार्थः ॥ ९५ ॥ संसारप्रतिपक्षतया च मोक्षहेतुर्ध्यानमित्यावेदयन्नाह—

संवरविणिज्जराओ मोक्खस्स पहो तवो पहो तासिं । झाणं च पहाणंगं तवस्स तो मोक्खहेऊयं ॥ ९६ ॥

व्याख्या—संवरनिर्जरे 'मोक्षस्य पन्थाः' अपवर्गस्य मार्गः, तपः 'पन्थाः' मार्गः 'तयोः' संवरनिर्जरयोः ध्यानं च प्रधानाङ्गं तपसः आन्तरकारणत्वात्, ततो मोक्षहेतुस्तद्ध्यानमिति गाथार्थः ॥ ९६ ॥ अमुमेवार्थं सुखप्रतिपत्तये दृष्टान्तैः प्रतिपादयन्नाह—

अंबरलोहमहीणं कमसो जह मलकलंकपंकाणं । सोज्झावणयणसोसे साहेंति जलानलाइच्चा ॥ ९७ ॥

व्याख्या—'अम्बरलोहमहीनां' वस्त्रलोहार्द्रक्षितीनां 'क्रमशः' क्रमेण यथा मलकलङ्कपङ्कानां यथासङ्ख्यं शोध्या(ध्य)पनयनशोषान् यथासङ्ख्यमेव 'साधयन्ति' निर्वर्तयन्ति जलानलादित्या इति गाथार्थः ॥ ९७ ॥

तह सोज्झाइसमत्था जीवंबरलोहमेइणिगयाणं । झाणजलाणलसूरा कम्ममलकलंकपंकाणं ॥ ९८ ॥

व्याख्या—तथा शोध्यादिसमर्था जीवाम्बरलोहमेदिनीगतानां ध्यानमेव जलानलसूर्याः कर्मैव मलकलङ्कपङ्कास्तेषामिति गाथार्थः ॥ ९८ ॥ किं च—

तावो सोसो भेओ जोगाणं झाणओ जहा निययं । तह तावसोसभेया कम्मस्सवि झाइणो नियमा ॥ ९९ ॥

अत्यन्तगहनेषु 'न संमुह्यते' न सम्मोहमुपगच्छति, 'भावेषु' पदार्थेषु न देवमायासु अनेकरूपास्वित्यसम्मोहलिङ्गमिति गाथाक्षरार्थः ॥ ९१ ॥

देहविवित्तं पेच्छइ अप्पाणं तह य सव्वसंजोगे। देहोवहिवोसग्गं निस्संगो सव्वहा कुणइ ॥ ९२ ॥

व्याख्या—देहविविक्तं पश्यत्यात्मानं तथा च सर्वसंयोगानिति विवेकलिङ्गं, देहोपधिव्युत्सर्गं निःसङ्गः सर्वथा करोति व्युत्सर्गलिङ्गमिति गाथार्थः ॥ ९२ ॥ गतं लिङ्गद्वारं, साम्प्रतं फलद्वारमुच्यते, इह च लाघवार्थं प्रथमोपन्यस्तं धर्मफलमभिधाय शुक्लध्यानफलमाह, धर्मफलानामेव शुक्लतराणामाद्यशुक्लद्वयफलत्वात्, अत आह—

होंति सुहासवसंवरविणिज्जरामरसुहाइं विउलाइं। झाणवरस्स फलाइं सुहाणुबंधीणि धम्मस्स ॥ ९३ ॥

व्याख्या—भवन्ति 'शुभास्रवसंवरविनिर्जरामरसुखानि' शुभास्रवः—पुण्यास्रवः संवरः—अशुभकर्मागमनिरोधः विनिर्जरा—कर्मक्षयः अमरसुखानि—देवसुखानि, एतानि च दीर्घस्थितिविशुद्ध्युपपाताभ्यां 'विपुलानि' विस्तीर्णानि, 'ध्यानवरस्य' ध्यानप्रधानस्य फलानि 'शुभानुबन्धीनि' सुकुलप्रत्यायातिपुनर्बोधिलाभभोगप्रव्रज्याकेवलशैलेश्यपवर्गानुबन्धीनि 'धर्मस्य' ध्यानस्येति गाथार्थः ॥ ९३ ॥ उक्तानि धर्मफलानि, अधुना शुक्लमधिकृत्याह—

ते य विसेसेण सुभासवादओऽणुत्तरामरसुहं च। दोण्हं सुक्काण फलं परिनिव्वाणं परिल्लाणं ॥ ९४ ॥

व्याख्या—ते च विशेषेण 'शुभास्रवादयः' अनन्तरोदिताः, अनुत्तरामरसुखं च द्वयोः शुक्लयोः फलमाद्ययोः 'परिनिर्वाणं' मोक्षगमनं 'परिल्लाणं'ति चरमयोर्द्वयोरिति गाथार्थः ॥ ९४ ॥ अथवा सामान्येनैव संसारप्रतिपक्षभूते एते इति दर्शयति—

आसवदारा संसारहेयवो जं ण धम्मसुक्केसु। संसारकारणाइं तओ धुवं धम्मसुक्काइं ॥ ९५ ॥

व्याख्या—आस्रवद्वाराणि संसारहेतवो वर्तन्ते, तानि च यस्मान्न शुक्लधर्मयोर्भवन्ति संसारकारणानि तस्माद् 'ध्रुवं' नियमेन धर्मशुक्ले इति गाथार्थः ॥ ९५ ॥ संसारप्रतिपक्षतया च मोक्षहेतुर्ध्यानमित्यावेदयन्नाह—

संवरविणिज्जराओ मोक्खस्स पहो तवो पहो तासिं। झाणं च पहाणंगं तवस्स तो मोक्खहेऊयं ॥ ९६ ॥

व्याख्या—संवरनिर्जरे 'मोक्षस्य पन्थाः' अपवर्गस्य मार्गः, तपः 'पन्थाः' मार्गः 'तयोः' संवरनिर्जरयोः ध्यानं च प्रधानाङ्गं तपसः आन्तरकारणत्वात्, ततो मोक्षहेतुस्तद्ध्यानमिति गाथार्थः ॥ ९६ ॥ अमुमेवार्थं सुखप्रतिपत्तये दृष्टान्तैः प्रतिपादयन्नाह—

अंबरलोहमहीणं कमसो जह मलकलंकपंकाणं। सोज्झावणयणसोसे साहेंति जलाणलाइच्चा ॥ ९७ ॥

व्याख्या—'अम्बरलोहमहीनां' वस्त्रलोहार्द्रक्षितीनां 'क्रमशः' क्रमेण यथा मलकलङ्कपङ्कानां यथासङ्ख्यं शोध्या(ध्य)पनयनशोषान् यथासङ्ख्यमेव 'साधयन्ति' निर्वर्तयन्ति जलानलादित्या इति गाथार्थः ॥ ९७ ॥

तह सोज्झाइसमत्था जीवंबरलोहमेइणिगयाणं। झाणजलाणलसूरा कम्ममलकलंकपंकाणं ॥ ९८ ॥

व्याख्या—तथा शोध्यादिसमर्था जीवाम्बरलोहमेदिनीगतानां ध्यानमेव जलानलसूर्याः कर्मैव मलकलङ्कपङ्कास्तेषामिति गाथार्थः ॥ ९८ ॥ किं च—

तावो सोसो भेओ जोगाणं झाणओ जहा नियमं। तह तावसोसभेया कम्मस्सवि झाइणो नियमा ॥ ९९ ॥

व्याख्या—तापः शोषो भेदो योगानां 'ध्यानतः' ध्यानात् यथा 'नियतम्' अवश्यं, तत्र तापः—दुःखं तत एव शोषः—दौर्बल्यं तत एव भेदः—विदारणं योगानां—वागादीनां, 'तथा' तेनैव प्रकारेण तापशोषभेदाः कर्मणोऽपि भवन्ति, कस्य ?—'ध्यायिनः' न यदृच्छया नियमेनेति गाथार्थः ॥ ९९ ॥ किं च—

जह रोगासयसमणं विसोसणविरेयणोसहविहीहिं । तह कम्मामयसमणं झाणाणसणाइजोगेहिं ॥ १०० ॥

व्याख्या—यथा 'रोगाशयशमनं' रोगनिदानचिकित्सा 'विशोषणविरेचनौषधविधिभिः' अभोजनविरेकौषधप्रकारैः, तथा 'कर्मामयशमनं' कर्मरोगचिकित्सा ध्यानानशनादिभिर्योगैः, आदिशब्दात् ध्यानवृद्धिकारकशेषतपोभेदग्रहणमिति गाथार्थः ॥ १०० ॥ किं च—

जह चिरसंचियमिंधणमनलो पवणसहिओ दुयं दहइ । तह कम्मेंधणममियं खणेण झाणानलो डहइ ॥ १०१ ॥

व्याख्या—यथा 'चिरसञ्चितं' प्रभूतकालसञ्चितम् 'इन्धनं' काष्ठादि 'अनलः' अग्निः 'पवनसहितः' वायुसमन्वितः 'द्रुतं' शीघ्रं च 'दहति' भस्मीकरोति, तथा दुःखतापहेतुत्वात् कर्मैवेन्धनं कर्मेन्धनम् 'अमितम्' अनेकभवोपात्तमनन्तं 'क्षणेन' समयेन ध्यानमनल इव ध्यानानलः असौ 'दहति' भस्मीकरोतीति गाथार्थः ॥ १०१ ॥

जह वा घणसंघाया खणेण पवणाहया विलिज्जंति । झाणपवणावहूया तह कम्मघणा विलिज्जंति ॥ १०२ ॥

व्याख्या—यथा वा 'घनसङ्घाताः' मेघौघाः क्षणेन 'पवनाहताः' वायुप्रेरिता विलय—विनाशं व्रजन्ति—गच्छन्ति, 'ध्यान-पवनावधूताः' ध्यानवायुविक्षिप्ताः तथा कर्मैव जीवस्वभावावरणात् घनाः २, उक्तं च—"स्थितः शीतांशुवज्जीवः, प्रकृत्या

भावशुद्धया । चशब्दात् विज्ञानं, तदावरणमक्षयम् ॥ १ ॥" इत्यादि, 'विलीयन्ते' विनाशमुपयान्तीति गाथार्थः ॥ १०२ ॥ किं चेदमन्यत् ?, इहलोकप्रतीतमेव ध्यानफलमिति दर्शयति—

न कसायसमुत्थेहि य वाहिज्जइ माणसेहिं दुक्खेहिं । ईसाविसायसोगाइएहिं झाणोवगयचित्तो ॥ १०३ ॥

व्याख्या—'न कषायसमुत्थैश्च' न क्रोधाद्युद्भवैश्च 'बाध्यते' पीड्यते मानसैर्दुःखैः, मानसग्रहणात्ताप इत्याद्यपि यदुक्तं तत्र बाध्यते 'ईर्ष्याविषादशोकादिभिः' तत्र प्रतिपक्षाभ्युदयोपलम्भजनितो मत्सरविशेष ईर्ष्या विषादः—वैक्लव्यं शोकः—दैन्यम्, आदिशब्दाद् हर्षादिपरिग्रहः, ध्यानोपगतचित्त इति प्रकटार्थमयं गाथार्थः ॥ १०३ ॥

सीयायवाइएहि य सारीरेहिं सुबहुप्पगारेहिं । झाणसुनिच्चलचित्तो न वहिज्जइ निज्जरापेही ॥ १०४ ॥

व्याख्या—इह कारणे कार्योपचारात् शीतातपादिभिश्च, आदिशब्दात् क्षुदादिपरिग्रहः, शारीरैः 'सुबहुप्रकारैः' अनेकभेदैः 'ध्यानसुनिश्चलचित्तः' ध्यानभावितमतिर्न बाध्यते, ध्यानसुखादिति गम्यते, अथवा न शक्यते चालयितुं तत एव, 'निर्जरापेक्षी' कर्मक्षयापेक्षक इति गाथार्थः ॥ १०४ ॥ उक्तं फलद्वारम्, अधुनोपसंहरन्नाह—

इय सव्वगुणाधाणं दिट्ठादिट्ठसुहसाहणं झाणं । सुपसत्थं सद्धेयं नेयं झेयं च निच्चंपि ॥ १०५ ॥

व्याख्या—'इय' एवमुक्तेन प्रकारेण 'सर्वगुणाधानम्' अशेषगुणस्थानं दृष्टादृष्टसुखसाधनं ध्यानमुक्तन्यायात् सुष्ठु प्रशस्तं २, तीर्थकरगणधरादिभिरासेवितत्वात्, यतश्चैवमतः श्रद्धेयं नान्यथैतदिति भावनया 'ज्ञेयं' ज्ञातव्यं स्वरूपतः 'ध्येयम्' अनुचिन्तनीयं क्रियया, एवं च सति सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्राण्यासेवितानि भवन्ति, 'नित्यमपि' सर्वकालमपि,

व्याख्या—तापः शोषो भेदो योगानां 'ध्यानतः' ध्यानात् यथा 'नियतम्' अवश्यं, तत्र तापः—दुःखं तत एव शोषः—दौर्बल्यं तत एव भेदः—विदारणं योगानां—वागादीनां, 'तथा' तेनैव प्रकारेण तापशोषभेदाः कर्मणोऽपि भवन्ति, कस्य?—'ध्यायिनः' न यदृच्छया नियमनेति गाथार्थः ॥ ९९ ॥ किं च—

जह रोगासयसमणं विसोसणविरेयणोसहविहीहिं । तह कम्मामयसमणं झाणाणसणाइजोगेहिं ॥ १०० ॥

व्याख्या—यथा 'रोगाशयशमनं' रोगनिदानचिकित्सा 'विशोषणविरेचनौषधविधिभिः' अभोजनविरेकौषधप्रकारैः, तथा 'कर्मामयशमनं' कर्मरोगचिकित्सा ध्यानानशनादिभिर्योगैः, आदिशब्दात् ध्यानवृद्धिकारकशेषतपोभेदग्रहणमिति गाथार्थः ॥ १०० ॥ किं च—

जह चिरसंचियमिंधणमनलो पवणसहिओ दुयं दहइ । तह कम्मेंधणममियं खणेण झाणानलो डहइ ॥ १०१ ॥

व्याख्या—यथा 'चिरसञ्चितं' प्रभूतकालसञ्चितम् 'इन्धनं' काष्ठादि 'अनलः' अग्निः 'पवनसहितः' वायुसमन्वितः 'द्रुतं' शीघ्रं च 'दहति' भस्मीकरोति, तथा दुःखतापहेतुत्वात् कर्मैवेन्धनं कर्मेन्धनम् 'अमितम्' अनेकभवोपात्तमनन्तं 'क्षणेन' समयेन ध्यानमनल इव ध्यानानलः असौ 'दहति' भस्मीकरोतीति गाथार्थः ॥ १०१ ॥

जह वा घणसंघाया खणेण पवणाहया विलिज्जंति । झाणपवणावहूया तह कम्मघणा विलिज्जंति ॥ १०२ ॥

व्याख्या—यथा वा 'घनसङ्घाताः' मेघौघाः क्षणेन 'पवनाहताः' वायुप्रेरिता विलयं—विनाशं यान्ति—गच्छन्ति, 'ध्यानपवनावधूताः' ध्यानवायुविक्षिप्ताः तथा कर्मैव जीवस्वभावावरणाद् घनाः २, उक्तं च—"स्थितः शीतांशुवज्जीवः, प्रकृत्या

भायनुरुया । चग्निकायश्च विज्ञानं, तदावरणमचयवू ॥ १ ॥" इत्यादि, 'विलीयन्ते' विनाशमुपयान्तीति गाथार्थः ॥ १०२ ॥ किं चेदमन्यवू ?, इहलोकप्रतीतमेव ध्यानफलमिति दर्शयति—

न कसायसमुत्थेहि य बाहिज्जइ माणसेहिं दुक्खेहिं । ईसाविसायसोगाइएहिं झाणोवगयचित्तो ॥ १०३ ॥

व्याख्या—'न कषायसमुत्थैश्च' न क्रोधाद्युद्भवैश्च 'बाध्यते' पीड्यते मानसैर्दुःखैः, मानसग्रहणात्ताप इत्याद्यपि यदुक्तं तत्र बाध्यते 'ईर्ष्याविषादशोकादिभिः' तत्र प्रतिपक्षाभ्युदयोपलम्भजनितो मत्सरविशेष ईर्ष्या विषादः—वैक्लव्यं शोकः—दैन्यम्, आदिशब्दाद् हर्षादिपरिग्रहः, ध्यानोपगतचित्त इति प्रकटार्थमयं गाथार्थः ॥ १०३ ॥

सीयायवाइएहि य सारीरेहिं सुबहुप्पगारेहिं । झाणसुनिच्चलचित्तो न बाहिज्जइ निज्जरापेही ॥ १०४ ॥

व्याख्या—इह कारणे कार्योपचारात् शीतातपादिभिश्च, आदिशब्दात् क्षुदादिपरिग्रहः, शारीरैः 'सुबहुप्रकारैः' अनेकभेदैः 'ध्यानसुनिश्चलचित्तः' ध्यानभावितमतिर्न बाध्यते, ध्यानसुखादिति गम्यते, अथवा न शक्यते चालयितुं तत एव, 'निर्जरापेक्षी' कर्मक्षयापेक्षक इति गाथार्थः ॥ १०४ ॥ उक्तं फलद्वारम्, अधुनोपसंहरन्नाह—

इय सव्वगुणाधाणं दिट्ठादिट्ठसुहसाहणं झाणं । सुपसत्थं सद्धेयं नेयं झेयं च निच्चंपि ॥ १०५ ॥

व्याख्या—'इय' एवमुक्तेन प्रकारेण 'सर्वगुणाधानम्' अशेषगुणस्थानं दृष्टादृष्टसुखसाधनं ध्यानमुक्तन्यायात् सुष्ठु प्रशस्तं २, तीर्थकरगणधरादिभिरासेवितत्वात्, यतश्चैवमतः श्रद्धेयं नान्यथैतदिति भावनया 'ज्ञेयं' ज्ञातव्यं स्वरूपतः 'ध्येयम्' अनुचिन्तनीयं क्रियया, एवं च सति सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्राण्यासेवितानि भवन्ति, 'नित्यमपि' सर्वकालमपि,

व्याख्या—ताप: शोषो भेदो योगानां 'ध्यानतः' ध्यानात् यथा 'नियतम्' अवश्यं, तत्र तापः—दुःखं तत एव शोषः—दौर्बल्यं तत एव भेदः—विदारणं योगानां—वागादीनां, 'तथा' तेनैव प्रकारेण तापशोषभेदाः कर्मणोऽपि भवन्ति, कस्य ?—'ध्यायिनः' न चान्यथा नियमनेति गाथार्थः ॥ ९९ ॥ किं च—

जह रोगासयसमणं विसोसणविरेयणोसहविहीहिं । तह कम्मामयसमणं झाणाणसणाइजोगेहिं ॥ १०० ॥

व्याख्या—यथा 'रोगाशयशमनं' रोगनिदानचिकित्सा 'विशोषणविरेचनौषधविधिभिः' अभोजनविरेकौषधप्रकारैः, तथा 'कर्मामयशमनं' कर्मरोगचिकित्सा ध्यानानशनादिभिर्योगैः, आदिशब्दात् ध्यानवृद्धिकारकशेषतपोभेदग्रहणमिति गाथार्थः ॥ १०० ॥ किं च—

जह चिरसंचियमिंधणमनलो पवणसहिओ दुयं दहइ । तह कम्मेंधणममियं खणेण झाणानलो डहइ ॥ १०१ ॥

व्याख्या—यथा 'चिरसञ्चितं' प्रभूतकालसञ्चितम् 'इन्धनं' काष्ठादि 'अनलः' अग्निः 'पवनसहितः' वायुसमन्वितः 'द्रुतं' शीघ्रं च 'दहति' भस्मीकरोति, तथा दुःखतापहेतुत्वात् कर्मैवेन्धनं कर्मेन्धनम् 'अमितम्' अनेकभवोपात्तमनन्तं 'क्षणेन' समयेन ध्यानमनल इव ध्यानानलः असौ 'दहति' भस्मीकरोतीति गाथार्थः ॥ १०१ ॥

जह वा घणसंघाया खणेण पवणाहया विलिज्जंति । झाणपवणावहूया तह कम्मघणा विलिज्जंति ॥ १०२ ॥

व्याख्या—यथा वा 'घनसङ्घाताः' मेघौघाः क्षणेन 'पवनाहताः' वायुप्रेरिता विलयं—विनाशं यान्ति—गच्छन्ति, 'ध्यानपवनावधूता' ध्यानवायुविक्षिप्ताः तथा कर्मैव जीवस्वभावावरणात् घनाः २, उक्तं च—"स्थितः शीतांशुवज्जीवः, प्रकृत्या

भावशुद्धया । चरित्रकायस्य पिशाचं, तदावरणमभ्यर्थय ॥ १ ॥" इत्यादि, 'विलीयन्ते' विनाशमुपयान्तीति गाथार्थः ॥ १०२ ॥ किं चेदमन्यत् ?, इहलोकप्रतीतमेव ध्यानफलमिति दर्शयति—

न कसायसमुत्थेहि य वाहिज्जइ माणसेहि दुक्खेहिं । ईसाविसायसोगाइएहिं झाणोवगयचित्तो ॥ १०३ ॥

व्याख्या—'न कषायसमुत्थैश्च' न क्रोधाद्युद्भवैश्च 'बाध्यते' पीड्यते मानसैर्दुःखैः, मानसग्रहणात्ताप इत्याद्यपि यदुक्तं तन्न बाध्यते 'ईर्ष्याविषादशोकादिभिः' तत्र प्रतिपक्षाभ्युदयोपलम्भजनितो मत्सरविशेष ईर्ष्या विषादः—वैक्लव्यं शोकः—दैन्यम्, आदिशब्दाद् हर्षादिपरिग्रहः, ध्यानोपगतचित्त इति प्रकटार्थमयं गाथार्थः ॥ १०३ ॥

सीयायवाइएहि य सारीरेहिं सुबहुप्पगारेहिं । झाणसुनिच्चलचित्तो न बाहिज्जइ निज्जरापेही ॥ १०४ ॥

व्याख्या—इह कारणे कार्योपचारात् शीतातपादिभिश्च, आदिशब्दात् क्षुदादिपरिग्रहः, शारीरैः 'सुबहुप्रकारैः' अनेकभेदैः 'ध्यानसुनिश्चलचित्तः' ध्यानभावितमतिर्न बाध्यते, ध्यानसुखादिति गम्यते, अथवा न शक्यते चालयितुं तत एव, 'निर्जरापेक्षी' कर्मक्षयापेक्षक इति गाथार्थः ॥ १०४ ॥ उक्तं फलद्वारम्, अधुनोपसंहरन्नाह—

इय सव्वगुणाधाणं दिट्ठादिट्ठसुहसाहणं झाणं । सुपसत्थं सद्धेयं नेयं झेयं च निच्चंपि ॥ १०५ ॥

व्याख्या—'इय' एवमुक्तेन प्रकारेण 'सर्वगुणाधानम्' अशेषगुणस्थानं दृष्टादृष्टसुखसाधनं ध्यानमुक्तन्यायात् सुष्ठु प्रशस्तं २, तीर्थकरगणधरादिभिरासेवितत्वात्, यतश्चैवमतः श्रद्धेयं नान्यथैतदिति भावनया 'ज्ञेयं' ज्ञातव्यं स्वरूपतः 'ध्येयम्' अनुचिन्तनीय क्रियया, एवं च सति सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्राण्यासेवितानि भवन्ति, 'नित्यमपि' सर्वकालमपि,

व्याख्या—ताप: शोषो भेदो योगानां 'ध्यानतः' ध्यानात् यथा 'नियतम्' अवश्य, तत्र तापः—दुःखं तत एव शोषः—दौर्बल्यं तत एव भेदः—विदारणं योगानां—वागादीनां, 'तथा' तेनैव प्रकारेण तापशोषभेदाः कर्मणोऽपि भवन्ति, कस्य?—'ध्यायिनः' न यदृच्छया नियमेनेति गाथार्थः ॥ ९९ ॥ किं च—

जह रोगासयसमणं विसोसणविरेयणोसहविहीहिं । तह कम्मामयसमणं झाणाणसणाइजोगेहिं ॥ १०० ॥

व्याख्या—यथा 'रोगाशयशमनं' रोगनिदानचिकित्सा 'विशोषणविरेचनौषधविधिभिः' अभोजनविरेकौषधप्रकारैः, तथा 'कर्मामयशमनं' कर्मरोगचिकित्सा ध्यानानशनादिभिर्योगैः, आदिशब्दात् ध्यानवृद्धिकारकशेषतपोभेदग्रहणमिति गाथार्थः ॥ १०० ॥ किं च—

जह चिरसंचियमिंधणमनलो पवणसहिओ दुयं दहइ । तह कम्मेंधणममियं खणेण झाणानलो डहइ ॥ १०१ ॥

व्याख्या—यथा 'चिरसंचितं' प्रभूतकालसंचितम् 'इन्धनं' काष्ठादि 'अनलः' अग्निः 'पवनसहितः' वायुसमन्वितः 'द्रुतं' शीघ्रं च 'दहति' भस्मीकरोति, तथा दुःखतापहेतुत्वात् कर्मैवेन्धनं कर्मेन्धनम् 'अमितम्' अनेकभवोपात्तमनन्तं 'क्षणेन' समयेन ध्यानमनल इव ध्यानानलः भस्मी 'दहति' भस्मीकरोतीति गाथार्थः ॥ १०१ ॥

जह वा घणसंघाया खणेण पवणाहया विलिज्जंति । झाणपवणावहूया तह कम्मघणा विलिज्जंति ॥ १०२ ॥

व्याख्या—यथा वा 'घनसंघाताः' मेघौघाः क्षणेन 'पवनाहताः' वायुप्रेरिता विलयं—विनाशं यान्ति—गच्छन्ति 'ध्या[illegible] पवनावधूताः' ध्यानवायुविक्षिप्ताः तथा कर्मैव जीवस्वभावावरणात् घनाः २, उक्तं च—"[illegible]

'विळीयन्ते' विनाशमुपयान्तीति गाथार्थः
भावनुस्मया । चन्द्रिकायच विज्ञानं, सदावरणमक्षयम् ॥ १ ॥" इत्यादि,
॥ १०२ ॥ किं चेदमन्यत् ?, इहलोकप्रतीतमेव ध्यानफलमिति दर्शयति—

न कसायसमुत्थेहि य वाहिज्जइ माणसेहिं दुक्खेहिं । ईसाविसायसोगाइएहिं झाणोवगयचित्तो ॥ १०३ ॥

व्याख्या—'न कषायसमुत्थैश्च' न क्रोधाद्युद्भवैश्च 'बाध्यते' पीड्यते मानसैर्दुःखैः, मानसग्रहणाचाप इत्याद्यपि यदुक्तं तत्र बाध्यते 'ईर्ष्याविषादशोकादिभिः' तत्र प्रतिपक्षाभ्युदयोपलम्भजनितो मत्सरविशेष ईर्ष्या विषादः—वैक्लव्यं शोकः—दैन्यम्, आदिशब्दात् हर्षादिपरिग्रहः, ध्यानोपगतचित्त इति प्रकटार्थमयं गाथार्थः ॥ १०३ ॥

सीयायवाइएहि य सारीरेहिं सुबहुप्पयारेहिं । झाणसुनिच्चलचित्तो न वहिज्जइ निज्जरापेही ॥ १०४ ॥

व्याख्या—इह कारणे कार्योपचारात् शीतातपादिभिश्च, आदिशब्दात् क्षुदादिपरिग्रहः, शारीरैः 'सुबहुप्रकारैः' अनेकभेदैः 'ध्यानसुनिश्चलचित्तः' ध्यानभावितमतिर्न बाध्यते, ध्यानसुखादिति गम्यते, अथवा न शक्यते चालयितुं तत एव, 'निर्जरापेक्षी' कर्मक्षयापेक्षक इति गाथार्थः ॥ १०४ ॥ उक्तं फलद्वारम्, अधुनोपसंहरन्नाह—

इय सव्वगुणाधाणं दिट्ठादिट्ठसुहसाहणं झाणं । सुपसत्थं सद्धेयं नेयं झेयं च निच्चंपि ॥ १०५ ॥

व्याख्या—'इय' एवमुक्तेन प्रकारेण 'सर्वगुणाधानम्' अशेषगुणस्थानं दृष्टादृष्टसुखसाधनं ध्यानमुक्तन्यायात् सुष्ठु प्रशस्तं २, तीर्थकरगणधरादिभिरासेवितत्वात्, यतश्चैवमतः श्रद्धेयं नान्यथैतदिति भावनया 'ज्ञेयं' ज्ञातव्यं स्वरूपतः 'ध्येयम्' अनुचिन्तनीय क्रियया, एवं च सति सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्राण्यासेवितानि भवन्ति, 'नित्यमपि' सर्वकालमपि,

व्याख्या—तापः शोषो भेदो योगानां 'ध्यानतः' ध्यानात् यथा 'नियतम्' अवश्यं, तत्र तापः—दुःखं तत एव शोषः—दौर्बल्यं तत एव भेदः—विदारणं योगानां—वागादीनां, 'तथा' तेनैव प्रकारेण तापशोषभेदाः कर्मणोऽपि भवन्ति, कस्य ?—'ध्यायिनः' न यदृच्छया नियमेनेति गाथार्थः ॥ ९९ ॥ किं च—

जह रोगासयसमणं विसोसणविरेयणोसहविहीहिं । तह कम्मामयसमणं झाणाणसणाइजोगेहिं ॥ १०० ॥

व्याख्या—यथा 'रोगाशयशमनं' रोगनिदानचिकित्सा 'विशोषणविरेचनौषधविधिभिः' अभोजनविरेकौषधप्रकारैः, तथा 'कर्मामयशमनं' कर्मरोगचिकित्सा ध्यानानशनादिभिर्योगैः, आदिशब्दात् ध्यानवृद्धिकारकशेषतपोभेदग्रहणमिति गाथार्थः ॥ १०० ॥ किं च—

जह चिरसंचियमिंधणमनलो पवणसहिओ दुयं दहइ । तह कम्मेंधणममियं खणेण झाणानलो डहइ ॥ १०१ ॥

व्याख्या—यथा 'चिरसंचितं' प्रभूतकालसंचितम् 'इन्धनं' काष्ठादि 'अनलः' अग्निः 'पवनसहितः' वायुसमन्वितः 'द्रुतं' शीघ्रं च 'दहति' भस्मीकरोति, तथा दुःखतापहेतुत्वात् कर्मैवेन्धनं कर्मेन्धनम् 'अमितम्' अनेकभवोपात्तमनन्तं 'क्षणेन' समयेन ध्यानमनल इव ध्यानानलः असौ 'दहति' भस्मीकरोतीति गाथार्थः ॥ १०१ ॥

जह वा घणसंघाया खणेण पवणाहया विलिज्जंति । झाणपवणावहूया तह कम्मघणा विलिज्जंति ॥ १०२ ॥

व्याख्या—यथा वा 'घनसङ्घाताः' मेघौघाः क्षणेन 'पवनाहताः' वायुप्रेरिता विलय—विनाशं यान्ति—गच्छन्ति, 'ध्यानपवनावधूताः' तथा कर्मैव जीवस्वभावावरणात् घनाः २, उक्तं च—"स्थितः शीतांशुवज्जीवः, प्रकृत्या

भावशुद्धया । चन्द्रिकायाश्च विशानं, तदावरणमभ्रपद् ॥ १ ॥" इत्यादि, 'विलीयन्ते विनाशमुपयान्तीति गाथार्थः ॥ १०२ ॥ किं चेदमन्यत् ?, इहलोकप्रतीतमेव ध्यानफलमिति दर्शयति—

न कसायसमुत्थेहि य वाहिज्जइ माणसेहिं दुक्खेहिं । ईसाविसायसोगाइएहिं झाणोवगयचित्तो ॥ १०३ ॥

व्याख्या—'न कषायसमुत्थैश्च' न क्रोधाद्युद्भवैश्च 'बाध्यते' पीड्यते मानसैर्दुःखैः, मानसग्रहणाच्चाप इत्याद्यपि यदुक्तं तत्र बाध्यते 'ईर्ष्याविषादशोकादिभिः' तत्र प्रतिपक्षाभ्युदयोपलम्भजनितो मत्सरविशेष ईर्ष्या विषादः—वैक्लव्यं शोकः—दैन्यम्, आदिशब्दात् हर्षादिपरिग्रहः, ध्यानोपगतचित्त इति प्रकटार्थमयं गाथार्थः ॥ १०३ ॥

सीयायवाइएहि य सारीरेहिं सुबहुप्पगारेहिं । झाणसुनिच्चलचित्तो न बाहिज्जइ निज्जरापेही ॥ १०४ ॥

व्याख्या—इह कारणे कार्योपचारात् शीतातपादिभिश्च, आदिशब्दात् क्षुदादिपरिग्रहः, शारीरैः 'सुबहुप्रकारैः' अनेकभेदैः 'ध्यानसुनिश्चलचित्तः' ध्यानभावितमतिर्न बाध्यते, ध्यानसुखादिति गम्यते, अथवा न शक्यते चालयितुं तत एव, 'निर्जरापेक्षी' कर्मक्षयापेक्षक इति गाथार्थः ॥ १०४ ॥ उक्तं फलद्वारम्, अधुनोपसंहरन्नाह—

इय सव्वगुणाधाणं दिट्ठादिट्ठसुहसाहणं झाणं । सुपसत्थं सद्धेयं नेयं झेयं च निच्चं पि ॥ १०५ ॥

व्याख्या—'इय' एवमुक्तेन प्रकारेण 'सर्वगुणाधानम्' अशेषगुणस्थानं दृष्टादृष्टसुखसाधनं ध्यानमुक्तन्यायात् सुप्रशस्तं २, तीर्थकरगणधरादिभिरासेवितत्वात्, यतश्चैवमतः श्रद्धेयं नान्यथैतदिति भावनया 'ज्ञेयं' ज्ञातव्यं स्वरूपतः 'ध्येयम्' अनुचिन्तनीय क्रियया, एवं च सति सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्राण्यासेवितानि भवन्ति, 'नित्यमपि' सर्वकालमपि,

व्याख्या—तापः शोषो भेदो योगानां 'ध्यानतः' ध्यानात् यथा [illegible] भवति तत्र तापः—दुःखं तत एव शोष—
दौर्बल्यं तत एव भेदो—विदारणं योगानां—वागादीनां, तथा [illegible] कर्मणोऽपि भवन्ति, कर्म'—
'ध्यायिनः' न पदरूपया नियमनेति गाथार्थः ॥ ९९ ॥ किं च—

जह रोगासयसमणं विसोसणविरेयणोसहविहीहिं । तह कम्मामयसमणं झाणाणसणाइजोगेहिं ॥ १०० ॥

व्याख्या—यथा 'रोगाशयशमनं' रोगनिदानचिकित्सा 'विशोषणविरेचनौषधविधिभिः' अभोजनविरेकौषधप्रकारैः तथा 'कर्मामयशमनं' कर्मरोगचिकित्सा ध्यानानशनादिभिर्योगैः, आदिशब्दात् ध्यानवृद्धिकारकशेषतपोभेदग्रहणमिति गाथार्थः ॥ १०० ॥ किं च—

जह चिरसंचियमिंधणमनलो पवणसहिओ दुयं दहइ । तह कम्मेंधणममियं खणेण झाणानलो डहइ ॥ १०१ ॥

व्याख्या—यथा 'चिरसंचितं' प्रभूतकालसंचितम् 'इन्धनं' काष्ठादि 'अनलः' अग्निः 'पवनसहितः' वायुसमन्वितः 'द्रुतं' शीघ्रं च 'दहति' भस्मीकरोति, तथा दुःखतापहेतुत्वात् कर्मेन्धनं कर्मेन्धनम् 'अमितम्' अनेकभवोपात्तमनन्तं 'क्षणेन' समयेन ध्यानमनल इव ध्यानानलः असौ 'दहति' भस्मीकरोतीति गाथार्थः ॥ १०१ ॥

जह वा घणसंघाया खणेण पवणाहया विलिज्जंति । झाणपवणावहूया तह कम्मघणा विलिज्जंति ॥ १०२ ॥

व्याख्या—यथा वा 'घनसंघाताः' मेघौघाः क्षणेन 'पवनाहताः' वायुप्रेरिता विलयं—विनाशं यान्ति—गच्छन्ति, 'ध्यान-पवनावधूताः' ध्यानवायुविक्षिप्ताः तथा कर्मैव जीवस्वभावावरणाद् घनाः २, उक्तं च—"स्थिताः शीतांशुवज्जीवाः, प्रकृत्या

परितापनं-ताडनादिदुःखविशेषलक्षणं तेन निर्वृत्ता पारितापनिकी तथा, असावपि द्विधैव-स्वदेहपारितापनिकी परदेह-
पारितापनिकी च, माद्या स्वदेहे परितापनं कुर्वतो द्वितीया परदेहे परितापनमिति, तथा च अन्यरुष्टोऽपि स्वदेहपरितापनं
करोत्येव कश्चिज्जडः, अथवा स्वहस्तपारितापनिकी परहस्तपारितापनिकी च, माद्या स्वहस्तेन परितापनं कुर्वतः द्वितीया
परहस्तेन कारयतः, गता चतुर्थी ४, प्राणातिपातः-प्रतीतः, तद्विषया क्रिया प्राणातिपातक्रिया तथा, असावपि द्विधा-स्व-
प्राणातिपातक्रिया परप्राणातिपातक्रिया च, तत्राऽऽद्याऽऽत्मीयप्राणातिपातं कुर्वतः द्वितीया परप्राणातिपातमिति, तथा
च कश्चिन्निर्वेदतः स्वर्गाद्यर्थं वा गिरिपतनादिना स्वप्राणातिपातं करोति, तथा क्रोधमानमायालोभमोहवशाच्च परप्राणा-
तिपातमिति, क्रोधेनाऽऽक्रुष्टः रुष्टो वा व्यापादयति, मानेन जात्यादिभिर्हीलितः, माययाऽपकारिणं विश्वासेन, लोभेन
शौकरिकः, मोहेन संसारमोचकः स्मार्तो वा याग इति, गता पञ्चमी ५। क्रियाऽधिकाराच्च शिष्यहितायानुपात्ता अपि सूत्रे
अन्या अपि विंशतिः क्रियाः प्रदर्श्यन्ते, तंजहा-आरंभिया १ परिग्गहिया २ मायावत्तिया ३ मिच्छादंसणवत्तिया ४ अप-
च्चक्खाणकिरिया ५ दिट्ठिया ६ पुट्ठिया ७ पाडुच्चिया ८ सामंतोवणिवाइया ९ नेसत्थिया १० साहत्थिया ११ आणमणिया १२
वियारणिया १३ अणाभोगवत्तिया १४ अणवकंखवत्तिया १५ पओगकिरिया १६ समुयाणकिरिया १७ पेज्जवत्तिया १८ दोस-
वत्तिया १९ ईरियावहिया २० चेति, तत्थारंभिया दुविहा-जीवारंभिया य अजीवारंभिया य जीवारंभिया-जं जीवे

१ तद्यथा-आरम्भिकी पारिग्रहिकी मायाप्रत्ययिकी मिथ्यादर्शनप्रत्ययिकी अप्रत्याख्यानक्रिया दृष्टिजा स्पृष्टिजा प्रातीत्यिकी सामन्तोपनिपातिकी नैसृ-
ष्टिकी स्वाहस्तिकी आज्ञापनी विदारणी अनाभोगप्रत्ययिकी अनवकाङ्क्षाप्रत्ययिकी प्रयोगक्रिया समुदानक्रिया प्रेमप्रत्ययिकी द्वेषप्रत्ययिकी ऐर्यापथिकी चेति।
तत्रारम्भिकी द्विविधा-जीवारम्भिकी अजीवारम्भिकी च, जीवारम्भिकी यज्जीवान्

भाव–एवं तर्हि सर्वक्रियालोपः प्राप्नोति, न, तदासेवनस्यापि तत्त्वतो ध्यानत्वात्, नास्ति काचिदसौ क्रिया यया साधूनां ध्यानं न भवतीति गाथार्थः ॥ १०५ ॥ ग्रन्थाग्रं १५१११ ॥ समाप्तं ध्यानशतकं ॥

पडिक्कमामि पंचहिं किरियाहिं काइयाए अहिगरणियाए पाउसियाए पारितावणियाए पाणाइवायकिरियाए

(सूत्रम्) प्रतिक्रमामि पञ्चभिः क्रियाभिः–व्यापारलक्षणाभिर्योऽतिचारः कृतः, तद्यथा–'काइयाए' इत्यादि, चीयत इति कायः, कायेन निर्वृत्ता कायिकी तया, सा पुनस्त्रिधा–अविरतकायिकी दुष्प्रणिहितकायिकी उपरतकायिकी, (च) तत्र मिथ्यादृष्टेरविरतसम्यग्दृष्टेश्चाऽऽद्या अविरतस्य कायिकी–उत्क्षेपणादिलक्षणा क्रिया कर्मबन्धनिबन्धनाऽविरतकायिकी, एवमन्यत्रापि षष्ठीसमासो योज्यः, द्वितीया दुष्प्रणिहितकायिकी प्रमत्तसंयतस्य, सा पुनर्द्विधा–इन्द्रियदुष्प्रणिहितकायिकी नोइन्द्रियदुष्प्रणिहितकायिकी च, तत्राऽऽद्येन्द्रियैः–श्रोत्रादिभिर्दुष्प्रणिहितस्य–इष्टानिष्टविषयप्राप्तौ मनाक्संवेगनिर्वेदद्वारेणापवर्गमार्गं प्रति दुर्व्यवस्थितस्य कायिकी, एवं नोइन्द्रियेण–मनसा दुष्प्रणिहितस्याशुभसङ्कल्पद्वारेण दुर्व्यवस्थितस्य कायिकी, तृतीयाऽप्रमत्तसंयतस्य–उपरतस्य–सावद्ययोगेभ्यो निवृत्तस्य कायिकी, गता कायिकी १, अधिक्रियत आत्मा नरकादिषु येन तदधिकरणम्–अनुष्ठानं बाह्यं वा वस्तु चक्रमहादि तेन निर्वृत्ता–आधिकरणिकी तया, सा पुनर्द्विधा–अधिकरणप्रवर्तिनी निर्वर्तिनी च, तत्र प्रवर्तिनी चक्रमहापशुबन्धादिप्रवर्तिनी, निर्वर्तिनी खड्गादिनिर्वर्तिनी, अलमन्यैरुदाहरणैः, अनयोरेवान्तःपातित्वात्तेषां, गताऽधिकरणिकी २, प्रद्वेषः–मत्सरस्तेन निर्वृत्ता प्राद्वेषिकी, असावपि द्विधा–जीवप्राद्वेषिकी अजीवप्राद्वेषिकी च, आद्या जीवे प्रद्वेषं गच्छतः, द्वितीया पुनरजीवे, तथाहि–पाषाणादौ प्रस्खलितस्तत्प्रद्वेषमापद्यत इति गता तृतीया ३,

परितापनिकी तया, असावपि द्विधैव—स्वदेहपारितापनिकी परदेह-
परितापने—ताडनादिषु छविच्छेदलक्षणं तेन निर्वृत्ता पारितापनिकी तया, असावपि द्विधैव—स्वदेहपारितापनिकी परदेह-
पारितापनिकी च, आद्या स्वदेहे परितापनं कुर्वतो द्वितीया परदेहे परितापनमिति, तथा च अभ्युरुष्टोऽपि स्वदेहपरितापनं
करोत्येव कश्चिज्जडः, अथवा स्वहस्तपारितापनिकी परहस्तपारितापनिकी च, आद्या स्वहस्तेन परितापनं कुर्वतः द्वितीया
परहस्तेन कारयतः, गता चतुर्थी ४, प्राणातिपातः—प्रसीतः, तद्विषया क्रिया प्राणातिपातक्रिया तया, असावपि द्विधा—स्व-
प्राणातिपातक्रिया परप्राणातिपातक्रिया च, तत्राऽऽद्याऽऽत्मीयप्राणातिपातं कुर्वतः द्वितीया परप्राणातिपातमिति, तथा
च कश्चिन्निर्वेदतः स्वर्गार्थं वा गिरिपतनादिना स्वप्राणातिपातं करोति, तथा क्रोधमानमायालोभमोहवशाच्च परप्राणा
तिपातमिति, क्रोधेनाऽऽक्रुष्टः रुष्टो वा व्यापादयति, मानेन आस्यादिभिर्हीलितः, माययाऽपकारिणं विश्वासेन, लोभेन
शौकरिकः, मोहेन संसारमोचकः स्मार्तो वा याग इति, गता पञ्चमी ५। क्रियाऽधिकाराच्च शिष्यहितायानुपात्ता अपि सूत्रे
मन्या अपि विंशतिः क्रियाः प्रदर्श्यन्ते, तंजहा—आरंभिया १ परिग्गहिया २ मायावत्तिया ३ मिच्छादंसणवत्तिया ४ अप-
च्चक्खाणकिरिया ५ दिट्ठिया ६ पुट्ठिया ७ पाडुच्चिया ८ सामंतोवणिवाइया ९ नेसत्थिया १० साहत्थिया ११ आणवणिया १२
वियारणिया १३ अणाभोगवत्तिया १४ अणवकंखवत्तिया १५ पओगकिरिया १६ समुदाणकिरिया १७ पेज्जवत्तिया १८ दोस-
वत्तिया १९ ईरियावहिया २० चेति, तत्थारंभिया दुविहा—जीवारंभिया य अजीवारंभिया य जीवारंभिया—ज जीवे

---

१ तद्यथा—आरम्भिकी पारिग्रहिकी मायाप्रत्ययिकी मिथ्यादर्शनप्रत्ययिकी अप्रत्याख्यानक्रिया दृष्टिजा स्पृष्टिजा प्रातीत्यिकी सामन्तोपनिपातिकी नैसृ-
ष्टिकी स्वाहस्तिकी आज्ञापनी विदारणी अनाभोगप्रत्ययिकी अनवकाङ्क्षाप्रत्ययिकी प्रयोगक्रिया समुदानक्रिया प्रेमप्रत्ययिकी द्वेषप्रत्ययिकी ऐर्यापथिकी चेति।
तत्रारम्भिकी द्विविधा—जीवारम्भिकी अजीवारम्भिकी च जीवारम्भिकी यज्जीवान्

आह—एवं तर्हि सर्वक्रियालोपः प्राप्नोति, न, सदासेवनस्यापि तस्यतो ध्यानत्वात्, नास्ति काचिदसौ क्रिया यया साधूनां ध्याने न भवतीति गाथार्थः ॥ १०५ ॥ ग्रन्थाग्रं १५१११ ॥ समाप्तं ध्यानशतकं ॥

पडिक्कमामि पचहिं किरियाहिं काइयाए अहिगरणियाए पाउसियाए पारितावणियाए पाणाइवायकिरियाए

(सूत्रम्) प्रतिक्रमामि पञ्चभिः क्रियाभिः—व्यापारलक्षणाभिर्योऽतिचारः कृतः, तद्यथा—'काइयाए' इत्यादि, चीयत इति कायः, कायेन निर्वृत्ता कायिकी तया, सा पुनस्त्रिधा—अविरतकायिकी दुष्प्रणिहितकायिकी उपरतकायिकी, (च) तत्र मिथ्याद् ऐरविरतसम्यग्दृष्टेश्चाऽऽद्या अविरतस्य कायिकी—उत्क्षेपणादिलक्षणा क्रिया कर्मबन्धनिबन्धनाऽविरतकायिकी, एवमन्यत्रापि षष्ठीसमासो योज्यः, द्वितीया दुष्प्रणिहितकायिकी प्रमत्तसंयतस्य, सा पुनर्द्विधा—इन्द्रियदुष्प्रणिहितकायिकी नोइन्द्रियदुष्प्रणिहितकायिकी च, तत्राऽऽद्येन्द्रियैः—श्रोत्रादिभिर्दुष्प्रणिहितस्य—इष्टानिष्टविषयप्राप्तौ मनाक्संवेगनिर्वेदद्वारेणापवर्गमार्गं प्रति दुर्व्यवस्थितस्य कायिकी, एवं नोइन्द्रियेण—मनसा दुष्प्रणिहितस्याशुभसङ्कल्पद्वारेण दुर्व्यवस्थितस्य कायिकी, तृतीयाऽप्रमत्तसंयतस्य—उपरतस्य—सावद्ययोगेभ्यो निवृत्तस्य कायिकी, गता कायिकी १, अधिक्रियत आत्मा नरकादिषु येन तदधिकरणम्—अनुष्ठानं बाह्यं वा वस्तु चक्रमहादि तेन निर्वृत्ता—अधिकरणिकी तया, सा पुनर्द्विधा—अधिकरणप्रवर्तिनी निर्वर्तिनी च, तत्र प्रवर्तिनी चक्रमहापशुघातिप्रवर्तिनी, निर्वर्तिनी खड्गादिनिर्वर्तिनी, अनयोर्माहात्म्योदाहरणं, अनयोरेव व्याख्यातत्वात्शेषा, गताऽधिकरणिकी २, प्रद्वेषः—मत्सरस्तेन निर्वृत्ता प्राद्वेषिकी, सा चापि द्विधा—जीवप्राद्वेषिकी अजीवप्राद्वेषिकी च, आद्या जीवे प्रद्वेषं गच्छतः, द्वितीया पुनरजीवे, तथाहि—पाषाणादौ प्रस्खलितस्य प्रद्वेषमावहति गता तृतीया ३,

परितापने—ताडनादिदुःखविशेषलक्षणं तेन निर्वृत्ता पारितापनिकी तया, असावपि द्विधैव—स्वदेहपारितापनिकी परदेह-
पारितापनिकी च, माया स्वदेहे परितापनं कुर्वतो द्वितीया परदेहे परितापनमिति, तथा च अन्यरुष्टोऽपि स्वदेहपरितापनं
करोत्येव कश्चिज्जडः, अथवा स्वहस्तपारितापनिकी परहस्तपारितापनिकी च, माद्या स्वहस्तेन परितापनं कुर्वतः द्वितीया
परहस्तेन कारयतः, गता चतुर्थी ४, प्राणातिपातः—प्रतीतः, तद्विषया क्रिया प्राणातिपातक्रिया तया, असावपि द्विधा—स्व-
प्राणातिपातक्रिया परप्राणातिपातक्रिया च, तत्राऽऽद्याऽऽत्मीयप्राणातिपातं कुर्वतः द्वितीया परप्राणातिपातमिति, तथा
च कश्चिन्निर्वेदतः स्वर्गाद्यर्थं वा गिरिपतनादिना स्वप्राणातिपातं करोति, तथा क्रोधमानमायालोभमोहवशाच्च परप्राणा
तिपातमिति, क्रोधेनाऽऽक्रुष्टः रुष्टो वा व्यापादयति, मानेन जात्यादिभिर्हीलितः, माययाऽपकारिणं विश्वासेन, लोभेन
शौकरिकः, मोहेन संसारमोचकः स्मार्तो वा याग इति, गता पञ्चमी ५। क्रियाऽधिकाराच्च शिष्यहितायानुपात्ता अपि सूत्रे
अन्या अपि विंशतिः क्रियाः प्रदर्श्यन्ते, तंजहा—आरंभिया १ परिग्गहिया २ मायावत्तिया ३ मिच्छादंसणवत्तिया ४ अप-
च्चक्खाणकिरिया ५ दिट्ठिया ६ पुट्ठिया ७ पाडुच्चिया ८ सामंतोवणिवाइया ९ नेसत्थिया १० साहत्थिया ११ आणमणिया १२
वियारणिया १३ अणाभोगवत्तिया १४ अणवकंखवत्तिया १५ पओगकिरिया १६ समुयाणकिरिया १७ पेज्जवत्तिया १८ दोस-
वत्तिया १९ ईरियावहिया २० चेति, तत्थारंभिया दुविहा—जीवारंभिया य अजीवारंभिया य जीवारंभिया—जं जीवे

१ तद्यथा—आरम्भिकी पारिग्रहिकी मायाप्रत्ययिकी मिथ्यादर्शनप्रत्ययिकी अप्रत्याख्यानक्रिया दृष्टिजा स्पृष्टिजा प्रातीत्यिकी सामन्तोपनिपातिकी नैसृ-
ष्टिकी स्वाहस्तिकी आज्ञापनी विदारणी अनाभोगप्रत्ययिकी अनवकाङ्क्षाप्रत्ययिकी प्रयोगक्रिया समुदानक्रिया प्रेमप्रत्ययिकी द्वेषप्रत्ययिकी ऐर्यापथिकी चेति।
तत्रारम्भिकी द्विविधा—जीवारम्भिकी अजीवारम्भिकी च, जीवारम्भिकी यज्जीवान्

आह—एवं तर्हि सर्वक्रियालोपः प्राप्नोति, न, सदासेवनस्यापि तस्यैवो ध्यानत्वात्, नास्ति काचिदसौ क्रिया यया साधूनां ध्यानं न भवतीति गाथार्थः ॥ १०५ ॥ ग्रन्थाग्रं १५६११ ॥ समाप्तं ध्यानशतकं ॥

पडिक्कमामि पंचहिं किरियाहिं काइयाए अहिगरणियाए पाउसियाए पारितावणियाए पाणाइवायकिरियाए (सूत्रम्) प्रतिक्रमामि पञ्चभिः क्रियाभिः—व्यापारलक्षणाभियोंऽतिचार' कृतः, तद्यथा—'काइयाए' इत्यादि, चीयत इति कायः, कायेन निर्वृत्ता कायिकी तया, सा पुनस्त्रिधा—अविरतकायिकी दुष्प्रणिहितकायिकी उपरतकायिकी, (च) तत्र मिथ्याद्दृष्टेरविरतसम्यग्दृष्टेश्चाऽऽद्या अविरतस्य कायिकी—उत्क्षेपणादिलक्षणा क्रिया कर्मबन्धनिबन्धनाऽविरतकायिकी, एवमन्यत्रापि षष्ठीसमासो योज्यः, द्वितीया दुष्प्रणिहितकायिकी प्रमत्तसंयतस्य, सा पुनर्द्विधा—इन्द्रियदुष्प्रणिहितकायिकी नोइन्द्रियदुष्प्रणिहितकायिकी च, तत्राऽऽद्येन्द्रियैः—श्रोत्रादिभिर्दुष्प्रणिहितस्य—इष्टानिष्टविषयप्राप्तौ मनाक्संवेगनिर्वेदद्वारेणापवर्गमार्गं प्रति दुर्व्यवस्थितस्य कायिकी, एवं नोइन्द्रियेण—मनसा दुष्प्रणिहितस्याशुभसङ्कल्पद्वारेण दुर्व्यवस्थितस्य कायिकी, तृतीयाऽप्रमत्तसंयतस्य—उपरतस्य—सावद्ययोगेभ्यो निवृत्तस्य कायिकी, गता कायिकी १, अधिक्रियत आत्मा नरकादिषु येन तदधिकरणम्—अनुष्ठानं बाह्यं वा वस्तु चक्रमहादि तेन निर्वृत्ता—अधिकरणिकी तया, सा पुनर्द्विधा—अधिकरणप्रवर्तिनी निर्वर्तिनी च, तत्र प्रवर्तिनी चक्रमहापशुबन्धादिप्रवर्तिनी, निर्वर्तिनी खड्गादिनिर्वर्तिनी, अस्मन्मेरुपादर्थैः, अनयोरेप्रद्वेषिकी च, प्रद्वेषः—मत्सरस्तेन निर्वृत्ता प्राद्वेषिकी, असावपि द्विधा—जीवप्राद्वेषिकी अजीवप्राद्वेषिकी च, आद्या जीवे प्रद्वेषं गच्छतः, द्वितीया पुनरजीवे, तथाहि—पाषाणादौ प्रस्खलितस्याप्रद्वेषमावहति गत्वा तृतीया च,

तेन निर्वृत्ता पारितापनिकी तथा, असावपि द्विधैव—स्वदेहपारितापनिकी परदेह-
परितापनं—ताडनादिदुःखविशेषलक्षणं तेन निर्वृत्ता पारितापनिकी तथा, असावपि द्विधैव—स्वदेहपारितापनं
पारितापनिकी च, आद्या स्वदेहे परितापनं कुर्वतो द्वितीया परदेहे परितापनमिति, तथा च अन्यरुष्टोऽपि स्वदेहपरितापनं
करोत्येव कश्चिज्जडः, अथवा स्वहस्तपारितापनिकी परहस्तपारितापनिकी च, आद्या स्वहस्तेन परितापनं कुर्वतः द्वितीया
परहस्तेन कारयतः, गता चतुर्थी ४, प्राणातिपातः—प्रतीतः, तद्विषया क्रिया प्राणातिपातक्रिया तथा, असावपि द्विधा—स्व-
प्राणातिपातक्रिया परप्राणातिपातक्रिया च, तत्राऽऽद्याऽऽत्मीयप्राणातिपातं कुर्वतः द्वितीया परप्राणातिपातमिति, तथा
च कश्चिन्निर्वेदतः स्वर्गाद्यर्थं वा गिरिपतनादिना स्वप्राणातिपातं करोति, तथा क्रोधमानमायालोभमोहवशाच्च परप्राणा-
तिपातमिति, क्रोधेनाऽऽक्रुष्टः रुष्टो वा व्यापादयति, मानेन जात्यादिभिर्हीलितः, मायया अपकारिणं विश्वासेन, लोभेन
शौकरिकः, मोहेन संसारमोचकः स्मार्तो वा याग इति, गता पञ्चमी ५। क्रियाऽधिकाराच्च शिष्यहितायानुपात्ता अपि सूत्रे
अन्या अपि विंशतिः क्रियाः प्रदर्श्यन्ते, तंजहा—आरंभिया १ परिग्गहिया २ मायावत्तिया ३ मिच्छादंसणवत्तिया ४ अप-
च्चक्खाणकिरिया ५ दिट्ठिया ६ पुट्ठिया ७ पाडुच्चिया ८ सामंतोवणिवाइया ९ नेसत्थिया १० साहत्थिया ११ आणमणिया १२
वियारणिया १३ अणाभोगवत्तिया १४ अणवकंखवत्तिया १५ पओगकिरिया १६ समुयाणकिरिया १७ पेज्जवत्तिया १८ दोस-
वत्तिया १९ ईरियावहिया २० चेति, तत्थारंभिया दुविहा—जीवारंभिया य अजीवारंभिया य जीवारंभिया—जं जीवे

1 तद्यथा—आरम्भिकी पारिग्रहिकी मायाप्रत्ययिकी मिथ्यादर्शनप्रत्ययिकी अप्रत्याख्यानक्रिया दृष्टिजा स्पृष्टिजा प्रातीत्यिकी सामन्तोपनिपातिकी नैसृ-
ष्टिकी स्वाहस्तिकी आज्ञापनी वैदारणी अनाभोगप्रत्ययिकी अनवकाङ्क्षाप्रत्ययिकी प्रयोगक्रिया समुदानक्रिया प्रेमप्रत्ययिकी द्वेषप्रत्ययिकी ऐर्यापथिकी चेति।
तत्रारम्भिकी द्विविधा—जीवारम्भिकी अजीवारम्भिकी च, जीवारम्भिकी जीवान्

आरंभइ अजीवारंभिया—अजीवे आरंभइ १, पारिग्गहिया किरिया दुविहा—जीवपारिग्गहिया अजीवपारिग्गहिया य, जीवपारिग्गहिया—जीवे परिगिण्हइ, अजीवपारिग्गहिया—अजीवे परिगिण्हइ २, मायावत्तिया किरिया दुविहा—आयभाववंचणा य परभाववंचणा य, आयभाववंचणा अप्पणोच्चयं भावं गूहइ नियडीमंतो उज्जुयभावं दसेइ, सजमाइसिढिलो वा करणफडाडोवं दरिसेइ, परभाववंचणया तं तं मायरति जेण परो वंचिज्जइ कूडलेहकरणाईहिं ३, मिच्छादंसणवत्तिया किरिया दुविहा—अणभिग्गहियमिच्छादंसणवत्तिया य अभिग्गहियमिच्छादंसणवत्तिया य, अणभिग्गहियमिच्छादंसणवत्तिया असंण्णीणं संणीणवि जेहिं न किंचि कुतित्थियमयं पडिवण्णं, अभिग्गहियमिच्छादंसणवत्तिया किरिया दुविहा—हीणाइरित्तदंसणे य तव्वइरित्तदंसणे य, हीणा जहा—अंगुट्ठपव्वमेत्तो अप्पा जवमेत्तो सामागतंदुलमेत्तो वालग्गमेत्तो परमाणुमेत्तो हृदये आज्वल्यमानस्तिष्ठति ललाटमध्ये वा, इत्येवमादि, अहिगा जहा—पंचधणुसइगो अप्पा सव्वगओ अकत्ता अचेयणो

---

1 आरम्भयति अजीवारम्भिकी अजीवानारम्भयति पारिग्रहिकी क्रिया द्विविधा—जीवपारिग्रहिकी अजीवपारिग्रहिकी च जीवपारिग्रहिकी जीवान् परिगृह्णाति अजीवपारिग्रहिकी अजीवान् परिगृह्णाति मायाप्रत्ययिकी क्रिया द्विविधा—आत्मभाववञ्चनता च परभाववञ्चनता च, आत्मभाववञ्चनता आत्मीयं भावं निगूहति निकृतिमान् ऋजुभावं दर्शयति संयमादिशिथिलो वा करणस्फटाटोपं दर्शयति, परभाववञ्चनता तत्तदाचरति येन परो वञ्च्यते कूटलेखकरणादिभिः मिथ्यादर्शनप्रत्ययिकी क्रिया द्विविधा— अनभिगृहीतमिथ्यादर्शनप्रत्ययिकी च अभिगृहीतमिथ्यादर्शनप्रत्ययिकी च अनभिगृहीतमिथ्यादर्शनप्रत्ययिकी असंज्ञिनां संज्ञिनामपि येषां किञ्चित् कुतीर्थिकमतं प्रतिपन्नं अभिगृहीतमिथ्यादर्शनप्रत्ययिकी क्रिया द्विविधा—हीनातिरिक्तदर्शने च तद्व्यतिरिक्तदर्शने च, हीना यथा अङ्गुष्ठपर्वमात्र आत्मा यवमात्रः श्यामाकतण्डुलमात्रो वालाग्रमात्रः परमाणुमात्रः। अधिका यथा पञ्चधनुःशतिक आत्मा सर्वगतोऽकर्ता अचेतनः

इत्येवमादि, एवं हीणाइरित्तदंसणं, तयइरित्तदंसणं नास्त्येवाऽस्माऽस्मीयो वा भावः नास्त्ययं लोकः न परलोकः इत्येवमादि, अपच्चक्खाणकिरिया अविरतानामेव, तेसिं न किंचिद् विरति(म)त्ति, सा दुविहा–असत्यभावाः सर्वभावा इत्येवमादि, अपच्चक्खाणकिरिया अविरतानामेव, तेषां न किञ्चिद् विरतिरस्ति, सा दुविहा–जीवअपच्चक्खाणकिरिया अजीवऽपच्चक्खाणकिरिया य, न केसुइ जीवेसु अजीवेसु य वा विरती अत्थित्ति ५, दिट्ठिया किरिया दुविहा, तंजहा–जीवदिट्ठिया य अजीवदिट्ठीया य, जीवदिट्ठीया आसाईणं चक्खुदंसणवत्तियाए गच्छइ, अजीव-दिट्ठिया चित्तकम्माईणं ६, पुट्ठिया किरिया दुविहा पण्णत्ता–जीवपुट्ठिया अजीवपुट्ठिया य, जीवपुट्ठिया जा जीवाहियारं पुच्छइ रागेण वा दोसेण वा, अजीवाहिगारं वा, अहवा पुट्ठियत्ति फरिसणकिरिया, तत्थ जीवफरिसणकिरिया इत्थी पुरिसं नपुंसगं वा स्पृशति, संघट्टेइत्ति भणियं होइ, अजीवेसु सुहनिमित्तं मियलोमाइ वत्थजायं मोत्तिगादि वा रयणजायं स्पृशति ७, पाडुच्चिया किरिया दुविहा–जीवपाडुच्चिया अजीवपाडुच्चिया य, जीवं पडुच्च जो बंधो सा जीवपाडुच्चिया, जो पुण अजीवं पडुच्च रागदोसुब्भवो सा अजीवपाडुच्चिया ८, सामंतोवणिवाइया समन्तादनुपततीति सामंतोवणिवाइया

---

1 एवं हीनातिरिक्तदर्शनं तद्व्यतिरिक्तदर्शनं –अप्रत्याख्यानक्रिया–सा द्विविधा जीवाप्रत्याख्यानक्रिया अजीवाप्रत्याख्यानक्रिया च न केषुचिज्जीवेषु अजीवेषु च वा विरतिरस्तीति दृष्टिजा क्रिया द्विविधा तद्यथा–जीवदृष्टिजा च अजीवदृष्टिजा च जीवदृष्टिजा अश्वादीनां चक्षुर्दर्शनसमवाय गच्छति, अजीवदृष्टिजा चित्रकर्मादीनां प्राश्निकी पृष्टिजा क्रिया द्विविधा यथा–जीवप्राश्निकी अजीवप्राश्निकी च, जीवप्राश्निकी या जीवाधिकारं पृच्छति रागेण वा द्वेषेण वा, अजीवाधिकारं वा अथवा स्पृशतीति स्पर्शनक्रिया तत्र जीवस्पर्शनक्रिया स्त्रियं पुरुषं नपुंसकं संघट्टयतीति भणितं भवति अजीवेषु सुखनिमित्तं मृगलोमादि वस्त्रजातं मौक्तिकादि वा रत्नजातं, प्रातीत्यिकी क्रिया द्विविधा–जीवप्रातीत्यिकी अजीवप्रातीत्यिकी च, जीवं प्रतीत्य यो बन्धः सा जीवप्रातीत्यिकी, यः पुनरजीवं प्रतीत्य रागद्वेषोद्भवः साऽजीवप्रातीत्यिकी, सामन्तोपनिपातिकी–सामन्तोपनिपातिकी

सा दुविहा—जीवसामंतोवणिवाइया य अजीवसामंतोवणिवाइया य, जीवसामंतोवणिवाइया जहा—एगस्स संडो तं जणो जहा जहा पलोएइ पससइ य तहा तहा सो हरिसं गच्छइ, अजीवेवि रहकम्माई, अहवा सामंतोवणिवाइया दुविहा—देससामंतोवणिवाइया य सव्वसामंतोवणिवाइया य, देससामंतोवणिवाइया प्रेक्षकान् प्रति यत्रैकदेशेनाऽऽगमो भयत्यसंयतानां सा देससामंतोवणिवाइया, सव्वसामंतोवणिवाइया य यत्र सर्वतः समन्तात् प्रेक्षकाणामागमो भवति सा सव्वसामंतोवणिवाइया, अहवा समन्तादनुपतन्ति प्रमत्तसंजयाणं भत्तपाणं प्रति अवंगुरिते संपातिमा सत्ता विणस्संति ८, नेसत्थिया किरिया दुविहा—जीवनेसत्थिया अजीवनेसत्थिया य, जीवनेसत्थिया रायाइसंदेसाउ जहा उदगस्स जंतादीहिं, अजीवनेसत्थिया जहा पहाणकंडाईण गोफणधणुहमाईहिं निसिरइ, अहवा नेसत्थिया जीवे जीवं निसिरइ पुत्तं सीसं वा, अजीवे सूत्रमप्येषं निसिरइ वत्थं पात्रं वा, सूत्र विसर्गे इति १०, साहत्थिया किरिया दुविहा—जीवसाहत्थिया अजीवसाहत्थिया

---

१ सा द्विविधा—जीवसामन्तोपनिपातिकी चाजीवसामन्तोपनिपातिकी च जीवसामन्तोपनिपातिकी यथा एकस्य षण्डः तं जनो यथा यथा प्रलोकते प्रशंसति च तथा तथा च हर्षं गच्छति अजीवानपि रथकर्मादीनि अथवा सामन्तोपनिपातिकी द्विविधा—देशसामन्तोपनिपातिकी च सर्वसामन्तोपनिपातिकी च देशसामन्तोपनिपातिकी—सा देशसामन्तोपनिपातिकी सर्वसामन्तोपनिपातिकी च—सा सर्वसामन्तोपनिपातिकी अथवा प्रमत्तसंयतानामन्नपानं प्रति अनाच्छादिते संपातिमाः सत्त्वा विनश्यन्ति नैःसृष्टिकी क्रिया द्विविधा—जीवनैःसृष्टिकी अजीवनैःसृष्टिकी च जीवनैःसृष्टिकी यथा राजादिसंदेशात् यथा उदकस्य यन्त्रादिभिः अजीवनैःसृष्टिकी यथा पाषाणकाण्डादीनि गोफणधनुरादिभिर्निसृज्यन्ते अथवा नैःसृष्टिकी जीवे जीवं निसृजति पुत्रं शिष्यं वा अजीवे निसृजति, स्वाहस्तिकी क्रिया द्विविधा—जीवस्वाहस्तिकी अजीवस्वाहस्तिकी च

य, जीवसाहत्थिया जं जीवेण जीवं मारेइ, अजीवसाहत्थिया जहा—असिमाईहिं, अहवा जीवसाहत्थिया जं जीवं सह-त्थेण तालेइ, अजीवसाहत्थिया अजीवं सहत्थेण तालेइ वत्थं पत्तं वा ११, आणमणिया किरिया दुविहा—जीवआणमणिया अजीवआणमणिया य, जीवाणमणी जीवं आज्ञापयति परेण, अजीवं वा आणवावेइ १२, वेयारणिया दुविहा—जीववेयारणिया य अजीववेयारणिया य, जीववेयारणिया जीवं विदारेइ, स्फोटयतीत्यर्थः, एवमजीवमपि, अहवा जीवम जीवं वा आभासिएसु विक्कमाणो दो भासित्त वा विदारेइ परियच्छावेइत्ति भणियं होइ, अहवा जीवं वियारेइ असंतगुणेहिं एरिसो तारिसो तुमंति, अजीव वा वेतारणबुद्धीए भणइ—एरिसं एयंति १३, अणाभोगवत्तिया किरिया दुविहा—अणाभोगआदियणा य अणाभोगणिक्खेवणा य, अणाभोगो—अन्नाण आदियणआ—गहणं निक्खिवणं—ठवणं, त गहणं निक्खिवणं वा अणाभोगेण अपमज्जियाइ गिण्हइ निक्खिवइत्ति वा, अहवा अणाभोगकिरिया दुविहा—आयाणनिक्खिवणाभोगकिरिया य

1 जीवस्वाहस्तिकी यज्जीवेन जीवं मारयति अजीवस्वाहस्तिकी यथाऽस्यादिभिः अथवा जीवस्वाहस्तिकी यज्जीवं स्वहस्तेन ताडयति, अजीवस्वाहस्तिकी अजीवं स्वहस्तेन ताडयति वस्त्रं पात्रं वा आज्ञापनी क्रिया द्विविधा—जीवाज्ञापनिकी अजीवाज्ञापनिकी च जीवाज्ञापनी जीवमाज्ञापयति परेण अजीवं वाऽऽज्ञापयति विदारणी द्विविधा जीवविदारणिकी च अजीवविदारणिकी च जीवविदारणिकी जीवं विदारयति, एवमजीवमपि, अथवा जीवमजीवं वा असमापितेषु विक्रीणानो द्वैभाषिको वा विदारयति प्रतारयतीति भणितं भवति अथवा जीवं विचारयति असद्भिर्गुणैरीदृशस्तादृशस्त्वमिति, अजीवं वा विप्रतारबुद्ध्या भणति-ईदृगमेतदिति अनाभोगप्रत्ययिकी क्रिया द्विविधा—अनाभोगादानता अनाभोगनिक्षेपणा च, अनाभोगोऽज्ञानं आदानं ग्रहणं निक्षेपणं स्थापनं तद् ग्रहणं स्थापनं वाऽनाभोगेनाप्रमार्जितादि गृह्णाति निक्षिपति वा, अथवा अनाभोगक्रिया द्विविधा—आदाननिक्षेपणानाभोगक्रिया च

सो दुविहा—जीवसामंतोवणिवाइया य अजीवसामंतोवणिवाइया य, जीवसामंतोवणिवाइया जहा—एगस्स संडो त जणो जहा जहा पलोएइ पससइ य तहा तहा सो हरिसं गच्छइ, अजीवेवि रहकम्माई, अहवा सामंतोवणिवाइया दुविहा—देससामंतोवणिवाइया य सव्वसामंतोवणिवाइया य, देससामंतोवणिवाइया प्रेक्षकान् प्रति यत्रैकदेशेनाऽऽगमो भवत्यसंयतानां सा देससामंतोवणिवाइया, सव्वसामंतोवणिवाइया य यत्र सर्वतः समन्तात् प्रेक्षकाणामागमो भवति सा सव्वसामंतोवणिवाइया, अहवा समन्तादनुपतन्ति प्रमत्तसंजयाणं अन्नपाणं प्रति अवंगुरिते संपातिमा सत्ता विणस्संति ८, नेसत्थिया किरिया दुविहा—जीवनेसत्थिया अजीवनेसत्थिया य, जीवनेसत्थिया रायाइसंदेसाउ जहा उदगस्स जंतादीहिं, अजीवनेसत्थिया जहा पहाणकंडाईण गोफणधणुहमाइहिं निसिरइ, अहवा नेसत्थिया जीवे जीव निसिरइ पुत्तं सीसं वा, अजीवे सूत्रव्यपेतं निसिरइ वत्थं पात्रं वा, सूत्र विसर्गं इति १०, साहत्थिया किरिया दुविहा—जीवसाहत्थिया अजीवसाहत्थिया

---

१ सा द्विविधा—जीवसामन्तोपनिपातिकी चाजीवसामन्तोपनिपातिकी च जीवसामन्तोपनिपातिकी यथा एकस्य वृषभः जनो यथा यथा प्रलोकयते प्रशंसति च तथा तथा स हर्षं गच्छति अजीवेष्वपि रथकर्मादीनि अथवा सामन्तोपनिपातिकी द्विविधा—देशसामन्तोपनिपातिकी च सर्वसामन्तोपनिपातिकी च देशसामन्तोपनिपातकी—सा देशसामन्तोपनिपातिकी सर्वसामन्तोपनिपातिकी च—सा सर्वसामन्तोपनिपातिकी अथवा प्रमत्तसंयतानामन्नपानं प्रति अनावृते दिते संपातिमाः सत्त्वा विनश्यन्ति नैसृष्टिकी क्रिया द्विविधा—जीवनैसृष्टिकी अजीवनैसृष्टिकी च जीवनैसृष्टिकी यथा राजादिसंदेशात् यथा यन्त्रादिभि-रुदकस्य अजीवनैसृष्टिकी यथा पाषाणकाण्डादीनि गोफणधनुरादिभिर्निसृज्यन्ते अथवा नैसृष्टिकी जीवे जीवं निसृजति पुत्रं शिष्यं वा, अजीवे शिल्प यति स्वाहस्तिकी क्रिया द्विविधा—जीवस्वाहस्तिकी अजीवस्वाहस्तिकी च

य, जीवसाहत्थिया जं जीवेण जीवं मारेइ, अजीवसाहत्थिया जहा—असिमाईहिं, अहवा जीवसाहत्थिया जं जीवं सहत्थेण तालेइ, अजीवसाहत्थिया अजीवं सहत्थेण तालेइ वत्थं पत्तं वा ११, आणमणिया किरिया दुविहा—जीवआणमणिया अजीवआणमणिया य, जीवाणमणी जीवं आज्ञापयति परेण, अजीवं वा आणवावेइ १२, वेयारणिया दुविहा—जीववेयारणिया य अजीववेयारणिया य, जीववेयारणिया जीवं विदारेइ, स्फोटयतीत्यर्थः, एवमजीवमपि, अहवा जीवमजीवं वा आभासिएसु विक्केमाणो दो भासिउ वा विदारेइ परियच्छावेइत्ति भणियं होइ, अहवा जीवं वियारेइ असंतगुणेहिं एरिसो तारिसो तुमति, अजीवं वा वेतारणबुद्धीए भणइ—एरिसं एयंति १३, अणाभोगवत्तिया किरिया दुविहा—अणाभोगआदियणा य अणाभोगणिक्खेवणा य, अणाभोगो—अन्नाणं आदियणा—गहणं निक्खिवणं—ठवणं, त गहण निक्खिवण वा अणाभोगेण अपमज्जियाइ गिण्हइ निक्खिवइत्ति वा, अहवा अणाभोगकिरिया दुविहा—आयाणनिक्खिवणाभोगकिरिया य

---

1 जीवस्वाहस्तिकी यज्जीवेन जीवं मारयति अजीवस्वाहस्तिकी यथाऽस्यादिभिः अथवा जीवस्वाहस्तिकी यज्जीवं स्वहस्तेन ताडयति अजीवस्वाहस्तिकी अजीवं स्वहस्तेन ताडयति वस्त्रं पात्रं वा आज्ञापनी क्रिया द्विविधा—जीवाज्ञापनिकी अजीवाज्ञापनिकी च जीवाज्ञापनी जीवमाज्ञापयति परेण अजीवं वाऽऽज्ञापयति विदारणिकी द्विविधा जीवविदारणिकी च अजीवविदारणिकी च जीवविदारणिकी जीवं विदारयति एवमजीवमपि अथवा जीवमजीवं वा अभाषिकेषु विक्रीणानो द्वैभाषिको वा विदारयति, प्रतार्य विक्रीणीते इति भणितं भवति, अथवा जीवं विदारयति असद्गुणैरीदृशस्तादृशस्त्वमिति अजीवं वा विप्रतारणबुद्ध्या भवति ईदृशमेतदिति अनाभोगप्रत्ययिकी क्रिया द्विविधा—अनाभोगादानता अनाभोगनिक्षेपणा च अनाभोगोऽज्ञानं आदानं ग्रहणं निक्षेपणं स्थापनं तद् ग्रहणं स्थापनं वाऽनाभोगेनाप्रमार्जितादि गृह्णाति निक्षिपति वा, अथवा अनाभोगक्रिया द्विविधा—आदाननिक्षेपणानाभोगक्रिया च

चंकमणअणाभोगकिरिया य, तत्थायाणनिक्खिवणअणाभोगकिरिया रयोहरणेण अपमज्जियाइं पत्तचीवराण आदाणं णिक्खेवं वा करेइ, चंकमणअणाभोगकिरिया लंघणपवणधावणअसमिक्खगमणागमणाइ १४, अणवकंखवत्तिया किरिया दुविहा–इहलोइयअणवकंखवत्तिया य परलोइयअणवकंखवत्तिया य, इहलोयअणवकंखवत्तिया लोयविरुद्धाइं चोरिक्काईणि करेइ जेहिं वहबंधणाणि इह चेव पावेइ, परलोयअणवकंखवत्तिया हिंसाईणि कम्माणि करेमाणो परलोय नायकंसइ १५, पओयकिरिया तिविहा पण्णत्ता तं०–मणप्पओयकिरिया वइप्पओयकिरिया कायप्पओयकिरिया य, तत्थ मणप्पओयकिरिया अट्टरुद्दज्झाई इंदियपसत्तो अनियमियमण इति, वइप्पओगो–वायाजोगो जो तित्थगरेहिं सावज्जाइं गरहिओ तं सेच्छाए भासइ, कायप्पओयकिरिया कायप्पमत्तस्स गमणागमणकुंचणपसारणाइचेट्ठा कायस्स १६, समुदाणकिरिया समग्गमुपादाण समुदाणं, समुदाओ अट्ठ कम्माइं, तेसिं जाए उयायाणं कज्जइ सा समुदाणकिरिया, सा दुविहा–देसोवघाय

---

1 चंक्रमणानाभोगक्रिया च तत्रादाननिक्षेपानाभोगक्रिया रजोहरणेनाप्रमार्ज्य पात्रचीवरादीनामादानं निक्षेपं वा करोति चंक्रमणानाभोगक्रिया लङ्घनप्लवनधावनासमीक्ष्यगमनागमनादि, अनवकाङ्क्षाप्रत्ययिकी क्रिया द्विविधा–ऐहलौकिकानवकाङ्क्षाप्रत्ययिकी च पारलौकिकानवकाङ्क्षाप्रत्ययिकी च ऐहलौकिकानवकाङ्क्षाप्रत्ययिकी लोकविरुद्धानि चौर्यादीनि करोति यैर्वधबन्धनानि इहैव प्राप्नोति परलोकानवकाङ्क्षाप्रत्ययिकी हिंसादीनि कर्माणि कुर्वन् परलोके नारका हुवे प्रयोगक्रिया त्रिविधा प्रज्ञप्ता तद्यथा–मनःप्रयोगक्रिया वाक्प्रयोगक्रिया कायप्रयोगक्रिया च तत्र मनःप्रयोगक्रिया आर्त्तरौद्रध्यायीन्द्रियप्रसृतो अनियमितमना इति वाक्प्रयोगः–वाग्योगः तीर्थंकरैः पापवादिर्गर्हितं सेच्छया भाषते, कायप्रयोगक्रिया कायेन प्रमत्तस्य गमनागमनाकुञ्चनप्रसारणादिः चेष्टा कायस्य समुदानक्रिया समग्रमुपादानं समुदानं समुदायोऽष्ट कर्माणि तेषां यया उपादानं क्रियते सा समुदानक्रिया, सा द्विविधा–देशोपघात–

समुदाणकिरिया सव्वोवघायसमुदाणकिरिया, तत्थ देसोवघायण समुदाणकिरिया कज्जइ कोइ कस्सइ इंदियदेसोवघायं करेइ, सव्वोवघायसमुदाणकिरिया सव्वप्पगारेण इंदियविणासं करेइ १७, पेज्जवत्तिया पेम्म राग इत्यर्थः, सा दुविहा– मायानिस्सिया लोभनिस्सिया य, अहवा त वयण उदाहरइ जेण परस्स रागो भवइ १८, दोसवत्तिया अप्रीतिकारिका सा दुविहा–कोहनिस्सिया य माणनिस्सिया य, कोहनिस्सिया अप्पणा कुप्पइ, परस्स वा कोहमुप्पाएइ, माणणिस्सिया सयं पमज्जइ परस्स वा माणमुप्पाएइ, इरियावहिया किरिया दुविहा–कज्जमाणा वेइज्जमाणा य, सा अप्पमत्तसंजयस्स वीयरायछउमत्थस्स केवलिस्स वा आउत्त गच्छमाणस्स आउत्तं चिट्ठमाणस्स आउत्तं निसीयमाणस्स आउत्तं तुयट्टमाणस्स आउत्त भुंजमाणस्स आउत्त भासमाणस्स आउत्तं वत्थं पडिग्गहं कंबलं पायपुंछणं गिण्हमाणस्स निक्खिवमाणस्स वा जाव चक्खुपम्हनिवायमवि सुहुमा किरिया इरियावहिया कज्जइ, सा पढमसमए बद्धा बिइयसमए वेइया सा बद्धा पुट्ठा वेइया निज्जिण्णा सेअकाले अकम्मंसे यावि भवइ । एयाओ पणवीस किरियाओ ॥

---

१ समुदानक्रिया सर्वोपघातसमुदानक्रिया तत्र देशोपघातेन समुदानक्रिया क्रियते कश्चित् कस्यचित् इन्द्रियदेशोपघातं करोति सर्वोपघातसमुदानक्रिया सर्वप्रकारेणेन्द्रियविनाशं करोति प्रेमप्रत्ययिकी–सा द्विविधा–मायानिश्रिता लोभनिश्रिता च अथवा तद्वचनमुदाहरति येन परस्य रागो भवति, द्वेषप्रत्ययिकी सा द्विविधा–क्रोधनिश्रिता च माननिश्रिता च क्रोधनिश्रिता आत्मना कुप्यति परस्य वा क्रोधमुत्पादयति माननिश्रिता स्वयं माद्यति परस्य वा मानमुत्पादयति ईर्यापथिकी क्रिया द्विविधा–क्रियमाणा च वेद्यमाना च सा अप्रमत्तसंयतस्य वीतरागछद्मस्थस्य केवलिनो वा आयुक्तं गच्छत आयुक्तं तिष्ठत आयुक्तं निषीदत आयुक्तं त्वग्वर्तयत आयुक्तं भुञ्जानस्यायुक्तं भाषमाणस्यायुक्तं वस्त्रं पात्रं कम्बलं पादप्रोञ्छनं गृह्णतो निक्षिपतो वा यावच्चक्षुःपक्ष्मनिपातमपि (कुर्वतः) सूक्ष्मा क्रिया ईर्यापथिकी क्रियते सा प्रथमे समये बद्धा द्वितीयसमये वेदिता सा बद्धा स्पृष्टा वेदिता निर्जीर्णा एष्यत्काले अकर्मांशतापि भवति, एताः पञ्चविंशतिः क्रियाः ।

उक्कमणअणाभोगकिरिया य, उत्यादाणनिक्खिवणअणाभोगकिरिया रओहरणेण अपमज्जियाइ पत्तचीवराण आदाणं णिक्खेवं वा करेइ, उक्कमणअणाभोगकिरिया लंघणपवणधावणअसमिक्खगमणागमणाइ १४, अणवकंखवत्तिया किरिया दुविहा—इहलोइयअणवकंखवत्तिया य परलोइयअणवकंखवत्तिया य, इहलोयअणवकंखवत्तिया लोयविरुद्धाइं चोरिकाईणि करेइ जेहिं वहबंधणाणि इह चेव पावेइ, परलोयअणवकंखवत्तिया हिंसाईणि कम्माणि करेमाणो परलोयं नावकंखइ १५, पओयकिरिया तिविहा पण्णत्ता तं०-मणप्पओयकिरिया वइप्पओयकिरिया कायप्पओयकिरिया य, तत्थ मणप्पओयकिरिया अट्टरुद्दज्झाई इन्दियपसतो अनियमियमण इति, वइप्पओगो—वायाजोगो जो तित्थगरेहिं सावज्जाई गरहिओ तं सेच्छाए भासइ, कायप्पओयकिरिया कायप्पमत्तस्स गमणागमणकुंचणपसारणाइचेट्ठा कायस्स १६, समुदाणकिरिया समग्गमुपादाणं समुदाण, समुदाओ अट्ठ कम्माइं, तेसिं जाए उवायाणं कज्जइ सा समुदाणकिरिया, सा दुविहा—देसोवघाय

---

1 उत्क्रमणानाभोगक्रिया च, उपादाननिक्षेपानाभोगक्रिया रजोहरणेनाप्रमार्ज्य पात्रचीवरादीनामादानं निक्षेपं वा करोति उत्क्रमणानाभोगक्रिया लङ्घनप्लवनधावनासमीक्ष्यगमनागमनादि अनवकाङ्क्षाप्रत्ययिकी क्रिया द्विविधा—ऐहलौकिकानवकाङ्क्षाप्रत्ययिकी च पारलौकिकानवकाङ्क्षाप्रत्ययिकी च ऐहलौकिकानवकाङ्क्षाप्रत्ययिकी लोकविरुद्धानि चौर्यादीनि करोति यैर्वधबन्धनानि इहैव प्राप्नोति परलोकानवकाङ्क्षाप्रत्ययिकी हिंसादीनि कर्माणि कुर्वन् परलोकं नावकाङ्क्षते प्रयोगक्रिया त्रिविधा प्रज्ञप्ता तद्यथा—मनःप्रयोगक्रिया वाक्प्रयोगक्रिया कायप्रयोगक्रिया च तत्र मनःप्रयोगक्रिया आर्तरौद्रध्यायीन्द्रियप्रसृतो अनियमितमना इति वाक्प्रयोग—वाग्योगः यस्तीर्थकरैः सावद्यादिर्गर्हितस्तं स्वेच्छया भाषते, कायप्रयोगक्रिया कायेन प्रमत्तस्य गमनागमनाकुञ्चनप्रसारणादिः चेष्टा कायस्य समुदानक्रिया सम्यक्समुपादानं समुदानं समुदायोऽष्ट कर्माणि तेषां यथोपादानं क्रियते सा समुदानक्रिया, सा द्विविधा—देशोपघात—

त्तिस्तया, उक्तं च—"भाषासमितिर्नाम हितमितासन्दिग्धार्थभाषणं" एषणा गवेषणादिभेदा शङ्कादिलक्षणा वा तस्यां समितिरेषणासमितिस्तया, उक्तं च—"एषणासमितिर्नाम गोचरगतेन मुनिना सम्यगुपयुक्तेन नवकोटीपरिशुद्धं ग्राह्य'मिति, आदानभाण्डमात्रनिक्षेपणा समितिः, भाण्डमात्रे आदाननिक्षेपविषया समितिः सुन्दरचेष्टेत्यर्थः, तया, इह च सप्त भङ्गा भवन्ति—पेहाइ न पडिलेहइ ण पमज्जइ, चउभंगो, तत्थ चउत्थे चत्तारि गमा—दुप्पडिलेहियं दुप्पमज्जियं चउभंगो, आइल्ला छ अप्पसत्था, चरिमो पसत्थो, उच्चारप्रश्रवणखेलसिंघाणजल्लानां परिस्थापनिका तद्विषया समितिः सुन्दरचेष्टेत्यर्थः, तया, उच्चार—पुरीषं, प्रश्रवणं—मूत्रं, खेलः—श्लेष्मा, सिङ्घानं—नासिकोद्भवः श्लेष्मा, जल्लः—मलः, अत्रापि त एव सप्त भङ्गा इति, इह च उदाहरणानि, ईरियासमिईए उदाहरणं—

एगो साहू ईरियासमिईए जुत्तो, सक्कस्स आसणं चलियं, सक्केण देवमज्झे पसंसिओ मिच्छादिट्ठी देवो असद्दहंतो आगओ मच्छियप्पमाणाओ मडुक्कलियाओ विउव्वइ पच्छओ य हत्थी, गइं ण भिंदइ, हत्थिणा उक्खिविय पाडिओ, न सरीरं पेहइ, सत्ता मे मारियजीवदयापरिणओ। अहवा ईरियासमिईए अरहण्णओ, देवयाए पाओ छिण्णो, अण्णाए

१ चत्वारि न प्रतिलिखति न प्रमार्जयति चतुर्भङ्गिका तत्र चतुर्थे चत्वारो गमाः—दुष्प्रतिलेखितं दुष्प्रमार्जितं चतुर्भङ्गी आद्याः षड् अप्रशस्ताः चरमः प्रशस्तः २ एकः साधुरीर्यासमित्या युक्तः शक्रस्यासनं चलितं शक्रेण देवमध्ये प्रशंसितः, मिथ्यादृष्टिर्देवोऽश्रद्दधान आगतो मक्षिकाप्रमाणा मण्डूकिका विकुर्वति पृष्ठतश्च हस्ती गतिं न भिनत्ति, हस्तिनोत्क्षिप्य पातितः न शरीरं प्रेक्षते, सत्त्वा मया मारिता इति जीवदयापरिणतः ॥ अथवेर्यासमितावरहन्नकः, देवतया पादश्छिन्नः, अन्यया

'पडिक्कमामि पंचहिं कामगुणेहिं—सद्देणं रूवेणं रसेणं गंधेणं फासेणं । पडिक्कमामि पंचहिं महव्वएहिं, —पाणाइवायाओ वेरमणं मुसावायाओ वेरमणं अदिण्णादाणाओ वेरमणं मेहुणाओ वेरमणं परिग्गहाओ वेरमणं । पडिक्कमामि पंचहिं समिईहिं—ईरियासमिइए भासासमिइए एसणासमिइए आयाणभंडमत्तनिक्खेवणासमिइए उच्चारपासवणखेलजल्लसिंघाणपारिट्ठावणियासमिइए ॥ सूत्र ॥

प्रतिक्रमामि पञ्चभिः कामगुणैः, प्रतिषिद्धकरणादिना प्रकारेण हेतुभूतेन योऽतिचारः कृतः, तद्यथा—शब्देनेत्यादि, तत्र काम्यन्त इति कामाः—शब्दादयस्त एव स्वस्वरूपगुणबन्धहेतुत्वाद्गुणा इति, तथाहि—शब्दाद्यासक्तः कर्मणा बध्यत इति भावना ॥ प्रतिक्रमामि पञ्चभिर्महाव्रतैः करणभूतैर्योऽतिचारः कृतः, औदयिकभावगमनेन यत्खण्डनं कृतमित्यर्थः, कथं पुनः करणता महाव्रतानामतिचारं प्रति ?, उच्यते, प्रतिषिद्धकरणादिनैव, किंविशिष्टानि पुनस्तानि ?, तत्स्वरूपाभिधित्सयाऽऽह—प्राणातिपाताद्विरमणमित्यादीनि क्षुण्णत्वान्न विव्रियन्ते, प्रतिक्रमामि पञ्चभिः समितिभिः करणभूताभिर्योऽतिचारः कृतः, तद्यथा—ईर्यासमित्या भाषासमित्येत्यादि, तत्र संपूर्वस्य 'इण् गतौ' मित्यस्य क्तिन्प्रत्ययान्तस्य समितिर्भवति, सम्—एकीभावेनेतिः समितिः, शोभनैकाग्रपरिणामचेष्टेत्यर्थः, ईर्यायां समितिरीर्यासमितिस्तया, ईर्याविषये एकीभावेन चेष्टनमित्यर्थः, तथा च—ईर्यासमितिर्नाम रथशकटयानवाहनाक्रान्तेषु मार्गेषु सूर्यरश्मिप्रतापितेषु प्रासुकविविक्तेषु पथिषु युगमात्रदृष्टिना भूत्वा गमनागमनं कर्तव्यमिति, भाषणं भाषा तद्विषया समितिर्भाषासमि-

तिस्तया, उक्तं च–"भाषासमितिर्नाम हितमितासन्दिग्धार्थभाषण" एषणा गवेषणादिभेदा शङ्कादिलक्षणा वा तस्यां समितिस्तया, उक्तं च–"एषणासमितिर्नाम गोचरगतेन मुनिना सम्यगुपयुक्तेन नवकोटीपरिशुद्धं ग्राह्य'मिति, आदानभाण्डमात्रनिक्षेपणा समितिः, भाण्डमात्रे आदाननिक्षेपविषया समितिः सुन्दरचेष्टेत्यर्थः, तया, इह च सप्त भङ्गा भवन्ति–पेचाइ न पडिलेहइ ण पमज्जइ, चउभंगो, तत्थ चउत्थे चत्तारि गमा–दुप्पडिलेहियं दुप्पमज्जियं चउभंगो, आइल्ला छ अप्पसत्था, चरिमो पसत्थो, उच्चारप्रश्रवणखेलसिंघाणजल्लानां परिस्थापनिका तद्विषया समितिः सुन्दरचेष्टेत्यर्थः, तया, उच्चार–पुरीषं, प्रश्रवणं–मूत्रं, खेलः–श्लेष्मा, सिङ्घानं–नासिकोद्भवः श्लेष्मा, जल्ल–मलः, अत्रापि त एव सप्त भङ्गा इति, इह च उदाहरणानि, ईरियासमिईए उदाहरणं—

एगो साहू ईरियासमिईए जुत्तो, सक्कस्स आसणं चलियं, सक्केण देवमज्झे पसंसिओ मिच्छादिट्ठी देवो असद्दहंतो आगओ मच्छियप्पमाणाओ मडुक्कलियाओ विउव्वइ पच्छओ य हत्थी, गइं ण भिंदइ, हत्थिणा उक्खिविय पाडिओ, न सरीरं पेहइ, सत्ता मे मारियत्ति जीवदयापरिणओ। अहवा ईरियासमिईए अरहण्णओ, देवयाए पाओ छिण्णो, अण्णाए

---

१ चत्वारि न प्रतिलिखति न प्रमार्जयति चतुर्भङ्गिका तत्र चतुर्थे चत्वारो गमाः–दुष्प्रतिलेखितं दुष्प्रमार्जितं चतुर्भङ्गी, आद्याः षट् अप्रशस्ताः, चरमः प्रशस्तः २ एकः साधुरीर्यासमित्या युक्तः शक्रस्यासनं चलितं शक्रेण देवमध्ये प्रशंसितः मिथ्यादृष्टिर्देवोऽश्रद्दधान आगतो मक्षिकाप्रमाणा मण्डूकिका विकुर्वति पृष्ठतश्च हस्ती गतिं न भिनत्ति, हस्तिनोत्क्षिप्य पातितः, न शरीरम् प्रेक्षते, सत्त्वा मया मारिता इति जीवदयापरिणतः ॥ अथवेर्यासमितावरहन्नकः, देवतया पादश्छिन्नः, अन्यया

'पडिक्कमामि पंचहिं कामगुणेहिं—सद्देणं रूवेण रसेणं गंधेण फासेण। पडिक्कमामि पंचहिं महव्वएहिं,—पाणाइवायाओ वेरमणं मुसावायाओ वेरमणं अदिण्णादाणाओ वेरमणं मेहुणाओ वेरमणं परिग्गहाओ वेरमणं। पडिक्कमामि पंचहिं समिईहिं—ईरियासमिइए भासासमिइए एसणासमिइए आयाणभंडमत्तनिक्खेवणासमिइए उच्चारपासवणखेलजल्लसिंघाणपारिट्ठावणियासमिइए॥ सूत्र॥

प्रतिक्रमामि पञ्चभिः कामगुणैः, प्रतिषिद्धकरणादिना प्रकारेण हेतुभूतेन योऽतिचारः कृतः, तद्यथा—शब्देनेत्यादि, तत्र काम्यन्त इति कामाः—शब्दादयस्त एव स्वस्वरूपगुणबन्धहेतुत्वाद्गुणा इति, तथाहि—शब्दाद्यासक्त कर्मणा बध्यत इति भावना॥ प्रतिक्रमामि पञ्चभिर्महाव्रतैः करणभूतैर्योऽतिचारः कृतः, औदयिकभावगमनेन परस्पन्दने कृतमित्यर्थः, कथं पुनः करणता महाव्रतानामतिचारं प्रति !, उच्यते, प्रतिषिद्धकरणादिनैव, किंविशिष्टानि पुनस्तानि !, तत्स्वरूपाभिधित्सयाऽऽह—प्राणातिपाताद्विरमणमित्यादीनि क्षुण्णत्वाच्च विव्रियन्ते, प्रतिक्रमामि पञ्चभिः समितिभिः करणभूताभिर्योऽतिचारः कृतः, तद्यथा—ईर्यासमित्या भाषासमित्येत्यादि, तत्र संपूर्वस्य 'इण् गतौ' इत्यस्य क्तिन्प्रत्ययान्तस्य समितिर्भवति, सम्—एकीभावेनेतिः समितिः, शोभनैकाग्रपरिणामचेष्टेत्यर्थः, ईर्यायां समितिरीर्यासमितिस्तया, ईर्याविषये एकीभावेन चेष्टनमित्यर्थः, तथा च—ईर्यासमितिर्नाम रथशकटयानवाहनाक्रान्तेषु मार्गेषु सूर्यरश्मिप्रतापितेषु प्रासुकविविक्तेषु पथिषु युगमात्रदृष्टिना भूत्वा गमनागमनं कर्तव्यमिति, भाषणं भाषा तद्विषया समितिर्भाषासमि-

तिस्तया, उक्तं च—"भाषासमितिर्नाम हितमितासन्दिग्धार्थभाषण" एषणा गवेषणादिभेदा शङ्कादिलक्षणा वा तस्यां समितिस्तया, उक्तं च—"एषणासमितिर्नाम गोचरगतेन मुनिना सम्यगुपयुक्तेन नवकोटीपरिशुद्ध ग्राह्य'मिति, तिरेषणासमितिस्तया, उक्तं च—"एषणासमितिर्नाम गोचरगतेन मुनिना सम्यगुपयुक्तेन नवकोटीपरिशुद्ध भाव'मिति, आदानभाण्डमात्रनिक्षेपणा समितिः, भाण्डमात्रे आदाननिक्षेपविषया समितिः सुन्दरचेष्टेत्यर्थः, तया, इह च सप्त भङ्गा भवन्ति—पेहाइ न पडिलेहइ ण पमज्जइ, चउभगो, तत्थ चउत्थे चत्तारि गमा—दुप्पडिलेहियं दुप्पमज्जियं चउभंगो, आइल्ला छ अप्पसत्था, चरिमो पसत्थो, उच्चारप्रश्रवणखेलसिंघाणजल्लाना परिस्थापनिका तद्विषया समितिः सुन्दरचेष्टेत्यर्थः, तया, उच्चार—पुरीष, प्रश्रवणं—मूत्र, खेलः—श्लेष्मा, सिङ्घानं—नासिकोद्भवः श्लेष्मा, जल्लः—मलः, अत्रापि त एव सप्त भङ्गा इति, इह च उदाहरणानि, ईरियासमिईए उदाहरणं—

एगो साहू ईरियासमिईए जुत्तो, सक्कस्स आसणं चलियं, सक्केण देवमज्झे पसंसिओ मिच्छादिट्ठी देवो असद्दहंतो आगओ मच्छियप्पमाणाओ मंडुक्कलियाओ विउव्वइ पच्छओ य हत्थी, गइ ण भिंदइ, हत्थिणा उक्खिविय पाडिओ, न सरीरं पेहइ, सत्ता मे मारियजीवदयापरिणओ। अहवा ईरियासमिईए अरहण्णओ, देवयाए पाओ छिण्णो, अण्णाए

1 पात्रादि न प्रतिलिखति न प्रमार्जयति चतुर्भङ्गिका तत्र चतुर्थे चत्वारो गमाः—दुष्प्रतिलेखितं दुष्प्रमार्जितं चतुर्भङ्गी, आद्याः षट् अप्रशस्ताः चरमः प्रशस्तः, 2 एकः साधुरीर्यासमित्या युक्तः शक्रासनं चलितं शक्रेण देवमध्ये प्रशंसितः मिथ्यादृष्टिर्देवोऽश्रद्दधान आगतो मक्षिकाप्रमाणा मण्डूकिका विकुर्वति पृष्ठतश्च हस्ती गतिं न भिनत्ति, हस्तिनोत्क्षिप्य पातितः, न शरीरमपेक्षते सत्त्वा मया मारिता इति जीवदयापरिणतः। अथवेर्यासमितावर्हन्नकः, देवतया पादश्छिन्नः, अन्यया

संविग्गो ॥ मासासमिईए–साहू, भिक्खट्ठा नयररोहए कोइ निग्गंथो बाहिं कडए हिंडतो केणइ पुट्ठो—केवइय आसहत्थी इह निवयो रायभवणाईणं। णिविण्णाऽणिविण्णा नागरया बेंति मं सुमिओ ॥ १ ॥ बेइ ण आणामोत्ति सज्झायझाणजोग वक्खित्तो। हिंडंतो न वि पेच्छइ? नवि सुणइ किह णु तो बेंति ॥ २ ॥–बहुं सुणेइ कण्णेहीत्यादि–वसुदेवपुव्वजम्मं आह एवं एसणाए समिईए। मगहा नंदिग्गामो गोयमधिज्जाइयचक्कयरो ॥ १ ॥ तस्स य धारिणी भज्जा गब्भो तीए कयाइ आहूओ। धिज्जाइ मओ छम्मास गब्भ धिज्जाइणी जाए ॥ २ ॥ माउलसंवड्ढणकम्मकरणवेयारणा य छोयणं। नत्थि तुह एत्थ किंचिवि तो बेती माउलो तं च ॥ ३ ॥ मा सुण छोयस्स तुमं धूयाओ तिण्णि तेसि जेट्ठयरं। दाहामि करे कम्मं पकओ पत्तो य वीवाहो ॥ ४ ॥ सा नेच्छई विसण्णो माउलओ बेइ बिइय दाहामि। सावि य तहेव निच्छइ तइयत्ती निच्छए सावि ॥ ५ ॥ निविण्णनंदिवद्धणआयरियाणं सगासि निक्खंतो। जाओ छट्ठछट्ठमओ गिण्हइयमभिग्गहमिमं तु ॥ ६ ॥

---

१ संविग्नः ॥ मासासमितौ–साधुः, भिक्षार्थं नगररोधे कोऽपि निर्ग्रन्थो बहिः कटके हिण्डमानः केनचित् पृष्टः—कियन्तोऽत्र हस्तिनस्तथा निवयो राजवाट्यादीनाम्। निर्विण्णा अनिर्विण्णा नागरकाः? ब्रूहि इदं पृष्टः सन् ॥ १ ॥ ब्रुवते न जानाम इति स्वाध्यायध्यानयोगव्याक्षिप्तः। हिण्डमानो नैव प्रेक्षते? नैव शृणुते किं नु? तदा ब्रुवते ॥ २ ॥ बहु शृणोति कर्णाभ्यामित्यादि ॥ वसुदेवपूर्वजन्माहरणं एवमेषणासमितौ। मगधेषु नन्दिग्रामो गौतमो धिग्जातीयचक्रचरकः ॥ १ ॥ तस्य च धारिणी भार्या गर्भस्तस्याः कदाचिदाहूतः। धिग्जातीयो मृतः षण्मासगर्भे धिग्जातीया जाते ॥ २ ॥ मातुलसंवर्धनं कर्मकरणं विचारणा च छोटनम्। नास्ति तव अत्र किंचिदपि तदा ब्रवीति मातुलस्तं च ॥ ३ ॥ मा शृणु छोटकस्य त्वं दुहितरस्तिस्रस्तासां ज्येष्ठतराम्। दास्यामि कुरु कर्म प्रकृतः प्राप्तश्च विवाहः ॥ ४ ॥ सा नेच्छति विषण्णो मातुलो ब्रवीति द्वितीयां दास्यामि। सापि च तथैव नेच्छति तृतीयेति नेच्छति सापि ॥ ५ ॥ निर्विण्णो नन्दिवर्धनाचार्याणां सकाशे निष्क्रान्तः। जातः षष्ठषष्ठकः गृह्णाति अभिग्रहमिमं तु ॥ ६ ॥

भालगिलाणाईयं वेयावच्चं मए उ कायव्वं । तं कुणइ तिव्वसद्धो खायजसो सयलगुणकित्ती ॥ ७ ॥ असद्दहेण देवस्स आगमो कुणइ दो समणरुवे । अतिसारगहियमेगो अडविठिओ अइगओ बीओ ॥ ८ ॥ भेवि गिलाणो पडिओ वेयावच्चं तु सद्दहे जो उ । सो उट्ठऊ खिप्पं सुयं च तं नंदिसेणेण ॥ ९ ॥ छट्ठोववासपारणयमाणियं कवल घेत्तुकामेण । त सुयमेत्तं रहसुट्ठिओ य भण केण कज्जंति ॥ १० ॥ पाणगदव्वं च तहिं जं णत्थि तेण येइ कज्जं तु । निग्गय हिंडतो कुणइ अणेसणं नवि य पेलेइ ॥ ११ ॥ इय एक्कवारबितियं च हिंडिओ कह ततियवारंमि । अणुकंपाए तरतो तओ गओ तस्सगासं तु ॥ १२ ॥ खरफरुसनिट्ठुरेहिं अक्कोसइ सो गिलाणओ रुट्ठो । हे मंदभग्ग ! फुक्किय तूससि तं नाममेत्तेणं ॥१३॥ साहुवगारित्ति अहं समुद्दिसिउमाओ । एयाएऽवत्थाए स अच्छसि भत्तलोभिल्लो ॥ १४ ॥ अमियमिव मण्णमाणो तं फरुसगिरं तु सो उ संभंतो । चलणगओ खामेइ धुवइ य त असुइमललित्तं ॥१५॥ उट्ठेह वयामोत्ती तह काहामी जहा हु अचिरेण ।

---

१ बालग्लानादीनां वैयावृत्त्यं मया कर्त्तव्यमेव । तत्करोति तीव्रश्रद्धः ख्यातयशाः सकलगुणकीर्त्तिः ॥ ७ ॥ असद्दहनेन देवस्यागमः करोति द्वे श्रमणरूपे । अतिसारगृहीत एकोऽटव्यां स्थितोऽतिगतो द्वितीयः ॥ ८ ॥ ब्रवीति ग्लानः पतितो वैयावृत्त्यं तु श्रद्दधाति यस्तु । स त्वरितं क्षिप्रं श्रुतं च तन्नन्दिषेणेन ॥ ९ ॥ षष्ठोपवासपारणकमानीतं कवलं गृहीतुकामेन । तच्छ्रुतमात्रे रभसोत्थितश्च भण केन कार्यमिति ? ॥ १० ॥ पानकद्रव्यं च तत्र नास्ति तेन ब्रवीति कार्यं तु । निर्गतो हिण्डमाने करोत्यनेषणां न च प्रेरयति ॥ ११ ॥ एवमेकवारं द्वितीयं च हिण्डितः कथं तृतीयवारे । अनुकम्पया त्वरयन् ततो गतस्तत्सकाशं तु ॥ १२ ॥ खरपरुषनिष्ठुरैराक्रोशति स ग्लानो रुष्टः । हे मन्दभाग्य ! तूष्यसि त्वं नाममात्रेण ॥ १३ ॥ साधूपकार्यहमिति नाम्ना समुद्दिश्यागतः । एतस्यामवस्थायां त्वं तिष्ठसि भक्तलोलुपः ॥ १४ ॥ अमृतमिव मन्यमानस्तां परुषगिरं तु स तु संभ्रान्तः । चरणगतः क्षमयति प्रक्षालयति च तमशुचिमललिप्तम् ॥ १५ ॥ उत्तिष्ठत व्रजाम इति तथा करिष्यामि यथाऽचिरेणैव ।

सविमो ॥ भासासमिईए–साहू, मिक्खट्ठा नयररोहए कोइ निग्गंथो माहिं कडए हिंडतो केणइ पुट्ठो–केणइय आसहत्थी
तह निवयो दारुयकम्माईणं। णिविण्णाऽनिविण्णा नागरया बेंति मे समिओ ॥ १ ॥ बेइ ण आणामोत्ति सज्झायझाणजोग
वक्खित्ता। हिंडंता न वि पेच्छह ? नवि सुणह किह ग्गु तो बेंति ॥ २ ॥–बहुं सुणेइ कण्णेहीत्यादि–वसुदेवपुव्वजम्मं आह
रणं पसणाए समिईए। मगहा नंदिग्गामो गोयमधिज्जाइचक्कयरो ॥ १ ॥ तस्स य धारिणी भज्जा गब्भो तीए कयाइ आहूओ।
धिज्जाइ मओ छम्मास गब्भ धिज्जाइणी जाए ॥ २ ॥ माउलसंवड्ढणकम्मकरणवेयारणा य लोएणं। नत्थि तुह एत्थ
किंचिवि तो बेती माउलो तं च ॥ ३ ॥ मा सुण लोयस्स तुमं धूयाओ तिण्णि तेसि जेट्ठयरं। दाहामि करे कम्मं पकओ
पत्तो य वीवाहो ॥ ४ ॥ सा नेच्छई विसण्णो माउलओ बेइ बिइय दाहामि। सावि य तहेय निच्छइ तइयत्ती निच्छए
सावि ॥ ५ ॥ निविण्णनंदिवद्धणआयरियाणं सगासि निक्खंतो। जाओ छट्ठछट्ठखमओ गिण्हइयमभिग्गहमिमं तु ॥ ६ ॥

---

१ सेविता ॥ भाषासमितौ–साधुः भिक्षार्थं नगररोधे कोऽपि निर्गन्थो बहिः कटके हिण्डमानः केनापि दृष्टः–किमश्वोऽश्वा हस्तिनस्तथा निवयो दारु-
कर्मादीनाम्। निर्विण्णा अनिर्विण्णा नागरका ! शृणुत इदं भणिता ॥ १ ॥ शृणुत न आत्मानम् इति स्वाध्यायध्यानयोगव्याक्षिप्ताः। हिण्डमाना नैव प्रेक्षध्वे ! नैव
शृणुथ कथं तु ? तदा शृणुत ॥ २ ॥ बहु शृणोति कर्णाभ्यामित्यादि ॥ वसुदेवपूर्वजन्माहरणं प्रस्तावो श्रमितो। मगधेषु नन्दिग्रामो गौतमो धिग्जातीयश्चक्र-
चरः ॥१॥ तस्य च धारिणीभार्या गर्भश्च तस्याः कदाचिदाहूतः। धिग्जातीयो मृतः षण्मासगर्भे धिग्जातीया जाते ॥ २ ॥ मातुलसंवर्धनकर्मकरणे व्यापारणा च
लोकेन। नास्ति तवात्र किंचिदपि तदा भणति मातुलस्त्वं च ॥ ३ ॥ मा शृणु लोकस्य त्वं दुहितरस्तिस्रस्तासां ज्येष्ठतरां। दास्यामि कुरु कर्म प्रकृतः प्राप्तश्च
विवाहः ॥ ४ ॥ सा नेच्छति विषण्णो मातुलो भणति द्वितीयां दास्यामि। सापि च तथैव नेच्छति तृतीयापि नेच्छति सापि ॥ ५ ॥ निर्विण्णो नन्दिवर्धना-
चार्याणां समीपे निष्क्रान्तः। जातः षष्ठषष्ठक्षपको गृह्णाति चाभिग्रहमिमं तु ॥ ६ ॥

धाउगिलाणाईणं वेयावच्चं मए उ कायव्वं । तं कुणइ तिमसओ खायजसो सक्कगुणकित्ती ॥ ७ ॥ असद्दहेण देवस्स आगमो कुणइ दो समणरूवे । अतिसारगहियमेगो अडविठिओ अइगओ बीओ ॥ ८ ॥ बेंति गिलाणो पडिओ वेयावच्चं तु सद्दहे ओ उ । सो उट्ठेऊ खिप्पं सुयं च तं नंदिसेणेण ॥ ९ ॥ छट्ठोववासपारणयमाणिय कवल घेत्तुकामेण । तं सुयमेत्तं रहसुट्ठिओ य भण केण कज्जंति ॥ १० ॥ पाणगदव्वं च तहिं जं णत्थि तेण मेइ कज्जं तु । निग्गय हिंडतो कुणइ अणेसणं नवि य पेलेइ ॥ ११ ॥ इय एक्कवारबितिय च हिंडिओ लद्ध ततियवारंमि । अणुकंपाए तरंतो तओ गओ तस्सगासं तु ॥ १२ ॥ खरफरुसनिट्ठुरेहिं अक्कोसइ सो गिलाणओ रुट्ठो । हे मंदभग्ग ! फुसिय तूससि तं नाममेत्तेणं ॥१३॥ साहुवगारित्ति अह समुद्दिसिउमाओ । पयाए अत्थाए स अच्छसि भत्तलोभिल्लो ॥ १४ ॥ अमियमिव मण्णमाणो तं फरुसगिर तु सो उ संभंतो । चलणगओ खामेइ धुवइ य त असुइमललित्तं ॥१५॥ उट्ठेह वयामोत्ती तह काहामी जहा हु अचिरेणं ।

---

१ बालग्लानादीनां वैयावृत्त्यं मया कर्त्तव्यमेव । तत्करोति त्रीणवर्षः ख्यातयशाः शक्रगुणकीर्तिः ॥ ७ ॥ अश्रद्दधानेन देवस्यागमः करोति द्वे श्रमणरूपे । अतिसारगृहीत एकोऽटव्यां स्थितोऽतिगतो द्वितीयः ॥८॥ ब्रवीति ग्लानः पतितो वैयावृत्त्यं तु श्रद्दधाति यस्तु । स उत्तिष्ठतु क्षिप्रं श्रुतं च नन्दिषेणेन ॥९॥ षष्ठोपवासपारणकमानीत कवलान् गृहीतुकामेन । तच्छ्रुतमात्रे रभसोत्थितश्च भण केन कार्यमिति ? ॥१०॥ पानकद्रव्यं च तत्र यन्नास्ति तेन ममेति कार्यं तु । निर्गतो हिण्डमाने करोत्यनेषणां न च प्रेरयति ॥११॥ एवमेकवारं द्वितीयं च हिण्डितो लब्धं तृतीयवारे । अनुकम्पया त्वरयन् ततो गतस्तत्समीपं तु ॥१२॥ खरपरुषनिष्ठुरैराक्रोशति स ग्लानो रुष्टः । हे मन्दभाग्य ! तुष्यसि त्वं नाममात्रेण ॥१३॥ साधूपकार्यहमिति नामाय समुद्दिश्यागतः । एतस्या अवस्थायां त्वं तिष्ठसि भक्तलोभी ॥१४॥ अमृतमिव मन्यमानः परुषगिरं तु स तु संभ्रान्तः । चरणगतः क्षमयति प्रक्षालयति च तमशुचिमललिप्तम् ॥ १५ ॥ उत्तिष्ठ व्रजाम इति तथा करिष्यामि यथाऽचिरेणैव ।

होहिइ निरुया तुम्मे पेवी न चएमि गेतुं जे ॥ १६ ॥ आरुहया पिट्ठीए आरूढो ताहे तो पयारं च । परमासुइदुग्गध मुयई पट्ठीए फरुसं च ॥१७॥ बेइ गिरं धिम्मुंडिय!, वेगविघाओ कओत्ति दुक्खविओ। इय बहुविहमक्कोसइ पए पए सोऽवि भगवं तु ॥ १८ ॥ ण गणेई फरुसगिरं णयावि तं दुसइ तारिसं गंधं । चंदणमिव मण्णतो मिच्छामिह दुक्कडं भणइ ॥१९॥ चिंतेइ किह करेमी किह हु समाही हविज्ज साहुस्स ?। इय बहुविहप्पयारं नवि तिण्णो आहे खोहेउं ॥ २० ॥ ताहे अभित्थुणंतो सुरो गओ आगओ य इयरो य । आलोएइ गुरूहि य धन्नोत्ति तओ अणुसट्ठो ॥ २१ ॥ जह तेणं नवि पेल्लिय एसण इय एसणाइ जइयव्वं । अहवावि इमं अण्णं आहरणं दिट्ठिवादीयं ॥ २२ ॥ जह केइ पंच संजय तण्हछुह किलंत सुमहमद्धाणं । वत्तिणा वेयालि य पत्ता गामं च ते एग ॥ २३ ॥ मग्गंति पाणगं ते लोगो य तहिं अणेसणं कुणई। न गहिय न उक्कमियरं कालगया तिसाभिभूया य ॥ २४ ॥ चउत्थीए उदाहरणं—आयरिएण साहू भणिओ—गामं वच्चामो,

---

१ भविष्यथ नीरोगास्त्वं भवीति शक्नोमि न यातुं ॥ १६ ॥ आरोह पृष्ठी आरूढस्तदा तदा प्रचारं (विष्ठां) च । परमाशुचिदुर्गन्धां मुञ्चति पृष्ठी परुषां च ॥ १७ ॥ ब्रवीति गिरं धिग् मुण्डित! वेगविघातः कृत इति दुःखापितः । इति बहुविधमाक्रोशति पदे पदे सोऽपि भगवांस्तु ॥ १८ ॥ न गणयति परुषगिरं नापि च दूषयति तादृशं गन्धम् । चन्दनमिव मन्यमानो मिथ्या मे इह दुष्कृतं भणति ॥ १९ ॥ चिन्तयति कथं करोमि कथं च समाधिर्भवेत् साधोः?। इति बहुविधप्रकारैर्नैव शक्तो यदा क्षोभयितुम् ॥ २० ॥ तदाभिष्टुवन् सुरो गत आगतश्चेतरश्च । आलोचयति गुरुभिश्च धन्य इति ततोऽनुशिष्टः ॥ २१ ॥ यथा तेन नैव प्रेरिता एषणा एवमेषणायां यतितव्यम् । अथवापीदमन्यदाहरणं दृष्टिवादिकम् ॥ २२ ॥ यथा केचित् पञ्च संयतास्तृष्णाक्षुधाक्लान्ताः किलान्ताः सुमहदध्वानम् । वर्त्मना वैकालिके च प्राप्ता ग्रामं च ते एकम् ॥ २३ ॥ मार्गयन्ति पानकं ते लोकश्च तत्रानेषणां करोति । न गृहीतं न चोत्क्रमितरत् कालगतास्तृषाभिभूताश्च ॥ २४ ॥ चतुर्थ्यामुदाहरणं—आचार्येण साधुर्भणितः—ग्रामं व्रजामः,

उग्गाहिए संते केणइ कारणेण ठिया, एक्को एत्ताहे पडिलेहियाणित्ति काउं ठवेउमारद्धो, साहूहिं चोइओ भणइ—किमित्थ सप्पो अच्छइ ?, सन्निहियाए देवयाए सप्पो विउव्विओ, एस जहण्णओऽसमिओ, अण्णो तेणेव विहिणा पडिलेहित्ता ठवेइ, सो उक्कोसओ समिओ, एत्थ उदाहरण—एक्कस्स आयरियस्स पंच सीससयाइं, तेसिमेगो सेट्ठिसुओ पव्वइओ, सो जो जो साहू एइ तस्स तस्स दंडगं निक्खिवइ, एवं तस्स उट्ठियस्स अण्णो एइ अण्णो जाइ, तहावि सो भगवं अतुरियं अचवलं उवरिं हेट्ठा य पमज्जिय ठवइ, एवं बहुएणवि कालेण न परितम्मइ—चरिमाए समिईए पण्णत्तमिणं तु वीयराएहिं । आहरण धम्मरुई परिठावणसमिइउवउत्तो ॥ १ ॥ काइयसमाहिपरिट्ठावणे य गहिओ अभिग्गहो तेणं । सक्कप्पसंसा अस्सद्दहणे देवागमविउव्वे ॥ २ ॥ सुबहु पिवीलियाओ वाहा जयावि काइयसमाही । अन्नो य उट्ठिओ हु साहू वेंती तओ गाढं ॥ ३ ॥ अहयं च काइयाओ थेरे अच्छसु परिट्ठवेमित्ति । निग्गए निसिरे जहियं पिवीलिया ओसरे तत्थ ॥ ४ ॥ साहू य

१ उद्ग्राहिते सति केनचित्कारणेन स्थिताः एकोऽधुना प्रतिलिखितानीतिकृत्वा स्थापयितुमारब्धः, साधुभिर्नोदितो भणति—किमत्र सर्पस्तिष्ठति ?, सन्निहितया देवतया सर्पो विकुर्वितः एष जघन्योऽसमितः अन्यस्तेनैव विधिना प्रतिलिख्य स्थापयति स उत्कृष्टः समितः अत्रोदाहरणं—एकस्याचार्यस्य पञ्च शिष्यशतानि तेष्वेकः श्रेष्ठिसुतः प्रव्रजितः स यो यः साधुः आयाति तस्य तस्य दण्डकं निक्षिपति एवं तस्मिन्नुत्थितेऽन्य आयाति अन्यो याति, तथापि स भगवान् अत्वरितमचपलमुपर्यधस्ताच्च प्रमृज्य स्थापयति एवं बहुनापि कालेन न परिताम्यति । चरमायां समितौ प्रज्ञप्तमिदं तु वीतरागैः । आहरणं धर्मरुचिः पारिष्ठापनिकीसमित्युपयुक्तः ॥ १ ॥ कायिकीसमाधिपारिष्ठापनिकायां च गृहीतोऽभिग्रहस्तेन । शक्रप्रशंसा अश्रद्धाने देवागमो विकुर्वति ॥ २ ॥ सुबहवः पीपीलिका बाधा जयादपि कायिकीसमाधेः । अन्यः उत्थितः साधुर्ब्रवीति ततो गाढम् ॥ ३ ॥ अहं च कायिक्याऽर्थो भवीति तिष्ठ परिष्ठापयामीति । निर्गतो व्युत्सृजति यत्र पिपीलिका अपसर्पन्ति तत्र ॥ ४ ॥ साधुश्च

होहिइ निरुआ तुम्मे चेती न सप्पमि गंतुं जे ॥ १६ ॥ आरुहया पिट्ठीए आरूढो ताहे तो पयारं च । परमासुइदुग्गंध मुयई पट्ठीए फरुसं च ॥१७॥ भेइ गिरे घिम्मुंडिय!, वेगविघाओ कओत्ति दुक्खविओ। इय पइविहमक्कोसइ पए पए सोऽवि भगवं तु ॥ १८ ॥ न गणेई फरुसगिरं णयावि तं दुसइ तारिसं गंधं । चंदणमिव मण्णंतो मिच्छामिह दुक्कडं भणइ ॥ १९ ॥ चिंतेइ किह करेमी किह हु समाही हविज्ज साहुस्स ?। इय पइविहप्पयारं नवि तिण्णो जाहे खोहेउं ॥ २० ॥ ताहे अभिमुणंतो सुरो गओ आगओ य इयरो य। आलोएइ गुरूहि य धम्मोत्ति तओ अणुसट्ठो ॥ २१ ॥ जह तेण नवि पेल्लिय एसण इय एसणाइ अइयारं। अहवावि इमं अण्णं आहरणं दिट्ठिवायीयं ॥ २२ ॥ जह केइ पंथ सअय तण्हछुह किलंत सुमहमद्धाणे । उत्तिण्णा वेयाडि य पत्ता गामं च ते एग ॥ २३ ॥ मग्गंति पाणगं ते लोगो य तहिं अणेसण कुणई। न गहिय न छड्डमियरं कालगया तिसामिभूया य ॥ २४ ॥ महुरथीए उदाहरणं—आयरिएण साहू भणिओ—गामे वच्चामो,

१ भविष्यसि नीरोगस्त्वं भणीति शक्नोमि न गन्तुं ॥ १६ ॥ आरोह पृष्ठौ आरूढस्तदा तत्र प्रचारं (विष्ठां) च। परमाशुचिदुर्गन्धां मुञ्चति पृष्ठौ परुषं च ॥ १७ ॥ भणीति गिरा धिग् मुण्डित! वेगविघातः कृत इति दुःखापितः। इति पदविक्षमाक्रोशति पदे पदे सोऽपि भगवांस्तु ॥ १८ ॥ न गणयति परुषगिरं न चापि तं दूषयति तादृशं गन्धम्। चन्दनमिव मन्यमानो मिथ्या मे इह दुष्कृतं भणति ॥ १९ ॥ चिन्तयति कथं कुर्वे कथं च समाधिर्भवेत् साधोः?। इति पदविक्षमाणौर्नैव क्षोभं गतः कोपवितुम् ॥ २० ॥ तदाभिमुखयन् सुरो गत आगतश्चेतरश्च। आलोचयति गुरुमिव धर्म इति ततोऽनुशिष्टः ॥ २१ ॥ यथा तेन नैवोपलब्धैषणैषणायामतिचर्या। अथवापीदमन्यदाहरणं दृष्टिवादिकम् ॥ २२ ॥ यथा केचित्पथ श्रेयतास्तृष्णाबुभुक्षाभ्यां क्लिश्यन्तो सुमहाध्वानम् ध्यायन्। उत्तीर्णा विकटे च प्राप्ता ग्रामं च ते एकम् ॥ २३ ॥ मार्गयन्ति पानकं ते लोकश्च तत्रानेषणां करोति। न गृहीतं न च्छर्दितमितरत् कालगतास्तृषाभिभूताश्च ॥ २४ ॥ मधुरायामुदाहरणम्—आचार्येण साधुर्भणितः—ग्रामं गच्छामः.

पारिट्ठावणियविहिं वोच्छामि धीरपुरिसपण्णत्तं । जं णाऊण सुविहिया पवयणसारं उवलहंति ॥ १ ॥

व्याख्या—'परितः'—सर्वैः प्रकारैः स्थापनं परिस्थापनम्—अपुनर्ग्रहणतया न्यास इत्यर्थः, तेन निर्वृत्ता पारिस्थापनिकी तस्या विधिः—प्रकारः पारिस्थापनिकाविधिस्तं 'वक्ष्ये' अभिधास्ये, किं स्वबुद्धोत्प्रेक्ष्य ?, नेत्याह—'धीरपुरुषप्रज्ञप्तम्' अर्थसूत्राभ्यां तीर्थकरगणधरप्ररूपितमित्यर्थः, तत्रैकान्ततो वीर्यान्तरायापगमाद्धीरपुरुष—तीर्थकरो गणधरस्तु धीः—बुद्धिस्तया विराजत इति धीरः । आह—यद्ययं पारिस्थापनिकाविधिर्धीरपुरुषाभ्यां प्ररूपित एव किमर्थं प्रतिपाद्यत इत्युच्यते—धीरपुरुषाभ्यां प्रपञ्चेन प्रज्ञप्तः स एव सक्षेपरुचिसत्त्वानुग्रहायेह सङ्क्षेपेणोच्यत इत्यदोषः, किंविशिष्टं विधिमत आह—यं 'ज्ञात्वा' विज्ञाय 'सुविहिताः' शोभनं विहितम्—अनुष्ठानं येषां ते सुविहिताः, साधव इत्यर्थः, किं ?—प्रवचनस्य सारः प्रवचनसारस्तम् 'उपलभन्ते' जानन्तीत्यर्थः ॥ सा पुनः पारिस्थापनिक्योघतः एकेन्द्रियनोएकेन्द्रियपरिस्थाप्यवस्तुभेदेन द्विधा भवति, आह—

एगिंदियनोएगिंदियपारिट्ठावणिया समासओ दुविहा । एएसिं तु पयाणं पत्तेय परूवणं वोच्छं ॥ २ ॥

व्याख्या—'एकेन्द्रियाः'—पृथिव्यादयः, नोएकेन्द्रियाः—त्रसादयस्तेषां पारिस्थापनिकी—एकेन्द्रियनोएकेन्द्रियपारिस्थापनिकी, 'समासतः' संक्षेपेण 'द्विधा' द्विप्रकारा प्रज्ञप्तोक्तेनैव प्रकारेण, 'एएसिं तु पयाणं पत्तेय परूवणं वोच्छं' अनयोः पदयोरेकेन्द्रियनोएकेन्द्रियलक्षणयोः 'प्रत्येकं' पृथक् पृथक् 'प्ररूपणां' स्वरूपकथनां वक्ष्ये—अभिधास्य इति गाथार्थः ॥ २ ॥ तत्रैकेन्द्रियपारिस्थापनिकीप्रतिपिपादयिषया तत्स्वरूपमेवादौ प्रतिपादयन्नाह—

पुढवी आउक्काए तेऊ वाऊ वणस्सई चेव । एगिंदिय पयविहा तज्जाय तहा य अतज्जाए ॥ ३ ॥

किंडामिआइ पविए ता चारिओ य देवेणं । सामाइए निसिद्धो मा पिय देवो य आउट्टो ॥ ५ ॥ थंडिलु गओ विइयं सुविहिआइयं खुड्डए उ एक्को । तेण ण पेहिय थंडिल काइया लोभओ राओ ॥ ६ ॥ थंडिलं न पेहियती न पोमिरे देवयाए उज्जोओ । अणु०पायें कओ से विहा भूमित्ति वोसिरियं ॥ ७ ॥ एसो समिओ भणिओ अण्णो पुण असमिओ इमो भणिओ । सो काइयभोमाई एक्केक्क नवरि पडिलेहे ॥ ८ ॥ नवि तिण्णि तिण्णि पेहे पेइ किमिस्थं निसिद्धो होज्जुत्ते । काऊण उड्डल्लं च निविद्धा देवया तस्थ ॥ ९ ॥ सो वड्डिओ य राओ तत्थ गओ नवरि वेयगए वहं । विइयं च गओ तत्थवि तइयंपि य तत्थवि पिविद्धो ॥ १० ॥ तो अण्णो वड्डविओ तेसुंपि तहेय देवया भणिओ । कीस न वि ससवीसं पेहिसी ? सच्चं पडिवण्णो ॥ ११ ॥ एमाराई एसा परिट्ठायण वण्णिया समासेणं । मेइ किमेत्तिय चिय परिठप्पमुआइ अण्णंपि ? ॥ १२ ॥ भण्णइ अण्णंपत्थी किह तं किह वा परिठवेयव्वं । संबंधेणेएणं परिठायणिज्जुत्तिमायाया ॥ १३ ॥

---

१ क्षामयते मवीतवान् तदा चारितश्च देवेन । सामायिके निषिद्धो मा पा देवमार्गिता ॥ ५ ॥ गमिष्यन्ता मता । द्वितीयं दक्षिणादिके क्षुल्लकस्त्वेका । तेन च पेक्षित काचिभेदमिदं लोभतो रात्रौ ॥ ६ ॥ स्थण्डिलं न प्रेक्षितमिति न प्रमार्जति देवतयोद्योतः । अनुकम्पया कृता तत्र तदा भूमिरिति व्युत्सृष्ट ॥ ७ ॥ एष समितो भणितोऽन्यः पुनरसमितोऽयं भणितः । स कायिकभूम्यादि एकैकं परं प्रतिलेखयति ॥ ८ ॥ नैव त्रीणि त्रीणि प्रत्युपेक्षते भवति किमिति निषिद्धो भविष्यति । कृत्वोड्डाहं चोपविष्टा देवता तत्र ॥ ९ ॥ स वर्धितश्च रात्री तत्र गतः परं मेघाके गहन् । द्वितीयं च गतस्तत्रापि तृतीयमपि तत्राप्युपविष्टः ॥ १० ॥ ततोऽन्य उत्थापितस्तेष्वपि तथैव देवतया भणितः । कस्मै नैव त्रीणि त्रीणि प्रत्युपेक्षसे ? सत्यं प्रतिपन्नः ॥ ११ ॥ एवमादीनामेषा पारिष्ठापनिकी वर्णिता समासेन । भवति किमेतावत्येव पारिष्ठापन्यमुताहो अन्यदपि ॥ १२ ॥ भण्यतेऽन्यदप्यस्ति कथं तत् कथं वा परिष्ठापयितव्यम् ? । सम्बन्धेनैतेन पारिष्ठापनिकीनिर्युक्तिरायाता ॥ १३ ॥

पारिट्ठावणियविहिं वोच्छामि धीरपुरिसपण्णत्तं । जं णाऊण सुविहिया पवयणसारं उवलहंति ॥ १ ॥

व्याख्या—परितः—सर्वैः प्रकारैः स्थापनं परिस्थापनम्—अपुनर्ग्रहणतया न्यास इत्यर्थः, तेन निर्वृत्ता पारिस्थापनिकी तस्या विधिः—प्रकारः पारिस्थापनिकाविधिस्तं 'वक्ष्ये' अभिधास्ये, किं स्वबुद्ध्योत्प्रेक्ष्य ?, नेत्याह—'धीरपुरुषप्रज्ञप्तम्' अर्थ सूत्राभ्यां तीर्थकरगणधरप्ररूपितमित्यर्थः, तत्रैकान्ततो वीर्यान्तरायापगमाद्वीरपुरुषः—तीर्थकरो गणधरस्तु धीः—बुद्धिस्तया विराजत इति धीरः । आह—यद्ययं पारिस्थापनिकाविधिर्धीरपुरुषाभ्यां प्ररूपित एव किमर्थं प्रतिपाद्यत इत्युच्यते—धीरपुरुषाभ्यां प्रपञ्चेन प्रज्ञप्तः स एव संक्षेपरुचिसत्त्वानुग्रहायेह सङ्क्षेपेणोच्यत इत्यदोषः, किंविशिष्टं विधिमत आह—यं 'ज्ञात्वा' विज्ञाय 'सुविहिताः' शोभनं विहितम्—अनुष्ठानं येषां ते सुविहिताः, साधव इत्यर्थः, किं ?—प्रवचनस्य सारः प्रवचनसन्दोहस्तम् 'उपलभन्ते' जानन्तीत्यर्थः ॥ सा पुनः पारिस्थापनिक्योघतः एकेन्द्रियनोएकेन्द्रियपरिस्थाप्यवस्तुभेदेन द्विधा भवति, आह—

एगिंदियनोएगिंदियपारिट्ठावणिया समासओ दुविहा । एएसिं तु पयाणं पत्तेय परूवणं वोच्छं ॥ २ ॥

व्याख्या—एकेन्द्रिया'—पृथिव्यादयः, नोएकेन्द्रियाः—त्रसादयस्तेषां पारिस्थापनिकी—एकेन्द्रियनोएकेन्द्रियपारिस्थापनिकी, 'समासतः' संक्षेपेण 'द्विधा' द्विप्रकारा प्रज्ञप्तोघेनैव प्रकारेण, 'एएसिं तु पयाण पत्तेय परूवणं वोच्छं' अनयोः पदयोरेकेन्द्रियनोएकेन्द्रियलक्षणयोः 'प्रत्येकं' पृथक् पृथक् 'प्ररूपणां' स्वरूपकथनां वक्ष्ये—अभिधास्य इति गाथार्थः ॥ २॥ तत्रैकेन्द्रियपारिस्थापनिकीप्रतिपिपादयिषया तत्स्वरूपमेवादौ प्रतिपादयन्नाह—

पुढवी आउक्काए तेऊ वाऊ वणस्सई चेव । एगिंदिय पंचविहा तज्जाय तहा य अतज्जाय ॥ ३ ॥

किंकामिखइ पविए सा पारिओ य देवेणं । सामाइए निसिद्धो मा पिय देयो य आउट्टो ॥ ५ ॥ थंदिसु गओ पितियं सु दिक्खियाइयं खुड्डुए उ पक्को । तेण ण पेहिय थंडिल काइया छोभओ राओ ॥ ६ ॥ थंडिल न पेहियंती न पोसिरे देययाएँ वओओ । अणु॰पार्ये कओ से विद्वा भूमित्ति पोसिरियं ॥ ७ ॥ एसो समिओ भणिओ अण्णो पुण असमिओ इमो भणिओ । सो काइयभोमाई एक्केक्कं नवरि पडिलेहे ॥ ८ ॥ नयि तिण्णि तिण्णि पेहे पेइ किमियं निपिद्धो होज्जुद्दो । काऊण उद्दुरुथं च निविद्धा देयया तत्य ॥ ९ ॥ सो उद्धिओ य राओ तत्थ गओ नवरि पेच्छए उट्टं । पितियं च गओ तत्यवि ततियंपि य तत्थवि णिविट्ठो ॥ १० ॥ तो अण्णो उठ्ठविओ तेसुपि तहेव देयया भणिओ । कीस न वि सत्तवीसं पेहिसी ? सम्मं पडिवण्णो ॥ ११ ॥ उच्चाराई एसा परिट्ठावण पण्णिया समासेणं । पेइ किमेत्तियं पिय परिठप्पमुआदु अण्णंपि ? ॥ १२ ॥ भण्णइ अण्णंपत्थी किह ते किह वा परिट्ठवेयवं । संबंधेणेएणं परिठावणिज्जुत्तिमायाया ॥ १३ ॥

---

१ कश्चित् नवीक्षवान् तत्र चारितश्च देवेन । सामायिके निषिद्धो मा मा देवमावर्जितः ॥ ५ ॥ स्थण्डिलानि गतः द्वितीयं दीक्षितादिक क्षुल्लकश्चैकः । तेन न प्रेक्षितं स्थण्डिलं कायिका क्षोभतो रात्रौ ॥ ६ ॥ स्थण्डिलं न प्रेक्षितमिति न व्युत्सृजति देवताबोधिता । अनुकम्पया कृता तत्र दृष्टा भूमिरिति व्युत्सृष्टं ॥ ७ ॥ एष समितो भणितोऽन्यः पुनरसमितोऽयं भणितः । स कायिकभूम्यादि एकैकं परं प्रतिलिखति ॥ ८ ॥ नैव त्रीणि त्रीणि प्रत्युपेक्षते कदाचित् किमियतो निषिद्धो भवेदुष्ट्रः ? । कृत्वोष्ट्ररूपं चोपविष्टा देवता तत्र ॥ ९ ॥ स उत्थितश्च रात्रौ तत्र गतः परं प्रेक्षते उष्ट्रम् । द्वितीयं च गतस्तत्रापि तृतीयमपि तत्राप्युपविष्टः ॥ १० ॥ ततोऽन्य उत्थापितस्तेष्वपि तथैव देवतया भणितः । कथं नैव सप्तविंशतिं प्रत्युपेक्षसे ? सम्यक् प्रतिपन्नः ॥ ११ ॥ उच्चारादीनामेषा पारिष्ठापनिकी वर्णिता समासेन । कथमियन्मात्रमेव पारिष्ठाप्यमुतान्यदपि ? ॥ १२ ॥ भण्यतेऽन्यदस्त्यपि कथं तत् कथं वा परिष्ठापयितव्यम् ? । संबन्धेनैतेन पारिष्ठापनिकी नियुक्तिरायाता ॥ १३ ॥

पारिट्ठावणियविहिं वोच्छामि धीरपुरिसपन्नत्तं । जं णाऊण सुविहिया पवयणसारं उवलहंति ॥ १ ॥

व्याख्या—परिते—सर्वैः प्रकारैः स्थापनं परिस्थापनम्—अपुनर्ग्रहणतया न्यास इत्यर्थः, तेन निर्वृत्ता पारिस्थापनिकी तस्या विधिः—प्रकारः पारिस्थापनिकाविधिस्तं 'वक्ष्ये' अभिधास्ये, किं स्वबुद्ध्योत्प्रेक्ष्य ?, नेत्याह—'धीरपुरुषप्रज्ञप्तम्' अर्थ सूत्राभ्यां तीर्थकरगणधरप्ररूपितमित्यर्थः, तत्रैकान्ततो वीर्यान्तरायापगमाद्वीरपुरुषः—तीर्थकरो गणधरस्तु धीः—बुद्धिस्तया विराजत इति धीरः । आह—यद्ययं पारिस्थापनिकाविधिर्धीरपुरुषाभ्यां प्ररूपित एव किमर्थं प्रतिपाद्यत इत्युच्यते—धीरपुरुषाभ्यां प्रपञ्चेन प्रज्ञप्तः स एव संक्षेपरुचिसत्त्वानुग्रहायेह संक्षेपेणोच्यत इत्यदोषः, किंविशिष्टं विधिमत आह—यं 'ज्ञात्वा' विज्ञाय 'सुविहिताः' शोभनं विहितम्—अनुष्ठानं येषां ते सुविहिताः, साधव इत्यर्थः, किं ?—प्रवचनस्य सारः प्रवचनसा-न्दोहस्तम् 'उपलभन्ति' जानन्तीत्यर्थः ॥ सा पुनः पारिस्थापनिक्योघतः एकेन्द्रियनोएकेन्द्रियपरिस्थाप्यवस्तुभेदेन द्विधा भवति, आह—

एगेंदियनोएगेंदियपारिट्ठावणिया समासओ दुविहा । एएसिं तु पयाणं पत्तेय परूवणं वोच्छं ॥ २ ॥

व्याख्या—एकेन्द्रिया—पृथिव्यादयः, नोएकेन्द्रियाः—त्रसादयस्तेषां पारिस्थापनिकी—एकेन्द्रियनोएकेन्द्रियपारिस्थापनिकी, 'समासतः' संक्षेपेण 'द्विधा' द्विप्रकारा प्रज्ञप्तैकेनैव प्रकारेण, 'एएसिं तु पयाणं पत्तेय परूवणं वोच्छं' अनयोः पदयोरेकेन्द्रियनोएकेन्द्रियलक्षणयोः 'प्रत्येक' पृथक् पृथक् 'प्ररूपणां' स्वरूपकथनां वक्ष्ये—अभिधास्य इति गाथार्थः ॥ २॥ तत्रैकेन्द्रियपारिस्थापनिकीप्रतिपिपादयिषया तत्स्वरूपमेवादौ प्रतिपादयन्नाह—

पुढवी आउक्काए तेऊ वाऊ वणस्सई चेव । एगेंदिय पंचविहा तज्जाय तहा य अतज्जाय ॥ ३ ॥

किंकामिआइ पविए ता वारिओ य देवेणं । सामाइए निसिद्धो मा पिय देवो य आउट्टो ॥ ५ ॥ वंदिसु गओ पिविर्य तु
दिट्ठियाइयं छुइए व एक्को । तेण ण पेहिय वंदिउ काइया छोमओ राओ ॥ ६ ॥ वंदिउं न पेहियंती न वोसिरे देवयाए
पओमो । मणु॰पार्वे कओ से विछा भूमित्ति वोसिरियं ॥ ७ ॥ एसो समिओ भणिओ अण्णो पुण असमिओ इमो
भणिओ । सो काइयभोमाई एक्केक्क नवरि पडिलेहे ॥ ८ ॥ नवि तिण्णि तिण्णि पेहे मेइ किमिरयं नियिट्ठो होन्तुहे ।
काऊण वइरूव्वं य निविद्धा देवया तस्स ॥ ९ ॥ सो वट्ठिओ य राओ तस्स गओ नवरि पेच्छए वट्ट । पिविर्य य गओ
तयवि तविर्यपि य तत्थवि णिमिठो ॥ १० ॥ तो अण्णो वडविओ तेसुंपि तहेय देवया भणिओ । कीस न वि सत्तवीसं
पेहिसी ? सम्मं पडिवण्णो ॥ ११ ॥ उच्चाराई एसा परिट्ठावण वण्णिया समासेणं । मेइ किमेत्तियं चिय परिठप्पमुआउ
मण्णंपि ? ॥ १२ ॥ मण्णइ मण्णंपत्थी किह तं किह वा परिट्ठवेयव्वं । संघवेणेपणं परिठावणिजुत्तिमायाया ॥ १३ ॥

१ कामके पवीवत्य तदा वारितश्च देवेन । सामायिके निषिद्धो मा वा देवमावर्जितः ॥ ५ ॥ वन्दितुं गतः द्वितीयं दृष्ट्वादीनि छुत्वककेनः । तेन न प्रेक्षितं वन्दितुं काचिकी छोमतो रात्रौ ॥ ६ ॥ वन्दितुं न प्रेक्षितमिति न व्युत्सृजति देवतयोक्तः । अनुकम्पया कृता तस्य तदा भूमिरिति व्युत्सृष्टम् ॥ ७ ॥ एष समितो भणितोऽन्यः पुनरसमितोऽयं भणितः । स कायिकभूम्यादि एकैकं वरं प्रतिलिखति ॥ ८ ॥ नैव त्रीणि त्रीणि प्रत्युपेक्षते मयीति किमिति निर्धोषितः उत्तिष्ठ ॥ ९ ॥ कृत्वा वैक्रियरूपं च निषिद्धा देवता तत्र ॥ १० ॥ स उत्थितश्च रात्रौ तत्र गतः परं प्रेक्षते मार्गम् । द्वितीयं च गतस्तत्रापि तृतीयमपि तत्रापि निविष्टः ॥ ११ ॥ ततोऽन्यः प्रस्थापितस्तेष्वपि तथैव देवतया भणितः । कथं नैव सप्तविंशतिं प्रत्युपेक्षसे ? सम्यक् प्रतिपन्नः ॥ १२ ॥ उच्चारादीनामेषा परिष्ठापनिका वर्णिता समासेन । भणति शिष्य एतावदेव परिष्ठाप्यमुतान्यदपि ॥ १३ ॥ भण्यतेऽन्यदप्यस्ति कथं तत् कथं वा परिष्ठापयितव्यम् ?। संक्षेपेणैतेन परिष्ठापनिकानिर्युक्तिमायाता ॥ १३ ॥

छोणंपि जाणंतो, अणाभोइएण–तेण छोणं मग्गियं अचित्तंति काऊणं मीसं सचित्तं वा घेत्तूण आगओ, पच्छा णाय तत्थेव छड्डेयव्वं, सव्वे वा मग्गिए एव लब्भंति छोणं दिन्नं, तंपि तहिं चेव विगिंचियव्वं, ण देज्ज ताहे स अप्पणा विगिंचियव्वं, एव आयसमुत्थं दुविहंपि। परसमुत्थं आभोगेण ताव सच्चित्तदेसमट्टिया छोणं वा कज्जनिमित्तेण दिण्णं, मग्गिएण अणाभोगेण खंड मग्गियं छोणं देज्ज तस्सेव दायव्वं, नेच्छेज्ज ताहे पुच्छिज्जइ–कओ तुब्भेहिं आणियं ?, जत्थ साहइ तत्थ विगिंचिज्जइ, न साहेज्ज न जाणामोत्ति वा भणेज्जा ताहे उवलक्खेयव्वं वण्णगंधरसफासेहिं, तत्थ आगरे परिट्ठविज्जइ, नत्थि आगरो पंथे वा वट्टंति विगालो वा जाओ ताहे सुक्कं महुरगं कप्परं मग्गिज्जइ, ण होज्ज कप्परं ताहे वडपत्ते पिप्पलपत्ते वा काऊण परिट्ठविज्जइ १। आउक्काए दुविहं गहणं आयाए णायं अणायं च, एव परेणवि णाय अणाय च, आयाए जाणतस्स विमकुंभो हणियव्वो विसफोडिया वा सिंचियव्वा विसं वा खइय मुच्छाए वा पडिओ गिलाणो वा, एवमाइसु (कज्जेसु)

---

१ लवणमपि जानन्। अनाभोगिकेन–तेन लवणं मार्गितमचित्तमितिकृत्वा मिश्रं सचित्तं वा गृहीत्वाऽऽगतः पश्चाद् ज्ञात तत्रैव त्यक्तव्यं एवकार्यां वा मार्गितायामेवा लभ्यतेति लवणं दत्तं तदपि तत्रैव त्यक्तव्यं न दद्यात् तदाऽऽत्मना त्यक्तव्यं, एवमात्मसमुत्थं द्विविधमपि। परसमुत्थमाभोगेन तावत् सचित्तदेशा मृत्तिका लवणं वा कार्येण दत्त मार्गिते अनाभोगेन खण्डायां मार्गितायां लवणं दद्यात् तस्यायैव दातव्यं नेच्छेत् तदा पृच्छयते–कुतस्त्वयाऽऽनीतं ?, यत्र कथयति तत्र त्यज्यते न कथयेत् जानाम इति वा भणेत्तदोपलक्षितव्यं वर्णगन्धरसस्पर्शैः तत्राकरे परिष्ठाप्यते नास्त्याकरः पथि वा वर्तन्ते विकालो वा जातस्तदा शुष्कं मधुरं कर्परं मार्ग्यते न भवेत्कर्परं तदा वटपत्रे पिप्पलपत्रे वा कृत्वा परिष्ठाप्यते। अप्काये द्विविधं ग्रहणमात्मना ज्ञातमज्ञातं च एवं परेणापि ज्ञातमज्ञातं च, आत्मना जानानस्य विषकुम्भो हन्तव्यो विषस्फोटिका वा सेक्तव्या विषं वा खादितं मूर्छयापि वा पतितो ग्लानो वा, एवमादिषु (कार्येषु)

व्याख्या—पृथिव्यप्कायस्तेजो वायुर्वनस्पतिश्चैव एवमेकेन्द्रियाः पञ्चविधाः, एकं त्वगिन्द्रियं येषां ते एकेन्द्रियाः 'पञ्चविधाः' पञ्चप्रकाराः, एतेषां चैकेन्द्रियाणां पारिस्थापनिकी द्विविधा भवति, कथमित्याह—'सज्झाय तहा य असज्झाय' तस्मात् पारिस्थापनिकी असज्झायपारिस्थापनिकी च, अनयोर्भावार्थमुपरिष्टाद्वक्ष्यतीति गाथार्थः ॥ ३ ॥ आह—सति ग्रहणसम्भवेऽतिरिक्तस्य परिस्थापनं भवति, तत्र पृथिव्यादीनां कथं ग्रहणमित्यत आह—

दुविहं च होइ गहणं आयसमुत्थं च परसमुत्थं च । एक्केकंपि य दुविहं आभोगे तह अणाभोगे ॥ ४ ॥

व्याख्या—'द्विविधं तु' द्विप्रकारं च भवति 'ग्रहणं' पृथिव्यादीनां, कथम्?—'आत्मसमुत्थं च परसमुत्थं च' आत्मसमुत्थं च स्वयमेव गृह्णतः परसमुत्थं परस्माद्गृह्णतः, पुनरेकैकमपि द्विविधं भवति, कथमित्याह—'आभोए तह अणाभोए' आभोगनम् आभोगः, उपयोगविशेष इत्यर्थः, तस्मिन्नाभोगे सति, तथाऽनाभोगे, अनुपयोग इत्यर्थः, अथ गाथाक्षरार्थः ॥ ४ ॥ अयं पुनर्भावार्थो वर्तते—तत्थ ताव आयसमुत्थं कहं च आभोएण होज्ज?, साहू अद्धिणा खइओ विसं वा खइयं विसप्फोडिया वा उट्ठिया, तत्थ जो अचित्तो पुढविकाओ केणइ आणिओ सो मग्गिज्जइ, णत्थि आणिल्लओ, ताहे अप्पणावि आणिज्जइ, तत्थवि ण होज्ज अचित्तो ताहे मीसो, अंतो हलखणणकुड्डमाईसु आणिज्जइ, ण होज्ज ताहे अडवीओ पंथे वमिए वा ववहए वा, ण होज्ज पच्छा सचित्तोवि घेप्पइ, आसुकारी वा कज्जं होज्जा जो उल्लो सो आणिज्जइ, एवं

[1] तत्र तावदात्मसमुत्थं कथं चाभोगेन भवेत्? साधुरहिना दष्टो विषं वा खादितं विषस्फोटिका वोत्थिता तत्र योऽचित्तः पृथ्वीकायः केनचिदानीतः स मार्ग्यते नास्त्यानीतवान् आत्मनाऽप्यानीयते तत्रापि न भवेदचित्तस्तदा मिश्रः अन्तः हलखननकुड्यादिभ्य आनीयते न भवेत्तदाऽटवीतः पथि वल्मीकात् वप्रवाद्वा न भवेत् पश्चात्सचित्तोऽपि गृह्यते आशुकारि वा कार्यं भवेत् यो उल्लः स आनीयते एवं

असईए भायणस्स कण्णा जाय हेट्ठा सणियं वदयं अल्लियाविज्जइ ताहे विगिंचिज्जइ, अह कूओदयं ताहे जइ कूवतडा उत्तरइ, दवलोभो तत्थ सणियं निसिरइ, अणुल्लसिओ सुक्कतडा होज्जा उच्छगं च ठाणं नत्थि ताहे भाण सिक्कएण अच्छिज्जइ, मूले दोरो उत्था तत्थ सणियं निसिरइ, अणुल्लसिओ सुक्कतडा होज्जा उच्छगं च ठाणं नत्थि ताहे माण सिक्कएण अविज्जइ, मूले दोरो बज्झइ, उसकावेउ पाणियं ईसिमसंपत्तं मूलदोरो उक्खिप्पइ, ताहे पलोट्टइ, नत्थि कूवो दूरे वा तेणसावयभयं होज्जा ताहे सीयलए महुररुक्खस्स वा हेट्ठा सपडिग्गहं वोसिरइ, न होज्ज पायं ता उल्लियं पुढविकायं मग्गित्ता तेण परिट्ठवेइ, असइ सुक्कंपि उण्होदएण उल्लेत्ता पच्छा परिट्ठविज्जइ, निवाघाए चिक्खल्ले खड्डं खणिऊण पत्तपणालेण विगिंचइ, सोहिं च करेंति, एसा विही, जं पडिनियत्ताए आउक्काएण मीसेउं दिण्णं त विगिंचेइ, जं संजयस्स पुव्वगहिए पाणिए आउक्काओ अणाभोगेण दिण्णो जइ परिणओ भुंजइ, नवि परिणमइ जेण कालेण थंडिलं पावइ विगिंचियव्वं, जत्थ हरतणुया पडेज्जा तं काल पडिच्छित्ता विगिंचिज्जइ २। तेउक्काओ तहेव आयसमुत्थो आलोएण संजयस्स मगणिक्काएण कज्ज जायं—अहिडक्को

1 मवति भाजनस्य कर्णौ यावदधस्तात् (पश्चात्) शनैरुदकं क्षिप्यन्ति तदा त्यज्यते अथ कूपोदकं तदा यदि कूपतट कर्दमेन शनैर्निसृज्यते असिच्य भाग। शुष्कतटो भवेद् भाण्डं च स्थानं नास्ति तदा भाजनं सिक्केन बध्यते मूले दवरको बध्यते, उत्क्षेप्य पानीयमीषदसंप्राप्तं मूलदवरक उत्क्षिप्यते, तदा प्रलोठ्यते नास्ति कूपो दूरे वा स्तेनश्वापदभयं भवेद् तदा शीतले मधुरवृक्षस्याधस्तात् सप्रतिग्रहं व्युत्सृज्यते, न भवेत्पात्रं तदाऽऽर्द्रं पृथ्वीकायं मार्गयित्वा तेन परिष्ठापयति असति शुष्कमप्युष्णोदकेनार्द्रयित्वा पश्चात् परिष्ठाप्यते निर्व्याघाते कर्दमे गर्तं खनित्वा पत्रप्रणालिकया त्यज्यते शुद्धिं च कुर्वन्ति एष विधिः यत् प्रत्यागत्याऽप्कायेन मिश्रयित्वा दत्तं तद्विविच्यते, यदि संयतेन पूर्वं गृहीते पानीयेऽप्कायोऽनाभोगेन दत्तो यदि परिणतो भुज्यते, न परिणमति येन कालेन स्थण्डिलं प्राप्यते त्यक्तव्यं यत्र हरतनुका पतेयुस्तं कालं प्रतीक्ष्य त्यज्यते। तेजस्कायस्तथैवात्मसमुत्थ आलोकेन संयतस्याग्निकायेन कार्यं जातं—अहिडक्को

पुव्वभणितं पच्छा मीसं अणुणाधोयं तंदुलोदयाइ आगरे कज्जे सचित्तंपि, कए कज्जे सेसं तत्थेव परिठविज्जइ, न देज्ज ताहे पुच्छिज्जइ—कओ आणीयं ?, जइ साहेइ तत्थ परिठवेयव्वं आगरे, न साहेज्जा न वा जाणेज्जा पच्छा वण्णाईहिं उवलक्खेउं तत्थ परिठ्ठवेइ, अणाभोगा कोंकणेसु पाणियं अंबिलं च एगत्थ वेतियाए अच्छइ, अविरइया मग्गिया भणइ—एत्तो गिण्हाहि, तेण अंबिलंति पाणियं गहियं, णाए तत्थेव छुभेज्जा, अह ण देइ ताहे आगरे, एवं अणाभोगा आयसमुत्थं, परसमुत्थं आणेती अणुकंपाए देइ, ण एते भगवंतो पाणियस्स रसं जाणंति दरवोदग विज्जा, पडिणीययाए वा देज्जा, एयाणि से वयाणि भज्जंतुत्ति, णाए तत्थेव साहरियव्वं, न देज्ज जओ आणियं तं ठाणं पुच्छिज्जइ, तत्थ नेउं परिठविज्जइ, न जाणेज्जा वण्णाईहिं उक्खिज्जइ, ताहे णइपाणियं णईए विगिंचेज्जा एवं तलागपाणियं तलाए अगडवाविसरमाइसु सट्ठाणेसु विगिंचिज्जइ, अह सुक्कं तलागपाणियं वडपत्तं पिप्पलपत्तं वा अद्दहेऊण पाणियं विगिंचइ, जइ उज्जरा न जायंति, पत्ताणं

---

१ पूर्वभणितं पश्चान्मिश्रं अनुणाधौतं तन्दुलोदकादि आकरे कार्ये सचित्तमपि कृते कार्ये शेषं तत्रैव परिष्ठाप्यते न दद्यात्तदा पृच्छ्यते—कुत आनीतं ? यदि कथयेत्तत्र परिष्ठापयितव्यमाकरे न कथयेत न वा जानाति पश्चाद्वर्णादिभिरुपलक्ष्य तत्र परिष्ठापयति अनाभोगात् कोङ्कणे पानीयमम्लं चैकत्र वेदिकायां तिष्ठति अविरतिका मार्गिता भणति—अतो गृहाण तेनाम्लमिति पानीयं गृहीतं ज्ञाते तत्रैव क्षिपेत् अथ न दद्यात्तदाऽऽकरे एवमनाभोगादात्मसमुत्थं परसमुत्थं चानाभोगानुकम्पया दद्यात्—नैते भगवन्तः पानीयस्य रसं जानन्ति द्राक्षोदकं दद्यात् प्रत्यनीकतया वा दद्यात् एतान्यस्य व्रतानि भज्यन्तामिति ज्ञाते तत्रैव संहर्तव्यं न दद्यात्तदा आनीतं तत्स्थानं पृच्छ्यते तत्र नीत्वा परिष्ठाप्यते न जानीयाद्वर्णादिभिर्ज्ञायते तदा नदीपानीयं नद्यां त्यज्यते एवं तडागपानीयं तडागे अवटवापीसरआदिषु स्वस्थानेषु त्यज्यते, यदि शुष्कं तडागपानीयं वटपत्रं पिप्पलपत्रं वाऽऽर्द्रयित्वा त्यज्यते यदा त्वप्काया न जायन्ते पत्राणा–

असईए भायणस्स कण्णा आय हेट्ठा खणिय वदयं अलियाविज्जइ ताहे विगिंचिज्जइ, अह कूओदयं ताहे जइ कूयतडा उला तत्थ खणियं निसिरइ, अणुलसिओ सुक्कतडा होज्जा वडग च ठाणं नत्थि ताहे माण सिक्कएण अडिज्जइ, मूले दोरो यग्गइ, उसक्कावेउ पाणिय ईसिमसंपत्तं मूलदोरो उक्खिप्पइ, ताहे पलोट्टइ, नत्थि कूवो दूरे वा तेणसावयभयं होज्जा ताहे सीयलए महुररुक्खस्स वा हेट्ठा सपडिग्गहं वोसिरइ, न होज्ज पायं ता उछिय पुढविकाय मग्गित्ता सेण परिठवेइ, असइ सुक्कंपि उण्होदएण उल्लेत्ता पच्छा परिठविज्जइ, निधाघाए चिक्खल्ले खड्डं खणिऊण पत्तपणालेण विगिंचइ, सोहिं च करेंति, एसा विही, जं पडिनियत्ताए आउक्काएण मीसेउं दिण्णं त विगिंचेइ, जं संजयस्स पुव्वगहिए पाणिए आउक्काओ अणाभोगेण दिण्णो जइ परिणओ भुंजइ, नवि परिणमइ जेण कालेण थंडिलं पावइ विगिंचियव्वं, अत्थ हरतणुया पडेज्जा तं कालं पडिच्छित्ता विगिंचिज्जइ २। तेउक्काओ तहेव भायसमुत्थो माहोएण संजयस्स अगणिक्काएण कज्जं जायं—अहिडक्को

1 असति भाजनस्य कर्णा भाजनस्य पश्चात् (पश्चात्) यदि उदकं क्षिप्यते तदा त्यज्यते अथ कूपोदकं तदा यदि कूपतट आर्द्रस्तत्र समीपे निसृज्यते असिंच्य मानः शुष्कतटो भवेत् मार्गं च स्थानं नास्ति तदा भाजनं सिक्केन बध्यते मूले दवरको बध्यते शनैश्च पानीयसमीपमसंप्राप्ते मूलदवरक उत्क्षिप्यते, तदा प्रलोठ्यते नास्ति कूपो दूरे वा स्तेनश्वापदभयं भवेत् तदा शीतले मधुरवृक्षस्याधस्तात् समविभागं व्युत्सृज्यते, न भवेत्पात्रं तदाऽऽर्द्रं पृथ्वीकायं मार्गयित्वा तेन परिष्ठापयति, असति शुष्कमप्युष्णोदकेनार्द्रयित्वा पश्चात् परिष्ठाप्यते निर्व्याघाते कर्दमे गर्तं खनित्वा पत्रप्रणालिकया त्यज्यते शुद्धिं च कुर्वन्ति एष विधिः यद् प्रत्यनीकतयाऽप्कायेन मिश्रयित्वा दत्त तद्विविच्यते, यदि संयतेन पूर्वं गृहीते पानीयेऽप्कायोऽनाभोगेन दत्तो यदि परिणतो भुज्यते न परिणमति येन कालेन स्थण्डिलं प्राप्यते त्यक्तव्यं यत्र हरतनुकः पतेत्तं कालं प्रतीक्ष्य त्यज्यते। तेजस्कायः तथैव भाजनसमुत्थ आभोगेन संयतस्याग्निकायेन कार्यं जातं—अहिदष्टो

वा 'ईमिअइ फोडिया वा वायगंठी वा अम्मपूरियां, वसहीए दीहजाईओ पविट्ठो, पोट्टसूलं वा तायेयव्वं, एवमाईहिं आणिए कज्जे कए तत्थेव पडिसुब्भइ, ण देति तो तेहिं कटेहिं को अगणी तज्जाइओ तत्थेव विगिंचिज्जइ, न होज्ज सोवि न देज्ज वा ताहे तज्जाएण छारेण संच्छाइज्जइ, पच्छा अण्णजाइएणवि, दीयएसु तेल्लं गालिज्जइ वत्ती य निप्पीलिज्जइ मल्लगसंपुडए कीरइ पच्छा अहाउगं पालेइ, भत्तपच्चक्खायगाइसु मल्लगसंपुडए काऊण अच्छति, सारविज्जइ, कए कज्जे तहेव विवेगो, अणाभोगेण लेलमल्लगालोयप्फारादिसु, तहेव परो आभोएण छारेण दिज्ज वसहीए अगणिं ओइक्स वा करेज्ज तहेव विवेगो, अणाभोएणवि एए चेव पूयलिए वा सइंगालं देज्जा, तहेव विवेगो २ । वाउक्काए आयसमुत्थ आभोएण, कहं ?, वत्थिणा दिइएण वा कज्जं, सो कयाइ सचित्तो अचित्तो वा मीसो वा भवइ, कालो दुविहो-निद्धो लुक्खो य, णिद्धो तिविहो-उक्कोसाइ, लुक्खोवि तिविहो-उक्कोसाइ, उक्कोसए सीए जाहे धतो भवइ ताहे जाव पढमपोरिसी

१ वा वृश्चिके स्फोटिका वा वातग्रन्थिर्वा अम्लपूरिका वसतौ दीर्घजातीयः प्रविष्टः उदरशूलं वा तापितव्यं, एवमादिभिरानीते कार्ये कृते तत्रैव प्रतिक्षिप्यते न ददाति तैः काष्ठैर्योऽग्निस्तज्जातीयस्तत्रैव परिष्ठाप्यते न भवेत् सोऽपि न दद्याद्वा तदा तज्जातेन क्षारेणाच्छाद्यते पश्चादन्यजातीयेनापि दीपेभ्यः तैलं गाल्यते वर्तिर्निष्पीड्यते मल्लकसंपुटे क्रियते पश्चाद्यथायुष्कं पालयति भक्तप्रत्याख्यातादिषु मल्लकसंपुटे कृत्वा तिष्ठति, सारयते कृते कार्ये तथैव विवेकः, अनाभोगेन लेलमल्लकालोकप्रकारादिषु, तथैव परः आभोगेन क्षारेण दद्यात् वसतौ अग्निं ज्योतिर्वा कुर्यात् तथैव विवेकः । अनाभोगेनाप्येते चैव पूपलिकां वा साङ्गारं दद्यात् तथैव विवेकः । वायुकाये आत्मसमुत्थमाभोगेन कथं ? बस्तिना दृतिना वा कार्यं स कदाचित् सचित्तोऽचित्तो वा मिश्रो वा भवति, कालो द्विविधः- स्निग्धो रूक्षश्च, स्निग्धस्त्रिविधः-उत्कृष्टादि रूक्षोऽपि त्रिविधः-उत्कृष्टादिः उत्कृष्टे शीते यदा ध्मातो भवति तदा यावत् प्रथमपौरुषी

सीए अचित्तो बितियाए मीसो ततियाए सचित्तो, मज्झिमए सीए बितियाए आरद्धो चउत्थीए सचित्तो भवइ, मंदसीए तइयाए आरद्धो पंचमाए पोरिसीए सचित्तो, उण्हकाले भइयव्वे मज्झे उक्कोसे दिवसा नवरि दो तिण्णि चत्तारि पंच य, एवं वत्थिस्स दइयस्स पुव्वद्धतस्स एसेव कालविभागो, जो पुण ताहे चेव धमित्ता पाणियं उत्तारिज्जइ, तस्स य पढमे हत्थसए अचित्तो बितिए मीसो तइए सचित्तो, कालविभागो नत्थि, जेण पाणियं पगतीए सीयलं, पुव अचित्तो भणिज्जइ पच्छा मीसो पच्छा सचित्तोत्ति। अणाभोएण एस अचित्तोत्ति मीसगसचित्ता गहिया, परोवि एवं चेव आणतो वा देज्जा अजाणतो वा, णाए तस्सेव अणिच्छंते उवरगं सकवाडं पविसित्ता सणियं मुंचइ, पच्छा सालाएवि, पच्छा घणणिगुजे महुरे, पच्छा सधाडियावि जयणाए, एवं दइयस्सवि, सचित्तो वा अचित्तो वा मीसो वा होउ सव्वस्सवि एस विही, मा अण्णं विराहेहितित्ति ४। वणस्सइकाइयस्सवि आयसमुत्थं आभोएण गिलाणाइकज्जे मूलाईण गहण होज्जा, अणाभोएण

1 तावदचित्तो द्वितीयायां मिश्रस्तृतीयायां सचित्तः मध्यमे शीते द्वितीयाया आरभ्य चतुर्थ्यां सचित्तो भवति, मन्दशीते तृतीयस्या आरभ्य पञ्चम्यां पौरुष्यां सचित्तः उष्णकाले मध्योष्णे मध्ये उत्कृष्टे दिवसाः परं द्वौ त्रीन् चतुरः पञ्च च एवं बस्तेर्दृतेः पूर्वध्मातस्यैष एव कालविभागः, यः पुनस्तदैव ध्मात्वा पानीय उत्तार्यते तस्य च प्रथमे हस्तशते अचित्तो द्वितीये मिश्रस्तृतीये सचित्तः, कालविभागो नास्ति येन पानीयं प्रकृत्या शीतलं, पूर्वमचित्तो भण्यते पश्चा मिश्रः पश्चात्सचित्त इति। अनाभोगेन एषोऽचित्त इति मिश्रसचित्तौ गृहीतौ, परोऽप्येवमेव जानन्वा इयादजानन्वा ज्ञाते तस्मै एव अनिच्छति अपवरकं सकपाटं प्रविश्य शनैर्मुच्यते पश्चात् शालायामपि, पश्चाद्घननिकुञ्जे मधुरे पश्चात् भग्नघटिकायामपि यतनया, एवं दृतेरपि, सचित्तो वाऽचित्तो वा मिश्रो वा भवतु सर्वस्याप्येष विधिः, माऽन्यं विराधीदिति। वनस्पतिकायिकस्य आत्मसमुत्थमाभोगेन ग्लानादिकार्येषु मूलादीनां ग्रहणं भवति, अनाभोगेन

वा 'खंभिआइ कोढिया वा वायगंठी वा अन्नपूरियाँ, वसहीए दीहजाईओ पविट्ठो, पोट्टसूले वा तावेयव्वं, एवमाईहिं आणिए कज्जे कए तत्थेव परिट्ठवेज्जइ, ण देंति तो तेहिं कहेहिं जो अगणी तज्जाइओ तत्थेव विगिंचिज्जइ, न होज्ज सोवि न देज्ज वा ताहे तज्जाएण छारेण उच्छाइज्जइ, पच्छा अण्णजाइएणवि, दीयएसु तेल्लं गालिज्जइ वत्ती य निप्पीलिज्जइ मल्लगसंपुडए कीरइ पच्छा अहाउगं पालेइ, मधपाणक्खायगाइसु मल्लगसंपुडए काऊण अच्छति, सारक्खिज्जइ, कए कज्जे तहेव विवेगो, अणाभोगेण सेलमल्लगाओयच्छाराविसु, तहेव परो आभोएण छारेण विज्ज वसहीए अगणिं ओइक्ख वा करेज्ज तहेव विवेगो, अणाभोएणवि एए चेव पूयलिय वा सइंगालं देज्जा, तहेव विवेगो १ । पाउक्काए आयसमुत्थं आभोएण, कई ?, वत्थिणा दिइएण वा कज्जं, सो कयाइ सचित्तो अचित्तो वा मीसो वा भवइ, कालो दुविहो-निद्धो लुक्खो य, निद्धो तिविहो-उक्कोसाइ, लुक्खोवि तिविहो-उक्कोसाइ, उक्कोसए सीए जाहे धंतो भवइ ताहे जाव पढमपोरिसी

---

१ वा स्तम्भे स्फोटिका वा वातग्रन्थिर्वा अग्रपूरितो वसतौ दीर्घजातीयः प्रविष्टः उदरशूले वा तापयितव्यं, एवमादिभिरानीते कार्ये कृते तत्रैव प्रतिष्ठाप्यते न ददति तदा तैः कथितैर्योऽग्निस्तज्जातीयस्तत्रैव त्यज्यते न भवेत् सोऽपि न दद्याद्वा तदा तज्जातेन क्षारेणाच्छाद्यते, पश्चादन्यजातीयेनापि दीपेषु तैलं गाल्यते वर्तिर्निष्पीड्यते मल्लकसंपुटे क्रियते पश्चाद्यथायुष्कं पालयति मधुपानाख्यानकादिषु मल्लकसंपुटे कृत्वा तिष्ठति, संरक्ष्यते कृते कार्ये तथैव विवेकः अनाभोगेन शैलमल्लकाच्छादनेषु, तथैव पर आभोगेन दद्यात् वसतौ वह्निं ज्योतिषं कुर्यात् तथैव विवेकः । अनाभोगेनापि एते चैव पूपलिकां वा साङ्गारं दद्यात् तथैव विवेकः । अप्कायमात्मसमुत्थमाभोगेन कथं ? बस्तिना दृतिना वा कार्यं स कदाचित् सचित्तोऽचित्तो वा मिश्रो वा भवति, कालो द्विविधः— स्निग्धो रूक्षश्च स्निग्धस्त्रिविधः—उत्कृष्टादिः, रूक्षोऽपि त्रिविधः—उत्कृष्टादिः, उत्कृष्टे शीते यदा ध्मातो भवति तदा यावत् प्रथमपौरुषी

पृथिव्याद्याकराः प्रदर्शिता एव, अतज्जातीये-भिन्नजातीये परिस्थापनिका २ सा पुनः कर्परादिषु यया (योगं) परिस्थापनं कुर्वतो योद्धव्येति गाथार्थः ॥ गतैकेन्द्रियपरिस्थापनिका, अधुना नोएकेन्द्रियपारिस्थापनिकां प्रतिपादयन्नाह—

नोएगिंदिएहिं जा सा सा दुविहा होइ आणुपुव्वीए। तसपाणेहिं सुविहिया! नायव्वा नोतसेहिं च ॥ ५ ॥

व्याख्या—एकेन्द्रिया न भवन्तीति नोएकेन्द्रिया-त्रसादयस्तैः करणभूतैरिति तृतीया, अथवा तेषु सत्सु तद्विषया वेति सप्तमी, एवमन्यत्रापि योज्य, याऽसौ पारिस्थापनिका सा 'द्वि(वि)धा' द्विप्रकारा भवति 'आनुपूर्व्या' परिपाट्या, द्वैविध्यमेव दर्शयति-'तसपाणेहिं सुविहिया णायव्वा णोतसेहिं च' त्रसन्तीति त्रसाः त्रसाश्च ते प्राणिनश्चेति समासस्तैः करणभूतैः सुविहितेति सुशिष्यामन्त्रणम्, अनेन कुशिष्याय न देयमिति दर्शयति, ज्ञातव्या-विज्ञेया 'नोतसेहिं च' त्रसा न भवन्तीति नोत्रसा-आहारादयस्तैः करणभूतैरिति गाथार्थः ॥ ५ ॥

तसपाणेहिं जा सा सा दुविहा होइ आणुपुव्वीए। विगलिंदिएहिं जाणे पंचिंदिएहिं च ॥ ६ ॥

व्याख्या—त्रसप्राणिभिर्याऽसौ सा द्वि(वि)धा भवति आनुपूर्व्या, 'विकलेन्द्रिया' द्वीन्द्रियादयश्चतुरिन्द्रियपर्यन्तास्तैश्च, 'जाणि'त्ति जानीहि पञ्चेन्द्रियैश्चेति गाथार्थः ॥ ६ ॥

विगलिंदिएहिं जा सा सा तिविहा होइ आणुपुव्वीए। बियतियचउरो यावि य तज्जाया तह अतज्जाया ॥ ७ ॥

व्याख्या—विकलेन्द्रियैर्याऽसौ सा त्रिविधा भवति आनुपूर्व्या, 'बियतियचउरो यावि य' द्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियाँश्चाधिकृत्य, सा च प्रत्येक द्विभेदा, तथा चाह-'तज्जाय तहा अतज्जाया' तज्जाते-तुल्यजातीये या क्रियते सा तज्जाता,

गहियं भत्ते वा कोइ्हो पडिओ पिढरो वा कुक्कुसा वा, सो चेव पोरिसिविभागो, दुप्पडिओ चिरंपि होज्जा, परो आउगेण मिसियगं चवळगमीसियाणि वा पीक्रूणि कूरओविवाए वा अंतरे छोढूणं करमद्दएहिं वा समं केचिओ अन्नयरो बीय काओ पडिओ होज्जा, तिळाण वा एवं गहणं होज्जा, निंबं तिळमाइसु होज्जा, अइ आभोगगहियं आभोगेण वा दिन्नं विवेगो, अणाभोगगहिए अणाभोगदिण्णे वा अइ तरइ विगिंचिउ पढमं परपाए, सपाए, संथारए छट्टीए वा पणओ हवेज्जा ताहे वण्णं सीयं च णाऊण विगिंचणा, एसोवि वणस्सइकाओ पच्छा भंगोकाए एसिं विगिंचणविही, अलगं आइ-गसेसे सेसाणी आगरे, असइ आगरस्स निवाघाए महुराए भूमीए, अंतो वा कप्परे घा पत्ते वा, एस विहित्ति ॥ अत्र ठव्याताठज्ञासपारिस्थापनिकी प्रत्येकं पृथिव्यादीनां प्रदर्शितैव, भाष्यकारः सामान्येन तल्लक्षणप्रतिपादनायाह—

तज्जायपरिठ्ठवणा आगरमाईसु होइ योद्धव्वा । अतज्जायपरिठ्ठवणा कप्परमाईसु योद्धव्वा ॥ २०५ ॥ (भा०)

व्याख्या—तज्जाते–तुल्यजातीये पारिस्थापनिका २ सा आगरादिषु परिस्थापनं कुर्वतो भवति ज्ञातव्या, आकरा–

---

१ पूर्वस्मिं भवे वा कोष्ठ* पतितापिठं वा +कुकुसा वा स एव पौरुषीविभागः दुष्पक्वः चिरमपि भवेत् पर आर्द्रकेण मिश्रितं चपलकमिश्रितानि वा पीलूनि कूरओविकायां (तिम्मनिकायां) वाऽन्तः क्षिप्त्वा करमर्दैः समं वा कश्चित् अन्यतरो वा बीजकायः पतितो भवेत् तिलानां चैवं ग्रहणं भवेत् निम्बं तिलादिषु भवेत् यद्याभोगगृहीतमाभोगेन वा दत्तं विवेकः अनाभोगगृहीतेऽनाभोगदत्ते वा यदि शक्यते प्रथमं परपात्रे स्वपात्रे संस्तारके षष्ठ्यां वा पनको भवेत् तदा वर्णं शीतं च ज्ञात्वा विवेकः एषोऽपि वनस्पतिकायिकः पश्चाद्भङ्गकाय एषां विवेकविधिः अन्यमाद्यकशेषे शेषाणि आकरे असत्याकरे निर्व्याघाते मधुरायां भूमौ अन्तर्वा कर्परके वा पात्रके वा एष विधिरिति । * कट्टक + कणिका

पृथिव्याद्याकराः प्रदर्शिता एव, अतज्जातीये-भिन्नजातीये परिस्थापनिका २ सा पुनः कर्पूरादिषु यथा (योगं) परिस्थापनं पुर्यतो योद्धव्येति गाथार्थः ॥ गतैकेन्द्रियपरिस्थापनिका, अधुना नोएकेन्द्रियपारिस्थापनिकां प्रतिपादयन्नाह—

नोएगिंदिएहिं जा सा सा दुविहा होइ आणुपुव्वीए। तसपाणेहिं सुविहिया! नायव्वा नोतसेहिं च ॥ ५ ॥

व्याख्या—एकेन्द्रिया न भवन्तीति नोएकेन्द्रियाः-त्रसादयस्तैः करणभूतैरिति तृतीया, अथवा तेषु सत्सु तद्विषया वेति सप्तमी, एवमन्यत्रापि योज्य, याऽसौ पारिस्थापनिका सा 'द्वि(वि)धा' द्विप्रकारा भवति 'आनुपूर्व्या' परिपाट्या, द्वैविध्यमेव दर्शयति-'तसपाणेहिं सुविहिया णायव्वा णोतसेहिं च' त्रसन्तीति त्रसाः त्रसाश्च ते प्राणिनश्चेति समासस्तैः करणभूतैः सुविहितेति सुशिष्यामन्त्रणम्, अनेन कुशिष्याय न देयमिति दर्शयति, ज्ञातव्या-विज्ञेया 'नोतसेहिं च' त्रसा न भवन्तीति नोत्रसा-आहारादयस्तैः करणभूतैरिति गाथार्थः ॥ ५ ॥

तसपाणेहिं जा सा सा दुविहा होइ आणुपुव्वीए। विगलिंदियतसेहिं आये पंचिंदिएहिं च ॥ ६ ॥

व्याख्या—त्रसप्राणिभिर्याऽसौ सा द्वि(वि)धा भवति आनुपूर्व्या, 'विकलेन्द्रिया' द्वीन्द्रियादयश्चतुरिन्द्रियपर्यन्तास्तैश्च, 'पाणि'त्ति जानीहि पञ्चेन्द्रियैश्चेति गाथार्थः ॥ ६ ॥

विगलिंदिएहिं जा सा सा तिविहा होइ आणुपुव्वीए। बितियचउरो यावि य तज्जाया तहा अतज्जाया ॥ ७ ॥

व्याख्या—विकलेन्द्रियैर्याऽसौ सा त्रिविधा भवति आनुपूर्व्या, 'बितियचउरो यावि य' द्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियाँश्चाधिकृत्य, सा च प्रत्येकं द्विभेदा, तथा चाह-'तज्जाय तहा अतज्जाया' तज्जाते-तुल्यजातीये या क्रियते सा तज्जाता,

तया मउब्भाता–मउभाते वा क्रियत इति गाथार्थः ॥ ७ ॥ ॥ भायार्थस्त्वय–पेईदियोणं आयसमुत्थं सतुगा गंडाइसु कज्जेसु गहिया तत्थेव विगिंचिज्जइ, सत्तुया वा आलेयणनिमित्तं ऊरणियासत्ता गहिया विसोहित्ता आयरे विगिंचेति, असइ आगरस्स सत्तुएहिं समं निवायाए, संसत्तदेसे वा करयइ होज्ज अणाभोगगहण तं देस चेव न गंतयं, असिवाईहिं गमेज्जा जत्थ सत्तुया तत्थ कूरं मग्गइ (ग्रं० ११०००), न लहइ तद्देसिए सत्तुए मग्गइ, असईए पितिए जाय ततिए, असइ पडिलेहिय २ गिण्हइ, वेला वा अइक्कमइ अद्धाणं वा, संकिया वा भत्ते पेल्लंति, ताहिं वत्थाणे देउले पडिसयस्स वा ताहिं रयत्ताणं पत्थरिऊणं उवरि पडं घणमसिण पडलं तत्थ पक्खिप्पंति, तिन्नि ऊरणपडिलेहणाओ, नत्थि जइ ताहे पुणो पडिलेहणाओ, तिण्णि मुट्ठिओ गहाय जइ सुद्धा परिभुज्जंति, एगंमि दिट्ठे पुणोवि मूलाओ पडिलेहिज्जंति, जे तत्थ पाणा ते मल्लए सत्तुएहिं सम ठविज्जंति, आगराइसु विगिंचइ, नत्थि वीयराहिएसु विगिंचइ, एवं जत्थ पाणयंपि वीयपाए

१ द्वीन्द्रियाणामात्मसमुत्थं सक्तुका गण्डादिषु कार्येषु गृहीता तत्रैव त्यज्यन्ते सक्तुका वा कार्यपननिमित्तं ऊर्णिकासंसक्ता गृहीता विशोध्याकरे त्यजति असत्याकारे सक्तुभिः समं निर्वाते संसक्तदेशे वा कुत्रचित् भवेदनाभोगग्रहणं तं देशमेव न गच्छेत् अशिवादिभिर्गच्छेत् यत्र सक्तुकास्तत्र कूरं मार्गयति न लभ्यते तद्देशिकान् सक्तून् मार्गयति असति द्वैतीयिकान् तार्तीयीकान् असति प्रतिलिख्य २ गृह्णाति वेलां वाऽतिक्रामति अध्वानं वा (अतिपतति) शङ्किता वा भक्ते गृह्णाति तदा वस्त्रे वा देवकुले प्रतिश्रयस्य वा तत्र रजस्त्राणं प्रस्तीर्य उपरि पटं घनमसृणं पटलं तत्र प्रक्षिपन्ति तिस्रः ऊर्णिकाप्रतिलेखना नास्ति यदि तदा पुनः प्रतिलेखना तिस्रो मुष्टीर्गृहीत्वा यदि शुद्धाः परिभुज्यन्ते एकस्यां दृष्टायां पुनरपि मूलात् प्रतिलेखयति ये तत्र प्राणिनस्ते मल्लके सक्तुभिः समं स्थाप्यन्ते आकरादिषु त्यज्यन्ते, न सन्ति बीजरहितेषु त्यजति, एवं यत्र पानीयमपि द्वितीयपात्रे

पडिलेहित्ता उग्गाहिए छुब्भइ, संसत्त जायं रसएहिं ताहे सपडिग्गहं वोसिरए, नत्थि पायं ताहे अंबिलिं पाडिहारियं मग्गउ, णो छड्डेज्ज सुक्खय अंबिलिं उल्लेऊणं असइ अण्णम्मिवि अंबिलिबीयाणि छोड्डूण विगिंचइ, नत्थि बीयरहिएसु विगिंचइ, पच्छा पडिस्सए पाडिहारिए वा अपाडिहारियं वा तिकाल पडिलेहेइ दिणे दिणे, जया परिणयं तहा विगिंचइ, भायणं च पडिअप्पिज्जइ, नत्थि भायणं ताहे असधीए अणागमणपहे छाहीए जो चिक्खल्लो तस्स खड्डं खणिऊण निच्छिड्डं लिंपित्ता पत्तणालेणं अयणाए छुब्भइ, एक्कसि पाणएणं भमाडेइ, तंपि तत्थेव छुब्भइ, एवं तिन्नि वारे, पच्छा कप्पेइ सण्ह कट्ठेहिं य माल करेंति चिक्खल्लेणं लिंपइ कंटयछायाए य उच्छाएइ, तेण य भाणएण सीयलपाणयं ण लयइ, अयसा यणेण कूरेण य भाविज्जइ, एवं दो तिण्णि वा दिवसे, संसत्तगं च पाणयं असतत्तगं च एगो न धरे, गंधेण विसंसिज्जइ, संसत्तं च गहाय न हिंडिज्जइ, विराहणा होज्ज, संसत्तं गहाय न समुद्दिसिज्जइ, जइ परिस्सता जे ण हिंडंति ते लिंति, जे

---

१ प्रतिक्रियोद्धारिके क्षिप्यते संसक्तं जातं रसजैस्तदा सप्रतिग्रहं व्युत्सृजतु नास्ति पात्रं तदा चिञ्चिणिका प्रातिहारिकी मार्गयतु न क्षिपेत शुष्का चिञ्चिणिका आर्द्रयित्वा असति अन्यस्मिन्नपि चिञ्चिणिकाबीजानि क्षिप्त्वा विक्षिप्यते नास्ति बीजरहितेषु क्षिप्यते पश्चात् प्रतिश्रये प्रातिहारिके वा अप्राति हारिके वा त्रिकालं प्रतिलिख्यति दिने दिने यदा परिणतं तदा विक्षिप्यते भाजनं च प्रत्यर्प्यते नास्ति भाजनं तदाऽऽश्रयामनागमनपथे छायायां यः कर्दमस्तत्र गर्तं खनित्वा निश्छिद्रं लिप्त्वा पत्रनालेन यतनया क्षिपति एकशः पानीयेनाम्लयति तदपि तत्रैव क्षिपति, एवं त्रीन् वारान् पश्चात् कल्पयति श्लक्ष्णकाष्ठैश्च मालं करोति कर्दमेन लिम्पति कण्टकच्छायया चाच्छादयति तेन च भाजनेन शीतकपानीयं न लाति, अवस्रावणेन कूरेण च भाव्यते एवं द्वौ त्रीन् वा दिवसान् संसक्तं च पानकमसंसक्तं चैको न धारयेत्, गन्धेन विनाश्यते संसक्तं च गृहीत्वा न हिण्ड्यते विराधना भवेत्, संसक्तं गृहीत्वा न भुज्यते, यदि परि श्रान्ता ये न हिण्ड्यन्ते ते लान्ति, ये

तया भतआता–अतआते या क्रियत इति गाथार्थः ॥ ७ ॥ ॥ भावार्थस्त्वयं–ग्रेइंदियाणं आयसमुत्थं जलुगा गयाइसु कम्मेसु गहिया तत्थेय विगिंचिज्जइ, सजुया या आखेयणनिमित्तं करणियासंसत्ता गहिया पिसोहित्ता आयरे विगिंचेति, असइ भागरस्स सत्तुपहिं सम निपाघाए, सेसत्तदेसे या करयइ होज्ज अणाभोगगहणं तं देसं चेव न गतयं, असियाईहिं गमेज्जा अत्य सत्तुया तत्थ कूरं मग्गइ (ग्रं० १६०००), न लहइ सद्देयसिए सत्तुए मग्गइ, असईए पितिए जाव ततिए, असइ पडिलेहिय २ गिण्हइ, येला या अइक्कमइ अज्झाणं या, सकिया या मत्ते घेप्पंति, यहिं रयत्ताणं पत्थरिऊणं उवरि पडं पणमत्तिण पडल तत्थ पत्थिज्जंति, तिन्नि करणयपडिलेहणाओ, नत्थि अइ ताहे पुणो पडिलेहणाओ, तिण्णि मुट्ठिओ गहाय अइ सुद्धा परिभुज्जति, एगमि दिट्ठे पुणोवि मूलाओ पडिलेहिज्जंति, जे तत्थ पाणा ते मलए सत्तुएहिं सम ठविज्जंति, आगराइसु विगिंचइ, नत्थि पीयरहिएसु विगिंचइ, एयं अत्थ पाणयपि पीयपाए

१ ईदृशिचन्नाभासमुत्थं क्वचित् मण्डलीषु ग्रामेषु गृहीता यदि भवन्ते षट्पदिका वा आक्षेपणनिमित्तं कर्णिकासंपन्ना गृहीता विशोध्याकरे त्यजति असत्याकरे षट्पदीः एवं त्रिकोणाले स्वपदेशो वा कुत्रचित् अनेकगामोगगहणं तं देशमेव न मुच्येत्, अविद्यादिविधिरीयते तत्र षट्पदिकात्र कूरो मार्गति न लभ्यते तदैव स्थगयेत् षट्पदीत् मार्गयति असति ईलीभिकाद् तत्परावीचिकामन् असति प्रतिलिख्य २ एकत्र वेलां वा अतिक्रमति अभ्याते वा (प्रतिपत्ताः) घटिका वा मात्रके गृह्णाति यतिस्याप्यात् देवकुले प्रतिश्रयस्य वा बहिः रजस्त्राणं प्रदीपे उपरि पटलं प्रणमय्य पटलं तत्र प्रस्थापयति तिस्रः कर्णिकाप्रतिलेखना, नास्ति यदि तदा पुनः प्रतिलेखना तिस्रो मुष्टीर्गृहीत्वा यदि शुद्धा परिभुज्यन्ते एकस्मिन् दृष्टे पुनरपि मूलात् प्रतिलेखयति ये तत्र प्राणिनस्ते मलके सक्तुभिः समं स्थाप्यन्ते आकरादिषु त्यज्यन्ते, न सन्ति पीतरहितेषु त्यजति एवं तत्र पानीयमपि द्वितीयपात्रे

पडिलेहिया उग्गाहिए छुब्भइ, ससत्त आयं रसएहिं ताहे सपडिग्गहं वोसिरउ, नत्थि पायं ताहे अंबिलिं पाडिहारियं मग्गउ, णो छड्डेज्ज सुक्कयं अंबिलिं उल्लेऊणं असइ अण्णंमिवि अंबिलिबीयाणि छोढूण विगिंचइ, नत्थि बीयरहिएसु विगिंचइ, पच्छा पडिस्सए पाडिहारिए वा अपाडिहारिये वा तिकालं पडिलेहेइ दिणे दिणे, जया परिणय तहा विगिंचइ, भायणं च पडिअप्पिज्जइ, नत्थि भायणं ताहे अडवीए अणागमणपहे छाहीए जो चिक्खल्लो तत्थ खड्डुं खणिऊण निच्छिद्दं लिंपित्ता पत्तणालेणं जयणाए छुभइ, एक्कसि पाणएणं भमाडेइ, तंपि तत्थेव छुब्भइ, एव तिन्नि वारे, पच्छा कप्पेइ सण्ह कट्ठेहि य माऊं करेंति चिक्खिल्लेणं लिंपइ कटयछायाए य उच्छाएइ, तेण य भाणएणं सीयलपाणय ण छयइ, अयसा-यणेण फूरेण य भाविज्जइ, एवं दो तिण्णि वा दिवसे, ससत्तग च पाणयं असंतत्तगं च एगो न धरे, गंधेण विसंसिज्जइ, संसत्तं च गहाय न हिंडिज्जइ, विराहणा होज्ज, ससत्त गहाय न समुद्दिसिज्जइ, जइ परिस्संता जे ण हिंडंति ते लिंति, जे

1 प्रतिक्रिय्योद्ग्राहिके क्षिप्यते संसक्तं जातं रसजैस्तदा समविमर्द्य प्रोत्सृजतु नास्ति पात्रं तदा चिञ्चिणिकां प्रातिहारिकीं मार्गयतु, न कथमेव शुष्कं चिञ्चिणिकां आर्द्रयित्वा असति अन्यस्मिन्नपि चिञ्चिणिकाबीजानि क्षिप्त्वा विक्षिप्यते, नास्ति बीजरहितेषु मार्गयते पश्चात् प्रतिश्रये प्रातिहारिके वा अप्रातिहारिके वा त्रिकालं प्रतिक्रियते दिने दिने यदा परिणतं तदा विकिञ्चते, भाजनं च प्रत्यर्प्यते नास्ति भाजनं तदाऽटव्यामनागमनपथे छायायां वा कर्दमकाम र्दं प्रलिप्य निश्छिद्रं स्थित्वा प्रणालेन यतनया क्षिपति एकशः पानीयेनार्द्रयति, तदपि तत्रैव क्षिपति एवं त्रीन् वारान् पश्चात् कल्पयति श्लक्ष्णकाष्ठ मार्दं करोति कर्दमेन लिम्पति कटकच्छायया वा छादयति, तेन च भाजनेन शीतकपानीयं न क्षाति अयसाधमायमानेन पूरेण च भाव्यते एवं द्वौ त्रीन् वा दिव-सान् संसक्तं च पानकमसंसक्तं चैको न धारयेत्, गन्धेन विसृज्यते, संसक्तं च गृहीत्वा न हिण्ड्यते विराधना भवेत्, संसक्तं गृहीत्वा न शुध्यते, यदि परि श्रान्तानि ये न हिण्डन्ते ते क्षाम्य, ये

धं पाणा दिहा ते मपा होज्जा, एगेण पक्खिलेहिये मीएण तत्तिएणं, सुद्धं परिभुजंति, एवं चेव महियस्सवि गालियदहियस्स नयणीयस्स य का विही ?, महीए एगा छट्ठी छुब्भइ, तत्थ तत्थ दीसंति, असइ महियस्स का विही ?, गोरसधोवणे, पच्छा उण्होदयं सियच्छाविज्जइ, पच्छा महुरे चाउलोदए, तेसु सुद्धं परिभुज्जइ, असुद्धे तहेव विवेगो दहियस्स, पच्छओ उपम्हा णियत्ते पक्खिलेहिज्जइ, तीराए सुत्तेसुवि एस विही, परोवि आभोयणाभोयाए ताणि दिज्जा ॥ तइदियाण गहणं सत्तुयपाणाण पुव्वभणिओ विही, तिउकीडयावि तहेव दहिए वा रक्खा तहेव छगणकिमिओवि तहेव संघारगो वा गहिओ घुणाइणा पाए तहेव तारिसए कट्ठे संकामिज्जइ, उद्देहियाहिं गहिए पोत्ते णत्थि तस्स विगिंचणया, ताहे तेसिंपि लोढाइ ज्जइ, तत्थ अच्छंति लोए, छप्पइयाउ विसामिज्जंति सत्तदिवसे, कारणगमणं ताहे सीयउए निवायाए, पयमाईण तहेव भागरे निमाधाए विवेगो, कीडियाहिं संसत्ते पाणए जइ जीवंवि सिप्पं गळिज्जइ, अह पडिया लेवाडेणेव हत्थेण उद्धरेयव्वा,

---

१ च मामिनो द्रव्ये मुता भवेयुः एकेन मक्षिकेक्षिणे द्वितीयेन तृतीयेन शुद्धं परिभुज्यन्ते एवमेव गोरसस्यापि माक्षिकस्य दध्नो नवनीतस्य च को विधिः ? तक्रैकाभक्त क्षिप्यते तत्र तत्र दृश्यन्ते असति तस्मै को विधिः ? गोरसधावनं पश्चादुष्णोदकं सीतलीक्रियते पश्चात् मधुरं तन्दुलोदकं तेषु शुद्धं परिभुज्यते असुद्धे तथैव विवेको दध्नः पश्चात् गच्छन्त आसाद्यन्ता मक्षिकेक्षणम्. (उदप्याये) तीराद्रिषु सुतेष्वपि एष विधिः परोऽप्याभोगानाभोगाभ्यां तानि दद्यात् । त्रीन्द्रियाणां ग्रहणं सक्तुपानीयानां पूर्वभणितो विधिः तिलकीटका अपि तथैव दध्नि वा रक्षा तथैव गोमयकृमयोऽपि तथैव संस्तारको वा गृहीतो घुणादिभिः पात्रे तथैव तादृशे काष्ठे संक्रम्यन्ते उपदेहिकाभिर्गृहीते पोते नास्ति तस्य विवेकः, तदा तासामपि अवतारणं क्रियते तत्रावतिष्ठन्ते लोके षट्पदिका विश्राम्यन्ते सप्त दिवसान्, कारणे गमनं तदा शीतले निवाते पदमादीनां तथैवाकरे निवाते विवेकः पिपीलिकाभिः संसक्ते पानीये यदि जीवन्ति क्षिप्रं गाल्यते अथापतिता लेपकृतेन हस्तेनोद्धर्तव्या.

अडेयडयं चेव पाणयं होइ, एयं मक्खियावि, संघाडएण पुण एगो भत्तं गेण्हइ मा चेव छुब्भइ, बीओ पाणयं, इयरो अडेयाडओ चेव, जइवि कीडियाउ मइयाउ तहवि गलिज्जंति, इहरहा मेहं उवहणंति मच्छियाहिं वमी हवइ, अह सत्तु-छोयगमाइसु पूयरओ ताहे पगासे भायणे छुहित्ता पोत्तेण दद्दरओ कीरइ, ताहे कोसएणं खोरएण वा उकड्ढिज्जइ, थोवएण पाणएण समं विगिंचिज्जइ, आउकायं गमित्ता कट्ठेण गहाय उदयस्स ढोइज्जइ, ताहे अप्पणा चेव तत्थ पडइ, एवमाइ तेइंदियाणं, पूयलिया कीडियाहिं ससत्तिया होज्जा, सुक्कओ वा कूरो, ताहे झुसिरे विक्खिरिज्जइ, तहेव तत्थ ताओ पविसति, मुहुत्तयं च रक्खिज्जइ जाव विप्पसरियाओ । चउरिंदियाण आसमक्खिया अक्खिमि अक्खरा उकड्ढिअइत्ति घेप्पइ, परहत्थे भत्ते पाणए वा जइ मच्छिया स अणेसणिज्जं, संजयहत्थे उद्धरिज्जइ, नेहे पडिया छारेण गुंडिज्जइ, कोत्थलगारिया वा पच्छउत्थे पाए वा घरं करेज्जा सयविवेगो, असइ छिंदित्ता, अह अन्नंमि य घरए संकामिज्जति, संथारए मंकुणाणं

---

१ अडेयडरदेव पानीय भवति एवं मक्षिका अपि संघाटकेन पुनरेको भक्तं गृह्णाति, नैव पतन् द्वितीयः पानीय इतरोऽप्येवमेव, यद्यपि कीटिका मृताऽपि गाल्यन्ते इतरथा मेधामुपघ्नन्ति मक्षिकाभिर्वान्तिर्भवति यदि सक्तुकोदकादिषु पूतरकास्तदा प्रकाशे भाजने क्षिप्त्वा पोतेनाच्छादनं क्रियते ततः कोशेन क्षोरकेण वा निष्काश्यन्ते स्तोकेन पानीयेन समं त्यज्यन्ते अप्कायं प्रापय्य काष्ठेन गृहीत्वोदकस्याग्रे ध्रियन्ते तदाऽऽत्मनैव तत्र पतन्ति एवमादि त्रीन्द्रियाणां पूतलिका कीटिकाभिः संसक्ता भवेत् शुष्को वा कूरः तदा शुषिरे विकीर्यते तथैव ताः प्रविशन्ति मुहूर्तं च रक्ष्यन्ते यावद्विप्रसृताः । चतुरिन्द्रियाणां असमक्षिका अक्षणः पुष्पिकां विध्वंसयन्ति इति गृह्यन्ते, परहस्ते भक्ते पानीये वा यदि मक्षिका अनेषणीयं संयतहस्ते उद्ध्रियन्ते, स्नेहे पतिताः क्षारेणावगुण्ठ्यन्ते कोत्थलकारिका वा पत्रे पात्रे वा गृहं कुर्यात् सर्वविवेका, असति छित्त्वा, अथान्यस्मिन् गृहे वा संक्राम्यन्ते, संस्तारके मत्कुणानां

पं पाणा दिज्ञा ते मया होज्जा, एगेण पडिलेहियं बीएण ततिएणं, सुद्धं परिभुंजंति, एवं चेव महियस्सवि गालियदहियस्स नवणीयस्स य का विही ?, महीए एगा वड्डी छुब्भइ, तत्थ तत्थ दीसंति, असइ महियस्स का विही ?, गोरसधोयणे, पच्छा उण्होदगं सियलाविज्जइ, पच्छा महुरे चाउलोदए, तेसु सुद्धं परिभुज्जइ, असुद्धे तहेव विवेगो दहियस्स, पच्छओ वयन्ता पियन्ते पडिलेहिज्जइ, वीराए सुत्तेसुवि एस विही, परोवि आभोयणाभोयाए ताणि दिज्जा ॥ तेल्लदियाण गहणं सत्तुयपाणाण पुव्वभणिओ विही, तिलकीडयावि तहेव दहिए वा रत्ता तहेव छगणकिमिओवि तहेव संथारगो वा गहिओ पुणाइणा णाए तहेव तारिसए कट्ठे संकामिज्जइ, उद्देहियाहिं गहिए पोत्ते णत्थि तस्स विगिंचणया, ताहे तेसिंचि लोडाइ ज्जइ, तत्थ मइंति लोए, छप्पइयाउ पिसामिज्जंति सत्तदिवसे, कारणगमणं ताहे सीयलए निवायाए, एवमाईण तहेव आगरे निवायाए विवेगो, कीडियाहिं संसत्ते पाणए जइ जीयंति खिप्पं गलिज्जइ, अहे पडिया छेयाडेणेव हत्थेण उद्धरेयव्वा,

1 च मासिको दृश्यते भूता मधेषु एकेन प्रतिलेखितं द्वितीयेन तृतीयेन शुद्धं परिभुञ्जन्ति एवमेव गोरसस्यापि माक्षिकस्य एवो नवनीतस्य च को विधि ? तक्रस्यैकमात्रा क्षिप्यते तत्र तत्र दृश्यन्ते असति तक्रे को विधि ? गोरसधावनं पश्चादुष्णोदकं शीतलीकृते पश्चात् मधुरे तन्दुलोदके, तेषु शुद्धं परिभुज्यते अशुद्धे तथैव विवेको दध्नः पश्चात् पण्यन्तः आपपकास्ता प्रतिलेखयन्ति. (उद्भ्यावो) वीरादिषु सुक्तेष्वपि एष विधिः परोऽप्याभोगानाभोगाभ्यां तानि दद्यात् ॥ श्रीसिद्धानां ग्रहणं सक्तुपानकाः पूर्वभणितो विधिः तिलकीटका अपि तथैव दधि वा रक्ता तथैव गोमयकृमयोऽपि तथैव संस्तारको वा गृहीतो घुणादिभिः ज्ञाते तथैव तादृशे काष्ठे संक्राम्यन्ते उद्देहिकाभिर्गृहीते पोते नास्ति तस्य विवेकः, तदा तासामपि अवतार्य क्रियते तत्रापतन्ति सप्ताहे षट्पदिका विश्राम्यन्ते सप्त दिवसान्, कारणे गमनं तदा शीतले निर्वाते एवमादीनां तथैवाकरे निर्वाते विवेकः कीटिकाभिः संसक्ते पानीये यदि जीवन्ति क्षिप्रं गाल्यते अधःपतिता छेपकृतेन हस्तेनोद्धर्तव्याः,

इति सचित्तास्तः–औनज्ञिरित्यर्थः, सुविहितेति पूर्ववत् 'अविचेतहिं च णायव'त्ति अविद्यमानविशेष–मृतैरित्यर्थः, ज्ञातव्या–विज्ञेयति गाथाक्षरार्थः ॥ १० ॥ इत्थ तावदुद्देशः कृतः, अधुना भावार्थः प्रतिपाद्यते, तत्र यथा सचित्तसंयतानां ग्रहणपारिस्थापनिकासम्भवस्तथा प्रतिपादयन्नाह—

अणभोग कारणेण व नपुंसमाईसु होइ सचित्ता । वोसिरणं तु नपुंसे सेसे काल पडिक्खिज्जा ॥ ११ ॥

व्याख्या—आभोगनमाभोगः–उपयोगविशेषः न आभोगः अनाभोगस्तेन 'कारणेन वा' अशिवादिलक्षणेन 'नपुंसकादिषु' दीक्षितेषु सत्सु भवति 'सचित्ता' इति व्यवहारतः सचित्तमनुष्यसंयतपरिस्थापनिकेति भावना, आदिशब्दाज्जड्डादिपरिग्रहः, तत्र चायं विधिः–योऽनाभोगेन दीक्षितः स आभोगित्वे सति व्युत्सृज्यते, तथा चाह–'वोसिरण तु नपुंसे'त्ति व्युत्सर्जनं–परित्यागरूपं नपुंसके, कर्तव्यमिति वाक्यशेषः, तुशब्दोऽनाभोगदीक्षित इति विशेषयति, 'सेसे कालं पडिक्खिज्ज'त्ति शेषः कारणदीक्षितो जड्डादिर्वा, तत्र 'काल'न्ति यावता कालेन कारणसमाप्तिर्भवत्येतावन्त कालं जड्डादौ वस्यमाणं च प्रतीक्ष्येत, न तावद्व्युत्सृजेत् इति गाथाक्षरार्थः ॥ ११ ॥ अथ किं तत्कारणं येनासौ दीक्ष्यत इति ?, तत्रानेकभेदं कारणमुपदर्शयन्नाह—

असिवे ओमोयरिए रायदुट्ठे भए व आगाढे । गेलन्ने उत्तिमट्ठे नाणे तह दंसणचरित्ते ॥ १२ ॥

व्याख्या—'अशिवं' व्यन्तरकृतं व्यसनम् 'अवमौदर्यं' दुर्भिक्षं 'राजद्विष्टं' राजा द्विष्ट इति 'भय' प्रत्यनीकेभ्यः 'आगाढं' भृशम्, अयं चागाढशब्दः प्रत्येकमभिसम्बध्यते अशिवादिषु 'ग्लानत्व' ग्लानभावः 'उत्तमार्थः' कालधर्मः,

पुव्वगहिए तहेव घेप्पमाणे पायपुंछणे वा, अह तिन्नि वेळाउ पडिलेहिज्जंतो दिवसे २ संसज्जइ ताहे तारिसएहिं चेव फट्टेहिं संकामिज्जंति, दंडए एवं चेव, भमरस्सवि तहेव विवेगो, सअंडए सकट्ठो विवेगो, पूतरयस्स पुव्वभणिओ विवेगो, एवमाइ जहासंभवं विभासा कायव्वा । गता विकलेन्द्रियत्रसपारिस्थापनिका, अधुना पञ्चेन्द्रियत्रसपारिस्थापनिकां व्याचिख्यासुराह—

पंचिंदिएहिं जा सा सा दुविहा होइ आणुपुव्वीए । मणुएहिं च सुविहिया नायव्वा नोमणुएहिं ॥ ८ ॥

व्याख्या—पञ्च स्पर्शादीनीन्द्रियाणि येषां ते पञ्चेन्द्रिया'—मनुष्यादयस्तैः करणभूतैस्तेषु वा सत्सु तद्विषयाऽसौ पारिस्थापनिका सा द्विविधा भवत्यानुपूर्व्या, मनुष्यैस्तु सुविहिता ! ज्ञातव्या, 'नोमनुष्यैश्च' तिर्यग्भिः, चशब्दस्य व्यवहितः सम्बन्ध इति गाथाक्षरार्थः, ॥ ८ ॥ भावार्थं तूपरिष्टाद्वक्ष्यामः ॥—

मणुएहिं खलु जा सा सा दुविहा होइ आणुपुव्वीए । संजयमणुएहिं तह नायव्वाऽसंजएहिं च ॥ ९ ॥

व्याख्या—मनुष्यैः खलुः याऽसौ सा द्विविधा भवति आनुपूर्व्या संयतमनुष्यैस्तथा ज्ञातव्याऽसंयतैश्चेति गाथार्थः ॥ ९ ॥ भावार्थं तूपरिष्टाद्वक्ष्यामः—

संजयमणुएहिं जा सा सा दुविहा होइ आणुपुव्वीए । सच्चित्तेहिं सुविहिया ! अच्चित्तेहिं च नायव्वा ॥ १० ॥

व्याख्या—'संयतमनुष्यैः' साधुभिः करणभूतैर्याऽसौ पारिस्थापनिका सा द्विविधा भवत्यानुपूर्व्या, सह चित्तेन वर्तन्त

---

१ पूर्वगृहीते तथैव गृह्यमाणे पादप्रोञ्छने वा यदि तिस्रो वाराः प्रतिलिख्यमानो दिवसे दिवसे संसज्यते तदा तादृशैरेव खण्डैः संक्राम्यते दण्डकेऽप्येवमेव भ्रमरस्यापि विवेकस्तथैव विवेकः, साण्डे सकाष्ठस्य विवेकः पूतरकस्य पूर्वभणितो विवेकः एवमादि यथासंभवं विभाषा कर्तव्या ।

च विपरीयं धर्मकथां संज्ञिनः कथयेत् राजकुले व्यवहारम्, इत्थं विगिञ्चनं कुर्यादिति गाथाक्षरार्थः ॥१३॥ भावार्थस्त्वयं—पव्वयंतस्स कडिपट्टओ से कीरइ, भणइ य—अम्हाण पव्वयंताण एवं चेव कयं, सिहली नाम सिहा सा न मुंडिज्जइ, छोओ ण कीरइ, कत्तरीए से केसा कप्पिज्जंति, छुरेण वा मुंडिज्जइ, नेच्छमाणे लोओवि कीरइ, जो नज्जइ जणेण जहा एस नपुंसगो, अनज्जंतेवि एवं चेव कीरइ अणपत्तयनिमित्तं, परं जणो जाणतो जहा एस गिहत्थो चेव । पाढग्गहणेण दुविहा सिक्खा—गहणसिक्खा आसेवणसिक्खा य, तत्थ गहणसिक्खाए भिक्खुमाईणि मयाइं सिक्खाविज्जंति, अणिच्छमाणे जाणि ससमए परतित्थियमयाइं ताणि पाढिज्जंति, तपि अणिच्छंते ससमयवत्तव्वयाएवि असाभिहाणेहिं अत्थविसंवादणाणि पाढिज्जति, अहवा कमेण उक्कत्थपल्लत्था से आलावया दिज्जंति, एसा गहणसिक्खा, आसेवणसिक्खाए चरणकरण ण गाहिज्जइ, किंतु—'वीयारगोयरे थेरसजुओ रत्तिं दूरे तरुणाण । गाहेह ममंपि तओ थेरा गाहिंति अत्तेण ॥ १ ॥ वेरग्गकहा

---

१ प्रव्रजतः कटिपट्टकस्तस्य क्रियते भणति च—अस्माकं प्रव्रजतामेवमेव कृत, सिहली नाम शिखा सा न मुण्ड्यते लोचो न क्रियते कर्तर्या तस्य केशाः कल्प्यन्ते क्षुरेण वा मुण्ड्यते अनिच्छति लोचोऽपि क्रियते यो ज्ञायते जनेन यथैष नपुंसकः, अज्ञायमानेऽपि एवमेव क्रियते अप्रत्ययनिमित्त परं जनो जानातु यथैष गृहस्थ एव । पाठग्रहणेन द्विविधा शिक्षा—ग्रहणशिक्षा आसेवनाशिक्षा च तत्र ग्रहणशिक्षायां भिक्षुकादीनां मतानि शिक्ष्यन्ते, अनिच्छति यानि स्वसमये परतीर्थिकमतानि तानि पाठ्यन्ते तदपि अनिच्छति स्वसमयवक्तव्यतामपि अन्याभिधानैरर्थविसंवादनानि पाठ्यन्ते अथवा क्रमेण विपर्यस्तस्तस्मै आलापका दीयन्ते, एषा ग्रहणशिक्षा आसेवनशिक्षायां चरणकरणं न ग्राह्यते किन्तु विचारगोचरे, स्थविरसयुतो रात्रौ दूरे तरुणानां पाठय मामपि (यदा भणति) तदा स्थविरा ग्राहयन्ति यत्नेन ॥ १ ॥ वैराग्यकथा

'ज्ञानं' श्रुतादि तथा 'दर्शनं' तत्त्वार्थश्रद्धानलक्षणं 'चारित्रं' प्रतीतम्, एतेभ्यस्तिर्यादिघुपकुरुते यो नपुंसकादिरसौ दीक्ष्यत इति, उक्तं च—'रायदुट्ठमयसु वाणठ णिवस्स वाऽभिगमणट्ठा । वेज्जो य सय तस्स व तप्पिस्सइ वा गिलाणस्स ॥ १ ॥ गुरुणोव अप्पणो वा णाणाई गिण्हमाणि तप्पिहिई । अचरणदेसा णिन्ते तप्पे ओमासियेहिं वा ॥ २ ॥ एएहिं कारणेहिं तु जो उ पव्वावे । पंचाई सोलसयं कप्पए उ कज्जे विगिंचणया ॥ ३ ॥' जो सो असियाइकारणेहिं पव्वाविज्जइ नपुंसगो सो दुविहो—जाणओ य अजाणओ य, जाणओ जाणइ जह साहूणं न वट्टइ नपुंसओ पव्वावेउं, अयाणओ न जाणइ, तत्थ जाणओ पण्णविज्जइ जह ण वट्टइ तुज्झ पव्वज्जा, णाणाइमग्गविराहणा ते भविस्सइ, ता घरत्थो चेव साहूणं वट्टसु तो से विउला निज्जरा भविस्सइ, जइ इच्छइ उद्धं, अह न इच्छइ तो तस्स अयाणयस्स य कारणे पव्वाविज्जमाणाण इमा जयणा कीरइ—

कडिपट्टए य छिहली कत्तरिया भंडु लोय पाढे य । धम्मकहसन्निराउल ववहारविगिंचणं कुज्जा ॥ १२ ॥

व्याख्या—कडिपट्टगं चास्य कुर्यात्, शिखां चानिच्छतः कर्तरिकया केशापनयने 'भंडु त्ति' मुण्डनं वा लोचं वा पाठे

१ राजद्विष्टभयेषु त्राणार्थं नृपस्य वाऽभिगमनार्थम् । वैद्यो वा स्वयं तस्य वा प्रतिचारयिष्यति वा ग्लानम् ॥ १ ॥ गुरोरात्मनो वा ज्ञानादि गृह्णन्तं तर्पयिष्यति । अचरणदेशान्निर्गच्छतः तर्पयति अवमाशिवेषु वा ॥ २ ॥ एतेष्वन्येषु कारणेषु तु यस्तु प्रव्राजयति । पञ्चादि षोडशकं कल्पते तु कार्ये विवेकः ॥ ३ ॥ यः सोऽशिवादिकारणैः प्रव्राज्यते नपुंसकः स द्विविधः—ज्ञायकोऽज्ञायकश्च ज्ञायको जानाति यथा साधूनां न कल्पते नपुंसकः प्रव्राजयितुं अज्ञायको न जानाति तत्र ज्ञायकः प्रज्ञाप्यते यथा न वर्तते तव प्रव्रज्या ज्ञानादिमार्गविराधना ते भविष्यति तस्मात् स्थित एव साधूनां (अनुमतेः) वर्तस्व तदा ते विपुला निर्जरा भविष्यति यदीच्छसि वर्तं, अथ नेच्छसि तदा तस्याज्ञायकस्य च कारणे प्रव्राज्यमानानामियं यतना क्रियते ।

च विपरीतं धर्मकथां संज्ञिनः कथयेत् राजकुले व्यवहारम्, इत्थं विनिघ्नं कुर्यादिति गाथाक्षरार्थः ॥१३॥ भावार्थस्त्वयं–पर्यन्तस्स कडिपट्टओ से कीरइ, भणइ य–अम्हाण पव्वयताण एवं चेव कयं, सिहली नाम सिहा सा न मुंडिज्जइ, लोओ ण कीरइ, कत्तरीए से केसा कप्पिज्जति, छुरेण वा मुंडिज्जइ, नेच्छमाणे लोओवि कीरइ, जो नज्जइ जणेण जहा एस नपुंसगो, अनज्जतेवि एवं चेव कीरइ अणपच्चयनिमित्तं, परं जणो जाणतो जहा एस गिहत्थो चेव । पाढग्गहणेण दुविहा सिक्खा–गहणसिक्खा आसेवणसिक्खा य, तत्थ गहणसिक्खाए भिक्खुमाईणं मयाइ सिक्खविज्जंति, अणिच्छमाणे जाणि ससमए परतित्थियमयाइ ताणि पाढिज्जंति, तंपि अणिच्छंते ससमयवत्तव्वयाएवि अन्नाभिहाणेहिं अत्थविसंवादणाणि पाढिज्जति, अहवा कमेणं उक्कत्थपलत्था से आलावया दिज्जंति, एसा गहणसिक्खा, आसेवणसिक्खाए चरणकरण ण गाहिज्जइ, किंतु–'वीयारगोयरे थेरसंजुओ रत्तिं दूरे तरुणाण । गाहेह ममपि तओ थेरा गाहिंति जत्तेण ॥ १ ॥ वेरग्गकहा

---

1 मम्मतः कटिपट्टकस्तस्य क्रियते भणति च–अस्माकं प्रव्रजितानामेवमेव कृत्यं, शिखकी नाम शिखा सा न मुण्ड्यते लोचो न क्रियते कर्तर्या तस्य केशाः कल्प्यन्ते क्षुरेण वा मुण्ड्यते अनिच्छति लोचोऽपि क्रियते, यो ज्ञायते जनेन यथैष नपुंसकः, अज्ञायमानेऽपि एवमेव क्रियते जनप्रत्ययनिमित्तं, परं जनो जानातु यथैष गृहस्थ एव । पाठग्रहणेन द्विविधा शिक्षा–ग्रहणशिक्षा आसेवनाशिक्षा च तत्र ग्रहणशिक्षायां भिक्षुकादीनां मतानि शिक्ष्यन्ते अनिच्छति यानि स्वसमये परतीर्थिकमतानि तानि पाठ्यन्ते तदपि अनिच्छति स्वसमयवक्तव्यतामपि अन्याभिधानैरर्थविसंवादनानि पाठ्यन्ते, अथवा क्रमेण विपर्यस्तास्तस्मै आलापका दीयन्ते एषा ग्रहणशिक्षा आसेवनशिक्षायां चरणकरणं न ग्राह्यते किन्तु विचारगोचरान् स्थविरसंयुतो रात्रौ दूरे तरुणानां, पाठय मामपि (यदा भणति) तदा स्थविरा ग्राहयन्ति यत्नेन ॥ १ ॥ वैराग्यकथा

विसपाण य गिरा उहणिसिपम्मे गुत्ता भुक्खलिए य महुसो सरोसमिव तज्जए तरुणा ॥ २ ॥ सरोसं तज्जिज्जइ वरं विप्परिणमंतो,–'धम्मकहा पाढिंति य, कयकज्जा वा से धम्ममप्फंसंति–मा हण परंपि छोयं अणुपया दिक्ख णो तुज्झं ॥ १ ॥ सन्निति दारं ॥ एवं पव्वविओ अह नेच्छइ ताहे–'सन्नि सरकंमिया वा भेसिंति, कओ इहेस संपिगओ? ।नियडेठ वा तुज्झ मज्झे नपुंसओ !, सिग्घं नासह, मा णं ववरोवेहामोत्ति, साहुणोवि य नपुंसग वयंति–इरे एस अणारिओ मा यव य ववहारं करेज्जा 'अन्नाए' इति अह रायउलेणं य णाओ एएहिं चेव दिक्खिओ अन्ने वा जाणंतया नत्थि ताहे भण्णइ–

१ विषपात्रे च स्त्रिया अध्यापनीयाने (?) प्रज्ञा, स्तनिते च मधुना सरोषमिव तर्जयन्ति तरुणा ॥ २ ॥ परोषं तर्जयेत् वरं विपरिणमन्–'धर्मकथा पाठ यन्ति वा कुत्सयन्ति वा तस्मै धर्ममध्यासीद्–मा कदापि परमपि कोऽपि अनुमन्यन्ति दीक्षा न तव ॥ १ ॥ संज्ञीति द्वारं ॥ एवं प्रव्राजितो यदा नेच्छति तदा संज्ञिना सत्कर्मिका वा मापयन्ति कुत इदं चंचितः ? नृपतिकेटि दीक्षिता वा पौत्रता विनिवेश ॥ १ ॥ संज्ञी–श्रावकः सत्कर्मिको यथाभद्रको वा ईर्ष्या- नितरां मापयति–कुत एष कुत्सितं मम नपुंसकः ? क्षिप्रं नश्यत, मा तं व्यपरोपयेत्, साधवोऽपि तं नपुंसकं वदन्ति–इतो भवेदनार्यो व्यपरोपितेति क्षीर्ण नष्ट यदि नष्टो वर्ष मम कथापि च राजकुलमुपविश्य–एते मां दीक्षयित्वा निर्वासयन्ति एवं, स च व्यवहारं कारयेत्, अन्याय इति यदि राजकुलेन न ज्ञातमेतदेव दीक्षितोऽन्ये वा श्रावका न सन्ति तदा भणन्ति–

ने एस समणो पेच्छइ से नेयत्थं चोळपट्टकाइ, किं अम्ह परिसं नेयत्थंति ?, अह तेण पुव्वं चेव ताणि नेच्छियाणि ताहे भण्णइ–एस सयंगिहीयलिंगी, ताहे सो भणइ—

अन्नाविओ मि एएहिं चेव पडिवेहतो किमज्झीतं ? तो। छलियकव्वाइं कहइ कत्थ वईं कत्थ छलियाइं ? ॥ १४ ॥

पुव्वावरसंजुत्तं वेरग्गकरं सतंतमविरुद्धं। पोराणमद्धमागहभासानियतं हवइ सुत्तं ॥ १५ ॥

जे सुत्तगुणा वुत्ता तव्विवरीयाणि गाहए पुव्विं। निच्छिन्नकारणाणं सा चेव विगिंचणे जयणा ॥ १६ ॥

गाथात्रयं सूत्रसिद्धं, अह कयाइ सो पहुसयणो रायवल्लहो वा न सक्कइ विगिंचिउं तत्थ इमा जयणा—

कावालिए सरक्खे तच्चन्निवसणलिंगरूवेणं। वेडुंबगपब्भइए कायव्व विहीऐ वोसिरणं ॥ १७ ॥

व्याख्या—'कापालिए'त्ति पृथाभागीत्यर्थः, कापालिकलिङ्गरूपेण तेन सह भयति, 'सरक्खो'त्ति सरजस्कलिङ्गरूपेण, भौतलिङ्गरूपेणेत्यर्थः, 'तच्चण्णिए'त्ति रक्तपटलिङ्गरूपेण इत्थं 'वेडुंबगपव्वइए' नरेन्द्रादिविशिष्टकुलोद्भवो वेडुम्बगो भण्यते, तस्मिन् प्रव्रजिते सति कर्तव्यं 'विधिना' उक्तलक्षणेन 'व्युत्सृजन' परित्याग इति गाथार्थः ॥ १७ ॥ भाष्यस्सवरं—

---

१ नैष श्रमणः प्रेक्षते तत् नेपथ्यं चोलपट्टकादि किमस्माकमीदृशं नेपथ्यमिति ? अथ तेन पूर्वमेव तानि नेष्टानि तदा भण्यते–एष स्वयंगृहीतलिङ्गः, तदा स भणति–अध्यापितोऽस्म्येतैरेव प्रतिषेधन्, किं पाठीतं ? ततः छलितकाव्यादि कथयति कथयतः क (व) छलितादि? ॥ १ ॥ पूर्वापरसंयुक्तं वैराग्यकरं स्वतन्त्रम विरुद्धम्। पौराणमर्धमागधभाषानियतं भवति सूत्रम् ॥ २ ॥ ये सूत्रगुणा उक्तास्तद्विपरीतानि ग्राहयेत् पूर्वम्। निस्तीर्णकारणानां सैव त्यागे यतना ॥ ३ ॥ अथ कदाचित् स प्रभुस्वजनो राजवल्लभो वा न शक्यते विवेक्तुं तत्रैषा यतना

विसयक्कमसुवत्तंमि नावि तस्सवसहाभिलं वेंति। भिक्खकहाओ महाल पवइ इह वच पराति न्नी ॥ १८ ॥
उमए समयं भासति विन्नाओ मिच्छसाइक्कवेलं। वासइ मिस्सुकमाइसु प्लोइण तओवि विपरहाइ ॥ १९ ॥

गाथाद्वयं निगदसिद्धं, एसा नपुंसगविगिंचणा भणिया, इयाणिं अजुयसपया—

तिविहो य होइ जड्डो भासा सरीरे य करणजड्डो य। भासाजड्डो तिविहो जलमम्मण एलमूओ य ॥ २० ॥

व्याख्या—तत्थ जलमूयओ जहा जले बुड्डो भासमाणो बुडुबुडेइ, न से किंचिवि परियच्छिज्जइ एरिसो जस्स सद्दो सो जलमूओ, एलओ जहा बुबुएइ एलगमूओ, मम्मणो जस्स वायाउ खलिज्जइ, एसो कयाइ पव्वावेज्जा मेहाविसिकाउ जलमूयएलमूया न कप्पंति पव्वावेउं, किं कारणं ?—

दंसणनाणचरित्ते तवे य समिईसु करणजोए य। उवदिट्ठंपि न गेण्हइ जलमूओ एलमूओ य ॥ २१ ॥
अन्नाणहा दिक्खा भासाजड्डो अपच्चओ तस्स। सो य बहिरो य नियमा गाहग उड्डाह अहिगरणे ॥ २२ ॥
तिविहो सरीरजड्डो पंथे भिक्खे य होइ वंदणए। एएहिं कारणेहिं जड्डस्स न कप्पई दिक्खा ॥ २३ ॥
अद्धाणे पडिणीओ भिक्खायरियाए अपरिहत्थो य। दोसा सरीरजड्डे गच्छे पुण सो अणुन्नाओ ॥ २४ ॥

गाथाचतुष्कं सूत्रसिद्धं, कारणंतरेण तत्थ य अण्णेवि इमे भवे दोसा,—

---

१ एव नपुंसकविवेको भणितः इदानीं जडुवक्तव्यता—तत्र जलमूको यथा जले बुडितो भाषमाणः बुडबुडायते न तस्य किञ्चिदपि परीक्ष्यते ईदृशो यस्य शब्दः स जलमूकः एडको यथा बुबुदते एडकमूकः मन्मनो यस्य वाचः स्खलन्ति एष कदाचित् प्रव्राज्यते मेधावीतिकृत्वा जलमूकैडकमूको न कल्प्येते प्रव्राजयितुं, किं कारणम्?— कारणान्तरेण तत्र चान्येऽपीमे भवेयुर्दोषाः,

अनुस्सासो अपरक्कमो य गेलण्णकारवमिगासहिरवए । जवुस्स य आगाढे गेलण्ण मसमाहिमरणं च ॥ १५ ॥
सेएण कसलमाई कुच्छे य सुवसुप्पिकावणा पाणा । नत्थि गओ य चोरो मिंदिय मुंडावणाए य ॥ १६ ॥
इरियासमिई मासेसण्य य आयाणसमिइगुत्तीसु । नवि अइ वारणकरणे कम्मुदएणं करणजुत्तो ॥ १७ ॥
एसोवि न विगिंचिज्जइ उस्सग्गेणमइ विगिंचओ होज्जा । कारणगएण केणइ तत्थ विहिं उवरि वोच्छामि ॥ १८ ॥

गाथाचतुष्कं निगदसिद्धं, तत्थ जो सो मम्मणो सो पव्वाविज्जइ, तत्थ विही भणइ—

सोउं गिलाणकज्जं तुम्मेहं पडियरइ जाव छम्मासा । एक्केक्के छम्मासा जस्स य दर्ठु विगिंचणया ॥ १९ ॥

एक्केक्कसु कुले गणे संघे छम्मासा पडियरिज्जइ जस्स य दर्ठुं विगिंचणया अणुचणस्स भवइ तस्सेव सो अहवा जस्सेव दर्ठु उड्डो भवइ तस्स सो होइ न होइ तओ विगिंचणया, सरीरजड्डो जावज्जीवमवि परियरिज्जइ—

जो पुण करणे जड्डो उक्कोसं तस्स होंति छम्मासा । कुलगणसंघनिवेयण एवं तु विहिं तहिं कुज्जा ॥ २ ॥

इयं प्रकटार्थेव, एसा सचित्तमणुयसंजयविगिंचणया, इयाणिं अचित्तसंजयाण पारिट्ठावणविही भण्णइ, ते पुण एवं होज्जा—

आसुक्कारगिलाणे पच्चक्खाए य आणुपुव्वीए । अचित्तसंजयाणं वोच्छामि विहीइ वोसिरणं ॥ २१ ॥

---

१ तत्र यः स मम्मनः स प्रव्राज्यते तत्र विधिर्भण्यते—एकैकेषु कुले गणे संघे षण्मासान् परिचर्यते यस्य वा दृष्ट्वा विवेको जडु (मूक) स्तस्य भवति तस्यैव स अथवा यस्यैव दृष्ट्वा जडो भवति तस्य स (आभाव्यो) भवति न भवति विवेकः, शारीरजड्डो यावज्जीवमपि परिचर्यते । एषा सचित्तमनुष्यसंयतविवेचना इदानीमचित्तसंयतानां पारिष्ठापनविधिर्भण्यते, ते पुनरेवं भवेयुः—

णिवकम्मणपुंसम्मि य वि उवस्सयसामिय इंति । णिवकजाओ महाणं पाहणं इह चेव पाविन्ती ॥ १८ ॥
एमए कम्मे णामसि णिवमओ णिवकमाइकम्मेणं । भासइ णिम्मुक्कमाइसु छेऊण कमेण विरज्जइ ॥ १९ ॥

गाथाद्वयं निगदसिद्धं, एसा नपुंसगविगिंचणा भणिया, इयाणिं जड्डुयसपया—

तिविहो य होइ जड्डो भासा सरीरे य करणजड्डो य । भासाजड्डो तिविहो जलमम्मण एलमूओ य ॥ २० ॥

व्याख्या—तत्थ जलमूयगो जहा जले बुड्डो भासमाणो बुडुबुडेइ, न से किंचिवि परियच्छिज्जइ एरिसो जस्स सद्दो सो जलमूओ, एलओ जहा बुबुएइ एलगमूओ, मम्मणो जस्स वायाए खेलिज्जइ, एसो कयाइ पव्वावेज्जा मेहावित्तिकाउं जलमूयएलमूया न कप्पंति पव्वावेउं, किं कारणं?—

दंसणनाणचरित्ते तवे य समिईसु करणजोए य । उवइट्ठंपि न गेण्हइ जलमूओ एलमूओ य ॥ २१ ॥
अन्नाणत्ता दिक्खा भासाजड्डो अपच्चओ तस्स । सो य बहिरो य नियमा गाहण उड्डाह अहिगरणे ॥ २२ ॥
तिविहो सरीरजड्डो पंथे भिक्खे य होइ वंदणए । एएहिं कारणेहिं जड्डस्स न कप्पई दिक्खा ॥ २३ ॥
अद्धाणे पलिमंथो भिक्खायरियाए अपरिहत्थो य । दोसा सरीरजड्डे गच्छे पुण सो अणुन्नाओ ॥ २४ ॥

गाथाचतुष्कं सूत्रसिद्धं, कारणंतरेण तत्थ य अण्णेवि इमे भवे दोसा,—

---

१ एष नपुंसकविवेको भणितः। इदानीं जडुकस्वरूपता—तत्र जलमूको यथा जले बुडितो भाषमाणः बुडबुडायते न तस्य किंचिदपि परीक्ष्यते ईदृशो यस्य शब्दः स जलमूकः एडको यथा बुबुयते एडकमूकः मम्मनो यस्य वाचा स्खलति, एष कदाचित् प्रव्राजयेत् मेधावीतिकृत्वा जलमूकैडमूकौ न कल्पेते प्रव्राजयितुं, किं कारणम्?— कारणान्तरेण तत्र चान्येऽपीमे भवेयुर्दोषाः,

कुमपडिम'त्ति नक्षत्राण्यालोच्य कुशपडिमाद्वयमेकं वा कार्यं न वेति 'पाणगि'त्ति उपघातरक्षार्थं पानकं गृह्यते, 'नियत्तणे य'त्ति कथञ्चित्स्थण्डिल्यातिक्रमे भ्रमित्वाऽऽगन्तव्यं न तेनैव पथा, 'तणे'त्ति समानि तृणानि दातव्यानि, 'सीसं'ति ग्रामं यतः शिरः कार्यं 'उवगरणे'त्ति चिह्नार्थं रजोहरणाद्युपकरण मुच्यते, गाथासमासार्थः ॥१२७२॥ 'उट्ठाणे'त्ति उत्थाने गति नस्स ग्रामत्यागादि कार्यं 'णामग्गहणे'त्ति यदि कस्यचित् सर्वेषां वा नाम गृह्णाति ततो लोचादि कार्यं 'पयाहिणे' त्ति परिस्थाप्य प्रदक्षिणा न कार्या, स्वस्थानादेव निवर्तितव्यं, 'काउसग्गकरणे'त्ति परिस्थापिते वसतौ आगम्य कायोत्सर्गकरणं घासेयनीय 'समणे य असज्झाए' रत्नाधिकादौ मृते क्षपण चास्वाध्यायश्च कार्यः, न सर्वस्मिन्, 'तत्तो अव छोयणे चय' ततोऽन्यदिने परिज्ञानार्थमवलोकनं च कार्यं, गाथासमासार्थः ॥१२७३॥ अधुना प्रतिद्वारमवयवार्थः प्रतिपाद्यते, तत्राऽऽद्यद्वारावयवार्थाभिधित्सयाऽऽह—

जम्मिय तु मासकप्प वासावास च संवसे साहू । गीयत्था पढम चिय तत्थ महाथंडिले पेहे ॥ १ ॥ (प्र०) ॥

व्याख्या—'यत्रैव' ग्रामादौ मासकल्पं 'वासावास च' वर्षाकल्प सवसन्ति 'साधवः' गीतार्थाः प्रथममेव तत्र 'महास्थाण्डिल्यानि' मृतोज्झनस्थानानि 'पेहे'त्ति प्रत्युपेक्षेत त्रीणि, एष विधिरित्यय गाथार्थः ॥ इयं चान्यकर्तृकी गाथा, दिग्द्वारनिरूपणायाह—

दिसा अवरदक्खिणा दक्खिणा य अवरा य दक्खिणा पुव्वा । अवरुत्तरा य पुव्वा उत्तरपुव्वुत्तरा चेव ॥ १३ ॥
पउरन्नपाणपढमा बीयाए भत्तपाणं न लहति । तइयाए उवहीमाई नत्थि चउत्थीएँ सज्झाओ ॥ १४ ॥
पंचमियाएँ असंखडि छट्ठीए गणविभेयणं जाण । सत्तमिए गेलन्नं मरणं पुण अट्ठमी बिंति ॥ १५ ॥

व्याख्या—करणं—कारः, अचित्तीकरणं गृह्यते, आशु—शीघ्रं कार आशुकारः, तद्धेतुत्वादहिविषविशूचिकादयो गृह्यन्ते, तैर्यः सत्वचित्तीभूतः, 'गिलाणे'त्ति ग्लानः—मन्दश्च सन् य इति, 'प्रत्याख्याते वाऽऽनुपूर्व्या' करणशरीरपरिकर्मकरणानुक्रमेण भक्ते वा प्रत्याख्याते सति योऽचित्तीभूत इति भावार्थः, एतेषामचित्तसंयतानां 'वक्ष्ये' अभिधास्ये 'विधिना' जिनोक्तेन प्रकारेण 'व्युत्सर्जनं' परित्यागमिति गाथार्थः ॥ २१ ॥

एवं च कालगयम्मी मुणिणा सुत्तत्थगहियसारेणं। न हु कायव्वो विसाओ कायव्व विहीऍ वोसिरणं ॥ २२ ॥

व्याख्या—'एवं च' एतेन प्रकारेण 'कालगते' साधौ मृते सति 'मुनिना' अन्येन साधुना, किम्भूतेन ?—'सूत्रार्थगृहीतसारेण' गीतार्थेनेत्यर्थः, 'नहु' नैव कर्तव्यः 'विषादः' स्नेहादिसमुत्थः सम्मोह इत्यर्थः, कर्तव्यं किन्तु 'विधिना' प्रवचनोक्तेन प्रकारेण 'व्युत्सर्जनं' परित्यागरूपमिति गाथार्थः ॥ २२ ॥ अधुनाऽधिकृतविधिप्रतिपादनाय द्वारगाथाद्वयमाह निर्युक्तिकारः—

पडिलेहणा दिसा णंतए य काले दिया य राओ य। कुसपडिमा पाणगनियत्तणे य तणसीसउवगरणे ॥१२७२॥
उट्ठाणनामगहणे पयाहिणे काउसग्गकरणे य। खमणे य असज्झाए तत्तो अवलोयणे चेव ॥१२७३॥ दार ॥

व्याख्या—'पडिलेहण'त्ति प्रत्युपेक्षणा महास्थण्डिलस्यस्य कार्या 'दिस'त्ति दिग्विभागनिरूपणा च 'णंतए य'त्ति गच्छमपेक्ष्य सदोपग्रहिकं नन्तकं—मृताच्छादनसमर्थं वस्त्रं धारणीयं, जातिपरश्च निर्देशोऽयं, यतो जघन्यतस्त्रीणि धारणीयानि, तदभावे तत्पादिर्वा काले च भाव्यं, 'काले दिया य राओ य'त्ति काले दिवा च रात्रौ मृते सति यथोचितं छादनादि कर्तव्यं

कुमपडिम'त्ति नक्षत्राण्यालोच्य कुशप्रतिमाद्वयमेक वा कार्यं न वेति 'पाणगि'त्ति उपघातरक्षार्थं पानकं गृह्यते, 'नियत्तणे य'त्ति कथञ्चिरस्थण्डिल्यातिक्रमे भ्रमित्वाऽऽगन्तव्यं न तेनैव पथा, 'तणे'त्ति समानि तृणानि दातव्यानि, 'सीसे'त्ति ग्रामं यतः शिरः कार्यं 'उवगरणे'त्ति चिह्नार्थं रजोहरणाद्युपकरण मुच्यते, गाथासमासार्थः ॥१२७२॥ 'उट्ठाणे'त्ति उत्थाने सति ग्रस्य ग्रामत्यागादि कार्यं 'णामग्गहणे'त्ति यदि कस्यचित् सर्वेषां वा नाम गृह्णाति ततो लोचादि कार्यं 'पयाहिणे'त्ति परिस्थाप्य प्रदक्षिणा न कार्या, स्वस्थानादेव निवर्तितव्यं, 'काउस्सग्गकरणे'त्ति परिस्थापिते वसतौ आगम्य कायोत्सर्गकरणं चासेवनीय 'खमणे य असज्झाए' रत्नाधिकादौ मृते क्षपण चास्वाध्यायश्च कार्यः, न सर्वस्मिन्, 'तत्तो अवलोयणे चव' ततोऽन्यदिने परिज्ञानार्थमवलोकनं च कार्यं, गाथासमासार्थः ॥१२७३॥ अधुना प्रतिद्वारमवयवार्थः प्रतिपाद्यते, तत्राऽऽद्यद्वारावयवार्थाभिधित्सयाऽऽह—

जहियं तु मासकप्पं वासावासं व संवसे साहू। गीयत्था पढमं चिय तत्थ महाथंडिले पेहे ॥ १ ॥ (प्र०) ॥

व्याख्या—'यत्रैव' ग्रामादौ मासकल्पं 'वासावासं च' वर्षाकल्पं सवसन्ति 'साधवः' गीतार्थाः प्रथममेव तत्र 'महास्थण्डिल्यानि' मृतोज्झनस्थानानि 'पेहे'त्ति प्रत्युपेक्षेत त्रीणि, एष विधिरित्यय गाथार्थः ॥ इयं चान्यकर्तृकी गाथा, दिग्द्वारनिरूपणायाह—

दिसा अवरदक्खिणा दक्खिणा य अवरा य दक्खिणा पुव्वा। अवरुत्तरा य पुव्वा उत्तरपुव्वुत्तरा चेव ॥ ११ ॥
पउरन्नपाणपढमा बीयाए भत्तपाण न लहंति। तइयाए उवहीमाई नत्थि चउत्थीए सज्झाओ ॥ १४ ॥
पंचमियाए असंखडि छट्ठीए गणविभेयणं जाण। सत्तमिए गेलन्नं मरणं पुण अट्ठमी बिंति ॥ १५ ॥

इमीए वक्काए—अवरदक्खिणाए दिसाए महाथंडिल्ले पेहियव्वं, एतीसे इमे गुणा भवंति—भत्तपाणउवगरणसमाही भवइ, एयाए दिसाए तिण्णि महाथंडिलाणि पडिलेहिज्जंति, तंजहा—आसण्णे मज्झे दूर, किं कारणं तिण्णि पडिलेहिज्जंति ?, वाघाओ होज्जा, खेत्तं किट्ठं, उदएण वा पलावियं, हरियकाओ वा जाओ, पाणेहिं वा संसत्तं, गामो वा निविट्ठो सत्थो वा आवासिओ, पढमदिसाए विज्जमाणीए जइ दक्खिणदिसाए पडिलेहिंति तो इमे दोसा—भत्तपाणे न लहंति, अलहंते संजमविराहणं पावंति, एसणं वा पेल्लंति, अ वा भिक्खं अलभमाणा मासकप्पं भंजंति, वच्चंताण य पथे विराहणा दुविहा-संजमायाए वं पावेंति, तम्हा पढमा पडिलेहेयव्वा, जया पुण पढमाए असई वाघाओ वा उदगे तेणा वाला तया बिइया पडिलेहिज्जति, बिइयाए विज्जमाणीए जइ तइयं पडिलेहेइ तो उवगरणं न लहंति, तेण विणा जं पावंति, चउत्थी दक्खिणपुव्वा तत्थ पुण सज्झायं न कुव्वंति, पंचमीया अवरुत्तरा, एताए कलहो संजयगिहत्थअण्णउत्थेहिं सद्धिं, तत्थ उड्डाहो

---

१ यस्यां स्थण्डिलायां—अपरदक्षिणस्यां दिशि महास्थण्डिलं प्रत्युपेक्षितव्यं यस्या इमे गुणा भवन्ति—भक्तपानोपकरणसमाधिर्भवति, एतस्यां दिशि त्रीणि स्थण्डिलानि प्रतिलिख्यन्ते तद्यथा—आसन्ने मध्ये दूरे किं कारणं त्रीणि स्थण्डिलानि प्रतिलिख्यन्ते ? व्याघातो भवेत् क्षेत्रं वा कृष्टं उदकेन वा प्लावितं हरितकायो वा जातः प्राणिभिर्वा संसक्तं ग्रामो वा निविष्टः सार्थो वा आवासितः प्रथमदिशि विद्यमानायां यदि दक्षिणदिशि प्रतिलिखन्ति तदेमे दोषाः—भक्तपानं न लभन्ते अलभमाने संयमविराधनां प्राप्नुवन्ति एषणां वा प्रेरयन्ति यद्वा भिक्षामलभमाना मासकल्पं भञ्जन्ति व्रजतो च पथि विराधना द्विविधा—संयमात्मनो यां प्राप्नुवन्ति तस्मात् प्रथमा प्रतिलेखितव्या यदा पुनः प्रथमायामसत्यां व्याघातो वा उदके स्तेना व्यालास्तदा द्वितीया प्रतिलिख्यते द्वितीयस्यां विद्यमानायां यदि तृतीयां प्रतिलिखति तदोपकरणं न लभन्ते तेन विना यत् प्राप्नुवन्ति चतुर्थी दक्षिणपूर्वा तत्र पुनः स्वाध्यायं न कुर्वन्ति पञ्चमी अपरोत्तरा एतस्यां कलहः संयतगृहस्थान्यतीर्थिकैः सार्धं तत्रोड्डाहः

विराहणा य, छट्ठी पुया, ताए गणभेओ चारित्तभेओ वा, सत्तमिया उत्तरा, तत्थ गेलण्ण ज च परियावणाइ, पुव्वुत्तरा अण्णंपि मारेति, एए दोसा तम्हा पढमाए दिसाए पडिलेहेयव्वं, तीए असइ बिइयाए पडिलेहेयव्वं, तीए सो चेव गुणो जो पढमाए, बिइयाए विज्जमाणीए जइ तइयाए पडिलेहेइ सो चेव दोसो जो तइयाए, एव जाव चरिमाए पडिलेहे-माणस्स जो चरिमाए दोसो सो भवइ, बिइयाए दिसाए अविज्जमाणीए तइयाए दिसाए पडिलेहेयव्वं, तीए सो चेव गुणो जो पढमाए, तइयाए दिसाए विज्जमाणीए जइ चउत्थं पडिलेहेइ सो चेव दोसो जो चउत्थीए, एवं जाव चरिमाए दोसो सो भवइ, एवं सेसाओवि दिसाओ नेयव्वाओ। दिसित्ति बिइयं दारं गयं, इयाणिं 'णंतए'त्ति, वित्थारायामेणं जं पमाणं भणियं तओ वित्थारेणवि आयामेणवि जं अइरेग लहइ चोक्खसुइय सेय च जत्थ मलो नत्थि चित्तलं वा न भवइ सुइय सुगंधि ताणि गच्छे जीवियवक्कमणनिमित्तं धारेयव्वाणि जहन्नेण तिन्नि, एग पत्थरिज्जइ एगेण पाउणीओ वज्झति, तइय

1 विराधना च षष्ठी पृथ्वी ततो गणभेदश्चारित्रभेदो वा सप्तम्युत्तरा तत्र ग्लानत्वं वा परितापनादि पूर्वोत्तराऽन्यमपि मारयति एते दोषास्तस्मात् प्रथमायां दिशि प्रतिलेखितव्यं तस्यामसत्यां द्वितीयस्यां प्रतिलेखितव्यं ततो स एव गुणो वा प्रथमायां द्वितीयस्यां विद्यमानायां यदि तृतीयस्यां प्रतिलेखयति स एव दोषो यस्तृतीयस्यां एव यावच्चरमायां प्रतिलिखतो चरमायां दोषः स भवति, द्वितीयायां दिशि अविद्यमानायां तृतीयस्यां दिशि प्रतिलेखितव्यं ततो स एव गुणो यः प्रथमायां तृतीयस्यां दिशि विद्यमानायां यदि चतुर्थीं प्रतिलिखति स एव दोषो यश्चतुर्थ्यां, एव यावच्चरमायां दोषः स भवति एवं शेषा अपि दिशो ज्ञेयाः। दिगिति द्वितीयं द्वारं गतं। इदानीमनन्तकमिति–विस्तारायामाभ्यां यत्प्रमाणं भणितं ततो विस्तारेणापि आयामेनापि यदतिरेकं लभते चोक्षं शुचि श्वेतं च यत्र मलो नास्ति चित्रयुक्तानि वा न भवन्ति शुचीनि सुगन्धीनि तानि गच्छे जीवितोपक्रमनिमित्तं धारयितव्यानि जघन्येन त्रीणि एकं प्रस्तीर्यते एकेन प्रावृतो व्रज्यते तृतीय–

इमीणं वक्खाणं—अवरदक्खिणाए दिसाए महाथंडिलं पेहियव्वं, एतीसे इमे गुणा भवंति—भत्तपाणउवगरणसमाही भवइ, एयाए दिसाए तिण्णि महाथंडिलाणि पडिलेहिज्जंति, तंजहा—आसण्णे मज्झे दूरे, किं कारणं तिण्णि पडिलेहिज्जंति ?, वाघाओ होज्जा, खेत्ते किट्ठे, उदएण वा पलावियं, हरियकाओ वा जाओ, पाणेहिं वा संसत्तं, गामो वा निविट्ठो सत्थो वा आवासिओ, पढमदिसाए विज्जमाणीए जइ दक्खिणदिसाए पडिलेहिंति तो इमे दोसा—भत्तपाणे न लहंति, अलहंते संजमविराहणं पावंति, एसणं वा पेल्लंति, जं वा भिक्खं अलभमाणा मासकप्पं भंजंति, वच्चंताण य पंथे विराहणा दुविहा संजमायाए तं पावेंति, तम्हा पढमा पडिलेहेयव्वा, जया पुण पढमाए असई वाघाओ वा उदगं तेणा वाला तया बिइया पडिलेहिज्जति, बिइयाए विज्जमाणीए जइ तइयं पडिलेहेइ तो उवगरणं न लहंति, तेण विणा जं पावंति, चउत्थी दक्खिणपुव्वा तत्थ पुण सज्झायं न कुणंति, पंचमीया अवरुत्तरा, एताए कलहो संजयगिहत्थअण्णउत्थेहिं सद्धिं, छट्ठए उड्डाहो

---

१ अस्या व्याख्यानं—अपरदक्षिणस्यां दिशि महास्थण्डिलं प्रत्युपेक्षितव्यं अस्या इमे गुणा भवन्ति—भक्तपानोपकरणसमाधिर्भवति एतस्यां दिशि त्रीणि स्थण्डिलानि प्रतिलिख्यन्ते तद्यथा—आसन्ने मध्ये दूरे किं कारणं त्रीणि स्थण्डिलानि प्रतिलिख्यन्ते ? व्याघातो भवेत् क्षेत्रं वा कृष्टं उदकेन वा प्लावितं हरितकायो वा जातः प्राणिभिर्वा संसक्तं ग्रामो वा निविष्टः सार्थो वाऽऽवासितः प्रथमदिशि विद्यमानायां यदि दक्षिणदिशि प्रतिलिखन्ति तदेमे दोषाः—भक्तपानं न लभन्ते अलभमाने संयमविराधनां प्राप्नुवन्ति एषणां वा प्रेरयन्ति यद्वा भिक्षामलभमाना मासकल्पं भञ्जन्ति व्रजतो च पथि विराधना द्विविधा—संयमात्मनोः तां प्राप्नुवन्ति तस्मात् प्रथमा प्रतिलेखितव्या यदा पुनः प्रथमायामसत्यां व्याघातो वा उदकं स्तेना व्यालाः तदा द्वितीया प्रतिलिख्यते, द्वितीयस्यां विद्यमानायां यदि तृतीयां प्रतिलिखन्ति उपकरणं न लभन्ते तेन विना यत् प्राप्नुवन्ति चतुर्थी दक्षिणपूर्वा तत्र पुनः स्वाध्यायं न कुर्वन्ति पञ्चमी अपरोत्तरा एतस्यां कलहः संयतगृहस्थान्यतीर्थिकैः सार्धं उड्डाहः

विराहणा य, छठी पुढवी, ताए गणभेओ चारित्तभेओ वा, सत्तमिया उत्तरा, तत्थ गेलण्णं जं च परियावणाइ, पुव्युत्तरा अण्णंपि मारेति, एए दोसा तम्हा पढमाए दिसाए पडिलेहेयव्वं, तीए असइ बिइयाए पडिलेहेयव्वं, तीए सो चेव गुणो जो पढमाए, बिइयाए विज्जमाणीए जइ तइयाए पडिलेहेइ सो चेव दोसो जो तइयाए, एवं जाव चरिमाए पडिलेहेमाणस्स जो चरिमाए दोसो सो भवइ, बिइयाए दिसाए अविज्जमाणीए तइयाए दिसाए पडिलेहेयव्वं, तीए सो चेव गुणो जो पढमाए, तइयाए दिसाए विज्जमाणीए जइ चउत्थं पडिलेहेइ सो चेव दोसो जो चउत्थीए, एवं जाव चरिमाए दोसो सो भवइ, एवं सेसाओवि दिसाओ नेयव्वाओ। दिसित्ति बिइयं दारं गयं, इयाणिं 'णंतए'त्ति, वित्थारायामेणं जं पमाणं भणियं तओ वित्थारेणवि आयामेणवि जं अइरेगं लब्भइ चोक्खसुइयं सेयं च जत्थ मलो नत्थि चित्तलं वा न भवइ सुइय सुगंधि ताणि गच्छे जीवियउवक्कमणनिमित्तं धारेयव्वाणि जहन्नेण तिन्नि, एग पत्थरिज्जइ एगेण पाउणीओ वच्चंति, तइय

---

१ विराधना च षष्ठी पृथ्वी तस्यां गणभेदश्चारित्रभेदो वा सप्तम्युत्तरा तत्र ग्लानत्वं यच्च परितापनादि पूर्वोत्तराऽन्यमपि मारयति एते दोषास्तस्मात् प्रथमायां दिशि प्रतिलेखितव्यं तस्यामसत्यां द्वितीयस्यां प्रतिलेखितव्यं तस्यां स एव गुणो यः प्रथमायां द्वितीयस्यां विद्यमानायां यदि तृतीयस्यां प्रतिलिखति स एव दोषो यस्तृतीयस्यां एवं यावच्चरमायां प्रतिलिखतो यश्चरमायां दोषः स भवति द्वितीयायां दिशि अविद्यमानायां तृतीयस्यां दिशि प्रतिलेखितव्यं तस्यां स एव गुणो यः प्रथमायां तृतीयस्यां दिशि विद्यमानायां यदि चतुर्थीं प्रतिलिखति स एव दोषो यश्चतुर्थ्यां एवं यावच्चरमायां दोषः स भवति एवं शेषा अपि दिशो नेतव्याः दिगिति द्वितीयं द्वारं गतं। इदानीमनन्तकमिति—विस्तारायामाभ्यां यत्प्रमाणं भणितं ततो विस्तारेणापि आयामेनापि यदतिरेकवत् लभ्यते चोक्षं शुचि श्वेतं च यत्र मलो नास्ति चित्रयुक्तानि वा न भवन्ति शुचीनि सुगन्धीनि तानि गच्छे जीवितोपक्रमनिमित्तं धारयितव्यानि जघन्येन त्रीणि एकं प्रस्तीर्यते एकेन प्रावृतो व्रजति तृतीय—

उवरिं पाउणिज्जंति, एयाणि तिण्णि खड्गोण उक्कोसेण गच्छं णाऊण पहुयाणिवि घिप्पंति, जइ ण गेण्हइ परिउसं पावेइ, माणा विराहणा दुविहा, मइलकुचेले णिज्जंते दट्ठुं लोगो भणइ–इहलोए चेव एता भगवया परलोए पावउरिया, चोप्पु सुहएहिं पसंसति लोओ–अहो उट्ठो धम्मोत्ति पवज्जमुवगच्छंति सावयधम्म पडिवज्जति, अहवा णत्थि णउयत्ति रयणीए नीणेहामित्ति अप्पायेइ तस्स उड्डाणाई दोसो, तत्थ विराहणा णाम कस्सइ गिण्हेज्जा तस्य विराहणा, तम्हा घेत्तव्वाणि णंतयाणि, ताणि पुण वसहा सारवेंति, पक्खियचाउम्मासियसंवच्छरिए पडिलेहिज्जंति, इहरहा मइलिज्जंति दिवसे दिवसे पडिलेहिज्जंताणि, एत्थ गाहा—

पुव्वं ठवाकोचक पुव्विं गहणं च कड्डस्स । गच्छम्मि एस कप्पो अनिमित्ते होगवक्कमणं ॥ ११ ॥

इमीसे अक्खरगमणिया–पुव्वं ठायता चेव उणबगउच्चाराइ दवमाछोपंति, पुव्विं गहणं च कड्डस्स तत्थ असत्थ या, तस्य कड्डस्स गहणे को विही ? वसहीए ठायंतओ चेव सागारियसत्तयं घहणकट्ठं पउोएति, किंनिमित्त घहणकट्ठं अवलोइज्जइ ?,

[1] सुप्तौ मालिन्ये (मात्रार्थे) एतानि त्रीणि अवश्येन उत्कर्षेण गच्छं ज्ञात्वा बहुकान्यपि गृह्यन्ते यदि न गृह्णाति प्रायश्चित्तं प्राप्नोति–आज्ञा विराधना द्विविधा मलिनकुचेलान् नीयमानान् दृष्ट्वा लोको भणति–इहलोक एवैतानि भगवता परलोके पापफला दुष्पिपासा प्रशंसति लोका–अहो उत्तमो धर्म इति प्रव्रज्यामुपगच्छन्ति श्रावकधर्मं प्रतिपद्यते वा अथवा नास्त्यनन्तकमिति रजन्यां नेष्यामीति अल्पयति तस्योड्डाहादिदोषः तत्र विराधना नाम कस्मिन्नपि गृहीतानि प्रतिलिख्यमानानि तस्मात् ग्रहीतव्यान्यनन्तकानि तानि पुनर्वृषभा रक्षन्ति पाक्षिकचातुर्मासिकसांवत्सरिकेषु प्रतिलिख्यन्ते इतरथा मलिनयन्ते दिवसे दिवसे अत्र गाथा–अस्या अक्षरगमनिका–पूर्वं तिष्ठन्त एव गृहणकक्षारादि प्रत्यवलोकयन्ति पूर्वं ग्रहणं च कटकस्य तत्रास्ति वा तत्र कटकस्य ग्रहणे को विधिः ?–वसतौ तिष्ठन्तेव सागारिकसत्कं ग्रहणकाष्ठं प्रलोकयति किं निमित्तं ग्रहणकाष्ठं अवलोक्यते ?,

कोइ अनिमित्तमरणेण कालं करेज्ज राओ ताहे जइ सागारियं वहणकट्ठं अणुण्णवणट्ठाए तं उठ्ठवेंति ता 'आउक्काओ' आउक्कोयणाई अहिगरणदोसो तम्हा उ न उट्ठवेयव्वो, जइ एगो साहू समत्थो तं नीणेउं ताहे कट्ठं न घेप्पइ, अह न तरइ तो जत्तिया सक्कइ तो तेण पुव्वपडिलेहिएण कट्ठेण नीणेंति, तं च कट्ठं तत्थेव जइ परिठवेंति तो अण्णेण गहिए अहिग-रणं, सागारिओ वा तं अवेक्खतो एएहिं नीणियंति पदुट्ठो वोच्छेयं कलगमहाई करेज्जा तम्हा आणेयव्वं, जइ पुण आणेत्ता तहेव पवेसंति तो सागारिओ दट्ठूण मिच्छत्तं गच्छेज्जा, एए भणंति जहा अम्ह अदिण्णं न कप्पइ इमं च एएहिं गहियंति, अहवा भणेज्ज–समणा ! पुणोवि तं चेव आणेहत्ति, अहो णेहिं दढुसरक्खाविं जिया, दुगुंछणमयगं वहिऊण मम घरं आणेन्ति उड्डाहं करेज्जा वोच्छेयं वा करेज्जा, जम्हा एए दोसा तम्हा आणेत्ता एक्को सं घेत्तूण चाहिं अच्छंति, सेसा अइन्ति, जइ ताव सागारिओ ण उठेइ ताहे आणित्ता तहेव ठवेंति जह आसी, अह उट्ठिओ ताहे साहेंति–तुब्भे पासुत्तेल्लया

1 कश्चिदनिमित्तमरणेन कालं कुर्यात् रात्रौ तदा यदि सागारिकं वहनकाष्ठम् अनुज्ञापनाय उत्थापयन्ति तदा अप्कायोद्योतो अप्कायोद्योतादयोऽधि करणदोषास्तस्मान्नोत्थापयितव्यः। यद्येकः साधुः समर्थो नेतुं तदा काष्ठं न गृह्यते अथ न शक्नोति तदा यावन्तः शक्नुवन्ति ततः तेन पूर्वप्रतिलिखितेन काष्ठेन नयन्ति तच्च काष्ठं तत्रैव यदि परिष्ठापयन्ति ततोऽन्येन गृहीतेऽधिकरणं सागारिको वा तदपश्यन् एतैर्नीतमिति प्रद्विष्टो व्युच्छेदं कलहमादि कुर्यात् तस्मा दानेतव्यं यदि पुनरानीय तथैव प्रवेशयन्ति तदा सागारिको दृष्ट्वा मिथ्यात्वं गच्छेत् एते भणन्ति यथाऽस्माकमदत्तं न कल्पते इदं चैभिर्गृहीतमिति अथवा भणेत् श्रमणाः ! पुनरपि तदेवानयतेति अहो अमीभिर्दृढपरवस्तु रक्षिता। जुगुप्सनीयमृतकं वहित्वा मम गृहमानयन्तीत्युड्डाहं कुर्यात् व्युच्छेदं वा कुर्यात् यस्मादेते दोषास्तस्मादानीय एकस्तद् गृहीत्वा बहिस्तिष्ठति, शेषा आयान्ति, यदि तावत्सागारिको नोत्तिष्ठति (नोत्थितः) तदाऽऽनीय तथैव स्थापयन्ति यथाऽऽसीत्, अथोत्थितस्तदा कथयन्ति–यूयं प्रसुप्ता

अम्हेहिं न पडुविया, रत्तिं चेव कालगओ साहू, सो तुब्भच्चयाए वहणीए णीणिओ, सा किं परिठविज्जउ आणिज्जउ ?, जं सो भणइ तं कीरइ, अह तेहिं अजाणिअतेहिं ठविए पच्छा सागारिएण णाय अहो एएहिं एयाए वहणीए परिठविउ परिठवियम्मि, तत्थ उड्डाहो अणुणयवो, आयरिया कइयवेण पुच्छंति–केणइ कय ?, अमुएणंति, किं पुण अणापुच्छाए करेसि ?, सो सागारियपुरओ अंबाडेऊण निच्छुब्भइ कइयवेण, जइ सागारिओ भणइ–मा निच्छुब्भउ, मा पुणो एवं कुज्जा, तो लट्ठं, अह भणइ–मा अच्छउ पच्छा सो अण्णाए वसहीए ठाइ, बितिज्जिओ से दिज्जउ, माइट्ठाणेण कोइ साहू भणइ–मम एस नियओ जइ निच्छुब्भइ तो अहंपि गच्छामि, अहवा सागारिएणं समं कोइ कलहेइ, सोवि निच्छुब्भइ, सो से बितिज्जओ होइ, जइ बहिया पच्चवाओ वसही वा नत्थि ताहे सव्वे णेंति । णंतकछद्दार गयं इयाणि कालेत्ति दारं, सो य दिवसओ कालं करेज्ज राओ वा—

---

१ अस्माभिर्नोत्थापिता, रात्रावेव कालगतः साधुः, स त्वदीयया वहन्या नीतः सा किं परिष्ठाप्यतामानीयतां (वा) ? यत् स भणति तत् क्रियते अथ तैरजानानैः स्थापिते पश्चात् सागारिकेण ज्ञातं अहो एतैरेतया वहन्या परिष्ठाप्य परिस्थापितमिति तत्र तीव्रोड्डाहोऽनुनेतव्यः (?) आचार्याः कैतवेन पृच्छन्ति–केन कृतं ? अमुकेनेति किं पुनरनापृच्छया करोषि ? स सागारिकस्य पुरतो निर्भर्त्स्य निष्कास्यते कैतवेन यदि सागारिको भणेत्–मा निष्कासीः मा पुनरेवं कुर्याः तदा वरं अथ भणति–मा तिष्ठतु पश्चात् सोऽन्यस्यां वसतौ तिष्ठति द्वितीयकश्च दीयते मातृस्थानेन कश्चित् साधुर्भणति–ममैष निजको यदि निष्कास्यते तदाहमपि गच्छामि अथवा सागारिकेण सह कश्चित् कलहयति सोऽपि निष्कास्यते स तस्य द्वितीयो भवति यदि बहिः प्रत्यपायो वसतिर्वा नास्ति तदा सर्वे निर्गच्छन्ति । अनन्तकच्छद्वारं गतं इदानीं काल इति द्वारं स च दिवसतः कालं कुर्यात् रात्रौ वा

सहसा कालगयंमी मुणिणा मुत्तत्थगहियसारेण । न विसाओ कायव्वो कायव्व विहीए वोसिरणं ॥ १७ ॥

सहसा कालगयंमिति आसुकारिणा—

जं वेलं कालगओ निक्कारण कारणे भवे निरोहो । छेयणबंधणजग्गणकाइयमत्ते य हत्थउडे ॥ १८ ॥

अण्णाविट्ठसरीरे पंता वा देवया उ उट्ठेज्जा । काइयं डब्बहत्थेण मा उट्ठे बुज्झ गुज्झगा ! ॥ १९ ॥

वित्तासेज्ज हसेज्ज व भीमं वा अट्टहास मुंचेज्जा । अभीएणं तत्थ उ कायव्व विहीएँ वोसिरणं ॥ २० ॥

इमीणं वक्खाणं–'जं वेलं कालगओ'त्ति जाए वेलाए कालगओ दिया वा राओ वा सो ताहे वेलाए नेयव्वो 'निक्कारण'त्ति एवं ताव निक्कारणे 'कारणे भवे निरोहो'त्ति कारणे पुणो भवे निरोहो नाम–अच्छाविज्जइ, किं च कारण, ? रत्ति ताव आरक्खिय तेणयसावयभयाइ दारं वा साव न उग्घाडिज्जइ महाजणणाओ वा सो तंमि गामे णयरे वा दंडिगाईहिं वा आयरिओ वा सो तंमि णयरे सव्वेसु वा लोगविक्खाओ वा भत्तपच्चक्खाओ वा सण्णायगा वा से भणंति–जहा अम्हे अपुच्छाए ण णीणेयव्वोत्ति, अहवा तंमि लोगस्स एस ठवणा–जहा रत्तिं न नीणियव्वो, एएण कारणेणं रत्तीए ण णीणिज्जइ,

---

1 सहसा कालगते इत्याशुकारिणा अस्या व्याख्यानं–'यस्यां वेलायां कालगतः' इति यस्यां वेलायां कालगतो दिवा वा रात्रौ वा स तस्यां वेलायां नेतव्यः निष्कारण' इति एवं तावन्निष्कारणे कारणे भवेन्निरोधः इति कारणे भवेत् निरोधो नाम स्थाप्यते किं च कारणं ?, रात्रौ तावत् आरक्षकाः स्तेन श्वापदभयानि द्वारं वा तावन्नोद्घाट्यते महाजनज्ञातो वा स तस्मिन् ग्रामे नगरे वा दण्डिकादिभिर्वाऽऽचार्यो वा स तस्मिन्नगरे सर्वेषु वा कुलेषु लोकविख्यातो वा भक्तप्रत्याख्यातो वा स्वज्ञातीया वा तस्य भणन्ति–यदस्माकमनापृच्छया न नेतव्य इति, अथवा तस्मिन् लोकस्यैषा स्थापना यथा रात्रौ न नेतव्यः एतेन कारणेन रात्रौ न नीयते

अम्हेहिं न उट्ठविया, रत्तिं चेव कालगओ साहू, सो तुम्भच्चयाए वहणीए णीणिओ, सा किं परिठविज्जउ आणिज्जउ ?, जं सो भणइ तं कीरइ, मह तेहिं अयाणिज्जंतेहिं ठविए पच्छा सागारिएण णाय जहा एएहिं एयाए वहणीए परिट्ठवितं परिट्ठवियम्मि, तत्थ उक्कुट्ठो अणुणेयव्वो, आयरिया कइयवेण पुच्छंति—केणइ कयं ?, अमुएणंति, किं पुण अणापुच्छाए करेसि ?, सो सागारियपुरओ अंबाडऊण निच्छुब्भइ कइयवेण, जइ सागारिओ भणइ—मा निच्छुब्भउ, मा पुणो एवं कुज्जा, तो लट्ठं, मह भणइ—मा अच्छउ पच्छा सो अण्णाए वसहीए ठाइ, बितिज्जिओ से दिज्जउ, माइठाणेण कोइ साहू भणइ—मम एस नियओ जइ निच्छुब्भइ तो अहंपि गच्छामि, अहवा सागारिएणं समं कोइ कलहेइ, सोवि निच्छुब्भइ, सो से बितिज्जओ होइ, अह बहिया पच्चवाओ वसही या नत्थि ताहे सव्वे णेंति। णंतरकद्दारं गयं इयाणिं कालेत्ति दारं, सो य दिवसओ कालं करेज्ज राओ वा—

---

१ अस्माभिर्नोत्थापिताः रात्रावेव कालगतः साधुः, स त्वदीयया वहन्या नीतः सा किं परिष्ठाप्यतामानीयतां (वा)? यद् स भणति तद् क्रियते अथ तैरज्ञायमानैः स्थापिते पश्चात् सागारिकेण ज्ञातं यथैतैरेतया वहन्या परिष्ठाप्य परिष्ठापितमिति तत्र तीव्ररोषोऽनुमेयः आचार्याः कैतवेन पृच्छन्ति—केन कृतं? अमुकेनेति किं पुनरनापृच्छया करोषि? स सागारिकस्य पुरतो निर्भर्त्स्य निष्काश्यते कैतवेन यदि सागारिको भणेत्—मा निष्काशय मा पुनरेवं कुर्याः तदा वरं अथ भणति—मा तिष्ठतु पश्चात् सोऽन्यस्यां वसतौ तिष्ठति द्वितीयस्तस्य दीयते मातृस्थानेन कश्चित् साधुर्भणति—ममैष निजको यदि निष्काश्यते तदाहमपि गच्छामि अथवा सागारिकेण सह कश्चित् कलहयति सोऽपि निष्काश्यते स तस्य द्वितीयो भवति यदि बहिः प्रत्यपायो वसतिर्वा नास्ति तदा सर्वे निर्गच्छन्ति। अनन्तरकद्वारं गतं इदानीं काल इति द्वारं, स च दिवसतः कालं कुर्यात् रात्रौ वा

जोगरेयव्वं, अह कयाइ जागरंताणवि उट्ठिज्जा ताहे इमा विही 'काइय वामहत्थेण' जो सो काइयमत्तओ ताओ काइयं-पासवणं 'हवेण(हत्थे)गे'त्ति वामहत्थेण वा, इम च वुच्चइ-'मा उट्ठे गुज्झ गुज्झगा' मा संथाराओ उट्ठेहिसि, गुज्झ मा पमत्तो भव, गुज्झगा इति देवा, तहा जागरंताणं जइ कहवि इमे दोसा भवंति 'पिसाएज्ज हसेज्ज व भीमं वा अट्टहासं मुएज्जा' तत्थ पिसायण-विगरालरूवाइदरिसणं हसणं-सामावियहासं चेव भीमं भीहावणयं अट्टहासं भीसणो रोमहरिसजणणो सद्दो तं मुएज्ज वा, तत्थ किं कायव्वं ?-'अभीएणं' अभीहंतेण 'तत्थ' पिसायणाइंमि 'कायव्वं' करेयव्वं विहीए पुव्वुत्ताए पडिवज्ज माणाए वा 'वोसिरण'त्ति परिट्ठवणं, तत्थ जाहे एस कालगओ ताहे चेव हत्थपाया उज्जुया कज्जंति, पच्छा थद्धा न तीरति उज्जुया करेउं, अच्छीण सेस मीलिज्जंति, तुंडे य से मुहपोत्तियाए वज्झइ, जाणि संधाणाणि अंगुलिअंतराणं तत्थ ईसिं

---

1 जागरितस्य यस्य कदाचित् जाग्रतामपि उत्तिष्ठेत् तदेतो विधिः— कायिकी वामहस्तेन' वा स कायिकीपरिष्ठापनाय कायिकी-मात्रकं हस्तेन वामहस्तेन वा इदं चोच्यते-मोचित गुह्यक गुह्यक मा संस्तारकादुत्तिष्ठेति गुह्यस्य मा प्रमत्तो भूः, गुह्यका इति देवाः तथा जाग्रतो अपि कदाचिदिमे दोषा भवन्ति-पिशाचवत् हसेद्वा भीमं वा अट्टहासं मुञ्चेत्, तत्र पिशाचनं-विकरालरूपादिदर्शनं हसनं-स्वाभाविकहासमेव भयानकं भीमं अट्टहासं भीषणो रोमहर्षजनकः शब्दस्तं मुञ्चेत् तत्र किं कर्तव्यं ?, अभीतेन-अबिभ्यता तत्र पिशाचने कर्तव्य विधिना पूर्वोक्तेन प्रतिपाद्यमानेन व्युत्सर्जनमिति परिष्ठापनं तत्र यदैव कालगतस्यैव हस्तपादौ ऋजुकौ क्रियेते पश्चात् स्तब्धौ न शक्येते ऋजुकौ विधातुं, अक्षिणी चास्य निमील्यते, तुण्डे वा तस्य मुखपोतिका बध्यते, यानि संधानानि अङ्गुल्यन्तराणां छेदनम्

दिवसओवि थोक्लाणं गंतयाणं असईए दुब्भिओदा पए नीइ वा तेण दिवसओ संथिक्कजायिज्जइ, एय कारणेण निरुद्धस्स इमा विही 'छेयण बंधण' इत्यादि, जो सो मग्गो सो छंछिज्जइ, 'बंधण'न्ति अगुद्धाइ पज्झवि, सथारो वा परिट्ठवणनिमित्तं दोरेहिं उग्गाहिज्जइ, 'जग्गण'न्ति जे सेहा बाला अपरिणया य ते ओसारिज्जंति, जे गीयत्था अभीरू जियनिद्दा उवायकुसला आसुक्कारिणो महाबलपरक्कमा महासत्ता दुद्धरिसा कयकरणा अप्पमाइणो परिसा ते जागरंति, 'काइयमत्ते'त्ति जागरंतेहिं काइयमत्तो न परिट्ठविज्जइ 'हत्थउडे'त्ति जइ उट्ठेइ तो ताओ काइयमत्ताओ हत्थउडेणं काइयं गहाय सिंचति, अह पुण जागरंता अच्छिंदिय अबंधिय तं सरीरं जागरंति सुयंति वा आणाई दोसा, कह ?–'अण्णाइट्ठसरीरे' अन्नाविट्ठसरीरं सामान्येन तावद् व्यन्तराधिष्ठितमास्यायते विसेसे पुण पंता वा देवया वा उट्ठज्जा, पंता नाम पडणीया, सा पंता देवया छलेज्जा कडेवरे पविसिउ उट्ठेज्ज वा पणच्चए वा आहाविज्ज वा, जम्हा एए दोसा तम्हा छिंदिउं बंधिउं वा

1 दिवसेऽपि स्तोकानामनन्तकानामभावे दुर्भिक्षे वाऽऽनाथिं गच्छति वा तेन दिवसे मरीषयते एवं कारणेन निरुद्धस्य विधि:– छेदनबन्धने इत्यादि या च पन्था स कल्पयते बन्धनमिति अङ्गुष्ठौ बध्येते संस्तारको वा पारिष्ठापनिकीनिमित्तं दवरकैरवलाम्बते जागरणमिति ये सैक्षा बाला अपरिणताश्च तेऽपसार्यन्ते ये गीतार्था अभीरवो जितनिद्रा उपायकुशला आशुकारिणो महाबलपराक्रमा महासत्त्वा दुर्धर्षाः कृतकरणा अप्रमादिनः ईदृशास्ते जाग्रति कायिकीमात्रं येषि जाग्रद्भिः कायिकीमात्रकं न परिष्ठाप्यते हस्तपुट इति यदुत्तिष्ठति तदा ततः कायिकीमात्रकात् हस्तपुटेन कायिकीं गृहीत्वा सिञ्चन्ति यदि पुनरच्छित्त्वाऽबद्ध्वा तत् शरीरं जाग्रति स्वपन्ति वा आज्ञादयो दोषाः कथम् ?–'अन्याविष्टशरीरे–विशेषे पुनः प्रान्ता वा देवता वोत्तिष्ठेत् प्रान्ता नाम प्रत्यनीका सा प्रान्ता देवता छलेत् कलेवरे प्रविश्योत्तिष्ठेत् प्रनृत्येद्वाऽऽधावेद्वा यस्मादेते दोषास्तस्मात् छित्त्वा बद्ध्वा वा

जागरेयव्वं, अह कयाइ जागरंताणवि वड्डिज्जा ताहे इमा विही 'काइयं उच्चहत्थेण' जो सो काइयमत्तओ ताओ काइयं—पासवणं 'उच्चेण(हत्थे)गे'त्ति वामहत्थेण वा, इमं च बुच्चइ—'मा उट्ठे गुज्झ गुज्झगा' मा संथाराओ उट्ठेहित्ति, गुज्झ मा पमत्तो भव, गुज्झगा इति देवा, तहा जागरंताणं अइ कहंचि इमे दोसा भवति 'वित्तासेज्ज हसेज्ज व भीमं वा अट्टहास मुंचेज्जा' तत्थ वित्तासणं—विगरालरूवाइदरिसणं हसणं—साभावियहासं चेव भीमं भीहावणयं अट्टहासं भीसणो रोमहरिसजणणो सद्दो तं मुचेज्ज वा, तत्थ किं कायव्वं ?—'अभीएणं' अभीहंतेणं 'तत्थ' वित्तासणाइंमि 'कायव्वं' करेयव्वं विहीए पुव्वुत्ताए पडिवज्जमाणाए या 'वोसिरण'त्ति परिट्ठवणं, तत्थ जाहे एव कालगओ ताहे चेव हत्थपाया उज्जुया कज्जंति, पच्छा थद्धा न तीरति उज्जुया करेउं, अच्छीण सेस मीलिज्जंति, तुंडे य से मुहपोत्तियाए बज्झइ, जाणि संधाणाणि अंगुलिअंतराणं तत्थ ईसिं

---

1 जागरितव्यं अथ कथाचित् जाग्रतामपि वर्धेत तदैषो विधिः— कायिकी वामहस्तेन वा स कायिकीपदप्रत्ययात् कायिकी—प्रस्रवणं 'हस्तेनं वामहस्तेन वा इदं बोध्यते—मोत्तिष्ठ गुप्सक गुह्यक मा संस्तारकमुत्तिष्ठेति गुह्यक मा प्रमत्तो भूः गुह्यका इति देवाः। तथा जाग्रतां अपि कथञ्चिदिमे दोषा भवन्ति—वित्रासयेत् हसेद्वा भीमं वा अट्टहासं मुञ्चेत् तत्र वित्रासनं—विकरालरूपादिदर्शनं हसनं—स्वाभाविकहासमेव भयानकं भीमं अट्टहासं भीषणो रोमहर्षजनकः शब्दस्तं मुञ्चेद्वा तत्र किं कर्तव्यं ? अभीतेन—अबिभ्यता तत्र वित्रासने कर्तव्यं विधिना पूर्वोक्तेन प्रतिपाद्यमानेन व्युत्सर्जनमिति परिष्ठापनं, तत्र यदैव कालगतस्तदैव हस्तपादौ ऋजुकौ क्रियेते, पश्चात् स्तब्धौ न तीर्येते ऋजुकौ विधातुं, अक्ष्णोः शेषं निमीलयति तुण्डे वा तस्य मुखपोतिका बध्यते यानि संधानानि अङ्गुल्यन्तराणां तथैव

फालिज्जइ, पायंगुट्ठेसु हत्थंगुट्ठएसु य बज्झइ, आहरणमाईणि कहिज्जंति, एवं आगरति, एसा विही कायव्वा । कालेत्ति दारं सम्मत्तं गयं, इयाणिं कुसपडिमत्ति दारं, तत्थ गाहा—

दोन्नि य दिवड्ढखेत्ते दब्भमया पुत्तगा य कायव्वा । समखेत्तंमि य एक्को अवड्ढअभीए न कायव्वो ॥ ४१ ॥

द्वौ च सार्धक्षेत्रे, नक्षत्र इति गम्यते, दर्भमयौ पुत्तलकौ कार्यौ, समक्षेत्रे च एकः, 'अवड्ढअभीए ण कायव्वो' त्ति उपार्धभोगिष्वभीचिनक्षत्रे च न कर्तव्यः पुत्तलक इति गाथाक्षरार्थः ॥ ४१ ॥ एवमन्यासामपि स्वबुद्ध्याऽक्षरगमनिका कार्या, भावार्थं तु वक्ष्यामः, प्रकृतगाथाभावार्थः—कालगए समणे णक्खत्तं पलोइज्जइ, जइ न पलोएति असमाचारी, पलोइए पण याळीसमुहुत्तेसु नक्खत्तेसु दोण्णि कीरंति, अकरणे अन्ने दो कड्ढइ, काणि पुण पणयालीसमुहुत्ताणि ?, उच्यते—

तिन्नेव उत्तराइं पुणव्वसू रोहिणी विसाहा य । एए छ नक्खत्ता पणयालमुहुत्तसंजोगा ॥ ४२ ॥

तीसमुहुत्तेसु पुण पन्नरससु एगो कीरइ, अकरणे एगं चेव कड्ढइ, तीसमुहुत्तियाणि पुण इमाणि—

अस्सिणिकित्तियमिगसिर पुस्से मह फग्गु हत्थ चित्ता य । अणुराह मूल साढा सवणधणिट्ठा य भद्दवया ॥ ४३ ॥
तह रेवइत्ति एए पन्नरस हवंति तीसइमुहुत्ता । नक्खत्ता नायव्वा परिहरणविहीए कुसलेणं ॥ ४४ ॥

---

१ एतस्मिन् पादाङ्गुष्ठेषु हस्ताङ्गुष्ठेषु च बध्यते आभरणादीनि कथ्यन्ते एवं आगमिति एष विधिः कर्त्तव्यः । काल इति द्वारं समाप्तं इदानीं कुशप्रतिमेति द्वारं, तत्र गाथा—कालगते श्रमणे नक्षत्रं प्रलोक्यते यदि न प्रलोक्यतेऽसमाचारी प्रलोकिते पञ्चचत्वारिंशन्मुहूर्तेषु नक्षत्रेषु द्वे क्रियेते, अकरणे अन्यौ द्वौ मारयति, कानि पुनः पञ्चचत्वारिंशन्मुहूर्तानि ? त्रिंशन्मुहूर्तेषु पुनः पञ्चदशसु एकः क्रियते अकरणे एकं मारयत्येव, त्रिंशन्मुहूर्तिकानि पुनरिमानि.

पनरसमुहुत्तिएसु पुण अभीइंमि य एक्कोवि न कीरइ, ताणि पुण एयाणि—

सयभिसया भरणीओ अद्दा असेस साइ जेट्ठा य । एए उ नक्खत्ता पनरसमुहुत्तसंजोगा ॥ ७५ ॥

कुसपडिमत्ति दारं गयं, इयाणिं पाणयंति दारं—

सुत्तत्थतदुभयविऊ पुरओ घेत्तूण पाणय कुसे य । गच्छइ य जागराओ परिट्ठवेऊण आयमणं ॥ ७६ ॥

इमाए यतणाए—आगमविहिण्णू मत्तएण समं असंसट्ठपाणय कुसा य समच्छेया अवरोप्परमसंबद्धा हत्थचउरंगुलप्पमाणा घेत्तुं पुरओ (पिट्ठओ) अणययक्खतो गच्छइ थंडिलाभिमुहो जेण पुव्वं थंडिलं दिट्ठं, दब्भासइ केसराणि चुण्णाणि वा घिप्पंति, जइ सागारियं तो परिट्ठवेत्ता हत्थपाए सोएंति य आयमंति य जेहिं पूढो, आयमणग्गहणेणं जहा जहा उड्डाहो न होइ तहा तहा सूयणत्ति गाथार्थः ॥ ॥ इयाणिं नियत्तणित्ति दारं—

थंडिलवाघाएणं अहवावि अभिच्छिए अणाभोगा । भमिऊण उवासयच्छे तेणेव पहेण य नियत्ते ॥ ७७ ॥

एवं निज्जमाणे थंडिलस्स वाघाएण, वाघाओ पुण तं उदयहरियसमीसं होज्जा अणाभोगेण वा अनिच्छियं थंडिलं तो

---

१ पञ्चदशमुहूर्त्तिकेषु पुनरभिजिति चैकोऽपि न क्रियते तानि पुनरेतानि । कुशप्रतिमेति द्वारं गतं इदानीं पानीयमिति द्वारं, अस्या व्याख्यार्थं—आगमविधिज्ञो मात्रकेण सममसंसृष्टपानीयं कुशांश्च समच्छेदान् परस्परमसंबद्धान् हस्तचतुरङ्गुलप्रमाणान् गृहीत्वा पुरतः पृष्ठतोऽपश्यन् गच्छति स्थण्डिलाभिमुखो येन पूर्वं दृष्टं दर्भाद्यभावेषु केसराणि चीर्णानि वा गृह्यन्ते यदि सागारिकं तदा परिष्ठाप्य हस्तपादयोः शौचं कुर्वन्ति आचामन्ति च येर्पूढा आचमनग्रहणेन यथा यथोड्डाहो न भवति तथा सूचनमिति । इदानीं निवर्त्तनमिति द्वारं, एवं नीयमाने स्थण्डिलस्य व्याघातेन, व्याघातः पुनरुदकहरित संमिश्रं भवेत् अनाभोगेन वाऽनिष्टं स्थण्डिलं तदा

फाडिज्जइ, पायंगुट्ठेसु हत्थंगुट्ठएसु य बज्झइ, आहरणमाईणि कहिज्जंति, एवं जागरति, एसा विही कायवा। कालेत्ति दार सम्मत्तं गयं, इयाणिं कुसपडिमत्ति दारं, तत्थ गाहा—

दोन्नि य दिवड्ढखेत्ते दब्भमया पुत्तला उ कायव्वा। समखेत्तंमि उ एक्को अवड्ढभोए न कायव्वो ॥ ४१ ॥

द्वौ च सार्धक्षेत्रे, नक्षत्र इति गम्यते, दर्भमयौ पुत्तलकौ कार्यौ, समक्षेत्रे च एकः, 'अवड्ढभीए ण कायव्वो'त्ति अपार्ध भोगिष्वभीचिनक्षत्रे च न कर्तव्यः पुत्तलक इति गाथाक्षरार्थः ॥ ४१ ॥ एवमन्यासामपि स्वबुद्ध्याऽक्षरगमनिका कार्या, भावार्थं तु वक्ष्यामः, प्रकृतगाथाभावार्थः—कालगए समणे णक्खत्तं पलोइज्जइ, अह न पलोएति असमायारी, पलोइए पण यालीसमुहुत्तेसु नक्खत्तेसु दोण्णि कज्जंति, अकरणे अन्ने दो कड्डइ, काणि पुण पणयालीसमुहुत्ताणि ?, उच्यते—

तिन्नेव उत्तराइं पुणव्वसू रोहिणी विसाहा य। एए छ नक्खत्ता पणयालमुहुत्तसंजोगा ॥ ४२ ॥

तीसमुहुत्तेसु पुण पण्णरससु एगो कीरइ, अकरणे एगं चेव कड्डइ, तीसमुहुत्तियाणि पुण इमाणि—

अस्सिणिकित्तियमिगसिर पुस्सो मह फग्गु हत्थ चित्ता य। अणुराह मूल साढा सवणधणिट्ठा य भद्दवया ॥ ४३ ॥

तह रेवइत्ति एए पन्नरस हवंति तीसइमुहुत्ता। [illegible] परिहरणविहीय कुसखेत्ते ॥ ४४ ॥

---

1 पादाङ्गुष्ठेषु हस्ताङ्गुष्ठेषु च बध्यते आहरणादीनि कथ्यन्ते, एवं जागर्ति एष विधिः कर्तव्यः। काल इति द्वारं समाप्तं गतं इदानीं कुशप्रति-मेति द्वारं, तत्र गाथा—कालगते श्रमणे नक्षत्रं प्रलोक्यते यदि न प्रलोक्यतेऽसमाचारी प्रलोकिते पञ्चचत्वारिंशन्मुहूर्तेषु नक्षत्रेषु द्वे क्रियेते अकरणे अन्यौ द्वौ कर्षति कानि पुनः पञ्चचत्वारिंशन्मुहूर्तानि ? त्रिंशन्मुहूर्तेषु पुनः पञ्चदशसु एकः क्रियते अकरणे एकं तावदेव त्रिंशन्मुहूर्तिकानि पुनरिमानि.

व्याख्या—जत्थ तणा न विज्जंति तत्थ चुण्णेहिं नागकेसरेहिं वा अवोच्छिन्नाए धाराए ककारो कायव्वो हेट्ठा य तकारो बंधेयव्वो, असइ चुण्णाणं केसराणं वा पक्खेवयाईहिंवि किरइ । तणत्ति दारं गयं, इयाणिं सीसत्ति दारं, तत्थ—

जाए दिसाएँ गामो तत्तो सीसं तु होइ कायव्वं । उट्ठेंतरक्खणट्ठा एस विही से समासेण ॥ ५२ ॥

इमीए वक्खाणं—जाए दिसाए गामो परिट्ठविज्जंतस्स तओ सीसं कायव, पडिस्सयाओऽवि णीणंतेहिं पुव पाया णीणेयव्वा पच्छा सीसं, किंनिमित्तं—?, 'उट्ठेंतरक्खणट्ठा' जओ उट्ठेइ तओ चेव गच्छइ सपडिस्सुए गच्छते अमंगलंतिकट्टु । सीसत्ति दारं, इयाणिं उवगरणेत्ति दारं—

चिण्हट्ठा उवगरणं दोसा उ भवे अचिंधकरणंमि । मिच्छत्त सो व राया व कुणइ गामाण वहकरण ॥ ५३ ॥

इमीए वक्खाण—परिट्ठाविज्जंते अहाजायमुवगरणं ठवेयव्वं—मुहपोत्तिया रयहरणं चोलपट्टओ य, जइ एवं न ठवेंति असमायारी आणाविराहणा, तत्थ दिट्ठे अणेण दंडिओ सोच्चा कुविओ कोवि उट्ठविओत्ति गामवहणं करेज्जा मिच्छत्तं

---

१ यत्र चूर्णानि न निपतन्ति तत्र चूर्णैर्नागकेसरैर्वाऽव्युच्छिन्नया धारया ककारः कर्तव्यः अधस्ताच्च तकारो बद्धव्यः, असत्सु चूर्णेषु केसरेषु वा प्रक्षेपादिभिरपि क्रियते । तृणानीति द्वारं गतं इदानीं शीर्षमिति द्वारं, तत्र—अस्या व्याख्यान—यस्यां दिशि ग्रामः परिष्ठापयतस्तस्यां शीर्षं कर्तव्यं, प्रतिश्रयादपि नीयमाने। पूर्वं पादौ निष्काशयितव्यौ पश्चाच्छीर्षं किंनिमित्तं ? उत्थितो रक्षार्थं यत उत्तिष्ठति तत एव गच्छति सप्रतिश्रये (परावृत्य) गच्छत्यमङ्गलमितिकृत्वा । शीर्षमिति द्वारं, इदानीमुपकरणमिति द्वारं अस्या व्याख्यान—परिष्ठाप्यमाने यथाजातमुपकरणं स्थाप्यं मुखवस्त्रिका रजोहरणं चोलपट्टकश्च, यद्येवं न स्थाप यन्ति असामाचारी आज्ञाविराधना, तत्र दृष्टे अनेन मुनिकः श्रुत्वा कुपितः कोऽप्युत्थापित इति ग्रामवधं कुर्यात् मिथ्यात्वं

मेमिऊण पयाहिणं अफ्फेंतेहिं उवागच्छियव्वं, अह तेणेव मग्गेण नियत्तंति तो असमायारी, कयाइ उट्ठेज्जा, सो य जओ चेव उट्ठेइ तओ चेव पहावेइ, पच्छा जओ चेव उट्ठेइ तओ चेव पहावेइ, जओ गामो तओ पहावेज्जा, तम्हा भमिऊण जओ थंडिलं उवहारियं तत्थ गंतव्वं, न तेणेव पहेणं, नियत्तणित्ति दारं—

कुसमुट्ठी एगाए अव्वोच्छिन्नाइ एत्थ धाराए। संथारं संथरेज्जा सव्वत्थ समो य कायव्वो ॥ ४८ ॥

व्याख्या—जाहे थंडिलं पमज्जिय भवइ ताहे कुसमुट्ठीए एगाए अवोच्छिण्णाए धाराए संथारो संथरिज्जइ, सो य सव्वत्थ समो कायव्वो, विसमंमि इमे दोसा—

विसमा जइ होज्ज तणा उवरिं मज्झे व हेट्ठओ वावि। मरणं गेलन्नं वा तिण्हंपि उ निद्दिसे तत्थ ॥ ४९ ॥
उवरिं आयरियाणं मज्झे वसहाण हेट्ठि भिक्खूणं। तिण्हंपि रक्खणट्ठा सव्वत्थ समा उ कायव्वा ॥ ५० ॥

गाथाद्वयमपि पाठसिद्धं, जइ पुण तणा ण होज्जा तो इमो विही—

जत्थ य नत्थि तणाइं चुण्णेहिं तत्थ केसरेहिं वा। कायव्वोऽत्थ ककारो हेट्ठ तकारं च बंधेज्जा ॥ ५१ ॥

---

1 आगत्य प्रहरिकमनुर्भेणिस्वापक्त्रव्यं यदि तेनैव मार्गेण निवर्तन्ते तदाऽसामाचारी कदाचित्तुष्टिकेन स च यतेयोत्थितः तत एव प्रधावति पलायत एव उत्तिष्ठति तत एव प्रधावति यतो ग्रामस्तत एव प्रधावेत्, तस्मात् भ्रान्त्वा यत स्थण्डिलमवधारितं तत्र गन्तव्यं न तेनैव पथा निवर्तनेति द्वारं। यदा स्थण्डिलं प्रमार्जितं भवति तदा कुशमुष्टिनैकयाऽव्युच्छिन्नया धारया संस्तारकः संस्तीर्यते स च सर्वत्र समः कर्तव्यः विषमे इमे दोषाः। यदि पुनस्तृणानि न भवेयुस्तदेष विधिः

ा—तत्थ तणा न विज्जंति तत्थ सुग्गाहिं नागकेसरेहिं या अवोच्छिण्णाए धाराए फकारो कायव्वो हेट्ठा य तकारो
ागइ चुण्णाण केसराणं या पलेवयाईहिंवि किरइ । ताहे दारं गय, इयाणिं सीसत्ति दारं, तत्थ—

जत्थ दिसाए गामो तत्तो सीसं तु होइ कायव्वं । उट्ठंतरक्खणट्ठा एस विही से समासेणं ॥ ५१ ॥

ारसाणं—जाए दिसाए गामो परिट्ठविज्जंतस्स तओ सीस कायव्व, पडिस्सयाओऽवि णीणतेहिं पुव्व पाया णीणेयव्वा
ासं, किंनिमित्तं—?, 'उट्ठंतरक्खणट्ठा' जओ उट्ठेइ तओ चेव गच्छइ सवडंमुहे गच्छंते अमंगलंतिकाउं । सीसत्ति
ाणिं उवगरणेत्ति दारं—

चिंधट्ठा उवगरणं दोसा उ भवे अचिंधकरणंमि । मिच्छत्त सो व राया व कुणइ गामाण वहकरणं ॥ ५२ ॥

ारसाणं—परिट्ठाविज्जंते अहाजायमुवगरणं ठवेयव्व—मुहपोत्तिया रयहरणं चोलपट्टओ य, अह एवं न ठवेंति
ो आणाविराहणा, तत्थ दिट्ठे जो ण दंडिओ सोवा कुविओ कोवि उद्दविओत्ति गामघायं करेज्ज मिच्छत्त

ात्र मुत्कवि च रित्ने तत्र [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] सूर्येषु केसरेषु वा प्रलेपादि
क्रियते । [illegible] द्वारं गत इदानीं [illegible] द्वारं तत्र—यस्यां [illegible] दिशि ग्रामः परिष्ठा[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
। [illegible] [illegible] [illegible] ? [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ([illegible]) [illegible] ।
[illegible] द्वारं [illegible] द्वारं [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] मुखवस्त्रिका रजोहरणं चोलपट्टकश्च, [illegible] न [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] इति ग्रामवध कुर्यात् मिथ्यात्वं

भेमिऊण पयाहिणं अकरेंतेहिं उवागच्छियव्वं, अह तेणेव मग्गेण नियत्तंति सो असमायारी, कयाइ उट्ठेज्जा, सो य जओ चेव उट्ठेइ तओ चेव पहावेइ, पच्छा जओ चेव उट्ठेइ तओ चेव पहावेइ, जओ गामो तओ पहावेज्जा, तम्हा भमिऊण जओ थंडिलं उवहारियं तत्थ गंतव्वं, न तेणेव पहेणं, नियत्तणित्ति दारं—

कुसमुट्ठी एगाए अवोच्छिन्नाए एत्थ धाराए। संथारं संथरेज्जा सव्वत्थ समो य कायव्वो ॥ ४८ ॥

वाख्या—जाहे थंडिलं पमज्जिय भवइ ताहे कुसमुट्ठीए एगाए अवोच्छिन्नाए धाराए संथारो संथरिज्जइ, सो य सव्वत्थ समो कायव्वो, विसमंमि इमे दोसा—

विसमा जइ होज्ज तणा उवरिं मज्झे व हेट्ठओ वावि। मरणं गेलन्नं वा तिण्हंपि उ निद्दिसे तत्थ ॥ ४९ ॥
उवरिं आयरियाणं मज्झे वसहाण हेट्ठि भिक्खूणं। तिण्हंपि रक्खणट्ठा सव्वत्थ समा उ कायव्वा ॥ ५० ॥

गाथाद्वयमपि पाठसिद्धं, अह पुण तणा ण होज्जा तो इमो विही—

जत्थ य नत्थि तणाइं चुण्णेहिं तत्थ केसरेहिं वा। कायव्वोऽत्थ ककारो हेट्ठ तकारं च बंधेज्जा ॥ ५१ ॥

---

1 आचार्या महर्द्धिकप्रभृतिभिस्तावत्तस्य यदि तेनैव मार्गेण निवर्तन्ते तदाऽसामाचारी कदाचिदुत्तिष्ठेत् स च यतोऽभिमुखोत्तिष्ठेत् तत एव प्रधावति प्रधावत एव अभिमुखि तत एव प्रधावति यतो ग्रामस्तत एव प्रधावेत् तस्मात् भ्रान्त्वा यत्र स्थण्डिलमवधारितं तत्र गन्तव्यं न तेनैव पथा निवर्तनेति द्वारं। यदा स्थण्डिलं प्रमार्जितं भवति तदा कुशमुष्टयैकयाऽव्युच्छिन्नया धारया संस्तारकः संस्तीर्यते स च सर्वत्र समः कर्तव्यः विषमे इमे दोषाः। यदि पुनस्तृणानि न भवेयुस्तदायं विधिः।

व्याख्या—जत्थ तणा न विज्जंति तत्थ चुण्णेहिं नागकेसरेहिं वा अवोच्छिन्नाए धाराए ककारो कायव्वो हेट्ठा य तकारो बंधेयव्वो, असइ चुण्णाण केसराण वा पक्खेयव्वाईवि किरइ। तणत्ति दारं गयं, इयाणिं सीसत्ति दारं, तत्थ—

जाए दिसाएँ गामो तत्तो सीसं तु होइ कायव्वं। उट्ठेतरक्खणट्ठा एस विही से समासेण ॥ ५१ ॥

इमीए वक्खाणं—जाए दिसाए गामो परिट्ठविज्जंतस्स तओ सीसं कायव्वं, पडिस्सयाओऽवि णीणंतेहिं पुव्वं पाया णीणेयव्वा पच्छा सीसं, किंनिमित्तं?, 'उट्ठेतरक्खणट्ठा' जओ उट्ठेइ तओ चेव गच्छइ सपडिस्सुत्ते गच्छंते अमंगलंतिकट्टु। सीसत्ति दारं, इयाणिं उवगरणेत्ति दारं—

चिंधट्ठा उवगरणं दोसा उ भवे अचिंधकरणंमि। मिच्छत्त सो व राया व कुणइ गामाण वहकरणं ॥ ५२ ॥

इमीए वक्खाणं—परिट्ठाविज्जंते अहाजायमुवगरणं ठवेयव्वं—मुहपोत्तिया रयहरणं चोलपट्टओ य, अह एवं न ठवेंति असमाचारी आणाविराहणा, तत्थ दिट्ठे जणेण दंडिओ सोच्चा कुविओ कोवि उट्ठविओत्ति गामवहणं करेज्ज मिच्छत्त

---

१ यत्र तृणानि न विद्यन्ते तत्र चूर्णैर्नागकेसरैर्वाऽव्युच्छिन्नया धारया ककारः कर्तव्यः अधस्ताच्च तकारो बद्धव्यः असत्सु चूर्णेषु केसरेषु वा प्रक्षेपादि निरपि क्रियते। तृणानीति द्वारं गतं इदानीं शीर्षमिति द्वारं तत्र—अस्या व्याख्यानं—यस्यां दिशि ग्रामः परिष्ठाप्यमानस्तस्याः शीर्षं कर्तव्यं प्रतिश्रयादपि नीयमाने, पूर्वं पादौ निष्काशयितव्यौ पश्चाच्छीर्षं किंनिमित्तं? उत्थितो रक्षार्थं यत उत्तिष्ठति तत एव गच्छति सप्रतिश्रये (पराङ्मुख) गच्छन्नमङ्गलमितिकृत्वा। शीर्षमिति द्वारं, इदानीमुपकरणमिति द्वारं, अस्या व्याख्यानं—परिष्ठाप्यमाने यथाजातमुपकरणं स्थाप्यं मुखवस्त्रिका रजोहरणं चोलपट्टकश्च, यद्येवं न स्थाप-यन्ति असामाचारी आज्ञाविराधना, तत्र दृष्टे जनेन दण्डिकः श्रुत्वा कुपितः कोऽप्युत्थापित इति ग्रामवधं कुर्यात् मिथ्यात्वं

वा गच्छेज्ज, जहा उवेणयस्स सवण्णियलिंगेण कालगयस्स मिच्छत्तं जायं सवण्णियपरिसेवणाए, पच्छा आयरिएहिं पडिबोहिओ, जस्स वा गामस्स सगासे परिठ्ठविओ सो गामो कालेण पडिवइरं दवाविज्जइ दंडिएण, एए दोसा अणुहा अविरंचकरणे। उवगरणेत्ति दारं गयं, इयाणिं उट्ठाणेत्ति दारं, तत्थ गाहाओ—

वसहि निवेसण साही गाममज्झे य गामदारे य। अंतरउज्जाणंतर निसीहिया उट्ठिए वोच्छं ॥ ५४ ॥

वसहिनिवेसणसाही गामद्धं चेव गाम मोत्तव्वो। मंडलकंडुद्देसे निसीहिया चेव रज्जं तु ॥ ५५ ॥

इमीणं वक्खाणं—कलेवरं नीणेज्जमाणं वसहीए चेव उट्ठेइ वसही मोत्तव्वा, निवेसणे उट्ठेइ निवेसणं मोत्तव्वं, निवेसणंति एगदारं वइपरिक्खित्तं अणेगघरं कहियं, साहीए उट्ठेइ साही मोत्तव्वा, साही घराण पंती, गाममज्झे उट्ठेइ गामद्धं मोत्तव्वं, गामदारे उट्ठेइ गामो मोत्तव्वो, गामस्स उज्जाणस्स य अंतरा उट्ठेइ मंडलं मोत्तव्वं, मंडलंति विसयमंडलं, उज्जाणे उट्ठेइ कंडं मोत्तव्वं, कंडंति देसखंडं मंडलाओ महल्लतरं भण्णइ, उज्जाणस्स य निसीहियाए य अंतरा उट्ठेइ देसो मोत्तव्वो,

---

१ वा गच्छेत्, यथोपाश्रयिकस्य तद्भविक (सद्धर्मिक) लिङ्गेन कालगतस्य मिथ्यात्वं जातं तद्भविकपरिषेवणया पश्चादाचार्यैः प्रतिबोधितः, यस्य वा ग्रामस्य समीपे परिस्थापितः स ग्रामः कालेन प्रतिवैरं दाप्यते दण्डिकेन एते दोषा अनाच्छादने। उपकरणमिति द्वारं गतं इदानीमुत्थानमिति द्वारं तत्र गाथे—कलेवरं निष्काश्यमानं वसतावेवोत्तिष्ठति वसतिर्मोक्तव्या निवेशने उत्तिष्ठति निवेशनं मोक्तव्यं निवेशनमिति एकद्वारा वृतिपरिक्षिप्तानेकगृह कथितम् पाटके उत्तिष्ठति पाटको मोक्तव्यः, पाटको (शाखा) गृहाणां पङ्क्तिः ग्राममध्ये उत्तिष्ठति ग्रामार्धं मोक्तव्यं ग्रामद्वारे उत्तिष्ठति ग्रामो मोक्तव्यः ग्रामोद्यानयोरन्तरोत्तिष्ठति मण्डलं मोक्तव्यं मण्डलमिति विषयमण्डलं (देशस्य लघुतमो विभागः) उद्याने उत्तिष्ठति काण्डं (लघुतरो भागः) मोक्तव्यं काण्डमिति देशखण्डं मण्डलमृहत्तरं मन्यते उद्यानस्य नैषेधिक्याश्चान्तरोत्तिष्ठति देशो (लघु) मोक्तव्यः.

निसीहियाए उट्ठेइ रज्जं मोत्तव, एय ता निज्जतस्स विही, तंमि परिठविए गीयत्था एगपासे मुहुत्तं संचिक्खंति, कयाचि परिठविओवि उट्ठेज्जा, तत्थ निसीहियाए जइ उट्ठेइ तत्थेव पडिओ उवस्सओ मोत्तवो, निसीहियाए उज्जाणस्स य अंतरा जइ पडइ निवेसणं मोत्तव, उज्जाणे पडइ साही मोत्तवा, उज्जाणस्स गामस्स य अतरा जइ पडइ गामद्ध मोत्तवं, गामदारे पडइ गामो मोत्तवो, गाममज्झे पडइ मंडलं मोत्तवं, साहीए पडइ कंडो मोत्तवो, निवेसणे पडइ देसो मोत्तवो, वसहीए पडइ रज्जं मोत्तवं, तथा चाह भाष्यकार—

एगंते जो उ कमो कलेवर पवेसणंमि सो चेव्वो । णवरं पुण णाणत्तं गामद्दारंमि पोद्धव्व ॥ २०६ ॥ (भा०) ॥

अत्र विपर्यस्तक्रमेऽङ्गीकृते तुल्यतैव नानात्व, तथा च निर्गमनेऽपि ग्रामद्वारोत्थाने ग्रामपरित्याग उक्तः, इहापि स एव ति तुल्यता, निज्जूढो जइ बिइय वार एत्ति दो रज्जाणि मोत्तवाणि, तइयाए तिण्णि रज्जाणि, तेण पर बहुसोऽवि वारे पविसंते तिण्णि चेव रज्जाणि मोत्तवाणि—

असिवाइकारणेहिं तत्थ वसंताण जस्स जो उ तवो । अभिगहियाणभिगहिओ सा तस्स उ जोगपरिवुड्ढी ॥ ५९ ॥

---

1 नैषेधिक्यामुत्तिष्ठति राज्यं मोक्तव्य एवं तावत् नीयमाने विधिः तस्मिन् परिष्ठापिते गीतार्था एकपार्श्वे मुहूर्तं प्रतीक्षन्ते कदाचित् परिष्ठापितोऽप्युत्तिष्ठेत् तत्र नैषेधिक्यामुत्तिष्ठति यदि तत्रैव पतित उपाश्रयो मोक्तव्यः नैषेधिक्या उद्यानस्य चान्तरा यदि पतति निवेशनं मोक्तव्यं उद्याने पतति शाखा (पाटकः) मोक्तव्याः उद्यानस्य ग्रामस्य चान्तरा यदि पतति ग्रामार्धं मोक्तव्यं ग्रामद्वारे पतति ग्रामो मोक्तव्यः ग्राममध्ये पतति मण्डलं मोक्तव्यं शाखायां पतति काण्ड मोक्तव्य निवेशने पतति देशो मोक्तव्यः वसतौ पतति राज्यं मोक्तव्यं । निर्यूढो यदि द्वितीयमपि वारमायाति द्वे राज्ये मोक्तव्ये तृतीयस्यां त्रीणि राज्यानि ततः परं बहुशोऽपि वारा प्रविशति त्रीण्येव राज्यानि मोक्तव्यानि

वा गच्छेज्ज, अहवा उच्चेणयस्स तवण्णियलिंगेणं कालगयस्स मिच्छत्तं आयं तवण्णियपरिवेसणाए, पच्छा आयरिएहिं पडिबोहिओ, जस्स वा गामस्स सगासे परिठ्ठविओ सो गामो कालेण पविसइ दवाविज्जइ दंडिएण, एए दोसा जम्हा अणिच्छकरणे। उवगरणेत्ति दारं गयं, इयाणिं उट्ठाणेत्ति दारं, तत्थ गाहाओ—

वसहि निवेसण साही गाममज्झे य गामदारे य। अंतरउज्जाणंतर निसीहिया उट्ठिए वोच्छं ॥ ५१ ॥
वसहिनिवेसणसाही गामद्धं चेव गाम मोत्तव्वो। मंडलकंडुद्देसे निसीहिया चेव रज्जं तु ॥ ५२ ॥

इमीणं वक्खाणं—कलेवरं नीणेज्जमाणं वसहीए चेव उट्ठेइ वसही मोत्तव्वा, निवेसणे उट्ठेइ निवेसणं मोत्तव्वं, निवेसणंति एगदारं वइपरिक्खित्तं अणेगघरं कप्पियं, साहीए उट्ठेइ साही मोत्तव्वा, साही पुराण पंती, गाममज्झे उट्ठेइ गामद्धं मोत्तव्वं, गामदारे उट्ठेइ गामो मोत्तव्वो, गामस्स उज्जाणस्स य अंतरा उट्ठेइ मंडलं मोत्तव्वं, मंडलंति विसयमंडलं, उज्जाणे उट्ठेइ कंडं मोत्तव्वं, कंडंति देसखंडं मंडलाओ महत्तरं भण्णइ, उज्जाणस्स य निसीहियाए य अंतरा उट्ठेइ देसो मोत्तव्वो,

1 वा गच्छेत् यथोक्तविधीनस्य तपस्विनः (तदर्थिक) लिङ्गेन कार्पटकस्य मिथ्यात्वं गतं तपस्विपरिवेषणया पश्चादाचार्यैः प्रतिबोधितः यस्य वा ग्रामस्य सकाशे परिष्ठापितः स ग्रामः कालेन प्रविष्टो दाप्यते दण्डिकेन एते दोषा अनापृच्छनके। उपकरणमिति द्वारं गतं इदानीमुत्थानमिति द्वारं तत्र गाथे—वक्तव्योऽधुनार्थः—कलेवरं निष्क्रममाणं वसतावेवोत्तिष्ठति वसतिर्मोक्तव्या निवेशने उत्तिष्ठति निवेशनं मोक्तव्यं निवेशनमिति एकद्वारा वृत्तिपरिक्षिप्तानेकगृह कल्पितम् पाटके उत्तिष्ठति पाटको मोक्तव्यः, पाटको (साखा) पुराणी पंक्तिः ग्राममध्ये उत्तिष्ठति ग्रामार्धं मोक्तव्यं ग्रामद्वारे उत्तिष्ठति ग्रामो मोक्तव्यः, ग्रामस्योद्यानस्य चान्तरोत्तिष्ठति मण्डलं मोक्तव्यं मण्डलमिति विषयमण्डलं (देशस्य लघुतमो विभागः) उद्याने उत्तिष्ठति काण्डं (कण्डको महान्) मोक्तव्यं काण्डमिति देशखण्डं मण्डलापेक्षया महत्तरं भण्यते उद्यानस्य नैषेधिक्याश्चान्तरोत्तिष्ठति देशो (कटु) मोक्तव्यः.

निसीहियाए उठेइ रज्जं मोत्तव्वं, एय वा निव्वत्तस्स विही, ताम परिठ्ठावए गीयत्था एगंते सुद्धे थंडिल्ले,
निसीहियाए उठेइ तत्थेव पडिओ उवस्सओ मोत्तव्वो, निसीहियाए उज्जाणस्स य अंतरा परिठ्ठवियओवि उठेज्जा, तत्थ निसीहियाए जइ उठेइ तत्थेव पडिओ उवस्सओ मोत्तव्वो, निसीहियाए उज्जाणस्स य अंतरा जइ पडइ निवेसणं मोत्तव्वं, उज्जाणे पडइ साही मोत्तव्वा, उज्जाणस्स गामस्स य अंतरा जइ पडइ गामद्धं मोत्तव्वं, गामदारे पडइ गामो मोत्तव्वो, गाममज्झे पडइ मंडलं मोत्तव्वं, साहीए पडइ कंडो मोत्तव्वो, निवेसणे पडइ देसो मोत्तव्वो, वसहीए पडइ रज्जं मोत्तव्वं, तथा चाह भाष्यकारः—

पयते जो उ कमो कलेवर पवेसणंमि सो चेव । णवरं पुण णाणत्तं गामद्दारंमि बोद्धव्वं ॥ २०३ ॥ (भा०) ॥

अत्र विपर्यस्तक्रमेऽङ्गीकृते तुल्यतैव नानात्वं, तथा च निर्गमनेऽपि ग्रामद्वारोत्थाने ग्रामपरित्याग उक्तः, इहापि स एवेति तुल्यता, निच्छूढो जइ बिइयं वारं एत्ति दो रज्जाणि मोत्तव्वाणि, तइयाए तिण्णि रज्जाणि, तेण परं बहुसोऽवि वारे पविसंते तिण्णि चेव रज्जाणि मोत्तव्वाणि—

असिवाइकारणेहिं तत्थ वसंताण जस्स जो उ तवो । अभिगहियाणभिगहिओ सा तस्स उ जोगपरिवुड्ढी ॥ ५९ ॥

---

1 नैषेधिक्यामुत्तिष्ठति राज्यं मोक्तव्यं एवं तावत् नीयमाने विधिः तस्मिन् परिष्ठापिते गीतार्था एकपार्श्वे मुहूर्तं यावत् तिष्ठन्ते कदाचित् परिष्ठापितोऽप्युत्तिष्ठेत् तत्र नैषेधिक्यामुत्तिष्ठति यदि तत्रैव पतित उपाश्रयो मोक्तव्यः नैषेधिक्या उद्यानस्य चान्तरा यदि पतति निवेशनं मोक्तव्यं उद्याने पतति शाखा (पाटकः) मोक्तव्या उद्यानस्य ग्रामस्य चान्तरा यदि पतति ग्रामार्धं मोक्तव्यं ग्रामद्वारे पतति ग्रामो मोक्तव्यः ग्राममध्ये पतति मण्डलं मोक्तव्यं शाखायां पतति काण्डं मोक्तव्यं निवेशने पतति देशो मोक्तव्यः वसतौ पतति राज्यं मोक्तव्यं । निर्यूढो यदि द्वितीयमपि वारमायाति द्वे राज्ये मोक्तव्ये तृतीयस्यां त्रीणि राज्यानि ततः परं बहुशोऽपि वारा प्रविशति त्रीण्येव राज्यानि मोक्तव्यानि

इमीए चक्खाणं—जइ चहिया असियाईहिं कारणेहिं न निग्गच्छंति ताहे तत्थेय चसंता जोगवुड्ढिं करेंति, नमोक्कारइत्ता पोरिसिं करेंति, पोरिसित्ता पुरिमड्ढं, सइ सामत्थे आयंबिलं पारेइ, असइ निव्वीयं, असमत्थो जइ तो एक्कासणयं, एवं सचिइयं, पुरिमड्ढतित्ता चउत्थं, चउत्थइत्ता छट्ठं, एवं विभासा। उट्ठाणेत्ति गयं, इयाणिं णामगहणेत्ति दारं—

जिच्चइ नामं एगस्स दोण्हमहवावि होज्ज सव्वेसिं। खिप्पं तु लोयकरणं परिण्णगणभेयबारसमं ॥ ५७ ॥

इमीए चक्खाणं—आवइयाणं णामं गेण्हइ तावइयाणं खिप्पं लोयकरणं 'परिण्ण'त्ति बारसमं च दिज्जइ, असत्तस्स दसमं अट्ठमं छट्ठं चउत्थाइ वा, गणभेओ य कीरइ, ते गणाओ य णिन्ति। णामग्गहणेत्ति दारं गयं, इयाणिं पयाहिणेत्ति दारं—

जो जहियं सो तत्तो नियत्तइ पयाहिणं न कायव्वं। उट्ठाणाई दोसा विराहणा बालवुड्ढाई ॥ ५८ ॥

इमीए चक्खाणं—परिट्ठवेत्ता जो जओ सो तओ चेव नियत्तति, पयाहिणं न करेइ, जइ करिंति उट्ठेइ विराहणा बाल वुड्ढाईणं, जओ सो अवरिमुहो ठविओ तओ चेव धावइ। पयाहिणेत्ति एयं गयं, इयाणिं काउस्सग्गकरणेत्ति दारं गाहा—

---

१ अस्या व्याख्या—यदि वसतिविशालादिभिः कारणैर्न निर्गच्छन्ति तदा तत्रैव वसन्तो योगवृद्धिं कुर्वन्ति नमस्कारीया पौरुषीं कुर्वन्ति पौरुषीया पुरिमार्धं सति सामर्थ्ये आचामाम्लं पारयन्ति असति निर्विकृतिकं असमर्थो यदि तदैकाशनकं, एवं सचित्तीयं पूर्वार्धीयाश्चतुर्थं चतुर्थीयाः षष्ठं एवं विभाषा। उत्थानमिति गतं इदानीं नामग्रहणमिति द्वारं—अस्या व्याख्या—यावतां नाम गृह्णाति तावतां क्षिप्रं लोचकरणं 'परिज्ञा' मिति द्वादशमं दीयते अशक्नुवतो दशमोऽष्टमः षष्ठः चतुर्थादिर्वा गणभेदश्च क्रियते ते गणाच्च निर्यान्ति। नामग्रहणमिति द्वारं गतं इदानीं प्रदक्षिणेति द्वारं—अस्या व्याख्या—परिष्ठाप्य यो यत्र स तत एव निवर्तते प्रदक्षिणां न करोति यदि कुर्वन्त्युत्तिष्ठति विराधना बालवृद्धादीनां यतः स परमिमुखः स्थापितस्तत एव धावति। प्रदक्षिणेति एवं गतं इदानीं कायोत्सर्गकरणमिति द्वारं गाथा

गहणाई दोसा न होंति तत्थेव काउस्सग्गंमि । आगम्मुवस्सयं गुरुसगासे विहीए उस्सग्गो ॥ ५२ ॥

ईमीए वक्खाणं—कोइ भणेज्जा—तत्थेव किमिति काउस्सग्गो न कीरइ?, भण्णंति—उट्ठाणाई दोसा हवंति, तओ आगम्म चइहरं गच्छंति, चइयाइं वंदित्ता संतिनिमित्तं अजियसंतित्थयं पढंति, तिण्णि वा थुइओ परिहायमाणाओ कड्ढिज्जंति, तओ आगंतुं आयरियसगासे अविहिपारिट्ठावणियाए काउस्सग्गो कीरइ, एतावान् वृद्धसम्प्रदायः, आयरणा पुण ओमच्छगरयहरणेण गमणागमणं किर आलोइज्जइ, तओ जाव इरिया पडिक्कमिज्जइ तओ चेइयाइं वंदित्तेत्यादि सिवे विही, असिवे न कीरइ, जो पडिस्सए अच्छइ सो उच्चारपासवणखेलमत्तगे विगिंचइ वसहिं पमज्जइत्ति काउस्सग्गदारं गयं, इयाणिं खमणासज्झायस्स दारा भण्णति—

खमणे य असज्झाए राइणिय महाणिणाए नियगा वा । सेसेसु नत्थि खमणं नेव असज्झाइयं होइ ॥ ६ ॥

व्याख्या—क्षपणं अस्वाध्यायश्च जइ 'राइणिओ'त्ति आयरिओत्ति 'महाणिणाओ'त्ति महाजणणाओ नियगा वा

1 अस्या व्याख्यान-कश्चिद् भणेत्-तत्रैव किमिति कायोत्सर्गो न क्रियते? भण्यते-उत्थानादयो दोषा भवन्ति, तत आगम्य चैत्यगृहं गच्छन्ति, चैत्यानि वन्दित्वा शान्तिनिमित्तमजितशान्तिस्तवं पठन्ति, तिस्रो वा स्तुतीः परिहीयमानाः कथयन्ति तत आगम्याचार्यसकाशेऽविधिपरिष्ठापनिकायै कायोत्सर्गः क्रियते आचरणा पुनरवमच्छकरजोहरणेन गमनागमनं किलालोच्यते, ततो यावदीर्या प्रतिक्रम्यते ततश्चैत्यानि वन्दित्वेत्यादि शिवे विधिः, अशिवे न क्रियते, यो यति श्रये तिष्ठति स उच्चारप्रश्रवणश्लेष्ममात्रकाणि त्यजति वसतिं प्रमार्जयति इति कायोत्सर्गद्वारं गतं, इदानीं क्षपणास्वाध्यायद्वारे भण्येते—यदि रात्निक इति आचार्य इति महानिनाद इति महाजनज्ञातो निजका वा

इमीए वक्खाणं—अह वहिया असिवाईहिं कारणेहिं न निग्गच्छंति ताहे तत्थेव वसंता जोगवुड्ढि करेंति, नमोक्कारइत्ता पोरिसिं करेंति, पोरिसित्ता पुरिमड्ढं, सइ सामत्थे आयंबिलं पारेइ, असइ निव्वीयं, असमत्थो जइ तो एक्कासणयं, एवं सविड्ढं, पुरिमड्ढतित्ता चउत्थं, चउत्थइत्ता छट्ठं, एवं विभासा। उट्ठाणेत्ति गयं, इयाणिं णामगहणेत्ति दारं—

गिण्हइ नामं एगस्स दोण्हमहवावि होज्ज सव्वेसिं। खिप्पं तु लोयकरणं परिण्णगणभेयबारसमं ॥ ५७ ॥

इमीए वक्खाणं—आवइयाणं णामं गेण्हइ तावइयाणं खिप्पं लोयकरणं 'परिण्ण'त्ति बारसमं च दिज्जइ, अतरंतस्स दसमं अट्ठमं छट्ठं चउत्थाइ वा, गणभेओ य कीरइ, ते गणाओ य णिन्ति। णामग्गहणेत्ति दारं गयं, इयाणिं पयाहिणेत्ति दारं—

जो जहियं सो तत्तो नियत्तइ पयाहिणं न कायव्वं। उट्ठाणाई दोसा विराहणा बालवुड्ढाई ॥ ५८ ॥

इमीए वक्खाणं—परिट्ठवेत्ता जो जओ सो तओ चेव नियत्तति, पयाहिणं न करेइ, जइ करिंति उट्ठेइ विराहणा बाल वुड्ढाईणं, जओ सो अवहिमुहो ठविओ तओ चेव धावइ। पयाहिणेत्ति पयं गयं, इयाणिं काउस्सग्गकरणेत्ति दारं गाहा—

---

1 अस्या व्याख्यानं—यदि बहिरशिवादिभिः कारणैर्न निर्गच्छन्ति तदा तत्रैव वसन्तो योगवृद्धिं कुर्वन्ति नमस्कारीयाः पौरुषीं कुर्वन्ति पौरुषीयाः पुरिमार्धं यदि सामर्थ्यं आचामाम्लं पारयन्ति असति निर्विकृतिकं असमर्थो यदि तदैकाशनकं एवं साद्धीयं पूर्वार्धीयाश्चतुर्थं, चतुर्थीयाः षष्ठं, एवं विभाषा। उत्थानमिति गतं इदानीं नामग्रहणमिति द्वारं—अस्या व्याख्यानं—यावतां नाम गृह्णाति तावतां क्षिप्रं लोचकरणं 'परिज्ञा' मिति द्वादशमश्च दीयते अशक्नुवतो दशमोऽष्टमः षष्ठः चतुर्थादिर्वा गणभेदश्च क्रियते ते गणाच्च निर्यान्ति। नामग्रहणमिति द्वारं गतं इदानीं प्रदक्षिणेति द्वारं—अस्या व्याख्यानं—परिष्ठाप्य यो यत्र स तत एव निवर्तते प्रदक्षिणां न करोति यदि कुर्वन्त्युत्तिष्ठति विराधना बालवृद्धादीनां यतः स यदभिमुखः स्थापितस्तत एव धावति। प्रदक्षिणेति पदं गतं इदानीं कायोत्सर्गकरणमिति द्वारं गाथा.

वड्डाणाई दोसा य होंति तत्थेव काउसग्गामि । आगम्मुवस्सयं गुरुसगासे विहीऍ उस्सग्गो ॥ ५१ ॥

इमीए वक्खाणं—कोइ भणेज्जा—तत्थेव किमिति काउस्सग्गो न कीरइ?, भण्णंति—वड्डाणाई दोसा हवंति, तओ आगम्म चइहरं गच्छति, चेइयाइ वंदित्ता संतिनिमित्त अजियसंतित्थयं पढंति, तिण्णि वा थुइओ परिहायमाणाओ कड्ढिज्जंति, तओ आगतुं आयरियसगासे अविहिपारिठावणियाए काउस्सग्गो कीरइ, एतावान् वृद्धसम्प्रदायः, आयरणा पुण ओमच्छगरयहरणेण गमणागमण फिर आलोइज्जइ, तओ जाव इरिया पडिक्कमिज्जइ तओ चेइयाई वंदित्तेत्यादि सिवे विही, असिवे न कीरइ, जो पडिस्सए अच्छइ सो उच्चारपासवणखेलमत्तगे विगिंचइ वसहिं पमज्जइत्ति काउस्सग्गदारं गयं, इयाणिं खमणासज्झायस्स दारा भण्णति—

खमणे य असज्झाए राइणिय महाणिनाय नियगा वा । सेसेसु नत्थि खमणं नेव असज्झाइयं होइ ॥ ६ ॥

व्याख्या—क्षपण अस्वाध्यायश्च जइ 'राइणिओ'त्ति आयरिओत्ति 'महाणिणाओ'त्ति महाजणणाओ नियगा वा

---

1 अस्या व्याख्यानं—कश्चिद् भणेद्—तत्रैव किमिति कायोत्सर्गो न क्रियते?, भण्यते—उत्थानादयो दोषा भवन्ति तत आगम्य चैत्यगृहं गच्छन्ति चैत्यानि वन्दित्वा शान्तिनिमित्तमजितशान्तिस्तवं पठन्ति तिस्रो वा स्तुतीः परिहीयमानाः कथयन्ति तत आगत्याचार्यसकाशेऽविधिपरिष्ठापनिकायै कायोत्सर्गः क्रियते, आचरणा पुनरवमकरजोहरणेन गमनागमनं किलालोच्यते ततो यावदीर्या प्रतिक्रम्यते ततश्चैत्यानि वन्दित्वेत्यादि शिवे विधिः अशिवे न क्रियते, यः प्रति श्रये तिष्ठति स उच्चारप्रस्रवणश्लेष्ममात्रकाणि शोधयति वसतिं प्रमार्जयति इति कायोत्सर्गद्वारं गतं, इदानीं क्षपणास्वाध्यायद्वारे भण्यते—यदि राक्षिक इति आचार्य इति महानिनाद इति महाजनज्ञातो निजका वा

इमीए चक्खाणं—जइ वहिया असिवाईहिं कारणेहिं न निगच्छंति ताहे तत्थेव वसंता जोगमुहिं करेंति, नमोकारइत्ता पोरिसिं करेंति, पोरिसिचा पुरिमड्ढं, सइ सामत्थे आयंबिलं पारेइ, असइ निव्वीयं, असमत्थो जइ तो एकासणयं, एवं सविइयं, पुरिमड्ढतिया चउत्थं, चउत्थइत्ता छट्ठं, एवं विभासा। उद्धाणेत्ति गयं, इयाणिं णामगहणेत्ति दारं—

गिण्हइ णामं एगस्स दोण्हमहवावि होज्ज सव्वेसिं। खिप्पं तु लोयकरणं परिण्णगणभेयबारसमं ॥ ५७ ॥

इमीए वक्खाणं—आयरियाणं णामं गेण्हइ तायरियाणं खिप्पं लोयकरणं 'परिण्णं'ति बारसम च दिज्जइ, असहस्स दसमं अट्ठमं छट्ठं चउत्थाइ वा, गणभेओ य कीरइ, ते गणाओ य भिन्ति। णामग्गहणेत्ति दारं गयं, इयाणिं पयाहिणेत्ति दार—

जो जहियं सो तत्तो नियत्तइ पयाहिणं न कायव्वं। उट्ठाणाई दोसा विराहणा बालवुड्ढाई ॥ ५८ ॥

इमीए वक्खाण—परिठवेत्ता जो जओ सो तओ चेव नियत्तति, पयाहिणं न करेइ, जइ करिंति उट्ठेइ विराहणा बाल वुड्ढाईणं, जओ सो उवट्ठिमुहो ठविओ तओ चेव धावइ। पयाहिणेत्ति पय गयं, इयाणिं काउस्सग्गकरणेत्ति दार गाहा—

---

1 अस्या व्याख्यानं—यदि बहिरशिवादिभिः कारणैर्न निर्गच्छन्ति तदा तत्रैव वसन्तो योगवृद्धिं कुर्वन्ति नमस्कारिकाः पौरुषीं कुर्वन्ति पौरुषीकाः पुरिमार्धं यदि सामर्थ्यं आचामाम्लं पारयन्ति असति निर्विकृतिकं, असमर्थो यदि तदैकाशनकं, एवं सद्वितीयं पूर्वार्धिकाश्चतुर्थं, चतुर्थिकाः षष्ठं एवं विभाषा। उत्थानमिति गतं इदानीं नामग्रहणमिति द्वारं—अस्या व्याख्यानं—आचार्याणां नाम गृह्णाति तावतां क्षिप्रं लोचकरणं 'परिज्ञा' मिति द्वादशमं च दीयते असहिष्णवो दशमोऽष्टमः षष्ठश्चतुर्थो वा गणभेदश्च क्रियते ते गणाच्च भिद्यन्ते। नामग्रहणमिति द्वारं गतं इदानीं प्रदक्षिणेति द्वारं—अस्या व्याख्यानं—परिष्ठाप्य यो यत एव निवर्तते प्रदक्षिणां न करोति यदि कुर्वन्त्युत्तिष्ठति विराधना बालवृद्धादीनां यतः स पश्चिममुखः स्थापितस्तत एव धावति। प्रदक्षिणेति पदं गतं इदानीं कायोत्सर्गकरणमिति द्वारं गाथा

वद्वाणाई दोसा उ होंति तत्थेव काउसग्गंमि । आगम्मुवस्सयं गुरुसगासे विहीऍ उस्सग्गो ॥ ५९ ॥

इमीए वक्खाणं—कोइ भणेज्जा—तत्थेव किमिति काउस्सग्गो न कीरइ?, भण्णंति—वद्वाणाई दोसा हवंति, तओ आगम्म चइहरं गच्छंति, चेइयाइ वंदित्ता संतिनिमित्तं अजियसंतित्थयं पढंति, तिण्णि वा थुईओ परिहायमाणाओ कड्ढिज्जंति, तओ आगंतुं आयरियसगासे अविहिपारिठावणियाए काउस्सग्गो कीरइ, एतावान् वृद्धसम्प्रदायः, आयरणा पुण ओमच्छगरयहरणेण गमणागमणं फिर आलोइज्जइ, तओ जाव इरिया पडिक्कमिज्जइ तओ चेइयाइं वंदिसेस्यादि सिवे विही, असिवे न कीरइ, जो पडिस्सए अच्छइ सो उच्चारपासवणखेलमत्तगे विगिंचइ वसहिं पमज्जइत्ति काउस्सग्गदारं गयं, इयाणिं खमणासज्झायस्स दारा भण्णति—

खमणे य असज्झाए राइणिय महाणिनाए नियगा वा । सेसेसु नत्थि खमणं नेव असज्झाइयं होइ ॥ ६० ॥

व्याख्या—क्षपणं अस्वाध्यायश्च जइ 'राइणिओ'त्ति आयरिओत्ति 'महाणिणाओ'त्ति महाजणणाओ नियगा वा

1 अस्या व्याख्यान-कश्चिद् भणेद्—तत्रैव किमिति कायोत्सर्गो न क्रियते?, भण्यते—उत्थानादयो दोषा भवन्ति तत आगम्य चैत्यगृहं गच्छन्ति, चैत्यानि वन्दित्वा शान्तिनिमित्तमजितशान्तिस्तवं पठन्ति, तिस्रो वा स्तुतीः परिहीयमानाः कथयन्ति तत आगत्याचार्यसकाशेऽविधिपरिष्ठापनिकायै कायोत्सर्गः क्रियते, आचरणा पुनरवमस्तकरजोहरणेन गमनागमनं किलाकोच्यते ततो यावदीर्यां प्रतिक्रम्यते ततश्चैत्यानि वन्दिष्येत्यादि शिवे विधिः अशिवे न क्रियते यः प्रति श्रये तिष्ठति स उच्चारप्रश्रवणश्लेष्ममात्रकाणि शोधयति वसतिं प्रमार्जयति इति कायोत्सर्गद्वारं गतं, इदानीं क्षपणास्वाध्यायपोर्द्वारे भण्येते—यदि राक्षिक इति आचार्य इति महानिनाद इति महाजनज्ञातो निजका वा

सण्णीयगा या से अत्थि, तेसिं अधितित्ति कीरइ, 'सेसेसु नत्थि समणं' सेसेसु साहुसु न कीरइ समणं, णेय असज्झाइयं होइ, सज्झाओवि कीरइत्ति भणियं, एवं ताव सिवे, असिवे समण नत्थि जोगवुड्ढी कीरइ, काउस्सग्गो अविहिविगिंचणियाए य कीरइ, पडिस्सए मुहुत्तय सचिक्कावियव्वइ जाव उवउत्तो, तत्थ अहाजायं न कीरइ, तत्थ जेण सच्चारएण णीणिओ सो विकरणो कीरइ, जइ न करेंति असमाचारी पवत्तइ, अहिगरणं आणेज्ज वा देवया पंता तम्हा विकरणो कायव्वो, समणासज्झाइगदारा गया, अवलोयणेत्ति दारं—

अवरुज्झस्स तओ सुत्तत्थविसारएहिं थिरएहिं । अवलोयण कायव्वा सुहासुहगइनिमित्तट्ठा ॥ ११ ॥
जं दिसि विकड्ढियं खलु सरीरयं अक्खुयं तु संचिक्खे । तं दिसि सिवं वयंती सुत्तत्थविसारया धीरा ॥ १२ ॥

एएसिं वक्खाणं-'अवरुज्झ (रज्झ) यस्स'त्ति बिइयदिणम्मि अवलोयणं च कायव्वं, सुहासुहजाणणत्थं गइजाणणत्थं च, स पुण कस्स घेप्पइ ?—आयरियस्स महिड्ढियस्स भत्तपच्चक्खाइयस्स अण्णो वा जो महातवस्सी, जं दिसं तं सरीरं कड्ढियं तं

1 सण्णातीया वा तत्र सन्ति तेषामधितिरिति क्रियते 'शेषेषु नास्ति क्षपण' शेषेषु साधुषु न क्रियते क्षपणं नैवास्वाध्यायिकं भवति स्वाध्यायोऽपि क्रियते इति भणितं एवं तावत् शिवे अशिवे क्षपणं नास्ति योगवृद्धिः क्रियते कायोत्सर्गोऽविधिपारिष्ठापनिकायै न क्रियते, प्रतिश्रये मुहूर्तं प्रतीक्ष्यते यावदुपयुक्तः, तत्र यथाजातं न क्रियते तत्र येन संस्तारकेण निष्काशितः सोऽविकरणः क्रियते यदि न कुर्वन्ति असामाचारी प्रवर्तते अधिकरणमानयेद्वा देवता प्रान्ता तस्मादविकरणः कर्तव्यः क्षपणास्वाध्यायिकद्वारे गते, अवलोकनमिति द्वारं एतयोर्व्याख्यानं-द्वितीयदिनेऽवलोकनं च कर्तव्यं शुभाशुभज्ञानार्थं गतिज्ञानार्थं च स पुनः कस्य गृह्यते ? आचार्यस्य महर्द्धिकस्य प्रत्याख्यातभक्तस्य अन्यो वा यो महातपस्वी यस्यां दिशि तच्छरीरकं कृष्टं

दिसं सुभिक्खं सुहविहारं च वदंति, अह तत्थेव सचिक्खिय अक्खुयं ताहे तंमि देसे सिवं सुभिक्खं सुहविहारं च भवइ, अइदिवसे अच्छउ तइयरिसाणि सुभिक्खं, एवं सुहासुहं, इयाणिं ववहारओ गई भणामि—

पुव्व च पकाले विमाविओ ओइसिओ वाममतर समंमि । गहाए मवमवासी एस गई से समासेण ॥ ६१ ॥

निगदसिद्धैव, व्याख्यातं द्वारगाथाद्वयं, साम्प्रत तस्मिन्नेव द्वारगाथाद्वितये यो विधिरुक्तः स सर्वः क कर्तव्यः क वा न कर्तव्य इति प्रतिपादयन्नाह—

एमा य मिरी सका कायवा सिवमि जो जहिं वसइ । असिवे समण विवड्डी काउसग्गा च वज्जेज्जा ॥ ६४ ॥

व्याख्या—'एसे'त्ति अणतरवक्खायविही मेरा सीमा आयरणा इति एगट्ठा, 'कायवा' करेयवा सुशब्दोऽवधारणे वय दियसर्वंपओ कायवो एवं, कमि ? 'सिवंमि'त्ति प्रान्तदेवताकृतोपसर्गवर्जिते काले 'जो' साहू 'अहिं' सेत्ते वसइ, असिवे कहं ? असिवे समण वियज्जइ, किं पुण ?, जोगविवड्डी कीरइ, 'काउस्सग्गं च वज्जेज्जा' काउस्सग्गो य न कीरइ ॥ साम्प्रतमुक्तार्थोपसंहारार्थं गाथामाह—

एसो दिसाविभागो नायवो दुविहदववहरणं च । वोसिरण अवलोयण सुहासुहगइविसेसो य ॥ ६५ ॥

---

1 तस्यां दिशि सुभिक्षं सुखविहारश्च वदन्ति यदि तत्रैव तत् इदं अमुष्यं तदा तस्मिन् देशे शिवं सुभिक्षं सुखविहारश्च भवति यतिदिवसान् त्रिंशति वर्षिपर्योमि सुभिक्षं पुनर् शुभाशुभं इदानीं व्यवहारतो गतिं भणामि—अनन्तरो व्याख्यातविधिः मर्यादा सीमा आचरणेत्येकार्थाः, कर्तव्या व्यवहितः संबन्धः कर्तव्य एव कस्मिन् ?—यः साधुर्यत्र क्षेत्रे वसति अशिवे कथं ?—अशिवे श्रमण विवर्जते, किंपुनः ?, योगविवृद्धिः क्रियते, 'कायोत्सर्गं च वर्जयेत्' कायोत्सर्गश्च न क्रियते ।

उण्णोयगा वा से अत्थि, तेसिं भपिसिस्ति कीरइ, 'सेसेसु नत्थि समणं' सेसेसु साहुसु न कीरइ समणं, णेय असज्झाइयं होइ, सज्झाओवि कीरइत्ति भणियं, एवं ताव सिवे, असिवे समणं नत्थि ओगाहुही कीरइ, काउस्सग्गो अविहियविगिंचणि याए ण कीरइ, पडिस्सए मुहुत्तय संचिक्खाविज्जइ जाव चक्खत्तो, तस्थ अहाआयं न कीरइ, तस्थ जेण सयारएण णीणिओ सो विकरणो कीरइ, अइ न करेंति असमाचारी पयहइ, महिगरणं आणेज्ज वा देवया पंता तम्हा विकरणो कायव्वो, समणासज्झाइगदारा गया, अवलोयणेत्ति दारं—

अवरज्झस्स तत्तो सुत्तत्थविसारएहिं थिरएहिं । अवलोयण कायव्वा सुहासुहगइनिमित्तद्वा ॥ ६१ ॥
जं दिसि विगड्डियं खलु सरीरयं अक्खुयं तु संचिक्खे । तं दिसि सिवं वयंती सुत्तत्थविसारया धीरा ॥ ६२ ॥

एयासिं वक्खाणं—'अवरज्ज(रज्ज)यस्स'त्ति विइयदिणमि अवलोयण च कायव्वं, सुहासुहआणणत्थं गइआणणत्थं च, स पुण कस्स घेप्पइ ?—आयरियस्स महिड्डियस्स भत्तपच्चक्खाइयस्स अण्णो वा जो महातवस्सी, जं दिसं तं सरीरं कड्डियं स

1 उदकार्द्रा वा तत्र सन्ति तेषामर्पयित्वा क्रियते 'शेषेषु नास्ति क्षपणं' शेषेषु साधुषु न क्रियते क्षपणं नैवास्वाध्यायिकं भवति स्वाध्यायोऽपि क्रियते इति भणितं एवं तावत् शिवे, अशिवे क्षपणं नास्ति योगवृद्धिः क्रियते, कायोत्सर्गोऽविधिपारिष्ठापनिकायै न क्रियते प्रतिश्रये मुहूर्तं प्रतीक्ष्यते यावदुपयुक्तः, तत्र यथाजातं न क्रियते तत्र येन संस्तारकेण निष्काशितः सोऽधिकरणं क्रियते यदि न कुर्वन्ति असामाचारी प्रवर्तते अधिकरणमानयेद्वा देवता प्रान्ता तस्माद्विकरणः कर्तव्यः श्रमणास्वाध्यायिकद्वारे गते, अवलोकनमिति द्वारं एतयोर्व्याख्यान—द्वितीयदिनेऽवलोकनं च कर्तव्यं शुभाशुभज्ञानार्थं गतिज्ञानार्थं च तत् पुनः कस्य गृह्यते ? आचार्यस्य महर्द्धिकस्य भक्तप्रत्याख्यातकस्य अन्यो वा यो महातपस्वी यस्यां दिशि तच्छरीरं कृष्टं

व्याख्या—काइ अविरइया सजयाण वसहीए कप्पट्ठगरूवं साहरेज्जा, सा तिहिं कारणेहिं छुब्भेज्जा, किं ?—एएसिं उड्डाहो भवउत्ति छुहेज्जा पडिणीययाए, काइ साहम्मिणी लिंगत्थी एएहिं मम लिंगं हरियंति एएण पडिणिवेसेण कप्पट्ठ-रूवं पडिस्सयसमीवे साहरेज्जा, अहवा चरिया तव्वण्णिगिणी बोडिगिणी पाडुडिया वा मा अम्हाणं अयसो भविस्सइ तओ सजओवस्सगसमीवे ठवेज्जा एएसिं उड्डाहो होउत्ति, अणुकंपाए काइ दुक्काले दारयरूवं छड्डिउंकामा चिंतेइ—एए भगवंतो सत्तहियट्ठाए उवट्ठिया, एतेसिं वसहीए साहरामि, एए सिं भत्तं पाणं वा दाहिंति, अहवा कहिंचि सेज्जायरेसु वा इयरघरेसु वा छुभिस्संति, अओ साहुवस्सए परिट्ठवेज्जा, भएण काइ य रंडा पउत्थवइया साहरेज्जा, एए अणुकंपिहिंति, तत्थ का विही ?—दिवसे २ वसही वसहेहिं चत्तारि वारा परियंचियव्वा, पच्चूसे पओसे अवरण्हे अड्ढरत्ते, मा मा एए दोसा होहिंति, जइ विगिंचंती दिट्ठा ताहे बोलो कीरइ—एसा इत्थिया दारयरूवं छड्डेऊण पलाया, ताहे लोगो एइ पेच्छइ य त

१ काचिदविरतिका संयतानां वसतौ कल्पस्थकरूपं संहरेत्, सा त्रिभिः कारणैः क्षिपेत्, किं ? एतेषामुड्डाहो भवत्विति क्षिपेत् प्रत्यनीकतया, काचित् साधर्मिणी लिङ्गार्थिनी एतैर्मम लिङ्गं हृतमिति एतेन प्रतिनिवेशेन कल्पस्थकरूपं प्रतिश्रयसमीपे संहरेत्, अथवा चरिका तच्चनिकी बोटिकिनी पाण्डुरिका वा अस्माकमयशो मा भूदतः संयतोपाश्रयसमीपे स्थापयेत् एतेषामुड्डाहो भवत्विति अनुकम्पया काचिद् दुष्काले दारकरूपं त्यक्तुकामा चिन्तयति—एते भगवन्तः सत्त्वहितायोपस्थिताः एतेषां वसतौ संहरामि एतेऽस्मै भक्तं पानं वा दास्यन्ति, अथवा कुत्रचित् शय्यातरेषु वा इतरगृहेषु वा निक्षेप्स्यन्ति अतः साधूपाश्रये परिष्ठापयेत्, भयेन काचिच्च रण्डा प्रोषितपतिका संहरेत् एतेऽनुकम्पयिष्यन्ति तत्र को विधिः ?, दिवसे दिवसे वसतिर्वृषभैश्चतुरः वारान् पर्यटितव्या—प्रत्यूषसि प्रदोषे अपराह्णे अर्धरात्रे, मा मा एते दोषा भूवन् यदि त्यजन्ती दृष्टा तदा रावः क्रियते—एषा स्त्री दारकरूपं त्यक्त्वा पलायिता, तदा लोक एति पश्यति च तां

व्याख्या—'एत्तो' इति अणंतरदारगाहादुयस्सऽत्थो किं?–'दिसाविभागो णायव्वो' दिसिविभागो नाम अचित्तसंजयपरिट्ठावणियविहिं पइ दिसिप्पदरिसणं संखेवेण दिसिपडियज्झायणंति भणिय होइ, अहवा दिसिविभागो मूलदारगहणं, सेसदारोवलक्खणं चेयं दट्ठव्वं, अचित्तसजयपारिट्ठावणियं पइ एसो दारविसेसो णायव्वोत्ति भणिय होइ, 'सुसिरदव्वहरणं चे'ति सुसिरदव्वं णाम पुव्वकालगहियं कुसाइ णायव्वमिति अणुवट्टए, 'वोसिरणं'ति संजयसरीरस्स परिट्ठवणं 'अवलोयणं' विइयदिणे निरिक्खणंति 'सुहासुहगइविसेसो य'त्ति सुहासुहगतिविसेसो वंतराइसु उववायभेया यत्ति भणिय होइ, एसा अचित्तसंजयपारिट्ठावणिया भणिया, इयाणिं असंजयमणुस्साणं भण्णइ, तत्थ गाहा—

असंजयमणुयाणं जा सा दुविहा य आणुपुव्वीए। सचित्तेहिं सुविहिया! अचित्तेहिं च नायव्वा ॥ ९९ ॥

इयं निगदसिद्धेव, तत्थ सचित्तेहिं भण्णइ, कहं पुण तीए संभवोत्ति?, आह—

कप्पइ एक्कस्स उ वोसिरणं संजयाण वसहीए। उदयवह वहुसमागम विप्पमहाकोवणे दुज्जा ॥ १०० ॥

---

1 अनन्तरगाथाद्वयस्यार्थः किं? दिग्विभागो ज्ञातव्यः दिग्विभागो नामाचित्तसंयतपारिष्ठापनिकीविधिं प्रति दिक्प्रदर्शनं संक्षेपेण दिक्प्रतिचारणमिति भणितं भवति अथवा दिग्विभाग इति मूलद्वारग्रहणं शेषद्वारोपलक्षणं चैतत् द्रष्टव्यं अचित्तसंयतपारिष्ठापनिकीं प्रति एष द्वारविशेषो ज्ञातव्य इति भणितं भवति शुषिरद्रव्यहरणं चेति शुषिरद्रव्यं नाम पूर्वकालगृहीतं कुशादि ज्ञातव्यमिति अनुवर्तते व्युत्सर्जनमिति संयतशरीरस्य परिष्ठापनं अव लोकनं द्वितीयदिवसे निरीक्षणमिति शुभाशुभगतिविशेषो व्यन्तरादिषूपपातभेदाश्चेति भणितं भवति। एषाऽचित्तसंयतपारिष्ठापनिकी भणिता, इदानीमसंयत-मनुष्याणां भण्यते, तत्र गाथा–तत्र सचित्तैर्भण्यते कथं पुनस्तस्याः संभव इति?, आह

व्याख्या—काइ अविरइया सजयाण वसहीए कप्पट्ठगरूवं साहरेज्जा, सा तिहिं कारणेहिं छुब्भेज्जा, किं?—एएसिं उड्डाहो भवउत्ति छुब्भेज्जा पडिणीययाए, काइ साहम्मिणी लिंगत्थी एएहिं मम लिंगं हरियंति एएण पडिणिवेसेण कप्पट्ठगरूवं पडियस्सयसमीवे साहरेज्जा, अहवा चरिया तवण्णिगिणी पोट्टिगिणी पाहुडिया वा मा अम्हाणं अजसो भविस्सइ तओ सजओवस्सगसमीवे ठवेज्जा एएसिं उड्डाहो होउत्ति, अणुकंपाए काइ दुक्काले दारयरूवं छड्डिउकामा चिंतेइ—एए भगवंतो सत्तहियट्ठाए उवट्ठिया, एतेसिं वसहीए साहरामि, एए सिं भत्तं पाणं वा दाहिंति, अहवा कहिंचि सेज्जायरेसु वा इयरघरेसु वा छुभिस्संति, अओ साहुवस्सए परिट्ठवेज्जा, भएण काइ य रंडा पउत्थवइया साहरेज्जा, एए अणुकंपिइहिंति, तत्थ का विही?—दिवसे २ वसही वसहेहिं चत्तारि वारा परियंचियव्वा, पच्चूसे पओसे अवरण्हे अड्ढरत्ते, मा मा एए दोसा होहिंति, जइ विगिंचंती दिट्ठा ताहे बोलो कीरइ—एसा इत्थिया दारयरूवं छड्डेऊण पलाया, ताहे लोगो एइ पेच्छइ य तं

---

1 काचिदविरतिका संयतानां वसतौ कल्पस्थकरूपं संहरेत् सा त्रिभिः कारणैः क्षिपेत् किं? एतेषामुड्डाहो भवत्विति क्षिपेत् प्रत्यनीकतया, काचित् साधर्मिणी लिङ्गार्थिनी एतैर्मम लिङ्गं हरन्तीति एतेन प्रतिनिवेशेन कल्पस्थकरूपं प्रतिश्रयसमीपे संहरेत् अथवा चरिका तच्चर्णिकी भागवती भागवतिका वाऽस्माकमयशो मा भूत्। संयतोपाश्रयसमीपे स्थापयेत् एतेषामुड्डाहो भवत्विति अनुकम्पया काचिद् दुष्काले दारकरूपं त्यक्तुकामा चिन्तयति—एते भगवन्तः सत्त्वहितायोपस्थिताः एतेषां वसतौ संहरामि एतेऽस्मै भक्तं पानं वा दास्यन्ति अथवा कुत्रचित् शय्यातरेषु वा इतरगृहेषु वा क्षेप्स्यन्ति अतः साधूपाश्रये परिष्ठापयेत् भयेन काचित् रण्डा प्रोषितपतिका संहरेत् एतेऽनुकम्पयिष्यन्ति तत्र को विधिः? दिवसे दिवसे वसतिर्वृषभैश्चतुः कृत्वः पर्यटव्या—प्रत्यूषसि प्रदोषे अपराह्णे अर्धरात्रे मा मा एते दोषा भूवन् यदि त्यजन्ती दृष्टा तदा रावः क्रियते—एषा स्त्री दारकरूपं त्यक्त्वा पलायिता, तदा लोक एति पश्यति च तां

व्याख्या—'एसो' इति अणंतरवारगाहादुयस्सऽत्थो किं ?–'दिसाविभागो णायव्वो' दिसिविभागो नाम अचित्तसंजयपरिट्ठावणियविहिं पइ दिसिप्पदरिसणं संखेवेण दिसिपडिवज्जावणंति भणिय होइ, अहवा दिसिविभागो मूलदारगहणं, सेसदारोपलक्खणं चेयं दट्ठवं, अचित्तसंजयपारिट्ठावणियं पइ एसो दारविसेओ णायव्वोत्ति भणियं होइ, 'दुविहदव्वगहणं चे'ति दुविहदव्वं णाम पुव्वकालगहियं कुसाइ णायव्वमिति अणुयट्टए, 'वोसिरणं'ति संजयसरीरस्स परिट्ठवणं 'अवलोयणं' बिइयदिणे निरिक्खणंति 'सुहासुहगइविसेसो य'त्ति सुहासुहगतिविसेसो वंतराइसु उववायभेया यत्ति भणिय होइ, एसा अचित्तसंजयपारिट्ठावणिया भणिया, इयाणिं असंजयमणुस्साणं भण्णइ, तत्थ गाहा—

असंजयमणुस्साणं जा सा दुविहा उ आणुपुव्वीए । सच्चित्तेहिं सुविहिया ! अच्चित्तेहिं च नायव्वा ॥ ११ ॥

इयं निगदसिद्धेव, तत्थ सच्चित्तेहिं भण्णइ, कहं पुण तीए संभवोत्ति ?, आह—

कम्मइगस्स य वोसिरणं संभवाउ वसहीए । गयपए बहुसमागम विरअहाकोयणं कुज्जा ॥ १० ॥

---

1 अनन्तरगाथाद्विकस्यार्थः किं ? 'दिग्विभागो ज्ञातव्यः' दिग्विभागो नामाचित्तसंयतपारिष्ठापनिकीविधिं प्रति दिक्प्रदर्शनं संक्षेपेण दिक्प्रतिपादनमिति भणितं भवति अथवा दिग्विभाग इति मूलद्वारग्रहणं शेषद्वारोपलक्षणं चैतद् द्रष्टव्यं, अचित्तसंयतपारिष्ठापनिकीं प्रति एष द्वारविशेषो ज्ञातव्य इति भणितं भवति द्विविधद्रव्यग्रहणं चेति द्विविधद्रव्यं नाम पूर्वकालगृहीतं कुशादि ज्ञातव्यमित्यनुवर्तते व्युत्सर्जनमिति संयतशरीरस्य परिष्ठापनं अवलोकनं द्वितीयदिवसे निरीक्षणमिति शुभाशुभगतिविशेषो व्यन्तरादिषूपपातभेदा इति भणितं भवति । एषाऽचित्तसंयतपारिष्ठापनिकी भणिता, इदानीमसंयतमनुष्याणां भण्यते, तत्र गाथा—तत्र सचित्तैर्भण्यते, कथं पुनस्तस्याः संभव इति ?, आह

व्याख्या—काइ अविरइया सजयाण वसहीए कप्पट्ठगरूवं साहरेज्जा, सा तिहिं कारणेहिं छुब्भेज्जा, किं?—एएसिं उड्डाहो भयउत्ति छुहेज्जा पडिणीययाए, काइ साहम्मिणी लिंगत्थी एएहिं मम लिंग हरियंति एएण पडिणिवेसेण कप्पट्ठगरूवं पडियरसयसमीवे साहरेज्जा, अहवा चरिया तवण्णिगिणी योडिगिणी पाहुडिया वा मा अम्हाणं अजसो भविस्सइ तओ सजओवस्सगसमीवे ठवेज्जा एएसिं उड्डाहो होउत्ति, अणुकंपाए काइ दुकाले दारयरूवं छड्डिउकामा चिंतेइ—एए भगवंतो सत्तहियट्ठाए उवट्ठिया, एतेसिं वसहीए साहरामि, एए सिं भत्तं पाण वा दाहिंति, अहवा कहिंचि सेज्जायरेसु वा इयरघरेसु वा छुभिस्संति, अओ साहुयस्सए परिट्ठवेज्जा, भएण काइ य रंडा पउत्थवइया साहरेज्जा, एए अणुकंपिहिंति, तत्थ का विही?—दिवसे २ वसही वसहेहिं चत्तारि वारा परियंचियव्वा, पच्चुसे पओसे अवरण्हे अड्ढरत्ते, मा मा एए दोसा होहिंति, जइ विगिंचंती दिट्ठा ताहे बोलो कीरइ—एसा इत्थिया दारयरूवं छड्डेऊण पलाया, ताहे लोगो एइ पेच्छइ य तं

1 काचिदविरतिका संयतानां वसतौ कल्पस्थकरूपं संहरेत् सा त्रिभिः कारणैः क्षिपेत् किं? एतेषामुड्डाहो भवत्विति क्षिपेद् प्रत्यनीकतया, काचित् साधर्मिणी लिङ्गार्थिनी एतैर्मम लिङ्गं हृतमिति एतेन प्रतिनिवेशेन कल्पकल्पकरूपं प्रतिश्रयसमीपे संहरेत् अथवा चरिका तद्धर्मिणी मागणी प्राभृतिका वाऽस्माकमयशो मा भूत्तः संयतोपाश्रयसमीपे स्थापयेत् एतेषां उड्डाहो भवत्विति अनुकम्पया काचिदुष्काले दारकरूपं मक्तुकामा चिन्तयति—एते भगवन्तः सत्त्वहितायाबोपस्थिताः एतेषां वसतौ संहरामि एतेऽस्मै भक्तं पानं वा दास्यन्ति, अथवा कुत्रचित् शय्यातरेषु वा इतरगृहेषु वा निक्षेप्स्यन्ति, अतः साधूपाश्रये परिस्थापयेत् भयेन काचित् रण्डा प्रोषितपतिका संहरेत् एतेऽनुकम्पयिष्यन्ति तत्र को विधिः? दिवसे दिवसे वसतिर्वृषभैश्चतुः कृत्वः पर्येतव्या—प्रत्यूषसि प्रदोषे अपराह्णे अर्धरात्रे मा मा एते दोषा भूवन्, यदि त्यजन्ती दृष्टा तदा रावः क्रियते—एषा स्त्री दारकरूपं त्यक्त्वा पलायिता, तदा लोक एति पश्यति च तं

ताहे सो लोगो जं आणउ त करेउ, अह न दिट्ठा ताहे विगिंचिज्जइ, उदयपहे अण्णो वा जत्थ पएसे पए निग्गओ अच्छइ तस्स ठवेत्ता पडिचरइ अण्णओमुहो जहा लोगो न जाणइ जहा किंचि पडिक्खंतो अच्छइ, जहा तं सुणएण काएण वा मज्जारेण वा न मारिज्जइ, जाहे केणइ दिट्ठं ताहे सो ओसरइ । सचित्तासंजयमणुयपरिट्ठावणिया गया, इयाणिं अचित्तासंजयमणुयपरिट्ठावणिया भण्णइ—

पडिणीयसरीरछुहणे वणीमगाईसु होइ अचित्ता । मोत्तव्वकालकरणं विप्पजहविगिंचणं कुज्जा ॥ ६८ ॥

व्याख्या—पडिणीओ कोइ वणीमगसरीरं छुहेज्ज जहा एएसिं उड्डाहो भवउत्ति, वणीमगो वा तत्थ गतूण मओ, केणइ वा मारेऊण एत्थ निच्छोढंति छड्डिओ, अविरइयाए मणुस्सेण वा उक्कलयिय होज्जा, तस्स तहेय मोक्खं करेंति, लोगस्स कहिज्जइ, एसो एत्थोत्ति, उक्कलविए निविण्णेण मारेंताणं एएंताणं मारिओ अप्पा होज्जा ताहे दिट्ठे ण कालक्खेवो कायव्वो, पडिलेहिऊण जइ कोइ नत्थि ताहे जत्थ कस्सइ निवेसणं न होइ तत्थ विगिंचिज्जइ उप्पेक्खेज्ज वा, पओसो वड्ढइ संचरइ

1 तदा च लोकं मजानातु तत्करोतु, अथ न दृष्टा तदा मन्यते उदकपथे अन्यो वा यत्र प्रदेशे मार्गे निर्गतस्तिष्ठति तत्र स्थापयित्वा प्रतिचरति अन्यतोमुखो यथा लोको न जानाति यथा किञ्चित् प्रतीक्षमाणस्तिष्ठति यथा तत् शुना श्वकेन वा मार्जारेण वा न मार्यते, यदा केनचिद्दृष्टं तदा सोऽपसरति। सचित्तासंयतमनुष्यपरिष्ठापना गता इदानीमचित्तासंयतमनुष्यपरिष्ठापना भण्यते—प्रत्यनीकः कश्चित् वनीपकशरीरं क्षिपेत् यथैतेषामुड्डाहो भवत्विति, वनीपको वा तत्रागत्य मृतः केनचिद्वा मारयित्वात्र निक्षिप्तमिति भवेत्। अविरतिकया मनुष्येण मोक्षकं भवेत् तत्र तथैव एवं कुर्वन्ति लोकस्य कथ्यते—एष यत्र भवति इति ग्रहदे निर्विण्णेन मारयत्सु एतेषु मारित आत्मा भवेत् तदा दृष्टे न कालक्षेपः कर्तव्यः, प्रतिलिख्य यदि कोऽपि नास्ति तदा यत्र कस्यापि निवेशनं न भवति तत्र त्यज्यते उपेक्षते वा प्रद्वेषो वर्धते संचरति

ऊोगो ताहे निस्संचरे थियेगो जहा एत्थ आएसे ण उवेक्खेयव्वो ताहे चेव विगिंचिज्जइ अइपहाए संचिक्खावेत्ता अप्प-सागारिए विगिंचिज्जइ, जइ नत्थि कोइ पडियरइ, अह कोइ पडियरइ तस्सेव उवरिं छुब्भइ, एवं विप्पजहणा, विगिंचणा णामं ज तत्थ तस्स भंडोयगरणं तस्स विवेगो, अइ रुहिरं ताहे न छड्डिज्जइ, एकहा वा विहा वा मग्गो नज्जिहित्ति, ताहे वोउकरणविभासा । अचित्तासंजयमणुयपारिद्धावणिया गया, इयाणिं णोमणुयपारिद्धावणिया भण्णइ—

णोमणुएहिं जा सा तिरिएहिं सा य होइ दुविहा उ । सचित्तेहिं सुविहिया ! अचित्तेहिं च नायव्वा ॥ ६९ ॥

निगदसिद्धा, दुविहंपि एगगाहाए भण्णइ—

चाउलोदगमाईहिं जलचरमाईण होइ सचित्ता । अकप्पजल(?)अच्चए अचित्ते विगिंचणं कुज्जा ॥ ७० ॥

इमीए वक्खाण—णोमणुस्सा २ सचित्ता अचित्ता य, सचित्ता चाउलोदयमाइसु, चाउलोदयगहणं जहा ओघनिज्जुत्तीए तत्थ निबुड्डो आसि मच्छओ मंडुक्कलिया वा, त घेत्तूण थेवेण पाणिएण सह निज्जइ, पाणियमंडुक्को पाणियं

---

१ कोऽ। तदा विरसमारे विवेको यथाऽत्रादेशो नोपेक्षितव्यस्तदैव त्यज्यते अतिप्रभाते प्रतीक्ष्याल्पसागारिके त्यज्यते यदि नास्ति कोऽपि प्रतिचरति अथ कोऽपि प्रतिचरति तस्यैवोपरि क्षिप्यते एवं विप्रहाण विवेको नाम यत्तत्र तस्य भाण्डोपकरणं तस्य त्यागः, यदि रुधिरं तदा न त्यज्यते, एकधा द्विधा वा मार्गो ज्ञास्यते इति तदा वोत्करणविभाषा । अचित्तासंयतमनुजपारिष्ठापनिकी गता, इदानीं नोमनुजपारिष्ठापनिकी भण्यते—द्विविधमप्येकगाथया भण्यते—अस्या व्याख्यानं—नोमनुष्या (द्विविधा) सचित्ता अचित्ता च सचित्ता तन्दुलोदकादिषु तन्दुलोदकग्रहणं यथा ओघनिर्युक्तौ तत्र मृडित आसीत् मत्स्यो मण्डूकिका वा तां गृहीत्वा स्तोकेन पानीयेन सह नीयते, पानीयमण्डूको जलं

तोहे सो लोगो से जाणउ ठ करेउ, अह न दिठ्ठा ताहे विगिंचिज्जइ, उदयपहे जणो वा जत्थ पएसे पए निग्गओ अच्छइ तत्थ ठवेत्ता पडिचरइ भण्णमोमुहो जहा लोगो न जाणइ जहा किंचि पडिक्खंतो अच्छइ, जहा व सुणएण काएण वा मज्जारेण वा न मारिज्जइ, जाहे केणइ दिठ्ठं ताहे सो ओसरइ । सचित्तासंजयमणुयपरिठ्ठावणिया गया, इयाणिं अचित्तासंजयमणुयपरिठ्ठावणिया भण्णइ—

पडिणीयसरीरछुहणे वणीमगाईसु होइ अविवा । लोवेक्खकाककरणं विप्पजहविगिंचणं कुज्जा ॥ १८ ॥

व्याख्या—पडिणीओ कोइ वणीमगसरीरं छुहेज्ज जहा एएसिं रजुग्गहो भवउत्ति, वणीमगो वा तत्थ गंतूण मओ, केणइ वा मारेऊण एत्थ निच्छूढत्ति छड्डिओ, अविरइयाए मणुस्सेण वा चक्खुंविय होज्जा, तस्स तहेव बोलं करेंति, लोगस्स कहिज्जइ, एसो मओत्ति, चक्खुंविए निविण्णेण पारेंताण रडंताणं मारिओ अप्पा होज्जा ताहे दिठ्ठे ण कालक्खेवो कायव्वो, पडिलेहिऊण जइ कोइ नत्थि ताहे अत्थ कस्सइ निवेसण न होइ तत्थ विगिंचिज्जइ उप्पेक्खेज्ज वा, पओसो वट्टइ संचरइ

---

१ यदा च लोके दत्तावाग् तस्करोऽत्र च यत्र तदा गम्यते ग्रहकपथे जनो वा यत्र प्रदेशे मने निर्गच्छति तत्र स्थापयित्वा प्रतिचरति अन्यतोमुखो यथा लोको न जानाति यथा किञ्चित् प्रतीक्षमाणस्तिष्ठति यथा वा शुना काकेन वा मार्जारेण वा न मार्यते यदा केनचिद् दृष्टः तदा सोऽपसरति। सचित्तासंयतमनुष्यपरिष्ठापना गता इदानीमचित्तासंयतमनुष्यपरिष्ठापना भण्यते—प्रत्यनीकः कश्चित् वनीपकशरीरं क्षिपेत् यथैतेषामुग्रहो भवत्विति, वनी-पको वा तत्रागत्य मृतः केनचिद्वा मारयित्वाऽत्र निक्षिप्तमिति त्यक्तः, अविरतिकया मनुष्येण चक्षुर्दत्तं भवेत् तत्र तथैव रवं कुर्वन्ति लोकाय कथ्यते—मृत एष इति चक्षुर्दत्ते निर्विण्णेन पारयत्सु रटत्सु मारित आत्मा भवेत् तदा दृष्टे न कालक्षेपः कर्तव्यः, प्रतिलिख्य यदि कोऽपि नास्ति तदा यत्र कस्यचित्रिवेशनं न भवति तत्र त्यज्यते उपेक्ष्यते वा प्रद्वेषो वर्तते संचरति

आहाकम्मे य तहा लोहविसे आभिओगिए गहिए । एएण होइ जाया वोच्छं से विहीएँ वोसिरणं ॥ ७२ ॥

व्याख्या—आधाकर्म-प्रतीत तस्मिन्नाधाकर्मणि च तथा 'लोहविसे आभिओगिए गहिए'त्ति लोभान्नहीते 'विसे'त्ति विषकृते गृहीते 'आभिओगिए त्ति वशीकरणाय मन्त्राभिसंस्कृते गृहीते सति कथञ्चिन्मक्षिकाव्यापत्तिचेतोऽन्यथात्वादिलिङ्गतश्च ज्ञाते सति 'एतेन आधाकर्मादिना दोषेण भवति 'जाता' पारिस्थापनिका दोषात्परित्यागाद्वाहारविषयेत्यर्थः, 'वोच्छं से विहीए वोसिरणं ति वक्ष्येऽस्या विधिना-जिनोक्तेन व्युत्सर्जनं-परित्यागमित्यर्थः, ॥ ७२ ॥

एगंतमणावाए अचित्ते थंडिले गुरुवइट्ठे । छारेण अक्कमित्ता तिट्ठाणं सावणं कुज्जा ॥ ७३ ॥

व्याख्या—एकान्ते 'अनापाते' स्त्र्याद्यापातरहिते 'अचेतने' चेतनाविकले 'स्थण्डिल्ये' भूभागे 'गुरूपदिष्टे' गुरुणा व्याख्याते, अनेनाविधिज्ञेन परिस्थापन न कार्यमिति दर्शयति, 'छारेण अक्कमित्ता' भस्मना सम्मिश्र्य 'तिट्ठाणं सावणं कुज्ज त्ति सामान्येन तिस्रो वाराः श्रावणं कुर्यात्-अमुकदोषदुष्टमिदं व्युत्सृजामि एवं, विशेषतस्तु विषकृताभियोगिकादेरेवापकारकस्यैव विधिः, न त्वाधाकर्मादेः, तत्तं प्रसङ्गेनैव भणिष्याम इति गाथार्थः ॥ ७४ ॥ अजातपारिस्थापनिकीं प्रतिपादयन्नाह—

आयरिए य गिलाणे पाहुणए दुल्लहे सहसलाहे । एसा खलु अजाया वोच्छं से विहीएँ वोसिरणं ॥ ७५ ॥

व्याख्या—आचार्ये सत्यधिकं गृहीतं किञ्चिद्, एवं ग्लाने प्राघूर्णके दुर्लभे वा विशिष्टद्रव्ये सति सहसलाभे-विशिष्टस्य कथञ्चिल्लाभे सति अतिरिक्तग्रहणसम्भवः, तस्य च या पारिस्थापनिका एषा खलु 'अजाता' अदुष्टाधिकाहारपरित्यागविषयेत्यर्थः, 'वोच्छं से विहीएँ वोसिरण' प्राग्वदिति गाथार्थः ॥ ७५ ॥

दट्ठूण चट्टेइ, मच्छओ वत्ता छुम्मइ, आइग्गहणेण संसट्ठपाणएण वा गोरसकुंडए वा तेल्लभायणे वा एवं सचित्ता, अचित्ता अणिमिसओ केणइ आणीओ पक्खिणा पडिणीएण वा, थलयरो उंदुरो घरकोइल्लो एवमाई, खहचरो हंसवायसमयूराई, तत्थ सदोसं तत्थ विवेगो अप्पसागारिए वोलकरणं वा, निद्दोसे जाहे रुच्चइ ताहे विगिंचइ । तसपाणपारिट्ठावणिया गया, इयाणिं णोतसपाणपारिट्ठावणिया भण्णइ

णोतसपाणेहिं जा सा दुविहा होइ आणुपुव्वीए । आहारंमि सुविहिया ! नायव्वा नोयआहारे ॥ ७१ ॥

णोतस निगदसिद्धा, नवरं नोआहारो उवगरणाइ, तत्थ—

आहारंमि उ जा सा सा दुविहा होइ आणुपुव्वीए । जाया चेव सुविहिया ! नायव्वा तह अजाया य ॥ ७२ ॥

'आहारे' आहारविषये याऽसौ पारिस्थापनिका सा 'द्विविधा' द्विप्रकारा भवति 'आनुपूर्व्या' परिपाट्या, द्वैविध्यं दर्श यन्नि–'जाया चेव सुविहिया ! णायवा तह अजाया य' तत्र दोषात् परित्यागार्हाहारविषया या सा जाता, ततश्च जाता चैव 'सुविहिता' इत्यामन्त्रणं ज्ञातव्या, तथाऽजाता च, तत्रातिरिक्तनिरवद्याहारपरित्यागविषयाऽजातोच्यत इति गाथार्थः ॥ ७२ ॥ तत्र जातां स्वयमेव प्रतिपादयन्नाह—

---

१ दृष्ट्वेति मत्स्यो वा च्छिप्यते आदिग्रहणेन संसृष्टपानीयेन वा गोरसकुम्भे वा तैलभाजने वा एवं सचित्ता अचित्ता–अनिमेषः केनचिदानीतः पक्षिणा प्रत्यनीकेन वा स्थलचरो मूषको गृहकोकिला एवमादि खेचरः हंसवायसमयूरादि तत्र सदोषेऽत्र विवेकोऽल्पसागारिके त्यजनं वा निर्दोषे यदा रोचते तदा त्यज्यते । त्रसप्राणपारिष्ठापनिकी गता इदानीं नोत्रसप्राणपारिष्ठापनिकी भण्यते

आहाकम्मे य तहा लोहविसे आभिओगिए गहिए। एएण होइ जाया वोच्छं से विहीएँ वोसिरणं ॥ ७२ ॥

व्याख्या—आधाकर्म-प्रतीतं तस्मिन्नाधाकर्मणि च तथा 'लोहविसे आभिओगिए गहिए'त्ति लोभागृहीते 'विसे'त्ति विषकृते गृहीते 'आभिओगिए'त्ति वशीकरणाय मन्त्राभिसंस्कृते गृहीते सति कथञ्चिन्मक्षिकाव्यापत्तिचेतसोऽन्यथात्वादिलिङ्गतश्च ज्ञाते सति 'एतेन आधाकर्मादिना दोषेण भवति 'जाता' पारिस्थापनिका दोषात्परित्यागार्हाहारविषयेत्यर्थः, 'वोच्छं से विहीए वोसिरण'ति वक्ष्येऽस्या विधिना-जिनोक्तेन व्युत्सर्जनं-परित्यागमित्यर्थः, ॥ ७३ ॥

एगंतमणावाए अचित्ते थंडिले गुरुवइट्ठे। छारेण अक्कमित्ता तिट्ठाणं सावणं कुज्जा ॥ ७४ ॥

व्याख्या—एकान्ते 'अनापाते' स्त्र्याद्यापातरहिते 'अचेतने' चेतनाविकले 'स्थण्डिल्ये' भूभागे 'गुरूपदिष्टे' गुरुणा व्याख्याते, अनेनाविधिज्ञेन परिस्थापनं न कार्यमिति दर्शयति, 'छारेण अक्कमित्ता' भस्मना सम्मिश्र्य 'तिट्ठाणं सावणं कुज्ज'त्ति सामान्येन तिस्रो वारा' श्रावणं कुर्यात्-अमुकदोषदुष्टमिदं व्युत्सृजामि एवं, विशेषतस्तु विषकृताभियोगिकादेरेवापकारकस्यैष विधिः, न त्वाधाकर्मादेः, तद्गतं प्रसङ्गेनैव भणिष्याम इति गाथार्थः ॥ ७४ ॥ अजातपारिस्थापनिकीं प्रतिपादयन्नाह—

आयरिए य गिलाणे पाहुणए दुल्लहे सहसलाहे। एसा खलु अजाया वोच्छं से विहीएँ वोसिरणं ॥ ७५ ॥

व्याख्या—आचार्ये सत्यधिकं गृहीतं किञ्चिद्, एवं ग्लाने प्राघूर्णके दुर्लभे वा विशिष्टद्रव्ये सति सहसलाभे-विशिष्टस्य कथञ्चिल्लाभे सति अतिरिक्तग्रहणसम्भवः, तस्य च या पारिस्थापनिका एषा खलु 'अजाता' अदुष्टाधिकाहारपरित्यागविषयेत्यर्थः, 'वोच्छं से विहीएँ वोसिरणं' प्राग्वदिति गाथार्थः ॥ ७५ ॥

एगंतमणावाए अचित्ते थंडिले गुरुवइट्ठे । आलोए तिन्नि पुंजे तिट्ठाणं सावणं कुज्जा ॥ ७६ ॥

व्याख्या—पूर्वार्द्धं प्राग्वत् 'आलोए'त्ति प्रकाशे त्रीन् पुञ्जान् कुर्यात्, अत एव मूलगुणदुष्टे एकमुत्तरगुणदुष्टे तु द्वाविति प्रसङ्गः, तथा 'तिट्ठाणं सावणं कुज्ज'त्ति पूर्ववदयं गाथार्थः ॥ ७६ ॥ गताऽऽहारपारिस्थापनिका, अधुना नोआहारपारिस्थापनिकां प्रतिपादयति—

णोआहारंमी जा सा सा दुविहा होइ आणुपुव्वीए । उवगरणंमि सुविहिया ! नायव्वा नोउवगरणे ॥ ७७ ॥

निगदसिद्धा, नवरं नोउपकरणं श्लेष्मादि गृह्यते,—

उवगरणंमि उ जा सा सा दुविहा होइ आणुपुव्वीए । जाया चेव सुविहिया ! नायव्वा तह अजाया य ॥ ७८ ॥

निगदसिद्धैव, नवरमुपकरणं वस्त्रादि,—

जाया य वत्थपाए वक्का पाए य चीवरं कुज्जा । अजायवत्थपाए चोयत्थे तुच्छपाए य ॥ १ ॥ (प्र०) ॥

व्याख्या—जाता च वस्त्रे पात्रे च वक्तव्या, चोदनाभिप्रायस्तावद्वस्त्रे मूलगुणादिदुष्टे खण्डानि पात्रे च चीवरं कुर्यात्, अजाता च वक्तव्या—वस्त्रे पात्रे च 'चोयत्थे तुच्छपाए य' चोदनाभिप्रायो वस्त्रं विपर्यस्तं—ऋजु स्थाप्यते पात्रं च ऋजु स्थाप्यत इति, सिद्धान्तं तु वक्ष्यामः, एष तावद् गाथार्थः ॥ इयं चान्यकर्तृकी गाथा ।—

दुविहा जायमजाया अभिओगविसे य सुद्धमसुद्धा य । एगं च दोण्णि तिण्णि य मूलुत्तरसुद्धजाणाहि ॥ ७९ ॥

व्याख्या—द्विविधा जाताअजातापारिस्थापनिका—आभियोगिकी विषे च अशुद्धा शुद्धा च, तत्र शुद्धा अजाता भवि

व्यति, अय च प्रागिर्दिष्टः सिद्धान्तः—'एग च दोण्णि तिण्णि य मूलुत्तरसुद्धि जाणाहि' मूलगुणाऽसुद्धे एको ग्रन्थिः पात्रे
च रेखा, उत्तरगुणासुद्धे द्वौ, शुद्धे त्रय इति गाथार्थ ॥ अथयथार्थस्तु गाथाद्वयस्याप्ययं सामाचार्यभिज्ञैर्गीत इति–उव-
गरण णोउवगरण य, उवगरणे जाया अजाया य, जाया वत्थे पाए य, अजायावि वत्थे पत्ते य, जाया णाम वत्थपायं मूल
गुणअसुद्धं उत्तरगुणअसुद्धं वा अभिओगेण वा विसेण वा, अह विसेण आभिओगियं वा वत्थं पायं वा खंडाखंडिं काऊण
विगिंचियव्वं, सावणा य तहेव, जाणि अइरित्ताणि वत्थपायाणि कालगए वा पडिभग्गे वा साहारणगहिए वा जाएज्ज
एत्थ का विगिंचणविही ?, चोयओ भणइ–आभिओगविसाण तहेव खंडाखंडिं काऊण विगिंचणं मूलगुणअसुद्धवत्थस्स
एक्कं थक्क कीरइ, उत्तरगुणअसुद्धस्स दोण्णि थक्काणि, सुद्धं उज्जुयं विगिंचिज्जइ, पाए मूलगुणाऽसुद्धे एगं चीरं दिज्जइ, उत्तरगुण-
असुद्धे दोण्णि चीरखंडाणि पाए छुब्भति, सुद्धं तुच्छं कीरइ–रित्तयंति भणियं होइ, आयरिया भणंति–एवं सुद्धंपि असुद्धं
भवइ, कहं ?, उज्जुय ठवियं, एगेण थक्केण मूलगुणअसुद्धं जायं, दोहिं उत्तरगुणअसुद्धं, एक्कयंकं दुयंकं वा होज्जा दुयंकं

१ उपकरणे नोउपकरणे च उपकरणे जाता अजाता च जाता वस्त्रे पात्रे च अजाताऽपि वस्त्रे पात्रे च, जाता नाम वस्त्रपात्रं मूलगुणाशुद्धमुत्तरगुणाशुद्धं
वा अभियोगेन वा विषेण वा यदि विषेणाभियोगिकं वा वस्त्रं पात्रं वा खण्डशः कृत्वा परिष्ठापनीयं तथैव श्रावणा तथैव यान्यतिरिक्तानि वस्त्रपात्राणि कालगते वा
प्रतिभग्ने वा साधारणगृहीते वा याचेत अत्र का परिष्ठापनविधिः ?–चोदको भवति–आभियोगिकविषयोः तथैव खण्डशः कृत्वा विवेकः मूलगुणाशुद्धवस्त्रस्य
एकं पर्व क्रियते उत्तरगुणाशुद्धस्य द्वे पर्वे, शुद्धमृजुकं त्यज्यते, पात्रे मूलगुणाशुद्धे एकं चीवरं दीयते उत्तरगुणाशुद्धे द्वे चीवरखण्डे पात्रे क्षिप्येते शुद्धं तुच्छं
क्रियते–रिक्तमिति भणितं भवति आचार्या भणन्ति–एवं शुद्धमप्यशुद्धं भवति कथं ?, ऋजुकं स्थापितं, एकेन पर्वणा मूलगुणाशुद्धं जातं, द्वाभ्यामुत्तरगुणा
शुद्धं एकपर्वं द्विपर्वं वा भवेत् द्विपर्वं

एगंतमणावाए अचित्ते थंडिले गुरुवइट्ठे । आलोए तिन्नि पुंजे तिट्ठाणं सावणं कुज्जा ॥ ७१ ॥

व्याख्या—पूर्वार्द्धं प्राग्वत् 'आलोए'त्ति प्रकाशे त्रीन् पुञ्जान् कुर्यात्, अत एव मूलगुणदुष्टे त्वेकमुत्तरगुणदुष्टे तु द्वाविति प्रसङ्गः, तथा 'तिट्ठाणं सावणं कुज्जा'त्ति पूर्ववदयं गाथार्थः ॥ ७१ ॥ गताऽऽहारपारिस्थापनिका, अधुना नोआहारपारिस्थापनिकां प्रतिपादयति—

नोआहारंमी जा सा दुविहा होइ आणुपुव्वीए । उवगरणंमि सुविहिया ! णायव्वा नोयआहारे ॥ ७७ ॥

निगदसिद्धा, नवरं नोउपकरणं श्लेष्मादि गृह्यते,—

उवगरणंमि उ जा सा दुविहा होइ आणुपुव्वीए । जाया चेव सुविहिया ! णायव्वा तह अजाया य ॥ ७८ ॥

निगदसिद्धैव, नवरमुपकरणं वस्त्रादि,—

जाया य वत्थपाए वंका पाए य चीवरं कुज्जा । अजायवत्थपाए वोच्चत्थे तुच्छपाए य ॥ १ ॥ (प्र)

व्याख्या—जाता च वस्त्रे पात्रे च वक्तव्या, चोदनाभिप्रायस्तावदयं मूलगुणादिदुष्टे वङ्कानि पात्रे च चीवरं कुर्यात्, अजाता च वक्तव्या—वस्त्रे पात्रे च 'वोच्चत्थे तुच्छपाए य' चोदनाभिप्रायो वस्त्रं विपर्यस्तं—ऋजु स्थाप्यते पात्रं च ऋजु स्थाप्यत इति, सिद्धान्तं तु वक्ष्यामः, एष तावद् गाथार्थः ॥ इयं भाष्यकर्तृकी गाथा ।—

दुविहा जायमजाया अभिओगविसे य सुद्धमसुद्धा य । एगं च दोन्नि तिन्नि य मूलुत्तरसुद्धजाणाहि ॥ ७१ ॥

व्याख्या—द्विविधा जाताऽजातापारिस्थापनिका—आभियोगिकी विषे च अशुद्धा शुद्धा च, तत्र शुद्धा अजाता भवि

मुद्धा माहुणो, जेहिं अण्णेहिं साहूहिं गहियाणि अइ कारणे गहियाणि ताणि य सुद्धा जावज्जीवाए परिभुजंति, मूलगुण-उत्तरगुणेसु उप्पण्णे ते विगिंचइ, गतोपकरणपारिस्थापनिका, अधुना नोउपकरणपारिस्थापनिका प्रतिपाद्यते, आह च—

भोयणगहणे जा सा कायव्वा होइ आउपमीए । उच्चारे पासवणे खेले सिंघाणए चेव ॥ ८० ॥

व्याख्या—निगदसिद्धैव, विधिं भणति—

उच्चारं कुव्वंतो छायं तसपाणरक्खणट्ठाए । कायदुयदिसाभिग्गहे य दो चेवऽभिगिण्हे ॥ ८१ ॥

पुढवि तसपाणसमुट्ठिएहिं एत्थं तु होइ चउभंगो । पढमपयं पसत्थं सेसाणि उ अप्पसत्थाणि ॥ ८२ ॥

इमीणं पत्ताणं—जस्स गहणी संसज्जइ तेण छायाए वोसिरियव्व, केरिसियाए छायाए?—जो तारलोगस्स उवभोगरुक्खो तत्थ न वोसिरिज्जइ, निरुवभोगे वोसिरिज्जइ, तत्थवि जा सयाओ पमाणाओ निग्गया तत्थेव वोसिरिज्जइ, असइ पुण निग्गयाए तत्थेव वोसिरिज्जइ असति रुक्खाणं काएणं छाया कीरइ तेसु परिणएसु वच्चइ, काया दोण्णि—तसकाओ थावरकाओ य, जइ पडिलेहेइवि पमज्जइऽवि तो एगिंदियावि रक्खिया तसावि, अह पडिलेहेइ न पमज्जइ तो थावरा रक्खिया तसा परिच्चत्ता, अह न

१ शुद्धाः सापवः येरन्यैः साधुभिर्गृहीतानि यदि कारणे गृहीतानि तानि च शुद्धानि यावज्जीवं परिभुञ्जन्ति मूलगुणोत्तरगुणेषु (शुद्धेषु) उत्पन्नेषु तानि विविच्यन्ते—भक्तपोत्सर्गस्यार्थे—यस्य ग्रहणी संसज्यते तेन छायायां व्युत्स्रष्टव्यं कीदृश्यां छायायां? यस्तावल्लोकस्योपभोगवृक्षस्तत्र न व्युत्सृज्यते निरुपभोगे व्युत्सृज्यते तत्रापि या स्वकीयात् प्रमाणात् निर्गता तत्रैव व्युत्सृज्यते असत्यां पुनर्निर्गतायां तत्रैव व्युत्सृज्यते असत्सु वृक्षेषु कायेन छाया क्रियते तेषु परिणतेषु व्रजति कायौ द्वौ—त्रसकायः स्थावरकायश्च यदि प्रतिलेखयत्यपि प्रमार्जयत्यपि तदैकेन्द्रिया अपि रक्षितास्त्रसा अपि, अथ प्रतिलेखयति न प्रमार्जयति तदा स्थावरा रक्षिताः त्रसाः परित्यक्ताः, अथ न

एकदंकं वा होजा, एवं मूलगुणे उत्तरगुणो होज्जा उत्तरगुणे वा मूलगुणो होज्जा, एवं चेव पायपि होज्जा, एग चीवरं लिगय मूलगुणासुद्धं जायं, दोहिं विणिग्गयहिं सुद्धं जायं, जे य तेहिं वत्थपायहिं परिभुंजिएहिं दोसा तेसिं आवत्ती भवइ, तम्हा जं भणिय ते तं न जुत्तं, तओ कहं धातं चिंगिंचियव्वं ?, आयरिया भणंति-मूलगुणे असुद्धे वत्थे एगो गंठी कीरइ उत्तरगुणअसुद्धे दोण्णि सुद्धे तिण्णि एव वत्थे, पाए मूलगुणअसुद्धे अंतो अद्धए एगसण्हिया रेहा कीरइ, उत्तरगुणअसुद्धे दोण्णि, सुद्धे तिण्णि रेहाओ, एवं णायं होइ, अप्पणा कायव्वाणि, कहिं परिट्ठवेयव्वाणि ?-एगतमणावाए सह पत्ताबंधरयत्ताणेण, असइ पडिलेहणियाए दोरेण मुहे घम्मइ, चउमुहाणि ठविज्जंति, असइ ठाणस्स पासहियं ठविज्जइ, जओ वा आगमो तओ पुप्फयं कीरइ, एयाए विहीए विगिंचिज्जइ, जइ कोइ आगारो पावइ तहावि वोसट्ठाऽहिगरणा

1 वैकल्पिक भवेत् एवं मूलगुण उत्तरगुणो भवेत् उत्तरगुणे वा मूलगुणो भवेत्, एवमेव पात्रेऽपि भवेत्, एवं चीवरं भणितं मूलगुणाशुद्धं जातं द्वाभ्यां विनिर्गताभ्यां ततः शुद्धं जातं ये च तेषु वस्त्रपात्रेषु परिभुज्यमानेषु दोषास्तेषामापत्तिर्भवति, तस्मात् यद् भणितं त्वया तन्न युक्तं, तदा कथं ग्रन्थिः (चिह्नं) विवेक्तव्यं, आचार्या भणन्ति-मूलगुणाशुद्धे वस्त्रे एको ग्रन्थिः क्रियते उत्तरगुणाशुद्धे द्वौ शुद्धे त्रयः एवं वस्त्रे, पात्रे मूलगुणाशुद्धे अन्तस्तले एका श्लक्ष्णा रेखा क्रियते उत्तरगुणाशुद्धे द्वे शुद्धे तिस्रो रेखाः, एवं ज्ञातं भवति आत्मनैव कर्तव्यानि क्व परिष्ठापनीयानि ? एकान्तेऽनापाते सह पात्रबन्धरजस्त्राणेन। असति पात्रप्रतिलेखनिकया दवरकेण मुखं बध्यते चतुर्मुखानि स्थाप्यन्ते असति स्थानं पार्श्वयोः स्थाप्यते यतो वाऽऽगमनं ततः (तत्र त्रिधा) पुष्पकं (दर्श) क्रियते एतेन विधिना त्यज्यते, यदि कश्चिदाकारः प्राप्नोति तथापि व्युत्सृष्टाः अधिकरणात्किल

मुक्का साहुणो, जेहिं अण्णेहिं साहूहिं गहियाणि जइ कारणे गहियाणि ताणि य सुद्धा आयजीवाए परिभुंजंति, मूलगुण-उत्तरगुणेसु उप्पण्णे ते विगिंचइ, गतोपकरणपारिस्थापनिका, अधुना नोउपकरणपारिस्थापनिका प्रतिपाद्यते, आह च—

वोच्छगतम्मे आ सा चउव्विहा होइ आणुपुव्वीए। उच्चारे पासवणे खेळे सिंघाणए चेव ॥ ८० ॥

व्याख्या—निगदसिद्धैव, विधिं भणति—

उच्चारं कुव्वंतो छायं तसपाणरक्खणट्ठाए। कायदुयदिसाभिग्गहे य दो चेवऽभिगिण्हे ॥ ८१ ॥

पुढवि तसपाणसमुट्ठिएहिं एत्थं तु होइ चउभंगो। पढमपयं पसत्थं सेसाणि उ अप्पसत्थाणि ॥ ८२ ॥

इमीणं वक्खाणं—जस्स गहणी संसज्जइ तेण छायाए वोसिरियव्वं, केरिसियाए छायाए?—जोताव लोगस्स उवभोगरुक्खो तत्थ न वोसिरिज्जइ, निरुवभोगे वोसिरिज्जइ, तत्थवि आ सयाओ पमाणाओ निग्गया तत्थेव वोसिरिज्जइ, असइ पुण निग्गयाए तत्थेव वोसिरिज्जइ असति रुक्खाण काएणं छाया कीरइ तेसु परिणएसु वच्चइ, काया दोण्णि—तसकाओ थावरकाओ य,जइ पडिलेहेइवि पमज्जइऽवि तो एगिंदियावि रक्खिया तसावि, अह पडिलेहेइ न पमज्जइ तो थावरा रक्खिया तसा परिच्चत्ता, अह न

1 मुक्ताः साधवः यैरन्यैः साधुभिर्गृहीतानि यदि कारणे गृहीतानि तानि च शुद्धानि यावज्जीवं परिभुञ्जन्ति, मूलगुणोत्तरगुणेषु (शुद्धेषु) उत्पन्नेषु तानि विविच्यन्ते-अनयोर्व्याख्यानं-यस्य ग्रहणी संसज्यते तेन छायायां व्युत्स्रष्टव्यं कीदृश्यां छायायां? यस्तावल्लोकस्योपभोगवृक्षस्तत्र न व्युत्सृज्यते, निरुपभोगे व्युत्सृज्यते तत्रापि या स्वकीयात् प्रमाणात् निर्गता तत्रैव व्युत्सृज्यते, असत्यां पुनर्निर्गतायां तत्रैव व्युत्सृज्यते असत्सु वृक्षेषु कायेन छाया क्रियते तेषु परिणतेषु व्रजति, कायौ द्वौ—त्रसकायः स्थावरकायश्च, यदि प्रतिलेखयत्यपि प्रमार्जयत्यपि तदैकेन्द्रिया अपि रक्षितास्त्रसा अपि, अथ प्रतिलेखयति न प्रमार्जयति तदा स्थावरा रक्षिताः, त्रसाः परित्यक्ताः, अथ न

पेक्कयं वा होज्जा, एवं मूलगुणे उत्तरगुणो होज्जा उत्तरगुणे वा मूलगुणो होज्जा, एय चेव पायवि होज्जा, एग चीवरं निग्गय मूलगुणासुद्धं चायं, दोहिं विणिग्गएहिं सुद्धं जायं, जे य तेहिं वत्थपाएहिं परिभुंजिएहिं दोसा तेसिं आवत्ती भयइ, तम्हा जं भणिय ते तं न जुत्त, तओ कहं दायं विगिंचियव्वं ?, आयरिया भणंति–मूलगुणे असुद्धे वत्थे एगो गंठी कीरइ उत्तरगुणअसुद्धे दोण्णि सुद्धे तिण्णि एवं वत्थे, पाए मूलगुणअसुद्धे अतो अहुए एगसण्ठिया रेहा कीरइ, उत्तरगुणमसुद्धे दोण्णि, सुद्धे तिण्णि रेहाओ, एवं णायं होइ, जाणएण कायव्वाणि, कहिं परिट्ठवेयव्वाणि ?–एगतमणावाए सह पत्तायधरयत्ताणेण, असइ पडिलेहणियाए दोरेण मुहे बज्झइ, उद्धमुहाणि ठविज्जंति, असइ ठाणस्स पासल्लियं ठविज्जइ, जओ वा आगमो तओ पुप्फयं कीरइ, एयाए विहीए विगिंचिज्जइ, जइ कोइ आगारो पावइ तहावि वोसट्ठाऽहिगरणा

---

1 एककं वा भवेत् एवं मूलगुण उत्तरगुणो भवेत् उत्तरगुणे वा मूलगुणो भवेत्, एवमेव पात्रेऽपि भवेत्, एकं चीवरं निर्गतं मूलगुणाशुद्धं जातं द्वयोर्निर्गमयोः शुद्धं जातं ये च तेषु वस्त्रपात्रेषु परिभुज्यमानेषु दोषास्तेषामापत्तिर्भवति तस्मात् यद् भणितं त्वया तन्न युक्तं, ततः कथं त्वया (चिह्नं) विवेक्तव्यं? आचार्या भणन्ति–मूलगुणाशुद्धे वस्त्रे एको ग्रन्थिः क्रियते उत्तरगुणाशुद्धे द्वौ शुद्धे त्रयः एवं वस्त्रे, पात्रे मूलगुणाशुद्धे अन्तःकाये एका कृष्णा रेखा क्रियते उत्तरगुणाशुद्धे द्वे शुद्धे तिस्रो रेखाः एवं ज्ञातं भवति ज्ञायकेन कर्तव्यानि क्व परिष्ठापनीयानि ? एकान्तेऽनापाते सह पात्रबन्धरजोहरणाभ्यां असति पात्रप्रतिलेखनिकायां दवरकेण मुखं बध्यते ऊर्ध्वमुखानि स्थाप्यन्ते असति स्थाने पार्श्वयोः स्थाप्यते, यतो वाऽऽगमनं ततः (तस्यां दिशि) पुष्पकं (मुखं) क्रियते, एतेन विधिना त्यज्यते यदि अविरतकः प्राप्नोति तथापि व्युत्सृष्टाः। अविकरणमासीत्

मुद्धा साहुणो, जेहिं अण्णेहिं साहूहिं गहियाणि जइ कारणे गहियाणि ताणि य सुद्धा जावज्जीवाए परिभुंजंति, मूलगुण-उत्तरगुणेसु उप्पण्णे ते विगिंचइ, गतोपकरणपारिस्थापनिका, अधुना नोउपकरणपारिस्थापनिका प्रतिपाद्यते, आह च—

नोउवगरणे जा सा चउव्विहा होइ आणुपुव्वीए। उच्चारे पासवणे खेले सिंघाणए चेव ॥ ८० ॥

व्याख्या—निगदसिद्धैव, विधिं भणति—

उच्चारं कुव्वंतो छायं तसपाणरक्खणट्ठाए। कायदुगदिसाभिग्गहे य दो चेवऽभिगिण्हे ॥ ८१ ॥

पुढवि तसपाणसमुट्ठिएहिं एत्थं तु होइ चउभंगो। पढमपयं पसत्थं सेसाणि उ अप्पसत्थाणि ॥ ८२ ॥

इमीणं वक्खाण—जस्स गहणी संसज्जइ तेण छायाए वोसिरियव्वं, केरिसियाए छायाए?—जो ताव लोगस्स उवभोगरुक्खो तत्थ न वोसिरिज्जइ, निरुवभोगे वोसिरिज्जइ, तत्थवि जा सयाओ पमाणाओ निग्गया तत्थेव वोसिरिज्जइ, असइ पुण निग्गयाए तत्थेव वोसिरिज्जइ असति रुक्खाणं काएणं छाया कीरइ तेसु परिणएसु वच्चइ, काया दोण्णि—तसकाओ थावरकाओ य, जइ पडिलेहेइवि पमज्जइऽवि तो पगिंदियावि रक्खिया तसावि, अह पडिलेहेइ न पमज्जइ तो थावरा रक्खिया तसा परिच्चत्ता, अह न

1 शुद्धाः साधवः यैरन्यैः साधुभिर्गृहीतानि यदि कारणे गृहीतानि तानि च शुद्धानि यावज्जीवं परिभुञ्जन्ति, मूलगुणोत्तरगुणेषु (शुद्धेषु) उत्पन्नेषु तानि विविच्यन्ते—अनयोर्व्याख्यानं—यस्य ग्रहणी संसज्यते तेन छायायां व्युत्स्रष्टव्यं कीदृश्यां छायायां? यस्तावल्लोकस्योपभोगवृक्षस्तत्र न व्युत्सृज्यते, निरुपभोगे व्युत्सृज्यते तत्रापि या स्वकीयात् प्रमाणात् निर्गता तत्रैव व्युत्सृज्यते, असत्यां पुनर्निर्गतायां तत्रैव व्युत्सृज्यते असत्सु वृक्षेषु कायेन छाया क्रियते तेषु परिणतेषु व्रजति, कायौ द्वौ—त्रसकायः स्थावरकायश्च, यदि प्रतिलेखयत्यपि प्रमार्जयत्यपि तदैकेन्द्रिया अपि रक्षितास्त्रसा अपि, अथ प्रतिलेखयति न प्रमार्जयति तदा स्थावरा रक्षिताः, त्रसाः परित्यक्ताः, अथ न

पडिलेहेइ पमज्जइ थावरा परिचत्ता तसा रक्खिया, इयरस्स दोवि परिचत्ता, सुप्पडिलेहियसुप्पमज्जिएसुवि पढमं पय पसत्थं, बिइयतइए एक्केक्केण चउत्थं दोहिवि अप्पसत्थ, पढमं आयरियव्वं सेसा परिहरियव्वा, दिसाभिग्गहे—'उभे मूत्र पुरीषे च, दिवा कुर्यादुदङ्मुखः। रात्रौ दक्षिणतश्चैव, तस्य आयुर्न हीयते ॥ १ ॥' दो चेव पयाउ अभिगेण्हति, उगउगहणे तहेव चउभंगो, सूरिये गामे एवमाइ विभासा कायव्वा जहासंभव ॥ अधुना शिष्यानुशास्तिपरां परिसमाप्तिगाथामाह—

गुरुमूलेवि वसंता अणुकूला जे न होंति उ गुरूणं। एएसिं तु पयाणं दूरंदूरेण ते होंति ॥ ८२ ॥

व्याख्या—'गुरुमूले' गुर्वन्तिकेऽपि 'वसन्तः' नियसमानाः अनुकूला ये न भवन्त्येव गुरूणाम्, एतेषां 'पदानां' उक्त लक्षणानां, तुशब्दादन्येषां च दूरंदूरेण ते भवन्ति, अविनीतत्वात्तेषां श्रुतापरिणतेरिति गाथार्थः ॥ पारिष्ठा पनिकेय समाप्तेति ॥

पडिक्कमामि छहिं जीवनिकाएहिं—पुढविकाएणं आउकाएणं तेउकाएणं वाउकाएणं वणस्सइकाएणं तसकाएणं। पडिक्कमामि छहिं लेसाहिं—किण्हलेसाए नीललेसाए काउलेसाए तेउलेसाए पम्हलेसाए सुक्कलेसाए ॥ पडिक्कमामि सत्तहिं भयट्ठाणेहिं। अट्ठहिं मयट्ठाणेहिं। नवहिं बंभचेरगुत्तीहिं। दसविहे समणधम्मे। एक्कारसहिं उवासगपडिमाहिं। बारसहिं भिक्खुपडिमाहिं। तेरसहिं किरियाठाणेहिं

1 प्रतिलेखयति प्रमार्जयति स्थावराः परित्यक्ताः त्रसा रक्षिताः, इतरस्य द्वयेऽपि परित्यक्ताः सुप्रत्युपेक्षितसुप्रमार्जितयोरपि प्रथमं पदं प्रशस्तं द्वितीयतृतीययोरेकैकेन चतुर्थं द्वाभ्यामपि अप्रशस्तं प्रथममाचरितव्यं शेषाः परिहर्तव्याः दिगभिग्रहे—द्वे एवैते अभिगृह्णाते उगकग्रहणे तथैव चतुर्भङ्गी सूर्ये ग्रामे एवमादि विभाषा कर्तव्या यथासंभवं।

प्रतिक्रमामि षड्भिर्जीवनिकायैः प्रतिषिद्धकरणादिना प्रकारेण हेतुभूतैर्यो मया दैवसिकोऽतिचारः कृतः, तद्यथा—पृथिवीकाये
नेत्यादि । प्रतिक्रमामि षड्भिर्लेश्याभिः करणभूताभिर्यो मया दैवसिकोऽतिचारः कृतः, तद्यथा—कृष्णलेश्ययेत्यादि—'कृष्णा-
दिद्रव्यसाचिव्यात्, परिणामो य आत्मनः । स्फटिकस्येव तत्राय, लेश्याशब्दः प्रयुज्यते ॥ १ ॥' कृष्णादिद्रव्याणि तु सक-
लप्रकृतिनिष्यन्दभूतानि, आसां च स्वरूपं जम्बूखादकदृष्टान्तेन ग्रामघातकदृष्टान्तेन च प्रतिपाद्यते—'जह जंबुतरुवरेगो
सुपक्कफलभरियनमियसालग्गो । दिट्ठो छहिं पुरिसेहिं ते बिंती जंबु भक्खेमो ॥ १ ॥ किह पुण ? ते बेंतेक्को आरुहमाणाण
जीवसंदेहो । तो छिंदिऊण मूले पाडेमुं ताहे भक्खेमो ॥ २ ॥ बितिआह एद्हेणं किं छिण्णेणं तरूण अम्हंति ? ।
साहा महल्ल छिंदह तइओ बेंती पसाहाओ ॥ ३ ॥ गोच्छे चउत्थओ उण पंचमओ बेति गेण्हह फलाई । छट्ठो बेंती
पडिया एए च्चिय खाह घेत्तुं जे ॥ ४ ॥ दिट्ठंतस्सोवणओ जो बेंति तरूवि छिन्न मूलाओ । सो वट्टइ किण्हाए साल महल्ला उ
नीलाए ॥ ५ ॥ हवइ पसाहा काऊ गोच्छा तेऊ फला य पम्हाए । पडियाए सुक्कलेसा अहवा अण्णं उदाहरणं ॥ ६ ॥

---

१ यथा जम्बूतरुवर एकः सुपक्वफलभारनम्रशाखाग्रः । दृष्टः षड्भिः पुरुषैस्ते ब्रुवते जम्बूः भक्षयामः ॥ १ ॥ कथं पुनः ? तेषामेको भणति आरुहतां
जीवसंदेहः । तत् छित्त्वा मूलात् पातयामस्ततो भक्षयामः ॥ २ ॥ द्वितीय आह—एतावता तरूणां छिन्नेनास्माकं किम् ? । शाखां महतीं छिन्त तृतीयो भणति
प्रशाखाम् ॥ ३ ॥ गुच्छान् चतुर्थः पुनः पञ्चमो भणति गृह्णीत फलानि । षष्ठो भणति पतितानि एतान्येव खादामो गृहीत्वा ॥ ४ ॥ दृष्टान्तस्योपनयो—यो
भणति तरुमपि छिन्त मूलात् । स वर्तते कृष्णायां शाखां महतीं तु नीलायाम् ॥ ५ ॥ भवति प्रशाखां कापोती गुच्छान् तैजसी फलानि च पद्मायाम् । पतितानि
शुक्ललेश्या अथवाऽन्यदुदाहरणम् ॥ ६ ॥

पडिलेहेइ पमज्जइ थावरा परिचत्ता तसा रक्खिया, इयरस्स दोवि परिचत्ता, सुप्पडिलेहियसुप्पमज्जिएसुवि पढम पय पसत्थ, बिइयतइए एक्केक्केण चउत्थं दोहिवि अप्पसत्थं, पढमं आयरियव्वं सेसा परिहरियव्वा, दिसाभिग्गहे—'उभे मूत्र पुरीषे च, दिवा कुर्यादुदङ्मुखः। रात्रौ दक्षिणतश्चैव, तस्य चायुर्न हीयते ॥ १ ॥' दो चेव पयाउ अभिगेण्हति, छायाछाए तहेव चउभंगो, सूरिये गामे पवमाइ विभासा कायव्वा जहासमत्थं ॥ अधुना शिष्यानुशास्तिपरां परिसमाप्तिगाथामाह—

गुरुमूलेवि वसंता अणुकूला जे न होंति उ गुरूणं। एएसिं तु पयाणं दूरंदूरेण ते होंति ॥ ८२ ॥

व्याख्या—'गुरुमूले' गुर्वन्तिकेऽपि 'वसन्तः' निवसमानाः अनुकूला ये न भवन्त्येव गुरूणाम्, एतेषां 'पदानां' उक्तलक्षणानां, तुशब्दादन्येषां च दूरदूरेण ते भवन्ति, अविनीतत्वात्तेषां श्रुतापरिणतेरिति गाथार्थः ॥ पारिस्थापनिकेयं समाप्तेति ॥

पडिक्कमामि छहिं जीवनिकाएहिं—पुढविकाएणं आउकाएणं तेउकाएणं वाउकाएणं वणस्सइकाएणं तसकाएणं। पडिक्कमामि छहिं लेसाहिं—किण्हलेसाए नीललेसाए काउलेसाए तेउलेसाए पम्हलेसाए सुक्कलेसाए ॥ पडिक्कमामि सत्तहिं भयट्ठाणेहिं। अट्ठहिं मयट्ठाणेहिं। नवहिं बंभचेरगुत्तीहिं। दसविहे समणधम्मे। एक्कारसहिं उवासगपडिमाहिं। बारसहिं भिक्खुपडिमाहिं। तेरसहिं किरियाठाणेहिं

१ प्रतिलेखयति प्रमार्जयति स्थावराः परित्यक्ताः त्रसा रक्षिताः, इतरस्य द्वयेऽपि परित्यक्ताः सुप्रत्युपेक्षितसुप्रमार्जितयोरपि प्रथमं पदं प्रशस्तं द्वितीयतृतीययोरेकैकेन चतुर्थं द्वाभ्यामपि अप्रशस्तं प्रथममाचरितव्यं शेषाः परिहर्तव्याः दिगभिग्रहे—द्वे चैव अभिगृह्णाति छायाछायायां तथैव चतुर्भङ्गी सूर्ये ग्रामे पवनादि विभाषा कर्तव्या यथासमर्थं।

व्यादेरेव सकाशात् भयमिहलोकभयं, विजातीयात्तु तिर्यग्देवादेः सकाशाद्भयं परलोकभयम्, आदीयत इत्यादानं—धनं तदर्थं चौरादिभ्यो यद्भयं तदादानभयम्, अकस्मादेव—बाह्यनिमित्तानपेक्षं गृहादिष्वेवावस्थितस्य राज्यादौ भयम् अकस्माद्भय, 'आजीवे' त्ति आजीविकाभयं निर्धनः कथं दुर्भिक्षाद्यावात्मानं धारयिष्यामीत्याजीविकाभयं, मरणाद्भयं मरणभयं प्रतीतमेव, 'असिलोगो' त्ति अश्लाघाभयम्—अयशोभयमित्यर्थ , एवं क्रियमाणे महदयशो भवतीति तद्भयात्र प्रवर्तत इति गाथासकलाक्षरार्थः ॥ मदः—मान [ग्रन्थाग्रं० १६५००] स्तस्य स्थानानि—पर्याया भेदा मदस्थानानि, इह च प्रतिक्रमामीति वर्तते, अष्टभिर्मदस्थानै करणभूतैर्यो मया दैवसिकोऽतिचारः कृत इति, एवमन्येष्वपि सूत्रेष्वायोज्यं, कानि पुनरष्टौ मदस्थानानि ?, अत आह सङ्ग्रहणिकारः—

जाईकुलबलरूवे तवईसरिए सुए लाभे ॥ १ ॥

अस्य व्याख्या—कश्चित्सुरेन्द्रादिः प्रव्रजितो जातिमदं करोति, एवं कुलबलरूपतपऐश्वर्यश्रुतलाभेष्वपि योज्यमिति ॥ नवभिर्ब्रह्मचर्यगुप्तिभिः, शेषं पूर्ववत्, ताश्चेमाः—

वसहिकहनिसिज्जिंदिय कुड्डुंतरपुव्वकीलियपणीए । अइमायाहारविभूसणा य नव बंभगुत्तीओ ॥ १ ॥

व्याख्या—ब्रह्मचारिणा तद्गुप्त्यनुपालनपरेण न स्त्रीपशुपण्डकसंसक्ता वसतिरासेवनीया, न स्त्रीणामेकाकिनां कथा कथनीया, न स्त्रीणां निषद्या सेवनीया, उत्थितानां तदासने नोपवेष्टव्यं, न स्त्रीणामिन्द्रियाण्यवलोकनीयानि, न स्त्रीणां कुड्यान्तरितानां मोहनसंसक्तानां क्वणितध्वनिराकर्णयितव्यः, न पूर्वक्रीडितानुस्मरणं कर्तव्यं, न प्रणीतं भोक्तव्यं,

चोरा गामवहत्थं विणिग्गया एगो बेंति घाएह । जं पेच्छइ सव दुपयं च चउप्पयं चावि ॥ ७ ॥ बिइओ माणुस पुरिसे य तइओ साउहे चउत्थे य । पंचमओ जुज्झंते छट्ठो पुण तत्थिमं भणइ ॥८॥ एक्कं ता हरह धणं बीयं मारेह मा कुणह एयं । केवल हरह धणंती उवसहारो इमो तेसिं ॥ ९ ॥ सवे मारेहत्ती वट्टइ सो किण्हलेसपरिणामो । एवं कमेण सेसा जा परमो सुक्कलेसाए ॥ १० ॥ आदिल्लतिण्णि एत्थं अपसत्था उवरिमा पसत्था उ । अपसत्थासुं वट्टिय न वट्टियं जं पसत्थासुं ॥ ११ ॥ एसऽइयारो एयासु होइ तस्स य पडिक्कमामित्ति । पडिकूलं वट्टामी जं भणियं पुणो न सेवेमि ॥ १२ ॥

प्रतिक्रमामि सप्तभिर्भयस्थानैः करणभूतैर्यो मया दैवसिकोऽतिचारः कृत इति, तत्र भयं मोहनीयप्रकृतिसमुत्थ आत्मपरिणामस्तस्य स्थानानि-आश्रया भयस्थानानि-इहलोकादीनि, तथा चाह संग्रहणिकारः—

इहपरलोयादाणमकम्हाआजीवमरणमसिलोए' त्ति

अस्य गाथाशकलस्य व्याख्या—'इहपरलोअ' त्ति इहलोकभयं परलोकभयं, तत्र मनुष्यादिसजातीयादन्यस्मान्मनु

१ चौरा ग्रामवधार्थं विनिर्गता एको भणति घातयत । यं पश्यत तं सर्वं द्विपदं च चतुष्पदं चापि ॥ ७ ॥ द्वितीयो मनुष्यान् पुरुषांश्च तृतीयः सायुधान् चतुर्थः । पञ्चमो युध्यमानान् षष्ठः पुनस्तेषां भणति ॥ ८ ॥ एकं तावद्धरत धनं द्वितीयं मारयत मा कुरुतैवम् । केवलं हरत धनं उपसंहारोऽयं तेषाम् ॥ ९ ॥ सर्वान् मारयतेति वर्तते स कृष्णलेश्यापरिणामः । एवं क्रमेण शेषाः यावत्परमः शुक्ललेश्यायाम् ॥ १० ॥ आद्यास्तिस्रोऽत्राप्रशस्ता उपरितनाः प्रशस्तास्तु । अप्रशस्तासु वृत्तं न वृत्तं प्रशस्तासु यत् ॥ ११ ॥ एषोऽतिचार एतासु भवति तस्मात् प्रतिक्रमामि । प्रतिकूलं वर्ते यद्भणितं पुनर्न सेवे ॥ १२ ॥

ध्यादेरेव सकाशात् भयमिहलोकभयं, विजातीयात्तु तिर्यग्देवादेः सकाशाद्भयं परलोकभयम्, आदीयत इत्यादानं—धनं तदर्थं चौरादिभ्यो यद्भयं तदादानभयम्, अकस्मादेव—बाह्यनिमित्तानपेक्षं गृहादिष्वेवावस्थितस्य राज्यादौ भयम् अकस्माद्भयं, 'आजीवे' त्ति आजीविकाभयं निर्धनः कथं दुर्भिक्षादावात्मानं धारयिष्यामीत्याजीविकाभयं, मरणाद्भयं मरणभयं प्रतीतमेव, 'असिलोगो'त्ति अश्लाघाभयम्—अयशोभयमित्यर्थः, एवं क्रियमाणे महदयशो भवतीति तद्भयात्त प्रवर्तत इति गाथाद्वयाक्षरार्थः ॥ मदः—मान [ग्रन्थाग्रं० १६५००] स्तस्य स्थानानि—पर्याया भेदा मदस्थानानि, इह च प्रतिक्रामामीति वर्तते, अष्टभिर्मदस्थानैः करणभूतैर्यो मया दैवसिकोऽतिचारः कृत इति, एवमन्येष्वपि सूत्रेष्वायोज्यं, कानि पुनरष्टौ मदस्थानानि ?, अत आह संग्रहणिकारः—

जाईकुलबलरूवे तवईसरिए सुए लाभे ॥ १ ॥

अस्य व्याख्या—कश्चिद्ब्राह्मणादिः प्रव्रजितो जातिमदं करोति, एवं कुलबलरूपतपऐश्वर्यश्रुतलाभेष्वपि योज्यमिति ॥ नवभिर्ब्रह्मचर्यगुप्तिभिः, शेषं पूर्ववत्, ताश्चेमाः—

वसहिकहनिसिज्जिंदिय कुड्डंतरपुव्वकीलियपणीए । अइमायाहारविभूसणा य नव बंभगुत्तीओ ॥ १ ॥

व्याख्या—ब्रह्मचारिणा तद्गुप्त्यनुपालनपरेण न स्त्रीपशुपण्डकसंसक्ता वसतिरासेवनीया, न स्त्रीणामेकाकिनां कथा कथनीया, न स्त्रीणां निषद्या सेवनीया, उत्थितानां तदासने नोपवेष्टव्यं, न स्त्रीणामिन्द्रियाण्यवलोकनीयानि, न स्त्रीणां कुड्यान्तरितानां मोहनसंसक्तानां कणितध्वनिराकर्णयितव्यः, न पूर्वक्रीडितानुस्मरणं कर्तव्यं, न प्रणीतं भोक्तव्यं,

चोरा गामवहत्थं विणिग्गया एगो बेंति घाएह। जं पेच्छह तच दुपयं च चउप्पयं वावि ॥ ७ ॥ बिइओ माणुस पुरिसे य तइओ साउहे चउत्थे य। पंचमओ जुज्झंते छट्ठो पुण तत्थिमं भणइ ॥८॥ एक्कं ता हरह धणं बीयं मारेह मा कुणह एयं। केवल हरह धणंती उवसंहारो इमो तेसिं ॥ ९ ॥ सव्वे मारेहत्ती वट्टइ सो किण्हलेसपरिणामो। एव कमेण सेसा जा चरमो सुक्कलेसाए ॥ १० ॥ आइल्लतिण्णि एत्थं अपसत्था उवरिमा पसत्था उ। अपसत्थासुं वट्टिय न वट्टियं जं पसत्थासुं ॥ ११ ॥ एसइयारो एयासु होइ तस्स य पडिक्कमामित्ति। पडिकूलं वट्टामी जं भणियं पुणो न सेवेमि ॥ १२ ॥

प्रतिक्रमामि सप्तभिर्भयस्थानैः करणभूतैर्यो मया दैवसिकोऽतिचारः कृत इति, तत्र भयं मोहनीयप्रकृतिसमुत्थ आत्मपरिणामस्तस्य स्थानानि–आश्रया भयस्थानानि–इहलोकादीनि, तथा चाह सङ्ग्रहणिकारः—

इहपरलोयादाणमकम्हाआजीवमरणमसिलोए' त्ति

अस्य गाथाशकलस्य व्याख्या—'इहपरलोय' त्ति इहलोकभयं परलोकभयं, तत्र मनुष्यादिसजातीयादन्यस्मान्मनु

१ चौरा ग्रामघातार्थं विनिर्गता एको भणति घातयत। यं पश्यत तं सर्वं द्विपदं च चतुष्पदं वापि ॥ ७ ॥ द्वितीयो मनुष्यान् पुरुषांश्च तृतीयः सायुधान् चतुर्थः। पञ्चमो युध्यमानान् षष्ठः पुनस्तत्रेदं भणति ॥ ८ ॥ एकं तावद्धरत धनं द्वितीयं मारयत मा कुरुतैवम्। केवलं हरत धनं उपसंहारोऽयं तेषां ॥ ९ ॥ सर्वान् मारयतेति वर्तते स कृष्णलेश्यापरिणामः। एवं क्रमेण शेषाः यावच्चरमः शुक्ललेश्यायाम् ॥ १० ॥ आद्यास्तिस्रोऽत्राप्रशस्ता उपरितनाः प्रशस्तास्तु। अप्रशस्तासु वर्ते न वर्ते प्रशस्तासु यत् ॥ ११ ॥ एषोऽतिचार एतासु भवति तस्माच्च प्रतिक्रमामि। प्रतिकूलं वर्ते यद्भणितं पुनर्न सेवे ॥ १२ ॥

व्याख्या—दर्शनप्रतिमा, एवं व्रतसामायिकपौषधप्रतिमा अब्रह्मसचित्तआरम्भप्रेष्यउद्दिष्टवर्जकः श्रमणभूतश्चेति, अयमासां भावार्थः—सम्मद्दंसणसंकाइसल्लपामुक्कसंजुओ जो उ । सेसगुणविप्पमुक्को एसा खलु होति पडिमा उ ॥ १ ॥ बिइया पुण वयधारी सामाइयकडो य तइयया होइ । होइ चउत्थी चउद्दसि अट्ठमिमाईसु दियहेसु ॥ २ ॥ पोसहं चउव्विहंपी पडिपुण्णं सम्म जो उ अणुपाले । पंचमि पोसहकाले पडिमं कुणएगराईयं ॥ ३ ॥ असिणाणवियडभोई पगासभोइत्ति उ भणिय होइ । दिवसओ न रत्ति भुंजे मउलिकडो कच्छ णवि रोहे ॥ ४ ॥ दिय बंभयारि राई परिमाणकडे अपोसहीएसुं । पोसहिए रत्तिंमि य नियमेण बंभयारी य ॥ ५ ॥ इय जाव पंच मासा विहरइ हु पंचमा भवे पडिमा । छट्ठीए बंभयारी ता विहरे जाव छम्मासा ॥ ६ ॥ सत्तम सत्त उ मासे णवि आहारे सचित्तमाहारं । जं ज हेट्ठिल्लाण तं तो परिमाण सव्वंपि ॥ ७ ॥ आरंभसयंकरणं अट्ठमिया अट्ठमास वज्जेइ । नवमा णव मासे पुण पेसारंभे विवज्जेइ ॥ ८ ॥

---

१ शङ्कादिदोषसत्त्वप्रमुक्तसम्यक्त्वसंयुतो यस्तु । शेषगुणविप्रमुक्त एषा खलु भवति प्रतिमा ॥ १ ॥ द्वितीया पुनर्व्रतधारी कृतसामायिकश्च तृतीया भवति । भवति चतुर्थी चतुर्दश्यष्टम्यादिषु दिवसेषु ॥ २ ॥ पोषधं चतुर्विधमपि प्रतिपूर्णं सम्यग् यस्तु अनुपालयति । पञ्चमी पोषधकाले प्रतिमां करोत्येकरात्रिकीम् ॥ ३ ॥ अस्नानो दिवसभोजी प्रकाशभोजीति च भणितं भवति । दिवसे न रात्रौ भुङ्क्ते कृतमुकुलः कच्छं नैव बध्नाति ॥ ४ ॥ दिवा ब्रह्मचारी रात्रौ कृतपरिमाणोऽपोषधिकेषु । पोषधिके रात्रौ च नियमेन ब्रह्मचारी च ॥ ५ ॥ इति यावत् पञ्च मासान् विहरति पञ्चमी भवेत् प्रतिमा । षष्ठ्यां ब्रह्मचारी यावत् विहरेत् यावत् षण्मासाः ॥ ६ ॥ सप्तमी सप्तैव मासान् नैवाहारयेत् सचित्तमाहारम् । यद्यदधस्तनीनां तत्तदुपरितनासु सर्वमपि ॥ ७ ॥ आरम्भस्य स्वयंकरणं अष्टमी अष्ट मासान् वर्जयति । नवमी नव मासान् पुनः प्रेष्यारम्भान् विवर्जयति ॥ ८ ॥

स्निग्धमित्यर्थः, नातिमात्राहारोपभोगः कार्यः, न विभूषा कार्या, एता नव ब्रह्मचर्यगुप्तय इति गाथार्थः ॥ श्रमण-प्राग्निरूपितशब्दार्थस्तस्य धर्मः—क्षान्त्यादिलक्षणस्तस्मिन् दशविधे—दशप्रकारे श्रमणधर्मे सति तद्विषये या प्रतिषिद्धकरणादिना यो मयाऽतिचारः कृत इति भावना । दशविधधर्मस्वरूपप्रतिपादनायाह संग्रहणिकार —

खंती य मद्दवज्जव मुत्ती तव संजमे य बोद्धव्वे । सच्चं सोयं आकिंचणं च बंभं च जइधम्मो ॥ १ ॥

क्षान्तिः श्रमणधर्मः, क्रोधविवेक इत्यर्थः, चशब्दस्य व्यवहितः सम्बन्धः, मृदोर्भावः मार्दवं मानपरित्यागेन वर्तनमित्यर्थः, तथा ऋजुभाव आर्जवं—मायापरित्यागः, मोचनं मुक्तिः, लोभपरित्याग इति भावना, तपो द्वादशविधमनशनादि, संयमश्चाश्रवविरतिलक्षणः 'बोद्धव्यः' विज्ञेयः श्रमणधर्मतया, सत्यं प्रतीतं, शौच संयमं प्रति निरुपलेपता, आकिञ्चन्यं च, कनकादिविरहिततेत्यर्थः, ब्रह्मचर्यं च, एष यतिधर्मः, अयं गाथाक्षरार्थः ॥ अन्ये त्वेवं वदन्ति—खंती मुत्ती अज्जव मद्दव तह लाघवे तवे चेव । संजम चियागऽकिंचण बोद्धव्वे बंभचेरे य ॥ १ ॥ तत्र लाघवम्—अप्रतिबद्धता, त्यागः—संयतेभ्यो वस्त्रादिदानं, शेष प्राग्वत्, गुप्त्यादीना चाऽऽचदण्डकोक्तानामपीहोपन्यासोऽन्यविशेषाभिधानाददुष्ट इति ॥ एकादशभिरुपासकप्रतिमाभिः करणभूताभिर्योऽतिचार इति, उपासकाः—श्रावकास्तेषां प्रतिमाः—प्रतिज्ञा दर्शनादिगुणयुक्ताः कार्या इत्यर्थः, उपासकप्रतिमाः, ताश्चैता एकादशेति—

दंसणवयसामाइय पोसहपडिमा अबंभ सच्चित्ते । आरंभपेसउद्दिट्ठ वज्जए समणभूए य ॥ १ ॥

दयट्ठयाए' इति वचनात्, ततः कालभावाभ्यां सप्रदेशत्वेऽपि न कश्चिद्दोषः, तथा परमाण्वादीनामसङ्ख्यातप्रदेशस्कन्धपर्यन्तानां केषाञ्चिदनन्तप्रादेशिकानामपि स्कन्धानां तथैकप्रदेशावगाढानां यावत् सङ्ख्यातप्रदेशावगाढानां शीतोष्णस्निग्धरूक्षरूपाश्चत्वार एव स्पर्शा इति तैरेव परमाण्वादीनां षट्स्थानपतितता वक्तव्या, न शेषैः, द्विप्रदेशस्कन्धसूत्रे 'ओगाहणट्ठयाए सिय हीणे सिय तुल्ले सिय अब्भहिए' इत्यादि, यदा द्वावपि द्विप्रदेशिकौ स्कन्धौ द्विप्रदेशावगाढावेकप्रदेशावगाढौ वा भवतस्तदा तुल्यावगाहनौ, यदा त्वेको द्विप्रदेशावगाढोऽपरस्त्वेकप्रदेशावगाढस्तदा एकप्रदेशावगाढो द्विप्रदेशावगाढापेक्षया प्रदेशहीनो द्विप्रदेशावगाढस्तु तदपेक्षया(प्रदेशा)ऽभ्यधिकः शेषं प्राग्वत्, त्रिप्रदेशस्कन्धसूत्रे 'ओगाहणट्ठयाए सिय हीणे' इत्यादि, यदा द्वावपि त्रिप्रदेशकौ स्कन्धौ त्रिप्रदेशावगाढौ द्विप्रदेशावगाढौ एकप्रदेशावगाढौ वा तदा तुल्यौ यदा त्वेकस्त्रिप्रदेशावगाढो वा द्विप्रदेशावगाढो वा अपरस्तु द्विप्रदेशावगाढ एकप्रदेशावगाढो वा तदा द्विप्रदेशावगाढैकप्रदेशावगाढौ यथाक्रमं त्रिप्रदेशावगाढद्विप्रदेशावगाढापेक्षया एकप्रदेशहीनौ त्रिप्रदेशावगाढद्विप्रदेशावगाढौ तु तदपेक्षया एकप्रदेशाभ्यधिकौ, यदा त्वेकस्त्रिप्रदेशावगाढोऽपर एकप्रदेशावगाढस्तदा एकप्रदेशावगाढस्त्रिप्रदेशावगाढापेक्षया द्विप्रदेशहीनः त्रिप्रदेशावगाढस्तु तदपेक्षया द्विप्रदेशाभ्यधिकः, एवमेकैकप्रदेशपरिवृद्ध्या चतुःप्रदेशादिषु स्कन्धेष्ववगाहनामधिकृत्य हानिर्वृद्धिर्वा तावद् वक्तव्या यावद्दशप्रदेशस्कन्धः, तस्मिंश्च दशप्रदेशके स्कन्धे एवं वक्तव्यं 'जइ हीणे पएसहीणे वा दुपएसहीणे वा जाव नवपएसहीणे वा अह अब्भहिए

दण्डकक्रमेण परमाणुपुद्गलादीनां पर्यायाश्चिन्तनीयाः, दण्डकक्रमश्चायम्—प्रथमतः सामान्येन परमाण्वादयश्चिन्तनीयाः तदनन्तरं ते एव एकप्रदेशावगाढा तत एकसमयादिस्थितिकाः तदनन्तरमेकगुणकालकादयः ततो जघन्याद्यवगाहनाप्रकारेण तदनन्तरं जघन्यस्थित्यादिभेदेन ततो जघन्यगुणकालकादिक्रमेण तदनन्तरं जघन्यप्रदेशादिना भेदेनेति, उक्तं च—“अणुमाइओहियाणं खेत्ताइपएससमयाणं च । जहनाऽवगाहणाइण चेव जहन्नाइदेसाणं ॥ १ ॥” अस्याक्षरगमनिका—प्रथमतोऽण्वादीनां—परमाण्वादीनां चिन्ता कर्तव्या, तदनन्तरं क्षेत्रादिप्रदेशसमयानां, अत्रादिशब्दात्कालभावपरिग्रहः, ततोऽयमर्थः—प्रथमतः क्षेत्रप्रदेशैरेकादिभिः सत्त्वानां चिन्ता कर्तव्या, तदनन्तरं कालप्रदेशैः—एकादिसमयैस्ततो भावप्रदेशैः—एकगुणकालकादिभिरिति, तदनन्तरं जघन्यावगाहनादीनामिति, अत्रादिशब्देन मध्यमोत्कृष्टावगाहनाजघन्यमध्यमोत्कृष्टस्थितिजघन्यमध्यमोत्कृष्टगुणकालकादिवर्णपरिग्रहः, ततो जघन्यादिप्रदेशानां—जघन्यप्रदेशानामुत्कृष्टप्रदेशानामजघन्योत्कृष्टप्रदेशानामिति ॥ तत्र प्रथमतः क्रमेण परमाण्वादीनां चिन्तां कुर्वन्नाह—‘परमाणुपोग्गलाणं भंते !’ इत्यादि, स्थित्या चतुःस्थानपतितत्वं, परमाणोः समयादारभ्योत्कर्षतोऽसङ्ख्येयकालमवस्थानभावात्, कालादिवर्णपर्यायैः षट्स्थानपतितत्वं एकस्यापि परमाणोः पर्यायानन्त्याविरोधात्, ननु परमाणुरप्रदेशो गीयते ततः कथं पर्यायानन्त्याविरोधः?, पर्यायानन्त्ये नियमतः सप्रदेशत्वप्रसक्तेः, तदयुक्तं, वस्तुतत्त्वापरिज्ञानात्, परमाणुर्हि अप्रदेशो गीयते द्रव्यरूपतया सांशो न भवतीति, न तु कालभावाभ्यामिति, ‘अपएसो

वगाहणट्ठयाए' इति वचनात्, ततः कालभावाभ्यां सप्रदेशत्वेऽपि न कश्चिद्दोषः, तथा परमाण्वादीनामसङ्ख्यातप्रदेशस्कन्धपर्यन्तानां केषाञ्चिदनन्तप्रादेशिकानामपि स्कन्धानां तथैकप्रदेशावगाढानां यावत् सङ्ख्यातप्रदेशावगाढानां शीतोष्णस्निग्धरूक्षरूपाश्चत्वार एव स्पर्शा इति तैरेव परमाण्वादीनां षट्स्थानपतितता वक्तव्या, न शेषैः, द्विप्रदेशस्कन्धसूत्रे 'ओगाहणट्ठयाए सिय हीणे सिय तुल्ले सिय अब्भहिए' इत्यादि, यदा द्वावपि द्विप्रदेशिकौ स्कन्धौ द्विप्रदेशावगाढावेकप्रदेशावगाढौ वा भवतस्तदा तुल्यावगाहनौ, यदा त्वेको द्विप्रदेशावगाढोऽपरस्त्वेकप्रदेशावगाढस्तदा एकप्रदेशावगाढो द्विप्रदेशावगाढापेक्षया प्रदेशहीनो द्विप्रदेशावगाढस्तु तदपेक्षया(प्रदेशा)ऽभ्यधिकः शेषं प्रागवत्, त्रिप्रदेशस्कन्धसूत्रे 'ओगाहणट्ठयाए सिय हीणे' इत्यादि, यदा द्वावपि त्रिप्रदेशकौ स्कन्धौ त्रिप्रदेशावगाढौ द्विप्रदेशावगाढौ एकप्रदेशावगाढौ वा तदा तुल्यौ यदा त्वेकस्त्रिप्रदेशावगाढो वा द्विप्रदेशावगाढो वा अपरस्तु द्विप्रदेशावगाढ एकप्रदेशावगाढो वा तदा द्विप्रदेशावगाढैकप्रदेशावगाढौ यथाक्रमं त्रिप्रदेशावगाढद्विप्रदेशावगाढापेक्षया एकप्रदेशहीनौ त्रिप्रदेशावगाढद्विप्रदेशावगाढौ तु तदपेक्षया एकप्रदेशाभ्यधिकौ, यदा त्वेकस्त्रिप्रदेशावगाढोऽपर एकप्रदेशावगाढस्तदा एकप्रदेशावगाढस्त्रिप्रदेशावगाढापेक्षया द्विप्रदेशहीनः त्रिप्रदेशावगाढस्तु तदपेक्षया द्विप्रदेशाभ्यधिकः, एवमेकैकप्रदेशपरिवृद्ध्या चतुःप्रदेशादिषु स्कन्धेष्ववगाहनामधिकृत्य हानिर्वृद्धिर्वा तावद् वक्तव्या यावद्दशप्रदेशस्कन्धः, तस्मिंश्च दशप्रदेशके स्कन्धे एवं वक्तव्यं 'जइ हीणे पएसहीणे वा दुपएसहीणे वा जाव नवपएसहीणे वा अह अब्भहिए

दण्डकक्रमेण परमाणुपुद्गलादीनां पर्यायाश्चिन्तनीयाः, दण्डकक्रमश्चायम्—प्रथमतः सामान्येन परमाण्वादयश्चिन्तनीयाः तदनन्तरं त एव एकप्रदेशावगाढाः तत एकसमयादिस्थितिकाः तदनन्तरमेकगुणकालकादयः ततो जघन्यावगाहनाप्रकारेण तदनन्तरं जघन्यस्थित्यादिभेदेन ततो जघन्यगुणकालकादिक्रमेण तदनन्तरं जघन्यप्रदेशादिना भेदेनेति, उक्तं च—"अणुमाइओहियाणं खेत्ताइपएससंगयाणं च। अवगाहणाइ चेव जहन्नाइविसेसाणं ॥ १ ॥" अस्याक्षरगमनिका—प्रथमतोऽण्वादीनां—परमाण्वादीनां चिन्ता कर्त्तव्या, तदनन्तरं क्षेत्रादिप्रदेशसङ्गतानां, अत्रादिशब्दात्कालभावपरिग्रहः, ततोऽयमर्थः—प्रथमतः क्षेत्रप्रदेशैरेकादिभिः सङ्गतानां चिन्ता कर्त्तव्या, तदनन्तरं कालप्रदेशैः—एकादिसमयैस्ततो भावप्रदेशैः—एकगुणकालकादिभिरिति, तदनन्तरं जघन्यावगाहनादीनामिति, अत्रादिशब्देन मध्यमोत्कृष्टावगाहनाजघन्यमध्यमोत्कृष्टस्थितिजघन्यमध्यमोत्कृष्टगुणकालकादिवर्णपरिग्रहः, ततो जघन्यादिप्रदेशानां—जघन्यप्रदेशानामुत्कृष्टप्रदेशानामजघन्योत्कृष्टप्रदेशानामिति ॥ तत्र प्रथमतः क्रमेण परमाण्वादीनां चिन्तां कुर्वन्नाह—'परमाणुपोग्गलाणं भंते !' इत्यादि, स्थित्या चतुःस्थानपतितत्वं, परमाणोः समयादारभ्योत्कर्षतोऽसङ्ख्येयकालमवस्थानभावात्, कालादिवर्णपर्यायैः षट्स्थानपतितत्वं एकस्यापि परमाणोः पर्यायानन्त्याविरोधात्, ननु परमाणुरप्रदेशो गीयते ततः कथं पर्यायानन्त्याविरोधः?, पर्यायानन्त्ये नियमतः सप्रदेशत्वप्रसक्तेः, तदयुक्तं, वस्तुतत्त्वापरिज्ञानात्, परमाणुर्हि अप्रदेशो गीयते द्रव्यरूपतया सांशो न भवतीति, न तु कालभावाभ्यामिति, 'अपएसो

वगाहट्टयाए' इति वचनात्, ततः कालभावाभ्यां सप्रदेशत्वेऽपि न कश्चिद्दोषः, तथा परमाण्वादीनामसङ्ख्यातप्रदेशस्कन्धपर्यन्तानां केषांचिदनन्तप्रादेशिकानामपि स्कन्धानां तथैकप्रदेशावगाढानां यावत् सङ्ख्यातप्रदेशावगाढानां शीतोष्णस्निग्धरूक्षरूपाश्चत्वार एव स्पर्शा इति शेषेष परमाण्वादीनां षट्स्थानपतितता वक्तव्या, न शेषेः, द्विप्रदेशस्कन्धसूत्रे 'ओगाहणट्टयाए सिय हीणे सिय तुल्ले सिय अब्भहिए' इत्यादि, यदा द्वावपि द्विप्रदेशिको स्कन्धौ द्विप्रदेशावगाढावेकप्रदेशावगाढौ वा भवतस्तदा तुल्यावगाहनौ, यदा त्वेको द्विप्रदेशावगाढोऽपरस्त्वेकप्रदेशावगाढस्तदा एकप्रदेशावगाढो द्विप्रदेशावगाढापेक्षया प्रदेशहीनो द्विप्रदेशावगाढस्तु तदपेक्षया(प्रदेशा)ऽभ्यधिकः शेष प्राग्वत्, त्रिप्रदेशस्कन्धसूत्रे 'ओगाहणट्टयाए सिय हीणे' इत्यादि, यदा द्वावपि त्रिप्रदेशको स्कन्धौ त्रिप्रदेशावगाढौ द्विप्रदेशावगाढौ एकप्रदेशावगाढौ वा तदा तुल्यौ यदा त्वेकस्त्रिप्रदेशावगाढो वा द्विप्रदेशावगाढो वा अपरस्तु द्विप्रदेशावगाढ एकप्रदेशावगाढो वा तदा द्विप्रदेशावगाढैकप्रदेशावगाढौ यथाक्रम त्रिप्रदेशावगाढद्विप्रदेशावगाढापेक्षया एकप्रदेशहीनौ त्रिप्रदेशावगाढद्विप्रदेशावगाढौ तु तदपेक्षया एकप्रदेशाभ्यधिकौ, यदा त्वेकस्त्रिप्रदेशावगाढोऽपर एकप्रदेशावगाढस्तदा एकप्रदेशावगाढस्त्रिप्रदेशावगाढापेक्षया द्विप्रदेशहीनः त्रिप्रदेशावगाढस्तु तदपेक्षया द्विप्रदेशाभ्यधिकः, एवमेकैकप्रदेशपरिवृद्ध्या चतुः प्रदेशादिषु स्कन्धेष्ववगाहनामधिकृत्य हानिवृद्धिर्वा तावद् वक्तव्या यावद्दशप्रदेशस्कन्धः, तस्मिन् दशप्रदेशके स्कन्धे एव वक्तव्य 'जइ हीणे पएसहीणे वा दुपएसहीणे वा जाव नवपएसहीणे वा अह अब्भहिए

गोयमा ! अणंता०, से केणट्ठेणं० ?, गोयमा ! अजहन्नमणुक्कोसपएसिए खंधे अजहन्नमणुक्कोसपएसियस्स खंधस्स दव्वट्ठयाए तुल्ले पएसट्ठयाए छट्ठाणवडिए ओगाहणट्ठयाए चउट्ठाणवडिए ठिईए चउट्ठाणवडिए वण्णाइ अट्ठफासपज्जवेहि य छट्ठाणवडिए । जहन्नोगाहणगाणं भंते ! पोग्गलाणं पुच्छा, गोयमा ! अणंता०, से केणट्ठेणं० ?, गोयमा ! जहन्नोगाहणए पोग्गले जहन्नोगाहणगस्स पोग्गलस्स दव्वट्ठयाए तुल्ले पएसट्ठयाए छट्ठाणवडिए ओगाहणट्ठयाए तुल्ले ठिईए चउट्ठाणवडिए वण्णाइ उवरिल्लफासेहि य छट्ठाणवडिए, उक्कोसोगाहणएवि एवं चेव, नवरं ठिईए तुल्ले, अजहन्नमणुक्कोसोगाहणगाणं भंते ! पोग्गलाणं पुच्छा, गोयमा ! अणंता०, से केणट्ठेणं० ?, गोयमा ! अजहन्नमणुक्कोसोगाहणए पोग्गले अजहन्नमणुक्कोसोगाहणगस्स पोग्गलस्स दव्वट्ठयाए तुल्ले पएसट्ठयाए छट्ठाणवडिए ओगाहणट्ठयाए चउट्ठाणवडिए ठिईए चउट्ठाणवडिए वण्णाइ अट्ठफासपज्जवेहि य छट्ठाणवडिए, जहन्नठिइयाणं भंते ! पोग्गलाणं पुच्छा, गोयमा ! अणंता०, से केणट्ठेणं० ?, गोयमा ! जहन्नठिइए पोग्गले जहन्नठिइयस्स पोग्गलस्स दव्वट्ठयाए तुल्ले पएसट्ठयाए छट्ठाणवडिए ओगाहणट्ठयाए चउट्ठाणवडिए ठिईए तुल्ले वण्णाइ अट्ठफासपज्जवेहि य छट्ठाणवडिए, एवं उक्कोसठिईएवि, अजहन्नमणुक्कोसठिईएवि एवं चेव, नवरं ठिईएवि चउट्ठाणवडिए, जहन्नगुणकालयाणं भंते ! पोग्गलाणं केवइया पज्जवा पन्नत्ता ?, गोयमा ! अणंता०, से केणट्ठेणं० ?, गोयमा ! जहन्नगुणकालए पोग्गले जहन्नगुणकालयस्स पोग्गलस्स दव्वट्ठयाए तुल्ले पएसट्ठयाए छट्ठाणवडिए ओगाहणट्ठयाए चउट्ठाणवडिए ठिईए चउट्ठाणवडिए कालवण्णपज्जवेहिं तुल्ले अवसेसेहिं वण्णगंधरसफासपज्जवेहि य छट्ठाणवडिए, से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ—जहन्नगुणकालयाणं पोग्गलाणं अणंता पज्जवा पन्नत्ता, एवं उक्कोसगुणकालएवि, अजहन्नमणुक्कोसगुणकालएवि एवं

चेव, नवरं सट्ठाणे छट्ठाणवडिए, एवं जहा कालवण्णपज्जवाणं वत्तव्वया भणिया तहा सेसाणवि वण्णगंधरसफासाणं वत्तव्वया भाणियव्वा जाव अजहण्णमणुक्कोसलुक्खे सट्ठाणे छट्ठाणवडिए। सेत्तं रूविअजीवपज्जवा, सेत्तं अजीवपज्जवा। (सूत्र १२१) इति पन्नवणाए भगवईए विसेसपयं समत्तं '१।

'अजीवपज्जवा ण' इत्यादि, 'रूविअजीवपज्जवा य अरूविअजीवपज्जवा य' इति रूपमिति उपलक्षणमेतत् गन्धरसस्पर्शाश्च विद्यन्ते येषां ते रूपिणः ते च ते अजीवाश्च रूप्यजीवा तेषां पर्याया रूप्यजीवपर्यायाः (पुद्गलपर्याया) इत्यर्थः, तद्विपरीता अरूप्यजीवपर्यायाः, अमूर्त्ताजीवपर्याया इति भावः, 'धम्मत्थिकाए' इत्यादि, धर्मास्तिकाय इति परिपूर्णमवयवि द्रव्यं, धर्मास्तिकायस्य देशः—तस्यैवार्द्धादिरूपो विभागः, धर्मास्तिकायस्य प्रदेशा—तस्यैव निर्विभागाः भागाः, एवं त्रिकमधर्मास्तिकाये आकाशास्तिकाये च भावनीय, एतावता चान्योऽन्यानुगमात्मकावयवावयविरूप धर्मास्तिकायादिक वस्तिवति प्रतिपादितं, दशमोऽद्धासमयः, नन्वत्र पर्याया वक्तुमुपक्रान्तास्तत्कथ द्रव्यमात्रोपन्यासः कृत ?, उच्यते, पर्यायपर्यायिणोः कथञ्चिदभेदस्थापनार्थं, एवमुत्तरोऽपि ग्रन्थः, आह च मूलटीकाकारः—"अत्र सर्वत्र पर्यायपर्यायिणो कथचिदभेदख्यापनार्थमित्य सूत्रोपन्यास" इति, परमार्थतस्त्वेतद्द्रष्टव्य—धर्मास्तिकायत्व धर्मास्तिकायदेशत्व धर्मास्तिकायप्रदेशत्व इत्यादि, 'ते ण भंते ! किं संखेज्जा' इत्यादि, ते स्कन्धादयः प्रत्येक किं संख्येया असंख्येया अनन्ताः ?, भगवानाह—अनन्ताः, एतदेव भावयति—'से केणट्ठेण भंते !' इत्यादि पाठसिद्ध। सम्प्रति

एवि माणियव्वे, जहन्नगुणसीयाणं भंते ! परमाणुपोग्गलाणं पुच्छा, गोयमा ! अणंता पज्जवा पन्नत्ता, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ ?, गोयमा ! जहन्नगुणसीए परमाणुपोग्गले जहन्नगुणसीयस्स परमाणुपुग्गलस्स दव्वट्ठयाए तुल्ले पएसट्ठयाए तुल्ले ओगाहणट्ठयाए तुल्ले ठिईए चउट्ठाणवडिए वन्नगंधरसेहिं छट्ठाणवडिए सीयफासपज्जवेहि य तुल्ले उसिणफासो न भण्णति निद्धलुक्खफासपज्जवेहि य छट्ठाणवडिए, एवं उक्कोसगुणसीएवि, अजहन्नमणुक्कोसगुणसीएवि एवं चेव, नवरं सट्ठाणे छट्ठाणवडिए, जहन्नगुणसीयाणं दुपदेसियाणं पुच्छा, गोयमा ! अणंता पज्जवा पन्नत्ता, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ ?, गोयमा ! जहन्नगुणसीए दुपएसिए जहन्नगुणसीयस्स दुपदेसियस्स दव्वट्ठयाए तुल्ले पएसट्ठयाए तुल्ले ओगाहणट्ठयाए सिय हीणे सिय तुल्ले सिय अब्भहिए जइ हीणे पएसहीणे (अह) अब्भहिए पएसअब्भहिए ठिईए चउट्ठाणवडिए वन्नगंधरसपज्जवेहिं छट्ठाणवडिए सीयफासपज्जवेहिं तुल्ले उसिणनिद्धलुक्खफासपज्जवेहिं छट्ठाणवडिए, एवं उक्कोसगुणसीतेवि, अजहन्नमणुक्कोसगुणसीतेवि एवं चेव, नवरं सट्ठाणे छट्ठाणवडिए, एवं जाव दसपएसिए, नवरं ओगाहणट्ठयाए पएसपरिवुड्ढी कायव्वा जाव दसपएसियस्स नव पएसा वुड्ढिज्जंति, जहन्नगुणसीयाणं संखेज्जपएसियाणं पुच्छा, गोयमा ! अणंता पज्जवा पन्नत्ता, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ ?, गोयमा ! जहन्नगुणसीए संखिज्जपएसिए जहन्नगुणसीयस्स संखिज्जपएसियस्स दव्वट्ठयाए तुल्ले पएसट्ठयाए दुट्ठाणवडिए ओगाहणट्ठयाए दुट्ठाणवडिए ठिईए चउट्ठाणवडिए वण्णादीहिं छट्ठाणवडिए सीयफासपज्जवेहिं तुल्ले उसिणनिद्धलुक्खेहिं छट्ठाणवडिए, एवं उक्कोसगुणसीतेवि, अजहन्नमणुक्कोसगुणसीतेवि एवं चेव, नवरं सट्ठाणे छट्ठाणवडिए, जहन्नगुणसीयाणं असंखिज्जपएसियाणं पुच्छा, गोयमा ! अणंता पज्जवा पन्नत्ता, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ ?,

गोयमा ! जहन्नगुणसीते असंखिज्जपएसिए जहन्नगुणसीयस्स असंखिज्जपएसियस्स दव्वट्ठयाए तुल्ले पएसट्ठयाए चउट्ठाणव-डिए ओगाहणट्ठयाए चउट्ठाणवडिए ठिईए चउट्ठाणवडिए वण्णाइपज्जवेहिं छट्ठाणवडिए सीयफासपज्जवेहिं तुल्ले उसिणनि-द्धलुक्खफासपज्जवेहिं छट्ठाणवडिए, एवं उक्कोसगुणसीतेवि, अजहन्नमणुक्कोसगुणसीतेवि एवं चेव, नवरं सट्ठाणे छट्ठाणव-डिए, जहन्नगुणसीताणं अणंतपएसियाणं पुच्छा, गोयमा ! अणंता पज्जवा पन्नत्ता, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ ?, गोय-मा ! जहन्नगुणसीते अणंतपएसिए जहन्नगुणसीयस्स अणंतपएसियस्स दव्वट्ठयाए तुल्ले पएसट्ठयाए छट्ठाणवडिए ओगाहण-ट्ठयाए चउट्ठाणवडिए ठिईए चउट्ठाणवडिए वण्णाइपज्जवेहिं छट्ठाणवडिए सीयफासपज्जवेहिं तुल्ले अवसेसेहिं सत्तफासपज्ज-वेहिं छट्ठाणवडिए, एवं उक्कोसगुणसीतेवि, अजहन्नमणुक्कोसगुणसीतेवि एवं चेव, नवरं सट्ठाणे छट्ठाणवडिए, एवं उसिण-निद्धलुक्खे जहा सीते परमाणुपोग्गलस्स तहेव पडिवक्खो सव्वेसिं न भण्णइ त्ति भाणियव्वं ॥ (सूत्रं १२०) [साम्प्रतं सामान्यसूत्रमारभ्यते] जहन्नपएसियाणं भंते ! खंधाणं पुच्छा, गोयमा ! अणंता, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ ?, गोयमा ! जहन्नपएसिए खंधे जहन्नपएसियस्स खंधस्स दव्वट्ठयाए तुल्ले पएसट्ठयाए तुल्ले ओगाहणट्ठयाए सिय हीणे सिय तुल्ले सिय अब्भहिए जइ हीणे पएसहीणे अह अब्भहिए पएसमब्भहिए ठिईए चउट्ठाणवडिए वण्णगंधरसउवरिल्लचउफासपज्जवेहिं छट्ठाणवडिए, उक्कोसपएसियाणं भंते ! खंधाणं पुच्छा, गोयमा ! अणंता०, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ ?, गोयमा ! उक्को-सपएसिए खंधे उक्कोसपएसियस्स खंधस्स दव्वट्ठयाए तुल्ले पएसट्ठयाए तुल्ले ओगाहणट्ठयाए चउट्ठाणवडिए ठिईए चउट्ठा-णवडिए वण्णाइअट्ठफासपज्जवेहि य छट्ठाणवडिए, अजहन्नमणुक्कोसपएसियाणं भंते ! खंधाणं केवइया पज्जवा पन्नत्ता ?,

अणंतपएसियस्स दव्वट्ठयाए तुल्ले पएसट्ठयाए छट्ठाणवडिए ओगाहणट्ठयाए चउट्ठाणवडिए ठिईए तुल्ले वण्णाइ अट्ठफासेहि य छट्ठाणवडिए, एवं उक्कोसठिइएवि, अजहन्नमणुक्कोसठिइएवि एवं चेव, नवरं ठिईए चउट्ठाणवडिए, जहन्नगुणकालयाणं परमाणुपुग्गलाणं पुच्छा, गोयमा ! अणंता पज्जवा पन्नत्ता, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ ?, गोयमा ! जहन्नगुणकालए परमाणुपुग्गले जहन्नगुणकालगस्स परमाणुपुग्गलस्स दव्वट्ठयाए तुल्ले पएसट्ठयाए तुल्ले ओगाहणट्ठयाए तुल्ले ठिईए चउट्ठाण वडिए कालवन्नपज्जवेहिं तुल्ले अवसेसा वण्णा नत्थि, गंधरसफास पज्जवेहि य छट्ठाणवडिए, एवं उक्कोसगुणकालएवि, एवमजहन्नमणुक्कोसगुणकालएवि, नवरं सट्ठाणे छट्ठाणवडिए, जहन्नगुणकालयाणं भंते ! दुपएसियाणं पुच्छा, गोयमा ! अणंता पज्जवा पन्नत्ता, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ ?, गोयमा ! जहन्नगुणकालए दुपएसिए जहन्नगुणकालयस्स दुपएसियस्स दव्वट्ठयाए तुल्ले पएसट्ठयाए तुल्ले ओगाहणट्ठयाए सिय हीणे सिय तुल्ले सिय अब्भहिए जइ हीणे पएसहीणे अह अब्भहिए पएसअब्भहिए ठिईए चउट्ठाणवडिए कालवन्नपज्जवेहिं तुल्ले अवसेसवण्णाइउवरिल्लचउफासेहि य छट्ठाणवडिए, एवं उक्कोसगुणकालएवि, अजहन्नमणुक्कोसगुणकालएवि एवं चेव, नवरं सट्ठाणे छट्ठाणवडिए, एवं जाव दसपएसिए नवरं पएसपरिवुड्ढी ओगाहणाए तहेव, जहन्नगुणकालयाणं भंते ! संखिज्जपएसियाणं पुच्छा, गोयमा ! अणंता पज्जवा पन्नत्ता, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ ?, गोयमा ! जहन्नगुणकालए संखिज्जपएसिए जहन्नगुणकालगस्स संखिज्जपएसियस्स दव्वट्ठयाए तुल्ले पएसट्ठयाए दुट्ठाणवडिए ओगाहणट्ठयाए दुट्ठाणवडिए ठिईए चउट्ठाणवडिए कालवन्नपज्जवेहिं तुल्ले अवसेसेहिं वण्णाइ उवरिल्लचउफासेहि य छट्ठाणवडिए, एवं उक्कोसगुणकालएवि, एवं अजहन्नमणुक्कोसगुणकालएवि, नवरं सट्ठाणे छट्ठाणवडिए, जहन्नगुणकालयाणं

भंते ! असंखिज्जपएसियाणं पुच्छा, गोयमा ! अणंता पज्जवा पन्नत्ता, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ ?, गोयमा ! जहन्नगुणकालए असंखिज्जपएसिए जहन्नगुणकालगस्स असंखिज्जपएसियस्स दव्वट्ठयाए तुल्ले पएसट्ठयाए चउट्ठाणवडिए ठिईए चउट्ठाणवडिए कालवन्नपज्जवेहिं तुल्ले अवसेसेहिं वण्णादि उवरिल्लचउफासेहि य छट्ठाणवडिए, ओगाहणट्ठयाए चउट्ठाणवडिए, एवं उक्कोसगुणकालएवि, अजहन्नमणुक्कोसगुणकालएवि एवं चेव, नवरं सट्ठाणे छट्ठाणवडिए, जहन्नगुणकालयाणं भंते ! अणंतपएसियाणं पुच्छा, गोयमा ! अणंता पज्जवा पन्नत्ता, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ ?, गोयमा ! जहन्नगुणकालए अणंतपएसिए जहन्नगुणकालयस्स अणंतपएसियस्स दव्वट्ठयाए तुल्ले पएसट्ठयाए छट्ठाणवडिए ओगाहणट्ठयाए चउट्ठाणवडिए ठिईए चउट्ठाणवडिए कालवन्नपज्जवेहिं तुल्ले अवसेसेहिं वण्णादि अट्ठफासेहि य छट्ठाणवडिए, एवं उक्कोसगुणकालएवि, अजहन्नमणुक्कोसगुणकालएवि एवं चेव, नवरं सट्ठाणे छट्ठाणवडिए, एवं नीललोहियहालिद्दसुक्किल्लसुब्भिगंधदुब्भिगंधतित्तकडुकसायअंबिलमहुररसपज्जवेहि य वत्तव्वया भाणियव्वा, नवरं परमाणुपोग्गलस्स सुब्भिगंधस्स दुब्भिगंधो न भण्णइ दुब्भिगंधस्स सुब्भिगंधो न भण्णइ, तित्तस्स अवसेसं न भण्णति एवं कडुयादीणवि, अवसेसं तं चेव, जहन्नगुणकक्खडाणं अणंतपएसियाणं खंधाणं पुच्छा, गोयमा ! अणंता पज्जवा पन्नत्ता, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ ?, गोयमा ! जहन्नगुणकक्खडे अणंतपएसिए जहन्नगुणकक्खडस्स अणंतपएसियस्स दव्वट्ठयाए तुल्ले पएसट्ठयाए छट्ठाणवडिए ओगाहणट्ठयाए चउट्ठाणवडिए ठिईए चउट्ठाणवडिए वन्नगंधरसेहिं छट्ठाणवडिए कक्खडफासपज्जवेहिं तुल्ले अवसेसेहिं सत्तफासपज्जवेहिं छट्ठाणवडिए, एवं उक्कोसगुणकक्खडेवि, अजहन्नमणुक्कोसगुणकक्खडेवि एवं चेव नवरं सट्ठाणे छट्ठाणवडिए, एवं मउयगुरुयलहु

स्स दव्वट्ठयाए तुल्ले पएसट्ठयाए छट्ठाणवडिए ओगाहणट्ठयाए चउट्ठाणवडिए ठिईए तुल्ले वण्णाइ अट्ठफासेहि य
एवं उक्कोसठिइएवि, अजहन्नमणुक्कोसठिइएवि एवं चेव, नवरं ठिईए चउट्ठाणवडिए, जहन्नगुणकालयाणं
याणं पुच्छा, गोयमा ! अणंता पज्जवा पन्नत्ता, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ ?, गोयमा ! जहन्नगुणकालए
जहन्नगुणकालगस्स परमाणुपुग्गलस्स दव्वट्ठयाए तुल्ले पएसट्ठयाए तुल्ले ओगाहणट्ठयाए तुल्ले ठिईए चउट्ठाण-
मपज्जवेहिं तुल्ले अवसेसा वण्णा नत्थि, गंधरसफास पज्जवेहि य छट्ठाणवडिए, एवं उक्कोसगुणकालएवि,

५ पर्याय-
पदे परमा-
ण्वादीनां
द्रव्यप्रदे-
शावगाह-

तुल्ले पएसट्ठयाए तुल्ले ओगाहणट्ठयाए तुल्ले ठिईए तुल्ले वण्णाइ दुफासेहि य छट्ठाणवडिए, एवं उक्कोसठिइएवि, अजहन्नमणुक्कोसठिइएवि एवं चेव नवरं ठिईए चउट्ठाणवडिए, जहन्नठिइयाणं दुपएसियाणं पुच्छा, गोयमा ! अणंता पज्जवा पन्नत्ता, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ ?, गोयमा ! जहन्नठिइए दुपएसिए जहन्नठिइयस्स दुपएसियस्स दव्वट्ठयाए तुल्ले पएसट्ठयाए तुल्ले ओगाहणट्ठयाए सिय हीणे सिय तुल्ले सिय अब्भहिए जइ हीणे पएसहीणे अह अब्भहिए पएसअब्भहिए ठिईए तुल्ले वण्णाइ चउफासेहि य छट्ठाणवडिए, एवं उक्कोसठिइएवि अजहन्नमणुक्कोसठिइएवि एवं चेव, नवरं ठिईए चउट्ठाणवडिए, एव जाव दसपएसिए, नवरं पएसपरिवुड्ढी कायव्वा, ओगाहणट्ठयाए तिसुवि गमएसु जाव दसपएसिए एवं पएसा परिवड्ढिज्जंति, जहन्नठिइयाणं भंते ! संखिज्जपएसियाणं पुच्छा, गोयमा ! अणंता पज्जवा पन्नत्ता, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ ?, गोयमा ! जहन्नठिइए संखिज्जपएसिए खंधे जहन्नठिइयस्स संखिज्जपएसियस्स खंधस्स दव्वट्ठयाए तुल्ले पएसट्ठयाए दुट्ठाणवडिए ओगाहणट्ठयाए दुट्ठाणवडिए ठिईए तुल्ले वण्णाइ चउफासेहि य छट्ठाणवडिए, एवं उक्कोसठिइएवि, अजहन्नमणुक्कोसठिइएवि एवं चेव, नवरं ठिईए चउट्ठाणवडिए, जहन्नठिइयाणं असंखिज्जपएसियाणं पुच्छा, गोयमा ! अणंता पज्जवा पन्नत्ता, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ ?, गोयमा ! जहन्नठिइए असंखिज्जपएसिए जहन्नठिइयस्स असंखिज्जपएसियस्स दव्वट्ठयाए तुल्ले पएसट्ठयाए चउट्ठाणवडिए ओगाहणट्ठयाए चउट्ठाणवडिए ठिईए तुल्ले वण्णाइ उवरिल्लचउफासेहि य छट्ठाणवडिए, एवं उक्कोसठिइएवि, अजहन्नमणुक्कोसठिइए एवं चेव नवरं ठिईए चउट्ठाणवडिए, जहन्नठिइयाणं अणंतपएसियाणं पुच्छा, गोयमा ! अणंता पज्जवा पन्नत्ता, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ ?, गोयमा ! जहन्नठिइए अणंतपएसिए जहन्नठिइयस्स

केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ ?, गोयमा ! जहन्नोगाहणए संखेज्जपएसिए जहन्नोगाहणगस्स संखिज्जपएसियस्स दव्वट्ठयाए तुल्ले पएसट्ठयाए दुट्ठाणवडिए ओगाहणट्ठयाए तुल्ले ठिईए चउट्ठाणवडिए वण्णाइचउफासपज्जवेहि य छट्ठाणवडिए एवं उक्कोसोगाहणएवि, अजहन्नमणुक्कोसोगाहणएवि एव चेव, णवरं सट्ठाणे दुट्ठाणवडिए, जहन्नोगाहणगाणं भंते ! असंखिज्ज पएसियाणं पुच्छा, गोयमा ! अणता पज्जवा पन्नत्ता, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ ?, गोयमा ! जहन्नोगाहणए असंखिज्जपएसिए खंधे जहन्नोगाहणगस्स असंखिज्जपएसियस्स खंधस्स दव्वट्ठयाए तुल्ले पएसट्ठयाए चउट्ठाणवडिए ओगाहणट्ठयाए तुल्ले ठिईए चउट्ठाणवडिए वण्णाइउवरिल्लफासेहि य छट्ठाणवडिए, एव उक्कोसोगाहणएवि, अजहन्नमणुक्कोसोगाहणएवि एवं चेव, नवरं सट्ठाणे चउट्ठाणवडिए । जहन्नोगाहणगाणं भंते ! अणतपएसियाणं पुच्छा, गोयमा ! अणंता पज्जवा पन्नत्ता, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ ?, गोयमा ! जहन्नोगाहणए अणतपएसिए खंधे जहन्नोगाहणगस्स अणंतपएसियस्स खंधस्स दव्वट्ठयाए तुल्ले पएसट्ठयाए छट्ठाणवडिए ओगाहणट्ठयाए तुल्ले ठिईए चउट्ठाणवडिए वण्णाइउवरिल्लचउफासेहिं छट्ठाणवडिए उक्कोसोगाहणएवि एव चेव, नवरं ठिईएवि तुल्ले, अजहन्नमणुक्कोसोगाहणगाणं भंते ! अणंतपएसियाणं पुच्छा, गोयमा ! अणंता पज्जवा पन्नत्ता, से केणट्ठेणं भंते ! एव वुच्चइ ?, गोयमा ! अजहन्नमणुक्कोसोगाहणए अणंतपएसिए खंधे अजहन्नमणुक्कोसो-गाहणगस्स अणंतपएसियस्स खंधस्स दव्वट्ठयाए तुल्ले पएसट्ठयाए छट्ठाणवडिए ओगाहणट्ठयाए चउट्ठाणवडिए ठिईए चउट्ठाणवडिए वण्णाइअट्ठफासेहिं छट्ठाणवडिए, जहन्नठिइयाणं भंते ! परमाणुपुग्गलाणं पुच्छा, गोयमा ! अणंता पज्जवा पन्नत्ता, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ ?, गोयमा ! जहन्नठिइए परमाणुपोग्गले जहन्नठिइयस्स परमाणुपोग्गलस्स दव्वट्ठयाए

रसफासपज्जवेहिं छट्ठाणवडिए अट्ठफासेहिं छट्ठाणवडिए, एवं जाव दसगुणकालए, संखेज्जगुणकालएवि एवं चेव, नवरं सट्ठाणे दुट्ठाणवडिए, एवं असंखिज्जगुणकालएवि, नवरं सट्ठाण चउट्ठाणवडिए, एवं अनंतगुणकालएवि नवरं सट्ठाणे छट्ठाणवडिए, एवं जहा कालवण्णस्स वत्तव्वया भणिया तहा सेसाणवि वण्णगंधरसफासाणं वत्तव्वया भाणियव्वा जाव अणंतगुणलुक्खे । जहण्णोगाहणगाणं भंते ! दुपएसियाणं पुच्छा, गोयमा ! अणंता पज्जवा पण्णत्ता, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ ?, गोयमा ! जहण्णोगाहणए दुपएसिए खंधे जहण्णोगाहणस्स दुपएसियस्स खंधस्स दव्वट्ठयाए तुल्ले पएसट्ठयाए तुल्ले ओगाहणट्ठयाए तुल्ले ठिईए चउट्ठाणवडिए कालवण्णपज्जवेहिं छट्ठाणवडिए सेसवण्णगंधरसपज्जवेहिं छट्ठाणवडिए सीयउसिणणिद्धलुक्खफासपज्जवेहिं छट्ठाणवडिए, से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ-जहण्णोगाहणाणं दुपएसियाणं पोग्गलाणं अणंता पज्जवा पण्णत्ता, उक्कोसोगाहणएवि एवं चेव, अजहण्णमणुक्कोसोगाहणओ नत्थि, जहण्णोगाहणयाणं भंते ! तिपएसियाणं पुच्छा, गोयमा ! अणंता पज्जवा पण्णत्ता, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ ?, गोयमा ! जहा दुपएसिए जहण्णोगाहणए उक्कोसोगाहणएवि एवं चेव, एवं अजहण्णमणुक्कोसोगाहणएवि, जहण्णोगाहणयाणं भंते ! चउपएसियाणं पुच्छा, गोयमा ! जहा जहण्णोगाहणए दुपएसिए तहा जहण्णोगाहणए चउप्पएसिए एवं जहा उक्कोसोगाहणए दुपएसिए तहा उक्कोसोगाहणए चउप्पएसिएवि, एवं अजहण्णमणुक्कोसोगाहणएवि चउप्पएसिए, णवरं ओगाहणट्ठयाए सिय हीणे सिय तुल्ले सिय अब्भहिए जइ हीणे पएसहीणे अह अब्भहिए पएसअब्भहिए एवं जाव दसपएसिए णेयव्वं, णवरं अजहण्णुक्कोसोगाहणए पएसपरिवुड्ढी कायव्वा जाव दसपएसियस्स सत्त पएसा परिवड्ढिज्जंति, जहण्णोगाहणगाणं भंते ! संखेज्जपएसियाणं पुच्छा, गोयमा ! अणंता पज्जवा पण्णत्ता, से

चउट्ठाणवडिए वण्णगंधरसफासपज्जवेहिं छट्ठाणवडिए ॥ एगपएसोगाढाणं पोग्गलाणं पुच्छा, गोयमा ! अणंता पज्जवा पन्नत्ता, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ ?, गोयमा ! एगपएसोगाढे पोग्गले एगपएसोगाढस्स पोग्गलस्स दव्वट्ठयाए तुल्ले पएसट्ठयाए छट्ठाणवडिए ओगाहणट्ठयाए तुल्ले ठिईए चउट्ठाणवडिए वण्णाइउवरिल्लचउफासेहिं छट्ठाणवडिए, एवं दुपएसोगाढेवि, संखिज्जपएसोगाढाणं पुच्छा गोयमा ! अणंता पज्जवा पन्नत्ता, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ ?, गोयमा ! संखेज्जपएसोगाढे पोग्गले संखिज्जपएसोगाढस्स पोग्गलस्स दव्वट्ठयाए तुल्ले पएसट्ठयाए छट्ठाणवडिए ओगाहणट्ठयाए दुट्ठाणवडिए ठिईए चउट्ठाणवडिए वण्णाइउवरिल्लचउफासेहि य छट्ठाणवडिए, असंखेज्जपएसोगाढाणं पुच्छा, गोयमा ! अणंता पज्जवा पन्नत्ता, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ ?, गोयमा ! असंखेज्जपएसोगाढे पोग्गले असंखेज्जपएसोगाढस्स पोग्गलस्स दव्वट्ठयाए तुल्ले पएसट्ठयाए छट्ठाणवडिए ओगाहणट्ठयाए चउट्ठाणवडिए ठिईए चउट्ठाणवडिए वण्णाइअट्ठफासेहिं छट्ठाणवडिए । एगसमयठिइयाणं पुच्छा, गोयमा ! अणंता पज्जवा पन्नत्ता, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ ?, गोयमा ! एगसमयठिइए पोग्गले एगसमयठिइयस्स पोग्गलस्स दव्वट्ठयाए तुल्ले पएसट्ठयाए छट्ठाणवडिए ओगाहणट्ठयाए चउट्ठाणवडिते ठिईए तुल्ले वण्णाइअट्ठफासेहिं छट्ठाणवडिए एवं जाव दससमयठिइए, संखेज्जसमयठिइयाणं एवं चेव, नवरं ठिईए दुट्ठाणवडिए, असंखेज्जसमयठिइयाणं एवं चेव, नवरं ठिईए चउट्ठाणवडिए, एगगुणकालगाणं पुच्छा, गोयमा ! अणंता पज्जवा पन्नत्ता, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ ?, गोयमा ! एगगुणकालए पोग्गले एगगुणकालगस्स पोग्गलस्स दव्वट्ठयाए तुल्ले पएसट्ठयाए छट्ठाणवडिए ओगाहणट्ठयाए चउट्ठाणवडिए ठिईए चउट्ठाणवडिए कालवण्णपज्जवेहिं तुल्ले अवसेसेहिं वण्णगंध

रसफासपज्जवेहिं छट्ठाणवडिए अट्ठफासेहिं छट्ठाणवडिए, एवं जाव दसगुणकालए, संखेज्जगुणकालएवि एवं चेव, नवरं सट्ठाणे दुट्ठाणवडिए, एवं असंखिज्जगुणकालएवि, नवरं सट्ठाणे चउट्ठाणवडिए, एवं अनंतगुणकालएवि नवरं सट्ठाणे छट्ठाणवडिए, एवं जहा कालवन्नस्स वत्तव्वया भणिया तहा सेसाणवि वन्नगंधरसफासाणं वत्तव्वया भाणियव्वा जाव अनंतगुणलुक्खे । जहन्नोगाहणगाणं भंते ! दुपएसियाणं पुच्छा, गोयमा ! अनंता पज्जवा पन्नत्ता, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ ?, गोयमा ! जहन्नोगाहणए दुपएसिए खंधे जहन्नोगाहणस्स दुपएसियस्स खंधस्स दव्वट्ठयाए तुल्ले पएसट्ठयाए तुल्ले ओगाहणट्ठयाए तुल्ले ठिईए चउट्ठाणवडिए कालवन्नपज्जवेहिं छट्ठाणवडिए सेसवन्नगंधरसपज्जवेहिं छट्ठाणवडिए सीयउसिणणिद्धलुक्खफासपज्जवेहिं छट्ठाणवडिए, से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ—जहन्नोगाहणाणं दुपएसियाणं पोग्गलाणं अणंता पज्जवा पन्नत्ता, उक्कोसोगाहणएवि एवं चेव, अजहन्नमणुक्कोसोगाहणओ नत्थि, जहन्नोगाहणयाणं भंते ! तिपएसियाणं पुच्छा, गोयमा ! अणंता पज्जवा पन्नत्ता, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ ?, गोयमा ! जहा दुपएसिए जहन्नोगाहणए उक्कोसोगाहणएवि एवं चेव, एवं अजहन्नमणुक्कोसोगाहणएवि, जहन्नोगाहणयाणं भंते ! चउपएसियाणं पुच्छा, गोयमा ! जहा जहन्नोगाहणए दुपएसिए तहा जहन्नोगाहणए चउप्पएसिए एवं जहा उक्कोसोगाहणए दुपएसिए तहा उक्कोसोगाहणए चउप्पएसिएवि, एवं अजहन्नमणुक्कोसोगाहणएवि चउप्पएसिए, णवरं ओगाहणट्ठयाए सिय हीणे सिय तुल्ले सिय अब्भहिए जइ हीणे पएसहीणे अह अब्भहिए पएसअब्भहिए एवं जाव दसपएसिए णेयव्वं, णवरं अजहन्नमणुक्कोसोगाहणए पएसपरिवुड्ढी कायव्वा जाव दसपएसियस्स सत्त पएसा परिवड्ढिज्जंति, जहन्नोगाहणगाणं भंते ! संखेज्जपएसियाणं पुच्छा, गोयमा ! अणंता पज्जवा पन्नत्ता, से

चउट्ठाणवडिए वण्णगंधरसफासपज्जवेहिं छट्ठाणवडिए ॥ एगपएसोगाढाणं पोग्गलाणं पुच्छा, गोयमा ! अणंता पज्जवा पन्नत्ता, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ ?, गोयमा ! एगपएसोगाढे पोग्गले एगपएसोगाढस्स पोग्गलस्स दव्वट्ठयाए तुल्ले पएसट्ठयाए छट्ठाणवडिए ओगाहणट्ठयाए तुल्ले ठिईए चउट्ठाणवडिए वण्णाइउवरिल्लचउफासेहिं छट्ठाणवडिए, एवं दुपए सोगाढेवि, संखिज्जपएसोगाढाणं पुच्छा गोयमा ! अणंता पज्जवा पन्नत्ता, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ ?, गोयमा ! संखे ज्जपएसोगाढे पोग्गले संखिज्जपएसोगाढस्स पोग्गलस्स दव्वट्ठयाए तुल्ले पएसट्ठयाए छट्ठाणवडिए ओगाहणट्ठयाए दुट्ठाणव डिए ठिईए चउट्ठाणवडिए वण्णाइउवरिल्लचउफासेहि य छट्ठाणवडिए, असंखेज्जपएसोगाढाणं पुच्छा, गोयमा ! अणंता पज्जवा पन्नत्ता, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ ?, गोयमा ! असंखेज्जपएसोगाढे पोग्गले असंखेज्जपएसोगाढस्स पोग्गलस्स दव्वट्ठयाए तुल्ले पएसट्ठयाए छट्ठाणवडिए ओगाहणट्ठयाए चउट्ठाणवडिए ठिईए चउट्ठाणवडिए वण्णाइअट्ठफासेहिं छट्ठाणव डिए । एगसमयठिइयाणं पुच्छा, गोयमा ! अणंता पज्जवा पन्नत्ता, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ ?, गोयमा ! एगसमय ठिइए पोग्गले एगसमयठिइयस्स पोग्गलस्स दव्वट्ठयाए तुल्ले पएसट्ठयाए छट्ठाणवडिए ओगाहणट्ठयाए चउट्ठाणवडिते ठिईए तुल्ले वण्णाइअट्ठफासेहिं छट्ठाणवडिए एवं जाव दससमयठिइए, संखेज्जसमयठिइयाणं एवं चेव, नवरं ठिईए दुट्ठा णवडिए, असंखेज्जसमयठिइयाणं एवं चेव, नवरं ठिईए चउट्ठाणवडिए, एगगुणकालगाणं पुच्छा, गोयमा ! अणंता पज्जवा पन्नत्ता, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ ?, गोयमा ! एगगुणकालए पोग्गले एगगुणकालगस्स पोग्गलस्स दव्वट्ठयाए तुल्ले पएसट्ठयाए छट्ठाणवडिए ओगाहणट्ठयाए चउट्ठाणवडिए ठिईए चउट्ठाणवडिए कालवण्णपज्जवेहिं तुल्ले अवसेसेहिं वण्णगंध

रसफासपज्जवेहिं छट्ठाणवडिए अट्ठफासेहिं छट्ठाणवडिए, एवं जाव दसगुणकालए, संखेज्जगुणकालएवि एवं चेव, नवरं सट्ठाणे दुट्ठाणवडिए, एवं असंखिज्जगुणकालएवि, नवरं सट्ठाणे चउट्ठाणवडिए, एवं अनंतगुणकालएवि नवरं सट्ठाणे छट्ठाणवडिए, एवं जहा कालवन्नस्स वत्तव्वया भणिया तहा सेसाणवि वन्नगंधरसफासाणं वत्तव्वया भाणियव्वा जाव अणंतगुणलुक्खे । जहन्नोगाहणगाणं भंते ! दुपएसियाणं पुच्छा, गोयमा ! अणंता पज्जवा पन्नत्ता, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ ?, गोयमा ! जहन्नोगाहणए दुपएसिए खंधे जहन्नोगाहणस्स दुपएसियस्स खंधस्स दव्वट्ठयाए तुल्ले पएसट्ठयाए तुल्ले ओगाहणट्ठयाए तुल्ले ठिईए चउट्ठाणवडिए कालवन्नपज्जवेहिं छट्ठाणवडिए सेसवन्नगंधरसपज्जवेहिं छट्ठाणवडिए सीयउसिणनिद्धलुक्खफासपज्जवेहिं छट्ठाणवडिए, से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ–जहन्नोगाहणाणं दुपएसियाणं पोग्गलाणं अणंता पज्जवा पन्नत्ता, उक्कोसोगाहणएवि एवं चेव, अजहन्नमणुक्कोसोगाहणओ नत्थि, जहन्नोगाहणयाणं भंते ! तिपएसियाणं पुच्छा, गोयमा ! अणंता पज्जवा पन्नत्ता, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ ?, गोयमा ! जहा दुपएसिए जहन्नोगाहणए उक्कोसोगाहणएवि एवं चेव, एवं अजहन्नमणुक्कोसोगाहणएवि, जहन्नोगाहणयाणं भंते ! चउपएसियाणं पुच्छा, गोयमा ! जहा जहन्नोगाहणए दुपएसिए तहा जहन्नोगाहणए चउप्पएसिए एवं जहा उक्कोसोगाहणए दुपएसिए तहा उक्कोसोगाहणए चउप्पएसिएवि, एवं अजहन्नमणुक्कोसोगाहणएवि चउप्पएसिए, नवरं ओगाहणट्ठयाए सिय हीणे सिय तुल्ले सिय अब्भहिए जइ हीणे पएसहीणे अह अब्भहिए पएसअब्भहिए एवं जाव दसपएसिए णेयव्वं, नवरं अजहन्नमणुक्कोसोगाहणए पएसपरिवुड्ढी कायव्वा जाव दसपएसियस्स सत्त पएसा परिवड्ढिज्जंति, जहन्नोगाहणगाणं भंते ! संखेज्जपएसियाणं पुच्छा, गोयमा ! अणंता पज्जवा पन्नत्ता, से

देसे धम्मत्थिकायस्स पएसा अहम्मत्थिकाए अहम्मत्थिकायस्स देसे अहम्मत्थिकायस्स पएसा आगासत्थिकाए आगास
त्थिकायस्स देसे आगासत्थिकायस्स पएसा अद्धासमए (सू० ११८) रूविअजीवपज्जवा णं भंते ! कइविहा पन्नत्ता !,
गोयमा ! चउव्विहा पन्नत्ता, तंजहा–खंधा खंधदेसा खंधपएसा परमाणुपुग्गला, ते णं भंते ! किं संखेज्जा असंखेज्जा अणंता !,
गोयमा ! नो संखेज्जा नो असंखेज्जा अणंता, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ नो संखेज्जा नो असंखेज्जा अणंता !, गोयमा !
अणंता परमाणुपुग्गला अणंता दुपएसिया खंधा जाव अणंता दसपएसिया खंधा अणंता संखिज्जपएसिया खंधा अणंता
असंखिज्जपएसिया खंधा अणंता अणंतपएसिया खंधा, से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ ते णं नो संखिज्जा नो असंखिज्जा
अणंता । (सू० ११९) परमाणुपोग्गलाणं भंते ! केवइया पज्जवा पन्नत्ता !, गोयमा ! परमाणुपोग्गलाणं अणंता
पज्जवा पन्नत्ता, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ–परमाणुपुग्गलाणं अणंता पज्जवा पन्नत्ता !, गोयमा ! परमाणुपुग्गले परमा-
णुपोग्गलस्स दव्वट्ठयाए तुल्ले पएसट्ठयाए तुल्ले ओगाहणट्ठयाए तुल्ले ठिईए सिय हीणे सिय तुल्ले सिय अब्भहिए जइ हीणे
असंखिज्जइभागहीणे वा संखिज्जइभागहीणे वा संखिज्जइगुणहीणे वा असंखिज्जइगुणहीणे वा अह अब्भहिए असंखिज्जइ
भागअब्भहिए वा संखिज्जइभागअब्भहिए वा संखिज्जगुणअब्भहिए वा असंखिज्जगुणअब्भहिए वा, कालवन्नपज्जवेहिं
सिय हीणे सिय तुल्ले सिय अब्भहिए जइ हीणे अणंतभागहीणे वा असंखिज्जइभागहीणे वा संखिज्जइभागहीणे वा संखि-
ज्जगुणहीणे वा असंखिज्जगुणहीणे वा अणंतगुणहीणे वा अह अब्भहिए अणंतभागअब्भहिए वा असंखिज्जइभागअब्भ
हिए वा संखिज्जभागअब्भहिए वा संखिज्जगुणअब्भहिए वा असंखिज्जगुणअब्भहिए वा अणंतगुणअब्भहिए वा एवं अव

सेसवण्णगंधरसफासपज्जवेहिं छट्ठाणवडिए, फासाणं सीयउसिणनिद्धलुक्खेहिं छट्ठाणवडिए, से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ–परमाणुपोग्गलाणं अणंता पज्जवा पण्णत्ता । दुपएसियाणं पुच्छा गोयमा ! अणंता पज्जवा पण्णत्ता !, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ !, गोयमा ! दुपएसिए दुपएसियस्स दव्वट्ठयाए तुल्ले पएसट्ठयाए तुल्ले ओगाहणट्ठयाए सिय हीणे सिय तुल्ले सिय अब्भहिए जइ हीणे पएसहीणे अह अब्भहिए पएसमब्भहिए ठिईए चउट्ठाणवडिए वण्णाईहिं उवरिल्लेहिं चउफासेहि य छट्ठाणवडिए, एवं तिपएसेवि, नवरं ओगाहणट्ठयाए सिय हीणे सिय तुल्ले सिय अब्भहिए जइ हीणे पएसहीणे वा दुपएसहीणे वा अह अब्भहिए पएसमब्भहिए वा दुपएसमब्भहिए वा, एवं जाव दसपएसिए, नवरं ओगाहणाए पएसपरिवुड्ढी कायव्वा जाव दसपएसिए, णवरं नवपएसहीणत्ति, संखेज्जपएसियाणं पुच्छा, गोयमा ! अणंता पज्जवा पण्णत्ता, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ–गोयमा ! संखेज्जपएसिए संखेज्जपएसियस्स दव्वट्ठयाए तुल्ले पएसट्ठयाए सिय हीणे सिय तुल्ले सिय अब्भहिए, जइ हीणे संखेज्जभागहीणे वा संखिज्जगुणहीणे वा अह अब्भहिए एवं चेव ओगाहणट्ठयाएवि दुट्ठाणवडिए ठिईए चउट्ठाणवडिए वण्णाइउवरिल्लचउफासपज्जवेहि य छट्ठाणवडिए, असंखिज्जपएसियाणं पुच्छा, गोयमा ! अणंता पज्जवा पण्णत्ता, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ–गोयमा ! असंखिज्जपएसिए खंधे असंखिज्जपएसियस्स खंधस्स दव्वट्ठयाए तुल्ले पएसट्ठयाए चउट्ठाणवडिए ओगाहणट्ठयाए चउट्ठाणवडिए ठिईए चउट्ठाणवडिए वण्णाइउवरिल्लचउफासेहि य छट्ठाणवडिए, अणंतपएसियाणं पुच्छा गोयमा ! अणंता पज्जवा पण्णत्ता, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ, गोयमा ! अणंतपएसिए खंधे अणंतपएसियस्स खंधस्स दव्वट्ठयाए तुल्ले पएसट्ठयाए छट्ठाणवडिए ओगाहणट्ठयाए चउट्ठाणवडिए ठिईए

देसे धम्मत्थिकायस्स पएसा अहम्मत्थिकाए अहम्मत्थिकायस्स देसे अहम्मत्थिकायस्स पएसा आगासत्थिकाए आगासत्थिकायस्स देसे आगासत्थिकायस्स पएसा अद्धासमए (सू० ११८) रूविअजीवपज्जवा णं भंते ! कइविहा पन्नत्ता ?, गोयमा ! चउविहा पन्नत्ता, तंजहा—खंधा खंधदेसा खंधपएसा परमाणुपुग्गला, ते णं भंते ! किं संखेज्जा असंखेज्जा अणंता ?, गोयमा ! नो संखेज्जा नो असंखेज्जा अणंता, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ नो संखेज्जा नो असंखेज्जा अणंता ?, गोयमा ! अणंता परमाणुपुग्गला अणंता दुपएसिया खंधा जाव अणंता दसपएसिया खंधा अणंता संखिज्जपएसिया खंधा अणंता असंखिज्जपएसिया खंधा अणंता अणंतपएसिया खंधा, से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ ते णं नो संखिज्जा नो असंखिज्जा अणंता। (सू० ११९) परमाणुपोग्गलाणं भंते ! केवइया पज्जवा पन्नत्ता ?, गोयमा ! परमाणुपोग्गलाणं अणंता पज्जवा पन्नत्ता, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ—परमाणुपुग्गलाणं अणंता पज्जवा पन्नत्ता ?, गोयमा ! परमाणुपुग्गले परमाणुपोग्गलस्स दव्वट्ठयाए तुल्ले पएसट्ठयाए तुल्ले ओगाहणट्ठयाए तुल्ले ठिईए सिय हीणे सिय तुल्ले सिय अब्भहिए जइ हीणे असंखिज्जइभागहीणे वा संखिज्जइभागहीणे वा संखिज्जइगुणहीणे वा असंखिज्जइगुणहीणे वा अह अब्भहिए असंखिज्जइभागअब्भहिए वा संखिज्जइभागअब्भहिए वा संखिज्जगुणअब्भहिए वा असंखिज्जगुणअब्भहिए वा, कालवण्णपज्जवेहिं सिय हीणे सिय तुल्ले सिय अब्भहिए जइ हीणे अणंतभागहीणे वा असंखिज्जइभागहीणे वा संखिज्जइभागहीणे वा संखिज्जगुणहीणे वा असंखिज्जगुणहीणे वा अणंतगुणहीणे वा अह अब्भहिए अणंतभागअब्भहिए वा असंखिज्जइभागअब्भहिए वा संखिज्जभागअब्भहिए वा संखिज्जगुणअब्भहिए वा असंखिज्जगुणअब्भहिए वा अणंतगुणमब्भहिए वा एवं अव

सामस्त्यामो तयोग्यविशुद्ध्यभावात्, उत्कृष्टोऽप्यवधिर्भावतश्चारित्रिण, ततो जघन्यावधिरुत्कृष्टावधिर्वोऽवगाहनया त्रिस्थानपतित, अजघन्योत्कृष्टस्त्ववधिः पारभविकोऽपि संभवति ततोऽपर्याप्तावस्थायामपि तस्य सम्भवात् अजघन्योत्कृष्टावधिरवगाहनया चतु स्थानपतितः, स्थित्या तु जघन्यावधिरुत्कृष्टावधिरजघन्योत्कृष्टावधिर्वा त्रिस्थानपतितः, असङ्ख्येयवर्षायुषामवधेरसंभवात्, सङ्ख्येयवर्षायुषां च त्रिस्थानपतितत्वात्, जघन्यमनःपर्यवज्ञानी उत्कृष्टमनःपर्यवज्ञानी अजघन्योत्कृष्टमनःपर्यवज्ञानी च स्थित्या त्रिस्थानपतितः, चारित्रिणामेव मनःपर्यायज्ञानसद्भावात्, चारित्रिणां च सङ्ख्येयवर्षायुष्कत्वात्, केवलज्ञानसूत्रे तु 'ओगाहणट्ठयाए चउट्ठाणवडिए' इति केवलिसमुद्घात प्रतीत्य, तथाहि-केवलिसमुद्घातगतः केवली शेषकेवलिभ्योऽसङ्ख्येयगुणाधिकावगाहनः, तदपेक्षया शेषाः केवलिनोऽसङ्ख्येयगुणहीनावगाहनाः, स्वस्थाने तु शेषा केवलिनस्त्रिस्थानपतिता इति स्थित्या त्रिस्थानपतितत्व, सङ्ख्येयवर्षायुष्कत्वात् ॥ व्यन्तरा यथाऽसुरकुमारा, ज्योतिष्कवैमानिका अपि तथैव, नवर ते स्थित्या त्रिस्थानपतिता वक्तव्याः, एतच्च प्रागेव भावित । उपसहारमाह—[ग्रन्थाग्रं ५०००] 'सेत्त जीवपज्जवा' एते जीवपर्यायाः । सम्प्रत्यजीवपर्यायान् पृच्छति—

अजीवपज्जवा णं भंते ! कइविहा पन्नत्ता ?, गोयमा ! दुविहा पन्नत्ता, तंजहा—रूविअजीवपज्जवा य अरूविअजीवपज्जवा य, अरूविअजीवपज्जवा ण भंते ! कइविहा पन्नत्ता ?, गोयमा ! दसविहा पन्नत्ता, तंजहा—धम्मत्थिकाए धम्मत्थिकायस्स

सुगम, जघन्यस्थितिकमनुष्यसूत्रे 'दोहिं अन्नाणेहिं' इति द्वाभ्यामज्ञानाभ्यां मत्यज्ञानश्रुताज्ञानरूपाभ्यां षट्स्थानपतितता वक्तव्या, न तु ज्ञानाभ्यां, कस्मादिति चेत् ?, उच्यते, जघन्यस्थितिका मनुष्याः संमूर्छिमाः, संमूर्छिममनुष्याश्च नियमतो मिथ्यादृष्टयः, ततस्तेषामज्ञाने एव न तु ज्ञाने, उत्कृष्टस्थितिकमनुष्यसूत्रे 'दो नाणा दो अन्नाणा' इति, उत्कृष्टस्थितिका हि मनुष्यास्त्रिपल्योपमायुषः, तेषां च तावदज्ञाने नियमेन यदा पुनः षण्मासावशेषायुषो वैमानिकेषु बद्धायुषस्तदा सम्यक्त्वलाभात् द्वे ज्ञाने लभ्येते अवधिविभङ्गौ चासंख्येयवर्षायुषां न स्त इति त्रीणि ज्ञानानि त्रीण्यज्ञानानीति नोक्तं, अजघन्योत्कृष्टस्थितिकमनुष्यसूत्रमजघन्योत्कृष्टावगाहनमनुष्यसूत्रमिव भावनीयं, जघन्याभिनिबोधिकमनुष्यसूत्रे द्वे ज्ञाने वक्तव्ये द्वे दर्शने च, किं कारणं इति चेत् ?, उच्यते, जघन्याभिनिबोधिको हि जीवो नियमादवधिमनःपर्यवज्ञानविकलः, प्रबलज्ञानावरणकर्मोदयसद्भावात्, अन्यथा जघन्याभिनिबोधिकज्ञानस्यायोगात्, ततः शेषज्ञानदर्शनासम्भवादाभिनिबोधिकज्ञानपर्यवैस्तुल्यः श्रुतज्ञानपर्यवैर्द्वाभ्यां दर्शनाभ्यां च षट्स्थानपतिततोक्ता, उत्कृष्टाभिनिबोधिकसूत्रे 'ठिईए तिट्ठाणवडिए' इति उत्कृष्टाभिनिबोधिको हि नियमात्संख्येयवर्षायुः, असंख्येयवर्षायुषः तथाभवस्वाभाव्यात् सर्वोत्कृष्टाभिनिबोधिकज्ञानासंभवात्, संख्येयवर्षायुषश्च प्रागुक्तयुक्ते स्थित्या त्रिस्थानपतिता इति, जघन्यावधिसूत्रे उत्कृष्टावधिसूत्रे चावगाहनया त्रिस्थानपतितो वक्तव्यः, यतः सर्वजघन्योऽवधिर्यथोक्तस्वरूपो मनुष्याणां पारभविको न भवति, किं तु तद्भवभावी, सोऽपि च पर्याप्तावस्थायां, अपर्या

न्या यामवगाहनायां नोत्पद्यते तथास्वाभाव्यात् अतो विभङ्गज्ञान न लभ्यते इति द्वाभ्यामज्ञानाभ्यामित्युक्त, उत्कृष्टावगाहनमनुष्यसूत्रे 'ठिईए सिय हीणे सिय तुल्ले सिय अब्भहिए जइ हीणे असंखेज्जभागहीणे जइ अब्भहिए असंखेज्जभागमब्भहिए' इति, उत्कृष्टावगाहना हि मनुष्यास्त्रिगव्यूतोच्छ्रयाः त्रिगव्यूतानां च स्थितिर्जघन्यतः पल्योपमासंख्येयभागहीनानि त्रीणि पल्योपमानि उत्कर्षतस्तान्येव परिपूर्णानि त्रीणि पल्योपमानि, उक्त च जीवाभिगमे–'उत्तरकुरुदेवकुराए मणुस्साण भंते ! केवइयं काल ठिई पन्नत्ता ?, गोयमा ! जहन्नेण तिन्नि पलिओवमाइं पलिओवमस्सासंखिज्जइभागहीणाइं उक्कोसेण तिन्नि पलिओवमाइं' त्रिपल्योपमासंख्येयभागश्च त्रयाणां पल्योपमानामसंख्येयतमो भाग इति पल्योपमासंख्येयभागहीनपल्योपमत्रयस्थितिकः परिपूर्णपल्योपमत्रयस्थितिकापेक्षयाऽसंख्येयभागहीनः, इतरस्तु तदपेक्षयाऽसंख्येयभागाधिकः, शेषा वृद्धिहानयो न लभ्यन्ते, 'दो नाणा दो अन्नाणा' इति उत्कृष्टावगाहना हि असंख्येयवर्षायुषः, असंख्येयवर्षायुषां चावधिविभङ्गासंभवः, तथास्वाभाव्यात्, अतो द्वे एव ज्ञाने द्वे चाज्ञाने इति, तथाऽजघन्योत्कृष्टावगाहनः संख्येयवर्षायुष्कोऽपि भवति असंख्येयवर्षायुष्कोऽपि भवति, असंख्येयवर्षायुष्कोऽपि गव्यूतद्विगव्यूतोच्छ्रयः ततोऽवगाहनयाऽपि चतुःस्थानपतितत्व स्थित्याऽपि तथा, आद्यैश्चतुर्भिर्मतिश्रुतावधिमन पर्यायरूपैर्ज्ञानै षट्स्थानपतिताः, तेषां चतुर्णामपि ज्ञानानां तत्तद्द्रव्यादिसापेक्षतया क्षयोपशमवैचित्र्यतस्तारतम्यभावात्, केवलज्ञानपर्यवैस्तुल्यता, निश्शेषस्यावरणक्षयतः प्रादुर्भूतस्य केवलज्ञानस्य भेदाभावात्, शेष

षण्मासावशेषायुर्वैमानिकेषु यद्यायुष्को भवति तदा तस्य द्वे ज्ञाने लभ्येते अत उक्तं द्वे ज्ञाने द्वे अज्ञाने इति, अजघन्योत्कृष्टस्थितिकतिर्यक्पञ्चेन्द्रियसूत्रे 'ठिईए चउट्ठाणवडिए' इति अजघन्योत्कृष्टस्थितिको हि तिर्यक्पञ्चेन्द्रियः सङ्ख्येयवर्षायुष्कोऽपि लभ्यते असङ्ख्येयवर्षायुष्कोऽपि समयोनत्रिपल्योपमस्थितिकः ततश्चतुःस्थानपतितः, जघन्याभिनिबोधिकतिर्यक्पञ्चेन्द्रियसूत्रे 'ठिईए चउट्ठाणवडिए' इति, असङ्ख्येयवर्षायुषोऽपि हि तिर्यक्पञ्चेन्द्रियस्य सम्मूर्छिमकानुसारेण जघन्ये आभिनिबोधिकश्रुतज्ञाने लभ्येते ततः सङ्ख्येयवर्षायुषोऽसङ्ख्येयवर्षायुषश्च जघन्याभिनिबोधिकश्रुतज्ञानसम्भवाद् भवन्ति स्थित्या चतुःस्थानपतिताः, उत्कृष्टाभिनिबोधिकज्ञानसूत्रे स्थित्या च त्रिस्थानपतिता वक्तव्याः, यत इह यस्योत्कृष्टे आभिनिबोधिकश्रुतज्ञाने स नियमात् सङ्ख्येयवर्षायुष्कः सङ्ख्येयवर्षायुष्कश्च स्थित्यापि त्रिस्थानपतित एव यथोक्तं प्राक्, अवधिसूत्रे विभङ्गसूत्रेऽपि स्थित्या त्रिस्थानपतितः, किं कारणम् इति चेत्, उच्यते, असङ्ख्येयवर्षायुषोऽवधिविभङ्गासंभवात्, आह च मूलटीकाकारः 'ओहिविभङ्गेसु नियमा तिट्ठाणवडिए, किं कारण?, भण्णइ, ओहिविभङ्गा असंखेज्जवासाउयस्स नत्थि'त्ति जघन्यावगाहनमनुष्यसूत्रे 'ठिईए तिट्ठाणवडिए' इति तिर्यक्पञ्चेन्द्रियवत्, मनुष्योऽपि जघन्यावगाहनो नियमात् सङ्ख्येयवर्षायुष्कः, सङ्ख्येयवर्षायुष्कश्च स्थित्या त्रिस्थानपतित एवेति 'तिहिं नाणेहिं' इति, यदा कश्चित् तीर्थकरोऽनुत्तरोपपातिकदेवो वा अप्रतिपतितेनावधिज्ञानेन जघन्यायामवगाहनायामुत्पद्यते तदाऽवधिज्ञानमपि लभ्यते इतीह त्रिभिर्ज्ञानैरित्युक्त, विभङ्गज्ञानसहितस्तु नरकादुद्धृत्तो जघ

भवेऽपगाहनेति न तेषां जघन्यावगाहना लभ्यते किं तु सङ्ख्येयवर्षायुषां, सङ्ख्येयवर्षायुषश्च स्थित्या त्रिस्थानपतिताः, एतच्च भावित प्राक्, तत उक्त स्थित्या त्रिस्थानपतिता इति, 'दोहिं नाणेहिं दोहिं अन्नाणेहिं' इति जघन्यावगा हनो हि तिर्यक्पञ्चेन्द्रिय सङ्ख्येयवर्षायुष्कोऽपर्याप्तो भवति सोऽपि चाल्पकायेषु मध्ये समुत्पद्यमानस्ततस्तस्यावधि- विभङ्गज्ञानासम्भवात् द्वे ज्ञाने द्वे अज्ञाने उक्ते, यस्तु विभङ्गज्ञानसहितो नरकादुद्वृत्त सङ्ख्येयवर्षायुष्केषु तिर्यक्पञ्चेन्द्रि येषु मध्ये समुत्पद्यमानो वर्त्तते स महाकायेषूत्पद्यमानो द्रष्टव्यः नाल्पकायेषु, तथास्वाभाव्यात्, अन्यथाऽधिकृतसू त्रविरोधः, उत्कृष्टावगाहनतिर्यक्पञ्चेन्द्रियसूत्रे 'तिहिं नाणेहिं तिहिं अन्नाणेहिं' इति त्रिभिर्ज्ञानैस्त्रिभिरज्ञानैश्च षट्स्थानपतिताः, तत्र त्रीणि अज्ञानानि कथमिति चेत्, उच्यते, इह यस्य योजनसहस्र शरीरावगाहना स उत्कृष्टाव गाहनः स च सङ्ख्येयवर्षायुष्क एव भवति पर्याप्तश्च, तेन तस्य त्रीणि ज्ञानानि त्रीण्यज्ञानानि च सम्भवन्ति, स्थित्या ऽपि चासावुत्कृष्टावगाहनः त्रिस्थानपतितः, सङ्ख्येयवर्षायुष्कत्वात्, अजघन्योत्कृष्टावगाहनसूत्रे स्थित्या चतुःस्थानप तित , यतोऽजघन्योत्कृष्टावगाहनोऽसङ्ख्येयवर्षायुष्कोऽपि लभ्यते, तश्चोपपद्यते प्रागुक्तयुक्त्या चतुःस्थानपतितत्व, जघन्यस्थितिकतिर्यक्पञ्चेन्द्रियसूत्रे द्वे अज्ञाने एव वक्तव्ये न तु ज्ञाने, यतोऽसौ जघन्यस्थितिको लब्ध्यपर्याप्तक एव भवति न च तन्मध्ये सासादनसम्यग्दृष्टेरुत्पाद इति, उत्कृष्टस्थितिकतिर्यक्पञ्चेन्द्रियसूत्रे 'दो नाणा दो अन्नाणा' इति, उत्कृष्टस्थितिको हि तिर्यक्पञ्चेन्द्रियस्त्रिपल्योपमस्थितिको भवति, तस्य च द्वे अज्ञाने तावन्नियमेन यदा पुनः

गाहनायां त्वपर्याप्तावस्थाया अभावात् सासादनसम्यक्त्वं नावाप्यते ततस्तत्र ज्ञाने न वक्तव्ये, तथा चाह—'एवं उक्कोसितोगाहणाए वि नवरं नाणा नत्थि'त्ति, तथाऽजघन्योत्कृष्टावगाहना किल प्रथमसमयादूर्ध्वं भवति त्वपर्याप्तावस्थायामपि, ततः समयात् सासादनसम्यक्त्ववतां ज्ञाने अन्येषां चाज्ञाने इति ज्ञाने चाज्ञाने च वक्तव्ये, तथा चाह—'अजहन्नमणुक्कोसोगाहणए जहा जहन्नोगाहणए' इति, तथा जघन्यस्थितिसूत्रे द्वे अज्ञाने एव वक्तव्ये न तु ज्ञाने, यतः सर्वजघन्यस्थितिको लब्ध्यपर्याप्तको भवति न च लब्ध्यपर्याप्तकेषु मध्ये सास्वादनसम्यग्दृष्टिरुत्पद्यते, किं कारणमिति चेत्, उच्यते, लब्ध्यपर्याप्तको हि सर्वसंक्लिष्टः सासादनसम्यग्दृष्टिश्च मनाक् शुभपरिणामस्ततः स तेषु मध्ये नोत्पद्यते तेनाज्ञाने एव लभ्येते न ज्ञाने, उत्कृष्टस्थितिषु पुनर्मध्ये सासादनसम्यक्त्वसहितोऽप्युत्पद्यते इति तत्सूत्रे ज्ञाने अज्ञाने च वक्तव्ये, तथा चाह—'एवं उक्कोसठिइए वि, नवरं दो नाणा अब्भहिया' इति, एवमेवाजघन्योत्कृष्टस्थितिसूत्रमपि वक्तव्य, भावसूत्राणि पाठसिद्धानि, एवं त्रीन्द्रियचतुरिन्द्रिया अपि वक्तव्याः, नवरं चतुरिन्द्रियाणां चक्षुर्दर्शनमधिकं अन्यथा चतुरिन्द्रियत्वायोगादिति तेषां चक्षुर्दर्शनविषयमपि सूत्रं वक्तव्यं, जघन्यावगाहनतिर्यक्पञ्चेन्द्रियसूत्रे 'ठिईए तिट्ठाणवडिए' इति, इह तिर्यक्पञ्चेन्द्रियः सङ्ख्येयवर्षायुष्क एव जघन्यावगाहनो भवति, नाऽसङ्ख्येयवर्षायुष्कः, किं कारण इति चेत्, उच्यते, असङ्ख्येयवर्षायुषो हि महाशरीराः फल्गुकुक्षिपरिणामत्वात् पुष्टाहारा प्रबलधातूपचयाः ततस्तेषां भूयान् शुक्रनिषेको भवति शुक्रनिषेकानुसारेण च तिर्यग्मनुष्याणामुत्पत्तिस

भवेऽवगाहनेति न तेषां जघन्यावगाहना लभ्यते किं तु सङ्ख्येयवर्षायुषां, सङ्ख्येयवर्षायुषश्च स्थित्या त्रिस्थानपतिताः, एतच्च भावित प्राक्, तत उक्त स्थित्या त्रिस्थानपतिता इति, 'दोहिं नाणेहिं दोहिं अन्नाणेहिं' इति जघन्यावगाहनो हि तिर्यक्पञ्चेन्द्रियः सङ्ख्येयवर्षायुष्कोऽपर्याप्तो भवति सोऽपि चाल्पकायेषु मध्ये समुत्पद्यमानस्ततस्तस्यावधिविभङ्गज्ञानासम्भवात् द्वे ज्ञाने द्वे अज्ञाने उक्ते, यस्तु विभङ्गज्ञानसहितो नरकादुद्वृत्तः सङ्ख्येयवर्षायुष्केषु तिर्यक्पञ्चेन्द्रियेषु मध्ये समुत्पद्यमानो वर्त्स्यते स महाकायेषूत्पद्यमानो द्रष्टव्यः नाल्पकायेषु, तथास्वाभाव्यात्, अन्यथाऽधिकृतसूत्रविरोध', उत्कृष्टावगाहनतिर्यक्पञ्चेन्द्रियसूत्रे 'तिहिं नाणेहिं तिहिं अन्नाणेहिं' इति त्रिभिर्ज्ञानैस्त्रिभिरज्ञानैश्च षट्स्थानपतिता', तत्र त्रीणि अज्ञानानि कथमिति चेत्, उच्यते, इह यस्य योजनसहस्र शरीरावगाहना स उत्कृष्टावगाहन' स च सङ्ख्येयवर्षायुष्क एव भवति पर्याप्तश्च, तेन तस्य त्रीणि ज्ञानानि त्रीण्यज्ञानानि च सम्भवन्ति, स्थित्याऽपि चासावुत्कृष्टावगाहनः त्रिस्थानपतितः, सङ्ख्येयवर्षायुष्कत्वात्, अजघन्योत्कृष्टावगाहनसूत्रे स्थित्या चतुःस्थानपतित, यतोऽजघन्योत्कृष्टावगाहनोऽसङ्ख्येयवर्षायुष्कोऽपि लभ्यते, तत्रोपपद्यते प्रागुक्तयुक्त्या चतुःस्थानपतितत्व, जघन्यस्थितिकतिर्यक्पञ्चेन्द्रियसूत्रे द्वे अज्ञाने एव वक्तव्ये न तु ज्ञाने, यतोऽसौ जघन्यस्थितिको लब्ध्यपर्याप्तक एव भवति न च तन्मध्ये सासादनसम्यग्दृष्टेरुत्पाद इति, उत्कृष्टस्थितिकतिर्यक्पञ्चेन्द्रियसूत्रे 'दो नाणा दो अन्नाणा' इति, उत्कृष्टस्थितिको हि तिर्यक्पञ्चेन्द्रियस्त्रिपल्योपमस्थितिको भवति, तस्य च द्वे अज्ञाने तावन्नियमेन यदा पुनः

छट्ठाणवडिए चउहिं नाणेहिं छट्ठाणवडिए केवलनाणपज्जवेहिं तुल्ले तिहिं अन्नाणेहिं तिहिं दंसणेहिं छट्ठाणवडिए केवलदंसणपज्जवेहिं तुल्ले, एवं उक्कोसगुणकालएवि, अजहन्नमणुक्कोसगुणकालएवि एवं चेव, नवरं सट्ठाणे छट्ठाणवडिए, एवं पंच वन्ना दो गंधा पंच रसा अट्ठ फासा भाणियव्वा। जहन्नाभिणिबोहियनाणीणं मणुस्साणं केवइया पज्जवा पन्नत्ता?, गोयमा! अणंता पज्जवा पन्नत्ता, से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ?, गोयमा! जहन्नाभिणिबोहियनाणी मणूसे जहन्नाभिणिबोहियणाणिस्स मणुस्सस्स दव्वट्ठयाए तुल्ले पएसट्ठयाए तुल्ले ओगाहणट्ठयाए चउट्ठाणवडिए ठिईए चउट्ठाणवडिए वन्नगंधरसफासपज्जवेहिं छट्ठाणवडिए आभिणिबोहियनाणपज्जवेहिं तुल्ले सुयनाणपज्जवेहिं दोहिं दंसणेहिं छट्ठाणवडिए, एवं उक्कोसाभिणिबोहियनाणीवि नवरं आभिणिबोहियनाणपज्जवेहिं तुल्ले ठिईए तिट्ठाणवडिए तिहिं नाणेहिं तिहिं दंसणेहिं छट्ठाणवडिए, अजहन्नमणुक्कोसाभिणिबोहियनाणी जहा उक्कोसाभिणिबोहियनाणी, नवरं ठिईए चउट्ठाणवडिए सट्ठाणे छट्ठाणवडिए, एवं सुयनाणीवि, जहन्नोहिनाणीणं भंते! मणुस्साणं केवइया पज्जवा पन्नत्ता?, गोयमा! अणंता पज्जवा पन्नत्ता, से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ?, गोयमा! जहन्नोहिनाणी मणुस्से जहन्नोहिनाणिस्स मणूसस्स दव्वट्ठयाए तुल्ले पएसट्ठयाए तुल्ले ओगाहणट्ठयाए तिट्ठाणवडिए ठिईए तिट्ठाणवडिए वन्नगंधरसफासपज्जवेहिं दोहिं नाणेहिं छट्ठाणवडिए ओहिनाणपज्जवेहिं तुल्ले मणनाणपज्जवेहिं छट्ठाणवडिए तिहिं दंसणेहिं छट्ठाणवडिए, एवं उक्कोसोहिनाणीवि, अजहन्नमणुक्कोसोहिनाणी एवं चेव, नवरं ओगाहणट्ठयाए चउट्ठाणवडिए, सट्ठाणे छट्ठाणवडिए, जहा ओहिनाणी तहा मणपज्जवनाणीवि भाणियव्वे, नवरं ओगाहणट्ठयाए तिट्ठाणवडिए, जहा आभिणिबोहियणाणी तहा मइअन्नाणी सुयअन्नाणीवि भाणियव्वे, जहा ओहि

नाणी तहा विभंगनाणीवि भाणियव्वे चक्खुदंसणी अचक्खुदंसणी य जहा आभिणिबोहियनाणी ओहिदंसणी जहा ओहिनाणी । जत्थ नाणा तत्थ अन्नाणा नत्थि जत्थ अन्नाणा तत्थ नाणा नत्थि, जत्थ दंसणा तत्थ णाणावि अन्नाणावि । केवलनाणीणं भंते ! मणुस्साणं केवइया पज्जवा पन्नत्ता ?, गोयमा ! अणंता पज्जवा पन्नत्ता, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ-केवलनाणीणं मणुस्साणं अणंता पज्जवा पन्नत्ता ?, गोयमा ! केवलनाणी मणूसे केवलनाणिस्स मणूसस्स दव्वट्ठयाए तुल्ले पएसट्ठयाए तुल्ले ओगाहणट्ठयाए चउट्ठाणवडिए ठिईए तिट्ठाणवडिए वण्णगंधरसफासपज्जवेहिं छट्ठाणवडिए केवलनाणपज्जवेहिं केवलदंसणपज्जवेहि य तुल्ले एवं केवलदंसणीवि मणूसे भाणियव्वे ॥ (सूत्रं ११६) वाणमंतरा जहा असुरकुमारा । एवं जोइसियवेमाणिया, नवरं सट्ठाणे ठिईए तिट्ठाणवडिए भाणियव्वे, सेत्तं जीवपज्जवा । (सूत्रं ११७)

एवमसुरकुमारादिसूत्राण्यपि भावनीयानि प्रायः समानगमत्वात्, जघन्यावगाहनादिपृथिव्यादिसूत्रे स्थित्या त्रिस्थानपतितत्वं असंख्येयवर्षायुष्कत्वात्, एतच्च प्रागेव सामान्यपृथिवीकायिकसूत्रे भावितं, पर्यायचिन्तायामज्ञाने एव मत्यज्ञानश्रुताज्ञानलक्षणे वक्तव्ये न तु ज्ञाने, तेषां सम्यक्त्वस्य तेषु मध्ये सम्यक्त्वसहितस्य चोत्पादासंभवात् 'उभयाभावो पुढवाइएसु' इति वचनात्, अत एवैतद्वयोक्तमत्र 'दोहिं अन्नाणेहिं' इति । जघन्यावगाहनद्वीन्द्रियसूत्रे 'दोहिं नाणेहिं दोहिं अन्नाणेहिं' इति, द्वीन्द्रियाणां हि केषाञ्चिदपर्याप्तावस्थायां सासादनसम्यक्त्वसम्भवात्ते सम्यग्दृष्टय इति द्वे ज्ञाने लभ्येते शेषाणामज्ञाने तत उक्तं द्वाभ्यां ज्ञानाभ्यां द्वाभ्यामज्ञानाभ्यामिति, उत्कृष्ट

छट्ठाणवडिए चउहिं नाणेहिं छट्ठाणवडिए केवलनाणपज्जवेहिं तुल्ले तिहिं अन्नाणेहिं तिहिं दंसणेहिं छट्ठाणवडिए केवलदंसणपज्जवेहिं तुल्ले, एवं उक्कोसगुणकालएवि, अजहन्नमणुक्कोसगुणकालएवि एवं चेव, नवरं सट्ठाणे छट्ठाणवडिए, एवं पंच वन्ना दो गंधा पंच रसा अट्ठ फासा भाणियव्वा । जहन्नाभिणिबोहियनाणीणं मणुस्साणं केवइया पज्जवा पन्नत्ता ?, गोयमा ! अणंता पज्जवा पन्नत्ता, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ ?, गोयमा ! जहन्नाभिणिबोहियनाणी मणूसे जहन्नाभिणिबोहियनाणिस्स मणुस्सस्स दव्वट्ठयाए तुल्ले पएसट्ठयाए तुल्ले ओगाहणट्ठयाए चउट्ठाणवडिए ठिईए चउट्ठाणवडिए वन्नगंधरसफासपज्जवेहिं छट्ठाणवडिए आभिणिबोहियनाणपज्जवेहिं तुल्ले सुयनाणपज्जवेहिं दोहिं दंसणेहिं छट्ठाणवडिए, एवं उक्कोसाभिणिबोहियनाणीवि नवरं आभिणिबोहियनाणपज्जवेहिं तुल्ले ठिईए तिट्ठाणवडिए तिहिं नाणेहिं तिहिं दंसणेहिं छट्ठाणवडिए, अजहन्नमणुक्कोसाभिणिबोहियनाणी जहा उक्कोसाभिणिबोहियनाणी, नवरं ठिईए चउट्ठाणवडिए सट्ठाणे छट्ठाणवडिए, एवं सुयनाणीवि, जहन्नोहिनाणीणं भंते ! मणुस्साणं केवइया पज्जवा पन्नत्ता ?, गोयमा ! अणंता पज्जवा पन्नत्ता, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ ?, गोयमा ! जहन्नोहिनाणी मणुस्से जहन्नोहिनाणिस्स मणूसस्स दव्वट्ठयाए तुल्ले पएसट्ठयाए तुल्ले ओगाहणट्ठयाए तिट्ठाणवडिए ठिईए तिट्ठाणवडिए वन्नगंधरसफासपज्जवेहिं दोहिं नाणेहिं छट्ठाणवडिए ओहिनाणपज्जवेहिं तुल्ले मणनाणपज्जवेहिं छट्ठाणवडिए तिहिं दंसणेहिं छट्ठाणवडिए, एवं उक्कोसोहिनाणीवि, अजहन्नमणुक्कोसोहिनाणी एवं चेव, नवरं ओगाहणट्ठयाए चउट्ठाणवडिए, सट्ठाणे छट्ठाणवडिए, जहा ओहिनाणी तहा मणपज्जवनाणीवि भाणियव्वे, नवरं ओगाहणट्ठयाए तिट्ठाणवडिए, जहा आभिणिबोहियनाणी तहा मइअन्नाणी सुयअन्नाणीवि भाणियव्वे, जहा ओहि

त्ता, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ—जहण्णोगाहणगाणं मणुस्साणं अणंता पज्जवा पण्णत्ता ?, गोयमा ! जहण्णोगाहणए मणूसे जहण्णोगाहणगस्स मणूसस्स दव्वट्ठयाए तुल्ले पएसट्ठयाए तुल्ले ओगाहणट्ठयाए तुल्ले ठिईए चउट्ठाणवडिए वण्णगंधरसफासपज्जवेहिं तिहिं नाणेहिं दोहिं अन्नाणेहिं तिहिं दंसणेहिं छट्ठाणवडिए, उक्कोसोगाहणएवि एवं चेव, नवरं ठिईए सिय हीणे सिय तुल्ले सिय अब्भहिए, जइ हीणे असंखिज्जइभागहीणे अह अब्भहिए असंखेज्जइभागअब्भहिए, दो नाणा दो अन्नाणा दो दंसणा, अजहन्नमणुक्कोसोगाहणएवि एवं चेव, णवरं ओगाहणट्ठयाए चउट्ठाणवडिए, ठिईए चउट्ठाणवडिए आइल्लेहिं चउहिं नाणेहिं छट्ठाणवडिए, केवलनाणपज्जवेहिं तुल्ले, तिहिं अन्नाणेहिं तिहिं दंसणेहिं छट्ठाणवडिए, केवलदंसणपज्जवेहिं तुल्ले, जहन्नठिइयाणं भंते ! मणुस्साणं केवइया पज्जवा पण्णत्ता ?, गोयमा ! अणंता पज्जवा पण्णत्ता, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ ?, गोयमा ! जहन्नठिइए मणुस्से जहन्नठिइयस्स मणुस्सस्स दव्वट्ठयाए तुल्ले पएसट्ठयाए तुल्ले ओगाहणट्ठयाए चउट्ठाणवडिए ठिईए तुल्ले वण्णगंधरसफासपज्जवेहिं दोहिं अन्नाणेहिं दोहिं दंसणेहिं छट्ठाणवडिए, एवं उक्कोसठिइएवि, नवरं दो नाणा दो अन्नाणा दो दंसणा, अजहन्नमणुक्कोसठिइएवि एवं चेव, नवरं ठिईए चउट्ठाणवडिए ओगाहणट्ठयाए चउट्ठाणवडिए आइल्लेहिं चउहिं नाणेहिं छट्ठाणवडिए केवलनाणपज्जवेहिं तुल्ले तिहिं अन्नाणेहिं तिहिं दंसणेहिं छट्ठाणवडिए केवलदंसणपज्जवेहिं तुल्ले । जहन्नगुणकालयाणं भंते ! मणुस्साणं केवइया पज्जवा पण्णत्ता ?, गोयमा ! अणंता पज्जवा पण्णत्ता, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ ?, गोयमा ! जहन्नगुणकालए मणूसे जहन्नगुणकालगस्स मणुस्सस्स दव्वट्ठयाए तुल्ले पएसट्ठयाए तुल्ले ओगाहणट्ठयाए चउट्ठाणवडिए ठिईए चउट्ठाणवडिए कालवण्णपज्जवेहिं तुल्ले अवसेसेहिं वण्णगंधरसफासपज्जवेहिं

णा, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ ?, गोयमा ! जहन्नाभिणिबोहियनाणी पंचिंदियतिरिक्खजोणिए जहन्नाभिणिबोहियणाणिस्स पंचिंदियतिरिक्खजोणियस्स दव्वट्ठयाए तुल्ले पएसट्ठयाए तुल्ले ओगाहणट्ठयाए चउट्ठाणवडिए वण्णगंधरसफासपज्जवेहिं छट्ठाणवडिए आभिणिबोहियनाणपज्जवेहिं तुल्ले सुयनाणपज्जवेहिं छट्ठाणवडिए चक्खुदंसणपज्जवेहिं छट्ठाणवडिए अचक्खुदंसणपज्जवेहिं छट्ठाणवडिए, एवं उक्कोसाभिणिबोहियनाणीवि, णवरं ठिईए तिट्ठाणवडिए, तिन्नि नाणा तिन्नि दंसणा सट्ठाणे तुल्ले सेसेसु छट्ठाणवडिए, अजहन्नमणुक्कोसाभिणिबोहियनाणी जहा उक्कोसाभिणिबोहियनाणी णवरं ठिईए चउट्ठाणवडिए, सट्ठाणे छट्ठाणवडिए, एवं सुयनाणीवि, जहन्नोहिनाणीणं भंते ! पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं पुच्छा, गोयमा ! अणंता पज्जवा पन्नत्ता, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ ?, गोयमा !, जहन्नोहिनाणी पंचिंदियतिरिक्खजोणिए जहन्नोहिनाणिस्स पंचिंदियतिरिक्खजोणियस्स दव्वट्ठयाए तुल्ले पएसट्ठयाए तुल्ले ओगाहणट्ठयाए चउट्ठाणवडिए ठिईए तिट्ठाणवडिए वण्णगंधरसफासपज्जवेहिं आभिणिबोहियनाणसुयनाणपज्जवेहिं छट्ठाणवडिए ओहिनाणपज्जवेहिं तुल्ले, अन्नाणा नत्थि, चक्खुदंसणपज्जवेहिं अचक्खुदंसणपज्जवेहि य ओहिदंसणपज्जवेहिं छट्ठाणवडिए, एवं उक्कोसोहिनाणीवि अजहन्नमणुक्कोसोहिनाणीवि एवं चेव, णवरं सट्ठाणे छट्ठाणवडिए, जहा आभिणिबोहियनाणी तहा मइअन्नाणी सुयअन्नाणी य, जहा ओहिनाणी तहा विभंगनाणीवि, चक्खुदंसणी अचक्खुदंसणी य जहा आभिणिबोहियनाणी, ओहिदंसणी जहा ओहिनाणी, जत्थ नाणा तत्थ अन्नाणा नत्थि जत्थ अन्नाणा तत्थ नाणा नत्थि, जत्थ दंसणा तत्थ णाणावि अन्नाणावि अत्थित्ति भाणियव्वं (सूत्र० ११५) जहन्नोगाहणगाणं भंते ! मणुस्साणं केवइया पज्जवा पन्नत्ता ?, गोयमा ! अणंता पज्जवा पन्न

क्खजोणियस्स दव्वट्ठयाए तुल्ले पएसट्ठयाए तुल्ले ओगाहणट्ठयाए तुल्ले ठिईए तिट्ठाणवडिए वण्णगंधरसफासपज्जवेहिं दोहिं नाणेहिं दोहिं अन्नाणेहिं दोहिं दंसणेहिं छट्ठाणवडिए, उक्कोसोगाहणएवि एवं चेव, नवरं तिहिं नाणेहिं तिहिं दंसणेहिं छट्ठाणवडिए, जहा उक्कोसोगाहणए तहा अजहन्नमणुक्कोसोगाहणएवि, नवरं ओगाहणट्ठयाए चउट्ठाणवडिए ठिईए चउट्ठाणवडिए, जहन्नठिइयाणं भंते ! पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं केवइया पज्जवा पन्नत्ता ?, गोयमा ! अणंता पज्जवा पन्नत्ता, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ जहन्नठिइयाणं पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं अणंता पज्जवा पन्नत्ता ?, गोयमा ! जहन्नठिइए पंचिंदियतिरिक्खजोणिए जहन्नठिइयस्स पंचिंदियतिरिक्खजोणियस्स दव्वट्ठयाए तुल्ले पएसट्ठयाए तुल्ले ओगाहणट्ठयाए चउट्ठाणवडिए ठिईए तुल्ले वण्णगंधरसफासपज्जवेहिं दोहिं अन्नाणेहिं दोहिं दंसणेहिं छट्ठाणवडिए, उक्कोसठिइएवि एवं चेव नवरं दो नाणा दो अन्नाणा दो दंसणा, अजहन्नमणुक्कोसठिइएवि एवं चेव, नवरं ठिईए चउट्ठाणवडिए तिन्नि नाणा तिन्नि अन्नाणा तिन्नि दंसणा । जहन्नगुणकालगाणं भंते ! पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं पुच्छा गोयमा ! अणंता पज्जवा पन्नत्ता, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ ?, गोयमा ! जहन्नगुणकालए पंचिंदियतिरिक्खजोणिए जहन्नगुणकालगस्स पंचिंदियतिरिक्खजोणियस्स दव्वट्ठयाए तुल्ले पएसट्ठयाए तुल्ले ओगाहणट्ठयाए चउट्ठाणवडिए ठिईए चउट्ठाणवडिए कालवण्णपज्जवेहिं तुल्ले अवसेसेहिं वण्णगंधरसफासपज्जवेहिं तिहिं नाणेहिं तिहिं अन्नाणेहिं तिहिं दंसणेहिं छट्ठाणवडिए, एवं उक्कोसगुणकालएवि, अजहन्नमणुक्कोसगुणकालएवि एवं चेव, नवरं सट्ठाणे छट्ठाणवडिए, एवं पंच वण्णा दो गंधा पंच रसा अट्ठ फासा, जहन्नाभिणिबोहियनाणीणं भंते ! पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं केवइया पज्जवा पन्नत्ता ?, गोयमा ! अणंता पज्जवा पन्न-

भंते ! एवं वुच्चइ—जहन्नगुणकालगाणं बेइंदियाणं अणंता पज्जवा पन्नत्ता ?, गोयमा ! जहन्नगुणकालए बेइंदिए जहन्नगुणकालगस्स बेइंदियस्स दव्वट्ठयाए तुल्ले पएसट्ठयाए तुल्ले ओगाहणट्ठयाए छट्ठाणवडिए ठिईए तिट्ठाणवडिए कालवण्णपज्जवेहिं तुल्ले अवसेसेहिं वण्णगंधरसफासपज्जवेहिं दोहिं नाणेहिं दोहिं अन्नाणेहिं अचक्खुदंसणपज्जवेहि य छट्ठाणवडिए, एवं उक्कोसगुणकालएवि, अजहन्नमणुक्कोसगुणकालएवि एवं चेव, णवरं सट्ठाणे छट्ठाणवडिए, एवं पंच वण्णा दो गंधा पंच रसा अट्ठ फासा भाणियव्वा, जहन्नाभिणिबोहियनाणीणं भंते ! बेइंदियाणं केवइया पज्जवा पन्नत्ता ?, गोयमा ! अणंता पज्जवा पन्नत्ता, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ—जहन्नाभिणिबोहियनाणीणं बेइंदियाणं अणंता पज्जवा पन्नत्ता ?, गोयमा ! जहन्नाभिणिबोहियणाणी बेइंदिए जहन्नाभिणिबोहियणाणिस्स बेइंदियस्स दव्वट्ठयाए तुल्ले पएसट्ठयाए तुल्ले ओगाहणट्ठयाए चउट्ठाणवडिए ठिईए तिट्ठाणवडिए वण्णगंधरसफासपज्जवेहिं छट्ठाणवडिए आभिणिबोहियणाणपज्जवेहिं तुल्ले सुयनाणपज्जवेहिं छट्ठाणवडिए अचक्खुदंसणपज्जवेहिं छट्ठाणवडिए, एवं उक्कोसाभिणिबोहियणाणीवि, अजहन्नमणुक्कोसाभिणिबोहियणाणीवि एवं चेव, नवरं सट्ठाणे छट्ठाणवडिए, एवं सुयनाणीवि सुयअन्नाणीवि अचक्खुदंसणीवि, णवरं जत्थ णाणा तत्थ अन्नाणा नत्थि जत्थ अन्नाणा तत्थ णाणा नत्थि, जत्थ दंसणं तत्थ णाणावि अन्नाणावि, एवं तेइंदियाणवि, चउरिंदियाणवि एवं चेव णवरं चक्खुदंसणं अब्भहियं (सूत्रं० ११४) जहन्नोगाहणगाणं भंते ! पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं केवइया पज्जवा पन्नत्ता ?, गोयमा ! अणंता पज्जवा पन्नत्ता, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ जहन्नोगाहणगाणं पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं अणंता पज्जवा पन्नत्ता ?, गोयमा ! जहन्नोगाहणए पंचिंदियतिरिक्खजोणिए जहन्नोगाहणगस्स पंचिंदियतिरि

क्खजोणियस्स दव्वट्ठयाए तुल्ले पएसट्ठयाए तुल्ले ओगाहणट्ठयाए तुल्ले ठिईए तिट्ठाणवडिए वण्णगंधरसफासपज्जवेहिं दोहिं
नाणेहिं दोहिं अन्नाणेहिं दोहिं दंसणेहिं छट्ठाणवडिए, उक्कोसोगाहणएवि एवं चेव, नवरं तिहिं नाणेहिं तिहिं दंसणेहिं छ-
ट्ठाणवडिए, जहा उक्कोसोगाहणए तहा अजहन्नमणुक्कोसोगाहणएवि, णवरं ओगाहणट्ठयाए चउट्ठाणवडिए ठिईए चउट्ठाण
वडिए, जहन्नठिइयाणं भंते ! पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं केवइया पज्जवा पन्नत्ता ?, गोयमा ! अणंता पज्जवा पन्नत्ता,
से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ जहन्नठिइयाणं पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं अणंता पज्जवा पन्नत्ता ?, गोयमा ! जहन्नठिइए
पंचिंदियतिरिक्खजोणिए जहन्नठिइयस्स पंचिंदियतिरिक्खजोणियस्स दव्वट्ठयाए तुल्ले पएसट्ठयाए तुल्ले ओगाहणट्ठयाए च
उट्ठाणवडिए ठिईए तुल्ले वण्णगंधरसफासपज्जवेहिं दोहिं अन्नाणेहिं दोहिं दंसणेहिं छट्ठाणवडिए, उक्कोसठिइएवि एवं चेव
णवरं दो नाणा दो अन्नाणा दो दंसणा, अजहन्नमणुक्कोसठिइएवि एवं चेव, नवरं ठिईए चउट्ठाणवडिए तिन्नि नाणा ति
न्नि अन्नाणा तिन्नि दंसणा । जहन्नगुणकालगाणं भंते ! पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं पुच्छा गोयमा ! अणंता पज्जवा पन्न-
त्ता, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ ?, गोयमा ! जहन्नगुणकालए पंचिंदियतिरिक्खजोणिए जहन्नगुणकालगस्स पंचिंदियति-
रिक्खजोणियस्स दव्वट्ठयाए तुल्ले पएसट्ठयाए तुल्ले ओगाहणट्ठयाए चउट्ठाणवडिए ठिईए चउट्ठाणवडिए कालवण्णपज्जवेहिं
तुल्ले अवसेसेहिं वण्णगंधरसफासपज्जवेहिं तिहिं नाणेहिं तिहिं अन्नाणेहिं तिहिं दंसणेहिं छट्ठाणवडिए, एवं उक्कोसगुणकाल-
एवि, अजहन्नमणुक्कोसगुणकालएवि एवं चेव, नवरं सट्ठाणे छट्ठाणवडिए, एवं पंच वण्णा दो गंधा पंच रसा अट्ठ फासा,
जहन्नाभिणिबोहियणाणीणं भंते ! पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं केवइया पज्जवा पन्नत्ता ?, गोयमा ! अणंता पज्जवा पन्न-

भंते ! एवं वुच्चइ—जहन्नगुणकालगाणं बेइंदियाणं अणंता पज्जवा पन्नत्ता ?, गोयमा ! जहन्नगुणकालए बेइंदिए जहन्नगु
णकालगस्स बेइंदियस्स दव्वट्ठयाए तुल्ले पएसट्ठयाए तुल्ले ओगाहणट्ठयाए छट्ठाणवडिए ठिईए तिट्ठाणवडिए कालवन्नपज्जवे
हिं तुल्ले अवसेसेहिं वन्नगंधरसफासपज्जवेहिं दोहिं नाणेहिं दोहिं अन्नाणेहिं अचक्खुदंसणपज्जवेहि य छट्ठाणवडिए, एवं उ
क्कोसगुणकालएवि, अजहन्नमणुक्कोसगुणकालएवि एवं चेव, णवरं सट्ठाणे छट्ठाणवडिए, एवं पंच वन्ना दो गंधा पंच रसा
अट्ठ फासा भाणियव्वा, जहन्नाभिणिबोहियनाणीणं भंते ! बेइंदियाणं केवइया पज्जवा पन्नत्ता !, गोयमा ! अणंता पज्जवा
पन्नत्ता, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ—जहन्नाभिणिबोहियनाणीणं बेइंदियाणं अणंता पज्जवा पन्नत्ता !, गोयमा ! जहन्ना
भिणिबोहियणाणी बेइंदिए जहन्नाभिणिबोहियणाणिस्स बेइंदियस्स दव्वट्ठयाए तुल्ले पएसट्ठयाए तुल्ले ओगाहणट्ठयाए चउ
ट्ठाणवडिए ठिईए तिट्ठाणवडिए वन्नगंधरसफासपज्जवेहिं छट्ठाणवडिए आभिणिबोहियणाणपज्जवेहिं तुल्ले सुयणाणपज्जवेहिं
छट्ठाणवडिए अचक्खुदंसणपज्जवेहिं छट्ठाणवडिए, एवं उक्कोसाभिणिबोहियणाणीवि, अजहन्नमणुक्कोसाभिणिबोहियणाणीवि
एवं चेव, नवरं सट्ठाणे छट्ठाणवडिए, एवं सुयनाणीवि सुयअन्नाणीवि अचक्खुदंसणीवि, णवरं जत्थ णाणा तत्थ अन्ना
णा नत्थि जत्थ अन्नाणा तत्थ णाणा नत्थि, जत्थ दंसणं तत्थ णाणावि अन्नाणावि, एवं तेइंदियाणवि, चउरिंदियाणवि
एवं चेव णवरं चक्खुदंसणं अब्भहियं (सूत्रं० ११४) जहन्नोगाहणगाणं भंते ! पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं केवइया
पज्जवा पन्नत्ता ?, गोयमा ! अणंता पज्जवा पन्नत्ता, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ जहन्नोगाहणगाणं पंचिंदियतिरिक्खजो
णियाणं अणंता पज्जवा पन्नत्ता ?, गोयमा ! जहन्नोगाहणए पंचिंदियतिरिक्खजोणिए जहन्नोगाहणयस्स पंचिंदियतिरि

विकाइयाणं पुच्छा गोयमा ! अणंता पज्जवा पन्नत्ता, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ जहन्नमतिअन्नाणीणं पुढविकाइयाणं अणंता पज्जवा पन्नत्ता ?, गोयमा ! जहन्नमतिअन्नाणी पुढविकाइए जहन्नमतिअन्नाणिस्स पुढविकाइयस्स दव्वट्ठयाए तुल्ले पएसट्ठयाए तुल्ले ओगाहणट्ठयाए चउट्ठाणवडिए ठिईए तिट्ठाणवडिए वन्नगंधरसफासपज्जवेहिं छट्ठाणवडिए मइअन्नाणपज्जवेहिं तुल्ले सुयअन्नाणपज्जवेहिं अचक्खुदंसणपज्जवेहिं छट्ठाणवडिए, एवं उक्कोसमइअन्नाणीवि, अजहन्नमणुक्कोसमइअन्नाणीवि एवं चेव, नवरं सट्ठाणे छट्ठाणवडिए, एवं सुयअन्नाणीवि अचक्खुदंसणीवि एवं चेव जाव वणप्फइकाइया (सूत्रं० ११२) जहन्नोगाहणगाणं भंते ! बेइंदियाणं पुच्छा गोयमा ! अणंता पज्जवा पन्नत्ता, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ जहन्नोगाहणगाणं बेइंदियाणं अणंता पज्जवा पन्नत्ता ?, गोयमा ! जहन्नोगाहणए बेइंदिए जहन्नोगाहणस्स बेइंदियस्स दव्वट्ठयाए तुल्ले पएसट्ठयाए तुल्ले ओगाहणट्ठयाए तुल्ले ठिईए तिट्ठाणवडिए वन्नगंधरसफासपज्जवेहिं दोहिं नाणेहिं दोहिं अन्नाणेहिं अचक्खुदंसणपज्जवेहि य छट्ठाणवडिए, एवं उक्कोसोगाहणएवि, णवरं णाणा णत्थि, अजहन्नमणुक्कोसोगाहणए जहा जहन्नोगाहणए, णवरं सट्ठाणे ओगाहणाए चउट्ठाणवडिए, जहन्नठिइयाणं भंते ! बेइंदियाणं पुच्छा गोयमा ! अणंता पज्जवा पन्नत्ता, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ जहन्नठिइयाणं बेइंदियाणं अणंता पज्जवा पन्नत्ता ?, गोयमा ! जहन्नठिइए बेइंदिए जहन्नठिइयस्स बेइंदियस्स दव्वट्ठयाए तुल्ले पएसट्ठयाए तुल्ले ओगाहणट्ठयाए चउट्ठाणवडिए ठिईए तुल्ले वन्नगंधरसफासपज्जवेहिं दोहिं अन्नाणेहिं अचक्खुदंसणपज्जवेहि य छट्ठाणवडिए, एवं उक्कोसठिइएवि, नवरं दो णाणा अब्भहिया, अजहन्नमणुक्कोसठिइए जहा उक्कोसठिइए णवरं ठिईए तिट्ठाणवडिए । जहन्नगुणकालगाणं बेइंदियाणं पुच्छा गोयमा ! अणंता पज्जवा पन्नत्ता, से केणट्ठेणं

गाहणएवि, नवरं उक्कोसोगाहणएवि असुरकुमारे ठिईए चउट्ठाणवडिए, एवं जाव थणियकुमारा। (सूत्रं ११२) जहन्नोगाहणाणं भंते! पुढविकाइयाणं केवइया पज्जवा पन्नत्ता?, गोयमा! अणंता पज्जवा पन्नत्ता, से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ जहन्नोगाहणाणं पुढविकाइयाणं अणंता पज्जवा पन्नत्ता?, गोयमा! जहन्नोगाहणए पुढविकाइए जहन्नोगाहणस्स पुढविकाइयस्स दव्वट्ठयाए तुल्ले पएसट्ठयाए तुल्ले ओगाहणट्ठयाए तुल्ले ठिईए तिट्ठाणवडिए वण्णगंधरसफासपज्जवेहिं दोहिं अन्नाणेहिं अचक्खुदंसणपज्जवेहि य छट्ठाणवडिए, एवं उक्कोसोगाहणएवि, अजहन्नमणुक्कोसोगाहणएवि एवं चेव, नवरं सट्ठाणे चउट्ठाणवडिए, जहन्नठिइयाणं पुढविकाइयाणं पुच्छा गोयमा! अणंता पज्जवा पन्नत्ता, से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ जहन्नठिइयाणं पुढविकाइयाणं अणंता पज्जवा पन्नत्ता?, गोयमा! जहन्नठिइए पुढविकाइए जहन्नठिइयस्स पुढविकाइयस्स दव्वट्ठयाए तुल्ले पएसट्ठयाए तुल्ले ओगाहणट्ठयाए चउट्ठाणवडिए ठिईए तुल्ले वण्णगंधरसफासपज्जवेहिं मतिअन्नाण० सुयअन्नाण० अचक्खुदंसणपज्जवेहिं छट्ठाणवडिए, एवं उक्कोसठिइएवि, अजहन्नमणुक्कोसठिइएवि एवं चेव, नवरं सट्ठाणे तिट्ठाणवडिए, जहन्नगुणकालयाणं भंते! पुढविकाइयाणं पुच्छा गोयमा! अणंता पज्जवा पन्नत्ता, से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ जहन्नगुणकालयाणं पुढविकाइयाणं अणंता पज्जवा पन्नत्ता, गोयमा! जहन्नगुणकालए पुढविकाइए जहन्नगुणकालगस्स पुढविकाइयस्स दव्वट्ठयाए तुल्ले पएसट्ठयाए तुल्ले ओगाहणट्ठयाए चउट्ठाणवडिए ठिईए तिट्ठाणवडिए कालवण्णपज्जवेहिं तुल्ले अवसेसेहिं वण्णगंधरसफासपज्जवेहिं छट्ठाणवडिए दोहिं अन्नाणेहिं अचक्खुदंसणपज्जवेहि य छट्ठाणवडिए, एवं उक्कोसगुणकालएवि, अजहन्नमणुक्कोसगुणकालएवि एवं चेव, नवरं सट्ठाणे छट्ठाणवडिए, एवं पंच वण्णा दो गंधा पंच रसा अट्ठ फासा भाणियव्वा। जहन्नमतिअन्नाणीणं भंते! पुढ

इत्यां चतुःस्थानपतितत्वमुत्कृष्टस्थितिकस्यावगाहनाया जघन्यतोऽङ्गुलासङ्ख्येयभागादारभ्योत्कर्षतः पञ्चानां धनुः शतानामवाप्यमानत्वात्, 'अजहन्नुक्कोसठिइएवि एवं चेव' इत्यादि, अजघन्योत्कृष्टस्थितावपि तथा वक्तव्यं यथा जघन्यस्थितिसूत्रे उत्कृष्टस्थितिसूत्रे च, नवरमयं विशेषः—जघन्यस्थितिसूत्रे उत्कृष्टस्थितिसूत्रे च स्थिता तुल्यतया भिहित अत्र तु 'सस्थानेऽपि' स्थितावपि चतुःस्थानपतित इति वक्तव्यं, समयाधिकदशवर्षसहस्रेभ्य आरभ्योत्कर्षतः समयोनत्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणामवाप्यमानत्वात्, जघन्यगुणकालकादिसूत्राणि सुप्रतीतानि, नवरं 'जस्स नाणा तस्स अन्नाणा नत्थि'त्ति यस्य ज्ञानानि तस्याज्ञानानि न सम्भवन्तीति, यतः सम्यग्दृष्टेर्ज्ञानानि मिथ्यादृष्टे रज्ञानानि, सम्यग्दृष्टित्वं च मिथ्यादृष्टित्वोपमर्देन भवति मिथ्यादृष्टित्वमपि सम्यग्दृष्टित्वोपमर्देन भवति, ततो ज्ञानसद्भावेऽज्ञानाभावः एवमज्ञानसद्भावे ज्ञानाभावः, तत उक्त—'जहा नाणा तहा अन्नाणावि भाणियव्वा, नवरं जस्स अन्नाणा तस्स नाणा न सभवन्ति' इति शेष पाठसिद्ध ।

जहन्नोगाहणगाणं भंते ! असुरकुमाराणं केवइया पज्जवा पन्नत्ता?, गोयमा! अणंता पज्जवा पन्नत्ता, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ जहन्नोगाहणगाणं असुरकुमाराणं अणंता पज्जवा पन्नत्ता!, गोयमा! जहन्नोगाहणए असुरकुमारे जहन्नोगाहणस्स असुरकुमारस्स दव्वट्ठयाए तुल्ले पएसट्ठयाए तुल्ले ओगाहणट्ठयाए तुल्ले ठिईए चउट्ठाणवडिए वन्नाईहिं छट्ठाणवडिए आभिणिबोहियनाण० सुय नाण० ओहिनाणपज्जवेहिं तिहिं अन्नाणेहिं तिहिं दसणेहि य छट्ठाणवडिए, एवं उक्कोसोगाहणएवि, एवं अजहन्नमणुक्कोसो

नरकेषूत्पद्यते तस्य तदानीं विभङ्गज्ञानं नास्तीति जघन्यावगाहनस्याज्ञानानि भजनया वक्तव्यानि द्वे त्रीणि वेति, उत्कृष्टावगाहनसूत्रे स्थित्या हानौ वृद्धौ च द्विस्थानपतितत्वं, तद्यथा—असङ्ख्येयभागहीनत्वं वा सङ्ख्येयभागहीनत्वं वा, तथा असङ्ख्येयभागाधिकत्वं वा सङ्ख्येयभागाधिकत्वं वा न तु सङ्ख्येयासङ्ख्येयगुणवृद्धिहानी, कस्मादिति चेत्, उच्यते, उत्कृष्टावगाहना हि नैरयिकाः पञ्चधनुःशतप्रमाणाः, ते च सप्तमनरकपृथिव्यां, तत्र जघन्या स्थितिः द्वाविंशतिः सागरोपमाणि उत्कृष्टा त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि, ततोऽसङ्ख्येयसङ्ख्येयभागहानिवृद्धी एव घटेते न त्वसङ्ख्येयसङ्ख्येयगुणहानिवृद्धी, तेषां चोत्कृष्टावगाहनानां त्रीणि ज्ञानानि त्रीण्यज्ञानानि वा नियमाद्वेदितव्यानि, न भजनया, भजनाहेतोः सम्मूर्छिमासञ्ज्ञिपञ्चेन्द्रियोत्पादस्य तेषामसम्भवात्, अजघन्योत्कृष्टावगाहनसूत्रे यदवगाहनया चतुःस्थानपतितत्वं तदेवं—अजघन्योत्कृष्टावगाहनो हि सर्वजघन्यादङ्गुलासङ्ख्येयभागात्परतो मनाक् बृहत्तरादङ्गुलासङ्ख्येयभागादारभ्य यावदङ्गुलासङ्ख्येयभागन्यूनानि पञ्चधनुःशतानि तावदवसेयः, ततः सामान्यनैरयिकसूत्रे इवात्राप्युपपद्यते अवगाहनातश्चतुःस्थानपतितता, स्थित्या चतुःस्थानपतितता सुप्रतीता, दशवर्षसहस्रेभ्य आरभ्योत्कर्षतस्त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणामपि तस्यां लभ्यमानत्वात्, जघन्यस्थितिसूत्रे अवगाहनया चतुःस्थानपतितत्वं तस्यामवगाहनायां जघन्यतोऽङ्गुलासङ्ख्येयभागादारभ्योत्कर्षतः सप्तानां धनुषामवाप्यमानत्वात्, अत्रापि त्रीण्यज्ञानानि केषांचित्कादाचित्कतया द्वे वक्तव्यानि, सम्मूर्छिमासञ्ज्ञिपञ्चेन्द्रियेभ्य उत्पन्नानामपर्याप्तावस्थायां विभङ्गस्याभावात्, उत्कृष्टस्थितिचिन्तायामवगा-

णवडिए, एवं उक्कोसाभिणिबोहियनाणीवि, अजहन्नमणुक्कोसाभिणिबोहियनाणीवि एवं चेव, णवरं आभिणिबोहियनाणपज्जवेहिं सट्ठाणे छट्ठाणवडिए, एवं सुयनाणी ओहिनाणीवि, नवरं जस्स नाणा तस्स अन्नाणा नत्थि, जहा नाणा तहा अन्नाणावि भाणियव्वा, नवरं जस्स अन्नाणा तस्स नाणा न भवंति। जहन्नचक्खुदंसणीणं भंते! नेरइयाणं केवइया पज्जवा पन्नत्ता?, गोयमा! अणंता पज्जवा पन्नत्ता, से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ जहन्नचक्खुदंसणीणं नेरइयाणं अणंता पज्जवा पन्नत्ता?, गोयमा! जहन्नचक्खुदंसणीणं नेरइए जहन्नचक्खुदंसणिस्स नेरइयस्स दव्वट्ठयाए तुल्ले पएसट्ठयाए तुल्ले ओगाहणट्ठयाए चउट्ठाणवडिए ठिईए चउट्ठाणवडिए वण्णगंधरसफासपज्जवेहिं तिहिं नाणेहिं तिहिं अन्नाणेहिं छट्ठाणवडिए चक्खुदंसणपज्जवेहिं तुल्ले अचक्खुदंसणपज्जवेहिं ओहिदंसणपज्जवेहिं छट्ठाणवडिए, एवं उक्कोसचक्खुदंसणीवि, अजहन्नमणुक्कोसचक्खुदंसणीवि एवं चेव, नवरं सट्ठाणे छट्ठाणवडिए, एवं अचक्खुदंसणीवि ओहिदंसणीवि। (सूत्रं १११)

'जहन्नोगाहणाणं भंते!' इत्यादि, सुगमं नवरं 'ठिईए चउट्ठाणवडिए' इति जघन्यावगाहनो हि दशवर्षसहस्राणि स्थितिकोऽपि भवति रत्नप्रभायां उत्कृष्टस्थितिकोऽपि सप्तमनरकपृथिव्यां, तत उपपद्यते स्थित्या चतुःस्थानपतितता, 'तिहिं नाणेहिं तिहिं अन्नाणेहिं'ति इह यदा गर्भव्युत्क्रान्तिकसञ्ज्ञिपञ्चेन्द्रियो नरकेषूत्पद्यते तदा स नारकायुःसंवेदनप्रथमसमय एव पूर्वगृहीतौदारिकशरीरपरिशाटं करोति तस्मिन्नेव समये सम्यग्दृष्टेस्त्रीण्यपि ज्ञानानि मिथ्यादृष्टेस्त्रीण्यज्ञानानि समुत्पद्यन्ते, ततोऽविग्रहेण विग्रहेण वा गत्वा वैक्रियशरीरसङ्घातं करोति, यस्तु संमूर्च्छिमासञ्ज्ञिपञ्चेन्द्रियो

भंते! नेरइयाणं केवइया पज्जवा पण्णत्ता ?, गोयमा! अणंता पज्जवा पण्णत्ता, से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ जहण्णठिइयाणं नेरइयाणं अणंता पज्जवा पण्णत्ता ?, गोयमा! जहण्णठिइए नेरइए जहण्णठिइयस्स नेरइयस्स दव्वट्ठयाए तुल्ले पएसट्ठयाए तुल्ले ओगाहणट्ठयाए चउट्ठाणवडिए ठिईए तुल्ले वण्णगंधरसफासपज्जवेहिं तिहिं नाणेहिं तिहिं अन्नाणेहिं तिहिं दंसणेहिं छट्ठाणवडिए एवं उक्कोसठिइएवि, अजहण्णमणुक्कोसठिइएवि, नवरं सट्ठाणे चउट्ठाणवडिए। जहण्णगुणकालगाणं भंते! नेरइयाणं केवइया पज्जवा पण्णत्ता ?, गोयमा! अणंता पज्जवा पण्णत्ता, से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ—जहण्णगुणकालगाणं नेरइयाणं अणंता पज्जवा पण्णत्ता ?, गोयमा! जहण्णगुणकालए नेरइए जहण्णगुणकालगस्स नेरइयस्स दव्वट्ठयाए तुल्ले पएसट्ठयाए तुल्ले ओगाहणट्ठयाए चउट्ठाणवडिए ठिईए चउट्ठाणवडिए कालवण्णपज्जवेहिं तुल्ले अवसेसेहिं वण्णगंधरसफासपज्जवेहिं तिहिं नाणेहिं तिहिं अन्नाणेहिं तिहिं दंसणेहिं छट्ठाणवडिए, से एएणट्ठेणं गोयमा! एवं वुच्चइ जहण्णगुणकालगाणं नेरइयाणं अणंता पज्जवा पण्णत्ता, एवं उक्कोसगुणकालएवि, अजहण्णमणुक्कोसगुणकालएवि एवं चेव, नवरं कालवण्णपज्जवेहिं छट्ठाणवडिए, एवं अव सेसा चत्तारि वण्णा दो गंधा पंच रसा अट्ठ फासा भाणियव्वा। जहण्णाभिणिबोहियनाणीणं भंते! नेरइयाणं केवइया पज्जवा पण्णत्ता ?, गोयमा! जहण्णाभिणिबोहियनाणीणं नेरइयाणं अणंता पज्जवा पण्णत्ता, से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ जहण्णाभिणिबोहियनाणीणं नेरइयाणं अणंता पज्जवा पण्णत्ता ?, गोयमा! जहण्णाभिणिबोहियनाणी नेरइए जहण्णाभिणिबोहियनाणिस्स नेरइयस्स दव्वट्ठयाए तुल्ले पएसट्ठयाए तुल्ले ओगाहणट्ठयाए चउट्ठाणवडिए ठिईए चउट्ठाणवडिए वण्णगंधरसफासपज्जवेहिं छट्ठाणवडिए आभिणिबोहियनाणपज्जवेहिं तुल्ले सुयनाण० ओहिनाणपज्जवेहिं छट्ठाणवडिए तिहिं दंसणेहिं छट्ठा

ठिईए चउट्ठाणवडिए, वण्णगंधरसफासपज्जवेहिं तिहिं नाणेहिं तिहिं अन्नाणेहिं तिहिं दंसणेहिं छट्ठाणवडिए, उक्कोसोगाहणाणं भंते! नेरइयाणं केवइया पज्जवा पन्नत्ता?, गोयमा! अणंता पज्जवा पन्नत्ता, से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ उक्कोसोगाहणाणं नेरइयाणं अणंता पज्जवा पन्नत्ता?, गोयमा! उक्कोसोगाहणए नेरइए उक्कोसोगाहणस्स नेरइयस्स दव्वट्ठयाए तुल्ले पएसट्ठयाए तुल्ले ओगाहणट्ठयाए तुल्ले, ठिईए सिय हीणे सिय तुल्ले सिय अब्भहिए, जइ हीणे असंखिज्जभागहीणे वा संखिज्जभागहीणे वा अह अब्भहिए असंखिज्जभागअब्भहिए वा संखिज्जभागअब्भहिए वा, वण्णगंधरसफासपज्जवेहिं तिहिं नाणेहिं तिहिं अन्नाणेहिं तिहिं दंसणेहिं छट्ठाणवडिए, अजहन्नमणुक्कोसोगाहणाणं नेरइयाणं केवइया पज्जवा पन्नत्ता?, गोयमा!, अणंता पज्जवा पन्नत्ता, से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ अजहन्नमणुक्कोसोगाहणाणं अणंता पज्जवा पन्नत्ता?, गोयमा! अजहन्नमणुक्कोसोगाहणए नेरइए अजहन्नमणुक्कोसोगाहणस्स नेरइयस्स दव्वट्ठयाए तुल्ले पएसट्ठयाए तुल्ले ओगाहणट्ठयाए सिय हीणे सिय तुल्ले सिय अब्भहिए जइ हीणे असंखिज्जभागहीणे वा संखिज्जभागहीणे वा संखिज्जगुणहीणे वा असंखिज्जगुणहीणे वा अह अब्भहिए असंखिज्जभागअब्भहिए वा संखिज्जभागअब्भहिए वा संखिज्जगुणअब्भहिए वा असंखिज्जगुणअब्भहिए वा, ठिईए सिय हीणे सिय तुल्ले सिय अब्भहिए, जइ हीणे असंखिज्जभागहीणे वा संखिज्जभाग हीणे वा संखिज्जगुणहीणे वा असंखिज्जगुणहीणे वा अह अब्भहिए असंखिज्जभागअब्भहिए वा संखिज्जभागअब्भहिए वा संखिज्जगुणअब्भहिए वा असंखिज्जगुणअब्भहिए वा, वण्णगंधरसफासपज्जवेहिं तिहिं नाणेहिं तिहिं अन्नाणेहिं तिहिं दंसणेहिं छट्ठाणवडिए, से एएणट्ठेणं गोयमा! एवं वुच्चइ अजहन्नमणुक्कोसोगाहणाणं नेरइयाणं अणंता पज्जवा पन्नत्ता। जहन्नठिइयाणं

अन्तर्मुहूर्त्तादिक(च)नियतपरिमाणया सङ्ख्यया गुणितं द्वाविंशतिवर्षसहस्रप्रमाण भवति तेनान्तर्मुहूर्त्तादिप्रमाणस्थितिकः परिपूर्णद्वाविंशतिवर्षसहस्रस्थितिकापेक्षया सङ्ख्येयगुणहीनः तदपेक्षया तु परिपूर्णद्वाविंशतिवर्षसहस्रस्थितिक सङ्ख्येयगुणाभ्यधिकः, एवमप्कायिकादीनामपि चतुरिन्द्रियपर्याप्तानां स्वस्वोत्कृष्टस्थित्यनुसारेण स्थित्या त्रिस्थानपतितत्वं भावनीय । तिर्यक्पञ्चेन्द्रियाणां मनुष्याणां च चतुःस्थानपतितत्व, तेषां ह्युत्कर्षतस्त्रीणि पल्योपमानि स्थिति , पल्योपम चासङ्ख्येयवर्षसहस्रप्रमाणमतोऽसङ्ख्येयगुणवृद्धिहान्योरपि सम्भवादुपपद्यते चतुःस्थानपतितत्व, एव व्यन्तराणामपि, तेषां जघन्यतो दशवर्षसहस्रस्थितिकत्वादुत्कर्षतः पल्योपमस्थितिः (तेः), ज्योतिष्कवैमानिकानां पुन स्थित्या त्रिस्थानपतितत्वं, यतो ज्योतिष्काणां जघन्यमायुः पल्योपमाष्टभागः उत्कृष्ट वर्षलक्षाधिक पल्योपम, वैमानिकानां जघन्यं पल्योपम उत्कृष्ट त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि, दशकोटीकोटीसङ्ख्येयपल्योपमप्रमाण च सागरोपममतस्तेषामप्यसङ्ख्येयगुणवृद्धिहान्यसम्भवात् स्थितितस्त्रिस्थानपतिता, शेषसूत्रभावना तु सुगमत्वात् स्वय भावनीया ॥ तदेव सामान्यतो नैरयिकादीनां प्रत्येक पर्यायानन्त्य प्रतिपादित, इदानीं जघन्याद्यवगाहनाद्यधिकृत्य तेषामेव प्रत्येक पर्यायाग्र प्रतिपिपादयिषुराह—

जहन्नोगाहणगाणं भंते ! नेरइयाणं केवइया पज्जवा पन्नत्ता ?, गोयमा ! अणंता पज्जवा पन्नत्ता, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ ?, गोयमा ! जहन्नोगाहणए नेरइए जहन्नोगाहणस्स नेरइयस्स दव्वट्ठयाए तुल्ले पएसट्ठयाए तुल्ले ओगाहणट्ठयाए तुल्ले

ठिईए चउट्ठाणवडिए वण्णगंधरसफासपज्जवेहिं तिहिं नाणेहिं तिहिं अन्नाणेहिं तिहिं दंसणेहिं छट्ठाणवडिए, उक्कोसोगाहणगाणं भंते ! नेरइयाणं केवइया पज्जवा पन्नत्ता?, गोयमा ! अणंता पज्जवा पन्नत्ता, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ उक्कोसोगाहणगाणं नेरइयाणं अणंता पज्जवा पन्नत्ता ?, गोयमा ! उक्कोसोगाहणए नेरइए उक्कोसोगाहणस्स नेरइयस्स दव्वट्ठयाए तुल्ले पएसट्ठयाए तुल्ले ओगाहणट्ठयाए तुल्ले, ठिईए सिय हीणे सिय तुल्ले सिय अब्भहिए, जइ हीणे असंखिज्जभागहीणे वा संखिज्जभागहीणे वा अह अब्भहिए असंखिज्जभागअब्भहिए वा संखिज्जभागअब्भहिए वा, वण्णगंधरसफासपज्जवेहिं तिहिं नाणेहिं तिहिं अन्नाणेहिं तिहिं दंसणेहिं छट्ठाणवडिए, अजहन्नमणुक्कोसोगाहणगाणं नेरइयाणं केवइया पज्जवा पन्नत्ता ?, गोयमा !, अणंता पज्जवा पन्नत्ता, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ अजहन्नमणुक्कोसोगाहणगाणं अणंता पज्जवा पन्नत्ता ?, गोयमा ! अजहन्नमणुक्कोसोगाहणए नेरइए अजहन्नमणुक्कोसोगाहणस्स नेरइयस्स दव्वट्ठयाए तुल्ले पएसट्ठयाए तुल्ले ओगाहणट्ठयाए सिय हीणे सिय तुल्ले सिय अब्भहिए जइ हीणे असंखिज्जभागहीणे वा संखिज्जभागहीणे वा संखिज्जगुणहीणे वा असंखिज्जगुणहीणे वा अह अब्भहिए असंखिज्जभागअब्भहिए वा संखिज्जभागअब्भहिए वा संखिज्जगुणअब्भहिए वा असंखिज्जगुणअब्भहिए वा, ठिईए सिय हीणे सिय तुल्ले सिय अब्भहिए, जइ हीणे असंखिज्जभागहीणे वा संखिज्जभागहीणे वा संखिज्जगुणहीणे वा असंखिज्जगुणहीणे वा अह अब्भहिए असंखिज्जभागअब्भहिए वा संखिज्जभागअब्भहिए वा संखिज्जगुणअब्भहिए वा असंखिज्जगुणअब्भहिए वा, वण्णगंधरसफासपज्जवेहिं तिहिं नाणेहिं तिहिं अन्नाणेहिं तिहिं दंसणेहिं छट्ठाणवडिए, से एएणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ अजहन्नमणुक्कोसोगाहणगाणं नेरइयाणं अणंता पज्जवा पन्नत्ता । जहन्नठिइयाणं

पन्नत्ता, से केणट्ठेण भंते ! एवं वुच्चइ–बेइंदियाणं अणंता पज्जवा पन्नत्ता ?, गोयमा ! बेइंदिए बेइंदियस्स दव्वट्ठयाए तुल्ले पएसट्ठयाए तुल्ले ओगाहणट्ठयाए सिय हीणे सिय तुल्ले सिय अब्भहिए, जइ हीणे असंखिज्जइभागहीणे वा संखिज्जइभागहीणे वा संखिज्जइगुणहीणे वा असंखिज्जइगुणहीणे वा, अह अब्भहिए असंखिज्जभागअब्भहिए वा संखिज्जइभागअब्भहिए वा संखिज्जगुणमब्भहिए वा असंखिज्जइगुणमब्भहिए वा, ठिईए तिट्ठाणवडिए, वन्नगंधरसफासआभिणिबोहियनाणसुयनाणमइअन्नाणसुयअन्नाणअचक्खुदंसणपज्जवेहि य छट्ठाणवडिए, एवं तेइंदियावि, एवं चउरिंदियावि नवरं दो दंसणा चक्खुदंसण अचक्खुदंसणं (सू० १०७) पंचिंदियतिरिक्खजोणियाण पज्जवा जहा नेरइयाणं तहा भाणियव्वा (सू० १०८) मणुस्साणं भंते ! केवइया पज्जवा पन्नत्ता ?, गोयमा ! अणंता पज्जवा पन्नत्ता, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ–मणुस्साण अणंता पज्जवा पन्नत्ता ?, गोयमा ! मणूसे मणूसस्स दव्वट्ठयाए तुल्ले पएसट्ठयाए तुल्ले ओगाहणट्ठयाए चउट्ठाणवडिए ठिईए चउट्ठाणवडिए वन्नगंधरसफासआभिणिबोहियनाणसुयनाणओहिनाणमणपज्जवनाणकेवलनाणपज्जवेहिं तुल्ले तिहिं दंसणेहिं छट्ठाणवडिए केवलदंसणपज्जवेहिं तुल्ले (सू० १०९) वाणमंतरा ओगाहणट्ठयाए ठिईए चउट्ठाणवडिया वण्णाईहिं छट्ठाणवडिया जोइसिया वेमाणियावि एवं चेव नवरं ठिईए तिट्ठाणवडिया (सू० ११०)

'असुरकुमाराण भंते ! केवइया पज्जवा पन्नत्ता ?' इत्यादि, उक्त पदार्थः प्रायः सर्वेष्वप्यसुरकुमारादिषु, ततः सकलमपि चतुर्विंशतिदण्डकसूत्रं प्राग्वद् भावनीयं, यस्तु विशेषः स उपदर्श्यते, तत्र यत्पृथिवीकायिकादीनामवगा

हनाया अङ्गुलासंख्येयभागप्रमाणाया अपि चतुःस्थानपतितत्वं तदङ्गुलासंख्येयभागप्रमाणस्यासंख्येयभेदभिन्नत्वादव सेयं, स्थिता हीनत्वमभ्यधिकत्वं च त्रिस्थानपतित न चतुःस्थानपतित, असंख्येयगुणवृद्धिहान्योरसम्भवात्, कथं तयो रसम्भव इति चेत्, उच्यते, इह पृथिव्यादीनां सर्वजघन्यमायुः क्षुल्लकभवग्रहणं, क्षुल्लकभवग्रहणस्य च परिमाणमावलिकानां द्वे शते षट्पञ्चाशदधिके, मुहूर्ते च द्विघटिकाप्रमाणे सर्वसंख्यया क्षुल्लकभवग्रहणानां पञ्चषष्टिः सहस्राणि पञ्च शतानि षट्त्रिंशदधिकानि ६५५३६, उक्तं च—"दोन्नि सयाइं नियमा छप्पन्नाइं पमाणओ हुंति । आवलियपमाणेण खुड्डागभवग्गहणमेयं ॥ १ ॥ पन्नट्ठिसहस्साइं पंचेव सयाइं तह य छत्तीसा । खुड्डागभवग्गहणा भवंति एते मुहुत्तेण ॥ २ ॥" पृथिव्यादीनां च स्थितिरुत्कर्षतोऽपि संख्येयवर्षप्रमाणा ततो नासंख्येयगुणवृद्धिहान्योः सम्भवः, शेषवृद्धिहानित्रिकभावना त्वेवं—एकस्य किल पृथिवीकायस्य स्थितिः परिपूर्णानि द्वाविंशतिवर्षसहस्राणि अपरस्य तान्येव समयन्यूनानि ततः समयन्यूनद्वाविंशतिवर्षसहस्रस्थितिकः परिपूर्णद्वाविंशतिवर्षसहस्रस्थितिकापेक्षयाऽसंख्येयभागहीनः तदपेक्षया त्वितरोऽसंख्येयभागाधिकः, तथैकस्य परिपूर्णानि द्वाविंशतिवर्षसहस्राणि स्थितिरपरस्य तान्येवान्तर्मुहूर्तादिनोनानि, अन्तर्मुहूर्तादिक(च) द्वाविंशतिवर्षसहस्राणां संख्येयतमो भागः, ततोऽन्तर्मुहूर्तादिन्यूनद्वाविंशतिवर्षसहस्रस्थितिकः परिपूर्णद्वाविंशतिवर्षसहस्रस्थितिकापेक्षया संख्येयभागहीनः तदपेक्षया परिपूर्णद्वाविंशतिवर्षसहस्रस्थितिकः संख्येयभागाभ्यधिकः, तथैकस्य द्वाविंशतिवर्षसहस्राणि स्थितिरपरस्यान्तर्मुहूर्तं मासो वर्षं वर्षसहस्रं वा,

पन्नत्ता, से केणट्ठेण भंते ! एवं वुच्चइ–बेइंदियाण अणंता पज्जवा पन्नत्ता ?, गोयमा ! बेइंदिए बेइंदियस्स दव्वट्ठयाए तुल्ले पएसट्ठयाए तुल्ले ओगाहणट्ठयाए सिय हीणे सिय तुल्ले सिय अब्भहिए, जइ हीणे असंखिज्जइभागहीणे वा संखिज्जइभागहीणे वा संखिज्जइगुणहीणे वा असंखिज्जइगुणहीणे वा, अह अब्भहिए असंखिज्जभागअब्भहिए वा संखिज्जइभागअब्भहिए वा संखिज्जगुणमब्भहिए वा असंखिज्जइगुणमब्भहिए वा, ठिईए तिट्ठाणवडिए, वण्णगंधरसफासआभिणिबोहियनाणसुयनाणमइअन्नाणसुयअन्नाणअचक्खुदंसणपज्जवेहि य छट्ठाणवडिए, एवं तेइंदियावि, एवं चउरिंदियावि नवरं दो दंसणा चक्खुदंसणं अचक्खुदंसणं (सू० १०७) पंचिंदियतिरिक्खजोणियाण पज्जवा जहा नेरइयाणं तहा भाणियव्वा (सू० १०८) मणुस्साणं भंते ! केवइया पज्जवा पन्नत्ता ?, गोयमा ! अणंता पज्जवा पन्नत्ता, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ–मणुस्साण अणंता पज्जवा पन्नत्ता ?, गोयमा ! मणूसे मणूसस्स दव्वट्ठयाए तुल्ले पएसट्ठयाए तुल्ले ओगाहणट्ठयाए चउट्ठाणवडिए ठिईए चउट्ठाणवडिए वण्णगंधरसफासआभिणिबोहियनाणसुयनाणओहिनाणमणपज्जवनाणकेवलनाणपज्जवेहिं तुल्ले तिहिं दंसणेहिं छट्ठाणवडिए केवलदंसणपज्जवेहिं तुल्ले (सू० १०९) वाणमंतरा ओगाहणट्ठयाए ठिईए चउट्ठाणवडिया वण्णाईहिं छट्ठाणवडिया जोइसिया वेमाणियावि एवं चेव नवरं ठिईए तिट्ठाणवडिया (सू० ११०)

'असुरकुमाराण भंते ! केवइया पज्जवा पन्नत्ता ?' इत्यादि, उक्त एवार्थः प्रायः सर्वेष्वप्यसुरकुमारादिषु, ततः सकलमपि चतुर्विंशतिदण्डकसूत्रं प्राग्वद् भावनीयं, यस्तु विशेषः स उपदर्श्यते, तत्र यत्पृथिवीकायिकादीनाममगा

अब्भहिए असंखिज्जइभागअब्भहिए वा संखिज्जइभागअब्भहिए वा संखिज्जगुणअब्भहिए वा वण्णेहिं गंधेहिं रसेहिं फासेहिं मइअन्नाणपज्जवेहिं सुयअन्नाणपज्जवेहिं अचक्खुदंसणपज्जवेहिं छट्ठाणवडिए॥ आउकाइयाणं भंते! केवइया पज्जवा पन्नत्ता?, गोयमा! अणंता पज्जवा पन्नत्ता, से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ आउकाइयाणं अणंता पज्जवा पन्नत्ता?, गोयमा! आउकाइए आउकाइयस्स दव्वट्ठयाए तुल्ले पएसट्ठयाए तुल्ले ओगाहणट्ठयाए चउट्ठाणवडिए ठिईए तिट्ठाणवडिए वण्णगंधरसफासमइअन्नाणसुयअन्नाणअचक्खुदंसणपज्जवेहिं छट्ठाणवडिए॥ तेउकाइयाणं पुच्छा गोयमा! अणंता पज्जवा पन्नत्ता, से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ—तेउकाइयाणं अणंता पज्जवा पन्नत्ता?, गोयमा! तेउकाइए तेउकाइयस्स दव्वट्ठयाए तुल्ले पएसट्ठयाए तुल्ले ओगाहणट्ठयाए चउट्ठाणवडिए, ठिईए तिट्ठाणवडिए, वण्णगंधरसफासमइअन्नाणसुयअन्नाणअचक्खुदंसणपज्जवेहि य छट्ठाणवडिए॥ वाउकाइयाणं पुच्छा गोयमा! वाउकाइयाणं अणंता पज्जवा पन्नत्ता, से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ—वाउकाइयाणं अणंता पज्जवा पन्नत्ता?, गोयमा! वाउकाइए वाउकाइयस्स दव्वट्ठयाए तुल्ले पएसट्ठयाए तुल्ले ओगाहणट्ठयाए चउट्ठाणवडिए ठिईए तिट्ठाणवडिए वण्णगंधरसफासमइअन्नाणसुयअन्नाणअचक्खुदंसणपज्जवेहिं छट्ठाणवडिए॥ वणस्सइकाइयाणं पुच्छा गोयमा! अणंता पज्जवा पन्नत्ता, से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ—वणस्सइकाइयाणं अणंता पज्जवा पन्नत्ता?, गोयमा! वणस्सइकाइए वणस्सइकाइयस्स दव्वट्ठयाए तुल्ले पएसट्ठयाए तुल्ले ओगाहणट्ठयाए चउट्ठाणवडिए ठिईए तिट्ठाणवडिए वण्णगंधरसफासमइअन्नाणसुयअन्नाणअचक्खुदंसणपज्जवेहि य छट्ठाणवडिए, से एएणट्ठेणं गोयमा! एवं वुच्चइ—वणस्सइकाइयाणं अणंता पज्जवा पन्नत्ता॥ (सू० १०५) बेइंदियाणं पुच्छा गोयमा! अणंता पज्जवा

असुरकुमाराणं भंते ! केवइया पज्जवा पण्णत्ता ?, गोयमा ! अणंता पज्जवा पण्णत्ता, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ–असुरकुमाराणं अणंता पज्जवा पण्णत्ता ?, गोयमा ! असुरकुमारे असुरकुमारस्स दव्वट्ठयाए तुल्ले पएसट्ठयाए तुल्ले ओगाहणट्ठयाए चउट्ठाणवडिए ठिईए चउट्ठाणवडिए कालवण्णपज्जवेहिं छट्ठाणवडिए एवं नीलवण्णपज्जवेहिं लोहियवण्णपज्जवेहिं हालिद्दवण्णपज्जवेहिं सुक्किल्लवण्णपज्जवेहिं सुब्भिगंधपज्जवेहिं दुब्भिगंधपज्जवेहिं तित्तरसपज्जवेहिं कडुयरसपज्जवेहिं कसायरसपज्जवेहिं अंबिलरसपज्जवेहिं महुररसपज्जवेहिं कक्खडफासपज्जवेहिं मउयफासपज्जवेहिं गरुयफासपज्जवेहिं लहुयफासपज्जवेहिं सीयफासपज्जवेहिं उसिणफासपज्जवेहिं निद्धफासपज्जवेहिं लुक्खफासपज्जवेहिं आभिणिबोहियणाणपज्जवेहिं सुयनाणपज्जवेहिं ओहिनाणपज्जवेहिं मइअन्नाणपज्जवेहिं सुयअन्नाणपज्जवेहिं विभंगनाणपज्जवेहिं चक्खुदंसणपज्जवेहिं अचक्खुदंसणपज्जवेहिं ओहिदंसणपज्जवेहिं छट्ठाणवडिए, से एएणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ–असुरकुमाराणं अणंता पज्जवा पण्णत्ता एवं जहा नेरइया, जहा असुरकुमारा तहा नागकुमारावि जाव थणियकुमारा (सू०१०५) ॥ पुढविकाइयाणं भंते ! केवइया पज्जवा पण्णत्ता ?, गोयमा ! अणंता पज्जवा पण्णत्ता, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ पुढविकाइयाणं अणंता पज्जवा पण्णत्ता ?, गोयमा ! पुढविकाइए पुढविकाइयस्स दव्वट्ठयाए तुल्ले पएसट्ठयाए तुल्ले ओगाहणट्ठयाए सिय हीणे सिय तुल्ले सिय अब्भहिए, जइ हीणे असंखिज्जइभागहीणे वा संखिज्जइभागहीणे वा संखिज्जइगुणहीणे वा असंखिज्जइगुणहीणे वा, अह अब्भहिए असंखिज्जइभागअब्भहिए वा संखिज्जइभागअब्भहिए वा संखिज्जगुणअब्भहिए वा असंखिज्जगुणअब्भहिए वा, ठिईए तिट्ठाणवडिए सिय हीणे सिय तुल्ले सिय अब्भहिए, जइ हीणे असंखिज्जभागहीणे वा संखिज्जभागहीणे वा संखिज्जगुणहीणे वा अह

अब्भहिए असंखिज्जइभागअब्भहिए वा संखिज्जइभागअब्भहिए वा संखिज्जगुणअब्भहिए वा वण्णेहिं गंधेहिं रसेहिं फासेहिं मइअन्नाणपज्जवेहिं सुयअन्नाणपज्जवेहिं अचक्खुदंसणपज्जवेहिं छट्ठाणवडिए ॥ आउकाइयाणं भंते ! केवइया पज्जवा पन्नत्ता ?, गोयमा ! अणंता पज्जवा पन्नत्ता, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ आउकाइयाणं अणंता पज्जवा पन्नत्ता ?, गोयमा ! आउकाइए आउकाइयस्स दव्वट्ठयाए तुल्ले पएसट्ठयाए तुल्ले ओगाहणट्ठयाए चउट्ठाणवडिए ठिईए तिट्ठाणवडिए वण्णगंधरसफास-मइअन्नाणसुयअन्नाणअचक्खुदंसणपज्जवेहिं छट्ठाणवडिए ॥ तेउकाइयाणं पुच्छा गोयमा ! अणंता पज्जवा पन्नत्ता, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ—तेउकाइयाणं अणंता पज्जवा पन्नत्ता ?, गोयमा ! तेउकाइए तेउकाइयस्स दव्वट्ठयाए तुल्ले पएसट्ठयाए तुल्ले ओगाहणट्ठयाए चउट्ठाणवडिए, ठिईए तिट्ठाणवडिए, वण्णगंधरसफासमइअन्नाणसुयअन्नाणअचक्खुदंसणपज्जवेहि य छट्ठाणवडिए ॥ वाउकाइयाणं पुच्छा गोयमा ! वाउकाइयाणं अणंता पज्जवा पन्नत्ता, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ—वाउकाइयाणं अणंता पज्जवा पन्नत्ता ?, गोयमा ! वाउकाइए वाउकाइयस्स दव्वट्ठयाए तुल्ले पएसट्ठयाए तुल्ले ओगाहणट्ठयाए चउट्ठाणवडिए ठिईए तिट्ठाणवडिए वण्णगंधरसफासमइअन्नाणसुयअन्नाणअचक्खुदंसणपज्जवेहिं छट्ठाणवडिए ॥ वणस्सइकाइयाणं पुच्छा गोयमा ! अणंता पज्जवा पन्नत्ता, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ—वणस्सइकाइयाणं अणंता पज्जवा पन्नत्ता ?, गोयमा ! वणस्सइकाइए वणस्सइकाइयस्स दव्वट्ठयाए तुल्ले पएसट्ठयाए तुल्ले ओगाहणट्ठयाए चउट्ठाणवडिए ठिईए तिट्ठाणवडिए वण्णगंधरसफासमइअन्नाणसुयअन्नाणअचक्खुदंसणपज्जवेहि य छट्ठाणवडिए, से एएणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ—वणस्सइकाइयाणं अणंता पज्जवा पन्नत्ता ॥ (सू० १०६) बेइंदियाणं पुच्छा गोयमा ! अणंता पज्जवा

सहस्रं च सङ्ख्येयतमो भाग इति नवसहस्रप्रमाणकृष्णवर्णपर्यायः परिपूर्णकृष्णवर्णपर्यायनारकापेक्षया सङ्ख्येयभाग-
हीनः तदपेक्षया त्वितरः सङ्ख्येयभागाधिकः, तथैकस्य नारकस्य किल कृष्णवर्णपर्यायपरिमाणं सहस्रं अपरस्य दश
सहस्राणि, तत्र सहस्रं दशकेनोत्कृष्टसङ्ख्यातककल्पेन गुणितं दशसहस्रसङ्ख्याकं भवति इति सहस्रसङ्ख्यकृष्णवर्णप
र्यायो नारको दशसहस्रसङ्ख्याककृष्णवर्णपर्यायनारकापेक्षया सङ्ख्येयगुणहीनः तदपेक्षया परिपूर्णकृष्णवर्णपर्यायः सङ्ख्ये
यगुणाभ्यधिकः, तथैकस्य किल नारकस्य कृष्णवर्णपर्यायाग्रं द्वे शते परस्य परिपूर्णानि दश सहस्राणि, द्वे च शते
असङ्ख्येयलोकाकाशप्रदेशपरिमाणप्रकल्पितेन पञ्चाशत्परिमाणेन गुणकारेण गुणिते दश सहस्राणि जायन्ते, ततो
द्विशतपरिमाणकृष्णवर्णपर्यायो नारकः परिपूर्णकृष्णवर्णपर्यायनारकापेक्षयाऽसङ्ख्येयगुणहीनः तदपेक्षया त्वितरोऽस
ङ्ख्येयगुणाभ्यधिकः, तथैकस्य किल नारकस्य कृष्णवर्णपर्यायपरिमाणं शतमपरस्य दश सहस्राणि शते च सर्वजीवानन्त
परिमाणपरिकल्पितेन (शत) गुणकारेण गुणिते जायन्ते दश सहस्राणि, ततः शतपरिमाणकृष्णवर्णपर्यायो नारकः परि
पूर्णकृष्णवर्णपर्यायनारकापेक्षया अनन्तगुणहीनः इतरस्तु तदपेक्षयाऽनन्तगुणाभ्यधिकः, यथा कृष्णवर्णपर्यायानधिकृत्य
हानौ वृद्धौ च षट्स्थानपतितत्वमुक्तमेव शेषवर्णगन्धरसस्पर्शैरपि प्रत्येकं षट्स्थानपतितत्वं भावनीयं, । तदेवं पुद्गल-
विपाकिनामकर्मोदयजनितजीवौदयिकभावाश्रयेण षट्स्थानपतितत्वमुपदर्शितं, इदानीं जीवविपाकिज्ञानावरणीया
दिकर्मक्षयोपशमभावाश्रयेण तदुपदर्शयति—'आभिणिबोहियणाणपज्जवेहिं' इत्यादि, पूर्ववत् प्रत्येकमाभिनिबोधि

कारित्तु षट्स्थानपतितत्वं भावनीयं, इह द्रव्यतस्तुल्यत्वं वदता सम्मूर्छिमसर्वप्रभेदनिर्भेदबीजं मयूराण्डकरसवदनभिव्यक्तदेशकालक्रम प्रसवभवद्विशेषभेदपरिणतेर्योग्यं द्रव्यमित्यावेदितं, अवगाहनया चतुःस्थानपतितत्वमभिदधता येन तः सङ्कोचविकोचधर्म्मा आत्मा न तु द्रव्यप्रदेशसङ्ख्याया इति दर्शितं, उक्तं चैतदन्यत्रापि—"विकसनसङ्कोचनयोर्न स्तो द्रव्यप्रदेशसङ्ख्यायाः । वृद्धिह्रासौ स्त क्षेत्रतस्तु तादात्म्यनस्तस्मात् ॥ १ ॥" स्थित्या चतुःस्थानपतितत्वं वदताऽऽयु कर्मस्थितिनिर्वर्तकानामध्यवसायस्थानानामुत्कर्षापकर्षवृत्तिरुपदर्शिता, अन्यथा स्थित्या चतुःस्थानपतितत्वायोगात्, आयु कर्म चोपलक्षणं तेन सर्वकर्मस्थितिनिर्वर्तकेष्वप्यध्यवसायेषूत्कर्षापकर्षवृत्तिरवसातव्या, कृष्णादिपर्यायैः षट्स्थानपतितत्वमुपदर्शयता एकस्यापि नारकस्य पर्याया अनन्ताः किं पुनः सर्वेषां नारकाणामिति दर्शितं, अथ नारकाणां पर्यायानन्त्यं पृष्टेन भगवता तदेव पर्यायानन्त्यं वक्तव्यं न त्वन्यत् तत किमर्थं द्रव्यक्षेत्रकालभावाभिधानमिति ?, तदयुक्तं, अभिप्रायापरिज्ञानात्, इह न सर्वेषां सर्वे स्वपर्यायाः समसङ्ख्याः किं तु षट्स्थानपतिताः, एतचानन्तरमेव दर्शितं, तच्च षट्स्थानपतितत्वं परिणामित्वमन्तरेण न भवति, तच्च परिणामित्वं यथोक्तलक्षणस्य द्रव्यस्येति द्रव्यतस्तुल्यत्वमभिहितं, तथा न कृष्णादिपर्यायैरेव पर्यायवान् जीवः किं तु तत्तत्क्षेत्रसङ्कोचविकोचधर्मतयाऽपि तथा तत्तदध्यवसायस्थानयुक्ततयाऽपीति ख्यापनार्थं क्षेत्रकालाभ्यां चतुःस्थानपतितत्वमुक्तमिति कृतं प्रसङ्गेन । तदेवमवसितं नैरयिकाणां पर्यायानन्त्यं, इदानीमसुरकुमारेषु पर्यायान् विपृच्छिषुराह—

चतुःस्थानपतितत्वं, इदानीं भावाश्रय हीनाधिकत्वं प्रतिपाद्यते—यतः सकलमेव जीवद्रव्यमजीवद्रव्य वा परस्परतो द्रव्यक्षेत्रकालभावैर्विभज्यते यथा घटः, तथाहि—द्रव्यत एको मार्त्तिकः अपरः काञ्चनो राजतादिर्वा क्षेत्रत एक इहत्यः अपर पाटलिपुत्रक कालत एकोऽद्यतनः अन्यस्त्वैषमः परुत्तनो वा भावत एकः श्यामः अपरस्तु रक्तादिः एवमन्यदपि । तत्र प्रथमतः पुद्गलविपाकिनामकर्मोदयनिमित्त जीवौदयिकभावाश्रयेण हीनाधिकत्वमाह—'कालय ज्ञपज्जवेहिं सिय हीणे सिय तुल्ले सिय अब्भहिए' अस्याक्षरघटना पूर्ववत्, तत्र यथा हीनत्वमभ्यधिकत्वं च तथा प्रति पादयति–'जइ हीणे' इत्यादि, इह भावापेक्षया हीनत्वाभ्यधिकत्वचिन्तायां हानौ वृद्धौ च प्रत्येक षट्स्थानपतित त्वमवाप्यते, षट्स्थानके च यद्यदपेक्षयाऽनन्तभागहीन तस्य सर्वजीवानन्तकेन भागे हृते यल्लभ्यते तेनानन्ततमेन भागेन हीनं, यच्च यदपेक्षयाऽसङ्ख्येयभागहीन तस्यापेक्षणीयस्यासङ्ख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणेन राशिना भागे हृते यल्लभ्यते तावता भागेन न्यून, यच्च यदधिकस्य सङ्ख्येयभागहीन तस्यापेक्षणीयस्योत्कृष्टसङ्ख्येयकेन भागे हृते यल्लभ्यते तावता हीन, गुणनसङ्ख्यायां तु यद्यतः सङ्ख्येयगुणं तदवधिभूतमुत्कृष्टेन सङ्ख्येयकेन गुणित सद्यावद् भवति तावत्प्र माणमवसातव्य, यच्च यतोऽसङ्ख्येयगुण तदवधिभूतमसङ्ख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणेन गुणकारेण गुण्यते गुणितं सद्यावद्भवति तावदवसेय, यच्च यस्मादनन्तगुण तदवधिभूत सर्वजीवानन्तकरूपेण गुणकारेण गुण्यते गुणित सद्यावद्भवति तावत्प्रमाण द्रष्टव्य, तथा चैतदेव कर्मप्रकृतिसङ्ग्रहिण्यां षट्स्थानकप्ररूपणाऽवसरे भागहारगुणकारस्वरूप

पुव्वभणित 'सव्वजियाणंतमसंखलोगसंखेज्जगस्स जेट्ठस्स । भागो तिसु गुणणातिसु' इति, सम्प्रसमित्यस्त्रोकर- स्थानपतितत्वं भाव्यते—तत्र कृष्णवर्णपर्यायपरिमाणं तत्त्वतोऽनन्तसङ्ख्यात्मकमप्यसद्भावस्थापनया किल दश सह- स्राणि १००००, तस्य सर्वजीवानन्तकेन शतपरिमाणपरिकल्पितेन भागो ह्रियते लब्धं शत १००, तत्रैकस्य किल नारकस्य कृष्णवर्णपर्यायपरिमाण दश सहस्राणि, अपरस्य तान्येव शतेन हीनानि ९९००, शत च सर्वजीवानन्तभा- गहारलब्धत्वादनन्ततमो भाग, ततो यस शतेन हीनानि दश सहस्राणि सोऽपरस्य परिपूर्णदशसहस्रप्रमाणकृष्णव- र्णपर्यायस्य नारकस्यापेक्षयाऽनन्तभागहीनः तदपेक्षया तु सोऽपरः कृष्णवर्णपर्यायोऽनन्तभागाभ्यधिकः, तथा कृष्ण- वर्णपर्यायपरिमाणस्य दशसहस्रसङ्ख्याकस्यासङ्ख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणपरिकल्पितेन पञ्चाशत्परिमाणेन भागहारेण भागो ह्रियते लब्धे द्वे शते पतोऽसङ्ख्येयतमो भागः, तत्रैकस्य किल नारकस्य कृष्णवर्णपर्याया दशसहस्राणि शतद्व- येन हीनानि ९८०० अपरस्य परिपूर्णानि दश सहस्राणि १००००, तत्र यः शतद्वयहीनदशसहस्रप्रमाणकृष्णवर्णप- र्याय स परिपूर्णकृष्णवर्णपर्यायनारकापेक्षया असङ्ख्येयभागहीनः परिपूर्णकृष्णवर्णपर्यायस्तु तदपेक्षयाऽसङ्ख्येयभा- गाभ्यधिकः, तथा तस्यैव कृष्णवर्णपर्यायराशेर्दशसहस्रसङ्ख्याकस्योत्कृष्टसङ्ख्येयकपरिमाणकल्पितेन दशकपरिमाणेन भागहारेण भागो ह्रियते लब्धं सहस्र एष किल सङ्ख्याततमो भागः, तत्रैकस्य नारकस्य किल कृष्णवर्णपर्यायपरि- माण नव सहस्राणि ९००० अपरस्य दश सहस्राणि १००००, नव सहस्राणि तु दशसहस्रेभ्यः सहस्रेण हीनानि

चतुःस्थानपतितत्वं, इदानीं भावाश्रयं हीनाधिकत्वं प्रतिपाद्यते—यतः सकलमेव जीवद्रव्यमजीवद्रव्यं वा परस्परतो द्रव्यक्षेत्रकालभावैर्विभज्यते यथा घटः, तथाहि—द्रव्यत एको मार्त्तिकः अपरः काञ्चनो राजतादिर्वा क्षेत्रत एक इहत्य अपरः पाटलिपुत्रकः कालत एकोऽद्यतनः अन्यस्त्वैषमः परुत्नो वा भावत एकः श्यामः अपरस्तु रक्तादिः एवमन्यदपि । तत्र प्रथमतः पुद्गलविपाकिनामकर्मोदयनिमित्तं जीवौदयिकभावाश्रयेण हीनाधिकत्वमाह—'कालवन्नपज्जवेहिं सिय हीणे सिय तुल्ले सिय अब्भहिए' अस्याक्षरघटना पूर्ववत्, तत्र यथा हीनत्वमभ्यधिकत्वं च तथा प्रतिपादयति—'जइ हीणे' इत्यादि, इह भावापेक्षया हीनत्वाभ्यधिकत्वचिन्तायां हानौ वृद्धौ च प्रत्येकं षट्स्थानपतितत्वमवाप्यते, षट्स्थानके च यद्यदपेक्षयाऽनन्तभागहीनं तस्य सर्वजीवानन्तकेन भागे हृते यल्लभ्यते तेनानन्ततमेन भागेन हीनं, यच्च यदपेक्षयाऽसङ्ख्येयभागहीनं तस्यापेक्षणीयस्यासङ्ख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणेन राशिना भागे हृते यल्लभ्यते तावता भागेन न्यूनं, यच्च यदधिकृत्य सङ्ख्येयभागहीनं तस्यापेक्षणीयस्योत्कृष्टसङ्ख्येयकेन भागे हृते यल्लभ्यते तावता हीनं, गुणनसङ्ख्यायां तु यद्यतः सङ्ख्येयगुणं तदवधिभूतमुत्कृष्टेन सङ्ख्येयकेन गुणितं सद्यावद् भवति तावत्प्रमाणमवसातव्यं, यच्च यतोऽसङ्ख्येयगुणं तदवधिभूतमसङ्ख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणेन गुणकारेण गुण्यते गुणितं सद्यावद्भवति तावदवसेयं, यच्च यस्मादनन्तगुणं तदवधिभूतं सर्वजीवानन्तकरूपेण गुणकारेण गुण्यते गुणितं सद्यावद्भवति तावत्प्रमाणं द्रष्टव्यं, तथा चैतदेव कर्मप्रकृतिसङ्ग्रहिण्यां षट्स्थानकप्ररूपणाऽवसरे भागहारगुणकारस्वरूप

मुपवर्णित 'सव्वजियाणंतमसंखलोगसंखेज्जगस्स जेट्ठस्स। भागो तिसु गुणणा तिसु' इति, सम्प्रत्यधिकृतसूत्रोक्तपद्स्थानपतितत्वं भाव्यते—तत्र कृष्णवर्णपर्यायपरिमाणं तत्त्वतोऽनन्तसङ्ख्यात्मकमप्यसद्भावस्थापनया किल दश सहस्राणि १००००, तस्य सर्वजीवानन्तकेन शतपरिमाणपरिकल्पितेन भागो ह्रियते लब्धं शतं १००, तत्रैकस्य किल नारकस्य कृष्णवर्णपर्यायपरिमाणं दश सहस्राणि, अपरस्य तान्येव शतेन हीनानि ९९००, शतं च सर्वजीवानन्तभागहारलब्धत्वादनन्ततमो भागः, ततो यस्य शतेन हीनानि दश सहस्राणि सोऽपरस्य परिपूर्णदशसहस्रप्रमाणकृष्णवर्णपर्यायस्य नारकस्यापेक्षयाऽनन्तभागहीनः तदपेक्षया तु सोऽपरः कृष्णवर्णपर्यायोऽनन्तभागाभ्यधिकः, तथा कृष्णवर्णपर्यायपरिमाणस्य दशसहस्रसङ्ख्याकस्यासङ्ख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणपरिकल्पितेन पञ्चाशत्परिमाणेन भागहारेण भागो ह्रियते लब्धे द्वे शते एषोऽसङ्ख्येयतमो भागः, तत्रैकस्य किल नारकस्य कृष्णवर्णपर्याया दशसहस्राणि शतद्वयेन हीनानि ९८०० अपरस्य परिपूर्णानि दश सहस्राणि १००००, तत्र यः शतद्वयहीनदशसहस्रप्रमाणकृष्णवर्णपर्यायः स परिपूर्णकृष्णवर्णपर्यायनारकापेक्षया असङ्ख्येयभागहीनः परिपूर्णकृष्णवर्णपर्यायस्तु तदपेक्षयाऽसङ्ख्येयभागाभ्यधिकः, तथा तस्यैव कृष्णवर्णपर्यायराशेर्दशसहस्रसङ्ख्याकस्योत्कृष्टसङ्ख्येयकपरिमाणकल्पितेन दशकपरिमाणेन भागहारेण भागो ह्रियते तल्लब्धं सहस्रं एष किल सङ्ख्येयतमो भागः, तत्रैकस्य नारकस्य किल कृष्णवर्णपर्यायपरिमाणं नव सहस्राणि ९००० अपरस्य दश सहस्राणि १००००, नव सहस्राणि तु दशसहस्रेभ्यः सहस्रेण हीनानि

तथा एकः पञ्चधनुःशतान्युच्चैस्त्वेन अपरस्तान्येव द्वाभ्यां त्रिभिर्वा धनुर्भिर्न्यूनानि ते च द्वे त्रीणि वा धनूंषि पञ्चानां धनुःशतानां सङ्ख्येयभागे वर्त्तन्ते ततः सोऽपरस्य परिपूर्णपञ्चधनुःशतप्रमाणस्यापेक्षया सङ्ख्येयभागहीनः, इतरस्तु परिपूर्णपञ्चधनुःशतप्रमाणस्तदपेक्षया सङ्ख्येयभागाभ्यधिकः, तथा एकः पञ्चविंशं धनुःशतमुच्चैस्त्वेनापरः परिपूर्णानि पञ्चधनुःशतानि, पञ्चविंशं च धनुःशतं चतुर्भिर्गुणितं पञ्च धनुःशतानि भवन्ति ततः पञ्चविंशत्यधिकधनुःशतप्रमाणोच्चैस्त्वोऽप्यपरस्य परिपूर्णपञ्चधनुःशतप्रमाणस्यापेक्षया सङ्ख्येयगुणहीनो भवति तदपेक्षया त्वितरः परिपूर्णपञ्चधनुःशतप्रमाणः सङ्ख्येयगुणाभ्यधिकः, तथा एकोऽपर्याप्तावस्थायामङ्गुलासङ्ख्येयभागमवगाहे वर्त्तते अन्यस्तु पञ्चधनुःशतान्युच्चैस्त्वेन, अङ्गुलासङ्ख्येयभागश्चासङ्ख्येयेन गुणितः सन् पञ्चधनुःशतप्रमाणो भवति, ततोऽपर्याप्तावस्थायामङ्गुलासङ्ख्येयभागप्रमाणेऽवगाहे वर्त्तमानः परिपूर्णपञ्चधनुःशतप्रमाणापेक्षया असङ्ख्येयगुणहीनः, पञ्चधनुःशतप्रमाणस्तु तदपेक्षयाऽसङ्ख्येयगुणाभ्यधिकः । 'ठिईए सिय हीणे' इत्यादि, यथाऽवगाहनया हानौ वृद्धौ च चतुःस्थानपतित उक्तस्तथा स्थित्याऽपि वक्तव्य इति भावः, एतदेवाह—'जइ हीणे' इत्यादि, तत्रैकस्य किल नारकस्य त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि स्थितिः अपरस्य तु तान्येव समयादिन्यूनानि, तत्र यः समयादिन्यूनत्रयस्त्रिंशत्सागरोपमप्रमाणस्थितिकः स परिपूर्णत्रयस्त्रिंशत्सागरोपमस्थितिकनारकापेक्षयाऽसङ्ख्येयभागहीनः परिपूर्णत्रयस्त्रिंशत्सागरोपमस्थितिकस्तु तदपेक्षयाऽसङ्ख्येयभागाभ्यधिकः, समयादेः सागरोपमापेक्षयाऽसङ्ख्येयभागमात्रत्वात्, तथाहि—असङ्ख्येयैः समयैरेकाऽऽवलिका सङ्ख्या

जार कमल वाहिरली परिपदाना छे। हवे ३ कोट कमलना छे॥ ३२ ॥ लाख कमल पहिला कोटना छे ॥४०॥ लाख कमल विचला कोटना छे॥ ४८ ॥ लाख कमल बाहिरला कोटना छे। एव सर्व मिलिने १२०५०१२० कमल थया॥ तेह माहि महोटु कमल ॥१॥ जोजननुं लांबु ने पहोलु छे। अर्द्ध जोजननुं जाडुं छे ॥१०॥ जोजननु पाणिमाहि ऊंडु छे ॥२ कोश पाणिथकि ऊंचुं छे ॥१० जोजन ऊा ऊरु सर्वांगे परुप्यु। ते कमलनु वज्र रत्नमय मूल छे। रिष्ट रत्नमय कद छे। वैरुलि रत्नमय निलवरणा बाहिरला पानडा छे। जंबुनंद राता रत्न सुवर्ण मय माहिला पानडा छे तपाव्या सोनामय केशरा छे। नाना प्रकारना मणिम य जे उपरे पाखडियो छे। सोनानि कर्णिका छे। बे कोशनि कर्णिका लांबि ने पहोली छे॥ एक कोशनो जाडपणे झोडो छे॥ तेउपर घणु रमणिक छे। घणुज मध्य देश भागे श्रीदेवीनु घर छे। ते १ कोशनु लांबु ने अर्ध कोशनुं पहोलुं छे

अने देशे उणुं कोश ऊंचु छे अनेक स्तंभा छे। घडाच्योसुवर्णेकरि ते जोवा यो
ग्यछे॥ ते भुवनने ३ बारणा छे॥ पूर्वे॥ १॥ दक्षिणे॥ २॥ उत्तरे॥ ३॥ ते
बारणा॥ ५०० धनुपना उचाछे। अढिसे धनूपना पहोला छे। ते भुवनमे एक
मणिपिठिका छे। ते ५०० धनूपनि लांबि ने पहोलि छे॥ २५०॥ धनूपनि उची
छे। ते मणिपिठिका उपरे १ देव सेजा रहेवानो पल्यंग छे॥ हवे महापद्मद्रह
॥ १॥ महापुंडरिकद्रह। ए॥ २॥ द्रह एकेको॥ २॥ हजार जोजननो लांबो
ने १ हजार जोजननो पहोलो छे। अने १० जोजननो धरती मांहि उंडो छे॥
महापद्मद्रहमा ह्रिदेवी रहेछे॥ महापुंडरिकद्रहमां बुद्धि देवी रहेछे॥ एहना
कमल श्रीदेवीनिपरे जाणवा पण कमलनुं मान बमणुं जाणवुं। तेमांहि महोटुं
कमल॥ २॥ जोजननु लांबुं ने पहोलुं छे अने १ जोजननुं जाडुं छे॥ हवेति
गिछद्रह॥१॥ केशरिद्रह ॥२॥ए २ द्रह एकेको॥४॥ हजार जोजननो लांबोने

॥ २ ॥ हजार जोजननो पहोलो छे ॥ १० ॥ जोजननो धरतीमाहि उंचो छे ॥
तिगिछद्रहमा धृतिदेवी रहेछे। केशरिद्रहमा किर्तिदेवी रहेछे। एहनु महोटु क
मल ॥ ४ ॥ जोजननु लाबु ने पहोलुं छे। अने २ जोजननु जाडुं छे । कमल
श्रीदेविनिपरे जाणवा। इम सोले द्रहना ॥ १२०५०१२० कमलने १६ गुणा
करता शाश्वता कमल ॥ १९२८०१९२० ॥ कमल थाय। अने ५ द्रह देव कु
रुमे ॥५॥ उत्तर कुरुमे ए १० द्रह धरती उपरे छे तेहने नामे देवतानानाम छे।
एक पल्यनु आयुष छे। अने चुलहिमवंत पर्वत उपरे पद्मद्रह छे तिहा श्रीदेवी
नो वास छे। शिखरिपर्वत उपरे पुंडरिकद्रह छे ॥ तिहा लक्ष्मी देवीनो वास छे
महाहिमवत पर्वत उपरे महापद्मद्रह छे ॥ तिहा ह्रिदेवीनो वास छे। रूपिपर्वत
उपरे। महापुंडरिक द्रह छे तिहा बुध्दिदेवीनो वास छे । निपधपर्वत उपरे ति
गिछ द्रह छे तिहा धृतिदेवीनो वास छे निलवतपर्वत उपरे केशरि द्रह छे। तिहां

किर्तिदेवीनो वास छे ए ६ देवीयो ज्ञवन पतिनी जातिनि जाणवि । तेहनु आ
युष १ पल्यनु छे इति ए मो उद्धार समाप्तं ॥ ए ॥ हवे दशमो सलिला धार
कहेछे ॥ सलिलाउ क० जंबुद्विप मध्ये ॥ १४५६०ए० ॥ नदियो छे तेमांहि पद्म
द्रहने पूर्व दिशने तोरणेथि गगा निकलि ॥ ५०० ॥ जोजन पूर्व साहमि गइ ।
तिहा गगा वर्त्तन कुट छे तिहां अफलाणी । तिहां दक्षिण दिशे चालि ते
॥ ५२३ जोजन ने ३ कला दक्षिण दिशे पर्वतउपरे गइ । तिहां महोटा घ
डाना मूखमाथि पाणि पडे तिम मोतिना हारसरिखु महामगरमछना मुखने आ
कारे परनालि जीज्ञीकामाथि काइक । अधिक १०० जोजन उंचेथि पाणि पडेछे ।
ते जीज्ञीका अर्द्ध जोजननि लांबि छे । अने सवाछ जोजननि पहोलि छे ॥ प्र
नालि मगरमछना मुख विकस्या तेहने संठाणेछे सर्व वज्रमय छे । आगे तेजवंत
छे ॥ तेमाहिथि पाणि पडेछे ॥ तिहां १ महोटो गगाप्रपात नामा कुंडछे । ते कुंड

॥ २ ॥ हजार जोजननो पहोलो ढे ॥ १० ॥ जोजननो धरतीमाहि उंमो ढे ॥
तिगिछद्रहमा धृतिदेवी रहेढे । केशरिद्रहमा किर्त्तिदेवी रहेढे । एहनु महोटु क
मल ॥ ४ ॥ जोजननु लांबु ने पहोलुं ढे । अने २ जोजननु जाडुं ढे । कमल
श्रीदेविनिपरे जाणवा । इम सोले द्रहना ॥ १२०५०१२० कमलने १६ गुणा
करता शाश्वता कमल ॥ १९२८०१९२० ॥ कमल थाय । अने ५ द्रह देव कु
रुमे ॥५॥ उत्तर कुरुमे ए १० द्रह धरती उपरे ढे तेहने नामे देवतानानाम ढे ।
एक पल्यनु आयुप ढे । अने चुलहिमवत पर्वत उपरे पद्मद्रह ढे तिहा श्रीदेवी
नो वास ढे । शिखरिपर्वत उपरे पुम्हरिकद्रह ढे ॥ तिहा लक्ष्मी देवीनो वास ढे
महाहिमवत पर्वत उपरे महापद्मद्रह ढे ॥ तिहा ह्रिदेवीनो वास ढे । रूपिपर्वत
उपरे । महापुम्हरिक द्रह ढे तिहा बुद्धिदेवीनो वास ढे । निपधपर्वत उपरे ति
गिछ द्रह ढे तिहा धृतिदेवीनो वास ढे निलवतपर्वत उपरे केशरि द्रह ढे । तिहा

कोश पाणिथकि उंचो छे। सर्व वज्र रत्नमय छे। गंगाद्विपने उपरे घणुं रमणिक छे। तेउपर १ गंगादेवीनु भवन कह्यु। ते १ कोशनु लांबु ने। अर्द्ध कोशनुं पहोलु छे अने देशे उणु कोश उंचु छे। अनेक स्तम्भ छे तेहनो वर्णव श्रीदेवीनि परे जाणवो। गंगानो शास्वतो नाम छे। ते गंगाप्रपातकुण्डना दक्षिण दिशना बारणाथि गंगा नदी निकलिने। उत्तर भरतमध्ये वहेतिथकि ७ हजार नदीसाथे खण्डप्रपात गुफाने। वैताढ पर्वतने हेठे थइने॥ दक्षिणार्द्ध भरतमांहि वहेति बिजी ७ हजार नदी भलतिंथकि सर्व॥ १४॥ हजार नदीने परिवारे जगतीने भेदिने पूर्वना लवणसमुद्रमांहि भलि इमज सिंधु पण पश्चिम दिशे जाणवि। सालि लाउ क०। जबुद्विपमांहि १४५६०९० नदियो छे। तेहनो विवरो कहेछे॥ गंगा ॥१॥ सिंधु ॥२॥ रत्ता ॥३॥ रत्तवइ ॥४॥ ए ४॥ नदीयो मूलथकि निकलता सवाछे जोजननि पहोलि। अने। अर्द्ध गाउनि उंण्डियो छे। छेहडे समुद्रमां भलता

॥६०॥जोजननो लांबो ने पहोलो छे॥१०॥ जोजननो ऊंडो छे। ते कुंडनि रूपामय उपकंठपालि छे। वज्र पाषाणमय तलो छे। सुखे मांहि उत्तरिये। नाना मणि रत्ने करि बांध्योछे कांठो जेहनो॥ वज्रमय तलो छे सुवर्णनो मध्य भाग छे रूपानि वेलु छे। गंभिर शितल जल छे। अने कमलने पानडे छायुं छे। घणा उत्पल कमल छे कुमुद नलीन पुंडरिक शतपत्र सहस्त्रपत्र कमल घणा छे।गंगा कुंडने ३ बारणा छे। त्रिण दिशे पावडिया छे। पूर्व दिशे॥१॥ दक्षिण दिशे॥२॥ पश्चिम दिशे ३ पावडियानो वर्णव जिम पाषाण तेहनो उपरलो भाग रिष्ट रत्नमय छे। वैरुलिरत्नमय स्तंभा छे। सोना रुपाना पाटिया छे। लोहिताक्ष रत्नमय खिला छे। वज्रमय सांधो जडि छे। मणिना आलंबन पकडवाने पावडिया आगले प्रत्येक प्रत्येक तोरण छे। तेमणि सुवर्ण सुक्ताफल हारे करि शोभेछे। ते गंगाप्रपातकुंडनिविचे॥१॥ गंगाद्विपनो द्विपो कह्यो ते ८ जोजननो लांबो ने पहोलो छे॥२॥

समुद्रमां जलता । अढिसो अढिसो जोजननि पहोलियो छे । अने पांच पांच
जोजननि उंमियो छे । एकेकि नदीनो परिवार छपन हजार छपन हजार नदी
योनो जाणवो । एवं ४ थइने ॥ २ ॥ लाख ने २४ हजार नदीयो थइ ॥
सिता ॥ १ ॥ सीतोदा ॥ २ ॥ ए ॥ २ ॥ नदीयो महाविदेह क्षेत्रमा छे । ते मूले
॥ ५० ॥ पचास पंचास जोजननि पहोलियो छे । च्यार च्यार गाउनि उंमियो
छे ॥ छेहमे समुद्रमा जलता । पांचसे पांचसें जोजननि पहोलियो छे । दश दश
जोजननि उमियो छे ॥ एकेकिनो पाच लाख ने बत्रिश हजारनो परिवार छे ॥
एवं २ नो परिवार १० लाख ने ६४ हजार नदियोनो जाणवो ॥ महाविदेह
क्षेत्रनि १६ विजयमा । गगा ॥ १ सिधु ॥ २ ॥ छे । ते ॥ १६ ङ बत्रिश थइ ।
अने १६ विजयमां । रत्ता ॥ १ ॥ रत्तवइ ॥ २ ॥ छे ते पण ॥ १६ ॥ ङ ॥ ३२ ॥
थइ एव महाविदेह क्षेत्रमा ६४ नदीयो छे ॥ ६४ ॥ तुं पहोलपणुं जरत्तनि गं

साढावासठ जोजननि पहोळि अने अढि जोजननि उंम्डियो छे। एकेकिनो च
उद चउद हजार नदियोनो परिवार जाणवो सर्व मिळिने ॥ १४ ॥ चोकुं
॥ ५६००० हजार नदियो थइ॥ हवे रोहिया १ रोहितसा २ ए २ नदि हेमवय
क्षेत्रमा छे। अने सुवर्णकुला १ ने रूपकुला २ ए ॥२॥ नदीयो एरणवय क्षे
त्रमा छे एव ४ नदी निकळता साढाबार जोजननि पहोळि अने १ गाउनि उ
म्डियो छे ॥ छेहडे समुद्रमा भळता ॥ सवासो जोजननि पहोळि अने अढि जो
जननि उम्डियो छे। एकेकिनो अठाविश अठाविश हजार नदीयोनो परिवार जा
णवो सर्व मिळिने। एक लाख ने १२ हजार नदीयो थइ ॥ हवे हरिकंता ॥१॥
हरिसलिला ॥२॥ ए ॥२॥ नदीयो हरिवास क्षेत्रमा छे। अने नरककंता ॥१॥
नारिकंता २ ए ॥२ नदीयो रमकवास क्षेत्रमा छे॥ ए ४ नदीयो मूळे निकळतां
पचविश पचविश जोजननि पहोळियो छे। अने ॥२ गाउनि उम्डियो छे। छेहडे

जोजननि उम्यो छे ॥ १६५९२ ॥ जोजन ने २ कलानि लांबियो छे ॥ ते १२
अतर नदीना नाम कहेछे ॥ गाहावइ ॥ १ ॥ दहावइ ॥ २ ॥ पकावइ ॥३॥ तत
जला ॥ ४ ॥ मतजला ॥ ५ ॥ उमतजला ॥ ६ खीरोदा ॥ ७ ॥ सिहसोया ॥८॥
अतोवाहिणी ॥ ९ ॥ उमिमालिनी ॥ १० ॥ गम्भीरमालिनी ॥ ११ ॥ फेणमा
लिनी ॥ १२ ॥ एव सर्व थइ महोटि नदीयो ॥ १४ ॥ ६४ ॥ १२ ॥ थइने ९०
नदीयो थइ । एहनो परिवार सर्व नदीयो थइने ॥ १४५६०९० नदीयो थाय ॥
इति १० मो सलिलाधार सत्तेपथि समाप्तं ॥ १० ॥ इति खंभाजोयण समाप्त ॥

गानि परे जाणवु । ते एकेकिनो चउद चउद हजार नदीयोनो परिवार जाणवो चोसठ ने १४ हजारे गुणता ८ लाख ने ए६ हजार नदीयो थाय । अने देव कुरुनि ८४ हजार अने उत्तर कुरुनि ८४ हजार । एवं १ लाख ने ६८ हजार अने ८ लाख ने ए६ हजार माहि मेलविये एटले ॥ १० लाख ने ६४ हजार थाय एटलो परिवार सीता सीतोदानो जाणवो अने शेष१२ नदीयोनो परिवार ३ लाख ने ए२ हजार एव सर्वमिलिने १४ लाख ५६ हजार नदीयो थाय । अने ए० महोटी नदीयो जाणवी हवे ॥ १२ ॥ अतर नदीयो महाविदेहक्षेत्रमा छे ते ॥८॥ विजयनुं ॥ १ ॥ खाम्भुं तेमाहि ॥३॥ नदीयो ॥ पूर्व महाविदेहने उत्तर ने खाम्भे ॥ ३ ॥ अनेदक्षिणने खाम्भे ॥ ३ ॥ ए ६ ॥ इमज पश्चिममहाविदे हने उत्तरने खाम्भे ॥ ३ अने दक्षिणने खाम्भे ॥ ३ एवं १२ अतर नदीयो छे ते एकेकि सवासो सवासो जोजननि पहोलियो छे । अने आढि आढि

प्रथम जिनेश्वरने तथा चर्मजिने
श्वरने वारे ॥१॥ अने बीजु घणा
कालनु ते बावीस जिनने वारे। त
था महाविदेह पेत्रे २ ॥१॥ छेदोप
स्थापनीयना वे प्रकार। एक अती
चारसहित ने पाच महाव्रत आरो
पीए। बीजु अतीचाररहीत ने पाच
महाव्रत आरोपीए २। परीहार वि
सुधचारीत्रना वे प्रकार। एक तप
करवा पेठो ॥ १ ॥ अने बीजो प
रिहार विसुधचारीत्र सेवीने नीक
ल्यो ते २ ॥ ३ ॥ सुक्ष्म सपराय
चारीत्रना बे प्रकार। एक उप
समश्रेणीथी पड्तो। बीजो क्षपक
कश्रेणीए चढतो ॥ २ ॥ ४ ॥ यथा
ख्यातचारित्रना बे प्रकार एक छद
मस्थ ॥ १ ॥ बीजो केवलीनो ॥२॥
२ सामायक ॥१॥ छेदोपस्थापनीय २
सवेदी। अवेदी। उपसमवेदी
ने षीणवेदिहुवे। अने सवेदी होय
तो। त्रिणवेदमा हुवे। अने परी
हार विसुधसवेदी होय पण अवे

ॐनम सिद्ध श्री अथ सजया लि
ख्यते॥ पन्नवणा॥१॥ वेय॥२॥ रागे
॥३॥ कप्प॥४॥ चरित॥५॥ पडिसे
वणा ॥ ६ ॥ नाणे ॥ ७ ॥ तित्थेय
॥ ८ ॥ लिंगे ॥ ९ ॥ शरीरे ॥१०॥
खेत ॥ ११ ॥ काल ॥ १२ ॥ गइ
॥१३॥ ठिइ ॥१४॥ सजम ॥१५॥
निकासे ॥१६॥२॥ जोग ॥१७॥ व
उगे ॥ १८॥ कसाए ॥१९॥ लेशा
॥ २० ॥ परिणाम ॥ २१ ॥ बंध
॥ २२ ॥ वेदेय ॥ २३ ॥ कम्मोदी
रणा ॥२४॥ उपसंपजहणा ॥२५॥
सन्नाय ॥२६॥ आहारे ॥२७॥३॥
भव ॥ २८ ॥ आगरिसे ॥ २९ ॥
कालं ॥ ३० ॥ तरेय ॥ ३१ ॥ स
मुघाय ॥ ३२ ॥ खेत ॥ ३३ ॥ फु
सणाय ॥ ३४ भावेय ॥ ३५ ॥ प
रिमाणे खलु ॥ ३६ ॥ अपाबहुत्व
॥ ३७ ॥ सजयाण ॥ ३ ॥ इति
गाथा त्रण संपूर्ण॥

१ पन्न ॥ ० ॥ सामायक चारित्रना
बे भेद । एक थोम्य कालनुं ते

[illegible]

पुलाक ॥१॥ वकुस ॥२॥ प्रतिसे
वणा ॥३॥ ए ॥ ३ ॥ मा वे चारित्र
लाभे । सामा ॥१॥ छेदो० । ए २
चारीत्र लाभे । कपायकुपीलमा
आगला॥४॥ चारीत्र लाभे। निग्र
थमाने स्नातकमा । एकजथाख्या
त चारीत्र लाभे ॥

६ हवे प्रतिसेवणाद्वार कहेछे। प्रतिसे
वीमा आगला ॥२॥ चारित्र लाभे
तेमा पण मुल गुण । उत्तर गुण प्र
लाभे । अने अप्रति सेवीमां तो
॥ ५ ॥ चारीत्र लाभे ॥

७ हवे ज्ञानद्वार कहेछे । आगला
॥४॥ चारीत्रमा ॥२॥ ज्ञान ॥ ३ ॥
ज्ञान । तथा ॥ ४ ॥ ज्ञान लाभे ।
जथाख्यातमां ज्ञान॥५॥ भजना ।
अज्ञान एके चारित्रमा लाभे नही।
हवे केटलु भणे । सामा० ॥ १ ॥
छेदो०२। सुक्ष्म०३। जथाख्यात४।
ए ॥४॥ चारित्रजघन्य ॥८॥ प्रवच

दीन होय। सवेदी होय तो। पु
रुप ॥ १ ॥ पुरुषनपुंसक। ए वे वे
दमेहुवे। सुक्ष्मसंपराय १ अने ज
थास्यात ए ॥२॥ अवेदी होय उप
समनेपीणवेदी होय
३ आगला ॥ ४ ॥ चारित्रसरागी।
अने जथास्यातवीतरागी ते उपस
मनेपीणरागी होय ॥
४ स्थीतीकल्प ॥ १ ॥ अस्थीतीकल्प
॥ २ ॥ जिनकल्पी ॥ ३ ॥ थिवर
कल्पी ॥४॥ कल्पातीत ॥५॥ तेमां

स्थीतीकल्पमा ॥५॥ चारीत्र लाभे
अने अस्थीतीकल्पमां ३ चारीत्र
लाभे मामायक ॥ १ ॥ सुक्ष्मसंप
राय ॥ २ ॥ जथास्यात। ए ॥३॥
लाभे जिनकल्पी अने थिवरक
ल्पी ए ॥ २ ॥ मा आगल्या ॥३॥
चा० लाभे कल्पातीतमां ॥ ३ ॥
चारीत्र लाभे सा ॥०॥ सु० जथा
स्यात। ए। ३ लाभे ॥
५ पुलाक ॥ १ ॥ बकुस ॥ २॥ प्रति
सेवणा ॥३॥ कपायकुसील ॥ ४ ॥

॥

निग्रथ ॥५॥ स्नातक ॥ ६ ॥ तेमां।
पुलाक ॥१॥ वकुस ॥ २ ॥ प्रतिसे
वणा ॥३॥ ए ॥ ३ ॥ मा वे चारित्र
लाभे। सामा ॥१॥ छेदो०। ए २
चारीत्र लाभे । कषायकुशीलमा
आगला॥४॥ चारीत्र लाभे। निग्र
थमाने स्नातकमा। एकजथाख्या
त चारीत्र लाभे ॥

६ हवे प्रतिसेवणाद्वार कहेछे। प्रतिसे
वीमा आगला ॥२॥ चारित्र लाभे
तेमा पण मुल गुण। उत्तर गुण प्र
तिसेवीमां वे। आगल्या चारीत्र
लाभे। अने अप्रति सेवीमां तो
॥ ५ ॥ चारीत्र लाभे ॥

७ हवे ज्ञानद्वार कहेछे। आगला
॥४॥ चारीत्रमां ॥२॥ ज्ञान ॥ ३ ॥
ज्ञान। तथा ॥ ४ ॥ ज्ञान लाभे।
जथाख्यातमां ज्ञान॥५॥ भजना।
अज्ञान एके चारित्रमां लाभे नही।
हवे केटलु भणे। सामा० ॥ १ ॥
छेदो०२। सुक्ष्म०३। जथाख्यात४।
ए ॥४॥ चारित्रजघन्य ॥८॥ प्रवच

नमाता । जणे । उत् ॥ १४ ॥ पूर्व
पुराजणे । परिहारवीसुधनवमा पू
र्वनी । त्रिजिआचारवतुजणे । उ०।
देशेउणा ॥ १० ॥ पुर्वजणे ॥
८ हवे तीर्थद्वार कहेछे ॥ तीर्थमा
पाचे चारित्र लाजे । अने अती
र्थमा ॥३॥ चारित्र लाजे । ते सामा
॥१॥सुक्ष्मसपराय ॥२॥ जथाख्या
त । ए ॥३॥ चारित्र लाजे । तिर्थंकर
प्रत्येकबूधमा ॥ ३ ॥ चारीत्र
लाजे । सामा० । सुक्ष्म० । जथा

ख्यात । ए ॥ ३ ॥ चारीत्र लाजे ।
९ हवे लिंगद्वार कहेछे । द्रव्यलिंग
आश्रीसलिंगमा ॥ ५ ॥ चारित्र
लाजे । अन्यलिंग ग्रहलिंगमा ।
परिहारवीसुध वरजीने ॥ ४ ॥ चा
रित्र लाजे । अने जावलिंग
आश्री । सलिंगमा ॥५॥ चारित्र
लाजे । अन्यलिंग ग्रहलिंगमा
एके चारित्र लाजे नही ॥
१० हवे सरीरद्वार कहेछे । सामा० ।
छेदो०। ए २ मा ॥३॥ सरीर ॥४॥

सरीर तथा ॥५॥ सरीर लाभे। पा
ह्वा ॥२॥ चारीत्र मा ॥३॥ सरीर
लाभे। उदारीक ॥१॥ तेजस ॥श॥
कारमण ॥३॥

११ हवे पेत्र द्वार कहेछे। कर्मभूमीमा
जनम आश्रीछतआश्री ॥ ५ ॥ चा
रित्र लाभे। अकर्मभूमीमा एके चा
रित्र न लाभे साहारण आश्रीक
र्मभूमीमां अकर्मभूमीमा। परीहा
रवीसुधवरजीने ॥ ४ ॥ चारीत्र
लाभे ॥

१२ हवे कालद्वार कहेछे। उत्सर्पिणी।
अवसर्पिणीमां ॥५॥ चारित्र लाभे।
नोउत्सर्पिणीनोअवसर्पिणीमां ।
छेदोप० । परिहार० । ए ॥ २ ॥
वरजीने ॥३॥ चारित्र लाभे ॥
तेमां अवसर्पिणीमा जनम आश्री
॥१ ॥ श॥ आरामां एके चारित्र न
लाभे ॥३ ॥ ४॥ आरामां ॥५॥ चा
रित्र लाभे। पाचमा आरामां ॥२
चारित्र लाभे। सामा० ॥१॥ छेदो०
॥२ ॥ ए ॥ श॥ चारित्र लाभे। छठे

आरे एके न लाभे ॥ हवे उतआ
श्री ॥१॥२॥ आरामा एके चारित्र
न लाभे ॥३॥ ४ ॥ ५ ॥ आरामा
॥५॥चारित्र लाभे॥६॥ आरामा।
एके चारित्र लाभे नही। साहारण
आश्री परिहारवीसुध वरजीने
॥४॥ चारित्र लाभे। हवे चढता
कालमा। जनमआश्री ॥१॥ आरे
एके चारित्र न लाभे ॥२॥ ३॥४॥
आरामा ॥५॥ चारित्र लाभे ॥५॥
॥ ६ ॥ आरामा एके चारित्र लाभे

नही। हवे उतआश्री ॥ १ ॥ २ ॥
आरामा एके चारित्र न लाभे
॥ ३ ॥४॥ आरामां ॥ ५ ॥ चारित्र
लाभे ॥५ ॥ ६॥ आरामा एके चा
रित्र न लाभे । हवे साहारण
आश्री परिहारवीसुध वरजीने
॥४॥ चारित्र लाभे। नोउत्सर्पिणी
नोअवसर्पिणीमा । जनमउतआ
श्री ॥६॥ जुगलीयाना षेत्रमा एके
चारित्र न लाभे पांच महाविदेह
षेत्रमा। भेदो० । परिहारविसुध व

रजीने ॥ ३ ॥ चारित्र लाभे । हवे
साहारण आश्री परिहारवीसुध व
रजीने ॥४॥ चारित्र लाभे ॥
१२ हवे गतीद्वार कहेछे । नरक ॥१॥
तिर्यंच ॥५॥ मनुष्य । ए ॥३॥ ग
तिमान जाय । देवगतिमा जाय ।
तेमा । सामा० । छेदो० । ए २ आ
राधिकआश्री । जघन्य । पहेले
देवलोके उत्० । अनुत्तरविमाने
जाय । परिहारवीसुध । जघन्य०
॥१॥ देवलोकेजाय । अने । उत्० ।

आठमे देवलोके जाए । सूक्ष्मसंप
राय ॥१॥ जथाख्यात॥५॥ ए ॥५॥
ज० । उ० । अनुत्तर विमाने जाय ।
अने जथाख्यातवालो मोक्ष पण
जाय । हवे आराधिकपाच पद
वी पामे । ईंद्रनी ॥ १ ॥ सामानी
कनी ॥ २ ॥ त्रायत्रिंसकनी ॥ ३ ॥
लोकपालनी॥४॥अहमेंद्रनी॥५॥
ए॥५॥ पदवी पामे । तेमां । सामा०
नेछेदो० । ए ॥२॥ पांच पदवी पामे।
परिहारविसुध अहमेंद्रनी वरजी

ने ॥४॥ पदवी पामे । सूक्ष्मसपरा
यने जथाख्यात । ए ॥ २ ॥ अढ्में
उनी पदवी पामे । हवे विराधिक
आश्री पाचे चारित्रवाळा । ज० ।
भवनपतीमा जाय । उ० । पहीले
देवलोके । जाय । पदवी पाचमा
हेली एके न पामे ॥

१४ हवे स्थितिद्वार कहेछे । आवता भ
वआश्री । आगला ॥ २ ॥ चारि
त्रनी । ज० बे पल्यनी । उ० ॥३३॥
सागरनी । अने परिहारवीसुधनी ।
ज० बे पल्यनी । उ० ॥१८॥ साग
रनी ॥ सूक्ष्मसपराय । जथाख्यात ।
ए २ चारित्रनी । जघन्य० उत्कृष्टी
॥ ३३ ॥ सागरनी ॥

१५ हवे संजमठाणद्वार कहेछे । आ
गला ॥३॥ चारित्रना असख्याता
थानक । सूक्ष्मसपरायना अस
ख्याता थानक एक । अतर्मु ० ।
माहि । अने जथाख्यातनो एकज
स्थानक हवे अल्पबहुत्व । सर्वथी
थोडा । जथाख्यातना ॥१॥ तेथी

सूक्ष्मसपरायना असंष्पातगुणा ॥२॥ तेथी परिहारवीसुधना असव्यातगुणा ॥ ३ ॥ तेथी । सामा । नेछेदोप० । माहोमाहि तुल्य ने असष्यातगुणा ॥ ४ ॥

२६ हवे निकासधार कहेछे । पाचे चारित्रना अनंतापर्यव जाणवा । सामायक । सामायकसाथे छगाणवक्रिया । सामायक । छेदोप० । परिहारवीसुध साथे छगाणवक्रिया । उपला ॥ २ ॥ थी अनतगुणहीण ॥१॥छेदोपस्गा०। सामायक०छेदो । परिहारवीसुधसाथे छगाणवक्रिया। उपला ॥ २ ॥ थी अनंतगुणहीण ॥२॥ हवे परिहारवीसुध । सामा० छेदोप० । परिहारवीसुधसाथे छगाणवक्रिया । उपला २ थी अनंतगुणहीण ॥ ३ ॥ हवे सूक्ष्मसपराय । सामायक । छेदोप० । परिहारवीसुधथि अनंतगुण अधिक। पणनो तुल्य०। सूक्ष्मसंपराय । सूक्ष्मसंपरायसाथे छगाणवक्रीयो। जो हीणो

होय तो। अनतगुणहीणो । जो
अधिको होय तो अनंतगुण अ
धिक। अने तुल्य पण होय। अने
जथाख्यातथि अनतगुणहीण ।
अने जथाख्यात आगला ॥ ४ ॥
थी अनतगुण अधिक ॥ जथा
ख्यात जथाख्यातसाथे तुल्य ॥
हवे अल्पबहुत्व । सर्वथी थोडा ।
सामायक । छेदोपस्थापनीकना
ज० । पर्यव । तेथी छेदोपस्थानी
कना । उ० । पर्यव । अनंतगुणा ।

तेथी परिहारवीसुधना । ज० पर्यव।
अनतगुणा । तेथी परिहारवीसुध
ना । उ० । पर्यव अनतगुणा तेथी
सामायकना उत्० । पर्यव अनत
गुणा । तेथी सूक्ष्मसपरायना । ज०
पर्यव अनंतगुणा । तेथी सूक्ष्मसप
रायना उ० । पर्यव । अनंतगुणा ।
तेथी जथाख्यातना । ज० । उ० ।
पर्यव अनतगुणा ने माहोमाहि
तुल्य
१७ हवे जोगद्वार कहेछे । पाचे चारित्र

सजोगीमातेमन जोग ॥ १ ॥ व
चनजोग ॥२॥ कायजोग ॥३॥ मा
आगल्या चारित्र ॥४॥ लाभे अने
अजोगीमा एकजथाख्यात लाभे ॥
१८ हवे उपयोगद्वार कहेछे । सागार
उपयोगमा पांचे चारित्र लाभे ।
अणागार उपयोगमा । सूक्ष्मसप
राय वरजीने ॥४॥ चारित्र लाभे ॥
१९ हवे कसायद्वार कहेछे । आगला
॥४॥चारित्र सकसाई । एक छेहलो
अकसाई । आगला ॥ ३ ॥ चारि

त्रमां । सजलनो । क्रोध ॥१॥ मान
॥ २ ॥ माया ॥ ३ ॥ लोभ ॥ ४ ॥
ए ॥ ४ ॥ लाभे । अने सुक्ष्मसंपरा
यमा । संजलनोलोभ लाभे ।
अने जथाख्यात । उपसमने ॥ १ ॥
षीणकसाई होय
२० हवे लेशाद्वार कहेछे । सलेसीमा
पांचे चारित्र लाभे । अलेसीमां
एक छेहलो । सामा ०॥ छेदोपस्था
यनीमां लेसा ॥ ६ ॥ लाभे । परि
हारवीसुद्धमां पाछली ॥ ३ ॥ लेसा

लाभे उपला ॥३॥ मा १ सुकल ले
सालाभे

२१ हवे परिणामद्वार कहेछे। वर्द्धमान परिणाममा पांचे चारित्र लाभे। हायमान परिणाममा आगला ॥४॥ चारित्र लाभे अवस्थित परिणाममा। सूक्ष्मसंपराय वरजीने ॥४॥ चारित्र लाभे तेमा आगला ॥४॥ नी जघन्य वृद्धी ॥१॥ समो ॥ उत्०॥ अतर्मुहू० । अने जथाख्यातनी ॥ ज० उ० वृद्धि । अतर्मु०। हवे हायमानमा आगला ॥ ४ ॥ नी। ज० ॥१॥ समो। उ० अतर्मु०। हवे अवस्थितमां आगला ॥ ३ ॥ नी। ज० ॥१॥ समो। उ० ॥ ७ ॥ सम०जथाख्यातनी। ज० ॥ १ ॥ समो। उत्कृष्टो। देशे उणी पूर्व कोडनी ॥

२२ हवे बधद्वार कहेछे। आगला ॥३॥ चारित्र ॥ ७ ॥ कर्म। तथा ॥ ८ ॥ कर्म बांधे ॥ ७ ॥ बांधे तो आउषू वरजीने। सूक्ष्मसंपराय ॥६॥ कर्म

वाढे। आठपू मोहनी वरजीने। ज
थाख्यात एक सातावेदनीय वाढे।
अथवा अवढ्पण होय ॥

२३ वेदद्वार कहेछे आगला ॥४॥ चा
रित्र आठे कर्मवेदे अने जथा
ख्यात सात कर्मवेदे। मोहनीय वर
जीने। तथा ॥४॥ वेदे तो। वेदनी
॥ १ ॥ आयु ॥ २ ॥ नाम ॥ ३ ॥
गोत्र० ए ४ वेदे

२४ हवे उदीरणाद्वार कहेछे। आगला
॥ ३ ॥ चारित्र आठ कर्मनी उदी
रणा करे ॥७॥ नी करे तो आठपू
वरजीने ॥६॥ नी करे तो वेदनी व
रजीने। सूक्ष्मसंपराय ॥६॥ कर्मनी
उदीरणा करे। आठपूं ॥ १ ॥ मो
हनी वरजीने। ने ॥ ५ ॥ नी करे
तो। आठपूं मोहनि। वेदनी वर
जीने। जथाख्यात ॥ ५ ॥ नी उदी
रणा करे। तथा ॥२॥ नी करे तो।
नाम ॥ १ ॥ गोत्र। ए ॥ २ ॥ नी
उदीरणा करे ॥

२५ हवे उवसंपजहणाद्वार कहेछे।

सामायक चारित्रवालो चढे तो। छेदो०। सूक्ष्मसपरायपणु पामे। अने पडतो असजति ने श्रावक पणु पामे ॥ १ ॥ छेदो०। चढे तो। परिहा। ०। सूक्ष्म० पणु पामे। पडे तो सामा०। असजती ने श्रावकपणु पामे। परिहा० चढे नही। ने पडे तो। छेदो०। असंजतीपणु पामे। सूक्ष्मसंप० चढे तो जथाख्यातपणु पामे। पडतो। सामा०। छेदो ०। असजमपणुं पामे जथाख्यात चढे तो मोक्षमा जाय। पडे तो। सूक्ष्म०। असज मपणु पामे॥

७६ हवे सन्नाद्वार कहेछे। सनावउतामा। आगल्या ॥ ३ ॥ चारित्र लाभे। अने नोसनावउतामां। पाचे चारित्र लाभे ॥

७७ हवे आहारद्वार कहेछे। पाचे चारित्र आहारकमा लाभे। एक जथाख्यात अणाहारकमा पण होय॥

७८ हवे भवद्वार कहेछे। सामा०।

छेदो० । ज०॥२॥ नव॥उत्कृष्टा॥८॥
नव । वाकी॥३॥चारित्र । ज०१
नव । उ० ॥३॥ नव करे ॥
२९ हवे आकर्षद्वार कहेछे । एक न
वन्नाश्री सामायक॥जघन्य॥१॥
उत्० प्रत्येकसे॥९००॥छेदो॥०॥
ज०॥१॥ उत्० वीसपहुत्त॥ १७०॥
परिहार० । ज० ॥ १ ॥ उत्० ॥३॥
सूक्ष्म० । ज० १ उ०॥ ४ ॥ जथा
ख्यात । ज० ॥१॥ उ० ॥७॥ हवे
घणा नवन्नाश्री सामा० । ज०

॥ ७ ॥ उ० प्रत्येक हजार । छेदो०
ज० ॥७॥ उत्०॥ ९६०॥ परिहा०
ज० ७ उ० ॥ ७ ॥ सूक्ष्म० । ज०
॥७॥ उ० ॥ ९ ॥ जथाख्यात । ज०
॥ ७ ॥ उ० ॥ ५ ॥
३० हवे स्थितोद्वार कहेछे । एक वच
नश्राश्री । सामा० छेदो० । ज०
॥१॥ समय । उ० । देशे उणी पूर्व
कोम्नी । परिहा० । ज० ॥ १ ॥
समो उ० ॥ ७९॥ वरस उणी पूर्व
कोम् । सूक्ष्म० । ज० ॥१॥ समो ।

उ० । अतर्मु० जथाख्यातज० ॥१॥
समो । उ० । देसे उणी पूर्व कोम्ड।
घणा जवआश्री । सामायकनी ।
ज०उ० । सवधाकाल । छेदोप० ।
ज० ॥ ७५० ॥ वरस । उ० ५०
लाप कोम्ड सागर । परिहा०। ज०
॥७००॥ वरस । उ० देशे उणा ॥७॥
पूर्व कोम्ड। सूक्ष्म०। ज० १ समो।
उ० । अतर्मु० । जथाख्यातज० ।
उ० । सवद्धाकाल ॥
३१ हवे अंतरद्वार कहेछे । एक वचन

आश्री । पाचे चारित्रनुं । ज० ॥
अंतर्मु०। उ०। अर्द्ध पुदगल देशे
उणुं। वहुवचनआश्री । सामा०
ज० । उ० । अंतर नथि । छेदो० ।
ज०॥६३०००॥ वर्सउ०॥ १८कोम्डा
कोम्ड सागर । परिहा० । ज०
॥ ८४००० ॥ वर्स । उ० ॥ १८ ॥
कोम्डा कोम्ड सागर। सूक्ष्म जघन्य
सम १ उ० ६ मासजथाख्यातनु ।
ज० । उ० । आतरु नथी ॥
३२ हवे समुदघातद्वार कहेछे । सा

मा । ० । छेदो० । ए ॥२॥ ने ६ स
मुदघात । परिहार० ॥ ३ ॥ समुद
घात पहेली लाने । सूक्ष्म० । स
मुदघात नथी । जथाख्यातमा ॥१॥
केवल समुदघात ॥

३३ हवे खेत्रद्वार कहेछे । लोकने स
ख्यातमे भागे । के असख्यातमे
भागे । के घणे सख्यातमे भागे ।
के घणे असंख्यातमे भागे के सर्व
लोकने विषे । उत्तर । लोकना अ
सख्यातमा भागमा तो । पांचे चा
रित्र लाभे । अने एक जथाख्यात
असंख्यातमेभागे । घणे अस
ख्यातमे भागे । ने सर्व लोकने
विषे लाभे ॥

३४ हवे फरसनाद्वार खेत्रद्वारनीपरे
जाणवो ॥

३५ हवे भावद्वार कहेछे । सामा० ।
छेदो० । परिहा । ० ए ॥३॥ मा ।
भाव १ खउपसम लाभे । सूक्ष्म०
॥ २ ॥ भाव । उपसम खउपसम ।
जथाख्यातमा ॥ २ ॥ भाव लाभे ।

उपसम । ने षायक ए॥२॥ लाने ॥
३६ हवे परिमाणद्वार कहेछे । हवे पडि
वजमाणआश्री जो होय तो । सा
मा० ॥ १ ॥ २॥३ ॥ उ० प्रत्येक ह
जार । छेदो० । परीहार० । ज०
॥१॥ २ ॥३॥ उत्० । प्रत्येकसें । सू
क्ष्मसपराय । ज० ॥१॥२॥३॥ उ०
॥ १६२ ॥ ते ॥ १०८ ॥ षपक०
॥ ५४ ॥ उपस । ० । जथाख्यात ।
ज० ॥१॥२॥३॥ उ० ॥ १६२ ॥ ते
॥ १०८ ॥ षपक० ॥५४॥ उपस०।

पूर्वपडिवजमाणआश्री जो होय
तो । सामा । ज० । प्रत्येक हजार
कोड । उत्० । प्रत्येकहजार कोड । छे
दो० । प्रत्येकसें कोड । उ०प्रत्येकसे
कोड ॥ परिहारवीसुध । ज ०॥१॥
॥ २ ॥ ३ ॥ उत्० । प्रथक हजार ।
सूक्ष्म० ज० ॥१॥२॥३॥ उ० । प्रत्ये
कसें ॥ जथाख्यात । ज० । प्रत्येक
कोड । उ० प्रत्येक कोड । अल्पब
हुत्वद्वार कहेछे । सर्वथी थोडा सूक्ष्म
संपराय ॥ १ ॥ तेथी परिहा० संपे

जगुणा तेथी जथाख्यात० संपेज
गुणा ॥३॥ तेथी छेदो० सपेजगुणा
॥ ४ ॥ तेथी सामा० । सपेजगुणा
जाने ॥ ५ ॥ इति संजयाना बोल
सपूर्ण

॥ ॐ नमः ॥ अथ नियंठा लिख्य
ते॥पन्नवणा॥१॥ वेय २ रागे॥३॥
कप्प॥४॥ चरीत्त॥५॥ पडिसेवणा
॥ ६ ॥ नाणे ७ तीछेय ॥८॥ लिगे
॥९॥ सरीरे ॥१०॥ खेत्त ११ काल
१२ गइ १३ ठीइ ॥ १४ ॥ संजम

१५ निकासे १६ ॥ १ ॥ जोगु १७
वजगे १८ कसाय १९ लेसा २०
परीणाम ॥२१॥ बंध २२ वेदेय २३
कम्मोदीरणा ॥ २४ ॥ उवसंपज
हणा ॥ २५ ॥ सन्नाय ॥ २६ ॥ आ
हारे २७ ॥२॥ भव २८ आगरीसे
२९ कालं ॥ ३० ॥ तरेय ॥ ३१ ॥
समुग्घाय ३२ खेत ॥ ३३ ॥ फुस
णाय ३४ भावेय ॥३५॥ परीमाणे
३६खलु अप्पाबहुअं३७ नीयंठाणं
२ ए ३गाथा। द्वेर पन्नवणा द्वार। पु

लाक ॥१॥ वकुस ॥२॥ प्रतिसेवणा
॥३॥ कषायकुसील ॥ ४ ॥ नीयठो
५ सनातक ६ पुलाक ते सदुसा धा
ननापुलानीपरे ॥ १ ॥ वकुस ते स
दुसा धाननीपरे ॥२॥ प्रतीसेवना
ते मसल्याधाननीपरे ३ कषायकु
सील ते । उपण्याधाननीपरे ॥४॥
नीयठो ते कणकीसहितचोपानी
परे॥५॥ सनातकतेअणीसुध चोपा
नीपरे ॥६॥ पुलाकना बे भेद । ल
बधीपुलाक ते चक्रवर्तिनी सेन्या

चूरण करण सक्ती सपन्न ते लबधी
पुलाक ॥ १ ॥ प्रतिसेवणापुलाक
ते । मूलगुण उतरगुणमा दोष ल
गाडे । मूल गुण ते पाच आश्रव
माहेलो अनेरो दोष लगाडते ।
उतर गुण दोष ते दस पचपाणमा
दोष लगाडते पुलाकना पाच
भेद ज्ञान पु० ॥ १ ॥ दर्शनपुलाक
॥ २ ॥ चारित्रपुलाक ३ लिंगपु०
॥४॥ यथासुक्ष्मपुलाक ॥५॥ ते पु
लाक ज्ञानादि अतीचार सेववे

करी सजमसाररहित करे तेने पु
लाक कहीइ ॥१॥ बकुस ते सरीर
बकुस ते सरीरनी सुश्रुषा विभूषा
करे ते ॥१॥ उपकरण बकुस ते ऊज
ळता उपकरण करे। उपकरणादि
अधिक संग्रहे वस्त्रपात्रादि प्रत्त्वा
लनादि ॥२॥ बकुस ते आभोगब
कुस ॥१॥ अणाभोगबकुस ॥ २ ॥
सवुम्हबकुस ॥ ३ ॥ असंवुम्हबकुस
॥ ४ ॥ जथासुक्ष्मबकुस ॥५॥ ए ५
जाणीने दोप लगाम्हे ते आभोगब

कुस ॥१॥ अणजाणे दोप लगाम्हे
ते। अणाभोग बकुस ॥२॥ गनो
दोप लगाम्हे ते संवूम्हबकुस ॥ ३ ॥
प्रगट दोप लगाम्हे ते असंबुम्हबकु
स ४ यथा सुषमतेकिंचित् दोष ल
लगाम्हे ते अहासुहुम बकुस ॥५॥
सातिचार नीरतीचार बेहु भेला स
हुसा धाननीपरे । संजमनेकाबरुं
करे ते बकुस ॥२॥ प्रतिसेवनाकुसी
लना ५ भेद ॥ ज्ञानप्रतिसेवना
॥१॥ दर्शणप्रतिसेवना ॥ २ ॥ चा

रित्रप्रतिसेवना ॥ ३ ॥ लिंगप्रतिसेवना ४ जथासुक्ष्मप्रतिसेवना ॥५॥ इंद्रियादि वस्य अने पिंडविसुध्यादि। सुमतीभावना तपपडीमा। अभीग्रहित उतरगुण। एटले मूल गुण उतर गुण विराधता सर्वज्ञनी आज्ञाथी। न्युनाधिक प्रवर्त्ते ते प्रतिसेवना ज्ञानादि ५ जाणवा ॥३॥कषायकुसील ते। सजल ना कषायने उदये करी कुत्सित जेहने सीलस्वभाव कषाय उदय थाए।

अप्रशस्तपणु थाय। ते माटे कषायकुसील। दोष लगाडवासरीषा॥ निमित्तवासी परिणाम थाय। पण प्रवर्त्तनवाह्यमा दोष न लगाडे ते कषायकुसीलना ५ भेद। ज्ञान कषायकुसील १ दर्सनकषायकुसील ॥ २ ॥ चारित्रकषायकुसील ३ लिंगकषायकुसील ॥ ४ ॥ यथासुक्ष्मकषायकुसील ॥५॥ हवे नियठो ते मोहनीकर्मथी नीकल्यो संपूर्ण ग्रंथरहित॥ उपसमीत॥१॥ यथानि

र्मलक्षायकजाविक ९ कषायवर
जित वीतरागावस्थायेवर्त्ते । ते मु
नीनो प्रथम समय ते पढमसमय
नियंठो ॥ १ ॥ अपढमसमय ते बी
जासमयादिके वर्त्ते । ते अपढम
समय नीयंठो ॥२॥ ते गुणस्थानक
ने पर्यंतवर्तिसमयनो ते चरमसम
य नीयंठो ॥ ३ ॥ ते गुणठाणाना छे
ल्ला समयथी पूर्व जासमय वर्त्ति
ते अचरमसमय नीयंठो ॥ ४ ॥ य
थासुक्ष्म ते गुणठाणाना सर्व सम

यवर्त्ती ते । अहासुहूमनीयंठो
॥ ५ ॥ अने स्नातक ते घातिकर्मम
लपपालवाथी टालवाथी परमप
वित्र नाह्यानीपरे उज्वल परीणामी
रूपातीत ध्यानीते स्नातक पंचना
मविष्पात अछवी ते जोगनीरुंध्या
माटे अछवी ॥१॥ असबल ते निर
तीचार कावरासरहित तेमाटे अस
बल ॥२॥ घनघातिकर्म क्षय कर्या
ते माटे अकर्मांस ॥३॥ ससुद्धनाण
दंसणधरे । अरहाजीण केवली ते

सम्यक सुध निरदोष ज्ञानदर्स
नना धरणहार ॥ अरहाजीणे ते र
हस्यछानीवात नही ते राग द्वेषना
जीतनार माटे केवली कहीइ ॥४॥
अपरीसावी ते नवा कर्म आवे
नही तेमाटे अपरीसावी । सर्व यो
गना रुधवाथी ५ ॥६॥ ए नामनी
प्रज्ञापनापरुपणाद्वार किंचित् नि
रुपण

२ वेदद्वार । आगला ४ सवेदी ने उ
परला २ अवेदी तेमा पुलाक ।

स्त्रिवेदमा नही । पुरुष ॥१॥ पुरुष
नपुंसक ॥ २ ॥ ए २ मा होय । व
कुस ने प्रतिसेवना । ए ३ वेदमां
होय । कषायकुसील सवेदी होय
तो त्रिणे वेदमा होय । अने अवे
दी होयतो उपसमने षीणवेदमा
होय । निग्रथ उपसमने षीणवेदमा
होय स्नातक षीणवेदमा होय । ए
द्वा० ॥ २ ॥

३ रागद्वार आगला ४ नीयठा । स
रागी अने नीग्रथ ने स्नातक

पीए रागी होय ॥ ए द्वार ॥ ३ ॥
४ कल्पद्वार ॥ स्थितिकल्प ॥१॥ अ
स्थितिकल्प ॥ २ ॥ जिनकल्प
॥ ३ ॥ थिवरकल्प ॥ ४ ॥ कल्पा
तीत ५ तेमा थितिकल्प अथितिक
ल्पमा छ ए नीयठा । लाभे ॥ जि
नकल्पमा ही बीजो ॥ त्रिजो चोथो
ए ३ नियठा लाभे ॥ थिवरकल्प
मा आगला ४ नीयठा लाभे । क
ल्पातीतमा उपरला ३ नीयंठा
लाभे ॥ ए द्वार ॥ ४ ॥

५ चारित्रद्वार । सामायक ॥१॥ छेदो
पस्थापनीय ॥ २ ॥ ए २ मां आ
गल्या ४ नियठा लाभे । परीहार
विसुद्ध ॥ १ ॥ सुक्ष्मसंपराय ॥२॥
ए २ मां कषायकुसिलनीयंठो
लाभे । जथाख्यात चारीत्रमां उप
रला २ नीयठा लाभे । ए द्वार ॥५॥
६ प्रतिसेवीद्वार । आगला ३ नीयंठा
प्रतिसेवी उपरला ३ नियंठा । अ
प्रतिसेवी । तेमां पुलाक मूलगुण
उत्तरगुणमां दोष लगाडे । बकुस

मूल गुणमां दोष लगाडे। प्रतिसे
वना मूलगुण उत्तरगुणमां दोष
लगाडे। उपरला ३ नीयंठा दोष
न लगाडे ए द्वार ॥ ६ ॥
७ नाणद्वार आगला ३ नीयठामा
ज्ञान २ तथा ३ अने चोथा पांचमां
नीयठामा। ज्ञान ३ तथा ४ स्नातक
नीयठामा ज्ञान १ केवलज्ञान। हवे
पुलाक भणे तो जघन्य नवमा पू
र्वनी त्रीजी आचार वस्तु सुधी।
उत० नव पूर्व पूरा भणे ॥ १ ॥ ब

कुस ने प्रतिसेवना भणे तो ज० ८
प्रवचनमाता। उत्० १० पुर्व पुरा
भणे कषायकुसीलने नीयठो ज०
८ प्रव० उ० १४ पूर्व पूरा भणे स्ना
तक तो श्रुत केवली छे। सर्वज्ञ छे
८ तिर्थद्वार। तिर्थ ॥१॥ अतिर्थ ॥२॥
तिर्थंकर ॥ ३ ॥ प्रत्येक बुद्ध ॥ ४ ॥
तिहां तिर्थे छए नीयठा लाभे। बा
कि ३ मा उपला ३ नीयंठा लाभे।
ए द्वार ८ मो ॥
९ लिंगद्वार द्रव्यथी। सलिंग। अन्य

लिंग ॥ ग्रह लिंग । ए ३ लिंगमा ढ
ए नीयठा लाभे ॥ अने भावथी अ
न्यलिंग ग्रहलिंगमा एके न लाभे
ने सलिंगमा ढए लाभे ॥ ए द्वार
ए मो ॥

१० सरीरद्वार ॥ पुलाकमा ३ शरीर ला
भे वकुस ने प्रतिसेवना । ए २ मा
३ सरीर लाभे ॥ उदारीक ॥१॥ ते
जस ॥२॥ कार्मण ए ३ लाभे । तथा
४ लाभे तो वैक्रेय वध्युं अने कषा
य कुसीलमां सरीर ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥

लाभे । अने निग्रंथ ने स्नातकमा
सरीर ३ लाभे उदारीक तेजसका
र्मण ॥ एद्वार १० ॥

११ पेत्रद्वार । जन्मआश्री कर्मभूमिमां
ढए नीयंठा लाभे । अकर्मभूमीमां
एके न लाभे । ढतआश्री पण ढए
लाभे । सादारणआश्री पुलाक व
रजीने ५ नीयठा लाभे । कर्मभूमी
अकर्मभूमी बेहूमां लाभे । ए द्वार
११ मो ॥

१२ कालद्वार समुचेअवसर्प्पिणी ॥ उ

त्सर्प्पिणीनोअवसर्प्पिणीनोउत्स
र्प्पिणीमा ६ नीयंठा लाभे। तेमा
अवसर्प्पिणी उत्तरतो काल तेमा
६ आरा तिहां जन्मआश्री पही
ला ने बीजा आरामा एके न लाभे।
त्रीजा ने चोथा आरामा ६ नीयंठा
लाभे। पांचमा आरामा ३ नीयंठा
लाभे। बीजो। त्रीजो। चोथो ए
नीयंठा ३ लाभे। छठा आरामा
एके नही। हवे छतआश्री पहिला।
बीजा आरामा एके नही। त्रीजा

चोथा पांचमा आरामा छए नीयंठा
लाभे। छठा आरमा एके न लाभे।
हवे साहारणआश्री पुलाक वरजी
नेपनीयंठा छए आरामा लाभे। हवे
चऊना कालमा जन्मआश्री पहि
ले आरे एके नही बीजे त्रीजे चोथे
आरे ६ नीयंठा लाभे। पांचमे छठे
आरे एके नही। हवे छतआश्री प
हिले बीजे आरे एके नही। त्रीजे
चोथे आरे ६ नीयंठा लाभे। पा
चमे छठे आरे एके नही। हवे सा

हारणआश्री । पुलाक वरजीने ७ए
आरामा ५ नियठा लाभे । हवे नो
उत्सर्पिणीनोअवशर्पिणी काल ।
तेहेमवय ॥१॥ एरणवय ॥ २ ॥ ह
रीवास ॥३॥ रमकवास ॥ ४ ॥ देव
कुरु ५ उत्तरकुरु ॥६॥ ए ६ षेत्रमां
जन्मठतआश्री एके नही । अने
साहारणआश्री पुलाक वरजीने ५
नीयठालाभे पाच महावीदेह षे
त्रमा ॥ जन्मठतआश्री ७ए नीयठा
लाभे । साहारणआश्री पुलाक व

रजीने ५ नीयंठा लाभे ॥ ए द्वार
१२ मो ॥ ॥
१३ गतिद्वार । आगला ५ नीयठा आ
राधिक एक वीमांनीकदेवनी गति
मा जाए । स्नातक मोक्ष जाए ।
तेमा पुलाक ज० पहिले देवलोके
जाए उ०। आठमे देवलोके जाए ।
बकुस ने प्रतिसेवना ज० पहिले
देवलोके जाए । उ० । बारमे देव
लोके जाए । कषायकुसील ज० प
हेले देवलोके जाए । उ० सर्वार्थ

सिद्धमां जाए। आराधिक पदवी पा
चपामे इन्द्रनी ॥२॥ सामानीकनी
७ त्रायत्रिंसकनी ॥ ३ ॥ लोकपाल
नी ॥४॥ अहमेंद्रनी ॥५॥ ए ५ मा
हेली। आगला ३ नीयंठा पदवी ४
पामे।एक अहमेंद्रनी नही।कषाय
कुसील पदवी ५ पांमे। नीग्रंथ एक
पदवी अहमेंद्रनी पामे। स्नातक
मोक्ष जाए।हवे वीराधक आगला
५ नीयंठा ज० भवनपतिमा जाए
उ० पहीले देवलोके जाए। पदवी

५ माहेली एके न पामे। ए १३
१४ थितिद्वार देवतामा जाए तिहांथि
तिकेतली पांमे पुलाकज० प्रत्येक
पल्यनी उ० १८ सागरनी पामे।
बकुस ने प्रतिसेवना ज० प्रत्येक
पल्यनी उ० २२ सागरनी पामे।
कषायकुसील ज० प्रत्येक पल्यनी
उ० ३३ सागरनी पामे ॥ निग्रंथ
ज० उ० ३३ सागरनी पामे। स्ना
तक मोक्ष जाए ए द्वार १४
१५ संजमस्थानद्वार। आगला ४ नी

यंठाना असंख्याता परिणामना
थानक ठे। अने निग्रंथ ने स्नातक
नुं एकेकुं थानक ठे । ह्वे अल्प ब
हूत्व पहिले वोले सर्वथी थोमा नि
ग्रंथ ने स्नातकना थानक बेहू माहो
मांही तुल्य ॥१॥ तेथी बीजे वोले
पुलाकना थानक । असंख्यातगु
णा ॥२॥ तेथी त्रीजे वोले बकुसना
थानक असंख्यातगुणा ॥३॥ तेथी
चोथे वोले प्रतिसेवनाना थानक।
असंख्यातगुणा ॥४॥ तेथी पांचमे
वोले। कषायकुसीलना थानक अ
संख्यातगुणा ॥ ५ ॥ ए द्वार
२५ मो ॥
२६ निकासद्वार ते ठए नियंठाना अ
नंतापर्यव ठे पुलाक। पुलाकसाथे
ठगणवमियो । पुलाक बकुसप्रति
सेवनाथी ॥ अनंतगुण हीणो कषा
यकुसीलसाथे ठगणवमीयोउपर
लावेथी अनंत गुण हीणो ॥ १ ॥
ह्वे बकुसपुलाकथी अनंतगुण अ
धिक बकुसप्रतिसेवना ॥ कषायकु

सिद्धमा जाए। आराधिक पदवी पा
चपामे इन्द्रनी ॥१॥ सामानीकनी
२ त्रायत्रिंसकनी ॥ ३ ॥ लोकपाल
नी ॥४॥ अहमेन्द्रनी ॥५॥ ए ५ मा
हेली आगला ३ नीयठा पदवी ४
पांमे। एक अहमेंद्रनी नही। कपाय
कुसील पदवी ५ पामे। नीग्रंथ एक
पदवी अहमेंद्रनी पांमे। स्नातक
मोक्ष जाए। हवे वीराधक आगला
५ नीयठा ज० भवनपतिमा जाए
उ० पहीले देवलोके जाए। पदवी
५ माहेली एके न पामे। ए १३
१४ थितिद्वार देवतामां जाए तिहांथि
तिकेतली पामे पुलाकज० प्रत्येक
पल्यनी उ० १८ सागरनी पामे।
बकुस ने प्रतिसेवना ज० प्रत्येक
पल्यनी उ० २२ सागरनी पामे।
कपायकुसील ज० प्रत्येक पल्यनी
उ० ३३ सागरनी पामे ॥ निग्रंथ
ज० उ० ३३ सागरनी पामे। स्ना
तक मोक्ष जाए ए द्वार १४
१५ संजमस्थानद्वार। आगला ४ नी

उ०पर्जव अनतगुणा॥५॥ तेथी छठे वोले कपायकुसीलना पर्जव उ० अनतगुणा६ तेथी नियथ ने स्नात कना माहोमाही तुल्य पर्यव ने अ नतगुणा ॥ ७ ॥ हवे छठाणवडिया तेसु हीणो होय के अधिको होय। जो हीणो होय तो अनंतभाग ॥ १ ॥ असस्यातभाग ॥ २ ॥ स स्यातभाग ३ संख्यातगुण ॥ ४ ॥ असंस्यातगुण ॥ ५ ॥ अनंतगुण हीण ॥६॥ हवे अधिक होय तो। अनंतभाग ॥१॥ असंस्यातभाग ॥२॥ सस्यातभाग ॥ ३ ॥ संख्या तगुण ॥ ४ ॥ असस्यातगुण ॥५॥ अनंतगुण अधिक ॥ ६ ॥ ए षट गुण हानी वृद्धि जाणवी । ए द्वार १६ मो।

१७ जोगद्वार । आगला ५ नीयठा । सयोगी होय तो ३ जोग होय । ने छठो स्नातक सयोगी होय तो ३ जोग होय ॥ अजोगी होय तो जो ग एके नही । ए १७ मो

सीलसाथे छठाणवडीयो उपरलावे
थी अनतगुण हीणो २ हवे प्रति
सेवना । पुलाकथी अनतगुण अ
धिक बकुसप्रतिसेवना कषायकुसी
लसाथे छठाणवडियो । ऊपरलावे
थी अनंतगुण हीणो ॥ ३ ॥ हवे क
षायकुसील आगला ४ साथे छठा
णवडियो ऊपरलावेथी अनंतगुण
हीणो ॥४॥ हवे निर्ग्रंथ ने स्नातक ।
आगला च्यारथी अनतगुण अ
धिक । ने माहोमाही तुल्य ॥ ६ ॥

हवे अल्प बहुत्वद्वार पहिले बोले।
सर्वथी थोडा पुलाक ने कषायकु
सीलना जघन्य पर्जव माहोमाही
तुल्य १ तेथी बीजे बोले पु
लाकना उत्कृष्टा पर्जव अनतगु
णा ॥ २ ॥ तेथी त्रीजे बोले बकुस
ने प्रतिसेवनाना । जघन्य पर्जव
माहोमांही तुल्य ने अनंतगुणा
॥ ३ ॥ तेथी चोथे बोले बकुसना ॥
उत्कृष्टा पर्जव अनतगुणा ॥ ४ ॥
तेथी पाचमे बोले प्रतिसेवनाना

मान परिणाम होय तो। आगला ४ मा ॥ जघन्य १ समोउ० अत रमुहूर्त्त। उपला २ ना जघन्य उ त्कृष्ट अतरमुहूर्त्त। हवे हायमान परिणाम। आगला ४ ना। ज० एक समो। उ०। अंत० उपला २ ना हायमान परीणाम होय नही। हवे अवस्थितपरिणाम आगला४ ना ज० १ समो उ०७ समा। निग्रं थ ज० १ समो उ० अंत० स्ना तकना ज० अतरमु० उ० देसे

उणी पूर्वकोड़ ए द्वार ॥ २१ ॥

२२ बंधद्वार। पुलाक ७कर्म बांधे। आ उखूं वरजीने बकुस ने प्रतिसेवना ७। ८ कर्म बांधे ७ बांधे तो आउ खूं वरजीने कषायकुसील ६ ॥७॥ ८ कर्म बांधे। ७ कर्म बांधे तो आउ खू वरजीने ६ कर्म बांधे तो आयुष तथा मोहनी वरजीने ॥ निग्रंथ १ साता वेदनी कर्म बांधे। स्नातक १ सातावेदनी बांधे ने स्नातक अबंध क पण होय ॥ ए द्वार २२ मो।

१८ उपयोगद्वार । छए नीयठामा साकार उपयोग ने अणाकार उपयोग बेहु लाभे । ए द्वार १८ मो

१९ कपायद्वार । आगली ३ चोकडी मा एके नीयंठे न लाभे । हवे संज्वलनी १ चोकडीआगला त्रण नीयठामा होय । अने कषायकुसीलमां सज्वलना च्यारे होय । अने जो ३ होय । तो क्रोध वरजीने बे होयतो मान वरजीने । ने एक होय तो माया वरजीने तेमां क्रोध मान मायानी भजना लोभनी नीयमा होय ॥ ४ ॥ निग्रंथ उपसम तथा पीणकपाइ होय । स्नातकपीणकघाइ होय ॥ ए द्वार १९ मो थयो

२० लेस्याद्वार । आगला ३ नियठामां उपरली ३ लेस्या होय । कपायकुसीलमा ६ लेसा होय ने निग्रथने सुक्कलेस्या । स्नातकमां पर्म सुक्कलेस्या अने अलेसी पण होय॥ ए द्वार २० मो थयो ॥

२१ परिणामद्वार । छए नीयंठामा वई

२५ उवसंपजहणाद्वार । पुलाक चढे
तो । कपायकुशीलपणु पामे । अ
ने जो पडे तो असजतिपणुं पामे
॥ १ ॥ वकुस चढे तो प्रतिसेवना
ने कपायकुसीलपणु पामे ॥ अ
ने जो पडे तो असजति ने श्राव
कपणु पामे ॥२॥ प्रतिसेवना चढे
तो कपायकुसीलपणुं पामे अने जो
पडे तो वकुस ॥१॥ असंजति ॥२॥
श्रावक ३ पणु पामे ३ कपायकु
शील चढे तो नीग्रंथपणु पामे । अ
ने जो पडे तो । पुलाक ॥ १ ॥ वकु
स २ प्रतिसेवना ॥ ३ ॥ असजति
४ श्रावक ५ ए ५ थाय ॥ ४ ॥ नि
ग्रंथ चढे तो स्नातकपणु पामे । अने
जो पडे तो कषायकुसीलपणुं पा
मे । असजति पण थाय ॥५॥ स्ना
तक मोक्ष जाय । पण पडवुं नथी
ए २५ ॥

२६ सङ्गाद्वार । वीजो १ त्रीजो २
॥ चोथो ३ ॥ ए ३ नीयठा सनाव
उतामां दोय । नोसनाउतामां ६

२३ वेदद्वार ॥ आगला ४ आठे कम
वेदे ॥ निग्रथ मोहनीकर्म वरजीने
७ कर्मवेदे । स्नातक ४ कर्मवेदे । वे०
आ० ना० गो० ए ४ वेदे ॥ ए
... २३ मो

। द्वार । पुलाक ६ कर्मनी उ
करे आउषू १ वेदनी २ व
। न । बकुस ने प्रतिसेवना आ
ठ कर्मनी उदीरणा करे । अने जो
७नी करे तो आउषूं वरजीने ६ नी
करे तो । आउषू वेदनी वरजीने ।

कपायकुसील ८ कर्मनी उदीरणा
करे ७ नी करे तो । आउषू वरजी
ने ६ नी करे तो आयुष वेदनी वर
जीने ५ नी करे तो मोहनी आउषु
वेदनी वरजीने । अने नीग्रथ आ
उषू वेदनी मोहनी ए ३ वरजीने ।
पाच कर्मनी उदीरणा करे । तथा
नाम गोत्र २ नी उदीरणा करे । स्ना
तक नाम गोत्रनी उदीरणा करे । त
था न करे पण एके कर्मनी उदीर
णा २४

२५ उवसपजदणाद्वार । पुलाक चढे तो । कपायकुशीलपणु पामे । अने जो पडे तो असजतिपणु पामे ॥ १ ॥ वकुस चढे तो प्रतिसेवना ने कपायकुसीलपणु पामे ॥ अने जो पडे तो असजति ने श्रावकपणु पामे ॥२॥ प्रतिसेवना चढे तो कपायकुसीलपणु पामे अने जो पडे तो वकुस ॥१॥ असंजति ॥२॥ श्रावक ३ पणु पामे ३ कपायकुशील चढे तो नीग्रंथपणु पामे । अने जो पडे तो । पुलाक ॥ १ ॥ वकुस २ प्रतिसेवना ॥ ३ ॥ असंजति ४ श्रावक ५ ए ५ थाय ॥ ४ ॥ निग्रंथ चढे तो स्नातकपणु पामे । अने जो पडे तो कषायकुसीलपणुं पामे । असजति पण थाय ॥५॥ स्नातक मोक्ष जाय । पण पडवु नथी ए २५ ॥

२६ सञ्ञाद्वार । बीजो १ त्रीजो २ ॥ चोथो ३ ॥ ए ३ नीयंठा सनावउतामां होय । नोसनाउतामां ६

२३ वेदधार ॥ आगला ४ आठे कम वेदे ॥ निग्रथ मोहनीकर्म वरजीने ७ कर्मवेदे । स्नातक ४ कर्मवेदे । वे० आ० ना० गो० ए ४ वेदे ॥ ए धार २३ मो

२४ उदीरणाधार । पुलाक ६ कर्मनी उदीरणा करे आउषू १ वेदनी २ वरजीने । बकुस ने प्रतिसेवना आठ कर्मनी उदीरणा करे । अने जो ७नी करे तो आउषू वरजीने ६ नी करे तो । आउषू वेदनी वरजीने । कपायकुसील ८ कर्मनी उदीरणा करे ७ नी करे तो । आउपू वरजीने ६ नी करे तो आयुप वेदनी वरजीने ५ नी करे तो मोहनी आउपु वेदनी वरजीने । अने नीग्रथ आउपू वेदनी मोहनी ए ३ वरजीने । पाच कर्मनी उदीरणा करे । तथा नाम गोत्र २ नी उदीरणा करे । स्नातक नाम गोत्रनी उदीरणा करे । तथा न करे पण एके कर्मनी उदीरणा २४

२५ उवसपजहणाद्वार । पुलाक चढे
तो । कपायकुशीलपणु पामे । अ
ने जो पडे तो असजतिपणु पामे
॥ १ ॥ वकुस चढे तो प्रतिसेवना
ने कपायकुसीलपणुं पामे ॥ अ
ने जो पडे तो असंजति ने श्राव
कपणु पामे ॥२॥ प्रतिसेवना चढे
तो कपायकुसीलपणु पामे अने जो
पडे तो वकुस ॥१॥ असंजति ॥२॥
श्रावक ३ पणु पामे ३ कपायकु
शील चढे तो नीग्रंथपणु पामे । अ
ने जो पडे तो । पुलाक ॥ १ ॥ वकु
स २ प्रतिसेवना ॥ ३ ॥ असजति
४ श्रावक ५ ए ५ थाय ॥ ४ ॥ नि
ग्रंथ चढे तो स्नातकपणु पामे । अने
जो पडे तो कपायकुसीलपणुं पा
मे । असजति पण थाय ॥५॥ स्ना
तक मोक्ष जाय । पण पडे नथी
ए २५ ॥
२६ संज्ञाद्वार । वीजो १ त्रीजो २
॥ चोथो ३ ॥ ए ३ नीयंठा सनाव
उतामां होय । नोसनाउतामां ६

नीयठा छाजे । ए द्वार २६ मो ॥
२७ आहारद्वार । आगला ५ नियठा आहारक होय । छठो नीयठो स्नातक आहारक ने अणाहारक पण होय ॥ ए द्वार २७ मो थयो ॥
२८ नवद्वार । पुलाक ज १ नवउ० ३ नव । बकुस ॥१॥ प्रतिसेवना २ कषायकुसील ॥३॥ ए ॥३॥ ज०॥१॥ नव उ० ८ नव । निग्रंथज० ॥१॥ नवउ० ३ नव करे ॥ स्नातक मोक्ष जाय । ए द्वार २८ मो ॥ ॥

२९ आकर्षद्वार । आकर्ष १ नवे पुलाकज० १ उ० ३ वार आवे । बकुस प्रतिसेवना कषायकुसीलज०॥१॥ उ० प्रत्येकसोवार आवे ॥ निग्रंथ ज० १ उ० २ वार आवे । स्नातक ज० उ० १ वार आवे । हवे घणा नवआश्री ॥ पुलाक ज० २ उ० ७ वार आवे । बकुस १ प्रतिसेवना ॥२॥ कषायकुसील ॥ ३ ॥ ज० २ उ० प्रत्येक हजारवार आवे । निग्रंथ ज० २ उ० ५ वार आवे । स्ना

तकने पुनर्नव छे नहीं। ए द्वार
२९ मो ॥
३० स्थितिद्वार । स्थिति १ नवश्रा
श्री। पुलाकनीज० अंत० । उत्० अं०। वकुस प्रतिसेवना कपायकु
सीलनी ज० १ समोउ० देसे ऊं
णी पूर्व कोड निग्रथनी । ज० १ स
मो । उ० २ अंतमु० । स्नातकनी
ज० १ अंत । उ० देशे ऊणी पूर्व
कोड । हवे घणा नवश्राश्री । पुला
क ने निग्रथनी । ज० १ समो । उ०
१ अंत० वाकीने सवकाल । ए
द्वार ३० मो ॥
३१ अंतरद्वार । अंतर एक जीवश्रा
श्री । आगला ५ नियंठाने । ज०
अंतर०। उ०। अर्द्धपुद्गल देसे ऊणुं
आतरुं पडे। स्नातकने आंतरुं न
थी । हवे घणा जीवश्राश्री । पुला
कने ज० १ समोउ० संख्याता वर
सनुं । निग्रंथने ज० १ समो । उ०
६ मासनुं शेष वाकिने आंतरुं न
थी । ए द्वार ३१ मो थयो

ज० प्रत्येक कोम्र उत्कृष्टा प्रत्येक कोम्र होय ए द्वार ३६ मो

३७ हवे अल्प बहूत्वद्वार। सर्वथी थो म्रा निग्रंथ १ तेथी पुलाक सस्व्या तगुणा॥ २॥ तेथी स्नातक सस्व्या तगुणा ॥ ३ ॥ तेथी बकुस सस्व्या तगुणा ॥ ४ ॥ तेथी प्रतिसेवना स स्व्यातगुणा ॥ ५ ॥ तेथी कपायकु सील सस्व्यातगुणा ॥६॥ ए छ नि यठानो अधिकार। सूत्र श्रीजगव तिशतक २५ मे उद्देशे छठे छे॥

॥ इति श्रीनियठा बोल समाप्त. ॥

अथ श्रीपट्द्रव्यनो विचार संक्षेप मात्र लिस्यते ॥ परिणाम जीवमुत्तं ॥ सप खेत्तकिरियाय ॥ निच्चकारणकत्ता ॥ सव्वगयमियरेहिंअप्पवेसा ॥ १ ॥ गाथा। हवे एहनो अर्थ कहेछे। शिष्य आत्मार्थी पचाग नम्रता करि पुछे छे। स्वामिन्। पट्द्रव्यमा परिणामि द्रव्य केटला। अने अपरिणामि द्रव्य

केटला । गुरु कहेछे ॥ हे आयुष्मन् शिष्य निश्चय नये षट्द्रव्य । पोत पोताने
स्वभावे स्वरूपे पोत पोताना गुणपर्यायनि परिणतिरूपे छस्वभावपरिणामि ।
अने व्यवहार नये ॥ एक जीव ॥ १ ॥ ने पुद्गल ॥ २ ॥ ए ॥ २ ॥ विभावपरि
णामि । शेष ॥ ४ ॥ द्रव्य । अपरिणामि ॥ १ ॥ हवे छ द्रव्यमे ॥ एक जीवास्ति
काय । जीवद्रव्य चेतन्य । शेष ॥ ५ ॥ जड । अजीवद्रव्य ॥२॥ हवे छ द्रव्यमे
मूर्त्तिरूपी । एक पुद्गलद्रव्य ॥ शेष ॥ ५ ॥ अमूर्त्ति अरूपीद्रव्य ॥३॥ छ द्रव्यमे
एक काल द्रव्य । अप्रदेशी । एक समयिकज द्रव्यमाटे ॥ शेष ॥५॥ सप्रदेशी ॥
धर्म । अधर्म । असख्यातप्रदेशी ॥ आकाश लोकालोकप्रमाणे छे । माटे अन
तप्रदेशी ॥ पुद्गलद्रव्य । एकपरमाणु यावत् अनंताणुक खधमाटे । अनतप्र
देशी । एक जीवात्मा असंख्यातप्रदेशी ॥ ४ ॥ छ द्रव्य निश्चय नये एक । छये
द्रव्य अनेक । धर्म० । अधर्म० । द्रव्यथि एक । गुणपर्याय प्रदेशथि अनेक ।

देशीया॥ अनता त्रिप्रदेशीया। अनंता चउप्रदेशीया। अनता पचप्रदेशीया। इम यावत्। अनता सख्यातप्रदेशीया॥ अनंता असख्यात प्रदेशीया अनंता अनंत प्रदेशीया खधछे ते माटे। एक अनत प्रदेशीया खंधमा। अनता अनत प्रदेशीया प्रदेश छे माटे पुद्गल अनत प्रदेशी छे। जीवास्तिकाय चैतन्य लक्षण। द्रव्यथि एक छे। गुणपर्याय प्रदेशथि अनेक॥ गुण अनंता॥ पर्याय अनंता॥ प्रदेश एक जीवना॥ असख्याता एहवा आत्मद्रव्य छे॥ अने व्यवहार नये॥ धर्म०। अधर्म०। आकाश०। ए त्रिणे। एक। अने। काल। पुद्गल॥ जीव। ए॥ ३॥ द्रव्य अनेक छे। सकलनु भिन्नभिन्न प्रवर्त्तन अवस्थापणुछे माटे अनंत ॥ ४॥ छद्रव्यमे क्षेत्र आधार पात्रसमान ते एक आकाशद्रव्य॥ क्षेत्र। शेष॥ ५॥ द्रव्यक्षेत्री। आध्येय रहेवायोग्य वस्तुमाटे ॥ ६॥ छ द्रव्य निश्चय स्वरूपे पोत पोतानि क्रियारूपे तो षट् द्रव्य सक्रिय चलणसहायरूप क्रिया॥ स्थि

रसहाय ॥ अवकाश । आश्रयरूप । वर्त्तना प्रावर्त्तना रूप पुरणगलन हानि वृद्धि रूप उपयोग चैतन्य रूप क्रिया ए सक्रिय ॥ अने व्यवहार नये गमना गमन पररूप चलणक्रिया आश्रि पुद्गल जीव । ए ॥२॥ सक्रिय । शेष ॥ ४ ॥ द्रव्य । अक्रिय ॥ ७ ॥ छ द्रव्यमें निश्चय नये छए नित्य । छए । अनित्य ॥ ते किम । धर्मना । अधर्मना । च्यार गुण । पर्यायमा । खधलोकप्रमाणे नित्य छे । अने देश प्रदेश ॥ अगुरु लघु । ए ॥३॥ पर्याय अनित्य छे ॥ आकाशमा ॥४॥ गुण लोकालोकप्रमाणे ॥ खध । नित्य । देश प्रदेश अगरु लघु अनित्य । का लद्रव्यना ॥४॥ गुण नित्य ॥४॥ पर्याय । अनित्य । पुद्गलद्रव्यना ॥ ४ ॥ गुण नित्य ॥४॥ पर्यायअनित्य ॥ जीवद्रव्यना ॥४॥ गुण ॥३॥ पर्याय । नित्य । अ गुरु लघुपर्याय अनित्य॥८॥ छ द्रव्यमा एक जीव कारण छे । एटले जीवने पचेद्र व्य कारणरूप छे ॥ जीव तो कारणी छे॥ पाच द्रव्य अकारणी छे॥९॥ छ द्रव्यमा ।

स्वरूप। चलणस्वभाव। स्थिरस्वभाव। अवकाशदान। नवीन। पुराणस्वभाव।
पुरणगलनस्वभाव ॥ उपयोग लक्षण। चैतन्य स्वभाव छए स्वभावना कर्त्ता छे
॥ अने व्यवहार नये। एक जीवद्रव्य परभावरूपनो कर्त्ता छे। शेष ॥५॥ द्रव्य
अकर्त्ता ॥१०॥ छए। द्रव्यमे सर्वव्यापी एक आकाशद्रव्य। शेष ॥५॥ द्रव्य। अ
सर्वगत लोक मात्र व्यापी माटे ॥ ११ ॥ हवे इयरअप्पवेशाक ०। यद्यपि छए
द्रव्य। एक क्षेत्रमे खिर निरनिपेरे। एकठा मिलिरह्याछे। तोहि पण एक बिजामे
कोइ कोइमे भले नहि ए द्रव्यनो विचार ॥ इति षट्द्रव्यना बोल समाप्तं ॥
अथ रूपि अरूपीना बोल लिख्यते ॥ कर्म॥८॥ पाप ॥१८॥ मनजोग ॥१॥ वचन
जोग॥१॥ कार्मणशरिर ॥१॥ ए ॥३०॥ बोलमा४ स्पर्श लाभे ॥१॥ घनवाय ॥१॥
तनवाय॥१॥ घनोदधि ॥१॥ उदारिक ॥१॥ वैक्रेय॥१॥ आहारक ॥१॥ तेजस। ए
॥४॥ सरिर ॥ पुद्गलास्तिकाय ॥१॥ द्रव्यलेशा ॥६॥ कायजोग ॥१॥ ए ॥१५॥ बो

लमा॥८॥ स्पर्श लाने॥८॥ ए ४४ बोलरूपिना जाणवा धर्मास्तिकाय ॥१॥ अध र्मास्तिकाय॥१॥आकाशास्तिकाय॥१॥जीव ॥१॥ काल ॥१॥ अटार पापनि नि वृत्ति॥१८॥दृष्टि॥३॥ठाण ॥१॥ कर्म ॥१॥बल ॥१॥वीर्य ॥१॥ पुरुषाकारप्राक्रम ॥१॥उपयोग॥१२॥नावलेश्या॥६॥अवग्रह॥१॥इहा ॥१॥ अवाय ॥१॥ धारणा ॥१॥संज्ञा ॥४॥ उत्पातकि॥१॥ विणयकि ॥१॥ कर्मकि ॥१॥ पारिणामिकि ए ॥४॥ बुद्धि। ए॥६१॥बोल अरूपीना जाणवा॥ इति रूपी अरूपीना बोल समाप्तं ॥ ॥

॥ इतिश्री प्रकरणसंग्रहनो बीजो नाग संपूर्ण ॥

॥ श्लोकः ॥ वंदे सद्गुरुवर्यमेनमधुना लाधाजिसंज्ञं मुदा ।
सद्विद्यार्णवमार्यशीलसरस सौजन्यरत्नाकरम् ॥
यत्पादार्चनतो जडोप्यलमहो जातोस्मि विद्याबुधौ ।
तद्वै शक्तिधरोहमुत्तमपुरश्चन्द्राभिधानो मुनि ॥ २ ॥

आ पुस्तक पण्डितराज पूज्यश्री ५ देवजीस्वामीना शिष्य लाधाजीस्वामिपासे

शुद्ध करावी

श्रावक भगवान्दास केवलदासे

मुंबईमां निर्णयसागर छापखानामां छपावी प्रसिद्ध कर्युं

संवत् १९८२

किंमत ८ आना

